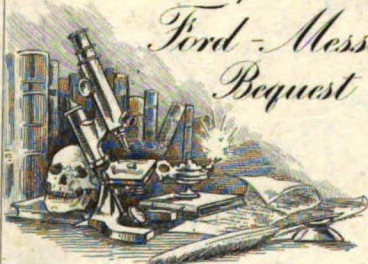

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest

E. F. ADER

BR
60
.M61

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM

DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO

SCILICET REHUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ

A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA. ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPplici EDITIONE TÏPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI AMPECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LIV.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1889

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONFAUCON, MONACHI BENEDICTINI R [CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII, TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT, VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE, J. - P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMI QUARTI

PARS POSTERIOR.

VENEUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1859

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LIV CONTINENTUR.

Homiliarum in Genesim continuatio.	col. 385
Sermones IX in Genesim.	581
Sermones V de Anna.	631
Homiliæ III de Davide et Saule.	675
Variorum notæ.	709

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequituris S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis mere Latinæ novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et pluri quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina ditata evadit.

Ex typis MIGNÉ, au Petit-Montrouge.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

HOMILIARUM IN GENESIM

CONTINUATIO.

[425] ΟΜΙΛΙΑ ΜΒ'.

Ἐξευσιώσαντες δὲ οἱ ἄνδρες ἐπέβλεψαν ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων καὶ Γομόρρας.

α'. Ἐμάθεμεν ἐκ τῶν χθὲς ἀνεγνωσμένων, ἀγαπητοί, τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοῦ δικαίου φιλοξενίας· φέρε δὴ καὶ σήμερον τὰ ἐξῆς ἐπιθρόνους, πάλιν καταμάθωμεν τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόστοργον καὶ συμπαθές. Ἐκάστην γὰρ τῶν ἀρετῶν μεθ' ὑπερβολῆς ὁ δίκαιος οὗτος ἐκέκτητο. Οὐδὲ γὰρ μόνον φιλόστοργος, οὐδὲ φιλόξενος ἦν καὶ συμπαθής, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἀπάσας μετὰ δαφιλίας ἐπέδεικνυτο. Ἄν τε γὰρ ὑπομονὴν δέη ἐπιδειξασθαι, εὐρήσεις αὐτὸν εἰς αὐτὴν τὴν ἄκραν κορυφὴν ἀναβεβηκότα· ἂν τε ταπεινοφροσύνην, ὄψαι πάλιν καὶ ἐνταῦθα οὐδενὶ παραχωροῦντα, ἀλλὰ πάντας ὑπερακοντιζόντα· κἂν πίστιν ἐπιδειξασθαι δέη, καὶ ἐν τούτῳ πάλιν μᾶλλον εὐρεθῆσεται τῶν ἄλλων ἀπάντων εὐδοκιμῶν. Καθ' ἅπερ γὰρ εἰκὼν τις ἐμφυχός ἐστιν ἡ τοῦτου ψυχή, τὰ διάφορα τῆς ἀρετῆς χρώματα ἐν αὐτῇ δεικνύουσα. Ποία οὖν ἡμῖν ὑπολείπεται λοιπὸν ἀπολογία, ὅταν ἐνὸς ἀνθρώπου πάσας τὰς ἀρετὰς ἐν αὐτῷ περιφέροντος, ἡμεῖς οὕτως ἐρημοὶ τυγχάνωμεν, ὡς μηδεμίαν ἀρετὴν βούλεσθαι κατορθοῦν; Ὅτι γὰρ οὐ παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι ἐρημοὶ πάντων ἐσμέν τῶν ἀγαθῶν, σαφῆς ἀπόδειξις τὸ πολλοὺς τῶν ὁμογενῶν ἡμῖν εὐρεῖν διαλάμποντας ἐν ἀρετῇ. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο, τὸ τὸν πατριάρχην καὶ πρὸ τῆς χάριτος, καὶ πρὸ τοῦ νόμου γεγονότα, οἰκοθεν καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ φύσει κειμένης γνώσεως εἰς τοσοῦτον μέτρον ἀρετῆς ἔλθειν, πάσης ἡμᾶς ἀπολογίας ἀποστερηθῆσαι δυνήσεται. Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσίν τινες, ὅτι πολλῆς ἀπέλαυσε τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας ὁ ἄνθρωπος, καὶ πολλὴν ἐπέδειξατο τὴν περὶ αὐτὸν πρόνοιαν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ναί, ὁμολογῶ· ἀλλ' εἰ μὴ πρότερος τὰ παρ' αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ἐπέδειξατο, οὐκ ἂν τῶν παρὰ τοῦ Δεσπότη ἀπήλαυσε. Μὴ τοίνυν τοῦτο μόνον ὄρα, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον ἐξετάζων καταμάνθανε, πῶς πρότερον τῆς οἰκειᾶς ἀρετῆς ἐν πᾶσι τὴν βάσανον παρεσχηκώς, οὕτως ἤξιοῦτο τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχίας. Καὶ ταῦτα πολλάκις ἡμῖν ἐδειξαμεν, ἡνίκα τὰ κατὰ τὴν μετὰστασιν αὐτοῦ τὴν ἐκ γῆς τῆς πατρῴας ἐποιεῖτο, ὅπως οὐδὲ ἀπὸ προγόνων σπέρματα εὐσεβείας δεξάμενος, οἰκοθεν καὶ παρ' αὐτοῦ πολὺ τὸ φιλόθεον ἐπέδεικνυτο, καὶ ἀνθρώπος ἄρτι τῆς Χαλδαίας μεταναστὰς, ἀθρόον κελευόμενος τὴν ἄλλοτριαν τῆς οἰκειᾶς ἀναλλάξασθαι, οὐκ ἐνεδοίασεν, οὐκ ἀνεβάλλετο, ἀλλ' εὐθέως ἐπλήρου τὸ ἐπιταχθὲν, καὶ ταῦτα οὐκ εἰδὼς ὅπου στήσεται αὐτῷ τὰ τῆς πλάνης, καὶ ἔσπευδε καὶ ἠπειγέτο, ὡς ἐπὶ ὠμολογημένοις τοῖς ἀδελφοῖς, τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα πάντων προτιμώτερον ἠγούμενος. Εἶδες πῶς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσέφερε, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καθ' ἕκαστην ἐκαρπούτο μετὰ πολλῆς τῆς δαφιλίας; [421] Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, εἰ βουλοίμεθα τῆς ἀνωθεν ἀπολαύειν εὐνοίας, ζῆλωσωμεν τὸν πατριάρχην, καὶ μὴ ἀναδύμεθα πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἕκαστην ἀπολαβόντες, οὕτω ταύτην μετὰ σπουδῆς μετερχώμεθα, ὡς τὸν ἀκοίμητον ἐκεῖνον ἔφορᾶ μὲν ἐπισπάσασθαι πρὸς τὴν τῆς ἀμοιβῆς ἀντίδοσιν. Ὅ γὰρ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας ἡμῶν ἐπιστάμενοι;

* Savil' e: alii καὶ αὐτὸ γὰρ τοῦτο.

ἐπειδὴν ἴδῃ ὑγιῆ γνώμην ἐπιδεικνυμένους, καὶ πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας ἀποδύεσθαι ἐσπουδακότας, παραχρῆμα καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ παρέχει βοήθην, ὁμοῦ καὶ τοὺς πόνους ἡμῖν ἐπικουφίζων, καὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς ἡμέτερας φύσεως ἐπιρρώωνός, καὶ δαφιλίης τὰς ἀμοιβὰς χορηγῶν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων οὐκ ἂν ποτε εὐροῖς τι τοιοῦτον γινόμενον· ἀλλ' ἔστηκεν ὁ παιδοτρίθης, θεατῆς μόνον γινόμενος τῶν ἀγωνιζομένων, καὶ οὐδὲν ἕτερον συνεισενεγκεῖν δυνάμενος, ἀλλ' ἀναμένων τὴν νίκην γενέσθαι· ὁ δὲ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ συναγωνίζεται, καὶ χεῖρα ὀρέγει, καὶ συνεφέπτεται, καὶ μονονοχὶ πανταχόθεν τὸν ἀντίπαλον ὑποπεταγμένον ἡμῖν παραδίδωσι, καὶ πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε δυνηθῆναι ἡμᾶς καταγωνίσασθαι, καὶ τὴν νίκην ἄρασθαι, ἵνα τὸν ἀμαράντινον στέφανον ἐπιθῆ τῇ ἡμετέρῃ κεφαλῇ. Στέφανον γὰρ, φησὶν, χιρρίτων δέξῃ σὴ κορυφῇ. Καὶ ἐν μὲν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς; τούτοις ἀγῶσιν ὁ στέφανος μετὰ τὴν νίκην οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ φύλλα δάφνης, καὶ κρότος, καὶ βοή παρὰ τοῦ δήμου γινομένη, ἅπερ ἅπαντα, τῆς ἐσπέρας καταλαβούσης, κατεμαράνθη καὶ ἀπώλετο· ὁ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς; καὶ τῶν ταύτης ἰδρώτων στέφανος οὐδὲν αἰσθητὸν ἔχει, οὐδὲ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ συγκαταλυόμενος, ἀλλὰ διηνεκῆς, ἀθάνατος, ἅπασιν τοῖς αἰῶσι συμπαρεκτεινόμενος. Καὶ ὁ μὲν πόνος πρὸς χρόνον βραχύν, ἡ δὲ ὑπὲρ τῶν πόνων ἀμοιβὴ τέλος οὐκ οἶδεν, οὐδὲ εἰκεῖ τῷ χρόνῳ, οὐδὲ μαραινεται. Καὶ ἵνα μάθητε, ἰδοὺ πόσα ἔτη διετέλεσε, καὶ πόσαι γενεαί, ἐξ οὗ πατριάρχης οὗτος γέγονε· καὶ ὡς χθὲς καὶ σήμερον, οὕτω διαλάμπουσιν αὐτοῦ οἱ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς στέφανοι, καὶ μέχρι τῆς συντελείας αὐτῆς πᾶσι τοῖς εὐφρονοῦσι διδασκαλίαις ὑπόθεσις γίνεται.

β'. Ἐπεὶ οὖν τοιαύτη τοῦ δικαίου τοῦτου ἡ ἀρετὴ, εἰς ζῆλον τοῦτου διεγερθῶμεν, καὶ ὅψαι γοῦν ποτε τὴν οἰκειαν ἐπιγνόντες εὐγένειαν, τὸν πατριάρχην μιμησώμεθα, καὶ ἐνοϊάν τινα λάβωμεν τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, καὶ πολλὴν ἐπιμέλειαν ποιώμεθα, ὥστε μὴ τὸ σῶμα μόνον ὑγιαίνειν, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς τὰ διάφορα νοσήματα ἰατρεύειν. Ἐάν γὰρ βουλώμεθα νήφειν καὶ ἐγρηγορεῖναι, τῶν τοῦ σώματος παθῶν εὐκολώτερον τὰ τῆς ψυχῆς ἰασώμεθα νοσήματα. Οἶον γὰρ ἂν ἐνοχλῆ ἡμῖν πάθος, ἐάν ἐθέλωμεν εὐσεβεῖ λογισμῶν ἐν νῷ ἀναλαβεῖν τὸ κριτήριον τῆς φοβερᾶς ἐκεῖνης ἡμέρας, καὶ μὴ πρὸς τὸ παρὸν ἡδὺ ἀπιδεῖν, ἀλλὰ τὴν μετὰ ταῦτα ὁδύνην ἐγγινομένην ἡμῖν, παραχρῆμα ἀποπηθήσεται καὶ ἀποπηθήσει ὁ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς. Μὴ τοίνυν ῥηθωμῶμεν, ἀλλ' εἰδότες ὅτι ἀγῶν ἐστὶ καὶ παλαίσματα, καὶ εἰ παρατετάχθαι πρὸς τὴν μάχην, καθ' ἕκαστην ἡμέραν ἡμῶν τὸν λογισμὸν ἀκμάζοντα καὶ νεαρὸν ἔχωμεν, ἵνα τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπολαύοντες, τοῦ πονηροῦ τοῦτου θηρίου, [425] τοῦ ἐπιβούλου λέγω τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, τὴν κεφαλὴν συντριψαί

b Savil. et aliquot mss. παραχρῆμα ἀφίπτεται καὶ ἀποπηθᾶ.

c Coniunctiva particula e Coisl. et Sav. suppleta est. Edit.

HOMILIA XLII.

Cum surrexissent autem viri, respexerunt in faciem Sodomorum et Gomorrhæ (Gen. 18. 16).

1. Didicimus ex hesternâ lectione, carissimi, eximiam justî hospitalitatem : age et ea quæ sequuntur tractantes, hodie discamus benignitatem et commiserationem patriarchæ. Possedit enim eximie justus ille virtutes omnes. Neque enim tantum bene affectus erat in proximos, neque hospitalis tantum et misericors, sed et alias virtutes omnes ubertim exhibebat. Nam sive patientiam exhibere opus sit, invenies illum in summum illius verticem progressum : sive humilitatem requiras, videbis et in hac nulli cedentem, sed omnes transcendentem : sive fides declaranda sit, et in hoc præ omnibus aliis laudem merebitur. Est enim anima ejus imago quædam animata, varios virtutum colores in se ostentans. Quæ igitur nobis post hæc relicta est excusatio, cum unus homo cunctas in se virtutes possideat, nos vero ita expertes carum sinus, ut ne unam quidem exercere juvet? Quod enim non quia non possumus, sed quia nolumus, a bonis omnibus simus alieni, illud manifeste indicat quod multi ejusdem naturæ homines inveniantur virtutibus conspicui. Et vero istud ipsum quod patriarcha, qui ante gratiæ tempus et ante legem fuit, a seipso et a scientia quæ naturæ insita est, in tantum pervenit virtutis fastigium, sufficit ut omnes nostras excusationes refutat. At forte dicent aliqui : Vir ille multam a Deo gratiam consequutus est, et omnium Dominus ejus singularem habuit curam. Etiam, id et ego fateor : verum nisi primus et ipse quod suum erat fecisset, non tanta a Domino obtinisset. Eapropter non hoc solum respice, sed in unoquoque diligenter attende, quomodo primum in omnibus virtutis suæ experimentum exhibuerit, atque sic divinum meruerit præsidium. Hæc sæpe vobis declaravimus, illum nempe, quando a patria sua migrabat, non a progenitoribus semen fidei accepisse, sed a seipso valde religiosam atque piam mentem exhibuisse ; et hominem illum, cum nuper a Chaldæa translatus esset, iterum subito jussum alio pergere, et alienam terram suæ præferre, non fluctuassee animo, non distalissee, sed statim imperata fecisse, idque cum nesciret ubinam errandi futurus esset finis, et festinassee, et properassee, ut qui in iis quæ plane incerta erant, tamquam certa essent, mandatum Dei omnibus præferendum duceret.

Facienti quod in se est Deus auxilium non negat. — Vidisti quomodo ab initio quæ a semetipso erant attulerit, et propterea divina quotidie ubertim suscepit? Eodem modo, dilecti, etiam nos, si voluerimus superna frui gratia, imitemur patriarcham, et ne cunctemur obire virtutem, sed unamquamque ita

exerceamus, ut oculum illum, qui sopiri nescit, conciliemus nobis ad mercedem tribuendam. Etenim qui scit arcana mentis nostræ, cum viderit sanam mentem nostram, et nos conari et eniti ad virtutis certamina, statim nutu et subsidio suo nos adjuvat, simul et labores nostros imminuens, et infirmam naturam nostram roborans, uberesque retributiones suppeditans. Sane in Olympicis certaminibus neutiquam quis tale quid inveniet : sed stat prædortibus, atque spectator tantum certantium, neque in ulla re potest adjuvare, sed exspectat donec victoria declaretur : Dominus autem noster non ita, sed simul nobiscum certat, et manum porrigit, et simul congreditur, et quasi undique enitur ut adversarium nostrum nobis tradat, nihilque non ægit, satagens ut in certamine prævalcamus, et vincamus, quo capiti nostro immarcescibilem imponat coronam. *Coronam enim, inquit, gratiarum accipies in capite tuo (Prov. 1. 9).* Jam in illis Olympicis certaminibus corona post victoriam nihil aliud est, quàm folia lauri, quam applausus et acclamatio vulgi, quæ omnia appetente vespera marcescant et pereunt : at corona quæ pro virtute et ejus sudoribus datur, nihil habet sensibile, neque in hoc sæculo nobiscum dissolvitur, sed perpetua est et immortalis, extendens se in omnia sæcula. Et labor quidem est parvi temporis ; merces autem laborum finem non habet, neque cedit tempori, neque marcescit. Et ut discatis, ecce quot anni præterierunt, quot generationes, a quo patriarcha hic in visis fuit : et sicut heri et hodie, ita fulgent ejus pro virtute coronæ, et usque ad consummationem sæculi omnibus qui recte sapiunt, argumentum est sermonis et doctrinæ.

2. *Facilius medemur animæ, quam corporis morbis.* — Proinde quia talis est virtus justî, ad æmulandum illum expergiscamur, et vel sero tandem nostrum agnoscentes nobilitatem, patriarcham imitemur, et de salute nostra cogitemus, multa adhibita diligentia, ut non solum corpus sanum sit, sed et ut diversi animæ morbi curentur. Nam si voluerimus sobrii esse ac vigiles, facilius morbos animæ quam corporis emendabimus. Nam quoties nos affectio quæpiam perturbat, si voluerimus pia religiosaque mente cogitare judicium diei illius terribilis, et non ad præsentem voluptatem spectare, sed ad cruciatus quos propter illam feremus, statim ab anima nostra resiliet et avolabit. Eapropter ne simus negligentes, sed scientes agonem esse et certamen, ut in prælio hostibus nos objiciamus oportet, quotidie renovetur, ac vigorem juvenilem recipiat animus noster, ut superno freti præsidio, male hujus destititæ, insidiatoris dico salutis

nostræ, caput statim contere valeamus. Ipse enim Dominus nobis promisit, dicens : *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici (Luc. 10. 19)*. Vigilemus igitur, obsecro, ut vestigia hujus patriarchæ sequentes ad virtutem exercendam, easdem coronas mereri possimus, et ad ejus sinus pervenire, et effugere gehennæ pœnam, et assequi bona illa ineffabilia. Verum ut amplior fiat vestra æmulatio, et magis ad imitandum hunc justum vos provocemus : age iterum ex historia illius cum vestra caritate colloquentes, sequentia aggrediamur. Igitur post largam illam hospitalitatem, quam exercuit, non lautilia vel multiplicitate ferculorum, sed alacritate et liberalitate mentis æstimatam, statim hospitalitatis mercedem obtinuit : et didicit quisnam præsens ille esset, et quanta ejus virtus. Abituros illinc ad subvertenda Sodoma sequitur patriarcha, et honoris causa comitatur, inquit. Vide Domini clementiam et quanta benignitate indulgentiæque usus, simul justo honorem impendit, et virtutem in anima ejus latentem detegere voluit. 16. *Cum surrexissent autem, inquit, viri, respexerunt in faciem Sodomorum et Gomorrhæ.*

Deus Abraham consiliorum suorum participat. Quanto honore justum dignatur Deus. — De angelis dicit. Nam hic quidem in tabernaculo Abraham, et angeli, et eorum Dominus per idem tempus visi sunt : postea vero illi quidem ut ministri missi sunt ad subversionem illarum civitatum, ipse autem Dominus mansit, et quasi amicus amico justo communicabat quænam facturus esset. Unde illis profectis, 17. *Dixit, inquit, Dominus : Non celabo Abraham puerum meum, quæ ego faciam.* Magna Dei indulgentia, et omnem sermonem superans justo honor exhibetur. Vide namque quo pacto ipsum alloquatur quasi homo hominem, demonstrans nobis, quanto honore dignetur homines virtute præditos. Et ut ne putes honorem tantum justo concessum solitis divini esse bonitatis, vide quomodo divina Scriptura doceat nos, ipsum sibi ipsi honoris fuisse auctorem, mandatis nempe divinis magna seculitate obsequutum. Postquam enim dixit : *Non celabo Abraham puerum meum, quæ ego faciam*, non statim dicit quid futurum sit : consequens enim erat, ut pergens diceret se incensurum Sodoma. At dignum est, ut neque illud prætereamus : neque enim syllabam, neque apicem in divina Scriptura præterire oportet. Quantæ enim dignitatis esse putas id quod dicit, *Abraham puerum meum* ? quanti affectus ? quanti amoris ? Hoc enim potissimum monstrat eximiam dignitatem et honorem justo exhibitum. Deinde id quod dicebam, postquam dixit, *Non celabo* : non statim affert et dicit quod erat futurum ; sed quid ? Ut discamus non absque causa, neque temere Deum tantum erga illum declarare studium, inquit : 18. *Abraham autem futurus est in gentem magnam et multam, et in ipso benedicentur omnes gentes terræ.* 19. *Novi enim quod constituet filius et domui suæ post se, et custodient vias Domini Dei, ut faciant justitiam et judicium, ut adducat Dominus super Abraham omnia quæcumque lo-*

quutus est ad eum. Papæ, quanta benignitatis Domini magnitudo ! Quoniam postea inducturus erat fiduciam Sodomorum, nunc prius patriarcham ad fiduciam evocavit, simul pollicens ei benedictionem maximam, ipsumque in magnam multitudinem futurum esse : docens cum quod mercedem hanc piæ suæ mentis accepturus sit. Cogita enim quanta sit patriarchæ virtus, quando Deus dicit : *Scio enim quod constituet filius suis post se, et custodient vias Domini Dei.* Magna hæc est virtutis accessio : non enim tantum mercedem accipit quia ipse bene egit ; sed et quia præcepit natis suis, largas retributiones accipit, idque merito : si quidem ipse omnibus deinceps magister et doctor evasit. Is enim qui principium præbet ac initia, etiam eorum quæ postea fiunt auctor est.

3. Et vide Domini bonitatem. Non solum pro præterita virtute, sed et pro futura justum remuneratur. *Scio enim, inquit, quod constituet filius suis.* Quoniam, inquit, prænovi justum mentem, ideoque remunerationibus prævenio. Scit enim abdita cordis nostri, et quando videt consulentes ut oportet ac sanam præ se ferentes mentem, manum porrigit, et ante labores mercedem tribuit, alacriores hac ratione efficiens : id quod in justis omnibus fieri invenies. Nam cum sciat imbecillitatem humanæ nature, ut non in arduis homo animum despondeat, inter laborandum ita suum auxilium et remunerationes præbet, ut et labor sublevetur, et fervor crescat. *Novi enim, inquit, quod constituet filius suis, et custodient vias Domini Dei.* Non solum de ipso prædicit, *Constituet*, sed et de filiis ejus, *Custodient vias Domini Dei*, Isaac et Jacob insinuans. *Vias Domini*, hoc est, mandata et præcepta. *Ut faciant, inquit, judicium et justitiam* : nihil præferendo justitiæ, et vivendo citra omnem injustitiam. Hæc enim maxima virtus est : propterea evenient omnia quæ loquutus est ei Dominus. Opinor autem et aliud quiddam significare, cum dicit : *Abraham autem futurus est in gentem magnam et multam* : quasi dicat : Tu quidem qui virtutem amplexaris, et meis obtineras præceptis, obediens tunc præ te fers, in gentem magnam et multam eris : impii autem illi Sodomorum regionem inhabitantes disperibunt omnes. Nam sicut virtus salutis causa est cum operantibus, ita et malitia interitus. Porro postquam benedictionibus et laudibus fiduciam majorem addidit justo, incipit id quod dicturus erat, et ait : 20. *Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est apud me, et peccata eorum magna valde.* 21. *Cum igitur descendero, videbo utrum juxta clamorem ipsorum, qui ad me venit, perficiunt, nec ne, ut sciam.* Terribilia verba. *Clamor, inquit, Sodomorum et Gomorrhæ.* Quamvis et aliæ civitates simul perierint, sed quia hæc fuerunt elariores, ipsas solum commemoravit. *Multiplicatus est apud me, et peccata eorum magna valde.* Vide quomodo mala coacerveantur. Non solum magna est multitudo clamoris, sed etiam injustitiæ. Nam illud, *Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est*, opinor significare, ipsos cum inenarrabili et veniam nullam merente iniquitate multas etiam injustitias

δουνηθῶμεν. Αὐτὸς γάρ ἡμῖν ὁ Δεσπότης ἐπήγγελται λέγων· *Ἰδοὺ δέδοκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύστην τοῦ ἐχθροῦ.* Νήφωμεν τοίνυν, καρακαλῶ, ἵνα κατ' ἴχνος τοῦ πατριάρχου τούτου τὴν ἀρετὴν μετιόντες, τῶν αὐτῶν ἐκεῖν στεφάνων ἀξιοθῆναι δουνηθῶμεν, καὶ εἰς τοὺς τούτου κατανησῆσαι κόλπους, καὶ διαφυγεῖν τὴν ἐν τῇ γενένη κλίσιν, καὶ τῶν ἀποβήτων ἐκεῖνων ἀγαθῶν ἀξιοθῆναι. Ἄλλ' ἵνα πλεονα ζῆλον ἐν ὑμῖν ἐργαζώμεθα, καὶ πρὸς τὴν τοῦ δικαίου τούτου μίμησιν ὑμᾶς διεγείρωμεν, φέρε πάλιν ἐκ τῆς κατ' αὐτὸν ἱστορίας διαλεχθῶμεν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἐπελθόντες τῶν ἐξῆς τὴν ἀκολουθίαν. Μετὰ γάρ τὴν δαψιλῆ φιλοξενίαν ἐκεῖνην, οὐ τῇ ποιότητι ἢ ποσότητι τῶν ἐδεσμάτων κρινομένην, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ, τὸ δαψιλὲς τῆς γνώμης δεξάμενος παραχρημα τῆς φιλοξενίας· τὰς ἀμοιβὰς ἐχαρίσατο. Καὶ μαθὼν τίς τε εἴη ὁ παραγεγώνως, καὶ πόση ἡ τούτου δύναμις, μέλλουσιν ἐκείθεν ἐπὶ τὴν Σοδόμων καταστροφὴν ὀριμῶν ἠκολούθησαν ὁ πατριάρχης συμπροσέμπρων, φησίν· *Ὅρα Δεσπότη φιλανθρωπίαν, ὅση συγκαταβάσει κέρρηται, ὁμοῦ καὶ τὴν εἰς τὸν δίκαιον τιμὴν δεικνύς, καὶ ἐκκαλύψαι βυλόμενος τὴν ἀρετὴν τὴν ἐναποκειμένην αὐτοῦ τῇ ψυχῇ.* Ἐξιστατάντες δὲ, φησίν, *οἱ ἄνδρες κατέβλεψαν ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων καὶ Γομόρρας.* Τοὺς ἀγγέλους φησίν· Ἐνταῦθα μὲν γάρ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Ἀβραάμ καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ ὁ τούτων Δεσπότης κατὰ ταῦτον ὠφρωσαν· λοιπὸν δὲ οἱ μὲν ὡς ὑπηρεταὶ ἀπεστέλλοντο ἐπὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πόλεων ἐκεῖνων, ὁ δὲ ἔμενε, καθάπερ φίλος φίλῳ, μονονουχὶ κοινολογούμενος τῷ δικαίῳ, ἄπερ ἔμελλε ποιεῖν. Ἀπελθόντων τοίνυν ἐκεῖνων, ἔλας, φησίν, ὁ Κύριος· *Ὅν μὴ κρύψω ἔγωγ ἀπὸ Ἀβραάμ τοῦ παιδός μου, ἀ ἔγωγ ποιῶ.* Μεγίστη τοῦ Θεοῦ ἡ συγκατάβασις, καὶ πάντα λόγων ὑπερβαίνουσα ἡ εἰς τὸν δίκαιον τιμῆ. Ὅρα γὰρ πῶς πρὸς αὐτὸν διαλέγεται, ὡσανεὶ ἀνθρώπος ἀνθρώπων διαλεξόμενος, δεικνύς ἡμῖν ὅσης οἱ ἐνέρετοι ἀξιοῦνται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμῆς. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης τῆς τοῦ Θεοῦ μόνον εἶναι ἀγαθότητος τὴν τὸσαύτην εἰς τὸν δίκαιον τιμὴν, ὅρα πῶς ἡ θεία Γραφὴ διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι αὐτὸς· ἑαυτῷ ταύτης τῆς τιμῆς αἴτιος κατέστη, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπακοῆς τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ πειδόμενος ἐπιτάγμασι. Εἰπὼν γάρ· *Ὅν μὴ κρύψω ἀπὸ Ἀβραάμ τοῦ παιδός μου, ἀ ἔγωγ ποιῶ.* οὐκ εὐθέως λέγει τὸ μέλλον ἐσεσθαι· ἀκόλουθον γὰρ ἦν ἐπαγαγεῖν καὶ εἰπεῖν, ὅτι μέλλει τὰ Σόδομα ἐπιπρᾶν. Ἄλλ' ἀξίον μὴδὲ ἐκεῖνο παραδραμεῖν· οὐδὲ γὰρ συλλαθῆν οὐδὲ κεραίαν παρατρέχειν χρῆ τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κειμένων. Πόσης γὰρ οἶει τιμῆς εἶναι καὶ τοῦτο αὐτὸ τὸ λέγειν, *Ἀβραάμ τοῦ παιδός μου;* πόσου φιλτροῦ; πόσης διαθέσεως; Τοῦτο γὰρ μάλιστα δείκνυσιν τὸ [426] ἐξείρετον, καὶ τὴν εἰς τὸν δίκαιον τιμὴν. Ἐἶτα, ὅπερ ἔλεγον, εἰπὼν, *Ὅν μὴ κρύψω, οὐκ εὐθέως ἐπάγει καὶ λέγει τὸ γινόμενον, ἀλλὰ τί;* Ἴνα μάθωμεν ὅτι οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ τὸσαύτην περὶ αὐτὸν δείκνυται τὴν κηδεμονίαν, φησίν· *Ἀβραάμ δὲ γινόμενος ἐστὶ εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.* Ἦθειν γὰρ ὅτι *συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ μετ' αὐτόν, καὶ φυλάξουσι τὰς ὁδοὺς Κυρίου τοῦ Θεοῦ, ποιῶν δικαιοσύνην καὶ κρίσιν, ὅπως ἂν ἐπαγαγῆτι Κύριος ἐπὶ Ἀβραάμ πάντα, ἀ ἐλάλησε πρὸς αὐτόν.* Βαβαί, πόσον τῆς τοῦ Δεσπότη φιλανθρωπίας τὸ μέγεθος. Ἐπειδὴ μέλλει μετὰ ταῦτα ἐπάγειν τὰ κατὰ τὴν κατα-

⁴ In Bibliis Græcis legitur *μὴ* κρύψω, per interrogationem.

στροφὴν Σοδόμων, προλαβὼν νῦν παραβαρύνει τὸν πατριάρχην, ὁμοῦ καὶ τὴν μεγίστην εὐλογίαν αὐτῷ ἐπαγγελόμενος, καὶ ὅτι εἰς πλήθος ἐσται μέγα, καὶ διδάσκων αὐτὸν ὅτι ἀμοιβὴν ταύτην λαμβάνει τῆς φιλοθεοῦ αὐτοῦ γνώμης. Ἐνόησον γὰρ ὅση ἐστὶν ἡ τοῦ πατριάρχου ἀρετὴ, ὅταν ὁ Θεὸς λέγῃ· *Ἦθειν γὰρ ὅτι συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ μετ' αὐτόν, καὶ φυλάξουσι τὰς ὁδοὺς Κυρίου.* Πολλὴ τῆς ἀρετῆς ἡ ἐπίτασις· οὐ γὰρ μόνον ὑπὲρ ὧν αὐτὸς μέτεισι τὴν ἀρετὴν, τὰς ἀμοιβὰς δέχεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὧν διετάξατο τοῖς ἐξ αὐτοῦ τεχθεῖσι, θαψιλοῦς ἀξιοῦται τῆς ἀντιδόσεως· εἰκότως· ἀρετὴ γὰρ λοιπὸν ἄπιστα διδάσκαλος γέγονεν. Ὅ γὰρ τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ προοίμια παρασχὼν, αὐτὸς καὶ τὴν μετὰ ταῦτα γινόμενων αἴτιος ἂν εἴη.

γ'. Καὶ ὅρα τοῦ Δεσπότη τὴν ἀγαθότητα. Οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἐν τῷ παρελθόντι ἀρετῆς ἀμείβεται τὸν δίκαιον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς μελλούσης. Ἦθειν γὰρ, φησίν, *ὅτι συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ.* Ἐπειδὴ, φησὶ, προικώσχω τοῦ δικαίου τὴν γνώμην, διὰ τοῦτο προλαμβάνω ταῖς ἀμοιβαῖς. Οἶδεν γὰρ τὰ ἀπόβητα τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ ὅταν θεάσῃται τὰ θῶνα βουλευομένους καὶ ὕγι τὴν γνώμην ἐπιδεικνυμένους, καὶ χεῖρα ὀρέγει, καὶ πρὸ τῶν πόνων ἀμείβεται, προθυμοτέρους ταύτη κατασκευάζων· καὶ τοῦτο ἂν εὖρος ἐπὶ τῶν δικαίων ἀπάντων γινόμενον. Εἰδὼς γὰρ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν, ὥστε μὴ ἀπαγορευσαί πρὸς τὰ δυσχερῆ, μεταξὺ τῶν πόνων πολλάκις τὴν παρ' ἑαυτοῦ ἀντιλήψιν καὶ τὰς ἀμοιβὰς παρέχει, ὥστε καὶ τὸν πόνον ἐπικουφίσαι, καὶ τὴν ὀρμὴν ἐπιτείνειν. Ἦθειν γὰρ, φησίν, *ὅτι συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ φυλάξουσι τὰς ὁδοὺς Κυρίου.* Οὐ μόνον περὶ αὐτοῦ προλέγει, ὅτι *συντάξει*, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὅτι *φυλάξουσι τὰς ὁδοὺς Κυρίου*, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ αἰνιτιτόμενος. *Τὰς ὁδοὺς Κυρίου*, τοῦ ἔστι τὰ προστάγματα, τὰς ἐντολάς. *Ποιῶν γὰρ, φησὶ, δικαιοσύνην καὶ κρίσιν*· μὴδὲν τοῦ δικαίου προτιμᾶν, ἐκτὸς γίνεσθαι πάσης ἀδικίας. Τοῦτο γὰρ ἡ μεγίστη ἀρετὴ· εἰὰ τοῦτο πάντα εἰς ἔργον ἐκθήσεται, ὅσα ἐλάλησε Κύριος πρὸς αὐτόν. Οἶμαι δὲ καὶ ἕτερον τι αἰνιτεσθαι αὐτὸν διὰ τοῦ λέγειν, *Ἀβραάμ δὲ γινόμενος ἐστὶ εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ*, ἀντὶ τοῦ, Σὺ μὲν ὁ τὴν ἀρετὴν ἐλόμενος, καὶ τοῖς ἐμοῖς προστάγμασι κειθόμενος, καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐπιδεικνύμενος, εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ γενήσῃ· οἱ δὲ παράνομοι οὗτοι οἱ κατὰ τὴν τῶν Σοδόμων χώραν οἰκούντες, ἀφανισθήσονται ἅπαντες. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἀρετὴ σωτηρίας ὑπόθεσις γίνεται τοῖς ταύτην μετιούσιν, οὕτως ἡ πονηρία ἀφανισμοῦ αἰτία καθίσταται. Ἐἶτα ἐπειδὴ καὶ διὰ τῆς εὐλογίας, καὶ διὰ τῶν ἐπαίνων εἰς πλεονα παρρησίαν ἤγαγε [427] τὸν δίκαιον, ἄρχεται τῆς ὑποθέσεως, καὶ φησὶ· *Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπλήθυνται πρὸς με, καὶ αἱ ἀμαρταὶ αὐτῶν μεγάλα καὶ σφόδρα. Κατωδὸς οὐκ ὄψομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς με συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ἴτω γνῶ.* Φοβερὰ τὰ εἰρημένα. *Κραυγὴ Σοδόμων, φησὶ, καὶ Γομόρρας.* Καίτοι καὶ ἕτεραι πόλεις μετ' αὐτῶν ἠφανίσθησαν, ἀλλ' ἐπειδὴ αὗται ἦσαν αἱ περιφανέστεραι, τοῦτιν ἐμνημόνευσεν. *Πεπλήθυνται πρὸς με, καὶ αἱ ἀμαρταὶ αὐτῶν μεγάλα καὶ σφόδρα.* Ὅρα τῶν κακῶν τὴν ἐπίτασιν. Οὐ μόνον πολὺ τὸ πλήθος τῆς κραυγῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδικίας. Τὸ γὰρ, *Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπλήθυνται*, οἶμαι σημαίνει, ὅτι μετὰ τῆς παράνομιας ἐκείνης τῆς ἀφάτου καὶ πάσης συγγνώμης ἀπεστερημένης, καὶ ἄτερας ἀδικίας πολλὰς ἐπεδείκνυντο, οἱ δυνατώτεροι κατεξανιστάμενοι τῶν ἀσθενεστέρων, οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων. Οὐ μόνον

τόνουν, φησί, πολύ τῆς κραυγῆς τὸ πένθος, ἀλλὰ καὶ αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν οὐχ αἱ τυχοῦσαι εἰσιν, ἀλλὰ καὶ μεγάλαι, καὶ σφόδρα μεγάλαι. Ξένον γὰρ τρόπον παρανομίας ἐπενόησαν, καὶ ἀλλοκότους καὶ ἀθέτους τῶν μίξεων νόμους ἐφεύρον, καὶ τοσαύτη τῆς κακίας ἡ φορὰ, ὡς ἅπαντας τῆς λύμης ἀναπλησθῆναι πάσης, καὶ μηδεμίαν λοιπὴν διόρθωσιν αὐτοὺς ἐπιδέχεσθαι, ἀλλ' ἀφανισμοῦ δεῖσθαι παντελοῦς· οὐδὲ γὰρ ἰατρειάν λοιπὴν ἐπιδέχεται τὰ τούτων πάθη ἀνίατα γεγονότα. Εἶτα παιδεύων ἅπαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, καὶ μέγλα ἢ σφόδρα τὰ ἁμαρτήματα καὶ ὠμολογημένα, μὴ πρότερον τὰς ψήφους ἐκφέρειν, πρὶν ἂν ἐναργεῖς ἀποδείξῃς γένωνται, φησί· *Καταβάς δύσσομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελοῦνται τὴν ἐρχομένην πρός με· εἰ δὲ μή, ἴνα γῶ.* Τί βούλῃται τῆς λέξεως ἡ συγκατάβασις; *Καταβάς*, φησὶν, *δύσσομαι*. Τόπον γὰρ ἐκ τύπου μεταβαίνει ὁ τῶν ὧλων ἕξις; Οὐχί, μὴ γένοιτο. Οὐ τοῦτο λέγει, ἀλλ' ὅτι πολλὰ ἕξις ἐφην, τῇ παχύτητι τῆς λέξεως ἡμᾶς παιδεῦσαι βούλῃται, ὅτι δεῖ πολλῇ τῇ ἀκριβεῖ κατηρηθῆναι, καὶ μήτε ἀπὸ ἀκοῆς καταδικάζειν τοὺς ἡμαρτηκότας, μήτε ἀνευ ἀποδείξεως τὰς ψήφους ἐκφέρειν. Ἀκούωμεν ταῦτα ἅπαντες. Οὐ γὰρ μόνον οἱ τὸν δικαστικὸν ὄρονον ἐπέχοντες, τοῦτον παραφυλάττεσθαι ὀφείλουσι τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἕκαστος μηδέποτε ἀπὸ ψιλῆς διαβολῆς κατακρίνειν τὴν πλησίον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μετὰ ταῦτα ὁ μακάριος οὗτος Μωϋσῆς ἐνηχοῦμενος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος παρήγει, λέγων· *Ἀκοῆν ματαίαν μὴ παραδέξῃ.* Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος· γράφων ἐβόα· *Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου;* Καὶ ὁ Χριστὸς διατασσόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ διδάσκων τῶν Ἰουδαίων τὸ πλῆθος, τοὺς γραμματεῖς αὐτῶν καὶ Φαρισαίους, ἔλεγε· *Μὴ κρίνετε, ἴνα μὴ κριθῆτε.* Τί γὰρ, φησὶ, πρὸ καιροῦ ἄρπαξτε τὸ τοῦ δικαστοῦ ἀξίωμα; τί προλαμβάνετε τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν; Βούλει κριτὴς εἶναι; Σαυτοῦ γίνου, καὶ τῶν σοι [428] πεπλημμελημένων. Οὐδεὶς ὁ κωλύων. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἡμαρτημένα σοι διορθώσῃ, καὶ οὐδεμίαν ἐκ τοῦ πράγματος ὑποστήσῃ βλάβην. Ἐάν δὲ τὰ κατὰ σαυτὸν καταλιπὼν ἐτέρους καθέξῃ κρίνων, μείζονα σαυτῷ τὰ φορτία τῶν ἁμαρτημάτων συλλέγων οὐκ αἰσθάνῃ. Δι' ὃ, παρακαλῶ, φεύγωμεν πάντη τὸ καταδικάζειν τοὺς πλησίον. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἐξουσίας τῆς δικαστικῆς οὐ μετέχεις, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ κατέκρινας, καὶ ὑπεύθυνον τῷ ἁμαρτηματι πεποίηκας, οὐδεμίαν ἀπόδειξιν δεξάμενος, ἀλλὰ πολλάκις ἐξ ὑποψίας καὶ διαβολῆς ψιλῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐβόα λέγων· *Τὸν καταλαλοῦντα λόβρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκον.*

δ. Εἶδες ἀρετῆς ὑπερβολὴν; Οὐ μόνον οὐ παρεδέχτο αὐτὸς τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπήκουε τὸν τοῦ ἀδελφοῦ καταλαλεῖν βουλόμενον. Ἐάν τοίνυν βουλώμεθα καὶ ἡμεῖς ἐλαττοῦν τὰ ἑαυτοῖς ἐπιτασμένα, τοῦτο μάλιστα πάντων φυλαττέμεθα, μήτε καταψηφίζεσθαι τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων, μήτε τοὺς καταλαλεῖν ἐπιχειροῦντας προσεῖσθαι, μᾶλλον δὲ κατὰ τὸν προφήτην ἀπελαύνειν, καὶ πάντη ἀποστρέφεσθαι. Τοῦτο γὰρ οἶμαι καὶ τὸν προφήτην Μωϋσῆν δηλοῦν διὰ τοῦ λέγειν, *Ἀκοῆν ματαίαν μὴ παραδέξῃ.* Διὰ τοι τοῦτο καὶ νῦν ὁ τῶν ὧλων Δεσπότης τοσαύτη παχύτητι λέξεως ἐχρήσατο πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ φησὶ· *Καταβάς δύσσομαι.* Τί γὰρ; Οὐκ ἡπίστατο; οὐκ ἤδει τὸ μέγεθος τῶν ἁμαρτημάτων; οὐκ ἐγένετο τὸ ἀδιόρθωτον τῶν

ἐπιτασμένων; Ἄλλ' ὡσερ ἀπολογία τινὴ συντιθεῖς τοῖς μετὰ ταῦτα ἀναισχύντως ἐγκαλεῖν βουλομένοις, καὶ δεικνύς αὐτῶν τὸ ἀκάθεκτον, καὶ τὴν πολλὴν σπάνιν τῆς ἀρετῆς, τοσαύτη κέρηται τῇ μακροθυμίᾳ. Τάχα δὲ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὥστε καὶ τῷ δικαίῳ ἀφορμὴν παραστῆναι δεῖξαι τῆς γνώμης αὐτοῦ τὸ συμπαθεῖς καὶ τὸ φιλόστοργον. Οἱ μὲν οὖν ἄγγελοι, καθάπερ ἐφθην εἰπῶν, ἀπῆλθον εἰς τὰ Σύδρα· ὁ δὲ πατριάρχης εἰσῆκε ἐναντίον Κυρίου. *Καὶ ἐγγίσαις*, φησὶν, *Ἀβραὰμ εἶπε· Μὴ συναπολέσης δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής;* Ὡς τῆς τοῦ δικαίου παρῆρησίας, μᾶλλον δὲ, ὡς ψυχῆς συμπάθεια· ὅπως τῇ τῆς συμπαθείας μέθῃ καρθεῖς οὐδὲ ὁ λέγει συνήσει. Καὶ δεικνύουσα ἡ θεία Γραφή, ὅτι μετὰ φόβου πολλοῦ καὶ τρόμου τὴν ἱεσσίαν ποιεῖται, φησὶν· *Ἐγγίσαις Ἀβραὰμ εἶπε· Μὴ συναπολέσης δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς; Τί ποιεῖς, ὦ μακάριε πατριάρχα; Τῆς παρὰ σοῦ δεῖται παρακλήσεως ὁ Δεσπότης, ὥστε μὴ τοῦτο ποιῆσαι;* Ἄλλὰ μὴ τοῦτο νοήσωμεν· οὐδὲ γὰρ ὡς τοῦ Δεσπότητος τοῦτο ποιεῖν μᾶλλοντος λέγει, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ εὐθείας διὰ τὸν ἀδελφιδοῦν εἰπεῖν οὐκ ἐθάῤῥει, κοινήν ὑπὲρ ἀπάντων ποιεῖται τὴν ἱεσσίαν. βουλόμενος μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτον δικαῖον, καὶ μετὰ τούτου καὶ τοὺς ἄλλους ἐξαρπάσαι· καὶ ἄρχεται τῆς παρακλήσεως, καὶ φησὶν· *Ἐάν ὡς πεντήκοντα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, ἀπολέσει αὐτοῦς; Οὐκ ἀνήσει αἴπαντα τὸν τόπον ἕνεκεν τῶν πενήκοντα δικαίων, ἐάν ὡς ἐν αὐτῇ; Μηδαμῶς· οὐ ποιήσεις τὸ ῥῆμα τοῦτο, τοῦ ἀποκτείναι δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής. Μηδαμῶς.* [429] *Ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν οὐ ποιήσεις κρίσει;* Ὅρα πῶς καὶ ἐν τῇ ἱεσίᾳ δεικνύσιν αὐτοῦ τῆς γνώμης τὸ φιλόθεον, καὶ κριτὴν πάσης τῆς ὁμολογεῖ, καὶ ἀξιοῖ μὴ συναπολέσαι δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς. Εἶτα ὁ ἡμερος καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ἐπιτενεῖ τῇ αἰτήσῃ, καὶ φησὶ· *Ποῦ ὅπερ εἰρηκας, καὶ δέχομαι σου τὴν παράκλησιν.* Ἐάν εὐρεθῶσι πενήκοντα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, δι' ἐκείνους ἀφήσω πάντα τὸν τόπον. Χαρίζομαι, φησὶ, τοῖς πενήκοντα δικαίοις, ἐάν εὐρεθῶσι· τῶν λοιπῶν τὴν ἀσθηρίαν, καὶ τὴν αἰτησίαν τὴν σὴν εἰς ἔργον ἀγάγω. Ἄλλ' ἴδωμεν τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅπως παρῆρησίας ἐπιλαβόμενος, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν εἰδὼς, πάλιν δευτέραν αἰτησίαν προσάγει, καὶ φησὶ· *Νῦν ἠρέξαμην λαλῆσαι πρὸς τὸν Κύριόν μου· ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός.* Μὴ νομίσης, φησὶ, Δέσποτα, ἀγνοεῖν με ἑμαυτὸν, καὶ ὑπερβαίνειν με τὸ μέτρον, καὶ τοσαύτη κερῆσθαι τῇ παρῆρησίᾳ. Οἶδα γὰρ ὅτι γῆ εἰμι καὶ σποδός· ἀλλ' ὡσερ τοῦτο οἶδα, καὶ σαφῶς ἐπίσταμαι, οὕτως οὐδὲ ἔκεῖνο ἀγνοῶ, ὅτι πολὺ τὸ μέγεθος τῆς σῆς φιλανθρωπίας, καὶ ὅτι πλούσιος εἶ ἐν ἀγαθότητι ἡ, καὶ βούλει πάντα ἀνθρώπους σωθῆναι. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ δυνατός παραγαγὼν, πῶς ἂν ποτε γενομένους ἀπολέσης, εἰ μὴ πολλῇ τῶν ἁμαρτημάτων ἦν ἡ φορὰ; Δι' ὃ δέομαι πάλιν καὶ ἀξίῳ, *Ἐάν ἐλάττους τῶν πενήκοντα εὐρεθῶσι, καὶ τεσσαράκοντα πέντε ὡς ἐν τῇ πόλει δίκαιοι, οὐ σώσεις τὴν πόλιν; Καὶ εἶπε· Ἐάν εὐρεθῶσι τεσσαράκοντα πέντε, οὐ μὴ ἀπολέσω.* Τίς ἂν κατ' ἀξίαν τὸν τῶν ὧλων Θεὸν ὑμνήσειε τῆς τοσαύτης μακροθυμίας καὶ συγκαταβάσεως, ἣ τὸν δίκαιον μακαρίσειε τοσαύτης ἀπολαύσαντα παρῆρησίας; *Καὶ προσ-*

^a In Bibliis Graecis μηδαμῶς· οὐ ποιήσεις ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο.

^b Savil. ὅτι πηγάζει ἐν ἀγαθότητι. Tres mss. ὅτι πηγάζει ἐν. Morel ut in textu.

alias exhibuisse : et insurrexissent potentiores contra invalidiores, ditioresque contra pauperes. Proinde non solum, inquit, magnus erat planctus clamoris, sed et peccata ipsorum non vulgaria fuere, sed magna, atque ingentia. Insolitum enim iniquitatis modum excogitaverunt, et alienas et illicitas coeundi leges invenerunt. Atque tanta erat malitiæ proclivitas, ut omnes omni malo replerentur, et nullam postea correctionem admitterent, dignique essent qui penitus abolerentur : neque enim incurabiles illorum morbi medicos ferebant. Postea docens omne hominum genus, licet magna valde et explorata sint peccata, non antea tamen pronuntiandam sententiam, quam manifestæ probationes adsint, inquit : *Cum descendero, videbo utrum iuxta clamorem ipsorum, qui ad me venit, perficiant, necne, ut sciam.*

Non sunt auditu solo condemnandi rei. — Quid sibi vult, et cur sermonem suum ita attemperat? *Cum descendero, inquit, videbo.* Numquid de loco in locum transit universorum Dominus? Absit. Non hoc sibi vult; sed ut dixi, crassiori sermone nos instituire cupit, magna opus esse diligentia : et non auditu solo peccatores condemnaudos esse, neque sententiam ferendam, nisi comprobatio præcedat. Audiamus hæc omnes. Non enim solum si qui pro tribunali sedent, observare hanc legem debent, sed et nullus umquam ob nudam accusationem proximam condemnet. Idcirco enim et post hæc beatus Moses Spiritu sancto afflatus admonet, dicens : *Auditum vanum ne accipias* (Exod. 23. 1). Et beatus Paulus, scribens, clamabat : *Tu autem cur iudicas fratrem tuum* (Rom. 14. 10)? Christus quoque præcipiens discipulis suis, et docens Judæorum multitudinem, scribas eorum, et Phariseos, *Nolite, inquit, iudicare, ut non iudicemini* (Matth. 7. 1). Cur enim, inquit, ante tempus invadis iudicis jus? cur prævenis diem illum terribilem? Vis iudex esse? Iudica temetipsum, et tua delicta. Nullus est qui vetet. Sic enim et peccata tua emendabis, et nihil ex hoc incommodi capies. Quod si relicti rebus tuis sedes ad iudicandum alios, majores te tibi ipsi colligere peccatorum sarcinas non sentis. Idcirco, obsecro, fugiamus omnino a condemnandis aliis. Nam etsi iudicariæ potestatis non sis particeps, attamen iudicasti mente, et peccato fecisti te obnoxium, quando nulla demonstratione accepta, sed sæpenumero sola suspicione, et tenui accusatione condemnas. Quapropter beatus David clamabat dicens : *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar* (Psal. 100. 5).

4. *Alienæ famæ parcendum.* — Vidisti virtutis eminentiam? Non solum non recipiebat quæ dicebantur, sed et abigebat volentem fratri suo maledicere. Igitur si et nos peccata nostra imminuere volumus, hoc maxime omnium servemus, nec condemnemus fratres nostros, neque detrahere cupientes admittamus : imo secundum prophetam abigamus, et omnino aversamur. Hoc enim opinor et prophetam Moysen insinuare, cum dicit : *Auditum vanum ne acceperis* (Exod. 23. 1). Et hæc de causa etiam nunc Dominus tam

crasso sermone usus est in utilitatem animarum nostrarum. Dicit enim : *Cum descendero autem, videbo.* Cur enim? Num nesciebat? ignorabatne peccatorum magnitudinem? an nesciebat lapsos correctionem non suscepturos? Absit. Verum quasi satisfactionem quamdam affert iis qui posthac impudenter accusare volent, et monstrando eorum perveraciam et virtutis penuriam, tanta usus est patientia. Fortassis autem non propter hoc solum, sed et ut justo detur occasio declarandi mentem suam misericordiæ plenam, et bene in alios affectam. Angeli enim, ut dixi, abierant in Sodoma (v. 22) : patriarcha vero stabat coram Domino : 23. *Et ut appropinquavit,* inquit, *Abraham, dixit : Numquid perdes simul justum cum impio, et erit justus sicut impius? O justi viri fiduciam! imo, o quanta animi commiseratio! quomodo commiserationis ebrietate gravatus nescit quid dicat.* Et ostendens divina Scriptura, ipsum magno timore et tremore preces fundere, ait : *Ut appropinquavit Abraham, dixit : Numquid perdes simul justum cum impio? Quid facis, o beate patriarcha? Quid opus habet tua deprecatione Dominus, ut ne hoc faciat? Verum ne hoc cogitemus : non enim quasi Domino hoc facturo dicit, sed quia manifeste propter fratris filium dicere non audebat, communes pro omnibus fundit preces, volens cum aliis et hunc servare, et cum hoc etiam alios eripere : ineipitque patrocinari, ac dicit : 24. Si fuerint quinquaginta iusti in civitate, num perdes eos? Non parces toti loco propter quinquaginta iustos, si inventi fuerint in ea? 25. Nequaquam facies urbem hoc, ut occidas justum cum impio, et sit justus sicut impius. Nequaquam. Qui iudicas omnem terram, non facies iudicium? Vide quomodo et in hac oratione suam religiosam et piam mentem declarat, et iudicem omnis terræ confitetur, precaturque ne pereat justus cum injusto.* Postea mitis et benignus Dominus annuit petitioni, et dicit : *Facio id quid dixisti, et accipio tuam petitionem.* 26. *Si inventientur quinquaginta iusti in civitate, propter illos parcam toti loco.* Dabo hoc, inquit, quinquaginta iustis, si inventi fuerint, et aliis salutem impertiam, et petitionem tuam implebo. Verum videamus justum illum, quomodo arrepta fiducia, et agnita clementia Dei, iterum aliam petitionem affert, et inquit : 27. *Nunc ceppi loqui ad Dominum meum, ego autem sum terra et cinis.* No putes, inquit, Domine, me ignorare meipsum, et transgredi mensuram, et tanta uti fiducia. Scio enim, me terram esse et cinerem : sed sicut hoc scio, et manifeste scio, ita neque illud ignoro, copiosam esse tuæ clementiæ magnitudinem, et te divitem esse bonitate, velleque omnes homines salvos fieri. Nam quos ex nihilo produxisti, quomodo factos perderes, nisi magna esset peccatorum copia? Idcirco iterum oro et precor, 28. *Si pauciores quinquaginta iusti fuerint, et quadraginta quinque fuerint in civitate iusti, non salvabis civitatem? Et dixit : Si inventi fuerint quadraginta quinque, non perdam.* Quis pro dignitate Dominum omnium laudavit,

ob tantam patientiam atque indulgentiam : vel justum beatum prædicarit, tanta præditum fiducia? 29. *Et adjecit, inquit, ultra loqui, et dixit : Si inventi fuerint ibi quadraginta? Et dixit : Non perdam propter quadraginta.* Exin quasi reveritus ineffabilem Dei patientiam transcendere modum, dicit : 30. *Numquid, Domine, si loquar : Si inventi fuerint ibi triginta?* Quia paratum invenit ad misericordiam, non jam paulatim diminuit, neque quinque justos detrahit, sed decem, et sic affert patrocinium : *Si inventi fuerint illic triginta? Et dixit : Non perdam, si invenerim illic triginta.* Animadvertite quanta justis constantia ; quasi ipse foret obnoxius sententiæ, ita eripere studet a pœna Sodomitarum gentem. 31. *Et dixit, quoniam possum loqui ad Dominum : Si inventi fuerint ibi viginti? Et dixit : Non perdam propter viginti.* Omnem sermonem transcendit et omnem cogitationem Domini bonitas. Quis enim nostrum, qui in medio infirmorum malorum versamur, vellet ferendo sententiam contra proximos tanta uti indulgentia atque clementia?

5. Verumtamen justus ille videns divitiis clementiæ Dei, non subsistit, sed iterum dicit : 32. *Numquid, Domine, si loquar adhuc semel?* Nam quia ineffabilis erat tolerantia, propter hoc reveritus ne et indignationem adversus se moveret ejus qui rogabatur, dicit : *Numquid, Domine? Num temerarium quiddam facio? dicit : num impudentiam præ me fero? num opus condemnatione dignum facio, si loquar adhuc semel? Pro magna et incenarrabili bonitate tua aonuc unam orationem accipito a me, Si autem inventi fuerint illic decem? Et dixit : Non perdam propter decem.* Et quia prius dixit : *Adhuc semel loquar?* 33. *Abiit, inquit, Dominus postquam cessaverat loqui Abraham; et Abraham reversus est in locum suum.* Vidistis Dominum ad nostram infirmitatem se demittentem? vidistis et justis erga alios affectum? didicistis quanta vis sit eorum qui virtutem exerceant? Si enim inventi fuerint, inquit, decem justi, propter illos omnibus remissionem concedo peccatorum. Non bene dicebam, hæc omnia facta esse, ut nulla postea relinquatur impudenter loquentibus contradicendi occasio? Sunt enim multi insanientium, qui infreni lingua et reprehendere et dicere audent : Quare incensa sunt Sodoma? Si patienter tulisset eos Dominus, forte pœnitentiam egissent. Propter hoc ostendit tibi nequitiae exsuperantiam; ita ut in tanta multitudine tanta virtutis penuria fuerit, ut alio quodam diluvio indigeret, et quale prius in mundo fuit. Sed quia promissio Dei est, ut non ultra tale inferatur supplicium, propterea alium pœnæ modum excogitat, simul de illis pœnas sumens et posteris omnibus perpetuam præbens doctrinam. Quoniam enim naturæ leges subverterant, et alienos illicitosque excogitarant coitus, idcirco insolitum supplicii modum induxit propter illorum iniquitatem : et terræ viscera inutilia reddens, et relicto posteris monimento perpetuo, ut ne eadem aggressi in easdem iaciant pœnas. Licet autem volenti ad loca illa per-

gere videro ipsam terram, ut ita dicam, clamantem et ostendentem supplicii vestigia post tam multos annos, quasi heri vel hodie impressa : tam manifesta ostenditur indignatio. Ideo obsecro, ut alieni supplicii exemplo nos castigemur.

Hic impune peccantes acerbius punientur in altera vita; proborum causa Deus patienter fert peccatores. — Sed forte dixerit aliquis : Quid ergo? cur illi pœnas dederunt? nonne sunt etiam nunc multi qui eadem committunt scelera, neque tamen puniuntur? Etiam : sed hoc potissimum majorem pœnam conciliabit iis qui talia perpetrant¹. Quando enim non castigamur ex iis quæ illis acciderunt, et nec quidpiam nobis provenit lucri ex patientia Dei, cogita quomodo illum inextinguibilem ignem vehementius nobismetipsis succendimus, et acerbum vermem paramus. Verumtamen, quia propter gratiam Dei sunt et nunc multi virtute præditi, qui placare possunt Dominum, sicut tunc patriarcha : tametsi nos, cum nos ipsos attendimus, et nostram videmus desidiam, putamus miram virtutis raritatem : attamen propter illorum virtutem, erga alios Deus patientiam exhibet. Et ut scias talium hominum fiducia nobis Dei patientiam conciliari, audi ex hac ipsa historia, quid dicat patriarchæ : *Si decem justos invenero, non perdam civitatem.* Et quid dico decem justos? Nullus inventus illic ab iniquitate alienus, nisi solus Lot justus, et ejus duæ filiæ. Uxor enim propter ipsum forte pœnam civitatis effugit, postea tamen pœnam dedit ignavix suæ. Nunc autem propter ineffabilem Dei misericordiam, quia pietas incrementum sumpsit, multi etiam in mediis civitatibus latentes possunt placare Deum, et alii in montibus et speluncis, paucorumque virtus multorum tegere valet malitiam. Multa enim Domini bonitas est, et sæpe solet etiam propter paucos multis dare salutem. Et quid dico, propter paucos justos? Sæpe, quando non inventus est in præsentī vita justus, propter defunctorum virtutem, viventium miseretur et curam habet : unde clamat dicens : *Protegam civitatem hanc propter me, et propter David puerum meum (4 Reg. 19. 34)* ; quasi diceret : Licet ipsi indigni sint qui servantur, et nullam salutis habeant occasionem : verum quia solitus sum misericorditer agere, et ad miserandum promptus sum et ad eripiendum e calamitatibus, propter meipsum, et propter puerum meum David protegam : et qui ante tot annos e vita migravit, hic auctor est salutis iis qui sua sese perdiderant desidia. Vidisti clementiam Domini, quomodo eos qui virtute pollent, honore afficit, præponit, et toti multitudini æquiparat? Quapropter et Paulus dicebat : *Obambulaverunt in ovillis caprinisque pellibus, destituti, pressi, afflicti, quibus indignus erat mundus (Hebr. 11. 37. 38).* Totus, inquit, iste mundus, et totus orbis non est conferendus iis qui in afflictionibus et pressuris, et nuditate agunt et obambulant, et in speluncis versantur propter Deum.

¹ Savil. et quatuor Mss. : *Etiam : sed hoc potissimum majorem anxietatem animis nostris injicere poterit.* sed lectio- nem Morelli, quæ melior videtur, retinemus ; sub hæc magna observatur in Mss. et apud Savil. varietas.

έθηκε, φησίν, *Ετι λαλήσαι, και ειπεν· Έάν δε εὐρεθῶσιν ἐκεῖ τεσσαράκοντα; Και ειπεν· Οὐ μὴ ἀπολέσω ἔνεκεν τῶν τεσσαράκοντα.* Εἶτα λοιπὸν ὡσπερ αἰδεσθεὶς τοῦ Θεοῦ τὴν ἄφατον μακροθυμίαν ὀδύκτως, καὶ δεδιώς μήποτε καὶ δόξη ὑπερβαίνειν, καὶ πέρα τοῦ μέτρου τὴν ἰκυσίαν ποιεῖσθαι, φησί· *Μὴ τι, Κύριε, ἔάν λαλήσω· Έάν εὐρεθῶσιν ἐκεῖ τριάκοντα;* Ἐπειδὴ εἶδεν ἔτοιμον πρὸς φιλανθρωπίαν, οὐκ ἔτι κατὰ μικρὸν καθυφίησιν, οὐδὲ πέντε δικαίους παραλιπὼν ^a, ἀλλὰ δέκα, οὕτω προσάγει τὴν παράκλησιν, καὶ φησιν· *Έάν εὐρεθῶσιν ἐκεῖ τριάκοντα; Και ειπεν· Οὐ μὴ ἀπολέσω, ἔάν εἴρω ἐκεῖ τριάκοντα.* Σκόπει πόση τοῦ δικαίου ἡ εὐτομία καθάπερ αὐτὸς μέλλων ὑπεύθυνος τῇ ψήφῳ γίνεσθαι, οὕτω πολλὴν τίθειται τὴν σπουδὴν ἑξαργάσαι τῆς μελλούσης ἐπάγεσθαι τιμωρίας τῶν Σοδομιτῶν ἔθνος. *Και ειπεν· Έπειδὴ ἔχω λαλήσαι πρὸς τὸν Κύριον, Έάν δὲ εὐρεθῶσιν ἐκεῖ εἰκοσι;* *Και ειπεν· Οὐ μὴ ἀπολέσω ἔνεκεν τῶν εἰκοσι.* Πάντα λόγον ὑπερβαίνει καὶ πᾶσαν ἔνοιαν ἢ τοῦ Δεσπότη ἀγαθότης. Τίς γὰρ ἡμῶν τῶν ἐν μέσῳ μυρίων κακῶν στρεφομένων ἐλεεῖτο ποτε κατὰ τῶν ὁμογενῶν ψήφον ἐκφέρων τοσαύτην χρηστάσει συγκαταβάσει καὶ φιλανθρωπίᾳ;

ε'. Ἄλλ' ὁμοῦς ὁ δίκαιος οὗτος ὁρῶν τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ [450] Θεοῦ φιλανθρωπίας οὐχ ἴσταται, ἀλλὰ πάλιν φησί· *Μὴ τι, Κύριε, ἔάν λαλήσω ἔτι ἅπαξ;* Ἐπειδὴ γὰρ ἄφατος ἦν ἡ μακροθυμία, διὰ τοῦτο δεδοικίως μὴ καὶ εἰς ἀγανάκτησιν τὴν κατ' αὐτοῦ κινήσειε τὸν παρακαλούμενον, φησί· *Μὴ τι, Κύριε;* Μὴ προπετέεις τι ποιῶ; μὴ ἀναίσχυντόν τι ἐπιδείκνυμι; μὴ καταγνώσεως ἄξιον πρᾶγμα διαπραττόμαι, ἔάν λαλήσω ἔτι ἅπαξ; Μετὰ τῆς πολλῆς ἐκείνης ἀγαθότητος ἔτι μίαν ἰκυσίαν δέξει παρ' ἐμοῦ. *Έάν δὲ εὐρεθῶσιν ἐκεῖ δέκα; Και ειπεν· Οὐ μὴ ἀπολέσω ἔνεκεν τῶν δέκα.* Καὶ ἐπειδὴ προλαβὼν εἶπεν, *Έτι ἅπαξ λαλήσω;* Ἀπήλθε, φησὶ, Κύριος, ὡς ἐπαύσατο λαλῶν τῷ Ἀβραάμ· *και Ἀβραάμ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ.* Εἶδετε τοῦ Δεσπότη τοὺς συγκαταβάσις; εἶδετε τοῦ δικαίου τὴν φιλοστοργίαν; ἐμάθετε ὅση ἡ ἰσχὺς τῶν τὴν ἀρετὴν μετιόντων; Ἐάν γὰρ εὐρεθῶσι, φησὶ, δέκα δίκαιοι, δι' ἐκείνους πᾶσι τὴν συγχώρησιν τῶν ἡμαρτημένων δωροῦμαι. Οὐ καλῶς ἔλεγον, ὅτι ταῦτα πάντα ἐγένετο, ἵνα μηδεμίαν καταλιπται τοῖς μετὰ ταῦτα ἀναίσχυντοῦσιν ἀντιλογίας ἀφορμῇ; Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ τῶν μεμνησμένων, ἀκόλαστον γλῶτταν ἔχοντες, καὶ αἰτιᾶσθαι βουλόμενοι καὶ λέγοντες· Τίνος ἔνεκεν ἐνεπρήσθη τὰ Σόδομα; Εἰ μακροθυμίας ἀπήλαυσαν, ἴσως ἂν μετενόησαν. Διὰ τοῦτο δείκνυσί σοι τῆς κακίας τὴν ἐπίτασιν ^b, καὶ ὅτι ἐν τοσοῦτῳ πλήθει τοσαύτη ἦν σπάνις ἀρετῆς, ὡς ἐτέρου κλυδωνίου τοιοῦτου δεῖσθαι, οἷον πρότερον κατέλαθε τὴν οἰκουμένην. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὑπόσχεσίς ἐστι τοῦ Θεοῦ, ὥστε μηκέτι τοιαύτην ἐπενεχθῆναι τιμωρίαν, διὰ τοῦτο ἕτερον τρόπον τιμωρίας ἐπάγει, ὁμοῦ χάλεψιν ὑπὸ τὴν τιμωρίαν ἄγων, καὶ τοὺς ἐξῆς ἅπασι διηγεκὴ τὴν διδασκαλίαν παρεχόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνέτρεψαν τοὺς τῆς φύσεως νόμους, καὶ ξένας καὶ παρανόμους ἐπενόησαν μίξεις, διὰ τοῦτο ξένον τιμωρίας τὸν τρόπον ἐπήγαγε, διὰ τὴν ἐκείνων παρανομίαν καὶ τῆς γῆς τὴν γαστέρα πηρώσας, καὶ καταλιπὼν ὑπόμνημα διηγεκὲς ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς, ὥστε μὴ τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρεῖν, ἵνα μὴ τοῖς αὐτοῖς πε-

ριπέσωσι. Καὶ ἔξεστι τῷ βουλομένῳ εἰς τοὺς τόπους ἀφικνεῖσθαι ἐκείνους, καὶ ὄρῃν αὐτὴν, ὡς εἰπεῖν, τὴν γῆν βοῶσαν καὶ δεικνύουσαν τῆς τιμωρίας τὰ ἴχνη, καὶ μετὰ τοσοῦτων ἐτῶν ἀριθμῶν, ὡς χθὲς καὶ πρῶην ἐπαχθεῖσης τῆς τιμωρίας, οὕτω καταφανῆς ἢ ἀγανάκτησις δείκνυται. Δι' ὃ, παρακαλῶ, ἔξ ὧν ἕτεροι τὴν δίκην ἔδοσαν ἡμεῖς σωφρονιζόμεθα. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Τί οὖν; ἐπειδὴ ἐκείνοι οὕτως ἐκολάσθησαν, οὐκ εἰσὶ καὶ νῦν πολλοὶ τὰ αὐτὰ ἐκείνοις παρανομούντες, καὶ μὴ καταζόμενοι; Ναί· ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον τιμωρίαν προξενήσει ^c τοῖς τοιαῦτα παρανομοῦσι. Ὅταν γὰρ μήτε ἐκ τῶν εἰς ἐκείνους συμβεβηκότων σωφρονιζόμεθα, μήτε ἀπὸ τῆς μακροθυμίας τοῦ Θεοῦ κερδαίνωμεν τι, ἐννόησον καὶ ὅπως ἐκεῖνο τὸ ἄσθεστον πῦρ σφοδρότερον ἑαυτοῖς ὑπανάπτωμεν, καὶ τὸν σκόληκα πικρὸν ἐργαζόμεθα. Ἄλλως δὲ, ἐπειδὴ πολλοὶ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν εἰσὶ [431] καὶ νῦν ἐνάρετοι, δυσωπεῖν δυνάμενοι τὸν Δεσπότην, καθάπερ τότε ὁ πατριάρχης· εἰ καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ τὰ καθ' ἑαυτοὺς σκοπεῖν, καὶ πρὸς τὴν βῆθυσίαν ἀφορῆν τὴν ἡμετέραν, νομιζόμεν πολλὴν εἶναι τὴν σπάνιν τῆς ἀρετῆς· ὁμοῦ δὲ τὴν ἐκείνων ἀρετὴν τὴν περὶ τούτους μακροθυμίαν ἐπιδείκνυται. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἡ τῶν τοιούτων παρρησία τῆς μακροθυμίας ἡμῖν πρόξενος γίνεται, ἀκουσον ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἱστορίας, τί φησι πρὸς τὸν πατριάρχην, ὅτι *Έάν δέκα δικαίους εἴρω, οὐ μὴ ἀπολέσω τὴν πόλιν.* Καὶ τί λέγω δέκα δικαίους; Οὐδεὶς εὐρέθη ἐκεῖ τῆς παρανομίας ἐκτός, εἰ μὴ ὁ μόνος Λὼτ ὁ δίκαιος, καὶ αἱ τούτου δύο θυγατέρες. Ἡ γὰρ γυνὴ δι' αὐτὸν ἴσως τὴν ἐν τῇ πόλει τιμωρίαν διαφυγούσα, ὕστερον τὴν δίκην ἔδωκε δι' οἰκίαν βῆθυσίαν. Νυνὶ δὲ εἰς τὴν ἄφατον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ἐπειδὴ ἐπέδωκε τὰ τῆς εὐσεβείας, πολλοὶ καὶ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι λανθάνοντες εἰσὶ, δυνάμενοι δυσωπεῖν τὸν Θεόν, καὶ ἐν ἄρεσι καὶ σπηλαίοις ἕτεροι, καὶ ἡ τῶν ὀλίγων τούτων ἀρετῆ τὴν τῶν πολλῶν κακίαν ἀποκρύψαι δύναται· ἐπειδὴ πολλὴ τοῦ Δεσπότη ἡ ἀγαθότης, καὶ πολλὰκις οἶδε δι' ὀλίγους δικαίους τῶν πολλῶν χαρίζεσθαι τὴν σωτηρίαν. Καὶ τί λέγω δι' ὀλίγους δικαίους; Πολλάκις, ὅταν μὴ εὐρεθῇ ἐν τῷ παρόντι βίῳ δίκαιος, διὰ τὴν τῶν τετελευτηκότων ἀρετὴν τῶν ζώντων κήδεταί, καὶ βοᾷ λέγων· *Υπερασπῶ τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμέ, και διὰ Δαυὶδ τὸν παῖδά μου.* Εἰ καὶ αὐτοί, φησίν, ἀνάξιοι εἰσὶ τοῦ σώζεσθαι, καὶ οὐδεμίαν ἀφορμὴν ἔχουσι σωτηρίας, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ φιλανθρωπεύεσθαι σὺνηθες ἔμοι, καὶ περὶ τὸ ἐλεεῖν εἰμι ἔτοιμος, καὶ ἑξαργάξει τῶν δεινῶν, δι' ἐμαυτὸν ποιήσω καὶ διὰ τὸν παῖδά μου Δαυὶδ ὑπερασπισμόν· καὶ ὁ πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν τοῦ βίου μεταστάς, οὗτος αἴτιος τῆς σωτηρίας γίνεται τοῖς ὑπὸ τῆς οἰκείας βῆθυσίαις προδοδομένοις. Εἶδες φιλανθρωπίαν Δεσπότη, πῶς τιμᾷ τοὺς ἐν ἀρετῇ διαλάμποντας· πῶς αὐτοὺς προτίθησι, καὶ ἀνταξίους δείκνυσι παντὸς τοῦ πλήθους; Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγε· *Περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακοχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος.* Οὗτος ἅπας, φησίν, ὁ κόσμος, ὁ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, οὐκ ἂν εἴη ἰσοστάσιος τούτων τῶν ἐν θλίψεσι, τῶν ἐν κακοχυσίαις, τῶν γυμνητευόντων, τῶν περιόντων, τῶν ἐν σπηλαίοις διαγόντων διὰ τὸν Θεόν.

^a Aliquot mss. παραλαβών.

^b Sex mss. τῆ; αἰτίας τὴν ἐπίτασιν.

^c Savil. et quatuor mss. ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον πλεῖον ἡμῖν τὴν ἀγωνίαν ἐπιποιήσει δυνήσεται.

ζ'. Όταν οὖν ἴδης, ἀγαπητέ, ἄνδρα εὐτελὲς μὲν σχῆμα ἐξῶθεν περικείμενον, ἀρετὴν δὲ ἐνδοθεν περιβεβλημένον, μὴ ἐξευτελίσης τούτον διὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ τὸν τῆς ψυχῆς πλοῦτον καταμάνθανε, καὶ τὴν ἔνδον περιφάνειαν, καὶ τότε βίβει πανταχόθεν τὴν ἀρετὴν λάμπουσαν. Τοιοῦτος ἦν ὁ μακάριος Ἡλίας· μηλωτὴν μόνον εἶχε, καὶ ὁ τὴν πορφυρίδα περιβεβλημένος Ἀχαάθ τῆς ἐκείνου μηλωτῆς ἐδεῖτο. Εἶδες τοῦ μὲν Ἀχαάθ τὴν πενίαν, τοῦ δὲ Ἡλίας τὸν πλοῦτον; Ὅρα καὶ τῆς δυνάμεως ὅσον τὸ μέσον. Ἡ μηλωτὴ τούτου τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε· τῶν ὑετῶν ἔστησε τὴν φορὰν, καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ προφήτου χαλινὸς ἐγένετο ἐπὶ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τρία ἔτη καὶ μῆνας ἐξ ὑετὸς οὐκ ἐγένετο· καὶ ὁ τὴν ἀλουργίδα καὶ τὸ διάδημα περικείμενος περιῆξε [432] τὸν προφήτην ἐπιζητῶν, καὶ οὐδὲν δυνάμενος κερδαίνει ἐκ τῆς τοσαύτης δυναστείας. Ἄλλ' ὅρα Δεσπότην φιλανθρωπίαν. Ἐπειδὴ εἶδεν ἀπὸ ζήλου καὶ πολλῆς θερμότητος τὸν προφήτην κινήθοντα, καὶ τὴν μεγάλην ταύτην τιμωρίαν ἐπαγαγόντα κατὰ πάσης τῆς γῆς, ὥστε μὴ καὶ αὐτὸν συναπολαῦσαι τῆς τιμωρίας, καὶ ὁμοίως τῇ ἐκείνου πονηρίᾳ καλᾶζεσθαι, φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἐγερθεὶς πορεύθητι εἰς Σαρεπτὰ τῆς Σιδωνίας. Ἐκεῖ γὰρ ἐντελεύμαι γυναῖκα χήρα τοῦ διατρέφειν σε. Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη. Ὅρα τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, ἀγαπητέ. Καὶ γὰρ καὶ χθὲς εἰς φιλοξενίαν ἡμῖν ὁ λόγος ἅπας κατέληξε, καὶ σήμερον ἰδοὺ ἡ φιλόξενος αὕτη χήρα εἰς τέλος ἡμῖν ἄγειν τὸν λόγον μέλλει. Καὶ παρεγένετο, φησὶ, πρὸς τὴν χήραν, καὶ εὔρησεν αὐτὴν συλλέγουσαν ξύλα, καὶ φησὶ πρὸς αὐτήν· Δός μοι μικρὸν ὕδωρ, καὶ πίωμαι. Ἡ δὲ ὑπήκουσε. Καὶ φησὶ πρὸς αὐτὴν πάλιν· Ποίησόν μοι ἐγκυρῖαι, καὶ φάγομαι. Ἡ δὲ λοιπὸν ἐκκαλύπτει αὐτῆς τὴν ὑπερβάλλουσαν πενίαν, μᾶλλον δὲ τὸν ἄφατον πλοῦτον· ἡ γὰρ τῆς πενίας ἐπίτασις ἐδείκνυε τοῦ πλούτου τὸ μέγεθος. Ἡ δὲ φησὶν· Οὐκ ἔστι ἐγὼ δούλη σου, εἰ μὴ δρᾶξ ἀλεύρου, καὶ ὄλιγον ἔλαιον ἐν τῷ καμψάκῃ, καὶ φαγόμεθα ἐγὼ τε καὶ τὰ παιδία, καὶ ἀποθανόμεθα. Ἐλευσινὰ τὰ ῥήματα, καὶ αὐτὴν λιθίνην ψυχὴν ἔικονα ἐπικάμψαι. Οὐδέματ' αἰσῶν, φησὶν, ἔσται ἔλπις σωτηρίας. Ἐπὶ θύραις τὰ τοῦ θανάτου. Τοῦτο μόνον ἡμῖν ὑπολείπεται πρὸς ζωὴν, ὃ μολίς ἀρκέσει ἔμοι καὶ τοῖς παιδίοις. Ὅπερ ἦν μοι δυνατόν, πεποίηκα· τοῦ ὕδατος μετέδωκα. Ἄλλ' ἵνα μάθωμεν καὶ τῆς γυναϊκὸς τὸ φιλόξενον, καὶ τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν παρῆρσίαν, ὅρα τί γίνεται. Ἐπειδὴ ἔμαθεν ὁ προφήτης πάντα μετὰ ἀκριβείας, ἵνα ἐκκαλύψῃ ἡμῖν τὴν ἀρετὴν τῆς γυναϊκὸς (ὃ γὰρ θεὸς ὁ εἰπὼν, ὅτι Ἐντέταλαιμι γυναῖκα τοῦ διατρέφειν σε, αὐτὸς ἦν ὁ διὰ τοῦ προφήτου ἐνεργῶν), καὶ φησὶ πρὸς αὐτήν· Ποίησον ἔμοι πρῶτον, καὶ φάγομαι, καὶ τότε τοῖς τέκνοις σου. Ἀκούετε, γυναῖκες, αἱ πλοῦται περιβρέμεναι, καὶ εἰς μυρία ἀνόνητα καταναλίσκουσαι τὴν οἰκίαν περιουσίαν, καὶ οὐδὲ μετὰ τὴν οἰκίαν ἀπόλαυσιν πολλάκις καταδεχόμεναι ὀβολοὺς δύο πρόσθαι τοῖς δεομένοις, ἢ ἀνδρὶ τινι τῶν ἐναρτέων διὰ τὸν θεὸν πενομένῳ. Αὕτη δὲ οὐδὲν ἔτερον κεκτημένη, ἢ τὴν δράκα τοῦ ἀλεύρου, καὶ μέλλουσα κατὰ μικρὸν, ὅσον κατὰ τὸν ἑαυτῆς λογισμὸν, τῶν παιδῶν τὸν θάνατον ὀρᾶν, ἀκούσασα παρὰ τοῦ προφήτου, ὅτι Ἐμοὶ πρῶτον ποίησον, καὶ τότε σοὶ καὶ τοῖς παιδίοις σου, οὐκ ἔδυσχέρανεν, οὐκ ἠμέλλησεν, ἀλλ' ἐποίησε τὸ ἐπιταχθῆναι, παιδεύουσα πάντας ἡμᾶς προτιμᾶν

^a Coisl. καὶ αὐτὰ λιθίνην ψ. Savil. καὶ αὐτολιθίνην ψυχῆν.

τῆς οἰκίας ἀναπαύσεως τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους, καὶ μὴ ἀπλῶς παρατρέχειν τὰ τοιαῦτα κέρδη, ἀλλ' εἰδέναι ὅτι πολλὴ ἡ ὑπὲρ τούτων ἡμῖν ἀντίδοσις ἔσται. Ὅρα γοῦν ταύτην τὴν χήραν, ἀντιμῆδρα δρακῆς ἀλεύρου καὶ ὄλιγου ἔλαιου πῶς διηνεκῆ ἄλινα ἐκτίσαστο. Μετὰ γὰρ τὸ τραφήναι ὁ καμψάκης τοῦ ἔλαιου, πάσης τῆς γῆς λιμῷ διαφθοιρῶμένης. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ὅτι οὐδὲ [433] μόχθων ἐδεῖτο λοιπὸν, ἀλλ' εἶχεν ἔτοιμον διηνεκῶς τὸ ἄλευρον καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ οὐτε γεωργίας ἐχρηζεν, οὐτε τῆς τῶν βοῶν συνεργίας, οὐτε ἐτέρας τινὸς ἐπιμελείας, ἀλλὰ παρὰ φύσιν ἦν ἰδεῖν ἅπαντα συμβαίνοντα. Καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ τὸ διάδημα περικείμενου ἐν ἀμηχανίᾳ ἔντος, καὶ λιμῷ διαφθοιρῶμένου, χήρα ἡ πενιχρὰ, ἢ πάντων ἐστερημένη, ἐπειδὴ τὸν προφήτην ὑπέδεξαστο, ἐν εὐπορίᾳ ἐτύγγανε διηνεκεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ὁ δεχόμενος προφήτην εἰς δρομα προσήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται. Εἶδες χθὲς οἶον ὁ πατριάρχης ἠξιώθη, σαφιλῆ τὴν φιλοξενίαν ἐπιδειξάμενος καὶ μετὰ πολλῆς τῆς θερμότητος· ὅρα καὶ ταύτην τὴν Σιδωνίαν ἀθρόον πλοῦτον ἄφατον κτησαμένην. Ἡ γὰρ γλῶσσα τοῦ προφήτου, ἡ τοῦ οὐρανοῦ τὰς ἡνίας ἐπιχοῦσα, αὕτη τοῦ ἀλεύρου τὴν δράκα πηγᾶσαι ἐποίησε, καὶ τοῦ ἔλαιου τὸν καμψάκην.

ζ'. Ταύτην πάντες μιμνήσθων καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἐβουλόμην εἰς τὸν τοῦ προφήτου ζῆλον ὑμᾶς ἐναγαγεῖν, καὶ τῆς ἀρετῆς τὴν μίμησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ὑπέρογκον ὑμῖν δοκεῖ εἶναι, καίτοι κάκεινος ἄνθρωπος ἦν, καὶ σάρκα περιέκειτο καθὼς καὶ ἡμεῖς, καὶ τῆς αὐτῆς ἡμῖν μετέχευε φύσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ παρ' ἑαυτοῦ μετὰ σαφιλίας εἰσήνεγκε, καὶ τὴν ἀρετὴν εἶλετο, ἠξιώθη καὶ τῆς ἀνωθεν χάριτος· ἀλλὰ τέως κἂν τὴν γυναῖκα ταύτην μιμησώμεθα, καὶ τότε κατὰ μικρὸν ἠξιομεν καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ προφήτου μίμησιν. Μιμησώμεθα τοῖσιν τὴν ταύτης φιλοξενίαν, καὶ μηδεὶς λοιπὸν πενίαν προβαλλέσθω. Οἷος γὰρ ἂν ἦ πέννης, οὐκ ἂν εἴη ταύτης πενέστερος, ἢ πρὸς μίαν ἡμέραν μόνον ἐκέκτητο τροφήν, καὶ οὐδὲ οὕτως ὀκνηροτέρα γέγονε περὶ τὴν τοῦ δικαίου αἰτίαν, ἀλλὰ πολλῇ τῇ προθυμίᾳ χρησαμένη ταχέϊαν τὴν ἀμοιβὴν ἐκομίσατο. Τοιαῦτα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἄντι μικρῶν ἔθος αὐτῷ μεγάλα δωρεῖσθαι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τοσοῦτον εἰσήνεγκεν, ὅσον ἐκομίσατο; Ἄλλ' ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος οὐ τῇ ποσότητι προσέχειν εἶωθεν, ἀλλὰ τῇ σαφιλίᾳ τῆς γνώμης, καὶ ἀπὸ ταύτης καὶ τὰ μικρὰ μεγάλα γίνονται, καὶ τὰ μεγάλα πολλάκις ἐξευτελίζεται, ὅταν μὴ ἱλαρᾶ τῇ προθυμίᾳ ἐπιτελῆται τὰ γινόμενα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ χήρα ἐκείνη ἢ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, πολλῶν πολλὰ βαλόντων ἐν τῷ γαστροφυλακίῳ, δύο λεπτὰ βαλοῦσα πάντα ὑπερηκόντισεν, οὐκ ἐπειδὴ πλείονα τῶν ἄλλων ἔβαλεν, ἀλλ' ὅτι σαφιλῆ τὴν γνώμην ἐπεδείξατο. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι, φησὶν, ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς τοῦτο ἐποιοῦν· αὕτη δὲ ἅπαντα ἄπερ ἐκέκτητο ἔβαλεν. Ὅλον γὰρ τὸν βίον αὐτῆς ἔβαλε. Κἂν τὰς γυναῖκας μιμησώμεθα οἱ ἄνδρες, καὶ μὴ ἐλάττους αὐτῶν ὀφθῶμεν, ἀλλὰ σπουδάσωμεν μὴ μόνον πρὸς τὴν οἰκίαν ἀπόλαυσιν πᾶσαν τὴν οὐσίαν καταναλίσκειν, ἀλλὰ καὶ τῶν δεομένων πολλὴν ποιεῖσθαι πρόνοιαν, καὶ μετὰ προθυμίας καὶ φαιδρότητος τοῦτο ποιεῖν. Καὶ [434] γὰρ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν γῆν καταβάλλων τὰ σπέρματα, οὐ μετὰ στυγνότητος τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ χαίρων καὶ γεγηγῶς, καὶ ἥδη τῇ προσδοκίᾳ τὰ δράγματα βλέπει νομί-

6. Igitur dilecte, quando videris virum vili externo habitu vestitum, virtute vero intrinsecus amictum, ne hunc vilipenderis propter id quod apparet: sed animæ divitias discere, et internam gloriam, et tunc videbis undique fulgentem virtutem. Talis erat beatus Elias, qui melote tantum habuit; et qui purpura vestitus erat Achab, illius melote indigebat. Vidisti Achab inopiam, Eliæ autem divitias? Vide et quantum potestate distent. Melote hujus cælum clausit, pluviarum descensum inhibuit; lingua prophetæ frenum fuit cælo, annisque tribus et sex mensibus pluvia non fuit: ille autem, purpura amictus et diademate redimitus, circumibat quarrens prophetam, et nihil lucri ex tanta potestate habebat. Ceterum vide Domini clementiam. Quia vidit prophetam multo zelo et fervore moveri, et magnam hanc poenam in æri contra totam terram, ne et ipse simul in supplicium incideret cum illis, et eorum nequitiae poenas daret, dicit ei: *Surge, et vade in Sarepta Sidoniorum. Illic enim præcipiam mulieri viduæ, ut te pascat. Et surrexit, et abiit* (3. Reg. 17. 9. 10). Vide Spiritus gratiam, dilecte. Etenim et heri nobis totus sermo circa hospitalitatem insumptus est, et hodie hospitalis ista vidua (a) sermonem nostrum complebit. *Et venit, inquit, ad viduam, et invenit eam colligentem ligna, et dicit ei: Da mihi parum aquæ, et bibam. Illa obedivit. Et dixit ad eam iterum: Fac mihi subcinericios panes, et comedam* (Ibid. v. 11). Illa vero postea detegit immodicam suam egestatem, imo inenarrabiles divitias. Magna enim paupertas indicat divitiarum illius magnitudinem. Et dicit: *Nox est ancillæ tuæ nisi pugillus farinæ, et parum olei in amphora, et comedemus ego et pueri, et moriemur* (Ibid. v. 12). Miserabilia verba, quæ ipsam lapideam animam inflectere possent. Nulla posthac nobis spes salutis. Mors in foribus est. Hoc solum nobis relictum est ad vitam, quod vix sufficiet mihi et puerulis. Id quod erat in mea potestate feci; aquam communicavi. Verum ut discamus et mulieris hospitalitatem, et justi magnam fiduciam, vide quid fiat. Ubi propheta diligenter hæc omnia didicit, ut detegeret nobis virtutem mulieris (nam Deus qui dixerat: *Præcepi mulieri, ut te pascat* (Ibid. v. 9), ipse erat qui tunc per prophetam operabatur), dicit ei: *Fac mihi primum, et comedam, et tunc filiis tuis. Audite, mulieres, quæ divitiis affluitis, et in multa inutilia vestras facultates insumitis, ac post illa omnia duos obolos indigentibus, vel viro cuiquam virtute prædito propter Deum egeno, impendere non vultis. Ista autem nihil horum possidens, sed tantum pugillum farinæ, et paulo post secundum suam opinionem filiorum mortem spectatura, ut audivit a propheta: Fac mihi primum, et tunc tibi et puerulis tuis: non ægre tulit, non cunctata est, sed fecit imperata: erudiens omnes nos, præferendos nostræ refocillationi servos Dei: et non temere talia lucra prætereunda, sed attendendum multam hinc nobis futuram esse mercedem. Vide igitur*

hanc viduam, pro pugillo farinæ, et paulillo oleo quomodo perpetuum horreum sibi comparaverit (3. Reg. 17. 14). Nam postquam pavit prophetam, neque pugillus farinæ defecit, neque amphora olei, cum interim fame terra omnis consumeretur. Est autem et hoc admirabile et stupendum eam neque laboribus postea opus habuisse, sed paratum perpetuo fuisse farinam et oleum, et neque agricultura indiguisset, neque boum cooperatione, neque ulla alia cura; sed videre erat omnia præter naturam evenire. Et cum rex, qui coronam capite gestabat, anxius esset, et fame laboraret, inops vidua omnibus destituta, quia prophetam susceperat, in perpetuam venit abundantiam. Propterea et Christus dicebat: *Qui susceperit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ recipiet* (Matth. 10. 41). Vidisti heri quid patriarcha meruerit larga sua hospitalitate et servida alacritate: vide et nunc hanc Sidoniam repente ingentes divitias possidentem. Lingua enim prophetæ quæ cæli habenas moderabatur, fecit ut farinæ pugillus et olei amphora jugiter scaturirent.

7. *Moralis exhortatio.*—Hanc omnes imitentur et viri et mulieres. Ego quidem vellem vos ad prophetæ zelum, et ad ejus virtutis imitationem deducere: sed quia hoc onerosum vobis videtur esse, quamvis et ille homo erat, carnemque sicut nos circumferebat, et eandem quam nos habebat naturam: verum quæ quæ sua erant largiter attulit, atque virtutem amplectatus est, supernam quoque gratiam assequutus est; ceterum interim eo veniemus, ut etiam prophetæ imitatores simus. *Æmulemur* itaque ejus hospitalitatem, et nullus posthac inopiam prætexat. Nam quantumvis inops sit aliquis, non erit hac egentior, cui ad unum tantum diem erat alimentum: et neque sic fuit segnior ad petitionem prophetæ, sed magna alacritate ei paruit, et mercedem protinus recepit. Talia enim sunt, quæ a Deo fiunt. Mos ei dare magna pro parvis. Quid enim, dic, oro, tantum attulit, quantum accepit? Verum Dominus noster non quanta dentur consuevit attendere, sed voluntatis largitatem; et ab hac quæ parva sunt magna redduntur, et magna sæpe vilia efficiuntur, quando non hilari animo quæ fiunt peraguntur. Expropter vidua illa evangelica, multis multa in gazophylacium mittentibus, projectis duobus minutis omnes vicit (Luc. 21. 3. 4), non quod immiserit plura aliis, sed quod liberaliorem voluntatem ostenderit. Alii enim, inquit, ex eo quod sibi abundabat eleemosynam erogabant, ista autem omnia quæcumque possidebat immisit. Omnem enim victum suum, inquit, injecit.

Eleemosyna eroganda.—Ergo mulieres saltem imitemur viri, et non inferiores eis videamur: sed studeamus non solum ad nostrum usum omnem substantiam nostram impendere, sed et egenorum magnam habere curam, idque cum alacritate et hilaritate. Etenim agricola terræ concedens semina, non hoc cum tristitia facit, sed gaudens et letabundus, et quasi jam spe manipulos videre se existimans, in terra seminat

(a) Hanc Sareptanam viduam pluribus celebrat Chrysostomus Tomo III super in Homilia de Helia et vidua circa hanc.

Et tu, dilecte, ne solum respexeris ad eum qui recipit, neque ad sumptus qui fiunt; sed cogita, illum quidem qui a te accipit esse visibilem, alium autem quæ in illum fiunt, sibi facta declarare; neque illum vulgarem quempiam esse, sed omnium Dominum, cæli terræque Conditorum; et sumptum illum reddituum locum obtinere, nec solum non minuere substantiam tuam, sed augere magis si cum fide et alacritate hoc feceris. Addam id quod præcipuum est bonum: præter hos redditus et lucra, quæ ex sumptu parantur, peccata etiam condonantur: cui bono quid par esse poterit? Si igitur volumus vere locupletari, et cum divitiis etiam peccatorum invenire remissionem, effundamus res nostras in egenorum manus, præmittamus eas in cælum, ubi neque fur, neque latro, neque parietum effossor, neque famuli malitia, neque aliud quidquam nocere poterit divitiis nostris. Regio enim illa omnibus istiusmodi damnis superior est. Tantum ne vanam gloriam sectemur, sed sequamur leges a Christo traditas, ut non ab hominibus laudes percipiamus, sed a communi omnium Domino, ne et sumptus faciamus, et lucro destituamur. Ut enim ab insidiis aliis omnibus tutæ sunt divitiæ per manus pauperum eo translatae, ita per vanam solum gloriam absumuntur; et ut tinea et vermes vestes corrumpunt, ita et inanis gloria divitiis quæ misericordia colliguntur. Idecirco, obsecro, non solum faciamus elemosynas, sed et caute faciamus, ut magna bona percipiamus pro parvis, et pro fragilibus incorruptibilia, et pro temporalibus æterna, et cum his omnibus etiam peccatorum remissionem assequi possimus, bonaque illa ineffabilia: quibus nos omnes potiri contingat, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto vivificoque Spiritu sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLIII.

Venerunt autem, inquit, duo angeli Sodoma vespere.
(Gen. 19. 1).

1. Quemadmodum floridum quoddam pratium varios et omnigenos flores in se ostendit, ita et divina Scriptura justorum virtutes nobis demonstrat: non ut, sicut illorum florum fragrantia, parvo tempore fruamur, sed ut perpetuam inde utilitatem recipiamus. Illic manu tantum carpimus flores, et protinus marcescentes suam gratiam amittunt: hic autem non sic: sed quando auribus justorum virtutes accipimus, et eas in sinu mentis reponimus, per omne tempus, si volumus, eorum suavi odore frui poterimus. Age ergo, quia tanta sanctorum in divina Scriptura fragrantia est, hodie Loti bonum odorem inquiramus, ut sciamus liquido, justum hunc in tantum virtutis apicem evertum esse patriarchæ consuetudine, quæ effectum ut vestigia illius sequeretur, et peculiariter hospitalitatem exercebat. Verum ut manifestior sit sermo noster, operæ pretium fuerit Scripturæ verba audire. 1. *Venerunt autem, inquit, duo angeli Sodoma (Cap. 19) vespere.* Quare sic incepit et dixit: *Venerunt autem*

duo angeli Sodoma vespere? Quoniam postquam diversati sunt apud patriarcham, et inde surgentes abierunt; ac clemens Dominus et curator, pro sua bonitate in humana figura visus, mansit apud patriarcham, loquens cum eo, sicut heri audivistis: volens nos omnes docere et ingentem patientiam suam, et patriarchæ caritatem, angeli autem contendebant tunc versus Sodoma: servans Scriptura suum ordinem dicit iterum: *Venerunt autem duo angeli Sodoma vespere, facturi quod imperatum erat.*

Loti hospitalitas laudatur.—Et vide diligentiam observationemque divinæ Scripturæ, quomodo tempus quo advenerunt nobis declaravit: dicit enim, *Vespere.* Et quare tempus significavit? et quare ad vespeream eo venerunt? Ut ostenderetur nobis magna Loti hospitalitas. Sicut enim patriarcha sedens tempore meridiei, observabat prætereuntes, et venationem suam hanc studiose exercebat, et occurrebat ac magno gaudio viatores suscipiebat: simili modo et justus ille, quoniam sciebat perversitatem eorum qui in Sodomis habitabant neque vespere discedebat, sed manebat, ne thesaurus aliquis ipsi elaberetur, et ut hospitalitatis fructum decerpere posset. Vere admirari vehementer licet justis hujus virtutem, qui versans in medio tam impiorum hominum, non solum non inde negligentior est factus, sed et majorem virtutem præ se tulit: cumque omnes, ut ita dicam, in præceps ruerent, ipse solus in tanta multitudine rectam ambulavit viam. Ubi nunc sunt qui dicunt, non posse quempiam in media civitate versantem virtutem servare: sed opus esse secessu, et montana quadam habitatione: nec posse domui suæ præfectum, et uxorem habentem, et filios curantem ac famulos, virtute præditum esse? Videant ergo justum illum cum muliere, pueris, et famulis, in civitate degentem, atque inter tam malos ac impios conversantem et quasi scintillam quamdam in medio mari lucentem, nec solum non extinguui, sed quotidie lucem clariorem emittere. Et hæc dico non prohibens secessum ab urbibus, neque interdico montium et solitudinum conversationem; sed ostendo volenti sobrie agere et vigilare, nihil inde obstaculi esse. Sicut igitur negligenti ac supino nihil prodest solitudo: neque enim locus nos virtute facit præditos, sed mens et mores: ita et prudens atque vigil non offenditur, etiam in media civitate degens. Quocirca vellem, sicut beatum illum, virtute præstantes in mediis civitatibus esse, ut quasi fermentum facti aliis, multos ad sui imitationem traherent. Verum quia hoc difficile videtur esse, saltem illud alterum fiat. *Transit enim figura mundi hujus (I Cor. 7. 31),* et brevis est vita præsens: et nisi nunc, cum adhuc in stadio sumus, labores virtutum aggrediamur, et laqueos malitiæ effugiamus, postea in vacuum nosmetipsos reprehendemus, quando nulla erit pœnitentiæ utilitas. Nam quandiu in præsentis vita fuerimus, possunt inde pœnitentes lucrum accipere, et ablatis prioribus peccatis misericordiam Domini assequi: quod si præterierimus tempus præsens, repenteque abrepti fuerimus: pœnitentia quidem tunc ducemur,

ζων, ὡτως εἰς τὴν γῆν ἀφίξει τὰ σπέρματα. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀγαπητέ, μὴ πρὸς τὸν λαμβάνοντα δρα μόνον, μηδὲ πρὸς τὴν δαπάνην τὴν γινομένην, ἀλλ' ἐννόει· ὅτι οὗτος μὲν ἔστιν ὁ ὀρώμενος, ὁ παρὰ σοῦ δεχόμενος, ἕτερος δὲ ὁ τῶν εἰς ἐκεῖνον γινόμενα οικειούμενος, καὶ οὐχ ὁ τυχών, ἀλλ' ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης, ὁ τῶν ἀπάντων Κύριος, ὁ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητής· καὶ ὅτι ἡ δαπάνη αὐτῆ πρόσδος γίνεται, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐλαττοῖ σου τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ πλεονάζει μᾶλλον, ἐὰν σὺ μετὰ πίστεως τοῦτο ἐργάζῃ καὶ ἰλαρᾶς τῆς προθυμίας. Εἶπω τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν· μετὰ τῆς προσόδου τῆς ἀπὸ τῆς δαπάνης ταύτης γινομένης καὶ ἀμαρτημάτων συγχωρησεώς σοι πρόξενος γίνεται, οὐ τί ἂν γένοιτο ἴσον; Εἰ τοίνυν βουλομεθα εἶδέναι πλουτεῖν τὸν ἀληθῆ πλοῦτον, καὶ μετὰ τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν ἀμαρτημάτων τὴν συγχώρησιν εὐρασθαι, ἐχθώμεν τὰ θνητὰ εἰς τὰς τῶν δεομένων χεῖρας, προαποστείλωμεν αὐτὰ εἰς τὸν οὐρανόν, ἔσθα οὐδὲ κλέπτῃ, οὐδὲ ληστῃ, οὐ τοιχωρύχος, οὐκ οὐκέτου κακουργία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν λυμήνασθαι δυνήσεται τὸν πλοῦτον τὸν ἡμέτερον. Τὸ γὰρ χωρίον ἐκεῖνο πάσης τοιαύτης βλάβης ἀνώτερον. Μόνον μὴ μετὰ κενοδοξίας τοῦτο ποιῶμεν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δεδομένους νόμους, ὥστε μὴ τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον καρπώσασθαι, ἀλλὰ τὸν παρὰ τοῦ κοινού πάντων Δεσπότη, ἵνα μὴ καὶ τὴν δαπάνην ὑπομεινωμεν, καὶ τοῦ κέρδους ἀποστερηθώμεν. Ὡσπερ γὰρ πάσαις ταῖς ἄλλαις ἐπιβουλαῖς ἀνάλωτός ἐστιν ὁ πλοῦτος ὁ ἐκεῖ μετατιθέμενος διὰ τῆς τῶν πενήτων χειρὸς, οὕτω κενοδοξία μόνη ἀναλλίσσεται· καὶ ὅπερ ἐστὶν ἐνταῦθα ὁ σῆς καὶ ὁ σκώλης πρὸς τὴν τῆς ἐσθῆτος διαφθοράν, τοῦτο κενοδοξία γίνεται πρὸς τὸν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης συλλεγόμενον πλοῦτον. Δι' ὃ, παρακαλῶ, μὴ μόνον ποιῶμεν τὴν ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀσφαλείας ταύτην ἐργαζώμεθα, ἵνα ἀντὶ μικρῶν μεγάλα καρπωσώμεθα ἀγαθὰ, καὶ ἀντὶ τῶν ἐπικτητῶν τὰ ἀφθαρτα, καὶ ἀντὶ τῶν προσαίρων τὰ αἰώνια, καὶ μετὰ τούτων ἀπάντων καὶ τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτημάτων τυχεῖν δυνήθωμεν, καὶ τῶν ἀποβῆτων ἐκεῖνων ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΑΙΑ ΜΓ'.

Ἡ 1100ν δὲ, φησὶν, οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέρας.

α'. Καθάπερ λειμών τις εὐανθῆς διάφορα καὶ ποικίλα τὰ θνητὰ ἐν αὐτῷ δεικνυσὶν, οὕτως ἡ θεία Γραφή τῶν δικαίων τὰς ἀρετὰς ἡμῖν δεικνυσὶν, οὐχ ἵνα καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀνθῶν πρὸς βραχὺ μόνον ἀπολαύσωμεν τῆς εὐδίας, ἀλλ' ἵνα διηνεκῆ τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν καρπωσώμεθα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ μόνον ἐδεξάμεθα τῆ χειρὶ [435] τὰ ἄθη, καὶ μετ' ὀλίγων αὐτὰ μαρνανθέντα τὴν οικεῖαν χάριν ἡμαυρωσεν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἐπειδὴν δεξιώμεθα διὰ τῆς ἀκοῆς τὰς ἀρετὰς τῶν δικαίων, καὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς διανοίας ἡμῶν αὐτὰς ἐναποθώμεθα, διὰ παντὸς τοῦ χρόνου τῆς τούτων εὐδίας ἀπολαύειν δυνάμεθα, ἐὰν ἐθέλωμεν. Φέρε οὖν, ἐπειδὴ τοιαύτη τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κειμένων ἀγίων ἡ εὐδία, σήμερον τοῦ Λῶτ φιλανθρωπίας καταμάθωμεν, ἵνα γνῶμεν ἀκριβῶς, ὅπως εἰς ἄκραν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν ἡ τοῦ πατριάρχου συνουσία τὸν δίκαιον τοῦτον ἀνήγαγε, καὶ κατ' ἴχνος αὐτοῦ καὶ αὐτὸς τὴν οικεῖαν φιλοξενίαν διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείκνυται. Ἄλλ' ἵνα σαφέστερος ἡμῖν ὁ λόγος γένηται, ἄξιον αὐτῶν τῆς Γραφῆς ἐπακούσαι τῶν βημάτων. *Ἡ 1100ν δὲ, φησὶν, οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέ-*

ρας. Τίνος ἕνεκεν οὕτως ἤρξατο, *Ἡ 1100ν δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέρας;* Ἐπειδὴ μετὰ τὸ ἐπιξενωθῆναι τῷ πατριάρχῃ, ἐξαναστάντων αὐτῶν ἐκεῖθεν, ὁ μὲν κηδεμῶν καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς τὴν οικεῖαν ἀγαθότητα μιμούμενος, καὶ σχήματι ἀνθρώπου τότε ὀφθαλμοὺς παρέμενε τῷ πατριάρχῃ διαλεγόμενος, καθάπερ χθὲς ἠκούσατε· βουλόμενος ἅπαντας ἡμᾶς διδάξαι καὶ τῆς ἑαυτοῦ μακροθυμίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόστοργον, οἱ δὲ ἄγγελοι ὤρμησαν ἐπὶ τὰ Σόδομα· τὴν ἀκολουθίαν ἑαυτῆς διατηροῦσα ἡμῖν ἡ θεία Γραφή νῦν φησὶν· *Ἡ 1100ν δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέρας,* τὸ ἐπιταχθὲν πληρώσαντες. Καὶ ὄρα ἀκριβείαν καὶ παρατήρησιν τῆς θείας Γραφῆς, πῶς καὶ τὸν καιρὸν ἡμῖν ἐσήμανε, καθ' ὃν παρεγένοντο· *Ἐσπέρας γὰρ φησι.* Καὶ τίνος ἕνεκεν τὸν καιρὸν ἐδήλωσε; καὶ διὰ τί κατὰ τὴν ἐσπέραν παρεγένοντο; Ἴνα τὴν πολλὴν ἡμῖν ἐπίτασιν δεῖξῃ τῆς τοῦ Λῶτ φιλοξενίας. Καθάπερ γὰρ ὁ πατριάρχης κατὰ τὸν τῆς μεσημβρίας καιρὸν καθήμενος ἐπετήρει τοὺς παριόντας, καὶ ἔργον ἐποιεῖτο τὴν τούτων θήραν, καὶ ἐπέτρεψε καὶ μετὰ περιγυρίας τοὺς ὀδίτας ὑπεδέχετο· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ δίκαιος οὗτος, ἐπειδὴ ἦδει τῆς κακίας τῶν ἐν Σόδομοις οἰκούντων τὴν πονηρίαν, οὐδὲ τὸν τῆς ἐσπέρας καιρὸν παρεπέμπετο, ἀλλὰ μέχρι τοῦτο παρέμενε, μή ποῦ θησαυρὸς τις αὐτῷ παρεμπέσῃ, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς φιλοξενίας καρπὸν δρέψασθαι δυνήθῃ. Ἀληθῶς θαυμάσιος ἐστὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς τοῦ δικαίου τούτου τὴν ἀρετὴν, ὅτι ἐν μέσῳ τοιούτων παρανόμων ἀναστρεφόμενος, οὐ μόνον οὐ γέγονε βραθυμότερος, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλείονα τὴν ἀρετὴν ἐπέδεικνυτο. Καὶ πάντων, ὡς εἶπεν, κατὰ κρημνῶν φερομένων, οὗτος μόνος ἐν τοσοῦτῳ πλήθει τὴν εὐθειαν ὠδεύει δόδον. Ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ λέγοντες, ὅτι οὐχ οἶόν τε ἐν μέσῳ πόλει στρεφόμενόν τινα διασῶσαι τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἀναχωρήσεως δεῖ, καὶ τῆς ἐν τοῖς ὄρεσι διατριβῆς, καὶ οὐ δυνατόν τὸν οικίας προεστῶτα, καὶ γυναῖκα ἔχοντα, καὶ παῖδων ἐπιμελούμενον καὶ οἰκετῶν, ἐνάρετον εἶναι; Ὁράτωσαν τοίνυν τὸν δίκαιον τοῦτον μετὰ γυναικὸς καὶ παιδίων καὶ οἰκετῶν, καὶ ἐν πόλει διάγοντα, καὶ μεταξὺ τοσοῦτων πονηρῶν καὶ παρανόμων διατρίβοντα, καὶ καθάπερ σπινθηρὰ τινα ἐν μέσῳ πελάγει διαλάμποντα, καὶ οὐ μόνον οὐ σβεννύμενον, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον τὸ φῶς δεικνύοντα. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ κωλύων τὴν ἀναχώρησιν τὴν [436] ἀπὸ τῶν πόλεων, καὶ τὴν ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς ἐρημίαις διατριβὴν ἀπαγορεύων, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι τῷ βουλομένῳ νήφειν καὶ ἐργηγορῆσαι οὐδὲν τούτων κώλυμα γίνεται. Ὡσπερ οὖν τὸν βῆθυμον καὶ ἀναπεπτωκότα οὐδὲ ἡ ἔρημος ὠφελῆσαι τι δύναται· οὐδὲ γὰρ ὁ τόπος ἐστὶν ὁ τὴν ἀρετὴν κατορθῶν, ἀλλ' ἡ γνώμη καὶ ὁ τρόπος· οὕτω τὸν νήφοντα καὶ διεγρηγερμένον οὔτε τὸ ἐν μέσῳ τῇ πόλει διατρίβειν καταβλάψαι τι δυνήσεται. Καὶ διὰ τοῦτο ἐβουλόμην, καθάπερ τὸν μακάριον τοῦτον, τοὺς ἐναρέτους μάλιστα ἐν μέσῳ τῶν πόλεων εἶναι, ἵνα καθάπερ ζύμη ταῖς ἄλλαις γινόμενοι, πολλοὺς εἰς τὸν οἰκεῖον ἔζηλον ἐνάγωσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ δυσχερὲς τοῦτο καταφαίνεται εἶναι, κἂν ἐκεῖνο γινέσθω. *Παράγει γὰρ λοιπὸν τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου,* καὶ βραχὺς ὁ παρὼν βίος· καὶ εἰ μὴ νῦν, ὡς ἐστὶ ἐν τῷ σκάμματι ἐστήκαμεν, τῶν πόνων τῆς ἀρετῆς ἀψώμεθα, καὶ τὰ δίκτυα τῆς κακίας διαφύγωμεν, ὑστερον μάτην ἑαυτοὺς αἰτιασώμεθα, ὅτε οὐδὲν ὄφελος τῆς μεταγνώσεως. Ἔως μὲν γὰρ ἂν ὤμεν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, δυνατόν μεταγνόντας τοῦ ἐνταῦθεν ἀπόνασθαι κέρδους, καὶ τὰ πρότερα ἀπονηφάμενους ἀμαρτήματα τῆς τοῦ Δεσπότη φιλανθρωπίας ἀσιωθῆναι· εἰ δὲ τὸν παρόντα καιρὸν προῖεμένοι ἀθρόον προαναρπασθεῖμεν, μετα-

α Saill. et quinque mss. ὡσπερ γαρ.

νοήσομεν μὲν καὶ τότε, οὐδεμίαν δὲ ὄνησιν ἐκ τούτου ἔχομεν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἄκουε τοῦ Προφήτου λέγοντος, *Ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ τις ἐξομολογήσεται σοι;* καὶ πάλιν, *Ἄδελφός σου λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος;* Οὐδείς, φησὶν, ἔσται ἐκεῖ λοιπὸν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν ὑπὸ τῆς οἰκείας βραθυμίας προδεδομένον, οὔτε ἂν ἀδελφός ᾖ, οὔτε ἂν πατήρ, οὔτε ἂν μήτηρ. Καὶ τί λέγω, ἀδελφός, καὶ πατήρ, καὶ μήτηρ; Οὐτὲ αὐτοὶ οἱ δίκαιοι οἱ παρήρσαν πολλὴν κεκτημένους τότε συμβαλέσθαι τι δυνήσονται ἡμῖν, εἰ νῦν βραθυμῆσαιμεν. *Ἐὰν στῆ γὰρ, φησὶ, Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δαυιήλ, υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας αὐτῶν οὐ μὴ ἐξέλκωται.* Καὶ ὄρα τῆς ἀπειλῆς τὸ μέγεθος, καὶ οἷους δικαίους εἰς μέσον παρήγαγεν. Ἐπειδὴ οὗτοι γὰρ κατὰ καιρὸν καὶ ἐτέροις σωτηρίας ὑπόθεσις γεγόνασιν· ὁ τε γὰρ Νῶε, τοῦ φοβεροῦ κλυδωνίου ἐκείνου τὴν οἰκουμένην κατελιφότες, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς υἱοὺς ἔσωσε· καὶ ὁ Ἰὼβ ὁμοίως καὶ ἐτέροις σωτηρίας ὑπόθεσις γέγονε· καὶ ὁ Δαυιήλ δὲ πολλοὺς ἐξήρπασε θανάτου, ἠνίκα ὁ βάρβαρος ἐκείνος ἐπιζητῶν τὰ ὑπὲρ ἀνθρωπίνην φύσιν τυγχάνοντα, ἀνελεῖν ἐπεχειρεῖ τοὺς Χαλδαίους, καὶ τοὺς Μάγους καὶ τοὺς Γαζαρηνοὺς.

β'. Καὶ ἵνα μὴ νομίσωμεν ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἔσται τινὰ τοιαῦτα, καὶ οἱ ἐνάρετοι καὶ παρήρσαν ἔχοντες τοὺς μετὰ βραθυμίας ἐνταῦθα διὰγοντας ἐλευθερῶνται τῆς ἐκεῖ τιμωρίας δυνήσονται τοὺς αὐτῶν ἐπιτηδέλους· διὰ τοῦτο τοὺς δικαίους τούτους παρήγαγεν ἡμῖν, τὸν φόβον ἡμῖν ἀνατεινόμενος, καὶ παιδεύων ἐν τοῖς οἰκείοις κατορθώμασι μετὰ τὴν ἀνωθεν χάριν τὰς ἐπιπέδας τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἔχειν, καὶ μήτε ἐπὶ προγόνων ἀρετῇ μέγα φρονεῖν^a, εἰ αὐτοὶ ἐν κακίᾳ τυγχάνομεν βνητες, μήτε ἐπ' ἄλλῳ τινι, ἀλλ' ἐν τούτῳ μόνον σπουδάζειν· κἂν προγόνους ὦμεν ἐναρέτους [437] ἐσχηκότες, μιμῆσθαι αὐτῶν τὴν ἀρετὴν· κἂν τὸ ἐναντίον πάλιν συμβαλεῖν, καὶ φαύλων ὦμεν προγόνων, μὴ νομίζωμεν ἐκ τούτου τι παραδίδοσθαι, ἀλλὰ πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόνους ἐπαποδύεσθαι· οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἐκ τούτου βλάβος ἔσται. Ἐκαστος γὰρ ἐξ ὧν διαπράξατο, ἢ στεφανώσεται, ἢ κατακριθήσεται, καθάπερ καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησιν, *Ἴνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν·* καὶ πάλιν, *Ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.* Ἄπερ ἅπαντα εἰδότες καὶ πᾶσαν βραθυμίαν ἀποτιναξάμενοι, πολλὴν τῆς ἀρετῆς ποιησώμεθα λόγον. Καὶ ὡς ἔτι ἐν τῷ σκάμματι ἔσμεν, πρὶν ἢ διαλυθῆναι τὸ θέατρον, φροντισώμεν ἡμῶν τῆς σωτηρίας, ἵνα ἐν τῷ βραχεί τούτῳ χρόνῳ τὴν ἀρετὴν μετελθόντες, ἐν τῷ διηνεκεῖ αἰῶνι τὰς ὑπὲρ ταύτης ἀμειβάσ· κομισώμεθα· καθάπερ καὶ ὁ δίκαιος οὗτος, ὁ μεταξὺ τοσούτων πονηρῶν οἰκῶν, καὶ οὐδένα ἔχων ζητοῦντα αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ πάντας ὄρων χλευάζοντας, κωμωδοῦντας, οὐ μόνον ὀκνηρότερος οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ οὕτω διέλαμψεν, ὡς καταξιοῦσθαι καὶ ἀγγέλους ὑποδέξασθαι· καὶ πάντων ἀρόδην ἀπολλυμένων, αὐτὸς μόνος σὺν ταῖς θυγατρῶσι διέφυγε τὴν ἐπενεχθεῖσαν δίκην. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐπανέλθωμεν. *Ἦλθον δὲ, φησὶν, οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σύδομα ἑσπέρας.* Ὁ καιρὸς μάλιστα δείκνυσιν ἡμῖν τοῦ δικαίου τούτου τὴν υπερβάλλουσαν ἀρετὴν, ὅτι καὶ ἑσπέρας καταλαβούσης παρέμενε, καὶ οὐκ ἀφίστατο. Ἐπειδὴ γὰρ ᾔδει τὸ ἐνεῦθεν αὐτῷ τιχτόμενον κέρδος, διὰ τοῦτο ἐπιθυμῶν ἐπιτυχεῖν τοῦ πλοῦτου, πολλῇ τῇ προσεδόξῃ ἐπέχρητο, καὶ τῆς ἡμέρας πληρωθείσης οὐκ ἀνεχώρει. Τοιοῦτον γὰρ ψυχῇ

^a Savil. et aliquot mss. μεγάλα φρονεῖν.

^b τοῖσι. συμβαλεῖν.

ζήσοσα καὶ διεγρηγμένη· οὐχ ὑπὸ τινων κωλυτικῶν ἐμποδίζεται τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἐπιδειξασθαι, ἀλλὰ κα' αὐτῶν μάλιστα τῶν κωλυόντων ἐπιπλεῖον αἰρεται, καὶ μείζονα τὴν φλόγα τῆς ἐπιθυμίας ἀνάπτει. *Ἰδὼν δὲ, φησὶ, Ἄωτ, ἐξανάστη εἰς συνάντησιν αὐτοῖς.* Ἀκουέτωσαν οἱ καὶ παραγινομένους πολλάκις καὶ καθιθευόντας, καὶ πολλὴν τὴν προσεδρίαν ἐπιδεικνυμένους διακρουόμενοι, καὶ πολλὴν τὴν ἀπανθρωπίαν ἐπιδεικνύμενοι. Ὅρα γὰρ τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅπως οὐκ ἀνέμεινε παραγενέσθαι πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ καθάπερ ὁ πατριάρχης, οὐκ εἰδὼς τίνες ἦσαν οἱ παραγεγονότες, ἀλλ' ὀδίτας τινὰς αὐτοὺς εἶναι ὑπολαμβάνων, θεασάμενος μονονοχὶ ἐκείρησε, καὶ περιχαρῆς γέγονεν, ὡς ἐπιτυχῶν τῆς θήρας, καὶ μὴ διαμαρτῶν τὸ σπουδαζόμενον. *Ἰδὼν γὰρ, φησὶν, ἐξανάστη εἰς συνάντησιν αὐτοῖς, καὶ προσεκύνησε τῷ προσώπῳ ἐπὶ τὴν γῆν.* Ἠυχάριστῃσε τῷ θεῷ, ὅτι κατηξίωσεν αὐτὸν ὑποδέξασθαι τοὺς παριόντας. Σκόπει ψυχῇ· ἀρετὴν Μεγάλην εὐεργεσίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ ταύτην ἠγάσαστο, τὸ ἐπιτυχεῖν τῶν ἀνδρῶν, καὶ διὰ τῆς εἰς τούτους θεξιώσεως τὸν οἰκεῖον πόθον ἀποπληρῶσαι. Μὴ γὰρ μοι λέγε, ὅτι ἄγγελοι ἦσαν· ἀλλ' ἐκεῖνο λογίζου, ὅτι ὁ δίκαιος οὗτος οὐδέπω τούτο [438] ἠπίστατο, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπου ἀγνώστου παραδεύοντος ὑποδεχόμενος, οὕτω διέκειτο. *Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ, κύριοι, ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὑμῶν, καὶ καταλύσατε, καὶ νύψασθε τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ ἐρθρίσαντες ἀπελευθεύσατε εἰς τὴν ὁδὸν ὑμῶν.* Ἰκανὰ τὰ ῥήματα ταῦτα τὴν ἐναποκειμένην ἀρετὴν τῇ τοῦ δικαίου ψυχῇ ἐκκαλύψαι. Τί γὰρ ἂν τις ἐκπλαγείη τὴν ταπεινοφροσύνην υπερβάλλουσαν, τὴν θερμότητα, τὴν περὶ τὴν φιλοξενίαν ἐπιδεικνυτο; *Ἰδοὺ, φησὶ, κύριοι, ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὑμῶν.* Κάκεινους κυρίου καλεῖ, καὶ ἑαυτὸν παῖδα αὐτῶν ὀνομάζει. Ἀκουσώμεν, ἀγαπητοί, τῶν ῥημάτων τούτων μετὰ ἀκριβείας, καὶ παιδευθώμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ὅμοια διαπράττεσθαι. Ὁ ἐπίδοξος, ὁ περιφανής, ὁ ἐν τοσαύτῃ περιουσίᾳ τυγχάνων, ὁ οἰκοδεσπότης, τοὺς ὀδίτας, τοὺς ξένους, τοὺς ἀγνώστους, τοὺς εὐτελεῖς τὸ φαινόμενον, τοὺς παριόντας, τοὺς οὐδαμόθεν αὐτῷ προτήκοντας κυρίου ὀνομάζει καὶ φησιν· *Ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὑμῶν καὶ καταλύσατε.* Ἐσπέρα γὰρ, φησὶ, κατέλαθε. Πείσθητέ μοι, καὶ τὸν κάματον τῆς ἡμέρας παραμυθήσασθε, εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὑμῶν καταλύσαντες. Μὴ γὰρ, φησὶ, μέγα τὸ ὑμῖν ἐπαγγέλλομαι; *Νύψασθε τοὺς πόδας ὑμῶν* τοὺς ὑπὸ τῆς ὀδοπορίας κεκμηκότες, *καὶ ἐρθρίσαντες ἀπελευθεύσατε τὴν ὁδὸν ὑμῶν.* Χαρίσασθε οὖν μοι ταύτην τὴν χάριν, καὶ μὴ ἀνανεώσητέ μου πρὸς τὴν παράκλησιν. *Καὶ εἶπεν, φησὶν, Οὐχί, ἀλλ' ἐν τῇ πλατείᾳ κενυθώσμεν.* Καὶ μετὰ τοσαύτην παράκλησιν ἰδὼν αὐτοὺς ἀνανεῶντας οὐκ ἐνάρχησεν, οὐκ ἀπέστη τοῦ σπουδαζόμενου, οὐδὲ ἐπαθῆ τοιοῦτον, οἷον ἡμεῖς πολλάκις ποιῶμεν· καὶ ἂν ὄρα ποτὲ τινα πρῶτρύψασθαι βουληθείημεν, εἶτα θεασώμεθα πρὸς ὀλίγον ἀνανεῶντας, εὐθύς ἀφίστάμεθα· καὶ τοῦτο συμβαίνει ἀπὸ τοῦ μὴ θερμότητι καὶ πόθῳ τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ μάλιστα καὶ νομίζωμεν ἀρκούσαν ἀπολογία ἐχειν, τὸ λέγειν ὅτι· τό γε ἑαυτῶν πεποιθήκαμεν.

γ'. Τί λέγεις, ὅτι τὸ σαυτοῦ πεποίηκας; Ἀπίστεος τὴν θήραν, διήμαρτες τοῦ θησαυροῦ, καὶ τὸ σαυτοῦ πεποίηκας; Τότε ἂν ἦς τὸ σαυτοῦ πεποιηκός, εἰ μὴ ἐβρίψας ἀπὸ τῶν χειρῶν τὸν θησαυρὸν, εἰ μὴ παρέδραμες τὴν ἄγραν, εἰ μὴ ἀφοσιώσαις^c τῇ μέχρῃ ῥημάτων τὴν φιλοξενίαν ἐπεδείξω. Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος οὕτως· ἀλλὰ τί; Ὅρων

^c Sic observet iterum ἐξοσιώσαι, περὶ νυτοῖε, ut supra.

nullam autem utilitatem inde capiemus. Quod ut discas, audi prophetam dicentem : *In inferno autem quis confitebitur tibi (Psal. 6. 6) ?* et iterum : *Frater non redimit, redimet homo (Psal. 48. 8) ?* Nullus, inquit, erit illic postea, qui eripiat eum quem sua desidia prodiderit, neque si frater fuerit, neque si pater, neque si mater. Et quid dico, frater, pater, et mater ? Neque iusti, quibus tanta apud Deum fiducia est, poterunt nobis tunc aliquid prodesse, si nunc desides fuerimus. Dicit enim : *Si steterint Noe et Job et Daniel, filios suos et filias non eripient (Ezech. 14. 20).* Et vide minarum gravitatem, qualesque justos in medium adduxerit. Quoniam illi suis temporibus etiam aliis salutis causa fuerunt : Noe enim, cum terribilis illa diluvii tempestas terram occupasset, et uxorem, et filios servavit : et Job similiter aliis salutis auctor fuit : Daniel quoque multos eripuit a morte, quando barbarus ille inquirebat quæ supra humanam sunt naturam, et interimere volebat Chaldæos, et Magos atque Gazarenos.

2. *In futuro sæculo unusquisque pro se iudicabitur.* — Et ne putemus in futuro sæculo fore talia, et eos qui virtute præditi sunt, et fiduciam habent in Deum, alios, qui hic negligenter vixerunt, necessarios suos liberare illic a supplicio posse : propterea adduxit nobis justos illos, terrorem nobis inferens, et docens in propriis bonis operibus cum superna gratia spem salutis nostræ habendam, et non in progenitorum virtutibus, neque in alio quopiam superbiendum, vel confidendum, si nos in peccatis esse non desinimus, sed hoc unum curandum, ut si parentes habuerimus virtute claros, imitemur eorum virtutem : et si e diverso accidat, et ex improbis simus parentibus, non putandum nobis aliquid accidere nocuenti, dummodo exerceamur ad virtutum labores : nullum enim hinc nobis damnum erit. Nam unusquisque per ea vel coronatur, vel condemnatur, quæ ipse gessit, quemadmodum et beatus Paulus inquit : *Ut reportet unusquisque ea quæ per corpus fiunt, juxta id quod fecit, sive bonum, sive malum (2. Cor. 5. 10) ;* et iterum : *Qui reddet unicuique juxta opera sua (Rom. 2. 6).* Quæ omnia cum sciamus, excussa omni negligentia, virtutis maximam habeamus rationem. Et cum adhuc in stadio sumus, et certandi tempus est, priusquam dissolvatur spectaculum, solliciti simus de nostra salute, ut in brevi illo tempore virtutes exercendo, in sæculo perpetuo illarum mercedes recipiamus : sicut et justus ille, qui in medio tot malorum habitans, et nullum habens qui suam imitaretur virtutem, sed videns omnia iridentes et subsannantes, non solum non factus est segnior, verum tanta virtute emicuit, ut et angelos suscipere meruerit : atque cum illi simul omnes perirent, solus ipse cum filiabus effugerit poenam quam illis illata est. Cæterum ad seriem sermonis redeamus. *Venerunt autem duo angeli in Sodoma vesperi.* Iusti hujus excellentem virtutem tempus hoc potissimum indicat, quia et ingruente vespera permansit, et non destitit. Nam quia sciebat lucrum quod inde nascebatur, ideo hasce divitiis assequi cupiens, valde

sedulus erat, et neque die impleto discedebat. Ita enim se habet anima fervida et vigilans, ut nullis impedimentis præpediatur, quominus suam declaret virtutem : quin et isthæc ipsa quæ prohibent maxime, magis incitant, et majorem cupiditatis flammam accendunt. *Ut autem vidit, inquit, Lot, surrexit in occursum illis.* Audiant ii qui advenas orantes et supplicantes, ac sedulo se coram eis demittentes multa inhumanitate aversantur et repellunt. Vide enim quomodo justus ille non exspectavit donec ad se venirent, sed sicut patriarcha, ignorans qui essent hospites, et suspicans viatores quosdam esse, quasi præ gaudio saltabat, quia assequutus erat quæsitam prædam, et non aberrarat ab eo quod cupiebat. *Ut autem vidit, inquit, surrexit in occursum illis, et adorabat facie super terram.* Gratias egit Deo, quod dignatus esset cum prætereuntium susceptione. Animadvertite illius animæ virtutem. Magnum Dei beneficium arbitrabatur incidisse in hos viros, ut susceptis illis suum perficeret desiderium. Jam ne dixeris, ipsos angelos fuisse : sed hoc potius tecum reputa, justum illum nondum hoc scivisse, sed quasi homines ignotos et prætereuntes suscipiens, ita affectum fuisse. 2. *Et dixit : Ecce, domini, divertite in domum pueri vestri, et manete, quiescite, et lavate pedes vestros, et diluculo facto proficiscimini in viam vestram.* Sufficiunt hæc verba ad detegendam virtutem quæ in pectore justi latebat. Et quid mirum si quis obstupescat eximiam humilitatem, ac fervorem quem in hospitalitate declarabat ? *Ecce, inquit, domini, divertite in domum pueri vestri.* Et illos dominos vocat, ac se ipsum illorum servum appellat. Audiamus attente hæc verba, dilectissimi, et similia nos quoque præstare discamus. Vir gloriosus, nobilis, tam abundans, tantus paterfamilias, viatores, hospites, ignotos, ut apparebant, viles, prætereuntes, nihilque ad se attinentes, dominos nominat, et inquit : *Divertite in domum pueri vestri, et quiescite.* Vespera enim, inquit, ingruit. Morem mihi gerite, et lassitudinem diei solamini in domum servi vestri divertentes. Numquid magnum vobis promitto ? *Lavate pedes vestros* itinere longo fatigatos, *et diluculo pergetis in viam vestram.* Hanc gratiam donate mihi, et petitionem meam ne frustremini. *Et dixerunt, inquit, Minime, sed in platea manebimus.* Etiam post tantam exhortationem quam fecerat, cum vidit eos renuere, non obtorpuit, neque ab instituto suo destitit, neque fecit uti nos interdum facimus : qui si quando aliquem hortari dignamur, et postea videmus parumper detrectantem et renuentem, statim desistimus : id quod contingit, quia circa desiderium et fervorem hoc agimus, et maxime quia putamus sufficere excusationem, si dicere possimus fecisse nos officium nostrum.

3. Quid ais, officium te tuum fecisse ? Amisisti in venatione prædam ; aberrasti a thesauro ; et tuo functus es officio ? Tunc tuo functus esses officio, si non abjecisses e manibus thesaurum, si non præterisses in venatione prædam, si non perfunctorie et verbo tenuis tantum hospitalitatem indicasses. At non justus ille sic :

sed quid? Videbat oblucentes suis precibus, et in platea manere volentes. Hoc autem faciebant angeli, virtutem justi palam facere volentes, et nos omnes docere quanta ejus fuerit hospitalitas. Postea autem non jam verbis contentus est exhortari, sed et vim facit. Propterea et Christus dicebat: *Violenti rapiunt regnum cælorum* (Math. 11. 12). Ubi enim spirituale affulserit lucrum, tempeſtiva fuerit violentia, et laudabilis conſectio. 5. *Et compellebat, inquit, eos.* Mihi autem videtur et invitos eos attrahere. Deinde ubi viderunt justum ita ferventem, nolentemque desistere, nisi voti compos fieret, *Declinaverunt, inquit, ad eum, et intraverunt in domum ejus. Et fecit eis convivium, et coxit infermentatos, et comederunt.* 4. *antequam irent cubitum.* Vidisti et hic non in sumptuosa mensa hospitalitatem ostendi, sed potius in liberalitate mentis? Nam statim ut eos inducere potuit in domum suam, nullum hospitalitatis officium prætermisit. Et ipse quidem in ministerio occupatus erat, et cibos apposuit, et omnem honorem cultumque impendit hospitibus, homines eos et viatores quosdam esse putans. *Viri autem civitatis Sodomitæ circumdederunt domum a juvene usque ad senem, omnis populus simul,* 5. *et evocaverunt Lot, et dixerunt ei: Ubi sunt viri, qui sunt ingressi ad te nocte? Educ eos ad nos, ut coeamus cum eis.* Ne perfunctorie tranſeamus quæ dicta sunt, carissimi, et non solum istorum videamus insaniam nulla venia dignandam; sed et cogitemus, quomodo justus in medio tam truculentarum bestiarum habitans, ita excellenti virtute fulserit, quomodo ferre potuerit iniquitatem eorum, quomodo non fugerit eorum civitatem, quomodo eis loqui potuerit. Quomodo, ego dicam. Universi Dominus prævidens stupendam illorum nequitiam, dispensavit, ut justus eo loci domicilium haberet, ut sicut optimus medicus morbos eorum emendaret. Verum videns se cura sua nihil proficere, et illos nullam velle medelam suscipere, non propterea a cura destitit. Habet enim hunc morem medicus: quamvis videat morbos esse gravioreſ quam ut arte curari possint, non omittit tamen officium suum, ut, si forte possit ægrum vel longo tempore reparare, præstantiam artis ostendat: quod si nihil amplius proficiat, habeat excusationem majorem, eo quod nihil prætermiserit quod ad se pertineret.

Exsecranda Sodomitarum nequitia. — Id sane et hic factum est. Justus enim hic qui versabatur in medio illorum, etiam sic mansit justus, multamque philosophiam exhibuit: illi autem propterea omni venia sunt destituti, quod non solum a malitia non cessarint, sed et magis eam auxerint. Vide enim: *Circumdederunt, inquit, domum a juvene usque ad senem, omnis populus simul.* Summa malitiæ conspiratio, vehementis male agendi studium, inenarrabilis perversitatis magnitudo, conatus nulla venia dignus. *A juvene, inquit, usque ad senem.* Non solum, inquit, juvenis hæc mala inquirebat: sed et proſectæ ætatis viri aderant, et omnis populus simul. Neque erubescerent tam turpe, tamque impudens flagitium, neque insomnem oculum cogitabant, neque justum

reverebantur, neque iis quos hospites arbitrabantur, quique apud justum diverterant hospitalitate insignem, parcebant: sed absque rubore, et nudo, ut aiunt, capite, libidinis suæ verba dicentes, accesserunt, et vocato justo, dixerunt ei: *Ubi sunt viri qui ingressi sunt ad vos? Educ eos, ut cognoscamus eos.* Propter hunc eorum illicitum conatum, et impiam perversitatem, opinor justum usque ad vesperam sedisse, ut ne sineret viatores ignaros incidere in illorum laqueos. Et justus quidem cum hospitalitate et magna pudicitia hanc quoque adhibuit diligentiam, ut omnes prætereuntes susciperet, nullusque eum lateret, licet eos tunc non angelos, sed homines esse putaret. Impii autem illi præterquam quod nihil tale agebant, quale justus ille, ea solum perpetrare studebant, quæ nequitiam omnem longo intervallo superarent. Propter hoc ergo in platea volebant manere, ut darent justo occasionem declarandi hospitalitatem erga ipsos suam, et monstrarent ei reipsa quam digne supplicii illi plecterentur qui in tam stupenda flagitia prorumperent.

4. Sed videamus de cætero ingentem justus viri virtutem. 6. *Egressus, inquit, ad eos ad vestibulum, januam quidem clausit post se, dixitque ad eos.* Vide quomodo timet justus, et tremat pro hospitum securitate. Neque enim tantum januam clausit post se, sed sciens eorum insaniam et audaciam, et suspicans eorum temeritatem, deinde inquit ad eos: *Nequaquam, fratres.* O justus viri tolerantiam! o ingentem humilitatem! Hæc vera virtus est, ita mansuete alloqui tales homines. Nullus enim ægrum volens curare, et insanientem castigare, cum iracundia et austeritate hoc facit. Et animadvertite quomodo eos, qui tam absurda patrare volebant, fratres vocat, ut et eorum conscientias tangeret, et a nefario flagitio illos abduceret. *Nequaquam, inquit, fratres; nolite inique agere.* Nihil tale cogitatis, ne admittatis tam grave scelus in mentem vestram, ne naturam ipsam traducatis, ne illicitos excogitatis coitus: sed si volueritis insanix vestræ furorē demulcere, ego quiddam præbebo, quo flagitium vestrum levius fiat. 8. *Sunt mihi duæ filix, quæ viros non cognoverunt.* Adhuc, inquit, inexpertæ sunt nuptialis congressus, intactæ sunt, juvenes sunt, et adhuc in flore ætatis: eas omnibus expositas do, et utimini eis sicut vobis placet. Acceptis illis, inquit, explete vestram in eis libidinem, et indulgete vestræ malæ concupiscentiæ: *Tantum in viros illos nihil feceritis iniquum, propterea quod intraverunt sub tecta tignorū meorum.* Quoniam, inquit, coegi eos et induxi sub tectum meum, ut ne mihi adscribatur iniquitas in eos patrata, et ego eis auctor sim contumeliæ, idcirco pro eis duas meas filias do, ut illi a manibus vestris liberentur. Quanta justus virtus? omnem virtutem hospitalitatis superavit. Quid enim quis justus hujus benignitate sat dignum protulerit, qui neque filiabus parcere voluit, ut exhiberet hospitibus honorem, et liberaret eos a perversitate Sodomitarum? Et ille quidem filias suas prostituit, ut hospites viatores (iterum enim cadem

ἀντιτεινοντας και εις την πλατειαν καταλυσαι βουλομενους (τουτο δε εποιον οι ἄγγελοι, επι πλεον εκκαλυφαι την ἀρετην βουλομενοι του δικαιου, και παιδεუსαι παντας ημᾶς, δεη αὐτου η φιλοξενια), λοιπον αυτους ουκ ετι ανεχεται δια λογων την παρακλησιν ποιεισθαι, ἀλλα και βίαν επιτιθησι. Δια τουτου και ο Χριστος ελεγε· *Βιασαι ἀρπάξουσι την βασιλειαν των ούρανων*. Ένθα γαρ αν πνευματικον προκειται κερδος, ευκαιρος η ἀνάγκη και η βία επαινετη. *Και καταδιόξετο, φησιν, αυτους*. Έμοι δοκει και ακοντας αυτους ελκειν. Ειτα επειδη ειδον τον δικαιον εργον τουτο τιθεμενον, και ου προτερον αφιστάμενον, ει μη το σπουδαζόμενον αυτω εις εργον αγαγοι, *Έξέκλιναν, φησι, προς αυτον, και εισήλθον εις τον οικον αυτου*. *Και αποτιθησεν αυτοις [439] λόγον, και αλύμους επεφην αυτοις, και εβραγον προς του κοιμηθηται*. Ειδες και ενταυθα ουκ εν τη πολυτελεια της τραπέζης την φιλοξενιαν επιδεικνυμενην, ἀλλα εν τη διαφιλειε της γνώμης; Έπειδη γαρ ισχυσεν αυτους εισαγαγειν εις τον οικον αυτου, ευθέως τα της φιλοξενιας επεδείκνυτο. Και εκεινος μεν προς την θεραπειαν αυτων παρεσκευάζετο, και τα της εστιασεως παρείχε, και πασαν επιδεικνυτο τιμήν και θεραπειαν προς τους παρανομήνους, ανθρωπους αυτους τινας οδιδας ειναι νομιζων. *Οι δε ανδρες της πόλεως οι Σοδομίται περιεκύκλωσαν την οικίαν από νεανίσκου εως πρεσβυτερου, πᾶς ο λαός ἅμα, και εξακαλουντο τον Αωτ, και ελεγον προς αυτον· Που εισιν οι ανδρες οι εισελθόντες προς σε την νύκτα; Έξάγαγε αυτους προς ημᾶς, ινα συγγενώμεθα αυτοις*. Μη απλως παραδράμωμεν, αγαπητοι, τα ειρημένα, μηδε μονον τουτων ιδωμεν την μανιαν την πάσης συγγνώμης απεστερημένην· ἀλλ' εννοήσωμεν, πῶς ο δικαιος εν μέσῳ τοιούτων θηριων ούτως ἀλλοκίτων οικῶν, ούτω διέλαμψε και τοσαύτης ἀρετης υπερβολην επεδείξατο, πῶς ενεγκειν ηδυνήθη την ἀνομιαν αυτων, πῶς ουκ εφυγε την αὐτόθι οικησιν, πῶς της προς αυτους διαλέξεως ηνεύχετο. Πῶς, ἐγὼ λέγω. Προσιδῶς ο των ὄλων Δεσπότης την υπερβάλλουσαν αυτους πονηριαν, ὠκονόμησε τον δικαιον τουτον αυτόθι κατοικησαι, ινα καθάπερ ιατρος ἀριστος των ἀρρωστημάτων αυτων περιγενέσθαι δυνηθῆ. 'Αλλ' ὁρῶν αυτους ἀνίατα νοσοῦντας, και μηδεμίαν θεραπειαν επιδέξασθαι βουλομένους, ουδε ούτως ἀρίσταται. Τοιούτον γαρ ο ιατρος· κᾶν ἴδῃ τὰ πάθη νικῶντα την τέχνην, ου παύεται τα παρ' εαυτου πληρῶν, ινα, αν μεν τῷ χρόνῳ ἀνακτησασθαι· δυνηθῆ τον κᾶννοντα, δείξῃ την περιουσιαν της τέχνης· ει δε μηδεν πλεον ανύει, εχη την μεγίστην ἀπολογίαν, οτι ουδεν των προσηκόντων εις αυτον παρέλιπεν· ο δε και ενταυθα γεγένηται. 'Ο μεν γαρ δικαιος ούτος και τουτων εν μέσῳ ἀναστρεφόμενος, και ούτως εμενε δικαιος πολλήν την φιλοσοφιαν εκδεικνύμενος· εκεινοι δε και δια τουτου ἦσαν πάσης συγγνώμης απεστερημένοι, οτι ου μονον ουκ εληξαν της κακίας, ἀλλα και μάλλον αυτην επέτειναν. 'Ορα γάρ· *Περιεκύκλωσαν, φησι, την οικίαν από νεανίσκου εως πρεσβυτου, ο λαός ἅμα*. Μεγίστη της πονηριας η συμφωνία, πολλή της κακίας η φορά, ἀφατος της παρανομίας η υπερβολή, ασύγγνωστος η επιχειρησις. 'Από νεανίσκου, φησιν, εως πρεσβυτου. Ου μονον η νεότης, φησιν, ἦν η τὰ παράνομα ταῦτα ἐπιζητούσα, ἀλλὰ και οι πρεσβυται την ηλικίαν, και πᾶς ο λαός ἅμα. Και ουτε την τόλμαν την ἀναιδῆ και ἀναίσχυντον ταύτην ἤδούοντο, ουτε τον ἀκοίμητον ὄφθαλμον εις ἐννοιαν ἐλάμβανον, ουτε

τον δικαιον ἡσχύνοντο, ουτε των ξένων νομιζόμενων και επι την του δικαιου φιλοξενιαν αὐτόθι καταλυσάντων ἐφείδοντο, ἀλλ' ἀπηρυθριασμένως και γυμνῆ, ὡς εἶπειν, τῇ κεφαλῇ τὰ της ἀσελγείας· εκείνα βήματα λέγοντες [440] προσίασι, και καλέσαντες τον δικαιον, ελεγον προς αυτον· *Που εισιν οι ανδρες οι εισελθόντες προς ημᾶς; Έξάγαγε αυτους, ινα συγγενώμεθα αυτοις*. Δια ταύτην αυτων οίμαι την επιχειρησιν, και την παράνομον πονηριαν, και τον δικαιον μέχρι της εσπερας παρακαθησθαι, ὡστε μηδενι συγχωρησαι των οδιδων ἀγνωσῶντι περιπεσειν ταίς εκεινων πάγαις. Και ο μεν δικαιος μετὰ της φιλοξενιας, καθ' της σωφροσύνης της οικείας επιδεικνύμενος την υπερβολην, ταύτην ποιεῖτο την σπουδην ὡστε πάντας τους παραδουοντας υποδέχεσθαι, και μηδεις αυτον λάθοι, ει και τῶς οὐκ ἄγγέλους, ἀλλ' ἀνθρώπους ειναι ἐνόμιζεν. Οι δε παράνομοι εκεινοι μετὰ του μηδεν τοιούτον επιδεικνυσθαι οἶον ο δικαιος, τὰ πᾶσαν κακίαν ἀποκρύπτοντα μόνα τολμᾶν ἐπετήδευον. Δια τουτου οὖν εις την πλατειαν ἐβούλοντο καταλυσαι, ινα παράσχωσι τῷ δικαίῳ ἀφορμὴν επιδείξασθαι την περι αυτους φιλοξενιαν, και δείξωσιν αυτω δια των εργων ὡς ἀξίαν μέλλουσι ὠφιστασθαι την τιμωριαν, ούτω την παρανομίαν μεθ' υπερβολῆς επιδεικνύμενοι.

δ. 'Αλλ' ιδωμεν λοιπον του δικαιου της ἀρετης το μέγεθος. *Έξελθῶν, φησι, προς αυτους προς το πρόθυρον, την μεν θύραν προσέφωξεν, ειπε δε προς αυτους*. 'Ορα πῶς δέδοικεν ο δικαιος και τρέμει ὑπὲρ της των ξένων ἀσφαλείας. Ουδε γαρ ἀπλῶς την θύραν προσέφωξεν ὀπίσω αυτου, ἀλλ' εἰδῶς αυτων την μανιαν και το τολμηρὸν και ὑφορώμενος αυτων την προπέτειαν, εἰτὰ φησι προς αυτους· *Μηδαμῶς, ἀδελφοι*. 'Ο της του δικαιου μακροθυμίας, ὡ ταπεινοφροσύνης υπερβολή. Τοῦτο ἀληθῶς ἀρετὴ, τὸ μετ' ἐπιεικειας τοῖς τοιούτοις προσφέρεσθαι. Ουδεις γαρ τον νοσοῦντα θεραπεῦσαι βουλόμενος, και τον μαινόμενον σωφρονισαι, μετὰ θυμοῦ και αὐστηριας τουτο ποιῆ. Σκόπει γάρ, πῶς τους τὰ τοιαῦτα παρανομειν βουλομένους ἀδελφους καλεῖ, ἐν τρέψει αυτους βουλόμενος, και καθιξέσθαι αυτων της συνειδήσεως, και ἀποστησαι αυτους της επιχειρήσεως της μιαιῶς. *Μηδαμῶς, φησιν, ἀδελφοι· μη πονηρῆσησθε*. Μηδεν, φησι, τοιούτον λογισθησε, μη την πονηριαν ταύτην πρᾶξιν ἐνοήσητε, μηδὲ την φύσιν αυτην παραδειγματίσητε, μηδὲ ἀθέσμους ἐπινοήσητε μίξεις· ἀλλ' ει και βούλεσθε της μανίας ὡμων τον οιστρον παραμυθήσασθαι, ἐγὼ τουτα παρέχω, ὡστε κορυφότερον ὡμων γενέσθαι το τολμημα. *Εἰσι μοι δύο θυγατέρες, αι οὐκ εγνωσαν ανδρας*. 'Ετι, φησιν, ἄπειροι εισι γαμικῆς συνουσίας, ἀνεπαφοι τυγχάνουσιν, εν αυτῇ τῇ ἀκμῇ της ηλικίας εισι, λάμπουσαι τῇ ὥρᾳ· ταύτας πᾶσιν ἐκδότους δίδωμι, και χρᾶσθε αυταίς ὡς ἀρέσκει ὡμῖν. Λαθόντες αυτάς, φησι, πληρώσατε ὡμων εις αυτάς την ἀσελγείαν, και ἐμφορήθητε της ἐπιθυμίας ὡμων της πονηρίας. *Μόνον εις τους ανδρας τουτους μηδὲν ποιήσητε ἀδικον, οὐ εἰνεκεν εισήλθον ὑπὸ την σκέπη των δοκῶν μου*. Έπειδη ἐδίασάμην, φησιν, αυτους, και εισήγαγον ὑπὸ τὰς δοκούς μου, ινα μη ἐμοι ἐπιγραφῆ η εις αυτους γινόμενη παρανομία, και ἐγὼ αυτοίς αἴτιος της ὕβρεως ταύτης γίνωμαι, δια τουτου ὑπὲρ αυτων τὰς δύο μου θυγατέρας δίδωμι, ὡστε τουτους ἐλευθερώσαι των ὑμετέρων χειρῶν. Πόση του δικαιου ἡ ἀρετὴ; πᾶσαν ἀρετην φιλοξενίας ἐνίκησε. Τί γάρ αν τις εἰποι κατ' ἀξίαν της του δικαιου τουτου φιλοφροσύνης, δε ουδε των θυγατέρων φείσασθαι ἠνεύχετο, ινα την εις τους ξένους τιμήν επιδείξῃται, και ἐλευθερώση της παρανομίας των

^a Savil. Et quidam mss. τῷ χρόνῳ περιγένηται, ἀνακτησασθαι, etc. Et paulo post iidem aliquot discrimina parvi momenti exhibent.

Σοδομιτών; [441] Καὶ οὗτος μὲν καὶ τὰς θυγατέρας τὰς ἑαυτοῦ ἐκδίδωσιν, ἵνα τοὺς ξένους, τοὺς ἀδελφούς (πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγω), τοὺς μηδαμῶθεν αὐτῶ γνωρίμους ἐξαρπάσῃ τῆς τῶν παράνομων ὕβρεως· ἡμεῖς δὲ ὄρωντες πολλάκις τοὺς ἀδελφούς τοὺς ἡμετέρους εἰς αὐτὸ τῆς ἀσεβείας τὸ βάραθρον, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, ὑπὸ τὴν φάρυγγα τοῦ διαβόλου γινομένους, οὐδὲ λόγου μεταδύναμι ἀνεχόμεθα, οὐδὲ συμβουλεύσαι, καὶ τὴν διὰ τῶν λῶγων παραίνεσιν εἰσενεγκεῖν, καὶ ἐξαρπάσαι τῆς κακίας, καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν χειραγωγῆσαι. Ποίαν οὖν σχολομένη ἀπολογία, τοῦ μὲν δικαίου μηδὲ τῶν θυγατέρων φεισάμενου διὰ τὴν εἰς τοὺς ξένους κηδεμονίαν· ἡμῶν δὲ οὕτως ἀνηλεῶς περὶ τοὺς ἡμετέρους διακειμένων, καὶ πολλάκις τὰ ψυχρὰ ἐκεῖνα καὶ ἀλογίας γέμοντα ῥήματα προτεμένων; Τί γὰρ κοινὸν ἔχω, φησὶ, πρὸς αὐτόν; οὐδὲν μοι μέλει, οὐδὲν πρᾶγμα ἔχω μετ' αὐτοῦ. Τί λέγεις, ἀνθρώπε; Οὐδὲν κοινὸν ἔχεις πρὸς αὐτόν; Ἀδελφός σου ἐστὶ, τῆς αὐτῆς οὖν μετέχει φύσεως, ὑπὸ τὸν αὐτόν ἐστε Δεσπότην, πολλάκις δὲ καὶ τῆς αὐτῆς μετέχετε τραπέζης, τῆς πνευματικῆς λέγω καὶ φρικτῆς, καὶ λέγεις, Οὐδὲν κοινὸν ἔχω πρὸς αὐτόν, καὶ ἀνηλεῶς παρατρέχεις, καὶ οὐκ ὀρέγεις χεῖρα κειμένην; Καὶ Ἰουδαίους μὲν ὁ νόμος προσέταττε, μηδὲ τῶν ἐχθρῶν τὰ ὑποζύγια παρορᾶν πεπτωκότων· σὺ δὲ τὸν ἀδελφόν ὑπὸ τοῦ διαβόλου πολλάκις τετρομέμενον καὶ κείμενον ὄρων, οὐκ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς ἀμαρτίας βάραθρον, οὐκ ἀνασπᾶς διὰ τῆς παραινέσεως, οὐδὲ νοουθεσίαν εἰσάγεις τὴν παρὰ σαυτοῦ, οὐδὲ σπουδάξεις καὶ ἐτέρους, εἰ οἶόν τε, εἰς συμμαχίαν λαβεῖν, ἵνα τῆς φάρυγγος τοῦ θηρίου τὸ μέλος τὸ σὸν ἐλευθερώσαι δυνήθῃς, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπαναγαγεῖν εὐγένειαν, ἵνα καὶ αὐτὸς, εἴ ποτε περιπέσης, ὃ μὴ γένοιτο, τοῖς δικτύοις τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐκείνου, δυνήθῃς ἔχειν τοὺς ἀμύνα δυναμένους, καὶ ἐλευθερώσαι τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν; Οὕτω καὶ Παῦλος διεγείρει βουλόμενος Γαλάτας εἰς τὴν τῶν οἰκείων μελῶν πρόνοιαν, φησὶ· *Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς*· ὁ μονουχὶ λέγων, Ἐὰν ἀσυμπαθῶς καὶ ἀνηλεῶς παραδράμῃς τὸν ἀδελφόν, ἴσως καὶ σὲ περιπετωκότα ἕτερος οὕτω παραδραμεῖται. Εἰ τοίνυν βούλει μὴ παροφθῆναι, εἴποτε περιπέσοις, μήτε αὐτὸς παρίδωσι, ἀλλὰ πολλὴν ἐπιδειξαι τὴν φιλοστοργίαν, καὶ θησαυρὸν ἡγοῦ μέγιστον τὸ δυνήθῃναι διασωσαι τὸν ἀδελφόν. Οὐδὲν γὰρ τοῦτου ἴσον γένοιτ' ἂν ποτε εἰς ἀρετῆς λόγον. Ἐὰν γὰρ ἐνοήσῃς μόνον, ὅτι οὗτος, ὃν παρορᾶς καὶ παρατρέχεις, ὑπὸ τοῦ Δεσπότη σου τσοσάτης ἤξωται τῆς τιμῆς, ὡς δι' αὐτὸν μὴ παραιτήσασθαι καὶ τὸ αἷμα ἐκχέειν τὸ ἑαυτοῦ (καθὼς καὶ Παῦλος φησὶ· *Καὶ ἀπολείπει ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς ἐπὶ τῇ σῆ γνώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε*)· πῶς οὐχὶ τῇ γῆ σεαυτὸν κατορύξεις; Εἰ τοίνυν δι' αὐτόν ὁ Χριστὸς καὶ τὸ αἷμα ἐξέχευε, τί μέγα ποιήσεις, ἐὰν τὴν παρὰ σαυτοῦ φιλοστοργίαν ἐπιδείξῃ, καὶ τῇ διὰ [442] τῶν λόγων προτροπῇ διαναστήσῃς κείμενον, καὶ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν βεβαπτισμένην ἴσως καὶ ὑποδύχιον γεγεννημένην ἀνεγέχῃς ἐκ τοῦ τῆς κακίας βυθοῦ, καὶ παρασκευάσῃ· ἰδεῖν τῆς ἀρετῆς τὸ φῶς, καὶ μὴ καλινδρόμησαι ἐπὶ τὸν τῆς κακίας ζόρον; ε'. Μιμησόμεθα τοίνυν, παρακαλῶ, τὸν δίκαιον τοῦτον, καὶ εἰ δέοι καὶ κίνδυνόν τινα ὑπομένειν ὑπὲρ τοῦ τὴν σωτηρίαν τοῦ πλησίον πραγματοῦσασθαι, μηδὲ τοῦτο παραιτησόμεθα. Ὁ γὰρ τοιοῦτος κίνδυνος σωτηρίας ἡμῖν ὑπόθεσις γίνεται, καὶ πολλῆς παρῆρησίας πρόσξενος. Ἐνόησον γὰρ μοι τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅπως πρὸς δὴμον δλόκληρον τσοσάτην περὶ τὴν κακίαν τὴν συμφωνίαν ἐπιδειξάμενον παρετάξατο, καὶ μετ' ἐπιεικειᾶς πολλῆς

καὶ τὴν ἀνδρείαν ἀφατον ἐπεδείκνυτο, εἰ καὶ οὐδὲ οὕτω καθικέσθαι ἠδυνήθη τῆς ἀκαθέκτου αὐτῶν *μανίας*. Μετὰ γὰρ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα, καὶ τὴν ἐπιεικίαν τὴν ὑπερβάλλουσαν, καὶ τὸ μονουχὶ τὰς χερσὶν ἐκδοῦναι διὰ τῶν λόγων τὰς θυγατέρας, τί φασὶ πρὸς αὐτόν; *Ἀπόστα ἐκεῖ*. Ὁ μὲθες ὑπερβολή, ὡ παραφροσύνης ἐπίτασις. Τοιοῦτον γὰρ ἡ πονηρὰ αὐτῆ καὶ ἀκόλαστος· ἐπιθυμία· ἐπειδὴν περιγένηται τοῦ λογισμοῦ, οὐκ ἀφίξει συνιδεῖν οὐδὲν τῶν δεόντων, ἀλλὰ καθάπερ ἐν σκοτίῳ καὶ νυκτομαχίᾳ τινι, οὕτως ἅπαντα διαπράττεται. *Ἀπόστα*, φησὶν, *ἐκεῖ εἰσῆλθες παροικεῖν, μὴ καὶ κρῖσιν κρῖνειν*; *Νῦν οὖν σε κακώσομεν μᾶλλον, ἢ ἐκείνους*. Ὅρα πῶς μὲν ὁ δίκαιος ἐπιεικῶς αὐτοῖς διαλέγεται, οἱ δὲ πόση κέχρηται τῇ θρασυτήτι. Ὡσπερ ἐκδρακονοκτονεῖται λοιπὸν ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ ὡς ὑπ' ἐκείνου στρατηγούμενος, οὕτω κατεξανίστανται τοῦ δικαίου, καὶ φασὶν· *Εἰσῆλθες παροικεῖν, μὴ καὶ κρῖσιν κρῖνειν*; *Πάροικόν σε, φησὶν, ἐδεξάμεθα*· μὴ γὰρ καὶ κριτὴς ἡμῶν κατέστη; Ὁ ἀγνομιστὴς ὑπερβολή. Δεόν ἐντραπῆναι, δεόν αἰδεσθῆναι τὴν συμβουλήν τοῦ δικαίου, οἱ δὲ, καθάπερ οἱ μαινόμενοι καὶ τὸν ἱατρὸν συγχόψαι ἐπιχειροῦσιν, οὕτω καὶ οὗτοι· *Σὲ, φησὶ, κακώσομεν μᾶλλον, ἢ ἐκείνους*. Εἰ μὴ βούλει, φησὶν, ἡσυχάσαι, μαθήσῃ ὡς οὐδὲν σοὶ πλέον ἔσται τῆς εἰς ἐκείνους προστασίας, ἣ τὸ ἐκείνους μὴ διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον, σὲ δὲ τοῦτω περιβλήθηται. *Παρεβιάζοντο δὲ τὸν Λῶτ σφόδρα*. Ὅρα τὸν δίκαιον τοῦτον καὶ ἀνδρείαν ἐπιδεικνύμενον, καὶ τοσοῦτω πληθὺ ἀντιτάττεσθαι ἐπιχειροῦντα. *Καὶ ἠγγίσαν, φησὶ, συντρίψαι τὴν θύραν*. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλων ἐξείναι, καὶ τὴν τοῦτων *μανίαν* προορῶν προσέψεν αὐτοῦ ὄπισθεν τὴν θύραν, οὐκ ἀνασχόμενοι οἱ μισροὶ οὗτοι καὶ παράνομοι τῆς τοῦ δικαίου παραινέσεως, αὐτόν τε ἐβιάζοντο καὶ τὴν θύραν συντρίψαι ἐπεχείρουν. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῶν πραγμάτων ἐδείκνυτο καὶ ἡ τοῦ δικαίου ἀρετὴ, καὶ ἡ πρὸς τοὺς ξένους νομιζόμενος κηδεμονία, καὶ τοῦ πλήθους ἐκείνου παντὸς ἡ περὶ τὴν κακίαν συμφωνία, τότε λοιπὸν ἐκκαλύπτουσιν ἑαυτοὺς οἱ παραγεγονότες. Καὶ ἐπειδὴ εἶδον τὸν δίκαιον πάντα τὰ παρ' ἑαυτοῦ πεπληρωκότα, τὴν οἰκίαν ἐπιδεικνύμενοι δύναμι ἐπαμύνοσιν τῷ δικαίῳ καταδυναστευομένῳ ὑπὸ τῆς ἐκείνων *μανίας*. Ἐκτείναντες γὰρ, φησὶν, *οἱ ἄνδρες τὰς χεῖρας εἰσεσπᾶσαντο τὸν Λῶτ πρὸς ἑαυτοὺς εἰς τὸν οἶκον, καὶ τὴν θύραν [443] τοῦ οἴκου ἀπέκλεισαν*· τοὺς δὲ ἄνδρας *τόνους* *ἔπι τῆς θύρας τοῦ οἴκου ἐπάταξαν ἀοριστὰ ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ παρελύθησαν ζητούντες τὴν θύραν*. Ὅρᾳ πῶς καὶ ὁ δίκαιος οὕτως παραχρῆμα τῆς φιλοξενίας κομίζεται τὰς ἀμοιβὰς, καὶ οἱ παράνομοι ἐξίαν τίνουσιν εἰκην; *Εἰσεσπᾶσαντο γὰρ, φησὶ, τὸν Λῶτ εἰς τὸν οἶκον, καὶ τὴν θύραν ἀπέκλεισαν*· τοὺς δὲ ἄνδρας *ἐπάταξαν ἀοριστὰ ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ παρελύθησαν ζητούντες τὴν θύραν*. Ἐπειδὴ τὸ τῆς διανοίας αὐτῶν ὁμα πειρήρωτο, διὰ τοῦτο καὶ τῆς ὁράσεως τὴν τύφλωσιν ὑπομένουσιν, ἵνα μάθωσιν ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν, τῶν τῆς διανοίας ὀμμάτων πεπρωμένων. Καὶ ἐπειδὴ συμφωνῶν τὴν κακίαν ἐπεδείκνυτο, καὶ οὕτε οἱ νέοι, οὕτε οἱ πρεσβύτεροι ἀπείχοντο τῆς πονηρᾶς ἐπιχειρήσεως, διὰ τοῦτο πάντες, φησὶν, ἀπετυφλώθησαν, καὶ οὐ μόνον τὴν πῆρσιν ἐδέχοντο, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῖς τοῦ σώματος διελύετο· ἐπειδὴ γὰρ τὸ κυριώτερον μέρος τὴν ψυχὴν ἦσαν διαλελυμένοι, διὰ τοῦτο καὶ τοῦ σώματος τὴν ἰσχύν παρελύθησαν· καὶ οἱ πρότερον συντρίψαι τὴν θύραν ἐπιχειροῦντες, καὶ μετὰ πολλῆς ἀπειλῆς τῷ δικαίῳ διαλεγόμενοι, ἄθρόον εἰσπήκισαν παραλελυμένοι, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν καιμένῃν τὴν θύραν οὐχ ὄρωντες. Τότε λοιπὸν ἀνεπένευσεν ὁ δίκαιος, ὄρων τίνες ἦσαν οἱ παραγενόμενοι β, καὶ ὅτι μεγάλη τις αὐτῶν ἡ δύναμις ἐστὶ. *Καὶ γὰρ εἶπον, φησὶ,*

^a Quatuor mss. ἀλόκοτος.

^b Savil. et multi mss. οἱ παραγεγονότες. Intra in Bibliis le gitur εἰσι σοι ὡδε γαμβροί.

dico) omnino ignotos eriperet ab impiorum contumelia : nos autem videntes sæpe fratres nostros in ipsum impietatis profundum, et prope dixerim, in fauces diaboli cadere, neque sermone eos dignamur, neque consulere, neque verbis admonere, et eripere a malitia, et ad virtutem manuducere: Qualem igitur habebimus excusationem, cum justus neque filiabus parcat, ut hospitium servet curam : nos autem ita immisericorditer erga fratres nostros afficiamur, et sæpe frigida illa et absurditatis plena verba proferamus? Quid enim, inquit, mihi cum eo commune? mihi non est curæ, nihil mihi negotii cum eo. Quid dicis, homo? Nihil tibi commune cum eo? Frater tuus est, ejusdem tecum naturæ, sub eodem estis Domino, sæpe etiam ejusdem participes mensæ, spiritualis illius, inquam, et terribilis, et dicis: Nihil commune habeo cum eo; et immisericorditer præteris, et non porrigis jacenti manum? Et Judæis quidem lex imperabat, ne inimicorum lapsa jumenta negligenter (*Exod. 23. 5*): tu autem fratrem tuum a diabolo sæpe sauciatum et jacentem non super terram, sed super peccati barathrum videns, tua exhortatione non retrahis, non admonitionem tuam adhibes, non alios in auxilium vocas, ut si fieri possit, a faucibus bestię membrum tuum eruere valeas, et ad suam reducere nobilitatem: ut et ipse, si quando cecideris, quod absit, in laqueos mali demonis illius, possis habere aliquos qui te juvent, et liberent a manibus diaboli? Sic et Paulus excitare volens Galatas, ut suis provideant membris, inquit: *Considerans te metipsum, ne et tu teneris (Galat. 6. 1)*: quasi diceret, Si absque commiseratione et inhumane fratrem præteris, forte et te, si cecideris, alius similiter præteribit. Si igitur vis non despici sicubi labaris, ne ipse despexeris alium: sed magnam præ te fer benignitatem, et thesaurum crede maximum, si sequare possis fratrem. Nihil enim huic umquam par fieri poterit, quod ad virtutem attinet. Nam si solum cogitaveris illum, quem despicias et præteris, a Domino tuo tanto in honore habitum fuisse, ut propter ipsum non refugerit et sanguinem suum effundere, sicut et Paulus dicit: *Et peribit infirmus frater in tua scientia, propter quem Christus mortuus est (1. Cor. 8. 11)*: quomodo non præ pudore sub terra te abscondes? Si igitur propter illum Christus sanguinem effudit, quid magnum facies, si tuam in eum declares benevolentiam et exhortatione verborum jacentem erigas, et animam mersam forte et submersam referas ex profundo malitiæ, et illud satagas ut videat virtutis lucem, ac non recurat ad vitiorum caliginem?

5. Imitemur igitur, obsecro, justum illum, et si periclitandum etiam fuerit pro salute proximi, non hoc subterfugiamus. Nam tale periculum nobis salutis fuerit occasio, multamque conciliabit fiduciam. Considera enim, obsecro, quomodo justus ille toti populo, qui ita in malitiam conspiraverat, se opposuerit, et magnam clementiam ineffabilemque fortitudinem præ se tulerit, quamvis neque sic corrigere potuerit indomitam illorum insaniam. Quippe post verba illa,

et tam eximiam mansuetudinem, cum verbis suis quasi manibus prostituisset filias, quid dicunt ad eum? 9. *Recede illuc*. O gravem ebrietatem! o ingentem insipientiam! In hunc modum se habet efferata et mala bestia concupiscentia: quando rationem vicerit, nihil decorum et honestum videre sinit, sed quasi in tenebris et pugna nocturna omnia facit. *Recede illuc*, dicunt: *venisti ut esses advena, numquid etiam ut iudicium iudices? Ergo nunc te affligemus magis, quam illos*. Vide quomodo justus mansuete cum eis loquitur, illi autem quanta ferocitate respondent. Enim vero quasi a diabolo exagitati, et eo ducatum præbente, ita contra justum insurgunt, et dicunt: *Venisti ut advena esses, numquid etiam ut iudicium iudices? Advenam te, inquit, suscepimus: num et iudex noster es factus? O extremam improbitatem! Oportebat erubescere, oportebat revereri consilium justi: verum sicut insani etiam medicum impetere conantur, ita et illi: Te, aiunt, magis affligemus, quam illos*. Si non vis, aiunt, silere et quiescere, disces te patrocinio tuo nihil aliud effecturum, præterquam quod illi quidem periculum effugient, tu autem in ipsum icides. *Faciebant autem vim Lot valde*. Vide justum illum quantum fortitudinem declarat, et tantæ multitudini opponere se tentat. *Et appropinquaverunt, inquit, ut contererent januam*. Nam quoniam egressurus, et horum insaniam prævidens clausit post se januam, non ferentes impii et scelesti illi admonitionem justii, ipsum vi premebant, et januam contereere moliebantur. Sed quia operibus satis demonstrata fuerat justii virtus, et hospitalitas erga eos qui peregrini putabantur, nec non et conspiratio totius populi in malum, tunc et ii qui advenerant, manifestarunt se. Et quia viderant justum omne officium suum implese, suam declarantes potentiam, suppetias ferunt justo, cui vis fiebat ab illorum insaniam. 10. *Itaque, inquit, viri manibus extentis attraxerunt Lot ad se in domum, et januam domus clausurunt; 11. viros autem qui erant apud januam percusserunt cæcitate a parvo usque ad magnum, et dissoluti sunt quærentes januam*. Vides quo pacto justus ille statim hospitalitatis accipit mercedem, et impii illi digna plectuntur poena? Dicit enim: *Attraxerunt Lot in domum, et januam clausurunt; viros autem percusserunt cæcitate a parvo usque ad magnum, et dissoluti sunt quærentes januam*. Quoniam mentis eorum oculus excæcatus erat, propter hoc et visu privati sunt: ut discant nihil sibi prodesse corporales oculos, si oculi mentis fuerint excæcati. Et quia conspiraverant in malitia, et a malo conatu neque senes neque juvenes abstinebant, ideo omnes excæcati sunt: et non solum excæcati, sed et viribus corporis destituti sunt: quandoquidem enim potiore hominis parte anima debilitati erant, idcirco viribus etiam corporis sunt destituti: et qui prius januam contereere nitentur adhibitisque minis cum justo loquebantur, subito steterunt luxatis membris, et ante oculos sitam januam non videntes. Tunc quasi respiravit justus, videns quales hospites essent, et quam magnæ virtutis. 12. Etenim *Dixerunt ad eum*

stri: Est quis tibi hic gener vel filii vel filia, vel alius quis in civitate? Vide quomodo justii hospitalitatem remunerant, et quomodo ei largiri volunt affinium omnium salutem. Si quis est tibi, inquit, in civitate, si quem servare cupis, si quem scis ab istorum crimine alienum, *Educ ex hoc loco*, et de terra; omnes qui tibi juncti sunt educ: 15. *Perdimus enim nos locum hunc*. Deinde et causam asserunt, justum omnia diligenter docentes. *Quia exaltatus est*, inquit, *clamor eorum coram Domino*, et misit nos Dominus ut extereremus eos. Hoc erat quod dicebatur patriarchæ Abrahamæ: *Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est apud me*. *Exaltatus est*, inquit, *clamor eorum coram Domino* (Gen. 18. 20).

6. Grandis perversitatis eorum magnitudo, et idcirco, quia incurabilis morbus, et vulnus hoc nullam curam recipit, misit nos Dominus ut extereremus eos. Et hoc est quod dicebat David: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* (Psal. 103. 4). Quia, inquit, advenimus ad hanc regionem delendam (propter malitiam enim inhabitantium etiam terra pœnam accipiet), egredere tu hinc. Hæc ut audivit justus, et didicit causam propter quam affuerunt viri quidem, ut apparebant, angeli autem revera et ministri Dei omnium, 14. *Egressus Lot loquutus est generis suis, qui acceperant filias ejus*. Atqui supra dicebat impiis illis, *Ecce duas filias habeo, quæ nondum cognoverunt viros*: quomodo igitur hic dicit, *Generis suis, qui acceperant filias ejus?* Ne putes contraria esse hæc illis, quæ superius a justo sunt dicta. Mos enim ille veteribus erat, ante multum tempus sponsalia facere: sæpe item et cohabitare desponsatis, et simul cum parentibus versari: id quod et nunc multis in locis fieri solet. Quia igitur jam desponsatio facta erat, ideo vocat eos generos et dicit, *Qui acceperant filias ejus*, proposito videlicet ac mutuo consensu. *Et dicit: Surgite, et exite de hoc loco: quia exierit Dominus civitatem*. *Visus est autem ridicula loqui coram generis suis*. Vide quomodo e malo illo fermento erant et isti. Et propterea volens Deus cito liberare justum ab illorum affinitate, non permisit ut commiscerentur cum filiabus justii: sed cum impiis etiam illos perdidit, ut egressus justus cum filiabus effugeret eorum cognationem. Itaque cum audirent a justo terribiles illas minas, quasi subsannabant, et putabant deliramenta esse quæ dicebantur. Verumtamen justus quod suum erat faciebat, et quia semel illis filias desponsarat, voluit eripere eos a supplicio: at illi noluerunt, sed in moribus suis manserunt, et reipsa didicerunt se magno suo damno consilium justii rejecisse. 15. *Illi autem, inquit, mane factum est, studiosè adhortati sunt angeli Lot, dicentes: Surge, accipe uxorem tuam, et filias duas, quas habes, et exi, ut ne et tu cum iniquitatibus civitatis pereas*. 16. *Et turbati sunt*. Ne differ, inquit: jam enim illis perniciës infligenda est: te ipsum igitur et uxorem et filias serva. Illi enim qui noluerunt admonitioni tuæ parere, non longe post participerunt communis interitus. Ne igitur differ, ut ne et

ipse interneccionis istorum impiorum particeps sis. *Et turbati sunt*, ut hæc audierunt Lot et uxor et filia; *Turbati sunt*, inquit, hoc est, attoniti fuerunt, atque in nimium pavorem inciderunt, et propter minas anxii fuere. Et ideo *Angeli*, curam agentes justii, *apprehenderunt*, inquit, *manum ejus*. Jam non ut de viris loquitur de eis Scriptura divina, sed quia plagam infligendi erant, angelos eos nominat et dicit: *Apprehenderunt manum ejus, et manum uxoris ejus, et manum filiarum ejus, eo quod parceret ei Dominus*. Fiduciam addebant eis manuum contactu et roboraverunt eorum animum, ut ne timor eorum dissolveret robur; propterea adjecit, *Eo quod parceret ei Dominus*. Quia enim Dominus judicavit eum salute dignum, idcirco et angeli voleantes eorum animum roborare, manum eorum apprehenderunt, 17. *Et educentes eos foras, dixerunt: Salva animam tuam: ne respicias post tergum: ne stes in omni loco per circuitum: in montem salvum te fac, ne forte simul abripiaris*. Quoniam liberamus te ab impiis illis, inquit, ne ultra circumspecies post tergum, ne velis videre quæ illis eventura sunt, sed festina et procul perge, ut effugere queas pœnam eis infligendam. Exin justus timeus, ne forte non posset designatum ab eis locum assequi, et in montem pervenire, inquit: 18. *Oro, Domine, 19. quia invenit puer tuus misericordiam coram te, et magnificasti justitiam tuam, quam facis mecum, ut vivat anima mea: ego autem non potero salvari in monte, ne apprehendant me mala, et moriar*. 20. *Ecce civitas ista prope, ad quam confugiam ego, parva est: ibi servabor, et vivet anima mea propter te*. Quia enim, inquit, semel decrevistis salutem mihi conferre, ascendere autem in montis verticem, id vires meas superat, ampliorem misericordiam mihi exhibete, et laborem meum leviorum reddite. Ne quando igitur apprehendar a pœna quæ infligitur illis, et particeps siam interitus eorum, civitatem hanc vicinam et parvam segregate mihi. Nam licet vilis sit et parva, attamen illic servatus, secure postea agere potero. 21. *Et dixit ei: Ecce admiratus sum tuam faciem et in verbo hoc, ut ne subvertam civitatem de qua loquutus es*. Accepi tuas preces, inquit, et hoc faciam, ac quod petisti concedo, propterea te etiam civitati parcam. 22. *Festina igitur, et occupa locum, ac salvare: neque enim faciam aliquid, donec illuc venias. Non potero*, inquit, *facere quidquam, antequam tu illuc ingrediaris*; quia curam ago tuæ salutis, exspectabo donec illuc abeas, et tunc eis infligam pœnam. 23. *Sol igitur egressus est super terram, et Lot intravit in Segor*. Circa solis ortum, inquit, venit in civitatem; et statim cum ipse esset intra civitatem, illi supplicio plectebantur. 24. *Pluit enim, inquit, Dominus super Sodomam et Gomorrhæ sulphur et ignem a Domino de celo: 25. et subvertit civitates illas, et quidquid circa eas habitabatur, et omnes qui habitabant in civitatibus, et omne quod exoriebatur de terra*. Ne ob hunc loquendi modum admiratione tenearis, dilecte; proprietas enim est Scri-

¹ Quatuor Mss., non parva est.

² In Bibliis græcis hic effertur sensus: *Festina ut ibi salvaberis, non enim potero facere quidquam donec illuc perveneris*.

πρὸς αὐτὸν οἱ ἄνδρες· Ἔστι τίς σοι ὧδε γαμβρός, ἢ υἱὸς ἢ θυγατέρας, ἢ εἰ τίς σοι ἄλλος ἐστὶν ἐν τῇ πόλει; Ὅρα πῶς τῆς φιλοξενίας ἀμείβονται τὸν δίκαιον, καὶ πῶς αὐτῷ χαρισασθαι βούλονται τῶν οἰκείων πάντων τὴν σωτηρίαν. Εἰ τίς σοι, φησὶν, ἐν τῇ πόλει, εἰ τινοὺς ἀντέχη, εἰ τινα οἰδας ἐκτὸς γεγονότα τῆς τούτων παρανομίας, Ἐξάγαγε ἐκ τοῦ τόπου τούτου καὶ ἐκ τῆς γῆς, καὶ πάντας τοὺς σοι προσήκοντας ἐξάγαγε. Ἀπόλλυμεν γὰρ ἡμεῖς τὸν τόπον τούτον. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγουσι, διδάσκοντες τὸν δίκαιον ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας. Ὅτι ἐνψώθη, φησὶν, ἡ κραυγὴ αὐτῶν ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἀπέστειλεν ἡμῶς Κύριος ἐκτρίψαι αὐτούς. Τοῦτο ἦν ἕπερ ἔλεγε τῷ πατριάρχῃ, ὅτι Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπλήθηται πρὸς με. Ὑψώθη, φησὶν, ἡ κραυγὴ αὐτῶν ἐναντίον Κυρίου.

ζ'. Πολὺ τῆς παρανομίας αὐτῶν τὸ μέγεθος, καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἀνιάτος ἐστὶν ἡ νόσος, καὶ τὸ τραῦμα οὐδεμίαν θεραπείαν ἐπιδέχεται, ἀπέστειλε Κύριος ἡμᾶς ἐκτρίψαι αὐτήν. Τοῦτό ἐστιν ὃ ἔλεγεν ὁ μακάριος Δαυὶδ· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοῦντας αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. Ἐπειδὴ ἀφανίσαι, φησὶ, παραγόμεναι πᾶσαν ταύτην τὴν περιχώρον (διὰ γὰρ τὴν πονηρίαν τῶν ἐνοικούντων καὶ ἡ γῆ τὴν τιμωρίαν δέξεται), ἐξελθε σὺ ἐντεῦθεν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ δίκαιος, καὶ μαθὼν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν παραγόμεναι ἄνδρες μὲν τὸ φαινόμενον, ἄγγελοι δὲ τυγχάνοντες καὶ ὑπέρτατοι τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, Ἐξελθὼν ἐλάλησε πρὸς τοὺς γαμβρούς αὐτοῦ τοὺς ἐλληφτότας τὰς θυγατέρας αὐτοῦ. Καὶ μὴν ἄνω ἔλεγε τοὺς παρανόμους ἐκεῖνοις, ὅτι [444] Ἰδοὺ δύο θυγατέρας ἔχω, αἵτινες οὐκ ἔγνωσαν ἄνδρας· πῶς οὖν ἐνταῦθα φησὶ, Πρὸς τοὺς γαμβρούς αὐτοῦ τοὺς ἐλληφτότας τὰς θυγατέρας αὐτοῦ; Μὴ νομίσης ἐναντία εἶναι ταῦτα τοῖς πρότερον παρὰ τοῦ δικαίου φηθείσιν. Ἔθος γὰρ τοῦτο ἦν τοῖς παλαίοις πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου τὰς μνηστείας ποιεῖσθαι, καὶ πολλάκις καὶ συνοικεῖν ταῖς μνηστευθείσας, καὶ ἅμα τοῖς γονεῦσι διατρίβειν· ὃ καὶ νῦν ἐστὶν πολλαχθῶ γινόμενον. Ἐπεὶ οὖν ἴδῃ τὰ τῆς μνηστείας ἐγεγόναι, διὰ τοῦτο καὶ γαμβρούς αὐτοὺς ὀνομάζει καὶ φησὶ, Τοὺς ἐλληφτότας τὰς θυγατέρας αὐτοῦ· τῇ γνώμῃ γὰρ καὶ τῇ συγκαταθείσει ἐλληφτότες ἦσαν. Καὶ φησὶν· Ἀνάστητε, καὶ ἐξέλθετε ἐκ τοῦ τόπου τούτου, ὅτι ἐκτρίβει Κύριος τὴν πόλιν. Ἔδοξε δὲ γελωτᾶσθαι ἐναντίον τῶν γαμβρῶν αὐτοῦ. Ὅρα πῶς ἐκ τῆς ζῦμης ἐκείνης ἦσαν τῆς πονηρίας οὗτοι. Καὶ διὰ τοῦτο βουλόμενος ὁ Θεὸς ταχέως ἐλευθερῶσαι τὸν δίκαιον τῆς πρὸς ἐκείνους συγγενείας, οὐ συνεχώρησεν οὐδὲ μιγῆναι αὐτοῖς τὰς θυγατέρας τοῦ δικαίου, ἀλλὰ προανήρπασε μετὰ τῶν πονηρῶν καὶ τούτους, ἵνα ἐξελθῶν ὁ δίκαιος μετὰ τῶν θυγατέρων διαφύγη τὴν πρὸς ἐκείνους συγγένειαν. Ἀκούσαντες τοίνυν παρὰ τοῦ δικαίου τὴν φοβερὰν ταύτην ἀπειλήν, μονοουχὶ διεχλεύαζον, καὶ ἐνόμιζον ληρωδῶσαν εἶναι τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. Ἀλλ' ὁμως ὁ δίκαιος τὰ παρ' ἐαυτοῦ ἐπλήρου, καὶ ἐπειδὴ ἀπαξ ἐμνηστεύσαντο αὐτοῦ τὰς θυγατέρας, ἐβουλήθη ἐξαρπάσαι αὐτοὺς τῆς τιμωρίας· ἀλλ' ἐκείνοι οὐδὲ οὕτως ἠνέσγοντο, ἀλλ' ἐπέμενον τῷ οἰκείῳ τρόπῳ, καὶ ἐμάνθανον λοιπὸν δι' αὐτῶν τῶν ἔργων, ὡς οὐ συμφρόντως αὐτοῖς τοῦ δικαίου τὴν συμβουλήν ἀπεπέμφαντο. Ἡνῆκα δὲ, φησὶν, ὄρθρος ἔγενετο, ἔπεσπούδισον οἱ ἄγγελοι τὸν Ἄωτ, λέγοντες· Ἀναστὰς λάβε τὴν γυναῖκά σου, καὶ τὰς δύο θυγατέρας, ἃς ἔχεις, καὶ ἐξελθε, ἵνα μὴ καὶ σὺ συναπόλη ταῖς ἀνομίαις τῆς πόλεως. Καὶ ἐταράχθησαν. Μὴ μέλλε, φησὶ· δεῖ

γὰρ ἦδη τὸν βλεθρον τοῦτοις ἐπιστῆναι. Σαυτὸν οὖν καὶ τὴν γυναῖκά σου καὶ τὰς δύο θυγατέρας διάσωσον. Ἐκείνοι γὰρ οἱ μὴ θελήσαντες πεισθῆναι σου τῇ παραίνεσει, οὐκ εἰς μακρὰν τῆς ἀπωλείας κοινωνήσουσι τοῖς λοιποῖς. Μὴ τοίνυν μέλλε, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὺς τῇ ἀπωλείᾳ τῶν παρανόμων τούτων κοινωνήσης. Καὶ ἐταράχθησαν ταῦτα ἀκούσαντες οἱ περὶ τὸν Ἄωτ καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰς θυγατέρας· Ἐταράχθησαν· φησὶ, τοῦτ' ἐστὶν, ἔμφοβοι γεγονάσιν, εἰς πολλὴν δειλίαν κατέστησαν, ἠγωνίασαν τὴν ἀπειλήν. Διδὸ κηδόμενοι τοῦ δικαίου οἱ ἄγγελοι ἐκράτησαν, φησὶ, τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Οὐκ εἶτι λοιπὸν ὡς περὶ ἀνδρῶν διαλέγεται ἡ Γραφή, ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλουσι ἐπάγειν τὴν τιμωρίαν, ἀγγέλους αὐτοὺς ὀνομάζει καὶ φησὶν· Ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς χειρὸς τῆς γυναῖκος αὐτοῦ, καὶ τῶν χειρῶν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, ἐν τῷ ψείσασθαι αὐτοῦ Κύριον. Παρεθάρθυσαν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀφῆς τῆς χειρὸς, καὶ ἐνεύρωσαν αὐτῶν τὴν προθυμίαν, ἵνα μὴ ὁ φόβος διαλύσῃ αὐτῶν τὴν ἰσχύν· διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, Ἐν τῷ ψείσασθαι αὐτοῦ Κύριον. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, σωτηρίας αὐτὸν ἄξιον ἔκρινον ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄγγελοι βουλόμενοι [445] νευρώσαι αὐτῶν τὴν προθυμίαν τῆς χειρὸς αὐτῶν κρατοῦσαι, Καὶ ἐξαγαγόντες αὐτούς ἐξω εἶπαν· Σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν· μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω, μὴ στῆς ἐν ἀσῆ τῇ περιχώρῳ, εἰς τὸ δρὸς σώζου, μὴ ποτε συμπαραληθῆς. Ἐπειδὴ, φησὶ, λοιπὸν ἀπηλλάξθεν σὺ τῶν παρανόμων τούτων, μηκέτι περιβλέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω, μήτε θελήσης ἰδεῖν τὰ τοῦτοις συμβησόμενα, ἀλλὰ σπεύσον καὶ μακρὰν γενού, ἵνα διαφυγῆς ἀπὸ τῆς ἐπιπορευόμενης τῆς ἐπαγομένην τούτοις τιμωρίας. Εἶτα δεδοικώς ὁ δίκαιος, μήποτε οὐ δυνήθη καταλαβεῖν τὸν ὑπ' αὐτῶν ἀφορισθέντα τόπον, καὶ εἰς τὸ δρὸς φθάσαι, φησὶ· Ἀδομαι, Κύριε, ἐπειδὴ ἐθρον ὁ παῖς σου ἔλειος ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς εἰς ἐμὲ τοῦ ἔχειν τὴν ψυχὴν μου· ἐγὼ δὲ οὐ δυνήσομαι διασωθῆναι εἰς τὸ δρὸς, μὴ καταλάβῃ με τὰ κακὰ, καὶ ἀποθάνω. Ἰδοὺ ἡ πόλις αὕτη ἐργὸς τοῦ καταφυγεῖν με ἐκεῖ, μικρὰ ἐστὶν· ἐκεῖ σωθήσομαι, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ἔνεκεν σου. Ἐπειδὴ ἀπαξ, φησὶν, ἐκρίνατε τὴν σωτηρίαν χαρισασθαι μοι, ὑπερβαίνει δὲ μοι τὴν ἰσχύν τὸ φθάσαι τὴν τοῦ δρὸς κορυφήν, πλείονα περὶ ἐμὲ τὴν φιλανθρωπίαν ἐπιδείξαθε, καὶ κούφτερόν μοι τὸν κάματον ποιήσατε. Μήποτε οὖν καταληφθῶ ὑπὸ τῆς ἐπαγομένης τιμωρίας, καὶ κοινωνήσω τῆς δίχης τούτοις, τὴν πόλιν ταύτην ἢ τὴν πηλασίον ἀφορισάτε μοι. Εἰ γὰρ καὶ εὐτελής ἐστὶ καὶ μικρὰ, ἀλλ' ἐκεῖ διασωθῆναι δυνήσομαι ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι λοιπόν. Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἰδοὺ οὐνομάσασον τὸν πρόσωπον καὶ ἐπὶ τῷ πρόσωπῳ τούτῳ, τοῦ μὴ καταστρέψαι τὴν πόλιν, φησὶ, πρὸς τὴν ἐλάλησας. Ἐδεξάμην σου τὴν ἱκεσίαν, φησὶ, καὶ ποιήσω καὶ τοῦτο, καὶ παρέξι σοι τὸ αἰτηθῆναι, καὶ διὰ σὲ καὶ τῆς πόλεως φείσομαι. Σπεύσον οὖν, καὶ κατάλαβε τὸν τόπον, καὶ σώζου· οὐδὲ γὰρ ποιήσω τι μῆτρος τοῦ περιγρησθαι σὲ ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δυνήσομαι, φησὶ, τοῦ ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σὲ ἐκεῖ. Ἐπειδὴ κήδομαι σου τῆς σωτηρίας, ἀναμηνῶ τὴν ἐκεῖ οὐκ ἀφίξιν, καὶ τότε τοῦτοις ἐπάγω τὴν τιμωρίαν. Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Ἄωτ εἰσηλθεν εἰς Σηγῶρ. Περὶ τὴν τοῦ ἡλίου ἀναολήν ἐφθασε τὴν πόλιν· καὶ εὐθέως ἐκείνου ἐντὸς τῆς πόλεως γενομένου, οὗτοι τὴν τιμωρίαν ἐδέχοντο. Ἐθρεψε γὰρ, φησὶ, Κύριος ἐπὶ Σόδομα καὶ Γομόρρα θεῖον καὶ πῶρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέστρεψε τὰς πόλεις ταύτας καὶ πᾶσαν τὴν περὶοικον, καὶ πάντα τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς πόλεσιν, καὶ πᾶν ἀνατέλλον ἐκ τῆς γῆς. Μὴ ξενίζετω σε, ἀγαπητὲ, τῶν β-

^a Morel. μικρὰ ἐστὶν. Savil. ἡ μικρὰ ἐστὶν. Qualiter mes. οὐ μικρὰ ἐστὶν.

^b Savil. καὶ τὴν π. τ. Coisl. κἂν τὴν πόλιν τ.

^c In Bibliis Græcis legitur: Σπεύσον οὖν τοῦ σωθῆναι ἐκεῖ· οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ εἰθῆναι με ἐκεῖ.

^d In Bibliis legitur καὶ τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς.

μάτων ἢ συνθήκη· ἰδίωμα γὰρ τοῦτο ἐστὶ τῆς Γραφῆς, καὶ ἀδιαφόρως οὕτω πολλάκις τίθησι τὰ ῥήματα· ὃ δὲ καὶ νῦν ἐστὶν ἰδεῖν. *Ἔβραξε γὰρ, φησί, Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*, ἵνα εἴπῃ ὅτι Κύριος τὴν τιμωρίαν ἐπέγαγε, καὶ οὐ μόνον τὰς πόλεις κατέστρεψε, καὶ πᾶσαν τὴν περιόικον, καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς ἔφάνισεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ταύτην οἰκοῦντες ἀνθρώποι πολὺν τῆς πονηρίας τὸν καρπὸν ἐπεδείξαντο, διὰ τοῦτο καὶ τῆς γῆς, φησί, τοὺς καρποὺς ἀχρήστους ἐργάζομαι, ἵνα καὶ ἐκεῖνων ἀφανισθέντων αὐτῆ διηνεκὲς ὑπόμνημα [446] γένηται ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς, διὰ τῆς οἰκείας ἀκαρπίας πάντας διδάσκουσα τῶν ἐνοικησάντων αὐτῆ τὴν πονηρίαν. Εἶδες ὅσον ἐστὶν ἀρετῆ, καὶ ὅσον κακία, καὶ πῶς ὁ μὲν δίκαιος ἐσώθη, αὐτοὶ δὲ ἀξίαν τὴν τιμωρίαν ἔδωσαν τῆς πονηρίας; Καὶ ὡσπερ ὁ δίκαιος διὰ τὴν οἰκίαν ἀρετὴν καὶ τὰς θυγατέρας διέσωσε, καὶ τῆς πόλεως ἐκεῖνης τὴν καταστροφὴν διεκώλυσε· οὕτω καὶ οὗτοι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς οἰκείας πονηρίας, οὐ μόνον αὐτοὶ ἀπώλοντο καὶ διεφθάρησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν ἀκαρπον εἰς τὸ ἐξῆς γενέσθαι παρεσκεύασαν. *Καὶ ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ, φησί, εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔβραξε στῆλη ἀλόε.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀκούσασα τῶν ἀγγέλων τῶν διαταττομένων τῷ δικαίῳ, ὥστε μὴ προσέχειν εἰς τὰ ὀπίσω, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιβίεως τὴν ἀναχώρησιν ποιήσασθαι, παρέηκουσε τῶν βηθέντων, καὶ τὸ παραγγεῖλθῆν οὐκ ἐφύλαξε, διὰ τοῦτο τῆς οἰκείας βραθυμίας δίδωσι δίκην.

ζ. Ἄλλ' ἡμεῖς ταῦτα ἀκούοντες, πολλὴν τῆς οἰκείας σωτηρίας τὴν πρόνοιαν ποιησώμεθα, καὶ τῆς μὲν ἐκεῖνων παρανομίας φύγομεν τὴν μίμησιν· τοῦ δὲ δικαίου τοῦτο τὴν φιλοξενίαν ζηλώσωμεν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν, ἵνα δυνηθῶμεν καὶ τὴν ἀνοθεν ὀργὴν ἀποκρούσασθαι. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τὸν μετὰ σπουδῆς ταύτην μετιόντα, μὴ πολὺν ἐντεῦθεν κομίσασθαι τὸν θησαυρόν. Καὶ γὰρ οἱ δίκαιοι οὗτοι οὕτω τῆς ἀνοθεν ῥοπῆς ἤξιώθησαν, καὶ ὁ πατριάρχης καὶ ὁ Λῦτ, καὶ ἀνθρώπους νομίζοντες ὑποδέχεσθαι, καταξιώθησαν καὶ ἀγγέλους ὑποδέχεσθαι, καὶ τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην. Ἐξεστὶ καὶ ἡμῖν, ἐὰν βουλώμεθα, καὶ νῦν αὐτὸν ὑποδέξασθαι. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ εἰρηκῶς, Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται. Οὕτω τοῖνυν τοὺς ξένους ὑποδέχεσθαι, καὶ μὴ πρὸς τὴν τῶν φαινομένων εὐτέλειαν ἀπιδωμέν ποτε. Ἐνδοτε γὰρ, εἰ τοιαύτη γνῶμη τὰ τῆς φιλοξενίας ἐπιδειξώμεθα, καταξιωθώμεθα καὶ ἡμεῖς τοιοῦτους ὑποδέχεσθαι, ἀνδρας μὲν νομίζομένους, τῶν ἀγγέλων δὲ τὴν ἀρετὴν μετιόντας· μόνον μὴ περιεργαζώμεθα, μηδὲ πολυπραγμονῶμεν, ἵνα μὴ διαμάρτωμεν τοῦ θησαυροῦ. Ἐπεὶ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος τούτους τοὺς δικαίους αἰνιττόμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς πῶς ἐπέτυχον τοιαύτης ὑποδοχῆς, φησί· *Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους.* Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μάλιστα θαυμαστοὺς καὶ μεγάλους ἀπέδειξεν, ὅτι οὐκ εἰδότες αὐτοὺς, τὴν θεραπείαν ἐπέδεικνοντο. Καὶ ἡμεῖς τοῖνυν πίστει καὶ εὐλαβείᾳ τὸ πρῶγμα μετιώμεν, ἵνα καὶ τοῦ θησαυροῦ ἐπιτυχεῖν δυνηθῶμεν· οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαῦσαι, χάριτι· καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ. καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

[447] ΟΜΙΛΙΑ ΜΔ'.

Ἐβραξε δὲ Ἄβραῆμ τῷ πρῶτῳ εἰς τὸν ἰόπον, οὗ εἰστήκει ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.

α'. Ἡ κατὰ τὴν Σαμαρείτιν ὑπόθεσις ἱκανῶς ἡμᾶς χθές

ἐδίδαξε καὶ τοῦ Δεσπότη τοῦ ἀφατον μακροθυμίαν, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν περὶ αὐτὴν κηδεμονίαν, καὶ ἐκείνης τὴν εὐγνωμοσύνην. Εἶδτε πῶς ὕδωρ αἰσθητὸν ὑδραῖουσαθαί παραγενομένη, ἐκ τῆς νοητῆς πηγῆς τὰ θεῖα νάματα ἀρυσμένη, οὕτως οἶκαδε ἐπανήλαθε, πληροῦσα τὸ παρὰ τοῦ Δεσπότη εἰρημένον· *Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω, γρηθήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.* Ἐμφορηθεῖσα γὰρ αὕτη τῆς θείας ἐκείνης καὶ πνευματικῆς πηγῆς, οὐ κατέσχευεν εἰσὼ τὰ νάματα, ἀλλ' ὑπερβλύζουσα, ὡς εἶπεῖν, ἐκχέει καὶ εἰς τοὺς τὴν πόλιν οἰκοῦντας τῆς παρασχεθείσης αὐτῇ δωρεᾶς τὸ χάρισμα, καὶ κήρυξ ἐγένετο ἀθρόον ἡ γυνὴ, ἡ Σαμαρεῖτις, ἡ ἀλλόφυλος. Εἶδτε ὅσον ἐστὶ ψυχῆς εὐγνωμοσύνη, εἶδτε Δεσπότη φιλανθρωπίαν, ὅπως οὐδενὸς ὑπερορᾷ, ἀλλὰ κἂν ἐν γυναικί, κἂν ἐν πενίᾳ, κἂν ὅπου δῆπτε εὐρὴ διεγρηγμένην ψυχὴν καὶ ζέουσαν, παραχρῆμα τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν ἐπαφίσι. Μιμησώμεθα τοῖνυν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς τὴν γυναῖκα ταύτην, καὶ μετὰ πολλῆς προσοχῆς δεχώμεθα τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος διδάγματα. Οὐδὲ γὰρ ἡμέτερά ἐστὶ τὰ λεγόμενα, οὐδὲ ἐξ οἰκείας· γλύττης φβεγγόμεθα, ἅπερ ἂν εἴπωμεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Δεσπότη φιλανθρωπίας δηγοῦμενοι· διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Μὴ τοῖνυν πρὸς ἐμὲ τὸν λέγοντα ἀπίδης, ἀγαπητῆ, μηδὲ πρὸς τὴν εὐτέλειαν τὴν ἐμὴν, ἀλλ' ὅτι τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότη διακομίζω, καὶ πρὸς τὸν ἀποστελιαντα ἔχων τὴν διάνοιαν τεταμένην, οὕτω μετὰ νήψεως δέχου τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν, ἐπειδὴν ὁ βασιλεὺς, ὁ τὸ διάδημα περικείμενος, γράμματα διαπέμφηται, ὁ μὲν ἐπιφερόμενος ταῦτα καθ' αὐτὸν μὲν οὐδενὸς λόγου· ἄξιος τυγχάνει, ἀλλ' εὐτελὴς τίς ἐστι, καὶ πολλάκις οὐδὲ προγόνους ἀριθμεῖν ἔχων, ἀλλ' ἀνώνομος καὶ ἐξ ἀνωμόμων· ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνον προσέχουσιν οἱ ταῦτα δέχεσθαι μέλλοντες, ἀλλὰ διὰ τὰ τοῦ βασιλέως γράμματα πολλὴν κάκεινῳ τιμὴν ἀπονέμουσι, καὶ τὰ γράμματα μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου καὶ πολλῆς τῆς ἡσυχίας δέχονται. Εἰ τοῖνυν ἐκεῖνος ἀνθρώπου ἐπαγόμενος γράμματα, καὶ χάρτην ἀπλῶς ἐπιφερόμενος, παρὰ πᾶσιν ἐναποδέχεται, πολλῶ μᾶλλον ἢ ὑμεῖς ἂν εἴητε δίκαιοι τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος δι' ἡμῶν ὑμῖν πεμφθέντα λόγια μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς ὑποδέχεσθαι, ἵνα τῆς εὐγνωμοσύνης πολλὴν κομισήσθε τὴν ἀμοιβήν. [448] Ἐὖν γὰρ ἴδῃ ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης τῆς ψυχῆς ὑμῶν τὴν προθυμίαν, καὶ ἡμῖν δαψιλεστέραν παρέξει τὴν χορηγίαν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τὴν ὑμετέραν, καὶ ὑμῖν πλείονα δωρήσεται τὴν σύνεσιν ^c, ὥστε συνίεναι τὰ λεγόμενα. Δαψιλῆς γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, καὶ εἰς πάντας ἐκχεομένη οὐδένα μερισμὸν ὑπομένει, ἀλλὰ τῇ διανομῇ μᾶλλον αἰξεται, καὶ ὅσῳ ἂν πλείους ὦσιν οἱ ταύτης μετέχοντες, τοσοῦτῳ καὶ τὰ τῆς χάριτος ἐπὶ πλεόν ἐκτείνεται. Φέρε οὖν, εἰ δοκεῖ, καὶ σήμερον τῆς ἀκολουθίας τῶν πρώων ἡμῖν εἰρημένων ἐπιλαθώμεθα, καὶ ἔωμεν ὅπου τὸν λόγον κατελύσαμεν, καὶ ὅθεν αὐτὸν ἀναλαβεῖν σήμερον προσήκε. Πού οὖν τὸν λόγον πρώων προσορμίσαντες, οὕτω τῆς διδασκαλίας ^d ἐπαυσώμεθα; Τὰ κατὰ τὸν Λῦτ

^a Tres mss. φιλανθρωπίας ἐνηχοῦμενοι

^b Savil. et quinque mss. ἐπιφερόμενος οὕτω περιβλεπτός ἐστι, πολλῶ μᾶλλον. Morel. et alii ἐπιφερόμενος παρὰ πᾶσιν ἐναποδέχεται, πολλῶ μᾶλλον.

^c Sex mss. πλείονα παρέξει τὴν σύνεσιν.

^d Savil. et octo mss. πρώων τελεσάντες τῆς διδασκαλίας. Morel. πρώων προσορμίσαντες, οὕτω τῆς διδασκαλίας. Mox Savil. et quinque mss. ἐμπρησθόν, μέχρι τούτου τὸν λόγον.

pturæ, quæ indifferenter sic sæpe ponit verba : id quod et nunc videre licet. *Pluit enim*, inquit, *Dominus sulphur et ignem a Domino de cælo* : ut dicat, Dominum pœnam induxisse : et non solum civitates subvertisse, omnemque circa regionem, et omnes inhabitantes, sed etiam quæ exoriebantur de terra abolevisse. Quia enim homines, qui eam inhabitabant, multos impietatis fructus protulerunt : idcirco, inquit, et inutiles fructus terræ facio, ut et illis abolitis perpetuum sit monumentum sequentibus generationibus : terra per suam sterilitatem omnes docente, quanta fuerit inhabitantium malitia. Vidisti quanta res sit virtus, et quanta res malitia : et quomodo justus servatus sit, alii autem dignam suam malitia pœnam receperint? Et sicut justus per suam virtutem et filias salvavit et civitatis illius subversionem prohibuit : ita et illi propter ingentem suam malitiam non solum ipsi perierunt et delicti sunt, sed et effecerunt terram inutilem in futurum. 26. *Et respexit*, inquit, *uxor ejus post tergum, et facta est columna salis*. Nam quoniam audivit angelos præcipientes justo, ut ne se converterent retrorsum, sed cum magna festinatione secederent : neglexit verba, et præceptum non custodivit, propterea suæ negligentiae dedit pœnam.

7. *Moralis exhortatio*. — Ceterum nos audientes illa, nostræ salutis curam diligentiores habeamus, et vitia illa ne imitemur caveamus. Imitemur justi illius hospitalitatem et alias virtutes, ut possimus et supernam iram depellere. Neque enim possibile est, ut qui virtutem hanc magno studio exerceat, non grandem inde reportet thesaurum. Etenim justi illi sic supernam gratiam consequuti sunt, tam patriarcha, quam Lot, et qui homines suscipere se putaverunt, meruerunt suscipere angelos, et angelorum Dominum. Nobis quoque et nunc, si voluerimus, suscipere licet. Ipse enim est qui dixit : *Qui suscipit vos, me suscipit* (Matth. 10. 40). Sic igitur hospites suscipiamus, et non ad externam vilitatem respiciamus. Enimvero, si tali mente hospitalitatem etiam nos exercuerimus, digni erimus et nos qui tales hospites excipiamus, qui videntur quidem viri, angelorum autem virtutes operantur : tantum ne curiosi exploratores et inquisitores simus, ut ne thesaurum perdamus. Quandoquidem et beatus Paulus hos justos subindicat, et docet nos quomodo tales hospites experirent. *Hospitalitatis*, inquit, *ne obliviscamini : propter hanc enim nescientes quidam hospitio exceperunt angelos* (Hebr. 13. 1). Hoc enim eos potissimum fecit admirabiles, quod eos, quos non noverant, ministerio suo honoraverint. Et nos igitur cum fide ac pietate rem obeamus, ut sic thesaurum assequi possimus : quod nobis omnibus concedatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLIV.

Diluculo autem venit Abraham ad locum ubi steterat coram Domino (Gen. 19. 27).

1. Hæc nos argumentum de muliere Samaritana satis docuit ineffabilem Domini longanimitatem, et ex-

cellentem erga illam providentiam, atque illius gratum animum. Vidistis quomodo, ut aquam sensibilem hauriret, advenit (a), et ex spirituali fonte divina flumina hausit, ac domum rediit, implens quod dictum est a Domino : *Aqua, quam ego dabo, erit in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* (Joan. 4. 14). Impleta enim ipsa divino illo et spirituali fonte, non detinuit intra se flumina : sed superscaturiens, ut ita dicam, effudit et in habitatores civitatis concessi sibi doni gratiam, et præconis officium egit mulier Samaritana et alienigena. Vidistis quantum bonum sit animi gratus affectus ; vidistis Domini benignitatem, quomodo nullum contemnat, sed etiam in muliere, etiam in pauperate, et ubicumque invenerit animam vigilem ac fervidam, statim gratiam suam illi largiatur. Imitemur igitur, obsecro, et nos hanc mulierem, cumque magna attentione accipiamus doctrinam a Spiritu profectam. Neque enim nostra sunt quæ dicuntur, neque ex propria lingua loquimur quæcumque dixerimus, sed Domini benignitate dirigente propter vestram salutem et ædificationem Ecclesiæ Dei. Ne igitur ad me dicentem, carissime, neque ad tenuitatem meam respicias : sed quoniam ea quæ Domini sunt afferro, ad eum qui me misit attenta mente conversus, vigili animo quæ dicuntur accipe. Quandoquidem et in humanis negotiis, quando Imperator diademate coronatus literas mittit, tunc is, qui eas affert, per se nullius momenti est, sed vir e trivio, qui sæpe neque progenitores numerare possit, obæcurus, et ex obscuris : sed non ad illum spectant qui literas suscepturi sunt, sed propter imperatorias literas illi quoque multum exhibent honoris, ac literas magna cum reverentia et silentio recipiunt. Si igitur is qui hominis literas, et chartam tantum affert, sic omnibus acceptus est (b) : multo magis vos convenit eloquia, quæ a Spiritu vobis per nos mittuntur, magna attentione suscipere, ut magnam grati animi recipiatis mercedem. Nam si viderit Dominus universorum animarum vestrarum alacritatem, et nobis largiores sumptus propter vestram ædificationem suppeditabit, et vobis majorem præbebit intellectum, ut ea quæ dicuntur intelligere valeatis. Liberalis enim est Spiritus gratia, et se in omnes effundens, nullam divisionem sustinet, sed cum distribuitur, magis crescit, et quanto plures sunt ejus participes, tanto et beneficium magis extenditur. Age igitur si videtur, et hodie ad seriem eorum quæ prius dicta sunt veniamus, ac videamus ubi sermo desierit, et unde eum repetere hodie oporteat.

(a) De qua hic Homilia sermonem habeat, nondum satis perspectum nobis est.

(b) Quanta cum reverentia olim exciperentur imperatoriarum literæ, videre est apud scriptores tum Ecclesiasticos, tum Byzantios. Locum insignem habemus apud Socr. lib. 1, c. 24 : ubi narratur cum in depositione Eustathii, episc. Antiochiæ, tota pene civitas seditione conflasset, atque utrinque armatis stantibus factionum partibus, quæ sibi milites adjunxerant, jam prope fuisset ut ad atrox prælium veniretur, supervenientes imperatorias literas populum timore implevisse, et factionos compescuisse. Vidimus supra Tomo III epistolam Honorii *Sacram* appellari : diximusque passim imperatorias epistolas hac una voce *Sacra* appellatas fuisse, quod solum nomen ad reverentiam atque metum populum vocabat.

Quoniam igitur nuper appellimus, ac docendi finem fecimus? De Lot vobis narrabamus, et de Sodomorum incendio, illic a sermone destitimus, ubi justus in Segor servatus est. *Sol enim egressus est super terram; et Lot intravit in Segor, et tunc ira a Deo immissa Sodomitas apprehendit, et terram illam abolevit, quando et uxor justii eorum quæ ab angelis dicta fuerant immemor, spectavit retrorsum, et facta est columna salis, perpetuum monimentum posterioribus sæculis suæ negligentiae præbens. Operæ pretium nunc fuerit intermissæ seriei insistere, et pauca vestræ caritati loqui, ut iterum videatis caritatem et commiserationem patriarchæ, et Dei in illum benevolentiam. Nam ubi, orto sole, justus Lot in Segor servatus est, qui autem Sodomis erant, pœnam luerant, patriarcha simul et illorum interitum miserans, quem propter suum peccatum sustinuerant, et de justo valde sollicitus, mane veniens spectabat quæ tibi facta fuerant.* 27. *Diluculo autem venit, inquit, Abraham mane ad locum, ubi steterat coram Deo, 28. et respexit in faciem Sodomorum et Gomorrhæ, et in faciem circumjacentis regionis, et vidit. Et ecce ascendebat flamma de terra, quasi fumus camini.* In eo, inquit, loco, in quo colloquutus est cum Domino, et pro Sodomitis rogavit, videbat terribilis illius pœnæ vestigia, et de justo discere aliquid volebat. Is enim sanctorum mos est, ut plurimum affectu moveantur, et compatiantur. Et ut doceat nos divina Scriptura Spiritus gratiam statim ipsi hujus rei notitiam concessisse, et justum cura, quam pro Lot gerebat, liberasse, inquit: 29. *Cam contereret Dominus civitates regionis illius, recordatus est Deus Abraham, et emisit Lot e media subversione. Quid est, Recordatus est Deus Abraham? Hoc est, petitionis quam fecit, dicens: Ne simul perdas justum cum impio (Gen. 18. 22). Cur igitur, dixerit aliquis, propter orationem patriarchæ justus servatus est et non propter suam justitiam? Ita certe, etiam propter orationem patriarchæ: quando enim quod ex nobis est simul afferimus, ipsa etiam intercessio sanctorum plurimum nobis confert. Quod si ipsi negligentes fuerimus, et spem in illis solis nostræ salutis collocaverimus, nihil amplius nobis prodest: non quod minus valeant justii, sed quia propter nostram desidiam nos ipsos prodimus.*

2. Et ut discas quomodo, cum negligentes sumus, etiamsi justii sint qui pro nobis orant, etiamsi propheta, nulla nobis inde sit utilitas (illi enim suam virtutem per hoc demonstrant, nobis autem ob improbos mores nulla erit utilitas), audi Deum universorum, ad eum, qui de utero matris sanctificatus est, Jeremiam prophetam loquentem: *Ne ores pro populo hoc, quia non exaudiam te (Jer. 16. 7).* Vide Domini benignitatem: prædicit propheta, ut ne cum post orationem non exaudiat, hoc suis peccatis tribuat et ideo jam prænuntiat ei populi nequitiam, et prohibet ne precetur, ut et ipse scire queat ingentem Judæorum perversitatem: et illi sciant nihil eis prodesse prophetam, nisi et ipsi quæ sua sunt proferre velint.

Invocatio et intercessio sanctorum. — Id scientes,

dilecti, confugiamus ad sanctorum preces, et oremus ut pro nobis intercedant: sed non illorum precibus tantum confidamus, sed et ipsi nostra, ut oportet, dispensemus recte, et ad meliora semper converti nitamur, ut locum demus orationi quæ pro nobis funditur. Hoc et ad alium prophetam (a) dicit Dominus universorum: *Non vides quid ipsi faciunt? Incendunt adipem, et placentas faciunt exercitui cæli (Jer. 7. 17. 18):* ac si diceret: Pro illis me rogas, qui a peccato non desistunt, qui carent sensu infirmitatis suæ qua laborant, sed sic nullo dolore sunt affecti? Non vides summum eorum contemptum? non vides eorum magnam insaniam? quomodo nondum satientur impietate, sed quasi sus in luto, se volent in iniquitatibus suis? Annon si vellent converti, audirent cohortantes? Nonne ego sum per prophetas clamans, et dicens: *Et dixi postquam ipsa scortata est: Post hæc omnia ad me convertere, et non est conversa (Id. 3. 7)?* Num aliud quæro, quam ut quiescant a peccato tantum, et sistant mala? num pro præteritis rationem exigo, si videam illos velle respicere? nonne quotidie clamo, dicens: *Numquid voluntate volo mortem peccatoris, sicut converti eum et vivere (Ezech. 18. 23)?* Nonne propterea omnia facio, ut ab interitu eripiam eos qui ab errore præoccupati sunt? Annon si videam conversos, differo? Nonne ego sum qui dico: *Adhuc te loquente dicam: ecce adsum (Isa. 58. 9)?* Num sic ipsi suæ salutis avidi sunt, ut mihi in optatis est omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire (1. Tim. 2. 4)? Num enim vos ex nihilo prodaxi, ut perdam? num sine causa regnum futurum et innumera bona præparavi? Annon propter hoc et gehennam minatus sum, ut hujus metu homines in regnum cælorum introducam? Ne igitur, o beate propheta, illos relinquens, mihi afferas orationem: sed illud unum tibi curæ sit, ut illorum morbus sanetur, et in sensum infirmitatis suæ atque ad valetudinem ipsi reducantur; et mea omnino sequentur. Neque enim moror, vel differo, quando video animam gratam: unum enim tantum requiro, nempe ut confiteantur peccata, et ab eis absterneant, et non ultra infero pœnam peccatis. Num grave et molestum est quod a me proponitur? Nisi scirem deteriores fieri, quando priora peccata non confitentur, neque idipsum requirerem. Verum quia scio hominum genus magis ad peccatum vergere, propterea volo ut consteantur priora peccata, et confessione prohibeantur ne in eadem recidant.

3. Hæc igitur cogitantes, dilecti, ac Domini benignitatem in animo versantes, ne sinus desides: sed magnam nostri ipsorum geramus curam, et peccatorum maculas purgemus, atque sic ad sanctorum intercessionem properemus. Nam si sobrii et vigiles esse voluerimus, etiam per nos ipsos orantes plurimum nobis proderimus. Nam quoniam clemens est Dominus noster, non sic annuit cum ab aliis pro nobis oratur, ut cum a nobis ipsis. Vide bonitatem exi-

(a) Atque idem ipse propheta est is qui hic commemoratur, et cujus locus affertur, nempe Jeremias.

ὄμν διηγοῦμενοι, καὶ τὸν τῶν Σοδόμων ἐμπρησίδν, ἐκεῖ τὸν λόγον ἐστήσαμεν, ὅπου ὁ δίκαιος εἰς τὴν Σηγῶρ εἰσεώθη. Ὁ ἥλιος γὰρ ἐξῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, φησί, καὶ Ἄωτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγῶρ, καὶ τότε ἡ θεήλατος ἐκείνη ὄργη τοὺς τε ἐν Σοδόμοις κατέλαβε, καὶ τῆς γῆς τὸν ἀφανισμόν ἐιργάσατο, ὅτε καὶ ἡ γυνὴ τοῦ δικαίου ἐπιλαθομένη τῶν βηβέντων παρὰ τῶν ἀγγέλων, ἐπιδιέψασα εἰς τὰ ὄπισθ, ἐγένετο στήλη ἄλδς, διηνεκὲς ὑπόμνημα ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς τῆς οικείας ββθυμίας παρεχομένη. Ἀναγκαῖον οὖν σήμερον τὰ ἐξῆς ἐπελθόντας μικρὰ τινα διαλεχθῆναι πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἵνα πάλιν εἰδῆτε τοῦ πατριάρχου τὸ συμπαθὲς καὶ φιλόστοργον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν. Ἐπειδὴ γὰρ, τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου γενομένης, ὁ μὲν δίκαιος Ἄωτ εἰς τὴν Σηγῶρ διεσώθη, οἱ δὲ τὰ Σόδομα κατοικοῦντες ὑπὸ τὴν δίκην γεγόνασιν, ὁ πατριάρχης ὁμοῦ κἀκείνους οἰκτεῖρων τῆς ἀπωλείας, ἦν διὰ τὴν οικείαν παρανομίαν ὑπέμειναν, καὶ περὶ τοῦ δικαίου σφόδρα φροντίζων, ὀρθρίας, φησί, περιεσκόπει τὰ γεγενημένα. Ἄρθρισε γὰρ, φησὶν. Ἀβραάμ τῷ πρῶτῳ εἰς τὸν τόπον, οὗ εἰστήκει ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπέβλεψεν ἐπὶ πρόσωπον τῆς περιχώρου Σοδόμων καὶ Γομόρρας, καὶ εἶδε. Καὶ ἰδοὺ ἀνέβαινε σφλὸς ἐκ τῆς γῆς, ὡσεὶ ἱγμὶς καμίνου. Ἐν ἐκείνῳ, φησὶ, τῷ τόπῳ γεγωνῶς, ἔνθα τὴν διάλεξιν πρὸς τὸν Δεσπότην ἐποιήσατο, καὶ τὴν περὶ τῶν ἐν Σοδόμοις παράκλησιν, ἑώρα τῆς φοβερᾶς ἰκείνης τιμωρίας τὰ ἴχνη, καὶ τοῦ δικαίου ἔνεκεν μαθεῖν τε ἐπεθύμει. Τοιοῦτον γὰρ τῶν ἁγίων τὸ ἔθος, φιλόστοργον καὶ συμπαθητικόν. Καὶ ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς ἡ θεία Γραφή, ὅτι εὐθέως αὐτῷ τούτου τὴν γνώσιν ἐνέθηκεν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸν δίκαιον ἵνα τῆς περὶ τοῦ Ἄωτ ἀπαλλάξῃ φροντίδος, φησὶν. Ἐν τῷ ἐκτρίψαι Κύριον τὴς πόλεως τῆς περιόκου, ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ἐξαπέστειλε τὸν Ἄωτ ἐκ μέσου τῆς καταστροφῆς. Τί ἐστίν, Ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ; Τῆς παρακλήσεως, φησὶν, ἥς ἐποιήσατο, λέγων, Μὴ συναπολέσῃς δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς. Τί οὖν, ἀν εἰποι τις, διὰ τὴν παράκλησιν τοῦ πατριάρχου ὁ δίκαιος διεσώθη, καὶ οὐχὶ διὰ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην; Ναί, καὶ διὰ τὴν παράκλησιν τοῦ πατριάρχου. ὅταν γὰρ τὰ παρ' αὐτῶν συνεισενέγκωμεν, καὶ ἡ παρὰ τῶν δικαίων [449] πρεσβεία τὰ μέγιστα ἡμᾶς ὀνήσῃσιν. Ἐπειδὴ ἂν αὐτοὶ μὲν ββθυμῶμεν, τὰς δὲ ἐλπίδας τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἐπ' ἐκείνοις μόνους ποιῶμεθα, οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλέον· οὐκ ἐπειδὴ ἀσθενεῖς οἱ δίκαιοι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς διὰ τῆς οικείας ββθυμίας αὐτοὺς προδίδομεν.

β'. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι, ὅταν ἀμελῶμεν, κἀν δίκαιοι ὦσιν οἱ ὑπὲρ ἡμῶν παρακαλοῦντες, κἀν προφήται, οὐδὲν ἡμῖν ἐκ τούτου βφελος γίνεται (ἐκείνοι μὲν γὰρ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν καὶ διὰ τούτων ἐπιδείκνυνται, ἡμῖν δὲ οὐδεμίαν ἔσται ὄνησις διὰ τὸν οἰκείον τρόπον), ἀκούσων τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ πρὸς τὸν ἐκ κοιλίας ἀγιασθέντα Ἱερεμίαν τὸν προφήτην λέγοντα· Μὴ προσεῦχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι σου. Ὅρα τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπίαν· προλέγει τῷ προφήτῃ, ἵνα μὴ μετὰ τὸ προσεῦξασθαι παρακουσθῆις, κωμίση ὅτι διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ αἰτίαν τοῦτο γεγένηται. Διὰ τοῦτο ἦδη προμηνύει αὐτῷ τὴν κακίαν τοῦ λαοῦ, καὶ διατέλλεται μὴ προσεῦξασθαι, ἵνα καὶ αὐτὸς εἰδέναι ἔχη τῆς πονηρίας ἐκείνων τὴν ἐπίτασιν, κἀκεῖνοι μάθωσιν ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς ὁ προφήτης συμβάλλεται, εἰ μὴ καὶ αὐτοὶ τὰ παρ' αὐτῶν εἰσενεργεῖν βουληθῶσιν. Ὅπερ εἰδότες,

• Savil. et quidam alii ἵνα τῆς περὶ τοῦ δικαίου φροντίδος ἀπαλλάξῃ αὐτόν.

ἀγαπητοὶ, καταφεύγωμεν μὲν ἐπὶ τὰς τῶν ἁγίων πρεσβείας, καὶ παρακαλῶμεν ὥστε ὑπὲρ ἡμῶν δευθῆναι, ἀλλὰ μὴ ταῖς ἐκείνων ἰκεταῖς μόνον θαβρῶμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὰ καθ' αὐτοὺς δεόντως οἰκονομῶμεν, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς ἐχθόμεθα, ἵνα χώραν δώμεν ἑτέρου προφήτην φησὶν ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης· Οὐχ ὄρας τί αὐτοὶ ποιοῦσι; Θυμῶσι στέαρ, καὶ χαυνῶνας ποιοῦσι τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· μονοουχὶ λέγων πρὸς αὐτόν· Ἐπὲρ τούτων με παρακαλεῖς, τῶν οὐχ ἰσταμένων τῆς πονηρίας, τῶν οὐδεμίαν ἀσθησιν λαμβανόντων τῆς νόσου ἐν ἣ κατέχονται, ἀλλ' οὕτως ἀναλήγτως διακειμένων; Οὐχ ὄρας αὐτῶν τὴν ὑπερβάλλουσαν καταφρόνησιν; οὐ βλέπεις αὐτῶν τὴν μανίαν τὴν πολλήν; πῶς οὐδέτω κῶρον εἰλήφασι τῆς ἀσθείας, ἀλλὰ καθάπερ ὅς ἐν βορβόρῳ, οὕτως ἐγκαλινδοῦνται ταῖς οικείαις παρανομίαις; Μὴ γὰρ, εἰ ἐβούλοντο ἐπιστρέφειν, παρακληθῆναι ἀνέμενον; Οὐκ ἐγὼ εἰμι ὁ διὰ τῶν προφητῶν βῶων καὶ λέγων· Καὶ εἶπον μετὰ τὸ πορνεῦσαι αὐτήν· Μετὰ ταῦτα πάντα πρὸς με ἀνάστρεψον, καὶ οὐκ ἀνέστρεψε; Μὴ γὰρ ἑτέρον τι ζῆτῶ, ἢ παύσασθαι τῆς πονηρίας μόνον, καὶ στήναι τῶν κακῶν; μὴ γὰρ ὑπὲρ τῶν παρελθόντων εὐθύνας ἀπαίτω, ἐὰν ἴδω μεταβάλλεσθαι βουλομένους; οὐ καθ' ἐκάστην ἡμέραν βῶν λέγων· Οὐ θελήσει θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν; Οὐ διὰ τοῦτο πάντα ποίω, ἵνα τῆς ἀπωλείας ἐξαργασῶ τοὺς ἐπὶ τῇ πλάνῃ προκατελιγμένους; Μὴ γὰρ, ἐὰν ἴδω μεταβαλλομένους, ὑπερτίθειμαι; Οὐκ ἐγὼ εἰμι ὁ λέγων· Ἐτι λαλοῦντός σου ἔρω· Ἰδοὺ κἀρμαι; Μὴ γὰρ οὕτως αὐτοὶ ἐπιθυμοῦσι τῆς αὐτῶν σωτηρίας, ὡς ἐμοὶ περισπούδαστόν ἐστιν ἀπαντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν; [450] Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο σε ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος παρήγαγον, ἵνα ἀπολέσω; μὴ γὰρ εἰκὴ τὴν βασιλείαν καὶ τὰ μυρία καὶ ἀπόβρῆτα ἀγαθὰ ἠυτέρισα; Οὐχὶ διὰ τοῦτο καὶ γέενναν ἤπειλησα, ἵνα εἰς τὴν βασιλείαν ἕπαντας καὶ διὰ τούτου δραμεῖν παρασκευάσω; Μὴ τοῖνον, ὃ μακάριον προφήτη, ἐκείνους καταλιμπάνων, ἐμοὶ πρόσαγε τὴν παράκλησιν, ἀλλ' ἐν σοὶ τοῦτο διὰ σπουδῆς ἔστω, ὥστε τῆς ἐκείνων νόσου περιγενέσθαι, καὶ εἰς αἰσθησιν ἀγαγεῖν τῆς ἀβρῶστίας, καὶ πρὸς ὑγίαιαν ἐπαναγαγεῖν, καὶ τὰ παρ' ἐμοῦ πάντως ἔψεται. Οὐ γὰρ μέλλω, οὐδὲ ἀναβάλλομαι, ἐπειδὴν ἴδω ψυχὴν εὐγνώμονα· Ἐν γὰρ μόνον ἐπιζητῶ, ὁμολογῶν τῶν ἐπταισμένων, καὶ οὐκ ἐτι τὴν ἐπὶ τοῖς ἐπταισμένοις δίκην ἐπάγω. Μὴ γὰρ βαρῦ τι καὶ ἐπαχθὲς τὸ παρ' ἐμοῦ προτεινόμενον; Εἰ μὴ ἦδεν χεῖρους γινομένους, ἐκ τοῦ μὴ ὁμολογεῖσθαι τὰ πρότερα ἁμαρτήματα, οὐκ ἂν οὐδὲ τοῦτο ἐζήτουν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἶδα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος μάλλον πρὸς κακίαν βέπον, διὰ τοῦτο βούλομαι τὰ πρότερα ὁμολογήσαι ἁμαρτήματα, ἵνα ἡ ὁμολογία κώλυμα αὐτοῖς γένηται πρὸς τὸ μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν.

γ. Ταῦτα τοῖνον, ἀγαπητοὶ, ἀναλογιζόμενοι, καὶ ἐνοοῦντες τοῦ ἡμετέρου Δεσπότης τὴν φιλανθρωπίαν, μὴ ββθυμῶμεν, ἀλλὰ πρότερον πολλὴν αὐτῶν τὴν ἐπιμέλειαν ποιῶμεθα, καὶ τὸν βύπον τὸν ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκαθάρωμεν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὰς πρεσβείας τῶν ἁγίων σπεύδωμεν. Ἐὰν γὰρ βουλώμεθα νῆφειν καὶ ἐγρηγορεῖν, καὶ δι' αὐτῶν παρακαλοῦντες τὰ μέγιστα ὀνησόμεθα. Ἐπειδὴ γὰρ φιλανθρωπὸς ἐστὶν ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, οὐκ οὕτω δι' ἑτέρων παρακαλούμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἐπινεύει, ὡς δι' ἡμῶν αὐτῶν. Ὅρα ἀγαθότητος

nam : nam si viderit nos qui offendimus , et ignominiosi facti sumus , nullamque habemus fiduciam , paululum excitari , et ad clementiæ suæ divitias confugere volentes , statim precibus annuit , et manum porrigit jacentibus et lapsos excitat , clamatque dicens : *Numquid qui cadit , non resurget (Jerem. 8. 4) ?* Verum ut etiam ex rebus ipsis discatis quomodo multi per semetipsos orantes id quod cupiebant melius assequi valuerunt , quam per aliorum preces , operæ pretium fuerit eos , quibus id contigit , in medium producere , ut et nos imitemur , et ad æmulationem provocemur . Audiamus igitur quomodo Chananæa illa mulier cum esset alienigena , et anima valde cruciaretur , ubi vidit Medicum animarum , et Solem justitiæ qui exortus est iis qui sedent in tenebris , accessit ad eum fervido et alacri studio mota : neque ideo segnior facta , quod vel mulier , vel alienigena esset : sed omnibus impedimentis repulsis , ut accessit , inquit : *Domine , miserere mei , quia filia mea male a demonio torquetur (Matth. 15. 22)* . Verum qui scit abscondita cordium , tacet et non respondet , neque sermone eam dignatur , neque miseretur mulieris , quam videbat tanto cum ejulatu accedere ; sed differt , volens occultum mulieris thesaurum omnibus manifestum facere . Sciebat enim reconditam margaritam , quam nos latere volebat : et idcirco differebat , et nec responso dignabatur , ut posteris omnibus mulieris sedulitas magna foret doctrina . Et vide ineffabilem Dei bonitatem . Ipse enim , inquit , non respondebat ei ; discipuli autem , qui admodum misericordes et benigni esse videbantur , non audent manifeste dicere , Da ei quod petit , miserere ei , esto ei clemens : sed quid ? *Dimitte eam , quia clamat post nos (Ibid. v. 23)* , quasi dicerent : Libera nos a molestia , libera nos a clamore quem excitat . Quid igitur Dominus ? Putatis me , inquit , absque causa tacuisse , et responso eam non fuisse dignatum ? Audite : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel (Ibid. v. 24)* . Nescitis , inquit , alienigenam mulierem esse ? nescitis me vobis jam præcepisse ne iretis in viam gentium ? Quare igitur sine examine commiserationem erga eam declaratis ? Considera multifariam Dei sapientiam , quomodo cum respondere videbatur , mulierem magis perstringebat quam silendo : et quasi letalem plagam dabat , provocare paulatim eam volens , ut discerent ignorantes discipuli , quanta in ea lateret fides . Sed neque sic tardior negligentiorve facta est visis discipulis nihil proficientibus , neque dixit intra semetipsam : Si non potuerunt illi Dominum pro me exorare , quare ego frustra sequerer , et continuo instarem ? sed quasi mente ab igne inflammata et succensa , visceribusque conscissis , accedit adorans , et dicens : *Domine , adjuva me (Ibid. v. 25)* . Ille autem neque sic adjuvat mulierem , sed responsum dat superiore gravius . *Non est , inquit , bonum ut tollatur panis filiorum , et detur canibus (Ibid. v. 26)* . Considera , dilecte , et hic admirare animæ ejus desiderium , et fidem eximiam . Ut audivit se canem dici , non gravatim tulit , non retrocessit : sed magno et pio affectu inquit : *Etiā , Domine :*

nam et catuli edunt de micis mensæ dominorum suorum (Matth. 15. 27) . Confiteor , inquit , catulum me esse : igitur sicut catulum dignare me micis mensæ pascere . Vidisti mulieris fidem et probitatem ? Suscepit quod dictum est , et statim id de quo sollicita erat obtinuit , obtinuitque magis cum laudibus . Quid enim dicit Christus ? *O mulier , magna est fides tua : fiat tibi sicut vis (Ibid. v. 28)* . *O mulier* , admirationis verbum et dictum laude plenum . Magnam , inquit , declarasti fidem ; propterea tanta tibi erunt , quanta vis . Vide liberalitatis amplitudinem , et admirare Domini sapientiam . Annon ab initio putabamus , cum sic repelleret eam , commiserationem illum carere ? Et primum quidem non dignabatur responso , postea autem per primum et secundum responsum quasi abigebat , et eam quæ cum tanto advenerat desiderio et fervore , repellebat . Verum a fine disce Dei bonitatem ; eum nempe volentem eam clariorem reddere , tanta dilatione fuisse usum . Etenim si statim annuisset , nescivissemus nos mulieris virtutem : quia autem parumper distulit , et Domini cognovimus ineffabilem humanitatem , et illius fidem eximiam .

4. *Non tantum perficimus per alios orantes , quantum per nos ipsos .* — Totam autem hanc historiam in medium afferre coacti sumus , ut discamus nos non tantum perficere per alios orantes , quantum per nos ipsos , si quidem cum alacri et vigili mente accedamus . Enimvero illa et discipulos habens pro se orantes , nihil proficit , donec ipsa per se præsens et perseverans clementiam Domini sibi conciliaret . Atque parabola illa amici intempesta nocte venientis , et tres panes petentis , idem ipsum subiudicat . *Nam etiamsi , amicus licet , non exaudiat , attamen vel propter importunitatem surget , et ei dabit (Luc. 11. 8)* . Itaque cum videamus ineffabilem clementiam Domini nostri , accedamus ad eum , declaratis , et quasi ante oculos nostros propositis speciatim singulis peccatis nostris , etiam pro præteritis veniam petamus , ut in futuro majori diligentia viventes , uberiori ejus benevolentiam assequamur . Verum redeamus , si placet , ad lectionis seriem . 30. *Ascendit autem , inquit , Lot in Segor , et sedit in monte , et duæ filię ejus cum eo . Timuerunt enim habitare in Segor ; et habitavit in spelunca ipse , et duæ filię ejus cum eo .* Justus invalescente adhuc timore , quem conceperat a plaga Sodomitis inducta , procul abit , et in monte , inquit , habitat cum filiabus suis : et in solitudine et vastitate extrema postea fuit cum filiabus , in monte sedem habens . 31. *Dixit autem , inquit , major natu ad junio-rem : Pater noster senex est , et nullus est super terram qui ingrediatur ad nos , juxta morem universæ terræ ,* 32. *Veni , et potemus patrem nostrum vino , et dormiamus cum eo , et excitemus semen ex patre nostro .* Cum reverentia et timore multo audiamus ea , dilecti , quæ in divinis Scripturis continentur ; non enim temere et absque causa scripta sunt , sed omnia utiliter et e re nostra , etiamsi nos quædam ignoremus . Non enim omnia possumus evidenter scire : sed si et causas reddere pro nostro captu tentemus , habent tamen

ad hunc latentem quemdam thesaurum¹ a multis absconditum, nec investigabilem. Considera igitur quomodo Scriptura omnia manifeste narrarit, et nobis copum ad finem ostenderit filiarum justis, et nunc quidem pro illis, nunc vero pro justo dignam excusationem afferens: ut nullus ad factum respiciens, vel justum condemnet, vel justis filias, quasi congressus ille propter incontinentiam fuerit. Quomodo igitur filiarum justis excusationem affert? *Dixit, inquit, major natu ad juniorem: Pater noster est senex, et nullus est super terram qui ingrediatur ad nos, juxta morem universæ terræ. Vide scopum diligenter, et omni eas liberabis crimine. Putaverunt enim generalem totius orbis factum interitum, nullumque amplius esse superstitem: deinde et patris viderunt senectutem. Ut igitur, inquit, non aboleatur genus, nec pereat nomen nostrum (hæc enim erat priscorum maxima cura, quomodo genus suum liberorum successione dilatarent): ne ergo, inquit, nostri generis tota fiat abolitio, præsertim jam senio patre confecto, et nullus inveniatur vir qui nobis jungatur, ut possimus extendere et relinquere seminis nostri propagationem: Veni, inquit, ut ne hoc fiat, potemus patrem nostrum vino. Quasi dicere velit: Quia numquam ferret vel auribus hoc pater, vino decipiamus eum.*

35. *Potaverunt autem patrem suum vino nocte ista, et ingressa est senior, et dormivit cum patre suo: et nescivit quando illa accubuerit, vel surrexerit. Vidisti quomodo divina Scriptura pro justo rationem dederit non semel tantum, sed et iterum? Prius quidem, quia filia vino ipsum deceperunt, declaravit eas non aliter potuisse persuadere patri, quam sic faciendo: nunc autem opinor et superna dispensatione esse factum, ita fuisse eum aggravatum vino, ut rem omnino ignoraret, ut noxa et crimine vacuus esset. Ea enim peccata nos condemnant, quæ scientes et voluntarie facimus. Vides quomodo testimonium præbeat justo Scriptura, ipsum omnino rem gestam ignorasse? Verum altera quaestio surgit de ebrietate. Oportet enim omnia investigare, ut nulla improbis et impudentibus calumniandi relinquatur occasio. Quid igitur de hac re dicemus? Non tam ex intemperantia illi accidisse ebrietatem, quam ex tristitia.*

5. *Neque Lot neque filia ejus damnandi.* — Nullus igitur audeat aut justum, aut justis filias condemnare. Quomodo enim non esset extremæ dementiæ et insipientiæ, si eos quos divina Scriptura ab omni liberat crimine, ino pro quibus tantam apologiam componit, nos innumeris peccatorum sarcinis pleni condemnemus: et non audiamus Paulum dicentem: *Deus qui justificat, quis est qui condemnet (Rom. 8. 33. 34)?* Et ut discas, hoc non in vanum et simpliciter factum esse, sed tristitiam nimiam accedente vino nullum ei reliquisse sensum, audi quid dicat.

31. *Et factum est die sequenti, dixitque major natu ad juniorem: Ecce dormivi heri cum patre nostro: pote-*

¹ sivil. et aliquot MSS., non enim omnium possumus accurate scire caurum, utrum habent aliquem latentem thesaurum.

mus igitur cum vino et nocte ista, et ingressa dormi cum eo, et excitemus ex patre nostro semen. Vides quomodo recta sententia hoc faciebant. Nam quia potui, inquit, ego quod quærebam implere, necessarium est et te idem facere: forte enim volorum nostrorum compotes erimus, et non in æternum genus nostrum peribit.

35. *Potaverunt autem et nocte illa patrem suum vino, et ingressa est junior, et dormivit cum patre suo: et ignoravit ille quando ipsa vel accubuerit, vel surrexerit. Considera, dilecte, totum factum fuisse divina dispensatione, sicut et primo homini evenit. Nam sicut illic ex dormientis latere portio sumpta est, eo non sentiente; sed qui finxerat latus illud, inde uxorem Adæ produxit: simili modo et nunc. Nam si costæ ereptio, excessu mentis a Deo immissa, absque illius sensu fuit: multo magis et nunc ita factum est. Nam id quod dixit illic divina Scriptura, *Immisit extasim in Adam, et dormivit (Gen. 2. 21)*: hoc et hic significavit dicendo, *Nesciit quando vel accubuerit, vel surrexerit.**

36. *Et conceperunt, inquit, de patre suo.*

37. *Et peperit major natu filium et vocavit nomen ejus Moab, dicens, Ex patre meo. Hic pater est Moabitarum.*

38. *Peperit autem et junior filium, et vocavit nomen ejus Amman, dicens, Filius generis mei. Hic est pater Ammanitarum.* Vides id non fuisse incontinentiæ opus, cum nomina statim natis indiderint, quibus factum significabant, et in filiorum nominibus quasi in columna ferme quadam memoriam fieri inscripserint, et jam tum præsignarint gentes ex eis futuras esse, et in multitudinem se propagaturum natorum genus. Nam ille quidem, inquit, pater erit Moabitarum, iste autem Ammonitarum.

6. *Moralis exhortatio. Collatio Josephi continentie cum Babylonica fornace.*—Verum tunc quidem, quoniam origo et initia erant, et per generis successiorem memoriam suam volebant conservare, tantum ejus rei studium fuit justis filiabus: nunc autem quia per gratiam Dei religio majora sumpsit incrementa, et secundum beatum Paulum, *Præterit figura mundi hujus (I Cor. 7. 31)*, opera bona agendo memoriam nostri relinquimus: ut cum hinc migraverimus, vitæ nostræ diligens et accurata ratio sit monumentum et doctrina omnibus qui in nos respicient. Nam qui virtute præditi sunt, et castam vitam ducunt, non solum in hac vita degentes, sed et post vitæ exitum, plurimum prodesse poterunt iis qui in se respexerint. Et ut hoc discas, vide, obsecro, quantus annorum numerus transit usque in hodiernum diem, ac quoties volumus aliquos in æmulationem continentie provocare. Joseph in medium afferimus speciosum, formosum, adolescentem, in ipso ætatis flore tantam castitatis constantiam præ se ferentem: et sic ad imitationem justis hujus auditores provocare studemus. Quis enim non admiraretur beatum illum, qui in servitute existens, et in ipso flore ætatis, quando maxime fornax concupiscentiarum accenditur, cum videret dominam suam invadentem, et insanientem in se, tantam ostendit fortitudinem, et ita ad castitatis agones se exercuit, ut ab intemperante illa muliere nudus quidem vesti-

bus profugeret, castitatis autem indumentum servaret? Licebatque videre rem novam et admirabilem, agnum in lupi, imo leonæ unguis incidisse, et servari tamen potuisse: et sicut columba aquilæ damnum effugit, ita et justus ab illius manibus evasit. Non sic admirabile mihi videtur esse, tres pueros illos in medio Babylonicæ fornacis ignem vicisse (*Dan. 3*), illæsis eorum corporibus, ut mirabile et rarum est, justum istum, qui in fornacem hanc Babylonica multo gravio-rem, in incontinentiam, inquam, Ægyptiæ incidisset, intactum permansisse, puroque castitatis indumento servato, exiisse. Et ne mireris, dilecte: quia enim quod suum erat attulit, habuit supernam gratiam comitem, quæ incendium illud restingueret, et in media fornacæ rorem Spiritus daret. Vidistis quomodo viri virtute præditi, et cum hic adhuc præsentés sunt, et post migrationem ex hac vita, magnæ utilitatis auctores nobis sint? Atque ob eam causam justum illum in medium adduximus, ut eum omnes sequamur. Hunc igitur omnes imitemur, et concupiscentias nostras vincamus, scientesque illud, *Non est nobis pugna adversus sanguinem et carnem, sed adversus principatus et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi* (*Ephes. 6. 12*), sic nos ipsos armemus: et cogitantes, non corpore circumdatos, adversus incorporeas cogi virtutes certare, muniamur armis spiritualibus. Propter hoc enim benignus Dominus, quia carne vestiti sumus, et est nobis adversus invisibiles virtutes certamen, invisibilia nobis præparavit arma, ut auxilio armorum naturæ adversarios expugnemus. Bene igitur fidentes armorum potentia, quod a nobis est afferamus, et poterimus hæc spirituali armatura muniti, ipsam diaboli faciem ferire. Neque enim ferre poterit fulgorem qui inde egreditur, sed etsi conetur stare ex adverso, statim excæcabitur. Ubi enim continentia et honestas, aliarumque virtutum concursus, illuc et larga Spiritus gratia advolat. Quapropter Paulus dicebat: *Pacem sectentini cum omnibus, et sanctificationem* (*Hebr. 12. 14*). Purificemus igitur, obsecro, conscientias nostras, et extergamus mentem nostram: ut omni sordida cogitatione liberati, Spiritus gratiam nobis concilietur, superemusque diaboli machinationes, ac mereamur ineffabilibus illis bonis frui, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, nunc et semper, et in secula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLV.

Et movit illinc Abraham in terram versus africanam, et habitavit inter Cades, et inter Sur, et peregrinus fuit in Geraris (*Gen. 20. 1*).

1. Gaudeo, cum vos frequenter video ad concionem accurrere, ac magna cum voluptate doctrinam nostram suscipere; ideoque in dies majori alacritate pauperem hæc nostram et tenuem mensam vobis apponere studeo. Vestra enim ciborum immodica appetentia mensæ nostræ vilitatem obtegit, parvaque facit ut

magna appareant: id quod et in sensibilibus edullis videre licet. Nam sicut cum satiatos quis excipit convivis, licet magna sumptuosaque apponat fercula, illorum satietate minuitur appositorum lautitia; et magna nonnumquam nullius videntur momenti, eo quod convivæ absque edendi aviditate advenerunt. Ita contra si quis famelicos suscipiat et esurientes, licet illis tenuem proponat mensam, splendida tamen illa apparebit convivis, multa cum voluptate atque aviditate apposita comedentibus. Sic et nos bene fidentes spirituali vestro appetitui, non gravamur pauperem et vilem hanc mensam vestræ caritati assidue apponere. Hoc et sapiens quidam dicebat: *Melius est convivium olerum cum caritate, quam bos de præsepio cum odio* (*Prov. 15. 17*): quo docet, caritatem aliter videre apposita, illiusque oculis vilia apparere ea quæ sumptuosa sunt, et parva quæ magna.

Auditoris benevolentia necessaria.—Quid igitur beatus nobis qui apud tot auditores, tamque ferventi et sollicita caritate præditos disserimus? Nihil enim tantopere dicenti necessarium est, ut auditoris benevolentia. Quandoquidem cum videt auditores fervere desiderio, firmatur et ipse, et magnum sæpe robur, ut ita dicam, accipit, sciens quanto sumptuosiore mensam spiritualem proponit, tanto majorem sibi copiam accedere. Secus enim se habent sensibilia, quam spiritualia. Illic enim mensæ largitas sumptum parit, et convivium exhibentis imminuit substantiam; hic autem omnino aliter, quanto plures sunt participes, tanto plus substantia nostra accrescit. Neque enim nostra dicimus, sed ea quæ in vestram utilitatem Dei gratia per suam benignitatem suppeditat. Age igitur, quia cum tanta alacritate et tanta lætitia ad audiendum acceditis, iterum jam lecta indagemus, et quod inde provenit lucrum percipiamus. Nam quia, secundum magnam illam exhortationem Christi dicentis, *Scrutamini Scripturas* (*Joan. 5. 39*), thesaurus magnus in Scripturis est reconditus, et in profundo latet: idcirco scrutatione opus, ut cum didicerimus virtutem quæ in profundo occulta est, multam inde utilitatem decerpere queamus. Et enim propterea justorum omnium virtutes, Spiritus sancti gratia et dispensatione, in Scripturis sunt traditæ, ut nos continuam habentes doctrinam, ad æmulationem et imitationem justorum vitam nostram instituamus. Audiamus igitur divinam Scripturam, quid et hodie nobis de patriarcha narrare velit. 1. (*Cap. 20*) *Et movit, inquit, illinc Abraham in terram versus africanam, et habitavit inter Cades et inter Sur, et peregrinus fuit in Geraris. Et movit, inquit, illinc.* Unde movit? A loco ubi tabernaculum fixerat, ubi et universi Conditorem cum angelis suscipere ei concessum fuit. Illinc, inquit, cum movisset, *Peregrinus fuit in Geraris.*

Abrahæ modesta vivendi ratio.—Vide justorum vitam rationem, quam contracta illis fuerit et minime supervacua supellex: quomodo facile transmigrabant vitamque suam instituebant sicut peregrini et advenæ; et nunc hic, nunc illic tabernacula erigebant, quasi peregre degen-

tes; non sicut nos facimus, qui habitantes in aliena terra quasi in patria, domos exstruimus splendoras, porticus et deambulacra, et villas possidemus, et balnea paramus aliaque innumera. Sed vide quomodo justus substantiam suam in vernaculis tantum et pecoribus possideas, et numquam in eodem loco persistens, aliquando quidem in Bethel figit tabernacula, aliquando autem apud quercum Mambre, aliquando in Ægyptum descendit, nunc autem in Geraris tabernaculum figit, et omnia facile sustinet, gratamque erga Dominum mentem per omnia manifeste declarat. Et post tantas promissiones quæ ei a Deo factæ erant, videns se in tantis versari difficultatibus, et in varias diversasque tentationes incidere, quasi adamas inmotus persistit; piamque suam mentem ostendens, nullis obstaculis negligentior evadit. Vide enim et nunc, dilecte, qualis tentatio eum in Geraris invadit: et admirare fortitudinem et virtutem justî, quomodo quod omnibus intolerabile, et quod neque auribus suscipere quis vellet, hoc ipse sustinuit, non ægre ferens, neque exigens a Domino rationem eorum quæ fiebant, sicut plerique homines faciunt, hique innumeris peccatorum sarcinis pressi. Nam cum in difficultates quasdam inciderint, statim obmurmurant, et curiosius inquirunt, dicuntque: Quare hoc et hoc evenit? et quare hoc permissum est? At justus ille non sic: unde et illi amplius supernum auxilium est concessum. Hoc enim vere grati servi fuerit, ut numquam curiosior sit in iis explorandis quæ a domino fiunt, sed in silentio et gratiarum actione suscipiat omnia.

2. Et animadvertite, quomodo etiam per illas ipsas quæ sequuntur tentationes justî virtus magis emicuit, Deo clarum illum per omnia ostendente. Nam sicut quando in Ægyptum descendit, ut ignotus et peregrinus, et nulli agnitus, subito magno cum honore inde redit: ita et nunc, cum peregrinus esset in Geraris, in ipsis quidem initiis quod suum erat fecit: postea vero tanto Dei subsidio munitus est, ut et rex et omnes qui in ea regione habitabant, omni studio ministrare justo studerent. 2. *Dixit autem, inquit, Abraham de Sarra uxore sua, Soror mea est. Timuit enim dicere, Uxor mea est, ne forte occiderent eum viri civitatis propter illam.* Vide quomodo a violentissimis affectionibus anima justî impugnetur, et timor eum incessat. Et quamvis prior timor, ne mulierem amittat, gravis fuerit, timor tamen mortis illum expulit. Ut enim hunc effugeret, sustinuit suis oculis videre, sociam vitæ suæ in regis manus incidere. Quam sit autem hoc toleratu difficile, sciunt qui uxores habent. Unde et sapiens quidam dicebat: *Plenus zelo furor viri ejus, non parcat in die judicii, nullo pretio mutabit inimicitias* (Prov. 6. 34. 35). Verum grave hoc et omnibus intolerabile, vide quomodo propter mortis metum ille tulit. Hoc sane et in corporalibus affectionibus contingere solet: nam quando duo morbi simul infestant corpus nostrum, unius incrementum tegit alium, et totos nos ille gravior dolor sibi vindicat, ita ut sæpe minorem dolorem a majori distracti non sentiamus. Eodem modo justus quoque

ille nunc videns urgere dolorem mortis, cætera omnia tolerabilia censebat.

Mors nihil est aliud quam somnus.—Cæterum hæc audiens, dilecte, ne condemnes justum ob pusillanimitatem, quod mortem timuerit: sed potius admirare Conditoris universi erga nos bonignitatem, quod mortem justis illis et sanctis tunc terribilem, nunc ita despiciendam dederit Christus, ut quam formidabant viri illi virtute clari, et tanta erga Deum fiducia freti, nunc derideant et juvenes, et teneras virgines. Nihil enim aliud mors est, quam somnus et peregrinatio, atque transmigratio a deterioribus ad meliora. Mors enim Domini immortalitatem nobis donavit, et ut descendit in infernum, dissolvit ejus nervos, roburque destruxit: et quod antea terribile erat et implacabile, hoc nunc despiciendum dedit, adeo ut nonnulli exsiliant et festinent cum hinc est migrandum. Proinde et Paulus clamat, dicens: *Dissolvi et cum Christo esse multo melius* (Philipp. 1. 23). Verum hæc quidem nunc post Christi adventum, postquam contractæ sunt portæ inferni æræ, postquam sol justitiæ ubique terrarum affulsit. Tunc autem terribilem adhuc habebat faciem, concutiebaturque justorum hominum illorum mentem: ideo et omnia alia leviter ferebant, etiam quæ intolerabilia esse videbantur. Hinc est quod et justus ille timens eorum, qui in Geraris habitabant, insidias, domicilium ibi habuerit, non ut uxorem, sed ut sororem secum habens; ita nunc in hac regione peregrinus degit. Et sicut cum in Ægyptum eum descendere permissit Deus, volens improbos illos et socordes discere justî virtutem: ita et hic tolerantiam suam exhibet Dominus, ut justî patientia in omnibus eluceat, fiatque Dei in ipsum benevolentia manifesta omnibus. *Misit autem Abimelech rex Gerarorum, ut acciperent Sarram.* Cogita hic, quæso, tempestatem cogitationum quam tulit justus videns uxorem suam abduci, et se nihil posse juvare eam. Silenter enim ferebat omnia, sciens fore ut se non despiceret Dominus, sed acceleratum adhiberet subsidium. Admirabilis quoque Sarre amor est, quæ periculo mortis justum eripere voluit. Poterat enim ipsa detegendo factum, certam contumeliam effugero: sed pertulit omnia fortiter, ut viro salutem pararet. Et impletum est illud dictum, *Erunt duo in carnem unam* (Gen. 2. 24). Tamquam enim una essent caro, ita mutæ salutis curam vicissim agebant, et tantam declarabant concordiam, quasi unum essent corpus et una anima. Audiant hæc viri, audiant et mulieres: et istæ quidem, ut eundem erga suos viros amorem declarent, nihilque aliud illorum præferant salutem: viri autem, ut erga uxores habeant benevolentiam, et quasi unam animam haberent et unum corpus essent, omnia faciant.

3. *Conjugalis concordia bonum.*—Ille enim verum est conjugium, quando tanta inter eos est concordia, quando vinculo caritatis ita sunt concatenati. Sicut enim corpus numquam a semetipso dissidet, neque anima adversus seipsam: ita virum et mulierem non convenit dissidere, sed unitos esse. Tunc enim bona in-

ἔκει τὰς σκηνὰς ἐπηγγυοντο, καθάπερ ἐν ξένην διαίοντες· οὐ καθάπερ ἡμεῖς ποιούμεν, τὴν ξένην ὡς πατρίδα οἰκοῦντες, καὶ οἰκίας οἰκοδομοῦντες λαμπράς, καὶ στολάς καὶ περιπάτους, καὶ ἀγροῦς κεκτημένοι, καὶ λουτρὰ κατασκευάζοντες, καὶ ἕτερα μυρία. Ἄλλ' ὄρα τὸν δίκαιον καὶ ἐν τοῖς οἰκογενέσι μόνους καὶ τοῖς ποιμνίοις τὴν οὐσίαν ἄπασαν κεκτημένον, καὶ οὐδαμοῦ ἰστάμενον, ἀλλὰ ποτὲ μὲν εἰς τὴν Βεθλὴν τὴν σκηνὴν πηγνύοντα, ποτὲ δὲ παρὰ τὴν ὄρυν Μαρβρῆ, καὶ ποτὲ μὲν εἰς Αἴγυπτον κατιόντα, νυνὶ δὲ ἐν Γεράροις κατασκηνόοντα, καὶ πάντα μετ' εὐκολίας ὑπομένοντα, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τὴν πρὸς τὸν οἰκεῖον Δεσπότην διὰ πάντων σαφῶς ἐπιδεικνύμενον. Καὶ μετὰ τοσαύτας ὑποσχέσεις καὶ ἐπαγγελίας τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν γεγεννημένας, ὁρῶν ἑαυτὸν τοσαύτης περιστάσεως κυκλούμενον, καὶ ποικίλοις καὶ διαφόροις πειρασμοῖς ἐμπίπτοντα, καθάπερ ἀδάμας τις ἀπερίτρεπτος εἰστέκει, τὴν φιλόθεον αὐτοῦ γνώμην δεικνύς, καὶ οὐδενὶ τῶν ἐν τῷ μῶσφι κωλυμάτων νωθρότερος γινόμενος. Ὅρα γὰρ καὶ νῦν, ἀγαπητέ, οἷός αὐτὸν πειρασμὸς εἰς τὰ Γεράρα καταλαμβάνει, καὶ θαύμασον τοῦ δικαίου τῆς ἀρετῆς τὴν ἀνδρείαν, [458] ὅπως τὸ πᾶσιν ἀφόρητον, καὶ ὃ οὐδὲ ἀκοῆ τις παραδέξασθαι ἀνάσχοιτο, τοῦτο οὕτως ὑπέμεινε, οὐ δυσχεραίνων, οὐδὲ ἀπαιτῶν εὐθύνας τῶν γινόμενων τὸν Δεσπότην, καθάπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ποιοῦσι, καὶ ταῦτα μυριοῖς ἀμαρτημάτων φορτίοις πιεζόμενοι· ἐπειδὴν δυσχερῆσι τισὶ περιπέσωσι, εὐθέως πολυπραγμονούντες καὶ περιεργαζόμενοι λέγουσι· Διὰ τί τὸ καὶ τὸ συνέβη; καὶ τίνας ἔνεκεν τότε συνεχωρήθη; Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος οὗτος· δι' ὃ καὶ πλείονος ἀπήλαυσε τῆς ἀνωθεν βροπῆς. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς εὐγνώμονος οἰκέτου, μηδὲν τῶν ὑπὸ τοῦ Δεσπότη γινόμενων πολυπραγμονεῖν, ἀλλὰ σιγῇ πάντα καταδέχεσθαι, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐχαριστίας.

β. Καὶ σκόπει, πῶς καὶ δι' αὐτῶν τῶν παρακολουθούντων πειρασμῶν ἡ τοῦ δικαίου ἀρετὴ μᾶλλον ἐξέλαμπε, τοῦ Θεοῦ φανερόν αὐτὸν διὰ πάντων δεικνύοντος. Ὅσπερ γὰρ ἦνίκα εἰς τὴν Αἴγυπτον κατῆλθεν, ὡς ἀγνωστος καὶ ξένος καὶ οὐδενὶ γινώριμος, ἀθρόον μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς ἐκεῖθεν ἐπαγγεῖ· οὕτω καὶ νῦν παροικήσας ἐν Γεράροις, ἐν μὲν τοῖς προσιμοῖς τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπιδεικνύεται· μετὰ δὲ ταῦτα τοσαύτης ἀπολαύει τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχίας, ὡς καὶ τὸν βασιλεῖα, καὶ τοῦ αὐτοῦ πάντα οἰκοῦντας, περὶ τὴν θεραπειαν τοῦ δικαίου πᾶσαν ἐπιδαίκνυσθαι τὴν σπουδὴν. *Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἀβραὰμ περὶ Σάρρας τῆς γυναίκος αὐτοῦ· Ἀδελφῆ μου ἐστίν. Ἐφοβήθη γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Γυνὴ μου ἐστὶ, μή ποτε ἀποκτείνωσιν αὐτὸν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως δι' αὐτήν.* Ὅρα πῶς ὑπὸ τυραννικωτάτων παθῶν ἐπολιορχεῖτο ἡ τοῦ δικαίου ψυχὴ, καὶ ὁ φόβος αὐτὸν ἐξωθεῖτο. Ἄλλὰ καίτοι σφόδρα χαλεπὸν ἔντα τὸν πρότερον φόβον, ἐν τῆς προδοσίας τῆς γυναίκος, παρωθεῖτο ὁ τοῦ θανάτου φόβος. Ἦνα γὰρ τοῦτον διαφύγη, ὑπέμεινε δρᾶν τοῖς οἰκεῖοις ὀφθαλμοῖς τὴν κοινῶν αὐτῷ τοῦ βίου ὑπὸ ταῖς τοῦ βασιλέως χερσὶ γενομένην. Ὅσον δὲ τοῦτο ἐστὶν ἀφόρητον, ἴσασιν ὅσοι γυναῖκας ἔχουσι. Διὰ τοῦτο καὶ σοφὸς τις εἶπε· *Μεστός ζήλου θυμὸς ἀνδρός αὐτῆς· οὐ φείσεται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, οὐκ ἀταλλάσσεται οὐδενὸς λύτερον τὴν ἔχθραν.* Ἄλλὰ τὸ βαρὺ τοῦτο καὶ πᾶσιν ἀφόρητον ὄρα πῶς διὰ τὸν τοῦ θανάτου φόβον γενναίως ὁ δίκαιος ἤνεγκε. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν παθῶν συμβαίνει ἔθος· ἐπειδὴν γὰρ δύο κατὰ ταῦτ' ἐπίθη πολιορκῆ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, ἡ τοῦ ἐνὸς ἐπίτασις ἀποκρύπτει τὸ ἕτερον, καὶ ὅλοι τῆς ἐδύνης ἐκείνης γινόμεθα, καὶ πολλάκις οὐδὲ αἰσθησιν τοῦ ἑτέρου

λαμβάνομεν, τῆς πολλῆς ἐδύνης περιστάσεως ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἀφίεσης τοῦ ἐλάττονος πάθους πείραν λαβεῖν. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ δίκαιος οὗτος νῦν ὄρων τοῦ θανάτου τὸν φόβον ἐπικείμενον, πάντα τὰ λοιπὰ φορητὰ ἤγειρο. Ἄλλὰ ταῦτα ἀκούων, ἀγαπητέ, μὴ καταγνῆς τοῦ δικαίου μικροψυχίαν, εἰ τὸν θάνατον ἐδεδοίκε· ἀλλὰ θαύμασον τοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότη τοῦ ὑπερβάλλουσαν περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίαν, ὅτι τὸν θάνατον τὸν τοῖς δικαίοις ἐκείνοις καὶ ἀγίοις τότε φοβερόν, τοῦτον νῦν εὐκαταφρόνητον ἐργάσατο ὁ Χριστὸς, καὶ ὃν ἐδεδοίκεσαν οἱ ἐνάρετοι ἐκείνοι καὶ τοσαύτην παρῆρσαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐσχηκότες, τοῦτον νῦν καταγεῶσι· καὶ νέοι καὶ κόραι ἀπαλαί. Οὐδὲ γὰρ θάνατός [459] ἐστὶ λοιπὸν, ἀλλ' ὕπνος καὶ ἀποδημία, καὶ μετάστασις ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ βελτίω. Ὁ γὰρ θάνατος τοῦ Δεσπότη τοῦ ἀθανάσιου ἡμῖν ἔδωρῆσατο, καὶ κατελθὼν εἰς τὸν βῆθρον ἐξέλυσε αὐτοῦ τὰ νεῦρα, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καθεῖλε· καὶ τὸν φοβερόν πρὸ τοῦτο καὶ ἀμελλίσταν, τοῦτον οὕτως εὐκαταφρόνητον ἐργάσατο, ὡς καὶ ἐπιτηδῆν τινὰς καὶ ἐπιγεσθαι πρὸς τὴν ἐντεῦθεν μετάστασιν. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος βοᾷ λέγων, *Τὸ ἀναλύσει καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι κολλῶ μᾶλλον κρείσσον.* Ἄλλὰ ταῦτα μὲν νῦν μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, μετὰ τὸ συγλασθῆναι τὰς πύλας τὰς χαλκᾶς, μετὰ τὸ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τὸν ἦλιον τῆς δικαιοσύνης ἐκλάμψαι. Τότε δὲ εἰ φοβερόν εἶχε τὴν πρόσφιν, καὶ κατέσειε τῶν δικαίων ἐκείνων ἀνδρῶν τὴν διάνοιαν· διὰ καὶ πάντα τὰ ἄλλα κούφως ἔφερον, κἂν ἀφόρητα ἐτύγχανεν ἔντα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ δίκαιος οὗτος φοβούμενος τῶν ἐν Γεράροις οἰκούντων τὴν ἐπιβουλήν, οὐχ ὡς γυναῖκα, ἀλλ' ὡς ἀδελφὴν ἐπαγόμενος, οὕτω τὴν ἐνταῦθα παροικίαν ποιεῖται. Καὶ καθάπερ εἰς τὴν Αἴγυπτον κατελθεῖν αὐτὸν συνεχώρησεν ὁ Θεός, βουλόμενος καὶ τοὺς ἀγνώμονας ἐκείνους καὶ ἀναίσθητους τοῦ δικαίου μαθεῖν τὴν ἀρετὴν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὴν οἰκίαν μακροθυμίαν ἐπιδεικνύεται ὁ Δεσπότης, ἵνα καὶ τοῦ δικαίου ἡ ὑπομονὴ διὰ πάντων ἐκλάβῃ, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτὸν εὐνοία πᾶσι κατάδηλος γένηται. *Ἀπέστειλε δὲ Ἀβιμέλεχ ὁ βασιλεὺς Γεράρων, λαβεῖν τὴν Σάρραν.* Ἐνόησόν μοι τὸν χειμῶνα τῶν λογισμῶν, ὧν ὑπέμεινε ὁ δίκαιος ὄρων αὐτοῦ τὴν γυναῖκα ἀπαγομένην, καὶ οὐδὲν δυνάμενος· ἐπαμύναι. Σιγῇ γὰρ ἅπαντα ἔφερον, εἰδὼς ὅτι οὐ περιόψεται αὐτὸν ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ ταχεῖαν παρέξει τὴν συμμαχίαν. Καὶ τῆς Σάρρας δὲ θαυμάσαι ἐστὶ τὴν πολλὴν φιλοστοργίαν, πῶς τοῦ κινδύνου τοῦ θανάτου τὸν δικαίον ἐξαργάσαι βουλομένη· ἐξῆν γὰρ αὐτὴν ἐκκαλύψασαν τὸ δρᾶμα, διαφυγεῖν τὴν ὁμολογουμένην ὕβριν· ἀλλ' ὑπέμεινε ἅπαντα γενναίως, ἵνα τῷ δικαίῳ τὴν σωτηρίαν πραγματοποιήσει. Καὶ ἐπληροῦτο ἐκεῖνο τὸ εἰρημένον, ὅτι *Ἔσονται οἱ ὄθοι εἰς σάρκα μίαν.* Ὅσπερ γὰρ μία σὰρξ ὄντες, οὕτω τῆς ἀλλήλων σωτηρίας ἐκήθοντο, καὶ τοσαύτην ἐπέδεικνυτο τὴν ὁμόνοιαν, ὡς ἐν σῶμα τυγχάνοντες καὶ μία ψυχὴ. Ταῦτα ἀκουέτωσαν ἄνδρες, ἀκουέτωσαν γυναῖκες· γυναῖκες, ἵνα τοσαύτην περὶ τοὺς ἄνδρας τὴν φιλοστοργίαν ἐπιδεικνύωσι, καὶ μηδὲν ἕτερον προτιμῶσι τῆς ἐκείνων σωτηρίας· καὶ ἄνδρες, ἴν' οὕτω πολλὴν τὴν περὶ αὐτὰς εὐνοίαν ἔχωσι, καὶ ὡς μίαν ψυχὴν κεκτημένοι καὶ ἐν σῶμα ὄντες, οὕτω πάντα διαπράττωνται.

γ. Τοῦτο γὰρ ἀληθὲς συνοικεῖσιον, ὅταν τοσαύτη ἐν αὐτοῖς πολιτεύηται συμφωνία, ὅταν τοσοῦτος ἢ ὁ σύνδεσμος, ὅταν οὕτως ὡσι τῇ ἀγάπῃ συνεσφιγμένοι. Καθάπερ γὰρ σῶμα πρὸς ἑαυτὸ οὐκ ἂν ποτε διαστασιασείεν, οὐδὲ ψυχὴ πρὸς ἑαυτήν· οὕτως ἄνδρα καὶ γυναῖκα οὐ δια-

^a Quinque mss. τούτου νῦν καταγεῶσι.

στασιάζειν, ἀλλ' ἠνώσθαι χρῆ. Τότε γὰρ καὶ τὰ μυρία αὐτοῖς ἀγαθὰ ἐπιβρέουσαι δυνήσεται. Ὅπου γὰρ ὁμόνοια τοσαύτη, ἐκεῖ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἡ σύνοδος, ἐκεῖ ἡ εἰρήνη, ἐκεῖ ἡ ἀγάπη, ἐκεῖ ἡ [460] εὐφροσύνη ἡ πνευματικὴ οὐδαμοῦ πόλεμος, οὐδαμοῦ μάχη, οὐδαμοῦ ἔχθρα καὶ φιλονεικία· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκποδῶν γίνονται, τῆς ῥίξης τῶν ἀγαθῶν, τῆς ὁμοιοῦς λέγω, ταῦτα πάντα ἀφανίζουσας. Ἀπέστειλε δὲ Ἀδιμέλεχ βασιλεὺς Γεράρων, καὶ ἔλυσε τὴν Σάρβαν. Καὶ εἰσηλθὼν ὁ Θεὸς πρὸς Ἀδιμέλεχ ἐν ὕπνῳ τὴν νύκτα, καὶ εἶπεν· Ἴδου σὺ ἀποθνήσκεις περὶ τῆς γυναίκος, ἧς ἔλυες· αὕτη δὲ ἐστὶ συνφωκηκῦα ἀνδρὶ. Ὅρα Θεοῦ φιλανθρωπία· ἐπειδὴ εἶδε τὸν δίκαιον διὰ τὸν τοῦ θανάτου φόβον γενναίως ἐνεγκόντα τῆς Σάρβας τὴν ἀφαιρέσειν, καὶ τὸν βασιλέα ὡς ἀδελφὴν τοῦ δικαίου οὕτως αὐτὴν ἀγόμενον, λοιπὸν τὴν οικεῖαν πρόνοιαν ἐπιδείκνυται, ἡμοῦ καὶ τὸν δίκαιον περιφανέστερον ἀποδεικνύς, καὶ τὴν Σάρβαν τῆς ὑβρεως ἐλευθερῶν, καὶ τὸν βασιλέα ἀπαλλάττων τῆς παρανομίας. Καὶ εἰσηλθὼν ὁ Θεὸς πρὸς Ἀδιμέλεχ ἐν ὕπνῳ τὴν νύκτα. Κατ' αὐτὸν, φησὶ, τὸν τοῦ ὕπνου καιρὸν ἐξαρπάσαι αὐτὸν βουλόμενος τῆς παρανομίας, ἐνέθηκεν αὐτοῦ τῆ διανοίᾳ τὴν γνώσιν, καὶ τὰ λανθάνοντα αὐτῷ εἰς φῶς ἤγαγε, καὶ πολὺν τὸν φόβον αὐτῷ ἐπέτεινε, τὸν θάνατον ἀπειλήσας. Ἀποθνήσκεις γάρ, φησὶ, περὶ τῆς γυναίκος, ἧς ἔλυες· αὕτη δὲ ἐστὶ συνφωκηκῦα ἀνδρὶ. Ἀδιμέλεχ δὲ οὐχ ἤψατο αὐτῆς. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγίνετο, ἵνα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελία ἡ εἰς τὸν πατριάρχην εἰς ἔργον ἐξέλθῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ βραχείας ὑπέσχετο αὐτῷ τὸν Ἰσαὰκ τευχθήσασθαι, ἐγγὺς δὲ λοιπὸν ὁ καιρὸς ἦν, ἵν' οὖν μὴ λυμήνηται τι τῆ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίᾳ, τοσοῦτον φόβον τῷ Ἀδιμέλεχ ἐπιτίθειναι, ὡς καταπληχθέντα ἂ αὐτὸν μὴ τολμήσῃ ἐφάσασθαι τῆς Σάρβας. Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν ἡ θεία Γραφή, ὅτι Ἀδιμέλεχ οὐχ ἤψατο αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ τολμήματος, καὶ φησὶ, Κύριε, ἔθνος δίκαιον καὶ ἀγνοοῦν ἀπολεῖς; Μὴ γὰρ αὐτοῦ εἰδῶς, φησὶ, γυναῖκα οὖσαν αὐτὴν, τοῦτο πεποίηκα; μὴ γὰρ ἀδικῆσαι βουλόμενος τὸν ξένον; μὴ γὰρ ὡς γυναῖκα ἀφαιρούμενος; Ὡς ἀδελφὴν μέλλον λαμβάνειν τοῦτο διεπραξάμην, νομίζων καὶ ταύτη τιμῆσειν καὶ αὐτόν. Ἔθνος οὖν ἀγνοοῦν καὶ δίκαιον ἀπολεῖς; Μετὰ τοῦ δικαίου, φησὶ, πεποιηκότα με τὸ ἐπιχειρήμα ἀπολεῖς; Εἶτα σαφέστερον ποιοῦν ὅπερ ἔλεγε, φησὶν· Ὅχι αὐτὸς μοι εἶπεν, ὅτι Ἀδελφῆ μου ἐστὶ, καὶ αὕτη μοι εἶπεν, ὅτι Ἀδελφός μου ἐστὶ; Σκόπει πῶς εἶχον τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν συμφωνίαν. Καὶ αὐτὸς, φησὶ, τοῦτό μοι εἶπε, καὶ αὕτη συνέθετο τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις. Ἐν καθαρῇ καρδίᾳ, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ χειρῶν ἐποίησιν τοῦτο, φησὶν· οὐχ ὡσπερ παράνομόν τι μέλλον διαπράττεσθαι, ἀλλ' ὡς νενομισμένον καὶ ἀκόλουθον, καὶ οὐδεμίαν ἔχον μέμφιν τοῦτο πεποίηκα. Τί οὖν ὁ φιλόθεος Δεσπότης; Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς καθ' ὕπνον· Ὅρα πόση συγκατάθεσις κέχρηται ὁ τῶν ἄλων Δεσπότης, τὴν οικεῖαν ἀγαθότητα εἰς πάντων ἐπιδεικνύμενος. Κάρῳ ἔγνωρ, φησὶν, ὅτι ἐν καθαρῇ καρδίᾳ ἐποίησας τοῦτο. Οἶδα, φησὶν, ὅτι αὐτοὶ τοῦτο τὸ δρᾶμα κατεσκεύασαν, καὶ ὅτι [461] ἀπατηθεὶς τοῖς παρ' αὐτῶν λεγομένοις τοῦτο πεποίησας· καὶ διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀπάτην ἐκείνων ἀμάρτησ, Ἐφρυσάμην, τοῦ μὴ ἀμαρτεῖν σε εἰς ἐμέ. Πολλὴ τοῦ ῥήματος ἡ συγκατάθεσις, μεγίστη τοῦ Δεσπότης ἡ φιλανθρωπία. Εἰς ἐμέ, φησὶν, ἔμελλον ἀνατρέχειν τὸ ἀμάρτημα. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τις εἰς τινα τῶν οὐκ ἐκείνων πολλῆς ἀπολαύοντα τῆς τιμῆς

^a Septem mss. ὡς καταπλήξαντα.

παρὰ τοῦ δεσπότης ὑβριστικὸν τι διαθῆ, οικεῖαν ἤγειται τὴν ὕβριν ὁ δεσπότης, καὶ φησὶν· Ἐμὲ ὕβρισας δι' ὧν τὸν ἐμὸν οὐκ ἐτέτην οὕτω διέτηκας· καὶ γὰρ τὰ εἰς ἐκείνων γινόμενα εἰς ἐμέ διαβαίνει· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης, Ἐφρυσάμην σου, φησὶ, τοῦ μὴ ἀμαρτεῖν σε εἰς ἐμέ. Ἐμοί, φησὶν, οὐκ εἰσὶν τυγχάνουσι, καὶ οὕτως αὐτὸν ποιοῦμαι πολλὴν τὴν κηδεμονίαν, ὅτι οικειοῦμαι τὰ εἰς αὐτοὺς γινόμενα, κἀν τε ἀγαθὰ ἦ, κἀν τε ἐναντία· Ἐνεκεν τούτου οὐκ ἀφήκᾳ σε ἀγαθῶν αὐτῆς. Ἐπειδὴ πολὺ αὐτῶν κηδομαι, τοῦτο εἰδῶς ὅτι ἐξ ἀγνοίας μέλλεις τὴν ὕβριν αὐτοῖς ταύτην ἐπάγειν, Ἐφρυσάμην σου, τοῦ μὴ ἀμαρτεῖν σε εἰς ἐμέ. Μὴ δὴ ἀπλῶς ὡς ἐν τῶν τυχάνων πρόσχε τῷ ἀνδρὶ, ἀλλὰ μάνθανε ὅτι τῶν ἐμοί περισπουδάστων ἐστὶ, καὶ τῶν πολλῶν ἐχόντων πρὸς ἐμέ τὴν οικειώσιν. Ἀπόδος τοῖνυν τὴν γυναῖκα τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι προφήτης ἐστὶ, καὶ προσεύξεται περὶ σοῦ, καὶ ζήσῃ. Ὅρα πῶς τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου ἐκκαλοῦται· καὶ προφήτην αὐτὸν καλεῖ, καὶ μονοουχὶ παρασκευάζει τὸν βασιλέα ἰκέτην αὐτοῦ γενέσθαι. Προσεύξεται γὰρ περὶ σοῦ, καὶ ζήσῃ, φησὶν. Ἐκεῖνος μὲν οὖν, δεδοικώς τὸν παρὰ σοῦ θάνατον, τὸ δρᾶμα τοῦτο κατεσκεύασε, καὶ μονοουχὶ συνέπραξε πρὸς τὴν τῆς Σάρβας ὕβριν· γίνωσκε δὲ ὅτι αἰ παρ' ἐκείνου προσεῖχε τὴν ζωὴν σοι παρέρξουσι. Εἶτα ἵνα μὴ τῇ ἐπιθυμίᾳ φλεγόμενος, καὶ ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς Σάρβας ἠττώμενος, ἔλαττον ἢ φροντίσῃ τῶν προσταττομένων, ἐπιτείνει τὸν φόβον, καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπαγγέλλεται μέλιζονα ἐπάξειν. Εἰ γὰρ μὴ ἀποδίδως, φησὶ, γνώθι ὅτι ἀποθανῆ ἴσῃ τε καὶ πάντα τὰ σά. Οὐ μόνον αὐτὸς τῆς παρακοῆς, φησὶν, ὑπέβρις τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ σά διὰ σὲ θάνατος καταλήφεται. Διὰ τοῦτο δὲ κατὰ τὸν τῆς νυκτὸς καιρὸν ταῦτα ἄπαντα ὁ Θεὸς αὐτῷ διελέγετο, ἵνα μετὰ ἡτυχίας δεξάμενος τὴν παραινέσειν, μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου τὸ προσταθὲν εἰς ἔργον ἀγάγῃ. Εὐθὺς γὰρ ὀρθρῶς Ἀδιμέλεχ, φησὶν, ἐκάλεσε τοὺς παῖδας αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν.

δ. Ὅρα πῶς κήρυξ γίνεται λοιπὸν ὁ βασιλεὺς τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς, καὶ πᾶσιν αὐτὸν κατὰ δῆλον ποιεῖ. Καλέσας γὰρ, φησὶ, πάντας τοὺς παῖδας αὐτοῦ, διηγῆσάτο πάντα τὰ κηρὰ αὐτὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ δηλωθέντα, ἵνα πάντες γνῶσι καὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν τὴν εὐνοίαν, καὶ τῆς προνοίας ἧς ἀξιοῦται παρὰ τοῦ Δεσπότης διὰ τὴν τῶν τρόπων ἀρετὴν. Ἐφοβήθησαν δὲ πάντες οἱ ἀνθρωποὶ σφόδρα. Εἶδες πῶς οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ τὰς μεταναστάσεις ἐποιεῖτο ὁ δίκαιος; Εἰ γὰρ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς προτέρας ἔμενε, πόθεν εἶχον ἅπαντες οἱ ἐν Γεράροις γνῶναι, ὅσης ὁ δίκαιος ἀπολαύει τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας; [462] Ἐφοβήθησαν δὲ πάντες οἱ ἀνθρωποὶ σφόδρα. Πολλὰ αὐτῶν φόβος κατεσκεύασθη, περὶ τοῦ παντὸς ἡγωνίασαν. Εἶτα, Ἐκάλεσε, φησὶν, Ἀδιμέλεχ τὸν Ἀβραάμ. Ἐννέει μοι μεθ' ὅσης λοιπὸν τῆς περιφανείας ὁ δίκαιος εἰσάγεται πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ πρὸ μικροῦ παρ' αὐτοῖς ἐκκαταφρόνητος νομιζόμενος, καὶ καθάπερ ἀλήτης καὶ ξένος. Ἀθρόον πάντων συνδραμόντων καλεῖται ὁ πατριάρχης οὐδὲν τούτων εἰδῶς τέως, καὶ ἐμάνθανε λοιπὸν παρ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτὸν εἰς ἐκείνον γεγενημένα. Εἶπε γὰρ αὐτῷ· Τί τοῦτο ἐποίησας ἡμῖν; τί ἡμάρτομεν εἰς σέ, ὅτι ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἀμαρτίαν μεγάλην; Ἐργον, ὁ σὺ θεις ποιήσῃ, ἐποίησας ἡμῖν. Τί ἐνιδὼν ἐποίησας τοῦτο; Διὰ τί, φησὶ, τοσαύτη με περιβαλεῖν ἀμαρτία ἡδουλήθησ; τίνας ἐνεκεν, καὶ τί ἐνοήσας τοῦτο πεποίησας; Ὅρα πῶς διὰ τῶν οικειῶν ῥημάτων δεικνύσει τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπειλήν τὴν εἰς αὐτὸν γεγενημένην. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Εἰ μὴ ἀποδίδως, ἀποθανῆ ἴσῃ τε καὶ παντὶ τὰ

^b Savil. et quidam mss. καὶ τοῦ κάλλους τῆς Σάρβας διος γενομένου, ἔλαττον.

^c Quidam mss. τοῦ Θεοῦ π: ῥήσιος.

sancta ipsis affluere poterunt. Nam ubi concordia, ibi bonorum confluxus, ibi pax, ibi caritas, ibi spiritualis lætitia: nullum bellum, nulla rixa: nusquam inimicitia et contentio: sed hæc omnia e medio tolluntur per concordiam, bonorum omnium radicem, quæ omnia illa simul abolet. 2. *Misit autem Abimelech rex Gerarorum, et accepit Sarram.* 3. *Et intravit Deus ad Abimelech in somno noctu, et dixit: Ecce tu morieris propter mulierem, quam abstulisti: ista autem contubernalis est viro.* Vide Dei clementiam: quia vidit justum propter metum mortis Sarram sibi ablatam esse fortiter ferre, et regem eam ut sororem justu abducere, suam demum declarat providentiam, justum quoque illustriorem reddit, et Sarram ab injuria, regem vero a peccato liberat. *Et intravit, inquit, Deus ad Abimelech in somno noctu.* Per ipsum, inquit, somni tempus eripere eum volens ab iniquitate, dedit menti ejus scientiam et occulta manifestavit, multumque metum auxit interimendo mortem. *Morieris enim, inquit, propter mulierem, quam abstulisti: ista autem contubernalis est viro.* 4. *Abimelech autem non tetigerat illam.* Hæc autem omnia facta sunt, ut Dei promissio facta patriarchæ impleretur. Enimvero quia paulo antea ipsi promiserat Isaac esse nasciturum, et prope aderat tempus: ut ne quid officeret promissioni Dei, tantum timorem in Abimelech immisit, ut percussus animo Sarram attingere non auderet. Propter hoc enim adjecit divina Scriptura: *Abimelech non tetigerat illam: sed et de facinore se defendit ac dicit: Domine, gentem justam et ignorantem perdes?* Numquid sciens, inquit, uxorem ejus esse, hoc feci? numquid injuria peregrinum afficere volens? nunquid ut uxorem ejus auferens? Ut sororem eam accepturus hoc egi, ratus hoc nomine et hunc et illam honorari. *Gentem igitur, justam et ignorantem perdes?* mense justu officio functum perdes? Deinde clarius afferens quod dicebat, inquit: 5. *Nonne ipse mihi dixit, Soror mea est, et ipsa mihi dixit, Frater meus est?* Vide cum quanto consensu et concordia hoc egerint. Et ipse, inquit, hoc mihi dixit, et ipsa adstipulata est dictis ejus. *In corde puro, et in justitia manuum feci hoc,* inquit, non ut iniquam rem facturus, sed ut legitimam et licitam irreprensibilemque feci. Quid igitur benignus Dominus? 6. *Dixit autem ei Deus in somno.* Vide quomodo se attemperat omnium Dominus, suam bonitatem per omnia declarans. *Et ego scio quod corde puro hoc feceris.* Scio, inquit, ipsos hanc fabulam commentos esse, et te deceptum eorum dictis hoc fecisse: ob hoc, ut ne per deceptionem hanc pecces, *Peperci tibi, ne tu peccares in me.* Magna verbi est attemperatio, maxima Domini est clementia. In me, inquit, rediturum erat peccatum.

Qui colit servos Dei, Deum colit. — Nam sicut in hominibus cum quis aliquem domesticum in multo honore apud dominum suum injuria quadam afficit,

¹ Hæc voces, *in somno*, hic et infra desunt in Savilio et in aliquot Mss.; sed habentur in Morel. et aliis, atque etiam in Bibliis.

² Colat. omittit verba, *nonne justu officio functum perdes?*

sibi injuriam factam putat dominus, et dicit: *Mihi injuriam fecisti per ea quibus a te domesticus injuria est affectus: ea enim quæ in illum committuntur, in me transeunt: eodem modo et bonus Dominus, Peperci tibi, inquit, ut ne peccares in me.* Mei, inquit, famuli sunt, et adeo mihi commendati, ut mihi fieri existimem quæcumque illis fiunt, sive bona sint, sive non bona: *Propterea non dimisi te, ut tangeres eam.* Quoniam uaguam eorum curam gero, sciens quod per ignorantiam hanc eis contumeliam facturus eras, *Peperci tibi, ut ne peccares in me.* Ne simpliciter ut quempiam vulgarium respicias hunc virum: sed disco eum ex numero illorum esse, quorum ego maximam curam gero, et qui peculiariter mei sunt. 7. *Redde igitur uxorem viro, quia propheta est, et orabit pro te, et vives.* Vide quomodo virtutem justu detegit: prophetam ipsum vocat, et propemodum efficit, ut rex supplicem se ei præbeat. *Orabit enim pro te, et vives.* Ille etenim, inquit, veritus ne occideretur a te, hanc comœdiam instruxit, et quasi cooperatus est in contumeliam Sarræ: scias autem illius preces vitam tibi præbituras esse. Deinde ut ne concupiscentia flagrans, et pulchritudine Sarræ victus, mandata contemnat, immittit et timorem, et majorem pœnam minatur se inducturum. *Quod si non dederis, inquit, scias quod morieris tu et omnia tua.* Non solum tu inobedientiæ pœnam lues, sed et omnia tua propter te mors perdet. Ob hoc autem per tempus noctis hæc omnia Deus ei loquitur, ut in quiete accepta admonitione, magno timore imperata faciat. 8. Nam *Statim, inquit, mane surgens Abimelech vocavit pueros suos, et loquutus est omnia verba hæc in aures eorum.*

4. Vide quomodo rex sit præco virtutis justu, et eum omnibus manifestum reddit. Vocatis enim, inquit, omnibus pueris suis, narravit omnia sibi a Deo manifestata, ut omnes scirent et Dei erga illum benevolentiam, et quantum Deo curæ esset propter ipsius mores et virtutem. *Timuerunt autem omnes homines valde.* Vidisti quomodo non frustra et absque causa toties transmigrabat justus? Nam si in tabernaculo suo primo mansisset, unde potuissent Geraritarum omnes scire quantam justus apud Deum haberet fiduciam? *Timuerunt autem omnes homines valde.* Magnus in eos timor immissus de rerum summa faciebat anxios. Postea sequitur: 9. *Vocavit Abimelech Abrahamum.* Considera in quanta gloria justus postea apud regem agit, qui paulo antea ab omnibus despectui habebatur, quasi erro et peregrinus. Igitur cum omnes convenissent, vocatur statim patriarcha, qui nihil horum sciebat, didicitque postea a rege ipso, quæ propter se a Deo illi facta erant. *Dixit enim ei: Quare hoc fecisti nobis? quid peccavimus in te, quod induxisti super me et super regnum meum peccatum magnum? Rem, quam nullus faceret, fecisti nobis.* 10. *Quid videns fecisti hoc?* Quare in tantum, inquit, voluisti me incidere peccatum? cur et quid cogitans hoc fecisti? Vide quomodo per verba sua indicat minas, quæ a Deo sibi sunt factæ. Quoniam enim dixerat ei, *Quod si non reddideris, morieris tu et omnia tua:* hoc ipsum interpretans

Abimelech dicit : *Quid peccavi in te , quod induxisti super me et super regnum meum peccatum magnum ? Numquid solus pœnas eram daturus ? Omne regnum meum simul perdendum erat ex deceptione quam fecisti . Quid vidisti ut hoc faceres ? Considera hic , dilecte , fusti prudentiam , quomodo satisfactionis loco in agnitionem Dei illos introducat . 11. Dixi enim , inquit , Num forte non est timor Dei in loco isto , neque occident propter uxorem (a) ? Quasi diceret , Valde mecum auxilus fui , ne forte eo quod adhuc erroribus tenemini , nulla vobis justitiæ cura sit : propter hoc simulavi , vobis parcens , ut ne , si intelligeretis eam uxorem meam fuisse , capti ejus amore occidere me tentaretis . Vide quomodo per pauca illa verba illos carpat , et simul doceat oportere eum qui Deum in mente habet , nihil iniquum agere , sed vigilem illum oculum timere ; et ob pœnam , quæ ab illo imminet , multam justitiæ curam gerere . Postea volens pro se defensionem afferre , Ne putetis , inquit , me etiam sic mentitum esse . 12. Etenim soror mea est ex patre , sed non ex matre ; data autem mihi est in uxorem . Quia eundem patrem vocat , inquit , quem et ego ; ideo et sororem ipsam vocavi . Ne igitur condemnetis me . Nam etsi metus mortis in hanc me necessitatem coegerit , et quia timui ne forte propter eam me occideretis , ipsam autem in vita conservaretis : attamen neque sic est mendacium quod a me dictum est . Vide quam diligenter agit justus , ut monstret se neque in hoc mentitum . Et ut omnia , inquit , diligenter a me sciatis , audite et consilium , quod inter nos inivimus , 13. Quando eduxit me Deus de domo patris mei . Considera , obsecro , hic magnam justii sapientiam . quomodo in serie narrationis docet eos , se a principio fuisse peculiariter addictum Deo , et Deum se a domo sua evocasse , et in eum locum duxisse ; ut sciat rex , ex eorum numero esse Abrahamum qui magnam in Deo habent fiduciam . Quando , inquit , eduxit me Deus ex domo patris mei , dicebam ei : Hanc justitiam facies in me , in omni loco , in quem venerimus , dic : Frater meus est . Quia enim superius dixerat : Dixi enim , num forte non est timor Dei in loco isto , et videbatur eos nimium carpere , volens mitigare asperitatem verbi , hic dicit , Ne putetis me hoc solum vestri gratia fecisse . Statim enim Quando eduxit me Deus de domo patris mei , dicebam ad eam : Hanc justitiam facies mihi in omni loco , in quem venturi sumus . De omnibus , inquit , qui terram hanc inhabitant , mandatum ei dedit ; et docuit etiam sic simulationem sine mendacio esse . Mortis enim timor ad hoc nos compulit . Hæc ut dixit justus , iram eorum demulsit , suamque detexit virtutem , et sufficientem religionis veræ doctrinam eis tradidit . Reveritus igitur rex magnam justii mansuetudinem , magna liberalitate remunerat patriarcham . Dicit enim : 14. Accepit Abi-*

(a) Hæc Abrahamum loquentem inducit Chrysostomus , quasi videlicet Abimelech et subditi circa religionem errarent . Id tamen scripturæ seriei non consonat : exhibetur enim Abimelech quasi non modo veri Dei cultor , sed etiam æqui animus . Quod enim Abraham dicit , Num forte non est timor Dei in loco isto ? id dubitantis more dicit , quia religionis et mores gentis nondum expertus erat .

melech mille didrachmas , et oves , et vitulos , et servos , et ancillas , et reddidit illi Sarram uxorem suam . Vidisti , dilecte , omnipotentem et variam Dei sapientiam ? Qui enim in mortis periculo constitutus erat , et omnia faciebat ut mortem posset effugere , non solum mortem effugit , sed et magnam obtinuit fiduciam , et repente gloriosus factus est .

5. In hunc enim modum agere solet Deus : non solum a tristibus liberat eos qui fortiter se gerunt in tentationibus , in quas incidunt ; sed et tantam in adversis præbet lætitiâ , ut in eorum oblivionem omnino veniant , et in multa sint bonorum affluentia . Et vide insuper regis erga justum illum officium . Non solum enim tantis muneribus illum honorat , sed etiam potestatem ei dat , ut in terra sua habitet . 15. Ecce enim , inquit , terra mea coram te est ; ubicumque tibi placuerit , habita . Nam quia didicit propter illum , et propter illius preces vitam sibi datam esse , ideo ita in peregrinum , erronem , et antea nulli cognitum , quasi in benefactorem et tutorem aliquem officiosus fuit . 16. Sarræ autem , inquit , dixit : Ecce dedi mille didrachmas fratri tuo . Vide quomodo , accepta a justo doctrina , credidit ejus dictis , atque ipse fratrem hujus illum vocat . Ea quæ dedi , inquit , fratri tuo , erunt in honorem vultus tui , et omnia vere dic . Quid est , In honorem vultus tui , et omnia vere dic ? Pro iis quæ per ignorantiam aggressus sum , te quæ es uxor justii , in domum meam introducendo : pro hoc solum quia contumeliæ tibi auctor fui , mille dedi didrachmas , resarturus ea quæ a me in te sunt admissa . Verum Omnia vere dic . Quid significat , Omnia vere dic ? Omnes , inquit , a te discant nihil iniquum a me factum esse , quia intacta exivisti de domo mea . Doce , inquit , virum tuum , esse me innocentem a peccato : discat a te , nihil a me factum esse . Quare vero hæc dicit ? Ut cum justus ab ea didicerit , multisque fuerit rationibus edoctus , pro eo preces Domino offerat . Nam postquam ille dixit , Omnia vere dic : hoc est : Doce virum tuum ea quæ facta sunt , statim subdidit Scriptura : 17. Et oravit Abraham Deum , et sanavit Deus Abimelech , et uxorem ejus , et ancillas ejus , et pepererunt : 18. quia concludens concluderat extrinsecus omnem vulvam in domo Abimelech propter Sarram uxorem Abraham . Vide quomodo Dominus volens justum per omnia reddere illustriorem , precibus patriarchæ salutem regis et omnium quæ in domo illius erant , donat . Oravit enim , inquit , Abraham Deum , et sanavit Deus Abimelech ; et uxorem ejus , et ancillas ejus , et pepererunt : quia concludens concluderat Dominus extrinsecus omnem vulvam in domo Abimelech . Propterea , quamvis alienus esset a peccato rex , plagam hanc induxit bonus Dominus , ut precibus justii annuens eam solveret , et justum clariorem et illustriorem efficeret . Nam semper omnia ita facit et tractat , et singula dispensat , ut qui sibi servant , quasi luminaria reluceant , et eorum virtus ubique celebretur . Et vide , obsecro , dilecte , postquam justum ita liberavit a molestiis , quomodo iterum summa bonorum justo traditur , pollicitationis effectus , et nunc evincunt quæ

σά, τοῦτο αὐτὸ ἐρμηνεύων ὁ Ἀδιμέλεξ φησί· *Τί ἡμαρτον εἰς σέ, δτι ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἀμαρτίαν μεγάλην;* Μὴ γὰρ μέχρις ἐμοῦ εἶχε στήναι τὰ τῆς τιμωρίας; Πᾶσα μου ἡ βασιλεία ἄρθον ἐμελλεν ἀφανίζεσθαι ἐκ τῆς ἀπάτης τῆς παρὰ σοῦ γεγενημένης. *Τὴ οὖν ἐνιδῶν ἐποίησας τοῦτο;* Σκόπει ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, τοῦ δικαίου τὸ πρόνημα, ὅπως ἐν τάξει ἀπολογίας διδασκαλίαν αὐτοῖς θεογνωσίας εἰσάγει. *Εἶπα γάρ, φησί, μήποτε οὐκ ἔστι θεοσέβεια ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐμέ τε ἀποκτενοῦσιν ἕνεκεν τῆς γυναικός μου;* Ἐναγώνιος, φησί, γέγονα, μήποτε διὰ τὸ ἔτι τῇ πλάνῃ ὑμᾶς κατέχεσθαι οὐδεμίαν τοῦ δικαίου πρόνοιαν ποιήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο ὑμῶν φειδόμενος, μὴ μαθόντες αὐτὴν γυναικῶ μου γεγενησθαι διὰ τὴν περὶ ταύτην ἐπιθυμίαν ἐμὲ ἀνελεῖν ἐπιχειρήσῃτε, τοῦτο ἐποίησα. Ὅρα πῶς διὰ τῶν ὀλίγων τούτων ῥημάτων ἐμοῦ καὶ καθήφατο αὐτῶν, καὶ ἐδίδαξεν δτι δεῖ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐν νῷ λαμβάνοντα μὴδὲν τῶν παρανόμων διαπράττεσθαι, ἀλλὰ τὸν ἀκοίμητον ἐκείνον ὀφθαλμῶν δεδοικέναι, καὶ διὰ τὴν ἐκείθεν ἐπληρημένην δίκην πολλὴν τοῦ δικαίου ποιῆσθαι τὴν πρόνοιαν. *Εἶτα βουλόμενος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογίαν ποιῆσαι, φησί· Μὴ νομιστέ με καὶ οὕτως ἐψεῦσθαι. Καὶ γὰρ ἀδελφῆ μου ἔστιν ἐκ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρὸς· ἐγενήθη δὲ μοι εἰς γυναῖκα.* Τὸν αὐτὸν μοι, φησί, πατέρα ἐπιγράφεται, δι' ὃ καὶ ἀδελφὴν αὐτὴν ἐκάλεσα. Μὴ τοίνυν καταγνώτέ μου. *Εἰ γὰρ καὶ ὁ φόβος τοῦ θανάτου εἰς τὴν ἀνάγκην με ταύτην κατέστησε, καὶ τὸ δεδοικέναι μήποτε διὰ ταύτην ἐμὲ μὲν ἀποκτείνῃτε, ταύτην δὲ περιποιήσῃτε· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἔστι ψεύδους τὸ παρ' ἐμοῦ εἰρημένον.* Ὅρα πόσῃν ποιεῖται τὴν σπουδὴν ὁ δικαίος, ὥστε θεῖται μὴδὲ ἐν τούτῳ αὐτὸν ψευδόμενον. Καὶ ἵνα πάντα μετὰ ἀκριβείας μάθῃτε παρ' ἐμοῦ, ἀκούσατε καὶ τὴν [463] βουλὴν, ἣν μεταξὺ ἀλλήλων ἐσχέκαμεν, *Ἦνίκα ἐξήγαγέ με ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου.* Θέα μοι ἐνταῦθα τὴν πολλὴν τοῦ δικαίου σοφίαν, πῶς ἐν τάξει διηγήσεως διδάσκει αὐτούς, ὡς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προομιῶν τῶν ψικαιωμένων ἔστι τῷ Θεῷ, καὶ δτι αὐτὸς καὶ οἰκοθεν αὐτὸν ἀνέστησε, καὶ ἐκεῖσε ἤγαγεν, ἵνα μάθῃ ὁ βασιλεὺς, δτι τῶν πολλῶν ἐχόντων ἔστι πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίαν. *Ἦνίκα, φησὶν, ἐξήγαγέ με ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, εἶπον αὐτῇ· Ταύτην τὴν δικαιοσύνην ποιήσεις ἐπ' ἐμέ εἰς πάντα τόπον, οὐ ἔδρ εἰσέλθωμεν.* Περὶ πάντων τῶν τὴν γῆν, φησὶν, ταύτην οἰκούνων τὴν παραγγέλλαν πρὸς αὐτὴν ἐποιήσασθαι· καὶ ἐδίδαξε δτι καὶ οὕτως ἐκτός ψεύδους ἔστιν ἡ ὑπόκρισις. Ὁ γὰρ τοῦ θανάτου φόβος εἰς τοῦτο ἡμᾶς ἐλθεῖν κατηγάγεσε. Ταῦτα εἰπὼν ὁ δικαίος, καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν κατεμάλαξε, καὶ τὴν οἰκίαν ἀρετῆν ἐξεκάλυψε, καὶ ἀρκοῦσαν αὐτοῖς διδασκαλίαν ἐνήθησε θεοσεβείας. Αἰδεσθεὶς τοίνυν ὁ βασιλεὺς τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν ἐπιείκειαν, τῇ οἰκίᾳ φιλοτιμίᾳ ἀμείβεται τὸν πατριάρχην. *Ἐλαβε γὰρ, φησὶν, Ἀδιμέλεξ χίλια δίδραχμα, καὶ πρόβατα, καὶ μὸσχος, καὶ παῖδας, καὶ παιδίσκας, καὶ ἀπο-*

^a Αἰεὶ ἐψεῦσθαι, αἰεὶ αὐτὸν ψευδόμενον.

δέδωκεν αὐτῷ Σάρρα τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Εἶδες, ἀγαπητέ, τὴν εὐμήχανον τοῦ Θεοῦ σοφίαν; Ὁ γὰρ περὶ τοῦ θανάτου δεδοικώς, καὶ πάντα ποιῶν ὥστε δυναθῆναι τοῦτον διαφυγεῖν, οὐ μόνον τὸν θάνατον διέφυγεν, ἀλλὰ καὶ πολλῆς ἀξιούται παρρησίας, καὶ περιφανῆς ἀθρόον γίνεται.

^{ε'} Τοιαῦτα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ· οὐ μόνον τῶν λυπηρῶν ἐλευθεροὶ τοὺς γενναίους ἀντέχειν πρὸς τοὺς ἐπιόντας πειρασμούς σπουδάζοντας, ἀλλὰ καὶ τοσαύτην ἐν αὐτοῖς τοῖς λυπηροῖς παρέχει τὴν εὐφροσύνην, ὡς καὶ λήθην ἡμᾶς ἔχειν παντελῆ, καὶ ἐν πολλῇ γίνεσθαι τῶν ἀγαθῶν περιουσίαν. Καὶ ὅρα λοιπὸν τοῦ βασιλέως τὴν πρὸς τὸν δικαίον θαρραλίαν. Οὐ μόνον γὰρ τοῦ τοσοῦτος αὐτὸν δώροις τιμᾷ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ δίδοσι τῆς ἐν τῇ γῆ κατοικήσεως. *Ἰδοὺ γάρ, φησὶν, ἡ γῆ μου ἐναντίον σου ἔστιν· οὐ ἔδρ σοι ἀπόκη, κατοικεῖ.* Ἐπειδὴ γὰρ ἔμαθεν, δτι δι' ἐκείνον καὶ διὰ τὰς ἐκείνου προσευχὰς ἡ ζωὴ αὐτῷ κεχάριστα, ὡς εὐεργετῆν λοιπὸν καὶ προστάτην, τὸν ξένον, τὸν ἀλήτην, τὸν οὐδαμῶθεν γνώριμον οὕτω θαρραλεύειν ἐπέτρεται. *Τῇ δὲ Σάρρᾳ, φησὶν, εἶπεν· Ἰδοὺ δέδωκα χίλια δίδραχμα ἐπ' ἀδελφῷ σου.* Ὅρα πῶς δεξάμενος τὴν παρὰ τοῦ δικαίου διδασκαλίαν, καὶ πιστεύσας τοῖς παρ' αὐτοῦ εἰρημένους, καὶ αὐτὸς ἀδελφὸν αὐτῆς αὐτὸν καλεῖ. *Ἄπερ δέδωκα, φησὶ, τῷ ἀδελφῷ σου, ἔσται εἰς τιμὴν τοῦ προσώπου σου, καὶ πάντα ἀλήθευσον.* Τί ἔστιν, *Εἰς τιμὴν τοῦ προσώπου σου, καὶ [464] πάντα ἀλήθευσον;* Ὑπὲρ ὧν δι' ἀγνοίαν ἐπεχείρησα γαμετῆν σε οὕσαν τοῦ δικαίου εἰς τὴν οἰκίαν τὴν ἐμὴν ἀγαγεῖν, ὑπὲρ τοῦτου μόνου, ἐπειδὴ ὑβρεῶς σοι αἰτίως γέγονα, τὰ χίλια δέδωκα δίδραχμα, θεραπεύων τὰ παρ' ἐμοῦ γεγενημένα εἰς σέ. *Ἀλλὰ Πάντα ἀλήθευσον.* Τί ἔστι, *Πάντα ἀλήθευσον;* Πάντες, φησὶ, παρὰ σοῦ μανθανέτωσαν, δτι οὐδὲν γέγονε παρ' ἐμοῦ κάρνομον, δτι ἀνεπαρος ἐξήλθε ἐκ τῆς οἰκίας τῆς ἐμῆς. *Δίδαξον, φησὶ, τὸν ἄνδρα τὸν σὸν, δτι ἀθῶός εἰμι τῆς ἀμαρτίας· μανθανέτω παρὰ σοῦ, ὡς οὐδὲν εἰργασταί μοι.* Τίνος δὲ ἕνεκεν ταῦτα φησιν; Ἴνα μαθῶν παρ' αὐτῆς ὁ δικαίος καὶ πληροφορηθεὶς τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ προσευχὰς ἀνεύγῃ τῷ Δεσπότη. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἐκεῖνος, δτι *Πάντα ἀλήθευσον*, ἀντὶ τοῦ, *Δίδαξον σου τὸν ἄνδρα τὰ γεγενημένα, εὐθέως ἐπήγαγεν ἡ Γραφή· Καὶ προσηύδατο Ἀδραμ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἴσαστο ὁ Θεὸς τὸν Ἀδιμέλεξ, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰς παιδίσκας αὐτοῦ, καὶ ἔτικτον·* δτι *συγκλείων συνέκλεισεν ἕξωθεν πᾶσαν μήτραν ἐκ τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀδιμέλεξ ἕνεκεν Σάρρας τῆς γυναικὸς Ἀδραμ.* Ὅρα πῶς διὰ πάντων περιφανέστερον τὸν δικαίον ποιῆσαι βουλόμενος ὁ Δεσπότης, ταῖς προσευχαῖς τοῦ πατριάρχου τὴν σωτηρίαν τοῦ βασιλέως καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ χαρίζεται. *Προσηύδατο γάρ, φησὶν, Ἀδραμ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἴσαστο ὁ Θεὸς τὸν Ἀδιμέλεξ, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰς παιδίσκας αὐτοῦ, καὶ ἔτικτον·* δτι *συγκλείων συνέκλεισε Κύριος ἕξωθεν πᾶσαν μήτραν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀδιμέλεξ.* Διὰ τοῦτο, καίτοι τῆς ἀμαρτίας ἐκτός γενομένου τοῦ βασιλέως, τὴν τιμωρίαν ταύτην αὐτῷ ἐπήγαγεν ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης, ἵνα ταῖς προσευχαῖς τοῦ δικαίου ἐπινεύσας, οὕτω τὴν λύσιν ἐπαγάγῃ, καὶ περιφανέστερον καὶ λαμπρότερον τὸν δικαίον ἀπεργάσῃται. Πάντα γὰρ αἰεὶ ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, καὶ οὕτως ἕκαστον οἰκονομεῖ, ὥστε τοὺς αὐτῷ βουλευόμενος, καθάπερ φαρσῆρας, οὕτω διαλάμπειν, καὶ τὴν τοῦτων ἀρετὴν πανταχοῦ καταδῆλον γίνεσθαι. Καὶ ὅρα μοι λοιπὸν, ἀγα-

^b Post τοῦ προσώπου σου, in Bibliis legitur καὶ πίσσας ταῖς μετὰ σοῦ, ei omniibus qua lectum sunt.

πητέ, μετὰ τὴν τῶν λυπηρῶν ἀπαλλαγῆν, πῶς πάλιν διαδέχεται τὸν δίκαιον ἢ κορωνίς τῶν ἀγαθῶν, ἢ τῆς ἐπαγγελίας ὑπόσχεται, καὶ εἰς ἔργον λοιπὸν ἐξῆι τὰ πάλιν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελθέντα αὐτῷ. Καὶ Κύριος, φησὶν, *ἐπεσκέψατο τὴν Σάρρα, καθὰ εἶπε, καὶ ἐποίησε τῇ Σάρρᾳ, καθὰ ἐλάλησε. Καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε Σάρρα τῷ Ἀβραάμ υἱὸν εἰς τὸ γῆρας, εἰς τὸν καιρὸν, καθὰ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος.* Τί ἐστι, *Καθὰ ἐλάλησε, καὶ, Καθὰ εἶπε;* Καθάπερ, φησὶν, ὑπέσχετο, ἦνικα ἐπεξενώθη μετὰ τῶν ἀγγέλων εἰς τὴν δρῦν τὴν Μαμβρῆ, εἰρηκῶς ὅτι *Εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.* Ταῦτα τοίνυν εἰς ἔργον ἐξῆλθε, καὶ τὰ τῇ φύσει ἀπηγορευμένα, ταῦτα ἑώραν εἰς ἔργον ἐκδεσθῆναι, οὐ κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν, ἀλλὰ κατὰ θεῖαν χάριν. *Καὶ ἐκάλισε τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ Σάρρα, Ἰσαάκ.* Οὐχ ἀπλῶς ἐπεσημῆνατο ἡ θεία Γραφή τὸ, *Ὅν ἔτεκεν αὐτῷ Σάρρα*; οὐ γὰρ εἶπεν [465] ἀπλῶς, *Ἐκάλισε τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Ὅν ἔτεκεν αὐτῷ Σάρρα*, τοῦτ' ἐστὶν ἡ στείρα, ἡ ἀγονος, ἡ γεγηρακυῖα. *Καὶ περιέτεμεν αὐτόν, φησὶ, τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ καθὰ ἐντείλατο Κύριος.* Οὕτω γὰρ ἦν διαταξάμενος, ὥστε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ περιτέμεσθαι λοιπὸν τὰ τεκτόμενα. Εἶτα ἵνα μάθωμεν λοιπὸν τὴν ἀφατον δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ὅτι καὶ τὰ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατα παρ' αὐτῷ δυνατὰ, διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἡμῖν πάλιν ἐπισημαίνεται ἡ θεία Γραφή, καὶ μετὰ τὸν τόκον διδάσκει ἡμᾶς λέγουσα. *Ἀβραάμ δὲ ἦν ἑτῶν ἑκατὸν, ἦνικα ἐγένετο αὐτῷ Ἰσαάκ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Εἶπε δὲ Σάρρα· Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Κύριος· ὅς γὰρ ἂν ἀκούσῃ, συγχαρσεται μοι.* Τί ἐστι, *Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Κύριος;* Εὐφροσύνης ὑπόθεσις μοι ὁ τόκος ἐστίν. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ ἔμοι; Καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας συνδομένους ἔξω, οὐκ ἐπειδὴ ἔτεκον, ἀλλ' ἐπειδὴ οὕτως ἔτεκον. Τὸ παράδοξον τοῦ γεγενημένου πάντας εἰς θαῦμα καταστήσει, καὶ πλειονα πᾶσι παρέξει τὴν ἡδονήν, ὅταν μάθωσιν, ὅτι ἐγὼ ἡ τῶν νεκρῶν οὐδὲν ἀμεινον διακειμένη, ἀθρόον μῆτηρ γέγονα, καὶ ἀπὸ κατεψυγμένης μήτρας παιδίον ἔτεκον, καὶ μὴν θηλάζειν δύναμαι, καὶ πηγὰς γάλακτος ἀφίεναι ἡ μηδεμίαν ἐλπίδα λοιπὸν τεκνογονίας ἔχουσα. *Καὶ εἶπε· Τίς ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει τὸ παιδίον Σάρρα;* Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοῦ γάλακτος αἰ πηγαὶ παρεσχέθησαν, ἵνα τὸν τόκον πιστώσονται, καὶ μὴ τις ὑπόβλητον εἶναι νομίσῃ τὸ παιδίον· αἰ γὰρ πηγαὶ τοῦ γάλακτος πᾶσιν ἐκῆρυττον παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην προσδοκίαν εἶναι τὸ γεγεννημένον. *Τίς ἀναγγελεῖ, ὅτι θηλάζει παιδίον Σάρρα; ὅτι ἔτεκον υἱὸν ἐν γῆρα μου;* ὅτι ἐγὼ ἡ γεγηρακυῖα τεκεῖν ἡδυνήθην, καὶ ἐν ἡλικίᾳ τριαυτῆ παιδίον τρέφειν δύναμαι; *Καὶ ἠῤῥῆθη, φησὶ, τὸ παιδίον, καὶ ἀπεγαλακτίσθη. Καὶ ἐποίησεν Ἀβραάμ δοχὴν μεγάλην, ἧ ἡμέρᾳ ἀπεγαλακτίσθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ.*

ς'. Εἶδες τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφατον σοφίαν, ὅπως διὰ πάντων τὴν ὑπομονὴν τοῦ δικαίου βασανίσας, ὅτε ἀπαγορεύειν ἔδοξε καὶ αὐτὸς καὶ πάντες οἱ εἰς αὐτὸν ὀρώντες, τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει κατακολουθοῦντες, τότε τὴν οικεῖαν ὑπόσχεσιν εἰς ἔργον ἤγαγε; Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ἀγαπητοί, τὴν αὐτὴν τῷ δικαίῳ ὑπομονὴν ἐπιδεικνύμεθα, καὶ μηδέποτε ναρκῶμεν, ἀλλὰ ταῖς χρησταῖς ἐλπίσι τρεφόμεθα, εἰδότες ὅτι οὐτε δυσκολία πραγμάτων, οὐτε ἑτερόν τι τῶν ἀνθρωπίνων ἰκανὸν κώλυμα ἡμῖν γενέσθαι, ἐπειδὴν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις τὴν οικεῖαν φιλοτιμίαν ἐπιδείξασθαι βουληθῆ. Ὅταν γὰρ ἐκείνος νεύσῃ, πάντα εἶκει καὶ

παρὰχωρεῖ, καὶ τὰ δύσκολα εὐκολα γίνονται, καὶ τὰ ἀδύνατα δυνατὰ· μόνον ἐὰν ἡμεῖς στεβρᾶν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐπιδεικνύμεθα, καὶ πρὸς τὸ μέγεθος αὐτοῦ ἀφωρῶντες, ἀνώτεροι γινώμεθα τῶν ἀνθρωπίνων ἀπάντων. Ὁ γὰρ τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα ὑποσχόμενος τοῖς μετ' ἀρετῆς τὴν ἐνταῦθα ζωὴν διανύουσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον καὶ τὰ ἐνταῦθα παρέξει, καὶ μάλιστα, ἐὰν ἡμεῖς ἐκεῖνων ἐπιμέμενοι, τῶν παρόντων μετεροπῶμεν; [466] Τότε γὰρ αὐτῶν μάλιστα ἀπολαύσωμεν μετὰ δαφιλίας, ὅταν αὐτῶν ὑπεριδεῖν βουληθῶμεν. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἐκεῖνα ποθῶμεν τὰ μένοντα καὶ [466] ἀκίνητα ἀγαθὰ, τὰ τέλος οὐκ ἐπιστάμενα, ἵνα καὶ τὸν παρόντα βίον ἀλύπως διανύσωμεν, κἀκεῖνων ἐπιτυχεῖν δυναθῶμεν, ὡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύσαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA MCΓ'

Καὶ εἶπε Σάρρα· Τίς ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει παιδίον Σάρρα; ὅτι ἔτεκον υἱὸν ἐν γῆρα μου

α'. Φέρε καὶ σήμερον, ἀγαπητοί, τὴν ἀκολουθίαν τῶν χθὲς εἰρημένων ἀναλαβόντες, οὕτω τὴν ἐστίασιν ὑμῖν παραθῶμεν ταύτην τὴν πνευματικὴν, ἵνα μάθωμεν πάλιν, καθάπερ χθὲς ἠκούσατε, τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν ἀφατον κηδεμονίαν καὶ συγκατάθεσιν, καὶ τοῦ πατριάρχου τὴν πολλὴν ὑπακοὴν καὶ εὐγνωμοσύνην. Εἰδετε ὅπως ἡ τοῦ Ἰσαάκ γέννησις περιχαρῆ τὴν Σάρραν ἐποίησεν; *Εἶπε γὰρ, φησὶ, Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Θεός· ὅς γὰρ ἂν ἀκούσῃ, συγχαρσεται μοι.* Ἐκαστον, φησὶ, τῶν ἀκούοντων εἰς κοινωλίαν τῆς χαρᾶς ἐπισπάσσομαι. Μεγάλῃ γὰρ ἐστὶν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ παρασχεθεῖσά μοι δωρεὰ, καὶ υπερβαίνουσα τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Τίς γάρ, φησὶν, οὐκ ἂν ἐκπλαγεῖ ὁρῶν ἐμὲ γαλακτοτροφουσαν καὶ τιθηνομένην, τὴν ἐν ἐσχάτῳ γῆρα καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ἐν ἀπαιδίᾳ γεγεννημένην; Καὶ ὡσαυτὴ θαυμάζουσα καὶ ἐκπληττομένη τὸ γεγονός, ἐπήγαγε· *Τίς ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει παιδίον Σάρρα; ὅτι ἔτεκον υἱὸν ἐν γῆρα μου;* Ἐπειδὴ ὑπὲρ φύσιν ἐστὶ τὸ γεγονός, διὰ τοῦτο φησὶ, *Τίς ἀναγγελεῖ;* ἀντὶ τοῦ, *Τίς ἀναλογίσεται;* τίς ἂν ἐνθυμηθῆι; ποῖα δianoia καταλαβεῖν δύνησεται; ποῖος λογισμὸς εὐρεῖν ἰκανὸς τοῦ γεγεννημένου τὴν ἀκρίθειαν; Οὐχ οὕτω θαυμαστόν ἦν, τὸ ἐκ τῆς πέτρας κατὰ τὴν ἔρημον ἀναβλύσαι τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, ἦνικα τῇ βράδῳ Μωϋσῆς ταύτην ἐπαισεν, ὡς τοῦτο τὸ ἀπὸ μήτρας ἤδη νενεκρωμένης παιδίον τεχθῆναι, καὶ γάλακτος πηγὰς ἀναβλύσαι. Ἴνα γὰρ πᾶσιν ὁ τόκος κατὰδῆλος γένηται, καὶ πάντας, καὶ τοὺς τότε παρόντας καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα ἀκούοντας, εἰς πίστιν τοῦ θαύματος ἐναγάγῃ, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴ τρέφει παιδίον καὶ τῆς γαλακτοτροφίας ἀνέχεται. Καὶ φησὶ, *Τίς ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει παιδίον Σάρρα;* τοῦτο τὸ κινὸν, παράδοξον, καὶ παρ' ἐλπίδα ἔμοι παρασχεθὲν, ὅτι ἔτεκον υἱὸν ἐν γῆρα μου^β; Τί ἐστὶν, ὅτι ἔτεκον υἱὸν ἐν γῆρα μου; Ὅτι καὶ ἄνευ τῆς στεριώσεως ἰκανὸς ἦν, φησὶ, καὶ ὁ τῆς ἡλικίας χρόνος ἀπαγορεύσαι τὸν τόκον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα τὰ κωλύματα ὁ Δεσπότης ἐκποδῶν ποιησάμενος, καὶ τοῦ παιδὸς τὸν τόκον ἔμοι κεχαρίσται, καὶ τοῦ γάλακτος τὰς πηγὰς. Ἀλλ' ἴδωμεν λοιπὸν τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἀκήρτιστο τὰ τῆς [467] γαλακτοτροφίας, εἶδε, φησὶ, *Σάρρα τὸν υἱὸν Ἄγαρ τῆς Αἰγυπτίας, ὃς ἐγένετο τῷ Ἀβραάμ, καίκοιτα μετὰ Ἰσαάκ τοῦ υἱοῦ*

^α Morel. et quidam mss. ταῦτ' οὖν εἰδότες. Savil. et alii ὑπερ γινώσκοντες.

^β Savil. et quidam mss. ἐν γῆρα μου.

olim illi a Deo promissa sunt. *Et Dominus*, inquit, *vidit Sarram, sicut dixit, et fecit Sarram sicut loquutus est. 2. Et concepit, peperitque Sarra Abraham filium in senectute, in tempore sicut loquutus est ei Dominus (Cap. 21). Quid est, Sicut loquutus est, et, Sicut dixit?* Quemadmodum, inquit, promisit, quando hospitio exceptus est cum angelis apud quercum Mambre. Nam quod dixit: *In tempore hoc veniam, et erit Sarra filius (Gen. 18. 24)*: hoc nunc opere impletum est. Et quæ natura denegabat, ea videbant evenisse, non secundum humanum et solitum morem, sed per divinam gratiam. 3. *Et vocavit nomen filii sui, quem peperit ipsi Sarra, Isaac.* Non absque causa assignavit, *Quem peperit ipsi Sarra*: non enim dixit simpliciter, *Vocavit nomen filii sui*; sed adiecit, *Quem peperit ipsi Sarra*, infecunda illa et vetula. 4. *Et circumcidit eum, inquit, die octavo, sicut præceperat Dominus.* Sic enim præceptum acceperat, ut die octavo circumciderentur qui posthac nascerentur.

Omnia Deo possibilia.— Porro ut ulterius discamus ineffabilem potentiam Dei, et ea quæ apud homines impossibilia sunt, apud eum possibilia esse: idcirco nobis tempus assignavit hierum divina Scriptura, et post partum docet nos his verbis: 5. *Abraham erat annorum centum, quando natus est ei Isaac filius suus. 6. Dixit autem Sarra: Risum fecit mihi Dominus: nam qui audiet, gaudebit mecum.* Quid est, *Risum fecit mihi Dominus?* Lætitæ occasio mihi partus est. Et quid miram, si mihi gaudium? Omnes etiam qui audient, habeo congratulantes, non quia peperit, sed quia sic peperit. Tam admirabilis rarusque partus omnes in admirationem rapiet, et majorem omnibus voluptatem afferet, cum sciverint me, quæ nihil a mortuis differendam quantum ad generationem, subito matrem factam esse, et o vulva exsiccata puellum peperisse et lactare posse, et fontes lactis emittere, quæ nullam spem pariendi habebam. 7. *Et dixit: Quis annuntiabit Abraham, quod lactat puerum Sarra?* Nam propter hoc et lactis fontes concessi sunt, ut partum magis credibilem faciant, et ne quis supposititium esse putet puerum: fontes enim lactis omnibus prædicabant præter humanam expectationem hoc evenisse. *Quis annuntiabit, quod lactat puerum Sarra? quod pepererim filium in senectute mea?* quod ego quæ senui, parere poterim, et in hac ætate filium alere possim? 8. *Et crevit, inquit, puer, et ablactatus est. Et fecit Abraham convivium magnum die quo ablactatus est filius suus.*

6. *Moralis exhortatio. Nihil non cedit nutui divino.*— Vidisti Dei ineffabilem sapientiam, quomodo patientiam justis modis omnibus probavit, quando ipse et omnes qui ipsam videbant, humanæ naturæ vires spectantes, nihil sperare audebant, tunc ipsa promissio completa est? Igitur, dilecti, et nos eandem, quam justus ille patientiam exhibeamus, et numquam desides simus: sed spe bona recreemur, scientes neque rerum difficultatem, neque aliud quid humanum obstaculum nobis esse posse, si quando gratia Dei suam declarare voluerit liberalitatem. Quoties enim ille annuit, omnia

cedunt et obtemperant, et difficilia facilia sunt, et impossibilia possibilia, si solummodo firmam in ipso fidem conservemus, et ad magnitudinem ejus potentiam spectantes humanis omnibus superiores simus. Nam qui futura bona et ineffabilia illa promisit iis qui cum virtute vitam hic peregerint, quanto magis et ea quibus hic opus est præbebit: et maxime si nos illa desiderantes præsentia despiciamus? Tunc enim eis maxime et ubertim fruemur, quando ea contemnere voluerimus. Proinde hæc scientes, illa desideremus bona quæ manent et immobilia sunt, et quæ finem nesciunt: ut et præsentem vitam citra tristitiam transmittamus, et illa assequi, illisque omnes frui valeamus, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVI.

Et dixit Sarra: Quis annuntiabit Abraham, quod lactat puerum Sarra? quod peperit filium in senectute mea (Gen. 21. 7)?

1. Age et hodie, dilecti, heri dictorum seriem repetentes, convivium hoc vobis spirituale instruamus: ut iterum, sicut heri, discamus et boni Dei ineffabilem benignitatem, qua nostra curat, nobis se attemperans, et magnam patriarchæ obedienciam atque gratum animum. Vidistis quomodo nativitas Isaac Sarram exhilaravit? *Dixit enim, inquit, Risum fecit mihi Deus: nam qui audierit, gaudebit mecum.* Oranes, dicit, auditores participes gaudii mei faciam. Magnum enim donum mihi a Deo concessum est, et quod humanam transcendit infirmitatem. Quis enim, inquit, non obstupescat, videns me lacte meo nutriendum puerum in extrema senectute, quæ hucusque non peperit? Et quasi admirans et attonita de facto, subdidit: *Quis annuntiabit Abraham, quod lactat puerum Sarra? quod peperit filium in senectute mea?* Quoniam super naturam est hoc factum, propterea inquit, *Quis annuntiabit?* ac si diceret, *Quis secum reputabit? quis mente concipiet? quæ mens comprehendere poterit? quæ ratio sufficit ut accurate facti hujus modum inveniat?* Non sic admirabile fuit, ex petra in deserto scaturisse fontes aquarum, quando illam Moses virga percussit (*Exod. 17*): sicut de vulva jam emortua puerum nasci (*Num. 20*), et lactis fontes scaturire. Nam ut omnibus partus manifestus esset, et omnes, tam eos qui tunc aderant, quam qui postea audierint, ad fidem miraculi induceret, idcirco ipsa puerum alit et lacte suo vult enutrire. Et inquit, *Quis annuntiabit Abraham, quod lactet puerum Sarra?* hoc novum et admirabile, et præter expectationem mihi concessum, inquit, *Quod peperit filium in senectute mea.* Quid hoc est, *Peperit filium in senectute mea?* Quia præter sterilitatem sufficiebat senectutis tempus, ut partus spes tolleretur. Verumtamen impedimenta hæc omnia e medio sustulit Dominus, et pueri partum et lactis fontes mihi concessit. Verum videamus sequentia. Postquam impletum est lactendi tempus, *Vidit, inquit, Sarra filium Agar Ægyptiæ, qui natus est Abraham, ludentem cum Isaac puero suo. 10. Et dixit*

Abrahæ: Ejice ancillam hanc et filium ejus. Nequaquam enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. 11. *Durum autem apparuit verbum hoc coram Abraham super filio suo.* Vide, obsecro, hic, dilecte, Sarram iterum non ferentem Ismaelis nimiam licentiam, neque patienter sustinere volentem ancillæ filium cum suo Isaac conversantem. Sicut igitur prius superbum spirituum Agar humiliare volens, vehementi indignatione fugam inire eam coegit: ita et nunc volens ab initio reprimere Ismaelis temeritatem, et non ferens, cum videret puerum suum a Deo sibi donatum cum ancillæ Ægyptiæ filio simul versari, dicit Abrahæ: *Ejice ancillam et filium ejus. Non enim erit heres filius ancillæ hujus cum filio meo.* Quoniam et se in extrema ætate esse videbat, et patriarcham quoque decrepitum (erant enim ambo, inquit, pleni dierum), suspicans, si forte repente morerentur, ne Ismael, eo quod ex patriarchæ concubitu natus esset, se in patris hereditatem intrudere, participemque et æqualem Isaaco fieri tentaret: idcirco dicit, *Ejice ancillam hinc et filium ejus.* Discat, inquit, jam nihil commune habiturum filium ancillæ cum filio meo Isaac. Neque enim æquam est ut filius Ægyptiæ et ancillæ cum filio meo et dominæ simul versetur. Cæterum Sarra non sine causa rem hæc egit, sed jure ac merito, atque ita congruenter, ut et Deus collaudarit ejus dicta. Patriarcha vero bene affectus erga Ismaelem, moleste accipiebat quæ a Sarra dicebantur. *Durum enim, inquit, apparuit verbum hoc coram Abraham de filio suo.* Neque enim de Agar multum sollicitas erat, sed erga puerum ita afficiebatur, utpote jam adolescentem. Sed considera, obsecro, hic clementis Dei miram clementiam. Nam quia vidit et Sarram pati aliquid humanum, et ægre ferre parem filiorum honorem: idcirco merito: Abraham autem non ferro æquo animo ejectionem Ismaelis et ancillæ (nam licet non obluclaretur Sarræ ob singularem mansuetudinem, attamen durum ei videbatur: hoc est grave, molestam et onerosum), tunc denum suam solitam servans misericordiam, et concordie illorum copulam constringens, dicit ad Abraham: 12. *Ne durum sit coram te verbum hoc de puero et ancilla. Omnia quæcumque dixerit tibi Sarra, audi vocem ejus.* Ne accipias, inquit, graviter quod ab ea dictum tibi est: sed *Omnia quæcumque dixerit tibi Sarra, audi vocem ejus.*

2. *Agar ejicitur; obedientia Abrahæ; providentia Dei.* — Hæc omnia, inquit, quæ nunc tibi dicit de Ismaele et de Agar, accipio: et audi vocem ejus. Ne velis, inquit, contristare eam, quæ tanto tempore tantum amorem erga te declaravit: quæ non solum semel, sed et secundo, ut te a morte eriperet, seipsam pro tua salute exposuit, et auctor tuæ hujus gloriæ fuit. Primum quidem fecit ut cum tantis divitiis ab Ægypto redires, postea vero iterum in causa fuit ut ita te veneraretur et observaret Abimelech. Ne igitur diversa ab his quæ loquuta est velis inire consilia: enimvero non aliter eveniet. In Isaac enim ex ea nato tuum semen vocabitur, et ipse erit tuus heres (v. 12). 13. *Filium autem illum ancillæ crescere faciam, et in*

gentem magnam faciam, quoniam semen tuum est. Fac igitur quæ illa tibi dixerit, et obedi voci ejus. Cogita hic, obsecro, quanta subito conoordia et pax in contuberniam eorum concesserit, bonitate divina vinculum eorum constringente. 14. *Surrexit enim, inquit, mane, et accepit panes, et utrem aquæ, et dedit Agar, et imposuit super humerum ejus et puerum, et dimisit eam.* Vide hic iterum justæ eximiam probitatem, et quæ ratione in omnibus religiosam suam mentem declaret. Nam quando audivit Sarram dicentem, *Ejice ancillam et filium ejus: durum ei videbatur, eo quod bene afficiebatur erga Ismaelem: verum ubi Dominus præcepit, statim fecit quod imperatum erat, etiam naturalis amoris oblitus, quasi diceret: Ubi quid præcipit Dominus, facessant omnes affectiones: quia naturæ Dominus est, qui præcipit. Ut accepit igitur, inquit, ancilla panes, et utrem aquæ, egressa est cum puero.* Verum, obsecro, vide iterum, quomodo propter benevolentiam, qua prosequabatur justum Deus, hæc quoque superna cura digna habeatur. Ut ergo abiit, vagabatur per solitudinem, et cum aqua consumpta nullam usquam inveniret consolationem, 15. *Abjecit puerum, inquit, subter suam abietem.* Disrumpabantur enim ejus viscera, et dolebat multum ob immodicam erga puerum affectionem. 16. *Sedit, inquit, adversus eum, quasi ad jactum arcus.* Dicebat enim: *Non videbo mortem pueri mei. Et sedit e regione pueri. Clamans autem puer, ploravit (a).* Cæterum misericors et benignus Deus, patris et matris erga nos curam sua transcendens pietate, 17. *Exaudivit vocem pueri de loco ubi erat: miseratus est et pueri et calamitatis Agar: permisit tantum eam experiri quid sit solitudo, et statim suum concessit præsidium. Et vocavit, inquit, angelus Dei Agar de caelo, et dixit ei: Quid est, Agar? Ne timeas: audivit enim Deus vocem pueri de loco ubi est.* 18. *Surge, accipe puerum, et apprehende manum ejus: in gentem enim magnam faciam eum.* O misericordiam Domini! Non quia ancilla erat, despexit eam; sed quia patriarchæ promiserat, et quia illius semen erat, tantam quoque curam erga eam declarare dignatur. Dicit: *Quid est, Agar? Ne timeas: exaudivit enim Dominus vocem pueri. Surge et accipe illum, et apprehende manum ejus: in gentem enim magnam faciam illum.* Ne mæreas, inquit, eo quod e domo ejecta sis. Tantam enim curam ego pueri agam, ut et in gentem magnam ipse sit. 19. *Et aperuit, inquit, oculos ejus: non quod antea non viderit, sed quia nihil proderant ei aperti oculi ante supernam visitationem. Propterea, cum vellet suam providentiam declarare, inquit: Aperuit oculos ejus: id est, indicavit ei ignoranti, et mentem ejus excitavit, viamque ei ostendit, ut videret locum in quo fontes aquæ scaturiebant. Et vidit, inquit, puteum aquæ viventis, et ivit, et implevit*

(a) In Hebræo legitur וַתִּשָׁב אַגָּר וְהָיָה לָהּ בֵּן וְהָיָה לְגוֹי גָּדוֹל וְהָיָה לְגוֹי גָּדוֹל וְהָיָה לְגוֹי גָּדוֹל. Et sedit e regione, et levavit vocem suam, et flevit, scilicet Agar, et sic Vulgata nostra Hebræicum textum e vestigio sequuta. LXX vero puerum plorantem exhibent, quia quæ mox in Hebræo sequuntur, *Et exaudivit Deus vocem pueri.* huic interpretationi favere videntur. Chrysostomus autem in explanatione sua utrumque exauditum exhibet, et Agarem matrem, et Ismaelem puerum.

αὐτῆς. Καὶ εἶπε τῷ Ἀβραάμ· Ἐκβαλε τὴν παιδικήν ταύτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαάκ. Σκληρὸν δὲ ἐβόησεν τὸ ῥῆμα ἐναντίον Ἀβραάμ περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ὅρα μοι, ἀγαπητέ, ἐνταῦθα τὴν Σάρραν πάλιν οὐ φέρουσαν τοῦ Ἰσμαὴλ τὴν πολλὴν παρῆρησιαν, οὐδὲ ἀνεκτῶς ἐνεγκαίῃ θυμαμένην τὸν τῆς παιδίσκης υἱὸν μετὰ τοῦ Ἰσαάκ ἀναστρεφόμενον. Καθέπερ οὖν πρῶτην ^a καταστείλαι τῆς Ἄγαρ τὸ φρόνημα βουλομένη, διὰ τῆς σφοδρᾶς ἀγανακτικῆς εἰς φυγὴν αὐτὴν τραπήῃαι παρεσκευάσεν· οὕτω καὶ νῦν βουλομένη ἐκ προσιμίων ἀναστellaίαι τοῦ Ἰσμαὴλ τὴν προπέσειαν, καὶ μὴ φέρουσα ὄρεθρον τὸν ἐκ χάριτος τεχθέντα υἱὸν καὶ ἐξ αὐτῆς τοῦ Θεοῦ τῆς δωρεᾶς μετὰ τοῦ τῆς παιδίσκης τῆς Αἰγυπτίας συναναστρεφόμενον, φησὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ· Ἐκβαλε τὴν παιδικήν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης ταύτης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου. Ἐπειδὴ ἦδει δεῖ καὶ αὐτὴ ἐν ἐσχάτῳ γήραφ τυγχάνει καὶ τὸν πατριάρχην εὐρα προδοθηκότα (ἦσαν γὰρ ἀμφότεροι προδοθηκότες ἡμερῶν), ὑφορώσα μήποτε, ἄθροον αὐτῶν τελευτησάντων, ὁ Ἰσμαὴλ διὰ τὸ ἐκ τῆς τοῦ πατριάρχου συνουσίας τεχθῆναι, ἐπιχειρήσει εἰς τὸν κληρὸν ἑαυτοῦ τοῦ πατρὸς εἰσαγαγεῖν, καὶ κοινωνῶν γενέσθαι τῷ Ἰσαάκ, διὰ τοῦτο φησιν, Ἐκβαλε τὴν παιδικήν ἐντεῦθεν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Μανθανέτω, φησὶν, ἦδη δεῖ οὐδὲν κοινὸν εἶχει ὁ τῆς παιδίσκης υἱὸς μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαάκ. Οὐδὲ γὰρ εὐλογον τὸν τῆς δούλης υἱὸν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐμοῦ τῆς δεσποίνης συναναστρέφασθαι. Ἄλλ' ἢ μὲν Σάρρα οὐκ ἀπεικὸς πρῶτα πέπονθεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀκλόουθον, καὶ οὕτως ἀκλόουθον, ὥς καὶ τὸν Θεὸν συναινεῖσαι τοῖς παρ' αὐτῆς εἰρημῆνοις. Ὁ δὲ πατριάρχης φιλόστοργος ὢν καὶ συμπαθῶς διακεῖμενος πρὸς τὸν Ἰσμαὴλ, ἐπαχθῶς ἐδέξατο τὰ παρὰ τῆς Σάρρας εἰρημῆνα. Σκληρὸν γὰρ, φησὶν, ἐβόησεν τὸ ῥῆμα ἐναντίον Ἀβραάμ περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐδὲ γὰρ τῆς Ἄγαρ ἐποιήσατο λόγον· ἀλλὰ συμπαθῶς πρὸς τὸν παῖδα δέκετο, ὅτε δὴ λοιπὸν ἐν ἡλικίᾳ γεγονότα. Ἀλλὰ σκόπει μοι ἐνταῦθα τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν συγκατάθεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε καὶ τὴν Σάρραν κατὰ τὸ εἰκόσ παθοῦσαν ἐν ἀνθρώπινον, καὶ δυσχεραίνουσαν ἐπὶ τῇ ὁμομιμίᾳ τῶν παιδῶν, καὶ τὸν Ἀβραάμ οὐ φέροντα πρῶτος τὴν ἐκβολὴν τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ τῆς παιδίσκης (εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀντέτεινε τῇ Σάρρᾳ διὰ πολλὴν τὴν ἐπιεικείαν, ἀλλ' ὁμως σκληρὸν αὐτῷ κατεφαίνετο, τοῦτ' ἐστὶ, βαρῦ, φησὶ, καὶ ἐπαχθὸς καὶ φορεῖκον), τότε λοιπὸν τὴν οικείαν φιλανθρώπιαν μιμούμενος ὁ Δεσπότης, καὶ τῆς ὁμονομίας τὸν σύνδεσμον αὐτῶν συσφίγγων, φησὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ· Μὴ σκληρὸν ἔστω ἐναντίον σου τὸ ῥῆμα περὶ τοῦ παιδίου καὶ τῆς παιδίσκης. Πάντα ὅσα ἂν εἴπῃ σοι Σάρρα, ἀκουσον τῆς φωνῆς αὐτῆς. Μὴ δέξῃ, φησὶ, βαρέως τὸ παρ' αὐτῆς ῥηθέν σοι, ἀλλὰ Πάντα ὅσα ἂν εἴπῃ ^b σοι Σάρρα, ἀκουσον τῆς φωνῆς αὐτῆς.

β. [468] Ταῦτα πάντα, φησὶν, ἄπειροί νῦν διαλέγεται περὶ τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ τῆς Ἄγαρ, κατάδεξαι, καὶ ὑπάκουσον τῆς φωνῆς αὐτῆς. Μὴ θελήσῃς λυτῆσαι τὴν ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ τοσαύτην περὶ σὲ τὴν φιλοστοργίαν ἐπιδειξάμενην, τὴν οὐ μόνον ἔπαξ, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον, ἵνα τοῦ θανάτου σε ἐξαρπάσῃ, ἑαυτὴν ἐκθεωκεῖται ὑπὲρ τῆς σῆς σωτηρίας, καὶ ὑπόθεσιν σοι γενομένην τοσαύτης περιφανείας· καὶ πρότερον μὲν μετὰ τοσοῦτου πλοῦτου ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐπανεληθεῖν πεποικηκυῖαν· μετὰ ταῦτα δὲ

^a Sav. et septem mes. ἀναστρεφόμενον ἀλλὰ καθάπερ πρῶτην. Morel. ἀναστρεφόμενον, καθάπερ οὖν πρῶτην.

^b Εἶπῃ Cuisl. recte. Edebatat εἶποι. Edit.

τοσαύτης τιμῆς ποιήσασαν ἀξιωθῆναι σε ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ. Μὴ τοίνυν ἀνάσῃ ἐναντία τοῖς παρ' αὐτῆς λεγομένοις βουλεύσασθαι· καὶ γὰρ οὐδὲ ἄλλως ἔσται. Ἐν γὰρ τῷ Ἰσαάκ τῷ παρ' αὐτῆς τεχθέντι τὸ σπέρμα σοι κληθήσεται, καὶ οὕτως ἔσται σου κληρονόμος. Καὶ τὸν υἱὸν δὲ τοῦτον τῆς παιδίσκης αὐξηθῆναι παρασκευάσω, καὶ εἰς ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτόν, ἐπειδὴ σπέρμα σόν ἐστι. Ποίει οὖν τὰ παρ' αὐτῆς σοι λεγόμενα, καὶ ὑπάκουσον τῆς φωνῆς αὐτῆς. Ἐννόησόν μοι λοιπὸν, ὅση ἀθρόον ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ὁμόνοια εἰς τὸ συνοικεῖσιν αὐτῶν ἐπολιτεῖται, τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος τὸν σύνδεσμον αὐτῶν συσφιγγούσης. Ἀνέστη γὰρ, φησὶ, τῷ πρῶτῳ, καὶ ἔλαβεν ἄρτους καὶ ἀσκὸν ὕδατος, καὶ ἔδωκεν Ἄγαρ, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῶν ἑμῶν αὐτῆς καὶ τὸ παιδίον, καὶ ἀπέστειλεν αὐτήν. Ὅρα μοι πάλιν τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν ἐγρηγορήσιν, καὶ ὅπως διὰ πάντων τὸν φιλόθεον αὐτοῦ σκοπὸν δεικνύσιν. Ὅτε μὲν γὰρ ἤκουσε τῆς Σάρρας λεγούσης, Ἐκβαλε τὴν παιδικήν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, πονηρὸν αὐτῷ ἐβόησεν, ἐπειδὴ φιλοστόργως πρὸς τὸν Ἰσμαὴλ δέκετο· ἐπειδὴ δὲ ὁ Δεσπότης ἐκέλευσεν, εὐθὺς ἐποίησε τὸ ἐπιταχθέν, καὶ ἐπεισανθάνετο τῆς φυσικῆς φιλοστοργίας. Ὅταν γὰρ, φησὶν, αὐτὸς ἐπιτάτῃ, σχολάζει πάντα τὰ πάθη· ὁ γὰρ τῆς φύσεως ἐστὶ Δεσπότης ὁ κελεύων. Λαβοῦσα τοίνυν ἡ παιδίσκη, φησὶ, τοὺς ἄρτους καὶ τὸν ἀσκὸν τοῦ ὕδατος, ἐξῆγε μετὰ τοῦ παιδίου. Ἄλλ' ὄρα μοι πάλιν, διὰ τὴν πρὸς τὸν δίκαιον εὐνοίαν πῶς καὶ αὐτὴ ἀξιοῦται τῆς κηδεμονίας τῆς ἄνωθεν. Ἀπειθούσα τοίνυν ἐπλανᾶτο κατὰ τὴν ἐρημον, καὶ τοῦ ὕδατος ἀναλωθέντος, καὶ οὐδεμίαν οὐδαμῶθεν εὐρίσκουσα παραμυθίαν, Ἐβρίψε, φησὶ, τὸ παιδίον ὑποκάτω μῆρας ἐλάτης· καὶ διακοπώμενη τὰ σπλάγγνα, καὶ ὑπὸ τῆς δόνης συνεχομένη καὶ τῆς πρὸς τὸ παιδίον φιλοστοργίας, Ἐκάθητο, φησὶν, ἀέναντι αὐτοῦ, ὥσει τοξοῦ βολίην. Εἶπε γὰρ· Οὐ μὴ ἴδω τὸν θάνατον τοῦ παιδίου μου. Καὶ ἐκάθισεν ἀέναντι παιδίου. Καὶ ἀναβοήσας τὸ παιδίον ἐκλαύσεν. Ἄλλ' ὁ ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς, καὶ πατὴρ καὶ μητὴρ φιλοστοργίαν εἰς τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ὑπερακοντίζων, Ἐπέθηκε τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου ἐκ τοῦ τόπου οὗ ἦν· ἔκτειρε τὸ παιδίον, ἠλέησε τὴν συμφορὰν τῆς Ἄγαρ· συνεχώρησεν αἰσθῆσιν αὐτὴν λαβεῖν τῆς ἐρημίας, καὶ εὐθὺς τὴν παρ' ἑαυτοῦ ἀντίληψιν ἐχαρίσατο. [469] Καὶ ἐκέλευσε, φησὶν, ἄγγελος τοῦ Θεοῦ τὴν Ἄγαρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Τί ἐστίν, Ἄγαρ; Μὴ φοβοῦ· ἐπαχθὸς γὰρ ὁ Θεὸς τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου σου ἐκ τοῦ τόπου οὗ ἐστίν. Ἀνάστηθι, λάβε τὸ παιδίον, καὶ κράτησον τῆς χειρὸς αὐτοῦ· εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτό. Ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης. Ὅχι ἐπειδὴ παιδίσκη ἦν, ὑπερεῖδεν αὐτήν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπαγγελλαν ἐποιήσατο πρὸς τὸν πατριάρχην, καὶ ἐπειδὴ ἐκείνου τὸ σπέρμα ἐτύχησε, τοσαύτης προνοίας καὶ αὐτὴν ἀξιοῖ, καὶ φησὶ· Τί ἐστίν, Ἄγαρ; Μὴ φοβοῦ· ἐπαχθὸς γὰρ ὁ Θεὸς τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου. Ἀνάστηθι καὶ λάβε αὐτό, καὶ κράτησον τῆς χειρὸς αὐτοῦ· εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτό. Μὴ ἀθύμει, φησὶ, διὰ τὸ ἐκβλήθηναί σε τῆς οικίας. Τοσαύτης γὰρ ἀπολαύσεται τῆς παρ' ἐμοῦ προνοίας, ὥς καὶ εἰς ἔθνος μέγα γενέσθαι καὶ αὐτά. Καὶ ἤνοιξε, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς· οὐκ ἐπειδὴ πρὸ τούτου οὐκ εὐώρα, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀνεργημένων οὐδὲν αὐτῇ βελεὸς ἐγένετο πρὸ τῆς ἄνωθεν ἐπισκοπῆς. Διὰ τοῦτο, ὅτε ἐβουλήθη τὴν παρ' ἑαυτοῦ κηδεμονίαν ἐπιδειξασθαι, φησὶν, Ἀνέψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς· ἀντὶ τοῦ, ὅτι ἐπέδειξεν αὐτῇ ἄγνωσιν, τὴν διάνοιαν αὐτῆς διέγειρεν, ὡδήγησεν αὐτήν, ὥστε ἴδειν τὸν τόπον τὸν ἀναβλύζοντα τοῦ ὕδατος τὰς πηγὰς. Καὶ εἶδε, φησὶ, ἄβαρ δάατορ

ζῶντος, καὶ ἐπορευθῆ, καὶ ἐπλησῆ τὸν ἀσκὸν, καὶ ἐπότισε τὸ παιδίον. Ἐν ἀπόροις πόρον ἔχαριστο ὁ Κύριος, καὶ ἐν ἀμηχανίᾳ τοιαύτῃ τυγχανοῦση καὶ οὐδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἔχουσα, τὴν οἰκίαν φιλοτιμίαν εἰς αὐτὴν ἐπέδειξαστο, ὁμοῦ καὶ αὐτὴν παραμυθησάμενος, καὶ τοῦ παιδίου τὴν πρόνοιαν ποιησάμενος. Οὕτως ὅταν θούληται ὁ Θεός, κἀν ἐν ἐρήμίᾳ ὦμεν, κἀν ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐσχάτοις κακοῖς, κἀν μηδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἔχωμεν, οὐδενὸς ἐτέρου δεησόμεθα, τῆς τοῦ Θεοῦ βοήθειας τὰ πάντα ἡμῖν γινομένης. Ἐὰν γὰρ τὴν παρ' αὐτοῦ εὐνοίαν ἐπισπασώμεθα, οὐδεὶς ἡμῶν περιέσται, ἀλλὰ πάντων ἐσόμεθα ὑψηλότεροι. Καὶ ἦν ὁ Θεός μετὰ τοῦ παιδίου, φησί, καὶ ἐνέξηθη, καὶ κατέκρησεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Οὕτως, ὅταν εὐμενῆ τὸν Θεὸν ἔχωμεν, κἀν ἐν ἐρήμῳ ὦμεν, τῶν ἐν ταῖς πόλεσι διαγόντων ἀσφαλέστερον διατρίψομεν. Μεγίστη γὰρ ἀσφάλεια καὶ τεῖχος ἀκαταγώνιστον ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθ. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅπως ὁ ἐν ἐρήμῳ τυγχάνων τοῦ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι διατρίβοντος, καὶ πολλῆς τῆς ἀνθρωπίνης συμμαχίας ἀπολαύοντος, καὶ ἀσφαλέστερος καὶ δυνατότερος καθέστηκεν, ἴδωμεν πῶς ὁ μὲν Δαυὶδ τόπου ἐκ τόπου ἀμείβων, καὶ καθάπερ ἀλήτη διαγών, ὑπὸ τῆς ἀνωθεν χειρὸς ἐτειχίζετο· ὁ δὲ Σαοὺλ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι τυγχανών, καὶ στρατόπεδα τοσαῦτα ἐπαγόμενος, καὶ δορυφόρους καὶ ὑπασπιστάς ἔχων, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐδεδοίκει καὶ ἔτρεμε τῶν πολεμίων τὴν ἐφοδόν. Καὶ ὁ μὲν, μόνος ὢν, καὶ οὐδένα ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἕτερον, οὐκ εἶδετο τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων συμμαχίας· ὁ δὲ τὸ διάδημα περικείμενος καὶ τὴν ἀλουργίδα ἔχων, τῆς παρὰ τούτου βοήθειας ἔχρηζεν· ὁ βασιλεὺς τοῦ ποιμένου εἶδετο, καὶ ὁ τὸ διάδημα περικείμενος τοῦ ἰδιώτου.

γ. Ἄλλ' εἰ βούλεσθε, ἀνωτέρω ἀναγάγωμεν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, ἵνα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἱστορίαν εἰς μέσον [470] ἀγαγόντες^a, μάθωμεν ὡς οὐδὲν ἰσχυρότερον τοῦ πεπραγμένου τῇ ἀνωθεν συμμαχίᾳ, καὶ οὐδὲν ἀσθενέστερον τοῦ ταύτης ἐρήμῳ τυγχανόντος, κἀν ὑπὸ μυρίων στρατοπέδων κυκλούμενος ἦ. Οὕτως οὖν ὁ Δαυὶδ νέος ὢν κομιδῆ, καὶ διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ πατρικῇ διαγών, ἐπειδὴ ποτε καιρὸς ἐκάλει τούτου τὴν ἀρετὴν φανεράν γενέσθαι, προτραπείς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπισκέψασθαι τοὺς ἑαυτοῦ ἀδελφούς, ὑπήκουσε, καὶ ἀπεστέλλετο πρὸς αὐτούς. Παραγενόμενος οὖν εἰς τὴν τούτων ἐπίσκεψιν, ἐπειδὴ εἶδε τὸν πόλεμον συνεχιστῶτα τὸν τοῦ ἀλλοφύλου Γολιάθ, καὶ πάντα τὸν λαὸν κατεπιτηχότα τὸν μετὰ τοῦ Σαοὺλ, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλεῖα εἰς τὸν περὶ τοῦ παντὸς κίνδυνον καθεστῶτα, τέως θεατῆς ἐβούλετο γενέσθαι, καὶ ἀπῆει ἰδεῖν τὸ καινὸν καὶ παράδοξον, ὅτι εἷς ἀνθρωπος τοσοῦτον μυριάδων κατεξανίστατο. Ἄλλ' οἱ ἀδελφοὶ τοῦ φρονήματος αὐτοῦ οὐκ ἐνεγκόντες τὴν ἀνδρείαν, εἰς φθόνον διεγέρθησαν, καὶ φασὶ πρὸς αὐτόν· Δι' οὐδὲν ἕτερον ἐλήλυθας, ἢ ἵνα τὸν πόλεμον ἴδῃς; Οὐδέ γὰρ διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τὴν ἡμετέραν παραγέγονας. Ἄλλ' ὅρα τούτου τὴν σύνεσιν καὶ τὴν πολλὴν ἐπεικίειαν. Οὐδὲν προπετὲς πρὸς αὐτούς φθέγγεται, οὐδὲν τραχὺ, ἀλλὰ καταστέλλων αὐτῶν τὴν φλόγα, καὶ τὸν φθόνον καταπραΰνων, φησὶν· Οὐχὶ ῥῆμά ἐστι; Μὴ γὰρ ὅπλα με εἶδτε μεταχειριζόμενον, μὴ γὰρ παραταττόμενον ἐθεάσασθε; Ἄπλως ἰδεῖν ἐβουλήθη, καὶ πυθέσθαι πόθεν τούτῳ τῆς τοσαύτης μακίας ἢ ὑπερβολῆς. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ ἀλλοφύλος, ὁ ὀνειδίζων παρτάξιεν Θεοῦ ζῶντος; Εἶτα ἀκούων κἀκείνου τὴν πολλὴν μεγαλοβόρημυσίνην, καὶ τῶν μετὰ τοῦ Σαοὺλ ἀφιγμένων τὴν ἀφαιτον δειλίαν, φησὶ· Τί ἐστὶ τῷ ἀνθρώπῳ τῷ τούτου τὴν

^a Alit παραγαγόντες.

κεφαλὴν ἐκτέμνοντι; Καὶ πολλὴν τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν εἶδειν διὰ τῶν ῥημάτων πάντας εἰς ἐκπλήξιν ἀγαγών. Ταῦτα γνοὺς ὁ Σαοὺλ μεταπέμπεται τὸν νέον τὸν τῆς ποιμαντικῆς πλέον εἰδῶτα οὐδὲν, καὶ ἰδὼν αὐτοῦ τὴν ἡλικίαν ἐξευτέλισεν. Εἶτα μαθὼν παρ' αὐτοῦ, ὅπως τοῖς ἀρκτοῖς ἐκέχρητο, ἤνικα ἐπῆρσαν τοῖς ποιμνίοις· ἠναγκάσθη γὰρ ταῦτα διηγῆσασθαι ὁ θαυμάσιος οὗτος, οὐ κενοδοξῆσαι βουλόμενος, ἀλλ' εἰς ἀνάγκην καταστῆς. ὥστε ἐκείνῳ θάρσος ἐνθεῖναι, καὶ μὴ πρὸς τὴν εὐτέλειαν τοῦ φαινομένου ἰδεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὴν πίστιν τὴν ἐνδοθεν κρυπτομένην, καὶ τὴν συμμαχίαν τὴν ἀνωθεν, δι' ἣν ὁ νέος τῶν ἀνδρῶν ἦν ἰσχυρότερος, καὶ ὁ ἀοπλος τῶν ὀπλισμένων, καὶ ὁ ποιμὴν τῶν στρατιωτῶν· εἶτα ἰδὼν αὐτοῦ τὸ παράστημα τῆς γνώμης^b ὁ βασιλεὺς, τὰ οἰκία ὅπλα ἐνδύειν αὐτὸν ἐβόλευτο· ὁ δὲ ταῦτα περιθέμενος οὐδὲ ἐνεγκεῖν αὐτὰ ἰσχυσε. Τοῦτο δὲ ἐγένετο, ἵνα γυμνῆ δειχθῆ ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἢ δι' αὐτοῦ ἐνεργούσα, καὶ μὴ τοῖς ὅπλοις λογισῶνται τὰ γινόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ τὸ ἐνδύσασθαι ταῦτα ἐχώλευεν, ἀπέθετο τὰ ὅπλα, καὶ τὴν κάθον τὴν ποιμαντικὴν λαβὼν καὶ τὰς βίβλους, οὕτως ἐπὶ τὸν σάρκινον ἐκείνον πύργον ἐξῆει. Ἄλλ' ὅρα πάλιν καὶ τὸν ἀλλοφύλον πρὸς τὸ εὐτέλες τῆς ἡλικίας ὄρῶντα, καὶ ἐντεῦθεν ἐξευτελλίζοντα τὸν [471] δίκαιον, καὶ καθάπερ παιδίον εὐτελοῦς κατεξανιστάμενον διὰ τῶν ῥημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν μετὰ τῆς κάθου τῆς ποιμαντικῆς ἐπ' αὐτὸν ὀρμήσαντα, καὶ τὰς βίβλους μόνας ἐπιφερόμενον, μονοουχὶ πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· Ἐνόμισας σὺ πάλιν προβάτους ἐφεστάναι, καὶ χύνας τινὰς ἐκδιώκειν. καὶ διὰ τοῦτο καθάπερ χύνα τινὰ ἐλαύνων, οὕτω μετὰ τῶν ὀργάνων ἐκείνου ἐπὶ τὴν πρὸς ἐμὲ μάχην ὄρμησας; ἄρτι σε ἢ πείρα διδάξει, ὡς οὐ πρὸς τὸν τυχόντα σοὶ ὁ πόλεμος. Καὶ πολλῇ τῇ μεγαλοβόρημυσίνῃ χρησάμενος ἔσπευδε καὶ ἠπείγετο, καὶ τὴν παντευχίαν ἐκίνει, καὶ τὰ ὅπλα ἐξέτεινεν. Ἄλλ' ὁ μὲν τῇ δυνάμει τῶν ὀπλῶν πεποithῶς ἤττετο τῆς μάχης· ὁ δὲ, τῇ πίστει καὶ τῇ ἀνωθεν συμμαχίᾳ συμφράξας ἑαυτόν. Καὶ πρότερον διὰ τῶν ῥημάτων τοῦ ἀλλοφύλου τὸ φρύαγμα κατενεγκών, καὶ εἰπὼν πρὸς αὐτόν· Σὺ μὲν ἐρχῆ πρὸς με ἐν ὄπλῳ καὶ δόρατι, καὶ τῇ οἰκίᾳ ἰσχυτὶ νομίσεις περιγενέσθαι· ἐγὼ δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, καὶ ἀνελόμενος ἐκ τῆς κάθου τῆς ποιμαντικῆς μίαν βίβλον, καθάπερ ὄντως χύνα τινὰ μέλλον ἀπελαύνειν ἐπιόντα τῇ ποιμνίῃ, οὕτω τῇ σφενδόνῃ ἐξακοντίσας, παραχρημα κατὰ τοῦ μετώπου πλήξας τὸν ἀλλοφύλον κατήνεγκε, καὶ σπεύσας καὶ ἀρελῶν αὐτοῦ τὸ ξίφος, δι' ἐκείνου τὴν κεφαλὴν ἀποτεμών, οὕτως ἤνεγκε τῷ βασιλεῖ, καὶ τέλος τῷ πολέμῳ δέδωκε. Καὶ δι' ἐκείνου καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς σωτηρίας ἐδρατο, καὶ πᾶς ὁ τούτου στρατὸς ἀπένευσε. Καὶ ἦν ἰδεῖν θαυμαστά καὶ παράδοξα πράγματα, τὸν ὀπλισμένον ὑπὸ τοῦ ἀόπλου κατενεγμένον, καὶ τὸν τὰ πολεμικὰ ἔμπειρον ὑπὸ τοῦ τῆς ποιμαντικῆς πλέον εἰδῶτος μηδὲν πίπτοντα. Τίνος ἔνεκεν, καὶ διὰ τί; Ὅτι ὁ μὲν τὴν ἀνωθεν εἶχε συμμαχίαν συνεχαιματομένην αὐτῷ, ὁ δὲ ταύτης ἔρημος ὢν ὑπὸ ταῖς τούτου χερσὶν ἐγένετο. Ἄλλ' ὅρα λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ πάθος τοῦ φθόνου ὅσην εἰργάσατο τὴν ἀτοπίαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ὁ βασιλεὺς εὐφημίας πολλῆς ἀπολαύσαντα τὸν δίκαιον τούτου, καὶ τὰς χορευούσας κραζούσας· Ἐνίκησεν Σαοὺλ ἐν χιλιᾷσι, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν, οὐκ ἐνεγκῶν πρῶτος τὰ παρ' αὐτῶν ῥηθέντα (καίτοι κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον αὐτῷ μάλλον ἐχαρίσαντο, ἢ τῷ Δαυὶδ), ἠτήθηξεν ὑπὸ τοῦ φθόνου τὸν ἐερ-

^b Παράστημα τῆς γνώμης, *animi fiduciam*. Παράστημα vox est non ita frequentius usus quam significat *gobur animi*, sive *constantiam*, seu etiam *audaciam*.

^c Τῆς κάθου τῆς ποιμαντικῆς. 1 Reg. 17, 40, vocatur *cadion* ποιμαντικόν, *pastoralis perrā*. Βώλους, *lapides*, vox *insolens*.

utrem, et potavit puerum. In inviis viam præbuit, et perplexæ menti nullamque salutis spem habenti, suam liberalitatem exhibuit, simul eam consolans, et pueri curam agens. Sic quandocumque voluerit Deus, licet in solitudine simus, et in extremis afflictionibus, nullamque spem salutis habeamus, nullo alio opus habebimus, divino auxilio nobis omnia suppeditante. Nam si ejus benevolentiam nobis conciliaverimus, nullus nobis prævalebit, sed nos superiores omnibus erimus. 20. *Et erat Deus cum puero*, inquit, *et crevit, et habitavit in solitudine*. Sic quando amicum et benevolum habemus Deum, etiamsi in deserto fuerimus, multo securiores vivemus, quam ii qui in civitatibus versantur. Maxima enim securitas et inexpugnabilis murus est auxilium divinum. Et ut discas, quomodo qui in solitudinibus agit, securior sit, et potentior iis qui in mediis civitatibus versantur, ingenti hominum præsidio freti, videamus quomodo David de loco in locum transiens, et quasi erraticus vagans, manu superna munitus fuerit: Saül autem cum esset in mediis civitatibus, et tantum secum duceret exercitum, satellites habens et armigeros, quotidie timebat et tremebat inimicorum insidias (1. Reg. 17). Et ille quidem, qui solus erat, nullumque alium secum habebat, non indigebat humano præsidio: hic vero diademate redimitus, et purpura indutus, illius auxilio indigebat, et regi opus erat pastoris opera, et diademate redimito privati viri adjumentum necessarium erat.

3. *Nihil potentius eo qui Dei auxilio munitus est.* — Sed si vultis, aliquanto superius seriem hujus sermonis petamus, ut omni hac historia in medium producta, discamus nihil fortius esse viro munito superna gratia, et nihil infirmius eo qui hac privatus est, etiamsi innumeris circumdatur exercitiis. Igitur David ille cum adhuc adolescens, ob immaturam ætatem in paterna domo versaretur, quoniam tempus aliquando exposcebat ut clarior ejus fieret virtus, admonitus a patre ut fratres suos inviseret, obtemperavit, et missus est ad eos. Porro cum ad illos venisset invisendi gratia, ubi vidit instructam aciem contra alienigenam Goliath, et omnem populum juxta Saûlem formidine percussus, regemque ipsum in summo constitutum periculo, tunc spectator voluit esse, et abiit ut videret novum et rarum spectaculum, quod unus homo adversus tot millia se erigeret. Verum fratres ejus non ferentes tam altos fortitudinis spiritus, provocati sunt in invidiam, et dicunt ad eum: *Non alia de causa venisti, quam ut bellum videres* (1. Reg. 17. 28)? Non enim venisti nostri causa, ut nos inviseres. At tu vide hujus prudentiam et mansuetudinem. Nihil temerarium, neque asperum eis loquitur: sed reprimens eorum flammam, et demulcens invidiam, inquit: *Numquid verbum est* (Ibid. v. 29)? Numquid, inquit, vidistis me arma arripere? numquid vidistis me ordinari cum cæteris in acie? Tantum videre volui, et interrogare unde huic tantum insanix. *Quis enim est alienigena iste, qui exprobrat exercitum Dei viventis* (Ibid. v. 26)? Postea cum audiret illius blasphemias et arrogantiam, et videret

trepidationem eorum qui cum Saül erant, inquit: *Quid erit viro, qui illius caput exsecuerit?* Et magnum animi robur his verbis ostendebat, omnes in admirationem adducens. Hæc ut cognovit Saül, mittit ad juvenem, qui præter pastoriam artem sciebat nihil: et ut vidit ejus ætatem, vilipendit eum. Deinde cum didicisset ex eo, quomodo cum ursis egisset qui greges suos invaserant: coactus enim fuit admirabilis ille vir hæc narrare, nolens hinc vanam gloriam aucupari, sed in necessitate constitutus, et ut illi animum adderet, et ne spectaret ad vililitatem ejus quem videbat, sed ad fidem quæ intrinsecus latebat, supernumque auxilium quo adolescens inermis viris armatis et pastor militibus fortior erat: ergo ubi rex vidit animi ejus fiduciam, suis illum armis induere volebat; indutus autem ea ferre non potuit. Hoc autem factum est, ut virtus Dei, quæ per eum operabatur, manifesta monstraretur, et non armis quæ siebant adscriberentur. Nam quoniam indutus illis gravabatur, et minus expeditus erat, deposuit arma, et accepta pera pastorali et silicibus, contra carnem illam turrim egressus est. Sed vide iterum alienigenam ad vililitatem ætatis spectantem, et ob hoc vilipendentem justum illum, et quasi contra puerum humilem verbis insurgentem. Nam postquam vidit eum cum pastorali pera contra se contententem, et lapides solem afferentem, in hunc ferme modum eum alloquutus est: *Putasti te adhuc apud oves esse, et canes quosdam persequi? et ita adversum me, quasi contra canem instrumentis illis instructus, in pugnam venisti? statim experientia disces non tibi cum homine vulgari bellum esse.* Et usus magno verborum fastu, prope-rabat, armaturamque suam omnem movebat, ac arma esserebat. Et ipse quidem armorum virtute fidens, pugnam inivit: David autem fide, supernoque præsidio munitus. Et prius verbis alienigenæ elationem et supercilium decutiens, ut dixit ad eum: *Tu venis ad me in armis et lancea, et tua virtute victurum te putas, ego autem in nomine Domini Dei: ut hæc, inquam, dixit, sumpto ex pera pastorali silice, quasi revera canem aliquem gregem invadentem abacturus, funda jaculatus est, statimque in fronte percussus alienigenam dejecit: et festinanter educto illius gladio caput ejus amputavit, et regi attulit, finemque bello imposuit. Atque illius opera et rex salutem invenit, et omnis illius exercitus respiravit. Vidisses tunc inopinatas admirabilesque res, armatum ab inermi dejectum, reique militaris peritum ab eo prostratum, qui præter pastorem nihil sciebat. Quare, et ob quam causam? Quia hic quidem habuit supernam gratiam se adjuvantem: ille autem ea carens, in hujus manus venit. Jam vide hic, quam absurda operatus sit invidiæ morbus. Postquam enim rex vidit justum hunc tanta gloria celebrari, et tripudiantes clamare: *Vicit Saül in millibus, David autem in decem millibus* (1. Reg. 18. 7): non ferens æquo animo quæ de hoc dicebantur (quamvis secundum rationem justam ei magis tribuerant quam David), victus invidia benefactori malum rependit; et*

quem oportebat ut salvatorem et benefactorem agnoscere, eum interficere quærebat. O ingentem insaniam! o stuporis magnitudinem! Eum qui vitam sibi servarat, et omnem suum exercitum ab alienigenæ Goliath furore liberaverat, ut hostem suspectum habuit, et immemor beneficii, ab affectione vincebatur: sed mente sua obtenebratus ab invidia, perinde atque ab ebrietate quadam, benefactorem ut hostem spectabat.

4. *Invidiæ morbus describitur. Moralis exhortatio ad fugiendum invidiam. Dæmon homini subjectus.* — Ita enim se habere solet hujus affectionis malitia: primum corrumpit eum a quo generatur. Et quemadmodum vermis qui a ligno producitur, lignum primo consumit: ita et invidia illam primo animam corrumpit a qua nata est, et ei cui invidetur plane diversa quam vult affert. Ne igitur respice ad principium eorum quibus invidetur, sed ad finem respice, et attende, quia malitia invidentium, eos quibus invidet clariore efficit. Nam ii quibus invidetur subsidium habent Dei auxilium, et gratia fruuntur: qui autem invidet, gratia spoliatur, et facile vincitur ab omnibus: et antea a suis affectibus, quam ab externis hostibus infestatus, quasi consumitur, et quasi occultis maxillis devoratur, et absumptus, ut ita dicam, submergitur. Quæ cum nobis comperta sint, obsecro, fugiamus morbi hujus damnum, et totis viribus ab animabus nostris eliminemus. Perniciosissima enim est omnium affectionum, nostramque salutem corrumpit, utpote diaboli inventum. Propterea et sapientis quidam dicebat: *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum* (Sap. 2. 24). Quid est, *Invidia diaboli mors intravit in mundum*? Nam postquam mala hæc bestia primum hominem vidit immortalem, per suam malignitatem ad transgressionem mandati induxit, per quam fecit ut mortî fieret obnoxius. Invidia igitur deceptionem operata est, deceptio inobedientiam, inobedientia mortem. Propterea dicit: *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum*. Vidisti quantum affectionis hujus damnum? Immortalitate honoratum mortalem fecit. Verum inimicus quidem nostræ salutis, sua invidia, ut primus homo, qui immortalis erat, ad mortem condemnaretur effecit: misericors autem sollicitusque pro nobis Dominus, per mortem suam iterum immortalitatem nobis largitus est. Unde et majora quam amisimus invenimus. Paradiso eiecit ille, hic in cælum induxit: ille morte condemnari nos curavit, hic immortalitatem nobis largitus est: ille paradisi delicias privavit, hic regnum cælorum nobis præparavit. Vidisti solertem Domini tui sapientiam? et quomodo ea quæ per invidiam diaboli contra salutem nostram facta sunt, in caput illius convertit? Non enim solum nos majoribus dignatus est, sed et illum ipsum nobis subiecit dicens, *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones* (Luc. 10. 19). Proinde hæc omnia cogitantes, et invidiam ex animabus nostris effugemus, et studeamus ut divinam nobis benevolentiam conciliemus. Hæc enim nostra armatura solida, et inexpugna-

bilis, hæc nostræ maximæ facultates: per hæc et Ismael, quamvis adolescens, et in solitudine, rerumque omnium inopia versans, statim crevit, et in gentem magnam factus est: quia 20. *Deus erat*, inquit, *cum puero*. Hinc enim totus sermo noster egressus est. Despiciamus igitur, oro, præsentia, desideremus futura: gratiam Dei omnibus præferamus, et per vitam optimam multam fiduciam nobis antea reponamus: ut et præsentem vitam citra mœrorem transigamus, et futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre simul et Spiritu sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et sæper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVII.

Et factum est post verba hæc, Deus tentabat Abraham
(Gen. 22. 1.)

1. Ingens lucrum, grandisque thesaurus in verbis quæ hodie lecta, tametsi pauca sint, latent. Eo enim modo se habent divina eloquia, ut multas divitias non in multitudine verborum, sed in brevitate sermonum contineant. Age igitur exploremus ea quæ dicta sunt, et hodiernæ lectionis vim diligenter addiscamus. Nam sic iterum sciemus et patriarchæ copiosam virtutem, et Dei excellentem clementiam. 1. *Et factum est*, inquit, *post verba hæc, Deus tentabat Abraham* (Cap. 22). Quid sibi volunt hæc verba, *Et factum est post verba hæc, tentabat Deus Abraham*? Considera, obsecro, divinam Scripturam, quomodo nobis justî virtutem jam velit detegere. Et quia narratura est, quomodo Abraham a Deo tentatus sit, prius vult ut discamus tempus, quo hæc patriarchæ præcepta sunt, et quando jussus est offerre Isaacum, ut scias magnam patriarchæ obedientiam, et quomodo Dei jussis nihil præferri passus sit. Quid igitur est, *Factum est autem post verba hæc*? Quoniam postquam natus est Isaac, quando vidit Sarra Ismaelem simul versari cum Isaac, sicut heri vobis diximus, hoc ægre ferens, dicebat Abraham: *Ejice ancillam et filium ejus: non enim erit heres filius ancillæ cum filio meo* (Gen. 21. 10); cumque hoc patriarchæ durum videretur, volens eum Deus consolari, ait: Audi Sarram uxorem tuam, et fac quod ab ea dictum est: neque videatur tibi durum, quod dictum est de puero et de ancilla. *In Isaac enim vocabitur tibi semen* (Ib. v. 12), et illum quoque faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. Et omnis illi a Deo facta promissio eo tendebat, ut nati ex Isaac in magnum populum propagarentur. Cum ergo bona hujusmodi spe aleretur justus, post tantas et tam frequentes ærumnas et tentationes, earum accepta mercede, et in tuto demum collocatus, præ oculis habens sibi successurum heredem, secure agebat, maximam inde percipiens consolationem. Verum qui abscondita cordium novit, volens nobis justî hujus virtutem detegere, et magnum amorem quem erga se gerebat, post tot promissiones et hanc quoque quæ recens facta erat, et cujus memoriam adhuc firmam tenebat, cum jam adolesceret Isaac, et in ipso ætatis flore esset, cresceretque patris erga illum dilectio, post verba

γέτην τοῖς ἐναντίοις λοιπὸν ἡμεῖσθε, καὶ ὃν ἐχρήν σω-
τήρα καὶ εὐεργέτην ἐπιγράφεσθαι, τοῦτον ἀνελεῖν ἐπι-
χειρεῖ. Ὡ μανίας ὑπερβολή! ὦ παραπληξίας ἐπιτασίας!
Τὸν τὴν ζωὴν αὐτῷ χαρισάμενον, καὶ πάντα τὸν στρατὸν
αὐτοῦ ἐλευθερώσαντα τῆς τοῦ ἀλλοφύλου μανίας, τοῦτον
ὡς πολέμιον λοιπὸν ὑφωρᾶτο, καὶ οὐδὲ ἔναυλος οὐσα ἢ
εὐεργασία περιεγίνετο τοῦ πάθους, ἀλλὰ καθάπερ ὑπὸ
μέθης τινός, ὑπὸ τοῦ φθόνου σκοτωθεὶς τὸν τῆς διανοίας
λογισμὸν, τὸν εὐεργέτην ὡς πολέμιον ἐώρα.

ε'. Τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία τοῦ πάθους τοῦτου· αὐτῷ
πρότερον λυμαίνεται τῷ τοῦτο τίκτοντι. Καὶ καθάπερ
σκώληξ ὑπὸ τοῦ ξύλου τιχόμενος αὐτὸ πρότερον τὸ ξύλον
καταναίσκει· οὕτω καὶ ὁ φθόνος ἐκείνην πρότερον δια-
φθερίζει τὴν τεκοῦσαν αὐτὸν ψυχὴν, καὶ τὸ ἐναντίον ἢ
βούλεται τὸν φθονοῦμενον διατίθῃσι. [472] Μὴ γὰρ μοι
τὰ προοίμια σκόπει ἐπὶ τῶν φθονομένων, ἀλλὰ πρὸς τὸ
τέλος ἀφώρα, καὶ ἐννοεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ κακία τῶν φθονούν-
των εἰς μείζονα περιφάνειαν ἄγει τοὺς φθονομένους.
Οἱ μὲν γὰρ καὶ τὸν Θεὸν ἐφέλκονται εἰς συμμαχίαν, καὶ
τῆς ἀνωθεν ἀπολαύουσι βοήθης· ὁ δὲ ταύτης ἔρημος,
πᾶσιν εὐεπιχειρητος γίνεται, καὶ πρὸ τῶν ἐξωθεν πολε-
μίων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πάθους πολιορκούμενος μονοουχὶ
καταναίσκειται, καὶ ὡσπερ ἀθλόιος γνάθοις κατεσθιόμε-
νος, οὕτω δαπανώμενος, ὑποδρύχιος, ὡς εἰπεῖν, γίνεται.
Ὅπερ εἰδότες φεύγωμεν, παρακαλῶ, τὴν λύμην τοῦ
πάθους, καὶ πάση ἰσχύει ἐξορίζωμεν τοῦτο τῆς ἑαυτῶν
ψυχῆς. Πάντων γὰρ τῶν παθῶν τοῦτο ὀλεθριώτερον, καὶ
αὐτῆ ἡμῶν τῆ σωτηρία λυμαινόμενον· τοῦ γὰρ πονηροῦ
διαβόλου ἐστὶν εὐρημα. Δι' ὃ καὶ τις σοφῆς ἔλεγε· *Φθόνῳ*
[δὲ] διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.
Τί ἐστι· *Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς*
τὸν κόσμον; Ἐπειδὴ γὰρ εἶδες τὸ πονηρὸν τοῦτο θηριὸν
ἀθάνατον γενόμενον τὸν πρωτόπλαστον, διὰ τῆς οικίας
πονηρίας εἰς τὴν τῆς ἐντολῆς παρακοὴν αὐτὸν ἤγαγε,
καὶ δι' ἐκείνης τοῦ θανάτου τὴν τιμωρίαν παρεσκευάσεν
αὐτὸν ἐπισπάσασθαι. Ὁ φθόνος τοῖνον τὴν ἀπάτην εἰρ-
γάσαστο, ἢ ἀπάτην τὴν παρακοὴν, ἢ παρακοὴν τὸν θάνατον.
Διὰ τοῦτο φησὶ· *Φθόνῳ [δὲ] διαβόλου θάνατος εἰσῆλ-*
θεν εἰς τὸν κόσμον. Εἶδες πόση τοῦ πάθους ἡ λύμη;
Τὸν ἀθανάσιον τιμηθέντα θανάτῳ ὑποκεισθαι πεποίηκεν.
Ἄλλ' ὁ μὲν ἐχθρὸς τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, τὸν οικεῖον
φθόνον κινήσας, ὄντα ἀθάνατον τὸν πρωτόπλαστον θα-
νάτῳ καταδικασθῆναι πεποίηκε· ὁ δὲ κηδεμὼν καὶ φιλ-
άνθρωπος Δεσπότης διὰ τοῦ θανάτου τοῦ οικείου πάλιν
τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν ἐχαρίσαστο, καὶ μείζονα ὢν ἀπωλέ-
σαμεν εὐραμεν. Παραδείσου ἐκείνος ἐξήγαγε, καὶ εἰς
τὸν οὐρανὸν οὗτος ἀνήγαγε· θανάτῳ καταδικασθῆναι
ἐκείνος πεποίηκε, καὶ τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν οὗτος ἐχαρί-
σαστο· τῆς ἐν παραδείσῳ τρυφῆς ἀπεστέρησεν ἐκείνος,
καὶ βασιλείαν ἡμῖν οὐρανῶν εὐτρέπισεν οὗτος. Εἶδες τοῦ
Δεσπότη σου τὸ εὐμήχανον, καὶ ὅπως τὰ παρὰ τῆς
βαστανίας ὅπλα τοῦ διαβόλου κατὰ τῆς ἡμετέρας σωτη-
ρίας γεγεννημένα, ἐκεῖνα αὐτὰ περιέτρεψεν εἰς τὴν αὐ-
τοῦ κεφαλὴν; Οὐ μόνον γὰρ ἡμᾶς μείζονων ἤξιωσεν,
ἀλλὰ καὶ ἐκείνον ἡμῖν ὑποχείριον ἔδωκεν, εἰπῶν· *Ἰδοὺ*
δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν παεῖν ἐπάνω θρῶν καὶ
σκορπίων. Ταῦτα τοῖνον ὅπαντα λογιζόμενοι καὶ τὸν
φθόνον τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἐξορίζωμεν, καὶ τὴν εὐνοίαν
τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπισπώμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡμῶν τὸ
ὄπλον τὸ ἀκαταγώνιστον· τοῦτο ἡμῶν ἡ μεγίστη περι-
ουσία. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰσμαὴλ, καίτοι νέος καὶ ἐν ἐρη-
μίᾳ ὢν καὶ πολλῆ ἀπορία, ἀθρόον ἠύξθη, καὶ εἰς ἔθνος
μέγα ἐπέδωκεν· ἐπειδὴ Ὁ Θεὸς ἦρ, φησὶ, *μετὰ τοῦ*
παιδίου. Ἐνεῦθεν γὰρ ἡμῖν ὁ λόγος ἅπας ἐξεκυλίσθη.

Ἵπερῶμεν οὖν, παρακαλῶ, τῶν παρόντων, ποθήσω-
μεν τὰ μέλλοντα, τὴν εὐνοίαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ πάν-
των προτιμώμεν, καὶ διὰ τῆς ἀρίστης ποιότητος ἑαυτοῖς
πολλὴν προαποθώμεθα τὴν παρῆρσιαν, ἵνα καὶ τὸν παρ-
όντα βίον ἀλύτως διανύσαι δυνηθῶμεν, καὶ τῶν μελλόν-
των ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
[473] Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ
ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ,
καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA MZ.

Καὶ ἐγένετο μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, ὁ Θεὸς ἐπειράξε τὸν Ἀβραάμ.

α'. Πολὺ τῶν σημεριον ἡμῖν ἀναγνωσθέντων τὸ κέρδος,
καὶ ἄφατος ὁ θσαυρὸς ὁ τοῖς βραχέσι τοῖσι τῶν ῥήμασι
ἐγκεχυρμένος. Ταῦτα γὰρ τὰ θεῖα λόγια· οὐκ ἐν τῷ
κλήθει τῶν ῥημάτων, ἀλλ' ἐν τῇ συντομίᾳ τῶν λόγων
πολὺν ἐναποκείμενον ἔχει τὸν πλοῦτον. Φέρε οὖν, ἀναπτύ-
ξωμεν τὰ εἰρημμένα, καὶ καταμάθωμεν ἀκριβῶς τῶν
σημεριον ἀναγνωσθέντων τὴν δύναμιν. Οὕτω γὰρ πάλιν
εἰσόμεθα καὶ τοῦ πατριάρχου τὴν πολλὴν ἀρετὴν, καὶ
τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν. Καὶ ἐγένε-
το, φησὶ, *μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, ὁ Θεὸς ἐπειράξε τὸν*
Ἀβραάμ. Τί βούλεται ταυτὶ τὰ ῥήματα, καὶ ἐγένετο
μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, ὁ Θεὸς ἐπειράξε τὸν Ἀβραάμ,
Σκόπει μοι τὴν θεῖαν Γραφήν, πῶς ἐνεῦθεν ἦδη βούλε-
ται ἐκκαλύψαι ἡμῖν τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Καὶ ἐπειδὴ
μέλλει διηγεῖσθαι τὴν περὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἱπαγο-
μένην τῷ Ἀβραάμ, πρότερον ἡμᾶς βούλεται τὸν καιρὸν
διδάξει, καθ' ὃν ταῦτα ὁ πατριάρχης ἐπετάττετο, καὶ
πότε τὸν Ἰσαὰκ ἀνενεγκεῖν ἐκλεῖυτο, ἵνα μάθῃς τὴν
πολλὴν τοῦ πατριάρχου ὑπακοήν, καὶ ὅπως τῶν τῷ Θεῷ
δοκούντων οὐδὲν προτιμῆν ἠένεστο. Τί οὖν ἐστίν, Ἐγέν-
ετο δὲ μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα; Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ
τοῦ Ἰσαὰκ τόκον, ἠνίακ θεάσατο ἡ Σάρρα τὸν
Ἰσμαὴλ ἀναναστρεφόμενον τῷ Ἰσαὰκ, καθάπερ χθὲς
πρὸς ὑμᾶς διελέχθημεν, δυσχεράνασα πρὸς τοῦτο ἡ
Σάρρα ἔλεγε πρὸς τὸν Ἀβραάμ· *Ἐκβαλε τὴν παιδί-*
σκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ
ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου· ἐφάνη
δὲ τοῦτο σκληρὸν τῷ πατριάρχῃ, βουλόμενος ὁ Θεὸς
παραμυθῆσθαι τὸν δίκαιον, φησὶν· Ὑπάκουσον Σάρ-
ρας τῆς γυναικὸς σου, καὶ ποιεῖ τὸ παρ' αὐτῆς λεχθὲν·
καὶ μὴ σκληρὸν σοι φανέσθω τὸ περὶ τοῦ παιδίου καὶ
τῆς παιδίσκης. Ἐν γὰρ τῷ Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι
σπέρμα, καὶ τοῦτον δὲ ποθήσω εἰς ἔθνος μέγα, ἐπειδὴ
σπέρμα σὸν ἐστίν. Καὶ πᾶσα ἡ ὑπόσχεσις αὐτῷ καὶ ἡ
παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελία αὐτῆ ἦν, ὥστε εἰς πολὺ κλη-
θος ἐκτείνεσθαι τοὺς ἐκ τοῦ Ἰσαὰκ τεχθέντας. Ἐπειδὴ
ταύταις ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενος ὁ δίκαιος διετέλει, καὶ
ὡς τῶν τοσοῦτων καὶ ἐπιπλήτων θλίψεων καὶ πειρα-
σμῶν τὰς ἀμοιβὰς κομισάμενος, καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ λοι-
πὸν γεγονώς, καὶ ὄρων ἐν ὀφθαλμοῖς τὸν μέλλοντα
διαδέχεσθαι αὐτοῦ τὸν κληρὸν, οὕτω μετὰ ἀδείας καθ-
εστῆκει, μεγίστην ἐνεῦθεν παραμυθίαν καρπούμενος.
Ἄλλ' ὁ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας ἐπιστάμενος, βουλό-
μενος ἡμῖν ἐκκαλύψαι τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸν
πολὺν ἐπέθον, ὃν περὶ αὐτὸν ἐπεδείκνυτο, μετὰ τὰς τοσαύ-
τας ὑπόσχεσις, καὶ ταύτην τὴν πρόσφατον γεγεννημένην,
καὶ ἧς τὴν μνήμην ἐναυλον εἶχεν [474], ὅτε λοιπὸν

^a Ἐπειράξε, *temptavit*, sic etiam infra in Mor., in Sav., in omnibusque omnino mss., ut nulla possit esse mendii suspicio, certumque sit ita legisse Chrysostomum. At in editionibus τῶν O' legitur *ἐπειράσε, temptavit*. Cod. Alex. *ἐπειράξε*.

^b Addehimus τεχθέντας e Coloi. et marg. Savil. qui in textu τιμωρούμενος, καὶ ταύταις.

ἐν ἡλικίᾳ γέγονεν ὁ Ἰσαὰκ, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας ἐτύγχανε, καὶ τὸν πόθον τοῦ πατρὸς τὸν περὶ αὐτὸν ἦν ἰδεῖν αὐξανόμενον, τότε μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα τῆς ἐπαγγελίας, καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι Ἐν αὐτῷ κληθήσεται σοι σπέρμα, καὶ αὐτὸς ἔσται σου διάδοχος. Μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα ὁ Θεὸς ἐπέκραξε τὸν Ἀβραάμ. Τί ἐστιν, Ἐπέκραξε; Οὐχ ὡς αὐτὸς ἄγνωστος, ἀλλὰ προσῆγεν αὐτῷ τὴν πείραν, ἵνα καὶ οἱ τότε παρόντες, καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ παρόντος παιδεύωνται τὸν αὐτὸν πόθον τῷ πατριάρχῃ, καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐπιδεικνύσθαι περὶ τὰ τοῦ Θεοῦ προστάγματα. Καὶ εἶπε, φησί, πρὸς αὐτόν· Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ. Τί βούλεται ὁ τοῦ ὀνόματος διπλασιασμός; Τῆς πολλῆς εὐνοίας τῆς περὶ τὸν πατριάρχῃν σημεῖον ἐστὶ, καὶ ἐδεικνυ αὐτῷ καὶ διὰ τῆς κλήσεως, ὅτι μέλλει τι τῶν ἀναγκαίων αὐτῷ ἐπιτάττειν. Παρασκευάζων τοίνυν αὐτὸν συντείνει ἑαυτὸν καὶ μετὰ σπουδῆς προσέχειν τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις, τῷ διπλασιασμῷ τῆς κλήσεως ἐχρήσατο, καὶ φησὶν Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ. Καὶ εἶπε Ἀδὲς τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαὰκ, καὶ κορεύθητι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀνένεργε αὐτὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν ἐφ' ἔν τῶν ὀρέων, ὧν ἄν σοι εἴπω. Μέγας ὁ ὄγκος τοῦ ἐπιτάγματος, καὶ ὑπερβαῖνον ἀνθρωπίνην φύσιν τὸ πρᾶγμα. Ἀδὲς τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαὰκ. Ὅρα πῶς δι' αὐτῶν τῶν ῥημάτων μείζονα τὴν πυρὰν ἀνάπτει, καὶ τὴν κείμενον τῆς φιλοστοργίας τοῦ δικαίου, ἦν περὶ τὸν Ἰσαὰκ ἐκέκτητο, σφοδρότερον διεγειρεῖ. Ἀδὲς τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαὰκ. Ἐκαστον καθ' ἑαυτὸ ἱκανὸν καθικέσθαι τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, Τὸν Ἰσαὰκ, ἀλλὰ προσέθηκε, Τὸν υἱόν σου, ὃν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐκτήσω, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γήρᾳ σχεῖν ἠδυνήθης, Τὸν ἀγαπητόν, τὸν περιπόθητόν σου, ὃν μεθ' ὑπερβολῆς ἀγαπᾷς, τὸν Ἰσαὰκ, ὃν διάδοχον ἔξειν προσδόξως, ἔξ ὅ καὶ τὸ σπέρμα σου αὐξήσει ἀπηγγελιάμενη, καὶ τοσοῦτον αὐξήσει, ὡς τῷ πληθῆει τῶν ἄστρον, καὶ τῇ ἄμμῳ τῇ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἐξισωθῆναι. Τοῦτον οὖν αὐτὸν Ἀδὲς, καὶ κορεύθητι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀνένεργε αὐτόν ἐκεῖ εἰς ὀλοκαύτωσιν ἐφ' ἔν τῶν ὀρέων ὧν ἄν σοι εἴπω. Θαυμάσαι μοι ἔπειαι, πῶς καὶ τὴν ἀκοὴν ἠγεγχεν ὁ δικαίος. Τοῦτον γὰρ αὐτὸν, φησί, τὸν οὕτως σοι περιπόθητον, ἀνένεργέ μοι εἰς ὀλοκαύτωσιν ἐφ' ἔν τῶν ὀρέων. Τί οὖν ὁ δικαίος; Οὐχ ἐταράχθη τὸν λογισμὸν, οὐ συνεχύθη τὴν διάνοιαν, οὐκ ἠπόρησε πρὸς τὸ ξένον τοῦ ἐπιτάγματος, οὐκ ἐνενόησεν, οὐκ ἐλογίσαστο πρὸς ἑαυτόν· Τί τοῦτο; ὁ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν σπέρμα χηρισάμενος, ὁ διὰ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν τὴν μητρὰν τῆς Σάρρας ζωογονήσας νεκρωθεῖσαν, λοιπὸν μετὰ τὸ γαλακτοτροφηθῆναι καὶ αὐξηθῆναι, καὶ λοιπὸν ἐν ἡλικίᾳ γενέσθαι, σφαγγῆναι τὸ τεχθέν μοι κελυεῖ, καὶ εἰς ὀλοκαύτωσιν ἀνευχθῆναι ὁ πρό βραχέως εἶπών, Ἐν αὐτῷ κληθήσεται σοι σπέρμα, νῦν τὰ ἐναντία ἐπιτάττει; Καὶ πῶς ἂν εἰς ἔργον ἐξέλθοι ποτὲ τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπαγγελθέντα; [475] Πῶς γὰρ οἶδν τε τῆς ῥίζης ἐκτεμνομένης τοὺς κλάδους φυγαῖν ποτε, ἢ τοῦ δένδρου ἐκκοπτομένου τὸν καρπὸν ἐνεχθῆναι, ἢ τῆς πηγῆς ξηρανθεῖσης ποταμούς ἀναδοθῆναι; Κατὰ μὲν τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν ταῦτα γενέσθαι ἀμήχανον· Θεοῦ δὲ βουλευθέντος πάντα γενέσθαι δυνατόν.

β'. Ἄλλα τούτων μενούδην ἐλογίσαστο ὁ δικαίος οὗτος, ἀλλὰ καθάπερ εὐγνώμων οἰκέτης, πάντα λογισμὸν ἀνθρώπινον παρασάμενος, ἐνδὸς μόνου ἔγινετο, τοῦ τὸ ἐπιτάχθην εἰς ἔργον ἀγαγεῖν, καὶ ὥσπερ ἐκτὸς γεγονώς τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, καὶ πᾶσαν συμπάθειαν καὶ πατρι-

κὴν φιλοστοργίαν δευτέραν ἠγησάμενος τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων, ἐπὶ τὴν ἐκπλήρωσιν ἔσπευδε. Καὶ ἀναστάς, φησὶν, Ἀβραάμ τὸ πρῶτ, ἐπέσασε τὴν δρὸν αὐτοῦ. Παρέλαβε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ δύο παῖδας καὶ Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ· καὶ σχίσας ξύλα εἰς ὀλοκάρπωσιν ἀναστάς ἐπορεύθη, καὶ ἦλθεν ἐπὶ τὸν τόπον, ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ. Ὅρα τὸν φιλόανθρωπον Θεοπότην, πῶς καὶ ἐν τῷ διαστήματι βασανίζει τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Ἐνόησεν δὲ καὶ τὸν δικαίον εἰ εἰκὸς ἦν ὑπομένειν ταῖς τρισὶν ἡμέραις, αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν μὲν ἀναλογιζόμενον τὸ ἐπιτάγμα, καὶ ὅτι αὐτὸς μέλλει ταῖς οἰκείαις χερσὶ τὸν οὕτως ποθοῦμενον σφάζειν υἱὸν ἐνθυμούμενον, οὐδὲν δὲ τὸ πρᾶγμα κοινώσασθαι ἔχοντα· καὶ καταπλήρηθε τὴν γνώμην αὐτοῦ τὴν φιλόθεον καὶ τὴν σύνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει τὸ μέγεθος τοῦ ἐπιτάγματος, οὐδὲν ὅμως τοῦτο γνώριμον ποιεῖ, οὔτε τοῖς παισίν, οὔτε αὐτῷ τῷ Ἰσαὰκ, ἀλλὰ μόνος καθ' ἑαυτὸν τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἠγωνίζετο, καὶ καθάπερ ἀδάμας τις οὕτως ἀκαταγώνιστος ἔμενε, τὴν ἀνδρείαν τῶν λογισμῶν ἐπιδεικνύμενος, οὐδὲ πολυπραγμονῶν, ἀλλ' εἶκων μετὰ πολλοῦ τοῦ πόθου τῷ τοῦ Θεοῦ νύματι. Καὶ ἐπειδὴ περὶ τὸν τόπον ἔφθασεν, Ἀναβλήψας, φησὶν, Ἀβραάμ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, εἶδε τὸν τόπον μακρόθεν, καὶ εἶπε τοῖς παισίν αὐτοῦ· Καθίσαστε αὐτοῦ μετὰ τῆς δρῶν. Ὅρα καὶ ἐνταῦθα τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν σύνεσιν· καὶ τοὺς παῖδας λαθεῖν ἐβούλετο, διὰ πάντων δεικνύς ὅτι μετὰ προθυμίας ζεύσσης καὶ ἐπιτεταμένου πόθου πληροῦν ἐβούλετο τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει, ὅτι καινὸν καὶ παράδοξον ἦν, καὶ οὐ πρότερον ὑφ' ἑτέρου γεγονὸς τὸ παρ' αὐτοῦ μέλλον γίνεσθαι, κρύπτει τοὺς παῖδας καὶ καταλείπων αὐτοὺς μετὰ τῆς δρῶν, φησὶν· Ἐνταῦθα ἀναμείνατε, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδάριον διελευσόμην ἕως ὧδε, καὶ προσκνησάντες ἀνακάμψομεν πρὸς ὑμᾶς. Οὐκ εἰδὼς ὅτι τοῦτο ἔσται, ὁ ἔλεγεν, ἀλλὰ προεφῆτευσεν μὲν, ἴσως τοῦτο ἀγνοῶν. Ἐλεγε δὲ τοῖς παισὶ, τάχα ἐξαπατῶν αὐτοὺς καὶ παρασκευάζων αὐτοὺς μένειν· καὶ λοιπὸν ἦν ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ παιδός. Ἐλαβε δὲ Ἀβραάμ τὰ ξύλα τῆς ὀλοκαρπώσεως, καὶ ἐπέθηκεν Ἰσαὰκ τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ἐλαβε δὲ μετὰ ἑαυτοῦ τὸ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν, καὶ ἐπορεύθησιν εἰς ὄσο ἄμα. Ἡ ψυχῆς ἀνδρεία! ὦ προνήματος στερέρτης! Ἐπέθηκε, φησὶ, τῷ Ἰσαὰκ τὰ ξύλα τῆς ὀλοκαρπώσεως· αὐτὸς δὲ τὴν μάχαιραν καὶ τὸ πῦρ ἔλαβε, καὶ ἐπορεύοντο οἱ δύο ἄμα. Ποῖους ὀφθαλμοῖς ἔώρα τὸ παιδίον τὰ ξύλα ἐπιφέρμενον, [476] οἷς ἐμελλεν αὐτὸν μετ' οὐ πολὺ ἐπιθῆναι; πῶς ἡ χεὶρ φέρειν ἤδυνατο τὸ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν; Καὶ ἡ μὲν χεὶρ ἐσπεφέρετο τὸ πῦρ τὸ αἰσθητόν, τὸ δὲ ἐνδοθεν πῦρ κατέφλεγεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ ἔδαπάνα τὸν λογισμὸν, πείθων νικᾶν τῷ πρὸς τὸν Θεὸν πόθῳ, καὶ παρασκευάζον λογίζεσθαι, ὅτι ὁ ἤδη παρασχὼν καὶ ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην πατέρα γενέσθαι παρασκευάσας δυνήσεται καὶ νῦν τὰ ὑπερβαίνοντα τὸν ἀνθρώπινον λογισμὸν ἐργάσασθαι. Ἄλλ' ὅρα μοι λοιπὸν πρὸ τοῦ αἰσθητοῦ πυρὸς τὴν ἐνδοθεν κατὰ μικρὸν ἐξαπτομένην κείμενον καὶ φλέγουσαν τοῦ δικαίου τὴν ψυχὴν. Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἰσαὰκ πρὸς Ἀβραάμ τὸν πατέρα αὐτοῦ· Πάτερ, Ἰκανὸν τὸ ῥῆμα τῶν σπλάγχων αὐτῶν τοῦ δικαίου καθάψασθαι. Ὁ δὲ εἶπε· Τί ἐστὶ, τέκνον; Πατέρα καλεῖς τὸν μετὰ μικρὸν ἑαυτὰ ἐσόμενον, καὶ γὰρ τέκνον προσαγορεύω τὸν μετ' οὐ πολὺ μέλλοντα ἐπὶ τὸν βωμὸν ἀνείναι, καὶ ὃν ταῖς οἰκείαις χερσὶ μέλλω σφάζειν. Εἶτα ὁ παῖς φησὶν· Ἰδοὺ τὸ πῦρ ἐπιφέρῃ, καὶ γὰρ τὰ ξύλα· ποῦ ἐστὶ τὸ θῦμα τὸ μέλλον προσάγεσθαι; Ποῦ ἐστὶ τὸ πρόβατον τὸ εἰς τὴν ὀλοκαρπώσιν; Ἐννοεῖ μοι ἐνταῦθα τοῦ δικαίου τὴν βάσανον· πῶς ἠγεγχε τὴν ἀκοήν, πῶς ἴσχυσε ἀποκρίνασθαι τῷ πατρί.

α Savil. et quidam παρ. ὅρα πῶς καὶ ἐν τῷ διαστήματι βασανίζει τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν ὁ φιλόανθρωπος Θεοπότης. Ἐνόησεν γὰρ τί ὑπέμενεν ἐν τρισὶν υἱῶν ὁ δικαίος ἐκείνος, et cetera similiber paulum in verso ordine.

β Quinque mss. μετ' οὐ πολὺ ἐπιθῆσιν.

promissionis et postquam dixit : *In illo vocabitur tibi semen*, et ille erit successor tuus : *Post verba hæc, tentabat Deus Abraham*. Quid est, *Tentabat*? Non quod ipse ignoraret, tentatione illum probavit, sed ut et ii qui tunc erant, et qui ab eo tempore usque ad præsens futuri sunt, istud ipsum patriarchæ desiderium et obediendam in præceptis dominicis præ se ferre discant. *Et dixit, inquit, ad eum : Abraham, Abraham. At ille dixit : Ecce ego*. Quid sibi vult verbi duplicatio? Magnæ benevolentie erga patriarcham argumentum est, et monstrabat ei vocatione ipsa, se magnum aliquid præceptorum esse. Ut igitur illum attentiores redderet, vocationem geminabat, et dixit : *Abraham, Abraham. Ille autem dixit : Ecce ego. 2. Et dixit : Accipe filium tuum dilectum, quem dilexisti, Isaac, et vade in terram excelsam, et offer eum in holocaustum super unum montium, quem tibi dixeram*. Magnum præcepti pondus, et res humanam transcendens naturam. *Accipe filium tuum dilectum, quem dilexisti, Isaac*. Vide quomodo per verba ista majorem rogam succendit, et fornacem amoris, quo justus in Isaac affectus erat, vehementius excitat. *Accipe filium tuum dilectum, quem dilexisti, Isaac*. Unumquodque verbum per se sufficeret ad sauciendam animam justi. Non enim simpliciter dixit, *Isaac*, sed addidit, *Filium tuum*, quem præter omnem expectationem suscepisti, et in ipsa senectute habere potuisti, *Dilectum*, desiderabilem tuum, quem tam immodice diligis, *Isaacum*, quem successurum tibi expectas, ex quo et semen tuum multiplicandum promisi, et in tantum multiplicandum, ut stellarum multitudini et arenæ quæ juxta litus maris est adæquetur. *Illum ipsum Accipe, et vade in terram excelsam, et offer eum tibi in holocaustum super unum montium, quem tibi dicam*. Admirari subit quomodo hæc juxta auribus ferre potuerit. *Illum enim ipsum, inquit, tam desiderabilem tibi, offer mihi in holocaustum super unum montium*. Quid igitur justus? Non turbatus est animo, non confusus est mente, non consilio destitutus est ad tam stupendum præceptum, non cogitabat, non ratiocinabatur secum : Quid hoc est? qui mihi præter omnem expectationem prolem largitus est, qui propter benignitatem suam emortuam Sarræ vulvanti generationi idoneam fecit, nunc postquam ablatatus est filius et crevit, et in flore ætatis est, hunc occidi et in holocaustum offerri præcipit : qui paulo antea dixit, *In ipso vocabitur tibi semen*, nunc contraria præcipit. Et quomodo implebuntur, quæ ab eo sunt promissa? Quo pacto enim fieri potest, ut radice exsecta rami pullulent, vel succisa arbore fructus proveniant, vel fonte arefacto fluvii scaturiant? Scindendum hominis rationem talia fieri non est possibile; Deo autem volente fieri possunt omnia.

2. Cæterum horum nihil cogitavit secum justus ille, sed sicut gratus famulus, omnia omni ratione humana, unam tantum rem curabat, ut imperata opere impleret : et quasi factus ab humana natura alienus, et postponendam ducens divinis præceptis omnem affectionem et dilectionem, ad implenda Dei jussa festinavit. 5. *Et cum surrexisset, inquit, Abraham mane,*

stravit asinam suam. Accipit autem secum duos servos et Isaac filium suum : et scissis lignis in holocaustum cum surrexisset, profectus est, et venit in locum, quem dixit ei Deus, die tertio. Vide clementem Dominum, quomodo et intervallo loci justus probavit virtutem. Cogita autem quid probabile sit triduo illo sustinuisse justum¹ secum reputantem sibi præceptum esse, ut suis manibus tam dilectum filium occideret, neque rem ulli communicaret et detegeret; et obstupescere pium religiosumque ac prudentem ipsius animum. Quia enim sciebat magnitudinem præcepti, nemini prorsus hoc significavit, neque pueris, neque ipsi Isaac : sed solus secum agonem illum decertabat, et quasi adamas quidam manebat invictus, robor cogitationum tantum exhibens, et non multa causatus, magno cum desiderio obtemperabat nutui divino. Et postquam ad locum illum pervenit, 4. *Sublatis, inquit, Abraham oculis suis vidit locum a longe, 5. et dixit servis suis : Sedete hic cum asina*. Vide et hic justus magnam prudentiam : etiam servis vult esse occultus, per omnia declarans se cum ferventi alacritate et intento desiderio implere velle quod Deo probabatur. Nam quia sciebat novum et inauditum esse id quod ab ipso faciendum erat, neque ab ullo unquam tale quiddam factum fuisse antea, rem servis occultat. Et relictis eis cum asina, inquit : 5. *Hic expectate : ego enim et puer ambulabimus usque illuc, et cum adoraverimus, revertemur ad vos*. Ignorans futurum esse id quod dicebat, sed prophetavit quidem, ignorans tamen fortassis. Dicebat autem hæc servis, forte ut imponeret eis, et faceret ut ibi manentes non sequerentur : ac deinceps cum puero erat patriarcha. 6. *Accipit autem Abraham ligna holocausti, et imposuit Isaac filio suo. Tulit quoque in manibus ignem et gladium, et perrexerunt duo illi simul*. O animæ fortitudinem ! o spiritus soliditatem ! *Et imposuit, inquit, Isaac ligna holocausti* : ipse autem gladium et ignem accepit, et iverant ambo simul. Qualibus oculis spectabat puerum ligna afferentem, super quæ non multo post illum immolaturus² erat? quomodo manus ferre potuit ignem et gladium? Et manus quidem ferebat ignem sensibilem, ignis autem interior accendebat ipsius mentem, et rationem absumebat, persuadebatque ut amore in Deum vinceret, et hanc cogitationem immittebat, eum, qui jam supra humanam naturam se fecerat esse patrem, iterum posse et nunc quæ humanam transgrediuntur rationem operari. Cæterum vide, obsecro, deinceps ante sensibilem illum ignem, incendiium internum, quod paulatim exardescerebat, et justus mentem inflammabat. 7. *Dixit autem, inquit, Isaac ad Abraham patrem suum : Pater. Sufficiebat hoc verbum ad lancinanda justus hujus viscera. Ille autem dixit : Quid est, fili? Patrem vocas, paulo post futurum orbem : et ego filium appello, qui non multo post super altare ascendurus est, necis occidendus manibus. Deinde puer inquit : Ecce ignem affers, et ego ligna; ubi est hostia immolanda? Ubi*

¹ Savil. et quidam Mss. : *Cogita enim quanta perpessus sit justus ille intra tres noctes.*

² Quæque Mss., *impositurus, pro, immolaturus.*

est ovis ad holocaustum? Considera, obsecro, hic justus viri cruciatum, quomodo tulit auribus, quomodo potuit respondere puero, quomodo non est confusus mente, quomodo filio occultare potuit id quod futurum erat: sed inquit generoso spiritu et forti anima: 8. *Deus videbit sibi metipsum ovem ad holocaustum, fili.* Vide etiam hic quo pacto ignarus insinuat iterum quod futurum erat. Videbatur enim per responsum Isaac decessisse, sed illi quidem verbis interim persuasit: ipse autem majorem gravioremque dolore pertulit, verba in anima versans, et cogitans pueri elegantiam externam, internamque pulchritudinem, obedientiam, gratiam, ætatis florem. 9. *Cumque irent ambo, venerunt ad locum de quo dixit ei Deus.* Venerunt, inquit, ad montem excelsum, quem scilicet ei Dominus indicarat: *Et ædificavit ibi Abraham altare.* Iterum obstupesco justis fortitudinem, quomodo potuerit exstruere altare, quomodo valuerit, quomodo non defecerit præ angustia, sed et altare ædificaverit, et imposuerit ligna. *Et ligatum filium suum Isaac imposuit super altare.* 10. *Et extendit Abraham manum suam, ut acciperet gladium, et occideret filium suum.*

3. *Abrahami fortitudo et Isaaci obsequentia.* — Ne leviter prætercurramus, dilecti, quæ dicta sunt: sed consideremus quomodo non avolarit a corpore anima, quomodo potuerit suis manibus colligare, et lignis imponere tam dilectum, tam amabilem unigenitum. *Et extendit,* inquit, *Abraham manum suam, ut arripere gladium ad occidendum filium suum.* O religiosam animam! o fortem mentem! o ingentem amorem! o rationem vincentem humanam naturam! *Acceptit,* inquit, *gladium, ut occideret filium suum.* Utrum magis admirer et obstupescam, forte in me spiritum patriarchæ, an pueri obedientiam? quod neque relucta us est, neque factum ægre tulit, sed cessit et obtemperavit iis quæ a patre facta sunt, et sicut agnus cum silentio super altare accubuit, exspectans patris dexteram? Verum ubi illa pia mens sua omnia consummavit et nihil intermisit: ostendens bonus Dominus, se non occidi puerum, sed potius justis virtutem detegi volentem, hæc imperasse: coronato justo ob voluntatem suam, et accepta consummata hostia ex mente patriarchæ, nunc suam declarat benignitatem. 11. *Et vocavit eum,* inquit, *angelus Domini de caelo, dixitque, Abraham, Abraham.* Nam quia videbat justum jam accinctum et paratum ad immolationem, et volentem implere mandatum Domini, idcirco vocat eum de caelo, et dicit: Abraham, Abraham. Bene et hic geminatione usus est, ut superaret impetum justis, et quasi per vocem detineretur justis dextera, jam tendens ad pueri caedem. *Et dixit: Ecce ego.* 12. *Et dixit: Ne injicias manum tuam in puerum, neque facias illi quidquam. Nunc enim cognovi quia times Deum tu, et non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Ne injicias, inquit, manum tuam in puerum.* Non hoc præcepi ut opus perficiatur, neque volo ut occidatur filius tuus: sed ut obedientia tua manifesta sit omnibus. Igitur ne feceris ei quidquam. Contentus sum voluntate tua, et ex hac te coronabo et prædico. Nunc enim cognovi quia

times Deum tu. Vide quomodo humiliter se nostræ infirmitati hoc verbo attemperat. Quid igitur? ignorabatne ante hoc justis virtutem, et nunc cognovit omnium Dominus? Non hoc, inquit, significat, quod nunc ipse cognoverit. Sed quid dicere vult? Nunc, inquit, omnibus declarasti, quomodo sincero timore Deum colas. Nam ego noveram famulum meum: quæ autem nunc a te facta sunt doctrinæ materia sunt tam præsentibus quam futuris. Notum enim fecisti nunc omnibus te timere Deum, et curare ut mandata ejus opere impleas: *Et non pepercisti filio tuo dilecto propter me:* illi qui tam dilectus est, quem tam ardentem amas, non pepercisti propter me, propter mandatum et jussum meum: sed prætulisti mandatum meum filio tuo. Proinde et filium tuum accipe. Propter hoc enim pollicitus sum fore ut semen tuum extenderetur: redimitus ergo obedientiæ tuæ corona, abi. Ego enim voluntatem coronare soleo, et propter mentem præmia largiri. Opere enim impleri par est ea quæ a te dicta sunt et servis tuis et Isaac: illis enim promisisti, *Cum adoraverimus, redibimus:* ecce hoc nunc erit; et puero rugante, *Ubi ovis est ad holocaustum? Deus videbit sibi metipsum ovem ad holocaustum,* dixisti. Ecce cum respexeris, inquit, oculis, vide prædictam a te ovem, quam scilicet pro puero sacrificabis. 13. *Ut respexerit autem oculis vidit: et ecce aries unus detinebatur cornibus in arbusto Sabec.* *Et tollit Abraham, et accepit arietem, et obtulit illum in holocaustum pro Isaac filio suo.* Vidi religiosam tuam mentem, inquit, ecce id quod prius dixisti puero, hoc tibi præparavi. *Et accepit,* inquit, *et obtulit in holocaustum pro Isaac filio suo.* Vidisti Dei clementiam? Et sacrificium consummatum est, et patriarcha religiosam suam mentem declaravit, et a voluntate coronam reportavit: et Isaac accepto, rediit cum innumeris coronis.

Sacrificium Abraham figura crucis. — Hæc autem omnia figura fuerunt crucis. Propterea et Christus Judæis dicebat: *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; et vidit, et gavisus est* (Joan. 8. 56). Quomodo vidit, qui tot annis præcessit? Per figuram, per umbram. Sicut enim hic ovis oblatus est pro Isaac, ita et rationalis agnus oblatus est pro mundo. Oportebat enim in umbra describi, et præsignari antea veritatem. Vide namque, obsecro, carissime, quomodo omnia per umbram præfigurata sunt: unigenitus illic, et unigenitus hic (a); dilectus illic et germanus, dilectus et hic ac germanus. *Hic enim est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (Matth. 3. 17). A patre ille in holocaustum offerrebat, et hunc Pater tradidit. Et hoc clamat Paulus dicens: *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non et cum illo omnia nobis daturus est* (Rom. 8. 32)? Illic usque umbra; postea rerum veritas longe excellentior monstratur. Agnus enim hic rationalis pro toto mundo oblatus est, totum orbem terrarum purifica-

(a) Huic loco conferatur oratio de beato Abrahamo, supra tom. II, quæ honoribus in multis huic nostræ ætatis deprehenditur.

πῶς οὐ συνεχύθη, πῶς ἤνεγκε ταμειύσασθαι, καὶ μὴ κατέδηλον ποιῆσαι τῷ παιδί τὸ μέλλον ἔσεσθαι, ἀλλὰ φησι γενναίῳ φρονήματι καὶ ἀνδρείῳ τῇ ψυχῇ· Ὁ Θεὸς *δύσεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς ὀλοκάρπωσιν, τέκνον.* Ὅρα καὶ ἐνταῦθα πῶς οὐκ εἶδὼς πάλιν μνησθεὶς τὸ μέλλον ἔσεσθαι. Ἐδοξε γὰρ διὰ τῆς ἀποκρίσεως παραλογίζεσθαι τὸν Ἰσαὰκ, ἀλλ' ἐκείνον μὲν διὰ τῶν ῥημάτων πρὸς τὸ παρὸν ἔπεισεν, αὐτὸς δὲ μείζονα τὴν οὐδύνην καὶ ἐπιπεταμένην ὑπέμεινε, τὰ ῥήματα αὐτὰ στρέφων ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ ἐνοῶν τοῦ πατρὸς τὴν εὐμορφίαν τὴν ἔξωθεν, τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος, τὸ πειθήνιον, τὸ ἐπέραστον, αὐτὸ τῆς ἡλικίας τὸ ἄνθος. *Παρουθέντες δὲ ἀμφοτέροισι ἐλέσθαι ἕκαστον τὸν τόσον, ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός.* Παρεγένοντο, φησὶν, ἐπὶ τὸ ἕρος τὸ ὑψηλόν, ὅπερ αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐγκώρισε· *Καὶ ὑποκόμησεν ἐκεῖ Ἀβραὰμ θυσιαστήριον.* Πάλιν ἐκπλήττομαι τοῦ δικαίου τὴν ἀνδρείαν, πῶς ἠδυνήθη τὸ θυσιαστήριον οἰκοδομῆσαι, πῶς ἰσχυσε, πῶς οὐ διελύθη ὑπὸ τῆς ἀγωνίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ θυσιαστήριον ὑποκόμησεν, καὶ ἐπέθηκε τὰ εὐλα. *Καὶ συμποδίσας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐπέθηκεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ ἐξέτισεν Ἀβραὰμ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, λαβεῖν τὴν μάχαιραν, σφάζει τὸν υἱὸν αὐτοῦ.*

γ'. Μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν, ἀγαπητοί, τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ἐνοησώμεν πῶς οὐκ ἀπέπητ τοῦ σώματος ἡ ψυχῇ, πῶς ἤνεγκε ταῖς οικελαῖς χεῖρσι συμποδίσαι, καὶ τοῖς ζύλοις ἐπιθεῖναι τὸν ἀγαπητόν, τὸν ἐπέραστον, τὸν μονογενῆ· *Καὶ ἐξέτισεν, φησὶν, Ἀβραὰμ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, λαβεῖν τὴν μάχαιραν, σφάζει τὸν υἱὸν αὐτοῦ.* Ὡ φιλοθέου ψυχῆς! Ὡ γνώμης ἀνδρείας! Ὡ πόθου ἐπιπεταμένου! Ὡ λογισμοῦ νικῶντος ἀνθρωπίνην φύσιν! *Ἐλυθε, φησὶ, τὴν μάχαιραν, σφάζει τὸν υἱὸν αὐτοῦ.* Τίνα θαυμάσια καὶ ἐκπλαγῆ; [477] τοῦ πατριάρχου τὸ ἀνδρεῖον φρόνημα, ἢ τοῦ παιδὸς τὴν ὑπακοήν; ὅτι οὐκ ἀπεσκήρτισεν, οὐδὲ ἔδυσχεράνε πρὸς τὸ γινόμενον, ἀλλ' ἐπέθετο καὶ εἶπε τοῖς ὑπὸ τοῦ πατρὸς γινόμενοις, καὶ καθάπερ ἀρνίον μεθ' ἡσυχίας τῷ βωμῷ ἐπέκειτο, ἀναμμένων τοῦ πατρὸς τὴν δεξιάν; Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ τῆς γνώμης ἅπαντα ἀπηρτίσθη, καὶ οὐδὲν λοιπὸν ἐνέλιπε, δεικνύς ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης ὅτι οὐ σφαγῆναι τὸν παῖδα βουλόμενος ταῦτα ἐπέταξεν, ἀλλὰ τοῦ δικαίου θέλων ἐκκαλύψαι τὴν ἀρετὴν ἀπὸ τῆς γνώμης στεφανώσας τὸν δίκαιον, καὶ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως, τοῦ πατριάρχου τὴν ἀπηρτισμένην θυσίαν δεξιόμενος λοιπὸν τὴν οικελαὶ ἐπιδείκνυται φιλανθρωπίαν. *Καὶ ἐκάλεσεν αὐτόν, φησὶν, ἀγγελος Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ εἶπεν· Ἀβραὰμ, Ἀβραὰμ.* Ἐπειδὴ γὰρ ἑώρα συντεταμένον τὸν δίκαιον, καὶ ἔτοιμον ὄντα πρὸς τὴν σφαγὴν, καὶ τὸ ἐπίταγμα πληρῶσαι βουλόμενον, διὰ τοῦτο καλεῖ αὐτόν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ φησὶν, Ἀβραὰμ, Ἀβραὰμ. Καλῶς καὶ ἐνταῦθα τῷ διπλασιασμῷ ἐχρήσατο, ἵνα περιγένηται τῆς ὀρμῆς τοῦ δικαίου, καὶ μονονουχὶ διὰ τῆς φωτῆς κατάσχη τοῦ πατριάρχου τὴν δεξιάν ἐπιγεομένην πρὸς τὴν τοῦ παιδὸς σφαγὴν. *Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ. Καὶ εἶπε· Μὴ ἐπιβάλης τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον, μηδὲ κοιμήσης αὐτῷ μηδέν. Νῦν γὰρ ἔγνω ὅτι φοβῆ τὸν Θεόν σου, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ.* — *Μὴ ἐπιβάλης, φησὶ, τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον.* Οὐ τὸ ἔργον γενέσθαι βουλόμενος τοῦτο ἐπέταξα, οὐδὲ σφαγῆναι θέλων τὸν παῖδα τὸν σὸν, ἀλλὰ τὴν ὑπακοήν τὴν σὴν ἅπασιν κατέδηλον ποιῆσαι. Μὴ τοίνυν ποιήσης αὐτῷ μηδέν· ἀρκούμαι γὰρ τῇ γνώμῃ τῇ σῇ, καὶ ἐντεῦθεν στεφανῶ καὶ ἀνακηρύττω σε. Νῦν γὰρ ἔγνω ὅτι φοβῆ σὺ τὸν Θεόν. Ὅρα

λέξεως συγκατάβασιν. Τί οὖν; πρὸ τούτου ἡγνῶει τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ νῦν ἔγνω ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης; Οὐ τοῦτο φησὶν, ὅτι αὐτὸς νῦν ἔγνω. Ἀλλὰ τί; Νῦν, φησὶν, ἅπασιν ἐγκώρισε, ὅπως ἐλικρινῆ τὸν φόβον ἔχεις τὸν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἤδειν τὸν ἐμὸν θεράποντα· τὰ δὲ νῦν παρὰ σοῦ γενομένα τοῖς τε νῦν οὔσι, ταῖς τε μετὰ ταῦτα γενεαῖς διδασκαλίας ὑπόθεσις γενήσεται. Ἐγκώρισε γὰρ νῦν ἅπασιν ὅπως φοβῆ τὸν Θεόν, καὶ τὰ προσταττόμενα εἰς ἔργον ἀγαγεῖν σπεύδει· *Καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ*· τοῦ σφόδρα σοι περιποθήτου καὶ γνησίως ὑπὸ σοῦ ἀγαπωμένου οὐκ ἐφείσω δι' ἐμέ, διὰ τὸ πρόσταγμα τὸ ἐμὸν, διὰ τὸ ἐπίταγμα τὸ παρ' ἐμοῦ· ἀλλὰ προετίμησας τὸ παρ' ἐμοῦ καλεωσθέν τοῦ παιδὸς τοῦ σοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν παῖδα δέχου τὸν σὸν. Διὰ τοῦτο γὰρ σοι ἐπηγγειλάμεν τὸ σπέρμα τὸ σὸν ἐκταθήσεσθαι· καὶ τὸν ἐπὶ τῇ ὑπακοῇ στέφανον ἀναθησάμενος ἀπιθεῖ. Ἐγὼ γὰρ τὴν προαίρεσιν οἶδα στεφανοῦν, καὶ ἀπὸ τῆς γνώμης τὰ βραβεῖα παρέχειν. Εἰς ἔργον γὰρ ἐκθῆναι προσήκει τὰ παρὰ σοῦ ῥηθέντα· καὶ τοῖς παισὶ τοῖς σοῖς καὶ τῷ Ἰσαὰκ· ἐκείνοις γὰρ ἐπηγγειλω, ὅτι *Προσκυρήσαντες ἀναστρέψομεν*· καὶ τοῦτο ἤδη ἔστα· καὶ τῷ παιδί πυθομένῳ, *Ποῦ ἐστὶ τὸ πρόβατον τὸ εἰς ὀλοκάρπωσιν;* Ὁ Θεὸς *δύσεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς ὀλοκάρπωσιν, εἶπας.* Ἰδοὺ οὖν ἀναβλέψας [478] τοῖς ὀφθαλμοῖς σου ὄρα τὸ προῤῥῆθην παρὰ σοῦ πρόβατον, ὅπερ ἀντὶ τοῦ παιδὸς ὀλοκαρπώσεις. *Ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδες, καὶ ἰδοὺ κριὸς εἰς κατεχόμενος τῶν κερμάτων ἐν φυτῷ Σαβέκ.* *Καὶ ἐπορεύθη Ἀβραὰμ, καὶ ἔλαβε τὸν κριόν, καὶ ἀνήνεγκεν αὐτόν εἰς ὀλοκάρπωσιν ἀντὶ Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.* Εἶδόν σου, φησὶ, τῆς γνώμης τὸ φιλοθέου, ἰδοὺ ὅπερ προλαβὼν εἶπες τῷ παιδί, τοῦτο σοι παρεσκευάσα. *Καὶ ἔλαβε, καὶ ἀνήνεγκεν εἰς ὀλοκάρπωσιν ἀντὶ Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.* Εἶδες Θεοῦ φιλανθρωπίαν; Καὶ ἡ θυσιὰ ἀπηρτίσθη, καὶ ὁ πατριάρχης τὸ φιλοθεον αὐτοῦ τῆς γνώμης ἐπαδείξατο, καὶ ἀπο τῆς προαιρέσεως τὸν στέφανον ἐκομίσατο, καὶ τὸν Ἰσαὰκ λαβὼν ἐπάνεισι μετὰ μυρίων στεφάνων. Ταῦτα δὲ πάντα τύπος ἐγένετο τοῦ σταυροῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν· *Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγάπησεν, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν*· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Πῶς εἶδεν ὁ πρὸ τοσοῦτων γεγεννημένος χρόνων; Διὰ τοῦ τύπου, διὰ τῆς σκιας. Καθάπερ γὰρ ἐνταῦθα τὸ πρόβατον προσηνέχθη ἀντὶ τοῦ Ἰσαὰκ, οὕτως ὁ λογικὸς ἄμνός προσηνέχθη ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης. Ἐδεῖ γὰρ ἐν τῇ σκιά προδιαγραφῆναι τὴν ἀλήθειαν. Ὅρα μοι γὰρ, ἀγαπητέ, πῶς ἅπαντα διὰ τῆς σκιας προετυποῦτο· μονογενὴς ἐκεῖ, καὶ μονογενὴς ἐνταῦθα· ἀγαπητὸς ἐκεῖ καὶ γνήσιος, ἀγαπητὸς καὶ ἐνταῦθα καὶ γνήσιος. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, φησὶν, ἐν ᾧ ἠυδόκησα. Ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐκείνος εἰς ὀλοκαύτωσιν ἀνεφέρετο, καὶ τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐξέδωκε. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χάρισται; Μέχρι τούτου ἡ σκιά· λοιπὸν δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἀλήθεια πολὺ τὸ ὑπερέχον ἐπιδείκνυται. Ὁ γὰρ ἄμνός οὗτος ὁ λογικὸς ὑπὲρ ἁπάσης τῆς οἰκουμένης προσεφέρετο, οὗτος τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐξεκάθηρεν· οὗτος τοὺς ἀνθρώπους τῆς πλάνης ἤλυθεθέρωσε,

καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαπήγαγεν· οὗτος τὴν γῆν οὐρανὸν ἐποίησεν, οὐ τῶν στοιχείων ἐναλλάξας τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πολιτείαν εἰς τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους μεταστήσας. Διὰ τοῦτου πᾶσα ἡ τῶν δαιμόνων θεραπεία λέλυται· διὰ τοῦτου οὐκ ἔτι λιθοὶ καὶ ξύλοι προκυνοῦσιν ἄνθρωποι, οὐδὲ οἱ λόγῳ τετιμημένοι τοῖς ἀναισθητοῖς ὑποκύπτουσιν, ἀλλὰ πᾶσα ἀπελήλαται ἡ πλάνη, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φῶς τὴν οἰκουμένην κατηύγασεν.

δ. Εἶδες τῆς ἀληθείας τὴν ὑπεροχὴν; εἶδες τί μὲν ἡ σκιά, τί δὲ ἡ ἀλήθεια; Καὶ ἐκάλεσε, φησὶν, Ἄβραάμ τὸ δρομαίον τοῦ τόπου ἐκείνου, Κύριος εἶδεν· Ἰνα εἰπωσὶ σήμερον, Ἐν τῷ ὄρει Κύριος ὤφθη. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν φιλόθεον γνώμην, πῶς ἐκάστοτε ἐκ τῶν συμβαινόντων τὰς προσηγορίας τοῖς τόποις ἐπιτίθεισι. Τὴν γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένην ἐπισκεψὶν ἂ βουλόμενος, καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ, ἐναποθέσθαι τῷ τόπῳ διὰ τῆς προσηγορίας, φησὶ, Καὶ ἐκάλεσε τὸ δρομαίον τοῦ τόπου, Κύριος εἶδεν. Ἦρκει μὲν οὖν πρὸς ἀμοιβὴν τῷ δικαίῳ καὶ τὸ ζῶντα ἐπαγαγεῖν τὴν Ἰσαάκ, καὶ τὸ ἀξιώθηναί τοῦ ἐγκωμίου τοῦ μεγάλου, τοῦ, [479] *Nūn ἔγγων δεῖ φοβῆ ἔόν Θεὸν σὺ· ἀλλ' ὁ φιλότιμος ταῖς δωρεαῖς ἀεὶ νικῶν καὶ ταῖς εὐεργεσίαις τὴν ἔννοιαν τὴν ἡμετέραν, ἐπιδαψιλεύεται καὶ νῦν τοῦ δικαίου τὴν γνώμην, καὶ ἀμειβόμενός ἂ φησι πάλιν πρὸς αὐτόν· Καὶ ἐκάλεσεν ἄγγελος Κυρίου τὸν Ἄβραάμ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγων· Κατ' ἔμναυτοῦ ὠμοσα, λέγει Κύριος, οὐ εἵνεκεν ἐπολήσας τὸ ρῆμα τοῦτο· καὶ οὐκ ἐφέλω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ, ἢ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, καὶ κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου τὰς πόλεις τῶν ὑπεραντιῶν, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀπ' ὧν ὕπηκουσας τῆς ἐμῆς φωτῆς. Ἐπειδὴ ἐπλήρωσας, φησὶ, τὸ ἐπίταγμα τὸ ἐμὸν, καὶ τὴν οικίαν ὑπακοὴν διὰ πάντων ἐπέδειξω, διὰ τοῦτο ἄκουε, ὅτι Κατ' ἔμναυτοῦ ὠμοσα, λέγει Κύριος. Ὅρα Θεοῦ συγκατάθεσιν· Κατ' ἔμναυτοῦ, φησὶν, ὠμοσα, ἵνα θαρρῆν ἐξῆς, ὅτι πάντως ἔσται τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρημένα. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ ἀνὴρ ὅρκον ἐπιθῶσι τοῖς ἐπαγγελθεῖσι, τότε ὡς βεβαίαν τὴν ὑπόσχεσιν δεξάμενοι, οὕτω διακρίνεται οἱ τὴν ἐπαγγελίαν ἐσχηκότες· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δεσπότης τῇ ἀνθρωπίνῃ συνηθειᾷ χρῆσάμενός φησι· Κατ' ἔμναυτοῦ ὠμοσα, οὐ εἵνεκεν ἐπολήσας τὸ ρῆμα τοῦτο, καὶ οὐκ ἐφέλω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Σκόπει μοι φιλοφροσύνην Δεσπότη. Οὐκ ἐφέλω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Καὶ μὴν ζῶντα αὐτὸν ἐπανάγει. Μὴ τὸ τέλος ἴδης, ἀγαπητέ, ἀλλὰ τὴν γνώμην μάθε, μεθ' ἧς ἀσυλλογιστως τὰ προσταττόμενα ἐπλήρου. Ὅσον γὰρ εἰς προαίρεσιν, ἤμαξ τὴν δεξιάν ὁ πατριάρχης, καὶ κατὰ τῆς δέξιός τοῦ παιδὸς ἐπαφῆκε τὸ ξίφος, καὶ ἀπηρτισμένην ἀπειργάσατο τὴν θυσίαν· δι' ὃ καὶ ὁ Δεσπότης, ὡς εἰς ἔργον τῆς θυσίας ἐνεχθείσης, οὕτω τὸν ἔπαινον τοῦ δικαίου συντίθεισι, καὶ φησὶν, ὅτι Οὐκ ἐφέλω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Σὺ μὲν οὐκ ἐφέλω διὰ τὸ ἐμὸν πρόσταγμα· ἐγὼ δὲ ἐφείσάμην διὰ τὴν σὴν ὑπακοήν. Ἐνεκεν οὖν τῆς ὑπακοῆς ταύτης ἀμειβόμενός σε, εὐλογήσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε. Ὅρα εὐλογίας ἐπίτασιν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπιπλέον πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου. Οὗτος γὰρ*

^a Quinque mss. ἐπισκοπήν.

^b Καὶ ἀμειβόμενος potest hic dupliciter modo intelligi, et vicisim alloquens, vel et respondens, quo sensu usurpatur hæc non sæpiissime, vel explicari potest, et vicisim remanens, nive et mutua pro muteribus reddens, et hoc posteriori modo potio hic intelligendum esse.

ὁ τῆ γνώμῃ σου σφαιρασθεῖς, οὕτως εἰς πλῆθος ἐκτείνοντο ἐξαι τὸ σπέρμα, ὡς τοῖς ἀστροῖς καὶ τῇ ἄμμῳ παρισωθῆναι, Καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι σου, ἀπ' ὧν ὕπηκουσας τῆς ἐμῆς φωτῆς. Ταῦτα δὲ σοι, φησὶν, ἅπαντα ἔσται διὰ τὴν πολλὴν ὑπακοήν. Ἄρα τῶν μυρίων ἡμῖν ἀγαθῶν πρόξενον ἐγίνεται τὸ ὑπακοῦειν τῷ Δεσπότη, καὶ πειθεσθαι αὐτοῦ τοῖς προστάγμασι, καὶ ὁμοίως τῷ πατριάρχῃ τούτῳ μὴ περιεργάζεσθαι τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπιταττόμενα· ἀλλὰ καθάπερ εὐγνώμονας οἰκέτας πληροῦν τὰ διατεταγμένα, καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων λόγον παραχωρεῖν τῷ Δεσπότη; Ἐάν οὖν οὕτω παιδεύσωμεν ἑαυτοὺς, δυνήσομεθα καὶ τὴν αὐτὴν ὑπακοὴν τῷ δικαίῳ ἐπιδείξασθαι, καὶ τῶν αὐτῶν στεφάνων ἐπιτυχεῖν. Πῶς δὲ ὑπακούσομεν; Ἐάν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων [480] πληρώσωμεν. Οὐ γὰρ οἱ ἀκραταί, φησὶ, τοῦ νόμου δικαιοθήσονται, ἀλλ' οἱ ποιηταί. Τί γὰρ ὄφελος, ἐάν καθ' ἐκάστην μὲν ἀκούωμεν, ἀμειβόμεν δὲ τῆς τούτων ἐργασίας; Διὸ παρακῶ, ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν τῶν ἔργων σπεύσομεν· οὐδὲ γὰρ ἄλλως σωθῆναι δυνατόν· ἵνα καὶ τὰ ἡμαρτημένα ἀπονιψώμεθα, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ τοῦ Δεσπότη φιλοφροσύνης ἀξιωθώμεν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΗ'.

Ἀπεκρίθησαν δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Χέτ πρὸς Ἄβραάμ, καὶ εἶπαν· Βασιλεὺς παρὰ Θεοῦ εἶ σὺ ἐν ἡμῖν, ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς μητριοῖς ἡμῶν θάψον τὸν νεκρὸν σου.

Εἶδετε χθὲς, ἀγαπητοὶ, τοῦ πατριάρχου τὴν ἀνδρείαν· εἶδετε ψυχὴν ἀδάμαντος στερότεραν, πῶς, τὸ ἦκον εἰς αὐτόν, διὰ τὴν περὶ τὸν Θεὸν πόθον ἱερῶς τοῦ παιδὸς ἐγένετο, καὶ τῇ μὲν γνώμῃ ἤμαξ τὴν δεξιάν, καὶ τὸ ἱερεῖον προσήνεγκε· διὰ δὲ τὴν ἀφατον τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην σώων καὶ ὑγιῆ τὸν παῖδα λαβὼν ἐπαφήει, καὶ ἀπὸ τῆς προαιρέτους ἀνεκέρυττετο ὁ πατριάρχης καὶ τὸν στέφανον λαμπρὸν ἀνεδήσατο, καὶ τοῦτον τὸν τελευταῖον ἀγῶνα ἠγωνίσαστο, καὶ διὰ πάντων τὸ φιλόθεον αὐτοῦ τῆς γνώμης ἐπέδειξαστο. Ἰδωμεν ἄ καὶ σήμερον τοῦ δικαίου τούτου τὸ φιλόστοργον, ὅσον ποιεῖται τοῦ παιδὸς τὴν κηδεμονίαν. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ τὸ ἀπὸ τῆς θυσίας ταύτης ἐπαγελαθῆναι τῆς καινῆς καὶ παραδόχου διεδέξατο αὐτόν τῆς Σάρρας τὸ πένθος, αἰτήσας παρὰ τῶν υἱῶν Χέτ κτήσιν τάφου, καὶ πριάμενος τὸν τόπον, ἀπέθετο τὸν νεκρὸν, καὶ ταύτην πρώτην ἀρχὴν κτήσεως ποιεῖται ὁ πατριάρχης διὰ τὴν τῆς Σάρρας τελευτήν. Δεικνύσα γὰρ ἡμῖν ἡ θεία Γραφή διὰ πάντων τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ ὅτι ὡς πάροικος καὶ παρεπίδημος ἅπαντα διῆγε τὸν χρόνον, καὶ τοῦτο ἐπεσημήνατο, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ὁ τοσαύτης ἀπολαύων τῆς ἀνωθεν συμμαχίας, καὶ οὕτω περιφανῆς γεγονώς, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον πλῆθος ἐκταθείς, οἰκεῖον τόπον οὐκ ἐκτῆσατο, καθάπερ νῦν πολλοὶ ποιούσιν, ἀγροὺς καὶ κώμας, καὶ πολλὴν τινα καὶ ἀφαινον περιουσίαν κατακτάσθαι σπουδάζοντες. Εἶχε γὰρ ἀρκούντα πλοῦτον τὸν ἀπὸ τῆς γνώμης, καὶ οὐδέμιαν περὶ ταῦτα ποιεῖτο τὴν σπουδὴν. Ἀκουέτωσαν οἱ ἄβρονον καὶ ἐν μιᾷ καιροῦ ροπή τὰ πάντων περιβαλλόμενοι, καὶ πανταχοῦ, ὡς εἶπειν, τῆς οἰκειᾶς πλεονεξίας τὴν ἐπιθυμίαν ἐκτείνοντες, καὶ μιμνήσθωσαν τὸν πατριάρχην, τὸν οὐδὲ ὅπου καταβῆ τῆς Σάρρας τὸ λείψανον ἐσχηκότα, μέχρις ὅτε, καὶ ὅτ' αὐτῆς τῆς ἀνάγκης ἄθουμένος, ὠνήσατο τὸν ἀγρὸν καὶ τὸ στήλαιον παρὰ τῶν υἱῶν Χέτ. Ὅτι γὰρ περιδλεπτός ἦν παρὰ τοῖς τὴν Χαναανίαν οἰκοῦσιν, ἄκουε τῶν υἱῶν Χέτ πρὸς αὐτὸν λεγόντων· [481] Βασιλεὺς παρὰ Θεοῦ εἶ σὺ ἐν ἡμῖν, ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς

^c Savil. et pauci mss. πρόξενος, quæ lectio non spernenda.

^d Savil. et sex mss. ἠγωνίσαστο, ἵνα διὰ πάντων τὸ φιλόθεον αὐτοῦ τῆς γνώμης ἅπασι γένηται κατάδηλον. Ἰδωμεν.

^e Hæc, κατακτάσθαι σπουδάζοντες, desunt in Savil. et in aliquot mss.

vit; hic homines ab errore liberavit, et ad veritatem reduxit; hic terram cælum fecit, non elementorum immutata natura, sed conversatione cælesti hominibus super terram degentibus allata. Per hunc omnis dæmonum cultus solutus est; per hunc factum est ut non adorentur lapides et ligna ab hominibus: et qui ratione præditi sunt ante insensibilia non prociidunt, sed omniabi error, et veritatis lux orbem illustravit.

4. Vidisti veritatis excellentiam? vidisti quid umbra, quid veritas? 14. *Et vocavit, inquit, Abraham nomen loci illius, Dominus vidit: ut dicant hodie, in monte Dominus visus est. Vide justi religiosam mentem, quomodo ubique ex iis quæ acciderant appellationes locis imponit. Visitationem enim a Deo factam volens quasi in columna ærea insculpere loco per appellationem, Vocavit nomen loci, Dominus vidit. Sufficiebat quidem justo pro præmio, quod vivus rediret Isaac, et quod meritis esset illam eximiam laudem, nempe quod dicit: Nunc cognovi quod times Deum tu: verumtamen is qui donis certare cupit, et beneficiis semper vincit mentem nostram, justi animum vitiis exornat præmiis, et inquit iterum ad illum: 15. Et vocavit angelus Domini Abraham secundo de cælo, dicens: 16. Per memetipsum juravi, dicit Dominus, eo quod fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo dilecto propter me, 17. profecto benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, et sicut arenam quæ est in litore maris; et hereditate possidebit semen tuum civitates hostium, 18. et in semine tuo benedicentur omnes gentes terræ, eo quod audisti vocem meam. Quia, inquit, implevisti præceptum meum, et tuam obedientiam per omnia declarasti, propterea audi: Per memetipsum juravi, dicit Dominus. Vide quomodo in sermone se demittat Dominus: Per memetipsum, inquit, juravi, ut confidas omnino eventura tibi quæ a me dicta sunt. Quandoquidem enim cum homines promissis juramenta addunt, tunc stabiliozem accipiunt promissionem ii quibus promittitur: eapropter et Dominus humana usus consuetudine inquit: Per memetipsum juravi, eo quod fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Considera, obsecro, clementiam Domini. Non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Attamen vnum ipsum reducit. Non eventum respicias, dilecte, sed voluntatem et mentem disce, qua sine ullo ratiocinio mandata implebat. Quantum enim ad voluntatem attinet, cruentaverat dextram patriarcha, et per cervicem pueri immiserat gladium, perfectumque obtulerat sacrificium: idcirco Dominus, quasi sacrificio re ipsa consummato, laudat justum, et dicit: Non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Tu quidem non pepercisti propter meum mandatum; ego autem peperci propter tuam obedientiam. Propter hanc tuam obedientiam te remunerans, Benedicam te, et multiplicans multiplicabo te. Vide cumulatam benedictionem: hoc est: Amplius multiplicabo semen tuum. Hic enim qui per voluntatem tuam occisus est, in tantam multitudinem propagabit semen tuum, ut stellis et arenæ adæquandum sit,*

Et omnes gentes in semine tuo benedicendæ sint, eo quod audisti vocem meam. Hæc omnia, inquit, tibi in obedientiæ tantæ mercedem aderunt.

Moralis exhortatio. — Ergone plurima nobis bona id conciliat, quod obediimus Deo et præceptis ejus obtemperamus, et sicut patriarcha ille, curiosius non inquirimus, quare talia ab eo imperata sint: sed ut grati servi implemus mandata, rationemque eorum relinquimus Domino? Si igitur sic docuerimus nosmetipsos, poterimus et eandem obedientiam exhibere, quam justus ille, easdemque consequi coronas. Quomodo autem obediemus? Si mandata ejus opere adimpleverimus. *Non enim auditores, inquit, legis justificabuntur, sed factores (Rom. 2. 13).* Quæ enim utilitas, si quotidie audiamus, et opera negligamus? Ideo oro, ut ad agenda opera bona festincimus; neque enim aliter salutem consequi possumus: ut et peccata nostra abluamus, et clementia Domini digni habeamur, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et sancto vivificoque Spiritui sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVIII.

Responderunt autem filii Chet ad Abraham, et dixerunt: Rex a Deo es tu in nobis, in electis sepulcris nostris sepeli mortuum tuum (Gen. 23. 5. 6).

1. Vidistis heri, dilecti, patriarchæ fortitudinem: vidistis animam adamante solidiorem, quomodo, quantum in ipso erat, ob magnam in Deum caritatem sacerdos filii factus est, et proposito quidem cruentavit dextram, sacrificiumque obtulit: per ineffabilem autem misericordiam Dei salvo et sano filio suo recepto rediit, et propter voluntatem prædicatus est coronaque fulgida redimitus, et summum agonem certavit, ac per omnia pietatem mentis suæ declaravit. Videamus et hodie quantam justus ille filii curam habuerit. Nam postquam a sacrificio illo novo et admirabili rediit, exceptit eum Sarræ luctus: cum autem petiisset a filiis Chet possessionem sepulcri, empto loco, deposuit mortuum, et hoc principium possessionis habet patriarcha mortis Sarræ occasione. Monstrans enim nobis Scriptura divina justi virtutem, eumque sicut peregrinum et advenam toto tempore fuisse, hoc quoque significavit, ut discamus eum qui tanto superno præsidio fruebatur, et sic illustris factus atque in tantam multitudinem diffusus erat, proprium sepulcrum non possedisse, sicut nunc multi faciunt, agros et villas, induitamque aliam substantiam, possidere studentes. Multis enim animi divitiis fruebatur, et de aliis non erat anxius. Audiant qui repente et in uno temporis momento omnium bona corridunt, et ubique, ut ita dicam, avaritiæ suæ concupiscentiam extendunt, imitenturque patriarcham, qui ne quidem habuit locum in quo Sarræ collocaret reliquias, sed tunc primum, quando ab ipsa necessitate compulsus est, emit agrum et speluncam a filiis Chet. Nam quod spectabilis esset apud Chananæos, audi filios Chet ad eum dicentes, 6. *Rex a Deo es tu in nobis, in electis sepulcris nostris*

sepeli mortuum tuum : nullus enim nostrum prohibebit sepulcrum suum a te (Cap. 23). Cæterum vide quomodo justus operibus suis doceat illos veram philosophiam, et non prius velit accipere monumentum, quam justum dinumeret pretium. Nam licet vos, inquit, ita benevoli erga me sitis : at ego non patiar, nisi prius debitum pretium dependerim (v. 13) : et sic accipiam sepulcrum. Eꝯ numerata, inquit, pecunia accepit monumentum : 19. *Et sepelivit Sarram uxorem suam in spelunca agri duplici, quæ est e regione Mambre.* Et qui tam clarus et spectabilis erat, qui tantam apud Deum habens fiduciam, et apud omnes fere qui ibi agebant in tanto honore erat, ut et a filiis Chet rex nominaretur, neque vestigium pedis possidebat. Propterea et beatus Paulus virtutem justî prædicans et scribens dicebat : *Per fidem peregrinus fuit Abraham in terra promissionis veluti aliena, cum in tabernaculis habitasset cum Isaac et Jacob cohereditibus ejusdem promissionis (Hebr. 11. 9).* Deinde docens nos, quomodo fide peregrinus fuerit, subdidit : *Expectabat enim habentem fundamenta civitatem, cujus opifex et conditor est Deus (Ibid. v. 10).* Spe, inquit, futurorum despiciebat præsentia ; et expectatione majorum honorum, minus curabat ea quæ in præsentia vita sunt : atque hæc ante legem, et ante gratiam. Qualem igitur habebimus nos excusationem, dic, oro, qui post tot pollicitationes, et promissiones ineffabilem honorum, inhianus præsentibus, et emimus agros, et ubique clari esse studemus, colligimusque hæc omnia per avaritiam et rapinam ? et id quod beatus propheta cum lamento dicebat : *Væ iis qui conjungunt domum domui, et agrum agro copulant, ut quid a proximo auferant (Isai. 5. 8)* : hoc nos operibus implemus ? Annon quotidie videmus diripi viduarum bona, spoliari orphanos, infirmos a fortioribus opprimi ? Verum justus ille nequaquam sic, sed et sepulcrum emere cum voluit, quoniam vidit eos a quibus petiit dare volentes, non prius accepit, quam justum dependisset pretium. Hæc itaque mente versantes, dilecti, nos qui sub gratia, eum qui ante legem imitemur : et ne multa possidendi cupiditate accensi, majorem et graviorem accumulemus ignem inextinguibilem, et flammam intolerabilem. Audiemus enim, si in hujusmodi rapina et avaritia manserimus, ea quæ dicta sunt diviti illi : *Stulte, ista nocte abs te animam tuam repetent : quæ autem præparasti, cujus erunt (Luc. 12. 20) ?* Quare, dic mihi, tantopere sudas, ut colligas ea quæ non multo post hinc abripiendus, hic relinques, ex eis non solum nihil utilitatis percipere valens, sed et omnis peccatorum in humeris propriis ferens, et inutîli pœnitentia ductus ? Nam ea quæ a te per avaritiam collecta sunt, in hostium sæpe devenient manus, tu autem pro iis rationem et pœnam dabis. Quantæ igitur est demeritiæ aliis laborare, et te propterea pœnam dare ?

2. Esto autem, hactenus ita negligenter nos gesserimus, nunc saltem quid opus facto sit consultemus ; et non tantum operam demus, ut nobis opes affluant, sed ut et justitiæ magnam rationem et curam gera-

mus. Neque enim res nostræ hujus vitæ limitibus circumscriptæ sunt, neque semper in aliena regione erimus : sed non multo post in propriam remeabimus patriam. Omnia igitur faciamus, ne illic egeni simus futuri. Nam quæ utilitas, in aliena regione multas divitias relinquere, in propria autem, et in patria necessariis carere ? Itaque oro, festinemus dum adhuc tempus est, ut illuc transferamus etiam quæ in hac aliena habemus. Enimvero licet multum inter se distent, facilis tamen est transvectio. Qui enim nostra eo transferant, parati sunt, et secure illuc pergunt, atque in thesauro indeprædabili ea reponunt, quæcumque per illorum manus præmittere poterimus. Pauperum enim manus in cælestia promptuaria sibi collata dona nostra reponunt. Quoniam igitur tanta et facilitas et securitas est, quare moramur, et non omni studio hoc facimus, ut ibi ea inveniamus, ubi eis maxime opus erit ? Propterea patriarcha ille quasi alienam inhabitat Chananæam, quia illam *Expectabat civitatem, cujus opifex et conditor est Deus (Hebr. 11. 10).* Si igitur voverimus justum hunc imitari, et nos in illam occurremus, et in sinum patriarchæ veniemus. Operum enim communio etiam fructuonis communionem præstat. Verum si placet, redeamus ad sermonis seriem, et videamus post Sarræ mortem quantam justus curam agit filii, Isaaci dico. Audiamus igitur divinam Scripturam nobis narrantem. 1. *Et Abraham erat senex, provector diebus. Et Dominus benedixit Abraham per omnia (Cap. 24).* Quare hæc nobis assignavit Scriptura ? Quia patriarcha diligenter curaturus erat ut sponsa Isaac adduceretur, ideo nobis ejus ætatem assignavit. Quando enim, inquit, ad extremam senectutem pervenit, volens Isaacum a Chananæorum cognatione avertere, ut ne inde uxorem duceret, vocato, inquit, famulo prudentiore, commendat ei negotium hoc, et dicit : 2. *Pone manum tuam subter femur meum.* Lingua Græca habet, *subter femur meum (a)* : Hebraica vero, *Subter lumbum.* Et quare sic dicit ? Mos ille veterum erat. Aliter autem dixeris, quia hinc principium originis Isaac duxerat. Et ut discas hoc tunc in more fuisse, animadvertite illum imperare ut manum ille eo loco ponat, et statim adjungere : 3. *Et adjurabo, inquit, te per Dominum Deum cæli et Deum terræ.* Vide quomodo docet famulum ad cognoscendum universorum Conditorum. Nam qui dixit, *Deum cæli et Deum terræ,* omnem creaturam comprehendit. Et quod illud juramentum erat ? *Ut non accipias uxorem filio meo Isaac de filiabus Chananæorum, inter quos ego habito : 4. sed in terram meam, in qua natus sum, ibis, et ad cognatio-*

(a) In Hebræo legitur יָדוּתִי, quod vertitur, *sub femore meo.* At Diodorus Tarsensis in Catenis : *Τινές φασί τὸν Σύρον καὶ τὸν Ἑβραῖον μὴ ὄστας ἔχειν τὸ, ὅτι τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸν μηρὸν μου· ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὸ καιρολογῶν ὄργανον· ἐπειδὴ τῆς διαδοχῆς ἡ εὐλογία τὸ αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι. Quidam dicunt Syrum et Hebræum non ita habere, nempe, pone manum tuam super femur meum : sed, super ipsum prolificum instrumentum : quoniam successione benedictio ad crescendo et multiplicandum spectabat. Vulgata tamen habet, subter femur meum, atque ita vertere solent Hebraizantes.*

μημεῖοις ἡμῶν θάψον τὸν νεκρὸν σου· οὐδαίς γὰρ ἡμῶν οὐ μὴ καλώσῃ τὸ μνημεῖον αὐτοῦ ἀπὸ σου. Ἄλλ' ὄρα τὸν δίκαιον, ὅπως κάκεινος παιδεύει δι' αὐτῶν τῶν ἔργων τὴν οἰκίαν φιλοσοφίαν, καὶ οὐ πρότερον ἀνέχεται λαβεῖν τὸ μνημεῖον, πρὶν ἂν τὴν δικαίαν καταβάλλῃ τιμὴν. Εἰ γὰρ καὶ ὑμεῖς, φησὶν, οὕτω περὶ ἐμὲ εὐγνώμονες γεγόνατε, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἀνέξομαι, εἰ μὴ πρότερον τὴν δέουσαν τιμὴν καταβάλλοιμι, λαβὼν παρ' ὑμῶν τὸ μνημεῖον. Καὶ δούς, φησὶ, τὸ ἀργύριον, ἔλαβε τὸ μνημεῖον· *καὶ ἐθαψῆς Σάρρα τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ ἀγγροῦ τῷ διπλῷ, ὃ ἐστὶν ἐπιφανῆ Μαμβρῆ.* Καὶ ὁ οὕτως περιφανῆς καὶ περιθλιπτός, καὶ τοσαύτην παρρησίαν παρὰ τῆς Θεῆς ἔχων, καὶ παρὰ πάντων, ὡς εἰπὶν, τῶν αὐτόθι τοσαύτης ἀπολαύων θεραπείας, ὡς καὶ τοὺς υἱοὺς Χετ βασιλέα αὐτὸν ὀνομάζειν, οὐδὲ βῆμα ποδὸς ἐπέκτετο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἀνακηρύττων τοῦ δικαίου τούτου τὴν ἀρετὴν, γράφων ἔλεγε· *Πίστει παρέφησεν Ἀβραὰμ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἄλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τῶν συγκληρονομῶν τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς.* Εἶτα διδάσκων ἡμᾶς πῶς πιστεῖ παρέφησεν, ἐπήγαγεν· *Ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός.* Τῇ ἐλπίδι, φησὶ, τῶν μελλόντων ὑπερέωρα τῶν παρόντων, καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῶν μεζόνων ἔλαττον ἐφρόντιζε τούτων τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ· καὶ ταῦτα πρὸ τοῦ νόμου, καὶ πρὸ τῆς χάριτος. Ποῖαν οὖν ἔχομεν ἡμεῖς ἀπολογίαν, εἰπέ μοι, οἱ μετὰ τοσαύτας ἐπαγγελίας καὶ τὰς ὑποσχέσεις τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν πρὸς τὰ παρόντα ἐπτοημένοι, καὶ ὠνούμενοι ἀγροὺς, καὶ πανταχοῦ φαιδρύνεσθαι σπουδάζοντες, καὶ ἀπὸ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς ταῦτα ἅπαντα συλλέγοντες, καὶ ὅπερ ὁ μακάριος προφήτης θρηνῶν ἔλεγε, τοῦτο διὰ τῶν ἔργων πληροῦντες· *Ὅθα οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἴνα τοῦ πλοῦτου ἀφῶλονται τι;* Ἡ οὐκὶ ταῦτα καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὀρώμεν γινόμενα, καὶ χήρας μὲν ἀρπαζομένας, ὀρφανοὺς δὲ ἀποδομένους, καὶ τοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων πιεζομένους; Ἄλλ' οὐκ οὕτως ὁ δίκαιος οὗτος· ἀλλὰ καὶ μνημεῖον ὠνήσασθαι βουλευθεὶς, ἐπειδὴ εἶδεν ἐτοίμους διαδοῦναι βουλομένους τοὺς αἰτηθέντας, οὐ πρότερον ἠνέσχετο, πρὶν ἢ τὴν δικαίαν κατέβαλε τιμὴν. Ἄπερ ἐννοοῦντες, ἀγαπητοί, μιμησώμεθα οἱ ἐν τῇ χάριτι τὸν πρὸ τοῦ νόμου, καὶ μὴ περὶ τὴν τῶν πλειόνων ἐπιθυμίαν ἐκκαίόμενοι, μεζόν ἐαυτοῖς καὶ σφοδρότερον ἐπισωρεύωμεν τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, τὴν φλόγα τὴν ἀφόρητον. Ἀκουσώμεθα γὰρ, εἰ ἐπιμένομεν ταῖς τοιαύταις ἀρπαγαῖς καὶ πλεονεξίαις, τὰ πρὸς τὴν πλοῦσιον ἐκείνον εἰρημένα *Ἄφρον, ταύτη τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἐπαιτοῦσιν ἀπὸ σου· ἃ δὲ ἠετοίμασας, τίτι ἐσται;* Τίνος γὰρ ἔνεκεν, ἀγαπητὲ, τοσαῦτα συλλέγειν σπουδάσεις, ἄπερ μετ' οὐ πολὺ μέλλων ἐντεῦθεν [482] ἀφαρπάξασθαι καταλείψεις ἐνταῦθα, οὐ μόνον οὐδὲν ἀπ' αὐτῶν καρπώσασθαι δυναθεὶς, ἀλλὰ καὶ τὸ φορτίον τῶν ἁμαρτημάτων ἐπὶ τῶν οἰκείων ὤμων ἐπιφερόμενος, καὶ ἄπρακτα λοιπὸν μεταγινώσκων; Καὶ τὰ μὲν παρὰ σοῦ μετὰ πλεονεξίας συλλέγοντα πολλάκις καὶ εἰς τὰς τῶν ἐχθρῶν χεῖρας ἐλεύσεται· αὐτὸς δὲ τὴν ἐπὶ τοῦτο δίκην ἀπαιτηθήσῃ. Ποίας οὖν οὐκ ἂν εἴη τοῦτο παραφροσύνης, τὸ ἑτέροις πονεῖσθαι, καὶ αὐτὸς τὴν ἐπὶ τοῦτο δίκην διδόναι;

^a In edit. Morel. hic male positus fuerat versiculus ille primus cap. 20 Genesis: ἐγένετο δὲ, φησὶν, ἡ ζωὴ Σάρρας ἐκείνην εἰκοσι ἐπὶ ἔτη, καὶ ἀπέθανε. Secus habent Savil. et mss.

β'. Ἄλλ' εἰ καὶ πρότερον οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς βῆθόμενος διεθήκαμεν, νῦν γαῦν τὸ δὲ βουλευσώμεθα, καὶ μὴ ἀπλῶς περιβάλλεσθαι σπουδάζωμεν πολλὴν τὴν περιουσίαν, ἀλλὰ πολλὴν τοῦ δικαίου ποιῶμεθα πρόνοιαν. Οὐδὲ γὰρ μέχρι τοῦ παρόντος στήσεται τὰ ἡμέτερα, οὐδὲ ἐπὶ τῆς ξένης διὰ παντὸς ἐσόμεθα, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανήξομεν πατρίδα. Πάντα οὖν ποιῶμεν, ὥστε μὴ ἐκεῖ ἐν ἐνδείᾳ ἡμᾶς γενέσθαι. Τί γὰρ ὄφελος ἐν ξένη μὲν πολὺν τὸν πλοῦτον καταλιπεῖν, ἐν δὲ τῇ οἰκείᾳ πατρίδι μὴδὲ τῶν ἀναγκαίων τὴν χρεῖαν ἔχειν; Σπούσωμεν οὖν, παρακαλῶ, ὡς ἔτι καιρὸς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ξένης ἐκεῖ μεταθῶμεν. Εἰ γὰρ καὶ πολὺ τὸ διάστημα, ἀλλὰ σφόδρα εὐκόλος ἡ μετακομιδὴ. Καὶ γὰρ οἱ μετακομίζοντες ἔτοιμοι, καὶ μετὰ ἀσφαλείας ἐκείσε βαδίζοντες, καὶ ἐν ἀσύλῳ θησαυρῷ ἀποτιθέμενοι ἄπερ ἂν δι' αὐτῶν προαποστελαίαι δυναθῶμεν. Αἱ γὰρ τῶν πενήτων χεῖρες εἰς ταμιεῖα τῶν οὐρανῶν ἀποτιθενται τὰ παρ' ἡμῶν διδόμενα. Ὅταν οὖν καὶ ἡ εὐκολία ἢ τοσαύτη καὶ ἀσφάλεια, τίνος ἔνεκεν ἀναδύομεθα, οὐκὶ δὲ μετὰ πάσης σπουδῆς τοῦτο διαπραττόμεθα, ἴνα ἐκεῖ ταῦτα εὐρωμεν, ἐνθα μάλιστα αὐτῶν χρῆζομεν; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης οὗτος ὡς ἄλλοτρίαν κατέκειε τὴν Χαναναίαν, ἐπειδὴ ἐκείνην ἔδεχτο τὴν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Ἐὰν τοίνυν βουλευθῶμεν τὸν δίκαιον τοῦτον μιμησασθαι, καὶ ἡμεῖς εἰς ἐκείνην κατανήσομεν ἂν, καὶ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ πατριάρχου φθάσομεν. Ἡ γὰρ κοινωνία τῶν πράξεων καὶ τῆς ἀπολαύσεως τῶν κοινωνίαν ἡμῖν χαρίζεται. Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, ἐπανελθόμεν λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀκούουσίαν τοῦ λόγου, καὶ ἴδωμεν μετὰ τὸν τῆς Σάρρας ὄθανατον, ὅσῃν ὁ δίκαιος ποιεῖται φροντίδα τοῦ παιδός, τοῦ Ἰσαὰκ λέγω. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς θείας Γραφῆς διηγουμένης ἡμῖν. *Καὶ Ἀβραὰμ, φησὶν, ἦν πρεσβύτερος, προβεβηκὼς ἡμερῶν. Καὶ Κύριος ἠύλγησεν τὸν Ἀβραὰμ κατὰ πάντα.* Τίνος ἔνεκεν τοῦτο ἡμῖν ἐπεσημῆνατο; Ἐπειδὴ μέλλει φροντίδα ποιεῖσθαι τοῦ Ἰσαὰκ καὶ σπουδῆν, ὥστε νύμφην αὐτῷ ἀγαγέσθαι, διὰ τοῦτο ἐσήμανεν ἡμῖν τὴν ἡλικίαν τοῦ πατριάρχου. Ἦνίκα γὰρ, φησὶ, πρὸς ἑσχατον γῆρας ἤλασε, βουλόμενος τὸν Ἰσαὰκ τῆς τῶν Χαναναίων συγγενείας ἀπαλλάξαι, ἴνα μὴ ἐκεῖθεν ἀγάγηται γυναῖκα, καλέσας, φησὶ, τῶν οἰκετῶν τὸν εὐνοώτερον, ἐντέλλεται αὐτῷ περὶ τούτου, καὶ φησὶ· [483] *Θεὸς τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρὸν μου.* Τῇ μὲν Ἑλλάδι γλώττῃ οὕτω γέγραπται, Ἰγὸ τὸν μηρὸν μου· ἐν δὲ τῇ Ἑβραϊδὶ φασὶν, Ἰγὸ τὴν ὀσφίν. Καὶ τίνος ἔνεκεν οὕτω φησὶν; Ἰδίωμα τοῦτο τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν ἦν. Ἄλλως δὲ καὶ ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς Ἰσαὰκ γεννήσεως γέγονε. Καὶ ἴνα μάθῃς ὅτι συνηθείας τινὸς ἦν τὸ γινόμενον, ὄρα αὐτὸν ἐπιτάττοντα τὴν μὲν χεῖρα αὐτόθι ἐπιθεῖναι, εὐθέως δὲ ἐπάγοντα· *Καὶ ἐξορκιῶ σε Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὸν Θεὸν τῆς γῆς.* Ὅρα πῶς καὶ τὸν οἰκέτην διδάσκει εἰδέναι τὸν τῶν ἀπάντων δημιουργόν. Εἰπὼν γὰρ Θεὸν οὐρανοῦ καὶ Θεὸν γῆς, ἅπασαν τὴν κτίσιν συμπεριέλαβε. Καὶ τίς ὁ ὄρκος; *Ἰνα μὴ λάβῃς γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων Χαναναίων* ^b, *μεθ' ὧν ἐγὼ κατοικῶ ἐν αὐτοῖς· ἀλλ' εἰς τὴν γῆν μου, οὗ ἐγεννήθησιν, πορεύσῃ, καὶ εἰς τὴν φυλὴν μου, καὶ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἐκεῖθεν.*

^b Bibl. Τῶν Χαναναίων.

Εἰδὼς τὴν ἐντολὴν τοῦ πατριάρχου τὴν πρὸς τὸν οἰκέτην γενομένην; Μὴ ἀπλῶς γὰρ παραδράμῃς τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ἐνόησον τὸν σκοπὸν τοῦ δικαίου, καὶ λόγισαι ὅπως τὸ παλαιὸν ἐποιοῦντο σπουδῆν, οὐ χρημάτων ἐπιζητούντες περιουσίαν, οὐ πολὺν πλοῦτον, καὶ ἀνδράποδα, καὶ πλέθρα γῆς τόσα καὶ τόσα, οὐ τοῦ ξυθῆν κάλλους τὴν εὐμορφίαν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος ἐπεζητούν, καὶ τρόπων εὐγένειαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τῶν ἐν τῇ Χαναναίᾳ οἰκούντων τὴν πονηρίαν, εἰδὼς ὅσον ἐστὶν ἀγαθὸν ὁμότροπον ἔχειν σύζυγον, διατάττεται τῷ παιδί, καὶ ὄρκον προστίθῃσιν, ὥστε ἐκ τῆς συγγενείας αὐτοῦ ἀγαγεῖσθαι τῷ Ἰσαὰκ γυναῖκα· καὶ οὔτε τὸ διάστημα τῶν τόπων, οὔτε αἱ ἄλλαι δυσκολαὶ ὀκνηρότερον αὐτὸν περὶ τοῦτο πεποιθήκασιν· ἀλλ' εἰδὼς τοῦ πράγματος τὴν ἀναγκαῖον, πᾶσαν ποιεῖται τὴν σπουδῆν, καὶ ἀποστέλλει τὸν οἰκέτην. Ἄλλ' ὁ μὲν πατριάρχης ἐπιμελούμενος τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς, καὶ φεύγων τῶν ἐγγυρῶν τὴν πονηρίαν, τοῦτο ποιεῖ· οἱ δὲ νῦν ἅπαντες οὐκ ἂν ποτε ἀνάσχοιντο τοιοῦτὸν τι ἐνοησαι· ἀλλὰ κἄν μυρίων ἢ κακῶν ἀνάμεστος, ἐν μόνον ἐπιζητοῦσι, τῶν χρημάτων τὴν περιουσίαν, καὶ πάντα τὰ ἄλλα δεύτερα αὐτοῖς νενόμισται, οὐκ εἰδότες ὅτι γνώμης διεφθαρμένους οὔσης, κἄν ἄφατος ἐπιβρόχι πλοῦτος, θάπτον τις εἰς ἐσχάτην πενίαν ἦξει, καὶ οὐδὲν ὀφελος ἔσται τῆς περιουσίας, οὐκ οὔσης τῆς οἰκονομεῖν ταῦτα δυναμένης θεόντως ψυχῆς.

γ'. Ἄλλ' ὁ μὲν πατριάρχης ἀρκοῦσαν τῷ παιδί τὴν ἐντολὴν ἐποίησας, καὶ ὄρκους αὐτὸν συνέδησεν. Ἴδωμεν δὲ λοιπὸν τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ οἰκέτου, ὅπως ἐξήλου τοῦ δεσπότου τὸ φιλόθεον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε μετὰ πολλῆς σφοδρότητος ἐντελλόμενον τὸν δίκαιον, φησὶ πρὸς αὐτὸν· Ἐάν μὴ βούληται ἡ γυνὴ πορευθῆναι μετ' ἐμοῦ, βούλει τὸν υἱόν σου ἀποστρέψω εἰς τὴν γῆν, ὅθεν ἐξῆλθες ἐκείθεν; Ἴνα μὴ, φησὶ, δυσκολίας τινὸς παρεμπασούσης ἐκβαίνειν δόξω τὰς ἐντολάς τὰς σὰς, διὰ τοῦτο πυνθάνομαι, τί ἴθι με παραφυλάξασθαι, καὶ εἰ ἀρεστόν σοι τὸν [484] Ἰσαὰκ ἐκεῖ ἀπελθεῖν, ὥστε λαθόντα τὴν γαμετὴν οὕτως ἐπανελεῖν, εἰ μὴ ἀνάσχοι, καθάπερ ἐνετείλω, μετ' ἐμοῦ παραγενέσθαι; Τί οὖν ὁ δίκαιος; Ἀπαγορεύει ταῦτο αὐτῷ καὶ φησὶ· Πρὸς τε σε αὐτῷ μὴ ἀποστρέψης τὸν υἱόν μου ἐκεῖ. Οὐ χρεῖα σοι γενήσεται τούτου, φησὶν. Ὁ γὰρ τὴν ἐπαγγελίαν πρὸς με ποιησάμενος, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον αὐξηθῆναι τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὑποσχόμενος, αὐτὸς σοι καὶ τοῦτο εὐδωῶσι. Μὴ τοίνυν ἀποστρέψης τὸν υἱόν μου ἐκεῖ. Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὁ Θεὸς τῆς γῆς. Ὅρα πῶς καὶ ἀνωτέρω ὄρκων τὸν παῖδα, τὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων αὐτὸν ἐκπαιδεύει· καὶ νῦν μέλλων ἀπευθίσθαι, τὰ αὐτὰ ῥήματά φησι, διὰ πάντων παιδεύων τὸν οἰκέτην ἐπ' ἐκείνων τὴν πεποίθησιν ἔχοντα, οὕτως τῆς ὁδοπορίας ἀΐσθαι, καὶ θαρρῆναι καὶ ὑπὲρ τοῦ τέλους. Διδάσκει γὰρ αὐτὸν ὁσας ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προομιῶν ἀπήλυσεν τῆς παρὰ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ ἐνόου, καὶ ὅτι αὐτὸς οὔτος, ὁ καὶ ἐκ τῆς οἰκείας πατριδος ἀναστήσας, καὶ μέγρι νῦν τὰ κατ' αὐτὸν οὕτως οἰκονομήσας, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γῆρα τοῦ Ἰσαὰκ τὸν τόκον χαρισάμενος, αὐτὸς καὶ τὰ προκειμένα αὐτῷ κατενοῶσιν. Κύριος ὁ Θεός, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, δεξιά με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐκ τῆς γῆς ἧς ἐγεννήθην, αὐτὸς οὗτος δεξιά με ἐλάλησέ μοι λέγων, Σὺ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματί σου, οὗτος ὁ τοσαύτην περὶ ἐμὲ τὴν κηδεμονίαν ἐπιδειξάμενος, αὐτὸς ἀποστέλει τὸν ἄγγελον αὐτοῦ ἐμπροσθέν σου, καὶ ἀπήγαγε γυναῖκα τῷ υἱῷ μου ἐκείθεν. Θαρρῶν, φησὶν,

ἀπιθι· πέπεισμαι γὰρ ὅτι ὁ τοσαύτην περὶ ἐμὲ τὴν εὐεργεσίαν ἐπιδειξάμενος, καὶ ταύτην προσθήσει ταῖς προλαβούσαις, καὶ ἀποστέλει τὸν ἄγγελον αὐτοῦ ἐμπροσθέν σου. Αὐτὸς σοι προδοποιήσει ἅπαντα, αὐτὸς σοι καὶ τὴν γυναῖκα γνώριμον ποιήσει, καὶ λαβὼν αὐτὴν ἦξεις. Ἐάν δὲ γένηται, ὃ μὴ γένοιτο, καὶ ἀντιτείνῃ ἡ γυνὴ τοῦ μὴ πορευθῆναι, ἀλλότριος ἔσθ' ἀπὸ τῆς ἀρᾶς τοῦ ὄρκου. Τὸν μέντοι υἱόν μου μὴ ἀποστρέψης ἐκεῖ. Οὐκ ἀμφιβάλλω γὰρ, ὅτι κατενοῶσιν σε ὁ Κύριος. Καὶ δεικνύς ὅπως ἐπεποιθεῖ τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, ἀπαγορεύει τῷ παιδί τὸν Ἰσαὰκ ἐκεῖσε ἀπαγαγεῖν. Εἶτα ἐπειδὴ μετὰ ἀκριβείας διετίλατο τῷ παιδί, καὶ ἀπήλαξεν αὐτὸν τῆς φροντίδος (ἐδοδοίκεν γὰρ ὁ παῖς μὴ ἐπιτοκῆσας ἀλλ' τὸ προσταχθῆν μὴ πληρώσας), Θεός, φησὶ, τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὑπὸ τὸν μηρόν. Ὁμοίως αὐτῷ περὶ τοῦ ῥήματος τούτου, ὥστε μὴ τὸν Ἰσαὰκ ἐκεῖσε ἀπαγαγεῖν. Εἶδεν πῶς ἐκ προομιῶν ἔδειξεν ὁ οἰκέτης τὴν εὐνοίαν τὴν περὶ τὸν δεσπότην; Ὅρα λοιπὸν αὐτὸν ἐκ τῆς τοῦ πατριάρχου διδασκαλίας βελτίω γινόμενον, καὶ μιμώμενον τοῦ δικαίου τὸ φιλόθεον. Λαβὼν γὰρ, φησὶν, ὁ παῖς δεκά καμήλους καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἀναστὰς ἐπορεύθη εἰς τὴν Μεσοποταμίαν εἰς τὴν πόλιν Ναχωρ, καὶ ἐκόμισσε τὰς καμήλους ἕξω τῆς πόλεως παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ ὕδατος τὸ πρὸς ὄψη, ἧν ἰκα ἐκπορεύονται αἱ ὑδρευόμεναι. Καὶ εἶπε· Κύριε ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ. Ὅρα τοῦ οἰκέτου τὴν εὐγνωμοσύνην. Τὸν τῆς οἰκουμένης δεσπότην ἀπὸ τοῦ πατριάρχου ὀνομάζει· Κύριε γὰρ ὁ Θεός, φησὶ, τὸν κυρίου μου Ἀβραάμ, ὁ τοσαύτας περὶ αὐτὸν εὐεργεσίας ἐπιδειξάμενος. Καὶ τί θαυμάζεις εἰ ὁ οἰκέτης αὐτὸν οὕτως καλεῖ Θεὸν Ἀβραάμ; Αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς δεικνύς ὅπως τῶν δικαίων τὴν ἀρετὴν περὶ πολλοῦ ποιεῖται, φησὶν· [485] Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός Ἰακώβ καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεός Ἀβραάμ. Κύριε, φησὶν, ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, εὐδωσορ ἐναντίον μου σήμερον, καὶ ποιήσων ἔλεος μετὰ τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ· ὡς εἰ ἔλεγεν· Εἰς ἔργον ἐλθεῖν ποιήσων τὰ δέξαντα αὐτῷ, καὶ κατὰ γνώμην τὴν αὐτοῦ πάντα εὐδωσορ. Ποιήσων ἔλεος μετὰ τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ. Τί ἐστὶ. Ποιήσων ἔλεος; Τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ πληρώσων. Εἶτα φησὶν· Ἴδου ἐγὼ ἔστηκα ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος, αἱ δὲ θυγατέρες τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν ἐκπορεύονται ἀντλήσαι ὕδωρ. Καὶ ἔσται ἡ παρθένος, ἧ ἂν ἐγὼ εἶπω, Ἐπίκλινον τὴν ὕδραν σου ἴνα πίω, καὶ εἶπη μοι, Πίε, καὶ τὰς καμήλους σου ποτιῶ, ἕως ἂν παύσωνται πᾶσαι πίνουσαι, ταύτην ἠτόλμωσας τῷ παιδί σου Ἰσαὰκ, καὶ ἐν τούτῳ γνώσωμαι, ὅτι ἐποίησας ἔλεος τῷ κυρίῳ μου Ἀβραάμ. Ὅρα τοῦ οἰκέτου τὴν σύνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόθεον, καὶ ὅτι τὴν κόρην τὴν ἐκεῖ μέλλουσαν ἀπάγεσθαι ὁμότροπον εἶναι προσήκει τῷ δικαίῳ, οὐδὲν ἕτερον τεκμήριον ἐπιζητεῖ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης τὴν φιλοθελίαν χαρακτηρίζεται βούλεται τῆς κόρης, καὶ φησὶν· Ἐάν ἐμὸν αἰτήσαντος παρ' αὐτῆς τὸ ὕδωρ, ἐπικλίνῃ μοι τὴν ὕδραν, καὶ μὴ μόνον τὸ αἰτηθῆναι ποιήσῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν δαψίλειαν τῆς οἰκείας γνώμης ἐπιδειξῆται, καὶ εἶπη, Καὶ ταῖς καμήλους σου ἐψυδρεύσομαι, ἀρκοῦσαν ἀπόδειξιν παρέσχε διὰ τῆς τοῦ ὕδατος παροχῆς τῆς τῶν τρόπων ἐπιεικειας.

δ'. Ἐνόησον γάρ μοι, ἀγαπητὸ, ὅσον ἦν κόρην ἀπαλήν ὑδρευομένην οὐ μόνον μὴ ἀνανεῦσαι πρὸς τὴν αἰτησιν, ἀλλὰ καὶ καθεῖναι τὴν ὕδραν ἀπὸ τῶν ὤμων, καὶ παρασχεῖν ἐμφορηθῆναι τῷ αἰτοῦντι, καὶ ταῦτα ξένῳ ὄντι καὶ οὐδαμῶθεν γνωρίμῳ· καὶ οὐ μόνον τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ταῖς καμήλους ἀπάσας ὑδρεύσασθαι, καὶ δεῖξαι διὰ τῶν γινόμενων τῆς ἐν τῇ ψυχῇ εὐγενείας τὰ τεκμήρια. Ἦ οὐκ

^a Savil. et quatuor mss. soi. Morel. se.

^b Sic inverso ordine legitur etiam in Sav. et in mss. Interpres vetus legisse videtur, ut est hodieque in Graeco et in Vulgata. Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob.

nem meam, et inde accipies uxorem filio meo Isaac. Vidisti mandatum patriarchæ, quod famulo dedit? At ne perfunctorie prætereas dicta, sed cogita mentem et propositum justi, et attende quomodo veteres non quærebant substantiam multam, non divitias, non servos, non tot et tot jugera agri, non externæ venustatis formam, sed animæ pulchritudinem et morum nobilitatem. Nam quoniam videbat nequitiam eorum qui in Chananzæa habitabant, sciens quantum bonum sit conjugem habere iisdem moribus præditam, præcipit servo, et juramentum adhibet, ut ex sua cognatione uxorem Isaaco adducat: neque intervallum locorum, neque aliæ difficultates segnem eum in his reddunt: sed sciens rei necessitatem, omnem curam et studium adhibet, ac mittit domesticum. Cæterum patriarcha virtutem tantum animi quærens, et abhorrens a vicinorum malitia, ita quidem se gerit; at nunc omnes hujusmodi conditionem ne cogitarent quidem: nam etsi viliis innumeris plena sit, hoc solum inquirent, quantum abundet pecuniis; cætera omnia posteriore loco habent, nescientes se, si mens perversa sit, licet immensæ affluent divitiæ, cito in extremam venturos inopiam: et nihil profuturas opes, cum non sit ibi mens quæ bene illas dispensare queat.

3. Verum patriarcha servo accuratum dedit mandatum, et juramentis eum adstrinxit. Videamus autem nunc et servi probitatem, quomodo heri pietatem imitatus sit. Nam postquam vidit tam serio justum sibi præcipere, dicit ei: 5. *Si non voluerit mulier venire mecum, vis filium tuum in terram, unde existi, inducam?* Ut ne, inquit, si difficultas aliqua incidat, transgrediar mandata tua: rogo, quid oportebit me observare, et nunc placet tibi ut illuc abeat Isaac, et accepta sponsa redeat, si non voluerit, ut mandasti, venire mecum? Quid igitur justus? Denegat hoc et dicit: 6 *Attende tibi; ne educas filium meum illuc.* Non erit tibi hac re opus. Qui enim mihi hoc pollicitus est, et promisit semen ejus ita multiplicandum, etiam curabit hoc ut prospere succedat. *Ne igitur abducas illuc filium meum.* 7. *Dominus Deus cæli et Deus terræ.* Vide quomodo superius servum adjurans, ipsum de omnium Conditore instituit: et nunc precaturus iterum, eadem verba dicit: per omnia servum docens, ut fiducia in eum plenus iter arripiat, et de bono rei exitu bene speret. Docet enim eum quantam olim ab initio benevolentiam Dei invenerit, et eum qui a domo paterna se evocaverit, et usque ad hoc tempus ita gubernaverit, jamque in tam provecta senecta Isaac dederit, prospera etiam quæ adhuc restabant, facturum esse. *Dominus Deus, inquit, cæli et terræ, qui assumpsit me de domo patris mei, et de terra in qua natus sum, ille ipse qui loquutus est mihi dicens: Tibi dabo terram hanc et semini tuo:* ille qui tantam erga me declaravit benignitatem et curam, ipse mittet angelum suum ante te, et inde accipies filio meo uxorem. Confidens, inquit, abi: certus enim sum eum qui tantis me beneficiis hætenus prosecutus est, prioribus etiam illud additurum, et missurum angelum suum ante te. Ipse, inquit, viam

tibi præparabit in omnibus, uxoremque tibi notam faciet, ut accepta ea huc redeas. Quod si contingat, quod absit, ut reluctetur uxor venire huc, alienus eris a maledictione juramenti. 8. *Tantum filium meum illuc ne abducas.* Nullum enim mihi dubium est, quin Dominus secunda tibi faciat omnia. Declarans quantum divinæ potentia fides, prohibet servum, ne filium illo inducat. Postea, cum diligenter mandasset servo, curaque eum liberasset; verebatur enim servus ne mandato non impleto perjurii reus fieret: 9. *Posita, inquit, manu sua subter femur, juravit ei super verbo hoc, quod filium suum illuc non abduceret Isaac.* Vidisti quomodo ab initio servus indicaverit suam erga dominum benevolentiam? Vide nunc quomodo ea patriarchæ doctrina melior evaserit, et imitatus fuerit justi pietatem atque religionem. 10. *Acceptis enim, inquit, servus decem camelis, et de omnibus bonis quæ domini sui erant, surrexit et profectus est in Mesopotamiam in civitatem Nachor,* 11. *et recumbere camelos fecit extra civitatem juxta puteum aquæ vesperi, quando egrediuntur aquaturæ.* 12. *Et dixit: Domine Deus domini mei Abraham.* Vide servi probitatem. Orbis Dominum a patriarcha nominat: *Domine enim, inquit, Deus domini mei Abraham, qui tanta in illum beneficia contulisti.* Et quid miraris si servus eum ita vocat Deum Abraham? Ipse omnium Deus monstrans quomodo justorum virtutem magni faciat, inquit, *Ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Jacob* (Exod. 3. 6). Et dicit: *Domine Deus domini mei Abraham, prospere dirige coram me hodie, et fac misericordiam cum domino meo Abraham;* quasi diceret: Fac ut impleantur ea quæ ille vult, et secundum ejus sententiam prospera fac omnia. *Fac misericordiam cum domino meo Abraham.* Quid est, *Fac misericordiam?* Voti compotem eum fac. Deinde inquit, 13. *Ecce ego sto propter fontem aquæ, filia autem habitantium civitatem egrediuntur ut hauriant aquam.* 14. *Erit virgo cui ego dixero: Inclina hydriam tuam ut bibam, et dixerit mihi, Bibe, et camelos tuos potabo, usquequo bibere omnes cessent; illam præparasti puero tuo Isaac: et in hoc cognoscam, quod misericordiam feceris domino meo Abraham.* Vide servi prudentiam. Nam quia noverat patriarchæ hospitalitatem, et quia virginem inde ducendam par erat iisdem esse præditam moribus, quibus justus ille: nullam aliam conjecturam inquiret, sed characterem virginalis animi ex hospitalitate colligere vult, et inquit: Si quando ego aquam ab ea petivero, et inclinet mihi hydriam: et non solum faciat quod petierim, sed etiam candorem ac liberalitatem mentis suæ declaret, dicatque: Etiam camelos tuos aquabo, morum suorum mansuetudinem satis ex aquæ largitione ostendit.

4. Animadvertite, obsecro, carissime, quantum fuerit, quod virgo tenera aquatum profecta non solum annuerit ejus petitioni, et deposuerit ab humeris hydriam, et ad societatem præbuerit petenti viro peregrino et prorsus ignoto: atque non solum illi dederit, sed et camelos omnes aquaverit, et per ea quæ fiebant monstraverit animæ suæ ingenuitatem. Au

nescitis quod multi etiam viri denegant sæpe petentibus talia? Et quid dico de aqua quæ præbetur? Interdum cum faces tenent, et ab accedentibus orantur ut paulisper exspectent, quo lumen accendant, id facere renuunt, tametsi nihil inde minuatur ignis, etsi innumeri sint qui accendere velint. Illic autem et mulier et puella, hydriam quoque super humeros ferens, non solum non gravatim tulit quod ab ea peteretur: sed et plus quam petillum erat concessit: et potum dedit, ut petebat, atque ex seipsa etiam camelos portare festinat. Annuerat enim benignus Deus patriarchæ precibus, angeloque suo misso, omnia illa disposuit fieri sicut servus petiverat. Dein postquam vidit re ipsa preces patriarchæ efficaces, et obtinuit virginem quam optabat, illiusque eximiam vidit hospitalitatem, vido quid sit; dicit enim: 20. *Festinavit et evacuavit aquam in canales, et cucurrit ad puteum, ut hauriret aquam, et aquavit omnes camelos ejus.* Vide locupletissimam promptitudinem. Per hoc enim quod ait, *Festinavit, et evacuavit hydriam, et cucurrit ad puteum,* monstratur puellæ summa alacritas: quia neque ut aliena aufugit, neque prætextu continentiae petitioni renuit: sed cum multa mansuetudine inquit, 18. *Bibe, domine. Cogita, obsecro, quanta etiam ea ætate fuerit continentiae diligentia, et modestiæ eminentia hospitalitatisque frequentia. Quibus igitur opibus hæc non sunt pretiosiora? quibus thesauris hæc non sunt preferenda? Hæc summa dos, hæc innumera bona, hæc thesaurus qui non consumitur. Videns igitur prudens servus manifestam Dei providentiam, 21. *Discebat eam, inquit, et stlebat, ut sciret prosperumne fecisset Dominus iter suum, an non. Quid est illud, Discebat eam?* Verba ipsa puellæ diligenter considerabat, aspectum, incessum, habitum, aliaque omnia: et exspectabat, *Ut sciret an prosperum fecisset Dominus iter suum, an non.* Nam quæ jam facta erant, insignem et plurimam virginis indicabant virtutem. Et ideo remunerans ejus obedientiam et aquæ subministratiorem, circumponit ei, inquit, 22. *Inaures aureas et duas armillas,* et diligenter addiscebatur, quæ ad ipsam pertinerent, et rogabat, 23. *Cujus es filia? et, Num est apud patrem tuum locus diversorii?* Considera et hic puellæ responsum. Nam sicut cum aquam peteret, non solum eam dedit, sed et camelos illius portavit: ita et hic, rogante servo, num esset locus, et cujus esset filia, inquit, 24. *Filia sum Bathuelis filii Melchæ, quem peperit ipsi Nachor.* Dicit et patrem et avum, ut illis cognitissimæ sit alacrior. Vide candorem puellæ. De patre rogatur, et non solum hunc indicat, sed et patrem patris. Et cum rogasset servus solum an esset locus divertendi, illa addidit: Non solum locus, sed 25. *Et fenum et pabulum multum apud nos.* Hæc ut audivit servus, admiratus est miram et largam puellæ hospitalitatem. Et ut didicit se non ad ignotos quosdam venisse, sed in domum Nachor qui frater erat patriarchæ, 26. *Hoc cum probaret, inquit, homo adoravit Dominum.* Exhilaratus iis quæ cognoverat, et iis quæ ipsi puella dixerat, *Adoravit Dominum, gratiasque illi egit, eo quod in patriarcham et**

in se tantam declarasset providentiam, et quod omnia plana et facilia illi reddidisset: et dixit: 27. *Benedictus Dominus Deus domini mei Abraham, qui non abstulit justitiam suam et veritatem a domino meo.* Postquam vidit puellæ benevolentiam, et ab ea omnia manifeste didicit, tunc et ipse puellæ significat quis esset: et per gratiarum actionem in Deum palam ei facit se non ex aliena domo venire, sed fratrem Nachoris esse eum qui huc se misisset. Hæc ubi didicit 28. *Puella, cum magna voluptate, cucurrit, inquit.* Vide quomodo in singulis declaret nobis hospitalitatis alacritatem, cursu, verbis, mansuetudine. *Cucurrit enim, inquit, et annuntiavit in domo matris suæ juxta verba hæc. Omnia quæ audiverat a servo, parentibus significavit.* 29. *Et cucurrit, inquit, Laban ad hominem foras ad fontem.* Vide quomodo et hic cursu desiderium suum monstret (v. 30). Et ut vidit hominem stantem apud fontem cum camelis, 31. *Dixit ei: Veni, ingredi; benedictus Dominus: cur foris stetisti? Ego disposui domum et locum camelis.* Vide et hunc benedicentem Deum in adventu peregrini, et quomodo antequam hospitalitatem impleret opere, multis eum hortatus est. *Veni, inquit, ingredi: jam enim Preparavi domum et locum camelis.* Deinde ingresso eo, inquit: 32. *Destravimus camelos et dedit paleas, et fenum, et aquam, ut lavarentur pedes ejus.*

5. Vide quomodo hi qui adhuc errore tenebantur, magnam hospitalitatis curam agebant. *Et dedit uquam, ut lavarentur pedes ejus, et pedes virorum qui cum eo erant.* 33. *Et apposuit eis panes ad comedendum.* Sed hic attende, obsecro, magnam famuli prudentiam. Quid enim ait? *Non comedam, donec loquar verba mea.* Vos quidem, inquit, officium vestrum in me præstitistis: ego autem nequaquam antea quietis meæ rationem habeo, donec causam vos docuero, propter quam in hanc viam sum missus, et quare a Chanaan: huc venerim, et quomodo in domum vestram huc ductus sum, ac cum omnia didiceritis, tunc et vos vestram erga dominum meum benevolentiam declarare poteritis. Narrationemque orsus ait: 34. *Servus Abraham sum ego: 35. Dominus autem benedixit dominum meum valde, et dedit ei¹ oves et vitulos, aurum et argentum, servos et ancillas, camelos et asinos.* 36. *Et peperit Sarra uxor domini mei filium unum domino meo, cum ipse jam senuisset, et dedit illi omnia quæcumque habuit.* Vide quomodo cum diligentia omnia eis narrat. Illius sum, inquit, Abraham servus, quem nostis. Discite itaque quantam ab omnium Domino benedictionem consequutus sit, ita ut valde sit ditatus. Deinde docens divitiarum copiam, inquit: *Oves et vitulos, argentum et aurum, servos et ancillas, camelos et asinos acquisivit.* Audite, divites, qui tot et totquotidie emittis prædia, et balnea ac deambulacra ei splendoras domos ædificatis.

Divitiæ non in superfluis impendendæ. — Videtis, in quibus divitiæ justi fuerint constitutæ? Nusquam

¹ Sic etiam in Savil. In textu vero septuaginta Interpretum hic effertur sensus, ... *Benedixit Dominum meum valde, et exaltatus est (xai βελών), et dedit ei, etc.*

ἴστε ὅτι πολλοὶ καὶ ἄνδρες ὄντες ἀνανεύουσι πολλὰκις πρὸς τὰς τοιαύτας αἰτήσεις; Καὶ τί λέγω πρὸς ὕδατος παροχὴν; Ἐνίοτε δάδας κατέχοντες, καὶ ὑπὸ τῶν παριόντων παρακαλούμενοι, ὥστε παρασχεῖν βραχὺ ἀναμείναι, ἵνα λόγων ἀνάψωσιν, οὐδὲ τοῦτο ποιῆσαι ἀνέχονται, καὶ ταῦτα τοῦ πυρὸς οὐδεμίαν ἐλάττωσιν ὑπομένουτος, κἂν μυριοὶ ὧσιν οἱ μέλλοντες ἄπειν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ γυνὴ καὶ κόρη, καὶ ὄδριαν ἐπὶ τῶν ὤμων φέρουσα, οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχέρανε πρὸς τὴν αἰτησιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιδαφιλεύεται τῇ αἰτήσῃ, καὶ τὸ ποτὸν παρέχει, καὶ ἐξ οικείας γνώμης καὶ ταῖς καμῆλοις ὀδρεύσασθαι ἐπέιγεται. Ὁ γὰρ φιλόανθρωπος θεὸς ἐπινεύσας ταῖς τοῦ πατριάρχου προσευχαῖς, τὸν ἄγγελον αὐτοῦ προπέμψας, ἅπαντα ταῦτα ψυχονόμῃς γενέσθαι, καὶ καθάπερ ἤτησεν ὁ παῖς, οὕτως ἅπαντα εἰς ἔργον ἐξῆλθεν. Εἶτα ἐπειδὴ εἶδε διὰ τῶν ἔργων τὴν ἐνέργειαν τῶν εὐχῶν τοῦ πατριάρχου, καὶ ἐπέτυχε, καθάπερ ἐπαθύμει, τῆς κόρης, καὶ εἶδεν αὐτῆς τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλοξενίαν. Ἔσπευσε γὰρ, φησὶ, καὶ ἐξεκένωσε τὴν ὄδριαν εἰς τὸ ποτιστήριον, καὶ ἔδραμεν ἐπὶ τὸ φρέαρ ἀντλήσαι, καὶ ὀδρεύσατο πάσαις ταῖς καμῆλοις. Ὅρα τὴν προθυμίαν [486] ἐπιτεταμένην. Τὸ γὰρ, Ἔσπευσε, καὶ ἐξεκένωσε τὴν ὄδριαν, καὶ ἔδραμεν ἐπὶ τὸ φρέαρ, δείκνυσι τῆς κόρης τὴν ἀφατον προθυμίαν ὅτι οὔτε ὡς ξένη ἀπέφυγεν, οὔτε προφάσει τῆς σωφροσύνης ἀνένευσε πρὸς τὴν αἰτησιν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἐπιεικειᾶς φησὶ, *Πῆς, κύριε. Ἐνόησόν μοι ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ πόση καὶ σωφροσύνης ἀκριβεία, καὶ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολή, καὶ φιλοξενίας ἐπίτασις. Πόσων πλούτου γούνη οὐκ ἂν εἴη ταῦτα τιμιώτερα; πόσων θησαυρῶν ταῦτα οὐκ ἂν προτιμότερά τις ἠγήσαιο;* Τοῦτο ἡ μεγίστη προίξ, τοῦτο τὰ μυρία ἀγαθὰ, ὁ θησαυρὸς ὁ μηδέποτε δαπανώμενος. Ὅρων τοίνυν λοιπὸν ὁ εὐγνώμων οἰκέτης ἐναργῆ τοῦ θεοῦ τὴν πρόνοιαν, *Κατεμάνθανεν αὐτὴν*, φησὶ, καὶ *παρσιῶκα τοῦ γυναικα*, εἰ εὐώδως Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἢ οὐ. Τί ἐστὶ, *Κατεμάνθανεν αὐτὴν*; Ἄντὰ τὰ ῥήματα τῆς κόρης κατένευε, τὸ βλέμμα, τὴν βάδισιν, τὸ σῆμα, τὰ ἄλλα ἅπαντα, καὶ ἀνέμενεν ἰδεῖν, *Εἰ εὐώδως Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἢ οὐ*. Τὰ μὲν γὰρ ἤδη γεγενημένα, φησὶ, πολλὴν δείκνυσι τῆς κόρης καὶ ὑπερβάλλουσαν τὴν ἀρετὴν. Δι' ὃ καὶ ἀμειδύμενος αὐτὴν τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς τοῦ ὕδατος παροχῆς, περιτίθεισιν αὐτῇ, φησὶν, *ἐνώτια χρυσᾶ καὶ δύο ψέλλια*, καὶ περιειργάζετο μετὰ ἀκριβείας τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ ἠρώτα, *Τίνος θυγάτηρ εἶ;* καὶ, *Εἰ ἐστὶ παρὰ τῷ πατρὶ σου τόπος ἡμῖν καταλύσαι;* Σκόπει καὶ ἐνταῦθα τῆς κόρης τὴν ἀπόκρισιν. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ὕδατος οὐ μόνον τὸ αἰτηθὲν παρέσχεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ πιεῖν αὐτὸν καὶ ταῖς καμῆλοις ὀδρεύσατο ὅττω καὶ ἐνταῦθα πυθόμενου τοῦ παιδὸς, εἰ ἔστι μόνον τόπος, καὶ τίνος ἦν θυγάτηρ, φησὶν ἡ κόρη· *Θυγάτηρ εἰμι Βαθουῆλ τοῦ Μαλαχᾶ, ὃν ἔσκεν αὐτῷ Ναχώρ*. Λέγει καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν πάππον, ἵνα γνωρίσας ἐκεῖνος προθυμότερος γένηται. Ὅρα εὐγνώμοσύνην ἢ τῆς παιδὸς. Περὶ τοῦ πατρὸς ἐρωτηθεῖσα οὐ μόνον τοῦτο καταμηνύει, ἀλλὰ καὶ τοῦ πατρὸς τὸν πατέρα. Καὶ πυθόμενος, εἰ ἔστι τόπος μόνον καταλύσαι, φησὶν· *Οὐ μόνον τόπος, ἀλλὰ καὶ ἄχυρα καὶ χορτάσματα πολλὰ παρ' ἡμῖν*. Ταῦτα ἀκούσας ὁ οἰκέτης, καὶ θαυμάσας τὴν παιδα τῆς δαφίλους φιλοξενίας, καὶ μαθὼν ὡς οὐ πρὸς ἀγνώτῃς τινος παραγέγονεν, ἀλλ' εἰς τὴν

Ἐγνώμοσύνην. Hæc vox, ut jam vidimus, omnem domum animi affectum significat. Hic autem usu singulari candorem et ingenuitatem significare videtur. Velius interpres veritit prudentiam.

οικίαν τοῦ Ναχώρ, δὲ ἀδελφὸς ἦν τοῦ πατριάρχου, *Ἐδοκῆσας*, φησὶν, *ὁ ἄνθρωπος προσεκύνησε τῷ Κυρίῳ*. Ἦσθεῖς ἐπὶ τοῖς γνωσθεῖσιν, ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις παρὰ τῆς παιδὸς, *Προσεκύνησε τῷ Κυρίῳ*, τὴν εὐχαριστίαν ἀνήνεγκε τῷ Δεσπότη τῷ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἢ εὐνοίαν τοσαύτην καὶ περὶ αὐτὸν ἐπιδειξαμένην τὴν κηδεμονίαν, καὶ οὕτω πάντα μετ' εὐκολίας αὐτῷ κατευδῶσαν· καὶ φησὶν· *Ἐβλογητὸς Κύριος ὁ θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, ὃς οὐκ ἐγκατέλιπε τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου μου*. Ἐπειδὴ εἶδε τῆς παιδὸς τὴν εὐγνώμοσύνην, καὶ ἔμαθεν ἅπαντα σαφῶς παρ' αὐτῆς, λοιπὸν καὶ αὐτὸς γνωρίζει τῇ κόρῃ, ὅστις ἐστὶ, [487] καὶ διὰ τῆς εὐχαριστίας τῆς εἰς τὸν θεὸν κατὰδῆλον αὐτῇ ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἐξ ἄλλοτριᾶς οἰκίας παραγέγονεν, ἀλλὰ καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ναχώρ ἐστὶν ὁ τοῦτον διαπεμφόμενος. Ταῦτα πυθόμενη ἢ καὶς μετὰ πολλῆς τῆς περιχαρείας *δραμοῦσα*, φησὶν. Ὅρα πῶς δι' ἐκάστου τῶν παρ' αὐτῆς γινομένων δείκνυσι τὸ πρόθυμον τὸ περὶ τὴν φιλοξενίαν, διὰ τοῦ δρόμου, διὰ τῶν ἀρμάτων, διὰ τῆς ἐπιεικειᾶς. Ἔδραμε γὰρ, φησὶ, καὶ ἀπηγγείλας εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς αὐτῆς κατὰ τὰ ῥήματα ταῦτα. Πάντα ἄπερ ἤκουσε παρὰ τοῦ παιδὸς ἐγνώρισεν τοῖς γονεῦσι. Καὶ ἔδραμε, φησὶ, Ἄδραμ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐξῶ ἐπὶ τὴν πηγὴν. Ὅρα καὶ τοῦτον διὰ τοῦ δρόμου δείκνυσα τὸν πόθον. Καὶ ἰδὼν τὸν ἄνθρωπον ἐστῶτα ἐπὶ τῆς πηγῆς μετὰ τῶν καμῆλων, *Ἐἶπεν αὐτῷ*· Δεῦρο, εἰσελθε εὐλογητὸς Κύριος· *Ἰνα τί ἐστῆκας ἐξῶ;* Ἐγὼ δὲ ἠτοίμασα τὴν οἰκίαν καὶ τόπον ταῖς καμῆλοις. Ὅρα καὶ τοῦτον εὐλογοῦντα τὸν Κύριον ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ ξένου, καὶ πρὸ τῆς διὰ τῶν ἔργων φιλοξενίας πολλὴν τὴν προτροπὴν ἐπιδεικνύμενον. Δεῦρο, φησὶν, εἰσελθε ἢ προλαθὼν Ἐτοίμασα τὴν οἰκίαν καὶ τόπον ταῖς καμῆλοις. Εἶτα εἰσελθόντος αὐτοῦ, φησὶν· Ἀπέσασθε τὰς καμῆλους, καὶ ἔδωκεν ἄχυρα καὶ χορτάσματα, καὶ ὕδωρ τρίψασθαι τοῖς ποσίῳ αὐτοῦ.

ε'. Ὅρα πῶς καὶ ἐτι τῆς πλάνης ἐχόμενοι περὶ τὴν φιλοξενίαν ἦσαν πολλὴν τὴν σπουδὴν ἐπιδεικνύμενοι. Καὶ ἔδωκε τρίψασθαι τοῖς ποσίῳ αὐτοῦ, καὶ τοῖς ποσίῳ τῶν ἀνδρῶν τῶν μετ' αὐτοῦ. Καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς ὕρτους φαγῆν. Ἄλλ' ἐνταῦθα σκόπει μοι τοῦ οἰκέτου τὴν πολλὴν σύνεσιν. Τί γὰρ φησὶν; Οὐ μὴ φάγω, ἕως τοῦ λαλήσαι με τὰ ῥήματα μου. Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἐπεδείξασθε τὰ παρ' ἐαυτῶν· ἐγὼ δὲ οὐ πρότερον τῆς ἐμῆς ἀναπαύσεως λόγον τινὰ ποιήσομαι, μέχρις ἂν τὴν αἰτίαν ὑμᾶς διδάξω, δι' ἣν ἐστειλάμην τὴν τοσαύτην ὁδόν, καὶ τίνος ἕνεκεν ἀπὸ τῆς Καναλαῖος ἐνταῦθα παραγέγονα, καὶ πῶς εἰς τὸν οἶκον τὸν ὑμέτερον ὠδηγήθην, ἵνα πάντα μαθόντες οὕτω καὶ ὑμεῖς τὴν οἰκίαν εὐγνώμοσύνην ἐπιδείξησθε πρὸς τὸν ἐμὸν δεσπότην. Καὶ ἀρξάμενος διηγείσθαι φησὶ· *Παῖς Ἀβραάμ ἐγὼ εἰμι· Κύριος δὲ εὐλόγησε τὸν κύριόν μου σφόδρα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ πρόβατα καὶ μσχούρας, καὶ χρυσίον καὶ ἀργύριον, καὶ παιδᾶς καὶ παιδίσκας, καὶ καμῆλους καὶ δρους. Καὶ ἔτεκε Σάρρα ἡ γυνὴ τοῦ κυρίου μου υἱὸν ἕνα τῷ κυρίῳ μου μετὰ τὸ τηρεῖσθαι αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ πάντα, ὅσα ἦν αὐτῷ*. Ὅρα πῶς μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα αὐτοῖς διηγείται. Ἐκεῖνον εἰμὶ παῖς, φησὶν, Ἀβραάμ, ὃν ἴστε· μαθάνετε τοίνυν ὅτι τοσαύτης εὐλογίας ἀπήλαυσε παρὰ τοῦ τῶν ἀπάντων Δεσπότη, ὡς ἐν πλούτῳ γενέσθαι αὐτὸν πολλῷ. Εἶτα διδάσκων καὶ τοῦ πλούτου τὴν περιουσίαν, φησὶ, *Πρόβατα καὶ μσχούρας, ἀργύριον καὶ χρυσίον, καὶ δρους, καὶ παιδᾶς καὶ παιδίσκας, καμῆλους καὶ δρους αὐτῷ γεγενῆσθαι*. Ἀκούετε, οἱ πλούσιοι, οἱ πλείθρα γῆς τόσα καὶ τόσα κατ' ἐκάστην ἡμέραν ἠνούμενοι, καὶ λουτρὰ καὶ περιπάτους καὶ οἰκοδόμους λαμπρὰς οἰκοδομοῦμενοι, ὁρᾶτε ἐν τίσιν ἦν τοῦ δικαίου

ἢ Πρὸς τὸν πατέρα. Sic omnes tum editi tum mss. Rectius πρὸς τὸν πατριάρχην, in patriarcham, ut legit interpres.

ἡ περιουσία. Οὐδαμοῦ ἀγρός, οὐδαμοῦ οἰκοδομαί, καὶ ἡ περιττὴ πολυτέλεια· ἀλλὰ πρόβατα καὶ μόσχοι καὶ κάμηλοι καὶ βοῖ, παῖδες καὶ παιδίσκαι. Καὶ ἵνα μάθῃς τῶν [488] οἰκετῶν τὸ πλήθος πόθεν αὐτῶν ἐγεγονέει, ἐπήγαγεν ἐτέρωθεν, ὅτι οἰκονοεῖς ἅπαντας ἤσαν. Οὗτος οὖν ὁ δεσπότης ὁ ἐμὸς ἐν τοσαύτῃ περιουσίᾳ γεγωνῶς, καὶ πολλῆς ἀπολαύσας τῆς ἀνωθεν βοτῆς, ἤνικα εἰς γῆρας ἤλασεν, ἡ Σάρρα υἷον ἔτεκεν αὐτῷ· τοῦτον ἔχων τὸν μονογενῆ, πάντων αὐτὸν κληρονόμον ἤδη κατέστησε· Πάντα γὰρ ἔδωκεν αὐτῷ, ὅσα ἦν αὐτῷ. Εἶτα ἐπειδὴ διηγήσατο τοῦ δεσπότην τὴν περιφάνειαν, τοῦ Ἰσαὰκ τὸν υἱόν, λέγει λοιπὸν ἐκ ἐντολάς, ἃς λαβὼν παρὰ τοῦ δεσπότη τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Χαρρᾶν παραγέγονε. Καὶ ὤρκωσέ ^a με, φησὶν, ὁ κύριός μου, λέγων· Οὐ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων, ἐν οἷς ἐγὼ παροικῶ, ἀλλ' ἢ εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου πορεύσῃ καὶ εἰς τὴν φυλὴν μου, καὶ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου ἐκεῖθεν. Καὶ αὐτὸς μὲν ταῦτα ἐνετείλοτο, ἐγὼ δὲ τὰς δυσκολίας ἐνόησα, καὶ τοῦ πράγματος τὸ δυσχερὲς λογίζομενος, ἐπιθυμῶν τοῦ κυρίου μου, εἰ μὴ βούλοιο τὴν γυνὴν πορευθῆναι μετ' ἐμοῦ. Καὶ εἶπέ μοι· Κύριος ὁ Θεός, ὃ ἐπήρεσθησι ἐναντίον αὐτοῦ, αὐτὸς ἀποστελεῖ τὸν ἄγγελον αὐτοῦ μετὰ σοῦ, καὶ εὐδοώσει τὴν ὁδὸν σου, καὶ λήψῃ τῷ υἱῷ μου γυναῖκα ἐκ τῆς φυλῆς μου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός μου. Καὶ ἐὰν μὴ πείθεται ἡ γυνὴ τοῦ μὴ πορευθῆναι μετὰ σοῦ ἐνταῦθα, τότε ἀθῶος ἔσῃ ἀπὸ τῆς ἀρύς μου. Ὁ μὲν οὖν δεσπότης, φησὶ, ταῦτα ἐντειλάμενος, καὶ ταύταις με ταῖς προσευχαῖς ἐφοδιάσας, οὕτως ἐξέτεμψεν· ἐγὼ δὲ θαρρήσας ταῖς ἐκείνου προσευχαῖς, ἠνίκα παρεγενόμην ἐπὶ τὴν πηγήν, ταῦτα τὰ ῥήματα ἐφθεγγάμην, καὶ εἶπον· Κύριος ὁ Θεός τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, εἰ σὺ εὐδοοῖς τὴν ὁδόν, ἣν ἐγὼ πορεύομαι· ἰδοὺ ἐγὼ ἔστηκα ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος, αἱ δὲ θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων τῆς πόλεως ἐξελεύσονται ὑδρεύσασθαι ὕδωρ· καὶ ἔσται ἡ παρθένος, ἣ ἄν ἐγὼ εἶπω, Πότισόν με μικρὸν ὕδωρ ἐκ τῆς ὑδρίας σου, καὶ εἰπῃ μοι· Καὶ σὺ πῖς, καὶ ταῖς καμήλοις σου ὑδρεύσομαι, αὕτη ἡ γυνὴ, ἣν ἠτοίμασας τῷ θεράποντί σου Ἰσαὰκ, καὶ ἐν τούτῳ γνώσομαι, ὅτι ἐποίησας ἔλεος τῷ κυρίῳ μου Ἀβραάμ. Ταῦτα μὲν ἐγὼ, φησὶ, κατ' ἐμαυτὸν ἐυχόμενος τὸν Θεὸν καθικέτευσα· οὐπω δὲ τέλος εἰλήφει τὰ παρ' ἐμοῦ ῥηθέντα, καὶ παραχρῆμα εἰς ἔργον ἐξῆει, καὶ τὰ ῥήματα πράγματα ἐγένετο. Πρὸ τοῦ γὰρ συντελεσθαι με λαλοῦντα, ἰδοὺ Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο τὴν ἄβρῃαν ἔχουσα ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῆς. Εἶπον δὲ αὐτῇ, Πότισόν με, καὶ σπεύσασα καθέλιπε τὴν ὑδρίαν αὐτῆς, καὶ εἶπέ μοι, Πῖς καὶ σὺ, καὶ τὰς καμήλους σου ποτίσω. Καὶ θεασάμενος λοιπὸν ἐναργῆ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένην πρόνοιαν, ἐπηρώτων τίνος εἴη θυγάτηρ· καὶ μαθὼν, ἐξ ὧν εἶπεν, ὅτι οὐ πρὸς ξένους ἀφικόμην, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκίαν Ναχώρ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου μου, θαρσῆσας, Περιέθηκα αὐτῇ τὰ ἐνώτια καὶ τὰ ψέλλια, καὶ εὐδοκήσας προσεκύνησα τῷ Κυρίῳ, καὶ εὐλόγησα τὸν Θεὸν τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, ὅτι εὐδόωσέ με ^b λαβεῖν τὴν θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου μου. Ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ οὕτως ἐναργῶς ὕκονομήθη· [489] αἱ γὰρ προσευχαὶ ἐληλύθησαν αἱ γενόμεναι παρὰ τοῦ δεσπότη τοῦ μου. Ἰμέεις δὲ λοιπὸν, εἰ τὰ παρ' ἐαυτῶν ἐπιτελέουσθε, ποιεῖτε ἔλεος καὶ δικαιοσύνην πρὸς τὸν κύριόν μου· εἰ

δὲ μή, ἀπαγγελάτέ μοι. Ἦδη μοι, φησὶ, γνωρίσατε, ἵνα εἰδέναί ἐχω, ὅ τι δεῖ μοι διαπραχθῆσθαι. Εἰ δὲ μή γε, ἵνα ἐτέρωθεν εἰς ὁδὸν ποιήσωμαι, καὶ Ἐπιστρέψω ἢ εἰς δεξιὰ ἢ εἰς ἀριστερά. Εἶτα ἐπειδὴ ὁ Θεός ἦν ὁ τὰ πάντα ἐξευμαρίζων διὰ τὰς τοῦ πατριάρχου προσευχάς, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ πατήρ τῆς κόρης καὶ ὁ ἀδελφός· Παρὰ Κυρίου ἐξῆλθε τὸ ῥῆμα τοῦτο· οὐ δυνατόμυθε ἀντιπεῖν κακόν, ἢ καλόν. Ἡ διηγήσις σου, φησὶ, δεικνυσὶν ὅλον τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας γεγεννημένον. Μὴ τοίνυν νομίση ἡμᾶς ἐναντιοῦσθαι τοῖς τῷ Θεῷ δόξασιν· οὐδὲ γὰρ οἶόν τε τοῦτο παρ' ἡμῶν γενέσθαι. Ἰδοὺ ἔχεις τὴν κόρην· Λαβὼν ἀπόστρεψε, καὶ ἔσται γυνὴ τῷ υἱῷ τοῦ κυρίου σου, καθὰ ἐλάλησε Κύριος.

Σ'. Εἶδετε ὅπως τὸ παλαιὸν ἐσπουδαζον γυναῖκας ἀγεσθαι τοῖς ἑαυτῶν παισίν; ὅπως πρὸ τῶν χρημάτων ψυχῆς εὐγένειαν ἐπεζήτητον; Οὐδαμοῦ γραμματεία, οὐδαμοῦ συνθήκαι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ καταγέλαστα, ἃ νῦν γίνεσθαι, καὶ αἱ αἰρέσεις ^b ἐκεῖναι αἱ τοῖς γραμματείοις ἐντιθέμεναι· Ἐὰν ἄποις, φησὶ, τελευτήσῃ, ἐὰν τότε καὶ τότε συμβῇ· ἀλλὰ παρ' ἐκεῖνοις οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ τὸ μέγιστον καὶ ἀσφαλὲς γραμματεῖον, τῆς κόρης ὁ τρόπος· οὐδαμοῦ κύμβαλα καὶ χορδαίαι. Καὶ τοῦτο εἶση, ἐπειδὴ πρὸς τὸν νυμφίον τὴν κόρην ἴδης ἐπαναχθεῖσθαι. Ἀκούσας γὰρ ὁ παῖς ταῦτα, φησὶ, παρὰ τοῦ πατρός καὶ τοῦ ἀδελφοῦ, προσεκύνησε τῷ Θεῷ ἐπὶ τὴν γῆν. Ὅρα πῶς καὶ ἕκαστον τῶν γενομένων τῷ δεσπότη τῶν ὄλων τὴν εὐχαριστίαν ἀναφέρει. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ πάντα προοδοποιῶν, καὶ κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦ πατριάρχου, ἄγγελον προαποστείλας ἔμπροσθεν αὐτοῦ, τὰ πάντα αὐτῷ ἐξευμαρίζοντα. Καὶ λοιπὸν μαθὼν ὡς τέλος αὐτῷ τὸ σπουδαζόμενον ἔσχεν, Ἐξενήγκας σκευὴ χρυσῆ καὶ ἀργυρᾶ, καὶ ἱματισμόν, ἔδωκε τῇ Ῥεβέκκα. Λοιπὸν μετὰ παρρησίας αὐτὴν θεραπεύει, ὡς ἤδη διὰ τῶν ῥημάτων ἐγγυηθεῖσαν τῷ Ἰσαὰκ. Τιμᾶ δὲ δώροις καὶ τὸν ἀδελφὸν καὶ τὴν μητέρα, καὶ ὅτε εἰς ἔργον εἶδεν ἐκδῶσαν τὴν παρὰ τοῦ δεσπότη ἐντολήν, τότε λοιπὸν τῆς οἰκείας ἀναπαύσεως γίνεσθαι. Ἐσαγον γὰρ, φησὶ, καὶ ἔπιον, αὐτὸς καὶ οἱ ἀδελφοὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθησαν. Καὶ ἀναστὰς τῷ πρωῒ εἶπεν· Ἐκπέμψατέ με, ἵνα ἀπέλθω πρὸς τὸν κύριόν μου. Ἐπειδὴ πάντα μοι οὕτω κατεσκευάθη, φησὶ, καὶ οὐδὲν ἐστὶ λοιπὸν τὸ ἐλλείπον, ἀλλὰ καὶ ὁ μὲν τοῦτο ἀρεστὸν ἐφάνη, Ἐκπέμψατέ με, ἵνα ἀπέλθω πρὸς τὸν κύριόν μου. Εἶπεν δὲ, φησὶν, οἱ ἀδελφοὶ καὶ ἡ μήτηρ· Μεινᾶτω ἡ παρθένος μεθ' ἡμῶν ἡμέρας ὡσεὶ δέκα, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπελεύσεσθε. Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς· Μὴ κατέχετέ με, καὶ Κύριος εὐδόωσεν τὴν ὁδόν μου ^c· ἐκπέμψατέ με, ἵνα ἀπέλθω πρὸς τὸν κύριόν μου. Τίνος ἔνεκεν, φησὶν, ὑπερτίθεσθε καὶ διαναβάλλεσθε, τοῦ Θεοῦ τοσαύτην εὐκολίαν ἐν ἁπασί μοι παρεσχότος; Ἀπολύσατέ με, ἵνα ἀπέλθω πρὸς τὸν κύριόν μου. [490] Οἱ δὲ, φησὶν, εἶπον· Κατέσωμεν τὴν παιδα, καὶ ἐρωτήσωμεν αὐτήν ^d. Καὶ ἐκάλεσαν, καὶ εἶπαν αὐτῇ· Πορεύσῃ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου· Ἡ δὲ εἶπε, Πορεύσομαι. Καὶ ἐξέπεμψαν Ῥεβέκκαν τὴν ἀδελφὴν υἱῶν, καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς, καὶ τὸν παιδα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησαν Ῥεβέκκαν, καὶ εἶπον αὐτῇ, Ἀδελφὴ ἡμῶν εἰ, γενοῦ εἰς χιλιάδας κυριῶν, καὶ κληρονομησάτω τὸ σπέρμα σου τὰς πόλεις τῶν ὑπεραντιῶν. Ὅρα πῶς καὶ οὕτω ἀγνοοῦν-

^a Ita Savil. et Morel. et omnes mss. In textu τῶν Ὁ' legitur ὄρκωσι. Infra apud eundem LXX Interpretes in cod. Vatic. legitur ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον. (In cod. Alexandr. ἀλλ' ἢ εἰς.)

^b In textu τῶν Ὁ' additui ἐν ὁδοῖς ἐπιθέσεις.

^c Cod. Vatic. τῶν Ὁ', τὴν ὁδὸν μου ἐν ἐμοί. Cod. Alex. ἐν ἐμοῖ οἶμ.

^d Ὁ' habent καὶ ἐρωτήσωμεν τὸ στόμα αὐτῆς.

ager; nusquam domus, et supervacanea sumptuositas: sed oves et vituli, camelii et asinæ, servi et ancillæ. Et ut discas, servorum multitudo unde ei contigerit, addidit alio loco: Vernaculi omnes erant (Gen. 17. 23). Hic igitur, inquit, dominus meus, cui tantæ facultates sunt, et qui multam superne gratiam invenit, quando jam senuit, ex Sarra filium susceptus, huncque habens unigenitum, ipsum heredem omnium suorum jam constituit: quippe *Omnia dedit illi quæcumque habuit*. Dein postquam narravit domini gloriam, et Isaaci partum, dicit insuper et mandata quæ acceperat ab hero suo, ut in Charran proficisceretur. 37. *Et adjuravit me, inquit, dominus meus, dicens: Non accipies uxorem filio meo Isaac de omnibus filiabus Chanaanorum, inter quos ego habito: 38. sed in domum patris mei vade, et ad cognationem meam, inde accipies uxorem filio meo.* Et ipse quidem hæc mihi mandavit, ego autem difficultatem negotii mecum perpensens, rogabam dominum meum (v. 39), si non voverit mulier venire mecum. 40. *Et dixit mihi: Dominus Deus cui complacuit coram eo, ipse mittet angelum suum tecum, et prosperum faciet iter tuum, et accipies uxorem filio meo, ex cognatione mea, et ex domo patris mei.* Quod si non potuerit persuaderi mulier, ut tecum huc proficiscatur, 41. *Tunc innocens eris a maledictione mea.* Igitur dominus quidem hæc mihi mandavit, et talium precum viatico me instructum huc misit: ego autem fretus illius precibus, ubi ad fontem veni, hæc verba loquutus sum, et dixi: 42. *Domine Deus domini mei Abraham, si tu prosperum facis iter quo nunc abeo: 43. Ecce ego sto apud fontem aquæ; filias autem hominum hujus civitatis egredientur ad hauriendam aquam. Et erit virgo, cui ego dixerim: Porrigite mihi parum aquæ ex hydria tua; 44. si dixerit mihi, Et tu bibe, et camelos tuos aquabo: ipsa erit uxor quam præparasti servo tuo Isaac. Et in hoc sciam quod feceris misericordiam domino meo Abraham.* Hæc ego quidem, inquit, apud memetipsum Deum rogavi; nondum autem finem feceram illa dicendi, et confestim adimpleta sunt. 45. *Nam priusquam ego dicendi finem facerem, ecce Rebecca exiit aquam ferens in humeris suis. Dicebam autem ei: Da mihi potum. 46. Et accelerans deposuit hydriam suam, et dixit mihi: Bibe et tu, et camelos tuos aquabo.* Et cum viderem jam evidentem fieri Dei providentiam, interrogabam cujus esset filia. Et ut didici ex iis quæ dixit, me non ad alienos venisse, sed in domum Nachor fratris domini mei, sumpta spe bona, 47. *Appendi ei in aureas et ornillas, et cum hoc placeret, 48. adoravi Dominum, et benedixi Deum domini mei Abraham, quia prosperum mihi iter fecit¹, ut assumerem filiam fratris domini mei.* Verum hæc ita a Domino manifeste dispensata sunt; preces quippe domini mei tunc exitum habuerunt. Cæterum vos si vestrum officium impletis, 49. *Facite misericordiam et justitiam cum domino meo: sin minus, annuntiate mihi.* Jam mihi, inquit, significate, ut scire possim quid oporteat me facere. Quod si minus placeat, et idipsum dicite, ut alio iter faciam, et *Me con-*

¹ Hic septuaginta inter retes addunt, in tria veritatis.

vertam vel ad dextram, vel ad sinistram. Postea quoniam Deus erat qui omnia propter preces patriarchæ secundabat, dicunt ei pater et frater virginis: 50. *A Domino exiit verbum hoc: non poterimus tibi contradicere vel malum vel bonum.* Ex narratione tua satis intelligimus, totum hoc divina dispensatione fieri. Ne igitur putes nos velle adversari iis quæ Deo probantur: illud enim facere non possumus. Ecce habes virginem; 51. *Tolle eam, et proficiscere, et erit uxor filio domini tui, sicut loquutus est Dominus.*

6. *Historiam Rebeckæ usque ad ipsius profectum prosequitur; narratione exprimens quidquid sive ædificandis sive erudiendis auditoribus inservire potest. Sub finem homiliæ, ad Isaacum et Rebeckam emulandos hortatur, malos sui temporis nuptiarum ritus arguens.* — Vidistis quomodo studebant olim filiis suis uxores ducere? quomodo magis animæ generositatem, quam opum abundantiam inquirebant? Nusquam instrumenta, nusquam pacta, et alia ridicula quæ nunc apud nos fiunt, et conditiones illæ quæ tabulis inseruntur: Si absque liberis, inquit, moriatur, si hoc et hoc contingat: verum apud illos nihil tale, sed maxime et securissimæ tabulæ erant virginis mores: nusquam cymbala et choreæ. Et hoc scies, quando ad sponsum virginem videris introduci. 52. *Ut enim audivit servus, inquit, hæc a patre et fratre, adoravit Deum super terram.* Vide quomodo in singulis quæ fiebant, universorum Domino gratias offert. Ipse enim erat qui antea præparabat omnia, et secundum patriarchæ verbum præmittit angelum ante illum, qui omnia feliciter ordinabat. Denique quia certior factus de negotio feliciter perfecto, 53. *Proleta, inquit, vasa aurea, et argentea, et vestem dedit Rebeckæ.* Nunc cum fiducia eam sibi conciliat officii, quasi jam verbis desponsatam Isaac. Honorat autem donis et fratrem, et matrem, et cum vidit negotium et mandatum impletum, tunc tandem refecti se passus est. 54. *Comederunt enim, inquit, et biberunt ipse et viri qui cum eo erant, et dormiverunt. Cumque mane surrexisset, dixit: Dimittite me, ut vadam ad dominum meum.* Quoniam omnia mihi tam feliciter successerunt, inquit, et nihil est quod restet, sed ad placitum vestrum res agitur, *Dimittite me, ut abeam ad dominum meum.* 55. *Dixerunt autem, inquit, fratres et mater: Maneat nobiscum virgo diebus quasi decem, et post hæc abibitis.* 56. *Ille autem dixit ad eos: Ne me detineatis; etenim Dominus prosperum fecit iter meum: dimittite me ut abeam ad dominum meum.* Quare, inquit, differitis et procrastinatis, cum Deus tantam facilitatem mihi in omnibus dederit? *Dimittite me, ut abeam ad dominum meum.* 57. *Illi autem dixerunt: Vocemus puellam, et interrogemus eam¹.* 58. *Et vocaverunt eam, dixeruntque ei: Ibis cum homine? Illa autem dixit, Ibo.* 59. *Et dimiserunt Rebeckam sororem suam, et substantias ejus, et servum Abraham, et eos, qui cum eo erant.* 60. *Et benedixerunt Rebeckam, et dixerunt ei: Soror nostra es, fias in millia decem millium, et hered tate possideat semen tuum civitates inimicorum.* Vide quo-

¹ Septuaginta sic habent, interrogemus os ejus.

modo et illi ignorantibus virginibus quæ futura sunt præsignificant, Deo mentem eorum ad hoc dirigente et incitante. Utraque enim ei prædicta sunt, tum quod in millia myriadum futura esset, tum quod semen ejus hereditate possessurum esset civitates inimicorum. Vidisti per omnia evidentem Dei providentiam reluctere, quomodo per infideles futura ut prædicantur, dispensat omnium Dominus? 61. *Cum surrexissent autem Rebecca et ancillæ ejus, ascenderunt super camelos.* Vidisti qualem sponsam ducat patriarcha? Aquantem, et hydriam super humeros ferentem, et nunc iteram ascendentem super camelos. Nusquam mulæ argento fulgentibus cervicibus, neque famulorum turba, neque magna mollities, quæ nunc adhiberi solet: sed tantum erat prisca mulierum robur, ut et in eam lantem ipsæ ascenderent, et sic iter facerent. *Et profectæ sunt,* inquit, *cum homine.* 63. *Isaac autem egressus erat, ut se exerceret in agro ad crepusculum: et ibi elevatis oculis, vidit camelos venientes.* Dum in campo versaretur, inquit, Isaac, vidit camelos. 64. *Rebecca autem, ut vidit Isaac, desiliit a camelo.* 65. *et dicit servo: Quis est homo ille qui vadit in campo nobis obviam?* Vide puellæ generositatem; postquam vidit Isaac, quærebat quis esset. Et ubi didicit quod ipse esset sponsus, velavit se theristro; et veniens servus omnia clare nuntiavit Isaac (v. 66). Hic considera, oro, quomodo nusquam superflua illa et inutilia, nusquam diabolica pompa, nusquam cymbala, et tibiæ, et choreæ, et satanica illa convivia, et scommata omni obscenitate plena; sed omnis honestas, omnis sapientia, omnis modestia. 67. *Intravit autem Isaac,* inquit, *in domum matris suæ, et accepit Rebeccam, et fuit ei uxor, et dilexit eam, et consolationem accepit Isaac super Sarra matre sua.* Hanc imitentur mulieres, hunc æmulentur viri: sic sponsas ducere curent. Quare enim, dic, oro, statim ab initio sordibus impleri sinis puellæ aures tam turpibus cantilenis, tam imtempistica illa pompa? Nescis quomodo adolescentia per se sit in malum propensa? cur honesta nuptiarum mysteria publice dehonesta? cum oporteret hæc omnia depellere, et verecundiam principio docere puellam, et sacerdotes vocare, et precibus et benedictionibus concordiam conjugii constringere: ut amor sponsi augeatur, et puellæ continentia crescat, et omnia quæ sunt eo spectent ut virtutis opera ingredientur in domum illam, tollanturque e medio omnes diaboli insidiæ, et ipsi Dei auxilio uniti jucunde vitam perficiant: quo nobis omnibus frui detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto sit gloria, potestas et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLIX.

Hæc autem sunt generationes, inquit, *Isaac filii Abraham (Gen. 25. 19).*

1. Iterum vos ad consuetam mensam ducere volo, et ex verbis Mosis convivium proponere, imo ex verbis sancti Spiritus. Neque enim a seipso Moses hæc nobis exposuit, sed Spiritu sancto affatus. Videamus

igitur quid et hodie nos docere velit. Neque enim sine causa, neque in vanum vitas sanctorum nobis exponit: sed ut imitemur eorum virtutem, et imitatores simus bonorum operum quæ illi fecerunt. Nam postquam nobis diligenter narravit ea quæ ad patriarcham Abraham attinent, et docuit postremum illius certamen in immolatione filii, narravitque hoc pulchrum sacrificium etsi non opere, voluntate tamen perfectum esse, finemque imposuit narrationibus illis: nunc exponit nobis quæ ad Isaac occisum et non occisum pertinent; factum enim ænigmati simile est. Audi enim Paulum dicentem: *Fide obtulit Isaac Abraham, cum tentaretur: et unigenitum obtulit, qui promissiones acceperat (Hebr. 11. 17).* Deinde ut discamus quomodo fide hæc omnia faceret, et contraria videns promissioni ea quæ jubebatur facere, non tamen perturbaretur, subjicit: *Unde illum et in parabolam accepit (Ibid. v. 19).* Quid est, *Et in parabolam accepit?* Nam postquam eum in sacrificium obtulit, et mentem perfectam declaravit, ipse corona redimitus est, et accepto puero rediit, ac sacrificium per ovem impletum est: ostenditque per omnia universi Conditor suæ benignitatis excellentiam: et se hoc imperando non occidi Isaac, sed justi exercere obedientiam voluisse. Cæterum sicut vidimus patriarchæ virtutem in omnibus relucens: age, et quæ de Isaac dicta sunt hodie in medium afferentes, videamus quomodo et ipse piam et religiosam mentem in omnibus prætulit. Operæ autem pretium est, ut ipsa Scripturæ verba audiamus. 19. *Hæc autem sunt,* inquit, *generationes Isaac filii Abraham. Abraham genuit Isaac (Cap. 25).* 20. *Isaac autem erat annorum quadraginta, quando accepit Rebeccam filiam Bathuelis Syri ex Mesopotamia, sororem Laban Syri, sibi in uxorem.*

Exemplo Isaaci potest esse præcandum cum perseverantia. Non sunt curiosæ inquirenda Dei opera. — Considera, obsecro, dilecte, divinæ Scripturæ diligentiam, quomodo nihil supervacue ponat. Cur enim nobis ætatem Isaac significat, et dicit, *Erat autem Isaac quadraginta annorum quando accepit Rebeccam?* Non absque causa, neque temere: sed quia nobis postea Rebeccæ sterilitatem narraturus erat, et ex precatione justi procreationem proli illi concessam fuisse, docere nos cupit magnitudinem patientiæ Isaac, et clare indicare quanto tempore liberis caruerit: ut et nos æmulantes justam, assiduis in divinis precibus, si quando aliquid a Deo petierimus. Si enim justus ille, ita virtute præditus, et tanta Dei benevolentia fruens, tantam præ se tulit constantiam et tantum studium, continuo Deum orando, ita ut solveretur Rebeccæ sterilitas: quid dicemus nos, qui tantis peccatorum oneribus premimur, et neque minimam virtutis justis partem ostendimus: sed et si parvo tempore studium aliquod et diligentiam exhibuerimus, torpescimus et resiliimus, nisi statim exaudiamur? Propterea oro, ut ex iis quæ justo illi evenerunt erudit, numquam cessemus orare Deum, ut ignoscat nobis peccata, sed fervens et æstuans desiderium ostendamus: et non ægre feramus, neque segniore simus,

τες σημαίνουν τῇ κόρῃ τὰ μέλλοντα ἕσασθαι, τοῦ Θεοῦ τὴν διάνοιαν αὐτῶν πρὸς τοῦτο κατευοδῶσαντος. Ἀμφότερα γὰρ αὐτῇ προμηνύουσιν, ὅτι καὶ εἰς χιλιάδας μυριάδων ἔσται, καὶ ὅτι κληρονομήσει τὸ σπέρμα αὐτῆς τὰς πόλεις τῶν ὑπεναντιῶν. Εἶδες διὰ πάντων δεκνυμένην ἀναργίῃ τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, πῶς καὶ διὰ τῶν ἀπίστων προμηνύεσθαι τὰ μέλλοντα οἰκονομεῖ ὁ πῶν ἀπάντων Δεσπότης; Καὶ ἀναστᾶσα, φησί, Ῥεβέκκα καὶ αἱ ἄβραι αὐτῆς, ἐπέβησαν ἐπὶ τὰς καμήλους. Εἶδες ὅταν ἄγεται νόμφον ὁ πατριάρχης; Ὑδρευομένη, καὶ τὴν ὕδριαν ἐπὶ τῶν ὤμων φέρουσαν, καὶ νῦν πάλιν ἐπιβᾶσαν ἐπὶ τὰς καμήλους. Οὐδαμοῦ ἡμίνοι ἀργύρω περιλαμπόμεναί τοὺς τραχήλους, οὐδὲ οἰκετῶν ἑσμὸς, οὐδὲ ἡ πολλὴ βλακεία ἡ νῦν γινομένη· ἀλλὰ τοσαύτη ἦν τῶν παλαιῶν γυναικῶν ἡ ἀνδρεία, ὡς καὶ ἐπὶ τὰς καμήλους αὐτὰς ἐπιβαίνειν, καὶ οὕτως ὁδοιπορεῖν. Καὶ ἐπορεύθησαν, φησί, μετὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ Ἰσαὰκ ἐξήκει ἀδολεσχήσαι εἰς τὸ πεδίον τὸ πρὸς δεξιῆς, καὶ ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδε τὰς καμήλους ἐρχομένας. Εἰς τὸ πεδίον, φησὶν, ὁ Ἰσαὰκ διατριβὴν ἐθέασατο τὰς καμήλους. Ἡ δὲ Ῥεβέκκα ἰδούσα τὸν Ἰσαὰκ, κατεπήδησεν ἀπὸ τῆς καμήλου, καὶ εἶπε τῷ παιδί· Τίς ἐστίν ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος ὁ πορευόμενος ἐν τῷ πεδίῳ εἰς συνάντησιν ἡμῶν; Ὅρα τῆς κόρης τὴν εὐγένειαν· ἐπειδὴ εἶδε τὸν Ἰσαὰκ, ἐπυθάνετο τίς εἴη. Καὶ μαθοῦσα ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ μέλλων αὐτὴν ἄγεσθαι, περιεβάλλετο, φησί, τὸ θέριστρον, καὶ παραγενόμενος ὁ παῖς διηγῆσατο πάντα μετὰ ἀκριβείας τῷ Ἰσαὰκ. Ἐνταῦθα σκόπει μοι, ἀγαπητέ, πῶς οὐδαμῶς τὰ περιττά ταῦτα καὶ ἀνόνητα, οὐδαμῶς πομπῇ διαβολικῇ, οὐδαμῶς κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ χοροὶ, καὶ τὰ σατανικὰ ἐκείνα συμπόσια, καὶ αἱ λοιδορίαι αἱ πάσης ἀσχημοσύνης γέμουσαι, ἀλλὰ πᾶσα σεμνότης, πᾶσα σοφία, πᾶσα ἐπιεικεία. Εἰσηλθε δὲ, φησὶν, Ἰσαὰκ εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔλαβε τὴν Ῥεβέκκαν, καὶ ἐγένετο αὐτῷ γυνή, καὶ ἠγάπησεν αὐτὴν, καὶ παρεκλήθη Ἰσαὰκ περὶ Σάρρας τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Ταύτην μείσθωσαν αἱ γυναῖκες· τοῦτον ζηλοῦντων οἱ ἄνδρες· οὕτως τὰς νόμφας ἀγαγεσθαι σπουδαζέτωσαν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἶπέ μοι, ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων κηλίδων πληρῶσαι συγχωρεῖς τῆς κόρης τὰς ἀκοὰς διὰ τῶν αἰσχυρῶν ἡσμάτων, διὰ τῆς ἀκαίρου τομπῆς ἐκεῖνης; Οὐκ οἶσθα ὅπως ἡ νεότης εὐκολὸς πρὸς δλισθόν; τί τὰ σεμνά τοῦ γάμου ἐκπομπεύσει μυστήρια; δέον ἅπαντα ταῦτα ἀπελαύνειν, καὶ τὴν αἰδῶ ἐκ προοιμίων ἐκπαιθεῖν τὴν κόρην, καὶ ἱερέας [491] καλεῖν καὶ δι' εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν τὴν ὁμόνοιαν τοῦ συνοικεσίου συσφιγγεῖν, ἵνα καὶ ὁ πόθος τοῦ νυμφίου αἰζηται, καὶ τῆς κόρης ἡ σωφροσύνη ἐπιτείνηται· καὶ διὰ πάντων τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα εἰσελεύσεται εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνην, καὶ πᾶσαι τοῦ διαδόλου αἱ μηχαναὶ ἐκποδῶν ἔσονται, καὶ αὐτοὶ μεθ' ἡδονῆς τὸν βίον διάξουσιν ὃ, ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ροπῆς συγχροτούμενοι· ἧς γένοίτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, ᾠὴν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΘ'.

Αὐταὶ δὲ αἱ γενέσεις, φησὶν, Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ Ἀβραάμ.

α'. Πάλιν ὁμᾶς ἐπὶ τὴν συνήθη τράπεζαν ἀναγαγεῖν βούλομαι, καὶ ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Μωϋσεῦς βημάτων τὴν ἐστίασιν ὁμῖν παραθεῖναι, μάλλον δὲ τῶν τοῦ Πνευ-

* LXX ἡμῖν, εἰ infra περιεβάλλετο.

ὃ Διάξουσιν. Sic recte Savil., Coisl. διάξωσιν. Morel. et Montf. διάξωσιν. Epp.

ματος. Οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἑαυτοῦ Μωϋσῆς ταῦτα ἡμῖν ἐξέθετο, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνηχοῦμενος. Ἴδωμεν οὖν τί καὶ σήμερον ἡμᾶς διδάξει βούλεται. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοὺς βίους ἡμῖν τῶν δικαίων ἐκτίθεται, ἀλλ' ἵνα ζηλώσωμεν τούτων τὴν ἀρετὴν, καὶ μιμηταὶ γενόμεθα τῶν ἐκείνους κατορθωμένων. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμῖν τὰ κατὰ τὸν πατριάρχην ἀκριβῶς διηγησάμενος, καὶ τὸν τελευταῖον αὐτοῦ ἄθλον τὸν ἐπὶ τῇ τοῦ μονογενοῦς σφαγῇ, διδάξας ἡμᾶς πῶς ἂν τῷ Θεῷ αὐτὸν καλλιέργημα, εἰ καὶ μὴ αὐτῷ ἔργῳ, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ ἐιργάσατο, τέλος ἐπέβηκεν ἐκείνους τοῖς διηγῆμασι· νῦν ἡμῖν ἐκτίθεται τὰ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ τὸν σφαγέντα καὶ μὴ σφαγέντα· αἰνίγματι γὰρ ἔοικε τὸ γεγονός. Ἄκουσον γὰρ Παύλου λέγοντος· Πίστει προσετήροχε τὸν Ἰσαὰκ Ἀβραάμ περιμυζόμενος· καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερσεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος. Εἶτα ἵνα μάθωμεν ἀκριβῶς, πῶς πίστευε ταῦτα πάντα ἐπαράττετο, καὶ ἐναντία τῇ ὑποσχέσει ὁρῶν τὰ ὑπ' αὐτοῦ γίνεσθαι κειλούμενα, οὐκ ἐπαράττετο, φησὶν· Ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσαστο. Τί ἐστίν, Ἐν παραβολῇ ἐκομίσαστο; Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν εἰς θυσίαν ἀνήνεγκε, καὶ ἀπρητισμένην τὴν γνώμην ἐπέδειξετο, αὐτὸς γε τὸν στέφανον ἀνεδήσατο, καὶ τὸν παῖδα λαβὼν ἐπαγῆσε, καὶ ἡ θυσία διὰ προβάτου ἐπληροῦτο, καὶ ἐδείκνυε διὰ πάντων ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τῆς οἰκειᾶς φιλανθρωπίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅτι οὐ σφαγῆναι τὸν Ἰσαὰκ βουλόμενος τοῦτο ἐπέταττεν, ἀλλὰ τοῦ δικαίου γυμνάξων τὴν ὑπακοήν. Ἄλλ' ὡσπερ εἶδωμεν τοῦ πατριάρχου τὴν ἀρετὴν διὰ πάντων λάμπουσαν, φέρε καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ σήμερον εἰς μέσον προθέντες, ἴδωμεν ὅπως καὶ αὐτὸς τὸ φιλόθεον αὐτοῦ τῆς γνώμης διὰ πάντων ἐπιδείκνυται. Ἄξιον δὲ καὶ αὐτῶν ἐπακούσαι τῶν τῆς Γραφῆς βημάτων. Αὐταὶ δὲ αἱ γενέσεις, φησὶν, Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ Ἀβραάμ. Ἀβραὰμ ἐγέννησεν τὸν Ἰσαὰκ. Ἦν δὲ Ἰσαὰκ ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὅτε ἔλαβε τὴν Ῥεβέκκαν θυγατέρα Βαθουλή τῆς Σύρου ἐκ τῆς Μεσοποταμίας, [492] ἀδελφῆν δὲ Λάβαν τοῦ Σύρου, θαυτῷ εἰς γυναῖκα.

Ἐκόπει μοι, ἀγαπητέ, τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν, ὅπως οὐδὲν παρέργως τίθησι. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἡμῖν τὸν χρόνον τοῦ Ἰσαὰκ ἐπισημαίνεται, καὶ φησὶν, Ἦν δὲ Ἰσαὰκ ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὅτε ἔλαβε τὴν Ῥεβέκκαν; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ· ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλει μετὰ ταῦτα τῆς Ῥεβέκκας ἡμῖν διηγέσθαι τὴν στείρωσιν, καὶ ὅτι ἐξ εὐχῆς τοῦ δικαίου τὰ τῆς παιδοποιίας αὐτῇ γέγονε, βούλεται διδάξει ἡμᾶς τὸ μέγεθος τῆς ὑπομονῆς τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ σημάδι τὸν χρόνον ἀκριβῶς, ὅσον ἐν ἀπειδίᾳ γέγονεν· ἵνα καὶ ἡμεῖς ζηλοῦντες τὸν δικαίον, ὅτε προσεδρεύωμεν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκεσίαις, ἐπειδὴν αἰτώμεν τι παρ' αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ὁ δικαίος οὕτως ἐνάρετος ὢν, καὶ τοσαύτης εὐνοίας ἀπολαύων παρὰ τοῦ Θεοῦ, τοσαύτην ἐπέδεικνυτο σπουδὴν καὶ εὐτονίαν, τὸν Θεὸν διηνεκῶς παρακαλῶν, ὥστε λύσαι τῆς Ῥεβέκκας τὴν στείρωσιν, τί ἂν εἰπομεν ἡμεῖς οἱ τοσαῦτα φορτία ἁμαρτημάτων ἔχοντες ἐπιχειρήματα, καὶ μὴδὲ τὸ πολλοστὸν τοῦ δικαίου τούτου μέρος ἐπιδεικνύμενοι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὄλιγον σπουδῆν εἰς ἐπιτεξίμωμεθα, νεκρῶντες καὶ ἀποπηδῶντες, εἰ μὴ θάττον εἰσακουσθεῖμεν; Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ, ἐκ τῶν τῷ δικαίῳ τούτῳ συμβάντων παιδευόμενοι, μηδέποτε παυώμεθα τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες ὑπὲρ τῆς συγχωρήσεως τῶν οἰκείων πλημμελημάτων, ἀλλὰ θερμῆν καὶ ζέουσαν προθυμίαν ἐπιδεικνυόμεθα· καὶ μὴ ἀσχάλλωμεν, μὴδὲ ὀκνηρότεροι γινώμεθα, εἰ μὴ θάττον εἰσακουσθεῖμεν. Ἴσως γὰρ, ἴσως σοφίζόμενος ἡμῶν τὴν διηνεκῆ προσ-

εδρίαν ὁ Δεσπότης, διαναβάλλεται, βουλόμενος καὶ τῆς ὑπομονῆς ἡμᾶς κομισασθαι τὸν μισθόν, καὶ τὸν καιρὸν εἰδῶς, καθ' ὃν λυσιστελής ἐστιν ἡμῖν τῶν σπουδαζομένων ἐπιτυχεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἡμεῖς ἴσμεν τὸ συμφέρον ἑαυτοῖς, ὡς αὐτὸς ἀκριβῶς ἐπίσταται, ὁ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας ἐκάστω ἐπιστάμενος. Δι' ὃ προσήκει μηδὲν περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμανεῖν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ γινομένων, ἀλλὰ πολλὴν τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνυσθαι, καὶ θαυμάζειν τῶν δικαίων τὰς ἀρετάς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἡμῖν ἡ θεία Γραφή, ὅταν ἐτῶν ἦν Ἰσαὰκ, λέγει καὶ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναίκος αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν. Θέα μοι τοῦ δικαίου τὸ φιλόθεον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε χυλεύουσαν τὴν φύσιν, ἐπὶ τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν ἔδραμε, καὶ τὰ δεσμά τῆς φύσεως διὰ τῆς εὐχῆς λύειν ἠπέταγετο. Ἐδέετο γάρ, φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναίκος αὐτοῦ ὅτι στείρα ἦν. Ἐν τούτῳ πρῶτον ἄξιον ζητησαί, τίνας ἐνεκεν, βίου οὕσα θαυμαστοῦ καὶ αὐτῆ, καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ πολλῆς τῆς σωφροσύνης ἀμφοτέροι ἐπιμελούμενοι, στείρα ἦν; Οὐκ ἔχομεν ἐπιλαθεῖσθαι αὐτῶν τῆς ζωῆς, καὶ εἰπεῖν, ὅτι τῶν ἀμαρτιῶν ἦν ἔργον ἡ στείρωσις^α. Καὶ Ἰνα μάθῃς τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὐκ αὐτῆ μόνον στείρα ἦν, ἀλλὰ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ δικαίου ἡ Σάρρα· καὶ οὐκ ἡ μήτηρ δὲ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ νύμφη, τοῦ Ἰακώβ ἡ γυνὴ, ἡ Ῥαχὴλ λέγω. Τί βούλεται τῶν στειρῶν τούτων ὁ χορῶς; Πάντες δίκαιοι, πάντες ἐνάρετοι, πάντες ὑπὸ Θεοῦ μαρτυρούμενοι. Περὶ γὰρ αὐτῶν [493] ἔλεγεν Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος φησὶ· Δι' ὃ οὐκ ἐπισπύχονται ὁ Θεός, Θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν. Πολλὰ αὐτῶν τὰ ἐγκώμια ἐν τῇ Καινῇ, πολλοὶ οἱ ἔπαινοι ἐν τῇ Παλαιᾷ. Πανταχόθεν λαμπροὶ καὶ ἐπίσημοι, καὶ πάντες ἔσχατον γυναικάς, καὶ ἐν ἀπαιδίᾳ ἦσαν μέχρι πολλοῦ τοῦ χρόνου.

β'. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἀνδρα καὶ γυναῖκα ἐν ἀρετῇ ζῶντας, καὶ ἐν ἀπαιδίᾳ τυγχάνοντας· ὅταν ἴδῃς θεοσεβεῖς δικτάς, καὶ εὐλαβείας ἐπιμελούμενους, ἀπαιδας, μὴ νομισθῆς ἀμαρτιῶν εἶναι ἔργα. Πολλοὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ τῆς οικονομίας οἱ λόγοι καὶ ἡμῖν ἀπόρρητοι, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχαριστεῖν δεῖ, καὶ μόνους ἐκείνους ταλανίζεσθαι τοῦς ἐν κακίᾳ ζῶντας, οὐ τοῦς παῖδια μὴ κεκτημένους. Πολλὰ γὰρ πολλάκις ὁ Θεὸς συμφερόντως οικονομεῖ, ἡμεῖς δὲ τὴν αἰτίαν τῶν γεγενημένων οὐκ ἴσμεν. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ θαυμάζειν αὐτοῦ τὴν σοφίαν χρῆ, καὶ δοξάζειν αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν τὴν ἀφαιτον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ὠφέλειαν ἡμῖν εἰρηται τὴν ὑμετέραν, ὥστε πολλὴν τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνυσθαι, καὶ μὴ περιεργάζεσθαι τοῦ Θεοῦ τὰς οικονομίας· δεῖ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν ἦσαν ἐκεῖναί· στείραι αἱ γυναῖκες. Τίς οὖν ἐστιν ἡ αἰτία; Ἰνα, ὅταν ἴδῃς τὴν Παρθένον ἵκτουςαν τὸν κοινὸν ἡμῶν Δεσπότην, μὴ ἀπιστήσης. Γύμνασόν σου ἐν ταῦθα τὴν διάνοιαν, φησὶν, ἐν τῇ μήτρᾳ τῶν στειρῶν, ἴν' ὅταν ἴδῃς πεπηρωμένην καὶ δεδεμένην μήτραν πρὸς παιδοποιίαν ἀνοικομένην ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, μὴ θαυμάσης ἀκούων ὅτι παρθένος ἔτεκε. Μᾶλλον δὲ θαύμασον καὶ ἐκπλάγηθι, ἀλλὰ μὴ ἀπιστήσης τῷ θαύματι. Ὅταν οὖν λέγῃ πρὸς σὲ ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πρὸς αὐτὸν, Πῶς ἔτεκεν ἡ στείρα καὶ γενηρακυῖα; Δύο γὰρ κωλύματα τότε ἦν, τὸ τε

ἄωρον τῆς ηλικίας, καὶ τὸ ἀχρηστον τῆς φύσεως· ἐπὶ δὲ τῆς παρθένου ἐν κώλυμα ἦν, τὸ μὴ μετασχεῖν αὐτὴν γάμου. Προδοποιοῖ τοίνυν τῇ παρθένῳ ἡ στείρα. Καὶ ἴνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο στείραι προέλαβον, ἴνα πιστευθῇ τῆς παρθένου ὁ τόκος, ἀκουσον ἀπὸ τῶν βημάτων τοῦ Γαβριὴλ τῶν πρὸς τὴν παρθένον εἰρημένων. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε καὶ εἶπεν αὐτῇ, *Συλλήψθη ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἐξεπλάγη καὶ ἐθαύμασε, καὶ εἶπε· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω;* Τί οὖν ὁ ἄγγελος; *Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι.* Μὴ ζήτει, φησὶ, φύσεως ἀκολουθίαν, ὅταν ὑπὲρ φύσιν ἦ τὰ γινόμενα· μὴ περιδιέπου γάμων ὠδίνας, ὅταν μείζων γάμου τῆς γεννήσεως ὁ τρόπος ἦ. *Καὶ πῶς ἔσται τοῦτο, φησὶν, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω;* Καὶ μὴν διὰ τοῦτο ἔσται, ἐπειδὴ ἀνδρα οὐ γινώσκεις. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκας ἀνδρα, οὐκ ἂν κατηξιώθης ὑπηρετήσασθαι τῇ διακονίᾳ ταύτῃ. Ὅστε δι' ὁ ἀπιστεῖς, δι' αὐτὸ πίστευε. Οὐκ ἐπειδὴ κακὸν ὁ γάμος, ἀλλ' ἐπειδὴ κρείττων ἡ παρθένια· τὴν δὲ τοῦ κοινου πάντων Δεσπότην [494] εἰσοδοὸν σεμνοτέραν ἐχρῆν εἶναι τῆς ἡμετέρας· βασιλικὴ γὰρ ἦν ἡ εἰσοδος. Ἔδει κοινωεῖν ἡμῖν τῆς γεννήσεως, καὶ ἐξηλλάχθαι τῆς ἡμετέρας. Καὶ ἀμφοτέρα ταῦτα γέγονε, καὶ ὅπως ἄκουε. Τὸ μὲν ἀπὸ μήτρας γενέσθαι, κοινὸν πρὸς ἡμᾶς· τὸ δὲ χωρὶς γάμων γενέσθαι, μείζον ἢ καθ' ἡμᾶς. Καὶ τὸ μὲν ἐν γαστρὶ σχεῖν σε, τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπείας· τὸ δὲ χωρὶς μίξεως γενέσθαι τὴν κύησιν, σεμνοτέρον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ἴνα καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν κοινωμένην τὴν πρὸς σὲ μάθῃς. Καὶ σκόπει τὴν σοφίαν τῶν γινομένων. Οὕτε ἡ ὑπεροχὴ τὴν ὁμοίωσιν καὶ συγγένειαν ἐλυμήνατο, οὕτε ἡ πρὸς ἡμᾶς συγγένεια τὴν ὑπεροχὴν ἡμαύρωσεν, ἀλλ' ἐκάτερα ἐδείκνυτο διὰ τῶν πραγμάτων· καὶ τὰ μὲν ὀλόκληρα εἶχεν ἡμετέρα, τὰ δὲ ἐνηλλαγμένα πρὸς ἡμᾶς. Ἄλλ', ὅπερ ἔλεγον, διὰ τοῦτο αἱ στείραι αὐταί, ἴνα πιστευθῇ τῆς Παρθένου ὁ τόκος, ἴνα αὐτὴ χειραγωγηθῇ πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῆς ὑποσχέσεως. Ἄκουσον γὰρ τί φησὶν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὴν. *Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι.* Οὕτω, φησὶν, ἔχεις τεκεῖν, καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος τὸ πᾶν ἔσται. Μὴ τοίνυν βλέπε πρὸς τὴν γῆν· ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἡ ἐνέργεια ἐρχεται. Τοῦ Πνεύματος ἔστι χάρις τὸ γινόμενον· μὴ ζήτει φύσεως ἀκολουθίαν, μὴ κατὰ νόμους καὶ γάμον. Ἄλλ' ἐπειδὴ μείζονα ταῦτα ἦν ἐκείνης τὰ βήματα, βούλεται καὶ ἑτέραν^β αὐτῇ παρασχεῖν ἀπόδειξιν.

γ. Σὺ δὲ μοι σκόπει, ἀγαπητὲ, πῶς ἡ στείρα αὐτὴν χειραγωγεῖ πρὸς τὴν πίστιν τοῦ τόκου. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ προτέρα ἀπόδειξις μείζων ἦν τῆς διανοίας τῆς παρθένου, ἀκουσον πῶς καὶ ἐπὶ τὰ ταπεινότερα κατήγαγε τὸν λόγον, διὰ τῶν αἰσθητῶν αὐτὴν χειραγωγῶν. Καὶ ἰδοῦ, φησὶν, Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτὴ συνεληφεν υἱὸν ἐν γήρῃ αὐτῆς· καὶ οὕτως μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ. Διὰ τὴν

^α Savil. et unus codex, ἀμφοτέροι ἐπιμελοῦντο, καὶ οὐκ ἔχομεν... Ἐπὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἦν ἔργον εἶχε ταύτην ἡ στείρωσις.

^β Morel. et Montf. τὴν ἑτέραν, minus recte. Correctum e Savillio. Edit.

si non statim audiamur. Fortassis enim Dominus continuam nostram sedulitatem sapienter exercens ita procrastinat, ut mercedem quoque patientiæ recipiamus : et quia ipse tempus scit quando nobis utile est assequi quod quærimus. Neque enim nos ita scimus quid nobis utile, ut ipse evidenter novit, qui etiam abscondita mentis nostræ cognoscit. Proinde par est, ut nihil curiosius quæramus, neque scrutemur ea quæ a Deo providentur : sed grati admodum simus, et admiremur justorum virtutes. Nam postquam dixit nobis divina Scriptura, quot annorum fuerit Isaac, dicit et de Rebecca uxore ejus, quod sterilis erat. Vide, obsecro, justi religiosam mentem. Quoniam enim vidit naturam claudicantem, ad naturæ Conditorum confugit, et vincula naturæ precibus solvere festinavit. 21. *Deprecatus enim est, inquit, Isaac super Rebecca uxore sua, quia sterilis erat.* Unum hoc in primis operæ pretium ut quæramus, quare, cum et ipsa, et vir ejus vitæ fuerint eximie, et ambo continentia studiosi, sterilis fuit? Non possumus carpere eorum vitam, et dicere sterilitatem illam peccatorum causa immissam¹. Et ut discas rem miram, non solum ipsa sterilis fuit, sed et mater justi Sarra : neque mater ejus sola, sed et uurus, Rachel uxor Jacobi. Quid sibi vult ille sterilium chorus? Omnes justi, omnes virtute præditi, omnes a Deo testimonium habentes. Nam de ipsis dicebat : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob (Exod. 3. 6).* Beatus autem Paulus ait : *Ideo non confunditur Deus, ut vocetur eorum Deus (Hebr. 11. 16).* Multæ ipsorum laudes in Novo, multæ in Veteri. Undique clari et nobiles, et omnes steriles habuerunt uxores, multoque tempore caruerunt liberis.

2. *Propter causas arcanas fecunditatem etiam justis negat Deus; fecunditas sterilium partum virginis probat.* — Quando igitur videris virum et mulierem virtuti deditos, carere prole, quando videris pios et religionis studiosos non habere liberos, ne tribuas hoc peccatis. Multæ enim divinæ dispensationis rationes nobis sunt arcanae, et pro omnibus gratias agere oportet, ac solos illos miseros dicere, qui in peccato vivunt, non eos quibus filii desunt. Quippe sæpenu-mero multa Deus utiliter dispensat, quorum nos causam nescimus. Eapropter in omnibus sapientiam ejus admirari oportet, ac glorificare ineffabilem misericordiam. Sed hæc quidem ad utilitatem vestram dicta sunt, ideo ut admodum gratam voluntatem exhibeatis, neque de dispensatione divina curiose sciscitemini : causam tamen dicamus propter quam mulieres illæ steriles fuere. Quænam igitur est causa? Ut cum videris virginem nostrum communem Dominum parientem, ne sis incredulus. Exerce enim hic tuos sensus, inquit, in vulva sterilium, ut, cum didiceris ligatam et emortuam vulvam divina virtute ad procreationem aperiri, inde copiosis argumentis acceptis,

¹ Savil. et unus codex sic efferunt hunc locum : *Unam hoc.... quare, cum et ipsa et vir ejus vitæ fuerint eximie, et ambo continentia studiosi, et cum non possimus carpere eorum vitam, nec eorum peccatis sterilitatem tribuere, quare tamen illa fuerit sterilis?* Hunc vero locum, ut videtur, ex hac homilia excerptum habes Tomo III, in homilia De non evulgandis fratrum peccatis.

non admireris audiens virginem peperisse : imo admirare et obstupesce, sed ne sis incredulus miraculo. Quando igitur tibi dicit Judæus, Quomodo peperit virgo? dic ei : Quomodo peperit sterilis et vetula? Duo impedimenta tunc erant, et ætas intempestiva, et natura vitata : in virgine autem unum impedimentum fuit, quod non esset particeps concubitus. Sterilis igitur jam viam parat virgini. Et ut scias propter hoc steriles prius fuisse, ut credatur virginitatis partus : audi verba Gabrielis ad Virginem dicta. Postquam enim venit et dixit, *Concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum (Luc. 1. 31)* : obstupefacta est et admirata, dixitque : *Quomodo erit mihi istud, quia virum non cognosco (Ib. v. 34)?* Quid igitur angelus? *Spiritus sanctus superveniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi (Ibid. v. 35).* Ne quæras, inquit, naturæ modum et ordinem, quando super naturam sunt quæ fiunt; ne spectes conjugii dolores, quando major quam in nuptiis natalium modus erit. *Et quomodo fiet istud, inquit, quoniam virum non cognosco?* Sane propter hoc erit, quoniam virum non cognoscis. Nam si cognosceres virum, non fuisses habita digna ut huic ministerio servires. Itaque ea de causa, qua dubitas, ea ipsa de causa crede. Non quia malum nuptiæ, sed quia melior virginitas; hunc autem ingressum nostri omnium Domini digniorem esse oportet, quam nostrum : Regius enim fuit introitus. Oportebat et communem cum nostro ejus esse ortum, et diversum a nostro, et utrumque evenit. Et quomodo audi. Nam de utero prodire, hoc commune nobiscum est : absque nuptiali autem congressu nasci, supra nostram est originem. Uterum gestare te, id naturæ est humanæ; sine congressu uterum gestare, id natura humana sublimius : ut et præstantiam et communionem quam tecum habet ediscas. Considera autem quanta sapientia hæc facta sint, neque eminentia obfuit similitudini et affinitati ejus nobiscum, neque nostra affinitas et similitudo ejus obscuravit excellentiam; sed operibus utramque ostensum est : aliaque perfecte nobis similia habuit, alia a nobis diversa. Verum, ut dixi, propter hoc steriles fuerunt istæ, ut crederetur virginitatis partus, ut ipsa induceretur ad fidem promissionis. Audi enim quid dicit angelus Dei : *Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi (Ibidem).* Sic, inquit, poteris parere. Totum operatione Spiritus erit. Ne igitur spectes in terram, et cælis operatio venit. Spiritus gratiæ est quod fit, ne quæras naturæ modum, ne secundum nuptiarum leges intelligas. Verum quoniam majora sunt verba hæc, quam ut illa caperet, vult et aliam ei præbere demonstrationem.

3. Tu autem, dilecte, attende quomodo sterilis istam manuducat ad fidem partus. Quoniam prior demonstratio major erat cogitatione virginis, audi quomodo et humiliores sermonem afferat, per sensibilia ipsam manuducens. *Et ecce, inquit, Elisabeth cognata tua et ipsa concepit filium in senectute sua : et hic mensis sextus est ei quæ vocatur sterilis (Luc. 1. 36).* Vides ut sterilis propter virginem in medium sit adducta?

Alioquin cujus rei gratia retulisset partum cognatæ, cujus item gratia dixisset, *Quæ vocatur sterilis?* Plane per omnia deducebat eam ad credendum annuntiationi: propterea et tempus dixit, et naturæ sterilitatem: propterea et tempus distulit conceptionis. Non enim statim a principio ei annuntiatum est, sed præterito tempore semestri, ut uteri sarcina conceptionem doceret. Et vide quanta Gabriel utitur solertia. Non enim in memoriam ei reducit vel Sarram, vel Rebeccam, vel Rachelem. Quare et quam ob causam? Nam hæc quoque fuerunt steriles, et vetulæ, et magnum miraculum in illis fuit: sed quia omnes hæc narrationes antiquæ erant, adducit eam ad id quod nuper contigerat, ut mentem ejus ad credendum provocaret.

Viginti annis perseverat orans Isaac. — Sed necessarium est ut ad institutum sermonem redeamus, et significemus justi virtutem, et quomodo precibus sterilitatem Rebeccæ solverit, et vincula naturæ superaverit. 21. *Deprecabatur autem, dicit, pro Rebecca uxore sua, quoniam sterilis erat, et exaudivit eum Deus.* Non quia mox ita subdit et scriptum est, putes eum e vestigio et protinus assequutum esse quod optabat et quærebat. Nam viginti annis perseveravit orans et deprecans Deum, et tunc tandem assequutus est quod desiderabat. Et unde sciemus hoc? Si diligenter percurramus quæ in divina Scriptura continentur. Non enim tempus nobis absconditum est, sed signavit quidem, latenter tamen, ita ut provocet desiderium nostrum, et ad dignam inquisitionem incitet. Nam sicut docuit nos annorum numerum quem habuit¹ quando Rebeccam duxit, ita et hoc nobis palam fecit. *Erat enim, inquit, Isaac annorum quadraginta, quando accepit Rebeccam filiam Bathuelis Syri.* Didicisti diligenter tempus. Deinde postquam dixit: *Deprecatus est Isaac pro uxore sua, quia sterilis erat,* ut discamus annorum numerum, assignavit nobis quot annorum fuerit Isaac quando nati sunt ei filii de Rebecca. 26. *Erat enim Isaac, inquit, annorum sexaginta, quando peperit Rebecca.* Si igitur quadraginta annorum erat quando illam duxit, sexaginta autem quando peperit uxor, manifestum est eum annis viginti perseverasse orantem Deum, et uterum Rebeccæ inutilem generationi, idoneum fecisse (a). Vidistis orationis vim, quomodo et naturam ipsam superet? Hunc omnes imitemur, et ita in precibus simus assidui, animoque sobrii et humiles: audiamusque Paulum admonentem et dicentem: *Levantes sanctas manus absque ira et disceptationibus* (1. Tim. 2.8): et studeamus semper liberari a perturbatione, ut mens sit in tranquillo, maxime autem precum tempore, quando multa nobis opus est a Deo benignitate. Nam si nos viderit precari secundum leges ab se positas, statim nobis donorum suorum largitatem liberaliter concedet: quod nobis asequi liceat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri sit gloria, honor, imperium, simul et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Coisl. omittit, quem habuit.

(a) Huc desinit locus ille hinc, ut putatur, a Chrysostomo excerptus in Homilia De non evulgandis fratrum peccatis.

HOMILIA L.

Concepit autem Rebecca, et colludebant parvuli in illa (Gen. 25. 21. 22).

1. Vultis etiam hodie apponamus caritati vestræ ea quæ in lectione hesternæ relicta sunt? Ad finem enim perducere totum argumentum nequivimus; sed ostendimus per assiduas preces Isaac potuisse Rebeccæ vulvam filiorum generationi reddere idoneam, naturamque ipsam inutilem factam, ut ita dicam, reparare: hæc omnia heri satis vos docuimus, monstrantes annorum numerum, quibus, ut hoc impetraret beatus ille, orans et deprecans permansit: et in sermonem de sterilibus egressi, dicta vobis causa propter quam justorum illorum uxores steriles fuere, sermonem missum fecimus. Operæ pretium autem est nos hodie discere Rebeccæ religiosam mentem, ut non solum nobis a virtute justi lucrum accedat, sed etiam ex historia quæ Rebeccam respicit, ad æmulationem provocare possimus auditores. Postquam enim Deus exaudivit orationem justi, 21. *Et uterum gessit Rebecca, 22. colludebant,* inquit, *pueri in ea,* et magno eam dolore afficiebant. *Dixit enim, inquit, Si sic mihi futurum sit, cur mihi hoc?* Neque enim unus erat nasciturus, sed duos simul in utero pueros gestabat, et ex angustia multum cruciatum sentiebat. Sed hic vide, obsecro, mulieris pietatem et religionem. Non enim sicut mulieres multæ, quæ negligenter vivunt, hodie facere consueverunt, ad humanum confugit subsidium, non ad eos qui talia suis conjecturis, suæque rationis observationibus judicare volunt; neque se exposuit deceptioni circulatorum, et eorum qui pollicere audent quæ supra humanam sunt naturam: sed *Abiit, inquit, ut consuleret Dominum.* Vide mulieris sagacitatem. Quoniam vidit eum qui vulvam ejus reserarat, et qui infecundum ventrem repente ita fecundum effecerat, naturæ esse Dominum, quoniam vidit uteri sarcinam magna quædam promittere, *Abiit, inquit, ut consuleret Dominum.* Quid est, *Abiit ut consuleret Dominum?* Cucurrit ad veram scientiam, et festinavit ad sacerdotem Deiministrum, per quem latenter rei scientiam discere cupiebat¹: et enarrans omnia quæ sibi contigerant, didicit diligenter omnia, misericorde Deo per sacerdotis linguam detegente ei omnia manifeste, et alacriorem eam reddente. Et ut scias quanta tunc erat sacerdotum dignitas, nusquam dicit sacerdotem ei respondisse, sed postquam dixit, *Abiit ut consuleret Dominum,* subjecti, 23. *Et dixit Dominus ei,* nempe per sacerdotem, *Duas gentes in utero tuo continet.* Etenim et alio loco angelum vocat sacerdotem divina Scriptura, ostendens illum ea loqui, quæ inspirat ac suggerit Spiritus gratia. Dixit igitur Dominus ei per sacerdotem: *Duas gentes in utero tuo sunt, et duo populi in ventre tuo dividuntur, et populus populo præstabit, et major serviet minori.* Vide vaticinium quod manifeste prædicit ei omnia

¹ Coisl. et Interpres vulgatus in Editione Morelli: *Et festinavit ad sacerdotem Dei ministrum, per quem latentium scientiam volebat discere.*

παρθένον πάντως παρήγαγε καὶ τὴν στείραν· ἐπεὶ τίνος ἔνεκεν παρήγαγεν αὐτὴ τὸν τόκον τῆς συγγενούς. καὶ τίνος ἔνεκεν ἔλεγε, *τῇ καλουμένῃ στεινῇ*; διὰ πάντων χειραγωγῶν αὐτὴν πρὸς τὸ πιστεῦσαι τῷ εὐαγγελισμῷ. διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἡλικίαν εἶπε, καὶ τὴν πῆρῳσιν τῆς φύσεως· διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἀνέμεινε τῆς κησέως. οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμιῶν αὐτῇ εὐθέως εὐηγγελίστατο, ἀλλ' ἐξαμηνιαίου διελθόντος χρόνου, ἵνα ὁ τῆς γαστρὸς ὄγκος τὴν κύησιν ἐγγυσησάμενος σαφῆ τὴν ἀπόδειξιν παράσχη τῆς συλλήψεως. Καὶ θεὰ μοι τοῦ Γαβριὴλ τὴν σύνεσιν. οὐκ ἀνέμνησεν αὐτὴν τῆς Σάρρας, οὐδὲ τῆς 'Ρεβέκκας, οὐδὲ τῆς 'Ραχὴλ. Τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί; Καὶ αὐταὶ γὰρ στείραι ἦσαν, καὶ γεγρακυῖαι, καὶ πολὺ καὶ ἐν αὐταῖς τὸ θαῦμα ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα ταῦτα παλαιὰ ἦν τὰ διηγήματα, ἐπὶ τὸ πρόσφατον αὐτὴν ἄγει, ἵνα διαναστήσῃ αὐτῆς τὴν διάνοιαν.

θ. 'Ἄλλ' ἀναγκαῖον ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον ἀναγαγεῖν καὶ γνωρίσαι τοῦ δικαίου τοῦτο τὴν ἀρετὴν, ὅπως διὰ τῆς εὐχῆς τὴν στείρωσιν τῆς 'Ρεβέκκας ἔλυσε, καὶ τῶν δεσμῶν τῆς φύσεως περιεγένετο. *Ἐδέετο γὰρ, φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ 'Ρεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν, καὶ ἐπήκουσεν αὐτὸς ὁ Θεός.* Μὴ ἐπειδὴ εὐθέως οὕτω γέγραπται, [495] νομίσης καὶ παραχρῆμα αὐτὸν τετυχηκέαι τοῦ σπουδαζομένου. Καὶ γὰρ εἰκοσὶν ἑτῶν ἀριθμὸν διέμενε δεόμενος καὶ παρακαλῶν τὸν Θεόν, καὶ τότε ἐπέτυχε τοῦ ποθομένου. Καὶ πόθεν εἰσόμμεθα τοῦτο; Ἐὰν μετὰ ἀκριθείας ἐπέλωμεν τὰ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ κείμενα. οὐδὲ γὰρ τὸν χρόνον ἡμᾶς ἀπέκρυψεν, ἀλλ' ἐσήμανε μὲν, λαθνηνόντως δὲ, ὥστε διεγείραι ἡμῶν τὴν προθυμίαν, καὶ πρὸς ζήτησιν παρορμησαί. Ὡσπερ γὰρ ἐδίδαξεν ἡμᾶς τῶν ἑτῶν τὸν ἀριθμὸν ὅσον ἦν, ἠνίκα τὴν 'Ρεβέκκῃν ἠγάγετο· οὕτω καὶ τοῦτο ἡμῖν δῆλον καθίστησιν. *Ἦν γὰρ, φησὶν, Ἰσαὰκ ἑτῶν τεσσαράκοντα, ἠνίκα ἔλαβε 'Ρεβέκκῃν τὴν θυγατέρα Βαθοῦήλ τοῦ Σύρου.* Ἐμαθεὶς ἀκριθῶς τὸν χρόνον. εἶτα εἰπὼν, ὅτι *Ἐδέετο Ἰσαὰκ περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν, ἵνα μάθωμεν τῶν ἑτῶν τὸν ἀριθμὸν, σημαίνει ἡμῖν πόσον ἑτῶν ἦν ὁ Ἰσαὰκ, ἠνίκα ἐτέθησαν αὐτῷ οἱ παῖδες παρὰ τῆς 'Ρεβέκκῃς.* *Ἦν δὲ Ἰσαὰκ, φησὶν, ἑτῶν ἐξήκοντα, ἠνίκα ἔτεκε 'Ρεβέκκῃ.* εἰ τοίνυν τεσσαράκοντα ἑτῶν ἦν, ὅτε ἠγάγετο αὐτὴν, ἐξήκοντα δὲ ἑτῶν, ὅτε ἔτεκεν ἡ γυνή, δηλονότι ἐν τοῖς εἰκοσὶν ἔτεσι δεόμενος τοῦ Θεοῦ διέμενε, καὶ οὕτω τὴν πῆρῳσιν τῆς μήτρας τῆς 'Ρεβέκκας εἰς παιδοποιῖαν διήγειρεν. εἶδετε εὐχῆς δύναμιν, πῶς καὶ αὐτῆς περιγενέσθαι τῆς φύσεως ἔλαβε; τοῦτον καὶ ἡμεῖς πάντες μιμώμεθα, καὶ οὕτω ταῖς εὐχαῖς προσεδρεύωμεν μετὰ νηφούσης ψυχῆς, μετὰ κατεσταλμένης διανοίας· καὶ ἀκούσωμεν Παύλου παραινούντος καὶ λέγοντος· *Ἐπαιροῦντες ὁσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ· καὶ σπουδάσωμεν πάντοτε μὲν ἀπληγᾶν ταραχῆς, καὶ ἐν γαλήνῃ ἔχειν τὸν λογισμὸν, μάλιστα δὲ κακατὸν καιρὸν τῆς εὐχῆς, ὅτε πολλῆς ἡμῖν χρεῖα τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας.* Ἐὰν γὰρ ἦν κατὰ τοὺς ὅπ' αὐτοῦ κειμένους νόμους ταύτην ἡμᾶς ποιούμενους, ταχέϊαν ἡμῖν τῶν παρ' αὐτοῦ δωρεῶν χαρίζεται τὴν φιλοτιμίαν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ. καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΑΙΑ Ν'.

Ἐν γαστρὶ δὲ ἔλαβεν ἡ 'Ρεβέκκῃ, καὶ ἐσκήρτων τὰ παιδιά ἐν αὐτῇ.

α'. Βούλεσθε σήμερον τὰ λείψανα τῶν χθῆς ἡμῖν εἰρημένων ἀποδώμεν ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ; οὐδὲ γὰρ ἄπασαν τὴν ὑπόθεσιν εἰς τέλος ἀγαγεῖν ἠδυνήθημεν· ἀλλ' οἶσι διὰ τῆς οικείας εὐχῆς καὶ τῆς πολλῆς προσεδρίας ἔλαβεν ὁ Ἰσαὰκ τὴν μήτραν τῆς 'Ρεβέκκας πρὸς παιδοποιῖαν διεγείραι, καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν πεπηρωμένην, ὡς εἶπεν, διανοίξαι, ταῦτα ἅπαντα χθῆς ἰκανῶς ὑμᾶς ἐδίδαξαμεν, δεῖξαντες τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν, ὃν δεόμενος καὶ ἰκετεῦν τὸν Θεὸν διετέλεσεν ὑπὲρ τούτου ὁ μακάριος ἐκεῖνος· καὶ εἰς τὸν περὶ τῶν στείρων λόγον ἐξεληθόντες, καὶ τὴν αἰτίαν ὑμῖν εἰπόντες, δι' ἦν αἱ τῶν δικαίων ἐκείνων γαμεταὶ στείραι [496] γεγέννησιν, ἐνταῦθα κατελύσαμεν τὸν λόγον. Δεῖ δὲ σήμερον ἡμᾶς μαθεῖν καὶ τῆς 'Ρεβέκκας τὸ φιλόθεον, ἵνα μὴ μόνον ἀπὸ τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς κερδάνωμεν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν 'Ρεβέκκῃν διηγήσεως εἰς ζῆλον διεγείραι δυνηθῶμεν τοὺς ἀκούοντας. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσεν ὁ Θεὸς τῆς τοῦ δικαίου προσευχῆς, *Καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν ἡ 'Ρεβέκκῃ, ἐσκήρτων, φησὶ, τὰ παιδιά ἐν αὐτῇ, καὶ πολὺν αὐτῇ πόνον αἱ ὠδίνες παρεῖχον.* εἶπε γὰρ, φησὶ, *εἰ οὕτω μοι μέλλει γίνεσθαι, ἵνα τί μοι τοῦτο;* οὐδὲ γὰρ εἰς ἦν ὁ μέλλων ἵκτεσθαι, ἀλλὰ δύο κατ' αὐτὸ ἐν τῇ γαστρὶ παιδιά περιέφερε, καὶ ἡ στενωχωρία πολλὴν αὐτῇ τὴν ὀδύνην κατεσκέυαζεν. Ἄλλ' ὄρα μοι ἐντεῦθεν τῆς γυναικὸς τὸ φιλόθεον. οὐ καθάπερ πολλὰ τῶν νῦν γυναικῶν τῶν ῥαθύμως ζῆν βουλομένων διαπράττονται, ἐπὶ ἀνθρωπίνην τινα συμμαχίαν ἔδραμεν, οὐδὲ πρὸς τοὺς τὰ ταῦτα στοχασμοὺς τισὶ καὶ παρατηρήσει διὰ τῶν οικείων λογισμῶν κρίνειν βουλομένους, οὐδὲ τῇ ἀπάτῃ τῶν περιέργων καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐπαγγέλλεσθαι βουλομένων ἑαυτὴν ἐξέδωκεν, ἀλλ' οἶσι *Ἐπορεύθη πυθέσθαι παρὰ Κυρίου.* Ὅρα γυναικὸς σύνεσιν. Ἐπειδὴ εἶδεν, ὅτι ὁ τῆς φύσεως δεσπότης ἦν ὁ τὴν μήτραν αὐτῆς διανοίξας, καὶ τὴν ἄγονον γαστέρα ἀθρόον οὕτω γόνιμον ἀπεργασάμενος, καὶ ἑώρα τῆς γαστρὸς τὴν ὄγκον μεγάλα τινὰ αὐτῇ ἐγγώμενον, *Ἐπορεύθη, φησὶ, πυθέσθαι παρὰ Κυρίου.* τί ἐστίν, *Ἐπορεύθη πυθέσθαι παρὰ Κυρίου;* Ἐδραμεν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, καὶ ἐπὶ τὸν ἱερέα τὸν τοῦ Θεοῦ θεραπευτὴν, σπεύσασα διὰ τούτων λαθνηνόντως μαθεῖν τὴν γνῶσιν^α, καὶ διηγησαμένη πάντα τὰ καθ' ἑαυτὴν, ἐμάνθανεν ἅπαντα μετὰ ἀκριθείας, τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ διὰ τῆς τοῦ ἱερέως γλύττης ἐκκαλύπτοντος αὐτῇ ἅπαντα σαφῶς, καὶ ταύτη προθυμότεραν αὐτὴν ἐργαζομένου. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅσον ἦν τότε τῶν ἱερέων τὸ ἀξίωμα, οὐδαμῶς φησὶν, ὅτι ὁ ἱερεὺς ταῦτα ἀπεκρίνατο, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶπεν, *Ἐπορεύθη πυθέσθαι παρὰ Κυρίου*, ἐπήγαγε. *Καὶ εἶπε Κύριος αὐτῇ, διὰ τοῦ ἱερέως, Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρὶ σου περιέχεις.* Καὶ γὰρ καὶ ἐτέρωθι ἀγγελον καλεῖ τὸν ἱερέα ἢ θεία Γραφή, δεικνύσα ὅτι ἐκεῖνα φθέγγεται ἅπερ ἂν ἐνηχῆσῃ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις. εἶπεν οὖν Κύριος αὐτῇ διὰ τοῦ ἱερέως· *Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρὶ σου ἐστί, καὶ δύο λαοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ σου διασταλήσονται, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάττω.* Ὅρα πρόβησιν ἅπαντα σαφῶς αὐτῇ μηνύουσαν τὰ μέλλοντα γενήσε-

^α Colsl. Θεοῦ θ. σ., δι' αὐτοῦ τῶν λαθνηνόντων μαθεῖν τὴν γνῶσιν.

σθαι. Ἀλλόμενοι γὰρ οἱ παῖδες ἐν τῇ γαστρὶ καὶ σκιρτῶντες, ἤδη προαναφώνουν ἅπαντα μετὰ ἀκριθείας· καὶ λοιπὸν ἐμάνθανεν ἡ γυνή, οὐχ ὅτι δύο μόνον τέξεται παῖδας, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς ἔθνη οὗτοι ἐκταθήσονται, καὶ ὅτι ὁ ἐλάσσων κυριεύσει τοῦ μείζονος. Καὶ ὅτε, φησὶν, ἤγγισεν ὁ καιρὸς τοῦ τόκου, Ἐξῆλθεν ὁ πρωτότοκος κυβράκης, ὡσεὶ δορὰ, δασύς· ἐπινόμεσθε δὲ τὸ βρομὸν αὐτοῦ, Ἡσαῦ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἐπειλημμένη τῆς πτέρυγος Ἡσαῦ· καὶ ἐκάλεισε τὸ βρομὸν αὐτοῦ, Ἰακώβ· μονονουχὶ ἦδη καὶ ἐκ προομιῶν δεικνύοντος τοῦ Θεοῦ, [497] δὲ περιστάσι, κατὰ τὰ ῥηθέντα, ὁ ἐλάττωι τοῦ μείζονος. Κατεῖχε γὰρ, φησὶ, τῇ χειρὶ τὴν πτέρυγαν Ἡσαῦ, ὅπερ ἦν σημεῖον καταγωνιζομένου τὸν ἰσχυρὸν εἶναι δοκοῦντα. Καὶ σκόπει μοι τὴν θείαν Γραφήν, ὅπως διὰ τὰ μέλλοντα ὕστερον συμβῆσθαι, ἤδη προαναφωνεῖ, καὶ δείκνυσιν ἡμῖν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκάστου τὸ ἐπιτηδεύμα· καὶ ὅτι ὁ μὲν περὶ τὸ κυνηγεῖν ἠσχολεῖτο, ὁ δὲ ἀγροικὸς ἦν ἀνθρωπος, ἀπλαστος, οἰκίαν οἰκῶν. Διὸ ἡ μὲν Ῥεβέκκα ἡγάπα τὸν Ἰακώβ, ὁ δὲ Ἰσαὰκ τὸν Ἡσαῦ, Ἐπειδὴ ἡ θῆρα αὐτοῦ, φησὶ, βρωσις ἦν αὐτῷ. Ὅρα πῶς τοὺς παῖδας διενείμαντο· καὶ ἡ μὲν διὰ τὸ ἐπὶ τῆς οἰκίας διατρίβειν ὁρώσα τοῦ παιδὸς τὸ ἀπλαστον, πλείονα τὴν εὐνοίαν περὶ αὐτὸν ἐπεδείκνυτο· ὁ δὲ πατὴρ διὰ τὸ τὸ πρωτότοκον ἐκείνον γεγενῆσθαι, καὶ διὰ τὴν θῆραν ἡγάπα τὸν Ἡσαῦ. Ἄλλ' οὕτοι μὲν τῇ φυσικῇ φιλοστοργίᾳ κατακολουθοῦντες ταῦτα ἐποίησαν· ἡ δὲ πρόβρισις κατὰ μικρὸν εἰς ἔργον ἐξῆσι, ἡ λέγουσα, ὅτι Ὁ μεῖζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. Ὅρα γὰρ εὐθέως. Ἠψήσθη, φησὶν, Ἰακώβ ἔψημα· ἦλθε δὲ Ἡσαῦ ἐκ τοῦ πεδίου ἐκλείπων. Καὶ εἶπεν Ἡσαῦ τῷ Ἰακώβ· Γεῦσόν με ἀπὸ τῶν ἐψήματός τοῦ πνύου τούτου, ὅτι ἐκλείπω. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ βρομὸν αὐτοῦ, Ἐδώμ. Καὶ εἶπεν Ἰακώβ, Ἀπόδος μοι τὰ πρωτοτόκια. Ὁ δὲ φησι, τί μοι; τούτων βρῆλος, τῆς τελευταίας ἦδη με καταλαμβάνουσης, εἰ μὴ μετάσχοιμι τῆς τροφῆς; Ὁ δὲ καὶ τὸν ὄρκον ἀπαίτει, ὥστε βεβαίαν αὐτῷ γενέσθαι τούτων τὴν παραχώρησιν. Καὶ ὤμοσε, φησὶν, Ἡσαῦ.

β'. Ἴδου λοιπὸν ἐντεῦθεν ἀντεστράφη ἡ τάξις, καὶ τὸ τοῦ πρωτοτόκου ἀξίωμα μετήλθεν ἐπὶ τὸν τῇ ἀρετῇ τῆς ψυχῆς διαλάμποντα. Καὶ ἀπέδοτο, φησὶν, Ἡσαῦ τὰ πρωτοτόκια, ἀντί τοῦ, Πέπρακε τῆς τροφῆς ἕνεκα τὸ ἀξίωμα τὸ παρὰ τῆς φύσεως αὐτῷ δωρηθέν· διὸ ἐπήγαγε, καὶ ἐφύσλιον Ἡσαῦ τὰ πρωτοτόκια· ἀγνώμων γέγονε περὶ τὴν κατασχεθεῖσαν αὐτῷ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως προεδρίαν. Τοῦτο δὲ ὄλον ἐγίγνετο, ἵνα κάκεινον δειχθῇ ἡ ἀγνομουσύνη, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ πρόβρισις εἰς ἔργον ἐξέληθη.

Ταῦτα δὲ ἀκούοντες παιδευόμεθα μηδέποτε τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρεῶν ἀμελεῖν, μηδὲ μικρῶν ἕνεκα καὶ εὐτελῶν τὰ μεγάλα προτεσθαι. Τίνος γὰρ ἕνεκεν, εἰπέ μοι, βασιλείας οὐρανῶν προκειμένης καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν, περὶ τὴν τῶν χρημάτων ἐπιθυμίαν μεμήνημα, καὶ τὰ πρόσκαιρα καὶ πολλάκις οὐδὲ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἡμῖν παραμένοντα τῶν διηνεκῶς καὶ ἀεὶ παραμενόντων προτιμῶμεν; Καὶ τί τῆς ἀνοίας ταύτης χεῖρον γένοιτ' ἂν, ὅταν κάκεινων ἀποστερώμεθα διὰ τὴν περὶ ταῦτα ἐπιθυμίαν, καὶ μηδὲ τούτων ἀπολαύειν καθαρῶς δεδιυήμεθα; Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, τῆς πολλῆς περιουσίας; Ἦ οὐκ ἴστε ὅτι ἡ πολλὴ προσθήκη τῶν χρημάτων οὐδὲν ἕτερον ἡμῖν ἐργάζε-

ται ἢ φροντίδων προσθήκην καὶ περισπασμὸν καὶ ἀγρυπνίαν; Οὐχ ὄρατε ὅτι οὗτοι μάλιστα εἰσὶν οἱ πάντων, ὡς εἶπεῖν, δοῦλοι, οἱ τὰ πλείονα περιβεβλημένοι, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰς σικίας αὐτὰς δεδοικότες; Ἐντεῦθεν γὰρ τίκονται αἱ ἐπιβουλαί, αἱ βασκανίαι, ἑ φθόνος ὁ πολὺς, τὰ μυρία ἄλλα κακὰ. Καὶ πολλάκις ἂν ἴδοις τὸν μύρια^b τάπαντα χρυσίου ἔχοντα ἀποκείμενα μακαρίζοντα τὸν ἐπ' ἐργαστηρίου ἐστηκότα, [498] καὶ ἐκ τῆς τῶν χειρῶν ἐργασίας τὴν τροφήν πορίζομενον. Ποία οὖν ἦδονη, ἢ ποῖον κέρδος, ὅταν μῆτε^c τούτων ἀπολαύωμεν, καὶ διὰ τὴν περὶ ταῦτα ἐπιθυμίαν καὶ τῶν μείζονων ἀποστερώμεθα; Τί δὲ λέγω τῶν μείζονων, ὅταν μετὰ τῶν ἐνταῦθα κακῶν, καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν, καὶ πρὸς τὴν γέενναν αὐτὴν ἀποπεμπόμεθα; Καὶ οὕτω λέγω τὰ μυρία ἀμαρτήματα τὰ ἐντεῦθεν συλλεγόμενα, τοὺς δόλους, τὰς συκοφαντίας, τὰς ἀρπαγὰς, τὰς πλεονεξίας. Ἀλλὰ κἄν ἀπάντων τούτων ἐλεύθερος ἦ τις, ὅπερ ἂν εἴη τῶν δυσχερῶν, τοσαῦτα δὲ εἴη περιβεβλημένος, χρημάτων καὶ τῆς οἰκείας μόνης ἀπολαύσεως γινόμενος, καὶ μὴ προτιμῶμενος τοῖς ἐν χρεῖα οὖσι μετὰ δαφιλίας, τὸ τῆς γέεννης πῦρ καὶ τὸν τοιοῦτον ἐκδέξεται. Καὶ τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς σαφῶς ἡ παραβολὴ ἡ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κειμένη, ἡνίκα τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν ἔστρεψε, τοὺς δὲ ἐξ εὐωνύμων· καὶ τοῖς μὲν τὴν βασιλείαν εἶπεν ἠτοιμάσθαι διὰ τὴν περὶ τοὺς θεομένους ἐπιμέλειαν· δεῦτε γάρ, φησὶν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἠτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Τίνος ἕνεκεν καὶ διὰ τί; Ἐπεινάσα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Τοῖς δὲ τὸ πῦρ αἰώνιον· Πορεύεσθε γάρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ οἱ κληρονομοῦντες εἰς τὸν αἰῶνα τῶν ἠτοιμασμένων τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Μέγας τοῦ ῥήματος ὁ ὄγκος· ὁ Δεσπότης τῶν ἀπάντων καὶ δημιουργὸς^d φησὶν· Ἐπεινάσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Ποίας οὐκ ἂν καθίκοιτο τοῦτο ψυχῆς, κἄν αὐτολιθίνῃ τυγχάνῃ; Ὁ Δεσπότης σου πεινῶν περιέρχεται^e, καὶ οὐκ ἐφύσθη; καὶ οὗ τοῦ μόνου τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ τρυφῶν περιορᾷ αὐτὸν ἀνέχη, καὶ ταῦτα οὐδὲ πολλοῦ τίνος δεόμενον, ἀλλ' ἄρτου μόνου ἐνός, ὥστε τὸν λιμὸν παραμυθῆσασθαι. Ἀλλ' αὐτῆς μὲν τῷ κρυμῷ πηγνύμενος περιέρχεται, σὺ δὲ τὰ τῶν σηρῶν νήματα περιεχόμενος οὐκ ἐπιστρέψῃ, οὐδὲ τὴν συμπάθειαν ἐπιδείκνυσαι, ἀλλ' ἀνηλεῶς παρατρέχεις. Καὶ ποίας τῶντα ἂν εἴη συγνώμης ἄξια; Μὴ τοῖνον τοῦτο σπουδάζωμεν, τὸ πάντων ἐκ παντὸς τρόπου πλείονα περιβάλλεσθαι, ἀλλ' ἐκείνο σκοπῶμεν ὅπως καὶ ταῦτα καλῶς διαβῶμεν, καὶ τὴν τῶν ἐν χρεῖα τυγχανόντων ἐνδειαν παραμυθώμεθα, κάκεινων μὴ ἐκπέσωμεν τῶν ἀεὶ μενόντων, τῶν οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐπιδοχομένων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν ἡμέραν ἡμῶν τῆς τελευταίας ἀθλῶν ἡμῖν ἐποίησεν ὁ Δεσπότης, ἵνα ἡμᾶς παρασκευάσῃ διηνεκῶς νήφειν καὶ ἐγρηγορεῖναι, καὶ ταύτῃ μᾶλλον διεγερῆναι πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν. Γρηγορεῖτε γάρ, φησὶν, ὅτι οὐκ οἴδετε τὴν ἡμέραν, οὐδὲ τὴν ὥραν. Ἀλλ' ἡμεῖς τὸ ἐναντίον πράττομεν, καὶ δι' ὄλου καθεύδομεν ὕπνον τοῦτου τοῦ φυσικοῦ βαρύτερον. Ὁ μὲν γὰρ τοῦτον καθεύδων τὸν ὕπνον, καὶ πρὸς τὰ κακὰ καὶ πρὸς τὰ καλὰ ἀνεγέρητος τυ-

^b Coisl. et Savil. μυρία.

^c Coisl. μήποτε.

^d Coisl. ὁ δημιουργός, ὁ τῶν ἀπάντων χορηγός.

^e Sepiem miss. et Coisl. περιέρχεται, alique ita legit interpr. qui vertit, obambulavit. Sav. et Mor. προσέχεται.

^a Hæc, καὶ εἶπεν Ἡσαῦ... Ἐδώμ, desunt in Coisl. et Sav. Mox Savil. et Bibl. ἀποδοῦ μοι. Bibl. addunt σήμερον.

futura. Salientes enim pueri in utero, et incompositis gestibus se moventes, jam omnia liquido prædicabant: et nunc didicit mulier non se duos solum parituram pueros, sed et illos ingentes propagandos fore, et minorem majori dominaturum esse. Et quando postea appropinquavit tempus pariendi, 25. *Exiit, inquit, primus rufus, quasi pellis, hispidus: et vocavit nomen ejus, Esaü. Et postea exiit frater ejus, et manus ejus comprehendit calcaneum Esaü, et vocavit nomen ejus, Jacob*¹: quasi jam et ab initio monstrat Deus minorem, secundum id quod dictum est, majori esse dominaturum. Dicit enim, tenebat manu calcaneum Esaü: id quod erat signum superantis eum qui fortis esse videbatur. Et considera divinam Scripturam, quomodo propter ea quæ postea futura erant, jam prædicit, et ab initio monstrat nobis utriusque studium: et quod ille quidem venationi deditus, hic vero rusticus esset homo, simplex, domum inhabitans. Propterea Rebecca diligebat Jacob, Isaac autem Esaü: 28. *Quoniam venatio ejus, inquit, cibus erat illi. Vide quomodo pueros distinguant. Et mater quidem erga Jacob majorem declarabat benevolentiam, eo quod simplicem videbat et domi versantem: pater autem diligebat Esaü, tum quod primogenitus esset, tum quod venatione ejus vesceretur. Hæc quidem illi faciebant naturalem dilectionem sequentes; vaticinium autem paulatim implebatur, illud scilicet, Major serviet minori. Vide enim statim. 29. *Coxit, inquit, Jacob coctionem: venit autem Esaü ex campo deficiens. 30. Et dixit Esaü ad Jacob: Fac me gustare de edulio hoc rufo, quia deficio. Propterea vocatum est nomen ejus, Edom*². 31. *Et dixit Jacob: Da mihi hodie primogenita tua. Ille autem dixit: Quid mihi hisce opus, cum mors jam me invadat, nisi accepero cibum (v. 32)? Alius autem juramentum exigebat, ut stabilis ei fieret illa concessio. 33. Et juravit, inquit, Esaü.**

2. Ecce nunc hic inversus est ordo, et primogenituræ dignitas transit ad eum qui virtute animi præfulgebat. *Et vendidit, inquit, Esaü primogenita: hoc est, vendidit cibi gratia dignitatem a natura sibi datam: ideo et subdidit, 34. Et parvipendit Esaü primogenita; quasi diceret: Ingratus erat ac indignus ea, quam sibi natura dederat, dignitate. Hoc autem totum est, ut illius demonstraretur ingratus animus, et Dei oraculum adimpleretur.*

Moralis epilogus. De contemptu divitiarum. — Hæc audientes discamus numquam negligere dona a Deo nobis data, neque propter parva et vilia magna perdere. Quare enim, dic mihi, proposito regno cælorum, bonisque illis ineffabilibus, ita in divitiarum cupiditatem insanimus, et momentanea, quæ sæpe non usque ad vesperam permanent, perpetuis semperque duraturis præferimus? Et quid hæc amentia deterius esse

¹ Hæc, et vocavit nomen ejus Jacob (καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰακώβ), desunt in Savil. et quibusdam manuscriptis; in Coisl. autem reperiuntur. Ob hanc ipsam causam modo supplevimus has voces, et vocavit nomen ejus Esaü, Coisl. et Biblia sequuti.

² Hæc, et dixit Esaü Edom, desunt in Coisl. et Savil. Mox Savil. et Bibl., da mihi. Bibl. addunt, hodie, quod expressit interpres.

possit? quando et illis privamur ob nimium in hæc amorem, et numquam his frui pure possumus. Quæ enim, quæso, utilitas magnarum facultatum? An nescitis accessionem multarum pecuniarum nihil aliud nobis afferre, quam curarum incrementa, occupationes mentis, et vigilias? Non videtis hos omnium potissimum, ut ita dicam, servos esse, quibus plura affluunt, et quotidie umbras ipsas timent? Inde enim nascuntur insidiæ, invidentia, odium grave, et innumera alia mala. Et sæpe vides eum qui habet decem millia talenta auri recondita, beatum vocare eum qui in officina operatur, et ex labore manuum cibum parat. Qualis igitur voluptas, aut quale lucrum, quando neque his fruimur, et propter hanc concupiscentiam etiam majoribus privamur? Quid autem dico majoribus, quando cum malis quæ hic nos apprehendunt, et a bonis quæ ibi sunt excidimus, et ad gehennam ipsam mittimur? Et nondum dico innumera peccata quæ hinc colliguntur, dolos, calumnias, rapinas et fraudes. Verum etiamsi quis ab omnibus illis liber, id quod perquam difficile et rarum, opibus abundet, et ipse solus eis utatur, et eas cum iis qui opus habent non largè communicet, eum gehennæ ignis excipiet. Quod nos manifeste docet parabola in Evangelio posita, cum statuit alios a dextris, alios a sinistris: illisque dixit præparatum esse regnum cælorum ob curam egenis impensam: *Venite enim, inquit, benedicti Patris mei, in hereditatem accipite præparatum vobis regnum ab origine mundi (Matth. 25. 34).* Cur et qua de causa? *Esurivi enim, et dedistis mihi comedere (Ibid. v. 35).* His vero ignem æternum: dicit enim: *Discedite me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus (Ibid. v. 41).* Magnum verbi pondus: omnium Dominus et Conditor dicit: *Esurivi, et non dedistis mihi comedere (Ibid. v. 42).* Cujus animam non movebunt hæc verba, etiamsi lapidea sit? Dominus tuus esuriens obambulat, et tu es in deliciis: neque hoc solum, sed in deliciis ipsum despicias; tametsi non multum sit quod a te petit; nempe panem solum, quo famem possit sublevare. Et ipse quidem frigore rigescens obambulat, tu autem sericis indutus ne respicias quidem, nullam commiserationem præ te fers, sed immisericorditer præteris. Et qua venia sunt hæc digna? Ne igitur sit hoc studium nostrum, ut multas quibusvis artibus opes conquiramus: sed illud in scopo habeamus, quomodo et hæc bene disponamus, et egenis consulamus: et ne ab illis excidamus quæ semper manent, et quæ nullam admittunt vicissitudinem ac mutationem. Quocirca diem mortis nostræ incertum esse voluit Dominus, ut nos præpararet ad continuam sobrietatem et vigilantiam, et ita magis ad virtutis studium nos provocaret. Dicit enim: *Vigilate, quia nescitis neque diem, neque horam (Matth. 25. 13).* Atqui nos plane diversum operamur, et dormimus somno graviore quam sit naturalis ille. Nam qui naturali somno quiescit, nec bo-

¹ Coisl., omnium Conditor, omnium Largitor dicit.

num, nec malum operatur : nos autem alio somno dormimus, dormientes ad virtutis, vigilantes ad malitiæ opera, strenui in malis, desides in bonis : idque facimus videntes quotidie multos hinc abduci, magnas autem aliorum esse in præsentī vita vicissitudines : et neque tanta rerum inæquabilitas ad virtutis amorem nos adducere potest, neque disponit ut despiciamus præsentia, et desideremus futura, præferamusque somniis et umbræ veritatem. Non enim differunt præsentia ab umbris et somniis. Proinde ne decipiamus nosmetipsos, neque sectemur umbras : sed vel sero tandem salutis nostræ curam habeamus, et opes indigentibus evacuemus, ut pro illis remunerationem a misericordī Deo accipere mereamur : qua nobis omnibus frui concedatur, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LI.

Facta est autem fames super terram, præter famem priorem, quæ fuerat tempore Abraham (Gen. 26. 1).

1. Iterum ex iis quæ nuper diximus doctrinam vobis afferam : ut autem liquido sciatis ubi nuper sermonem missum fecerimus, et unde hodie resumendus sit, ea quæ supra dicta sunt, vestræ caritati in memoriam referre operæ pretium fuerit. Tametsi enim vos, quia multis curis distrahimini, eorum forte oblitī estis, sed meum est ut in memoriam vobis reducam ea, quo sermo hodie dicendus manifestior vobis sit. Scitis enim nos nuper Rebeckæ pietatem enarrantes, inde ad Esau et Jacob devenisse, ubi narratum est Esau primogenita, ut cibo frueretur, Jacobo vendidisse, et propter cibi cupiditatem semetipsum suo honore privasse. Hoc autem non temere factum, sed ut propheta completeretur, quæ dicit : *Jacob dilexi, Esau autem odio habui (Malach. 1. 2. 3)*. Nam cum Deus futurorum sit præsciens, prædixit et illius virtutem, et hujus animi nequitiam. Quænam autem sunt illæ primogenituræ ? Igitur, quia tunc tempus non permittebat caritati vestræ dicere, nunc necesse est ut doceam. Apud veteres summus honor erat primogenituræ : hinc autem honoris causam et originem habuit. Cum Deus Israelitarum gentem ab Ægyptio liberare, et secundum promissionem patriarchæ factam a tyrannide Pharaonis eripere vellet, obloquentem et detinere volente tunc Ægyptio : post varias plagas etiam hanc postremam eis intulit : fere cogens Ægyptios ut suis manibus extruderent Israelitarum genus (*Exod. 12*). Nam simul omnia Ægyptiorum primogenita occidi jussit (a) : vidissesque in singulis

domibus ejulatus et lacrymas ; neque sic putabant finiri plagam, sed illinc etiam expectabant ut mors qua cœperat pergens, ad omnes perveniret. Itaque quia in Ægyptio una omnium primogenitorum mors fuit, Israelitæ autem divina facti gratia, illæsi manserunt : per hoc etiam ostendens omnium Deus suam erga illos benevolentiam, imperavit iu posterum ut propter interfectionem primogenitorum Ægypti, primogeniti Judæorum pueri sibi offerrentur. Hinc et tribus Levi in sacerdotio segregata est, et ex illo non solum primogenita hominum oblata sunt Deo, sed et brutorum, et in universum omnium. Et præceptum erat, pro hominibus et immundis animalibus pretium dependi. Quamvis autem legislatio hæc de primogenitis posterior fuerit : attamen jam supra et olim videbantur aliquod habere privilegium, qui vulvam matris primum adaperiebant. Hanc igitur dignitatem, quam a natura habebat Esau, propter intemperantiam suam transtulit in fratrem. Et ille quidem perdidit quod a natura habebat : hic autem et quod non habebat a natura, accepit. Et quia hæc antea oraculo promissa erant, ideo Rebecca, appellatione ei indita, Jacob eum vocavit : quod scilicet supplantationem interpretari potes, sicut et Esau post patris benedictiones ejulans dicebat, *Iuste vocatum est nomen ejus Jacob : supplantavit enim me jam secundo, et primogenita mea accepit, et nunc benedictionem meam (Gen. 27. 36)*.

Nominum propriorum impositio. — Vide quanta erat priscorum prudentia, vel potius, quanta fuerit Dei sapientia, qua effecerit ut et mulieres natis nomina non temere nec fortuito imponerent, sed nomina darent, quæ filiis essent futurorum prædictio. Et raro invenies eodem quo patres nomine appellari filios, vel forte nusquam : sed sive mater sive pater nomen filio impositurus erat, rarum quoddam et novum imponebat, ut per illud aliqua futura præsignificaret. Ita et Lamech filium vocavit Noe, dicens : *Hic nos requiescere faciet (Gen. 5. 29)*. Ita si singula nomina scruteris, omnino in omnibus invenies aliquid insinuari : non sicut nunc faciunt, qui temere et ut forte evenit, a parentibus agnominare solent : sed omnino illuc spectabant, ut perpetuam memoriam per appellationem illam filiis inderent. Cæterum videamus nunc post primogenituræ permutationem, quid iterum nobis narret beatus Moses de patre illorum, et quomodo sicut de patriarcha dictum est, ita et de hoc legimus, eum fame ingruente multam Dei coram sensisse, tum propter virtutem propriam, tum propter promissionem patriarchæ factam. 1. *Facta est autem fames super terram, præter famem priorem, quæ fuerat tempore Abraham (Cap. 26)*. Ut ne putes de illa fame eum dicere, propterea subdividit : *Præter famem quæ erat tempore patriarchæ*, quasi diceret, alia similis nunc iterum fames venit super terram tempore Isaac, qualis erat tempore patris illius. Necessariorum penuria omnes in summam angustiam concludebat : atque ex suis migrare et ad illa loca transire cogebat, ubi rerum necessariorum copiam invenirent. Unde cum

(a) Hic videtur pugnancia loqui Chrysostomus, cum juris primogenituræ *vestram*, id est, causam et originem, refert ad interfectionem primogenitorum Ægypti, annis plus quam trecentis post ortum Esau et Jacobi : de quorum primogenitura et de jure illam comitante quæstio est. Sed hinc advertit ille postea id non posse quadrare, cum dicit, quamvis legislatio illa Hebræorum de primogenitis posterior fuerit, jus tamen aliquod primogenituræ antea fuisse. Et hac ratione quæ non quadrare videbantur, utrumque corrigit.

χάνει· ἡμεῖς δὲ ἕτερον ὕπνον καθεύδομεν, πρὸς μὲν τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα καθεύδοντες, πρὸς δὲ τὰ τῆς κακίας ἐγρηγόρτες, κάκεινα μὲν ἀόκνως διαπραττόμενοι, [499] ἐν δὲ τούτοις πολλὰν τὴν βῆθυμίαν καὶ τὸν ὕπνον ἐπιδεικνύμενοι, καὶ ταῦτα ὀρώντες καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοὺς μὲν ἐντεῦθεν ἀπαγομένους, τοὺς δὲ καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ πολλὴν τὴν μεταβολὴν ὑπομένοντας· καὶ οὐδὲ αὐτὴ ἡ ἀνωμαλία παιδεῦσαι ἡμᾶς ἰκανή, καὶ εἰς πόθον τῆς ἀρετῆς ἀναγαγεῖν, καὶ παρασκευάσαι ὑπεριδεῖν τῶν παρόντων, καὶ ποθεῖσαι τὰ μέλλοντα, καὶ προτιμῆσαι τῆς σκιδῆς καὶ τῶν οὐσιμῶν τὴν ἀλήθειαν. Σκιδῆς γὰρ καὶ οὐσιμῶν οὐδὲν τὰ παρόντα διενήνοχε. Μὴ τοίνυν ἑαυτοὺς ἀπατώμεν, μηδὲ τὰς σκιδᾶς μεταδιώκωμεν· ἀλλ' ὄψε γοῦν ποτὲ τῆς οἰκείας σωτηρίας φροντίδα ποιησόμεθα, καὶ τὰ γρήματα κενώσωμεν εἰς τοὺς δεομένους, ἵνα τῆς ἐπὶ τούτοις ἀμοιβῆς ἀξιοθώμεν παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαῦσαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΑ'.

Ἐγένετο δὲ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, χωρὶς τοῦ λιμοῦ τοῦ πρότερον, ὃς ἐγένετο ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ Ἀβραάμ.

α'. Πάλιν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν πρώων ἡμῖν εἰρημῶν βούλομαι τῆς πρὸς ὑμᾶς ἕψασθαι διδασκαλίας· ὥστε δὲ εἰδέναι ὑμᾶς σαφῶς πῶς τὸν λόγον πρώων κατελύσαμεν, καὶ θδεν αὐτὸν προσήκει σήμερον ἀναλαβεῖν, ἀναγκαῖον ὑπομνήσαι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ διὰ τὸ πολλὰς φροντίσαι περιέλκεσθαι ἴσως ἐπιλέληθε, ἀλλ' ἐμοὶ προσήκει εἰς ὑπόμνησιν ὑμᾶς ἀγαγεῖν, ἵνα διὰ τῆς μνήμης σαφέστερος ὑμῖν ὁ λόγος γένηται ὁ μέλλων σήμερον ῥηθῆσθαι. Ἵστε ὅτι πρότερον· τῆς Ῥεβέκκας τὸ φιλόθεον διηγούμενος, κάκειθεν ἐπὶ τὸν Ἡσαῦ καὶ τὸν Ἰακώβ ἐλθόντες, ἐκεῖ κατηντήσαμεν, ἐνθα τὰ πρωτοτόκια ἀπέδοτο τῷ Ἰακώβ ὁ Ἡσαῦ, τοῦ ἐψήματος ἀπολαύσας, καὶ διὰ τὴν τῆς τροφῆς ἐπιθυμίαν τῆς προεδρίας ἑαυτὸν ἀπεστέρησε. Τοῦτο δὲ ἐγένετο οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἡ τοῦ Θεοῦ πρόρρησις διὰ τῶν ἔργων πληρωθῆ ἡ λέγουσα, *Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα*. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς Θεὸς τὰ μέλλοντα προφηδεῖ, προανεφώνησε καὶ τούτου τὴν ἀρετὴν, κάκεινου τῆς γνώμης τὴν μοχθηρίαν. Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ τῶν πρωτοτοκίων; Εἰ καὶ μὴ τότε ὁ καιρὸς ἐπέτρεπεν εἰπεῖν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἀλλ' ἀναγκαῖον νῦν ὑμᾶς διδάξαι. Μεγίστη γὰρ εἶναι τιμὴ τὸ παλαιὸν ἐνομιζέτο· ἔσχε δὲ τῆς τιμῆς τὴν ὑπόθεσιν ἐντεῦθεν. Ἦνίκα τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔθνος τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλάξαι ἐβούλετο ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, καὶ τῆς τυραννίδος ἐλευθερῶσαι τοῦ Φαραῶ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατριάρχην ἐπαγγελίαν, ἀντεινόντος καὶ κατέγειν βουλομένου τότε τοῦ Αἰγυπτίου, μετὰ τὰς διαφόρους πληγὰς ταύτην ἐπαγαγὼν τὴν πληγὴν ὁ Δεσπότης τελευταίαν, [500] μονονουχί ταῖς οἰκείαις χερσὶ παρεσκευάσας τοὺς Αἰγυπτίους ἐξῶσαι τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔθνος. Ἀθρόον γὰρ πάντων τῶν Αἰγυπτίων τὰ πρωτότοκα ἀναιρεθῆναι προσέταξε, καὶ ἦν ἰδεῖν καθ' ἑκάστην οἰκίαν οἰκονόμῳ καὶ δάκρυα· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου στήναι ἐνόμιζον τὴν ἀπειλήν, ἀλλ' ἐκ τούτου προσεδόκων καὶ ἐπὶ πάντας ὀψὲ βεδίζοντα ἐλεύσεσθαι τὸν θάνατον. Ἐπεὶ οὖν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ

πάντων τῶν γεννωμένων πρωτοτόκων ἀθρόον ὁ θάνατος γέγονεν, οἱ δὲ Ἰσραηλιταὶ τῆς ἀνωθεν βοῆς ἀπολαύοντες ἀβλαβεῖς διέμενον, δεῖκνυς καὶ διὰ τούτου τὴν περὶ αὐτοὺς εἰκόνα ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, ἀντιτῆς ἀναιρέσεως τῶν πρωτοτόκων ἐκείνων, τὰ πρωτότοκα τῶν Ἰουδαίων αὐτῷ ἀνατιθέναι λοιπὸν προσέταξεν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Λευὶ φυλὴ εἰς ἱερουργίαν ἀφωρίσθη, καὶ ἐξ ἐκείνου οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων τὰ πρωτότοκα ἀνετίθεντο τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλόγων, καὶ πάντων ἀπαξιαπλῶς. Καὶ πρόσταγμα ἦν τὸ κελεῖον ὑπὲρ τε τῶν ἀνθρώπων, ὑπὲρ τε τῶν ἀκαθάρτων ζώων τὴν τιμὴν κατατιθέναι. Ἄλλ' εἰ καὶ ὕστερον αὐτὴ ἡ νομοθεσία γέγονεν ἡ περὶ τῶν πρωτοτόκων, ἀλλ' ὁμοῦς ἦδη ἀνωθεν καὶ ἐκ προοιμίων ἐδόκουν πλέον τι ἔχειν προτερήματα οἱ τὴν νηδὴν τῆς μητρὸς διανοίξαντες. Ταύτην οὖν τὴν τιμὴν, ἦν καὶ ἐκ φύσεως ἔσχεν ὁ Ἡσαῦ, μετήγαγε διὰ τὴν οἰκείαν ἀκρᾶσιαν ἐπὶ τὸν ἀδελφόν. Καὶ ὁ μὲν καὶ τὸ παρὰ τῆς φύσεως αὐτῷ δοθὲν ἀπώλεσεν· ὁ δὲ καὶ ὅπερ οὐκ εἶχεν ἐκ φύσεως, αὐτῷ προσέλαβε. Καὶ ἐπειδὴ ἀνωθεν αὐτῷ ταῦτα ἦν κεχρησμοδημένα^b, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ῥεβέκκα τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ἐπιτίθεισα, Ἰακώβ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὅπερ περνισμὸς ἐρμηνεύεται, καθάπερ καὶ ὁ Ἡσαῦ μετὰ τὰς τοῦ πατρὸς εἰς αὐτὸν εὐλογίας γεγενημένας ἀποδυσόμενος ἔλεγε, *Δικαίως ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰακώβ· ἐπέτρικε γὰρ με ἦδη δευτέρου τοῦτο, τὰ τε πρωτοτόκιά μου ἐλήφει· καὶ νῦν εἰλήψε τὴν εὐλογίαν μου*.

Σκόπει πόση τῶν παλαιῶν ἦν ἡ σύνεσις, μάλλον δὲ πόση τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία, ὡς καὶ τὰς γυναῖκας παρασκευάζειν μὴ ἀπλῶς μηδὲ ὡς ἔτυχε τὰς προσηγορίας τοῖς τεχθέντιν ἐπιτιθέναι, ἀλλ' ἐναποτιθεσθαι τῆ τοῦ παιδίου προσηγορίᾳ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι τὴν προαναφώνησιν. Καὶ σπανίως εὐρήσεις ὁμνύμους τοῖς γεννησαμένοις τοὺς τεχθέντας καλουμένους, ἢ τάχα ποῦ οὐδισμοῦ· ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ τὴν προσηγορίαν τῷ παιδί μελλῆ ἐπιτιθέναι, ξένην τινα καὶ καινὴν ἐπιτίθεισιν, ὥστε δι' αὐτῆς προμνησθῆναι τινα τῶν μελλόντων ἔσεσθαι· καὶ ἡ μήτηρ πάλιν ὁμοίως. Οὕτω καὶ ὁ Ἄμειχ τὸν υἱὸν προσαγορεύων, Νῦν ἐκάλεσε, καὶ ἐπήγαγε λέγων, *Οὗτος διαναπαύσει ἡμᾶς*. Οὕτω καὶ ἐκάστην προσηγορίαν διερρευνώμενος μετὰ ἀκριβείας, εὐρήσεις πάντως τι αἰνιττομένην, οὐ καθάπερ νῦν ποιοῦσιν, ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἀπὸ τῶν γεννησαμένων σπουδάζοντες τὰς προσηγορίας ὀνομάζειν, ἀλλὰ πᾶς ὁ σκοπὸς αὐτοῖς ἦν, ὥστε διηνεκῆ ὑπόμνησιν ἐναποτιθέναι διὰ τῆς προσηγορίας τῷ τεχθέντι. Ἄλλ' ἴδωμεν λοιπὸν μετὰ τὴν τῶν πρωτοτοκίων ἐναλλαγὴν, τί πάλιν ἡμῖν διηγείται ὁ μακάριος Μωϋσῆς περὶ τοῦ πατρὸς τούτου, καὶ ὅπως καθάπερ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου, καὶ οὗτος λιμοῦ καταλαβόντος πολλῆς ἀξιοῦται τῆς ἀνωθεν κηδεμονίας, [501] διὰ τε τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, διὰ τε τὴν εἰς τὸν πατριάρχην γεγενημένην ἐπαγγελίαν. Ἐγένετο δὲ, φησὶ, *λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, χωρὶς τοῦ λιμοῦ τοῦ πρότερον, ὃς ἐγένετο ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ Ἀβραάμ*. Ἴνα μὴ νομίσης περὶ ἐκείνου τοῦ λιμοῦ αὐτὸν διαλέγεσθαι, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε, *Χωρὶς τοῦ λιμοῦ τοῦ πατριάρχου*, ἀντι τοῦ, Ἐτερος τοιοῦτος νῦν κατέβαλε λιμὸς τὴν γῆν ἐπὶ τὸν Ἰσαὰκ. οἶος καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἦ τὸν ἀναγκαῖον σπάνης πάντας ἐν θορύβῳ μεγίστῳ καθίστα, καὶ ἐκ τῶν οἰκείων μετανίστασθαι κατῆπειγε, καὶ πρὸς ἐκείνους τοὺς τόπους χωρεῖν, ἐνθα τῶν ἐπιτηδίων τὴν εὐπορίαν ἦν εὐρεῖν. Ὅθεν καὶ ὁ δίκαιος οὗτος θεασάμενος τῶν

^a *Quinque mss. et Savil. in marg. ὅτι πρώων, quia purer. Sic legit etiam interpres vetus.*

^b *In tribus mss. κεχρησμοδοτημένα.*

λιμν, Ἐπορεύθη, φησί, πρὸς Ἀβιμέλεχ εἰς Γέραμα. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ ὁ Ἀβραάμ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐπάνοδον πάλιν ἀπῆλθεν. Εἰκὸς δὲ καὶ τοῦτον διὰ τοῦτο ἐκεῖ ἀπεληλυθέναι, ὡς ἐκεῖθεν ὀρμησαί βουλόμενον ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον· καὶ ὅτι τοῦτο ἐστίν, ἀκουσον τῆς Γραφῆς λεγούσης· *Ἐφθῆ* * γὰρ αὐτῷ, φησίν, ὁ Θεός, καὶ εἶπε· *Μὴ καταβῆς εἰς Αἴγυπτον*. Οὐ βούλομαι σε, φησί, τὴν μακρὰν ἐκείνην στεῖλασθαι ὁδόν, ἀλλ' ἐνταῦθα μένειν. Ἄλλ' οὐδὲ ἀφήμι σε πείραν τῆς στενοχωρίας λαβεῖν, ἀλλὰ τὴν ὑπόσχασιν τὴν πρὸς τὸν πατέρα σου εἰς ἔργον ἄξω, καὶ τὰ ἐκείνη ἐπηγγελμένα εἰς σὲ ἐκθήσεται, καὶ σὺ τῶν πρὸς ἐκείνον ὑποσχέσεως τὸ πέρας δέξῃ. *Μὴ καταβῆς εἰς Αἴγυπτον, κατοίκησον δὲ ἐν τῇ γῆ, ἣ ἐάν σοι εἰπω, καὶ παροίκει ἐν τῇ γῆ ταύτῃ*.

β'. Ἴνα μὴ νομισθῶ δίκαιος ὅτι βουλόμενος αὐτὸν τῆς στενοχωρίας τῆς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ πείραν λαβεῖν, τοῦτο ἐπιτάττει, καὶ οὐ συγχωρεῖ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπελθεῖν, φησί· *Μὴ ἀγωνία, μηδὲ φρόντιζε, ἀλλ' ἐνταῦθα μένε· Ἐγὼ γὰρ ἔσομαι μετὰ σοῦ*. Τὸν χορηγὸν ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν ἔχων, μὴ φρόντιζε μηδεὸς. Ἐγὼ γὰρ ὁ πάντων Δεσπότης ἔσομαι μετὰ σοῦ· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐλογῆσω σε, ἀντὶ τοῦ, Ἐπίδοξεν σε ποιῆσαι, καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ σοι εὐλογίαν παρέξω. Τί ἂν εἴη τούτου μακαριώτερον τοῦ δικαίου τοῦ τσαύτην ἐπαγγελίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ δεξαμένου, ὅτι *Ἐσομαι μετὰ σοῦ, καὶ εὐλογῆσω σε*; Τοῦτο σε πάντων εὐπορώτερον ἀποδείξει, τοῦτο σε ἐν πολλῇ περιουσίᾳ εἶναι παρασκευάσει, τοῦτο σοι ἡ μεγίστη δόξα, τοῦτο ἡ ἀφατος περιφάνεια, τοῦτο ἡ ἀσφάλεια, τοῦτα τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον, τὸ ἐμὲ εἶναι μετὰ σοῦ, καὶ εὐλογῆσαι σε. Πῶς δέ σε εὐλογήσω; *Σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν ταύτην*. Ὡς ξένος καὶ ἀλλήτης νομίζεις ἐπιχωριάζειν τοῖς μέρεσι τούτοις· Ἰσθὶ ὅτι σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου πᾶσα αὕτη δοθήσεται ἡ γῆ. Καὶ ἴνα θαρρῆεν ἔχρη, μάνθανε, ὅτι *Τὸν ὄρκον, ὃν ὤμοσα Ἀβραάμ τῷ πατρὶ σου*, τοῦτον ἐπὶ σοὶ στήσω. Ὅρα συγκατάβασιν Θεοῦ. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, *Τὰς συνθήκας, ἃς ἐποίησάμην πρὸς τὸν πατέρα τὸν σὸν, οὐτε τὰς ἐπαγγελίας, ἃς ὑπέσχομην· ἀλλὰ τί; Τὸν ὄρκον ὃν ὤμοσα*. Ὅρκῳ αὐτὸν ἐπιστωσάμην, φησί, καὶ ὀφείλω εἰς ἔργον ἀγαγεῖν καὶ πληρῶσαι τὸν ὄρκον τὸν ἐμὸν.

Ὁρᾶς Θεοῦ φιλοφροσύνην; Οὐ πρὸς τὴν οἰκίαν ἀξίαν ὁρῶν φθέγγεται· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀσθένειαν συγκαταβαίνων τὴν ἡμετέραν. [502] Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκείνα εἰς ἔργον ἀγειν σπουδάζουσιν, οὐχ ἄπερ ἂν ἀπλῶς ὑπόσχωνται τισιν, ἀλλ' ὅσα ἂν μεθ' ὄρκου ἐπαγγέλλωνται· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς πληροφορῶν τὸν δίκαιον, ὅτι πάντως ἔσται τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα, φησίν· *Ἰσθὶ ὅτι τὰ παρ' ἐμοῦ ὀμνυθέντα ὡς ἔργον ἀχθῆναι δεῖ*. Τί οὖν, φησίν; ὁ Θεὸς ὤμοσε; καὶ κατὰ τίνο; ὁμῶσαι ἰδύοντες; Ὁρᾶς ὅτι συγκαταβάσεις ἦν τὸ εἰρημένον· τὴν γὰρ βεβαίωσιν τῆς ὑποσχέσεως ὄρκον ἐκάλεσε. *Καὶ στήσω, φησί, τὸν ὄρκον μου, ὃν ὤμοσα Ἀβραάμ τῷ πατρὶ σου*. Εἶτα διδάσκει αὐτὸν καὶ τίνα ἐστὶν ἡ ὑπόσχετο, καὶ περὶ τίνων αὐτῷ διεβεβαίωσάτα. *Καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, ὡς τοὺς ἀστέραις τοῦ οὐρανοῦ*. Τοῦτο γὰρ καὶ τῷ πατριάρχῃ ἔλεγε, ὅτι Τοσοῦτον ἔσται τὸ σπέρμα σου, ὡς καὶ τοῖς ἀστροῖς

καὶ τῇ ἄμμῳ παρισωθῆναι. *Καὶ δώσω, φησίν, τῷ σπέρματι σου πᾶσαν τὴν γῆν ταύτην, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς*. Διὰ τοῦτο δὲ τὰς ὑποσχέσεις τὰς εἰς ἐκείνον γεγενημένας εἰς σὲ πληρῶσω, *Ἀνθ' ὧν ὑπήκουσεν Ἀβραάμ ὁ πατήρ σου τῆς ἐμῆς φωνῆς, καὶ ἐφύλαξε τὰ προστάγματά μου, καὶ τὰ δικαιώματά μου, καὶ τὰ νόμιά μου*. Ὅρα Θεοῦ σοφίαν, ὅπως διεγείρει τοῦ δικαίου τὴν διάνοιαν, καὶ προθυμότερον ἐργάζεται, καὶ παρασκευάζει μιμητὴν τοῦτον τοῦ οἰκείου πατρὸς καταστήναι. Εἰ γὰρ ἐκείνος, ἐπειδὴ φησίν, ὑπήκουσε τῆς ἐμῆς φωνῆς, ταύτης ἠξιώθη τῆς ὑποσχέσεως, καὶ διὰ τὴν ἐκείνου ἀρετὴν εἰς σὲ τὸν ἐξ αὐτοῦ τεχθέντα ταῦτα πληροῦν μέλλω· εἰ καὶ σὺ αὐτὸς ἐκείνου ζηλωτῆς κατασταίης, καὶ τὴν ἐκείνου ὁδὸν ἔλθοις, ἐνόησον, ὅσης ἀπολαύσεις τῆς παρ' ἐμοῦ εὐνοίας, καὶ πόσης προνοίας ἀξιοθήσῃ. Ὁ γὰρ διὰ τὴν ἐτέρου ἀρετὴν μέλλον εὐπάσχειν, εἰ καὶ αὐτὸς ἐνάρετος γένοιτο, πολλῷ πλείονος ἀξιοθήσεται κηδεμονίας. Τί δὲ ἐστίν, *Ἀνθ' ὧν ὑπήκουσε τῆς ἐμῆς φωνῆς, καὶ ἐφύλαξε τὰ προστάγματά μου, καὶ τὰς ἐντολάς μου, καὶ τὰ δικαιώματά μου*; Εἶπον αὐτῷ· Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν ἣν ἂν σοὶ δείξω· καὶ κατέλειπε τὰ ἐν χειρὶ, καὶ τὰ ἄθλα ἔδωκε. Καὶ οὐκ ἐνεδόλασεν, οὐδὲ ἡμέλλησεν, ἀλλὰ μετὰ πάσης προθυμίας τὸ ἐπίταγμα πληρῶν ὑπήκουσε τῆς ἐμῆς φωνῆς. Πάλιν τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτῷ ἐπηγγειλάμην, καὶ μετὰ τὸ τὴν ἡλικίαν ἀπαγορεύσαι, καὶ μηκέτι μήτε αὐτὸν, μήτε τὴν μητέρα τὴν σὴν πρὸς τεκνογονίαν ἔχειν τινὰ ἐπιτηδεύουσα, ἀκούειν παρ' ἐμοῦ ὅτι τὸ ἐξ αὐτοῦ σπέρμα εἰς τοσοῦτον ἐκταθήσεται, ὡς πᾶσαν πληρῶσαι τὴν γῆν, οὐδὲ τότε διεταράχθη τὸν λογισμὸν, ἀλλ' ἐπίστευσε· δι' ὃ καὶ δικαιοσύνη αὐτῷ ἐλογίσθη, ὅτι τῇ δυνάμει τῇ ἐμῇ πίστεύσας, καὶ ταῖς ὑποσχέσεσι θαρρότητας ταῖς ἐμαῖς, ἀνώτερος γέγονε τῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίνης. Καὶ μετὰ τὸ σὲ τεχθῆναι, τῆς μητρὸς τῆς σῆς δυσχεραίνουσης πρὸς τὸν Ἰσμαὴλ τὸν ἐκ τῆς παιδίσκης τεχθέντα, καὶ βουλομένης αὐτὸν ἀπελάσαι τῆς οἰκίας μετὰ τῆς Ἄγαρ, ὥστε μηδὲν κοινὸν ἔχειν πρὸς σὲ, τοῦ πατριάρχου διὰ τὴν πατριχὴν φιλοστοργίαν ἦδη σχέσιν τινὰ καὶ πρὸς ἐκείνον ἔχοντος, ἀκούσας παρ' ἐμοῦ, ὅτι τὸ δοκοῦν ποιεῖ τῇ Σάρρᾳ, ἐπελάβετο τῆς φυσικῆς φιλοστοργίας, καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἰσμαὴλ μετὰ τῆς παιδίσκης, [503] καὶ πανταχοῦ ὑπήκουσε τῆς ἐμῆς φωνῆς, καὶ ἐφύλαξε τὰ προστάγματά μου. Καὶ γὰρ τὸ τελευταῖον προσταχθεὶς ὑπ' ἐμοῦ εἰς θυσίαν ἀνενεγκεῖν τὸν ἐν τῷ γῆρει αὐτῷ δοθέντα, τὸν οὕτω περιπόθητον, οὐ περιεργάσατο τὸ πρόσταγμα, οὐ διεταράχθη τὸν λογισμὸν, οὐδὲ ἀνεκονίωσάτο τῇ μητρὶ τῇ σῇ, οὐ τοῖς παισίν, οὐ σοὶ αὐτῷ τὸ μέλλον ὑπ' αὐτοῦ πραχθήσεται· κατὰδὴλον ἐποίησεν, ἀλλ' ἐβρῶμένῳ τῷ λογισμῷ καὶ συντεταμένῳ τῇ προθυμίᾳ εἰς ἔργον ἀγῆν τὸ ἐπίταγμα ἠπέγχετο τὸ ἐμὸν· διὸ τὴν γνώμην αὐτοῦ στεφανώσας, τὸ ἔργον ἐκώλυσά γενέσθαι. Ἐπεὶ οὖν διὰ πάντων πολλὴν ἐπεδείξατο τὴν ὑπακοὴν καὶ φυλακὴν τῶν ἐμῶν προσταγμάτων, διὰ τοῦτο σὲ, τὸν ἐξ ἐκείνου τεχθέντα, τῶν ὑποσχέσεων τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων ποιῶ κληρονόμον.

γ'. Μίμησαι τοῖνον ἐκείνου τὴν ὑπακοὴν, καὶ τοῖς παρ' ἐμοῦ λεγομένοις πίστευε, ἵνα πολυπλασίονος τῆς ἀμοιβῆς ἀξιοθήῃς, ὑπὲρ τε τῆς τοῦ πατρὸς ἀρετῆς, ὑπὲρ

* Sex mss. ἀκουσον τὴν ἀφατον τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην ὡφθη. Savil. ἀκουσον τὴν ἀφατον τοῦ Θεοῦ εὐσπλαγγνίαν. Mscel. ἀκουσον τῆς Γραφῆς λεγούσης, ὡφθη.

justus ille famem videret, *Profectus est*, inquit, *ad Abimelech in Gerara*. Eo enim et Abraham post reditum suum ex *Ægypto* venerat. Verisimile autem et hunc propterea illuc abiisse, quod inde in *Ægyptum* contendere vellet; et quod hoc ita sit, audi Scripturam dicentem ¹: **2.** *Visus est enim ei*, inquit, *Deus*, *et dixit: Ne descendas in Ægyptum*. Nolo te, inquit, longam illam viam proficisci, sed hic manere volo. Neque permitto ut angustiam experiaris, sed promissionem patri tuo factam implebo, et quæ illi promissa sunt, in te evenient: et tu promissiones, quæ illi factæ sunt, re ipsa accipies. *Ne descendas in Ægyptum: habita autem in terra quam tibi dixero*, **3.** *et peregrinus esto in terra hac*.

2. Deinde ut ne putet justus, Deum hoc imperare quasi volentem eum famis angustiam experiri, et non permittere ei transitum in *Ægyptum*, inquit: Ne sis anxius, neque curam habe, sed hic mane: *Ego enim ero tecum*. Igitur cum suppeditatorem bonorum omnium habeas, ne sis sollicitus: ego enim Dominus omnium ero tecum: neque hoc solum, sed *Et benedicam te*, hoc est, gloriosum te faciam, et benedictionem meam præbebo. Quid hoc justo beatius, qui talem promissionem a Deo accepit: *Ero tecum*, *et benedicam te*? Hoc te declarabit omnibus feliciorum, hoc te affluentem rebus omnibus faciet, hæc est summa gloria, hæc est vera securitas, hoc est culmen et caput bonorum, quia ego tecum sum. *Et benedicam te*. Quomodo autem te benedicam? *Tibi et semini tuo dabo terram hanc*. Tu videris in hac regione versari quasi hospes et vagus: scias autem quod tibi et semini tuo dabitur hæc omnis terra. Et ut bene confidas, disce me juramentum illud, quod juravi Abraham patri tuo, tecum statuere. Vide quomodo sermonem suum Deus iterum attemperat nostræ infirmitati. Non dixit simpliciter, Pacta quæ feci cum patre tuo, neque promissiones quas promisi: sed quid? *Juramentum quod juravi*. Jurejurando ipsum confirmavi juramentum, et teneor ut opere perficiam quod juravi.

Non spectat suam dignitatem Deus, sed nostram infirmitatem.—Vides Dei clementiam? Non ad propriam dignitatem respiciens loquitur, sed ad nostram sese attemperans infirmitatem. Nam quia homines fere semper illa opere perficere student, non quæ simpliciter promiserunt alicui, sed quæ cum juramento promiserunt: simili modo et Deus justo plenam fidem faciens, ea quæ a se dicta sunt omnino futura esse dicit: Scias ea quæ a me juramento firmata sunt, opere implenda esse. Quid igitur? inquit: Deus juravit? et per quem jurare potuit? Vides hoc sese ad nostram infirmitatem attemperantis esse: firmationem promissionis vocavit juramentum. *Et statuas*, inquit, *juramentum meum, quod jurans juravi Abraham patri tuo*. Deinde docet eum quæ sunt illa quæ promisit, et de quibus ei juravit. **4.** *Et multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli*. Hoc enim et pa-

triarchæ in principio dicebat: Tantum erit semen tuum, ut et stellis et arenæ adæquetur. *Et dabo*, inquit, *semini tuo terram istam, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ* (*Gen. 22. 17*). Propterea promissiones quæ illi factæ sunt, in te implebo. **5.** *Et quod audivit Abraham pater tuus vocem meam, et custodivit mandata mea* (a), *et justificationes meas, et legitima mea*. Vide Dei sapientiam, quomodo erigit mentem justum, et alacriorem reddit: et ut patris imitator fiat, efficit. Nam si ille, inquit, quia meæ obedivit voci, tanta pollicitatione dignus habitus est, et eam propter illius virtutem in te, qui ex eo natus es, sum impleturus: si et ipse illius imitator fueris, et eadem qua ille via incesseris, cogita quantum apud me benevolentiam habiturus sis, et quanta mea cura te dignaturus sim. Nam si cui ob alterius virtutem bene futurum est, si et ipse virtute præditus fuerit, multo majore dignus habebitur cura. Quid autem est: *Et quod obedivit voci meæ, et custodivit mandata mea, et præcepta mea, et justificationes meas*? Dicebam ei: *Egredere de terra tua et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi* (*Ibid. 12. 1*): reliquitque illa quæ in manibus erant, et incerta persequutus est. Et non fluctuabat neque cunctabatur: sed cum omni alacritate mandatum implebat, et obediebat voci meæ. Iterum quæ super naturam sunt ei promisi, et cum jam ætas eum a spe dejiceret, ac neque ipse neque mater tua procreandæ proli idonei essent, cum audiret a me semen ejus in tantum fore propagandum, ut omnem terram esset impleturum; neque tunc animo turbatus fuit, sed credidit: ideo et in justitiam ei reputatum est (*Ibid. 15. 6*); quia virtuti meæ credendo, et in promissionibus meis spem habendo, humana infirmitate superior fuit. Et postquam tu natus es, cum mater tua succenseret Ismaeli ex ancilla nato, et vellet eum abigere a domo cum Agar, ita ut nihil commune illi tecum esset, licet in illum patriarcha paterna et genuina dilectione bene afficeretur: audiens tamen a me, sibi faciendum esse quod visum esset Sarræ, oblitus naturalis dilectionis, eiecit Ismaelem cum ancilla, et semper obedivit voci meæ, ac custodivit præcepta mea. Denique cum præcepissem ei, ut mihi in sacrificium offerret filium in senectute sibi concessum, et tam dilectum, nihil causatus est, neque curiosius de præcepto inquisivit, neque turbatus est mente, neque communicavit cum matre tua, neque cum pueris, neque tecum, quid facturum esset; sed forti mente et ingenti alacritate festinavit, ut mandatum meum impleret: proinde voluntatem ejus coronavi, opus autem ut perficeretur non admisi. Eapropter, quia in omnibus magnam obedientiam declaravit, et mandatorum meorum custodiam, te ex illo natum promissionum, quæ illi factæ sunt, heredem facio.

3. Imitare igitur illius obedientiam, et iis quæ a me dicta sunt crede, ut multo pluribus remunerari dignus habere, et pro patris tui virtute, et pro tua.

¹ Sex Mss., *audi ineffabilem Dei humanitatem. Visus est, etc. Savil., audi ineffabilem Dei misericordiam. Morel. nos sequuntur sumus.*

(a) Bibl. addunt, *et præcepta mea* (καὶ τὰς ἐντολάς σου), quod infra agnoscit S. Chrysostomus.

obedientia : et ne descendas in Ægyptum, sed hic mane. Vidisti Dei misericordiam, quomodo per mentionem virtutis patris hujus mentem roboravit? 6. *Habitavit autem Isaac in Geraris.* Vide quomodo ferme in eadem pericula incidit ille, in quæ et pater ejus. Nam cum domicilium haberet in Geraris, 7. *Rogaverunt*, inquit, *viri loci illius de Rebecca uxore ejus, et dixit, Soror mea est*; timuit enim ne forte occiderent eum, victi pulchritudine uxoris: *Ne forte occidant eum*, inquit, *viri loci propter Rebeccam, quia pulchra facie erat.* 8. *Fuit autem illic longo tempore. Abimelech autem cum prospiceret per fenestram, vidit Isaac ludentem cum Rebecca uxore sua,* 9. *et vocavit eum, et dixit ei: Profecto uxor tua est. Cur dixisti, Soror mea est?* Postquam ex conjecturis deprehensus est justus, non ultra negat: sed fatetur, et causam manifeste affert, quare sororem vocandam censuerit. *Dixit enim, inquit, Ne forte moriar propter ipsam: mortis timor me hoc agere coegit.* Forte autem edoctus erat, patrem quoque talem fabulam commentum sic saluti suæ consuluisse; cuius viam et ipse sequutus est. Sed rex adhuc memor eorum quæ tempore patriarchæ rapta Sarra passus fuerat, statim ob castigationem olim immissam se reum constituens (a), dixit illi: 10. *Cur hoc fecisti? Parum absuit quin concubuerit quispiam de genere meo cum uxore tua, et induxisses super nos ignorantiam?* Hanc fraudem, inquit, et olim sustinimus a patre tuo, et nunc nisi in tempore prospexissemus, eadem laturo eramus, *Et induxisses super nos ignorantiam.* Etenim et tunc per ignorantiam peccatari eramus, et nunc quoque propter ignorantiam ferme in causa fuisses, ut in peccatum incideremus. 11. *Præcepit autem Abimelech populo suo, dicens: Omnis qui tetigerit hominem hunc et uxorem ejus, mortis reus erit.* Vide Dei providentiam, vide ineffabilem curam. Nam qui dixerat ei: *Ne descendas in Ægyptum, et habita in terra ista, et ero tecum*: ille erat qui hæc omnia dispensabat, et justum in tanta constituebat securi aie. Considera enim regem procurantem ut impavide ibi agat, liberque sit ab omni cura. Mortem, inquit, interminatus est omnibus quicumque tetigerint aut eum, aut uxorem ejus. Quia enim hic erat timor, mortis scilicet, qui concusserat ejus mentem, propterea et illum auferri curavit misericors Dominus, ut postea omnino secure ageret. Et vide rem miram et stupendam, quomodo solers cum sit et sapiens, omnia secundum suam voluntatem vertat, et in suavis viam inveniat, per illa ipsa quæ maxime adversa videntur, salutem servorum suorum consulens. Hinc enim est, quod rex ille tantam habeat curam justi, quasi prædicans eum omnibus civitatis suæ incolis, et declarans quam gloriosus sit, et summo

honore dignus, quem et maxime faciebat. Sic et Nabuchodonosor postquam pueros illos tres in fornacem injecerat (Dan. 3. 93), et reipsa comprobaverat captivorum adolescentum virtutem, tunc prædicare eos cæpit, et ubique lingua sua fecit illustres. Hæc enim potissimum magna Dei virtus est, quando facit ut per inimicos celebrentur servi Dei. Et qui cum furore accendi jusserat fornacem illam, quoniam vidit per supernum auxilium puerorum virtutem igitur actionem vincere, repente mutatus clamavit dicens: *Servi Dei excelsi.* Vide, non solum illos excelsos prædicat, sed et Dominum universorum: *Servi enim, inquit, Dei excelsi, egredimini.* Quid factum est? nonne tu eos tormento tradidisti? nonne tu in tantum fornacem accendi præcepisti? Profecto, inquit, sed nunc video res admirabiles et novas. Elementum enim hoc suæ operationis oblitum, quasi vinculis quibusdam ligatum, tantam exhibuit obedientiam, ut neque contingeret illorum capillos. Unde videre possumus id factum supra humanam naturam esse, et ineffabilem quamdam ac divinum vim hæc operari, tantamque puerorum habere providentiam. Vidisti Dei misericordiam, quomodo numquam derelinquens servos suos, permittit in fornacem injici; sed eos volens clariores facere, et suam virtutem demonstrare, barbari demulsit animum et tantam tolerantiam ostendit? Neque enim tam admirabile erat, si a principio prohibuisset eos in caminum injici: sicuti nunc admirabilius et rarius factum est, cum in medio ignis existentes, nihil insuave pati permittit. Nam quando vult, etiam eos qui in mediis sunt periculis et pœnis, potentiores facit: et eos qui patiuntur, iis qui illos affligunt superiores reddit. Hoc et in apostolis factum est. Nam qui eos urgebant et adducebant in medium, et quasi dentibus adversus eos fremebant, inter se dicebant: *Quid faciemus viris istis (Act. 4. 16)?* in manibus illos habebant, et dubitabant secum, quid de eis facerent. Tanta, tamque valida res est virtus, tamque imbecillis malitia, ut illa quidem, licet patiatur, vincat, hæc vero et si quid agat, nihil aliud proficiat, quam quod suam prodat infirmitatem.

Moralis exhortatio. — Id scientes, dilecti, magnam virtutis habeamus rationem, et vitia fugiamus: ita enim et supernam gratiam nobis conciliabimus, et futura consequemur bona: quæ nobis omnibus eveniant, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui sit, cum Patre et Spiritu sancto, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LII.

Seminavit autem Isaac in terra illa, et invenit centuplicans hordeum in anno illo (Gen. 26. 12).

1. Reliquias heri dictorum operæ pretium est hodie reddere vestræ caritati, et repetita sermonis serie iterum videre quantam justus Isaac supernam providentiam sit assequutus. Nam qui ei prohibuerat descendere in Ægyptum, et dixerat: *Habita in terra hac,*

(a) Cum videlicet propter raptam Sarram inculpatus et castigatus fuisset Abimelech, ubi comperit Rebeccam, quam sororem suam dixerat Isaac, illum esse uxorem, veritus ne a quopiam ex subditis ea conjugii abriperetur, et jam olim immisissæ in simili casu pœnæ memor, se quasi reum existimans, verba quæ sequuntur tremoris plena protulit.

τε τῆς οἰκειας ὑπακοῆς, καὶ μὴ καταθῆς εἰς Αἴγυπτον, ἀλλ' ἐνταῦθα μένε. Εἶδες Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ὅπως διὰ τῆς μνήμης τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τούτου τὸν λογισμὸν ἐνέυρωσε. Κατ' ἄκρον δὲ, φησὶν, *Ἰσαὰκ ἐν Γεράροις*. "Ὅρα τοὺς ἀποτὸς καὶ τούτον περιπίπτοντα σχεδὸν, οἷς ὁ πατὴρ περιέπεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν κατοικίησιν ἐποίησατο ἐν Γεράροις, *Ἐπηρώτησαν*, φησὶν, *οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου περὶ τῆς Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ εἶπεν*, Ἄδελφὴ μου ἐστίν· ἐφοβήθη γὰρ μήποτε ἀποκτείνωσιν αὐτὸν, ἠτῶμενοι τοῦ κάλλους τῆς γυναικὸς. *Μήποτε γὰρ*, φησὶν, *ἀποκτείνωσιν αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου περὶ Ῥεβέκκας, οἱ ὡρεῖα τῆ ὕψις ἦν*. Ἐγένετο δὲ πολυχρόνιος ἐκεῖ. Παρακύψας δὲ Ἀδιμέλεχ εἶδε τὸν Ἰσαὰκ καί ζῶντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκάλεισεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἄρα γε γυνὴ σου ἐστίν; Τί ὅτι εἶπες, Ἄδελφὴ μου ἐστίν; Ἐπειδὴ ἐκ τῶν τεκμηρίων ἐφωρόθη ὁ δίκαιος, οὐκέτι λοιπὸν ἀρνείται, ἀλλ' ὁμολογεῖ, καὶ τὴν αἰτίαν φανερὰν καθίστησι, δι' ἣν ἀδελφὴν καλέσαι κατεδέξτο. *Ἔπε γὰρ*, φησὶ, *Μήποτε ἀποθάνω δι' αὐτῆν*; ὁ τοῦ θανάτου φόβος εἰς τοῦτο με ἐλθεῖν κατηνάγκασεν. Ἰσῶ; δὲ μεμαθηκῶς ἦν, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ τοῦτο τὸ δρᾶμα κατασκευάσας διέσωσεν ἑαυτὸν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ταύτην ἤλθε τὴν ὁδόν. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ἐναυλον ἔχων τὴν μνήμην ὧν πέπονθεν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τὴν Σάρραν ἀφελόμενος, παραχρῆμα ὑπὸ τῆς ἄνωθεν ἐπιτιμῆσεως ἑαυτὸν ὑπέυθυνον καταστήσας, φησὶ πρὸς αὐτόν· *Τί τοῦτο ἐποίησας; Μικροῦ ἐκοιμήθητι τις τοῦ γένους μου μετὰ τῆς γυναικὸς σου, καὶ ἐπήγαγες ἂν ἐφ' ἡμᾶς ἄγνοιαν*. Ταύτην, φησὶ, τὴν ἀπάτην καὶ ἥδη ὑπέστημεν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ, καὶ νῦν εἰ μὴ ταχέως συνειδόμεν, τὰ αὐτὰ ἂν ἐμέλλομεν ὑπομένειν, *καὶ ἐπήγαγες ἂν ἐφ' ἡμᾶς ἄγνοιαν*. Καὶ γὰρ καὶ τότε δι' ἄγνοιαν ἀμαρτάνειν ἐμέλλομεν, καὶ νῦν ὑπὸ τῆς ἀγνοίας μικροῦ δεῖν ἡμᾶς [504] ἀμαρτία περιπεσεῖν παρεσκευάσας. Συνέτευξεν δὲ, φησὶν, Ἀδιμέλεχ τῷ λαῷ αὐτοῦ λέγων· Πᾶς ὁ ἀπτόμενος τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ἡ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, θανάτου ἐνοχος ἐστί. Ὅρα Θεοῦ πρόνοιαν, ὅρα κηδεμονίαν ἄφατον. Ὁ γὰρ εἰπὼν αὐτῷ· *Μὴ καταθῆς εἰς Αἴγυπτον, καὶ κατοικεῖ ἐν τῇ γῆ ταύτῃ, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ*· οὗτος ἦν ὁ ταῦτα πάντα οἰκονομῶν, καὶ τὸν δίκαιον ἐν τοσαύτῃ ἀσφαλείᾳ καθιστάς. Σκόπει γὰρ τὸν βασιλεῖα ἔργον τοῦτο ποιούμενον, ὥστε ἐν ἀδείᾳ διάγειν αὐτὸν, καὶ πάσης ἀπὸ πλάθαι φροντίδος. Θάνατον γὰρ, φησὶν, ἠπειλήσεν ἅπασιν, εἰ τις ἄφαιτο αὐτοῦ, ἢ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ οὗτος ἦν ὁ φόβος, ὁ τοῦ θανάτου λέγω, κατασεκὼν τοῦ δικαίου τὴν διάνοιαν, διὰ τοῦτο καὶ τούτον ἐκδηθῆναι πεποίηκεν ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης, καὶ ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ αὐτὸν λοιπὸν διάγειν. Καὶ ὅρα τὸ θαῦμαστόν καὶ παράδοξον, πῶς εὐμήχανος ὢν καὶ σοφὸς καὶ πάντα κατὰ τὸ βούλημα τὸ οἰκεῖον μετασκευάζων, καὶ ἐν ἀπόροις πόρον εὕρισκων, διὰ τῶν ἐναντιῶν αὐτῶν καὶ πολεμίων εἶναι νομίζεσθαι, διὰ τούτων τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ἰδίῳις θεράπουσι γενέσθαι προξενεῖ. Πόθεν γὰρ, εἰπέ μοι, ὁ βασιλεὺς οὗτος τοσαύτην τοῦ δικαίου ποιεῖται τὴν πρόνοιαν, μονονοχί ἀνακηρύττων αὐτὸν ἅπασιν τοῖς τὴν πόλιν οἰκοῦσι, καὶ περιφανῆ δεικνύς, καὶ περισπούδασεν αὐτῷ; Οὕτω καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ μετὰ τὸ βαλεῖν εἰς τὴν κάμινον τοὺς παῖδας τοὺς τρεῖς, καὶ διὰ τῶν πραγμάτων μαθεῖν τῶν νέων τῶν αἰχμαλώτων τὴν ἀρετὴν, τότε ἀνακηρύττειν αὐτοὺς ἤρξατο, καὶ πανταχοῦ διὰ τῆς οἰκειας γλώττης περιφανεῖς

καθιστᾶν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μάλιστα τῆς παρουσίας τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὅταν διὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνακηρύττεισθαι τοὺς αὐτοῦ δούλους παρασκευάζῃ. Καὶ ὁ μετὰ θυμοῦ τὴν κάμινον ἐκαίην ἐξαφθῆναι ποιήσας, ἐπειδὴ εἶδεν, ὅτι διὰ τὴν ἄνωθεν συμμαχίαν, καὶ τῆς τοῦ πυρὸς ἐνεργείας περιεγένετο ἡ τῶν παιδῶν ἀρετὴ, ἀθρόον μεταβαλλόμενος ἐκραύγασεν λέγων· *Οἱ δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὕψιστου*. Ὅρα μὴ μόνον αὐτοὺς ἀνακηρύττοντα, ἀλλὰ καὶ τὸν Δεσπότην τῶν ὄλων· *Οἱ δούλοι γὰρ τοῦ Θεοῦ*, φησὶ, *τοῦ ὕψιστου, ἐξέλιθες*. Τί γέγονεν; οὐ σὺ τῇ τιμωρίᾳ παρέδωκας; οὐ σὺ ἐπὶ τοσοῦτον ἐκκαυθῆναι τὴν κάμινον προσέταξας; Ναί, φησὶν· ἀλλὰ νῦν ὁρῶ ξένα καὶ παράδοξα πράγματα. Τὸ γὰρ στοιχεῖον τοῦτο τῆς οἰκειας ἐνεργείας ἐπιλαθόμενον, ὡσπερ δεσμοῖς τισὶ πεδηθῆν, τοσαύτην ἐπεδειξάτο τὴν ὑπακοήν, ὡς μηδὲ τῶν τριχῶν ἐφάσασθαι αὐτῶν. Ὅθεν ἐστὶ συνιδεῖν, ὅτι ὑπὲρ ἀνθρωπίνην φύσιν ἐστὶ τὸ γεγονός, καὶ ἀπὸρρήτος τις καὶ θεῖα δύναμις ἐστὶν ἡ ταῦτα ἐργαζομένη, καὶ τῶν παιδῶν τούτων τοσαύτην ποιουμένη τὴν πρόνοιαν. Εἶδες Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ὅπως οὐκ ἐγκαταλιμνῶν τοὺς ἰδίους θεράποντας συνεχώρησεν εἰς τὴν κάμινον εἰσενεχθῆναι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς βουλόμενος λαμπροτέρους ἐργάσασθαι, καὶ τὴν οἰκειαν δύναιμι ἐνδεικνύμενος, καὶ τοῦ βαρβάρου κατεμάλαξε τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν τοσαύτην μακροθυμίαν ἐπεδειξάτο; Οὐδὲ γὰρ οὕτω θαυμαστὸν ἦν, εἰ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐκώλυσεν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον ἐμβληθῆναι, ὡς νῦν θαυμαστότερον γεγονός, καὶ πολὺ τὸ παράδοξον, ὅτι καὶ ἐν μέσῳ τῷ πυρὶ συγγάνοντας οὐδὲν ἀηδὲς παθεῖν συνεχώρησεν. Ὅταν γὰρ αὐτοὺς βούληται, καὶ τοὺς ἐν μέσοις δεινοῖς [505] γεγεννημένους ἀνωτέρους καθίστησι, καὶ τοὺς πάσχοντας τῶν ποιούντων δυνατωτέρους ἀπεργάζεται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. Θὲ ἔχοντες γὰρ αὐτοὺς ἀπειλημμένους ἐν τῷ μέσῳ, καὶ μονονοχί τοὺς ὀδόντας θήγοντας κατ' αὐτῶν, πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον· *Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις;* ὑποχειρίους αὐτοὺς ἔχοντες, ἐν ἀπορίᾳ καθιστήκεισαν. Τοσοῦτόν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἰσχυρὸν, καὶ οὐτως ἡ κακία ἀσθενὲς, ὡς ἐκαίην μὲν καὶ ἐν τῷ πάσχειν περιεγίνεσθαι, ταύτην δὲ καὶ ἐν τῷ ποιεῖν τὴν οἰκειαν ἀσθένειαν ἐπιδεικνύσθαι.

Ὅσπερ εἰδότες, ἀγαπητοί, πολὺν τῆς ἀρετῆς ποιῶμεθα λόγον, καὶ φεύγωμεν τὴν κακίαν. Οὕτω γὰρ καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπισταθόμεθα ροπήν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτευχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΒ'.

Ἐσπερε δὲ Ἰσαὰκ ἐν τῇ γῆ ἐκαίην, καὶ εὖρεν ἑκατοσττεύουσαν κριθὴν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκαίην.

α'. Τὰ λείψανα τῶν χθὲς εἰρημικῶν ἀναγκαῖον ἀποδοῦναι σήμερον τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, καὶ τοῦ λόγου τὴν ἀκολουθίαν ἀναλαβόντας ἰδεῖν πάλιν τὸν δίκαιον Ἰσαὰκ, ὅσης ἀπολαύει τῆς ἄνωθεν κηδεμονίας. Ὁ γὰρ τὴν εἰς Αἴγυπτον κάθοδον αὐτοῦ διακωλύσας, καὶ εἰπὼν, *Παροῖκει ἐν τῇ γῆ ταύτῃ, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ*, οὕτως αὐτὸν διὰ πάντων περιφανῆ καθίστησι, ὡς μετ' οὐ πολὺ ἐπίφθονον αὐτὸν γενέσθαι παρὰ τῷ βασιλεῖ Γεράρων. Ὅρῶντες γὰρ αὐτοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν αὐξανομένην τὴν εὐπορίαν, ἐδεδόκεισαν λοιπὸν τοῦ ἀνδρὸς τὴν αὐτόθι κατοικίησιν, καὶ μεταναστῆναι ἐκέλευεν καταναγκάζουσιν. Ἄξιον δὲ καὶ αὐτῶν

ἀπευσιαι τῶν βημάτων τῆς θείας Γραφῆς, ἵνα διὰ πάντων θεασώμεθα τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν, ἣν περὶ τοὺς αὐτοῦ οἰκέτας ἐπιδείκνυται. *Ἔσπειρε δὲ*, φησὶν, *Ἰσαάκ ἐν τῇ γῆ ἐκείνῃ, καὶ εὗρεν ἑκατοστῆσαν κριθῆν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ*. Σκόπει μοι τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν· ἵνα δεῖξῃ τῷ δικαίῳ ὅτι δημιουργὸς ὢν τῆς φύσεως, καὶ ἐξ ἀπόρων πόρον παρασχεῖν δύναται, καὶ ὅτι καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς τὴν γῆν τῷ οἰκείῳ προστάγματι διηγείρει πρὸς τὴν τῶν καρπῶν βλάστην, παρασκευάσας τὸν δίκαιον ἑκατοσταπλασίονα τῶν ὕπ' αὐτοῦ σπαρέντων ἐπὶ τῆς γῆς^β κομίσασθαι τὰ δράγματα, ὁμοῦ καὶ αὐτὸν ἐν πλείονι καθιστὰς εὐπορίᾳ, τῷ μηδενὸς ἐν χρεῖᾳ γενέσθαι, κάκεινους διὰ τῶν ἔργων διδάσκων, ὅσης ὁ δίκαιος ἀπολαύει τῆς ἄνωθεν βοτῆς. Εὐμήχανος γὰρ ὢν καὶ σοφός, διὰ τῶν αὐτῶν πολλὰς πραγμάτων καὶ τοὺς οἰκέλους εὐεργετῆι, καὶ τοὺς ἔτι πεπλανημένους διδάσκεισθαι παρασκευάζει τῆς οἰκείας προνοίας τὴν δύναμιν. [504] Τοῦτο καὶ μετὰ ταῦτα κατὰ τὴν Αἴγυπτον εἰργάστω, ἐκείνοις μὲν τὰς τιμωρίας ἐπαγαγῶν, τὸν δὲ λαὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπαθῆ διαφυλάττων. Ἐμάνθανον γὰρ οὐ μόνον διὰ τῆς καθ' αὐτῶν ἀγανακτήσεως τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ καὶ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς προνοίας τῆς εἰς ἐκείνους. Καὶ οὗτοι πάλιν οὐκ ἐκ τῆς εἰς αὐτοὺς προνοίας καὶ κηδεμονίας μόνον ἐδιδάσκοντο τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν περὶ αὐτοὺς φιλανθρωπίαν, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἐκείνους ἐύρων καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰς πληγὰς δεχομένους. Καὶ διὰ τῶν αὐτῶν πραγμάτων καὶ τοὺς οἰκέλους καὶ τοὺς ἐναντίους ἐδείκνυ τῆς οἰκείας δυνάμεως τὴν ὑπερβολὴν. Καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὴν παρ' ἑαυτῶν διακονίαν καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐπιδείκνυται τοῖς ὁμοδοῦλοις, ὅταν ὁ Δεσπότης εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτοὺς διακίηται^γ. Καὶ τοῦτο ἂν τις θεασοίτο γεγνηὸς ἐπὶ τοῦ δικαίου τούτου. Ὅπερ ἄλλοτε ἡ φύσις τῆς γῆς οὐκ ἐπέδειξατο, τοῦτο διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ νῦν ἐπιδείκνυται, καὶ τοσαύτην ἤνεγκε τὴν φορὰν, ὡς ἄβρονον ἐν περιουσίᾳ πολλῇ καταστῆναι τὸν Ἰσαάκ. *Ἐύλόγησε γὰρ αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ προβαίνων μείζων ἐγένετο, ὅως οὐ μέγας ἐγένετο σφόδρα*. Ἐπειδὴ γὰρ τότε ἐν τούτοις ἦν τὰ τῆς εὐπορίας τοὺς δικαίους, ἐν τῇ τῆς γῆς εὐπορίᾳ καὶ ἐν τῷ τῶν θρεμμάτων πληθῆναι, διὰ τοῦτο φησὶν, *Ἐύλόγησον αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος*, ἀντὶ τοῦ, *Εὐπορος ἐγένετο· καὶ οὐκ ἀπλῶς εὐπορος, ἀλλὰ καὶ, Μείζων*, φησὶν, *ἐγένετο, ὅως οὐ μέγας ἐγένετο σφόδρα*. Ἐνόησον γὰρ ὅσον ἦν, ἑκατοσταπλασίονα τῶν παρ' αὐτοῦ καταβαλλομένων ὑποδέχεσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο σοὶ μέγα φαίνεται, σκόπει τὴν ἐπίτασιν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἣν τοῦ χρόνου προϊόντος περὶ ἡμᾶς ἐπέδειξατο. Τοῖς γὰρ μετὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν τὴν ἀρετὴν μετιούσιν οὐ μόνον ἑκατοσταπλασίονα ἐνταῦθα παρέχειν ὑπισχνείται, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰς ἀπόλαυσιν. Εἶδες φιλοτιμίαν Δεσπότητος; εἶδες ἐπίτασιν εὐεργεσίας; εἶδες πόσον ἡμῖν κεχάρισται ἡ τοῦ Μονογενοῦς παρουσία; ὅπως ἀφάτων τῶν πραγμάτων τὴν ἐναλλαγὴν εἰργάσατο; Ταῦτα τοίνυν ἕκαστος καθ' ἑαυτὸν λογίζόμενος, καὶ ὁρῶν τὴν διαφορὰν, καὶ τίνα μὲν ἦν, ἃ τοῖς πρὸ τῆς χάριτος παρέχειν ὑπισχνείται, τίνα δὲ μετὰ τὴν χάριν, δοξαζέτω κἀν τούτῳ τὴν ἀπειρον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ μὴ τῇ τῶν καιρῶν ἐναλλαγῇ τὸ πᾶν ἐπιγραφέτω. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐπανελθεῖν δίκαιον, καὶ ἰδεῖν ὅπως οἱ ἐν Γεράροις ὁρῶντες τοῦ δικαίου τὴν

πολλὴν εὐπορίαν, εἰς ζῆλον διηγέθησαν, καὶ ἀπελαύνειν αὐτὸν ἐκέλευεν ἐπεχείρουν. *Ἐζήλωσαν γὰρ*, φησὶν, *αὐτὸν οἱ Φυλιστιεῖμι*. Εἶτα δεῖξαι βουλομένη ἡ θεία Γραφή, ἐν τίνι τὸν ζῆλον ἐπέδεικνυτο, ἐπήγαγε· *Καὶ πάντα δ' ὤρυσαν φρόβια οἱ παῖδες ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐτέφραξαν αὐτὰ, καὶ ἐνέπλησαν γῆς*. Σκόπει πόση τῶν αὐτόθι ἡ κακία, ὡς καὶ τῶν ὕδάτων φθονῆσαι τῷ δικαίῳ, καὶ οὐδὲ ἃ βασιλεὺς ὁ ἐν τοσαύτῃ περιουσίᾳ καθεστὼς κατασχεῖν τὸν φθόνον^δ ἴσχυσεν, ἀλλὰ φησὶν· *Ἀπελθε ἀφ' ἡμῶν, ὅτι δυνατώτερος ἡμῶν ἐγένετο σφόδρα*. Πολλὴ ἡ ἀγνωμοσύνη. Τίνος γὰρ ἔνεκεν [507] ἀπελαύνεις τὸν δίκαιον; μὴ γὰρ ἐλυμήνατό τι τοῖς σοῖς; μὴ γὰρ ἡδίκησέ τι; Ἄλλὰ τοιοῦτον ὁ φθόνος· οὐδὲν μετὰ λογισμοῦ διαπράττεται. Δέον γὰρ αὐτὸν θεασάμενον τοσαύτης εὐνοίας ἀπολαύοντα τὸν δίκαιον παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, μᾶλλον περιέπειν, μᾶλλον θεραπεύειν, ἵνα διὰ τῆς εἰς ἐκείνον τιμῆς ἐπισπάσῃται καὶ αὐτὸς τὴν ἄνωθεν βοτῆν· ὁ δὲ οὐ μόνον τοῦτο οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀπελαύνει ἐπιχειρεῖ, καὶ φησὶ· *Ἀπελθε ἀφ' ἡμῶν, ὅτι δυνατώτερος ἡμῶν ἐγένετο σφόδρα*. Τοιοῦτον γὰρ ἡ βασκανία· οὐκ ἀνέχεται πρῶς τὴν ἐτέρου ἐπυργίαν, ἀλλὰ τὴν τοῦ πλησίον εὐημερίαν οἰκείαν δυσπραγίαν εἶναι νομίζει, καὶ τίκεται τοῖς τοῦ πλησίον ἀγαθοῖς· ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα γέγονεν. Ὁ γὰρ βασιλεὺς, ὁ τῆς πόλεως ἀπάσης τὴν ἐξουσίαν ἔχων, καὶ πάντα ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τὴν ἑαυτοῦ ἔχων, τῷ ξένῳ, τῷ ἀλλήτῳ, καὶ ἐντεῦθεν ἐκεῖ, κάκειθεν ὧδε μετανισταμένην φησὶν· *Ἀπελθε ἀφ' ἐμοῦ, ὅτι δυνατώτερος ἡμῶν ἐγένετο σφόδρα*. Καὶ ἀληθῶς δυνατώτερος ἦν, τὴν ἄνωθεν συμμαχίαν ἔχων ἐν ἅπασι, καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς φρουρούμενος. Ποῦ τοίνυν ἀπελαύνεις τὸν δίκαιον; οὐκ οἶσθα ὅτι, ὅπου ἂν αὐτὸν ἀπελθεῖν συμβαίῃ, ἐν τοῖς τοῦ Δεσπότητος τοῦ ἑαυτοῦ εἶναι αὐτὸν ἀνάγκη; οὐκ ἐπαίδευσέ σε τῶν πραγμάτων ἡ πείρα, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ χεῖρ ἐστὶν ἡ περιεργὴ τὸν δίκαιον καθιστώσα; Τίνος οὖν ἔνεκεν δι' ὧν τὸν δίκαιον ἀπελαύνεις, τὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ Δεσπότην ἀγνωμοσύνην ἐπιδείκνυσαι, καὶ οὐδὲ ἡ πολλὴ τοῦ ἀνδρὸς ἐπιεικεία περιγενέσθαι ἡδυνήθη τῆς βασκανίας τῆς σῆς, ἀλλ' ἤτηθης ὑπὸ τοῦ πάθους εἰς ἔργον ἀγαγεῖν σπεύδεις τὸν φθόνον, καὶ πάλιν μετανάστην γενέσθαι παρασκευάζεις τὸν οὐδὲν σε ἡδικηκότα; Οὐκ οἶδας ὅτι κἀν εἰς αὐτὴν τὴν ἔρημον ἀπέλθειν καταναγκάσης, οὕτως εὐμήχανον ἔχει Δεσπότην, ὡς κάκει γενόμενον, πολλῷ πλείον περιφανέστερον αὐτὸν ἀποδείξει; Οὐδὲν γὰρ ἰσχυρότερον τοῦ τῆς ἄνωθεν συμμαχίας ἀπολαύοντος, ὥσπερ οὐδὲν ἀσθενέστερον τοῦ τῆς ἐκεῖθεν βοηθείας ἡρημαμένου.

β'. Εἶδες, ἀγαπητὲ, καὶ τοῦ βασιλέως Γεράρων καὶ πάντων τῶν αὐτόθι οἰκούντων τῆς γνώμης τὴν μοχθηρίαν; Ὅρα καὶ τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν ἐπιεικείαν, πῶς οὐκ ἐφρόνησε μέγα, οὐδὲ ὀρῶν διὰ τῶν πραγμάτων πολλὴν τοῦ Θεοῦ τὴν βοτῆν περὶ αὐτὸν γινόμενῃν, κατεξανέστη τοῦ βασιλέως, τῇ τοῦ συμμαχοῦντος αὐτῷ δυνάμει πεποιθῶς· ἀλλὰ καθάπερ τις ἀνὴρ, καὶ ἀπροσπάτευτος, καὶ οὐδαμῶθεν οὐδεμιᾶς ἀπολαύων βοηθείας, οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας, οὐδὲ μέχρι λόγων ἀντιτείνας τῷ βασιλεῖ, ἐπολεῖ τὸ παρ' αὐτοῦ κελεύόμενον, καὶ εὐθέως ἐκείθεν ἀπανάστατο, καὶ πορρωτέρω γενόμενος, κατέστειλε τοῦ πάθους τὴν φλόγα, ὁμοῦ καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ ἐπιεικείαν ἐνδεικνύμενος, κάκεινον τὸ πάθος παραμυθούμενος. *Καὶ ἀπῆλθεν ἐκείθεν, καὶ κατῴκη-*

^α Sav. conj. παρασκευάσει.

^β Quiquie mss. παρὰ τῆς γῆς.

^γ Alii δικάζεται.

^δ Quatuor mss. τὸν φθόνον.

et ero tecum : ille in omnibus tam clarum cum fecit, ut non multo post invidiam moveret regis Gerarorum. Videntes enim ejus substantiam quotidie augeri, meta affecti sunt quod ibi secum habitaret, et transmigrare inde coegerunt. Dignum autem est, ut ipsa Scripturæ verba audiamus, ut per omnia videamus Dei benevolentiam, quam erga famulos suos declarat. 12. *Seminavit autem, inquit, Isaac in terra illa, et invenit centuplicans hordeum in anno illo.* Vide mihi, obsecro, Dei sapientiam, ut ostendat justo se naturæ conditorem esse, et in rebus difficilibus facilia omnia facere posse : ac qui ab initio terram suo mandato fecerit idoneam ad proferendos fructus, idem nunc efficiat ut centuplices reddat pro satis manipulos : simul illum in tanta affluentia constituens, ut nullius indigeat : atque alios per opera docens, quanta superna gratia justus fruatur. Omnipotens enim et sapiens Deus per res easdem frequenter benefacit suis ; et curat etiam ut ii quoque qui adhuc in errore versantur, suam virtutem et potentiam addiscant. Hoc postea et in Ægypto fecit : illis enim pœnas irrogabat, Israelitas vero illesos conservabat. Discabant enim non solum per indignationem Dei, qua ipsi puniebantur, omnium Opificis virtutem, sed etiam per sollicitudinem quam in illos exhibebat. Et iterum non ex sola providentia et sollicitudine, quam experiebantur, discabant ingentem Dei bonitatem : sed etiam per eos quibus quotidie videbant tot plagas irrogari. Per eadem enim opera et suis, et adversariis indicabat suæ potentiae magnitudinem. Nam elementa ipsa suum ministerium et obsequium conservis demonstrant, quando benevole Dominus erga illos afficitur. Et hoc utique viderit quis huic justo contingere. Id enim quod alioqui natura terræ non habuit, hoc propter mandatum universorum Dei nunc profert tanta ubertate, ut repente valde opibus abundans effectus sit Isaac. *Benedixit enim, inquit, eum Deus, 13. et exaltatus est homo, et procedens major fiebat, donec magnus factus est valde.* Nam quia tunc abundantia justorum erat in fertilitate terræ, et in multitudine pecorum : propterea dicit, *Benedixit eum Deus, et exaltatus est homo*, id est, abundavit : et non simpliciter abundavit, sed et *Major, inquit, fiebat donec magnus factus est valde.* Considera enim quantum sit, pro iis quæ seminabat centuplum accipere. Quod si hoc tibi magnum videtur, considera immensam Dei clementiam, quam processu temporis erga nos declaravit. Iis enim qui post ejus adventum virtutem exercent, non solum centuplum hic promittit, sed et vitam æternam, et regni cælorum possessionem. Vidisti liberalitatem Domini ? vidisti beneficentiæ augmentum ? vidisti quantum nobis largitus est unigeniti Filii Dei adventus ? quomodo ineffabilem rerum commutationem operatus est ? Hæc igitur unusquisque apud se expendens, et videns differentiam inter ea quæ illis ante gratiæ tempus promitti solebant, et ea quæ nunc post gratiæ tempus, glorificet etiam in hoc immensam ejus misericordiam, et ne temporum mutationi totum adscribat. At par est ut ad seriem sermonis redeamus, ut

videamus quomodo Gerareni videntes affluere justo opes, in æmulationem provocati abigere eum inde conati sunt. 14. *Æmulati sunt enim eum, inquit, Philistiim.* Deinde monstrare volens Scriptura divina, in quo æmulationem declararunt, subdidit : 15. *Et omnes puteos, quos effoderunt servi tempore patris ejus, obturaverunt, et impleverunt terra.*

Invidia Gerarenorum quanta. — Considera quanta illorum incolarum malitia, qui et aquas justo invident : neque rex, qui in tanta potestate erat, invidiam ¹ continere potuit ; sed dicit : 16. *Abi a nobis, quia potentior nobis factus es valde.* Magna malevolentia. Cujus gratia abigis justum ? num aliqua in re tibi nocuit ? num injuriam intulit ? Sed ita se habet invidia ; nihil cum ratione operatur. Cum enim oportuisset eum, quem videbat tanta omnium Dei benevolentia fruentem, magis fovere et colere, ut honore in illum collato, etiam ipse divinum sibi favorem conciliaret : ille non solum hoc non facit, sed expellere tentat ac dicit : 16. *Abi a nobis, quia multo potentior factus es, quam nos sumus.* Ita agere solet invidentia ; non potest benigne videre aliorum felicitatem, sed felicitatem proximi suam putat infelicitatem, et tadescit bonis proximi : id quod et hic accidit. Rex enim, sub cujus potestate tota civitas erat, et habens omnes sub manu sua, peregrino, vago, huc et illuc migranti dicit : *Abi a nobis, quia potentior factus es, quam nos sumus.* Et vere potentior erat, supernum præsidium habens in omnibus, dexteraque Dei munitus. Quo igitur abigis justum ? ignoras quod quocumque eum ire coegeris, semper erit in iis quæ Domini sui sunt ? non docuit te rerum experientia, Dei manum esse, quæ illustrem facit et conservat justum ? Quare igitur abigendo justum, erga Dominum ejus te ingratum declaras ? et neque magna viri mansuetudo tuam domare potuit invidiam, sed victus a morbo, invidiam opere complex, et iterum migrare eum cogis, qui in nullo te læsit ? Nescis quod licet in ipsissima solitudine eum fugaris, habet tamen ita solertem Dominum, ut se vel illic versantem multo clariorem reddere possit ? Nihil enim robustius eo qui fruitur superno præsidio : sicut nihil infirmius eo qui tali auxilio destituitur.

2. *Nihil robustius eo quem Deus juvat.* — Vidisti, dilecte, et regis Gerarorum, et omnium qui ibi habitabant mentis malitiam ? Vide et justum magnam mansuetudinem, quomodo non superbivit, neque videns re ipsa divinam sibi gratiam assistere, contra regem, fretus commilitantis virtute, insurrexit : sed quasi vir omni patrocínio carens, et nullum auxilium alicunde expectans, multa cum mansuetudine, ne verbis quidem resistens, faciebat quod sibi a rege præcipiebatur, et statim illinc discessit : et ulterius progressus, repressit ægritudinis flammam, simul et eximiam suam mansuetudinem declarans, et illius perturbatum animum mitigans. 17. *Et abiit inde, et habitavit in valle Gerarorum.* Et id quod discipulis suis omnibus Christus adveniens præcipit, dicens : *Quando persequentur vos, fugite in alium locum (Math. 10. 23) :*

¹ Quatuor Mss., *inreparationem.*

hoc ille jam operibus exhibebat. Et sicut David Saulis magnam invidiam reprimebat, secedens et subducens se, et illius refrigerabat ardorem (1. Reg. 19) : eodem sane modo et justus ille apostolicum illud implebat : *Date locum iræ (Rom. 12. 19) : et relicta civitate, exiit in vallem.* Cæterum vide quantam illic iterum mansuetudinem præ se tulit. Neque enim hic finis fuit molestiarum : nam cum etiam illic esset, et fontes effodere vellet, rixas moverunt. 18. *Fodit enim, inquit, puteos, quos ante pueri patris ejus fecerant, et obturaverunt Phylistiim, et imposuit eis nomina, quæ pater suus imposuerat.* 19. *Et foderunt, inquit, pueri Isaac, et invenerunt puteum aquæ viventis : hoc est, subitus scaturientis.* 20. *Et litigaverunt pastores Gerarorum, dicentes suas esse aquas.*

Mansuetudo vera quæ. Patientia Isaaci. — Hic quoque nihil contendit justus, neque oblectatur, sed etiam pastoribus cedit. Hæc enim vere mansuetudo est, non quando quis offensus a potentioribus mansuete fert : sed quando quis ab iis etiam qui inferiores putantur offensus cedit : tunc enim ejus qui invaditur mansuetudini totum adscribitur : nam alias diceret quis, eum mansuetudinem simulasse, quia non posset potentia offensentis resistere. Sed ut discas eum regi cessisse, non propter potentiam ejus, sed suo more agentem : vide quomodo idem apud pastores faciat. Et sicut ille dicebat, *Recede a nobis* : et statim, quasi accepto mandato, accessit : ita et nunc, pastoribus lædere cupientibus, et puteum sibi vindicantibus, recedit. Atque ut perpetuo hanc injustitiam scirent posterii, nomen imponit puteo ex eo quod acciderat. Enimvero quia manifestam admiserant injustitiam, *Vocavit nomen putei, Loci injustitia.* Et erat postea, quasi in columna ærea, posteris nomen loci doctrina et mansuetudinis justii, et iniquitatis illorum. Nomen enim loci faciebat, ut quisquis rogaret quarenam sic vocaretur, disceret et hujus virtutem, et ingentem illorum malitiam. Animadvertite, quæso, quomodo etiam hic suam augeat virtutem, per omnia mansuetudinem suam exhibens, et illi ingenti nequitia, etiam inviti justum illustriorem reddere satagant. Neque enim contenti iis quæ fecerant, postquam alium effoderunt puteum, iterum instant, rixamque movent. 21. *Profectus enim, inquit, illinc, fodit puteum alium : litigabant autem etiam de illo, et nominavit eum, Inimicitias.* Illic iterum animadvertite justii prudentiam. Non omnino puteum, ut videtur, abstulerunt, sed contendent : et visa manifesta injustitia, discesserunt. Propterea inimicitias eum appellavit, quod inimicitiarum fuisset occasio. Cæterum quotidie propemodum talia ferens ab iis qui regionem incolebant, non gravatum tulit, non abjecto fuit animo, non cogitavit secum, neque dixit : *Ecce ne puteorum quidem ut sim dominus, mihi datur : an non superno auxilio destitutus sum ? an non Dominus abjecta cura mei oblitus est ? Nihil ejusmodi vel dixit vel cogitavit : sed omnia magna cum mansuetudine toleravit, et idcirco dignus fuit habitus, qui ampliori divino auxilio adjuvaretur.* Nam hæc quæ evenerunt, exercitatio, ut ita

dicam, virtutis justii fuere. Dicit enim : 22. *Profectus illinc, fodit puteum alium, et non contenderunt super illo : et agnominavit nomen ejus, Latitudinem, dicens : Quia nunc dilatavit nos Dominus, et crescere nos fecit super terram.*

3. *Gratus animus Isaaci. Deus exigit ut gratias agamus.* — Vide gratum animum justii. Nam cum priores fontes diripere tentarent, non ægre tulit, non oblectatus est : sed in sola puteorum appellatione malitia illorum indelebilem reliquit memoriam. Hic vero quia nulla fuerunt obstacula, sed cum omni libertate laboribus suis frui licuit, totum tribuit Deo. *Vocavit enim, inquit, puteum illum, Latitudinem :* et deinde interpretatus vocabulum, dicit : *Propter hoc Latitudinem voco, Quia dilatavit Dominus et auxit nos super terram.* Vidi tamen piam mentem, quomodo non facta mentione tantarum difficultatum quæ obsiterant, bonorum tantum meminit, et pro illis gratias Deo agit, et dicit : *Quia dilatavit Dominus nos, et auxit nos super terram ? Nihil enim tam acceptum Deo, ut anima grata et gratias agens.* Nam cum innumeris beneficiis quotidie omnes nos prosequatur, sive velimus sive nolimus, sive ea sciamus sive ignoremus, nihil tamen aliud a nobis exigit, quam ut habeamus gratiam pro iis quæ nobis concessa sunt, ut pro illa ipsa gratiarum actione ad ampliora danda provocetur. Hoc ut scias, vide quomodo justus ille grati admodum animi causa de novo supernum meruerit visum. Nam quoniam condignum suæ virtutis specimen exhibuerat, et apud Gerarinos, et cum rex eum expelleret, et cum pastores puteos auferrent : benignus Dominus veluti confirmaturus ejus alacritatem, jam ob insignem illam mansuetudinem eum acceptum habens : postquam 23. *Ascendit illinc ad puteum juramenti, 24. visus est ei Dominus in nocte illa, et dixit : Ego sum Deus Abraham patris tui, ne timeas : tecum enim sum, et benedicam te, et multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem tuum. Visus est ei, inquit, in nocte illa. Considera Dei sollicitudinem : ut illum refocillet ac fidentiorem reddat, apparet ei, et dicit : Ego sum Deus Abraham patris tui, patrem tuum glorificavi et adeo celebrem reddidi, ac peregrinum advenamque illustriorem omnibus incolis feci. Ego sum ille, qui hunc ita crescere curavi, et in omnibus curam ejus gessi. Ego sum : Ne igitur timeas. Quid sibi vult illud, Ne timeas ? Ne tibi mirum videatur quod ab Abimelech sis expulsus, quod a pastoribus sis injuria affectus. Multa talia et pater tuus pertulit, et inde gloriosior effectus est. Ne igitur hoc te terreat : Ego enim tecum sum. Idcirco hæc fieri permitto, simul volens et declarare tuam virtutem, et manifestari mentis illorum pravitatem, ut horum omnium causa te coronem ; Tecum enim sum. Ideo et invictus eris, atque infestantibus potentior, et invadentibus fortior. Et tantam tui curam habeo, ut invidiosus illis sis futurus : Ego enim tecum sum, et benedicam te, et multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem tuum.*

Deus cur se dicat Deum Abrahami. — Considera benignitatem Dei. Nam postquam dixit, *Ego sum Deus*

σεν ἐν τῇ φάραγγι Γεράρων. Καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς παραγενόμενος τοῖς μαθηταῖς ἐνετέλλετο λέγων, *Ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς, φεύγετε ἐτέρωθι*, τοῦτο καὶ οὗτος ἤδη διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρου. Καὶ καθάπερ Δαυὶδ τοῦ Σαοὺλ τὸν πολλὸν φθὸνον καταστέλλων, διὰ τῆς ἀναχωρήσεως ἑαυτὸν ὑπεξάγων, ἐκείνου τὴν πολλὴν παρεμυθεῖτο φλεγμονὴν· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ δίκαιος οὗτος ἐπλήρου τὸ ἀποστολικὸν ἐκείνου λόγιον, *Δότε τόπον τῇ ὀργῇ*· καὶ καταλιπὼν τὴν πόλιν ἐξῆλθε, [508] φησὶν, ἐν τῇ φάραγγι. Ἄλλ' ὅρα αὐτὸν κάκει μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας τὴν ἔνστασιν ἐνδείκνυμενον. Οὐδὲ γὰρ μέχρι τούτου ἐστὶ τὰ δεινὰ, ἀλλὰ κάκει γενομένη καὶ τὰ φρέατα ἀνορύζει βουλομένη μάχεσθαι· ἐπεχειρουν. *Ὀρυξε γὰρ, φησὶ, τὰ φρέατα, ἅπερ ἦσαν οἱ παῖδες τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κεποιηκότες, καὶ ἐνέφραξαν αὐτὰ οἱ Φυλιστιεῖμ, καὶ κέθηκον αὐτοῖς τὰ ὄνοματά, ἅπερ ἦσαν ὁ πατήρ ἐπιθεῖς.* Καὶ ὠρυξεν, φησὶν, οἱ παῖδες *Ἰσαὰκ, καὶ ἔγρον φρέαρ ὕδατος ζῶντος*, ἀντὶ τοῦ, κάτωθεν ἀναβλύζοντος. *Καὶ ἐμάχεσαντο οἱ ποιμένες Γεράρων, φάσκοντες αὐτῶν εἶναι τὸ ὕδωρ.*

Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα φιλονεικεῖ ὁ δίκαιος, οὐδὲ ἀντιτείνει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ποιμέσι παραχωρεῖ. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς ἐπιεικεία, οὐχ ὅταν τις παρὰ τῶν ἐν δυναστείᾳ ἀδικούμενος φέρῃ πρῶως, ἀλλ' ὅταν καὶ ὑπὸ τῶν νομιζομένων ὑποδεστέρων εἶναι ἐπηρεαζόμενος παραχωρῇ· ἐνταῦθα μὲν γὰρ τῇ ἐπιεικείᾳ ἂν τις τὸ πᾶν λογιῶται τοῦ ἐπηρεαζομένου· ἐκεῖ δὲ ἴσως τις εἶποι, διὰ τὴν δύνασθαι ἀντιτείνειν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἡδικοκότες, τὴν ἐπιεικείαν ἐπιδεικνυσθαι. Ἄλλ' ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως, οὐ διὰ τὴν ἐκείνου δυναστείαν, ἐπεδείξατο τὴν ἐπιεικείαν, ἀλλὰ διὰ τὸν οἰκεῖον τρόπον, ὅρα αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῶν ποιμένων τὸ αὐτὸ ποιοῦντα. Καὶ καθάπερ ἐκείνος ἔλεγεν, *Ἀπῆλθε ἀπ' ἡμῶν*, καὶ εὐθέως, καθάπερ ἐπίταγμα δεχόμενος, ὑπανεχώρει· οὕτω καὶ νῦν, τῶν ποιμένων ἐπηρεάζειν ἐπιχειροῦντων, καὶ τὸ φρέαρ οἰκειομένων, παραχωρεῖ. Καὶ ἵνα διηνεχῆς ἢ τοῖς μετὰ ταῦτα ἢ γνώσις τῆς ἀδικίας, ὄνομα ἐπιτίθησι τῷ φρέατι ἐκ τοῦ συμπεδικότος. Ἐπειδὴ γὰρ φανερὰν ἐπέδειξαν τὴν ἀδικίαν, Ἐκάλεσε, φησὶ, τὸ δρομα τοῦ φρέατος, *τόπου ἀδικία*. Καὶ ἦν λοιπὸν καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου διδασκαλία τοῖς ἐξῆς καὶ τῆς τοῦ δικαίου ἐπιεικείας, καὶ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ τόπου ἕκαστον παρεσκεύασε τὴν αἴτιαν τῆς προσγορίας μανθάνοντα γινώσκων τοῦ μὲν τὴν ἀρετὴν, τῶν δὲ ἁ τῆς κακίας τὴν ὑπερβολὴν. Καὶ σκόπει πῶς καὶ οὗτος ἐπιτείνει τὴν οἰκειαν ἀρετὴν, διὰ πάντων ἐπιδεικνύς ἑαυτοῦ τὴν ἐπιεικείαν, κάκεινοι τῇ ὑπερβολῇ τῆς κακίας λαμπρὸν καὶ ἄκοντες πειρῶνται τὸν δίκαιον ἀποφραίνειν. Οὐδὲ γὰρ ἀρκεσθέντες, πάλιν ἔτερον ὀρύσσοντι φρέαρ ἐπιτίθενται. Ἀπάρας γὰρ, φησὶν, *ἐκείθεν, ὠρυξε φρέαρ ἕτερον· ἐκρίνοντο δὲ καὶ περὶ ἐκείνου, καὶ ἐπυρνώμασεν αὐτό, Ἐχθρία*. Σκόπει πάλιν τοῦ δικαίου τὴν σύνεσιν. Ἐνταῦθα οὐ πάντι, ὡς εἴοικε, τὸ φρέαρ ἀφείλοντο, ἀλλὰ διαμαχεσάμενοι, καὶ πρὸς τὸ προφανὲς τῆς ἀδικίας ὀρῶντες ἀπέστησαν. Διὰ τοῦτο Ἐχθρία αὐτὸ προσγορεύουσεν, ἐπειδὴ ἔχθρας ὑπέθεσις κατέστη. Καὶ καθ' ἑκάστην, ὡς εἰπεῖν, ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων τοιαῦτα ὑπομένων, οὐκ ἔδυσχέρανεν, οὐδὲ μικρόβυχόν τι ἐπέδειξατο, οὐδὲ ἐν ἐνόησε πρὸς ἑαυτὸν, οὐδὲ εἶπεν, ὅτι Οὐδὲ μέχρι φρεάτων ἀπολαύειν εἰμι κύριος· ἄρα μὴ ἐρημος γέγονα τῆς ἀνωθεν βοήθης; ἄρα μὴ τῆς προνοίας ἐστέρημαι τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ; Οὐδὲν τούτων οὐκ ἐνένοησεν, οὐκ ἔλογισατο, ἀλλὰ μετ' ἐπιεικείας ἀπάσης ἄπαντα ἔφερε. Διὰ [509] τοῦτο καὶ πλείονος ἀπήλαυε τῆς ἀνωθεν

συμμαχίας. Ταῦτα γὰρ, ὡς εἰπεῖν, τὰ συμβαίνοντα γυμνασία τις ἦν τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς. *Ἀπάρας γὰρ, φησὶν, ἐκείθεν, ὠρυξε φρέαρ ἕτερον, καὶ οὐκ ἐμάχεσαντο περὶ αὐτοῦ· καὶ ἐπυρνώμασε τὸ δρομα αὐτοῦ, Ἐνρυχωρία, λέγων, Διότι τῶν ἐπλάτυνε Κύριος ἡμῖν, καὶ ἠβξῆσεν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γῆς.*

γ'. Ὅρα εὐγνωμοσύνην τοῦ δικαίου. Ἦνίκα μὲν τὰ πρότερα φρέατα ἐκείνοι παραπάσασθαι ἐπεχειρήσαν, οὐκ ἔδυσχέρανεν, οὐκ ἀντέτεινεν, ἀλλὰ μόνον τῇ προσγορίᾳ τῶν φρεάτων ἀνεξάλειπτον τὴν μνήμην τῆς ἐκείνων κακίας ἐναπετίθει. Ἐνταῦθα δὲ πάλιν, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐμποδῶν γέγονεν, ἀλλά μετὰ ἀδείας πάσης τῶν οἰκειῶν πόνων ἀπήλαυε, τὸ πᾶν ἀνατίθησι τῷ Θεῷ. *Ἐκάλεσε γὰρ αὐτό, Ἐνρυχωρία*. Εἶτα ἐρμηνεύει αὐτὴν τὴν προσγορίαν· διὰ τοῦτο, φησὶν, Ἐνρυχωρία, τοῦτο καλῶ, *Ὅτι ἐπλάτυνε Κύριος ἡμῖν, καὶ ἠβξῆσεν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γῆς*. Εἶδες γνῶμην φιλόθεου, πῶς τῶν ἐν μέσῳ δυσχερῶν οὐδεμίαν μνήμην ποιησάμενος, τῶν χρηστῶν μόνον μεμνημένος, ὑπὲρ ἐκείνου τὴν εὐχαριστίαν ἀναφέρει, καὶ φησὶν, *Ὅτι ἐπλάτυνε Κύριος ἡμῖν, καὶ ἠβξῆσεν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γῆς*; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὁ Θεὸς ἀποδέχεται, ὡς ψυχὴν εὐγνωμονα καὶ εὐχάριστον· καὶ μυρία καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἄπαντας ἡμᾶς εὐεργετῶν καὶ ἐκόντας καὶ ἄκοντας, καὶ εἰδότας καὶ ἀγνωσύντας, οὐδὲν ἕτερον παρ' ἡμῶν ἐπιζητεῖ, ἢ τὸ χάριτας εἰδέναι αὐτῷ ὑπὲρ τῶν εἰς ἡμᾶς γεγενημένων, ἵνα καὶ ὑπὲρ τούτου αὐτοῦ πάλιν πλείονα τὴν ἀμοιβὴν ἡμῖν παράσχη. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅρα τὸν δίκαιον τοῦτον διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ εὐγνωμοσύνην πάλιν τῆς ἀνωθεν ἐπιφανείας ἀξιούμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀρκοῦσαν βάσανον τῆς οἰκειᾶς ἀρετῆς ἐπέδειξατο ἐπὶ τε τῶν ἐν Γεράροις, ἐπὶ τε τοῦ βασιλέως ἀπυθουμένου αὐτὸν, ἐπὶ τε τῶν ποιμένων παρασπώντων τὰ φρέατα, ὡς περ νευρώσαι βουλόμενος αὐτοῦ τὴν προθυμίαν ὁ φιλόθεος Δεσπότης, καὶ τῆς ἐπιεικείας αὐτὸν ἀποδεχόμενος τῆς πολλῆς, ἐπειδὴ *Ἀρέθῃ ἐκείθεν ἂ ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὄρκου, ὦρθῃ αὐτῷ Κύριος ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ εἶπε· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ τοῦ πατρὸς σου· μὴ φοβοῦ· μετὰ σοῦ γὰρ εἰμι, καὶ εὐλόγησά σε, καὶ πληθύνω τὸ σπέρμα σου διὰ Ἀβραὰμ τὸν πατέρα σου.* ὦρθῃ αὐτῷ, φησὶν, ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ. Σκόπει Θεοῦ κηδεμονίαν. Ἴνα γὰρ αὐτὸν ἀνακτήσῃται, καὶ θαρρῆειν παρεσκεύασε, ἐπιφαίνεται αὐτῷ, καὶ φησὶν· *Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ τοῦ πατρὸς σου, ὁ τὸν πατέρα τὸν σὸν ἐπίδοξον πεποινηκὸς, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ περιφανείᾳ καταστήσας, καὶ ξένον ὄντα περιφανέστερον τῶν ἐγχωρίων ἀπεργασάμενος*. Ἐγὼ εἰμι ἐκείνος ὁ ἐκείνον οὕτως αὐξήθηναί παρεσκεύασας, καὶ μεγάλῃν διὰ πάντων τὴν περὶ αὐτὸν πρόνοιαν ἐπιδείξάμενος. Ἐγὼ εἰμι· Μὴ τοίνυν φοβοῦ. Τί ἐστι, Μὴ φοβοῦ; Μὴ σε ταῦτα ξενίζετω, τὸ παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ ἐλαθῆναι, τὸ παρὰ τῶν ποιμένων ἀδικηθῆναι. Πολλὰ τοιαῦτα καὶ ὁ πατήρ ὁ σὸς πέποιθε, καὶ διὰ τούτων λαμπρότερος ἀνεδείχθη. Μὴ τοίνυν ταῦτά σε φοβέτω· *Μετὰ σοῦ γὰρ [510] εἰμι*. Διὰ τοῦτο ταῦτα γίνεσθαι συγχωρῶ, ὁμοῦ καὶ σὲ βουλόμενος διὰ τῆς ἐπιεικείας ἐνδείξασθαι τὴν οἰκειαν ἀρετῆν, κάκεινων τῆς γνώμης τὴν μοχθηρίαν κατάδηλον ἅπανσι γενέσθαι, ἵνα σὲ καὶ ὑπὲρ τούτων στεφανώσω· *Μετὰ σοῦ γὰρ εἰμι*. Δι' ὃ καὶ ἀχείρωτος ἔση, καὶ τῶν πολεμούντων δυνατώτερος, καὶ τῶν ἐπηρεαζόντων ἰσχυρότερος. Καὶ ἡ μὲν παρ' ἐμοῦ πρόνοια καὶ ἐπιφθονὸν σε ἐργάσεται· *Μετὰ σοῦ γὰρ εἰμι, καὶ εὐλόγησά σε, καὶ πληθύνω τὸ σπέρμα σου διὰ Ἀβραὰμ τὸν πατέρα σου.*

Σκόπει Θεοῦ φιλανθρωπίαν. Εἰπὼν, *Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς*

ἂ Savil. et tres mss. ἀνέθη ἀνωθεν ἐπὶ.

ἂ Sex mss. ὄντα τῶν ἐγχωρίων λαμπρότερον ἀπεργασάμενος.

* Edit. τοῦ δέ. Sed τῶν δέ habet Coisl. et conjecit Sav.

Ἀβραάμ τῷ πατρὸς σου, καὶ δεῖξας ὅπως ὠκειώσατο τὸν πατριάρχην, ὡς καταξιώσαι Θεὸν ἑαυτὸν καλεῖν Ἀβραάμ, καὶ ὁ τῆς οἰκουμένης Δεσπότης καὶ δημιουργὸς ἐνὸς ἀνθρώπου φάσκειν εἶναι Θεός, οὐ συγκλείων μέχρι τοῦ πατριάρχου τὴν οἰκίαν δεσποτεῖαν, ἀλλὰ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν δεικνύς, Οὕτω, φησὶν, αὐτὸν ὠκειωσάμην, ὡς πάντων τῶν ἄλλων ἀντάξιον ἐκεῖνον ἔμοι νομισθῆναι. Δι' ὃ *Καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου διὰ Ἀβραάμ τὸν πατέρα σου*. Πολλὰς ὄφειλω τὰς ἀμοιβὰς ἐκεῖνω τῆς εἰς ἐμὲ ὑπακοῆς· δι' ἐκεῖνον οὖν *Πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου*· ὁμοῦ καὶ παρεθάρρυνε τὸν δίκαιον, καὶ διὰ τῆς μνήμης τοῦ πατρὸς εἰς ζῆλον αὐτὸν διήγειρε τοῦ τὴν ὁμοίαν ἐκείνω ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι. Εἶτα ἐπειδὴ τοσαῦτα αὐτῷ ἀγαθὰ ὑπέσχετο, *Ἐκοδόμησεν ἐκεῖ, φησὶ, θυσιαστήριον, καὶ ἐκκαλλέσκει τὸ δρομα Κυρίου, καὶ ἐπηξεν ἐκεῖ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ*. Τί ἐστίν, *Ἐκοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον*; Τὰς εὐχαριστίας, φησὶν, ἐκεῖ ἀνήνεγκε τῷ Δεσπότη, ὑπὲρ ὧν τοσαύτην περὶ αὐτὸν κηδεμονίαν ἐπεδείξατο. *Καὶ ὤρυσεν ἐκεῖ οἱ παῖδες Ἰσαὰκ φρέαρ*. Ἐν ἀδεία λοιπὸν ὁ δίκαιος γίνεται· ὁ γὰρ εἶπεν, *Μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ εὐλόγησω σε, καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου*, οὗτος ἄρθρον αὐτῷ καὶ τὴν περιφάνειαν ἐχαρίσατο, καὶ πᾶσιν αὐτὸν περίθλιπτον γίνεσθαι πεποίητο. Ὅρα γοῦν τὸν Ἀδιμέλεχ ἐκεῖνον, τὸν ἐλάσαι ἐπιχειρήσαντα καὶ εἰπόντα, *Ἀπελθε ἀπ' ἡμῶν, νῦν πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον*. Ἐπορεύθη γὰρ, φησὶν, Ἀδιμέλεχ, καὶ ὁ *νυμφαγωγὸς αὐτοῦ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος· καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ἰσαὰκ· Ἴνα τί ἤλθετε πρὸς με; ὑμεῖς δὲ ἐμισήσατέ με, καὶ ἀπεστειλάτε ἀπ' ἡμῶν*. Θέα μοι πόση τοῦ δικαίου ἡ πραότης. Ὅρῳν τοὺς ἀπελίσαντας καὶ τοσοῦτον περὶ αὐτὸν τὸ μῖσος ἐπιδειξαμένους, νῦν ἐν τάξει ἰκετῶν πρὸς αὐτὸν παραγινομένους, οὐκ ἐφρόνησε μέγα κατ' αὐτὸν, οὐδὲ ἐπήρθη τὴν διάνοιαν, ἐναυλον ἔχων τὴν μνήμην τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ῥηθέντων, οὐδὲ τῇ δυνάμει τοῦ Δεσπότου πεποιθὺς κατεξάνισταται τοῦ βασιλείου, ἀλλὰ πάλιν τὴν συνήθη ἐπιείκειαν ἐπιδεικνύμενος μετὰ πολλῆς πραυτητός φησι πρὸς αὐτούς· *Ἴνα τί ἤλθετε πρὸς με; ὑμεῖς δὲ ἐμισήσατέ με, καὶ ἀπεστειλάτε ἀπ' ἡμῶν*. Τίνος ἔνεκεν, φησὶν, παραγενέσθαι πρὸς με κατεδέξασθε, τὸν ἐλαθέντα, τὸν μισθέντα; *Καὶ εἶπεν· Ἰδοῦντες ἐψάραμεν ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ, καὶ εἰπαμεν· Γενέσθω ἀρὰ ἀρὰ μέσον ἡμῶν καὶ ἀρὰ μέσον σοῦ, καὶ διαθησόμεθα διαθήκην μετὰ σοῦ, μὴ ποιήσῃς μεθ' ἡμῶν κικόν, καθότι ἡμεῖς οὐκ ἐβδελυξάμεθα σε, καὶ ὃν τρόπον ἐχρησάμεθά σοι καλῶς, καὶ [511] ἐξαπεστειλάμεν σε μετ' εἰρήνης, καὶ νῦν εὐλογημένος σὺ ὑπὸ Κυρίου*.

δ'. Ὅρα πόση τῆς ἐπιεικειᾶς ἡ ἰσχὺς, καὶ ὅση τῆς δρετῆς ἡ δύναμις. Οἱ γὰρ πρῶην ἐλάσαντες, νῦν παραγενόμενοι πρὸς τὸν ξένον, πρὸς τὸν ἀπόλιδα, πρὸς τὸν ἀλήτην, οὐ μόνον ἀπολογοῦνται ὑπὲρ τῶν ἤδη γεγενημένων, καὶ συγγνώμην αἰτοῦσιν ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημένων, ἀλλὰ καὶ ἀνακηρύττουσι τὸν δίκαιον, καὶ δεικνύουσι τὸν ἐπιτεθέντα αὐτοῖς φόβον, καὶ ὁμολογοῦσι καὶ τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν, καὶ τῷ δικαίῳ μεγάλην μαρτυροῦσι τὴν δύναμιν. Τί γὰρ ἂν εἴη τούτου ἰσχυρότερον τοῦ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ἔχοντος; *Ἰδοῦντες, φησὶν, ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ*. Πῶθεν ὑμῖν ἡ τοιαύτη γνώσις; Ναί, φησὶν, αὐτὰ ἡμῖν τὰ πράγματα ἀντὶ διδασκαλίας γέγονεν. Εἶδομεν γὰρ ὅτι ἐλαυνόμενος τῶν ἐλαυνόντων ἰσχυρότερος γέγονας, καὶ ἐπηρεαζόμενος τῶν ἐπηρεαζόντων περιέγονας, καὶ ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας συνείδομεν, ὅτι πολλῆς ἀπολαύσεως τῆς ἀνωθεν βροπῆς. Τοῦτο δὲ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας ἔργον, τὸ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ποιῆσαι καταπαλλῆθαι τὸν δίκαιον, καὶ γνῶσιν αὐτοῖς ἐνθεῖναι τοιαύτην. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ἐγνωμεν ὅτι

Κύριος μετὰ σοῦ, *Γενέσθω ἀρὰ ἀρὰ μέσον ἡμῶν*.

Ὅρα πῶς ὑπὸ τοῦ συνειδότης ὠθούμενοι, καὶ οὐδεὶς ἐτέρου καταναγκάζοντος, οὐδὲ τὰ γεγενημένα ἐξαγγέλλοντος, αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐλέγχειν ἐπιείκονται. Εἰ γὰρ μὴ ἠδικήσατε, φησὶ, τίνος ἔνεκεν καὶ συνθήκας ἀπαιτεῖτε παρὰ τοῦ δικαίου; Ἀλλὰ τοιοῦτόν ἐστιν ἡ ἀδικία· καθ' ἐκάστην ἡμέραν κατὰξίνει τὸ συνειδός, καὶ σιγῶντος τοῦ ἠδικημένου, οἱ τὴν ἀδικίαν ἐργασμένοι τὴν δίκην ἐφεστάναι νομίζοντες, ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας ἐναγωνίοι γίνονται, καὶ μονοουχὶ ὑπογράφουσι ἑαυτοῖς τὴν ἐκδίκισιν τῶν ἡμαρτημένων. Ὅ δὴ καὶ οὗτοι μαθόντες, *Γενέσθω, φησὶν, ἀρὰ ἀρὰ μέσον ἡμῶν καὶ ἀρὰ μέσον σοῦ*. Εἶτα λέγουσιν, ὅποιαν βούλονται γενέσθαι τὴν ἀράν. *Καὶ διαθησόμεθα διαθήκην μετὰ σοῦ, μὴ ποιήσῃς μεθ' ἡμῶν κικόν, διότι ἡμεῖς οὐκ ἐβδελυξάμεθα σε*. Ὅρα πῶς ἐναντία ἑαυτοῦ ὑπὸ τοῦ θορόδου καὶ τῆς ἀγωνίας φθέγγονται· *Μὴ ποιήσῃς μεθ' ἡμῶν κικόν*. Τίνος ἔνεκεν οὕτω φοβείσθε τὸν δίκαιον, ὀρῶντες καὶ πρὸς τοὺς ἐπηρεάζοντας τοσαύτην τὴν ἐπιείκειαν ἐπιδεικνύμενοι; Ἀλλ' ὁ ἀδέεστος δικαστής, τὸ συνειδός, αὐτοὺς διήγειρε, καὶ εἰς ἐννοίαν ἤρχοντο, ὅσην περὶ τὸν δίκαιον τὴν ἀγνωμοσύνην ἐπεδείξαντο, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς δειλίας οὐ συνόρῳσιν, ὅπως ἐναντία λέγουσι. *Μὴ ποιήσῃς, φησὶ, κικόν μεθ' ἡμῶν, καθότι ἡμεῖς σε οὐκ ἐβδελυξάμεθα*. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀπηλάσατε; Ἀλλ' ὁ δίκαιος οὐκ ἀπαιτεῖ εὐθύνας. οὐδὲ ἐλέγχει τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα. *Καὶ ἔν τρέπον, φησὶν, ἐχρησάμεθά σοι καλῶς, καὶ ἐξαπεστειλάμεν σε μετ' εἰρήνης, καὶ νῦν σὺ εὐλογημένος ὑπὸ Κυρίου*. Ὅρῳς ὅτι τὴν ἀνωθεν δίκην ἐδεδίεσαν. Ἦδεισαν γὰρ ὅτι κἂν αὐτοὺς δι' ἐπιείκειαν μὴ ἀμύνηται τὰ εἰς αὐτὸν γεγενημένα, ἀλλὰ ὁ τοσαύτην περὶ αὐτὸν πρόνοιαν ἐπιδεικνύμενος, εὐθύνας αὐτοὺς ἀπαιτεῖ τῶν εἰς τὸν δίκαιον γεγενημένων. Διὰ τοῦτο ἐξευμενίζοντες τὸν δίκαιον, καὶ συνθήκας ἀπαιτεῖν ἐπιείκονται, ὁμοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν ἤδη γεγενημένων ἀπολογούμενοι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐξῆς [512] τὴν ἀσφάλειαν ἑαυτοῖς περιποιούμενοι. *Καὶ ἐποίησεν αὐτοῖς, φησὶ, δοχὴν, καὶ ἐφαγον καὶ ἐπιον· καὶ ἀνυστάρτες τῷ πρῶτῳ, ὤμοσεν ἔκυστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτούς Ἰσαὰκ, καὶ ἀπέχωρτο ἀπ' αὐτοῦ μετὰ σωτηρίας*. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν φιλοφροσύνην, πῶς ἀμνησιχάκως αὐτοῖς διελέχθη, καὶ οὐ μόνον λήθην ἐποίησατο τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων, ἀλλὰ καὶ πολλὴν περὶ αὐτοῦς τὴν φιλοξενίαν ἐπιδείκνυται. Ἐποίησε γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς *δοχὴν, καὶ ἐφαγον καὶ ἐπιον*. Διὰ τῆς ἐστίασεως πληροπορήσει αὐτοὺς βούλεται, ὡς οὐδεμίαν μνήμην ποιεῖται τῶν εἰς αὐτὸν ἐργασμένων παρὰ αὐτῶν. *Καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτούς, φησὶ, καὶ ἀπέχωρτο μετὰ σωτηρίας*. Ἦνίκα διὰ τούτου ἡ θεία Γραφή, ὅτι μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου τὴν κίνδυνον προσδοκῶντες παρεγένοντο, καὶ περὶ τοῦ παντός, ὡς εἰπεῖν, ἀγωνιῶντες τὴν πρὸς τὸν δίκαιον ἀπολογίαν ἐπεψασαν ποιήσασθαι. Εἶδες πῶς οὐδὲν ἰσχυρότερον ἀρετῆς, οὐδὲ δυνατώτερον; πῶς οὐδὲν ἀσφαλέστερον τοῦ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπολαύοντος; *Εἶτα ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, φησὶν, ἀπελθόντες οἱ παῖδες τοῦ Ἰσαὰκ ὤρυσεν φρέαρ, καὶ εἶπεν, Οὐχ εὐρομεν ὕδωρ. Καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸ, Ὅρκον*. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ δρομα τῇ πόλει, *Φρέαρ ὄρκου, ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας*. Ὅρα καὶ ἐνταῦθα ἐκ τῶν γεγενημένων τὴν προσηγορίαν αὐτὸν ἐπιτιθέντα τῷ τόπῳ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τὸ φρέαρ ὀρύξαντες οὐδὲν εὐρον, ἐν ἧ τὸς ὄρκους ἐποίησαντο πρὸς ἀλλήλους, Φρέαρ ὄρκου ἐπέθηκεν ὄνομα τῷ τόπῳ, ἵνα ὑπόμνησις ἦ τῶν γεγενημένων. Εἶδες πῶς οὐτε τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίαν ἔχων ὁ δίκαιος οὗτος, οὐτε πρὸς ἑσπέρν τινα ἰδεῖν ἔχων, ἀλλὰ τῷ πατρὶ κατακολουθήσας, καὶ ἀπὸ τοῦ τῆ

Abrahæ patris tui, et ostendit quomodo sibi vindicaverit, propriumque fecerit patriarcham, ita ut dignatus sit se vocare Deum Abrahæ, atque Dominus ac conditor orbis, unius hominis Deum se dixerit, non concludens in ipso patriarcha dominium suum, sed magnam in illum suam benevolentiam monstrans: ita, inquit, eum mihi feci propriam, ut apud me reputetur tanti, quanti alii omnes: ideo *Et multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem tuum*. Multas, inquit, illi debeo retributiones ob suam in me obedientiam: igitur propter illum *Multiplicabo semen tuum*; simul et justo fiduciam indidit, et facta patris mentione, ad æmulandam paternam virtutem provocavit. Postquam autem tanta ei bona promisit, 25. *Ædificavit, inquit, ibi altare, et invocavit nomen Domini, et fæcit illic tabernaculum suum*. Quid est, *Ædificavit illic altare*? Gratiarum actiones, inquit, illic Domino obtulit, qui tantam pro se gesserat sollicitudinem. *Et foderunt illic pueri Isaac puteum*. Demum cum securitate degit justus: nam qui dixerat, *Ego tecum sum, et benedicam te, et multiplicabo semen tuum*: ipse simul eum et illustravit, et omnibus fecit spectabilem. Itaque vide Abimelech illum, qui abigere eum aggressus est, ac dixit, *Abi a nobis, nunc ad eum accedentem*. 26. *Ivit enim, inquit, Abimelech, et præfectus gynæcei et dux exercitus ejus*; 28. *et dixit eis Isaac: Quare venistis ad me? vos autem odio me habuistis, et expulistis a vobis*. Vide, obsecro, quanta sit mansuetudo justii. Videns eos a quibus fugatos erat, et qui tanto eum odio fuerant prosequuti, nunc veluti supplices ad se venire, non superbitur contra eos, non elato fuit animo, memor eorum quæ sibi a Domino dicta fuerant, neque virtute Domini fretus insurrexit contra regem: sed iterum consuetam mansuetudinem præ se ferens, cum magna lenitate verborum dixit eis: *Quare venistis ad me? vos autem odio me habuistis, et a vobis expulistis*. Quare, inquit, ceusistis ut vobis veniendum sit ad me expulsus et odio habitus? 28. *Et dixerunt: Videntes vidimus quia Dominus tecum, et diximus: Fiat execratio inter nos et inter te, et disponemus fœdus tecum*, 29. *ut ne feceris nobiscum malum, sicut nos non abominati sumus te, et quomodo tecum bene sumus tui, et dimisimus te cum pace, et nunc benedictus tu a Domino*.

4. Vide quantum mansuetudinis robur, quantaque virtutis potentia. Nam qui pridem abegerant, nunc veniunt ad peregrinum, ad virum civitate carentem, ad errorem: et non solum satisfaciunt, ac excusant se de his quæ commiserant, et peccatorum veniam petunt, sed et prædicant justum, indicantque sibi incussum metum, ac contentur suam infirmitatem, et justii magnam testantur virtutem. Quid enim robustius eo qui secum habet Deum? *Videntes, inquit, quod Dominus tecum est*. Unde vobis illa scientia? Profecto, dicunt, res ipsæ nos docuerunt. Vidimus te abactum abigentibus fortiorem factum esse, et vexatum eos a quibus vexare superasse, et ex rerum serie intelleximus te superno frui auxilio. Hoc autem divinæ dispensationis opus est, quod mens eorum obstupuerit justum, et quod hoc cognoverint. Quoniam igitur,

inquit, Dominus tecum, *Fiat execratio inter nos*. Vide quomodo impellente conscientia semetipsos reprehendere festinant, cum nullus alius cogat, vel facta obijciat. Nam nisi injuriam fecissetis, quare a justo petitis ut ineatur fœdus? Sed ita se habet injustitia: quotidie conscientia mordet, et silente eo qui offensus est, poenam atque rationem exigi putant qui injustitiam sunt operati: quotidie anguntur, et quasi sibi metipsis præscribunt peccatorum suorum ultionem. Id cum et illi didicissent, *Sit, inquit, execratio inter nos et inter te*. Deinde dicunt qualem execrationem fieri velint. *Et inibimus fœdus tecum, ut ne feceris nobis malum, sicut nos non sumus te abominati*. Vide quomodo pugnantia inter se præ mentis angore et turbatione loquuntur: *Ne feceris nobis malum*. Quare sic timuistis justum, videntes eum tantam præ se ferre mansuetudinem erga eos qui lacescebant? Sed incorruptus iudex, conscientia, eos excitavit, et animadverterunt quantum erga justum ingrati fuerint: propterea præ timore atque formidine non attendunt se diversa et pugnantia loqui. *Ne feceris, inquit, malum nobiscum, sicut nos te non abominati sumus*. Quare igitur abegistis? Verum justus non petit rationem, neque expostulat, neque eorum dicta arguit. *Et quomodo, inquit, bene te usi sumus, et dimisimus te cum pace, et nunc tu benedictus a Domino*. Vides eos supernam vindictam timuisse. Norant enim quod licet ipse propter humanitatem suam non ulcisceretur quæ fecerant, eum certe qui tantam ejus curam agebat, repetiturum esse rationem eorum quæ in justum facta fuerant: eapropter justum placant, et pactum inire cum eo student, simul et pro his quæ facta erant rationem reddentes, et in futurum securitatem sibi conciliantes. 30. *Et fecit eis, inquit, convivium, et comederunt et biberunt*: 31. *et cum surrexissent mane, juravit unusquisque proximo suo, et dimisit eos Isaac, et discesserunt ab eo cum salute*. Vide justii benignitatem, quomodo cum eis absque vindicandi cupiditate loquitur: et non solum obliviscitur eorum quæ in se facta, sed magna hospitalitate illos excipit. *Fecit enim eis convivium, et comederunt et biberunt*. Convivio satis certa dat argumenta, se non fore minorem eorum quæ in se commiserant. *Et dimisit eos, inquit, et abierunt cum salute*. Significavit per hoc divina Scriptura, eos magno cum timore advenisse, periculum expectantes, et de rerum summa, ut ita dicam, anxios, ut excusarent se, ad justum contendisse. Vidisti quomodo nihil validius virtute? nihil potentius supernis auxiliis freto? Postea dicit: 32. *In die illo abierunt pueri Isaac, et foderunt puteum, et dixerunt: Non invenimus aquam*. 33. *Et vocavit eum, Juramentum. Et idcirco vocavit nomen civitati, Puteus juramenti, usque in hodiernum diem*. Vide et hic, ex his quæ facta sunt, loco nomen impositum. Nam quia effosso puteo nihil invenerunt in die illo quo juramenta inter se fecerunt, Puteum juramenti vocavit nomen loci, ut factorum duraret memoria. Vidisti quomodo justus ille, qui neque a lege eruditus fuit, neque ad aliquem virtute præditum respicere potuit, sed patris vestigia sequi-

tus, et ductus a conscientia magistra humanæ naturæ insita, tantam exhibuit philosophiam? Quæ enim ab eo facta sunt, non solum mansuetudinem indicabant justis, sed et præcepta Christi suis illum operibus implere ostendebant. Nam id quod Christus discipulis suis præcipiens et admonens dicebat, ne solos diligentes diligenter, sed et erga inimicos caritatem exhiberent (*Math. 5. 44*): hoc ille nunc multo antea implebat, et tanta hospitalitate tractabat eos qui magno ipsum odio prosequuti fuerant: omnemque vindictæ cupiditatem animo suo excludebat.

5. *Moralis epilogus.* — Qua igitur nos venia digni erimus, qui post gratiam, post tantam doctrinam et Salvatoris præcepta, neque ad hujus justis mensuram pervenire valeamus? Et quid dico, ad ejus mensuram? Neque prope adstare possumus. Tanta enim nunc malitiæ abundantia obduxit omnia, ut et diligentes diligere res admodum rara sit. Unde igitur nobis salutis spes, si publicanis deteriores fuerimus? sicut dicit Christus. *Si diligitis diligentes vos, quid amplius facitis? nonne et publicani hoc faciunt (Ibid. v. 46)?* Et Christus quidem volens nos ad summum virtutis venire fastigium, illis superiores vult esse: nos autem inferiores esse studeamus. Et quid dico, publicanis? Deteriores et latronibus, et sepulcorum directoribus, et homicidis. Etenim hi omnes diligunt eos qui erga se bene affecti sunt, et sæpenumero etiam pro dilectis periclitantur. Quid igitur fuerit nobis miserabilius, qui tantam a Domino misericordiam nacti sumus, et innumera mala facientibus deteriores invenimur? Obsecro igitur, cogitemus et supplicii magnitudinem, et confusionis quæ alibi futura est gravitatem, ac vel saltem nunc nostram agnoscamus generositatem, et obtemperemus doctrinæ Christi, ac non solum nos diligentes sincere diligamus, omni odio et invidia ab animabus nostris eliminatis: sed et eos qui hostiliter nos persequuntur, diligere studeamus: neque enim aliter salutem consequi nos possibile erit, nisi hac incedamus via: et magis quam eos qui nos diligunt, illos diligere studeamus, utpote qui nobis innumerorum bonorum sint auctores. Sic enim et peccatorum nostrorum remissionem invenire, et humiliata mente et contrita anima Deum precari poterimus. Quia cum anima ab omni odio libera mente tranquilla est, Deum sedulo invocat, multumque sibi superne auxilium conciliat: quod nobis omnibus concedatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LIII.

Erat autem Esau annorum quadraginta, et duxit Judith filiam Beel (a) Chettæi, et Basemath filiam Elom Evæi, et exasperabant Isaac et Rebeccam (Gen. 26. 34. 35).

1. Age et hodie si placet aggrediamur ea qua: heri

(a) Hebraicus textus כַּתְּוִי. Vulgata recte *Feeri*. Voce autem Latina *Beel*, accurate interpretatur versio Græca Βεελ. Porro hæc versio Græca maxime omnium ad Hebraicam lectionem accedit. Nam quod Βεελ legatur pro *Beer*, aut *Beer*, id laud dubie ortum ex transmutatione litterarum Hebraic-

dicta sequuntur, et singula, quantum nobis conceditur, aperiemus, ut domum cum utilitate aliqua redire possimus. Videamus igitur, quæ primum lecta sunt.

34. *Erat autem Esau, inquit, annorum quadraginta, et accepit Judith filiam Beel Chettæi, et Basemath filiam Elom Evæi: 35. et exasperabant Isaac et Rebeccam.* Vide quanta ex paucis his verbis addisci possunt. Quare enim nobis numerum annorum Esau signavit? Non absque causa, sed ut senectutem discamus Isaac, eumque jam provecum fuisse ætate. Nam si memores fuerimus eorum quæ antea dicta sunt, et eum, quando accepit Rebeccam, quadraginta annorum fuisse, quando autem nati sunt ei filii, annorum sexaginta: sciemus cum nunc centenarium esse, et in profundissima senectute. Quoniam enim posthac narraturus est, quomodo præ senio hebetatos oculos habuerit, ideo numerum annorum Esau assignat, ut inde tempus Isaac certo scire possimus. Propterea dicit, *Erat autem Esau annorum quadraginta.* Deinde ut sciamus filii ejus temeritatem, qui uxores ducebat a gentibus, a quibus non oportebat, declaravit nobis, unam fuisse ex genere Chettæorum, aliam autem ex genere Evæorum; quamvis nihil tale eum agere oportebat, qui didicisset quantam diligentiam patriarcha adhibuisset, præcipiens servo suo, ut de cognatione sua filio Isaac adduceretur uxor: quia etiam mater ipsorum Rebecca ex Charran venerat. Verum ut statim ab initio suos inordinatos mores indicaret, inconsultis parentibus illas duxit. Et ut sciamus quam male moratæ mulieres fuerint, dicit Scriptura: *Et erant exasperantes Isaac et Rebeccam.* Et quid est hæc malitia pejus, quando illæ quæ omnem honorem impendere debebant, non solum hoc non agebant, sed et ad contentionem paratæ erant? Hæc autem omnia non absque causa historia nobis significat; sed ut postea, cum videris Rebeccam Jacob majori benevolentia prosequi, discas eam non injuria rem eam fecisse. Jam autem ne seriei contextus præveniamus, scripta ipsa sequamur. 1. *Factum est autem postquam genuit Isaac, et hebetati sunt oculi ejus ad videndum (Cap. 27):* jam enim, inquit, præ senio videre non poterat: *et vocavit Esau filium suum natu majorem, et dixit ei: 2. Fili mi, ecce genui, et nescio diem mortis meæ. 3. Nunc igitur sume arma tua, pharetram et arcum, et egredere in campum, et venare mihi venationem, 4. et fac mihi edulia, sicut ego amo, et affer mihi, ut comedam, ut benedicat te anima mea, priusquam ego moriar.* Hic obsecro, dilecte, animadvertite immensam Dei sapientiam, et quomodo pater quidem genuinam præ se ferens dilectionem, hæc imperavit Esau; sapiens autem et omnipotens Dominus per Rebeccam prædictionem suam impleri curat, docens nos, quantum valeant virtus et morum suavitas. Ille enim et ob primogenituram, et ob patris erga se affectionem primatum se habere putans, simul destitutus omnibus inventus est, quia quæ in se erant, afferre noluit: hic autem, quia domestica erat virtute præditus, et gratiarum, quæ frequenter accidit in Bibliis, ut in Prolegomenis ad Hexapla ostendimus.

φύσει τῆ ἀνθρωπίνῃ ἐγχειμένου τῷ συνειδότη διδα-
σκάλου ὀδηγούμενος, τοσαύτην φιλοσοφίαν ἐπεδείκνυτο;
Τὰ γὰρ γεγενημένα οὐ μόνον τὴν ἐπιτακτικὴν ἐδείκνυτο
τοῦ δικαίου τούτου· ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ παραγ-
γέλματα δι' αὐτῶν τῶν ἔργων αὐτὸν πληροῦν ἀπέφη-
νε. Καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς ἔλεγε διαταττόμενος τοῖς
μαθηταῖς καὶ παραινῶν, οὐ μόνον τοὺς ἀγαπῶντας
ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς τὴν ἀγάπην ἐπι-
δείκνυσθαι, τοῦτο οὗτος ἀνωθεν ἐπλήρου, καὶ πρὸς
τοὺς τοσοῦτον μίσος περὶ αὐτὸν ἐσχηκότας τοσαύτην
ἐπέδεικνυτο τὴν φιλοξενίαν, καὶ τὸ τῆς μνησικαχίας
πάθος ἐξώριζε τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς.

ε'. Τίνος οὖν ἀνεήμενη μὲς συγχρόμῳ ἀξιοί, ἡμεῖς
οἱ μετὰ τὴν χάριν, καὶ τὴν τοσαύτην διδασκαλίαν,
καὶ τὰ τοῦ Σωτῆρος παραγγέλματα, οὐδὲ τὸ αὐτὸ μέ-
τρον τῷ δικαίῳ τούτῳ φθάσαι δυνάμενοι; Καὶ τί λέγω
τὸ αὐτὸ μέτρον; Ἀλλὰ μὴδὲ ἐγγὺς στήναι ἰσχύοντες.
Τοσαύτη γὰρ νῦν ἐπεπόλασε τῆς κακίας ἡ ὑπερβολή,
ὡς σπάνιον εἶναι καὶ τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπᾶν. Πόθεν
οὖν ἡμῖν ἔσται σωτηρία ἐλπίς, εἰ μέλλομεν καὶ τῶν
τελωνῶν χεῖρους γίνεσθαι; καθὼς φησὶν ὁ Χριστὸς
λέγων, *Ἐάν ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τί
πορισὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ
ποιοῦσι;* Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς βουλόμενος ἡμᾶς εἰς
τὴν ἀκραν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς ἀνελεθεῖν, ἐκείνων ἀνω-
τέρους εἶναι βούλεται· ἡμεῖς δὲ κἀκεῖνον ἐλάττωτος
εἶναι σπεύδομεν. [513] Καὶ τί λέγω τελωνῶν; χεῖρους
καὶ τῶν ληστῶν, καὶ τῶν τυμβωρύχων, καὶ τῶν ἀνδρο-
φόνων. Καὶ γὰρ τούτων ἕκαστος τὸν πρὸς αὐτὸν ἀγα-
πητικῶς διακείμενον ἀγαπᾶ, καὶ πολλάκις καὶ κιν-
δυνεύειν ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ καταδέχεται. Τί οὖν ἀν-
εἴη ἡμῶν ἄλλοινοτέρων, ὅταν οἱ τοσαύτης ἀξιοθέντες
παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τῶν μυρία ἐργασαμένων
κακῶν εὐρισκώμεθα χεῖρους; Ἐννοοῦντες τοῖνον, πα-
ρακαλῶ, καὶ τῆς τιμωρίας τῆς ἐκεῖ γινομένης τὸ μέ-
γεθος, καὶ τῆς αἰσχύνης τῆς ἐνταῦθα τὴν ὑπερβολὴν,
ὥφ' ἑοῦ ποτε τὴν οἰκίαν ἐπιγνώμεν εὐγένειαν, καὶ
ποιθώμεθα τῆ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ, καὶ μὴ μόνον
τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπῶμεν ἠγῶσις, πᾶσαν βρακα-
νίαν καὶ φθόνον ἐξορίζοντες τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς, ἀλλὰ
κἂν ἐχθρῶδώς τινες ὡς πρὸς ἡμᾶς διακείμενοι, καὶ
τούτους ἀγαπᾶν σπουδάζωμεν· καὶ γὰρ οὐδὲ ἐτέρως
σωθῆναι δυνατὸν ἡμᾶς, μὴ ταύτην ἐλθόντας τὴν ὁδόν·
καὶ μᾶλλον τῶν ἀγαπῶντων ἡμᾶς τούτους ἀγαπᾶν
σπουδάζωμεν, ἅτε δὴ μυρίων ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν προ-
ξένους γινομένους. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν ἡμαρτημένων
ἡμῖν τὴν συγχώρησιν εὐρασθαι δυνήσμεθα, καὶ μετὰ
κατεσταλμένης διανοίας καὶ συντετριμμένης ψυχῆς
τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκασίας ποιεῖσθαι. Ὅταν γὰρ ψυχὴ
ἐκτὸς γένηται πάσης ἀπεχθείας, καὶ τὸν λογισμὸν ἐν
γαλήνῃ ἰδρυμένον ἔχη, μετὰ πολλῆς τῆς νήψεως τὸν
Δεσπότην καλοῦσα, πολλὴν ἐπισπάται τὴν ἀνωθεν
βοήθῃ· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι, χάριτι
καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA NI.

*Ἦν δὲ Ἡσαΐ ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ ἔλαβε τὴν
Ἰουδίθ θυγατέρα Βεθλ τοῦ Χετταίου, καὶ τὴν
Βασεμῆθ θυγατέρα Ἐλόμ του Εὐαίου, καὶ ἦσαν
ἐρίζουσαι τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῇ Ῥεβέκκᾳ.*

α'. Φέρε καὶ σήμερον, εἰ δοκεῖ, τὰ ἐξῆς τῶν χθῆς εἰ-
ρημίων ἐπιθόντες, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐγχωροῦν ἀναπτύ-
ξωμεν ἕκαστον τῶν γεγραμμένων, ἵνα τὴν ἐντεῦθεν

ὠφέλειαν καρπωσάμενοι, οὕτως οἴκαδε ἀναχωρήσω-
μεν. Ἰδόμεν τοῖνον τὴν ἀρχὴν τῶν ἀνεγνωσμένων.
*Ἦν δὲ Ἡσαΐ, φησὶν, ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ
ἔλαβε τὴν Ἰουδίθ θυγατέρα Βεθλ τοῦ Χετταίου,
καὶ τὴν Βασεμῆθ θυγατέρα Ἐλόμ του Εὐαίου, καὶ
ἦσαν ἐρίζουσαι τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῇ Ῥεβέκκᾳ.* Ὅρα
πόσα ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ῥημάτων ἔστι καταμα-
θεῖν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἡμῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν τοῦ
Ἡσαΐ ἐσήμανεν; Οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἐντεῦθεν κατα-
μάθωμεν τοῦ Ἰσαὰκ τὸ γῆρας, καὶ ὅτι λοιπὸν προθε-
δηκῶς ἦν. Ἐάν γὰρ μνημονεύσωμεν τῶν ἐμπροσθεν
ειρημίων, καὶ ὅτι, ἡνίκα μὲν ἔλαβε τὴν Ῥεβέκκᾳ,
καὶ αὐτὸς τεσσαράκοντα ἐτῶν ἐτύγχανεν, ὅτε δὲ ἐτέ-
χθησαν οἱ παῖδες, ἐξήκοντα ἐτῶν ἦν, εἰσόμμεθα ὅτι
νῦν ἕκατοστοῦ λοιπὸν ἔτους ἐπιβάς ἐν βαθυτάτῳ γῆρᾳ
ἐτύγχανεν. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει μετὰ ταῦτα διηγείσθαι
ἡμῖν, [514] ὡς ὑπὸ τοῦ γῆρως ἀμβλυτέρως ἔσχε τὰς
ὄψεις, διὰ τοῦτο τῶν ἐτῶν τοῦ Ἡσαΐ τὸν ἀριθμὸν
ἐσήμανεν, ἵνα ἐντεῦθεν εἰδέμεν ἔγωμεν ἀκριβῶς τοῦ
Ἰσαὰκ τὸν χρόνον. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, *Ἦν δὲ Ἡσαΐ
ἐτῶν τεσσαράκοντα.* Ἔπειτα ἵνα μάθωμεν τοῦ παιδὸς
τὴν προπέτειαν, καὶ ὅτι παρὰ τῶν ἐθνῶν, ὧν οὐκ
ἐχρῆν, τὰς γαμετὰς ἠγάγετο, ἐδήλωσεν ἡμῖν, ὅτι ἡ
μὲν ἐκ τοῦ γένους τῶν Χετταίων ἦν, ἡ δὲ ἐκ τῶν
Εὐαίων· καίτοι γε ἐχρῆν αὐτὸν μαθόντα, ὅσην σπου-
δὴν ὁ πατριάρχης ἐποχῆσθεο διαστελλόμενος τῷ παιδί
τῷ ἑαυτοῦ, ὥστε ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ γαμετῆν τῷ
Ἰσαὰκ ἐνεγκεῖν, καὶ ὅτι ἡ μήτηρ αὐτῶν ἡ Ῥεβέκκα
ἐκ τῆς Χαββᾶν ὠρμάτω, μηδὲν τοιοῦτον βουλευσασθαι.
Ἄλλ' ἵνα ἐκ προοιμίων δείξῃ τῶν οἰκείων τρόπων τὸ
ἀτακτον, προλαδὼν ἐκείνας ἠγάγετο. Καὶ ἵνα μάθο-
μεν τῶν γυναικῶν τὸ ὀπιστροπον, φησὶν ἡ Γραφή,
Καὶ ἦσαν ἐρίζουσαι τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῇ Ῥεβέκκᾳ.
Καὶ τί ἂν εἴη ταύτης τῆς μοχθηρίας χαλεπώτερον,
ὅταν αἱ πᾶσαν τιμὴν ἀπονέμειν ὀφειλοῦσαι, μὴ μόνον
τοῦτο μὴ ποιῶσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς φιλοεικίαν πα-
ρασκευάζονται; Ταῦτα δὲ πάντα οὐχ ἀπλῶς ἡμῖν ἡ
ἱστορία σημαίνει, ἀλλ' ἵνα μετὰ ταῦτα, ἐπειδὴν ἴσῃς
τὴν Ῥεβέκκᾳ πρὸς τὸν Ἰακώβ πολλὴν τὴν εὐνοίαν
ἐπιδεικνυμένην, μάθῃς ὡς οὐκ ἀπεικὸς πρᾶγμα δι-
επράττετο. Τίως δὲ ἵνα μὴ τὴν ἀκολουθίαν προφθά-
σωμεν, αὐτοῖς ἐπώμεθα τοῖς γεγραμμένοις. Ἐγένετο
δὲ μετὰ τὸ γηρᾶσαι τὸν Ἰσαὰκ, καὶ ἡμβλύνθησαν
οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ ὄραν· οὐκ ἔτι γὰρ, φησὶν,
ὑπὸ τοῦ γῆρως ὄραν ἴδύνατο· *Καὶ ἐκάλεισεν Ἡσαΐ
τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν πρεσβύτερον, καὶ εἶπεν αὐτῷ·
Υἱέ μου, ἰδοὺ ἐγὼ γεγήρακα, καὶ οὐ γινώσκω τὴν
ἡμέραν τῆς τελευτῆς μου. Νῦν οὖν λάβε τὸ σκεῦός
σου, τὴν τε φαρέτρην καὶ τὸ τόξον, καὶ ἐξελεύσε
εἰς τὸ πεδίον, καὶ θήρευσόν μοι θήραν, καὶ ποιήσόν
μοι ἐδόσματα, ὡς φιλῶ ἐγὼ, καὶ ἐνεγκέ μοι, ἵνα
φάγω, ὅπως εὐλογηθῆσῃ ἡ ψυχὴ μου, πρὶν ἢ ἀπο-
θαιεῖν με.* Ἐνταῦθά μοι σκόπει, ἀγαπητέ, τὴν ἀφα-
τον τοῦ Θεοῦ σοφίαν, καὶ ὅπως ὁ μὲν πατήρ τὴν φυ-
σικὴν φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενος ταῦτα διετάξατο
τῷ Ἡσαΐ· ὁ δὲ σοφὸς καὶ εὐμήχανος Δεσπότης διὰ
τῆς Ῥεβέκκας τὴν οἰκίαν πρόδρῃσιν εἰς ἔργον ἐξ-
ενεχθῆναι παρασκευάζει, διδάσκων ἡμᾶς ὅση τῆς ἀρε-
τῆς ἡ ἰσχύς καὶ τῆς τῶν τρόπων ἐπιεικείας. Καὶ γὰρ
ἐκεῖνος μὲν καὶ ἀπὸ τῶν πρωτοτοκίων, καὶ ἀπὸ τῆς
τοῦ πατρὸς περὶ αὐτὸν διαθέσεως τὰ πρωτεία ἔχειν
νομίζων, ἀθρόον ἀπάντων ἔρημος ἠδρίσκειτο, ἐπειδὴ
τὰ παρ' ἑαυτοῦ εἰσενεγκεῖν οὐκ ἠβούληθη· οὗτος δὲ,
ἐπειδὴ οἰκοθεν ἦν ἐνάρετος, καὶ τὴν ἀνωθεν εἶχε
βοήθῃν συμμαχοῦσαν αὐτῷ, καὶ ἀκοντος τοῦ πατρὸς

την παρ' αὐτοῦ εὐλογίαν ἐπισπάται. Οὐδὲν γὰρ ἰσχυρῶτερον τοῦ παρὰ τῆς δεξιᾶς ἐκείνης βοηθουμένου. Ὅρα γοῦν ἀκριβῶς ἅπαντα, ἵνα μάθῃς τῆς οἰκονομίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ πῶς ὁ μὲν τῆς ἐκεῖθεν ἀπολαύων ῥοπῆς, πολλῆς ἐν ἅπασιν ἀξιοῦται τῆς συνεργίας, ὥστε τὴν τοῦ πατρὸς εὐλογίαν εἰς αὐτὸν μετενεχθῆναι· ὁ δὲ πάντων διαμαρτάνει, προδεδωμένος οἰκοθεν διὰ τὴν τῶν τρόπων μοχθηρίαν. *Ῥεβέκκα δὲ, φησὶν, ἤκουσε λαλοῦντος Ἰσαὰκ πρὸς Ἡσαῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἐπορεύθη δὲ Ἡσαῦ εἰς τὸ πεδῖον θηρῶσιν θήραν τῷ πατρὶ αὐτοῦ. Εἶπε δὲ Ῥεβέκκα πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν ἐλάσσω. Διὰ τί προσέθηκε, τὸν ἐλάσσω; Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι [515] Ἐχάλεσεν Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν πρεσβύτερον, ἵνα μάθωμεν τίνι νῦν διαλέγεται ἡ Ῥεβέκκα, φησὶ, πρὸς τὸν ἐλάσσω, τοῦτ' ἔστι, τὸν Ἰακώβ. Ἰδε ἐγὼ ἤκουσα τοῦ πατρὸς σου λαλοῦντος πρὸς Ἡσαῦ τὸν ἀδελφόν σου, καὶ λέγοντος· Ἐνεγκέ μοι θήραν, καὶ ποιήσῃ μου ἐδέσματα, ἵνα φαγῶν εὐλογῆσω σε ἐναντίον Κυρίου, πρὸ τοῦ ἀποθαιεῖν με. Ταῦτα μὲν ἤκουσα τοῦ πατρὸς σου πρὸς τὸν ἀδελφόν σου τὸν Ἡσαῦ διαλεγόμενον. Νῦν οὖν, υἱέ, ἀκούε μου καθά σοι ἐγὼ ἐτέλλομαι, καὶ πορευθεὶς εἰς τὰ πρόβατα, λάβε μοι ἐκεῖθεν δύο ἐρίφους ἀπαιλοῦς καὶ καλοῦς, ἀλλὰ ποιῶσα αὐτοὺς ἐδέσματα τῷ πατρὶ σου, ὡς φιλεῖ, καὶ εἰσλοίσῃς τῷ πατρὶ σου, καὶ φάγεται, ὅπως εὐλογῆσῃ σε ὁ πατήρ σου πρὸ τοῦ ἀποθαιεῖν αὐτόν.*

β'. Ὅρα μητρὸς φιλοστοργίαν, μᾶλλον δὲ Θεοῦ οἰκονομίαν. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ καὶ ταύτην πρὸς τὴν συμβουλήν διεγείρων, καὶ τὸ πᾶν κατορθωθῆναι ποίων. Εἶδες τῆς μητρὸς τὴν ἀρίστην. συμβουλήν; Ὅρα καὶ τοῦ Ἰακώβ τὸ περισκεμμένον, καὶ ὅπως διὰ τῆς ἀποκρίσεως τῶν οικειῶν τρόπων δείκνυσαι τὴν ἐπιεικειαν. *Εἶπε γάρ, φησὶ, πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ· Ἔστιν ὁ ἀδελφός μου Ἡσαῦ ἀνὴρ δασύς, ἐγὼ δὲ ἀνὴρ λεῖος· μήποτε ψηλαφῶσι με ὁ πατήρ, καὶ ἔσομαι ἐναντίον αὐτοῦ ὡς καταστροφῶν, καὶ ἐπάξω ἔμαυτῷ κατάραν, καὶ οὐκ εὐλογίαν. Πολλὴ τοῦ παιδὸς ἡ εὐγνωμοσύνη, καὶ ἡ πρὸς τὸν πατέρα αἰδώς. Δέδοικα, φησὶ, μὴ εἰς τὸ ἐναντίον μοι τὰ τῆς σπουδῆς ἐπέλθῃ, μὴ δόξω ἐναντιοῦσθαι τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ, καὶ ἀντὶ τῆς εὐλογίας κατάραν ἐπισπάσωμαι. Τὶ οὖν ἡ Ῥεβέκκα, ἡ θαυμαστὰ καὶ φιλόστοργος; Ἐπειδὴ οὐκ ἐξ οικείας γνώμης μόνον τοῦτο διεπράττετο, ἀλλὰ καὶ τῇ ἄνωθεν ὑπηρετεῖτο προῤῥήσει, πᾶσαν σπουδὴν ποιεῖται τὸν φόβον ἐξελεῖν τοῦ παιδὸς, καὶ θάρσος ἐνθεῖναι, ὥστε τὴν συμβουλήν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν· καὶ οὐχ ὑπισχεῖται αὐτῷ ὅτι δυνήσεται παρακροῦσασθαι τὸν πατέρα καὶ λαθεῖν· ἀλλὰ τί; Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρου σου, τέκνον· μόνον ὑπάκουσον τῆς φωνῆς μου, καὶ πορευθεὶς ἐνεγκέ μοι. Κἂν γένηται τοιοῦτον τι, φησὶν, οὐδὲν αὐτὸς παραλαβήσῃ. Μὴ τοίνυν δεισῆς, ἀλλὰ θαρρῶν ὑπάκουσον μου τῆς φωνῆς, καὶ ποιεῖ τὰ παρ' ἐμοῦ σοι συμβουλευθέντα. Τοῦτο ἀληθῶς φιλοστοργία μητρὸς, τὸ ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἐτοιμῶς ἅπαντα καταδέχεσθαι. Ταῦτα εἰπούσα ἰσχυρεῖ ἐξελεῖν τοῦ παιδὸς τὸν φόβον. Καὶ πορευθεὶς ἔλαβε καὶ ἤνεγκε τῇ μητρὶ αὐτοῦ· καὶ ἐποίησεν ἐδέσματα καθὰ ἐρίλαι ὁ πατήρ αὐτοῦ. Καὶ λαβοῦσα, φησὶν, ἡ Ῥεβέκκα τὴν στολήν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς τοῦ πρεσβυτέρου τὴν καλὴν, ἡ ἦν παρ' αὐτῆς ἐν τῷ οἴκῳ, ἐνέδυσεν Ἰακώβ τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν νεώτερον, καὶ τὰ δέρματα τῶν ἐρίφων περιέθηκεν περὶ τοὺς βραχίον-*

*τας αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὰ γυμνά τοῦ τραχήλου αὐτοῦ, καὶ ἔδωκε τὰ ἐδέσματα καὶ τοὺς ἄρτους, οὓς ἐποίησεν, εἰς τὰς χεῖρας Ἰακώβ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, καὶ εἰσήνεγκε τῷ πατρὶ αὐτοῦ. Θέα μοι ἐνταῦθα τῆς Ῥεβέκκας μετὰ τῆς φιλοστοργίας καὶ τὴν πολλὴν σοφίαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ μὲν ἦν δασύς, ὁ δὲ λεῖος, τὴν στολήν, φησὶν, ἐνέδυσεν αὐτόν τοῦ Ἡσαῦ, καὶ τὰ δέρματα περιέθηκεν αὐτῷ, [516] καὶ πανταχόθεν σχηματίσασα αὐτόν, ὡς τὴν ἀπάτην εἰς ἔργον ἔλθειν, δοῦσα τὰ ἐδέσματα καὶ τοὺς ἄρτους εἰς τὰς χεῖρας, παρεσκεύασε προσαγαγεῖν τῷ πατρὶ. Σκόπει μοι πάλιν ἐνταῦθα, πῶς τῆς ἄνωθεν χάριτος ἦν τὸ πᾶν. Ὅταν γὰρ ἡμεῖς τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσενέγκωμεν, δαψιλῶς ἀπολαύσομεν καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συνεργίας. Ἴνα γὰρ μὴ ῥαθυμῶμεν, μηδὲ ἀναπεπτωκότες ὦμεν, βούλεται καὶ ἡμᾶς τι συνεισφέρειν, ἵν' οὕτω καὶ τὰ παρ' ἐαυτοῦ ἐπιδείξῃται· καὶ οὕτε τὸ πᾶν τῆς ἄνωθεν γίνεται βοηθείας, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἡμᾶς τι συνεισνεγκεῖν· οὕτε παρ' ἡμῶν πάλιν ἀπαιτεῖ τὸ πᾶν, εἰδὼς τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας τὴν ὑπερβολὴν, ἀλλὰ τὴν οικείαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος, καὶ βουλόμενος ἀφορμὴν τινα λαθεῖν, ὥστε τὴν οικείαν φιλοτιμίαν ἐπιδείξασθαι, ἀναμένει τὰ παρ' ἡμῶν εἰσνεχθῆναι· ὅπερ καὶ νῦν γεγένηται. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ Ἰακώβ καὶ ἡ Ῥεβέκκα, ἅπερ ἔχρην ἀφ' ἐαυτῶν γενέσθαι, πεποιθήσασιν, καὶ ὁ μὲν ὑπήκουσε τῆς συμβουλῆς τῆς μητρὸς, ἡ δὲ τὰ παρ' ἐαυτῆς πάντα ἐπλήρωσε, τότε λοιπὸν καὶ ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης τὸ πάντων δυσχερέστερον τοῦτο μετ' εὐκολίας ἀνυσθῆναι πεποίηκε, τὸ μὴ γενέσθαι κατάδηλον τῆς ἀπάτης τὸ δῆγμα τῷ Ἰσαάκ. Ἐπειδὴ γὰρ προσήνεγκε τὰ ἐδέσματα τῷ πατρὶ, *Εἶπε· Τίς εἰ σὺ, τέκνον; Καὶ εἶπεν Ἰακώβ τῷ πατρὶ αὐτοῦ· Ἐγὼ εἰμι Ἡσαῦ ὁ υἱός σου ὁ πρωτότοκος· πεποίηκά σοι, καθὰ λελάληκάς μοι. Ἀναστῆς κάθισον, καὶ φάγε ἐκ τῆς θήρας μου, ὅπως εὐλογῆσῃ με ἡ ψυχὴ σου. Ἐννοεῖ μοι μεθ' ὄσης ἀγωνίας ταῦτα ἐφθέγγετο ὁ Ἰακώβ. Ὁ γὰρ ἐν προοίμιόις εἰπὼν τῇ μητρὶ, Φοβοῦμαι μὴ ἐπάξω ἔμαυτῷ κατάραν, καὶ οὐκ εὐλογίαν, νῦν ἐν ὄσῳ φόβῳ καθειστήκει τοσοῦτον δῆγμα ὑποκρινόμενος; Ἄλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἦν ὁ συνεργῶν τοῖς γινόμενοις, ἅπαντα εἰς ἔργον ἐξῆει. Τί οὖν, ἀν εἰποι τις, καὶ τῷ ψεύτῃ τῷ τοιοῦτῳ Θεὸς συνήργησεν; Μὴ ἀπλῶς ἐξέταξε τὸ γινόμενον, ἀγαπήσει, ἀλλὰ τὸν σκοπὸν καταμάνθανε, καὶ ὅτι οὐ βιωτικῆς ἐνεκὲν τινος πλεονεξίας τοῦτο ἐγίνετο, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς τὴν εὐλογίαν ἐπισπάσασθαι ἐσπουδάξεν· ἄλλως δὲ εἰ μέλλοις ἀπλῶς τὰ γινόμενα ἐξετάξαι, καὶ μετὰ τὸν σκοπὸν πανταχοῦ ἐπιζητεῖν, ὅρα ὅσοι τὸν πατριάρχην παιδοκτόνον ὀνομάξουσιν, καὶ τὸν Φινεὲς ἀνδροφόνον. Ἄλλ' οὕτε ἐκεῖνος παιδοκτόνος, ἀλλὰ καὶ λίαν φιλόστοργος, εἰ καὶ τις ἄλλος· οὕτε οὗτος ἀνδροφόνος, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἄγαν ζηλωτής. Ἐκότερος γὰρ αὐτῶν τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ διεπράττετο. Δίπτερ ὁ μὲν διὰ τὴν ὑπακοὴν πολλῆς ἀξιοῦται τῆς ἄνωθεν ἀμοιβῆς· ὁ δὲ διὰ τὸν ζῆλον ἀνακηρύττεται. Ἔστι γὰρ, φησὶ, Φινεὲς, καὶ ἐξ-ελάσαστο. Εἰ τοίνυν φόβος εὐδοκίμησε καὶ παιδοκτονία ἐν ἐκείνοις, ἐπειδὴ κατὰ Θεοῦ γνώμην ἐγένετο, καὶ οὐ τοῖς γεγονόσι προσέχομεν, ἀλλὰ τῷ σκοπῷ τῶν γινόμενων, καὶ τῇ τῶν πεποιηκότων γνώμῃ, πολλῶ μᾶλλον καὶ ἐνταῦθα τοῦτο λογιζέσθαι χρή.**

γ'. Μὴ τοίνυν τοῦτο σκόπει, ὅτι ψεύδος ἦν τὰ λεγόμενα παρὰ τοῦ Ἰακώβ, ἀλλ' ἐκεῖνο ἐννοεῖ, ὅτι βουλόμενος

^c Quinque mss. ὑπήκουσε τῇ συμβουλῇ.

^d Morel. et Savil. ὦρα. Coisl. ὅρα σοι καὶ τ. π.

^e Coisl. ἀλλὰ καὶ ζηλωτής.

^a Sic Coisl., melius quam editi, qui habent ἐπέλθοι. Ed
^b Quinque mss. et Bibl. περιέθηκεν ἐπὶ τοὺς.

tuam supernam habuit subsidiariam, etiam invito patre illius benedictionem abripit. Nihil enim validius eo qui dextra illa adjuvatur. Vide igitur diligenter omnia, ut discas dispensationis excellentiam; et quomodo hic quidem illa gratia fretus, magnum in omnibus auxilium et cooperationem adipiscitur, ita ut patris in eum transferatur benedictio: ille autem omnia amittit, perdens semetipsum propter morum iniquitatem. 5. *Rebecca autem, inquit, audivit loquentem Isaac cum Esaü filio suo. Ivit autem Esaü in campum, ut venaretur prædam patri suo.* 6. *Dixit autem Rebecca ad filium suum juniorem.* Quare adjecit, *Juniorem?* Quia superius dixerat, *Vocavit Isaac filium suum natu majorem, ut discamus cui nunc loquatur suum,* inquit, *Ad juniorem, hoc est, Jacob.* *Audivi, inquit, patrem tuum loquentem cum Esaü fratre tuo, et dicentem:* 7. *Affer mihi venationem, et fac mihi edulia, ut cum comedero, benedicam te coram Domino, priusquam moriar ego.* Hæc quidem audivi patrem tuum fratri tuo Esaü loquentem. 8. *Nunc igitur, fili, audi me sicut ego tibi præcipio,* 9. *et vade ad oves, et sumito mihi inde duos hædos teneros et bonos, et faciam ex eis edulia patri tuo, ut amat:* 10. *et inferes patri tuo et comedet, ut benedicat te pater tuus priusquam moriatur ipse.*

2. *Rebecca in rebus quæ ad benedictionem Jacobi ab Isaac spectant, et suo amori et ipsi Dei ministravit oraculo; cooperari nos vult auxilio suo Deus; non cooperatur mendacio.* — Vide magnum matris amorem, imo dispensationem Dei. Ipse enim erat qui ei hoc consilium dedit, et omnia bene agere curavit. Vidisti matris optimum consilium? Vide et Jacob providentiam: et quomodo respondens, suorum morum indicat mansuetudinem. 11. *Dixit enim, inquit, matri suæ: Est frater meus vir hispidus, ego autem vir lævis:* 12. *ne forte contrectet me pater meus, et ero ante eum quasi contemnens, et inducam mihi ipsi maledictionem, non benedictionem.* Magna pueri honestas, et in patrem reverentia. Timeo, inquit, ne in diversum eveniant studia mea, ne videar adversari patris sententiæ, et pro benedictione maledictionem mihi adducam. Quid igitur Rebecca, admirabilis illa et amans filii? Quia non ex sua tantum sententia faciebat, sed et divino ministrabat oraculo, ideo omni studio conatur eximere puero metum, et addere animos, ut consilium perficiat: nec promittit ei quod possit deludere patrem, et latere: sed quid? 13. *In me recidat maledictio hæc, fili mi: tantum obedi voci meæ, et vadens asser mihi.* Et si fuerit aliquid tale, inquit, nihil tibi nocebit. Ne igitur timeas, sed bene fidens *Obedi voci meæ, et fac quæ tibi consuluntur.* Hæc vere materna dilectio est, ut pro puero parata sit omnia ferre. His dictis filium a timore liberavit. 14. *Cum igitur abiisset, sumpsit et attulit matri suæ: et fecit edulia, sicut amabat pater ejus.* 15. *Et ut sumpsit Rebecca, inquit, stolam filii sui senioris pulchram, quam habebat apud se domi, induit Jacob filium suum juniorem,* 16. *et pellibus hædorum brachia ejus: et nuda colli ejus circumdedit,* 17. *et dedit edulia, et panes quos fecerat in manus Jacob filii sui, et obtulit patri suo.*

Vide, obsecro, hic Rebeckæ cum magna dilectione conjunctam raram sapientiam. Nam quia superius dixit, illum quidem hispidum esse, hunc vero lævem stola, inquit, Esaü induit eum, et pellibus circumdedit eum, et cum undique eum ad deceptionem instruxisset, datis eduliis et panibus in manus, effecit ut patri afferret. Considera hic rursus, quomodo omnia superna gratia evenerint. Nam quando quod a nobis est offerimus, largiter divinam cooperationem consequimur. Nam ut ne desides et supini simus, vult etiam nos aliquid conferre, quo sic illa sua exhibeat, et non totum sit superni auxilii, sed oporteat etiam nos aliquid simul afferre; neque a nobis iterum exigit totum, sciens infirmitatis nostræ magnitudinem: sed pro sua benignitate, et volens occasionem aliquam accipere, ut suam declaret liberalitatem, exspectat ut afferamus quæ a nobis sunt: id quod et nunc factum est. Nam quia Jacob et Rebecca fecerunt ea quæ a se fieri oportebat: et ille quidem obedivit consilio matris, hæc autem omnia quæ ad se attinebant implevit: tunc ultra bonus Dominus magna facilitate perfici curavit quod omnium erat difficillimum, ne fraudis hujus fabula nota esset Isaaco. Nam postquam attulit edulia patri, 19. *Dixit ad eum: Quis tu es, fili? Et dixit Jacob ad patrem suum: Ego sum Esau primogenitus tuus: feci tibi sicut loquutus mihi es.* Surge ergo, sede, et comede de venatione mea, ut benedicat me anima tua. Considera hic, obsecro, quanta cum anxietate verba hæc loquutus sit Jacob. Qui enim principio dixerat matri: Timeo ne inducam super me maledictionem, et non benedictionem: nunc expende in quanto timore constitutus fuerit, qui tantam fabulam ageret? Verum quia Deus erat qui cooperabatur iis quæ fiebant, omnia opere sunt impleta. Quid igitur, dicet aliquis, cooperatusne Deus est mendacio? Dilcte, ne indages tantum quod sit, sed attende etiam scopum, et quod id non factum sit temporalis commodi vel avaritiæ causa, sed quod ille patris benedictionem sibi comparare studeret: alioqui si ita simpliciter quæ fiunt examinaturus es, neque semper scopum exquiras, vide ne et patriarcham filii interfectorem, et Phineem homicidam dicas¹. Verum neque Abraham filii homicida fuit, sed et valde ei affectus erat, si quis alius: neque Phinees homicida, sed zelo plenus. Uterque enim quod Deo probabatur, faciebat. Quamobrem ille per obedientiam, multam a Deo remunerationem promeruit; hic vero propter zelum prædicatur. Dicitur enim: *Stetit Phinees, et placavit (Psal. 105. 30).* Si igitur homicidium et filii cædes placuerunt, quia secundum Dei sententiam fiebant, nec attendimus ad facta, sed ad scopum eorum quæ gerebantur, et ad voluntatem eorum qui fecerunt: multo magis et hic perpendendum istud fuerit.

3. Ne igitur hoc considera, quod falsa fuerint ea quæ dicebantur a Jacobo, sed illud cogita, volentem

¹ Juxta Morel. et Savil. sic legendum est, Scopum exquiras, jam tibi dicendum erit patriarcham esse filii interfectorem, et Phineem homicidam.

Deum prædictionem impleri, omnia ut sic fierent dispensavisse. Et ut scias Deum omnia facilia reddidisse, etiam ea quæ difficilia erant: vide quomodo justus non potuerit suspicari fraudem, sed persuasus sit dictis Jacob, et cum edulia ista comedisset, benedictionibus eum remuneret. Et non prius a venatione rediit Esau, quam omnia essent impleta: ut per omnia sciamus, voluntate Dei hæc gesta fuisse. 20. *Dixit autem, inquit, Isaac: Quid hoc, quod tam cito invenisti, fili? Ille autem dixit: Quod tradidit Dominus Deus tuus coram me.* Adhuc in angustiis stabat Jacob, augebaturque plurimum timor ejus: verum hæc omnia propterea facta sunt, ut discamus rebus ipsis Dominum non simpliciter suam declarare sollicitudinem et providentiam, nisi viderit et nostrum accelerare fervorem. Ne enim præterea obiter hunc agonein, dilecte, sed consideres de rerum summa fuisse periculum: eumque timore ac tremore plenum fuisse, ne propter benedictionem fieret omni maledictioni obnoxius. Deinde inquit, 21. *Dixit Isaac: Appropinqua mihi, et contrectabo te, fili, an sis filius meus Esau, vel non.* Etenim ob vocem paululum dubitabat justus: sed quia dispensatio implenda erat, non permisit Deus ut dolus sentiretur. 22. *Appropinquavit autem, et contrectavit eum, et dixit: Vox quidem vox Jacob, manus autem manus Esau: et non agnovit eum.* Vide quomodo ostendat totum a Dei gratia manasse: quæ efficiebat, ut ipse nihil horum agnosceret, et Jacob paterna frueretur benedictione. *Et non agnovit eum, inquit; erant enim manus ejus sicut manus Esau.* 24. *Et dixit, Tunc es filius meus Esau? Vide iterum, quomodo ostendit divina Scriptura, quod dubitasset justus. Dixit enim, inquit, Num tu es filius meus Esau? ut ex eo quoque sciamus, patrem victum naturali affectione omnia fecisse: Deum autem, qui futura prævidet, et virtutum nota servos suos insignire solet, omnia hunc in modum dispensavisse. Et dixit Jacob: Ego. Postquam enim dixit, Num tu es Esau filius meus? et dixit, Ego: dixit, 25. Affer mihi, et comedam de venatione tua, fili, ut benedicat te anima mea: vix tandem a cura solvitur Jacob, et attulit patri edulia, attulitque vinum, et bibit.* 26. *Et dixit ei: Accede ad me, et osculare me, fili.* 27. *Et accedens osculatus est eum; et odoratus est odorem vestimentorum ejus, et benedixit eum, ac dixit.* Vide divinæ Scripturæ observationem. Postquam interrogavit, *Num tu es Esau?* et dixit, *Ego:* iterum contrectavit eum, et subdubitabat, cum ex voce pene simulationem deprehendisset: et iterum interrogavit, *Num tu es filius meus Esau?* et dixit, *Ego:* et postea attulit ei, et comedit: tunc, inquit, *Osculatus est eum, et benedixit eum.* Ut ne quis opinetur eum in personam Esau benedictionem fecisse, sed in illum quem osculatus est: propterea commemorat divina Scriptura, quod osculatus est, et benedixit illum, quem osculatus est. *Odoratus est enim odorem vestimentorum ejus et benedixit eum, et dixit: Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, quem benedixit Dominus.* 28. *Et dabit tibi Deus de rore cæli, et de pinguedine terræ, et multitudinem frumenti et vini.*

Det, inquit, Dominus Deus tibi, qui edulia attulisti, qui a me osculum accepisti: *Et serviant tibi gentes.* Vide quomodo necessarium copiam ipsi precatus sit, deinde principatum gentium, prædicens et futuram ejus prosperitatem et eorum qui ab eo nascuntur incrementum. *Et adorent te principes.* Non solum et apprecatur gentium subjectionem, sed etiam principum. *Et sis dominus fratris tui.* Vide quomodo servit justus, etiam ignorans, Dei voluntati. Omnia enim hæc propter hoc dispensabantur, ut hic propter virtutem dignus, recipiat benedictionem. *Et adorabunt te filii patris tui.* Filios consuevit Scriptura vocare omnem generationem: sicut et hic, filios patris tui: ac si quis diceret eos qui ex semine Esau futuri erant. Non enim alios filios habuit Isaac, quam hos duos solos. *Qui maledicit te, sit maledictus: qui benedicit te, sit benedictus.* Ecce coronidem benedictionis, ecce summam omnium honorum, esse benedictum. Vidisti Dei clementiam? Qui timuerat ne maledictionem acciperet pro benedictione, non solum cum tanta largitate benedictiones a patre reportat: sed et illi maledicuntur, qui attentant eum maledicere. Hinc discamus, quod quando quis secundum voluntatem Dei sua dispensare vult, tanto superno subsidio adjuvatur, ut hoc plane reipsa experiatur. Quis enim non admiretur et obstupescat Dei ineffabilem dispensationem, quod non prius Esau de venatione advenerit, quam solveretur fabulæ illius argumentum, et quando ille accepta benedictione a patre discessit? Hoc enim nos docere volens beatus Moses adjicit: 30. *Et factum est postquam cessavit Isaac benedicere Jacob filium suum: et factum est quando exiit Jacob a facie Isaac patris sui, ecce Esau frater suus venit de venatione.*

4. *Quidquid peractum sit, post adventum Esau, narrat commentando Chrysostomus; benedictionis Esau explicatio numerum claudit.* — Vide quomodo post illius exitum alter statim advenit. Non hoc absque causa vel temere factum, sed ut ignorans afferret et ipse edulia, et a patre addisceret rem totam ut acta erat. Nam si in fratrem incidisset, forsitan et ipsum interemisset, victus ira: qui enim hoc postea deliberravit, multo magis dum ægeretur negotium, id attentasset. Sed manus Dei erat, quæ puerum servabat: et hunc quidem dignum benedictione effecit, illum autem et benedictione privavit et primogenitura. 31. *Ut autem advenit, inquit, fecit et ipse edulia, et attulit patri suo, et dixit: Surgat pater meus, et comedat de venatione filii sui, ut benedicat me anima tua.* Vide, obsecro, iterum justum perturbari, et mente cruciari. Nam ut audivit, 32. *Dixit: Quis es tu? Ille autem dixit: Ego sum filius tuus primogenitus Esau.* Vide quomodo superbe se gerat in re præsentis: non satis ipsi fuit dicere, *Ego sum Esau:* sed addidit, *Primogenitus.* 33. *Obstupuit autem Isaac stupore vehementi, et dixit: Quis igitur venatus est mihi venationem, et attulit mihi, et comedi de omnibus antequam tu venires: et benedixi eum, et sit benedictus? Vide quomodo in perplexitate constitutus justus, et narrans factum, addidit tamen graviter illius animum vulnerans: Et*

ὁ Θεὸς εἰς ἔργον τὴν πρόβρῃσιν αὐτοῦ ἀγαγεῖν, ἅπαντα οὕτως ὠκονόμησε γενέσθαι. Καὶ ἵνα μάθῃς; [517] ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὅλων ἐξευμαρίξων, καὶ τὰ δύσκολα εὐκολα ποιῶν, ὅρα πῶς ὁ δίκαιος οὐκ ἰδυνήθη συνιδεῖν τὴν ἀπάτην, ἀλλὰ καὶ πείθεται τοῖς παρὰ τοῦ Ἰακώβ βῆθεις, καὶ ἀπολαύσας τῶν ἐδεσμάτων ἀμείβεται αὐτὸν ταῖς εὐλογίαις. Καὶ οὐ πρότερον παραγίνεται ἀπὸ τῆς θήρας ὁ Ἡσαῦ, μέχρις ὅτε πάντα τέλος ἔλαβεν, ἵνα διὰ πάντων γνῶμεν ὅτι κατὰ Θεοῦ γνῶμην τὸ γινόμενον ἦν. *Ἐἶπε δέ, φησὶν, Ἰσαὰκ· Τι τοῦτο, ὅτι ταχὺ εὔρες, ὦ τέκνον; Ὁ δὲ εἶπεν· Ὁ παρὲδωκε Κύριος ὁ Θεός σου ἐναντίον ἐμοῦ.* Ἐτι ἐναγωνίως εἰστήκει ὁ Ἰακώβ, καὶ ἤβητο αὐτῷ τὰ τοῦ φόβου, καὶ πάντα ἐγένετο, ἵνα μάθωμεν δι' αὐτῶν ὅτι ὁ φιλόκωπος Δεσπότης οὐκ ἀπλῶς τὴν οἰκίαν ἐπιδείκνυται πρόνοιαν, ἀν μὴ πολλὴν ἴδῃ καὶ τὴν παρ' ἡμῶν θερμότητα γινομένην. Μὴ γάρ μοι παραδράμῃς, ἀγαπητέ, τοῦτον νῦν τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ σκόπει ὅτι περὶ τοῦ παντὸς ἦν αὐτῷ ὁ κίνδυνος, καὶ ἐδεδοίκε καὶ ἔτρεμε μὴ δι' εὐλογίαν κατάρως ὑπεύθυνος γένηται. *Ἐἶτά φησιν, Ἐἶπε δὲ Ἰσαὰκ· Ἐγγισόν μοι, καὶ ψηλάφησω σε, τέκνον, εἰ σὺ εἶ ὁ υἱός μου Ἡσαῦ, ἢ οὐ.* Ἀπὸ γὰρ τῆς φωνῆς ἡρέμα πῶς ἐνεδοίαζεν ὁ δίκαιος· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐχρῆν τὴν οικονομίαν εἰς ἔργον ἐξελεῖν, οὐ συνεχωρήθη συνιδεῖν τὴν ἀπάτην. *Ἐγγισε δέ, φησὶν, Ἰακώβ, καὶ ἐψηλάφησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν· Ἡ μὲν φωνή, φωνὴ Ἰακώβ· αἱ δὲ χεῖρες, χεῖρες Ἡσαῦ· καὶ οὐκ ἐπέγνω αὐτόν.* Ὅρα πῶς δείκνυται ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἦν τὸ πᾶν, τῆς παρασκευασθούσης καὶ αὐτὸν μηδὲν τῶν γινομένων συνιδεῖν, καὶ τὸν Ἰακώβ ἀπολαύσαι τῆς πατρικῆς εὐλογίας. *Καὶ οὐκ ἐπέγνω αὐτόν, φησὶν· ἦσαν γὰρ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ὡς αἱ χεῖρες Ἡσαῦ. Καὶ εἶπεν· Εἰ σὺ εἶ ὁ υἱός μου Ἡσαῦ;* Ὅρα πάλιν πῶς δείκνυσιν ἡ θεία Γραφή ὅτι ἐδίσταζεν ὁ δίκαιος. *Ἐἶπε γάρ, Εἰ σὺ εἶ ὁ υἱός μου Ἡσαῦ;* ἵνα καὶ ἐκ τούτου πάλιν γνῶμεν, ὅτι ὁ πατὴρ μὲν ἠττηθεὶς τῇ φυσικῇ φιλοστοργίᾳ ἅπαντα διεπράττετο· ὁ δὲ Θεὸς ὁ τὰ μέλλοντα προορῶν, καὶ ἀπὸ τῆς τῶν τρόπων ἀρετῆς χαρακτηρίζων καὶ δεικνύς τοὺς ἑαυτοῦ θεράποντας, οὕτως ἅπαντα οἰκονομεῖ. *Καὶ εἶπε, φησὶν· Ἐγὼ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Εἰ σὺ εἶ ὁ υἱός μου Ἡσαῦ;* καὶ εἶπεν, Ἐγὼ εἶπε, Προσαγάγε μοι, καὶ φάγομαι ἀπὸ τῆς θήρας σου, τέκνον, ἵνα εὐλόγησῃ σε ἡ ψυχή μου· μόλις ποτὲ τῆς ἀγωνίας λοιπὸν ἀπηλλάγη ὁ Ἰακώβ, *Καὶ προσήνεγκε τῷ πατρὶ τὰ ἐδέσματα, καὶ εἰσηνεγκεν οἶνον, καὶ εἶπε. Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐγγισόν μοι, καὶ φίλησόν με, τέκνον. Καὶ ἐγγίσας ἐφίλησεν αὐτόν· καὶ ὡσφράνθη τὴν ὀσμήν τῶν ἱματίων αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν, καὶ εἶπεν.* Ὅρα τῆς θείας Γραφῆς τὴν παρατήρησιν. Ἐπειδὴ ἠρώτησεν, *Εἰ σὺ εἶ Ἡσαῦ;* καὶ εἶπεν, Ἐγὼ, καὶ πάλιν ἐψηλάφησεν αὐτόν, καὶ ἡρέμα πῶς ἐνεδοίαζεν ὑπὸ τῆς φωνῆς εἰς ὑπόνοιαν τινα καὶ ὑπόκρισιν ἐμπεσῶν, καὶ πάλιν ἠρώτησεν, *Εἰ σὺ εἶ ὁ υἱός μου Ἡσαῦ;* καὶ εἶπεν, Ἐγὼ, εἶτα προσήνεγκεν αὐτῷ, καὶ ἔφαγε τότε, φησὶν, *Ἐφίλησεν αὐτόν, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν.* Ἴνα μὴ νομίση τις ὅτι εἰς τὰ τοῦ Ἡσαῦ πρόσωπον τὴν εὐλογίαν [518] ἐποίησατο, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον τὸν ὑπ' αὐτοῦ φιληθέντα· διὰ τοῦτο ἐμνημόνευσεν ἡ θεία Γραφή, ὅτι καὶ ἐφίλησε, καὶ ἠλόγησεν ἐκεῖνον τὸν ὑπ' αὐτοῦ φιληθέντα. *Ὁσφράνθη δέ, φησὶν, τὴν ὀσμήν τῶν ἱματίων αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν, καὶ εἶπεν· Ἴδού ὀσμήν τοῦ υἱοῦ μου, ὡς ὀσμή ἀγροῦ κίβρους, ὃν ἠλόγησε Κύριος. Καὶ ὄσσει σοι Κύ-*

* Hic quædam exciderant in Morel. δι' ὁμοιοτέλειον, quæ in Savil. et in quatuor mss. habentur et ab interprete lecta sunt.

ριος ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς αἰσθητοῦ τῆς γῆς, καὶ κλήθος σίτου καὶ οἴνου. Δώσει, φησὶ, σοὶ τῷ τὰ ἐδέσματα προσενεγκόντι, τῷ παρ' ἐμοῦ φιληθέντι. Καὶ δουλεύσατέωσαν σοὶ ἔσθη. Ὅρα πῶς τῶν τῶν ἀναγκαίων ἀφθονίαν αὐτῷ ἐπιπέζατο, εἶτα τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνῶν, προμηνύων ἤδη τὴν μέλλουσαν αὐτῷ ἔσεσθαι εὐμερίαν, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ τιχτομένων τὴν ἐπίδοσιν. *Καὶ προσκυνήσατέωσαν σοὶ ἀρχοντες.* Οὐ μόνον τὴν τῶν ἐθνῶν ὑποταγὴν αὐτῷ ἐπέυχεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχόντων. *Καὶ γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου.* Ὅρα πῶς ὑπηρετεῖται καὶ ἀγνοῶν ὁ δίκαιος τῇ τοῦ Θεοῦ γνῶμῃ. Καὶ ἅπαντα ταῦτα διὰ τοῦτο ὠκονομεῖτο, ἵνα οὕτως ὁ διὰ τὴν ἀρετὴν ἄξιος, αὐτὸς καρπίσῃται τὴν εὐλογίαν. *Καὶ προσκυνήσουσὶ σοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου.* Υἱὸς εἰώθεν ἡ Γραφή καλεῖν πᾶσαν τὴν συγγένειαν· ὡς καὶ ἐνταῦθα, τοὺς υἱοὺς τοῦ πατρὸς σου, ὡς ἂν εἴποι τις, τοὺς ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ Ἡσαῦ ἔσεσθαι μέλλοντας. Οὐδὲ γὰρ ἕτερον παῖδα ἔσχεν ὁ Ἰσαὰκ, ἀλλ' ἡ τούτους μόνους. *Ὁ καταρώμενός σε, ἐπικατάρατος· ὁ δὲ εὐλογῶν σε, ἐυλογημένος.* Ἴδού ἡ κορωνὶς τῆς εὐλογίας, ἵδού τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, τὸ εὐλογημένον εἶναι. Εἶδες Θεοῦ φιλοκωπέαν; Ὁ δεδοικὺς μὴ κατάραν ἐπισπάσθαι ἀντὶ εὐλογίας, οὐ μόνον μετὰ τὸσαύτης θαφιλίας τὰς εὐλογίας κομίζεται παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοις ἀρᾶται τοῖς ἐπιχειροῦσιν αὐτὸν καταρᾶσθαι. Ἐντεῦθεν μανθάκωμεν ὅτι ἐπειδὴν τις κατὰ τὰ τῷ Θεῷ δοκούντα τὰ καθ' αὐτὸν οἰκονομεῖν βούληται, τοσαύτης ἀπολαύει τῆς ἀνωθεν συνεργείας, ὡς αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας αἰσθησὶν λαβεῖν. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐκπλαγίσῃ καὶ θαυμάσειε τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφατον οἰκονομίαν, ὅτι οὐ πρότερον ὁ Ἡσαῦ ἀπὸ τῆς θήρας παραγέγονε, μέχρις ὅτε πέρας ἔλαβεν ἡ τοῦ δρᾶματος ὑπόθεσις, κακεῖνος δεξάμενος τὰς εὐλογίας παρὰ τοῦ πατρὸς ἀνεχώρησε; Τοῦτο γὰρ ἡμᾶς διδάξει βουλόμενος ὁ μακάριος Μωϋσῆς ἐπιγαγε· *Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ παύσασθαι τὸν Ἰσαὰκ εὐλογοῦντα Ἰακώβ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο ὡς ἐξῆλθεν ἀπὸ προσώπου Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἵδού Ἡσαῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἦλθεν ἀπὸ τῆς θήρας.*

δ. Ὅρα πῶς μετὰ τὴν τούτου ἔξοδον ἐκεῖνος εὐθέως παρεγένετο, οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ, ἀλλ' ἵνα ἀγνοῶν προσαγάγῃ καὶ αὐτὸς τὰ ἐδέσματα, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς μάθῃ ἅπασαν τοῦ πράγματος τὴν ὑπόθεσιν. Εἰ γὰρ ἐφθῆ καταλαβὴν τὸν ἀδελφὸν, ἴσως ἂν αὐτὸν καὶ διεχειρίσατο ἠττημένους ὑπὸ τοῦ θυμοῦ· ὁ γὰρ μετὰ ταῦτα τοῦτο βουλευσάμενος, πολλῶν μᾶλλον ἐν ἀκμῇ τοῦ πράγματος τούτου ἂν εἰργάσατο. Ἄλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ ἦν ἡ τὸν παῖδα διασώζουσα, καὶ τοῦτον μὲν ἄξιον τῆς εὐλογίας ἀπεργασαμένην, ἐκεῖνον δὲ [519] ἀποστερήσασα καὶ τῆς εὐλογίας καὶ τῶν πρωτοτοκίων. *Παραγενόμενος δέ, φησὶν, ἐποίησε καὶ αὐτὸς ἐδέσματα, καὶ προσήνεγκε τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ εἶπεν· Ἀναστῆτω ὁ πατὴρ μου, καὶ φαγέτω τῆς θήρας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅπως εὐλόγησῃ με ἡ ψυχή σου.* Ὅρα μοι πάλιν τὸν δίκαιον ἐν θυροῦθι γενόμενον καὶ διαταραττόμενον τὴν λογισμὸν. Ἀκούσας γὰρ, φησὶν, *Ἐἶπε· Τίς εἶ σὺ; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ υἱός σου ὁ πρωτότοκος Ἡσαῦ.* Ὅρα πῶς μεγαλοφρονῶν ἐπὶ τῷ πράγματι ε, οὐκ ἵρκεσθη τῷ εἶπειν, *Ἐγὼ εἰμι Ἡσαῦ, ἀλλὰ προσέθηκεν, Ὁ πρωτότοκος.* *Ἐξέστη δὲ Ἰσαὰκ ἔκστασιν μεγάλην σφόδρα, καὶ εἶπε· Τίς οὖν ὁ θηρεύσας μοι θήραν, καὶ εἰσηνεγκας μοι, καὶ ἔφαγον ἀπὸ πάντων πρὸ τοῦ σὲ ἐλθεῖν, καὶ εὐλόγησα αὐτόν, καὶ εὐλογημένος ἔστω;* Ὅρα πῶς καὶ εἰς ἀπορίαν γεγωνὺς ὁ δίκαιος, καὶ διηγούμενος αὐτῷ τὸ συμβᾶν, ὁμως προσέθηκε,

δ Sex mss. τὴν γενεάν. ε Colol. προσαγάματι.

καιριαν εκείνη διδούς τὴν πληγὴν, τὸ, *Και εὐλόγηκα αὐτὸν, και εὐλογημένος ἔστω.* Τοῦτο δὲ ἔποιεῖς ὁ δίκαιος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ὀδηγούσης αὐτοῦ τὴν γλώτταν, ἵνα πάντα μετὰ ἀκριβείας ἐκείνος μαθὼν εἰδέναι ἔχη, ὡς οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἔσται οὔτε ἀπὸ τῶν πρωτοτοκίων, οὔτε ἀπὸ τῆς θήρας. *Ἀκούσας δὲ, φησὶν, Ἦσαῦ ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃν σφόδρα και πικράν.* Τί ἐστὶ, *Φωνῇ μεγάλῃν σφόδρα και πικράν;* Τὸν θυμὸν ἠνίκατο διὰ τὸ ῥήματος, και τῆς ὀργῆς, ἧς ἐπλήσθη ταῦτα μαθὼν, τὴν ὑπερβολήν. *Και εἶπεν, Εὐλόγησον δὴ καμὲ, πάτερ.* Εἶπε δὲ αὐτῷ: *Ἐλθὼν ὁ ἀδελφός σου μετὰ δόλου, ἔλαβε τὴν εὐλογία σου.* Προλαβὼν, φησὶν, ὁ ἀδελφός σου τὴν εὐλογίαν πᾶσαν ἐπεσπάσατο μετὰ πολλῆς τῆς δαψιλείας. Καὶ ἵνα γινῶς, ὅτι ἡ ἀνωθεν χάρις ἦν ἡ τὸν δίκαιον ἀπατήθηναὶ συνεργήσασα, ὅρα πῶς αὐτὸς τοῦτο ὁμολογεῖ λέγων, *Ἐλθὼν ὁ ἀδελφός σου μετὰ δόλου, μονονουχὶ ἀπολογούμενος τῷ παιδί, και διδάσκων αὐτὸν, ὅτι Ἄγνωσθ' ἐπ' ἐκείνῳ τὰς εὐλογίας ἐποίησάμην, και ὅτι εἰς ἐξ ἐκείνων ἐτοιμος ἦμην ποιήσασθαι· ἀλλ' ἐκείνος, Ἐλθὼν μετὰ δόλου, ἔλαβε τὴν εὐλογία σου·* τὰ σοὶ παρασκευασθέντα ἐκείνος ἐδέξατο· οὐ παρὰ τὴν ἐμὴν δὲ αἰτίαν γέγονε. *Και εἶπε, φησὶν, Ἦσαῦ· Δικαίως ἐπεκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰακώβ· ἐπέτρικε γάρ με ἡδὴ δευτερον τοῦτο· τὰ τε πρωτοτόκιά μου εἰλήσει, και νῦν εἰλήσει τὴν εὐλογία μου.* Οὐ μάτην, φησὶ, τῆς προσηγορίας ταύτης ἡξιώθη· πεπερισμὸς γάρ ἐρμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅπερ οὗτος εἰς ἐμὲ ἐπεδείξατο, και τῶν πρωτοτοκίων ἀποστερήσας και τῆς εὐλογίας. Τί οὖν ὁ Ἦσαῦ πρὸς Ἰσαάκ; *Οὐχ ὑπελίπου μοι εὐλογία, πάτερ;* Ἀποκριθεὶς δὲ Ἰσαάκ εἶπεν αὐτῷ· *Μάνθανε, φησὶν, ὅτι πάσας εἰς αὐτὸν ἐξέχεα τὰς εὐλογίας, Εἰ κύριον αὐτὸν ἐποίησά σου.* Ὅρα πῶς εὐθέως ἀπὸ τούτου ἄρχεται, και οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἀλλὰ τὴν δουλείαν αὐτῷ σημαίνει και τὴν ὑποταγήν· και φησὶν, *Εἰ κύριον αὐτὸν ἐποίησά σου, και πάντα τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ οἰκέτας, σίτω και οἶνω ἐστήριξα αὐτὸν· σοὶ δὲ τί ποιήσω, τέκνον;* Οὐδὲν ἕτερον λοιπὸν ὑπολείπεται· εἰ δεσπότην αὐτὸν ἐποίησά σου, και πάντα αὐτοῦ οἰκέτας τοὺς ἀδελφούς, και [520] τῶν ἀναγκαίων αὐτῷ τὴν ἀφθονίαν ἐπηξάμην, τί λοιπὸν ἕτερον λείπεται; *Εἶπε δὲ Ἦσαῦ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ· Μὴ εὐλογία μί μοι ἔστι, πάτερ; Εὐλόγησον δὴ καμὲ.* Ἐπειδὴ ἤκουσε τοῦ πατρὸς εἰπόντος, *Και εὐλόγησα αὐτὸν, και εὐλογημένος ἔσται,* εἶτα και τὴν εὐλογίαν αὐτῷ πᾶσαν δὴλην ἐποίησε, τότε φησὶν, *Εὐλόγησον δὴ καμὲ, πάτερ· μὴ γάρ μοι ἔστιν εὐλογία;* Μὴ γάρ οὐχ ἱκανὸς σὺ καμὲ ἀξιώσας τῆς παρὰ σοῦ εὐλογίας, τὸν οὕτω παρὰ σοῦ ἀγαπώμενον, τὸν πρωτότοκον, τὸν διὰ τὴν θύραν παρὰ σοῦ ἀποσταλέντα; Συνέγειε διὰ τῶν ῥημάτων τὸν πατέρα. *Καταρυχθέντος γάρ, φησὶν, Ἰσαάκ ἀνεβόησε φωνῇ Ἦσαῦ, και ἔκλαυσεν.* Εἶδε τὸν πατέρα ἐν ἀμηχανίᾳ ὑπάρχοντα, και οὐ δυνάμενον, οὐδὲ ἀνεχόμενον ἀνατρέψαι τὰ ἡδὴ γεγονότα· και ὁ μὲν τῇ βοῇ και κλαυθμῶν προσέβηκεν, εἰς πλείονα συμπάθειαν ἀγαγεῖν τὸν πατέρα βουλόμενος. Οἰκτεῖρας δὲ αὐτὸν ὁ Ἰσαάκ, εἶπεν αὐτῷ· *Ἰδοὺ ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς γῆς ἔσται ἡ κληρονομία σου, και ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ ἀνωθεν, και ἐπὶ τῇ μαχαίρᾳ σου ζῆση, και τῷ ἀδελφῷ σου δουλεύσεις· ἔσται δὲ ἡρῖκου ἂν καθέλης και ἐκλύσεις τὸν ζυγὸν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ τραχήλου σου.* Ἐπειδὴ, φησὶ, και αὐτὸς τῆς παρ' ἐμοῦ εὐλογίας ἀπολαύσαι ἐπιθυμεῖς, μάνθανε ὅτι οὐχ οἶόν

* Sex. mss. et Sav. πρωτοτόκων. Morel. melius πρωτοτοκίων.

τέ με ἐναντία τῇ τοῦ Θεοῦ γνώμῃ διαπράξασθαι· ἀλλὰ και σοὶ μὲν ἐπεύχομαι τὴν ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ ἀπολαύσιν· Ἰσθὶ δὲ μέλλων πολεμικὸν ἀναδέξασθαι βίον· *Ἐπὶ τῇ μαχαίρᾳ γάρ σου ζῆση, και τῷ ἀδελφῷ σου δουλεύσεις.*

ε'. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀκούων ταῦτα ξενιζέτω, ὁρῶν μετὰ ταῦτα τὸν ἀδελφὸν ἀλλήτην γενόμενον διὰ τὸν παρὰ τοῦτου φόβον, και εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἐπιειγόμενον, μηδὲ τοῖς προομιόμοις προσέχων, νομιζέτω διαπίπτειν τὴν πρόβησιν. Ὅταν γάρ ὁ δεσπότης τι ὑπόσχεται, και ἐναντία τῶν ὑποσχέσεων ἴδωμεν ἐν τοῖς προομιόμοις ἐκβαίνοντα, μὴ θορυβώμεθα· οὐ γάρ οἶόν τέ ποτε μέχρι τέλους διαμαρτεῖν. Τοῦτο δὲ γίνεται, ἵνα λαμπρότεροι διὰ πάντων οἱ δίκαιοι δεικνύμενοι, τὴν περιουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως καταδόχλον ἡμῖν ἀπασί γενέσθαι παρασκευάσωσι. Καὶ ἐφ' ἐκάστου τῶν δικαίων τοῦτου εὐρήσεις, εἰ βουλευθείης ἀπάσας μετὰ ἀκριβείας κατιδεῖν τὰς ἱστορίας, ὁ δὴ και νῦν γεγένηται. Μὴ γάρ δὴ τοῦτο ἴδης, ὅτι νῦν εὐθέως φυγὰς ἐγίνετο, ἀλλὰ τὴν μετὰ ταῦτα περιφάνειαν λογίζου, και ὅτι τοῦ χρόνου παραδραμόντος αὐτὸς οὗτος ὁ φοβερός αὐτῷ γεγονός τὸσαύτην περὶ αὐτὸν ἐπιδεικνύεται τὴν αἰδῶ, και ὅτι εἰς τοσαύτην ἤλθε δόξαν μετὰ τὴν ἐπὶ τῆς ξένης τάλαιπωρίαν, ὡς και τοὺς ἐξ αὐτοῦ τεχθέντας εἰς ἀπειρον πλῆθος ἐκταθῆναι, και διὰ τῆς τοῦτου προσηγορίας ἅπαν τὸ ἔθνος χαρακτηρίζεσθαι. Νυνὶ δὲ διδάσκουσα ἡμᾶς ἡ θεία Γραφή τοῦ ἀδελφοῦ τὸν θυμὸν, και ὅτι πρὸς φόβον ἀπέβλεπε, φησὶ· *Και ἐνεκότες Ἦσαῦ τῷ Ἰακώβ περὶ τῆς εὐλογίας, ἧς ἠεὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ.* Καὶ ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ὀργὴ ἦν πρόσκαιρος τοῦτο, διὰ τῆς λέξεως ἐσημανεν ἡμῖν τῆς κακίας αὐτοῦ τὴν ὑπερβολήν. *Ἐνεκότες γάρ, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, ἐνέκειτο, ἐπέμενε, ὡς και διὰ τῶν ῥημάτων τὴν ἐν τῷ βῆθει κρυπτομένην γνώμην φανεράν καταστήσας.* Εἶπε γάρ, φησὶν, *ἐν τῇ διανοίᾳ· Ἐγγισάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους τοῦ πατρὸς μου, ἵνα ἀποκτείνω Ἰακώβ τὸν ἀδελφόν μου.* Ὅντως ἄρα και τῶν μαινομένων αὐτῶν οὐκ ἔλαττον ὁ θυροῦμενος παραπαλεῖ. Σκόπει [521] γάρ, ὅπως καλῶς τοὺς μαρινομένους ὁ δαίμων ἐκείνος ἐπεισελθὼν ἐκφρονας ἐργάζεται, και ἐναντία τοῖς ὀρμημένοις διαπράττεσθαι ἀναπειθεῖ. Οὐ γάρ ὀρῶσιν ὑγιῶς, οὔτε ἕτερον τι διαπράττονται τῶν χρησίμων, ἀλλὰ καθάπερ τὰς αἰσθήσεις πεπνηρωμένοι, και τὸ διακριτικὸν διαφθεβεραντες, οὕτως ἅπαντα ἐργάζονται. Οὕτω και ὁ θυμοῦμενος, οὐ τοὺς παρόντας ἐπιγινώσκουσιν, οὐ συγγενείας μέμνηνται, οὐ φίλας, οὐ συνθελας, οὐκ ἀξιώματος, οὐκ ἄλλου τινὸς ἔνοιαν λαμβάνουσιν, ἀλλ' ὅλοι ὑπὸ τοῦ θυμοῦ τυραννοῦμενοι κατά κρημνῶν φέρονται. Τί οὖν ἂν εἴη τῶν τοιούτων ἑλεεινότερον, ὅταν ἀλόντες ὑπὸ τοῦ πάθους, και ἀχμάλωτοι γενόμενοι, και πρὸς φόβον εἰσίνονται; Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος τὴν ῥίζαν ἀποσπάσαι βουλόμενος τοῦ κακοῦ, γράφων παρήνει, οὕτω λέγων, *Πᾶσα ὀργὴ και θυμὸς και κραυγὴ ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ.* Οὐ μόνον, φησὶ, θυμοῦσθαι ὑμᾶς οὐ βούλομαι, οὐδὲ μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ μηδὲ μετὰ κραυγῆς τοῖς πλησίον διαλέγεσθαι, κραυγὴν ἐνταῦθα λέγων, τὴν ὑπὸ τοῦ θυμοῦ γινομένην. Ὅταν γάρ τὸ πάθος ἐνδοθεν διεγείρηται, και ἡ καρδία οἰδαίνῃ, οὐκ ἔτι λοιπὸν ἡ γλῶσσα ἡρέμα φθέγγεσθαι ἀνέχεται, ἀλλὰ τὴν διάθεσιν τῆς καρδίας ἐμφαίνουσα, μετὰ κραυγῆς τῷ πλησίον διαλέγεσθαι παρασκευάζει. Βουλόμενος οὖν ἐν γαλήνῃ διαγεῖν διηνεκεῖ τοὺς αὐτῷ πειθομένους ὁ μακάριος οὗτος, εἰπὼν, *Πᾶσα ὀργὴ, ἔδειξε τί ἐστὶ Πᾶσα ὀργὴ, ἡ ἀφ' οἴου δὴ ποτε πράγματος κινουμένη· και πᾶς θυμὸς*

benedixi eum, et sit benedictus. Hoc autem faciebat justus, sapientia Dei illius linguam dirigente, ut cum ille omnia diligenter didicisset, scire posset nihil ei profere vel primogenituram, vel venationem. 34. *Auditis sermonibus patris, Esau clamavit voce magna et acerba.* Quid est, *Voce magna et acerba?* Indignationem significavit per verbum, et iram magnam qua succensus est cum hæc didicisset. *Et dixit, Benedic, obsecro, et me, pater.* 35. *Dixit autem ei: Frater tuus venit cum dolo, et accepit benedictionem tuam.* Prior, inquit, frater tuus benedictionem omnem ubertim et copiose abripuit. Et ut sciassupernam gratiam ad hoc fuisse cooperatam, ut justus deciperetur, vide quomodo ipse hoc fateatur dicens: *Venit frater tuus cum dolo: quasi excuset se apud filium, et illum doceat dicens, Ignorans illi benedictiones impendi, et paratus eram tibi eas largiri: sed ille Venit cum dolo, et accepit benedictionem tuam; quæ tibi præparata erant, ille præripuit: non hoc mea culpa factum est.* 36. *Et dixit, inquit, Esau: Recte vocatum est nomen ejus Jacob; supplantavit enim me jam secundo: et primogenita mea tulerat, et nunc accepit benedictionem meam.* Non in vanum, inquit, nomen hoc sortitus est: supplantationem enim interpretatur nomen ejus (*a*): id quod hic in me declaravit, et primogenitura et benedictione me privans. Quid igitur ad Isaac Esau: *Non reservasti et mihi benedictionem, pater?* 37. *Respondit autem Isaac, et dixit Esau: Disce, inquit, quod omnes benedictiones in eum effudi, Cum eum fecerim dominum tuum.* Vide quomodo statim ab hoc exorditur, et nihil aliud ei quam servitutem significat et subjectionem: ac dicit: *Si eum feci dominum tuum, et omnes fratres ejus servos, frumento et vino stabilivi eum: tibi autem quid faciam, fili?* Nihil aliud ultra relictum est: cum dominum eum fecerim tuum, et omnes fratres famulos, et rerum necessariorum ubertatem precatus ei sim, quid aliud ultra relictum est? 38. *Dixit autem Esau ad patrem suum: Num benedictio una tibi est, pater? Benedic, obsecro, et me.* Quoniam audivit patrem dicentem: *Et benedixi eum, et benedictus erit,* atque omnem illi deinde benedictionem manifestavit: tunc inquit, *Benedic, obsecro, et me, pater: num una tibi benedictio est?* Non potes et mihi tuam benedictionem impartiri, qui ita a te diligor, qui primogenitus, qui a te in venationem missus sum? Conturbavit patrem verbis. *Compuncto autem Isaac, inquit, clamavit voce magna Esau, et flevit.* Vidit patrem consilio destitutum, et non posse, neque velle revocare quæ facta sunt: et clamori etiam adjecit ploratum, ut ad majorem commiserationem patrem flecteret. Misertus itaque ejus Isaac dixit ei: 39. *Ecce de pinguedine terræ erit habitatio tua, et de rore cæli desuper, 40. et in gladio tuo vives, et fratri tuo servies: erit autem quando depones et exsolves jugum ejus a collo tuo.* Quoniam, inquit, et ipse meam benedictionem desideras, disce non esse possibile ut agam quæ divinæ voluntati adversa sunt; sed et tibi quidem apprecor, ut rore cæli fruaris: scias

(a) עֵקֶב *Ekeb* Hebræis est *planta pedis*, sive etiam *supplantatio*, unde factum עֵקֶב.

autem te militarem vitam acturum esse: nam *In gladio tuo vives, et fratri tuo servies.*

8. Cæterum nullus hæc audiens miretur, videns post hæc fratrem ejus vagantem ob illius metum, et in terram alienam contendentem: neque initia attendens, existimet vaticinium excidere. Nam quando Dominus aliquid pollicetur, etsi contraria iis quæ pollicetur videamus in principio evenire, non turbemur: neque enim possibile est ut ad finem usque promissa excidant. Hoc autem fit, ut dum justi per omnia fulgidiores redduntur, abundantiam virtutis Dei manifestam nobis omnibus faciant. Et in unoquoque justorum hoc invenies, si volueris historiis singulas diligenter animadvertere, quod sane nunc quoque factum est. Ne hoc attendas, quod nunc statim profugus sit, sed cogita gloriam quæ posthac sequetur; ut quomodo temporis processu hic ipse sic terribilis illi factus, tantam erga eum declaret reverentiam: quomodo item in tantam venerit gloriam post ærumnas, quas in terra aliena tulit, ut qui ex ipso nati sunt, in immensam multitudinem propagentur, et ejus nomine tota gens cognominetur et insigniatur. Nunc autem docet nos divina Scriptura fratris indignationem, qua ad homicidium spectabat, inquit: 41. *Et odio gravi prosequeretur Esau Jacob propter benedictionem, quam dixerat eum pater suus.* Et ut seianus non fuisse simplicem subitanam iram, per dictionem nobis significavit malitiæ ejus excessum. *Gravi odio prosequeretur, dicit: hoc est, instabat et perseverabat odium, ita ut et mentem in profundo latentem per verba significaret.* *Dixit enim in corde suo: Appropinquant dies luctus patris mei, ut occidam Jacob fratrem meum.* Vere omnino is qui irascitur non minus quam ii qui furiosi sunt, insanit. Considera enim quomodo dæmon ille sicut insanientes subingressus, mente destituit quos corripit, et suadet ut plane contraria faciant iis quæ oculis videntur. Neque enim recte vident illi, neque aliud quiddam faciunt: sed quasi hebetatis sensibus, et judicandi vi amissa, faciunt omnia. Ita sane et qui irascuntur, non agnoscent præsentem, non memores sunt cognationis, non amicitiam, non consuetudinem, non dignitatem, neque quidquam aliud in mentem admittunt, sed iræ vi pressi, in præceps miserabiliter feruntur. Quid igitur illis miserius fuerit, quando victi et capti ab ægritudine animi etiam ad homicidium festinant? Propterea beatus Paulus radicem hujus mali volens extirpare, admonet, sic scribens: *Omnis ira et indignatio, et clamor auferatur a vobis cum omni malitia (Ephes. 4. 31).* Non solum, inquit, nolo vos succensere et indignari, et irasci, sed neque cum clamore proximis loqui: clamorem hic dicens, qui ab ira nascitur. Quando enim morbus hic intrinsecus excitatur et cor tumet, non jam sinit ut lingua placide loquatur; sed affectionem cordis demonstrans, efficit ut clamose cum proximo loquatur. Volens igitur beatus ille sibi obtemperantes in perpetua versari tranquillitate, dixit: *Omnis ira (hoc est, a quacumque causa moveatur), et omnis indignatio et omnis clamor tollatur a vobis: deinde radicem hujus*

mali volens arefacere, et inutilem reddere, dicit: *Cum omni malitia*. Nam qui sic afficitur, semper in portu sedet a terrenis fluctibus liber; et neque tempestatem timet, neque naufragium; sed quasi in tranquillitate navigans, vel in placido portu sedens, ita presentem vitam trahit, non solum ab omni perturbatione liber, sed et immortalium et ineffabilium bonorum fructus sibi per omnia concilians: qui nobis omnibus concedantur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, et sancto Spiritui sit gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LIV.

Rebecca autem vocato filia suo juniore dixit ei
(Gen. 27. 42).

1. *Gratiæ divinx auxiliium. Conscientia sufficiens magister.*—Vidistis heri publicani bene affectum animum, et Domini ineffabilem misericordiam, et Judæorum stupiditatem immensam (a)? Vidistis quomodo omnes nos erudierit beatus Mathæus, statim obediens, et tantam morum mutationem præ se ferens: quia in voluntate vestra, post supernam gratiam, sitæ sunt et virtutes, et vitia: et quia studio nostro possumus fieri virtutibus conspicui; et contra desides facti, in peccati præcipitium deferri? Hoc enim est quo a brutis differimus, quia ratione insigniti sumus a benigno Deo, et in natura nostra insita est scientia boni et mali. Nullus ergo prætexat, se ex ignorantia virtutem negligere, vel quia nullum habeat viæ ducem et commonstratorem. Sufficentem enim magistrum habemus conscientiam, et fieri non potest, ut quis illo adjumento privetur. Nam simul cum formatione hominis insita est illi scientia faciendorum, ut rectum suum animum declarans in presenti vita, quasi in palæstra quadam exercitatus ad virtutum labores, probitatis virtutisque præmia reportet, et brevi tempore in laboribus decursu, perpetuas coronas mereatur, atque in fluxu hoc sæculo virtutem amplexatus, æternis bonis in infinita sæcula fruatur. Id sane scientes, fratres, nostram ne perdamus nobilitatem, ne simus post tantam beneficentiam ingrati, ne sectemur voluptates, quæ tam brevi tempore durant, perpetuum dolorem nobis accersentes: sed ante nos semper intuentes oculum illum qui numquam sopitur, qui et abscondita cordis novit, res nostras ita instituamus et moderemur, et muniti armis Spiritus bene affectum animum exhibeamus, ut superno fruente auxilio, devicto hoste illo et adversario nostro, ejusque machinamenti inutilibus redditis, bonis illis frui valeamus, quæ promisit Dominus diligentibus se. Ne ergo quis spectet ad laborem virtutum, sed lucrum inde partum cogitans prompte labores suscipiat. Nam si ii qui in terrenis versantur negotiis, et ad colligendas opes insaniant,

(a) Hic commemoratur homilia ubi de publicano penitente, de Judæorum stupiditate, deque Mathæi apostoli vocatione agebatur: an vero hæc homilia ex editarum numero sit, nondum explorare potui; suspicor tamen ex amissarum numero esse.

omnia prompte suscipiunt faciendæ; et pericula maris, naufragia, piratarum insidias prospicientes non franguntur, nec segniore sunt, quamvis de fine nihil certi habeant: qualem nos habituri sumus defensionem, si non omni studio et alacritate accingamur ad virtutum studia et agones, propter æterna illa bona? Quare ita ingrati sumus benefactori nostro, et neque quæ jam donata sunt versamus animo, neque prociensa cogitamus; sed omnem propemodum oblitum, frustra, et in vanum, quasi pecudes, vitam totam transigimus: animæ quidem nullam habentes curam, ventrem autem solum dirumpentes cibis, atque etiam propter hoc misero corpori perniciem parantes, ac propter intemperantiam et ingluviem innumera nobis negotia facimus et accersimus, dum animam fame perire sinimus? tametsi præstantior anima sit quam corpus, et ablata illa, hoc mortuum relinquatur. Cum igitur oporteret et huic atque illi congrua et convenientia præbere alimenta, modum neque hic, neque illic servantes, utrique nocemus: hoc plus quam oportet anginantes, illam autem fame perire cogentes. Id quod universorum Dominus loco maximæ indignationis aliquando interminatus est Judæorum populo dicens: *Dabo vobis non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi sermonem Domini* (Amos 8. 11); docens nos, illam quidem famem corpus macilentum reddere, hanc autem animam attenuare: id ipsum, quod Dominus tunc supplicii loco illis minabatur, nunc nos sponte nobis attrahimus; idque postquam Deus tantam nostri curam declaravit, et dispensavit, ut cum sacrarum Scripturarum lectione habeamus et a doctoribus admonitiones.

Cum lectione Scripturæ monita Doctorum.—Ideo oro vestram caritatem, ut excussa desidia paululum expergiscamini, et studium omne in animæ salutem transferatis. Sic enim et a Deo benevolentiam uberem attrahetis, nosque alacriores ad docendum vos erimus, quos videbimus consilio nostro parere. Quoniam et agricola, quando videt terram fecundam, culturæ idoneam fructuumque feracem, parat se etiam ipse ut majori studio illam colat: eodem modo et nos si viderimus vestrum in divinis profectum, et vos ea quæ a nobis dicuntur, factis studiose implere, majorem docendi laborem exhibebimus: utpote scientes, nos non in petris seminare, sed in pingui et profunda terra.

2. *Utilitatem, non plausus auditorum, querit Chrysostomus. Radix homicidii invidia.*—Ea enim de causa quotidie vobis concionamur, ut aliquid lucri faciatis, et virtutes vestræ crescant, nosque lætemur vestrum videntes profectum. Numquid enim temere et in vanum dicere volumus, ut a vobis laudum fructus recipiamus, et ut plaudentes manibus recedatis? Non hoc spectamus; absit: sed vestram utilitatem. Mea maxima laus est et summus plausus, si quis a vitii ad virtutem convertatur, si quis antea deses, nostra adhortatione studiosus fiat: hoc et mihi maximum affert solatium et laudem, et vobis lucrum et divitias spirituales. Sed non ambigo, quia multum studii ex-

καὶ πᾶσα κραυγὴ ἀρθήτω ἀφ' ὀμῶν· εἶτα αὐτὴν τὴν
ρίξαν τῆς κακίας ξηρᾶναι βουλόμενος καὶ ἀκαρπον
ἐργάσασθαι, φησὶ, Ἔν πάσῃ κακίᾳ. Ὁ γάρ οὕτω
διακείμενος διηνεκῶς ἐν λιμένι κἀθήται, τῶν ἀπὸ τῆς
γῆς κωμάτων ἀπηλλαγμένος, καὶ οὕτε χειμῶνα δέ-
δοικαν, οὕτε ναυάγιον, ἀλλὰ καθάπερ ἐν γαλήνῃ
πλέων ἢ ἐν εὐδίῳ λιμένι καθήμενος, οὕτως ἔλκει τὸν
παρόντα βίον πάσης ταραχῆς ἐκτὸς ὧν ⁹, καὶ οὐ μό-
νον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀθανάτων καὶ ἀπορρήτων
ἀγαθῶν τὴν ἀπολαυσὶν ἐαυτῶ διὰ πάντων προξενεί-
ων γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φι-
λάνθρωπιᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ
τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος,
τιμῆ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΔ'.

**Καλέσασα δὲ Ῥεβέκκα τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν γεώ-
τερον, εἶπεν αὐτῷ.**

α'. Εἶδετε θῆξ ἐὰν τοῦ τελώου τὴν πολλὴν εὐγνωμο-
σύνην, καὶ τοῦ Δεσπότη τὴν ὄφασιν φιλάνθρωπιαν,
καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀναισθησίαν ;
[522] Εἶδετε πῶς ἅπαντας ἡμᾶς ἐπαίδευσεν ὁ μακάριος
Ματθαίος, δι' ὧν οὕτω ταχέως ὑπήκουσε, δι' ὧν
τοσαύτην ἐπεδειξάτο τὴν μεταβολὴν, ὅτι ἐν τῇ προ-
ειρέσει κείται τῇ ἡμετέρῃ, μετὰ τὴν ἀνωθεν χάριν, τὰ
τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας · καὶ ὅτι καὶ σπουδάσαν-
τες δυνάμεθα γενέσθαι ἐνάρτετοι, καὶ βραθυμῆσαντες
κάλιν εἰς τὸν τῆς ἀμαρτίας κρημνὸν καταφερόμεθα ;
Τοῦτο γάρ ἐστιν ὧ τῶν ἀλόγων διεστέκαμεν, τὸ λόγῳ
τετιμηθῆναι ἡμᾶς παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, καὶ
ἐν τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ ἐναποκεῖσθαι τὴν γνώσιν τοῦ
χαλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ. Μηδὲς τοίνυν προφασίζεσθαι
ὡς δι' ἄγνοιαν ἀρετῆς ἀμαλῶν, ἢ διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν
ὑποδεικνύντα τὴν ταύτης ὁδὸν. Ἀρχοῦντα γάρ ἔχο-
μεν διδασκαλὸν τὸ σωεῖδος, καὶ εὐχολοῦν τέ τινα ἀπ-
εσπερηθῆναι τῆς ἐκείθεν βοήθειας. Καὶ γὰρ ἀμα τῇ
πλάσει τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ γνώσις τῶν πρακτέων
αὐτῷ ἐναπετέθη, ἵνα τὴν οἰκειὰν εὐγνωμοσύνην ἐπι-
δειξάμενος, καθάπερ ἐν παλαιστῆρ τινὶ, τῷ παρόντι
βίῳ ἐγγυμασάμενος πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόνους,
τὰ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς βραβεῖα κομισθῆναι, καὶ ἐν βραχεῖ
χρόνῳ πονήσας, ἐν διηνεκῇ τῷ αἰῶνι τῶν στεφάνων
ἀξυμωθῆναι, καὶ ἐν τῷ ἐπικτήτῳ τούτῳ αἰῶνι τὴν ἀρετὴν
ἐλόμενος, ἐν τοῖς ἀπείροις καὶ αἰδίῳ αἰῶσι τῶν
ἀθανάτων ἀγαθῶν ἀπολαύη. Ὅπερ εἰδότες, ἀγαπη-
τοὶ, μὴ προδῶμεν ἡμῶν τὴν εὐγένειαν, μὴ ἀγνώμονες
περὶ τὴν τοσαύτην εὐεργεσίαν γενώμεθα, μηδὲ τὸ
πρόσκαιρον τῆς δοκούσης ἡδονῆς μεταδώσαντες,
διηνεκῇ τὴν ὀδύνην ἐαυτοῖς κατασκευάσωμεν· ἀλλὰ
τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν τὸν τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας
ἐπιστάμενον διηνεκῶς προορῶμενοι, οὕτως ἅπαντα
τὰ καθ' ἑαυτοὺς οικονομῶμεν, καὶ τοῖς ὅπλοις τοῦ
Πνεύματος φραζόμενοι, καὶ τὴν οἰκειὰν εὐγνωμοσύ-
νην ἐπιδειξάμενοι, ἐπισπασώμεθα τὴν ἀνωθεν ῥοπήν,
ἵνα τῆς ἐκείθεν ἀπολαύσεως συμμαχίας, καὶ τοῦ
ἐχθροῦ καὶ πολεμίου περιγενόμενοι, καὶ ἀκυρα αὐτοῦ
καταστήσαντες τὰ μηχανήματα, τῶν ἀγαθῶν ἐκεί-
νων ἀπολαῦσαι δυνηθῶμεν, ὧν ἐπηγγελίκατο τοῖς
ἀγαπίοις αὐτὸν ὁ Κύριος. Μὴ τοίνυν πρὸς τὸν πόνον
τις ὁράτω τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ τὸ ἐντεῦθεν κέρδος λο-
γίζόμενος ἐτοίμως τοὺς ὑπὲρ ταύτης πόνους κατα-
δεχέσθαι. Εἰ γάρ οἱ περὶ τὰ βιωτικὰ στερφόμενοι,
καὶ περὶ τὴν τῶν χρημάτων συλλογὴν μεμηνότες,
ἅπαντα προθύμως καταδέχονται, καὶ τοὺς κατὰ θά-

λατταν κινδύνους, καὶ τὰ ναυάγια, καὶ τὰς τῶν πει-
ρατῶν ἐφόδους προορῶντες, οὐδὲ οὕτως ὀκνηρότεροι
γίνονται, καὶ ταῦτα οὐδὲ θαρβέειν περὶ τοῦ τέλους δυ-
νάμενοι· πόλιν ἡμεῖς ἔξομεν ἀπολογία, τῶν ἀθανά-
των ἐκείνων ἕνεκεν πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας
μὴ πάση σπαυδῇ καὶ προθυμίᾳ ἀποδύομενοι ; Τίνας
ἕνεκεν οὕτως ἀγνώμονες περὶ τὸν εὐεργετήν γινόμε-
θα, καὶ οὕτε τὰ ἥδη δωρηθέντα λογίζομεθα, οὕτε τὰ
ἐπαγγεθέντα ἐννοοῦμεν, ἀλλὰ πάντως, ὡς εἰπεῖν,
λήθην ποιησάμενοι, ἀπλῶς καὶ εἰκῆ βουσιμῶν δι-
κην βίον ἅπαντα παρατρέχομεν, τῆς μὲν ψυχῆς οὐδε-
μίαν ἐπιμέλειαν ποιούμενοι, τὴν δὲ γαστέρα μόνην
διαβρόχυντες, καὶ πολλὴν διὰ ταύτης τῷ ταιαπῶρῳ
τούτῳ σώματι τὴν λύμην κατασκευάζοντες, καὶ τοῦτα
μὲν διὰ τῆς ἀμετρίας, καὶ τῆς πολλῆς ἀδηφαγίας
μυρία πρῶγματα κατασκευάζειν ἡμῖν παρασκευάζο-
μεν, τὴν δὲ ψυχὴν λιμῶ τήκεσθαι συγχωροῦμεν ;
[523] καίτοι ψυχὴ σώματος κυριώτερον, καὶ ἐκείνης
ἀπειρηκυίας νεκρὸν τοῦτο καταλείπεται. Δέον οὖν
κάκειν τὴν κατέλληλον καὶ ἀρμόττουςαν παρέχειν
τροφήν ἡμᾶς, ἐκπότεροις λυμαίνομεθα, ἀμετρίαν καὶ
ἐνταῦθα κάκει πολλὴν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τὸ μὲν
ὑπὲρ τὴν χρεῖαν παίνοντες, τὴν δὲ ὑπὸ λιμοῦ δια-
φθειρεσθαι καταναγκάζοντες. Καὶ ὅπερ ὁ τῶν ὀλων
Δεσπότης ἐν τάξει μεγίστης ἀγανακτῆσεως ἠπειλήσῃ
ποτε τῷ τῶν Ἰουδαίων ἔθιμῳ, λέγων, Ἄδωσω ὑμῖν ὅθ
λιμὸν ἀρετοῦ, οὐδὲ δίψην ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ
ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου, διδάσκων ἡμᾶς ὅτι ἐκεῖνος
μὲν ὁ λιμὸς τὸ σῶμα κατατείνειν δύναται, οὗτος δὲ ὁ
λιμὸς αὐτῆς καθικνεῖται τῆς ψυχῆς· τοῦτ' αὐτὸ νῦν,
ὅπερ ἀντὶ τιμωρίας ἐκείνοις ἐπάγειν τότε ἠπειλήσεν ὁ
Δεσπότης, ἡμεῖς ἐκόντες ἐπισπώμεθα, καὶ ταῦτα τοῦ
Θεοῦ τοσαύτην περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐπιδειξαμένους, καὶ
οικονομήσαντες μετὰ τῆς ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀναγκώσεως,
ἔχειν ἡμᾶς καὶ τὴν ἀπὸ τῶν διδασκάλων νοουσίαν.

Δι' ὃ παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, πᾶσαν
βραθυμίαν ἀποτινάξασθαι καὶ διεγερθῆναι μικρὸν,
καὶ πᾶσαν τὴν σπουδὴν μεταθεῖναι ἐπὶ τὴν τῆς
ψυχῆς σωτηρίαν. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὴν παρὰ τοῦ
Θεοῦ ἐνοιαν μετὰ δαψιλείας ἐπισπάσθητε, καὶ ἡμεῖς
προθυμότερον τὴν πρὸς ὑμᾶς διδασκαλίαν ποιησώ-
μεθα, ὀρῶντες εἰς ἔργον ἡμῶν ἐκβαίνουσαν τὴν συμ-
βολήν. Ἐπεὶ καὶ γεωργίως, ἐκπεῖσαν βῆ τῆς γῆς τὴν
ἐπιτηδεύσητα πολλὴν παρέχουσαν αὐτῷ τῶν καρπῶν
τὴν φορὰν, καὶ αὐτὸς μετὰ πλείονος τῆς σπουδῆς
πρὸς τοὺς τῆς γεωργίας πόνους ἐπαποδύεται· τὸν
αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡμεῖς ἂν θεασοίμεθα τὴν κατὰ
θεὸν ὑμῶν προκοπὴν, καὶ ὅτι τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα
διὰ τῶν ἔργων ἐνδεικνύσθαι σπουδάξωμεν, πλείονα καὶ
αὐτοὶ τὸν πόνον τὸν διδασκαλικὸν ἐπιδειξόμεθα· ἅτε
εἰδότες ὅτι οὐ κατὰ πετρῶν στείρομεν, ἀλλ' εἰς λιπα-
ρὰν καὶ βαθύγειον καταβάλλομεν τὰ σπέρματα.

β'. Διὰ γὰρ οὗτο καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὴν πρὸς ὑμᾶς
διδασκαλίαν ποιούμεθα, ἵνα καὶ ὑμεῖς κερδάναντες τι
χρησίμον ἐντεῦθεν ἀπέληθητε, καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ὑμῖν
αὐξάνηται, καὶ ἡμεῖς ὀρῶντες ὑμῶν τὴν προκοπὴν
εὐφραινώμεθα. Μὴ γὰρ ἀπλῶς καὶ εἰκῆ λέγειν βουλό-
μεθα, ὥστε τὸν παρ' ὑμῶν ἔπαινον καρπώσασθαι, καὶ
ἵνα κροτήσαντες ὑμεῖς ἀναχωρήσητε ; Οὐ διὰ τοῦτο,
μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν.
Ἔμοι μέγιστος ἔπαινος καὶ ἀρχετός, εἰ τις ἀπὸ τῆς
κακίας ἐπὶ τὴν ἀρετὴν μεταβάλλοιτο, εἰ τις πρὸς τού-
του βήθυμος ὦν, σπουδαῖος ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν ὑπο-
μνήσεως γένηται· τοῦτο καὶ ἔμοι μέγιστον φέρει τὸν
ἔπαινον καὶ τὴν παραμυθίαν, καὶ ὑμῖν πολὺ τὸ κέρδος
καὶ τὸν πλοῦτον τὸν πνευματικόν. Ἀλλὰ καὶ ὅτι μὲν

⁹ Ὁρθ. mss. ταραχῆς ἐλευθερος ὧν.

πολλὴν ἐπιδειξέσθε τὴν σπουδὴν, οὐκ ἀμφιβάλλοι· οἶδα γάρ ὅτι θεοδιδάκτοι ἐστε, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθεύειν. Διὰ τούτο ἐνταῦθα στήσας τὴν περὶ τοῦτου συμβουλὴν, τῆς συνήθους ἀφομαὶ διδασκαλίας ἐκ τῶν τοῦ μακαρίου Μωϋσέως ῥημάτων, μᾶλλον δὲ τῶν παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δι' αὐτοῦ ἡμῖν εἰρημένων, μικρὰ τινα εἰς τὸ μέσον προσθεῖς, ἐκείθεν ὑμῖν σημερον τὴν ἐστίασιν παραθήσομαι. ἤκούσατε πρῶτον ὅπως κατὰ τὴν συμβουλὴν τῆς Ῥεβέκκας ἅπαντα διαπραξάμενος ὁ Ἰακώβ, τὴν παρὰ τοῦ [524] πατρὸς εὐλογίαν ἐπεσπάσατο, τὴν ἑταινετὴν ἐκαίνην κλοπὴν ἐπιδειξάμενος, δι' ὃ καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συνεργίας ἀπέλυσσε, καὶ εἰς ἔργον ἐξῆλλα ἐν αὐτῷ τὸ σπουδαζόμενον· ἄλλ' ἐπειδὴ ἐντεῦθεν αὐτῷ πολὺς ὁ φθόνος ἐτίχτετο παρὰ τοῦ Ἡσαῦ, καὶ πρὸς φόνον λοιπὸν παρεσκευάζετο· τοιοῦτον γὰρ τοῦτ' ἐτὸ ὀλέθριον πάθος· οὐ πρότερον ἵσταται, μέχρις ἂν τὸν ὑπὸ τοῦ πάθους ἄλόντα κατὰ κρημνῶν ἐνεγθῆναι παρασκευάσῃ, καὶ πρὸς τὴν τοῦ φόνου παρνομίαν δραπεῖν. Ῥίζα γάρ τοῦ φόνου ὁ φθόνος. Οὕτω καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ Κάιν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἄβελ γέγονεν. Οὐδὲν γὰρ ἔχων οὐδὲ ἐκεῖνος, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἐγκαλέσαι τῷ ἀδελφῷ, ἐπειδὴ εἶδεν εὐδοκιομῶντα παρὰ τῷ δεσπότῃ τῶν ὄλων ἀπὸ τῆς προσκομιδῆς τῶν δώρων, καὶ ἑαυτὸν ἀπόβλητον γεγεννημένον διὰ τὴν οικεῖαν βρύθμειαν, εἰς φθόνον εὐθύς διεγέρετο, καὶ τὴν ρίζαν τοῦ φόνου τεκῶν ἐν τῇ διανοίᾳ, παραχοῆμα καὶ τὸν καρπὸν ἐκείνον τὸν ὀλέθριον ἐπέδειξετο, καὶ τὸν φόνον εἰς ἔργον ἤγαγεν. Οὕτω δὴ καὶ νῦν ὁ Ἡσαῦ ἰδὼν τὸν ἀδελφὸν τὰς εὐλογίας παρὰ τοῦ πατρὸς δεξάμενον, καὶ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς βασκανίας εἰς φόνον ἔβενεχθεῖς, ἐμέλετα τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἀναίρεσιν.

Ἄλλ' ἡ θαυμασία μήτηρ τοῦτο αἰσθημένη, πάλιν τὴν μητρικὴν φιλοστοργίαν περὶ τὸν παῖδα ἐπιδείκνυται καὶ συμβουλὴν εἰσάγει τὴν δυναμένην αὐτὸν ἐξαρπάσαι τῶν τοῦ ἀδελφοῦ χειρῶν. *Κατέλασσα γὰρ, φησὶ, τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν νεώτερον, εἶπεν αὐτῷ· Ἰδοὺ Ἡσαῦ ὁ ἀδελφός σου ἀπειλεῖ σοὶ ἀποκτεῖναι σε. Νῦν οὖν ἀκουσὸν μου τῆς φωνῆς. Ἡ πειρά σε διδασκέτω, φησὶν, ὅτι τὰ λωσιτελῆ σοὶ συμβουλεύω, καὶ καθάπερ ἤδη τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούσας, τὰς μεγάλας ἐκείνας εὐλογίας ἐπεσπασώ παρὰ τοῦ πατρὸς, οὕτω δὴ καὶ νῦν ἀκουσόν μου τῆς φωνῆς, ἵνα διαφυγῆναι δυνηθῆς τοῦ ἀδελφοῦ τὰς χεῖρας. Οὕτω γὰρ ἑαυτὸν ἐλευθερώσεις τῶν κινδύνων, κάμῃ τοῦ πένθους. Εἰκόσ γὰρ ἐκείνον, εἰ τοῦτο τολμήσειε, δίκην ἀπαιτηθῆναι, καὶ πανταχόθεν ἐμοὶ τῆς ὀδύνης τὴν ἐπίτασιν ἀβέσβαι. Ἀκουσον οὖν μου τῆς φωνῆς, καὶ ἀναστὰς ἀπόδραθι πρὸς τὸν ἀδελφόν μου Λάβαν εἰς Χαρρὰν, καὶ οἰκησον μετ' αὐτοῦ ἡμέρας τιτὰς, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμόν σου ἐπὶ τὴν ὀργὴν τοῦ ἀδελφοῦ σου ἀπὸ σοῦ, καὶ ἐπιλάθῃται ὁ πεπολημένος αὐτῷ· καὶ ἀποστείλασα μεταπέμψομαι σε ἐκείθεν, μήποτε ἀσκνωθῶ ἐκ τῶν δύο ὑμῶν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ.* Ἀπιθι, φησὶ, πρὸς τὸν ἀδελφόν μου Λάβαν, καὶ οἶκαι ἐκεῖ μετ' αὐτοῦ. Εἰκόσ γὰρ καὶ τὸν χωρισμὸν καὶ τὸν ἐν μέφω χρόνον λογῶσαι τί πλέον, καὶ παραμυθίσασθαι τὸ πάθος, καὶ τὴν βασκανίαν λωφῆσαι, καὶ λήθην αὐτῷ γενέσθαι τῶν ὑπὸ σοῦ γεγεννημένων περὶ τὴν τῆς εὐλογίας κλοπῆν. Καὶ ἐπιλάθῃται, φησὶν, ὃ πεποληκας αὐτῷ. Εἰκότως, φησὶν, ὀργίζεται· δι' ὃ προσήκει ἐκκλίνας αὐτοῦ τὴν ὀργὴν, ὅπως ἀπὸ τοῦ χρόνου λήθης ἐγγενομένης αὐτῷ, μετὰ ἀσφαλείας λοιπὸν δυνηθῆς τὴν ἐνταῦθα οἰκισιν ποιήσασθαι. Καί

* Post παρεσκευάζετο male in ed. leg. ὁ ἀδελφός, quæ vox in omnibus pene mss. deest. Infra post hæc verba, ρίζα γὰρ τοῦ φόνου ὁ φθόνος, interp. legisse videtur καὶ καρπὸς τοῦ φόνου ὁ φόνος. Nec suo Marte illa inseruisse videtur int., et sunt vere digna Chrys.

^b Savil. et quinque mss. φθόνος.

ἵνα μὴ [525] δυσχερὰν ὁ παῖς ἐπὶ τὴν ἀλλοτριὰν ἀπιέναι καταναγκαζόμενος, ὅρα πῶς παραμυθεῖται τοῦ νέου τὴν ψυχὴν, πρῶτον μὲν εἰποῦσα· *Ἄπιθι πρὸς Λάβαν τὸν ἀδελφόν μου. Μὴ γὰρ πρὸς ξένον τινὰ, φησὶ, κατεπέλιγῶ σε ἀπελθεῖν; Πρὸς τὸν ἀδελφόν τὸν ἐμόν, καὶ οἶκαι μετ' αὐτοῦ ἡμέρας τιτὰς.* Βραχύν, φησὶ, χρόνον, ὀλίγας ἡμέρας, ἕως τοῦ παύσασθαι τὴν ὀργὴν. Νῦν γὰρ καὶ ἀκμάζει αὐτῷ, φησὶν, ὁ θυμὸς, καὶ οὕτε τοῦ πατρὸς αἰδῶ τινα ποιεῖται, καθάπαξ τυραννούμενος ὑπὸ τοῦ πάθους, οὔτε τὴν ἀδελφικὴν στοργὴν ἐν διαβολῇ λαμβάνει, ἀλλ' ἐνὸς μόνου γίνεται, τοῦ τὸν θυμὸν ἀποπληρῶσαι. *Καὶ ἀποστείλασα μεταπέμψομαι σε ταχέως, φησὶν, ἐκείθεν. Σε ἑπανάξω. Ἄπιθι τοίνυν θαρρῶν, ὅτι Ἀποστείλασι μεταπέμψομαι σε·* περὶ γὰρ τοῦ παντὸς ἐστὶ μοὶ ὁ ἀγὼν, καὶ περὶ ἀμφοτέρων δέδοικα, μήποτε ἀποστρεθῶ ἀμφοτέρων. Ὅρα σύνεσις μητρός· πῶς οἰκοθεν κινουμένη, μᾶλλον δὲ τῆ τοῦ Θεοῦ προβῆσει καὶ νῦν ὑπηρετουμένη, ἐκείνα συμβουλεύει τῷ παιδί, ἄπερ ὁ Χριστὸς παρῆναι τοῖς μαθηταῖς, συμβουλεύων μὴ ὀρός χωρεῖν τοῖς κινδύνοις, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναχωρήσεως παραμυθεῖσθαι τοῦ πάθους τὴν μάστιγαν. Τοῦτο τοίνυν καὶ αὐτῇ εἰσηγουμενῇ τῷ παιδί, πρότερον αὐτῷ συμβουλεύσασα καὶ παραβαρῦνασα αὐτοῦ τὸν λογισμὸν, ὥστε μὴ δυσχερᾶναι πρὸς τὸν χωρισμὸν, τότε λοιπὸν καὶ ἀφορμὴν εὐλογῶν τῆ ἀποδημίᾳ περιθεῖναι βούλεται, ὥστε μὴ προφανῶς δόξαι διὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ βασκανίαν ἀναχωρεῖν, μηδὲ τὸν πατέρα γνῶναι τὴν ἀληθῆ τῆς ἀποδημίας αἰτίαν, μήτε τοῦ Ἡσαῦ τὴν κατὰ αὐτοῦ γαργανκτησιν. *Καὶ εἰσελθοῦσα, φησὶ, πρὸς τὸν Ἰσαὰκ ἡ Ῥεβέκκα εἶπε· Προσώχθισα ἐγὼ ζωῆ μου διὰ τὰς θυγατέρας τῶν υἱῶν Χέτ. Εἰ λήψεται Ἰακώβ γυναῖκα ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῆς γῆς ταύτης, ἵνα τί μοι τό ζῆρ;*

γ. Σκόπει πῶς εὐπρόσωπον εὔρε πρόφασιν. Ὅταν γὰρ ἡμῖν ἡ ἄνωθεν συμπτῆτη δεξιὰ, καὶ τὰ δυσχερῆ εὐκόλα γίνεται, καὶ τὰ δύσκολα ῥέδδια. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτῇ εἶχε τὸν τῶν ὄλων θεὸν συναινοῦντα αὐτῆς τῇ γνώμῃ, πάντα τὰ δυνάμενα συντελεῖν τῇ οἰκονομίᾳ τῆ μελλούσῃ, καὶ τοῦ παιδὸς τῆ σωτηρίας, ὑπέβαλεν αὐτῆς τῆ διανοίᾳ. *Προσώχθισα, φησὶν, ἐγὼ ζωῆ μου διὰ τὰς θυγατέρας τῶν υἱῶν Χέτ. Εἰ λήψεται Ἰακώβ γυναῖκα ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῆς γῆς ταύτης, ἵνα τί μοι τό ζῆρ;* Ἐνταῦθα αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ τῶν γυναικῶν τοῦ Ἡσαῦ τὸ δύστροπον, καὶ ὅτι πολλῆς ἀηδίας αὐτοῖς ὑπόθεσις γέγονασιν. Καὶ γὰρ ἀνωτέρω διεγήσατο ἡμῖν ἡ θέλα Γραφῆ, ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τῶν Χετταίων καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαίων γυναῖκας ὁ Ἡσαῦ, *Καὶ ἦσαν ἐρκουσαι τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῇ Ῥεβέκκα.* Τοῦτο οὖν αὐτὸ ὑπομνήσαι αὐτὴν βουλομένη, μονοουχὶ ταῦτά φησι πρὸς αὐτὸν· Οἶδας ὅπως μοι τὴν ζωὴν πικρὰν πεποίηκασιν αἱ γαμεταὶ τοῦ Ἡσαῦ, καὶ ὅπως διὰ τὴν τούτων μοχθηρίαν λοιπὸν πρὸς πάσας ἀπεχθῶς ἔχω τὰς θυγατέρας τῶν υἱῶν Χέτ, καὶ ἅπαν τὸ ἔθνος δι' ἐκείνας μεμίσηκα. Εἰ τοίνυν συμβαίῃ καὶ τὸν Ἰακώβ ἐκ τούτων ἀγαγέσθαι γυναῖκα, ποῖα μοι λοιπὸν ἔσται σωτηρίας ἑλπίς; *Ἰνα τί γὰρ μοι τό ζῆρ;* [526] Εἰ γὰρ ἐκεῖνας ἐνεγχεῖν οὐκ ἰσχύομεν, εἰ καὶ οὗτος φθάσει ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῆς γῆς ταύτης λαθεῖν γυναῖκα, τὰ τῆς ζωῆς ἡμῖν οἴγεται. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ἰσαὰκ, καὶ εἰς ὄπιον ἦνται ἐλθὼν τῆς ἐκείνων κακίας, *Προκαλεσάμενος τὸν Ἰακώβ, εὐλόγησε, φησὶν, αὐτόν, καὶ ἐπέτελλετο αὐτῷ λέγων· Οὐ λήψῃ γυναῖκα ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων· ἀλλ' ἀναστῆς πορεύου εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς τῆς μητρός σου, καὶ λάβε σπαντῶ ἐκείθεν γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μητρός σου. Καὶ οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλὰ βουλό-*

hibituri sitis: scio enim vos a Deo doctos esse, posseque etiam alios admonere. Propter hoc hic sistens meum consilium, pergam ad solitam doctrinam ex verbis beati Mosis, imo Spiritus sancti per eum loquentis: et ubi pauca quædam proposuero, hodiernum vobis illinc convivium apponam. Audistis nuper quomodo Jacob omnia faciens secundum consilium Rebeccæ, patris benedictionem arripuerit, laudatumque furtum commiserit, ideo et cooperatorem Deum habuit, et conatus ejus bene successit: sed quia Esaû ob id ipsi valde invidebat, et se ad cædem præparabat: ita enim se habet mala hæc affectio; non ante desistit, donec a se captum in præceps dejiciat, ita ut ad homicidii currat scelus. Radix enim homicidii invidia [et fructus invidiæ homicidium]. Ita et a principio fuit inter Cain et Abel. Ille enim nihil habens vel parvum vel magnum, de quo accusaret fratrem, ubi vidit illum Domino probari propter oblationem munerum, se vero ob negligentiam suam rejici, ad invidiam statim provocatus est: et nata homicidii radice in mente ejus, statim perniciosum illum fructum attulit, et homicidium commisit. Ita sane etiam Esaû, cum videret accepisse fratrem benedictionem a patre, ab ira et invidia ad homicidium inductus, meditabatur mortem fratris.

Quomodo Rebecca salutis filii sui consuluerit; consilium ab ipsa datum ad consilium ab ipso Christo datum refertur. — Verum admirabilis illa mater hoc sentiens, iterum maternum amorem erga filium declaravit: et consilium attulit quo posset fratris manus eripi. 42. *Vocato enim, inquit, filio suo juniore, dixit ei: Ecce Esaû frater tuus minatur tibi mortem.* 43. *Nunc igitur audi vocem meam.* Experientia te doceat me tibi utilia consulere; et sicut jam audita voce mea, magnas illas a patre benedictiones assequutus es: ita et nunc audi vocem meam, ut effugere possis fratris manus. Sic enim et temetipsam a periculo liberum reddes, et me a luctu. Verisimile enim est illum, si hoc ausus fuerit, poenam daturum esse, atque ita undique mihi gravis dolor et cruciatus erit. *Audi igitur vocem meam, et surge, statimque vade ad Laban fratrem meum in Charram, 44. et habita cum eo ad aliquot dies, usquequo avertatur ira et indignatio fratris tui erga te, 45. et obliviscatur quæ ei fecisti: et mittam et reducam te inde, ne forte uno die vobis ambobus orber.* *Abi, inquit, ad fratrem meum Laban, et habita illic cum eo.* Verisimile enim est separationem et temporis processum posse aliquid amplius, nempe mihigere iram, invidiam sedare et oblivionem afferre eorum quæ in furto benedictionis gesta sunt. *Et obliviscatur, inquit, quæ feceris ei.* Verisimile est, inquit, eum irasci: ideo par est ut iram et impetum ejus

declines, si forte per tempus rei gestæ obliviscatur, et postea cum libertate possis hic domicilium habere. Et ne filius ejus gravatim ferat, quod cogatur in alienam terram abire: vide quomodo soletur illius animam. Primum quidem dixit: *Abi ad Laban fratrem meum.* Num ad extraneum et alienum ire te jubeo? *Ad fratrem meum abi, et habita cum eo ad dies aliquot.* Breve, inquit, tempus, paucos dies, quousque quiescat ira. Nunc enim fervet indignatio ejus, neque patris habebit reverentiam ira semel inundante, neque quantum fraternæ necessitudini debeat in mentem accipiet: sed unum hoc aget, ut furem suum expleat. *Et mittens, statim inde reducam te.* Te, inquit, revocabo. Abi igitur bona cum fiducia; te enim nuntiis eo missis reducam: nam de toto mihi certamen est, de utroque anxia sum, ne forte utroque priver. Vide sapientiam matris, quæ a seipsa mota, imo Dei prædictioni etiam nunc serviens, illa consulit puero quæ Christus discipulis suis consulebat, ne temere periculis se immiscerent, sed secessu insaniam male affectorum demulcerent. Hoc igitur etiam illa filio consulit, primum ejus animo stuciam indens ut discessum non ægre ferret, tunc deinceps et causam honestam profectioni ejus excogitat, ita ut ne manifeste videatur propter fratris invidiam recedere, neve pater sciat veram peregrinationis causam, Esaû scilicet indignationem contra illum. 46. *Et ingressa, inquit, ad Isaac Rebecca dixit: Gravis mihi vita est propter filias filiorum Chet. Si acceperit Jacob uxorem de filiabus terræ istius, ad quid mihi vita?*

3. Considera quomodo honestum invenit obtentum. Quando enim nobis superna gratia cooperatrix est, et difficilia facilia fiunt, et gravia levia. Quia igitur et hæc habuit Deum sententiæ suæ annuentem, omnia, quæ ad futuram dispensationem et ad salutem filii conducere poterant, suggestit ejus menti. *Gravis mihi, inquit, est vita mea propter filias filiorum Chet. Si acceperit Jacob uxorem de filiabus terræ hujus, ad quid mihi vita?* Hic mihi significare videtur pessimis uxorum Esaû mores, quæ eis fuerint multæ amaritudinis causa. Etenim de Esaû superius narravit nobis divina Scriptura, quod acceperit a Chettæis et Evæis uxores, quæ exasperabant Isaac et Rebeccam (Gen. 26. 34. 35). Hæc igitur in memoriam ei suggerere volens, ita fere loquitur: Scis quomodo vitam meam exacerbarunt uxores Esaû, et quomodo propter illarum malitiam in omnes filias filiorum Chet male afficior, et propter illas omnem gentem exosam habeam; si igitur contingat et Jacob ex illis uxorem ducere, quæ mihi postea salutis spes? *Ad quid mihi tum vita?* Nam si illas ferre non possumus, si etiam Jacob ex filiabus terræ hujus uxorem acceperit, actum est de vita nostra. Quibus auditis Isaac, atque malitiæ illarum recordatus, 1. *Isaac advocans Jacob, benedixit eum, inquit, et præcepit ei, dicens: Non sumes uxorem de filiabus Chananæorum; 2. sed surge, et vade in Mesopotamiam, in domum patris matris tuæ, et accipe tibi inde uxorem de filiabus fratris matris tuæ (Cap. 28).* Neque his contentus verbis, voluit et alacriorem eum reddere

¹ In græco, ἐκείνου, ὧν, ἀπὸ τῆς. Ad literam melius esset, *jure irascitur*: et fortassis hoc dicere voluit Chrysostomus. Et vero, ut statim videtur, causa aderat ut irasceretur Esaû, ob surreptam sibi fraude primogenituram. Etsi enim dicat Augustinus, Tomo IV, cap. 10, post initium, id quod suadente matre fecit Jacob, non esse mendacium, sed mysterium, et ipse Chrysostomus supra Rebeccæ et Jacobi factum excusaverit; primo tamen intuitu fallaciam conspicimus, et Esaû jure indignatus videtur.

in peregrinatione, et cum iterum benedictionibus confirmat ac dicit: 3. *Deus autem meus benedicet te, et auget te, et multiplicabit te, et eris in congregationes gentium, 4. et dabit tibi benedictionem Abraham patris mei, tibi et semini tuo post te: ut in hereditatem accipias terram peregrinationis tuæ, quam dedit Deus Abraham.* Vide quomodo justus prædicit ei omnia, ac bona ei viatica dat et solatia; prædicit enim ei reditum hereditatemque terræ, futuram esse dicens ut non solum in multitudinem crescat, sed etiam congregationes gentium ex semine ejus egrediantur. Quæ ut audivit filius, implevit jussa patris, et profectus est in Mesopotamiam ad Laban matris fratrem. Et iterum, ut hoc didicit Esaü, nempe Jacobum benedictum fuisse a patre, et mandatum accepisse ne duceret uxorem ex filiabus Chananæorum, sed contendisse in Mesopotamiam: quasi corrigere volens erratum suum et placare patrem, 9. *Addidit, inquit, et accepit uxorem ad duas uxores suas, filiam Ismael filii Abraham.* Vidisti, dilecte, quanta prudentiam filium suum Jacob e periculis amantissima mater eripuerit: speciosam obtinens peregrinationis causam, et neque Esaü malitiam prodens, neque patri causam manifestam reddens; sed et filio conveniens dans consilium, ut ex metu ad suam amplectendam sententiam adduceretur, dum etiam patri congruentem causam suggestit? Unde et justus ejus dictis assensum præbens, viatico benedictionis instructum Jacob dimisit.

Peregrinatio Jacobi narratur. — Cæterum si placet, et non defatigamini, videamus quomodo peregrinationem obierit Jacob. Non parvum enim et hinc fructum accipere possumus, si attenderimus. Justorum enim conversatio et vita totius philosophiæ continet doctrinam. Vide igitur hunc juvenem, qui domi educatus, qui antea nunquam peregrinationis cujuspiam periculum fecerat, numquam in extranea regione versatus fuerat, neque grave aliquid expertus erat, quomodo iter arripiat, et discat philosophiæ illius excellentiam. 10. *Et egressus Jacob a fonte juramenti, profectus est in Charran, 11. et accurrit loco, et dormivit illic: occidebat enim sol: et accepit de lapidibus loci, et posuit ad caput suum, et dormivit in loco.* Vidisti ineffabilem philosophiam? vidisti quomodo veteres iter faciebant? Vir domi educatus (rursus enim ea dicam), tantoque assuetus famulatio (*Simplex enim erat, inquit, et domi habitans [Gen. 25. 27]*), peregrinaturus, neque jumentis egebat, neque ministris, neque viaticis; sed apostolicum morem imitatus, iter facit: et cum occumberet sol, ibi dormivit, ubi eum vox comprehendit. *Accepit, inquit, lapidem, et posuit ad caput suum.* Vide pueri robor: lapide pro pulvinae usus est, et super pavimentum dormivit. Igitur, quoniam bene moratam animam habebat, et virilem spiritum, ab omni sæculari vanitate liberum, admirabilem visionem illam meruit. Hoc enim more agit Dominus noster; quando videt animam bene affectam, presentia non magni facientem, plurimam sibi illius curam esse declarat.

4. Vide igitur justum illum in solo cubantem, et

visionem videntem, imo visione Domini dignum habitum. Dicit enim: *Obdormiis, 12. et ecce scala erat firmata super terram, cujus caput pertingebat in cælum, et angeli Dei ascendebant et descendebant super eam, 13. Dominus autem innixus erat super eam, et dicit. Ego Deus Abraham, et Deus Isaac patris tui: ne timeas. Considera, obsecro, hic eximiam curam clementis Dei. Quia videbat eum secundum consilium matris propter timorem fratris peregrinationem suscipere, et quasi erronem quemdam iter facere, solum atque ab aliis abstractum nullamque habentem consolationem ullo ex loco, sed totum in supernum auxilium projicientem: statim in ipso initio volens confirmare akcricitatem ejus, ei apparet, ac dicit: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac patris tui.* Ego et patriarcham et patrem tuum in tantum splendorem evedi. Ne igitur timeas, sed crede me, qui implevi illis promissiones, et te mea cura et providentia dignaturum. Ne timeas ergo, sed confide: et omni timore depulso, crede iis quæ a me dicuntur. *Etenim terram, in qua tu dormis, tibi dabo et semini tuo, 14. et erit semen tuum sicut arena maris.* Ne putes, inquit, quia in terram alienam nunc vadis, privandum te terra in qua natus es, ubi educatus, ubi adolevisti. Etenim tibi dabo eam et semini tuo, quod sicut arenam maris augeri curabo, *Et dilatabitur ad mare, et africanum, et septentrionem, et orientem: hoc est, ubique propagabitur: Et benedicentur in te omnes tribus terræ, et in semine tuo.**

Quomodo exerceat justorum obedientiam Deus. — Vide quomodo jam omnia ei quæ post longum tempus eventura erant, prædicit. Hic enim mos est omnium Domino, ut singulis quidem justis se id facturum polliceatur, non autem continuo promissiones impleat; sed exerceat justorum obedientiam et patientiam, atque sic multa cum liberalitate impleat promissa. Deinde ubi pollicitus est ei futura, cum indigeret justus in rebus præsentibus non vulgari consolatione; vide quomodo benignus Dominus futura polliceatur, et per illa ipsa quæ nunc in eum declarat, de illis fiduciam induit. Dicit enim: Ne putes me hæc sola tibi polliceri; sed et nunc 15. *Tecum sum, custodiens te in omni via, quo vadis.* Ne igitur putes, inquit, te solum iter facere: me habebis itineris comitem, me habebis custodem in omni via, omnia tibi difficilia facilia reddentem, Exinde magis augens consolationem, jam prædicit ei reditum ad sua. *Et reverti faciam te, inquit, in terram hanc.* Ne formides, inquit, quasi in aliena terra versaturus. *Et reducam te in terram hanc, et minime te derelinquam, donec fecero omnia quæ loquutus sum tibi.* Non despiciam te, neque te consilii inopem sinam; sed hæc quæcumque tibi promisi in opus adducam. Quomodo quis pro dignitate admirabitur et obstupescet divinam benignitatem et inestimabilem indulgentiam? Vide enim quantum pondus promissionum dat justo, et quomodo animum ejus erexit. Cogita item et justus hujus gratum affe-

¹ Ita Codex unus, atque sic habetur in Bibliis Græcis, et eodem modo legit Interpres. In Editis, et aliis omnibus Mss. hæc, et descendebant (*καὶ κατέβαινον*), desuunt.

μενος προθυμότερον αὐτὸν ἐργάσασθαι περὶ τὴν ἀποθμίαν, καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ εὐλογίας πάλιν προτιθησί, καὶ φησιν· Ὁ Θεὸς μου εὐλογήσῃ σε, καὶ αὐξήσῃ σε, καὶ πληθυνεῖ σε, καὶ ἐσθλὴ εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν, καὶ δώσῃ σοι τὴν εὐλογίαν Ἀβραὰμ τοῦ πατρὸς μου, σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου μετὰ σέ, κληρονομήσῃ τὴν γῆν τῆς παροικησῶς σου, ἣν ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ. Ὅρα τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅπως προαναφώνει αὐτῷ ἅπαντα, καὶ ἰκανὰ αὐτῷ ἐφόδια πρὸς παραμυθίαν δίδωσι, προμηνύων αὐτῷ καὶ τὴν ἐπάνοδον καὶ τῆς γῆς τὴν κληρονομίαν, καὶ ὅτι οὐ μόνον εἰς πλῆθος ἐπιδώσει, ἀλλὰ καὶ συναγωγὰς ἐθνῶν ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἐξελεύσεσθαι^α. Ταῦτα ἀκούσας ὁ παῖς ἐπλήρωσά τὰ ὀφείοντα τῷ πατρὶ, καὶ ἐπορεύετο εἰς τὴν Μεσοποταμίαν πρὸς Λάβαν τὸν τῆς μητρὸς ἀδελφόν. Ἀλλὰ πάλιν ὁ Ἡσαῦ τοῦτο μαθὼν, καὶ ὅτι εὐλογηθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς ὁ Ἰακώβ ἐντολὰς ἔλαβε, μὴ λαβεῖν γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων, ἀλλ' ὤρμησεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ὥσπερ διορθῶσαι βουλόμενος τὸ οἶκον πατρὸς, καὶ ἐξευμνίσασθαι τὸν πατέρα, Προσθεὶς, φησὶν, ἔλαβε γυναῖκα πρὸς ταῖς γυναῖξιν αὐτοῦ, θυγατέρα Ἰσμαὴλ τοῦ υἱοῦ Ἀβραὰμ. Εἶδες, ἀγαπητῆ, μεθ' ὅσης συνέσεως ἡ φιλόστοργος αὐτῆς μητὴρ ἐξήρπασε τῶν κινδύνων τὸν Ἰακώβ πρέπον οἰκίαν ἐπιθεῖσα τῇ ἀποδημίᾳ, καὶ οὐτε τοῦ Ἡσαῦ τὴν κακίαν ἐξέφηνεν, οὐτε τῷ πατρὶ τὴν αἰτίαν δῆλῃ ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πατέρα καταάλλῃλον ἐποίησατο τὴν συμβουλήν, ἵνα προτρέψασθαι δυναθῆθι διὰ τοῦ φόβου καταδέξασθαι τὰ παρ' αὐτῆς λεγόμενα, καὶ τῷ πατρὶ ἀρμόζουσαν γνώμην εἰσηγήσατο; Ὅθεν καὶ ἐπιδραμῶν ὁ δίκαιος τοὺς ρηθεῖσι παρ' αὐτῆς, ἐφοδίασας ταῖς παρ' ἐαυτοῦ εὐλογίαις τὸν Ἰακώβ ἐξέτεμψεν.

Ἄλλ' εἰ δοκεῖ, καὶ μὴ ἀπεκάμειτε ἴδωμεν ὅπως τὴν ἀποδημίαν ποιεῖται ὁ Ἰακώβ. Οὐ μικρὰ γὰρ καὶ ἐντεύθεν καρπώσασθαι δυνασόμεθα, ἐὰν προσέχωμεν. Καὶ γὰρ φιλοσοφίας ἀπάσης διδασκαλίαν περιεῖχει τῶν δικαίων ἡ διαγωγὴ. Ὅρα γοῦν ἐνταῦθα τὴν νέον τοῦτον, τὸν ἐπὶ τῆς οἰκίας τραφέντα, τὸν οὐχ ὀδοιπορίας πείραν εἰληφῶτα ποιεῖ, οὐ τῆς ἐν ζέην διατριβῆς, οὐχ ἑτέρας τινὸς κακουχίας, ὅπως ἀπτεται τῆς ὀδοιπορίας, καὶ μάνθανε τῆς φιλοσοφίας τὴν υπερβολὴν. Ἐξῆλθε, φησὶν, Ἰακώβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὄρκου, καὶ ἐπορεύθη εἰς Χυρρᾶν, καὶ ἀπήνηταισε τόπω, καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ. Ἐδὼν γὰρ ὁ ἥλιος· καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ τόπου, καὶ ἔθηκε πρὸς κεφαλὴν^β αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ. Εἶδες ἀρατον φιλοσοφίαν; εἶδες πῶς οἱ παλαιοὶ τὰς ὀδοιπορίας ἐποιούντο; [527] Ἄνηρ ἐν οἰκίᾳ τραφεὶς (πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ ἐρῶ), τοσαύτης ἀπολαύσας θεραπείας (Ἄπλαιστος γὰρ, φησὶν, οἰκῶν οἰκίαν), ἀποδημεῖν μέλλον οὐχ ὑποσχετῶν ἐδεήθη, οὐκ ἀλοοῦθων, οὐκ ἐφοδίων· ἀλλ' ἀποστολικῶν ἦδη μιμούμενος τρόπον, οὕτως ἦπετο τῆς ὁδοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἥλιος, φησὶν, ἦν πρὸς δυσμᾶς, ἐνθα καταλήθη, ἐκεῖ ἐκάθειδε. Λαβὼν, φησὶν, λίθον ἔθηκε πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ. Ὅρα τοῦ παιδὸς τὴν ἀνδρείαν· τῷ λίθῳ ἀντὶ προσκεφαλαίου ἐχρησάτο, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐκάθειδε. Διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ φιλόσοφος εἶχε ψυχὴν, καὶ φρόνημα ἀνδρείον, καὶ πάσης φαντασίας βιωτικῆς ἀπῆλλακτο, καὶ τῆς βίφως ἐκείνης ἠξιώθη τῆς θαυμαστῆς. Τοιοῦτος γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· ἐπειδὴν ἴδῃ ψυχὴν εὐγνώμονα, καὶ τῶν παρόντων οὐ πολλὴν ποιουμένην λόγον, πολλὴν περὶ αὐτὴν τὴν οἰκίαν ἐπιδείκνυται πρόνοیان.

δ. Ὅρα τοίνυν τὸν δίκαιον τοῦτον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κείμενον, καὶ ὄπτασιαν ὁρῶντα, μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ

Θεοῦ ὄπτασις ἀξιούμενον. Ἐντυπιδέθη γὰρ, φησὶ, καὶ ἰδοῦ κλίμαξ ἦν ἐστηρικμένη ἐν τῇ γῆ. ἢς ἡ κεφαλὴ ἀρκενοῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐκ' αὐτῆς· Ὁ δὲ Κύριος ἐστήρικτο ἐκ' αὐτῆς, καὶ εἶπεν· Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ τοῦ πατρὸς σου, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ· μὴ φοβοῦ. Θέα μοι ἐνταῦθα τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τὴν υπερβάλλουσαν κηδεμονίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἕώρα κατὰ τὴν συμβουλήν τῆς μητρὸς διὰ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ φόβον τὴν ἀποδημίαν καταδεξάμενον, καὶ καθάπερ ἀλήτην τινα οὕτω τὴν ὁδὸν ποιούμενον^ε, καὶ οὐδαμόθεν οὐδεμίαν ἔχοντα παραμυθίαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπὶ τὴν ἀνωθεν συμμαχίαν ἐπιβρίβαντα, εὐθύς ἐν προοιμίᾳ τῆς ὁδοῦ νευρώσει αὐτοῦ τὴν προθυμίαν βουλόμενος ἐπιφαίνεται αὐτῷ, καὶ φησὶν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς σου. Καὶ τὸν πατριάρχη καὶ τὸν πατέρα τὸν σὸν εἰς τοσαύτην αὐξηθῆναι περιφάνειαν πεποίηκα· μὴ τοίνυν φοβοῦ, ἀλλὰπίστευε ὅτι ἐγὼ, ὁ ἐκεῖνοις τὰς ὑποσχέσεις πληρώσας, καὶ οὐ τῆς ἐμῆς ἀξιώσω προνομίας. Μὴ οὖν φοβοῦ, ἀλλὰ θάρσει, καὶ πᾶσαν δειλίαν ἀπωσάμενος πίστευε τοῖς παρ' ἐμοῦ σοι λεγομένοις. Καὶ γὰρ τὴν γῆν, ἐφ' ἣ σὺ καθεύδεις, σοὶ δώσω αὐτήν καὶ τῷ σπέρματι σου, καὶ ἐσται τὸ σπέρμα σου ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης. Μὴ νομίσης, φησὶν, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἀλλοτριᾶς νῦν πορεύῃ, ἀπεστειρησθαί^ε τῆς γῆς ταύτης, ἐνθα ἐτέχθη, ἐνθα ἐτράφη, ἐνθα ἠύξθης. Καὶ γὰρ σοὶ αὐτὴν παρέξω, καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅπερ ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης αὐξηθῆναι παρασκευάσω, Καὶ πλατυνθήσεται πρὸς θάλασσαν, καὶ λίβα, καὶ βορρῶν, καὶ ἀνατολάς· ἀντὶ τοῦ, πανταχοῦ ἐκταθήσεται· Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἰφύλαι τῆς γῆς, καὶ ἐν τῷ σπέρματι σου.

Ὅρα πῶς ἦδη πάντα αὐτῷ τὰ μετὰ πολλὴν ἐσόμενα χρόνον μνησθεῖ. Οὕτω γὰρ ἔθος τῷ τῶν ὀλων Δεσπότη ἑφ' ἐκάστου τῶν δικαίων τοῦτο ποιεῖν· ὑπισχετῶντα μὲν, μὴ παραχρήμα δὲ τὰς ὑποσχέσεις εἰς ἔργον ἀγειν, ἀλλὰ γυμνάζειν τῶν δικαίων τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν πολλὴν ὑπομονήν, [528] καὶ οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς δαυλιείας πληροῦν τὰ ἐπαγγελθέντα. Εἶτα ἐπειδὴ ὑπέσχετο αὐτῷ τὰ μέλλοντα μετὰ ταῦτα γενήσεσθαι, ἐδεῖτο δὲ ὁ δίκαιος οὐ τῆς τυχεύουσας παρακλήσεως καὶ ἐν τοῖς αὐτῷ μάλιστα προκειμένοις· δρᾶ τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην, πῶς καὶ τὰ μέλλοντα ὑπισχνεῖται, καὶ δι' ὧν νῦν πρὸς αὐτὸν ἐπιδαίνονται, περὶ ἐκείνων θαρρῆναι παρασκευάζει. Μὴ γὰρ δὴ νομίσης, φησὶν, ὅτι ταῦτα μόνον σοὶ ὑπισχνούμαι, ἀλλὰ καὶ νῦν Μετὰ σοῦ εἰμι διαφυλάσσων σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσης, οὐ ἐὰν πορευθῆς. Μὴ τοίνυν νομίσης μόνον τὴν ὀδοιπορίαν ποιεῖσθαι· ἐμὲ ἔξεις συνοδοιπόρον, ἐμὲ ἔξεις φύλακα ἐν πάσῃ ὁδῷ, πάντα σοὶ τὰ δυσχερῆ ἐξεμαρτίζοντα, καὶ τὰ δύσκολα εὐκόλα κατασκευάζοντα. Εἶτα ἐπιτείνων αὐτῷ τὴν παραμυθίαν, ἦδη προμηνύει αὐτῷ καὶ τὴν εἰς τὰ οἰκία ἐπάνοδον. Καὶ ἀποτρέψω σε, φησὶν, εἰς τὴν γῆν ταύτην. Μὴ δείσῃς ὡς ἐπὶ τῆς ἀλλοτριᾶς λοιπὸν διάξων. Καὶ γὰρ ἐπαράξω σε εἰς ταῦτην τὴν γῆν, καὶ οὐ μή σε ἐγκαταλίπω, ἕως τοῦ ποιῆσαι με πάντα ὅσα ἐλάλησά σοι. Οὐ περιφόμαι σε, φησὶν^ε, ἀλλὰ ταῦτα πάντα, ἄπερ ὑπεσχόμεν, εἰς ἔργον ἔλθειν παρασκευάσω. Πῶς ἂν τις κατ' ἀξίαν ἐκπλαγεῖ τὴν ἀφατον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν ἐπὲρβάλλουσαν συγκατάθεσιν; Ὅρα πόσον ὄγκον

^ε Quidam mss. addunt καὶ μόνον ἀπειλημμένον.

^δ Alii ἀποστειρησθαί.

^ε Ὁδὲ περιφόμαι σε, φησὶν. Post haec verba allud quidpiam legisse videtur interpres, qui post haec verba non despiciam te, adjectivi, neque te consilii inopem sinam; nisi forte haec majoris explicationis causa addiderit.

^α Coisl. συναγωγαί... ἐξελεύσονται.

^β Septem mss. et Bibl. πρὸς κεφαλῆς.

ὑποσχέσεων ἐποιήσατο πρὸς τὸν δίκαιον, καὶ ὅπως αὐτοῦ τὸ φρόνημα διανέστησε. Καὶ ἐπειδὴν θαυμάσης τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, ἐννοεῖ καὶ τοῦ δικαίου τούτου τὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ ὅτι μετὰ τοσαύτας ὑποσχέσεις εἰκοσιν ἑτῶν ἀριθμὸν τλαιπωρηθεὶς παρὰ τῷ Λάβαν, οὐκ ἐδυσχέρανεν, οὐκ ἐνάρχησε πρὸς τὸ μῆκος τοῦ χρόνου· ἀλλὰ πάντα γενναίως ἔφερεν, ἀναμμένων τῶν ὑποσχέσεων τὸ τέλος, καὶ εἰδὼς ὡς οὐχ οἶόν τε τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ρηθέντα διαπεσεῖν, καὶ μάλιστα ἐπειδὴν ἡμεῖς τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσενεγκεῖν σπουδάζωμεν, τὴν πίστιν, τὴν ὑπομονὴν, τὸ τοῖς μῆτιν γεγονόσιν, ἐπειδὴν ὁ Δεσπότης ὑπόσχηται, ὡς ἦδη εἰς ἔργον ἐξεληούσι θαρβείν. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς πίστις, τὸ μὴ τοῖς ὀρωμένοις προσέχειν, κἀν ἐναντία ἢ τὰ γινόμενα τῇ ὑποσχέσει, ἀλλὰ θαρβείν τῇ δυνάμει τοῦ ἐπαγγελαμένου. Τέως δὲ ἴδωμεν τοῦ δικαίου τούτου τὴν εὐγνωμοσύνην. *Καὶ ἐξηγέρθη, φησὶν, Ἰακώβ ἀπὸ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ, καὶ εἶπεν, ὅτι Ἔστι Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐγὼ δὲ οὐκ ἤδειν. Καὶ ἐφοβήθη, καὶ εἶπεν Ὡς φοβερός ὁ τόπος οὗτος. Οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ἡ οἰκος Θεοῦ, καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Καταπλάγεις, φησὶν, ὁ δίκαιος, τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἐφοβήθη, καὶ εἶπεν Ὁὐκ ἔστι τοῦτο ἀλλ' ἡ οἰκος τοῦ Θεοῦ, καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Οὗτος ὁ τόπος λοιπὸν ἐμοὶ οἴκος τοῦ Θεοῦ νομιμασται. Τσαυτῆς οὖν ἐπιφανείας ἀξιώθεις, καὶ αὐτὴν, ὡς εἶπεν, τὴν πύλην τοῦ οὐρανοῦ θεασάμενος, δίκαιος ἂν εἴην τὴν ὀφειλομένην εὐχαριστίαν ἀνενεγκεῖν ἐνταῦθα τῷ Δεσπότη. *Καὶ ἀνέστη Ἰακώβ, καὶ ἔλαβε τὸν λίθον, ὃν εἶχε πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν στήλην, καὶ ἐπέχευεν ἔλαιον ἐπὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνον, Οἰκος Θεοῦ. Ἔτερον γὰρ ἦν ὄνομα τῷ τόπῳ τὸ πρότερον. Ἐπειδὴ μεγάλων ἠξιώθη διὰ [529] τῆς ὀπτασίας, τῇ προσηγορίᾳ τὴν μνήμην ἐναποτίθεσθαι βούλεται τῷ τόπῳ, καὶ ἐπίσημον εἶς τὸ ἐξῆς ἐργάσασθαι. Καὶ τὸν λίθον ἀντὶ τῆς στήλης στήσας, καὶ τὸ ἔλαιον ἐπιχέας (τοῦτο γὰρ αὐτὸν μόνον εἰκὸς ἐπιφέρεσθαι, ἅτε οὕτως ὁδοποροῦντα), εὐχὴν προσάγει τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ πάσης γέμουσαν φιλοσοφίας.**

ε'. Καὶ εἰ βούλεσθε, καὶ αὐτῶν ἐπακούσωμεν τῶν ῥημάτων. *Ἡῤῥατο γὰρ, φησὶν, εὐχὴν, λέγων· Ἐὰν ᾗ Κύριος ὁ Θεός μετ' ἐμοῦ, καὶ φυλάξῃ με ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, ἢ ἐγὼ πορευέμαι. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ διαφυλάξω σε ἐν τῇ ὁδῷ, ἢ ἐὰν πορευῆ; διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησὶν· Εἰ ἐκεῖνά μοι ὑπάρξει, ἅπερ μοι ὑπέσχου. Εἶτα καὶ αἰτησὶν οἴκοθεν προσφέρει, λέγων, Ἐὰν δῶ μοι Κύριος ἄρτον καὶ ἰμάτιον περιβαλέσθαι. Οὐ πλοῦτον, οὐ περιουσίαν τινὰ ἤτησεν, ἀλλ' ἄρτον καὶ ἰμάτιον, τὸ μὲν εἰς τὴν τοῦ σώματος περιβολὴν, τὸ δὲ εἰς τροφὴν τῆς χρείας. Σκόπει πῶς ἀποστολικὸν χαρακτῆρα διὰ τῆς αἰτήσεως ἡμῖν ἠνίκατο· οὕτω πολλῆς ἔγεμε τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου τὸ φρόνημα. Ὅπερ γὰρ ὁ Χριστὸς εἶπε, *Μὴ κησῆσθε χρυσόν, μηδὲ ἀργύριον, μηδὲ δύο χιτῶνας, τοῦτο οὗτος οὐδέπω παρ' οὐδενὸς διδαχθεὶς, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ ἐκ τοῦ ἐγκαιμένου τῇ φύσει τῇ ἡμετέρα διδασκάλου ταῦτα μαθὼν, ἐπεζητεῖ παρὰ τοῦ Δεσπότη αὐτῷ παρασχεθῆναι, ἄρτον φαγεῖν καὶ ἰμάτιον περιβαλέσθαι. Ἐὰν ταῦτά μοι, φησὶν, ὑπάρξῃ ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας, Καὶ ἀποστρέψῃ με μετὰ σωτηρίας εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου, καθάπερ ὑπέσχετο· Καὶ ἔσται Κύριος ἐμοὶ εἰς Θεόν, καὶ ὁ λίθος οὗτος, ὃν ἔστησα στήλην, ἔσται μοι οἶκος Θεοῦ· καὶ πάντων ὧν ἂν μοι δῶς, δεκάτην ἀποδεκτώσω αὐτά σοι. Ὅρα τοῦ δικαίου**

τὴν εὐγνωμοσύνην. Τὴν αἰτησὶν μὲν αἰτούμενος, οὐδὲν πολυτελὲς αἰτῆσαι κατεδέξατο, ἀλλ' ἄρτον καὶ ἰμάτιον· ὑπισχνόμενος δὲ τὰ παρ' ἐαυτοῦ τῷ Δεσπότη, εἰδὼς αὐτοῦ τὸ φιλότιμον ἐν ταῖς δωρεαῖς, καὶ ὅτι ὑπερβαίνει ταῖς ἀντιδόσεις τὰς ἐννοίας τὰς ἡμετέρας, φησὶ· Καὶ τὴν στήλην ταύτην εἰς οἶκον Θεοῦ ἔξω, καὶ πάντων τῶν παρὰ σοῦ μοι χορηγούμενων τὰς δεκάτας ἀποδεκατώσω. Εἶδες γνῶμην φιλόθεον; Οὕτω οὐδὲν ἔλαβε, καὶ ὑπισχνεῖται τῶν μελλόντων αὐτῷ διδοσθαι τὰς δεκάτας τῷ Θεῷ προσοίσειν.

Μὴ ἀπλῶς, ἀγαπητοί, παρατρέχωμεν τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ ζηλώσωμεν ἅπαντες τοῦτον τὸν δίκαιον, οἱ ἐν τῇ χάριτι τὸν πρὸ τοῦ νόμου, καὶ μηδὲν βιωτικὸν αἰτώμεν παρὰ τοῦ Δεσπότη. Οὐδὲ γὰρ περιμένει τὴν παρ' ἡμῶν ὑπόμνησιν, ἀλλὰ κἀν μὴ αἰτώμεν, ἡμῖν τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν δωρεῖται. *Ἀνατέλλει γὰρ τὸν ἥλιον ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Καὶ πειθώμεθα αὐτῷ παραινῶντι καὶ λέγοντι· Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προτεσθήσεται ὑμῖν. Ὅρα ὅτι αὐτὸς ἐκεῖνα ἡμῖν ἠτοίμασε παρασχεῖν, καὶ ταῦτα ἐν προσθήκῃς μέρει δοῦναι ἐπαγγέλλεται; Μὴ τοίνυν ἅπερ ἐν προσθήκῃς μέρει λαμβάνειν μέλλεις, ταῦτα ὡς προηγούμενα αἰτεῖ, μηδὲ ἀντιστρέψωμεν τὴν τάξιν, ἀλλὰ ζητῶμεν ἐκεῖνα, καθὼς ἐπέταξεν, ἵνα κἀκεῖνον καλὸν εἶναι ἐν ἀπολαύσει γενώμεθα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς τῆς εὐχῆς ῥήμασιν ὄρους ἡμῖν καὶ κανόνας τιθεὶς, μέχρι τίνος δεῖ τὴν περὶ τῶν βιωτικῶν αἰτησὶν ποιεῖσθαι, τὰ ῥήματα [530] ἐκεῖνα λέγειν ἡμᾶς ἐκέλευσε, τὰ πάσης φιλοσοφίας γέμοντα, *Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, ἀντὶ τοῦ, τὴν τῆς ἡμέρας τροφὴν ὅπερ ὁ δίκαιος οὗτος, οὐδὲν τούτων ἀκρηκῶς, ἡῤῥατο λέγων· Ἐὰν δῶ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἰμάτιον περιβαλέσθαι. Μὴ τοίνυν ἕτερόν τι τῶν βιωτικῶν αἰτώμεν παρ' αὐτοῦ. Ἀνάξιον γὰρ σφόδρα παρὰ τοῦ οὕτω φιλοτίμου καὶ τσαυτὴν δυνάμεως, περιουσίαν κερκτικῶν ταῦτα αἰτεῖν, ἢ τῷ παρόντι συγκαταλύεται βίῳ, καὶ πολλὴν ἔχει τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν μεταπτώσιν· τοιαῦτα γὰρ ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα, κἀν πλοῦτον εἴη, κἀν δυναστεῖαν, κἀν δόξαν ἀνθρωπίνην· ἀλλ' αἰτώμεν τὰ ἀεὶ μένοντα, τὰ διαρκῆ, καὶ μεταβολὴν οὐκ ἐπιστάμενα. Καὶ εἰδότες τοῦ ἡμετέρου Δεσπότη τὴν ἀγαθότητα, μηδένα ποιώμεθα λόγον τῶν παρόντων, ἀλλὰ πᾶσαν ἡμῶν τὴν σπουδὴν εἰς τὸν τῶν ἐπουρανίων πόθον μεταστήσωμεν. Εἰ γὰρ *Τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἀπεχομένους τῆς πονηρίας καὶ τὴν ἀδικίαν φέγοντας οὐ περιούφεται, ἀλλὰ πολλῆς ἀξιώσει τῆς προνοίας, καὶ τὴν ἐαυτοῦ κηδεμονίαν ἐν ἅπασι παρῆξει. Ὅπερ εἰδότες, ἀγαπητοί, μὴ ἀπιστώμεν ταῖς τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεις, μηδὲ ἐναντία ὧν ἐκέλευσε διαπραττώμεθα. Τὰ γὰρ νῦν παρ' ἡμῶν γινόμενα οὐδὲν ἀπιστούντων διενήνοχεν. Ὅταν γὰρ αὐτὸς μὲν ἐπαγγέλλεται τὰ μέλλοντα, ἡμεῖς δὲ μὴ βουλώμεθα θαρβείν ἐκεῖνος, ἀλλὰ τοῖς παρούσιν ὧμεν προσηλωμένους, ποῖον ἕτερον δείγμα ἀπιστίας λοιπὸν τις ἐπιζητήσει, τῶν πραγμάτων αὐτῶν λαμπρὰν ἀφίεντων φωτὴν; Καὶ πάλιν, αὐτοῦ κελεύοντος μηδὲν ζητεῖν παρ' αὐτοῦ τῶν ἐπιτήρων τούτων καὶ βιωτικῶν, ἀλλ' ἐκεῖνον μᾶλλον, ἡμεῖς ἀπ' ἐναντίας αὐτῷ ἐρχόμενοι, ἅπερ εἶπε μὴ ζητεῖν, ἐκεῖνα ζητοῦμεν, καὶ ἅπερ εἶπε ζητεῖν, ἐκεῖνα οὐ ζητοῦμεν. Καὶ ταῦτα διαπραττόμενοι, καὶ οὕτω βρῦθῶμεν τὰ κατ' ἐαυτοὺς διοικούντες, καὶ παροργίζοντες τὸν ἡμέρον καὶ προσηγῆ Δεσπότην, ὡς περ ἐπιλαθόμενοι τῶν παρ' ἡμῶν γινόμενων, τὴν αἰτίαν***

etiam, et quomodo post illas promissiones apud Lahan viginti annis laboribus afflictus, non gravatim tulit, non segnior fuit tam diuturno tempore; sed omnia fortiter sustinuit, exspectans promissionum tempus, et sciens non posse intercidere quæ a Deo dicta sunt: maxime si et nos afferre nostra studeamus, fidem et patientiam, et ita bene fidamus iis quæ a Domino promissa sunt, atque si jam impleta essent. Hæc enim vera fides est, non attendere ea quæ videntur, etiam si omnino sint adversa promissioni, sed soli promittentis potentie confidere. Jam vero videamus justi hujus gratum animum. 16. *Et evigilavit, inquit, Jacob de somno suo, et dixit: Dominus est in loco isto, ego autem nesciebam.* 17. *Et timuit, et dixit: Quam terribilis est locus iste! Non est hoc aliud, quam domus Dei: et hæc est porta cæli.* Stupescens justus propter magnam misericordiam Dei, timuit, inquit, et dixit: *Non est hoc nisi domus Dei, et ista est porta cæli.* Hic locus mihi posthac pro domo Dei reputabitur. Tanta igitur visione dignus habitus, et cum ipsam, ut ita dicam, quasi hæc portam viderim, justum fuerit, ut debitam hie gratiarum actionem Domino reddam et offeram. 18. *Et surrexit Jacob, et accepit lapidem quem posuerat ad caput suum, et statuit eum in columnam, et infudit oleum super summum ejus.* 19. *Et vocavit Jacob nomen loci illius, Domus Dei.* Aliud enim erat nomen loco antea. Postquam autem per visionem tam magna consequutus fuit, vocabulo memoriam loco inscribere vult, posterisque eum facere celebrem, lapide pro columna erecto, superfluoque oleo (verisimile enim est quod illud solum secum tulerit, utpote iter faciens), votum offert benigno Deo, omni plenum philosophia.

5. Et si vultis, etiam ipsa audiamus verba. 20. *Vovit enim votum, dicens: Si fuerit Dominus Deus tecum, et custodierit me in via hac, qua ego ambulo.* Quoniam dixerat, *Ego tecum sum, et custodiam te in via hac qua ambulat:* propter hoc et ipse dicit: *Si illa mihi eveniant, quæ scilicet te daturum promisisti.* Deinde et petitionem offert, dicens: *Si dederit mihi Dominus panem ad manducandum, et vestem ad legendum.* Non divitias, non abundantiam quandam petivit; sed panem et vestem: et hanc ad contegendum corpus, illum vero in necessarium alimentum. Considera quomodo nobis apostolicum characterem petitione sua significavit: tanto sapientie studio plenus erat justi animus. Nam id quod Christus dicebat, *Ne possideatis aurum, vel argentum, vel duas tunicas* (Matth. 10. 9): hoc iste nondum a quoquam doctus, sed a seipso, et ab insito nature nostræ magistro didicit, et optavit a Domino suo præberi panem ad comedendum, et vestem ad tegendum. Si hæc mihi fuerint, inquit, in terra aliena, 21. *Et reduxerit me Dominus saluum in domum patris mei, sicut promisit: erit Dominus mihi in Deum, 22. et lapis iste quem erexi in columnam, erit mihi domus Dei: et omnium quæ mihi dederis, decimas tibi offeram.* Vide justi probum affectum. Petebat quidem, at nihil pretiosum, sed panem et vestem; promittebat autem et sua Do-

mino, gnarus quam certet muneribus, et quam nostras cogitationes retribuendo transcendat, atque: *Et columnam hanc in domum Dei habebō, et omnium quæ mihi a te suppeditabuntur decimas dabo.* Vidisti mentem piam ac religiosam? Nihil adhuc acceperat, et promisit se Deo decimas eorum quæ sibi donanda erant oblaturum.

Moralis epilogus. — Ne simpliciter, dilecti, prætereamus quæ dicta sunt, sed æmulemur omnes hunc justum: et nos qui in gratia, eum qui ante legem: et nihil temporale petamus a Domino. Neque enim exspectat donec a nobis admoneatur, sed et non petentibus nobis largitur ea quæ ad usum pertinent. *Oriri enim facit solem super malos et bonos, et pluit super justos et injustos* (Matth. 5. 45). Et credamus ei admonenti, et dicenti: *Querite primum regnum Dei, et hæc omnia apponentur vobis* (Matth. 6. 33). Vides ipsum nobis etiam illa in donum præparavisse, et hæc in lucri et auctarii parte daturum se promittere? Ne igitur ea quæ tamquam auctarii loco accepturus es, quasi primaria pete: ne invertamus ordinem, sed quæramus illa sicut præcepit, ut et his et illis frui liceat. Ea enim de causa in orationis nostræ verbis limites et regulas nobis Dominus præscripsit, quatenus petenda sint temporalia. Verba illa jubet nos dicere, quæ omni philosophia¹ sunt referta, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* (Matth. 6. 11): diei alimentum, inquit: id quod justus iste, tametsi nihil horum audierat, precatus est, dicens: *Si dederit mihi Dominus panem ad comedendum, et vestem ad legendum.* Ne igitur temporale aliquid aliud ab eo petamus. Indignum enim valde est, a tam liberali et tanta virtute præstanti hujusmodi petere, quæ cum præsentis vita dissolvuntur, et magnam vicissitudinem et mutationem experientur: id genus enim sunt humana omnia, sive divitias dixeris, sive potentiam, sive humanam gloriam: sed petamus semper manentia, sufficientia, vicissitudinis nescia. Et scientes Domini nostri bonitatem, nihili pendamus præsentia, sed omne nostrum studium in cælestium desiderium transferamus. Nam si *Solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos*, multo magis abstinentes a malitia, et injustitiam fugientes non despiciet: sed multa dignos ducet providentia, et sua sollicitudine omni tempore dignabitur. Id scientes, dilecti, ne increduli simus divinis pollicitationibus, neque contraria iis quæ ille jussit faciamus. Enimvero quantum ad ea quæ nunc a nobis fiunt, nihil ab infidelibus differimus. Quando enim ipse quidem futura nobis promittit, nos autem nolamus fidere illius promissionibus, sed præsentibus sumus affixi, quod aliud incredulitatis indicium adhuc requiritur, rebus ipsis tam clara voce attestantibus? Et rursus, Christo jubente nos nihil a se petere fragillium horum et temporalium, sed potius illa postulare, nos ei repugnantes, quæ petere prohibuit, illa quæramus: et quæ jussit queri, illa non quærimus. Et hæc facien-

¹ Sic Savil. et quinque Mss. Morel. vero, *paterno affectu* (φιλοστοργίας), pro, *philosophia* (φιλοσοφίας).

ves, et tam frigide segeterque nostra instituentes, et exacerbantes mitem et humanum Dominum, quasi obliiti eorum quæ nos fecerimus, causam querimus ejus erga nos indignationis, et quare nos sæpe despiciat, cum in variis incidimus tentationes: et non cogitantes peccatorum nostrorum magnitudinem, nosmetipsos ultro decipimus. Idcirco obsecro, ut his omnibus repulsis, nihil salutis nostræ præferamus. *Quid enim prodest homini, si totum mundum lucratur, animæ vero suæ detrimentum patiatur (Matth. 16. 26)?* Et supervacuas divitias jam evacuemus in pauperes, magnamque sapientiæ studii specimen in omnibus exhibeamus, vanam gloriam despicientes, humanum fastum conculcantes, et omne caritatis studium alii in alios mutuo impendentes: ut et præsentibus et futuris bonis perfrui mereamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LV.

Et dixit Laban ad Jacob: Quoniam frater meus es tu, non servies mei gratis; dic mihi, quæ merces tua (Gen. 29. 15).

1. *Paucis dicta heri resumit; confidentiam Jacobi in Deum prædicat.* — Satis heri ex præludiis peregrinationis justè edocti sumus quanta fuerit ejus philosophiæ magnitudo, propter quam causam tantam promissionem a Deo consequutus est. Iterum autem per preces et votum, quæ fecit universorum Domino, sufficientem doctrinam nobis omnibus dedit, si vellemus ad imitandam virtutem illius excitari. Etenim admiratione dignum est, quomodo virtutem sciens promittentis, et audiens magnitudinem sibi promissorum, neque sic magnum aliquid et sublime postulare attentaverit: sed illa dumtaxat petiit, quæ audistis heri, nempe ea quæ ad quotidianum alimentum sibi sufficere possint, et vestimentam ad corpus tegendum: et promittit, si reditum sibi in sua concedat Deus, sicut sibi promiserat, daturum se illi omnium quæ ab eo accipiet decimas: per omnia monstrans religionem suam, et ipsam adscribens omnium largitorem; docetque nos ut ei tantum habeamus gratiam. Noverat enim justus ineffabilem ejus benignitatem, hoc conjectans ex iis quæ in patrem suum exhibuerat, et sciebat eum sibi magnam abundantiam concessurum esse: et horum quidem ipse nihil petiit a Domino, neque vult de iis precari, sed cum decimas omnium daturum se pollicetur, ostendit quantum in omnibus confidebat ejus potentiæ qui promiserat. Propterea et ipse quando cum eo loquebatur, dicebat, *Ego sum Deus Abraham et Isaac patris tui; ne timeas (Gen. 26. 24).* Cogita, inquit, et patriarcham quasi peregrinum et ignotum in terram hanc advenisse, et in tantam venisse gloriam, ut omnium ore celebretur. Cogita item et patrem tuum, in extrema senectute patri suo natum esse, atque ita opibus actum fuisse, ut invidiosus fieret indigenis. Eadem igitur et ipso expecta, omnemque timorem et anxietatem depo-

neans, peregrinationem obiit. Hæc secum cogitans status, non ad præsentem respiciebat statum, (nihil enim omnino secum afferebat: quomodo enim potuisset qui solus erat et iter facere cogebatur?) sed jam fidei oculis non multo post futuram prævidens abundantiam suam, declarabat gratam voluntatem: et qui nihil adhuc acceperat, vovet, digniorem fide existimans promissionem Domini, quam rerum possessionem. Neque enim ita fidere debemus his quæ in manibus habemus et videmus, ut promissionibus Dei, etiamsi non eveniant statim primo tempore. Justus igitur sumpta iis quæ Deus dixerat fiducia maxima, peregrinationem obiit. Quo pacto enim non furus esset, cui dictum erat, *Ecce ego tecum sum, custodiens te in omni via, qua iturus es: et multiplicabo semen tuum, et reducam te iterum in terram hanc, et non te derelinquam (Gen. 28. 15)*, usquequo compleantur promissa omnia? Verum, ut heri dixi, cogita et omnipotentem Dei sapientiam, et justè illius magnam patientiam et gratum animum. Surrexit enim post promissiones illas, et in Charran contendit, et iterum agit ut peregrinus et vagus, et in omnibus divina gratia fruitur, benigno Deo ipsi viam ubique parante, et suam promissionem adimplente. Qui enim dixerat, *Tecum sum, custodiens te in omni via, qua iturus es*, is duxit justum ad fontem aquæ, ubi aquabant pastores terræ incolæ: a quibus cum interrogasset de Laban fratre matris suæ, et didicisset omnia quæ circa illum gerebantur: deinde cum et hujus filiam, et greges oculis spectasset, videretque indigenas non sufficere ut lapidem a fonte ipsi amoverent, et aquarent oves, occurrit, et id quod illi facere non valebant, ipse superno auxilio roboratus, præveniens beneficiis Laban, amovit lapidem et adaquavit oves quas pascebat Rachel. Dein ubi osculatus est puellam, et significavit quis esset et unde venisset, mansit ipse apud fontem. Verum quia Deus erat qui justo disponebat omnia, hic et puellam excitavit ut celeriter curreret, atque hæc annuntiaret patri, qui frater erat hujus matris: narraretque beneficium quod ab eo præsitum esset et in ipsam et in greges: et se neque peregrinum esse, neque ignotum, sed sororis filium.

Quanta veterum hospitalitas. Exemplo Jacobi probat omnia feliciter succedere ei quem Deus juvat. — Considera, obsecro, dilecte, divini Scripturæ diligentiam, quomodo nobis omnia manifeste recensent, docendo nos mores veterum, et quantæ in excipiendis hospitibus fuerint alacritatis. Nam ut puellæ indicaret alacritatem, non simpliciter dixit, eam abuisse et annuntiasse quæ facta fuerant, sed cucurrisse, hoc est, magno cum gaudio (Cap. 29. v. 12). Deinde et de Laban, qui pater illius erat, dicit, quod auditis his a virgine, cucurriserit et ipse in occursum Jacob, et osculatus sit eum, et induxerit in domum suam (Ibid. v. 13).

2. Postquam autem Laban omnia diligenter didicit ab eo, 14. Dixit, inquit, ei: *Ex ossibus meis et ex carne mea es tu (Cap. 29).* Sororis, inquit, meæ cum

ζητούμεν τῆς καθ' ἡμῶν ἀναγκατικῆσεως, καὶ τίνος ἔνεκεν ἡμᾶς πολλαίς περιορᾷ ποικίλοις πειρασμοῖς περιπίπτοντας, καὶ οὐκ ἔνοοῦμεν τὸ μέγεθος τῶν ἡμῖν ἡμαρτημένων, ἀλλ' ἐκόντες ἑαυτοὺς παραλογίζομεθα. Αἰδῶ, παρακαλῶ, ταῦτα πάντα ἀποσεισάμενοι, μηδὲν ἕτερον τῆς οικείας σωτηρίας προτιμῶμεν. *Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν μὲν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ;* Καὶ τὰ περιττὰ τῶν χρημάτων ἤδη κενώσωμεν εἰς τοὺς δεομένους, καὶ πολλὴν ἐν ἅπασι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιδειξώμεθα τῆς ματαίας δόξης καταφρονούντες ^a, τὸν ἀνθρώπινον τύπον καταπατοῦντες, καὶ πολλὴν τὴν ἀγάπην πρὸς ἀλλήλους ἐπιδεικνύμενοι· ἵνα καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀπολαύσαι δυνηθῶμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, ἔνν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[531] OMIΛIA NE.

Καὶ εἶπε Λάβαν τῷ Ἰακώβ· Ὅτι γὰρ ^b ἀδελφοῦ μου εἰ σὺ, οὐ δουλεύσεις μοι δωρεάν· ἀπάγγειλόν μοι, τίς ὁ μισθός σου.

α'. Ἰκανῶς ἡμᾶς χθὲς τὰ προοίμια τῆς ἀποδημίας τοῦ δικαίου τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ τὸ μέγεθος ἐπαίδευσεν, δι' ἣν αἰτίαν τοσαύτης τῆς ὑποσχέσεως ἤξιωθη παρὰ τοῦ Θεοῦ. Θαρσίσας πάλιν, διὰ τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς εὐχῆς, ἦν ἐποιήσατο πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεόν, ἀρκοῦσαν ἡμῖν ἅπασι διδασκαλίαν παρεῖχεν, εἰ βουληθεῖσθαι πρὸς μίμησιν διεγερθῆναι τῆς ἀρετῆς τοῦ δικαίου. Καὶ γὰρ θαυμάσαι ἄξιον, ὅπως καὶ τὴν δύναμιν εἰδῶς τοῦ ὑποσχομένου, καὶ τῶν ἐπαγγελθέντων αὐτῷ τὸ μέγεθος ἀκηκόως, οὐδὲ οὕτω μέγα τι καὶ ὑπέρογκον αἰτήσαι κατεδέξατο· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον αἰτήσας, ἅπερ χθὲς ἠκούσατε, ὅσα πρὸς τὴν ἐφήμερον αὐτῷ τροφήν ἀρκεῖν ἠδύνατο, καὶ τὴν τοῦ σώματος περιβολὴν παρασχεῖν, ὑποσχεῖται, εἰ τὴν ἐπιάνοδον αὐτῷ τὴν εἰς τὰ οικεῖα χάρισται, καθάπερ ὑπέσχετο, πάντιον αὐτῷ δεκάτας δώσειν, ὡς ἂν λάθοι παρ' αὐτοῦ· διὰ πάντων δεκτικὸς αὐτοῦ τὸ φιλόθεον, καὶ αὐτὸν ἐπιγραφόμενος τῶν ἀπάντων χορηγόν, καὶ διδάσκων ἡμᾶς μόνῃ αὐτῷ πάντων εἰδέναι χάριν. Ἦδει γὰρ ὁ δίκαιος, εἰδῶς τῆς ἀφάτου αὐτοῦ φιλανθρωπίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἐννοῶν τοῦτο ἐξ ὧν εἰς τὸν αὐτοῦ πατέρα ἐπεδείξατο, ὅτι· καὶ αὐτὸν ἐν πολλῇ καταστάσει τῇ περιουσίᾳ· καὶ τούτων μὲν αὐτὸς οὐδὲν αἰτεῖ παρὰ τοῦ Δεσπότου, οὐδὲ ἀνέχεται περὶ τούτων ἰκεσίαν προσαγαγεῖν, ἀλλὰ δι' ὧν ὑπέσχετο τὰς δεκάτας δώσειν, εἰδείξεν ὅπως ἐν ἅπασι θαρραῖ τῇ τοῦ ὑποσχομένου δύναμι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς, ἠνίκα αὐτῷ διελέγετο, ἔλεγεν· *Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός Ἰακώβ, καὶ Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς σου· μὴ φοβοῦ.* Ἐνόησον, φησὶν, ὅτι καὶ ὁ πατριάρχης, καθάπερ ξένος καὶ ἀγνωστος εἰς τὴν γῆν ταύτην παραγεγονώς, εἰς τοσαύτην ἦλθε περιφάνειαν, ὡς ἐν τοῖς ἀπάντων εἶναι στόμασι. Καὶ τὸν πατέρα δὲ τὸν σὸν λογίζου, ὅτι ἐν ἐσχάτῳ γῆρα τῷ πατρὶ τεχθεῖς, οὐκ ἔστις ἠδὲ ἡβήθῃ, ὡς ἐπίφθονον γενέσθαι τοῖς ἐγγωρτοῖς αὐτόν. Ταῦτα οὖν καὶ αὐτὸς προσδοκῶν, πάντα φόβον καὶ ἀγωνίαν ἀποσεισάμενος, ἔχου τῆς ἀποδημίας. Ταῦτα ὁ δίκαιος λογισάμενος, καὶ οὐ πρὸς τὴν ἐν τῷ παρόντι κατά-

στασιν ἀπιδῶν (οὐδὲν γὰρ ὄλω; ἐπέφεροτο· πῶς γὰρ μόνος ὢν καὶ ὀδοιπορεῖν ἀναγκαζόμενος;), ἀλλ' ἤδη τοῖς τῆς πίσταως ὀφθαλμοῖς τὴν μετ' οὐ πολὺ μέλλουσαν αὐτῷ ἔσεσθαι εὐπορίαν προορῶν, τὴν οικεῖαν ἐγνωμοσύνην ἐπιδεικνύεται, καὶ μηδέπω λαθῶν ὑποσχεῖται, ἀξιοπιστοτέραν αὐτῆς τῆς πείρας τῶν πραγμάτων εἶναι νομίζων τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Δεσπότου. Οὐδὲ γὰρ οὕτω τοῖς ὀρωμένοις καὶ ἐν χερσὶ κρατούμενοις θαρραῖν ὀφείλομεν, ὡς ταῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεσι, καὶ μὴ παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν εἰς ἔργον ἐκδῶσι. Θάρρος τοίνυν μέγιστον λαθῶν ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ῥηθέντων ὁ δίκαιος, εἶχετο τῆς ἀποδημίας. Πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλε θαρραῖν ἀκούσας, ὅτι [532] *Ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ σοῦ εἰμι, διαφυλάττων σε ἐν τῇ ὁδῷ πάση, οὗ ἐὰν πορεύσῃ, καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, καὶ ἀποστρέψω σε πάλιν εἰς τὴν γῆν ταύτην, καὶ οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω, ἕως οὗ πάντα εὐδοκῆσω εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ ἐπαγγελθέντα;* Ἄλλ', ὅπερ χθὲς ἔλεγον, ἐννοεῖ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν εὐμήχανον σοφίαν, καὶ τοῦ δικαίου τούτου τὴν πολλὴν ὑπομονὴν καὶ ἐγνωμοσύνην. Μετὰ γὰρ ταῦτας τὰς ὑποσχέσεις ἀναστὰς, ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Χαρρᾶν, καὶ πάλιν ἀλήτου καὶ ξένου τρόπον ποιεῖται τὴν ἀποδημίαν, καὶ διὰ πάντων ἀπολαύει τῆς ἀνωθεν εὐνοίας, τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἅπαντα αὐτῷ προδοποιούντος, καὶ τὴν οικεῖαν ὑπόσχεσιν διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύμενου. Ὁ γὰρ εἰπὼν, *ὅτι Μετὰ σοῦ εἰμι, διαφυλάττων σε ἐν τῇ ὁδῷ, οὗ ἐὰν πορεύσῃ*, οὕτως ὠδήγησε καὶ ἡγαγε τὸν δίκαιον ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὕδατος, ἔνθα ἐπότιζον τὰ ποίμνια οἱ ἐγγῶριοι· παρ' ὧν πυθόμενος τὰ περὶ τοῦ Λάβαν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ μαθὼν τὰ κατ' αὐτὸν ἅπαντα, εἶτα καὶ τὴν τούτου θυγατέρα καὶ τὰ ποίμνια θεασάμενος, ὄρων τε τοὺς ἐγγωρτοῖς οὐ δυναμένους αὐτοῖς ἀρκέσαι πρὸς τὸ μετακινήσαι τὸν λίθον τοῦ φρέατος, καὶ ποτίσαι τὰ πρόβατα, ἐπιδραμῶν ^c οὗτος, ὅπερ ἐκεῖνοι ποιῆσαι οὐκ ἔσχον, αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας δυναμούμενος, προφθάνει ταῖς εὐεργεσίαις τὸν Λάβαν, καὶ μετακινήσας τὸν λίθον ποτίζει τὰ πρόβατα, ἅπερ ἐνεμεν ἡ Ραχὴλ. Εἶτα ἀσπασάμενος τὴν κόρην, καὶ γνωρίσας τίς τε εἴη, καὶ πόθεν παραγέγονεν, ἔμενεν ἐφ' ἑαυτοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἦν ὁ ἅπαντα τῷ δικαίῳ προδοποιῶν, οὗτος καὶ τὴν κόρην διήγειρε μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους δραμεῖν καὶ ἀναγγεῖλαι ταῦτα τῷ πατρὶ, ὃς ἀδελφὸς ἐτύγχανε τῆς τούτου μητρὸς, καὶ διηγῆσθαι τὴν τε εὐεργεσίαν τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην εἰς τε αὐτὴν καὶ τὰ ποίμνια, καὶ ὅτι οὐ ξένος τίς ἐστιν οὐδὲ ἀγνωστος, ἀλλὰ τῆς ἀδελφῆς υἱός.

Σκόπει μοι, ἀγαπητέ, τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν, ὅπως ἡμῖν ἅπαντα σαφῶς διηγείται, παιδεύουσα ἡμᾶς τῶν παλαιῶν τοὺς τρόπους, καὶ ὁσῶν ἐπεδείκνυντο τὴν προθυμίαν περὶ τὴν φιλοφενίαν. Ἰνα γὰρ δείξῃ καὶ τῆς κόρης τὸ πρόθυμον, οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Ἄπῃλθε, καὶ ἀπήγγειλε τὰ γεγενημένα, ἀλλὰ *Δραμοῦσα*, ἀντὶ τοῦ, μετὰ πολλῆς τῆς περιχαρείας. Εἶτα καὶ περὶ τοῦ Λάβαν, ὃς πατὴρ αὐτῆς ἐτύγχανε, φησὶν, ὅτι ταῦτα ἀκούσας παρὰ τῆς κόρης, ἔβραμε καὶ αὐτὸς εἰς συνάντησιν τοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀσπασάμενος αὐτὸν εἰσηγάγεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

β'. Καὶ μαθὼν ὁ Λάβαν ἅπαντα παρ' αὐτοῦ μετ' ἀκριβείας, *Ἐἶπε*, φησὶν, *αὐτῷ· Ἐκ τῶν ὁστέων μου καὶ ἐκ τῶν σαρκῶν μου εἰ σὺ.* Τῆς ἀδελφῆς, φησὶ,

^c Sic Savil. et aliquot mss.; Morel. et alii ἐκδραμῶν.

^a Allii δόξης ὑπερορῶντες.

^b Hæc, ὅτι γὰρ, reddidit interpres, habentque LXX et infra ipse Chrysostomus; hic etiam loci legit Coisl., a quo mutuavimus. Edit.

τῆς ἡμῶν τυγχάνων υἱός, οὐδὲν ἕτερον, ἢ σὰρξ ἡμῶν τυγχάνεις, καὶ ἀδελφός ἡμέτερος. Καὶ ἦν μετ' αὐτοῦ, φησί, μήνα ἡμερῶν. Λοιπὸν ὡς ἐν οἰκίᾳ ἰδίᾳ, οὕτω διήγειν ὁ δίκαιος, ἐν ἀδείᾳ τυγχάνων καὶ πάσης ἀπληλαγμένους φροντίδος. Ἄλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἦν ὁ τὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν τῶν δικαίων τούτων, καὶ ἐν ἀσπίδι αὐτῶν τὴν παρ' ἑαυτοῦ συνεργίαν χαρίζόμενος, οὗτος καὶ τοῦ Λάβαν τὴν προθυμίαν διήγειρε, καὶ ἑρῶν τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἐπιείκειαν. φησί πρὸς αὐτὸν· [533] *Ὅτι γὰρ ἀδελφός μου εἶ σὺ, οὐ δουλεύσεις μοι δωρεάν· ἀπάγγειλόν μοι, τίς ὁ μισθός σου ἐστίν.* Ὅρα πῶς μὲν αὐτὸς ἐπεζητήσεν οὐδὲν, ὁ δὲ Λάβαν μόνον ἀπ' ἑαυτοῦ τούτο προσιθῆσαι τῶν δικαίων. Καὶ σκόπει μοι πῶς, ἐπειδὴν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν χειρὸς τις βοηθῆται, πάντα αὐτῶν κατὰ βούλησιν. Οὐ δουλεύσεις μοι, φησί, *δωρεάν· ἀπάγγειλόν μοι, τίς ὁ μισθός σου ἐστίν.* Καίτοι ἀγαπητῶς εἶχεν ὁ μακάριος οὗτος, καὶ τὸ ἀπλῶς τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἀπολαύειν, καὶ πολλὴν καὶ ὑπὲρ τούτου ἤθελεν αὐτῶν χάριν εἶχειν· ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὸς πολλὴν τὴν ἐπιείκειαν ἐπεδείξατο, προλαβὼν ὁ Λάβαν μισθὸν αὐτῶν τελέσειν ὑπισχνεῖται, ὃν ἂν αὐτὸς προῆθῃ. Τί οὖν ὁ δίκαιος; Ὅρα μοι καὶ ἐνταῦθα τῆς συνέσεως αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, καὶ πῶς οὐδεμίαν ἔχει περὶ χρημάτων συλλογὴν ἐπιθυμίαν, οὐδὲ καθάπερ μισθωτῶς τις ἀκριβολογεῖται πρὸς τὸν Λάβαν, καὶ ἕτερόν τι ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ μεμνημένος τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς οἰκείας σωφροσύνης δεικνύς τὴν ὑπερβολὴν, φησί πρὸς τὸν Λάβαν· *Δουλεύεις σοι ἐπτά ἔτη περὶ Ῥαχὴλ τῆς θυγατρὸς σου τῆς νεωτέρας.* Ταύτην γὰρ ἐξ ἀρχῆς θεασάμενος ἐπὶ τοῦ φρέατος, ἠγάπησα. Καὶ ὅρα εὐγνωμοσύνην ἀνδρός. Ἐαυτῶν καὶ τὸν χρόνον ὁρίζει, καὶ διὰ τοῦ χρόνου τῶν ἐτῶν ἰκανὴν βάσανον τῆς οἰκειᾶς σωφροσύνης παρέχει. Καὶ τί θαυμάσεις, ἀγαπητέ, ἀκούων ὅτι ἐπτά ἔτη δουλεύειν ὑπέσχετο ὑπὲρ τῆς ἀγαπημένης κόρης; Ἴνα γὰρ δεξιῇ ἢ θεῖα Γραφῇ, ὅπως ὁ πόθος ὁ πολὺς ἐπετέμετο καὶ τὸν κάματον αὐτῶν καὶ τοῦ χρόνου τὸ μήκος, φησί· *Καὶ ἐδούλευσεν Ἰακώβ περὶ Ῥαχὴλ ἐπτά ἔτη, καὶ ἦσαν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς ἡμέραι ὀλίγαι, παρὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν αὐτήν.* Ὅ τῶν ἐπτά, φησὶν, ἐτῶν ἀριθμὸς ὀλίγαι ἡμέραι ἐνομίζοντο διὰ τὴν ἀγάπην τὴν ὑπερβάλλουσαν τὴν περὶ τὴν κόρην. Ὅταν γὰρ τρωθῇ τις τῶν πόθῳ τῆς ἀγάπης, οὐδὲν ὀρθῶν δυσχερῶν, ἀλλ' ἄπερ ἂν ἢ κινδύνων μεστὰ, καὶ πολλῆς ἐτέρας ταλαιπωρίας, πάντα κούφως φέρει, πρὸς ἐν ὅρων μόνον, ὥστε τὸν οἰκεῖον ἀποπληρῶσαι πόθον.

Ἀκούωμεν οἱ ῥάθυμοι καὶ ἀναπεπτωκότες, οἱ πολλὴν περὶ τὸν Δεσπότην ἀγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενοι. Εἰ γὰρ ὁ δίκαιος οὗτος διὰ τὸν τῆς κόρης πόθον ἐπτά ἐτῶν ἀριθμὸν δουλεύσας κατεδέξατο, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ποιμενικῆς ταλαιπωρίας ὑπομένειν, καὶ οὐδὲ αἰσθησὶν ἐλάμβανεν οὐ τὸν πόνον, οὐ τοῦ μήκους τοῦ χρόνου, ἀλλὰ πάντα αὐτῶν κούφα καὶ ῥάδια ἐφαίνετο, καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἀπολαύσεως τρεφόμενος, ὡς ἡμέρας ὀλίγας τὸν πολὺν ἐκείνου εἶναι χρόνον ἐνόμιζε· ποίαν ἡμεῖς ἔξομεν ἀπολογίαν μηδὲ τὸν ὁμοιον πόθον περὶ τὸν Δεσπότην τὸν ἡμέτερον, τὸν εὐεργέτην, τὸν κηδεμόνα, τὸν πάντας ἡμῶν γινόμενον ἐπιδεικνύμενοι; Ἄλλ' ἂν μὲν βιωτικὸν κέρλος πρόκειται, πάντα προφύμως ὑπομένειν αἰρούμεθα, κἂν κάματον ἔχη, κἂν ἄλλῃ τινα ταλαιπωρίαν, κἂν αἰσχύνῃ, κἂν κόλασιν τὴν ἐν τῷ παρόντι, τὴν ἐν τῷ μέλλοντι· διὰ δὲ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ ὑπὲρ τοῦ τὴν ἀνωθεν ἐπιστάσασθαι ῥοπήν, χαῦνοι καὶ ἀναπεπτωκότες καὶ δι-

λελυμένοι φαινόμεθα. Καὶ ποία ἡμῖν ἔσται συγγνώμη, τίς δὲ ἀπολογία οὕτω ῥαθύμως διαχειρόμενοι, καὶ οὐδὲ ὅσον ὁ μακάριος οὗτος περὶ κόρην τὸν πόθον ἐπεδείξατο, τοσαύτην ἀγάπην περὶ τὸν Θεὸν ἐπιδείξασθαι βουλομένοις, καὶ ταῦτα τοσαύτας ἔχοντες ἀριθμεῖν εὐεργεσίας εἰς ἡμᾶς γεγεννημένας, καὶ καθ' ἑκάστην [534] ἡμέραν γινόμενας; Ἄλλ' εἰ καὶ ἡμεῖς οὕτως ἀγνώμονες, ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος; οὕτως, ὁ τοσοῦτον ζῆλον τῷ πνεύματι, καὶ πεπυρωμένους εἰς τὸν περὶ τὸν Θεὸν πόθον, ὡς ἐκεῖνα τὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀξια φθέγγασθαι ῥήματα καὶ ἀναβοῆσαι, καὶ εἰπεῖν· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;* Ὅρα λέξεως ἔμφασιν· ὅρα πόθου τυραννικοῦ μανίαν· ὅρα ἀγάπην πεπυρωμένην. *Τίς ἡμᾶς χωρίσει;* Τί, φησὶν, ἐστίν, ὃ δύναται τῆς ἀγάπης ἡμᾶς ἀποστερηῆσαι τῆς πρὸς τὸν Θεόν; τί τῶν ὀρωμένων, τί τῶν μὴ ὀρωμένων;

γ'. Εἶτα βουλόμενος καὶ κατ' εἶδος ἅπαντα ἀπαριθμήσασθαι, καὶ πᾶσιν ἡμῖν κατάδηλον ποιήσασθαι τὸν πόθον τὸν ἀκάθεκτον, ὃν περὶ τὸν Δεσπότην ἐκέκτητο, ἐπήγαγε λέγων· *Θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμός, ἢ διωγμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχηρα;* Ὡς ψυχῆς μαινομένης μανίαν σωφροσύνης μητέρα! Τί, φησὶ, τῶν ἐπαγομένων ἡμῖν δυνήσεται ἡμᾶς ἀποστήσαι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης; Αἱ θλίψεις αἱ καθημεριναί; Οὐδαμῶς. Ἄλλ' αἱ στενοχωρίαι; Οὐδὲ αὐταί. Ἄλλ' οἱ διωγμοί; Οὐδ' ὄλωσ. Ἄλλὰ τί; λιμός; Οὐδὲ τούτο. Ἄλλὰ κίνδυνοι; Καὶ τί λέγω λιμὸν καὶ γυμνότητα καὶ κίνδυνος; ἀλλὰ μάχηρα; Αὐτὸς, φησὶν, ὁ θάνατος ἐπαγόμενος, τοῦτο ἰσχύσει; οὐ δυνήσεται· ἀμύχανον γὰρ καὶ πάντα ἀδύνατον. Οὐδεὶς ἕτερος οὕτως ἀγαπήσας κατηξιώθη τὸν Δεσπότην, ὡς ἡ μακαρία αὕτη ψυχὴ. Καθάπερ γὰρ ἀπαλλαγείς τοῦ σώματος, καὶ μετάρσιος, ὡς εἰπεῖν, γεγονώς, καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῆς γῆς βαδίζειν νομίζων, οὕτως ἅπαντα φθέγγεται. Ὅ γὰρ περὶ τὸν Θεὸν πόθος, καὶ ἡ πεπυρωμένη ἀγάπη μετέστησεν αὐτοῦ τὸν λογισμὸν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ, καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων ἐπὶ τὰ μέλλοντα, καὶ ἀπὸ τῶν βλεπομένων ἐπὶ τὰ μὴ ὀρωμένα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ πίστις, καὶ ἡ περὶ τὸν Θεὸν ἀγάπη. Καὶ ἵνα μάθης αὐτοῦ τὴν πολλὴν εὐγνωμοσύνην, ὅρα τὸν οὕτως ἀγαπῶντα τὸν Δεσπότην, καὶ ἐκκαίόμενον εἰς τὸν περὶ αὐτὸν πόθον, ἐλαυνόμενον, διωκόμενον, μαστιζόμενον, μυρία θεινὰ ὑπομένοντα, καὶ λέγοντα· *Ἐν κόπῳ περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν θανάτοις πολλῶν· ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον τρις ἐβραδίσθη· ἀπαξ ἐλιθάσθη· ρυθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποιήκα, ὁδοιπορίας πολλῶν, κινδύνους πετυμῶν, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις, ἐν κόπῳ καὶ μόθῳ·* καὶ τοσαῦτα πάσων ἔχαιρε καὶ ἠγαλλιάτο. Ἦδει γὰρ καὶ ἐπεπληροφόρητο, ὅτι οἱ πρὸς τὸ παρὸν πόνοι τῶν μεγίστων αὐτῶν βραβείων πρόβηνοι γίνονται, καὶ οἱ κίνδυνοι στεφάνους ἔτιχτον. Εἰ γὰρ ὁ Ἰακώβ διὰ τὸν περὶ τὴν Ῥαχὴλ πόθον ὡς ἡμέρας ὀλίγας τῶν ἐπτά ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν ἐνόμιζε, πολλῶν μᾶλλον ὁ μακάριος οὗτος οὐδὲν ἅπαντα ἠγείτο, πυρωθεὶς ὅπασί τῶν περὶ τὸν Θεὸν πόθῳ, καὶ διὰ τὸν ἀγαπῶμενον Χριστὸν ἅπαντα ὑπομένων. Σπουδάσωμεν τοίνυν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσας τὸν Χριστόν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον, φησὶν, ὁ Χριστὸς ζητεῖ παρά σοῦ, ἢ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν [535] ἐξ ὅλης τῆς καρδίας,

sis filius, nihil aliud quam caro nostra es et frater noster. *Et erat cum eo*, inquit, *ad mensem dierum*. Dein quasi in domo propria apud eum impavide et ab omni cura liber agebat. Cæterum quoniam Deus erat, qui omnia ad utilitatem hujus justii dispensabat, et in omnibus ei suam præbebat cooperationem, ipse alacritatem Laban excitavit : et videns viri mansuetudinem, dicit ei : 15. *Quoniam enim frater meus es tu, non servies mihi gratis : dic mihi, quæ merces tua sit*. Vide quomodo ipse quidem petebat nihil, Laban autem a se hoc proponit justo. Et atende, obsecro, quomodo cui divina manus assistit, ei omnia feliciter succedant. *Non servies mihi*, inquit, *gratis : indica mihi quæ merces tua sit*. Quamvis beatus ille magnæ caritatis loco haberet vel simpliciter quotidiano alimento frui, multamque pro eo gratiam redderet : verum quia miram humanitatem præ se ferebat, ideo Laban mercedem ei pollicetur, quam ipse proposuerit. Quid igitur justus? Vide, obsecro, et hic excellentem ejus sagacitatem, et quomodo nullam congregandarum opum habuerit curam. Non enim sicut mercenarius aliquis cum Laban convenit, et operam suam exquisitiore mercede locat, et aliud quid petit : sed memor matris et præceptorum patris, et mirificam continentiam præ se ferens, dicit Labano : 18. *Serviam tibi septem annis pro Rachel filia tua juniore*. Hanc enim mox ut apud fontem vidi, amavi. Et vide benevolentiam viri. Sibi ipsi et tempus præscribit, et tanto tempore sufficiens argumentum suæ continentię præbet. Et quid admiraris, dilecte, audiens eum septem annis se servituum promississe pro dilecta puella? Ut enim ostendat nobis Scriptura, quomodo amor magnus et laborem et temporis longitudinem succidit, et ut breve videretur effecit, dicit : 20. *Et servivit Jacob pro Rachel annis septem, et erant coram eo quasi dies pauci, eo quod ipse illam diligeret*. Septem, inquit, anni, pauci dies videbantur ob ingentem erga puellam amorem. Quando enim quis sauciatur caritatis desiderio, nihil difficile spectat : sed id quod fuerit plenum periculis et multa miseria, leviter fert, ad hoc unum respiciens, quomodo suo potiatur voto et desiderio.

Moralis epilogus. Amor Jacobi erga Rachel indifferentiam nostram erga Deum redarguit. Quomodo Paulus dilexerit Deum ; ipsum imitari suos auditores hortatur. — Audiamus nos ignavi et supini, ingratum erga Deum animum exhibentes. Nam si justus ille propter puellæ amorem septennium servire ferreque pastoralium laborum ærumnas decrevit, et non sensit vel labores, vel temporis longitudinem, sed omnia ei levia et facilia videbantur, expectationeque et spe fruendi fultus, ita ut dies paucos longum illud tempus putaret : qualem nos habebimus excusationem, qui non pari studio erga Dominum nostrum et benefactorem et curatorem, et qui nobis sit omnia, afficimur? Sed ubi proponitur lucrum temporale, omnia alacriter sustinere volumus, etiamsi quid laboriosum sit, et valde ærumnosum et sordidum, et pœnam in præseenti et futuro sæculo præbens : propter nostram autem

salutem, et ut supernum nobis favorem conciliemus, remissi et supini et dissoluti videmur. Et qualis nobis erit venia, qualisve excusatio sic negligentię deditis, qui neque quantum beatus ille in puellam declaravit amorem, tantam in Deum caritatem habebimus : idque cum tanta possimus numerare beneficia in nos collocata, et quæ quotidie collocantur? Sed etsi nos tam ingrati sumus, non ita certe beatus Paulus, qui tam fervebat et ignitus erat caritate in Deum, ut verba illa tanto animo digna loqueretur et clamaret, dicens : *Quis nos separabit a charitate Christi?* Vide dictionis emphasim, et latentem vim : vide amoris violenti fervorem, vide caritatem incensam. *Quis nos separabit (Rom. 8. 35)?* Quid, inquit, est, quod possit nos a charitate Dei separare? quid inter visibilia¹, quid inter invisibilia?

3. Deinde volens et particulatim omnia enumerare, et omnibus nobis manifestum facere insuperabile desiderium quod erga Dominum possidebat, subjulit dicens : *Tribulatio? an angustia? an fames? an persecutio? an nuditas? an periculum? an gladius?* O animam, insania, quæ continentię mater est, furentem! Quid, inquit, ex iis quæ nobis inferri possunt, nos avocare a caritate quæ est in Deum poterit? Afflictiones quotidianæ? Minime. Angustię? Neque illæ. Num persecutiones? Neque illæ. Sed quid? num fames? num nuditas? num pericula? Verum quid dico famem, et nuditatem, et pericula? Num gladius? Ne mors quidem ipsa, si infligatur, hoc poterit efflere : id enim prorsus impossibile est. Nullus alius sic dignatus est diligere Dominum, ut beata illa anima. Quasi enim liberatus a corpore, et sublimis factus, ut sic dicam, neque super terram ambulare se putans, ita loquitur. Amor enim in Deum et succensa caritas mentem ejus a sensibilibus ad spiritualia transtulit, et a præsentibus ad futura, et a visibilibus ad non visibilia. Talis enim res est fides et caritas in Deum. Et ut discas magnum ejus cordis affectum, vide eum qui sic Dominum dilexit, et in ejus caritatem exarsit, fugari, persecutionem pati, flagellari, innumera gravia ferre, et dicere : *In laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter : a Judæis quinque quadragenas una minus accepi : ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis in falsis fratribus, in labore et ærumna (2. Cor. 11. 23-27) : et talia patiens, gaudebat et exultabat. Sciebat enim, et argumentis multis certus erat, labores præsentis maxima sibi præmia conciliare, et pericula coronas parere. Nam si Jacob propter amorem in Rachelem quasi pauculos dies septennium putabat, multo magis beatus ille omnia nihili faciebat, succensus semel amore in Deum, et propter Christum dilectum omnia ferens. Studeamus igitur, obsecro, et nos diligere Christum. Nihil enim aliud, inquit, Christus*

¹ Sic duo Mss., atque ita legit vetus Interpres. In Editis hæc, *quid inter visibilia* (τι τῶν ὀραμένων), deficebant ; sed ea series postulabat.

requirit a te, quam ut ipsum diligas ex toto corde, et facias mandata ejus (*Marc. 12. 30*). Qui enim diligit sicut oportet Deum, manifestum quod et mandata ejus implere nitatur. Quando enim quis erga aliquem fraterne afficitur, omnia facere studet, ut dilectum attrahere possit in amorem suum. Et nos quoque si Dominum sincere dilexerimus, mandata ejus implere, nihilque eorum, quæ exacerbare poterunt dilectum, facere studelimus. Hoc fuerit regnum cælorum, hoc bonorum fruitio; hoc infinita bona continet, si germane et sicut oportet eum dilexeris: illum autem sincere diligimus, si propter caritatem in eum, et erga conservos multam exhibeamus dilectionem. *In his enim duobus mandatis*, inquit, *universa lex et prophetæ pendunt* (*Matth. 22. 40*): nempe ut diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota mente tua, et ex omnibus viribus tuis; et proximum tuum sicut teipsum (*Marc. 12. 30. 31*). Hæc omnium virtutum summa, hoc fundamentum. Simul enim cum caritate in Deum ingreditur dilectio proximi. Nam qui Deum diligit, non despiciet fratrem, neque opes pluris, quam membrum suum, faciet, sed magnam præ se feret benignitatem, memor ejus qui dixit: *Qui fecerit aliquid uni horum minorum, mihi fecerit* (*Matth. 23. 40*). Et cogitans, propter ministerium in conservum Deum ipsum esse qui ut sibi præstitum officium adscribat, magna cum alacritate omnia operabitur, magnamque liberalitatem exhibebit circa eleemosynam, non ad vilitatem respiciens pauperis qui apparet, sed ad magnitudinem ejus qui promisit se habiturum perinde ac si sibi facta essent, quæcumque illi facta fuerint. Ne igitur prætereamus simpliciter, oro, litterum nostrarum animarum et remedium nostrorum vulnere. Hoc enim, hoc maximum pharmacum ita curabit et abolebit ulcera animarum nostrarum, ut neque vestigium neque cicatrix aliqua apparitura sit: id quod in corporis vulneribus non est possibile. Nam licet quis millies cataplasmata accepta a medicis superponat, necesse est cicatricem in corpore manere; et merito: corpus enim est quod curatur. Hic autem quia anima est quæ curatur, quando quis bonam suam voluntatem declarat, multam in melius mutationem accipit: et sic omnia ulcera depellit, ut ventus vehemens pulverem deturbat. Atque horum omnium exemplis plene sunt Scripturæ. Ita Paulus apostolus factus est ex persecutore, et qui prius impugnabat Ecclesiam, postea factus est ejus pronubus.

4. *Brevi tempore potest delictorum remissio impetrari. Eleemosynæ magnitudo.* — Vidisti quanta rerum vicissitudo? vidisti quanta transmutatio? Sic et Iatro, qui multa fecerat homicidia, in uno temporis puncto, propter pauca illa verba ita omnia abluit peccata, ut audiret a Domino: *Hodie tecum eris in paradiso* (*Luc. 23. 43*). Sic et publicanus, qui percusserat peccatus, et sua peccata confessus erat, descendit justificatus magis, quam Pharisæus (*Id. 18. 13*). Verum omnes hi animæ suæ bonum affectum declararunt, et priora confessi peccata, remissionem obtinuerunt. Videamus autem et hujus mandati robur, et quantam

abundantiæ vim possideat larga eleemosyna, ut cum didicerimus lucrum quod inde nascitur, alacriter eam largiamur. Forte enim tanta ejus est potestas, ut non solum peccata purgare, sed et mortem fugare valeat. Et quomodo, ego dicam. Et quis, dicet aliquis, eleemosynam faciens, superior morte factus est? Sane omnes videmur sub mortis tyrannidem venisse. Ne turberis, dilecte, sed rebus ipsis discere quomodo eleemosynæ vis et mortis vicit tyrannidem. Tabitha erat mulier, cujus nomen si quis interpretatur, dicitur Dorcas: hæc quotidie dabat operam, ut colligeret ex eleemosyna divitias. Et vestiebat, inquit, viduas, et alios omnes sumptus eis præbebat. Factum est autem ut infirmata ipsa moreretur. Sed vide quomodo hæc quæ ab illa curabantur, et quas vestiebat, beneficam opportune remunerarint. Stantes circa apostolum, monstrabant, inquit, ei vestes, et cuncta quæ faciebat, cum adhuc in humanis ageret Dorcas: et alumnam requirebant, lacrymas profundebant, et ad magnam miserationem apostolum provocabant. Quid igitur beatus Petrus? *Genibus positus*, inquit, *oravit: et conversus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. Illa autem aperuit oculos suos, et ut vidit Petrum, resedit. Dato autem ei manu, erexit eam: et accersitis sanctis et viduis, commendavit illis eam vivam* (*Act. 9. 40*). Vidisti virtutem apostoli, imo operantis per eum Domini? vidisti quanta retributio beneficentiæ in viduas, etiam in præsentem? Quid enim tantum, quæso, præbuit illa viduis, quantum illæ ei rependerunt? Vestes præbuit et alimenta, sed illæ ad vitam hanc redæxerunt; et mortem ab ea fugarunt: imo non illæ, sed clemens Dominus noster propter curam quam illis impendebat. Vidistis pharmaci potentiam, dilectissimi? Hoc omnes nobisipsis paremus: neque enim sumptuosum est, quamvis tantæ sit virtutis, sed et vili emitur, nec inulto sumptu indiget. Magnitudo enim eleemosynæ non in multitudine pecuniarum vel opum sita est, sed ex alacritate dantium judicatur (*Matth. 10. 42*). Propter hoc et qui potum aquæ frigidæ dedit, acceptus est, necnon ea quæ duo minuta in carbonem misit (*Luc. 21. 2*), ut discamus, ubique rectam mentem requiri ab universorum Domino. Fieri potest ut qui parum habet, magnam præ se ferat liberalitatem, si magna valet alacritate: et qui multa possidet, minor videatur iis qui parum habent, propter sordidi animi tenacitatem. Effundamus igitur, quæso, facultates nostras in egenos mente liberali, ex iis quæ nobis Dominus dedit: et quæ ab eo data sunt, ipsi iterum demus, ut sic iterum nostra cum lucro fiant. Tanta enim ejus est liberalitas, ut licet accipiat de iis quæ ipse dedit, non putet tamen propria se accipere, sed magna munificentia nobis ea redditurum se pollicetur; tantum si nos quæ nostra sunt facere velimus, et sic pauperibus erogemus, quasi deponentes ea in manus Domini: scientes quæcumque acceperit manus illa, ea non solum reddituram, sed multiplicata nobis iterum largituram, suæ liberalitatis gloriam declarantem. Et quid quæso, ea reddere multiplicata? Manus illa non ea so-

καὶ ποιεῖν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν αὐτὸν καθ' ὃν δεῖ τρόπον ἀγαπᾶν, δηλονότι καὶ τὰς αὐτοῦ ἐπιτελεῖται ἐντολάς ποιεῖν. Ὅταν γάρ τις περὶ τινὰ γνησίως διακείται, πάντα πράττειν σπουδάζει, ἃ τὸν ἀγαπώμενον ἐφέλκεσθαι δύναται εἰς τὸν περὶ αὐτὸν πόθον. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον, ἐὰν ἀγαπήσωμεν γνησίως τὸν Δεσπότην, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ πληρῶσαι δυνασόμεθα, καὶ μηδὲν πράττειν ἐκεῖνων τῶν παροξύνων δυναμένων τὸν ἀγαπώμενον. Τοῦτο ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, τοῦτο ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο τὰ μυρία ἀγαθὰ, τὸ καταξιώθηναί γνησίως καὶ καθ' ὃν χρὴ δὴ τρόπον ἀγαπᾶν· ἀγαπήσωμεν δὲ αὐτὸν γνησίως, ἐὰν διὰ τὴν περὶ αὐτὸν ἀγάπην, καὶ περὶ τοὺς ὁμοδόλους πολλὴν ἐπιδειξώμεθα τὴν ἀγάπην. Ἐν ταύταις γὰρ, φησί, ταῖς δυνάει ἐντολαῖς ὁ λόγος ὁ νόμος καὶ οἱ προφήται κρέμονται, ἐν τῷ ἀγαπήσαι Κύριον τὸν Θεὸν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Τοῦτο τῶν ἀρετῶν τὸ κεφάλαιον, τοῦτο πασῶν τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν ὁ θεμέλιος. Τῇ γὰρ ἀγάπῃ τῇ περὶ τὸν Θεὸν συνεισέρχεται καὶ ἡ περὶ τὸν πλησίον ἀγάπη. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὴν Θεὸν οὐ περιβάεται τὸν ἀδελφόν, οὐδὲ τὰ χρήματα τοῦ οἰκείου μέλους προσιμῆσαι, ἀλλὰ πολλὴν περὶ αὐτὸν ἐπιδειξεται τὴν φιλοτιμίαν, μεμνημένος τοῦ εἰρηκότους, ὅτι Ὁ ποιήσας ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποίησε. Καὶ ἔννοῶν, ὅτι διὰ τῆς εἰς τὸν ὁμόδουλον θεραπείας αὐτός ἐστιν ὁ τὰ γινόμενα οἰκειούμενος ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἅπαντα ἐργάζεται, καὶ πολλὴν τὴν δαψίλειαν περὶ τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιδειξεται, οὐ πρὸς τὴν εὐτέλειαν ὁρῶν τοῦ φαινομένου, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ οἰκειοῦσθαι ἐπαγγελαμένου τὰ εἰς τοὺς πένητας γινόμενα. Μὴ δὴ παρατρέχωμεν ἀπλῶς, παρακαλῶ, τὸ κέρδος τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, τὸ φάρμακον τῶν ἡμετέρων τραυμάτων. Τοῦτο γὰρ, τοῦτο μάλιστα τὸ φάρμακον τοσαύτην ἡμῖν παρέξει τὴν θεραπείαν, καὶ οὕτως ἀφανίσει τὰ ἔλκη τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ὡς μηδὲ ἔχουσι μηδὲ οὐλὴν καταλειφθῆναι· ὅπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν τραυμάτων οὐχ ὁδὸν τε γενέσθαι. Κἂν γὰρ μυριάκις τις τὰ φάρμακα τῷ οἰκείῳ τραύματι ἐπιθῇ τὰ παρὰ τῶν ἱατρῶν κατασκευαζόμενα, ἀνάγκη τὴν οὐλὴν ἐν τῷ σώματι ἐναπομένειν· καὶ ἐκόντως· σῶμα γὰρ ἐστὶ τὸ θεραπευόμενον. Ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ ψυχὴ ἐστὶν ἡ θεραπευομένη, ἐπειδὴ τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξεται, πολλὴν δέχεται τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν, καὶ οὕτως ἅπαντα φυγαδεύεται τὰ ἔλκη, ὡς ἀν κωνιορτὸς, ἀνέμου σφοδρῶς διεγερθέντος. Καὶ τούτων ἀπάντων τῶν ὑποδειγμάτων ὑπερπλήρεις ἡμῖν αἱ Γραφαί. Οὕτως ὁ μακάριος Παῦλος ἀπόστολος γέγονεν ἀπὸ δούλου, καὶ ὁ πρότερον πορθῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ὕστερον αὐτὸς αὐτῆς γέγονε νυμφαγωγός.

δ'. Εἶδες ἀκραν τὴν μεταβολὴν; εἶδες ἀφατον τὴν μεταστάσιν; Οὕτω καὶ ὁ ληστής μυρίους ἐργασάμενος φόνους, ἐν μιᾷ καιροῦ βροπῇ διὰ τῶν ὀλίγων ἐκεῖνων βημάτων οὕτως ἅπαντα ἀπενίψατο τὰ ἀμαρτήματα, ὡς ἀκούσαι παρὰ τοῦ Δεσπότη, ὅτι Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. [536] Οὕτω καὶ ὁ τελώνης, στήθος πλήξας, καὶ τὰ οἰκεία ἀμαρτήματα ὁμολογήσας, κατήλθε δεδουλωμένος ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἕκαστος ψυχῆς εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξάμενος, καὶ τὰ πρότερα ὁμολογήσας πταίσματα, οὕτω τῆς συγχωρήσεως ἀπήλασεν. Ἴδωμεν δὲ ταύτης τῆς ἐντολῆς τὴν ἰσχύν, καὶ ὅσην περιουσίας δύναμιν κέκτηται ἡ δαψιλῆς ἐλεημοσύνη, ἵνα μαθόντες τὸ ἐξ

αὐτῆς ἡμῖν ἐγγινόμενον κέρδος, προθύμως αὐτὴν μετέλωμεν. Τάχα γὰρ τοσαύτη αὐτῆς ἡ περιουσία, ὡς μὴ μόνον ἀμαρτήματα ἐκκαθαίρειν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον φυγαδεύειν. Καὶ λέγω τὸν τρόπον. Καὶ τίς, φησὶν, ἐλεημοσύνην ἐπιδειξάμενος, τοῦ θανάτου κρείττων γέγονε; Καὶ μὴν ἅπαντας ὁρῶμεν ὑπὸ τὴν τυραννίδα τοῦ θανάτου γινομένους. Μὴ θορυβηθῆς, ἀγαπητέ, ἀλλὰ μάθε δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅπως ἡ τῆς ἐλεημοσύνης δύναμις ἐνίκησε καὶ τοῦτο τὴν τυραννίδα. Ταβιθά τις ἐγένετο γυνὴ, ἣτις διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς· αὕτη ἔργον ἐποιεῖτο καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης εὐπορίαν συλλέγειν ἑαυτῇ· καὶ ἐνεδίδουσκε, φησὶ, τὰς χήρας, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν εὐπορίαν αὐταῖς παρεῖχεν. Ἐγένετο δὲ ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποβαίνειν. Ἀλλὰ βλέπε μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, πῶς αἱ τῆς θεραπείας ἀπολαύουσαι, καὶ τὰ σώματα σκεπόμεναι ἀπ' αὐτῆς, ἐν καιρῷ τὴν εὐεργετὴν ἀμειβόμεναι, περιεστῶσαι τὸν ἀπόστολον, ἐπεδείκνουν, φησὶ, τὰ ἰμάτια, καὶ ὅσα ἐποίησε μετ' αὐτῶν ὅσα ἡ Δορκάς, καὶ τὴν τροφὴν ἐπέσχετον, καὶ δάκρυα ἴσως προσέχον, καὶ εἰς πολὺν οἶκτον τὸν Ἀπόστολον ἐφείλκοντο. Τί οὖν ὁ μακάριος Πέτρος; Τὰ γόνατα θεῖς, φησὶ, προσηύξατο, καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε· Ταβιθά, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἀνεκάλυψε. Δοῦς δὲ αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτήν, καὶ φωνήσας τοὺς ἄξιους καὶ τὰς χήρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν. Εἶδες δύναμιν τοῦ ἀποστόλου, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐνεργούντος ἐν αὐτῷ Δεσπότη; εἶδες ὅση τῆς εἰς τὰς χήρας εὐποιίας ἀμοιβὴ καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ γέγονε; Τί γὰρ τοσοῦτον, εἰπέ μοι, παρέσχεν αὐτῇ ταῖς χήραις, ὅσον αὐταὶ αὐτὴν ἡμεψίψαντο; Ἰμάτια παρέσχε καὶ τροφὰς αὐταῖς, ἀλλ' αὐταὶ πρὸς ζωὴν αὐτὴν ἐπανάγαγον, καὶ τὸν θάνατον ἐξ αὐτῆς δραπετεύσαι ἐποίησαν· μᾶλλον δὲ οὐχ αὐταὶ, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς ταύτας θεραπείαν ὁ φιλόνηρος ἡμῶν Δεσπότης. Εἶδτε φάρμακον δύναμιν, ἀγαπητοί; Τοῦτο πάντες ἑαυτοὺς κατασκευάζωμεν· οὐδὲ γὰρ πολυτελεῖς ἐστί, καίτοι γε τοσαύτην ἔχον τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εὐωνον, καὶ οὕτε δαπάνης δεῖται πολλῆς. Τὸ γὰρ τῆς ἐλεημοσύνης μέγεθος οὐχ ἐν τῷ πλήθει τῶν χρημάτων κρίνεται, ἀλλ' ἐν τῇ προθυμίᾳ τῶν διδόντων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ποτήριον ψυχροῦ δούς ἀποδεδεκτός γέγονε, καὶ ἡ τὰ δύο λεπτά καταθαλοῦσα, ἵνα μάθωμεν ὅτι πανταχοῦ γνώμην ὀρθὴν ἐπιζητεῖ ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης. Ἔστι πολλὰκις καὶ ὀλίγα ἔχοντα πολλὴν τὴν δαψίλειαν τῆς ἐλεημοσύνης ἐπιδειξάσθαι, ὅταν ἡ ἡ προθυμία ἐβρώμενη· καὶ πάλιν τὸ ἐναντίον, ἔστι· καὶ πολλὰ κερτημένα ἐλάττωνα ὄφθηναί τῶν ὀλίγα ἔχόντων διὰ τὴν τῆς ἰδίας γνώμης μικρολογίαν. [537] Ἐκχέωμεν οὖν, παρακαλῶ, τὰ δυνάμεις εἰς τοὺς ἐν χρείᾳ δυνάμεις μετὰ δαψιλοῦς γνώμης, ἐξ ὧν ὁ Δεσπότης ἡμῖν κεχάρισται, καὶ αὐτὰ τὰ παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δθέντα αὐτῷ πάλιν ἡμεῖς δώμεν, ἵνα οὕτω πάλιν μετὰ πολλῆς προσθήκης ἡμέτερα γένηται. Τοσαύτη γὰρ αὐτοῦ ἡ φιλοτιμία, ὅτι καὶ ἀφ' ὧν ἔδωκε λαμβάνων, οὐχ ἡγείται τὰ ἴσα λαμβάνειν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἡμῖν αὐτῆς τῆς φιλοτιμίας ἀποδίδουσι ὑπισχεῖται· μόνον ἐὰν ἡμεῖς τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐπιδειξάσθαι βουληθῶμεν, καὶ καθάπερ τῇ τοῦ Θεοῦ χειρὶ ταῦτα παρακατατιθέμενοι, οὕτως αὐτὰ τοῖς πένησι χορηγῶμεν, εἰδότες ὅτι ἅπερ ἂν ἡ χεὶρ ἐκείνη δέξηται, οὐκ ἐκεῖνα μόνον ἀποδίδουσι, ἀλλὰ καὶ πολυπλάσια τὰ δοθέντα οὕτως ἡμῖν αὐτὰ πάλιν χαρίζεται, τὴν οἰκείαν φιλοτιμίαν διὰ πάντων ἐπιδεικνύμενος. Καὶ τί λέγω, ὅτι αὐτὰ πάλιν πολυπλασιάζει; Ἡ χεὶρ ἐκείνη δίδουσι·

οὐκ αὐτὰ μόνον, ἀλλὰ μετὰ τούτων καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν δωρεῖται, καὶ ἀνακηρύττει καὶ στεφανοῖ, καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ χαρίζεται, ἐν ἑκ τῶν παρ' αὐτοῦ δοθέντων μικρὸν τι εἰσενεγκεῖν βουλευθῶμεν. Μὴ γὰρ βαρῦ τι καὶ ἐπαχθὲς παρ' ἡμῶν αἰτεῖ α· Τὰ περιττὰ τῆς χρείας βούλεται ἀναγκαῖα ἡμᾶς ποιήσασθαι, καὶ ἄπερ εἰκῆ καὶ μάτην ἐν τοῖς ταμείοις ἐναπόκειται, ταῦτα βούλεται ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν καλῶς διανεμηθῆναι, ἵνα ἀφορμὴν λαθῶν ἐντεῦθεν, λαμπρῶς ἡμᾶς στεφανώσῃ. Σπεύδει γὰρ καὶ ἐπείγεται, καὶ πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε ἀξιώσῃαι ἡμᾶς ὦν καὶ ἐπηγγείλατο.

ε'. Μὴ τοῖνον ἑαυτοῦ ἀποστερήσωμεν, παρακαλῶ, τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ οἱ περὶ τὴν γῆν πονούμενοι καὶ ταιλαιπωροῦντες, τὰς ἑαυτῶν ἀποθήκας κενοῦντες, εἰς τὴν γῆν καταβάλλουσι τὰ σπέρματα, καὶ τὰ πάλαι συνηγμένα σκορπίζουσι, καὶ μεθ' ἡδονῆς τοῦτο ποιοῦσι, τῇ ἐλπίδι τοῦ πλείονος ἑαυτοὺς παραμυθούμενοι, καὶ ταῦτα εἰδότες ὡς καὶ ἀέρων ἀνωμαλίαι πολλάκις, καὶ γῆς ἀκαρπία, καὶ ἕτεραι πολλὰ περιπτώσεις, ἢ ἀκριδῶν στρατόπεδον, ἢ ἐρυσίθης ἢ ἐφοδος τῆς προσδοκίας διαμαρτεῖν ἐποίησε, καὶ ὅμως ταῖς χρησταῖς ἐλπίσιν ἑαυτοὺς τρέφοντες, τὰ ἐν τοῖς ταμείοις συνηγμένα τῇ γῇ παρακατατίθενται· πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς τὰ ἀπλῶς ἀποκείμενα σκορπιζέειν εἰς τὴν τῶν πενήτων διατροφὴν προσήκειν, ἔνθα οὐκ ἐνὶ ποτὲ διαμαρτεῖν τοῦ τέλους, οὐδὲ δεῖσαι τὴν ἀποτυχίαν τὴν ἐπὶ τῆς γῆς γινομένην. Ἐσκορπίσει γὰρ, φησὶν, ἔδωκε τοῖς πένησιν. Ἄλλ' ἄκουε καὶ τῶν ἐξῆς· Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ὁ θαυμασίως σκορπισμοῦ. Ἐν βραχεὶ τῷ χρόνῳ τὴν διανομὴν ἐποίησατο, καὶ ἐν διην. καὶ τῷ αἰῶνι ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ διαμένει. Τί τοῦτου μακαριστότερον γένοιτ' ἂν ποτε; Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ, τὴν διὰ τῆς ἐλεημοσύνης δικαιοσύνην ἑαυτοῖς ἐπισπασώμεθα, ἵν' ἢ καὶ περὶ ἡμῶν τοῦτο λέγεσθαι ἄξιον, ὅτι Ἐσκορπίσαν, ἔδωκαν τοῖς πένησιν, ἢ δικαιοσύνη αὐτῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἐσκορπίσαν, ἔδωκεν, ἵνα μὴ νομίση; ὅτι τὰ σκορπισθέντα ἀπώλετο, διὰ τοῦτο ταχέως ἐπήγαγεν, Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἐκεῖνων, φησὶ, τῶν σκορπισθέντων ἢ δικαιοσύνη ἀνάλωτος μένη^b, [538] παντὶ τῷ αἰῶνι παρακτεινομένη καὶ μηδέποτε πέρασ λαμβάνουσα. Καὶ μετὰ τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πολλὴν τὴν ἐπιμέλειαν ποιησώμεθα, καὶ τὰ πάθη τῆς σαρκὸς καταστέλλωμεν, καὶ ἐξορίσωμεν ἐκ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς πᾶσαν ἐπιθυμίαν ἄστοπον, πάντα πονηρὸν λογισμὸν, ὀργὴν, θυμὸν, βασκανίαν, καὶ τὴν εὐμορφίαν τῆς ψυχῆς διὰ πάντων καλλωπίζωμεν, ἵνα φαιδρὸν αὐτῆς καὶ λαμπρὸν τὸ κάλλος κατασκευάσαντες ἐπισπασώμεθα ἑαυτοῖς τὸν τῶν οὐρανῶν Δεσπότην, καὶ μόνην παρ' ἡμῖν καταξίωσιν ποιήσαι. Ἐνθα γὰρ ἀν ἐῖδη ψυχῆς εὐμορφίαν, εὐθὺς ἐκεῖ ἐφίπταται. Αὐτὸς γὰρ εἶρηκεν, ὅτι Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶον, καὶ ἡσύχιον, καὶ ταπεινόν, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Εἶδες πῶς ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἅπαντα τὰ πνευματικὰ χρώματα τὰ δυνάμενα τῆς ψυχῆς τὴν εὐμορφίαν φαιδρὰν ἀπεργάσασθαι· Ἐπὶ τὸν πρῶον, φησὶ, καὶ ἡσύχιον, καὶ ταπεινόν, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους. Τί ἐστὶ τὸ. Καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Τὴν ὑπακοὴν

^a Quinque mss. παρ' ἡμῶν ἐπιζητεῖ.

^b Savil. et Coisl. μένει.

^c Ἀπεργάσασθαι. Quae in editis post hanc vocem sequentibus (καὶ τῷ κάλλει σφοδρῶς ἐλαστρούπτεσθαι), a septem mss. absunt. adeo ἀπόστα, ut mirum non sit si H. Savilium torserint in notis p. 25.

τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων δι' αὐτῶν τῶν ἔργων πληροῦντα, καθάπερ καὶ ἀλλὰ φησὶ· Μακάριος δὲ κατακτήσῃς πάντα δι' εὐλάβειαν. Εἰ γὰρ ἡμεῖς, ἐπειδὴν ἴδωμεν οἰκίτην ἡμέτερον μετ' ἐπιμελείας πολλῆς τὰ ἐπιτάγματα πληροῦντα τὰ ἡμέτερα, καὶ πολλοῦ τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου, πλείονα τὴν παρ' ἑαυτῶν εὐνοίαν καὶ συμπάθειαν εἰς αὐτὸν ἐπιδεικνύμεθα· πολλῶ μᾶλλον ἂν ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης εἰς ἡμᾶς τοῦτο ἐπιδείξῃται. Διὰ τοῦτο τοῖνον ἔλεγεν· Ἐπ' ἐκεῖνον ἐπιβλέψω τὸν πρῶον, καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους. Τρέμωμεν τοῖνον, παρακαλῶ, καὶ μετὰ πολλοῦ φόβου πληρῶμεν αὐτοῦ τοὺς λόγους· αὐτοῦ γὰρ εἰσι λόγοι τὰ παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δοθέντα προσταγμάτων· καὶ μαθόντες τίσιν ἄρσκειται, καὶ τίνα προσεται, ἐκεῖνα μετῴμεν, καὶ τοιοῦτοι γενέσθαι σπουδάζωμεν, ἡσύχιαν, πραότητα, ταπεινώσιν πολλὴν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπιτάγματα μετ' εὐλαβείας πολλῆς μετερχόμενοι καὶ φόβου πολλοῦ, ἵνα τὴν διάθεσιν τῆς γνώμης τῆς ἡμετέρας ἀποδεχόμενοι ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης, καὶ ἀρκεσθεῖς^d ἡμῶν τῇ ὑπακοῇ, ἐπιβλέψαι ἐφ' ἡμᾶς καταξίωσιν. Ἐάν γὰρ τοῦτο ποιήσαι καταδέξῃται, ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ ἡμᾶς καταστήσει· Ἐπιβλέψω γὰρ, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, προνοίας ἀξιώσω, χεῖρα ὀρέξω, ἐν ἅσιν ἀντιλήψομαι, τὰς παρ' ἑαυτοῦ φιλοτιμίας μετὰ δαφιλίας παρέξω. Ταῦτα ὅν ἅπαντα μετῴμεν, παρακαλῶ, ἵνα ἐπιβλέψῃ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ὁ Δεσπότης, καὶ δυνηθῆμεν καὶ τὸν παρόντα βίον ἀλύτως διανύσαι, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[539] OMIAIA NG'.

Εἶπε δὲ Ἰακώβ πρὸς Λάβαν· Ἀπόδος μοι τὴν γυναῖκά μου· πεπλήρωται γὰρ αἱ ἡμέραι, ὅπως εἰσέλθω πρὸς αὐτήν.

α'. Ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Ἰακώβ, ἦν περὶ τὴν Ραχὴλ ἐπεδείξατο, εἰς τὴν Παύλου ἀγάπην μεταστάντες χθὲς, καὶ τὸ μέγεθος τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν πόθου αὐτοῦ καταμαθόντες, καθάπερ ὑπὸ βύμης τινὸς σφοδρῶτερας ἐξεκλυσθέντες, οὐκ ἔτι ἰσχύσαμεν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐπανελεῖν τοῦ λόγου. Διόπερ, εἰ δοκεῖ, σήμερον τοῖς ἐξῆς ἐπεξελθόντες, τὰ λειψθέντα ἀναπληρώσωμεν, ἵνα καὶ ἐκ τῶν σήμερον λεγομένων ἀρκοῦσαν ὠφέλειαν καρπωσάμενοι, οὕτως οἴκαδε ἐπανέλθωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπληρώθη ὁ τῶν ἑπτὰ ἐτῶν ἀριθμὸς, Καὶ ἦσαν, φησὶν, ἐνώπιον Ἰακώβ ὡς ἡμέραι ὀλίγαι ὁ τοσοῦτος χρόνος διὰ τὸ ἀραπῆρ αὐτὸν αὐτήν, εἶπε τῷ Λάβαν· Ἀπόδος μοι τὴν γυναῖκά μου· πεπλήρωται γὰρ αἱ ἡμέραι μου, ὅπως εἰσέλθω πρὸς αὐτήν. Συνήγαγε δὲ Λάβαν πάντα τοὺς ἀνδρας τοῦ τόπου, καὶ ἐποίησε τὸν γάμον. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ λαθὼν Λάβαν Ἀσίαν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, εἰσήγαγεν αὐτήν πρὸς Ἰακώβ.

Εἶδες τὸ παλαιὸν μετ' ὄσης σεμνότητος τοὺς γάμους ἐπετέλουν; Ἀκούσατε, οἱ περὶ τὰς σατανικὰς τοιμὰς ἐπισημνοί, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων τὰ σεμνὰ τοῦ γάμου καταισχύνοντες. Μὴ που αὐλοῖ; μὴ που κύμβαλα; μὴ που χορεῖται σατανικαί; Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, τοσαύτην λύμην εὐθὺς ἐπεισάγεις εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ τὸς ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας καλεῖς, ἵνα μετὰ τῆς ἀκαίρου δαπάνης καὶ τὴν τῆς κόρης λυμὴν σωφροσύνην, καὶ τὸν νέον ἀναισχυντότερον ἐργάσῃ; Ἀγαπητὸν γὰρ, καὶ ἀνευ ποῦτων τῶν ὑπεκαυμάτων, ἐκεῖνην τὴν ἡλικίαν δυνηθῆναι πρῶτος ἐνεγκεῖν τὸν χειμῶνα τῶν παθῶν· ὅταν δὲ καὶ τοσαῦτα ἦ τὰ διὰ τῆς ὕψους καὶ διὰ τῆς

^d Savil. et Morel. ὀρκεσθεῖς, multi mss. καὶ ἀρεθεῖς.

lum reddit, sed cum illis regnum cælorum donat, et celebrat, atque coronat, innumeraque bona largitur, modo ex iis quæ ab ipso data sunt parvum quiddam inferre voluerimus. Num grave aliquid et onerosum a nobis requirit? Ea quæ abundant et supervacanea sunt nobis, necessaria nobis facere vult: et quæ frustra et in vanum in promptuariis reposita sunt, ea vult a nobis bene distribui, ut occasione accepta hinc, nos splendide coronet. Festinat enim et urget, atque omnia facit et molitur, ut dignos nos reddat iis quæ ille promisit.

5. *Eleemosyna commendatur.* — Ne igitur, quæso, nosipos privemus tantis bonis. Nam si laboriosi agricolæ penum suam evacuant, et semina terræ concredunt, et olim collecta dispergunt, idque cum voluptate faciunt, spe majora recipiendi se solantes: et quamvis sciant sæpe aeris intemperiem, nonnumquam et terræ sterilitatem aliaque multa accidentia, ut locustarum exercitum¹, et rubiginis incursum, expectionem suam fecellisse; attamen bona spe sese alentes, ea quæ in promptuariis collecta sunt, terræ concredunt: multo magis nos quæ absque usu recondita sunt, dispergere in pauperum usus et educationem convenit, ubi numquam spes eluditur, neque timenda aliqua terræ sterilitas. Dicit enim: *Dispersit, dedit pauperibus.* Sed audi etiam quæ sequuntur: *Justitia ejus manet in sæculum sæculi (Psal. 111. 9).* O mirabilem sementem! Brevi tempore distribuit, et in perpetua sæcula justitia ejus permanet. Quid hoc beatius unquam fuerit? Idcirco oro, ut justitiam quæ ex eleemosyna est nobis acquiramus, ut et de nobis dicatur: *Disperserunt, dederunt pauperibus, justitia eorum manet in sæculum sæculi.* Postquam enim dixit, *Dispersit, dedit*, ne putes dispersa periisse, ideo statim subdidit: *Justitia ejus manet in sæculum sæculi.* His, inquit, dispersis, justitia maneat inexpugnabilis, et in omne sæculum se extendat numquam finem habitura. Atque cum eleemosyna etiam alias virtutes diligenter curemus, et affectiones carnis reprinamus, et eliminemus ex anima omnem illicitam concupiscentiam, omnem malam cogitationem, iram, indignationem, invidiam; et ornemus omnibus modis animæ pulchritudinem, ut claritate pulchritudinis ejus conciliemus nobis cælorum Dominum, et apud nos habitare dignetur. Nam ubi viderit animæ venustatem, statim adveniet. Dixit enim: *Super quem alium respiciam quam super mansuetum et quietum et humilem, et trementem sermones meos (Isai. 66. 2)?* Vidisti quomodo nos docuit omnes spirituales colores, quibus animæ pulchritudo potest decorari? *Super mansuetum, inquit, et quietum, et humilem.* Deinde quod hæc omnia efficit addidit: *Et trementem sermones meos.* Quid est, *Trementem sermones meos?* Obedientiam Dei mandatis per ipsa opera implementem, quod et alibi dicit: *Beatus qui timet omnia propter pietatem (Prov. 28. 14).* Nam si nos, cum videmus famulum qui mandata nostra cum diligentia timoreque multo ac tremore im-

plere curat, majorem erga illum declaramus benevolentiam et commiserationem: multo magis bonus Dominus erga nos id declarabit. Propter hoc dicebat: *Super illum respiciam mansuetum et quietum, et trementem sermones meos.* Tremamus igitur, oro, et cum magno timore sermones ejus impleamus; nam ejus sunt sermones nobis ab illo tradita mandata: et cum didicerimus quæ illi placent, et quæ probat, ea obeamus, et tales fieri studeamus; quietem, mansuetudinem, humilitatem magnam exhibeamus, et omnia quæ ab eo mandata sunt cum reverentia et timore adimpleamus: ut cum approbarit affectum mentis nostræ, placatus nostra obedientia, respicere etiam super nos dignetur. Quod si nobis continget, erimus, per omnia securi: dicit enim, *Respiciam*, hoc est, Providentia mea dignabor, manum porrigam, in omnibus auxiliator ero, ubertim in eum meam liberalitatem profundam. Hæc igitur omnia faciamus, obsecro, ut respiciat super nos Dominus, quo et præsentem vitam absque tristitia transigamus, et futura bona consequi possimus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

NOMILIA LVI.

Dixit autem Jacob ad Laban: Da mihi uxorem meam: impleti sunt enim dies, ut ingrediar ad eam (Gen. 29. 21).

1. Heri a dilectione Jacob, quam erga Rachelem exhibuit, ad Pauli caritatem et magnitudinem amoris, quem erga Christum gerebat, transeuntes, quasi ab impetuoso quodam torrente rapti, non potuimus ad seriem et contextum sermonis regredi. Ideo, si placet, hodie sequentia aggressi, ea quæ tunc relicta sunt impleamus: ut ex iis quæ hodie dicuntur percepta utilitate aliqua, domum repetamus. Igitur postquam impletus est septem annorum numerus, 20. *Et fuerunt, inquit, coram Jacob quasi dies pauci tot anni ob amoris vehementiam, 21. dixit ad Laban: Da mihi uxorem meam: impleti enim sunt dies mei, ut ingrediar ad eam. 22. Congregavit autem Laban omnes viros loci, et fecit nuptias. 23. Et factum est vespere, et accepit Laban Liam filiam suam, introduxitque eam ad Jacob.*

In satanicas nuptiarum pompas invehitur. — Vidisti, cum quantis olim honestate nuptias egerint? Audite, qui satanicas pompas admiramini, et statim ab initio nuptiarum honestatem dedecore afficitis. Num tunc tibiz? num tunc cymbala? num tunc choreæ diabolicæ? Quare enim, dic mihi, tantum statim ab initio, damnum inducis in domum tuam, et eos qui in scenis et orchestris operam locant vocas, ut cum intempestivo sumptu virginis lædas continentiam, et juvenem impudentiorem facias? Optabile enim et arduum erat, absque illis fomitibus illam ætatem potuisse moderate ferre tempestatem affectionum: cum autem et hæc accedant, tam quæ videntur, quam quæ audiuntur, dum majus accenditur incendium, et fornax concupiscentiarum magis inflammatur, quo-

¹ Vox, exercitum (σπαρτάριον), deest in quibusdam Mss.

modo non pessum fit adolescentis anima? Hinc enim omnia pereunt et corrumpuntur: quia ab initio castitas eorum qui inter se conventuri sunt oppugnatur, et sæpe primo die juvenis, oculis videns incontinentibus, toto diabolico in anima vulneratur: et puella per ea quæ audit et videt captiva fit, et ab eo die postea crescunt vulnera, majusque fit malum. Etenim illinc statim et mutuam concordiam dilacerant, et amorem debilitant. Quando enim ille mentem ad aliam vertit, hinc et inde dividens animum, a diabolo ipso ductas, multa amaritudine domum implet. Quod si et illa comperit ita affecta esse, ex ipsis fundamentis omnia, ut ita dicam, subvertuntur: postea alter ab altero occultatur, et ille quidem suspiciose observat uxorem, et similiter illa virum. Atque ubi oportebat concordiam esse et copulam, quippe debebant esse caro una (*Erunt enim, inquit, duo in carnem unam [Gen. 2. 24]*), hi in tanta vivunt dissensione, quasi sejuncti essent. Diabolus enim subingressus tantam in eis perniciem operatur, ut quotidianæ pugnæ inter eos nascantur et a malis numquam habeant quietem. Quid enim quis dixerit quomodo postea a famulis contemnantur, quomodo a vicinis rideantur, quam sæda operentur? Nam sicut quando gubernatores inter se dissident, etiam qui navi vehuntur, una periclitantur, ac timent ne cum navi submergantur: ita et hic, si discordes sint vir et mulier, consequens est omnes qui apud illos sunt participes esse malorum. Propterea oro ut hæc omnia prævidentes, consuetudinem ne sectemini. Scio enim multos receptum morem obtendere, neque patienter ferre ut hæc a nobis dicantur: attamen necesse est ut nos utilia dicamus, et quæ illos a futuro supplicio libereut. Ubi enim tantum animæ damnum, qua de causa mihi consuetudinem prætexere audes? Ecce enim et ego tibi consuetudinem meliorem objicio, quæ apud veteres erat, quando nondum tanta pia religionis erat agnitio. Et ne justum hic Jacob tantum cogites, sed et Laban adhuc idolorum cultui deditum, nec vel minimam veræ religionis notitiam habentem, et tamen tantam præ se ferentem philosophiam. Neque enim hæc honestas ejus erat, qui ducturus puellam, sed patriam eam tradentis. Ideo et illum feci sermonem, non ad sponso tantum spectans quantum ad parentes, et ad patrem qui virginem locat. Quomodo enim non absurdum, si nos qui tantam accepimus misericordiam, et tam terribilium ineffabilemque sacramentorum participes sumus, hac in re inferiores simus Labano, qui cultui idolorum adhuc erat deditus? Annon audis Paulum dicentem sacramentum esse nuptias et imaginem dilectionis Christi, quam erga Ecclesiam exhibuit (*Ephes. 5. 32*)? Ne igitur confundamus nos ipsos, et honestatem nuptiarum corrumpamus. Nam si quidem bonum et utile fuerit consilium, etiamsi non sit consuetudo, fiat: sin damnosum et perniciosum est id quod a vobis efficitur, etiamsi consuetudo sit, rejiciatur. Nam si hoc admiserimus, et fur, et adulter, et quantumvis malus alius, consuetudinem obtendet: at nullum hinc illis lucrum est vel venia,

sed major potius accusatio, quod malam consuetudinem superare non valuerint.

2. Si enim voluerimus vigilare, et curam habere nostræ salutis, possumus et a mala consuetudine desistere, et in bonam consuetudinem nos reducere: sicque posteris nostris non parvam dabimus occasionem eadem imitandi, et accipiemus etiam nos mercedem eorum quæ ab iis aguntur. Nam qui initium bonæ viæ præbuit, hic auctor est eorum quæ et ab aliis recte fiunt, et duplicem recipiet mercedem, tam pro iis quæ ipse recte facit, quam quibus alios in optimam illam inducit philosophiam. Ne præteritis, obsecro, frigida et ridicula verba hæc, dicentes legitima quædam esse hæc, et propterea impleri oportere. Non enim hæc legitimum faciunt conjugium, sed si secundum leges Dei cum castitate et honestate fiat conventus, et si concordia magna cohæreant ii qui conveniunt. Noverunt hoc etiam externæ leges: et audies eos, qui his studuerunt, dicere, conjugium nihil aliud constituere quam consuetudinem. Ne igitur divinas leges cum humanis transgrediamur, nec præferamus diabolicas leges et perniciosam hanc consuetudinem: illius enim lex sunt hæc, qui gaudet de interitu nostro. Quid igitur hac consuetudine magis ridiculum, quando vir et uxor innumeris conviciis et scommatibus a servis nullisque pretii hominibus incessuntur, ac nemo est qui increpet: sed licet cuivis volenti ad vesperam omnia loqui, et convicia jacerere in sponsum et sponsam? Et in alio die si quis conaretur ita salibus mordere, periclitaretur, ad tribunal abduceretur et puniretur: tunc autem quando plurimam oportebat esse reverentiam, majoremque honestatem et castitatem, tanta obscenitate implentur omnia illa, ut probabile sit diabolo duce hæc omnia inventa esse. Verum ne ægre feratis, oro: non enim absque causa in hunc sermonem digressi sumus, sed curam habens vestræ salutis et honestatis, vellem optimam hanc mutationem fieri, vosque optimæ hujus consuetudinis esse duces. Nam si solum principium et via fiat operis, paulatim uno alterum laudabili hæc æmulatione æmulante, omnes laudatores habebitis: et non tantum qui civitatem incolunt, imitabuntur optimam hanc innovationem, sed et eos qui procul habitant conciliabitis, et imitatores vestros constituetis: atque insuper longe ampliorem a Deo reportabitis coronam, quod propter Dei timorem et ejus mandatum diabolicam hanc superaveritis consuetudinem. Sed quod suscepturi sitis magna alacritate hoc nostrum consilium, et opere impleturi, valde confido. Videns enim vos magna cum voluptate audire ea quæ dicuntur, id ex applausu et laudibus conjecto, vos etiam operibus idem ipsum comprobaturus esse. Propterea contentus dictis, ad contextus seriem regrediar. *Et facta est, inquit, vespera, et accepit Laban filiam suam, et introduxit eam ad Jacob.*

Quomodo a Labano deceptus fuerit Jacob; ejus simplicitas. — Ne obiter etiam hoc prætereamus: nam hic quoque multa considerari possunt: primum simplicitas Jacob, et quomodo ab omni malitia alienus

ἀκοῆς θαφιλεστέραν ἀνάπτοντα τὴν πυρὰν, καὶ τὴν κάμνον τῶν παθῶν φλογωδεστέραν ἐργαζόμενα, πῶς οὐχ ὑποδρόχιος ἢ τοῦ νέου ψυχῆ γενήσεται; Ἐντεῦθεν γὰρ ἅπαντα ἀπόλωλε καὶ διέφθαρται, ἀπὸ τοῦ τὴν σωφροσύνην ἐξ ἀρχῆς διορύττεσθαι τῶν μελλόντων ἀλλήλους συνιέναι· καὶ πολλάκις ἐκ πρώτης ἡμέρας καὶ ὁ νόος ἐδέξατο βέλος σατανικὸν ἐν τῇ ψυχῇ, ἀκολάστοις ἰδῶν ὀφθαλμοῖς, καὶ ἡ κόρη καὶ διὰ τῆς ἀκοῆς καὶ διὰ τῆς ὕψεως αἰχμάλωτος γέγονε, καὶ ταῦτα ἐξ ἐκείνης λοιπὸν τῆς ἡμέρας τὰ τραύματα αὐξανόμενα μεῖζον ἐργάζεται τὸ κακόν. Καὶ γὰρ πρῶτον μὲν τὴν πρὸς ἀλλήλους αὐτὸν ὁμόνοιαν διορύττει, καὶ τὸν πόθον καταμαραίνει. Ὅταν γὰρ πρὸς ἑτέραν ἐκείνου προσχῆ τῇ διανοῇ, ὡς κάπεσε μεριζόμενος τὸν λογισμὸν, καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου αὐτοῦ στρατηγούμενος, πολλῆς ἀηθίας πληρώσει τὴν οἰκίαν. Εἰ δὲ κάκεινι εὐρεθείη τοιοῦτον τι παθούσα, ἐξ αὐτῶν, ὡς εἶπεν, τῶν βάρθρων ἅπαντα ἀνατρέπεται, καὶ λοιπὸν ἀλλήλους χρῦπτοντες, ὁ μὲν δι' ὑποψίας ἔχει τὴν γαμετήν, ἢ δὲ τὸν ἀνδρα. Καὶ ἐνθα ἔχρηθ' ὁμόνοιαν εἶναι καὶ σύνδεσμον, καὶ οἱ ὀφείλοντες σάρξ εἶναι μία (Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν), οὗτοι [540] ἐν τοσαύτῃ διαιρέσει τυγχάνουσι, ὡς εἰ καὶ κατατετμημένοι ἦσαν. Ἐπεισελθῶν γὰρ ὁ διάβολος τοσαύτην ἐν αὐτοῖς ἐργάζεται τὴν λύμην, ὡς πολέμου καὶ μάχης καθημερινὰς τίττεσθαι, καὶ μὴδέποτε ἀνάπαυαν ἔχειν τῶν κακῶν. Τί γὰρ ἂν τις εἴποι λοιπὸν τῶν οἰκετῶν τὰς καταφρονήσεις, τῶν πλησίον οἰκούντων τὸν γέλωτα, τὰς ἀσχημοσύνας; Καθάπερ γὰρ τῶν κυβερνητῶν στασιαζόντων καὶ οἱ ἐμπέδοντες τῶν κινδύνων συναπαλαύουσι, καὶ αὐτανδρον ἀνάγκη τὴν ναῦν καταποντισθῆναι· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς πρὸς ἀλλήλους διαστασιαζόντων, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας συναπαλαύειν τῶν κακῶν εἰκός. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, ταῦτα ἅπαντα προορωμένους, μὴ τῇ συνηθείᾳ κατακολουθεῖν. Οἶδα γὰρ ὅτι πολλοὶ ταύτην ἡμῖν προβαλλόμενοι οὐδὲ ἀνέχονται τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων· ἀλλ' ὁμοῦς ἡμᾶς ἀνάγκη τὰ λυσιτελῆ καὶ τὰ τῆς μελλούσης κολάσεως ἐξαπαράξοντα λέγειν. Ὅπου γὰρ λύμη τοσαύτη ψυχῆς, τίνος ἐνεκὸν μοι συνηθειαν βούλει προβάλλεσθαι; Ἰδοὺ κἀγὼ συνηθειᾶν σου προβάλλομαι βελτίονα, ἢ οἱ ἐξ ἀρχῆς ἐκέχρηστο, ὅτε οὐδέπω τοσαύτη γνῶσις ἦν τῆς εὐσεβείας. Καὶ μὴ μοι τὸν δίκαιον ἐνταῦθα λογίζου, τὸν Ἰακώβ λέγω, ἀλλὰ τὸν Λάβαν ἐννοεῖ, ἄνδρα ἔτι τοῖς εἰδώλοις προσανέχοντα, καὶ οὐδεμίαν γνῶσιν ἔχοντα τῆς εὐσεβείας, καὶ τοσαύτην φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενον. Τοῦτο γὰρ οὐ τοῦ μέλλοντος ἦν ἀγεσθαι τὴν κόρην τὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς τοῦ τὴν κόρην ἐκδιδόντος. Δι' ὃ καὶ τοῦτον ἐκίνησα τὸν λόγον, οὐχὶ πρὸς τοὺς νυμφίους τοσαῦτον ἀποτεινόμενος, ὅσον πρὸς τοὺς γεγεννηκότας, πρὸς τὸν πατέρα τοῦ νυμφίου, καὶ πρὸς τὸν τῆς κόρην ἐκδιδόντα φημί. Πῶς γὰρ οὐκ ἄποπον ἡμᾶς τοὺς τοσαύτης ἀπολαύσαντας φιλανθρωπίας, καὶ τῶν φρικτῶν καὶ ἀπορρήτων μυστηρίων ἀζωθέντας, ἐλάττους κατὰ τοῦτο γίνεσθαι τοῦ Λάβαν, τοῦ εἰτι εἰδῶλα θεραπεύοντος; Ἡ οὐκ ἀκούεις Παύλου λέγοντος, ὅτι μυστηρίον ἔστιν ὁ γάμος, καὶ εἰκὼν ἔστι τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, ἣν περὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπέδειξατο; Μὴ τοίνυν καταισχύνωμεν ἑαυτοὺς, καὶ τὰ σεμνὰ τοῦ γάμου διαφθείρωμεν. Εἰ μὲν γὰρ καλὸν ἔστι τὸ τῆς συμβολῆς καὶ ἐπωφελές, κἀν μὴ συνηθεια ἢ, γινέσθω· εἰ δὲ βλάβη ἔχον καὶ πολὺν τὸν ὀλεθρον τὸ νῦν παρ' ὁμῶν ἐπιτελούμενον, κἀν συνηθεια ἢ, ἐγκοπτέσθω. Ἐπεὶ εἰ τοῦτο συγχωρήσασιν, καὶ ὁ κλέπτων, καὶ ὁ πορνεύων, καὶ ὁ τὴν ἄλλην

ἅπασαν κακίαν ἐπιδεικνύμενος, τὴν συνηθειαν ἡμῶν προβαλεῖται· ἀλλ' οὐδὲν ἀπὸ τούτου κέρδους αὐτῷ ἔσται, οὐδὲ συγγνώμη, ἀλλὰ καὶ πολλὴ ἡ κατηγορία, ὅτι οὐκ ἴσχυσε συνηθείας περιγεγεσθαι πονηρᾶς.

β'. Ἐὰν γὰρ βουλόμεθα νῆφειν, καὶ πολλὴν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ποιησθαι τὴν φροντίδα, δυνησόμεθα καὶ τῆς κακῆς συνηθείας ἀποστῆναι, καὶ εἰς καλὴν συνηθειαν ἑαυτοὺς ἀγαγεῖν· καὶ οὕτω καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς οὐ μικρὰν παρέρομεν ἀφορμὴν τοῦ τὰ αὐτὰ ζηλοῦν, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνων κατορθουμένων ἡμεῖς ληψόμεθα τὸν μισθόν. Ὁ γὰρ τὴν ἀρχὴν παρασχὼν τῆς καλῆς ὁδοῦ, οὗτος καὶ τῶν ὑπ' ἑτέρων γινόμενων [541] αἰτίας ἔσται, καὶ διπλοῦν κομίζεται τὸν μισθόν, ὑπὲρ ὧν τε αὐτὸς κατορθοῖ, ὑπὲρ ὧν τε ἑτέροις ἐπάγει εἰς τὴν ἀρίστην ταύτην φιλοσοφίαν. Μὴ μοι πὰ ψυχρὰ ἐκεῖνα ῥήματα καὶ γέλωτος γέμοντα προβάλλεσθε, λέγοντες νόμιμα τίνα εἶναι ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο πληροῦσθαι χρή. Οὐ ταῦτα γὰρ νόμιμον ποιεῖ συνοικέσιον, ἀλλὰ τὸ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους μετὰ σωφροσύνης καὶ σεμνότητος τὴν συνέλευσιν γίνεσθαι, καὶ τῇ ὁμοιοῖα συμπεπληχθῆναι τοὺς ἀλλήλους συνιόντας. Τοῦτο καὶ οἱ ἐξωθεν ἴσασιν νόμοι, καὶ ἀκούσῃ τῶν περὶ ταῦτα ἐσχολακῶτων λεγόντων, ὅτι συνοικέσιον οὐδὲν ἕτερον συνίστησιν ἢ συνηθεια. Μὴ τοίνυν καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους παραβῶμεν μετὰ τὸν ἀνθρωπίνων, καὶ προτιμώμεν τοὺς διαβολικοὺς νόμους καὶ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην συνηθειαν· ἐκείνου γὰρ ἔστι νόμος ταῦτα, τοῦ χαίροντος ἀεὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῇ ἡμέτερᾳ. Τί οὖν ἂν γένοιτο καταγελαστότερον τῆς συνηθείας ταύτης, ὅταν ὑπὸ οἰκετῶν καὶ τριωβολιμαίων ἀνθρωπίνων σκώμματα καὶ λοιδορίας ἀπειρούς δέχωνται καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ, καὶ οὐδεὶς ἢ ὁ ἐπιτιμῶν, ἀλλ' ἔξεστι τῷ βουλομένῳ ἀδαῶς κατὰ τὴν ἐσπέραν ἅπαντα φθέγγεσθαι, καὶ βάλλειν τοῖς σκώμμασι καὶ τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην; Καὶ ἐν ἑτέρᾳ μὲν ἡμέρᾳ ἐὰν τις ἐπιχειρήσῃ λοιδορήσασθαι, δικαστήρῃ αὐτῷ, καὶ ἀπαγωγῆ, καὶ κίνδυνου· τότε δὲ, ὅτε μάλιστα πολλὴν ἐχρῆν εἶναι τὴν αἰδῶ, πολλὴν τὴν κοσμιότητα, πολλὴν τὴν ἀγγελίαν, τοσαύτης ἅπαντα πληροῦνται τῆς ἀσχημοσύνης, ὡς εἰκός τὸν διάβολον στρατηγούντα ταῦτα ἅπαντα ἐπιδεικνύσθαι. Ἀλλὰ μὴ δυσχεραίνετε, παρακαλῶ· οὐδὲ γὰρ ἀπίως εἰς τοῦτον ἐξέδην τὸν λόγον, ἀλλὰ κηρόμενος ὁμῶν καὶ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς εὐκοσμίας, καὶ βουλόμενος ὁμᾶς τὴν ἀρίστην ταύτην μεταβολὴν ἐπιδείξασθαι, καὶ τῆς καλῆς ταύτης συνηθείας ἀρχηγούς καταστῆναι. Ἐὰν γὰρ μόνον ἀρχὴ καὶ ὁδὸς γένηται τοῦ πράγματος, κατὰ μικρὸν εἰς τὸν ἕνα ζηλοῦντες τὸν καλὸν τοῦτον καὶ ἐπαινετὸν ζῆλον, πάντας ἐπαινέτας ἔξετε, καὶ οὐ μόνον οἱ τὴν πόλιν οἰκούντες μιμήσονται τὴν καλλίστην ταύτην μεταβολὴν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόρρωθεν οἰκούντας ἐπισπάσεσθε, καὶ ζηλωτὰς ὑμετέρους καταστήσετε, καὶ πολυπλασίονα τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ κομιεῖσθε στέφανον, ὅτι διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ἐντολήν, τῆς σατανικῆς ταύτης περιγεγόναντε συνηθείας. Ἀλλ' ὅτι μὲν δέξεσθε μετὰ προθυμίας ταύτην ἡμῶν τὴν συμβουλίην, καὶ εἰς ἔργον αὐτὴν ἄξετε, σφόδρα πέπεισμαι. Ὅρων γὰρ ὁμᾶς μετὰ τοσαύτης ἔδουσης ἀκούσεως τῶν λεγομένων, ἀπὸ τοῦ κρότου καὶ τῶν ἐπαίνων στοχαζόμεαι, ὅτι καὶ πρὸς τὴν διὰ τῶν ἔργων κατόρθωσιν ἐπιειχθήσεσθε. Διὸ ἀρκεσθεῖς τοῖς εἰρημένους ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐπανήξω. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἐσπέρα, καὶ ἔλαβε Λάβαν τὴν Λείαν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, καὶ εἰσήγαγε αὐτὴν πρὸς τὸν Ἰακώβ.

Μὴ ἀπλῶς μὴδὲ τοῦτο παραδράμωμεν· ἔστι γὰρ καὶ ἐκ τούτου πολλὰ συνιδεῖν· ἐν μὲν τοῦ Ἰακώβ τὸ

ἀπλαστον, καὶ ὅπως πάσης πονηρίας ἐκτὸς ὧν παρεκρούσθη· δεύτερον δὲ, ὅτι μετὰ τοσαύτης εὐκοσμίας ἅπαντα ἐγένετο, καὶ οὐδαμοῦ λαμπάδες καὶ χορσαὶ καὶ φῶτα τὴν χρεῖαν ὑπερβαίνοντα, ὡς καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ Λάβαν εἰς ἔργον ἐλθεῖν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦ Λάβαν ἐντεῦθεν κατολαβεῖν τὴν περὶ [542] τὸν Ἰακώβ φιλοστοργίαν. Τοῦτο γὰρ ἐμηχανήσατο, βουλόμενος ἐπὶ πλεῖον κατέχειν παρ' ἑαυτῷ τὸν δίκαιον. Ἐπειδὴ γὰρ ᾔδει ὅτι ἐκείνης περιεκαίετο^a, καὶ εἰ τοῦ σπουδαζομένου ἐπέτυχεν, οὐκ ἂν εἴλετο λοιπὸν τῆς Λείας ἕνεκεν τὴν δουλείαν ὑποστῆναι, οὐδὲ τὴν μετ' αὐτοῦ συνοικίειν· διὰ τοῦτο θεασάμενος ὁ Λάβαν τοῦ ἀνδρός τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐννοῶν ὡς οὐκ ἂν ἐτέρως αὐτοῦ περιγένοιτο καὶ πείσειε, τὴν ἀπάτην ταύτην εἰργάσατο, καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὴν Λείαν μετὰ Ζελοφῶς τῆς παιδίσκης. Εἶτα ἐγκαλούμενος ὑπὸ τοῦ δικαίου, τίως ἕνεκεν τῆς ἀπάτης εἰργάσατο, εὐπρόσωπον ἀπολογίαν ἐποίησατο. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ὁ Ἰακώβ, *Τίνος ἕνεκεν τοῦτό μοι ἐποίησας; οὐ περὶ τῆς Ῥαχὴλ ἐδούλευσά σοι; καὶ ἵνα τί παρελογίσω με; τί φησιν ὁ Λάβαν; Οὐκ ἔστιν οὕτως ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ δοῦναι τὴν νεωτέραν, πρὶν ἢ προσβυτέραν. Συντέλεσον οὖν καὶ ταύτης τὰ ἐθδομα, καὶ δώσω σοι καὶ ταύτην ἀντὶ τῆς ἐργασίας, ἣς ἐργάση παρ' ἐμοῦ ἐκτὸς ἑπτά ἔτη.* Ὁρᾷς ὅτι τοῦτο αὐτὸ μηχανώμενος ἅπαντα κατεσκεύασεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸν ἔρωτα ἂν περὶ τὴν κόρην ἐκέκτητο, φησὶ· Μὴ νομίσης ἡδίκησθαι σε. Ἐπειδὴ γὰρ οὗτος παρ' ἡμῶν ὁ νόμος, ὥστε πρότερον τὴν προσβυτέραν ἐκιδόναι ἀνδρὶ· διὰ τοῦτο μὲν τοῦτο γεγένηται· λήψη δὲ καὶ ταύτην ἢν ποθεῖς, ἐὰν τὰ ὅμοια ἔτη καὶ ὑπὲρ αὐτῆς δουλεύσης. Ταῦτα ἀκούσας ὁ δίκαιος ἐτόλμως ἅπαντα κατεδέξατο, καὶ μετὰ ταῦτα ἔτερα ἐπτά ἔτη, Ἔδωκε, φησὶν, αὐτῷ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ῥαχὴλ γυναικα.

γ'. Ὁρᾷς πάλιν ὅτι τὰ τῶν γάμων γίνεται μετὰ πάσης ποσιμότητος. Ἄλλ' ἀκούων ὅτι ἔλαβε τὴν προσβυτέραν, καὶ πάλιν τὴν νεωτέραν, μὴ παραχθῆς, μηδὲ πρὸς τὴν νῦν κατάστασιν τὰ τότε κρίναι πράγματα. Τότε μὲν γὰρ, ἐπειδὴ ἀρχὴ καὶ προοίμια ἦν, συνεχωρεῖτο καὶ θυσι καὶ τρισὶ γυναιξὶ καὶ πλείους μίγνυσθαι, ὥστε τὸ γένος ἐκταθῆναι· νῦν δὲ, πλείω διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπὶ πολὺ πλῆθος ἐκτέταται, καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἐπίδοσιν ἔσχε. Παραγεγόμενος γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν ἀρετὴν καταφυτεύσας ἐν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἀγγέλους, ὡς εἶπειν, ἐξ ἀνθρώπων αὐτοὺς ἐργασάμενος, ἄπασαν ταύτην τὴν παλαιὰν συνήθειαν ἐξέκοψεν. Ὁρᾷς πῶς οὐ δεῖ συνήθειαν προβάλλεσθαι, ἀλλὰ τὸ χρήσιμον πανταχοῦ ἐπιζητεῖν; Ἰδοὺ γὰρ, ἐπειδὴ κακὴ ἦν αὕτη ἡ συνήθεια, ὅρα πῶς ἐξέκοπη, καὶ οὐκ ἔξεστι νῦν οὐδεὶν ταύτην προβάλλεσθαι τὴν συνήθειαν. Μηδαμοῦ τοίνυν, παρακαλῶ, συνήθειαν ἐπιζητεῖ, ἀλλὰ τὸ χρήσιμον ζητεῖ, καὶ μὴ τὸ ψυχοδολαβές· καὶ εἰ τι τυγχάνει καλὸν, κἂν μὴ ἢ συνήθεια, γινέσθω παρ' ἡμῶν· ἂν δὲ τι βλαβερόν, κἂν ἐν συνθεῆσιν ἢ, φεύγωμεν καὶ ἀποστρεφώμεθα. Καὶ ἔδωκε, φησὶν, Ἰακώβ Ῥαχὴλ μετὰ Βάλλιας τῆς παιδίσκης. Εἶδες πῶς ἡ φιλοσοφία; Μήπου ἀνδραπόδων ἀγέλαι; μὴ ποὺ γραμματεῖα, καὶ συνθήκαι, καὶ αἰρέσεις ἐκείναι αἰ καταγέλαστοι, Ἐὰν τόδε γένηται, καὶ ἐὰν τόδε συμβῆ; Καὶ εὐθέως, πρὶν ἢ συνελθεῖν, οἱ οὐκ εἰδότες οὐδ' εἰ μέχρι [543] τῆς ἑσπέρας διαμενοῦσι^b, τὰ μετὰ πολὺν ἐσόμενα χρόνον ἐν τοῖς γραμματεῖσι συντιθέασιν·

Ἐὰν ἄτεκνος, φησὶ, τελευτήσῃ, ἐὰν παιδία ἐσχηκώς, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἄλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν τοιούτων, ἀλλὰ παιδίσκην μίαν ἐκάστη δούσῃ ὁ πατήρ, οὕτως τὰς θυγατέρας ἐξεδίδου. Ἠγάπησε δὲ, φησὶ, Ῥαχὴλ μᾶλλον ἢ Λείαν, καὶ ἐδούλευσον αὐτῷ ἐπτά ἔτη ἕτερα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν εὐμορφίαν ἠγάπησεν τῆς κόρης, μόλις δὲ τυχεῖν^c ποτε ἡδυνήθη τοῦ σπουδαζομένου, ἐκείνην, φησὶ, πλεον ἡγάπα, ἤπερ τὴν Λείαν. Καὶ γὰρ ἡ ταύτης εὐμορφία, φησὶν, ἐφελίκετο αὐτὸν εἰς τὸν περὶ αὐτὴν πόθον. Ἄλλ' ὅρα μοι ἐνταῦθα λοιπὸν τοῦ Δεσπότου τὴν ἀφατον φιλανθρωπίαν, καὶ πῶς τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπαγγελθέντα κατὰ μικρὸν εἰς ἔργον ἄγει. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι Ἔσομαι μετὰ σοῦ, διαφυλάσσω σε ἐν πάσῃ ὁδῷ, ἢ ἐὰν πορευθῆς, καὶ ὅτι Αὐξανάσε καὶ πλῆθυνῶ, αὐτὸς καὶ νῦν ἅπαντα οἰκονομεῖ. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἄκουε καὶ αὐτῆς τῆς θείας Γραφῆς τοῦτο σαφῶς λεγούσης· Ἰδὼν δὲ Κύριος ὁ Θεὸς, φησὶν, ὅτι μισεῖται Λεία, ἠροῖσε τὴν μήτραν αὐτῆς· Ῥαχὴλ δὲ ἦν στεῖρα. Καὶ συνέλαβε Λεία, καὶ ἔτεκεν υἱὸν τῷ Ἰακώβ. Ὅρα τοῦ εὐμηχάνου Θεοῦ τὴν σοφίαν. Ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀπὸ τῆς εὐμορφίας τὴν εὐνοίαν ἐπεσπάσατο τοῦ ἀνδρός, ἡ δὲ ταύτης ἀπιστημένη μισεῖσθαι ἐδόκει, ταύτην μὲν διεξίρει πρὸς γονὴν, ἐκείνην δὲ πρὸς τὴν μήτραν, ἀμφοτέρω διὰ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν οἰκονομῶν, ἵνα καὶ αὕτη διὰ τὰ ἐξ αὐτῆς τικτόμενα σχῆ τινα παραμυθίαν, ἐφελκόμενη εἰς τὸν περὶ αὐτὴν πόθον τὸν ἀνδρα, κάκεινη μὴ διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν εὐμορφίαν κατεξαισθηταί τῆς ἀδελφῆς. Καὶ διήροῖσε, φησὶ, τὴν μήτραν αὐτῆς. Μάνθανε ἐντεῦθεν, ἀγαπητέ, ὅτι ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργὸς ἐστὶν ὁ τὰ πάντα οἰκονομῶν, καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν διεγείρων πρὸς γονὴν, καὶ ὅτι οὐδὲν τῆς συνουσίας ὕψελος, μὴ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας γενομένης. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν, ὅτι Διήροῖσε τὴν μήτραν αὐτῆς, ἵνα γνῶμεν ὅτι αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἡβουλήθη τὴν Λείαν πρὸς τεκνογονίαν διεγείρει, ὥστε αὐτῆς τὴν ἀθυμίαν παραμυθήσασθαι. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ διαπλάττων τὰ βρέφη καὶ ζωογονῶν, καθάπερ καὶ Δαυὶδ φησὶν· Ἀντιελάθου μου ἐκ τῆς γαστρὸς μητρὸς μου. Καὶ ὅρα πῶς δεικνυσὶν ἡμῖν ἢ θεὰ Γραφῆν τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν ἐκάτερα τῇ οἰκείᾳ δυνάμει ἐργαζόμενος, καὶ τῆς μὲν τὴν μήτραν διεγείροντα, τῆς δὲ Ῥαχὴλ ἐπέχοντα. Δεσπότης γὰρ ὢν τῆς φύσεως, μετ' εὐκολίας ἅπαντα ἐργάζεται. Καὶ συνέλαβε, φησὶ, Λεία, καὶ ἔτεκεν υἱὸν τῷ Ἰακώβ· ἐκάλεσε δὲ τὸ βρομα αὐτοῦ Ῥουβὴν, λέγουσα· Ὅτι εἶδὲ μὲν Κύριος τὴν ταπεινώσιν, νῦν ἀγαπήσει με ὁ ἀνὴρ μου. Ὅρα πῶς εὐγνώμων ἡ γυνὴ. Θεασάμενος, φησὶ, τὴν ταπεινώσιν μου ὁ Δεσπότης, παρέσχε μοι τὸν τόκον, ἵνα διὰ τοῦτο ἀγαπηθῆναι δυνηθῶ. Καὶ θέα μοι τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τὴν φιλοτιμίαν, πῶς ἐπιδαφιλεύεται, ἱμοῦ καὶ τὸ τοῦ δικαίου σπέρμα αὐξήσει βουλόμενος, καὶ ταύτην νῦν ποθεινότεραν καταστήσῃ τῷ Ἰακώβ. Καὶ συνέλαβε, φησὶ, πάλιν, καὶ ἔτεκεν υἱὸν δεύτερον τῷ Ἰακώβ, καὶ εἶπεν, ὅτι Ἦκουσε Κύριος ὅτι μισοῦμαι, καὶ προσέδωκέ μοι καὶ τοῦτον· καὶ ἐκάλεσε τὸ βρομα αὐτοῦ Συμεὼν. Σκόπει πῶς [544] ἀφ' ἐκάστου τῶν παίδων εὐχαριστεῖ τὸν Δεσπότην, καὶ εὐγνώμων γίνεται περὶ τὴν εὐεργεσίαν. Ἦκουσε γὰρ, φησὶ, ὁ Κύριος, ὅτι μισοῦμαι, καὶ προσέδωκέ μοι καὶ τοῦτον· καὶ διὰ τοῦτο Ἐκάλεσε τὸ βρομα αὐτοῦ Συμεὼν.

^a Coniicit Savil. ἐκείνης πέρι ἐκαίετο.

^b Sic Coisl. optime. Edebatat διαμένουσι. Edit.

^c Savil. et quatuor mss. μάλιστα δὲ τυχεῖν, minus recte.

deceptus sit : secundum, quod tanta facilitate omnia fiunt, et nusquam lampades, choreæ, facesque præter usus necessitatem : ita ut et deceptio Laban locum habuerit. Possumus autem et hic videre, quomodo Laban magna affectione dilexerit Jacob. Hoc enim commentus est, ut diutius apud se justum retineret. Sciebat quidem quod alterius amore flagraret, atque si voti compos fieret, non eligeret posthac servitutem propter Liam sustinere, nec vellet cum eo habitare : et propterea quæa vidit Laban virtutem viri, et cogitavit se non aliter eum vincere et persuadere posse, ita eum decepit, et dedit ei Liam cum Zelpha ancilla. Deinde cum argueretur a justo quod eum decepisset, honestam attulit excusationem. Nam postquam dixit Jacob : 25. *Quare mihi hoc fecisti? nonne propter Rachel servivi tibi? et quare decepisti me?* quid ergo Laban? 26. *Non est sic in hoc loco ut elocetur junior prius quam major natu.* 27. *Perfice igitur hebdomadam istius, et dabo tibi etiam hanc pro labore, et opere, quod operaberis apud me adhuc annis septem.* Vides illum ea de causa hæc omnia commentum esse. Nam quia vidit amorem quem erga puellam habebat, inquit : Ne putes injuria te affici : Quoniam hæc apud nos lex est, ut primum nuptiis tradatur major natu : propterea hoc quidem factum est ; accipies autem et hanc quam amas, si similes septem annos pro ea servieris. Quibus auditis justus omnia prompto animo suscepit : et post hos alios annos septem (a), 28. *Dedit, inquit, Laban Rachel filiam suam ei uxorem.*

3. *Polygamia olim; nunc monogamia; cur.* — Vides iterum nuptias fieri cum magna honestate. Sed audiens eum accepisse majorem natu, et postea minorem, ne turberis : neque secundum statum qui nunc est, opera quæ tunc facta sunt judices. Tunc enim quia principia erant, permissum fuit cum duabus vel tribus vel pluribus uxoribus misceri, ut humanum genus propagaretur ; nunc vero quia per Dei gratiam humanum genus valde multiplicatum est, virtus quoque incrementum accepit. Adveniens enim Christus, et virtutem in hominibus plantans, angelosque, ut ita dicam, ex hominibus faciens, omnem illam veterem consuetudinem abolevit. Vides quomodo non oporteat consuetudinem prætexere, sed quod justum est inquirere? Ecce enim quoniam mala erat hæc consuetudo, explosa est, et non licet ulli eam prætexere. Nusquam igitur, obsecro, consuetudinem inquiras ; sed quod sit utile quære, non quod animæ perniciosum ; et si quid est bonum, etiamsi non sit consuetudo, id fiat a nobis : si vero perniciosum est, etiamsi consuetudo sit, fugiamus et aversemur. 29. *Et dedit, inquit, Jacob Rachelem cum Balla ancilla.* Vidisti quanta sit hæc philosophia (b)? Num servorum greges? num syn-

(a) Hic memoria lapsus videtur Chrysostomus cum ait Labanum Jacobo Rachelem dedisse post alios septem annos servitutis. Nam in Hebraico textu et in Vulgata, quibus etiam consonant LXX Interpretes, ductam in uxorem Rachelem esse dicitur ante illos septem alios servitutis annos, et conjugium septimo post ductam Liam die consummatum fuisse.

(b) Philosophia hic accipitur pro simplicitate morum et pro frugalitate, ut sæpe alias apud Chrysostomum et apud veteres.

grapha? et pacta, atque conditiones illæ ridiculæ : *Si hoc fuerit, si hoc evenerit?* Et priusquam convenient, nescientes an usque ad vesperam maneant, quæ post multa tempora ventura sunt, in literis suis consignant : *Si liberis carens, inquit, defunctus fuerit : si filios habuerit, et quæcumque talia.* At hic nihil tale, sed cum utrique suam ancillam dedisset, filias elocavit pater. 30. *Dilexit autem, inquit, Rachel magis quam Liam : et servivit ei septem annis altis.* Quia enim ab initio adamavit puellam propter venustam formam, et vix eam consequutus est : ideo eam magis dilexit quam Liam. Etenim illius venustas allexit eum ad eam amandam. Verum hic iterum vide Domini ineffabilem misericordiam, et quomodo quæ ab ipso fuerant promissa paulatim compleat. Nam qui dixit : *Ero tecum, custodiens te in omni via qua ambulaveris : et, Augebo et multiplicabo te (Gen. 28. 15)* : ipse etiam nunc omnia dispensat. Et ut id scias, audi ipsani divinam Scripturam hoc manifeste dicentem. 31. *Ut vidit autem Dominus Deus, quod odio haberetur Lia, aperuit vulvam ejus : Rachel autem erat sterilis.* 32. *Et concepit Lia, et peperit filium Jacobo.* Vide solertem Dei sapientiam. Quoniam illa quidem pulchritudine sua conciliarat sibi gratiam viri, hæc vero minime formosa odio haberi visa est : hanc idoneam facit partui, illam vero inutilem ; hæc ambo sua misericordia dispensans ut et hæc per liberos qui ex ea nascebantur solatium haberet, in sui amorem virum alliciens ; et illa ne propter pulchritudinem et formositatem adversus sororem insurgeret. *Et aperuit, inquit, vulvam ejus.* Disce hic, dilecte, Conditorum omnium omnia moderari ac dispensare, et naturam ipsam ad partum excitare, nullamque esse concubitus utilitatem, si absit divina cooperatio. Propterea enim dixit, *Aperuit vulvam ejus, ut sciamus voluisse Dominum Liam procreandis liberis aptam fieri, quo ejus mœror leniretur.* Ipse enim est qui in vulva figurat et animat foetus, sicut et Dawid dicit : *Suscipisti me de utero matris meæ (Psal. 138. 13).* Et vide quomodo monstrat nobis divina Scriptura naturæ Conditorum utraque sua virtute efficientem ; nempe alterius vulvam idoneam reddentem, Rachelis autem stringentem. Siquidem naturæ Dominus cum sit, omnia facile operatur. *Et concepit, inquit, Lia, et peperit filium Jacobo ; vocavitque nomen ejus Ruben, dicens : Quia vidit Dominus vilitatem meam, nunc diligit me vir meus.* Vide quam grata mulier dicit : Dominus visa humilitate mea præbuit mihi partum, propter quem diligar. Et specta hic iterum, quomodo Deus muneribus certare contendit cum eo, et beneficia accumulat, simul et justis semen augeri, et hanc magis Jacobo amabilem reddi volens. 33. *Et concepit, inquit, iterum, et peperit filium secundum Jacobo, et dixit : Audivit Dominus quod odio habeor, et apposuit mihi et hunc ; et vocavit nomen ejus Symeon.* Attende quomodo per singulos pueros gratias agit Domino, et ob beneficia gratum animum declarat. *Audivit, enim, inquit, Dominus, quod odio habeor, et apposuit mihi etiam hunc : propterea Vocavit nomen ejus Symeon.*

4. Vidisti quomodo non simpliciter, neque temere nomina natis indiderit? Vocavit enim eum Symeon, quoniam audivit Dominus (a). Nobis siquidem Hebraico idiomate per hoc nomen signatur, quod audita sit. 54. *Et concepit iterum, et peperit filium, et dixit: Nunc temporis apud me erit vir meus; peperit enim ei tres filios: propter hoc vocavit nomen istius Levi.* Videtur mihi hic significari, eam natis duobus filiis nondum potuisse allicere virum, qui adhuc in Rachelem propensior erat: ideo dicit, *Nunc temporis apud me erit vir meus.* Fortassis accessio tertii virum meum reddet benevolum, et melius mihi affectum. Ecce enim tres filios ei peperit. 55. *Et concepit adhuc filium, ac peperit, et dixit: Nunc adhuc istud confitebor Domino: propterea vocavit nomen ejus Judam.* Quid est, *Istud confitebor Domino? Confitebor* hic idem est ac, *Gratias agam, et glorificabo eum, quia et quartum mihi adiecit filium, et tantam mihi abundantiam concessit: et quæ ob corporis deformitatem de viri erga me benevolentia periclitatura eram, nunc procreatione filiorum a Deo mihi data, et mœroris excessu discusso, me, quæ ob deformitatem odio habebat, consolatus est, odiumque transtulit in sororem meam. Ut peperit autem Judam, inquit, cessavit parere. 1. Cum autem vidisset Rachel quia non peperisset Jacobo, amulata est Liam sororem suam, et dixit Jacobo, Da mihi filios: sin minus, moriar ego (Cap. 30).* Inconsiderata et muliebris est hæc petitio animæque zelotypia impugnata, *Da mihi filios.* Non audisti, quod non viri concubitus illi partum præbuerit, sed Dominus Deus: qui *Ut vidit, inquit, quod odio haberetur, aperuit vulvam ejus? Quare a viro petis ea quæ supra naturam sunt, et relicto naturæ Domino virum arguis, qui ad hoc nihil conferre tibi poterit? Da mihi filios: sin minus, moriar ego.* Grave malum est zelotypia, et desinit in insipientiam: id quod et huic evenit. Videns enim chorum filiorum sororis, et cogitans suam solitudinem, non ferebat hanc contumeliam, neque continere poterat cogitationem quæ se turbabat, sed illa insipientiæ plena verba loquebatur: *Da mihi filios: sin minus, moriar ego.* Fortassis vidit viri erga illam amorem, et putabat ea de causa illam tot filios habuisse, et se nondum peperisse: unde dicit, *Da mihi filios.* Deinde terrere volens virum, subdit: *Quod si minus, moriar ego.* Quid igitur pius et religiosus Jacob? 2. *Succensuit, inquit, ad verba hæc, et dixit ei: Numquid pro Deo ego sum, qui fructu ventris te privavit? Quare derelicto naturæ Domino reprehensionem mihi inducis? Ille est qui privavit te fructu ventris. Quare non ab illo petis, qui potest aperire naturæ officinam, et fecundam facere vulvam? Disce igitur illum esse qui te privavit fructu ventris tui, et sorori tuæ tantam fecunditatem præstitit. Ne igitur a me quæras quæ præbere non possum, et quorum non sum dominus. Nam si hoc in me fuisset, omnino te sorori prætulissem, majorem erga te benevolentiam habens. At quando etiamsi in infinitum majori te*

(a) A voce namque שׂמחה *audisti*, derivatur שׂמחה *Symeon*.

complectar benevolentia, nihil tibi in hoc prodesse potero, ab illo quære, qui et sterilitatem afferre et solvere potest. Vide justi prudentiam, quomodo etiam ob illius diæta succensens, responsum illi dat sapientissimis verbis: docens diligenter omnia, causamque manifestans, ut non relicto Domino quærat ab alio ea quæ ille solus præstare potest. Igitur ut didicit quod sterilis facta esset a Deo, et videns sororem liberis florere, vel mediocre solatium requirrens, dicit ad Jacob: Quoniam nunc docuisti me non culpa tua liberis carere, saltem ancillam meam accipe, filiosque ex ea procrea, ut parvum aliquod solatium invenire possim, ea mihi vindicans quæ ab illa nascentur. 4. *Et dedit ei, inquit, Ballam ancillam suam uxorem: 5. et intravit ad eam; et concepit, et peperit filium Jacobo, 6. et dixit Rachel: Judicavit mihi Deus, et exaudivit vocem meam, deditque mihi filium. Propter hoc vocavit nomen ejus Dan (a).* Habuit aliquo modo pariente auocilla vel brevem consolationem: ideo ipsa nomen puero imponit, gratiasque agit Domino pro nato. 7. *Et concepit, inquit, iterum Balla, et peperit filium; 8. et dixit Rachel: Adjuvit me Deus, et conversata sum cum sorore mea, et invalui. Et vocavit nomen ejus Nephtholim.* Et didicit postea manifeste per ancillam, Jacobum non in causa fuisse quare liberis careret. Ideo natos quasi suos filios educavit, et nomina eis imposuit, maximam inde sibi ipsi consolationem esse rata. 9. *Ut autem vidit Lia quod cessasset parere, et ipsa ancillam suam Zelpham dedit Jacobo uxorem: 10. et concepit, et peperit, 11. Et dixit Lia: Fortunata fui, hoc est, Voti compos facta sum. Et vocavit nomen ejus Gad.* Et quoniam reipsa evenit quod optabat, vocavit nomen ejus Gad. 12. *Et concepit adhuc, et peperit alium: 13. dixitque Lia: Beata ego, quia beatam me dicent mulieres: et vocavit nomen ejus Aser.*

5. Vidisti quomodo et hæc natos ex ancilla ut sibi proprios haberet, et beatam se esse dicat, et beatitudine dignam ob procreationem filiorum. Sed vide ea quoque quæ post hæc gesta sunt, ut discas quomodo zelotypiæ affectio huc et illic transibat, et nunc hæc, nunc illa impugnabatur. 14. *Et fuit, inquit, Ruben in diebus messis triticeæ, et inventi mala mandragorarum in agro, et attulit ea matri suæ. Dixitque Rachel Lia: Da mihi de mandragoris filii tui. 15. Dixit autem Lia: Non satis tibi quod accepisti virum meum? num et mandragoras filii mei accipies? Vides quomodo ægritudinem animi verbis manifestam facit? Non satis tibi, inquit, quod accepisti virum meum? num et mandragoras filii mei accipies? Dixit autem Rachel: Non sic: dormiat tecum nocte hac pro mandragoris filii tui. Da mihi de mandragoris, et accipe hodie tecum virum (b). Vide quomodo exhibetur affectui Rachelis omnino deditus. Nam si tanto choro filiorum Liæ nato, fuit ad-*

(a) Hebraice יָדָן. Radix est יָדָן, *judicavit*. Hinc uomen puero datum, ut in textu dicitur.

(b) Existimavit vetus Interpres hæc verba ex textu biblico esse. Sed sunt a Chrysostomo adjecta explanationis causa.

δ. Ἰδὼς πῶς οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔστυγεν, οὐδὲ τὰς ὀνομασίας τοῖς τικτομένοις ἐπέτιθει; Ἐκάλεσε γάρ αὐτὸν Σουμῶν, ἔπειθ' ἤκουσε Κύριος. Τοῦτο γὰρ ἔρμηνεύεται τὸ ὄνομα τῆ Ἑβραϊκῆ διαλέκτου, ὅτι ἠκούσθη. *Και συνέλαβεν ἔτι, καὶ ἔτεκεν υἱόν, καὶ εἶπεν· Ἐν τῷ νῦν καιρῷ πρὸς ἐμού ἐσται ὁ ἀνὴρ μου· τέτοκα γὰρ ἀπ' ἐσθὲ τρεῖς υἱούς· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτῷ Λεὼν.* Δοκεῖ μοι ἐνταῦθα αἰνίττεσθαι, ὅτι καὶ τῶν δύο τεχθέντων οὐδέπω ἰσχυσεν εἰς τὴν περὶ αὐτὴν διάθεσιν ἐφελκύσασθαι τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἔτι ὄλωις ἦν πρὸς τὴν Ῥαχὴλ νενευκῶς· διὰ τοῦτο φησιν· Ἐν τῷ νῦν καιρῷ πρὸς ἐμού ἐσται ὁ ἀνὴρ μου. Τάχα, φησὶ, κὰν ἡ προσθήκη τοῦ τρίτου παρασκευάσῃ τὸν ἄνδρα εὐνοικῶς περὶ ἐμὲ διατεθῆναι. Ἰδοῦ γὰρ αὐτῷ τέτοκα τρεῖς υἱούς. *Και συλλαβοῦσα ἔτι, ἔτεκεν υἱόν, καὶ εἶπε· Νῦν ἔτι τοῦτο ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰούδα.* Τί ἐστι· Τοῦτο ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ; Τὸ Ἐξομολογήσομαι ἐνταῦθα, εὐχαριστήσω καὶ δοξάσω αὐτόν ἐστιν, ὅτι καὶ τέταρτον προσέθηκέ μοι υἱόν, καὶ τοσαύτην μοι τὴν εὐπορίαν ἐχαρίσατο· καὶ ὅπερ ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀμορφίας εἰς τὴν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς εὐνοίαν ἐμελλον καταβλάπτεσθαι, τοῦτο ἡ τέκνων παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας χάρισθέντων μοι γονὴ διωρθώσατο, καὶ τῆς ἀθυμίας τὴν ὑπερβολὴν διεσκέδασε. τὴν διὰ τὴν ἀμορφίαν μισομένην παραμυθησάμενος^a, καὶ μεταστήσας τὸ μῖσος εἰς τὴν ἀδελφὴν τὴν ἐμήν. *Τσοῦσα δὲ, φησὶ, τὸν Ἰούδα, ἔστη τοῦ τίκτειν. Ἰδοῦσα δὲ Ῥαχὴλ, ὅτι οὐ τέτοκε τῷ Ἰακώβ, ἐζήλωσε τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, καὶ εἶπε τῷ Ἰακώβ· Δός μοι τέκνα· εἰ δὲ μή, τελευτήσω ἐγώ.* Ἀπεισχεπτὸς ἡ αἰτησις καὶ γυναικῶδες, καὶ ψυχῆς ὑπὸ τῆς ζηλοτυπίας πολιορκουμένης· Δός μοι τέκνα. Οὐκ ἤκουσας ὅτι οὐκ ἡ τοῦ ἀνδρὸς συνουσία ἐκείνη τὸν τόκον παρέσχεν, ἀλλὰ Κύριος ὁ Θεός, ὁ Ἰδὼν, φησὶν, *ὅτι μισοῖται, ἥρωεις τὴν μητέρα αὐτῆς;* Τίους οὖν ἔνεκεν τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἀπαιτεῖς παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ καταλιποῦσα τὸν τῆς φύσεως Δεσπότην, τῷ ἀνδρὶ ἐγκαλῆεις τῷ μηδὲν πρὸς τοῦτο συμβάλλεσθαι σοι δυναμένῳ; *Δός μοι τέκνα· εἰ δὲ μή, τελευτήσω ἐγώ.* Δεινὴ ἡ ζηλοτυπία κακῶν· καὶ γὰρ εἰς ἀφροσύνην ἐκπίπτει· ὁ δὲ καὶ αὕτη πέπονθεν. Ὅρωσα γὰρ τῶν τέκνων τῆς ἀδελφῆς τὸν χορὸν, καὶ τὴν οἰκίαν ἐρημίαν λογιζομένη, οὐκ ἔφερε τὴν ἐπήρατον, οὐδὲ κατασχεῖν ἠδυνήθη τοῦ ταράττοντος αὐτὴν λογισμοῦ, ἀλλ' ἐκεῖνα τὰ ἀνοίας ἀνάμυστα φέγγεται βήματα, καὶ φησὶ· *Δός μοι τέκνα· εἰ δὲ μή, τελευτήσω ἐγώ.* Ἰσως εἶδε τοῦ ἀνδρὸς τὸν περὶ αὐτὴν πόθον, καὶ νομίζουσα παρὰ τὴν ἐκείνου αἰτίαν κάξινην τοσοῦτος ἐσχηκέαι παιδας, καὶ ἑαυτὴν μηδέπω τετοκέαι, φησὶ· *Δός μοι τέκνα.* Εἶτα φοβῆσαι βουλομένη τὸν ἄνδρα, ἐπάγει· *Εἰ δὲ μή, τελευτήσω ἐγώ.* Τί οὖν ὁ φιλόθεος Ἰακώβ; Ἐθνημῶθη, [545] φησὶ, *πρὸς τὰ ῥηθέντα, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Μὴ ἀντι Θεοῦ ἐγώ εἰμι, ὃς ἐστέρησέ σε καρπῶν κοιλίας;* Τί, φησὶ, καταλιποῦσα τὸν Δεσπότην τῆς φύσεως, τὴν μέμψιν ἐμοὶ ἐπάγεις; Ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀπαστερῆσας σε τοῦ καρποῦ τῆς κοιλίας. Διὰ τί μὴ παρ' ἐκείνου ζητεῖς, τοῦ δυναμένου διανοεῖαι τῆς φύσεως τὸ ἐργαστήριον, καὶ διεγείραι τὴν μητέρα πρὸς γονὴν; Μάνθανε τοῖνον. ὅτι ἐκεῖνος ὁ σὲ στερῆσας τοῦ καρποῦ τῆς κοιλίας, καὶ τῆ ἀδελφῆ τῆ σῆ τὴν τοσαύτην εὐπορίαν ἐχαρίσατο. Μὴ τοῖνον παρ' ἐμού ζῆται, ἀ μὴ δύναμαι παρασχεῖν, καὶ ὦν οὐκ εἰμι κύριος. Εἰ γὰρ ἐπ' ἐμοὶ τοῦτο ἦν, πάντως ἂν σε τῆς ἀδελφῆς προετίμησα, τὴν πλείονα εὐνοίαν περὶ σὲ κεκτημένος. Ἐπειδὴ δὲ, κὰν μυριάκις ὧ εὐνοικῶς περὶ σὲ διακείμενος, οὐδὲν σοι πρὸς τοῦτο συμβάλ-

λῆσθαι δυνήσομαι, παρ' ἐκείνου ζῆται τοῦ καὶ τὴν στελερωσιν ἐπάγοντος, καὶ ταύτην λύσαι δυναμένου. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν σύνεψιν, ὅπως καὶ εἰς θυμὸν ἐξενεχθεὶς ἐκ τῶν παρ' αὐτῆς ῥηθέντων, μετὰ πολλῆς τῆς σοφίας τὴν πρὸς αὐτὴν ἀπόκρισιν ποιεῖται, μετὰ ἀκριβείας αὐτὴν πάντα διδάσκων, καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῆς δηλῶν ποιῶν, ἵνα μὴ καταλιποῦσα τὸν Δεσπότην, παρ' ἐτέρου ζῆτῆ, ἅπερ ἐκείνου μόνος παρασχεῖν δύναται. Μαθοῦσα τοῖνον ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ τίκτειν ἀπεστέρηται, καὶ ὄρωσα τὴν ἀδελφὴν κομῶσαν τοῖς τέκνοις, μετρίαν γοῦν παραμυθίαν ποριζομένην, φησὶ τῷ Ἰακώβ· Ἐπειδὴ νῦν με ἐδίδαξας, ὅτι οὐ παρὰ τὴν σὴν αἰτίαν ἀτεκνος ἐγὼ τυγχάνω, κὰν τὴν παιδείαν μου λαθὼν, τεκνοποίησον ἐξ αὐτῆς, ἵνα κὰν βραχεῖαν παραμυθίαν εὐρεῖν δυνηθῶ, τὰ παρ' αὐτῆς τικτόμενα οἰκειουμένη. *Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ, φησὶ, Βάλλαν τὴν παιδίσκην αὐτῆς αὐτῷ γυναικῶ· καὶ εὐγγέλατο πρὸς αὐτὴν· καὶ συνέλαβε, καὶ ἔτεκε τῷ Ἰακώβ υἱόν· καὶ εἶπε Ῥαχὴλ· Ἐκρινέ μοι ὁ Θεός, καὶ ὑπήκουσε τῆς φωνῆς μου, καὶ ἔδωκε μοι υἱόν.* Διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Δάν. Βραχεῖαν γοῦν ὅσχε παράκλησιν τεκούσης τῆς παιδίσκης. Διὰ καὶ αὐτὴ τὴν προσγορίαν ἐπιτίθησι τῷ παιδί, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Δεσπότη ὑπὲρ τοῦ τεχθέντος. *Καὶ συνέλαβε, φησὶν, ἔτι Βάλλα, καὶ ἔτεκε· καὶ εἶπε Ῥαχὴλ· Συναντελάβετό μου ὁ Θεός, καὶ συναναστρέψθη τῇ ἀδελφῆ μου, καὶ ἠδυνήθη.* *Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νεφθαλεμ.* Καὶ ἐμάνθανε λοιπὸν διὰ τῆς παιδείας σαφῶς, ὅτι οὐκ ὁ Ἰακώβ αἰτίος αὐτῆ τῆς ἀτεκνίας ἐγένετο. Διὰ καὶ τοὺς τεχθέντας ὡς οἰκείους παῖδας ἀνατρέφει, καὶ τὰς προσήτην ἐπιτίθησι, μεγίστην ἑαυτῆ παραμυθίαν ἐντεῦθεν ἐπινοήσασα. Ἰδοῦσα δὲ, φησὶν, *Λεία, ὅτι ἔστη τοῦ τίκτειν, καὶ αὐτὴ τὴν παιδίσκην τὴν Ζέλφαν ἔδωκε τῷ Ἰακώβ εἰς γυναικῶ· καὶ συνέλαβε καὶ ἔτεκε.* Καὶ εἶπε Λεία· Τετῆρξακα, ἀντὶ τοῦ, Ἐπέτυγον τοῦ σκοποῦ. *Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Γάδ.* Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἔργον ἐξήλθεν αὐτῇ τὸ σπουδασθὲν, ἐπινώμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Γάδ. *Καὶ συνέλαβεν ἔτι, καὶ ἔτεκεν ἔσπερον· καὶ εἶπε Λεία· Μακαρία ἐγώ, [546] ὅτι μακαριοῦσai με ἡ γυναικὲς· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀση.*

ε. Ἰδὼς καὶ ταύτην τοὺς παρὰ τῆς παιδείας τεχθέντας πῶς ψικεύσαστο, καὶ μακαρίαν ἑαυτὴν εἶναι λέγει καὶ μακαρισμοῦ ἀξίαν ἐπὶ τῷ τόκῳ τῶν παίδων· Ἄλλ' ὅρα μοι πάλιν τὰ μετὰ ταῦτα, ἵνα μάθης ὅπως τὸ τῆς ζηλοτυπίας πάθος ἐντεῦθεν ἐκεῖ. κάκειθεν ὡδε μετέβαινε, καὶ ποτὲ μὲν ἐκεῖνη τοῦτω ἐπολιωρκεῖτο, ποτὲ δὲ αὕτη. Ἐπορεύθη δὲ, φησὶ, *Ῥουβὴν ἐν ἡμέραις θερασμοῦ πυρῶν, καὶ εὔρε μῆλα μανδραγορῶν ἐν τῷ ἄργῳ, καὶ ἤγαρκεν αὐτὰ τῇ μητρὶ αὐτοῦ.* Καὶ εἶπε Ῥαχὴλ τῇ Λείᾳ· *Δός μοι τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ σου.* Εἶπε δὲ Λεία· *Οὐκ ἰκανόν σοι εἶμι ἐλαβες τὸν ἄνδρα μου; μὴ καὶ τοὺς μανδραγοράς τοῦ υἱοῦ μου λήψη;* Ὅρξ πῶς τὸ πάθος τῆς ψυχῆς διὰ τῶν ῥημάτων κατάδηλον ποιεῖ; *Οὐκ ἰκανόν σοι, φησὶν, ὅτι ἐλαβες τὸν ἄνδρα μου; μὴ καὶ τοὺς μανδραγοράς τοῦ υἱοῦ μου λήψη;* Εἶπε δὲ Ῥαχὴλ· *Οὐχ οὕτω· κοιμηθήτω δὴ μετὰ σοῦ τὴν νύκτα ταύτην ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ σου.* Δός μοι τῶν μανδραγορῶν, καὶ λάβε σήμερον μετὰ σοῦ τὸν ἄνδρα. Ὅρξ πῶς δείκνυται ὄλωις τῆ εὐνοίας τῆς Ῥαχὴλ προσκείμενος; Εἰ γὰρ καὶ τοσοῦτον παίδων χορὸν

^a Hæc apud Sav. vitiata sunt hoc pacto: τὴν γὰρ διὰ τὴν ἀμορφίαν μισομένην με πρὶν, νῦν αὐτὸς ἐστίμαι παραμυθησάμενος. Coisl. τὴν ἀθυμίαν, ἣν εἶχον διὰ τὴν ἀμορφίαν μισομένην, παραμυθησάμενος, εἰε.

τικτούσης τῆς Λείας, ἔτι πρὸς τὴν Ῥαχήλ ἦν προσκείμενος τῇ εὐνοίᾳ, εἰ μὴ τοῦτο ἐγγένοιε, πῶς ἂν ἐνεγκεῖν ἡ Λεία ἠδυνήθη τὴν μετὰ τῆς ἀδελφῆς συνοικησιν; Ὡς γὰρ ἐξουσίαν ἅπασαν ἔχουσα τοῦ ἀνδρὸς, οὕτω προεταί τῶν μανδραγορῶν τὸν ἄνδρα, καὶ φησι· *Κοιμηθήτω σήμερον μετὰ σοῦ ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν*. Πλήρωσόν μου, φησί, τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἐπὶ τοῖς μανδραγοραῖς, καὶ δέχου τὸν ἄνδρα. *Παραγενομένου δὲ τοῦ Ἰακώβ, ἐξεβλοῦσα εἰς συνάρτησιν ἡ Λεία εἶπε· Πρὸς ἐμὲ εἰσελεύσῃ σήμερον· μισίσθωμαι γὰρ σε σήμερον ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ μου. Καὶ ἐκοιμήθη, φησί, μετὰ αὐτῆς τὴν νύκτα ἐκείνην. Καὶ ἐπήκουσεν ὁ Θεὸς Λείας, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν πέμπτον υἱόν. Καὶ εἶπε Λεία· Ἐδωκέ μοι ὁ Θεὸς τὸν μισθόν μου, ἀνθ' οὗ ἔδωκα τὴν παιδίσκην μου τῷ ἀνδρὶ μου. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαχάρ, ὃ ἔστι μισθός. Ἐπήκουσε, φησί, ὁ Θεὸς τῆς Λείας. Ἐπειδὴ ἑώρα κατώδυνον αὐτὴν οὖσαν καὶ παραευδοκιμουμένην, ἐπήκουσεν αὐτῆς ὁ Θεὸς, καὶ ἔτεκε καὶ εἶπεν· Ἐκομισάμην μισθὸν ὑπὲρ ὧν ἔδωκα τὴν παιδίσκην μου. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν αὐτὸν Ἰσαχάρ. Καὶ συνέλαβεν ἔτι, καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἕκτον. Καὶ εἶπε Λεία· Δεδώρηται μοι ὁ Θεὸς δῶρον καλόν. Ἐν τῷ νῦν καιρῷ αἰρετιεῖ με ὁ ἀνήρ μου· τέτοκε γὰρ αὐτῷ υἱὸς ἕξ. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζαβουλών. Λοιπὸν, φησί, ἐπέραστος ἔσομαι καγὼ ἀνδρὶ μου· ἔτεκεν γὰρ ἕξ υἱούς. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζαβουλών. Ἐτεκε δὲ καὶ θυγατέρα, καὶ ἐκύλισε τὸ ὄνομα αὐτῆς Δείνα. Ἐμνήσθη δὲ ὁ Θεὸς, φησί, τῆς Ῥαχήλ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτῆς, καὶ ἤνοιξεν αὐτῆς τὴν μήτραν. Καὶ συνέλαβε, καὶ ἔτεκε τῷ Ἰακώβ υἱόν. Εἶπε δὲ Ῥαχήλ· Ἀφείλε μου ὁ Θεὸς τὸ δρεῖδος. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωσήφ, λέγουσα· Προσέθετό μοι ὁ Θεὸς υἱὸν ἕτερον. Ἀφείλε μου, φησί, ὁ Θεὸς τὸ δρεῖδος· ἔκλυσε τὴν στέρωσιν, [547] κατηλλάγη, καὶ διήγειρέ μου πρὸς παιδοποιίαν τὴν μήτραν, καὶ ἠλευθέρωσε με τοῦ ὄνειδισμοῦ. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωσήφ, λέγουσα· Προσέθετό μοι ὁ Θεὸς υἱὸν ἕτερον. Ὅρξ πῶς αἰ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεις κατὰ μικρὸν εἰς ἔργον ἐξήσαν; Ἰδοὺ γὰρ ἄθροον πῶσαν παίδων χορὸν ὁ δίκαιος ἔσχε διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτὸν πρόνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν τὴν ὑπομονὴν ἐπεδείξατο ἐν δεκατέσσαρσιν ἔτεσι τὴν δουλείαν ἀσπαζόμενος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἀμειβόμενος τοῦ δικαίου τὸ φιλόθεον, εἰς τοσοῦτον αὐτὸν αὐξηθῆναι παρεσκευάσεν, ὡς ἐπιφθονὸν γενέσθαι λοιπῶν, ὡς ἐκ τῶν ἐξῆς μαθησόμεθα, οἷς ἐβουλόμην ἐπεξελεθεῖν.*

ς'. Ἄλλ' ἵνα μὴ εἰς πολὺ μῆκος τὸν λόγον ἐκτείνοντες παρενοχλεῖν δόξωμεν τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, εἰ δοκεῖ, τὰ λειπόμενα εἰς τὴν ἐξῆς ταμειουσάμενοι, τὸν λόγον ἐνταῦθα καταπαύσωμεν, ἐκεῖνο παραίνεσαντες ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ, μεμνησθαι τῶν εἰρημένων, ζηλοῦν τῶν παλαιῶν τὴν ἀρετὴν, οὕτω τοὺς παῖδας ἑαυτῶν ἐκδιδόναι, οὕτω τὰς θυγατέρας τοῖς νυμφίοις παραδιδόναι, οὕτω διὰ τῆς οικείας ἀρετῆς τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν ἐπισπάσασθαι. Ὅταν γὰρ ἐκεῖνος ἡμῖν εὐμενῆς ᾖ, καὶ ἐπ' ἄλλοτρίας ὦμεν, καὶ πάντων ἔρημοι, καὶ μὴδὲν γνῶριμοι, πάντων ἐσόμεθα περιφανέστεροι. Οὐδὲν γὰρ μακαριστότερον ἀνδρὸς ὑπὸ τῆς ἀνωθεν χειρὸς βήθησθαι. Ἐκείνης γὰρ ἀπολαύων τῆς συμμαχίας καὶ ὁ μακάριος Ἰακώβ ἐπὶ τοσαύτην κατὰ μικρὸν ἠξήθη περιφάνειαν, ὡς καὶ αὐτοῖς τοῖς ὑποδεξαμένοις ἐπιφθονοῖς γενέσθαι. Τοῦτο τοῖνον καὶ

ἡμεῖς σπουδάζωμεν, ὥστε τῆς ἐκεῖθεν ἀξιοῦσθαι βουθείας, καὶ μὴ πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους καταφεύγωμεν δυναστείας, μηδὲ τὴν τούτων προστασίαν διώκωμεν· οὐδὲν γὰρ ταύτης ἐπισφαλέστερον· καὶ τοῦτο ἡ πείρα τῶν πραγμάτων ἡμᾶς ἰκανῆ διδάξει. Καὶ γὰρ ὀρώμεν καθ' ἑκάστην ἡμέραν οὐρῶντοπος τὰς μεταβολάς, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον ἅπαντα περιτρεπόμενα, καὶ τὸν ἐν τῇ ἀνωτάτῃ εὐημερίᾳ πρὸ μικροῦ τυγχάνοντα, ἀθρόον εἰς ἐσχάτην δυσπραγίαν καταφερόμενον, καὶ τὰ τῶν καταδίκων πολλάκις ὑπομόνοντα. Ποίας οὖν ἂν εἴη παρανοίας τούτων μεταδιώκειν τὴν προστασίαν τῶν ἐν τοσαύτῃ ἀθλίᾳ τυγχάνοντων, καὶ οὐδὲ τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἰκανῶν ὄντων μετὰ ἀσφαλείας διαθεῖναι; Διὸ πάσης μὲν ἀνθρωπίνης προστασίας ἑαυτοὺς ἀποστήσωμεν, μεμνημένοι καὶ τοῦ προφητοῦ λέγοντος· Ἐπικατάρατος ἀνθρώπος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων. Ὅρξ ὅτι ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον ἀνόητος, ἀλλὰ καὶ ἐπικατάρατος, ἅτε δὴ καταλιπὼν τὸν τῶν ἀπάντων Δεσπότην, καὶ πρὸς τὸν ὀμόδωτον τρέχων, τὸν οὐδὲ ἑαυτῷ ἀρκέσαι δυνάμενον; Φεύγωμεν τοῖνον τὴν κατάραν ταύτην, παρακαλῶ, καὶ τὴν ἐλπίδα πᾶσαν ἐπὶ τὸν Θεὸν μεταστήσωμεν. Αὕτη γὰρ βεβαία καὶ ἀκίνητος καὶ μεταβολὴν οὐκ ἐπιδεχομένη, καθάπερ ἡ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ γὰρ θάνατος ἐνταῦθα διέκοψε τὴν προστασίαν, καὶ γυνοὺς καὶ ἐρήμους γενέσθαι παρεσκευάσε τοὺς ἐπὶ τοῦτο καταφεύγοντας· ἢ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου μεταβολὴ πραγμάτων ἐπελοῦσα, ἅπαντα ἄκυρα ἀμφοῖν πεποίηκε. Καὶ τούτων τῶν παραδειγμάτων πᾶς γέμει ὁ βίος. Διὸ οὐδὲ συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι, οἱ μετὰ τὴν τοσαύτην πείραν ἐπὶ ἀνθρωπίνῃ [548] προστασίᾳ προστετηκότες, καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτῶν δοκούντων εἶναι προστατῶν τὰ μυρία δεινὰ ὑπομόνοντες. Τοσαύτη γὰρ τῆς κακίας ἡ ὑπερβολή, ὡς καὶ τοὺς θεραπεύοντας τοῖς ἐναντιοῖς ἀμείβεσθαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ ἅπαν τούναντιον· καὶ ἀγνωμονοῦντας ἡμᾶς ἐκάστοτε εὐεργετῆ, καὶ τὴν οικείαν ἀπονέμει προστασίαν, οὐ πρὸς τὴν ἡμετέραν ὁρῶν ἀγνωμοσύνην, ἀλλὰ τὴν οικείαν ἐν ἅπασι φιλανθρωπίαν μιμούμενος· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύσαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΖ'.

Ἐγένετο δὲ, ὡς ἔτεκε Ῥαχήλ τὸν Ἰωσήφ, εἶπεν ὁ Ἰακώβ τῷ Λάβαν· Ἀπόστειλόν με, ἵνα ἀπέλω εἰς τὸν τόπον μου καὶ εἰς τὴν γῆν μου.

α'. Τὰ λειπόμενα τῶν χθὲς εἰρημένων ἀναγκαῖον ἀποδοῦναι σήμερον τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ἵνα καὶ ἐκ τῶν νῦν λεγομένων καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν, ἣν περὶ τὸν Ἰακώβ ἐπεδεικνυτο, καὶ τὸ τοῦ δικαίου φιλόθεον καταμαθόντες, ζηλώσωμεν τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἡμῖν τὰς ιστορίας ταῦτα ἀναγράφτους ἢ τοῦ Πνεύματος χάρις γενέσθαι παρεσκευάσεν, ἀλλ' ἵνα πρὸς μίμησιν ἡμᾶς διεγείρῃ καὶ ζῆλον τῶν ἐναρέτων ἀνδρῶν. Ὅταν γὰρ ἀκούσωμεν τοῦ μὲν τὴν ὑπομονὴν, τοῦ δὲ τὴν σωφροσύνην, ἐτέρου τὸ περὶ τὴν φιλοξενίαν ἔτοιμον, καὶ ἐκάστου τὴν πολλὴν ἀρετὴν, καὶ ὅπως τούτων ἕκαστος διέλαμψε καὶ περιφανέστερος γέγονεν, εἰς ὅμοιον διεγειρόμεθα ζῆλον. Θέρε οὖν καὶ τὰ λειπόμενα τῆς κατὰ τὸν δίκαιον τοῦτον ιστορίας σήμερον ἐπελθόντες, τέλος ἐπιθῶμεν τῷ λόγῳ. *Ἐγένετο δὲ, φησί, ὡς ἔτεκε Ῥαχήλ τὸν Ἰωσήφ, εἶπεν Ἰακώβ τῷ Λάβαν· Ἀπόστειλόν με, ἵνα*

^a Editum erat μετὰ τὸν ἄνδρα. Propositionem delevimus, Morel., Savil., et serie postulantibus. Edit.

^b Sex mss. ἡμᾶς ἐπ' ἑκάστης εὐεργεταῖ.

huc amore magis propensus in Rachellem: si hoc non fuisset factum, quomodo ferre potuisset Lia sororis contubernium? Ut enim omnem viri potestatem habens, ita permittit ei pro mandragoris virum, et dicit: *Dormiat hodie tecum pro mandragoris*. Satisfac, inquit, meo desiderio, et accipe virum. 16. *Adveniente autem, inquit, Jacob, egressa in occursum ejus Lia dixit: Ad me ingredieris hodie; mercede enim conduxi te mihi pro mandragoris filii mei: et dormivit cum ea nocte illa*. 17. *Et exaudivit Deus Liam, et concepit et peperit Jacobo quintum filium*. 18. *Et dixit Lia: Dedit mihi Deus mercedem meam, eo quod dedi ancillam meam viro meo. Et vocavit nomen ejus Isachar, quod est merces. Exaudivit, inquit, Deus Liam. Quia videbat eam dolentem, neque valde marito acceptam, exaudivit eam, inquit, Deus, et peperit, ac dixit: Tuli mercedem, eo quod dedi ancillam meam. Propterea vocavit nomen ejus Isachar*. 19. *Et concepit adhuc Lia, et peperit filium sextum*. 20. *Et dixit Lia: Donavit mihi Deus donum bonum. Nunc temporis me eliget vir meus; peperit enim ei filios sex. Et vocavit nomen ejus Zabulon*. Posthac, inquit, amabilis ero et ego, quia peperit sex filios. Ideo vocavit nomen ejus Zabulon. 21. *Peperit autem et filiam, et vocavit nomen ejus Dina*. 22. *Recordatus est autem Deus Rachelis, et exaudivit eam, et aperuit ejus vulvam*. 23. *Et concepit, et peperit filium Jacobo*. Dixit autem Rachel: *Abstulit a me Deus opprobrium meum*. 24. *Et vocavit nomen ejus Joseph, dicens: Apposuit mihi Deus filium alium. Abstulit a me, inquit, Deus opprobrium; solvit sterilitatem: propitius factus est mihi, et idoneam fecit ad procreandum filios vulvam, liberamque me fecit ab opprobrio meo. Et vocavit nomen ejus Joseph, dicens: Apposuit mihi Deus filium alium*. Vides quomodo paulatim promissiones Dei in opus egressæ sunt? Ecce enim quantum repente chorum filiorum circa se habuit justus, propter manifestam Dei erga se providentiam. Quoniam enim magnam præ se tulit patientiam, quatuordecim annis servitutum ferens, propterea et universorum Dominus remunerans justæ pietatem, in tantum eum crescere fecit, ut et posthac invidiosus aliis fieret, sicut ex sequentibus discemus, quæ vellem pertractare.

6. *Moralis epilogus; humanum auxilium non quærendum*.—Verum ne prolixius sermonem extendamus, neve molestus esse videar caritati vestræ, si placet, quæ reliqua sunt in sequentem concionem reservaturi, finiamus hic sermonem, illud interim caritatem vestram admonentes, ut eorum quæ dicta sunt memores, imitemini priscorum virtutem, filias elocando, pueros nuptui tradendo, vestra virtute Dei gratiam conciliare vobis studendo. Nam cum ille nobis amicus fuerit, etiamsi in aliena terra fuerimus, etiamsi ab omnibus destituti, etiamsi nullis cogniti, omnibus erimus clariores. Nihil enim beatius viro superna manu adjuto. Etenim beatus Jacob illo fretus præsidio, in tantam paulatim gloriam evectus est, ut et iis qui tam amice exceperant, invidiosus sit factus. Hoc igitur et nos studeamus, ut supernum acquiramus auxilium, et non ad humanos confugia-

mus principatus, neque illorum præsidium sectemur: nihil enim periculosius; id quod rerum experientia satis discimus. Etenim videmus quotidie res se tanta velocitate ad mutationem inclinare, et verti in diversum omnia, eumque qui in summa prosperitate paulo ante erat, subito in extremam infelicitatem dejici, ac reum sæpe agi. Quantæ igitur insipientiæ fuerit, horum quærere præsidium, qui in tam incerto statu versantur, ac ne sua quidem possunt in tuto collocare? Ideo ab omni humano præsidio desistamus, memores etiam prophetæ dicentis: *Maledictus homo, qui spem ponit in homine* (Jer. 17. 5). Vides talem hominem non solum insipientem, sed etiam maledictum esse: utpote qui relicto Domino omnium, ad conservum currit, qui semetipsum juvare nequit? Fugiamus igitur maledictionem hanc, oro, et omnem spem in Deum transferamus. Ista enim solida est et immobilis et nescia vicissitudinis, cujus plena est illa quam in hominibus habemus. Vel enim mors tollit humanum præsidium, et eos qui ad hoc confugiunt, solitarios nudosque relinquit: et vel etiam ante mortem mutatio rerum ambobus omnia vana reddit. Plena est hæc vita exemplis talibus. Ideo ii post tantam experientiam nulla venia sunt digni, qui adhuc humano nituntur præsidio, et sæpe ab illis, qui eis opitulari videbantur, infinita mala ferunt. Eousque enim crevit malitia, ut mala rependant etiam iis qui ipsos summopere colebant. Verum apud universorum Deum secus res se habet; nam licet quotidie ingrati simus, beneficit tamen, suoque præsidio nos non destituit, non ad ingratum nostrum respiciens animum, sed in omnibus pro sua agens clementia: qua nobis omnibus frui concedatur, grætia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LVII.

Factum est autem postquam peperit Rachel Joseph, dixit Jacob ad Laban: Dimitte me, ut abeam in locum meum et in terram meam (Gen. 30. 25).

1. *Exempla sanctorum imitanda nobis proponit Scriptura. Mansuetudine nihil validius*.—Reliquias heri dictorum nostrum est hodie vestræ caritati reddere, ut ex his quæ nunc dicuntur discentes et providentiam Dei, quam erga Jacob declaravit, et justæ pietatem spectantes, imitemur ejus virtutem. Neque enim absque causa sancti Spiritus gratia scriptas nobis reliquit hæc historias, sed ut ad æmulationem et imitationem tantorum virorum provocet. Quando enim audimus hujus quidem obedientiam, istius autem continentiam, illius vero in hospitibus colligendis sollicitudinem, magnamque singulorum virtutem, ac quomodo claruerint, ad similia facienda excitamur. Age igitur ad ea quæ relicta sunt in historia illius justæ hodie accedentes, finem imponamus sermoni. 25. *Factum est autem, inquit, postquam peperit Rachel Joseph, dixit Jacob ad Laban: Dimitte*

me, ut abeam in locum meum et in terram meam. 26. Redde mihi uxores et filios meos pro quibus servivi tibi. Vide justum magnam in affectu probitatem, quomodo videns manifeste Deum sui habere curam, non superbiuit contra Laban, sed cum magna mansuetudine dixit, *Dimitte me, ut abeam*. Vere nihil mansuetudine validius, nihil potentius. Vide igitur quomodo primum mansuetudine usus, effecit ut et Laban magna ei benevolentia responderit. 27. Dixit enim ei, inquit, *Laban*: Si inveni gratiam coram te, siquidem conjectare certo possum quod benedixerit me Deus in ingressu tuo, 28. Indica mihi mercedem tuam, et dabo. Non ignoro, inquit, post adventum tuum locupletioremi mihi divinam benevolentiam contigisse. Igitur quia sentio beneficia quæ mihi propter adventum tuum data sunt, quantam vis mercedem indica, et ego prompte præstabo. Considera quantum valeat mansuetudo: ne perfunctorie dictum transeamus; sed attende quomodo justus neque cogitaverit, neque mentionem fecerit, neque requisierit mercedem laborum; sed hoc solum dixerit, *Redde mihi uxores et liberos pro quibus servivi tibi, ut abeam*: ille reveritus justum magnam æquitatem, inquit: Dic quam vis tibi mercedem a me dari, et illam prompte dabo. Annon cum ipso erant mulieres et pueri? Quare igitur dixit, *Redde mihi uxores et pueros*? Digno honore enim prosequutus est, suumque morem per omnia observat, et libere discedere vult. Vide igitur ex verbis ipsis quomodo attraxit Labanum, ut se mercedem daturum sponte promittat, atque electionem ei permittat. Quid igitur justus? Vide excellentem ejus mansuetudinem, quomodo neque sic onerosus et molestus est Labano. Sed quid? Ipsum testem facit sui affectus et officiorum suorum, et suæ omni tempore in illo serviendo benevolentia. 29. *Tu nosti*, inquit, *qualiter tibi servierim*¹, et quanta fuerint pecora tua mecum. 30. *Parva enim erant coram me, et aucta sunt in magnam multitudinem, et benedixit te Dominus ad pedem meum: nunc igitur quando faciam et ego mihi ipsi domum?* Te voco testem laborum meorum. Vidisti enim quanto studio et fide omnia administrarim, ac quomodo in parvo numero acceperim pecora tua, quæ diligentia vigilantiaque mea in tantum numerum crescere curavi. Deinde monstrans suam religionem inquit: *Benedixit enim te Dominus ad pedem meum: nunc igitur quando faciam et ego mihi domum?* Vidisti etiam ipse post meum adventum gratiam divinam tuas auxisse facultates. Nunc igitur, quoniam et ego quæ meæ erant facultatis omnia magna animi alacritate faciens, ministerium perfecti, et gratia Dei manifesta visa est: justum est ut et ego mihi ipsi faciam domum. Quid est, *Mihi faciam domum?* Id est, In libertate postea verser, et curam domus meæ habeam. Hæc ut audivit Laban, 31. *Dixit ei: Quid tibi dabo?* Quid vis a me tibi dari? Consteor enim, et inficias non eo: scio enim quanta mihi fuerint a Deo data, et quod benedixerit me Deus ad ingressum

¹ Quatuor Mss., quæ tibi dederim.

tuum. Dixit autem ei Jacob: *Non dabis mihi quidquam. Si vero feceris verbum istud, iterum pascam oves tuas. Nihil volo a te mercedis nomine reportare, sed hoc tantum quod dloo suscipere, et Iterum pasco oves tuas.* Quod autem volo, hoc est. Vide justum, quia speravit in auxilio divino, qualia proponat Labano. 32. *Prætereant, inquit, oves tuæ hodie, et segrega illinc omnem ovem fuscam in agnis, et omnis subalbicans et maculosa in capris erit mihi merces.* 33. *Et exaudiet me justitia mea in die crastino, quia est merces mea coram te: omne quod non fuerit maculosum et varie albicans in capris, et quod rufum in agnis, furto sublatum erit a me.*

2. Considera justum prudentiam. Quoniam sciebat quanta sibi superne gratia affulgeret, et videbatur sibi secundum naturæ ordinem vel difficile esse, vel omnino impossibile (rarum enim est varium esse colorem pecudum recens natarum), hæc petit ab eo, unde petitioni ejus Laban statim annuit, et inquit: 34. *Sit juxta verbum tuum.* 35. *Et divisit in die illa hircos maculosos et subalbicantes, et omnes capras maculosas et subalbicantes, et omne quod erat in eis candidum, et omne quod erat fuscum in ovibus, et dedit per manum filiorum suorum:* 36. *et fecit distare viam trium dierum inter ea et inter Jacob.* Separavit, inquit, greges secundum propositionem Jacob, et dedit filiis suis: *Jacob autem pavit pecudes Laban reliquas.* Qualesnam hæc? Nullam scilicet habentes coloris varietatem. Hoc autem totum factum est, ut justus reipsa compertam haberet Dei erga se providentiam, et Laban videret quantum Dei auxilium haberet Jacob. 37. *Accepit autem Jacob, inquit, sibi virgam styracinam viridem et amygdalinam et platani, et decorticavit Jacob eas in decorticationem albam, abradens quod viride; apparebat autem in virgis album, quod decorticarat varium.* 38. *Et apposuit virgas, quas decorticavit, in canales aquatorios, ut cum venirent pecudes ad bibendum, conciperent pecudes secundum virgas.* 39. *Et concipiebant pecudes secundum virgas, et pepererunt pecudes subalbas, maculosas et cinericio colore sparsas.* Hæc faciens justus non a seipso novebatur, sed inspirante menti ejus superna gratia. Neque secundum naturæ ordinem erat quod fiebat, sed valde admirabile, et naturæ modum transcendens. 40. *Et agnos, inquit, distinxit, et statuit coram ovibus arietem subalbicantem; et omne varium in ovibus: et separavit oves suas, et non miscuit eas cum ovibus Laban.* Postea quia omnia quæ nascebantur, erant talia qualia proposuit, separavit ea, et fecit sibi greges separatos. 41. *Factum est autem in tempore quo concipiunt oves gravidæ, posuit Jacob virgam coram ovibus in canalibus, ut conciperent juxta virgas.* 42. *Quando autem pariebant oves, non ponebat. Facta autem sunt non signata Laban, signata vero Jacob;* 43. *et ditatus est homo valde valde.* Quid vult sibi illa repetitio? Abundantiam multam significat: et eum non modo ditatum, sed et admodum ditatum fuisse. *Fuerunt enim ei, inquit, pecora multa et boves et servi et ancillæ.* Sed vide hic iterum justo invidiam nasci. 4. *Audivit enim, inquit, verba filiorum Laban*

ἀπέλω εἰς τὸν τόπον μου καὶ εἰς τὴν γῆν μου. Ἀπόδος μοι τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία μου, περὶ ὧν δεδούλευκά σοι. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν εὐγνωμοσύνην, πῶς ὄρων ἐναργῆ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν περὶ αὐτὸν, οὐδὲν μέγα ἐφρόνησε κατὰ τοῦ Λάβαν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπεικειας φησὶν· Ἀπόστειλόμ με, ἴνα ἀπέλω. Ἀληθῶς οὐδὲν ἐπεικειας ἰσχυρότερον, καὶ οὐδὲν ταύτης δυνατώτερον. Ὅρα γοῦν, ἐπειδὴ προλαβὼν τῇ ἐπεικειᾷ ἐχρήσατο, ὅπως καὶ τὸν Λάβαν παρεσκύασε μετὰ πολλῆς τῆς εὐγνωμοσύνης τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπόκρισιν ποιήσασθαι. *Ἐἶπε γὰρ αὐτῷ, φησὶ, Λάβαν· Εἰ εὖρον χάριν ἐναντίον σου· ολιωσιάμην ἄν· εὐλόγησε γάρ με ὁ Θεός ἐπὶ τῇ σῇ εἰσόδῳ. Διάστειλον τὸν μισθόν σου πρὸς με, καὶ δώσω.* Οὐκ ἄγνων, φησὶν, ὅτι μετὰ τὴν σὴν παρουσίαν πλουσίως ἀπῆλυσσα τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίας. Ἐπεὶ οὖν αἰσθάνομαι τῆς εὐεργεσίας, ἥς διὰ τὴν σὴν παρουσίαν ἔτυχον, ὃν βούλει μισθὸν πρότεινον, καὶ γὰρ ἐτόλμως παρέβω. Σκόπει πόσον ἐστὶν ἐπεικεια, καὶ μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν τὸ εἰρημένον· ἀλλ' ἐνόησον ὅτι οὐδὲ [549] μνήμην ποιησαμένου τοῦ δικαίου, οὐδὲ ἐπιζητήσαντος τὸν μισθὸν τῶν καμάτων, ἀλλὰ τοῦτο μόνον εἰρηκότος, ὅτι Ἀπόδος μοι τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία, ὑπὲρ ὧν δεδούλευκά σοι, ἴνα ἀπέλω, ἔχεινος αἰδεσθῆς τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν ἐπεικειαν, φησὶν· Ἐἶπε τίνα βούλει μισθὸν παρ' ἐμοῦ σοι δοθῆναι, καὶ τοῦτον προθύμως δώσω. Μὴ γὰρ οὐ σὺν αὐτῷ ἦσαν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία; Τίνας οὖν ἔνεκεν ἔλεγεν· Ἀπόδος μοι τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία; Τὴν προσήκουσαν αὐτῷ τιμὴν ἀποπέμνω, καὶ τὸν οἰκτεῖον τρόπον διὰ πάντων ἐμφαίνων, καὶ μετ' ἐλευθερίας τὴν ἀναχώρησιν ποιήσασθαι βουλόμενος. Ὅρα γοῦν ἐκ τῶν ῥημάτων τούτων ὅπως ἐφειλύκασατο τὸν Λάβαν, ὡς καὶ μισθὸν ἐπαγγεῖλαισθαι προσθεῖναι, καὶ τούτω αὐτῷ ἐπιτρέψαι τὴν αἴρεσιν. Τί οὖν ὁ δίκαιος; Ὅρα πάλιν τῆς αὐτοῦ ἐπεικειας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅπως οὐδὲ οὕτως ἐπαχθῆς γίνεται καὶ φορτικῶς τῷ Λάβαν. Ἀλλὰ τί; Πάλιν αὐτὸν μάρτυρα καλεῖ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐν τῷ χρόνῳ παντὶ γενομένης παρ' αὐτῷ εὐνοίας περὶ τὴν δουλείαν. *Σὺ γινώσκεις, φησὶν, ἃ δεδούλευκά σοι ε, καὶ ὅσα ἦν κτήνη σου μετ' ἐμοῦ. Μικρὰ γὰρ ἦν ὅσα σοι ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ ἠδύξήθη εἰς πλήθος, καὶ εὐλόγησέ σε Κύριος ἐπὶ τῷ ποδί μου· νῦν οὖν πότε ποιήσω καὶ γὰρ ἐμαυτῷ οἶκον; Σὲ μάρτυρα, φησὶ, καλῶ τῶν καμάτων τῶν ἐμῶν. Οἶδας γὰρ πῶς μετ' εὐνοίας τὰ παρ' ἐμαυτοῦ ἅπαντα ἐπεδειξάμην, καὶ ὅπως εὐαριθμητὰ λαβὼν τὰ θρέμματά σου, τῇ ἐπιμελείᾳ τῇ ἐμαυτοῦ καὶ τῇ ἀγρυπνίᾳ εἰς πλήθος αὐτὰ ἐπιδούναι πεποίηκα. Εἶτα ἐπιδεικνύς ἑαυτοῦ τὸ φιλόθεον, φησὶν· *Εὐλόγησε γὰρ σε Κύριος ἐπὶ τῷ ποδί μου· νῦν οὖν πότε ποιήσω καὶ γὰρ ἐμαυτῷ οἶκον;* Οἶδας καὶ αὐτὸς ὅτι μετὰ τὴν ἐμὴν παρουσίαν ἡ ἄνωθεν χάρις ἠδύξασε σου τὴν περιουσίαν. Νῦν οὖν, ἐπειδὴ καὶ γὰρ τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πάντα ἐπεδειξάμην μετὰ πάσης εὐνοίας, τὴν ὑπηρεσίαν ἀποπληρώσας, καὶ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥοπή δῆλη γέγονε, δίκαιον καμῆ ἐμαυτῷ ποιῆσαι οἶκον. Τί δὲ ἐστὶ, Ποιῆσαι ἐμαυτῷ οἶκον; Ἄντι τοῦ, Ἐν ἐλευθερίᾳ λοιπὸν διάγειν, καὶ οἰκίας φροντίδα ἰδίας ποιήσασθαι. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Λάβαν, *Ἐἶπεν αὐτῷ· Τί σοι δώσω; ἢ τί βούλει παρ' ἐμοῦ σοι δοθῆναι;* ἐπέ. Ὁμολογῶ γὰρ καὶ γὰρ, καὶ οὐκ ἀρνηθεῖν· οἶδα γὰρ ὅσα μοι ὑπῆρξε παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι εὐλόγησέ με ὁ Θεός ἐπὶ τῇ σῇ εἰσόδῳ. *Ἐἶπε δὲ, φησὶν, αὐτῷ Ἰακώβ· Οὐ ὄσσεις μοι οὐδέν. Ἐὰν δὲ ποιήσης μοι τὸ ῥῆμα τοῦτο, πάλιν ποιμανῶ τὰ πρόβατά σου.* Οὐδὲν, φησὶ, βούλομαι παρὰ σοῦ μισθὸν ἔνεκα κομίσασθαι, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἔ λέγω καταδέξασθαι, καὶ *Πάλιν ποιμανῶ τὰ πρό-**

βατά σου. Ὁ δὲ βούλομαι, ἐστὶ τοῦτο. Ὅρα τὸν δίκαιον, ἐπειδὴ ἐπεποιθεὶ τῇ περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ῥοπῇ, οἶαν πρότασιν τῷ Λάβαν προτίθησι· *Παρελθέτω, φησὶ, τὰ πρόβατά σου σήμερον, καὶ διαχώρισον ἐκεῖθεν πᾶν πρόβατον φαῖν ἐν τοῖς ἄρσασι, καὶ πᾶν διάλευκον καὶ ραντὸν ἐν ταῖς αἰξίν ἔσται μοι μισθός. Καὶ ἐπακούσεται μοι ἡ δικαιοσύνη μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ αἴρισον, ὅτι ἐστὶν ὁ μισθός μου ἐνώπιόν σου· πᾶν δ' ἄν μὴ ἦ ραντὸν καὶ διάλευκον ἐν ταῖς αἰξίν, καὶ φαῖν ἐν τοῖς ἄρσασι, κεκλεμμένον ἔσται μοι.*

[550] β'. Σκόπει τοῦ δικαίου τὴν σύνεσιν. Ἐπειδὴ ἤδει ὀσης ἀξιούται τῆς ἄνωθεν εὐνοίας, καὶ ἔδωκε κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν τοῦτο ἢ δυσχερὲς εἶναι, ἢ καὶ πάντῃ ἀδύνατον (σπάνιον ἦν γὰρ ποτε τοῦτο, ἐνηλλαγμένην εἶναι τὴν χροιάν τῶν τικτομένων), ταῦτα αἰτεῖται παρ' αὐτοῦ, ὅθεν καὶ ταχέως ἐπέδραμεν ὁ Λάβαν τῇ αἰτήσῃ, καὶ φησὶν, *Ἔστω κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Καὶ δίστατερον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκίστη τὸς τράγους τοὺς ραντούς καὶ διαλεούκους, καὶ πᾶν δ' ἦν λευκὸν ἐπ' αὐτοῖς, καὶ πᾶν δ' ἦν φαῖν ἐν τοῖς ἄρσασι, καὶ ἔδωκε διὰ χειρὸς τῶν υἱῶν αὐτοῦ· καὶ ἀπέστησεν ὁδὸν τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ μέσον αὐτῶν καὶ ἀπὸ μέσον Ἰακώβ. Χωρίσας, φησὶ, τὰ ποίμνια ὁ κατὰ τὴν τοῦ Ἰακώβ πρότασιν, ἔδωκε τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Ἰακώβ δὲ ἐποίησεν τὰ πρόβατα Λάβαν τὰ ὑπολειφθέντα. Ποῖα δὴ ταῦτα; Τὰ μηδεμίαν ἔχοντα ἐν τῇ χροιά διαφοράν. Τοῦτο δὲ πᾶν ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ δίκαιος διὰ τῶν πραγμάτων μάθη τοῦ Θεοῦ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν κτῆμονίαν, καὶ ὁ Λάβαν ἴδῃ ὀσης ἀπολαύει τῆς ἄνωθεν ῥοπῆς; ὁ Ἰακώβ. Ἐλαβε δὲ, φησὶν, κλητῶν ὁ Ἰακώβ ράβδον στυραλίην χλωρὰν καὶ καρυῖνην καὶ πλατάνου, καὶ ἐλέπισεν αὐτὰς ὁ Ἰακώβ λεπίσματα λευκά, περισύρας τὸ χλωρὸν· ἐφαίνετο δὲ ἐπὶ ταῖς ράβδοις τὸ λευκόν, ὃ ἐλέπισε, ποικίλον. Καὶ παρέθηκε τὰς ράβδους, ἃς ἐλέπισεν, ἐν τοῖς λεητοῖς τῶν ποιιστηρίων τοῦ ὕδατος, ἴνα ὡς ἂν ἐλθῶσι τὰ πρόβατα πῖσιν, ἐνώπιον τῶν ράβδων ἐλθόντων αὐτῶν εἰς τὸ πῖσιν, ἐγκλισθήσῃσι τὰ πρόβατα εἰς τὰς ράβδους. Καὶ ἐνεκίσσων τὰ πρόβατα εἰς τὰς ράβδους, καὶ ἐτικτε τὰ πρόβατα διάλευκα καὶ ποικίλα καὶ σποδοσιθῆ ραντά. Ταῦτα ἔ οὐ δίκαιος, οὐκ οἰκοθεν ὀρμώμενος, ἀλλὰ τῆς ἄνωθεν χάριτος ἐνηχούσης αὐτοῦ τῇ διανοίᾳ. Οὐδὲ γὰρ ἦν κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν τὸ γινόμενον, ἀλλὰ πολὺ τὸ παράδοξον καὶ ὑπερβαλὼν τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν ἦν. Καὶ τοὺς ἀμνοὺς δίστατε, καὶ ἔστησεν ἐναντίον τῶν προβάτων κριὸν διάλευκον, καὶ πᾶν ποικίλον ἐν τοῖς ἀμνοῖς, καὶ διεχώρισεν ἐκαστῷ ποίμνιον καθ' ἑαυτὸν, καὶ οὐκ ἔμειεν αὐτὰ εἰς τὰ πρόβατα Λάβαν. Ἐπειδὴ λοιπὸν τοσαῦτα ἦν τὰ τικτόμενα, ἅπαντα ὅσα προσέθηκε, διεχώρισεν αὐτὰ, φησὶ, καὶ ἐποίησεν ἑαυτῷ ποίμνιον κατὰ μόνος δ. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ ἐνεκίσσων τὰ πρόβατα ἐν γαστρὶ λιμβάνοντα, ἔθηκεν Ἰακώβ τὰς ράβδους ἐναντίον τῶν προβάτων, τοῦ ἐγκλισθήσῃσι αὐτὰ κατὰ τὰς λεπίδους. Ἦνικα δ' ἄν ἐτικτε τὰ πρόβατα, οὐκ ἐτίθη. Ἐγένετο δὲ τὰ ἀσημα τοῦ Λάβαν, τὰ δὲ ἐπίσημα τοῦ Ἰακώβ· καὶ ἐπλούτησεν ὁ ἄνθρωπος σφόδρην σφοδρῶς. Τί βούλεται ὁ διπλασιασμός; Τὴν πολλὴν περιουσίαν ἐστὶν ἐμφαίνων, καὶ ὅτι οὐκ ἀπλῶς σφόδρα ἐπλούτησεν, ἀλλὰ πολὺ σφόδρα. Ἐγένετο γὰρ αὐτῷ, φησὶ, κτήνη πολλὰ καὶ βόες καὶ κίβριδες καὶ παιδίσκαι. Ἀλλ' ὅρα μοι πάλιν τὸν φθόνον τὸν ἐν-*

^b Savil. et Morel. τὰ πρόβατα.

^c Addunt ποιῆ Coisl. et Savil.

^d Κατὰ μόνος Sic bene Coisl. et Savil.; Morel. et Montf. μετὰ μόνος. Mox Coisl. ἤνικα δὲ ἐτικτεν.

^e LXX σφόδρα, σφόδρα. Chrysostomus non semper litteram sequitur.

τεῦθεν τιχτόμενον τῷ δικαίῳ. Ἦκουσε γὰρ τὰ ῥήματα τῶν νιῶν Λάβαν λεγόντων· Ἐλίψεν Ἰακώβ πάντα τὰ τὸν πατρός ἡμῶν, καὶ ἐκ τῶν τοῦ πατρὸς ἡμῶν πεποιήκε ἅσασιν τὴν δόξαν αὐτήν. Ὅρα πῶς ἡ βασκανία εἰς ἀγνωμοσύνην αὐτοὺς ἐνήγαγε, καὶ οὐκ αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ [551] αὐτὸν τὸν Λάβαν. Εἶδε γὰρ, φησὶν, Ἰακώβ τὸ πρόσωπον Λάβαν, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν πρὸς αὐτόν, ὡς χθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. Τὰ γὰρ ῥήματα τῶν παιδῶν διεσάλειψεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ ἐπιλαθέσθαι πεποίηκεν ὡν πρῶτην διαλεγόμενος τῷ Ἰακώβ ἐφθέγγετο, εἰπὼν, Εὐλόγησέ με ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ σῇ εισόδῳ καὶ εὐχαριστήσας τῷ Δεσπότη, ὅτι διὰ τὴν τοῦ δικαίου παρουσίαν ἀύξηθῆναι αὐτοῦ τὴν περιουσίαν πεποίηκε, νῦν παρατραπέλις τὴν διάνοιαν ὑπὸ τῶν παιδῶν, καὶ εἰς βασκανίαν ἐξαφθελίς, ἴσως ἐπειδὴ ἑώρα ἐν πολλῇ περιουσίᾳ τὸν δίκαιον τυγχάνοντα, οὐχ ὁμοίως αὐτῷ προσφέρεσθαι ἐβούλετο. Εἶδε γὰρ, φησὶν, Ἰακώβ τὸ πρόσωπον Λάβαν, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν πρὸς αὐτόν ὡς χθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. Εἶδες τοῦ μὲν δικαίου τὴν πολλὴν ἐπισίκειαν, ἐκείνου δὲ τὴν ἀγνωμοσύνην; καὶ ὅπως οὐ φέροντες κατέχειν τὴν βασκανίαν, καὶ τοῦ πατρὸς τὴν γνώμην διεσάλειψαν; Ὅρα λοιπὸν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφατον κηδεμονίαν, καὶ ὅση συγκαταβάσει χεῖρται, ἐπειδὴν ἴδῃ τὰ παρ' αὐτῶν εἰσφέροντας ἡμᾶς. Ὅρων γὰρ τὸν δίκαιον ὑπ' αὐτῶν βασκαινόμενον, φησὶ πρὸς τὸν Ἰακώβ· Ἀποστρέφου εἰς τὴν γῆν τοῦ πατρὸς σου, καὶ εἰς τὴν γενεάν σου, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ. Ἀρκέσθητι, φησὶ, τῇ ἐπὶ τῆς ξένης διαγωγῇ. Ἄπερ ὑπεσχόμεν σοι πρῶτην λέγων, Ἀποστρέψω σε εἰς τὴν γῆν σου, ταῦτα νῦν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν βούλομαι. Ἐπὰνθι τοῖσιν μηδὲν δεδοικώς· Ἐγὼ γὰρ ἔσομαι μετὰ σοῦ. Ἰνα γὰρ μὴ ὀκνηρότερος γένηται ὁ δίκαιος περὶ τὴν ἀποδημίαν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ θαρσύνειν ἄφηται τῆς ἐπανόδου, διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐγὼ ἔσομαι μετὰ σοῦ· ὁ μέχρι τοῦ πρῶτοντος τὰ κατὰ σὲ οἰκονομήσας, καὶ αὐξηθῆναι σου τὸ σπέρμα ποιήσας, ἐγὼ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔσομαι μετὰ σοῦ. Ταῦτα ἀκούσας ὁ δίκαιος παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἠμέλλησε, ἀλλ' ἤδη πρὸς τοῦτο παρεσκευάζετο. Ἀποστείλας γὰρ, φησὶν, ἐκέλευσε Ραχὴλ καὶ Λείαν εἰς τὸ πεδίον, οὗ τὰ ποιμίαι ἐποιμαίνεν, καὶ εἶπεν αὐταῖς. Προβεῖναι βούλεται ταῖς γυναῖξι τὴν περὶ τῆς ἀποδημίας διάσκεψιν, καὶ γνωρίσει τὸ τε τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα, τὴν τε τοῦ πατρὸς περὶ αὐτὸν βασκανίαν. Εἶπε γὰρ, φησὶν, αὐταῖς· Ὅρῳ ἐγὼ τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ὅτι οὐκ ἔστι πρὸς με ὡς χθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦ πατρὸς μου ἦν μετ' ἐμοῦ. Αὐταὶ δὲ οἶδαν ὅτι ἐν πάσῃ τῇ λογῇ μου δεδούλευκα τῷ πατρὶ ὑμῶν. Ὁ δὲ πατὴρ ὑμῶν παρεκρούσατό με, καὶ ἠλλυξε τὸν μισθόν μου τῶν δέκα ἀμῶν, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς κατοποιῆσαι με. Ἐὰν γὰρ οὕτως εἶπῃ· Τὰ ποιμίαι ἔσται σοι μισθός· καὶ τέξεται πάντα τὰ πρόβατα ποιμίαι. Ἐὰν δὲ εἶπῃ· Τὰ λευκὰ ἔσται σοι μισθός· καὶ τέξεται πάντα τὰ πρόβατα λευκὰ καὶ ἀφείλετο ὁ Θεὸς πάντα τὰ κτήρη τοῦ πατρὸς ὑμῶν, καὶ ἔδωκε μοι αὐτά.

γ. Ὅρα πῶς ἀμφοτέρα αὐτὰς διδάσκει, καὶ τοῦ πατρὸς τὴν ἀγνωμοσύνην τὴν περὶ αὐτὸν, καὶ τὴν οἰκίαν εὐνοίαν, ἣν περὶ τὴν δουλείαν ἐπεδείξατο. Οἶδαν γὰρ, φησὶν, ὅτι ἐν πάσῃ τῇ λογῇ μου δεδούλευκα τῷ πατρὶ ὑμῶν. Καὶ τὴν παρα τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτὸν ἐναργῆ κηδεμονίαν καταδήλον ποιεῖ, δεικνύς ὅτι ἡ ἀνωθεν [552] συμμαχία ἦν ἡ τὸ πᾶν ἐργαζομένη, καὶ τὴν περιουσίαν τοῦ Λάβαν εἰς αὐτὸν μεθιστώσα.

Ἀφείλετο γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὰ κτήρη τοῦ πατρὸς ὑμῶν, καὶ ἔδωκε μοι αὐτά. Ἐγένετο δὲ ἡρίκα ἐνεκλίσσων τὰ πρόβατα, καὶ ἔειδον τοὺς ὀφθαλμοῖς μου ἐν τῷ ὕπνῳ, καὶ ἰδοὺ οἱ τράγοι καὶ οἱ κριοὶ ἀνυβαίνοντες ἦσαν ἐπὶ τὰ πρόβατα καὶ τὰς αἴγας, διάλευκοι καὶ ποικίλοι καὶ σποδοειδῆς ῥαντοί. Καὶ εἶπε μοι ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ· καθ' ὕπνον Ἰακώβ. Ἐγὼ δὲ εἶπον· Τί ἐστὶ; Καὶ εἶπεν· Ἀνάβλεψον τοὺς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἰδε τούτους τράγους καὶ τοὺς κριοὺς ἀνυβαίνοντας ἐπὶ τὰ πρόβατα καὶ τὰς αἴγας, διαλευκοὺς, ποικίλους καὶ σποδοειδῆς ῥαντούς. Ἐώρακα γὰρ ὅσα σοι Λάβαν ποιεῖ.

Ὅρῳ ὅτι ἡ ἀνωθεν ἐνέργεια ἦν ἡ τὸ πᾶν ἐργαζομένη, καὶ τὸν δίκαιον τῶν καμάτων ἀμειβομένη; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνος ἀγνώμων περὶ αὐτὸν ἐγένετο, ὁ φιλότιμος Δεσπότης μετὰ δαφιλείας ἀμείβεται τὸν δίκαιον· Ἐώρακα γὰρ, φησὶν, ὅσα σοι Λάβαν ποιεῖ. Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὅτι ἐπειδὴν ἀδικούμενοι παρ' οὐτινοσοῦν ἐπεικῶς καὶ πρᾶως ἐνέγκωμεν, μείζονος καὶ δαφιλεστέρας ἀπολαύομεν τῆς ἀνωθεν συμμαχίας. Μὴ τοῖσιν ἀντιτείνωμεν πρὸς τοὺς ἐπιπράξιν βουλομένους, ἀλλὰ φέρωμεν γενναίως, εἰδότες ὡς ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης οὐ περιόφεται ἡμᾶς, μόνον ἐὰν ἡμεῖς τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξώμεθα. Ἐμοὶ γὰρ, φησὶν, ἐκδίκησις· ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰακώβ ἔλεγεν· Οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς κατοποιῆσαι με. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς ἀποστέρησαι, φησὶ, μὲ ἐβουλήθη τῶν ὑπὲρ τῶν καμάτων μισθῶν, ὁ Δεσπότης μετὰ τοσαύτης παρουσίας τὴν εἰς ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐπεδείξατο, ὡς πᾶσαν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν μεταστῆσαι εἰς ἡμᾶς. Καὶ εἰδὼς, ὡς ἐγὼ μὲν μετ' εὐνοίας τὴν δουλείαν ἐποιησάμην, ἐκείνος δὲ οὐ προσοχκῶντος, ἀλλ' ὅτι καὶ προσηνέχθη, τοσαύτην ἐποίησατο ἡμῶν τὴν πρόνοιαν. Καὶ ὅτι οὐκ ἀπλῶς ταῦτα λέγω, οὐδὲ εἰκῆ καὶ μάτην κατηγορεῖν αὐτοῦ βουλόμενος, καὶ τὸν Θεὸν ἔχω μάρτυρα τοῖς παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν εἰς ἐμὲ γενομένοις. Ἐώρακα γὰρ, φησὶν, ὅσα σοι Λάβαν ποιεῖ· ὅτι οὐ τοῦ μισθοῦ σε μόνον ἀπεστέρησεν, ἀλλ' ὅτι καὶ οὐχ ὁμοίως νῦν πρὸς σὲ διάκειται, ὡς καὶ πρότερον· ἀλλὰ διέφθαρται τὴν γνώμην. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός σου, ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, οὗ ἠλειψάς μοι ἐκεί στήλην. Εἰς ὑπόμνησιν αὐτὸν ἀγαγεῖν βούλεται, ὡν αὐτῷ τότε ὑπέσχετο, εἰπὼν, Εἰς πλῆθος σε αὐξηθῆναι ποιήσω, καὶ ὅτι Διαφυλάξω σε εἰς τὴν γῆν σου. Ἐγὼ οὖν ὁ τότε ὀφθεῖς σοι καὶ τὰς ὑποσχέσεις πρὸς σὲ ποιησάμενος, ἐγὼ καὶ νῦν, ἐπειδὴ καιρὸς ἦκει, τὰ τότε παρ' ἐμοῦ σοι ἐπαγγελθέντα εἰς ἔργον ἄγω, καὶ ἐπανελεῖν σε κελεύω ἀνευ ἀγωνίας. Μετὰ σοῦ γὰρ ἔσομαι. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός σου ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἠλειψάς μοι στήλην, καὶ ἠύξω μοι εὐχὴν. Ὑπομνήσκει αὐτὸν τῆς εὐχῆς καὶ τῆς ἐπαγγελίας, ἣς ἐποίησατο. Τίς δὲ ἦν ἡ εὐχή; Ὅτι· Ὅρ ἄρ μοι δῶς, ἀποδεκατώσω αὐτά σοι. Ἐπειδὴ γὰρ τότε μηδὲν ὄλως ἐπιφερόμενος, ἀλλὰ καθ' ἅπασαν φύγας τὴν ὀδοπορίαν ποιούμενος ταῦτα ἠύξατο, διὰ τοῦτο φησὶν· Ἦνίκα σοι ὤφθη, ἠύξω [553] εὐχὴν, λέγων, Ὅρ ἄρ μοι δῶς, δεκάτην ἀποδεκατώσω σοι· διὰ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς ἐπαγγελίας τὴν δύναμιν τὴν ἐμὴν προμηνύων, καὶ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς προορών τὴν μέλλουσαν εὐπορίαν ἐσεσθαι σοι· νῦν οὖν ὅτε εἰς ἔργον τὰ παρ' ἐμοῦ λεχθέντα δεῖ ἔλθειν, καὶ καιρὸς ἦκει καλῶν τὴν εὐχὴν τὴν σὴν πληρωθῆναι. Ἐπάνει νῦν εὐρ, φησὶν, ἀνάστηθι, καὶ ἐξελεθὲ ἐκ τῆς γῆς

^a Hæc, τοῦ Θεοῦ, e Coisl. et Bibl. adjecta sunt. Eobr.

^b Hæc, ταῦτα... φησὶν, omittit Coisl. Nec reddit interp.

^c Septem mss. ut Bibl. ἀποδεκατώσω αὐτά σοι.

dicentium : Accepit Jacob omnia quæ sunt patris nostri, et ex his quæ sunt patris nostri fecit omnem hanc gloriam (Cap. 31). Vide quomodo invidia ingratos illos reddidit; non illos autem solum, sed et ipsum Labanum. Vidit enim, inquit, Jacob faciem Laban, et ecce non erat erga se sicut heri et nudius tertius. Verba enim filiorum illius mentem ejus turbaverant, et oblivionem induxerant eorum quæ pridem Laban dixerat ad Jacob his verbis : Benedixit me Deus ad ingressum tuum (Gen. 30. 27), et gratias egerat Domino, quod propter adventum justæ facultatis suæ auctæ fuerant : nunc mutato per filiorum dicta animo et invidia flagrans, forte quia videbat justum valde abundare, non talem se illi exhibebat, qualem antea. Vidit enim, inquit, Jacob faciem Laban, et ecce non erat erga se sicut heri et nudius tertius. Vidisti justum magnam mansuetudinem, et illorum ingrati animi, ac quomodo cum invidiam ferre non possent, patris mentem perturbaverunt? Vide, obsecro, nunc et Dei ineffabilem misericordiam, et quanta attemperazione utatur, cum videt nos quæ nostra sunt facere. Videns enim justum ab illis odio haberi, dicit ad Jacob : 3. Revertere in terram patrum tuorum, et ad generationem tuam, et ero tecum. Satis diu versatus es, inquit, in terra aliena. Nam quæ pridem tibi promisi, dicens, Reducam te in terram tuam (Gen. 28. 15), ea nunc opere implere volo : revertere igitur nihil timens; Ego enim ero tecum. Ut igitur justus segnior non fiat in profliscendo, sed magna fiducia iter arripiat : ideo dicit, Ego ero tecum : qui hucusque res tuas gubernavi, et augeri curavi semen tuum, ego et in posterum Ero tecum. Hæc ut audivit justus a Deo, non fuit negligens, sed ad iter se accinxit. 4. Misit enim, inquit, et vocavit Liam et Rachel in campum ubi erant greges, et dixit eis. Proponere vult mulieribus protectionis negotium, et significare eis mandatum Dei, et patris erga se odium. 5. Dixit enim, inquit, eis : Video ego faciem patris vestri, quod non sit erga me sicut heri et nudius tertius : Deus autem patris mei fuit mecum. 6. Ipsæ autem scitis, quod servivi patri vestro pro omni virili mea. 7. Pater autem vester circumvenit me, et mutavit mercedem meam decem agnis¹, et non dedit ei Deus ut me affligeret. 8. Et cum sic diceret : Varia erunt merces tua : et pariebant omnes oves varia. Cum autem diceret : Candida erunt merces tua : et pariebant omnes oves candida : 9. et tulit Deus omnia pecora patris vestri, et dedit mihi ea.

3. Vide quomodo utrumque docet, et patris ingrati erga se animum, et suum studium quod in servitute declaravit. Scitis enim, inquit, me pro virili mea servivisse patri vestro. Et declaravit quantam sui curam Deus habuerit, monstrans supernum auxilium omnia operatum fuisse, et facultates Labani in se transtulisse. Tulit enim Deus omnia pecora patris vestri, inquit, et dedit mihi ea. 10. Quando autem consi-

piebant oves, et vidi oculis meis in somno, et ecce hirco et arietes ascendebant super oves et capras, subalbicantes et varii, et cinericio colore sparsi. 11. Et dixit mihi angelus Dei in somno : Jacob. Ego autem dicebam : Quid est? Et dixit : 12. Aspice oculis tuis, et vide hircos et arietes ascendentes super capras et oves, subalbos et varios, et cinericio colore sparsos : vidi enim quæcumque Laban tibi facit. Vides omne quod tunc fiebat, superna contigisse operatione, quæ justæ labores remunerabatur? Nam quoniam ille ingratus erga eum erat, benignus Dominus justum ubertim remunerat : Vidi enim quæcumque Laban tibi fecit.

Deus non despicit eos qui calumniam patiuntur. — Hinc discimus quomodo, quando injuria nobis inferatur, si mansueti et mites ac tolerantes fuerimus, majori et largiori auxilio divino fruamur. Ne igitur oblectemur iis qui nos premunt, et calumniari volunt, sed feramus generose, scientes omnium Dominum nos non despecturum esse, dummodo nos gratum affectum et benevolentiam demonstramus. Mihi enim, inquit, vindicta; ego retribuam, dicit Dominus (Rom. 12. 19 et Deut. 32. 55). Propter hoc et Jacob dicebat : Non dedit ei Deus, ut affligeret me. Nam quia ipse privare me laborum mercede voluit, Dominus tam uberem in me declaravit misericordiam et providentiam, ut omnis ejus substantia in me translata fuerit. Sciens enim me omni studio serviisse, illum autem non respondisse mihi officio suo, tantam nostri habuit curam. Et quod non hæc absque causa et vane dicam, neque temere accusem, etiam Deum habemus testem eorum quæ pater vester egit erga me. Vidi enim, inquit, quæcumque tibi Laban fecit, quod non solum mercedem abstulerit, sed et quod non ab antea erga te nunc affectus sit, sed alienaverit animum. 13. Ego sum Deus qui apparui tibi in loco ubi innoxisti mihi columnam. In memoriam ei referre vult, quæ ipsi tunc pollicitus fuerit, dicens : In multitudinem te crescere faciam et custodiam te, ac reducam te in terram tuam (Gen. 28. 14. 15). Ego igitur, inquit, qui tunc apparui tibi, et promissiones tibi feci : ego etiam nunc, quando tempus venit quo ea quæ tunc promisi opere complenda sunt, regredi te jubeo absque omni mentis angore. Tecum enim ero. Ego sum Deus qui apparui tibi in loco in quo innoxisti mihi columnam (a), et votisti mihi votum. Memoriam ipsi refricat voti et promissionis, quam receperat. Quodnam autem erat votum? De iis quæ mihi dederis, decimas tibi offeram (Gen. 28. 22). Quoniam tunc nihil tecum afferebas, quasi profugus iter faciens : cum autem tibi apparerem, votisti votum, dicens : De omnibus quæ mihi dederis, decimas dabo tibi, voto et promissione potentiam meam præsignans, et fidei oculis prævidens futuram tibi rerum abundantiam : nunc quia evenerunt et impleta sunt quæ a me prædicta, justum fuerit ut et votum tuum impleas. Nunc ergo, inquit, surge, et egredere de terra ista, et vade

¹ In Hebræo est, עֶשְׂרֵת אֲגִינִים, ubi Aquila vertit, decem numeros, vel, decem numeris, Symmachus, decies numero, Syrus, decies, Hieronymus, decem vitibus, quod idipsum est. Hebræizantes multi, decem partibus.

(a) In Græco, ἀρα, quod apte cippum verteris, vel melius, aram : ara enim vere fuit, quam religione motus tenuit, et in qua preces et vota emisit.

in terram nativitatis tuæ, et ero tecum. Ego te ubique comitabor, ego tibi facilem ostendam viam, et nullum a quoquam damnum feres; dextera enim mea ubique te proteget. 14. *Hæc audientes Rachel et Lia, dixerunt ei: Numquid est nobis pars vel hæreditas in domo patris nostri?* 15. *Nonne ut alienæ reputatæ sumus apud eum? Vendidit enim nos, et devorando comedit pretium nostrum.* 16. *Et quas omnes Deus abstulit divitias et gloriam a patre nostro, tibi dedit: nunc igitur quæcumque dixerit tibi Deus tuus, fac.* Vido et has sequentes Dei arbitrium, et asserentes rationem cui contradici non potuit. Num est aliquid commune nobis, aiunt, cum patre nostro? Semel enim nos vendidit. *Divitias et gloriam quam abstulit Deus a patre nostro, et dedit tibi; nos habebimus, et filii nostri.* Ne cessa igitur, neque differ, sed fac quæ tibi a Deo sunt imperata. *Nunc igitur quæcumque dixit tibi Deus tuus, fac.* 17. *Hæc ut audivit Jacob, surrexit et accepit uxores suas, et filios, et ascendere fecit super camelos:* 18. *et abduxit omnia quæ habebat, et suppellectilem suam, quam acquisierat in Mesopotamia, et omnia sua, ut abiret ad Isaac patrem suum.*

4. *E domo Labani fugit Jacob; quæ fugam sequuta sint; prædicatur cura Dei erga suos, quæ in persona Jacob elucet.* — Considera, obsecro, fortitudinem animæ justi, et quomodo repulso omni mentis angore ac metu, mandato dominico obtemperavit. Quoniam enim vidit male sanam mentem Labani, non ultra, sicut prius, interrogare eum voluit: sed quod imperatum erat a Domino, implebat, et acceptis mulieribus et pueris, iter arripuit. 19. *Laban autem, inquit, abierat ad tondendum oves suas. Furata autem est Rachel idola patris sui.* Neque hoc absque causa nobis propositum est, sed ut sciamus quomodo adhuc paternam habentes consuetudinem, idolorum cultui addictæ erant. Animadvertite enim, quantum illa in hoc studium impenderit, cum nihil aliud a patre auferre voluerit, quam idola ejus, idque faciebat ignorante viro: neque enim ille hoc permisisset fieri. 20. *Occultavit autem, inquit, Jacob a Laban Syro, ne annuntiaretur ei quod sugeret.* 21. *Et abscessit ipse et omnia ipsius, et transito fluvio, contendit ad montem Galaad.* Vide, obsecro, etiam hic magnam Dei providentiam, quomodo, donec justus procul a fugisset, non permisit ut Laban illius secessum sciret. 22. *Tribus enim diebus, inquit, præteritis, ipsi Laban innotuit.* 23. *Et assumptis omnibus fratribus suis, persecutus est eum via dierum septem; et consequutus eum in monte Galaad.* Obsecro hic quoque attendas Dei providentiam. Nam qui dixit, *Revertere in terram tuam, et ero tecum*, ille etiam nunc suam declarat providentiam. Quia enim vidit Laban cum multa indignatione persequi justum, et poenam furtivi secessus, ut ita dicam, sumpturum, apparuit Laban nocte in somno. 24. *Venit enim, inquit, Deus ad Laban Syrum in somno nocte, et dixit ei.* Vide Dei indulgentiam, quomodo ob suam in justum providentiam cum Laban colloquitur: ut territa ejus mente impetum ejus a Jacob coerceat. *Cave tibi, ne loquaris cum Jacob mala.* Magna Domini benignitas. Quia

enim sciebat eum ad pugnam contendere, et contra justum insurgere velle, hoc verbo mentem ejus compeccit, et dicit: *Cave tibi, ne loquaris cum Jacob mala*: perinde ac si diceret: Cave ne vel verbis offenderes Jacob coneris: sed serva teipsum, contine malum hunc tuum impetum, comprime furorem, refrena iratum tuum animum, ac ne vel verbo ipsum contristare velis. Et considera Dei clementiam. Non imperavit Labano ut ad propria reverteretur, sed solum prohibet ne quid durum vel molestum cum justo loquatur. Quare, et propter quid? Ut discat per negotia et per opera ipsa justus, quantam sui curam gerat Deus. Nam si reversus fuisset Laban, unde illud scivisset Jacob, aut ejus uxores? Ideo permittit ei ut abeat, et lingua sua confiteatur quæ Deus dixit ad se, quo et justus majorem alacritatem habeat proficiscendo, fiduciamque accipiat, et ut hujus uxores¹ discant quanto studio Deus omnium Dominus Jacobum curet, rejiciantque errorem paternum, et imitentur justum, atque ad cognoscendum Deum sufficientem doctrinam inde accipiant. Neque enim sic fide digna erant quæ Jacob dicebat, ut quæ a Laban dicebantur, qui adhuc idola colebat. Semper enim infidelium et adversantium vere religioni testimonia majorem habent fidem. Et hoc est ex omnipotenti sapientia Dei, cum inimicos veritatis ipsos testes veritatis efficit, et sua lingua ipsam firmare satagunt. 25. *Consequutus est autem Laban Jacobum. Jacob autem fixit tabernaculum suum in monte: Laban vero constituit fratres suos in monte Galaad.* 26. *Dixit autem Laban ad Jacob: Cur hoc fecisti?* Vide quomodo præceptum Dei magnum illius calorem repressit, et furorem refrenavit: et idcirco cum magna mansuetudine colloquium habet cum eo, quasi se exorsans, et paternam dilectionem erga illum declarans. Quando enim superna providentia nobis assistit, non solum malorum hominum insidias effugere possumus, sed etsi in bestias ipsas incadamus, nihil adversi nobis evenit. Omnium enim Dominus suæ virtutis præstantiam declarans, bestiarum mutat naturam, easque in oves mansuetas transformat: non quod bestialem eis naturam immutet, sed relicias in natura eas, ovium mores et naturam exhibere satagit. Idque non solum in feris quis videre poterit, sed et in elementis ipsis. Quando enim vult, tunc et elementa ipsa virtutis suæ obliviscuntur, et neque ignis facit quod ignis solet. Et hoc quoque discere poterit aliquis tam in tribus pueris, quam in Daniele (*Dan. 6. 22*). Nam hunc leones sicut oves circumdabant, et superno auxilio retusa eorum ferocitate, nihil illi incommodi dabant. Nam quod ferocitatem non exercentes feræ, eam tamen retinuerint, ii qui feris truculentiores erant reipsa experti sunt.

5. Hoc autem ad majorem illorum accusationem factum est, quia ratione insigniti, crudelitate bestiarum ratione carentes vincebant. Tandemque reipsa dilexerunt quomodo ex Domini providentia feræ ipsæ justum sint reveritæ, neque ausæ fuerint ejus corpus attingere: illi vero feras immanitate supera-

¹ Sex Mss., et ut hujus filiarum, και αι τούτου θυγατέρες.

ταύτης, καὶ ἀπελθε εἰς τὴν γῆν τῆς γενέσεώς σου, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ. Ἐγὼ σοι πανταχοῦ συνέσομαι, καὶ ἐγὼ σοι τὴν ὁδοπορίαν εὐμαρῆ καταστήσω, καὶ οὐδέμιαν παρ' οὐδενὸς ὑποστήσῃ βλάβην, τῆς ἐμῆς δεξιᾶς ἀντὶ σκέπης πανταχοῦ γινομένης σοι. Ταῦτα ἀκούσασαι αἱ περὶ τὴν Ῥαχὴλ εἶπαν αὐτῷ· Μὴ ἐστὶν ἡμῖν μερὶς, ἢ κληρονομία ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς ἡμῶν; Οὐχ ὡς ἀλλότρια λελογισμένα υἱῶν; Πέπρακε γὰρ ἡμῶς, καὶ κατέφαγε καταθρώσει τὸ ἀργύριον ἡμῶν. Καὶ πάντα τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δόξαν, ἦν ἀπέλειτο ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς ἡμῶν, σοὶ ἔδωκε. Νῦν ὅσα εἰρηκί σοι ὁ Θεὸς σου, ποιεῖ. Ὅρα καὶ ταύτας ἐπιμέμνησθε τῆ τοῦ Θεοῦ γνώμη, καὶ λογισμὸν ἀναντιβῆτον εἰσαγοῦσας. Μὴ γὰρ, φησὶν, ἔτι τι κοινὸν ἡμῖν πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν; Ἄπαξ γὰρ ἀπέδοτο ἡμᾶς. Τὸν μέντοι πλοῦτον καὶ τὴν δόξαν, ἦν ἀπέλειτο ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ ἔδωκε σοι, ἡμεῖς ἔξομεν, καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Μὴ μέλλε οὖν, μηδὲ διαναβάλλου, ἀλλὰ ποιεῖ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ σοι ἐπιταχθέντα. Νῦν οὖν ὅσα εἰρηκί σοι ὁ Θεὸς σου, ποιεῖ. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰακώβ, ἀναστὰς ἔλυθε τὰ γυναικῶν αὐτοῦ καὶ τὰ παιδία, καὶ ἀνεβίβασεν αὐτὰς ἐπὶ καμήλους, καὶ ἀπήγαγε πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀποσκευὴν, ἦν περιεποιήσατο ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ, ἀπελθεῖν πρὸς Ἰσαὰκ τὸν πατέρα αὐτοῦ.

δ. Σκόπει μοι τοῦ δικαίου τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρεία, καὶ ὅπως πάντα φόβον καὶ ἀγωνίαν παρωσάμενος ἐπέβητο τῷ τοῦ Δεσπότη ἐπιτάγματι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τοῦ Λάβαν οὐχ ὑγιὲ τὴν γνώμην, οὐκ ἔτι καθάπερ πρότερον πυθέσθαι αὐτὸν κατεδέξατο, ἀλλὰ τὸ προσταχθὲν παρὰ τοῦ Δεσπότη, ἐπλήρου, καὶ λαβῶν τὰς γυναικῶν καὶ τὰ παιδία ἦπτετο τῆς ὁδοῦ. Λάβαν δέ, φησὶν, φηγετο κείραι τὰ πρόβατα αὐτοῦ. Ἐκλεψθε δὲ Ῥαχὴλ τὰ εἰδωλα τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο πρόσεκειται, ἀλλ' ἵνα γινώσκω, πῶς ἐτι τῆς πατρικῆς εἶχοντο συνηθείας. καὶ πολλὴν τὴν περὶ τὰ εἰδωλα θεράπειαν ἐπεδείκνυτο. Ἐνόησον γὰρ ὅσην αὕτη σπουδὴν ἐποίησατο, ὡς μηδὲν ἕτερον ὑφελέσθαι τῶν τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τὰ εἰδωλα μόνον, καὶ τοῦτο ἐποίησε καὶ τὸν ἄνδρα λανθάνουσα· οὐδὲ γὰρ ἂν ἐκεῖνος συνεχώρησε ταῦτα γενέσθαι. Ἐκρυψε δέ, φησὶν, Ἰακώβ Λάβαν τὸν Σύρον, τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι αὐτῷ, ἔτι ἀποδιδρῶσκει. Καὶ ἀπέδρα αὐτὸς, καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ, καὶ δέβη τὸν ποταμὸν, καὶ ὤρμησεν εἰς τὸ ὄρος Γαλαὰδ. Θεὰ μοι τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἰνταῦθα πρόνοιαν, ὅπως, μέχρις ὅτε πόρρωθεν γέγονεν ὁ δικαίος, οὐ συνεχώρησε τῷ Λάβαν εἰς γνώσιν ἔλθειν τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἰακώβ. Τριῶν γὰρ ἡμερῶν. [554] φησὶ, παρελθουσῶν, τῷ Λάβαν ἐγγνώσθη. Καὶ αὐτῶν πάντας τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ μεθ' ἑαυτοῦ, ἐδίωξεν ὀπίσω αὐτοῦ ὁδὸν ἡμερῶν ἑπτὰ· καὶ κατέλαθεν αὐτὸν ἐν τῷ ὄρει Γαλαὰδ. Σκόπει πάλιν τὴν ἀφατον τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν. Ὅ γὰρ εἶπὼν, Ἀπόστρεψε εἰς τὴν γῆν σου, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ, οὗτος καὶ νῦν τὴν οἰκειαν ἐπιδείκνυται πρόνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸν Λάβαν μετὰ πολλῆς ἀγανακτικῆς καταδιώκοντα τὸν δικαίον, καὶ δίκην, ὡς εἶπεν, εἰσπραξάσθαι βουλόμενον τῆς ἀναχωρήσεως, ἐπιφαίνεται τῷ Λάβαν καθ' ὕπνον τὴν νύκτα. Ἦλθε δέ, φησὶν, ὁ Θεὸς πρὸς Λάβαν τὸν Σύρον τῆν νύκτα, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Ὅρα Θεοῦ συγκατάθεσιν, καὶ ὅπως διὰ τὴν περὶ τὸν δικαίον κηδεμονίαν καὶ τῷ Λάβαν διαλέγεται, ἵνα κατασίσας αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἀποστήσῃ τῆς κατὰ τοῦ Ἰακώβ ὁρμῆς. Φύλαξαι σεαυτὸν, μήποτε λαλήσης μετὰ τοῦ Ἰακώβ πορηρά. Πολλὴ τοῦ Δεσπότη ἡ ἀγαθότης. Ἐπειδὴ ἔώρα αὐτὸν πρὸς μάχην ἐπιεγόμενον, καὶ κατεξαναστήναι

τοῦ δικαίου βουλόμενον, μονονοχὶ διὰ βήματος καθέλακε αὐτοῦ τὴν λογισμὸν, καὶ φησι· Φύλαξαι σεαυτὸν, μήποτε λαλήσης μετὰ Ἰακώβ πορηρόν. Μηδὲ μέχρι βημάτων, φησὶν, ἐπιχειρήσεις λυπησάμενος τὸν Ἰακώβ, ἀλλὰ φύλαξαι σεαυτὸν, ἐπίσχετος σου τὴν κακὴν ταύτην ὁρμὴν, κατὰστείλαι τὸν θυμὸν, ἀναγαίτισόν σου θυμουμένην τὴν διάνοιαν, καὶ μηδὲ μέχρι βήματος λυπησάμενος αὐτὸν ἀνάσχη. Καὶ σκόπει μοι Θεοῦ φιλαθρωπίαν. Οὐ προσέταξε τῷ Λάβαν εἰς τὰ οἰκεία ὑποστρέψαι, ἀλλὰ μόνον παρεκελεύσατο μηδὲν φορτικόν, μηδὲ ἐπαχθὲς διαλεχθῆναι τῷ δικαίῳ. Τίνος ἔνεκεν, καὶ διὰ τί; Ἵνα μάθῃ καὶ διὰ τῶν ἐργῶν αὐτῶν ὁ δικαίος καὶ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅσος ἄξιόται παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆς κηδεμονίας. Εἰ γὰρ ὑπέστρεψεν ὁ Λάβαν, πῶθεν ἂν τοῦτο ἔγνω ὁ Ἰακώβ, ἢ αἱ τοῦτου γυναικῆς; Καὶ διὰ τοῦτο συγχωρεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν, καὶ διὰ τῆς οἰκειᾶς γλώττης ὁμολογήσαι τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν βεβηθέντα, ἵνα καὶ ὁ δικαίος πλείονα τὴν προθυμίαν κτήσεται περὶ τὴν ἀποδημίαν, καὶ θάρσος προσλάβῃ, καὶ αἱ τοῦτου γυναικῆς μαθούσαι ὅσος ἀξίονται ὁ Ἰακώβ παρὰ τὸν τῶν ὄλων Θεοῦ τῆς κηδεμονίας, ἀποσεισώνται τὴν πατρικὴν πλάνην καὶ ζηλώσωσι τὸν δικαίον, καὶ θεογνωσίας ἐν τεύθειν ἀκούσαν διδασκαλίαν δέξονται. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἦν τὰ παρὰ τοῦ Ἰακώβ ἀξιοπίστα, ὡς τὰ παρὰ τοῦ Λάβαν λεγόμενα, τοῦ ἔτι περὶ τὰ εἰδωλα ἐπτοημένον. Αἱ γὰρ παρὰ τὸν ἀπίστον μαρτυρίαι καὶ τῶν ἔχθρων τῆς εὐσεθείας ἀεὶ πολὺ τὸ ἀξιοπίστον ἔχουσι. Καὶ τοῦτο γὰρ τῆς εὐμηχανοῦ τοῦ Θεοῦ σοφίας, ὅταν καὶ τοὺς ἔχθρους τῆς ἀληθείας αὐτοὺς μάρτυρας ποιῆ γενέσθαι τῆς ἀληθείας, καὶ διὰ τῆς οἰκειᾶς γλώττης τὰ αὐτὰ συναγωνίζονται. Κατέλαθε δὲ Λάβαν τὸν Ἰακώβ. Ἰακώβ δὲ ἐπῆξε τὴν σκηρῆν αὐτοῦ ἐν τῷ ὄρει· Λάβαν δὲ ἔστησε τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ ἐν τῷ ὄρει Γαλαὰδ. Καὶ εἶπε Λάβαν τῷ Ἰακώβ· Τί τοῦτο ἐποίησας; Ὅρα πῶς τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ πρόταγμα τὴν πολλὴν αὐτοῦ φλεγμονὴν κατέστειλε, καὶ τὸν θυμὸν ἐχαλίνωσε. Διὰ τοῦτο μετὰ πολλῆς ἡμεροτήτος τοὺς πρὸς αὐτὸν ποιεῖται λόγους, μονονοχὶ ἀπολογούμενος, καὶ πατρικὴν φιλοστοργίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδεικνύμενος. Ὅταν γὰρ [555] τῆς ἀνωθεν ἀπολαύωμεν προνοίας, οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων τῶν πονηρῶν διαφυγεῖν δυνάμεθα τὰς ἐπιβουλάς, ἀλλὰ καὶ ἰθρησίους ἀνημέρους ἂν περιπέσωμεν, οὐδὲν ὑποστησόμεθα δεινόν. Ὅ γὰρ τῶν ἀπάντων Δεσπότης τῆς οἰκειᾶς δυνάμεως τὴν περιουσίαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ τῶν ἰθρηίων μεταβάλλει τὴν φύσιν, καὶ εἰς προβάτων ἡμερότητα αὐτὰ μεθίστηναι, οὐχὲ τῆς θηριωδίας αὐτὰ μεθίστας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ φύσει καταλιμπάνω, τὰ τῶν προβάτων ἐπιδείκνυσθαι παρασκευάζει. Καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν ἰθρηίων μόνον τοῦτο ἴδοι τις ἂν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν στοιχείων. Ὅταν γὰρ αὐτὸς βούληται, καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τῆς οἰκειᾶς ἐνεργείας ἐπιλανθάνεται, καὶ οὐδὲ πῦρ τὰ πυρὸς ἐπιδείκνυται. Καὶ τοῦτο τις καταμάθοι ἐπὶ τε τῶν τριῶν παιδῶν, ἐπὶ τε τοῦ Δανιὴλ. Ὁ μὲν ὑπὸ λέοντων περιστατούμενος ἂ, ὡς ὑπὸ προβάτων κυκλοῦμενος, οὐδὲν ἔπασχεν ἀπὸδῆς, τῆς ἀνωθεν βροχῆς τὴν ἐκείνων ἀγριότητα ἀναχαλιζούσης. Ὅτι γὰρ θῆρες ὄντες ἔμενον τὰ τῆς θηριωδίας μὴ ἐπιδεικνύμενοι, δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἔγνωσαν τῶν ἀλόγων θηριῶν οἱ ἀγριώτεροι.

ε'. Καὶ τοῦτο δὲ ἐγίνετο πρὸς μείζονα κατηγορίαν ἐκείνων, ὅτι οἱ λόγῳ τετιμημένοι τὰ ἄλογα θηρία ὑπερηκόντισαν τῇ ὠμότητι. Καὶ ἐμάνθανον διὰ τῶν πραγμάτων, ὅπως διὰ τὴν τοῦ Δεσπότη πρόνοιαν τὸν μὲν δικαίον καὶ τὰ θηρία ἠδέσθη, καὶ οὐκ ἐτόλμησαν.

* Sic indicat Rachelem et Liam more Graecorum. LXX habent Ῥαχὴλ καὶ Δία.

ἂ Alius περιτετιχόμενος, alius vero περιστοιχιζόμενος. Unus, teste Savilio, ἐπιτετιχόμενος habet.

ἐφάσθαι τοῦ σώματος· αὐτοὶ δὲ τὰ τῶν θηρίων αὐτῷ χεῖρον διέθηκαν. Καὶ ἵνα μὴ νομισῶσι φαντασίαν τινὰ γεγενῆσθαι, διὰ τῶν μετὰ ταῦτα βληθέντων εἰς τὸν λάκκον ἐπεγίνωσκον, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ δικαίου τῶν προβάτων ἐμιμοῦντο τὴν ἡμερότητα, καὶ τῆς φύσεως ἐπελανθάνοντο ἐπὶ δὲ τῶν μετὰ ταῦτα βληθέντων τὰ τῆς θηρωδίας ἐπεδείκνυντο. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς γέγονε. Τούτους μὲν ἔνδον ὄντας καὶ ἐν μέσῳ τῷ πυρὶ τυγχάνοντας ἤδειτο τὸ στοιχείον, καὶ οὐκ ἐνήργει τὰ τοῦ πυρὸς· ἀλλὰ καθάπερ πεδρωθείσης τῆς ἐνεργείας, οὕτως ἀβλαβῆ τῶν παίδων τούτων διεφύλαττε τὰ σώματα, καὶ οὐδὲ αὐτῶν τῶν τριγῶν ἐφάψασθαι ἐτόλμησε, καθάπερ ὑπὸ προστάγματός τινος τὸ στοιχείον τὴν οικεῖαν ἐνεργεῖαν ἐπιδείξασθαι κωλυόμενον· τοὺς δὲ ἔξω τῆς καμίνου διάγοντας κατηνάλωσε, δι' ἀμφοτέρων πολλὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τὴν παρουσίαν ἐμφαίνον, καὶ δι' ὧν τοὺς ἔσω τυγχάνοντας ἀβλαβεῖς διεφύλαττε, καὶ δι' ὧν τούτους διέφθειρεν. Οὕτως ὅταν τῆς ἀνωθεν ἀπολαύμεν ῥοπῆς, οὐ μόνον τῶν πρὸς ἡμᾶς πολεμῖως ἐχόντων διαφεύγομεν τὰς ἐπιβουλὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς θηρίοις περιπίσωμεν^a, οὐδὲν πεισόμεθα δεινόν. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ χεὶρ ἢ πάντων δυνατωτέρα, αὕτη πολλὴν ἡμῖν πανταχόθεν περιτίθει τὴν ἀσφάλειαν, καὶ ἀχειρώτους ἐργάζεται· ὅπου καὶ ἐπὶ τοῦ δικαίου τοῦτου γέγονεν. Ὁ γὰρ μετὰ τοσαύτης ὀρμῆς καταλαβεῖν βουλόμενος τὸν Ἰακώβ, καὶ δίκην ἀπαίτησαι τῆς πάντων ἀναχωρήσεως, οὐ μόνον οὐδὲν πρὸς αὐτὸν τραχὺ οὐδὲ ἐπαχθὲς φέγγεται, ἀλλὰ καθάπερ πατὴρ διαλεγόμενος πρὸς παιδίον, οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικειᾶς πρὸς αὐτὸν ποιεῖται τὰ ῥήματα, καὶ φησὶ· *Τί ἐποίησας τοῦτο; τί κρυφῆ ἀπέδρας;* Ὅρα [556] πόση ἢ μεταβολὴ· ὅρα πῶς ὁ καθάπερ θηρίον μεμηνώς, προβάτων μιμνῆται ἡμερότητα. *Ἰνα τί κρυφῆ ἀπέδρας, καὶ ἐκλοποφόρησάς με, καὶ ἀπήγαγες τὰς θυγατέρας μου ὡς αἰχμαλωτίδας καὶ χαυῖρα;* Ἦσως ἐνεκεν, φησὶ, τοῦτο πεποιήκας; τί σοι εἶδος; διὰ τί οὕτω λανθανόντως ἐποίησῃ τὴν ἀποδημίαν; *Εἰ γὰρ ἀνήγγειλάς μοι, μετὰ πολλῆς τῆς πομπῆς καὶ τῆς εὐφροσύνης ἐξῆλθέσθαι ἂν σε.* Καὶ γὰρ εἰ τοῦτο ἔγνω, φησὶ, *Μετὰ μουσικῶν καὶ τυμπάνων καὶ κιθάρων προέμψα ἂν σε. Οὐκ ἠξιώθηρ φιλήσαι τὰς θυγατέρας μου· νῦν δὲ ἀφρόνως ἐπραξες.* Ὅρα πῶς λοιπὸν ἑαυτὸν ἐλέγχει, καὶ διὰ τῆς οικείας γλώττης ὁμολογεῖ, ὅτι αὐτὸς μὲν κακῶς παρεσκευάζετο διαβεβαίοναι τὸν δίκαιον, ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ πρόνοια τῆς ὀρμῆς αὐτὸν ἐνέκοψεν. *Ἰσχύει, φησὶν, ἡ χεὶρ μου κακοποιῆσαι σε· ὁ δὲ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου ἐχθρὸς εἶπε πρὸς με λέγων· Φύλαξαι σεαυτὸν, μήποτε λαλήσῃς πρὸς Ἰακώβ^b πορηρά.* Ἐννοεῖ μοι πόσης τῷ δικαίῳ παρακλήσεως γέγονε ταυτεῖ τὰ ῥήματα, καὶ σκόπει πῶς οὕτως καὶ τὰ βουλευθέντα αὐτῷ ἐξέφηνε, καὶ ἐπὶ τοῖσι τὴν κατάληψιν ποιήσασθαι ἐβούλετο, καὶ ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος αὐτὸν ἐπέσχευεν εἰς ἔργον ἀγαθὸν τὰ κακῶς αὐτῷ βουλευθέντα. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου, φησὶν. Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸς ὁ Λάβαν οὐ μικρὰν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν ἐκαρποῦτο, μεγίστην τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἀπόδειξιν λαμβάνων ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν λεχθέντων. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ σὺ, φησὶ, τοῦτο ἐβουλεύσω, καὶ ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ τοσαύτην σου ποιούμενος κηδεμονίαν, *Νῦν οὖν πεπόμενοι· ἐπιθυμῶ γὰρ ἐπαθύμησης ἀπελθεῖν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς σου.* Ἰνα τί ἐκλεψας τοὺς θεοὺς μου; Ἔστω, φησὶ, τοῦτό σοι δεδομένον ἦν, καὶ ἐκρινὰς ἐπανελεῖν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς

σου· ἵνα τί τοὺς θεοὺς μου ἐκλεψας; Ὡ ἀνοίας ὑπερβολὴ· καὶ τοιοῦτο εἰσιν οἱ θεοὶ σου, ὡς καὶ κλαπήναι; Οὐκ αἰσχύνῃ λέγων, *Ἰνα τί ἐκλεψας τοὺς θεοὺς μου;* Ὅρα πόση ἦν ἡ ὑπερβολὴ τῆς πλάνης, ὡς τοὺς λόγους τετιμημένους ξύλα καὶ λίθους θεραπεύειν. Καὶ οὐ μὲν θεοὶ οἱ σοὶ, ὦ Λάβαν, οὐδὲ κλέπτεσθαι μέλλοντες ἑαυτοὺς ἀμύναι ἴσχυσαν. Πῶς γὰρ οἱ ἀπὸ λίθου δυνεὲς συγκείμενοι; Ὁ δὲ τοῦ δικαίου Θεοῦ, καὶ ἀγνωστὸς τοῦ δικαίου, τὴν σὴν ὀρμὴν ἐπέσχε. Καὶ οὐκ ἔννοεῖς τὸ μέγεθος τῆς πλάνης, ἀλλὰ καὶ τῷ δικαίῳ κλοπὴν ἐγκαλεῖς; Τίνος γὰρ ἐνεκεν ὁ δίκαιος ἐκείνους ὑφέλθει; ἂν κατεδέξατο, οὐκ ἐβδελύττετο, μαλλονδὲ οὐκ ἤδει λίθους ὄντας ἀναισθητους; Ἀλλὰ ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰακώβ μετὰ πολλῆς ἐπιεικειᾶς, πρῶτον μὲν ἀπολογεῖται πρὸς τὰ προλαβόντα ἐγκλήματα, καὶ τότε περὶ τῶν θεῶν προτρέπεται ποιήσασθαι τὴν ἔρευναν. *Εἶπα γὰρ, φησὶ, μήποτε ἀφέλιγες θυγατέρας σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ πάντα τὰ ἐμά.* Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐώρων σε οὐκ ὑγιῶς πρὸς με διακείμενον, ἐναγώνιος γέγονα, μήποτε ἐπιχειρήσης ἀφελεῖσθαι τὰς θυγατέρας σου καὶ τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἀποστερησῆσαι με τῶν ἐμῶν, καθάπερ ἤδη πεποιήκας. Αὕτη τοίνυν ἡ αἰτία καὶ ὁ φόβος παρεσκευάσε με λανθανόντως τὴν ἀποδημίαν ποιήσασθαι. *Παρ' ὧν ἂν εὖροις τοὺς θεοὺς σοῦ, οὐ ζήσεται ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν.* Ὅρα ὅτι ἡγνῶσι ὁ Ἰακώβ τὴν παρὰ τῆς [557] Ραχὴλ κλοπὴν γεγεννημένην; Ὅρα γὰρ μετ' ὄσης σφοδρότητος τὸ ἐπιτίμιον ὀρίζει τῷ τῆν κλοπὴν ἐργασαμένῳ. *Παρ' ὧν ἂν, φησὶν, εὖρεθῶσιν, οὐ ζήσεται ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν.* Οὐκ ἐπειδὴ μόνον, φησὶν, ὑφέλετο, ἀλλ' ὅτι διὰ τῆς κλοπῆς δέγμα ἐναργὲς ὁ τοιοῦτος ἐκφέρει τῆς οικείας πλάνης. *Ἐπίγνωνθι εἰ τί ἐστι τῶν σῶν παρ' ἐμοί, καὶ λάβε.* Ἐρεῖνησον, φησὶν, εἰ τι τῶν μὴ προσηκόντων ἀφειλόμην. Οὐδὲν ἕτερον μοι ἔχεις ἐγκαλέσαι, ἢ τί τὰ λάθρα τὴν ἀποδημίαν ἐποίησάμην· καὶ τοῦτο οὐκ ἐκὼν πέπονθα, ἀλλ' ὑφορώμενος τὴν ἀδικίαν, καὶ δεδοικώς μὴ βουληθῆς καὶ τὰς θυγατέρας σου ἀφελεῖσθαι, τοῦτο μαθὼν, καὶ τὴν ἄλλην μου παρουσίαν. *Καὶ οὐκ ἐπέγνω, φησὶ, παρ' αὐτῷ οὐδέν.* Οὐκ ἤδει δὲ Ἰακώβ ὅτι Ραχὴλ ἢ γυνὴ αὐτοῦ ἐκλεψεν αὐτούς. *Εἰσελθὼν δὲ Λάβαν ἠρεῖνησεν τὸν οἶκον Λείας, καὶ οὐκ εὖρεν.* Εἰσεῖλε δὲ καὶ εἰς τὸν οἶκον Ραχὴλ. Ραχὴλ δὲ ἔλαβε τὰ εἶδωλα, καὶ ἐπέβαλεν αὐτὰ εἰς τὰ σάγματα τῶν καμήλων, καὶ ἐπεκάθισεν αὐτούς, καὶ εἶπε τῷ πατρὶ αὐτῆς· *Μὴ βαρῶς φέρε, κύριε μου· οὐ δύναμαι ἀκραστῆρα ἐνώπιόν σου, ὅτι τὰ κατ' ἐθισμόν τῶν γυναικῶν μοι ἐστιν.* ἠρεῖνησεν δὲ Λάβαν ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ αὐτῆς, καὶ οὐκ εὖρε.

ς'. Πολλὴ τῆς Ραχὴλ ἡ σύνεσις, δι' ἧς τὸν Λάβαν παρακρούσασθαι ἴσχυσεν. Ἀκουέτωσαν οἱ ἐτι πᾶν κληρὸς προστετηχότες, καὶ τῶν εἰδῶλων τὴν θεραπείαν περὶ πολλοῦ ποιούμενοι. *Ἐθῆκεν αὐτούς, φησὶν, ὑπὸ τὰ σάγματα τῶν καμήλων, καὶ ἐπεκάθισεν αὐτοῖς.* Τί τούτων καταγελαστότερον; Οἱ λόγους τετιμημένοι, καὶ τοσαύτης ἀξιωθέντες προσδρωῖας παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, λίθους ἀναισθητῶς θεραπεύειν καταδέχονται, καὶ οὐκ ἐγκαλύπτονται, οὐδὲ λαμβάνουσιν ἔννοιαν τινὰ τῆς τοσαύτης ἀτοπίας, ἀλλὰ καθάπερ βοσκῆματα, οὕτω τῆ συνθηεῖα ἀπάγονται; Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος εἶπε γράφων· *Οἴδατε ὅτι, ὅτε ἐθῆθητε, πρὸς τὰ εἶδωλα τὰ ἄφωνα ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαρήμενοι.* Καὶ καλῶς εἶπε, *Τὰ ἄφωνα.* Οἱ φωνῆν ἔχοντες, καὶ ἀκοῆς καὶ λόγου μετέχοντες, πρὸς τὰ μηδεμίαν αἰσθησιν ἔχοντα, ὡς ἄλογα ἀπάγεσθε. Καὶ ποίας ἂν οἱ τοιοῦτοι συγκινήσεις τύχουν; Ἄλλ' ἴδωμεν ὅπως ὁ δίκαιος λοιπὸν θαρρήσας ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Λάβαν ὁμολογηθέντων, καὶ ἐξ ὧν οὐδεμίαν εὐλογον αἰτίαν εὖρε τῆς κατ' αὐτοῦ μέμφεως, τί φησὶν; *Ἀργίσθη δὲ Ἰακώβ καὶ ἐμαχέσασθαι τῷ Λάβαν, καὶ εἶπεν.* Ὅρα πῶς καὶ

^a Hæc est lectio Savillii. Coisl. καὶ τοῖς θηρίοις π. Morel. ^β Montf. καὶ αὐτοῖς θηρίοις π. Edit. ^γ Quinque mss. et Bibl. μετὰ Ἰακώβ.

runt ¹. Et ne putarent hæc ex visu solo ac specie facta esse; pereos qui postea in lacum injecti sunt agnoverunt, eas cum justo viro ovium mansuetudinem imitatas, et naturæ suæ oblitas esse: cum iis autem qui postea injecti sunt ferociam suam exhibuisse. Similiter et in fornace ignis factum est (*Daniel. 3*). Nam eos qui intus erant reverebatur elementum, et non urebat ignis: sed quasi ligata operatione sua, ita nihil nocebat puerorum corporibus, et neque capillos eorum attingere ausus fuit, quasi mandato alicujus elementum propriam declarare virtutem prohiberetur: eos autem qui extra fornacem erant, absumpsit. In utroque magna Dei potentia declaratur, et quia illi intus manserunt illæsi, et quia qui foris erant, perierunt. Sic quando superno auxilio munimur, non solum effugimus inimicorum insidias, sed etsi in bestias ipsas incidamus, nihil patimur grave. Dei enim manus potentior est omnibus; ipsa nos undique satis munit, et invictos facit: id quod et in justo hoc declaratum est. Nam qui tanto impetu comprehendere Jacobum, et poenam fugæ de eo sumere volebat; non solum nihil asperum et durum adversus eum loquitur, sed sicut pater filium compellans, ita blandis verbis convenit: dicit enim: 26. *Cur hoc fecisti? quare clam abcessisti?* Vide quanta mutatio: vide quomodo is qui ut bestia insaniebat, ovium imitatur mansuetudinem. *Quare clanculo discessisti, et mea furtim abstulisti, et abduxisti filias meas quasi captivas gladio?* Quare, inquit, hoc fecisti? quid tandem in proposito habuisti? quare sic occulto parasti discessum? 27. *Nam si annuntiasses mihi, cum magno honore et lætitia fuisset te prosequutus.* Enimvero si hoc scivissem, Cum musicis, et tympanis et cithara prosequutus fuisset te. 28. *Non sum dignus habitus osculari filias meas: nunc autem insipienter egisti.* Vides quomodo nunc semetipsum arguit, et per linguam suam fatetur, sese quidem justum male afficere paratum fuisse, Dei autem providentiam, a molimine suo ipsum impedivisse. 29. *Potest, inquit, manus mea te affligere; Deus autem patris tui heri mihi dixit: Cave tibi ipsi, ne forte loquaris cum Jacob mala.* Cogita hic quanta cum consolatione justis emissa fuerint hæc verba, et considera quomodo hic effatur quæ adversus justum decreverit, et qualiter eum comprehendere voluerit, seque timore Dei a malis consiliis cohibitum fuisse. *Deus patris tui, inquit.* Vide quomodo ipse Laban non parum utilitatis hinc perceperit, maximam ex iis quæ sibi dicta fuerunt virtutis Dei accipiens demonstrationem. Verum quia et tu, inquit, hoc decrevistis, et Deus est qui tantam tui curam gerit, 30. *Nunc igitur vade: magno enim desiderio desiderasti abire in domum patris tui. Quare furatus es deos meos?* Esto, inquit; hoc decreveris ut abeas in domum patris tui: quare deos meos furatus es? Q ingentem insipientiam! talesne sunt dii tui, ut quis eos furari queat? Non erubescis dicens, *Quare furatus es deos meos?* Vide quanta fuit erroris gravitas, dum ii qui ratione præditi erant, colebant lapides et ligna. Hi

¹ Hæc verba, illi vero *feras immanitate superarunt*, αὐτοὶ δὲ τὰ τῶν θηρίων αὐτῶν χεῖρον διεθήκαν, desunt in multis Mss.

sunt dii tui, o Laban, qui neque cum furaturi se quidam erant, juvare se potuerunt? Qui enim possent qui e lapide sunt confecti? Deus autem justus, ignorante justo, impetum tuum coercuit. Et non cogitas erroris magnitudinem, et justum furti arguis? Quare enim justus illos furari voluisset, quos abominabatur, imo quos sciebat esse sensu vacuos lapides? Porro hæc cum audisset Jacob, primum magna mansuetudine de objectis criminibus se purgat, et tunc ut inquirantur dii jubet. 31. *Dixi enim, inquit, ne forte auferas filias tuas a me, et omnia mea.* Quia, inquit, videbam te non bene erga me affectum, anxius fui ne forte conareris auferre filias tuas et facultates meas, atque privare me meis, sicut quondam fecisti. Ista igitur causa timoris fecit, ut clam te abirem. Cæterum 32. *Apud quem inveneris deos tuos, non vivet coram fratribus nostris.* Vides ignorasse Jacob furtum a Rachele commissum. Vide enim quanta austeritate supplicium decernit ei qui furtum admiserat. *Apud quem, inquit, inventi fuerint, non vivet coram fratribus nostris.* Non solum, inquit, quia ablatum est, sed et quia furtum qui fecerit, manifestum sui flagitii indicium proferet. *Scias si quid est tuarum apud me, et accipe.* Scrutare, inquit, num quid abstulerim quod ad me non pertinerit. Nihil aliud in me arguere poteris, quam quod clam abierim: et hoc non sponte feci, sed suspensus injustitiam, et timens ne velles auferre filias tuas, et alias meas facultates, si id rescires. *Et non agnovisti apud eum aliquid. Nesciebat autem Jacob quod Rachel uxor sua furata fuisset eos.* 33. *Ingressus autem Laban scrutatus est domum Liæ, et non invenit. Ingressus est autem et in domum Rachel.* 34. *Rachel vero accepit idola, et posuit ea subter stramenta camelorum, et sedit super ea.* Et dixit patri suo: 35. *Ne graviter feras, domine mi: non possum surgere coram te, quia secundum consuetudinem mulierum mihi est. Scrutatus autem est Laban in tota domo ejus, et non invenit.*

6. Magna Rachelis solertia, per quam deludere potuit Labanum. Audiant qui adhuc erroribus sunt addicti, et idololatriam magni faciunt. *Posuit ea subter stramenta camelorum, inquit, et sedit super ea.* Quid his magis ridiculum? Qui ratione præditi erant, et tantam misericordia Dei assequuti fuerant dignitatem, lapides sensu vacuos putant colendos: nec pudet eos, nec tantam secum reputant absurditatem, sed a consuetudine quasi oves abducuntur? Idcirco Paulus quoque scribens dicebat: *Scitis quando gentes eratis, ad idola muta utcumque ducebamini euntes (1. Cor. 12. 2).* Et recte dixit, *Muta.* Qui vocem, inquit, habetis et aures, et rationis estis participes, ad ea quæ nullum sensum habent, sicut bruta abducimini. Et qualem qui tales sunt veniam mereantur? Sed videamus quomodo justus nunc fiduciam acceperit, partim ex iis quæ Laban confessus est, partim quoniam nullum crimen contra se invenerat reprehensione dignum, quid dicit? 36. *Iralus est autem, inquit, Jacob, et contendit cum Laban, et dixit.* Vide quomodo etiam expostulando animæ suæ virtutem detegit. *Quæ injustitia mea, vel quod peccæ-*

*tum meum, inquit, quod persequutus es me? Quare, inquit, tanto impetu insectatus es me? qualem injustitiam mihi potes exprobrare? quale peccatum? Neque id satis, nisi et tantam superinduxisses contumeliam, ut scrutareris omnia quæ in domo mea. 37. Quid invenisti de omnibus vasis quæ in domo tua? Pone hic coram fratribus tuis et fratribus meis, et judicent inter nos duos. Tanto, inquit, scrutinio facto, potuistine aliquid invenire quod ad me non attineat, vel quod tuum sit? Si invenisti, profer in medium, ut qui hic adsunt apud me et te, iudicium reddant. Quoniam vidit se inculpatum in omnibus, magna sumpta fiducia, enumerat beneficia quæ illi per omne tempus exhibuit, et inquit: 38. *Hi sunt viginti anni, quibus tecum sum.* Pro labore tot annorum, haccine dignus eram contumelia? *Hi mihi viginti anni.* Hodie viginti annorum complevi in domo tua numerum. *Oves tuæ et capræ tuæ steriles non fuerunt, arietes ovium tuarum non comedi: 39. captum a fera tibi non attuli. Ego satisfeci de meo, furta diei et furta noctis. 40. Die urebar æstu, et nocte gelu, et discedebat somnus ab oculis meis.* Oblitus es, inquit, laborum quos exantlavi pascens oves tuas et capras? Num potes arguere quod umquam oves vel capræ tuæ fuerint steriles? Vide quantum demonstrat a Deo benevolentiam contigisse domui Laban propter suum adventum. Hoc enim est id quod et supra dicebat: *Benedixit te Deus ad pedem meum.* Hoc enim nullus a pastore exigeret. Neque enim pastoralis artis hoc opus est, sed naturæ. Propterea ante omnia hoc ponit, providentiaque superna factum hoc fuisse in pecudibus ostendit. *Arietes ovium tuarum non comedi.* Num potes, inquit, dicere quod aliquando comederim arietem de gregibus tuis, qui scilicet multorum pastorum mos est? *A bestia captum non attuli tibi.* Neque ipse, inquit, aliquando comedi, neque bestia aliquando rapere potuit. *Num attuli aliquid a bestia captum?* Annon quotidie vides eos, quibus greges crediti sunt, capta a bestiis afferre dominis? At tu nihil tale vel demonstrare vel objicere factum potes in viginti annis. Et quid dico captum a fera? Sed neque si furto ablatum quid, ut sæpe contingit, ad notitiam tuam venire curavi: sed ego pro iis quæ furtim ablata fuerunt satisfeci, sive die sive nocte accidisset. Et cum æstus flagraret, ferebam fortiter, similiter et frigus noctis, ut illæsi conservarentur greges tui: ac non hoc solum, sed et ipse somnus propter multam curam discedebat ab oculis meis.*

Inrepat negligentes animarum pastores. — Vidisti pastoris vigilantiam? vidisti intentum studium? Qualem habebunt excusationem ii, quibus rationales greges crediti sunt, magnamque præ se ferunt negligentiam: et quotidie, secundum prophetam, pecudes alias mactant (*Ezech. 34. 3-6*): alias a bestiis captas contemunt: alias vero ab illis raptas reducere non curant; tametsi minor sit labor, et cura facillior? Anima enim est quæ docetur: illic autem nullus est et corporis et animæ labor.

7. Vide enim quid dicat. *Die urebar æstu, et gelu*

nocte, et discedebat somnus a me. Quis hæc nunc potest dicere, se propter eorum salutem quos pascit, tot ferre labores et pericula? Et hoc quidem nunc nullus dicere audet. Paulo autem soli orbis magistro licet hoc fidenter dicere, atque his majora. Et ubi, inquit, Paulus hæc sustinuit? Audi eum dicentem: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror (1. Cor. 11. 29)?* O pastoris dilectionem! Alienæ ruinæ, inquit, meos dolores augent, aliena scandala fornacem doloris mei succendunt. Hunc omnes imitentur, quibus rationales oves concreditæ sunt, et ne deteriores fiant illo qui tantæ in brutis pecudibus custodiendis vigilantia fuit, idque tot annorum numero. Et illic quidem, si incuria quædam acciderit, nullum damnum: hic autem si vel una ovis rationalis perierit, vel a bestia fuerit capta, grave damnum, maximum detrimentum, ineffabilis pœna. Nam si Dominus noster sanguinem suum proprium effundere pro illa non declinavit, qua venia dignus fuerit, qui sic honoratam a Domino despiciere voluerit, et non omnia quæ potest in curanda ovicula adimpleverit? Cæterum ad seriem sermonis redeamus. 41. *Hi mihi, inquit, viginti anni, quibus sum in domo tua. Serviivi tibi quatuordecim annis pro filiabus tuis, et sex annis pro ovibus tuis, et fraudasti mercedem meam decem agnabus. 42. Et nisi Deus patris mei Abraham, et Deus Isaac¹ fuisset mihi adjutor, nunc forte me vacuum dimisisses. Humilitatem meam et laborem manuum mearum vidit Deus, et arguit te heri.* Vide quomodo ea quæ confessus est Laban, animarunt justum, ut eam fiducia illum reprehenderet. Vidisti, inquit, quomodo viginti annorum numero serviivi tibi, pro filiabus, quatuordecim annis, reliquis autem pro ovibus: tamen privare me voluisti mercede, et non te super hoc argui? Verum ex illis ipsis, quæ tu confessus es, scio quod nisi Deus Abraham et Isaac fuisset mihi adjutor, nunc me vacuum dimisisses et nudum, omnia forte abstulisses a me, et injustitiam, quam proposueras, opere complevisset. Sed Deus qui scit *Humilitatem meam et laborem manuum mearum.* Quid est, *Humilitatem meam et laborem manuum mearum?* Quoniam, inquit, scit Deus quomodo ego magno studio servitutem meam perfecerim, et quantum laborem sustinuerim, pascens oves, die noctuque in curis versatus: ad illa, inquam, respexit benignus Dominus cum heri arguit te: coercuit injustitiam quam adversum me struebas, et irrationabiles tuos conatus. Satis tetigit defendendo se Labanum, et postquam reprehendisset illius in se injustitiam, sua in illum beneficia recensuit. Ideo ille erubescens de iis quæ dixerat, nunc in timorem versus est, et fœdera inire vult cum justo. Vide providentiam Dei. Qui tanto impetu ad persequendum exierat, tanto timore affectus est, ut ab eo fœdera quæreret. 43. *Respondens autem Laban, dixit ad Jacob: Filia tuæ, filia meæ: et filii tui, filii mei: et pecora tua, pecora mea: et omnia quæcumque tu*

¹ Coisl. et Bibl., *metus Isaac, ὁ φόβος Ἰσαακ.*

διὰ τῆς μάχης τῆς οἰκίας ψυχῆς ἐκκαλύπτει τὴν ἀρετὴν. *Τί τὸ ἀδίκημα μου*, φησὶν; ἢ *τί τὸ ἀμάρτημά μου*, *ὅτι κατεδίωξας ἐπίσω μου*; Τίνος ἐνεκεν, φησὶ, *μετὰ τοσαύτης ὀρμῆς κατεδίωξάς με*; ποῖον ἀδίκημα ἐγκαλεῖν ἔχων; ποῖον ἀμάρτημα; Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοσαύτην ὕβριν ἡμῖν ἐπήγαγες, ὥστε καὶ ἐρευνῆσαι πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μου. *Τί εἶδες ἀπὸ πάντων σκευῶν τοῦ οἴκου σου*; *Θεὸς ὡς ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν σου καὶ τῶν ἀδελφῶν μου, καὶ ἐλεηξάτωσαν ἀνὰ μέσον τῶν δύο ἡμῶν*. Τοσαύτην, φησὶν, ἐρευνῶν ποιησάμενος, ἄρα ἡδυνήθης τι εὐρεῖν τῶν μὴ προσηκόντων μοι; ἢ τῶν σοι διαφερόντων; Εἰ εὐρες, ἐν τῷ μέσῳ παράγαγε, [558] ἵνα οἱ συνόντες μοι καὶ οἱ μετὰ σοῦ παραγενόμενοι τὴν διάκρισιν ποιήσονται. Ἐπειδὴ εἶδεν ἀνεύθυνον ἑαυτὸν ἐν ἅπασι γεγεννημένον, πολλὴν λοιπὸν παρῆρσιαν προσλαβὼν ἀπαριθμεῖται τῇ εὐνοίᾳ, ἣν περὶ αὐτὸν ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ἐπεδείξατο, καὶ φησὶ· *Ταυτὰ μοι εἰκοσιν ἔτη*. Μετὰ τὸν κάματον τῶν τοσοῦτων ἐτῶν τούτων, ἡμῃ ἀξιός ταύτης τῆς ὕβρεως; *Ταυτὰ μοι εἰκοσιν ἔτη*. Σήμερον εἰκοσὶν ἐτῶν ἀριθμὸν ἔχων ἐν τῷ οἴκῳ τῷ σῷ. *Τὰ πρόβατά σου καὶ αἰγῆς σου οὐκ ἤτεχνώθησαν κριεὺς τῶν προβάτων σου οὐ κατέφαγον ἑθιρίλωτον οὐκ ἐνήνοχά σοι*. Ἐγὼ ἀπετίρνω παρ' ἑμαντοῦ, κλέμματα ἡμέρας καὶ κλέμματα νυκτός. Ἐγενόμην τῆς ἡμέρας συγκαιόμενος τῷ καύματι, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός, καὶ ἀφίστατο ὁ ὕπνος ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἐπλάθου, φησὶ, τῶν καμάτων τῶν ἐμῶν, ὧν ἐπεδείξαμην ποιμαίνων τὰ πρόβατά σου καὶ τὰς αἴγας; Μὴ ἔχεις ἐγκαλεῖσαι ὅτι ποτὲ τὰ πρόβατα, ἢ αἱ αἴγες ἤτεχνώθησαν; Ὅρα πόσην δείκνυσι τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν γεγεννημένην εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λάβαν διὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὅπερ καὶ ἄνω ἔλεγεν· *Εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ ποδί μου*. Τοῦτο γὰρ οὐδεὶς ἂν παρὰ ποιμένους ἀπαιτήσαιεν. Οὐδὲ γὰρ τῆς ποιμαντικῆς τοῦτο ἔργον· φύσεως γὰρ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο πρὸ πάντων τοῦτο προσέθησι, καὶ πολλὴν δείκνυσι τὴν δυνάμειν γεγεννημένην πρόνοιαν περὶ τὰ ποιμνία. *Κριεὺς τῶν προβάτων σου οὐ κατέφαγον*. Μὴ δύνασαι εἰπεῖν ὅτι ποτὲ κατέφαγον κρινὸν ἐκ τῶν προβάτων σου, ὃ πολλοῖς τῶν ποιμένων ποιεῖν ἔθος; *ἑθιρίλωτον οὐκ ἐνήνοχά σοι*. Οὕτε αὐτὸς, φησὶ, ποτὲ κατέφαγον, οὕτε θηρίον ἰσχυρὸς ποτὲ ἀφελέσθαι. *Μὴ ἐνήνοχά σοι ἑθιρίλωτον*; Ἡ οὐχὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοὺς τὰ ποιμνία ἐγγχειρομένους ὄρξας θηριόλωτα τοῖς δεσπόταις προσάγοντας; Ἄλλὰ οὐ οὐδὲν τοιοῦτον ἐγκαλεῖσαι δυνήσῃ, ἢ δεῖξαι γεγεννημένον ἐν τοῖς εἰκοσιν ἔτεσι. Καὶ τί λέγω θηριόλωτον; Ἄλλ' οὐδὲ εἰ ἐκλάπη ποτὲ, οἷα συμβαίνειν εἰκός, εἰς τὴν σὴν γνῶσιν τοῦτο τοῦτο πεποίηκα, ἀλλ' ἐγὼ καὶ κλέμματα κλεπτόμενα ἀπετίρνω, τὰ τε ἐν ἡμέρᾳ, τὰ τε ἐν νυκτὶ γινόμενα. Καὶ διηνεκῶς καὶ τὸν τοῦ καύματος καύσωνα ἔφερον γενναίως, καὶ τὸν κρυμὸν τὸν ἀπὸ τῆς νυκτός, ὑπὲρ τοῦ ἀδλαθῆ σοι τὰ ποιμνία διασώσασθαι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ὕπνος διὰ τὴν πολλὴν φροντίδα ἀφίστατο ἀπ' ἐμοῦ.

Εἶδες ποιμένους ἀγρυπνίαν; εἶδες σπουδὴν ἐπιτεταμένην; Ποίαν ἂν ἔχοιεν ἀπολογίαν οἱ τὰ λογικὰ ποιμνία ἐγγχειρισμένοι, καὶ πολλὴν τὴν βῆθυμιαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν· κατὰ τὸν προφήτην, τὰ μὲν κατασφάττοντες, τὰ δὲ ὀρώντες θηριόλωτα γινόμενα, τὰ δὲ ὑπ' ἐτέρων συλόμενα, καὶ οὐδεμίαν κηδεμονίαν αὐτῶν ποιεῖσθαι βουλόμενοι; καίτοι γε ἐναυθα ἐλάττων ὁ πόνος, καὶ εὐκολός ἡ ἐπιμέλεια. Ψυχὴ γὰρ ἐστὶν ἡ παιδευομένη· ἐκεῖ δὲ πολὺς καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ ὁ πόνος.

ζ'. Ὅρα γὰρ τί φησιν· Ἐγενόμην τῆς ἡμέρας συγκαιόμενος τῷ καύματι, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός.

* Sic Coisl. Edebatat πολλοῖς. Edit.

καύματος τῷ καύματι, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός, καὶ ἀφίστατο ὁ ὕπνος ἀπ' ἐμοῦ. Τίς ἂν τοῦτο νῦν δυνηθεῖν ἢ εἰπεῖν, ὅτι διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων [559] κινδύνους ἀνεδέξατο καὶ ταλαιπωρίας; Τῶν μὲν νῦν οὐδεὶς ἂν τοῦτο εἰπεῖν τολμήσει. Παῦλον δὲ μόνον ἔξεστι ταῦτα μετὰ παρῆρσιας λέγειν, καὶ τούτων μείζονα, τῷ διδασκάλῳ τῆς οἰκουμένης. Καὶ ποῦ, φησὶ, Παῦλος ταῦτα ὑπέμεινε; Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· *Τίς ἀσθερεῖ, καὶ οὐκ ἀσθερῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι*; Ὁ ποιμένος φιλοστοργία. Τὰ ἐτέρων, φησὶ, πτώματα ἐμοὶ ἐπιτείνει τὰς ἀλγηδόνας· τὰ ἐτέρων σκάνδαλα ἐμοὶ τὴν κάμινον τῆς ὀδύνης ἀνάπτει. Τοῦτον ἅπαντες ζηλοῦτωςαν οἱ τὴν τῶν λογικῶν προβάτων ἐγγχειρισμένοι προστασίαν, καὶ μὴ χείρους γενέσθωσαν τοῦ περὶ τὴν τῶν ἀλόγων πρόνοιαν τοσαύτην ἀγρυπνίαν ἐπιδειξαμένου, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐτῶν ἀριθμὸν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ κἂν βῆθυμία τις γένηται, οὐδὲν τὸ βλάβος· ἐναυθα δὲ κἂν ἐν πρόβατον λογικῶν ἀπόληται, ἢ θηριόλωτον γένηται, πολλὴ ἡ ζημία, μεγίστη ἡ βλάβη, ἀφατος ἡ κόλασις. Εἰ γὰρ ὁ δεσπότης ὁ ἡμέτερος τὸ αἶμα τὸ ἴδιον ἐκχεαί ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ παρητήσατο, ποίας ἂν εἴη ὁ τοιοῦτος συγγνώμης ἔξιος, ὁ τὸν οὕτω τιμηθέντα παρὰ τοῦ δεσπότητος παρορᾶν ἀνεχόμενος, καὶ μὴ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα πληρῶν εἰς τὴν τοῦ προβάτου ἐπιμέλειαν; Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐπανεβίωμεν. *Ταυτὰ μοι, φησὶν, εἰκοσιν ἔτη εἶμι ἐν τῇ οἰκίᾳ σου*. Ἐδοῦλευσά σοι δεκατέσσαρα ἔτη ἀπὸ τῶν δύο θυγατέρων σου, καὶ ἐξ ἔτη ἐν τοῖς προβάτοις σου, καὶ παρελοίσω τὸν μισθόν μου δέκα ἀμνάδας. Εἰ μὴ ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς μου Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ ἦν μετ' ἐμοῦ, νῦν ἂν με κερὸν ἐξαπέστειλας. Τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κῆπον τῶν χειρῶν μου εἶδεν ὁ Θεός, καὶ ἤλεγξέ σε χθές. Ὅρα πῶς τὰ παρὰ τοῦ Λάβαν ὁμολογηθέντα παρεθάρβυνε τὸν δικαίον, καὶ μετὰ παρῆρσιαν τὸν ἐλεγχον ποιεῖται. Οἶδας, φησὶν, ὅπως τῶν εἰκοσιν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν ἐδοῦλευσά σοι, ὑπὲρ τῶν θυγατέρων σου τὰ δεκατέσσαρα ἔτη, ἐν δὲ τοῖς προβάτοις τὰ ὑπόλοιπα· καὶ ὅμως ἀποστερήσαι με κατεδέξω τὸν μισθόν, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τοῦτο ἐνεκάλεσα; Τοῦτο δὲ, ἐξ ὧν αὐτὸς ὁμολόγησας, οἶδα, ὅτι εἰ μὴ ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ ἦν μοι βοηθός, νῦν ἂν με κερὸν ἐξαπέστειλας, ἔρημον, καὶ πάντα ἂν ἀφείλω ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τὴν ἀδικίαν, ἣν προέθου, εἰς ἔργον ἂν ἤγαγες. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ὁ εἰδὼς τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κῆπον τῶν χειρῶν μου. Τί ἐστὶ, τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κῆπον τῶν χειρῶν μου; Ἐπειδὴ ἦδει ὁ Θεός, ὅπως μὲν ἐγὼ μετὰ πολλῆς τῆς εὐνοίας τὴν δουλείαν ἐποιήσαμην, καὶ τὸν κῆπον ὅσον ὑπέμεινα ποιμαίνων τὰ πρόβατα, καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ φροντίζων διετέλου, πρὸς ἐκεῖνα ἴδιον ὁ φιλόθροπος δεσπότης χθὲς ἤλεγξέ σε, ἐπέσχε τῆς κατ' ἐμοῦ ἀδικίας καὶ τῆς ἀλογίστου ὀρμῆς. Ἰκανῶς ἐν τάξει ἀπολογίας καθίκετο τοῦ Λάβαν, καὶ μετὰ τὸ ἐλέγξει τὴν εἰς αὐτὸν ἀδικίαν, καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας ἀπηριθμήσατο. Διὸ αἰδεσθεὶς ἐκείνος τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα, λοιπὸν καὶ εἰς δεξιαν καθίσταται, καὶ συνθήκας ἀπαιτεῖσαι βούλεται παρὰ τοῦ δικαίου. Ὅρα Θεοῦ κηδεμονίαν. Ὁ οὕτω παρεσκευασμένος, καὶ μετὰ τοσαύτης ὀρμῆς τὴν καταδίωξιν ποιησάμενος, εἰς τοσαύτην κατέστη δειλίαν, ὡς τὰς παρ' αὐτοῦ συνθήκας ἐπιζητεῖν. *Ἀποκριθεὶς γὰρ Λάβαν, [560] φησὶν, εἶπε τῷ Ἰακώβ· Αἱ θυγατέρες σου, θυγατέρες μου, καὶ οἱ υἱοί σου, υἱοί μου, καὶ τὰ κτήνη σου, κτήνη μου, καὶ πάντα ὅσα σὺ ἐρᾷς, ἐμὰ ἐστί καὶ τῶν θυγατέρων μου· τί ποιήσω ταύταις σήμερον, ἢ τοῖς τέ-*

ἢ Edebatat θυγῶν. Coisl. θυγηθεῖν. Edit.

κνοις αὐτῶν τοῖς τεχθεῖσιν; Οἶδα ὅτι καὶ αἱ θυγατέρας, φησὶν, ἐμαί εἰσι, καὶ πάντα ὅσα σοὶ ἔστιν, ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐμῆς προσεγένετό σοι. *Τί οὖν ποιήσω ταῦτα καὶ σὴμερον, ἢ τοὶς ὀκ'* αὐτῶν τεχθεῖσι; *Νῦν δεῦρο, διαθώμεθα διαθήκην ἐγὼ τε καὶ σὺ, καὶ ἔσται εἰς μαρτύριον ἀνά μέσον ἐμοῦ τε καὶ σοῦ.* Συνθήκας, φησὶ, ποιησώμεθα, *Καὶ ἔσται εἰς μαρτύριον ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ*, εἰς Ἐλεγχον, εἰς ἀπόδειξιν. Εἶπε δὲ αὐτῷ· *Εἰ τις παραβῆναι τὰ νῦν παρ' ἡμῶν προταθέντα ἐπιχειρήσειεν, Ἰδοὺ οὐδεὶς μεθ' ἡμῶν ὁ δὲ Θεὸς μάρτυρ ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ.*

ἡ' Σκόπει πῶς κατὰ μικρὸν ὁ Λάβαν καὶ εἰς θεογνωσίαν ἐνάγεται. Ὁ γὰρ τὴν κλοπὴν πρὸ τούτου τῶν θεῶν αὐτοῦ ἐπιφέρων τῷ δικαίῳ, καὶ τοσαύτην ἔρευναν ποιησάμενος, νῦν φησὶν· Ἐπειδὴ οὐδεὶς ἔστι μεταξὺ ἡμῶν ὁ δυνάμενος, εἰ τι μετὰ ταῦτα γένοιτο, μαρτυρήσαι τοῖς νῦν παρ' ἡμῶν γινομένοις, ὁ Θεὸς μάρτυρ ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ. Ἐκείνος πάρεστιν, ὁ τὰ πάντα ὄρων, ὃν οὐδὲν λαθεῖν δύναται, ὃ τὴν ἐκάστου γνώμην ἐπιστάμενος. *Λαβὼν δὲ, φησὶν, Ἰακώβ ἔστησε στήλην, καὶ ἐποίησε βουνὸν, καὶ ἔφαγον ἐπὶ τοῦ βουνοῦ. Ἐἶτα εἶπεν αὐτῷ Λάβαν· Ὁ βουνός οὗτος μαρτυρεῖ ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ. Τί ἐστίν, Ὁ βουνός οὗτος;* Ἀντὶ τοῦ, τὰ βήματα τὰ ἐνταῦθα γίνοντα ἐν τῷ βουνῷ τοῦτ' ὑπόμνησις ἡμῖν ἔσται διηγεκῶς. *Καὶ ἐκάλεσε τὸ δρομα τοῦ τόπου, Βουνός μαρτυρίου.* Εἶτά φησιν· *Ἐπίδοι ὁ Θεὸς ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ.* Σκόπει πῶς πάλιν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δίκην ἐπικαλεῖται ὁ Λάβαν· *Ἐπίδοι γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, ὅτι ἀποστησόμεθα ἕτερος τοῦ ἑτέρου.* Νῦν, φησὶ, χωρισθώμεθα, καὶ σὺ μὲν ἀπελεύσῃ εἰς τὴν οἰκίαν γῆν, ἐγὼ δὲ ἐπανελεύσομαι εἰς τὸν οἶκον τὸν ἐμόν. *Εἰ ταπεινώσεις τὰς θυγατέρας μου, εἰ λάβοις γυναῖκας πρὸς ταῖς θυγατέρας μου, δρα, οὐδεὶς μεθ' ἡμῶν ἔστιν ὁ ὄρων Θεὸς μάρτυρ.* Σκόπει πῶς καὶ ἄπαξ καὶ δεύτερον καὶ πολλάκις τὸν Θεὸν καλεῖ μάρτυρα. Καὶ γὰρ ἡ πρόνοια ἡ περὶ τὸν Ἰακώβ γεγενημένη ἐπαίδευσεν αὐτὸν, δεῖ τῷ Δεσπότην ἢ δύναιμι, καὶ ὡς οὐχ οἶόν τέ τι λαθεῖν τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμόν. Διὰ τοῦτό φησι· *Κἂν διαχωρισθώμεν, κἂν μηδὲς ἕτερος ὁ μαρτυρήσαι δυνάμενος, αὐτὸς ἔσται μάρτυρ ὁ πανταχοῦ παρῶν· δι' ἐκάστου τῶν βημάτων ἐνέφηνεν, ὅτι τῆς πανταχοῦ γῆς ἔστι Δεσπότης. Καὶ εἶπεν Ἰακώβ· Ἰδοὺ ἡ στήλη αὕτη μαρτυρεῖ. Ἐἶτα πάλιν ὁ Λάβαν φησὶν· Ἐάν τε γὰρ ἐγὼ μὴ διαβῶ πρὸς σέ, μήτε σὺ διαβῆς πρὸς ἐμὲ τὸν βουνὸν τοῦτον καὶ τὴν στήλην ταύτην ἐπὶ κακίᾳ, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ναχώρ κρίνοι ἀνά μέσον ἡμῶν.* Θεά πῶς μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τὸν πάππον τὸν ἑαυτοῦ συνῆψεν, ἀδελφὸν μὲν τοῦ πατριάρχου τυγχάνοντα, ἑαυτοῦ δὲ πάππον. Ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ναχώρ κρίνοι ἀνά μέσον ἡμῶν. *Καὶ ὤμοσεν Ἰακώβ κατὰ τοῦ φόβου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαὰκ, [561] καὶ ἔθυσσε θυσίαν ἐν τῷ ὄρει, καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον, καὶ ἐκοιμήθησαν ἐν τῷ ὄρει.* Ἐθυσσε θυσίαν ἐν τῷ ὄρει· ἠὲ χαρίστησε, φησὶ, τῷ Θεῷ ἐπὶ τοῖς γεγονόσι· *Καὶ ἔφαγον, καὶ ἔπιον, καὶ ἐκοιμήθησαν ἐν τῷ ὄρει.* Ἀναστὰς δὲ Λάβαν τῷ πρῶτῳ κατεφίλησε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησεν αὐτούς. *Καὶ ἀποστραφείς Λάβαν ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.* Εἶδες, ἀγαπητὲ, πόση τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία, ὅπως κατὰ ταῦτόν καὶ τὴν περὶ τὸν δίκαιον πρόνοιαν ἐπ-

δαίξατο, κάκεινον ἀπέστησε τῆς κατ' αὐτοῦ ἀδικίας, καὶ δι' ὧν αὐτῷ παρεγγύησε μὴ λαλήσαι πονηρὰ κατὰ τοῦ Ἰακώβ, εἰς τὴν τῆς θεογνωσίας ὁδὸν κατὰ μικρὸν πρὸ τὸν ἐνήγαγε, καὶ ὁ καθάπερ θηρίον ἐπιτρέχων, καὶ φθάσαι βουλόμενος καὶ ἀνελεῖν, ἀπολογησάμενος καὶ καταφίλησας καὶ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οὕτως οἴκαδε ὑπέστρεψε; Τάχα εἰς πολὺ μῆκος τὸν λόγον ἐξετείναμεν, ἀλλὰ τῆς ἱστορίας εἰς τὴν ἀνάγκην ἡμᾶς ταύτην καταστησάσης.

Διόπερ ἐνταῦθα στήσαντες τὸν λόγον, ἐκεῖνο παρακαλέσωμεν ὑμῶν τὴν ἀγάπην, ὥστε πάντα ποιεῖν καὶ πραγματεῦσθαι, ἵνα τὴν ἀνωθεν εὐνοίαν ἐπισπασώμεθα. Ἐάν γὰρ ἐκεῖνον ἔχωμεν εὐμενῆ, πάντα ἡμῖν βήδια ἔσται καὶ εὐκόλα, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ λυπήσας δυνήσεται, κἂν λυπηρὸν εἶναι δοκῆ. Τοσαύτη γὰρ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἡ ὑπερβολή, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ λυπηρὰ εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν, ὅταν βούληται. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐν θλίψεσιν ὧν ἔχαιρε καὶ ἠγάλλετο τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἀποκειμένων ἀμοιβῶν πεπερούμενος. Διὰ τοῦτο καὶ Ὁ Προφήτης ἔλεγεν, *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνας μοι, διδασκων ἡμᾶς, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ θλίψει τυγχάνοντα ἀδείας καὶ ἀνέστεως αὐτὸν ἀπολαύειν παρεσκεύαζεν ὁ Θεός.* Τοιοῦτον τοῖνον ἔχοντες Δεσπότην, οὕτω δυνατὸν, οὕτως εὐμήχανον καὶ σοφόν, οὕτω φιλανθρώπων, τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρωμεν, καὶ τῆς ἀρετῆς πολὺν ποιώμεθα λόγον, ἵνα καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΗ'.

Καὶ ἀναβλέψας Ἰακώβ εἶδε παρεμβολὴν Θεοῦ παρεμβεβληκυῖαν, καὶ συνήτησαν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ. Εἶπε δὲ Ἰακώβ, ἠρίκα εἶδεν αὐτούς· Παρεμβολὴ Θεοῦ αὕτη· καὶ ἐκάλεσε τὸ δρομα τοῦ τόπου ἐκεῖνον, Παρεμβολαί.

α'. Οἶδα ὅτι κεκμήκατε χθές, εἰς πολὺ μῆκος τοῦ λόγου προελθόντος ἡμῖν· ἀλλὰ καὶ θαρσεῖτε· ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενός· ἐν Κυρίῳ γὰρ ἔστι γινόμενος, δι' ὃν καὶ ὁ πρὸς βραχὺ πόνος μεγάλων μισθῶν πρόξενος γίνεται. Εἰ γὰρ καὶ τὸ σῶμα κέμηκεν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ πλέον ἐρρῶννυτο. Διὰ καὶ αὐτὸς ὄρων ὑμῶν ἀκμάζοντα τὸν πόθον, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν διεγερμένην, βουλόμενος συστειλαί τὴν διδασκαλίαν, οὐκ ἔβουληθη [562] πρὸ τοῦ τέλους εἰς σιγὴν καταλύσαι τὸν λόγον, εἰδὼς ὡς ταύτη μᾶλλον ὑμῖν χαρισθῆναι. Τὸ γὰρ πλῆθος τῶν εἰρημένων μάλιστα ἐδείκνυ τῆς ὑμετέρας φιληκοίας τὴν πολλὴν σπουδὴν καὶ τὸν ἀκόρεστον πόθον· διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς μετὰ πλείονος προθυμίας τῆς πρὸς ὑμᾶς ἄπομαι διδασκαλίας, ὄρων ὑμῶν καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὴν δρεξίν ἐπιτεινομένην. Φέρε οὖν καὶ σήμερον τὰ ἐξῆς τῶν χθές εἰρημένων κατὰ δύναντα ἐπιελθόντες, τὴν συνήθη ἐστίασιν παραθώμεν ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ, καὶ ἰδωμεν, μετὰ τὴν τοῦ Λάβαν ἀναχώρησιν ὅπως ὁ δίκαιος τῆς ἔδοιπορίας ἄπτεται. Οὐδὲν γὰρ ἄργόν τῶν ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ κειμένων ἔστιν, ἀλλὰ πάντα τὰ ὑπὸ τῶν δικαίων γινόμενα μεγίστης γέμει τῆς ὠφελείας. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν τῶν ὄλων Δεσπότην εἶχον διηγεκῶς αὐτοῖς συμπαρόντα, καὶ τοὺς κατὰ τὴν ὀδοποιρίαν πόνους ἐπικουφίζοντα, πολλὴν καὶ ἀπὸ τῆς ψιλῆς αὐτῶν ἔδοι-

* Sic bene Coisl. Edehatur γένηται. Edit.

vides, mea sunt, et filiarum mearum: quid facerem illis hodie, vel pueris qui ab eis sunt nati? Scio, inquit, quod filiae meae sunt, et omnia quaecumque habes, ex substantia mea accesserunt. Quid igitur facerem illis hodie, vel pueris qui ab eis nati? 44. Nunc igitur veni, et ineamus foedus ego et tu, et erit in testimonium inter me et te. Pacta, inquit, faciamus, Et erunt in testimonium inter me et te: in iudicium et demonstrationem. Dixit autem ei: Si quis transgredi attentaverit quae nunc a nobis sunt proposita: Ecce nullus nobiscum, Deus autem testis inter me et te.

8. Considera quomodo paulatim et Laban ad cognitionem Dei ducitur. Nam qui ante hoc arguebat justum de furto deorum suorum, et tantam propter eos scrutinyem faciebat, nunc inquit: Quia nullus est inter nos, qui possit, si quid posthac novatum fuerit, testis esse foederis nostri, Deus testis sit inter me et te. Ille, inquit, adest, qui omnia videt, quem nihil latere potest, qui uniuscujusque mentem agnoscit. 45. *Sumens autem, inquit, Jacob erexit columnam, et fecit collem¹, et comederunt super collem. 47. Et dixit ei Laban: Collis hic testatur inter me et te. Quid est, Collis hic? Id est, Verba quae sunt in hoc colle memoria perpetua nobis erunt. Et vocavit nomen ejus loci, Collis testimonii. Deinde inquit: 49. Aspiciat Deus inter me et te. Attende quomodo poenam iterum a Deo deprecatur Laban. Aspiciat, inquit, Deus inter me et inter te, quia secedemus alter ab altero. Nunc, inquit, separabimur, et tu quidem ibis in terram propriam, ego autem redibo in domum meam. 50. Si humiliaveris filias meas, si acceperis uxores ad filias meas, vide, nullus nobiscum est qui videat; Deus testis. Considera quomodo semel et iterum atque saepius Deum in testem vocat. Quia providentia, quam expertus erat Jacob, docuit eum quanta esset Domini potentia, et quod impossibile sit aliquid occultum esse oculo qui dormitare nequit. Propterea inquit: Etiam si separemur, etiam si nullus alius adsit qui testificari possit, ille testis erit ubique praesens: per singula verba docet ipsum totius terrae esse Dominum. 51. Et dixit Jacob: Ecce collis ille estatur. 52. Deinde iterum Laban inquit: Si enim ego non transiero ad te, neque tu transeas ad me collem hunc et columnam hanc in malitia: 53. Deus Abraham, et Deus Nachor iudicet inter nos. Vide quomodo cum patre et avum suum conjunxit, qui frater fuit patriarchae, ipsius autem avus. Deus Abraham, et Deus Nachor iudicet inter nos. 54. Et juravit Jacob per timorem Dei patris sui Isaac, et sacrificavit sacrificium in monte: et vocavit fratres suos: et comederunt, et biberunt, et dormierunt in monte. Sacrificavit sacrificium in monte: gratias, inquit, egit Deo ob ea quae acciderant; Et comederunt, et biberunt, et dormierunt in monte. 55. Surrexit autem Laban mane, et osculatus est filios suos et filias suas, et benedixit eos. Et reversus Laban abiit in locum suum. Vidisti, dile-*

¹ Et fecit collem. Haec pluribus narrantur in textu Scripturae, ubi dicitur Jacob praecipisse fratribus suis ut lapides coaccervarent, exque is collem constituisse.

cte, quanta Dei sapientia, quomodo uno facto et suam erga justum declaravit providentiam, et illum ab injustitia abduxit, et in divinae notitiae viam paulatim induxit Labanum, interminando ei ne quid mali contra Jacob loqueretur: et qui quasi fera accurrebat et comprehendere atque interficere volebat, desinit in defensionem, et in filiorum filiarumque deoscultationem, et sic domum redit? Forte prolixius sermo se extendit, sed ignoscite: non hoc sponte admisimus, sed coegit nos historiae ratio.

Moralis exhortatio. — Ideo hic missum facientes sermonem, oramus vestram caritatem, ut omnia faciamus et tractemus, quo supernam nobis concilium benevolentiam. Nam si Deum habuerimus amicum, omnia nobis facilia erunt: et nihil nos in praesenti vita contristare poterit, quamvis injucundum esse videatur. Tanta enim ejus virtutis est excellentia, ut etiam ea quae tristia sunt, jucunda facere queat. Sic et Paulus in afflictionibus existens gaudebat et exultabat expectatione repositorum bonorum animatus (Rom. 5. 2. 3). Propterea et propheta dicebat: *In afflictione dilatasti mihi (Psal. 4. 2):* docens nos, Deum se in ipsa afflictione liberum et tranquillum constituisse. Talem igitur habentes Dominum, tam potentem, tam sapientem, tamque misericordem, quod nostrum est asseramus, virtutisque magnam habeamus rationem, ut non solum praesentia, sed et futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA LVIII.

Et elevatis oculis Jacob vidit castra Dei metata, et occurrerunt ei angeli Dei; quos cum vidisset, dixit Jacob: Castra Dei sunt haec, et appellavit nomen loci illius, Castra (Gen. 32. 1.-2).

1. Scio vos heri defatigatos fuisse, nobis sermonem prolixius extendentibus: sed bono estote animo; labor vester non est inanis: in Domino enim factus est, propter quem et brevis labor magnam mercedem vobis allaturus est. Nam licet corpus fatigaretur, anima tamen magis confirmabatur. Ideo et ipse videns vestrum fervens desiderium et studium, volebam contrahere doctrinae sermonem; sed antequam finiretur historia, nolui, sciens me vobis hac ratione magis gratificaturum. Multitudo enim dictorum satis declarabat inexplabile vestrum desiderium et studium audiendi avidum: propterea et ipse cum majori alacritate vos docere incipio, videns vestram quotidie appetentiam crescere. Age et hodie quae sequuntur hesternam lectionem pro virili nostra pertractemus, consuetum vestrae caritati convivium proponentes, et videamus, post discessum Laban quomodo justus iter arripiat. Nihil enim supervacaneum in divina Scriptura positum est, sed omnia quae a justis fiunt, maxima utilitate plena sunt. Quoniam enim universorum Dominum continuo habuerunt co-

mitem, et itineris difficultates reddentem faciles, multum etiam nos utilitatis ex parvo eorum itinere possimus percipere. Nam postquam Laban in domum suam abiit, 1. *Et Jacob viam suam perrexit, et elevatis oculis vidit castra Dei castrametata esse, et occurrerunt ei angeli Dei (Caput 32).* Postquam enim cessavit, et finem habuit timor Labani, excepit eum timor fratris: propter hoc clemens Dominus animare justum volens, et omnem ejus metum discutere, fecit ut angelorum videret castra. *Occurrerunt enim, inquit, ei angeli Dei. 2. Et dixit Jacob, castra Dei sunt hæc. Et vocavit nomen loci ejus, Castra: ut ex ea appellatione perpetua maneret memoria visionis quæ illic ei contigerat.* Deinde post visionem hanc, 3. *Misit, inquit, ante se nuntios ad Esaü fratrem suum, et mandavit eis, dicens: Sic dicetis domino meo Esaü. Vide et post visionem quantus adhuc timor urgebat justum.* Timebat enim fratris violentiam, et angebatur animo, ne forte memoria eorum quæ olim facta sunt impelleret illum ad insidias. 4. *Dicite, inquit, domino meo Esaü: Sic dicit servus tuus Jacob: Peregrinus fui cum Laban, et longo tempore ibi moratus sum usque nunc, 5. et contigerunt mihi boves, et asinæ, et oves, et servi, et ancillæ, et misi ut annuntiaretur domino meo Esaü, ut inveniatur puer tuus gratiam coram te.* Attende quomodo timeat fratrem: et propterea placare eum volens, præmittat significans ei et reditum suum et substantiam quæ sibi contigerat, et ubi tanto tempore moratus fuerit, ut placato ejus furore clementem reddere possit: id quod et factum est, Deo cor illius demulcente, et illum tractabilem exincta ira faciente. Nam si Labanum qui tanta concitatione persequeretur, deterruit per ea quæ ad ipsum dicebat: multo magis fratrem mansuetiorem erga justum reddidit. 6. *Reversi sunt autem, inquit, dicentes: Venimus ad fratrem tuum, et venit in occursum tuum, et quadringenti viri cum eo.* Vide quomodo et istud ipsum auget metum justii. Neque enim sciebat evidenter mentem fratris: sed ut didicit multitudinem venientium cum illo, formidavit, suspicans ne quasi in bellum contra se veniret, et ita vellet occurrere. 7. *Timuit enim, inquit, Jacob, et perplexus erat.* Formido mentem ejus turbaverat, et nesciebat quid faceret, sed mansit perplexus: propterea timuit quasi de salute sua, et mortem ante oculos habens. *Divisit autem in duas turmas omnem populum qui secum erat. 8. Dixit enim, Si venerit ad turmam unam, et percusserit eam, erit adhuc altera, quæ salvabitur.* Talia suggerebant ei timor et magna formido. Videns autem se quasi in reti comprehensum, ad invictum Dominum confugit, et promissiones quæ ei factæ erant repetit ab omnium Deo, quasi dicens ad eum: Nunc venit tempus in quo et propter primogenitorum virtutem, et propter promissionem quæ a te facta est mihi, dignus habear qui tuo adjuver præsidio. 9. *Dixit enim Jacob: Deus patris mei Abraham, et Deus patris mei Isaac, tu qui dixisti mihi, Vade in terram nativitatis tuæ; qui evocasti me, inquit, de terra aliena, et præcepisti ut redirem ad pa-*

trem meum, et in terram nativitatis: 10. *Satis mihi est¹ de omni justitia et veritate, quam fecisti puero tuo.* Sufficiat mihi, inquit, ad subsidium in præsentem tempore. Qui enim usque ad præsens tempus tantam erga me declarasti providentiam, potes etiam nunc eripere me ab urgentibus periculis. Non enim ignoro, quod *In isto baculo meo transivi Jordanem: sed propter tuam de me sollicitudinem, qui baculum solum gestans abivi in terram alienam, Nunc cum duabus turmis adveni.* Tu igitur, Domine, qui tantam mihi substantiam largitus es, qui tantum incrementum dedisti, nunc 11. *Eripe me de manu fratris mei Esaü: quia timeo ego eum, ne forte percutiat me, et matrem cum pueris. 12. Tu dixisti: Beneficiam tibi, et ponam semen tuum sicut arenam maris, quæ numerari nequit præ multitudine.*

2. *Jacob petit a Deo ut suas promissiones impleat; luctatio Jacobi cum angelo; mutatio nominis in Israel; cur humana figura appareant angeli.* — Vide justii religiosum animum, et probum affectum: quomodo non aliud Dominum precatur, quam ut suas promissiones adimpleat. Et de prioribus exhibita gratiarum actione, confessusque se nudum et omnibus destitutum in tantam pervenisse abundantiam, supplicat ut de periculo se liberet. *Dixisti enim, inquit, Ponam semen tuum sicut arenam maris, quæ dinumerari nequit.* Cum igitur orationem suam ad Deum fecisset, et supplicationem precum obtulisset, facit et suum officium. Et acceptis muneribus, inquit, ex iis quæ afferebat, misit fratri, cum segregasset quæ mitterentur, et mandata dedisset, ita ut placaretur etiam per verba animus fratris, et suus nuntiaretur adventus (v. 13. - 19). 20. *Dicite enim, inquit, Ecce puer tuus adventus post nos; ut primum redderetur amicus, et tunc in faciem ejus occurreret. Posthac enim, inquit, videbo faciem ejus: forte enim accepta erit ei facies mea. 21. Et antecederant dona secundum faciem ejus.* Verum vide, obsecro, ineffabilem Dei clementiam, et quomodo semper congruo tempore suam declarat providentiam. Nam de Laban quidem quoniam justus nihil tale suspicabatur, neque sciebat Labanum cum tanta vi invadere se velle, ut clam susceptum ab se discessum ulcisceretur, dictum est apparuisse angelum noctu Labano, et represisse ejus impetum, mandatumque dedisse ne vel asperum verbum loqueretur Jacob: dicebat enim, *Ne loquaris cum Jacob mala (Gen. 31. 24): et hoc ita dispensabat, quo per illius linguam notum fieret justo, ut fidenti esset animo comperta tanta Dei in se providentia.* Nunc autem, quia frater temporis longitudine mitigatus erat, quieveratque ira et indignatio contra Jacob: hic autem anxius erat, timens et tremens fratris occursum: bonus Dominus non jam Esaü præcipit, (nihil enim contra fratrem meditabatur), sed justum solatur. Nam postquam misisset offerentes munera, et dormivisset, 22. *Surrexit in nocte illa, et uxores duas et filios transmisit in transitu Ja-*

¹ Juxta Coisl. legendum est: *Satis mihi est, et infra: Sufficit mihi.*

πορίας ἔστι τὴν ὑφέλειαν καρπώσασθαι. Ἀπελθόντος, φησί, τοῦ Λάβαν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, *Καὶ Ἰακώβ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἶκον, καὶ ἀναβλέψας εἶδε παρεμβολὴν Θεοῦ παρεμβεδληκυῖαν, καὶ συνήρτησαν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ.* Ἐπειδὴ γὰρ, παυσαμένου τοῦ φόβου τοῦ Λάβαν καὶ τέλος εὐχρηστός, διεδέχετο λοιπὸν ὁ φόβος τοῦ ἀδελφοῦ, διὰ τοῦτο ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης παραβαρῦναι τὸν δίκαιον βουλόμενος, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δειλίαν ἀποσκευάζει, παρεσκευάσεν αὐτὸν τῶν ἀγγέλων τὴν παρεμβολὴν ἰδεῖν. *Συνήρτησαν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἶπεν Ἰακώβ· Παρεμβολὴ Θεοῦ αὕτη. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνον, Παρεμβολαί^a, ὥστε ἐκ τῆς προσηγορίας διηγετικῆς τὴν ὑπόμνησιν εἶναι τῆς γεγενημένης αὐτῷ ἐκείσε ὀπτασίας. Εἶτα μετὰ τὴν ὀπτασίαν ταύτην, Ἀπέστειλε, φησὶ, ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἀγγέλους πρὸς Ἡσαῦ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἐνετείλατο λέγων· Οὕτως ἐρεῖτε τῷ κυρίῳ μου Ἡσαῦ. Ὅρα καὶ μετὰ τὴν εὐψιν πόσος ἐστὶ ὁ φόβος ἐπέκειτο τῷ δικαίῳ. Ἐδεδόκει γὰρ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ὁρμὴν, καὶ ἡγωνία, μὴ ἢ μὴμὴ τῶν πρὶν ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένων εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐφοδὸν παρορμήσῃ. Εἶπατε, φησὶ, τῷ κυρίῳ μου Ἡσαῦ· Οὕτως λέγει ὁ παῖς σου Ἰακώβ· Μετὰ Λάβαν παρῴκησα, καὶ ἐχρόνισα ἕως τοῦ νῦν, καὶ ἐγένοντό μοι βόες καὶ ὄνοι καὶ πρόβατα καὶ παῖδες καὶ παιδίσκαι, καὶ ἀπέστειλα τῷ κυρίῳ μου, ἵνα εὐρὴ ὁ παῖς σου ἐναντίον σου χάριν. Σκόπει πῶς δέδοκε τὸν ἀδελφόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐξευμενίσασθαι αὐτὸν βουλόμενος, προσποστέλλει μηνύων αὐτῷ τὴν τε οἰκίαν ἐπάνοδον, τὴν τε γεγενημένην αὐτῷ περιουσίαν, καὶ ὅπου τὸν ἅπαντα διετέλεσε χρόνον, ἵνα μαλαξῆς αὐτοῦ τὸν θυμὸν, ἡμερον αὐτὸν καταστήσῃσι δυνηθῆ· ὃ δὴ καὶ γεγένηται, τοῦ Θεοῦ κτευνάσαντος αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ σθένεσαντος τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, καὶ ἡμερον αὐτὸν καταστήσαντος. Εἰ γὰρ τὸν Λάβαν τὸν μετὰ τὸσαύτης ὁρμῆς καταδιώξαντα, ἐν τοσοῦτῳ φόβῳ γενέσθαι παρεσκευάσας δι' ὧν πρὸς αὐτὸν εἶπε, πολλῶν μᾶλλον τὸν ἀδελφὸν ἡμερῶτερον ἂν γενέσθαι παρεσκευάσας περὶ τὸν δίκαιον. Ἀνέστρεψαν δέ, φησὶ, λέγοντες· Ἀπῆλθομεν πρὸς τὸν ἀδελφόν σου, καὶ ἐρχεται εἰς συνάντησίν σου, καὶ τετρακκόσιοι ἄνδρες μετ' αὐτοῦ. [563] Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐπέτεινε τῷ δικαίῳ τὸν φόβον. Οὐδὲ γὰρ ἦδει τὸν σκοπὸν τοῦ ἀδελφοῦ μετὰ ἀκριβείας, ἀλλὰ μαθὼν τὸ πλῆθος τῶν συνόντων αὐτῷ ἐδεδόκει, ὑφορώμενος μὴ ὡς πρὸς πόλεμον παρασκευασάμενος, οὕτω τὴν ὑπάντησιν ποιήσασθαι βούληται. Ἐφοβήθη γὰρ, φησὶ, Ἰακώβ, καὶ διηπορεῖτο. Ὁ φόβος αὐτοῦ τὴν διάνοιαν διετάρασσε, καὶ οὐκ ἦδει τὸ τί πράξει, ἀλλ' ἐν ἀπορίᾳ ἐγεγονέη· διὸ ὡς περὶ τοῦ παντός δεδοικώς, καὶ τὸν θάνατον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, *Διαιρεῖ εἰς δύο παρεμβολὰς πάντα τὸν λαὸν τὸν μετ' αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Ἐὰν ἐλθὼ εἰς παρεμβολὴν μίαν καὶ κόψη αὐτήν, ἢ δευτέρα ἔσται εἰς τὸ σώζεσθαι. Ταῦτα μὲν ὁ φόβος ὑπεργόρευσε καὶ ἡ πολλὴ δειλία. Ὅρων δὲ ἑαυτὸν ὡς ἐν δικτύοις ἀπειλημένον, ἐπὶ τὸν ἄμαχον Δεσπότην καταφεύγει, καὶ τὰς ὑποσχέσεις τὰς εἰς αὐτὸν γεγενημένας ἀπαίτει παρὰ τοῦ τὸν ὄλων Θεοῦ, μονοουχὶ λέγων πρὸς αὐτόν· Νῦν ἦκει καιρὸς, ἐν ᾧ καὶ διὰ τὴν τῶν προγόνων ἀρετήν, καὶ διὰ τὴν παρὰ σοῦ γεγενημένην ὑπόσχεσιν δίκαιος ἂν εἴην ἀπάσης ἀπολαῦσαι συμμαχίας. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Ἰακώβ· Ὁ Θεὸς τοῦ**

*πατρός μου Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ πατρός μου Ἰσαάκ, σὺ, φησὶ, ὁ Θεός, ὁ εἰπὼν μοι· Ἀπότρεχε εἰς τὴν γῆν τῆς γενέσεώς σου· ὁ ἀναστήσας με, φησὶ, ἀπὸ τῆς ξένου, καὶ προστάξας ἐπανελεῖν πρὸς τὸν πατέρα τὸν ἴδιον καὶ εἰς τὴν γῆν τῆς γενέσεως· Ἰκανούσθαι μοι^b ἀπὸ πάσης δικαιουσύνης, καὶ ἀληθείας, ἧς ἐποίησας τῷ παιδί σου. Ἀρκέσθω, φησὶ, πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος καιροῦ συμμαχίαν. Ὁ γὰρ μέχρι τοῦ παρόντος τοσαύτην ἐπιδειξάμενος περὶ ἐμὲ κηδεμονίαν, δυνατὸς εἶ καὶ νῦν ἐξαρπάσαι με τῶν ἐπιχειμένων μου κινδύνων. Οὐδὲ γὰρ ἀγνοῶ, ὅτι Ἐν τῇ ράβδῳ μου ταύτῃ διήλθον τὸν Ἰορδάνην τοῦτον· νυνὶ δὲ διὰ τὴν σὴν περὶ ἐμὲ πρόνοιαν, ὁ τὴν βακτηρίαν μόνην ἐπιφερόμενος, ἤνικα εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἀπῆειν, *Νῦν μετὰ δύο παρεμβολῶν παρατρέγονα. Σὺ οὖν, Δέσποτα, ὁ ταύτην μου τὴν εὐπορίαν χαρισάμενος, ὁ εἰς τοσοῦτόν με ἀυξήθησαι παρασκευάσας, σὺ νῦν Ἐξελοῦ με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἡσαῦ, ὅτι φοβοῦμαι ἐγὼ αὐτόν, μήποτε πατάξῃ με, καὶ μητέρα ἐπὶ τέκνους. Σὺ εἶπας· Εὐ σε ποιήσω, καὶ θήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης, ἢ οὐκ ἀριθμηθήσεται ὑπὸ τοῦ πλῆθους^c.**

β'. Ὅρα τοῦ δικαίου τὸ φιλόθεον καὶ τὴν πολλὴν εὐγνωμοσύνην, πῶς οὐδὲν ἕτερον ἀξιοῖ τὸν Δεσπότην, ἢ τὰς οἰκίας ὑποσχέσεις πληρῶσαι. Καὶ ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσιν εὐχαριστίαν ἐπιδειξάμενος, καὶ ὁμολογήσας ὅτι γυμνὸν ὄντα καὶ ἀπερῆριμένον εἰς^d τοσαύτην περιουσίαν κατέστησεν, ἵκετεύει τοῦ κινδύνου αὐτὸν ἐξαρπάσαι. *Εἶπας γὰρ, φησὶ, ὅτι θήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης, ἢ οὐκ ἐξαριθμηθήσεται. Ποιησάμενος δὲ τὴν πρὸς τὸν Δεσπότην παράκλησιν, καὶ τὴν ἱκετηρίαν τῆς προσευχῆς ἀνεπέγκας τῷ Δεσπότη, καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ προσέτιθησι. Καὶ λαβὼν, φησὶ, δῶρα, ἐξ ὧν ἐπεφέρετο, ἀπέστειλε τῷ ἀδελφῷ, διελὼν τὰ ἀποσταλέντα, καὶ ἐντολὰς δεδωκώς, ὥστε καὶ διὰ τῶν λόγων ἐξευμενίσασθαι, καὶ [564] μηνύσαι τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν. *Εἶπατε γὰρ, φησὶ, ὅτι Ἰδοὺ ὁ παῖς σου παραγίνεται ὁπίσω ἡμῶν· ὥστε πρότερον ἐξευμενίσασθαι, καὶ τότε τὴν κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ γενέσθαι συντυχίαν. Μετὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, ὑβόμοι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· Ἰσως γὰρ, φησὶ, προσδέξεται τὸ πρόσωπόν μου. Καὶ προσηγορεύεται δὲ δῶρα κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅρα μοι ἐνταῦθα πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφατον φιλοανθρωπίαν, καὶ ὅπως αἰεὶ καταλλήλως τὴν οἰκίαν πρόνοιαν ἐνδείκνυται. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Λάβαν, ἐπειδὴ ὁ δίκαιος οὐδὲν τοιοῦτον ὑπέπτευεν, οὐδὲ ἦδει ὅτι πάντως αὐτὸν καταλήψεται ὁ Λάβαν μετὰ πολλῆς τῆς ὁρμῆς ἐπὶ τὸ ἀμύνασθαι τὸν δίκαιον τῆς λάθρα γενομένης ἀναχωρήσεως ἕνεκα, τῷ Λάβαν ἐπιφανὲς καταστέλλει αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν, καὶ ἐντέλλεται μηδὲν τῷ Ἰακώβ μηδὲ ἐν ῥήμασι λυπηρὸν ἀποκρίνασθαι· *Μὴ λαλιῶν γὰρ, φησὶ, μετὰ Ἰακώβ ποιηρὸν· καὶ τοῦτο ὕκονόμεν διὰ τῆς ἐκείνου γλώττης γνώριμον γενέσθαι τῷ δικαίῳ, ἵνα μαθὼν τὴν περὶ αὐτὸν γεγενημένην οἰκονομίαν θαρσαλέωτερον καταστή. Νυνὶ δὲ, ἐπειδὴ ὁ ἀδελφὸς μὲν ὑπὸ τοῦ χρόνου λωφῆσας ἦν, καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν παύσας τὴν κατὰ τοῦ Ἰακώβ, οὗτος δὲ ἐναγωνίως ἦν, δεδοικώς καὶ τρέμων τοῦ ἀδελφοῦ τὴν συντυχίαν, ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης οὐκ ἔτι τῷ Ἡσαῦ ἐντέλλεται· οὐδὲ γὰρ ἐβουλεύετό τι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ· ἀλλὰ τὸν δίκαιον παραμυθίζεται. Μετὰ γὰρ τὸ ἀποστελεῖται, φησὶ, τοὺς τὰ δῶρα ἀποκομίζοντας, καθευδήσας, φησὶ, καὶ Ἀναστὰς ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, διήγαγε***

^a *Quinque mss. παρεμβολή. Alii παρεμβολαί, et sic legitur in τοῖς O', ubi primo loco illud Hebraicum מַלְאִיִּם Maluim, quia in singulari positum, vertitur παρεμβολή. Secundo autem loco ubi in Hebraeo legitur מַלְאִיִּים Maluimim, forma duali, παρεμβολαί vertunt LXX.*

^b *(nisi. Ικανούται μοι, et paulo post ἀρκέεις μοι τὴν ἐπιτοῦ.*

^c *Sex mss. ἀπὸ τοῦ πλῆθους, forte melius.*

^d *Sex mss. γυμνὸν ὄντα καὶ ῥημον εἶς.*

τὰς δύο γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά τὴν διάβασιν τοῦ Ἰακώβ· καὶ ἔλαβεν αὐτοὺς, καὶ διέβη τὸν χειμῶνον. Ἐπεὶ δὲ Ἰακώβ ἴδεν ὅτι ἐπάλειεν ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ. Μεγάλη ἦ τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπία. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν συντυχίαν ποιήσασθαι, ἵνα μάθῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐδὲν ἀγέδης ὑποστήσεται, ἐν σχήματι ἀνθρώπου παλαίειν μετὰ τοῦ δικαίου καταδέχεται. Εἶτα ὄρων αὐτὸν ἠττώμενον ὁ Ἰακώβ, Ἐκράτησε, φησί, τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ αὐτοῦ. Ὅλον δὲ τοῦτο συγκαταβάσεως ἔνεκεν ἐγίγνετο, ἵνα τὴν δειλίαν ἐξέλθῃται τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς, καὶ πείσῃ ἐκτός πάσης ἀγωνίας τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν συντυχίαν ποιήσασθαι. Κρατήσαντος γὰρ, φησὶν, τοῦ Ἰακώβ τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ, Ἐνάρκησε τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ Ἰακώβ ἐν τῷ παλαίειν αὐτὸν μετ' αὐτοῦ. Εἶτα ἵνα μάθῃ ὁ Ἰακώβ τὴν δύναμιν τοῦ πρὸς αὐτὸν παλαίειν νομιζομένου, φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἀπόστειλόν με ἀνέβη γὰρ ὁ δρόρος. Αἰσθόμενος τοῖνον ὁ δίκαιος τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως τοῦ ταῦτα εἰρηκότος, φησὶ· Οὐ μὴ σε ἀποστειλω, ἐὰν μὴ με εὐλόγησῃς. Μεγάλων ἔξωθη, φησὶ, καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν ἑαυτοῦ. Οὐ πρότερον τοῖνον σε ἐάσω, μέχρις ἂν τῆς εὐλογίας ἀπολαύσω τῆς παρὰ σου. Εἶτα φησὶ, Τί τὸ δρομά σου ἐστίν; Ὅρα πάλιν συγκατάβασιν. Εἰ γὰρ μὴ ἠρώτησεν, οὐκ ἦδει τοῦ δικαίου τὴν προσηγορίαν; Ἴδει πάντως, ἀλλὰ βούλεται αὐτὸν πιστώσασθαι διὰ τῆς ἐρωτήσεως, καὶ διδάξαι, [565] τίς ἐστὶν ὁ πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν, Ἰακώβ, φησὶν· Οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ δρομά σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἐστὶ τὸ δρομά σου, διὰ ἐπίσχυσας μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός ἐση. Εἶδες πῶς ἔδειξε τὴν αἰτίαν ἅπασαν, δι' ἣν τὴν τσοαύτην συγκατάβασιν ἐπεδείξατο, καὶ ὁμοῦ διδάσκει τὸν δίκαιον διὰ τῆς ἐπιτεθείσης αὐτῷ προσηγορίας, τίς ἐστὶν δὲν εἶδε καὶ κατασχεῖν κατηξιώθη. Οὐκ ἔτι γὰρ κληθήσεται, φησὶν, Ἰακώβ τὸ δρομά σου, ἀλλ' Ἰσραὴλ. Ἰσραὴλ δὲ ἐρμηνεύεται, Ὁρῶν Θεόν· Ἐπειδὴ, ὡς ἰδεῖν ἀνθρώπων δυνατόν, ἰδεῖν κατηξιώθη Θεόν, διὰ τοῦτο καὶ τὴν προσηγορίαν σοὶ ταύτην ἐπιτίθημι, ἵνα πᾶσι τοῖς ἐξῆς κατάδηλον γένηται, οἷας ἔξωθη ὅπτασις. Καὶ ἐπήγαγεν, Ὅτι ἐπίσχυσας μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός ἐση. Μηδὲ λοιπὸν ὁ δέδιθι, μηδὲ βλάβην τινὰ προσδοκῆσαι παρὰ τινος ὑπομένειν. Ὁ γὰρ τσοαύτην ἰσχὺν προσλαβὼν, ὡς καὶ μετὰ Θεοῦ δυναθῆναι παλαῖσαι σε, πολλῶν μᾶλλον τῶν ἀνθρώπων περίσῃ, καὶ ἀχείρωτος ἅπασι γενήσῃ.

γ. Ταῦτα ἀκούων ὁ δίκαιος, καὶ καταπλαγεῖς τοῦ πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενου τὸ μέγεθος, φησὶν· Ἀνάγγελόν μοι τὸ δρομά σου. Καὶ εἶπεν· Ἴνα τί ἐρωτᾷς τὸ δρομά μου; Καὶ εὐλόγησεν αὐτόν. Ἔσω, φησὶ, τῶν οικείων ὄρων μένε, καὶ μὴ ὑπέρθαινέ σου τὰ μέτρα. Εὐλογίας βούλει ἀπολαύσαι τῆς παρ' ἐμοῦ; Ἰδοῦ, ταύτην σοὶ δωροῦμαι. Εὐλόγησε γὰρ, φησὶν, αὐτόν. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ δρομά τοῦ τύπου ἐκείνου, Εἶδος Θεοῦ. Εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Ὁρῶς πόσον αὐτῷ θάρσος γέγονεν ἀπὸ τῆς ὀπτασίας τῆς γεγεννημένης; Ἐσώθη γὰρ μου, φησὶν, ἡ ψυχὴ, ἡ

^a Savil. male ἐρμηνεύεται, νόος ὄρων Θεόν, quod in uno tantum ms. habetur: νόος enim abest a caeteris omnibus. Legitur in Coisi. Esset potius ἀπὸ ὄρων Θεόν, vir videns Deum: ut quidam interpretantur, is, ἀπὸ, vii. Hebraice ὁ ἴδον Sed n primum deest in nomine Ἰσραὴλ.

^b Quinque mss. μηδὲνα λογόν, non male.

σχεδὸν ἀποτεθνηκυῖα ὑπὸ τοῦ δέους. Ἐπειδὴ ἰδεῖν κατηξιώθη πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὸν Θεόν, Ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Ἀρέτειλε δὲ αὐτῷ ὁ ἡλίος, ἡνίκα παρήλαθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ. Εἶδες πῶς τῇ ἀσθενείᾳ τῇ ἀνθρωπίνῃ συγκαταβαίνων ὁ Δεσπότης πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε τὴν οικείαν φιλανθρωπίαν ἐπιδείξασθαι; Καὶ μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητὲ, πρὸς τὸ τῆς συγκαταβάσεως μέγεθος, ἀλλ' ἐνόησον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου, ἡνίκα παρὰ τὴν δρῶν ἐκαθέζετο, ἐν ἀνθρώπου σχήματι μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐπεξενώθη τῷ δικαίῳ, προμηνύων ἡμῖν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτι μέλλει ἀνθρωπίνῃ μορφῇ λαμβάνων, οὕτω πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἐλευθεροῦν, καὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἐπαναγείναι.

Ἀλλὰ τότε μένε, ἐπειδὴ ἀρχὴ καὶ προοίμια ἦν, ἐν σχήματι φαντασίας ἐκάτω αὐτῶν ἐφαίνετο, καθάπερ καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου φησὶν· Ἐγὼ δρᾶσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χειρὶ προσφιλῶν ὁμοιωθῆν· ὅτε δὲ κατηξίωσε τὴν τοῦ δούλου μορφῇ ἀναλαβεῖν, καὶ τὴν ἀπαρχὴν τὴν ἡμετέραν ἀναδέξασθαι, οὐ φαντασία, οὐδὲ δοκίμη τὴν σάρκα ὑπέθευ, ἀλλ' ἀληθεία. Καὶ διὰ τοῦτο διὰ πάντων τῶν ἡμετέρων ἔλθειν κατεδέξατο, καὶ ἐκ γυναικὸς τεχθῆναι, καὶ βρέφος γενέσθαι, καὶ σπαργανωθῆναι, [566] καὶ γαλακτοτροφῆθῆναι, καὶ πάντα τὰ ἄλλα ὑποστῆναι, ἵνα πιστώσεται τῆς οἰκονομίας τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀποβῆναι τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα. Διὰ τοῦτο καὶ καθ' εἶδει ἐπὶ τοῦ πλοίου, καὶ ὁδοιπορεῖ, καὶ κοπιᾷ, καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ὑπομένει, ἵνα διὰ τῶν πραγμάτων πάντας πληροφορησάι δυναθῆ. Διὰ τοῦτο καὶ δικαστηρίῳ παρίσταται, καὶ σταυροῦται, καὶ θάνατον ὑπομένει τὸν ἐπενειδιστον, καὶ ἐν μνημεῖῳ τίθεται, ἵνα τὰ τῆς οἰκονομίας διὰ πάντων καταδέξῃ γένηται. Εἰ γὰρ μὴ κατὰ ἀλήθειαν τὴν σάρκα τὴν ἡμετέραν ἀνέλαβεν, οὐδὲ ἐσταυρώθη, οὐδὲ ἀπέθανεν, οὐδὲ ἐτάφη, οὐδὲ ἀνέστη. Εἰ δὲ μὴ ἀνέστη, πᾶς ὁ τῆς οἰκονομίας λόγος ἀνατέτραπται. Ὁρῶς εἰς ὅσην ἀτοπίαν ἐκπίπτουσιν οἱ μὴ βουλόμενοι τῷ τῆς θείας Γραφῆς κατακολουθεῖν κανόνι, ἀλλὰ τοῖς οικείοις λογισμοῖς ἅπαντα ἐπιτρέποντες; Ἄλλ' ὥσπερ ἐνταῦθα ἀληθεία ἐστὶ προφανῆς, οὕτως ἐπὶ τοῦ δικαίου τούτου φαντασία τις ἦν, δι' ἣς ἐχρῆν πληροφορηθῆναι τὸν δίκαιον, ὅσης ἀπολαύει τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας, καὶ ὅτι ἀχείρωτος ἐστὶ πᾶσι τοῖς ἐπιβουλεύειν ἐπιχειροῦσιν. Εἶτα ἵνα μηδὲνα τῶν εἰς τὸ ἐξῆς λάθῃ ἡ γεγεννημένη αὐτῷ ὀπτασία, Ἐπέσκαζε, φησὶ, τῷ μηρῷ αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου οὐ μὴ φάγωσιν υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ νεῦρον, ὃ ἐνάρκησεν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, ὅτι ἤψατο τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ Ἰακώβ, ὃ καὶ ἐνάρκησεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν δίκαιος ἐμέλλε πληρώσει τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοὺς χρόνους μεθίστασθαι τοῦ βίου, ἐχρῆν δὲ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένην εἰς αὐτὸν κηδεμονίαν, καὶ τὴν τσοαύτην συγκατάβασιν παντὶ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων γνῶριμον γενέσθαι, διὰ τοῦτο φησὶν· Οὐ μὴ φάγωσιν υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ νεῦρον τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ, ὃ ἐνάρκησεν. Εἰδὼς αὐτῶν τὴν πολλὴν ἀγνωμοσύνην, καὶ ὅπως ἐπιλανθάνονται τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, διὰ τοῦτο σοφισζόμενος διηνεκῆ αὐτοὺς ἔχειν τὴν μνήμην τῶν παρ' αὐτοῦ γεγεννημένων εὐεργεσιῶν, τὰ ὑπομνήματα φυλάττεσθαι αὐτοὺς ἐμχανήσασθαι διὰ τῶν τοιούτων παρατηρήσεων· καὶ τοῦτο διὰ πάσης τῆς Ἰσραφῆς ἐστὶν εὐρεῖν. Αὕτη γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἡ αἰτία τῶν πλείωνων παρατηρήσεων,

boch ; 23. et accepit eos, et transiit torrentem. 24. Relictus est autem Jacob solus, et luclabatur homo cum eo. Magna Domini clementia. Quoniam occursurus erat fratri, ut sciret reipsa quod nihil asperum laturus esset, in figura hominis luctari cum justo voluit. Deinde videns se vinci (a), 25. *Apprehendit*, inquit, *latitudinem femoris ejus*. Totum autem hoc factum est, ut se illius humilitati attemperaret, formidinem ex animâ justî eximeret, et persuaderet ei, ut citra angorem fratri occurreret. Nam cum tenuisset latitudinem femoris Jacob, *Emarcuit latitudo femoris Jacob, cum colluctaretur ille cum eo*. Deinde ut sciret Jacob virtutem ejus quem secum luctari putabat, dicit ad eum : 26. *Dimitte me ; ascendit enim aurora*. Sentiens igitur justus magnitudinem virtutis ejus, qui hæc sibi dixerat, dixit : *Minime te dimittam, nisi me benedixeris*. Magna consequutus sum, et quæ supra meam sunt dignitatem : non prius te relinquam, donec benedictionem a te accipiam. Deinde dicit, 27. *Quod nomen tuum est ?* Vide iterum quantum sese humiliet et attemperet. Num si non interrogasset, nescivisset justî nomen ? Sciebat utique : sed interrogatione vult ejus fiduciam solidare, et docere quis sit qui ei loquatur. Et postquam dixit, Jacob, 28. inquit : *Non vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum. Quoniam si contra Deum fortis fuisti, multo magis contra homines potens eris*. Vidisti quomodo ostendit totam causam, propter quam adeo se demisit, et simul docuit justum per nominis impositionem quis esset quem viderit et comprehenderit. *Non ultra enim vocaberis Jacob, sed Israel erit nomen tuum*. Israël autem, si quis interpretetur, sonat, Videns Deum. Quoniam sicut videre homini possibile est, Deum videre meruisti : propterea et hanc appellationem tibi impono, ut omnibus posteris manifestum sit, quam visionem assequutus fueris. Et subjicit : *Quoniam prævaluisti contra Deum, et contra homines potens eris : nihil amplius time¹, neque damnum aliquod exspectes, quod ab aliquo feras. Nam qui tantam virtutem accepisti, ut cum Deo luctari valueris, multo magis homines superabis, et invictus omnibus eris*.

3. His auditis justus obstupescens magnitudinem ejus qui secum colloquebatur, dicit ei : 29. *Annuntia mihi nomen tuum. Et dixit : Cur quæris nomen meum ? Et benedixit eum*. Intra tuos limites, inquit, mane, et ne transgrediaris mensuram tuam. Vis meam benedictionem obtinere ? Ecce eam tibi do. Dicit enim, *Et benedixit eum*. 30. *Et vocavit, inquit, Jacob nomen loci illius, Speciem Dei. Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea*. Vides quantum ei fiducia a visione sit inditum ? *Salva facta est anima*

¹ Quinque Mss., *neminem amplius time*.

(a) Hic series se lutricatam exhibere incipit : nam si ita se habeat, ut in Editis et in Manuscriptis omnibus legitur, Jacob ipse in lucta victus fuerit, ipse dixerit : *Dimitte me, ascendit enim aurora*. Et tamen non modo Hebraicus textus, omnesque Interpretes hæc verba dicunt esse ejus qui luclabatur cum eo ; sed ipse Chrysostomus in ra dicit, *Sentiens igitur justus magnitudinem virtutis ejus qui sibi hæc dixerat. Quamobrem videtur series aliquantum vitata esse. Ut est, textum, nullo suffragante Codice, mutare non ausi sumus*.

mea, quæ erat propemodum mortua præ timore. Quoniam videre mihi datum est Deum facie ad faciem, *Salva facta est anima mea*. 31. *Ortus est autem ei sol, quando præterit visio Dei*. Vidisti quomodo infirmitati humanæ Dominus sese attemperans, omnia agit et tractat, ut suam benignitatem declaret ? Et ne admireris, dilecte, quod tanta sit indulgentiæ illius magnitudo : sed cogita quomodo et patriarchæ, cum apud quercum sederet, in hominis figura cum angelis hospes fuerit, præsignans nobis jam multo antea et ab initio se humanam naturam suscepturum esse, ut sic omnem humanam naturam a diaboli tyrannide liberaret, et ad salutem reduceret.

Veritas incarnationis declaratur ; beneficiorum Dei monumenta in Scriptura.— Verum tunc quidem, quoniam initia et principia erant, in figura unicuique illorum apparebat, sicut ipse per alium prophetam dicit : *Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum (Osee 12. 10)* : quando autem dignatus est Dominus humanam formam suscipere, et primitias nostras recipere, non in figura neque apparentem tantum carnem, sed veram induit. Et capropter voluit per omnia nostra transire, ex muliere nasci, infans fieri, panniculis involvi, et lacte pasci, aliaque omnia ferre, ut dispensationis veritas credibilior esset, et hæreticorum ora obturarentur. Propterea et dormit in navi, et iter facit, et fatigatur, et omnia humana sustinet, ut per res ipsas certisque argumentis persuadeat omnibus. Propter hoc etiam tribunali adstat, et crucifigitur, mortemque sustinet ignominiosissimam, et in sepulcro ponitur, ut sua incarnatio per omnia fiat manifesta. Nam si non vere carnem nostram assumpsit : neque crucifixus est, neque mortuus, neque sepultus, neque resurrexit. Quod si non resurrexit, omnis de incarnatione sermo subversus est. Vides in quantum absurditatem incidunt qui divinæ Scripturæ canonem sequi nolunt, sed suis cogitationibus permittunt omnia ? Verum sicut hic perspicua est veritas, ita apud justum illum figura quædam erat, per quam justus multis argumentis certior fieret, quantum sui curam Deus haberet, et invictum se futurum esse omnibus qui sibi insidiarentur. Deinde, ut posteritati nota fieret ejus visio, *Claudicavit, inquit, femore suo*. 32. *Propter hoc non comedunt filii Israel nervum qui emarcuit, qui est super latitudinem femoris, usque in hunc diem : quia attingit nervum super latitudinem femoris Jacob, et emarcuit*. Quoniam enim justus impletis vitæ suæ annis, emigraturus erat ex hac vita : oportebat autem providentiam Dei in illum, et tantam Dei attemperacionem omni hominum generi declarari : *Ideo, inquit, non comedunt filii Israel nervum latitudinis femoris, qui emarcuit*. Sciens eorum admodum ingratham mentem, et quam facile oblivescantur Dei beneficia, perpetuo artibus quibusdam efficit ut monumenta habeant eorum quæ a se facta sunt, providetque ut illa monumenta per hujusmodi observationes custodiantur ; id quod per Scripturam totam invenies. Hæc enim maxima causa est plurima-

rum observationum, quod velit perpetuo futuras generationes meditari beneficia Dei, et non oblivione unquam oblitterantes ad suos errores recurrere : qui mos fuit Judæorum maxime genti peculiaris. Nam qui de beneficiis sæpe summam præ se tulerunt ingratam voluntatem, multo magis, nisi hoc fuisset factum, omnia quæ a Deo in ipsos facta sunt, e mente sua abjicissent. Cæterum videamus nunc quomodo fratri suo Jacobus occurrerit. Postquam enim ex iis quæ facta sunt, idoneam accepit consolationem et promissionem quod fortis futurus esset, et potens etiam contra homines, 1. *Elevatis oculis vidit, et ecce Esaü frater ejus, et quadringenti viri cum eo. Et divisit Jacob pueros ad Liam et Rachel, et duas ancillas. 2. Et posuit duas ancillas et pueros earum in principio, et Liam et pueros ejus postea, et Rachel ac Joseph postremos. 3. Ipse autem præcessit ante eos et adoravit super terram septies, donec appropinquavit ad fratrem suum (Cap. 28).* Vide quomodo divisione facta, ipse præ omnibus occurrit. *Et adoravit super terram, inquit, septies, donec appropinquavit ad fratrem suum : per gestus, et per adorationem fratrem in sui benevolentiam provocans : id quod et factum est. 4. Nam Esaü accurrens, inquit, amplexatus est eum, et osculatus est, prociditque in collum ejus : et flebant uterque.*

4. Vide dispensationem Dei : quod enim heri dicebam, id etiamnum dicam. Quando vult omnium Dominus suam erga nos declarare providentiam, eos etiam qui atroci in nos animo sunt, ovibus mansuetiores facit. Considera igitur quantam mutationem declarat Esaü. *Accurrit enim, inquit, in occursum ejus, et amplexatus eum osculatus est ; et fleverunt ambo. Vix tandem justus respiravit et timorem excussit, animosior factus. 5. Elevatis autem oculis, inquit, Esaü vidit mulieres et pueros, et dixit, Quid hæc tibi sunt? Videns enim fratris facultates, in admirationem adductus est, ideo et rogare voluit. Quid igitur justus? Filii, inquit, sunt, quibus misericorditer donavit Deus servum tuum. Vide quantum mansuetudinis robur : et quomodo per verborum modestam humilitatem illius indignationem fregit et mitigavit. 6. Et appropinquaverunt, inquit, ancillæ et filii. 7. Et adoraverunt Lia et Rachel. Et dixit : 8. Quid hæc tibi sunt, omnia castra illa quæ mihi obviam venerunt? Ille autem dixit : Ut inveniat servus tuus gratiam coram te.*

Humilitate vincit fratrem Jacob. — Considera, obsecro, quomodo humilitate ingenti fratrem devicerit : et quem putabat afflicti erga se hostiliter et atrociter, ita invenerit mansuetum ut voluerit in ministerium ejus omne officium suum declarare. 9. *Dixit enim, inquit, sunt mihi multa, frater, sint tibi tua. Verum neque hoc permisit Jacob, sed monstrans quanti faciat ejus amicitiam, inquit, 10. Si inveni gratiam coram te, accipe dona de manibus meis. Nam propter hoc videbam faciem tuam, quasi aliquis videat vultum Dei. Accipe, inquit, dona quæ a me tibi offeruntur. Cum tanta enim jucunditate vidi faciem tuam, cum quanta quis viderit Dei faciem. Hoc magni obsequii gratia dictum est a justo, ut eum demulceret, et ad frater-*

nam benevolentiam duceret. *Et beneplacitum mihi facies, hoc est, gratum mihi facies. 11. Accipe igitur benedictiones quas attuli tibi, quia misertus est mei Deus, et sunt mihi omnia. Ne detrectes, inquit, accipere. Hæc enim omnia a Deo mihi donata sunt, et hic mihi horum omnium suppeditor factus est. Per quæ placide et illum docuit, quanta erga se fuerit Dei providentia, et effecit ut magnam sibi reverentiam exhiberet. Et coegit eum, et accepit. Vide nunc mutationem. Et dixit Esaü, Profecti eamus in rectam : Hoc est, nunc simul iter faciamus. Ille autem causatus honestum prætextum : Dominus meus, inquit, scit quod filii mei teneriores, et oves, et boves fætæ sint : si igitur sequi ea cogam uno die, morientur. Non possum, inquit, acceleratus facere iter, sed cogor lente et pedetentim progredi, tam propter pueros quam propter pecudes, ut non labore plurimo pereant. Vade igitur, inquit, tu : ego autem parcens labori puerorum et pecudum, conveniam te in Seir. Quibus auditis frater : 15. Si vis, inquit, relinquam aliquos meorum apud te. Faciebat hoc in signum magni honoris et officii. Ille autem nihil tale accepit. Sufficit enim mihi, inquit, quod vere inveni gratiam coram te. Hoc unum mihi curæ erat, ut amicum te invenirem. Quoniam igitur hoc assequutus sum, non alterius juspiciam indigeo. 17. Et profectus, inquit, Jacob fecit sibi ipsi et jumentis suis tabernacula : propterea vocavit locum illum Tabernacula.*

5. *Moralis epilogus ; inimicos sibi conciliare magna virtus ; mansuetudo quantam vim habeat.* — Hæc audientes imitemur justum illum, et eandem exhibeamus humilitatem animi : et si qui sunt qui male erga nos afficiantur, non magis eorum accendamus iram, sed magna mansuetudine et humilitate tam verborum quam operum reprinamus eorum inimicitias, et indignatas eorum curemus animas. Vide enim sapientiam hujus justi, quomodo magna verborum efficacia ita Esaü demulsit, ut et ad eum colendum festinaret, et facere vellet omnia quæ ad ejus pertinebant honorem. Hoc vere summæ virtutis est, ut non solum eos qui bene in nos afficiuntur, magno studio diligamus, et eis omnibus modis serviamus : sed ut etiam eos qui nobis infesti esse volunt, assiduitate officiorum nobis conciliemus amicos. Nihil enim mansuetudine violentius. Nam sicut rogam vehementer incensum aqua injecta restinguit, ita et animum canino magis exardescentem, verbum cum mansuetudine prolatum extinguit : et duplex inde nobis lucrum accrescit, tum quod nos mansuetudinem exhibemus, tum quod fratris indignationem sedamus, et mentem ejus a turbatione liberamus. Quid enim, dic mihi? Annon reprehendis fratrem tuum et accusas ejus indignationem, quod hostiliter sit affectus erga te? Cur igitur non diversa via studes incedere, sed ipse magis irasci vis? Num potest igni ignis extingui? Repugnat hoc naturæ. Sic neque furor furore alio demulceri poterit unquam. Etenim quod igni est aqua, hoc est iræ mansuetudo et moderatio. Propterea et Christus dicebat discipulis : *Si diligentes vos diligitis, quam mercedem habetis (Matth. 5. 46)?* Deinde magis ad hoc color-

τὴ βούλευσθαι αὐτὸν ἀδιαλείπτως τὰς ἐξῆς γενεὰς μελετᾶν τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας, καὶ μὴ λήθην τούτων ποιησαμένους ἐπὶ τὴν οἰκίαν πλάνην πάλιν ἀνατρέχειν· μάλιστα γὰρ τοῦτο ἔθος τῶν τῶν Ἰουδαίων γένει. Οἱ γὰρ κατὰ παρ' αὐτὰς τὰς εὐεργεσίας πολλὰκις τὴν οἰκίαν ἀγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενοι, πολλῶν μᾶλλον εἰ μὴ τοῦτο ἐγένετο, πάντα ἂν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτοὺς γεγενημένα ἐξέβαλον τῆς οἰκείας διανοίας. Ἄλλ' ἴδωμεν λοιπὸν, πῶς τὰ τῆς συντυχίας γίνεται τῶ Ἰακώβ πρὸς τὸν ἀδελφόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀρκοῦσαν ἔλαβε παρὰ κληρὸν ἐκ τῶν γεγενημένων καὶ ἠπόσχεσιν ἐδέξατο ὅτι ἰσχυρὸς ἔσται, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς, Ἀναβλέψας, φησὶν, εἶδε, καὶ ἴδου Ἡσαῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ τετρακόσιοι ἄνδρες μετ' αὐτοῦ. Καὶ διεῖλεν Ἰακώβ τὰ παιδία ἐπὶ Λεῖαν καὶ Ῥαχὴλ καὶ τὰς δύο παιδίσκας. Καὶ ἔθετο τὰς δύο παιδίσκας καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν ἐν πρώτοις, καὶ Λεῖαν καὶ τὰ παιδία αὐτῆς ὀνόμαζεν, καὶ Ῥαχὴλ καὶ τὸν Ἰωσήφ ἐν [567] ἐσχάτοις. Αὐτὸς δὲ προῆλθεν ἐμπροσθεν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν ἐπτάκις, ἕως ἤγγικε τῶ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ὅρα πῶς τὴν διαίρεσιν ποιησάμενος, αὐτὸς πρὸ πάντων τὴν συντυχίαν ποιεῖται. Καὶ προσεκύνησε, φησὶν, ἐπὶ τὴν γῆν ἐπτάκις, ἕως οὐ ἤγγικε τῶ ἀδελφῷ αὐτοῦ· ἐφελκόμενος καὶ διὰ τοῦ σχήματος καὶ διὰ τῆς προσκυνήσεως τὸν ἀδελφὸν εἰς τὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν· ὃ δὴ καὶ γέγονε. Προσδραμών γάρ, φησὶν, Ἡσαῦ, καὶ περιλαβὼν αὐτὸν ἐφίλησεν, καὶ προσέειπεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ· καὶ ἔκλαυσαν ἀμφότεροι.

δ. Ὅρα Θεοῦ οἰκονομίαν· ὅπερ γὰρ χθὲς ἔλεγον, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ· ὅτι ὅταν βούληται ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐπιδείξασθαι, καὶ τοὺς ἀνημέρους πρὸς ἡμᾶς διακειμένους προβάτων ἡμερωτέρους ἐργάζεται. Σκόπεο τοίνυν, ὅσην μεταβολὴν ἐπιδεικνύται ὁ Ἡσαῦ. Προσέδραμε γάρ, φησὶν, εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ περιλαβὼν ἐφίλησεν· καὶ ἔκλαυσαν ἀμφότεροι. Μόλις ποτὲ ὁ δίκαιος ἀνέπνευσε, καὶ τὸν φόβον ἀπέσεισαστο, καὶ τῆς δειλίας ἐλευθερωθῆς, θαρσαλέωτερος γέγονεν. Ἀναβλέψας δὲ, φησὶν, Ἡσαῦ εἶδε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία, καὶ εἶπε· Τί ταῦτά σοι ἔστιν; Ὅραν γὰρ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν περιουσίαν, ἐξενίζετο καὶ ἐθαύμαζε· διὸ καὶ ἐρωτᾶν ἐβούλετο. Τί οὖν ὁ δίκαιος; Τὰ παιδία, φησὶν, οἷς ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν παιδῶ σου. Ὅρα πόση τῆς ἐπιεικείας ἡ ἰσχὺς, καὶ ὅπως διὰ τῶν βρῆμάτων ταπεινοφροσύνης ἔχεινον τὸν θυμὸν καταπράυνε. Καὶ προσήγγισαν, φησὶν, αἱ παιδίσκαι καὶ τὰ τέκνα, καὶ προσεκύνησαν ἡ Λεῖα καὶ ἡ Ῥαχὴλ. Καὶ εἶπε· Τί ταῦτά σοι ἔστι, πᾶσαι αἱ παρεμβολαὶ αὐταί, αἷς ἀπήνηται; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰρα εὖρη ὁ παῖς σου χάριν ἐναντίον σου.

Θεῖα μὲν πῶς τῇ ὑπερβολῇ τῆς ταπεινοφροσύνης καταβουλώσαστο τὸν ἀδελφόν καὶ ἂν ἐνόμιζεν ἀγρίως πρὸς αὐτὸν διακείσθαι, οὕτως εὖρεν ἡμερον, ὡς βούλευσθαι πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ πάντα τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπιδείξασθαι. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ἔστι μοι πολλὰ, ἀδείξέ, ἔστω σοι τὰ σά. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἠνέσχετο ὁ Ἰακώβ, ἀλλὰ δεικνύς ὅσην ποιεῖται σπουδὴν τοῦ εὐμενῆ αὐτὸν εἶναι, φησὶν· Εἰ εὖρηκα χάριν ἐναντίον σου, δέξαι τὰ δῶρα ἐκ τῶν χειρῶν μου. Ἔνεκεν γὰρ τούτου εἶδον τὸ πρόσωπόν σου, ὡς ἂν τις ἴδοι πρόσωπον Θεοῦ. Δέξαι, φησὶ, τὰ παρ' ἐμοῦ σοι δῶρα προσαιγόμενα. Μετὰ τσαύτης γὰρ περιχαρείας εἶδόν σου τὸ πρόσωπον, μεθ' ὅσης ἂν τις ἴδοι Θεοῦ πρόσωπον. Τοῦτο θεραπείας πολλῆς ἕνεκα ἐβρόθη παρὰ τοῦ δικαίου, ὥστε αὐτὸν καταμαλάξει, καὶ πρὸς τὴν ἀδελ-

φικὴν εὐνοίαν ἀγαγεῖν. Καὶ εὐδοκίσεις με, ἀντι τοῦ, Τὸ ἀρέσκον μοι ποιήσεις. Λάβε τοίνυν τὰς εὐλογίας, ἃς ἐνήνοχά σοι, ὅτι ἠλέησέ με ὁ Θεός, καὶ ἔστι μοι πάντα. Μὴ παραίτησέ, φησὶ, λαβεῖν. Ταῦτα γὰρ πάντα παρὰ τοῦ Θεοῦ μοι δεδορήται, καὶ αὐτὸς μοι τούτων ἀπάντων χορηγὸς γεγένηται. Διὰ τούτων ἡρέμα κάκεινον ἐδίδασκεν^a, ὅσης ἀξιοῦται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ παρεσκεύαζε πολλὴν τὴν περὶ αὐτὸν αἰδῶ ἐπιδεικνυσθαι. Καὶ παρεβιάσατο αὐτὸν, καὶ ἔλαβεν. Ὅρα λοιπὸν τὴν μεταβολὴν. Καὶ εἶπεν Ἡσαῦ· Ἀπάραντες πορευσώμεθα ἐπ' εὐθείαν, ἀντι τοῦ, Λοιπὸν κοινῇ ποιησώμεθα τὴν [568] ὁδοπορίαν. Ὁ δὲ αἰτεῖ, πρόφασιν εὐλογον εὐρηκώς· Ὁ κίριός μου, φησὶ, γινώσκει, ὅτι τὰ παιδία ἀπαιώτερα, καὶ τὰ πρόβατα καὶ αἱ βεῆς λογεύονται· ἐὰν οὖν καταδιώξω αὐτὰ ἡμέραν μίαν, ἀποθαρσύνεται. Οὐ δύναμαι, φησὶ, συντομώτερον ποιήσασθαι τὴν ἀποδημίαν, ἀλλ' ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἀναγκάζομαι ὁδοπορεῖν διὰ τε τὰ παιδία καὶ τὰ ποίμνια, ὥστε μὴ διαφθορῆναι τῶ πλείστῳ καμῆτι. Πορεύου οὖν, φησὶν, αὐτὸς, ἐγὼ δὲ κατὰ μέρος ὑποτεμνόμενος τῶν παιδίων τὸν κάματον καὶ τῶν ποιμνίων, οὕτω καταλήψομαι σε εἰς τὴν Σηεῖρ. Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀδελφός, Εἰ βούλει, φησὶ, καταλείπω τινὰς τῶν σὸν ἐμοὶ μετὰ σοῦ, πολλῆς τιμῆς καὶ θεραπείας καὶ τοῦτο δεῖγμα ποιούμενος. Ὁ δὲ οὐδὲ τοῦτο καταδέχεται· Ἀρκεῖ μοι, φησὶν, ὅτι ὄλων εὖρον χάριν ἐναντίον σου. Τοῦτό μοι ἦν περισπούδαστον, τὸ εὐμενῆ σε εὐρεῖν. Ἐπεὶ οὖν τούτου ἐπέτυχον, οὐδενὸς ἐτέρου δέομαι. Καὶ ἀπάρας, φησὶν, Ἰακώβ ἐποίησεν ἑαυτῷ σκηπῆς καὶ τοῖς κτήνεσιν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸν τόπον, Σηεῖρ.

ε'. Ταῦτα δὲ ἀκούοντες μιμνήμεθα τὸν δίκαιον τοῦτον, καὶ τσαύτην ἐπιδεικνύμεθα ταπεινοφροσύνην· καὶ ἐπειδὴ ὡς τινες πρὸς ἡμᾶς ἀηδῶς διακείμενοι, μὴ ἐπὶ πλέον ἐξάπτωμεν τὸν θυμὸν, ἀλλὰ τῇ πολλῇ ἐπιεικείᾳ καὶ τῇ ταπεινοφροσύνῃ, τῇ διὰ βρῆμάτων, τῇ διὰ πραγμάτων καταστέλλωμεν αὐτῶν τὴν ἔχθραν, καὶ ἰατρεύωμεν αὐτῶν τὴν ψυχὴν κεκακωμένην. Ὅρα γὰρ τὴν σοφίαν τοῦτο τοῦ δικαίου, ὅπως τῇ πολλῇ εὐνοίᾳ τῶν βρῆμάτων οὕτω τὸν Ἡσαῦ κατεμάλαξεν, ὡς καὶ πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ ἐπέγεισθαι, καὶ πάντα πρὸς τὴν τούτου τιμὴν βούλευσθαι ποιεῖν. Τοῦτο ἀληθῶς μεγίστης ἐστὶν ἀρετῆς, οὐχ ὅταν τοὺς γνησίως πρὸς ἡμᾶς διακειμένους ἀγαπᾶν σπουδάζωμεν, καὶ θεραπεύωμεν παντὶ τῶ ἀρπῶν, ἀλλὰ καὶ ὅταν τοὺς ἐπηρεάζειν ἡμῖν βουλομένους διὰ τῆς πολλῆς προσηκειᾶς ἐπισπώμεθα. Οὐδὲν γὰρ ἐπιεικείας σφοδρότερον. Ὅσπερ γὰρ τὴν πυρᾶν σφοδρῶς πολλὰκις ἐκκατομένην ὕδωρ ἐπιβλήθην κατέσβεσεν, οὕτω καὶ τὸν θυμὸν καμίνον σφοδρότερον ἐξαππόμενον λόγος μετ' ἐπιεικείας προῶν κατασθένυσσι, καὶ διπλοῦν ἡμῖν τὸ κέρδος γίνεται, ὑπὲρ ὧν τε αὐτοὶ τὴν ἐπιεικίαν ἐπιδεικνύμεθα, καὶ ὑπὲρ ὧν τοῦ ἀδελφοῦ τὸν θυμὸν καταπαύσαντες, τὸν λογισμὸν αὐτοῦ παραχῆς ἐλευθεροῦμεν. Τί γὰρ, εἰπέ μοι; Οὐχὶ μέμφη καὶ κατηγορεῖς τοῦ ἀελαφοῦ θυμομένου, καὶ ἔχθρῶς πρὸς σὲ διακειμένου; Τίνος οὖν ἕνεκεν οὐχὶ διὰ τῶν ἐναντίων αὐτὸς ἐργεσθαι σπουδάζεις, ἀλλὰ θυμοῦσθαι; καὶ αὐτὸς ἐπὶ πλείον βούλει; Μὴ γὰρ δυνατὸν πῦρ πυρὶ σβέννυσθαι; Οὐχ ἔχει φύσιν τὸ γεγεννημένον. Οὕτως οὐδὲ θυμὸν ἐτέρῳ θυμῷ καταπραυνέσθαι; δυνατὸν ἂν γέναιτό ποτε· ὅπερ γὰρ ἔστι τῶ πυρὶ τὸ ὕδωρ, τοῦτο τῶ θυμῷ ἐπιεικία καὶ πραΰτης. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς, Ἐὰν τοὺς ἀγαπῶ-

^a Ita sex mss., Sav. autem et Mor. ἐπιδίδασκεν. Sed melius quadrare videtur sine praepositione, ut habent mss.

τας ὑμᾶς ἀγαπᾶτε, τίνα μισθὸν ἔχετε; Εἶτα ἐντρέψαι βουλόμενος τῇ ἐπαγωγῇ, καὶ καθικέσθαι τῶν βουμῶν βουλομένων, φησὶν· *Ὁὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν;* Ὅντινα γὰρ ἂν λάβῃς τῶν βουμῶν, οὐχὶ τοῦτο διαπράττεται; [569] καὶ αὐτοὶ οἱ τελῶναι οὐχὶ τοῦτο διὰ σπουδῆς ἔχουσι; Τί γὰρ τελῶνων χεῖρον; Καὶ ὅμως τοῦτο παντὶ τρόπῳ εὐρήσεις παρ' αὐτοῖς πληρούμενον, καὶ οὐχ οἶόν τε τὸν ἀγαπώμενον μὴ καὶ ἀγαπᾶν. Ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴ καὶ ὑψηλοτέρους ὑμᾶς εἶναι βούλομαι, καὶ ἔχειν τι τούτων πλέον, οὐ τοῦτο παραινῶ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς ὀγαπᾶν. Ὅπερ ὁ μακάριος * οὗτος πρὸ τοῦ νόμου, πρὸ τῆς διδασκαλίας τῆς παρ' ἐτέρων, οἴκοθεν κινούμενος, διὰ τῆς ὑπερβαλλούσης ἐπιεικειᾶς πρότερον μὲν τοῦ Λάβαν περιέγρονε, νυνὶ δὲ καὶ τὸν ἀδελφού. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπῆλαυσε, ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ προεπεδείκνυτο. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς πείσωμεν αὐτούς, ὅτι κἂν μυριάκις σπουδάζωμεν, οὐδὲν οὐδέποτε κατορθώσαι δυνασόμεθα, εἰ μὴ καὶ τῆς ἀνωθεν βοήθειας ἀπολαύσωμεν. Ὅσπερ γὰρ, εἰ μὴ τῆς ἐκείθεν συμμαχίας ἀπολαύσωμεν, οὐδὲν ἰσχύομεν ποτε τῶν δεόντων κατορθώσαι· οὕτω πάλιν εἰ μὴ τὰ παρ' αὐτῶν εἰσενέγκωμεν, οὐ δύνασόμεθα τῆς ἀνωθεν ἀξιοῦσθαι βοήθειας. Διὸ σπουδάζωμεν καὶ τὰ παρ' αὐτῶν εἰσφέρειν, καὶ τὴν ἀνωθεν κηδεμονίαν ἐφέλκεσθαι, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας τὰ τῆς ἀρετῆς ἡμῖν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιτείνηται, καὶ πολλῆς ἀπολαύσωμεν τῆς ἀνωθεν χάριτος· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὐ τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ὁδῶσα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIΛΙΑ ΝΘ'.

Καὶ ἦλθεν Ἰακώβ εἰς Σαλήμ πόλιν Σηκίμων β, καὶ ἐκτίησεν τὴν μερίδα τοῦ ἀγροῦ παρὰ Ἐμῶρ τοῦ πατρὸς Συγέμ ἑκατὸν ἀμνῶν. καὶ ἔστησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραήλ.

α'. Εἴδετε γῆδες καὶ τοῦ κοινῷ τῶν ἀπάντων Δεσπότη τοῦ ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν, καὶ τῶν μαθητῶν τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀγνωμοσύνην. Εἴδετε μετ' ὅσης ἀνεγκλιτικῆς ἐπεστόμισεν αὐτῶν τὴν ἀνάσχυον τὸλμαν, τὴν ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἀπολογίαν ποιούμενος, καὶ δεικνύς ὅτι αὐτοὶ οἱ τὸν νόμον ἐκδικεῖν ἐθέλοντες, ἀγνοοῦσι τοῦ νόμου τὸ βούλημα, καὶ ὅτι τῆς ἀληθείας φανείσης ἐτι τῆ σικιὰ παρακαθῆσθαι ἠθέλον. Εἴδετε πῶς ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰς παρατηρήσεις νομικὰς ἀνελεῖν ἐσπούδαζε, διδάσκων αὐτούς ὅτι τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης φανέντος οὐκ ἐτι δυνατόν τὸ λυγχαῖον ἐνεργεῖν φῶς· ἡ γὰρ αὐγὴ τοῦ φωτὸς τοῦ ἡλιακοῦ προσβάλλουσα ἀποκρύπτει τοῦτο τὴν χρεῖαν. Ἐμάθετε πῶς δυνατόν ἀεὶ εὐορτάζειν, καὶ ἀππλάγχθαι τῆς τῶν καιρῶν παρατηρήσεως. Διὸ γὰρ τοῦτο παρεγένετο ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, ἵνα ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ τῆς τῶν καιρῶν ἀνάγκης, καὶ παρασκευάσῃ ὑψηλότερα πέτεσθαι, καὶ ἐν οὐρανῷ λοιπὸν ἔχειν τὸ πολίτευμα, καὶ ἀνθρώπους ὄντας τὴν [570] τῶν ἀγγέλων μιμεῖσθαι πολιτείαν, καὶ καταγελάξῃ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Φέρε δὴ σήμερον, εἰ δοκεῖ, ἐπὶ τὴν ἀκολοθεῖαν τῶν πρώτων

ἡμῖν εἰρημένων ἐκ τῶν τοῦ μακαρίου Μωϋσέως βημάτων ἐπανελθόντες, ἐκεῖθεν ὑμῖν παραθῶμεν ἐστίασιν. Ἰστε γὰρ ὅτι ἐπανελθόντες ἐκ Μεσοποταμίας τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν συντυχίαν ποιησάμενοι, καὶ μετὰ τοῦτο διαχωρισθέντες, καὶ ἐκεῖθεν μὲν εἰς τὴν Σηεῖρ ὀρμήσαντος, τοῦ δὲ Ἰακώβ τὰς σκηνὰς πηξάμενοι, καὶ τὸν τόπον ἀπὸ τοῦ συμβάντος ὀνομάσαντος Σκηπὰς, ἐνταῦθα τὸν λόγον καταλύσαμεν· διὸ χρὴ τὰ ἐξῆς ἐπελθόντες κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν τὴν διδασκαλίαν ὑμῖν παραθεῖναι τὴν πνευματικῆν. Ἐν ἀδείᾳ γὰρ ὁλοπὸν γεγονῶς ὁ δίκαιος, καὶ ἐλευθερωθεὶς πάσης ἀγωνίας, ἦλθε, φησὶν, εἰς πόλιν Σηκίμων, καὶ ἐκτίησεν τὴν μερίδα τοῦ ἀγροῦ παρὰ Ἐμῶρ τοῦ πατρὸς Συγέμ ἑκατὸν ἀμνῶν * καὶ ἔστησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραήλ. Μὴ ἀπλῶς παρατρέχωμεν τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς. Εἰ γὰρ οἱ τὰ ψήγματα τοῦ χρυσοῦ ἐκ τῆς γῆς ἀνορύττοντες, πάντα πόνον ὑπομένουσι, καὶ πάντων ἀνέχονται τὸν δυσχερῶν, ὥστε δυνηθῆναι τῆς γῆς χωρίσαι τὸ χρυσίον· πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς δίκαιον ἂν εἴη τὰ λόγια τοῦ Πνευμάτος διερευνηθῆναι, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ὀφέλιαν καρπωσάμενους, οὕτως ἐντεῦθεν ἐξείναι. Ἐννοεῖ μοι τοῖνον τοῦ θαυμαστοῦ τούτου ἀνδρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ὅπως τοσαύτης ἀπολαύων τῆς ἀνωθεν βοήθειας, καὶ ὀρῶν αὐτοῦ τὴν περιουσίαν αὐξομένην^d, τὴν τῶν θρεμμάτων λέγω, καὶ τοσοῦτων παίδων χορὸν αὐτῷ περιστώτα, οὐ περὶ οἰκοδομὰς λαμπρὰς αὐτὸν ἐξέδωκεν, οὐδὲ ἀγροῦς καὶ κώμας ὠνήσασθαι ἐσπούδαζε δυναμένους ἀρκέσαι πρὸς τὴν διανομήν τῶν παίδων. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα οἱ νῦν ἡμῖν προσβάλλονται, καὶ ἕνα πολλὰκις τις ἐσχηκῶς υἱὸν μυρία τὰ τάλαντα χρυσοῦ συλλέγειν ἐσπούδαζει, καὶ ἀγροῦς ὠνήσασθαι καὶ οἰκοδομὰς περιφανεῖς κατασκευάζειν. Καὶ εἴθε ἐκ δικαίων πόνων, καὶ ἀνευ ἀδικίας τούτων τὴν περιουσίαν συνέλεγεν· ἀλλὰ τὸ βαρὺ καὶ πάντων δεινότερον, ὅτι ἐτέρους ἀρπάξων, καὶ πλεονεκτῶν, καὶ πράγματα συρράπτων, οὕτω τὰς ἐτέρων οὐσίας εἰς αὐτὸν μεθίστηται. Καὶ ἐάν τις ἐρηται· Τίνος ἕνεκεν ἡ τοσαύτη τῶν χρημάτων μαγία; εὐθέως τὸν παῖδα προσβάλλεται, καὶ διὰ τὴν περὶ ἐκεῖνον εὐνοίαν ταῦτα φρεῖ διαπράττεσθαι. Καὶ οὗτος μὲν κἂν παῖδα προσβάλλομενος ταῦτα ἀφοσιούται, εἰκῆ καὶ μάτην. Εἰσὶ δὲ οἱ μὴδὲ παῖδας ἔχοντες μεμῆνασι περὶ τὴν τῶν χρημάτων συλλογὴν, καὶ μυριάκις ἂν ἔλοινο τὰ ἀνήκεστα ὑπομείναι, ἢ ἕνα ὀβολὸν προέσθαι τινὶ τῶν δεομένων. Ἀλλ' ὁ δίκαιος οὗτος οὐδὲν τοιοῦτον ἐβουλεύσατο, οὐδὲ ἐνενοήσεν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα εἶδει βραχὺν ἀγρὸν ὠνήσασθαι, ἑκατὸν ἀμνῶν δούς, οὕτω τοῦ ἀγροῦ τὴν μερίδα ὠνήσατο παρὰ Ἐμῶρ τοῦ πατρὸς Συγέμ. Καὶ ὅρα τὸν ἀνδρὸς τὸ φιλόθεον, καὶ τίνος ἕνεκεν ἀγρὸν λαβεῖν ἐσπούδαζε. Καὶ ἔστησεν ἐκεῖ, φησὶ, θυσιαστήριον, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραήλ· καὶ τοῦ ἀγροῦ τὴν μερίδα δι' οὐδὲν ἕτερον ὠνήσατο, ἢ ἵνα τὰς εὐχαριστίας [571] ἀνεγκῆ τῷ κοινῷ πάντων Δεσπότη. Τοῦτον ἄπαντας ἐχρῆν ζηλοῦν τοὺς ἐν τῇ χάριτι τὸν πρὸ τοῦ νόμου, καὶ μὴ οὕτω μαλίνεσθαι περὶ τὴν τῶν χρημάτων συλλογὴν. Τίνος γὰρ ἕνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ αὐτῷ τοσαῦτα φορτία ἀκανθῶν συνάγεις, καὶ τοῖς παιδίοις τοῖς σοῖς ὕλην κακίας καὶ ὑπόθεσιν καταλιπέμων οὐκ αἰσθάνη; Οὐκ οἶδας ὅτι σοῦ μᾶλλον κηδεταί τοῦ σοῦ παιδός, ὃ

* Ὅπερ ὁ μακάριος. Savil. : « Vel legendum ὅπερ, ut sit datus instrumenti, vel suppletum ποιήσας, aut tale aliquod participium, a quo regatur accusativus ὅπερ. »

β Savil. εἰς πόλιν Σικίμων. Quinque. mss. εἰς πόλιν Σικίμων. Morel. εἰς exemplaria τῶν O' ut in textu.

c Ἐκατὸν ἀμνῶν, centum agnis. In Hebraico legitur תְּשֵׁעַת פִּינֹסֶת : alii vertunt, centum nummis.

d Alii αὐτανόμηνην.

tari et reprehendere negligentes volens, dicit: *Nonne et publicani idem faciunt? Quenecumque enim ignavorum sumpseris, nonne hoc facit? Nonne et publicani magno studio hæc faciunt? Quid autem publicano deterius? Attamen invenies eum hoc omnibus modis observare, et non est possibile ut non redamet qui amatur. Ego autem quia et excelsiores vos esse volo, et aliquid amplius habere, non hoc admoneo, sed ut inimicos diligatis. Id quod beatus ille ante legem, ante doctrinam ab aliis acceptam sponte sua fecit: et propter excellentem mansuetudinem prius superavit Laban, nunc autem et fratrem. Nam licet superno præsidio fretus fuerit, attamen quod suum erat prius exhibuit (a). Ita sane et nos persuadeamus nobis, licet nullies enitatur, nihil tamen prorsus recte agere posse, nisi superno auxilio adjutos. Sicut enim nisi illo subsidio fruamur, nihil unquam possumus recte agere: ita nisi quod nostrum est attulerimus, non poterimus supernum auxilium obtinere. Demus igitur operam ut et nostra asseramus, et supernum favorem alliciamus, ut et ex nostro studio et ex Dei benignitate et virtutes nostræ quotidie crescant, multaque superna fruamur gratia. Quod nobis omnibus concedatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.*

HOMILIA LIX.

Et venit Jacob (b) in Salem civitatem Secimorum¹, et emit partem agri ab Emor patre Sychem centum agnis: et erexit ibi altare, et invocavit Deum Israel (Gen. 35. 18-20).

1. Vidistis heri et nostri omnium Domini eximiam clementiam, et discipulorum philosophiam, et Judæorum ingratum animum? Vidistis quanta cum patientia eorum impudentem audaciam obmutescere coegit, cum suos excusaret discipulos, monstrans ipsos qui legem vindicare volebant, legis voluntatem ignorare, et irradiante veritate, adhuc umbræ assidere velle? Vidistis quomodo jam inde ab initio observationes legales auferre studebat, docens eos, exorto sole justitiæ, lucernæ lumen nihil jam efficere posse? Jubar enim solaris luminis quod accedit, hoc tegit, et videri non sinit. Didicistis quomodo possibile sit, ut feriæ perpetuæ agantur, et a temporum observatione liberemur. Nam propter hoc venit Dominus noster, ut nos liberaret a temporum necessitate: et efficeret, ut alius evolarem, et jam in cælo haberemus municipatum, et cum adhuc homines sumus, Ange-

¹ Juxta Savil. legendum esset, *Sicimorum*; et juxta quibusque MSS., *Sicimorum*.

(a) Nota quæ sequuntur contra eos qui Chrysost. Pelagio favere dicunt.

(b) Hanc homiliam habuit postridie, ut initio ait, quam affiani habuerat, ubi Domini clementia, et discipulorum philosophia exhibebatur, Judæorum ingratus animus declarabatur, incusantium discipulos; qua de re incusarent haud difficile est augurari, quod fame laborantes dum per sata transirent Sabbalto spicas vellerent et comederent, quam vivendi frugalitatem hic et aliis in locis Chrysostomus philosophiam vocat. Judæorum vero audaciam coercuit Christus, ut ibidem narrat Chrysostomus. Homiliam porro hic memoratam amissimus.

lorum imitarem vitam, ac res humanas omnes irrideremus. Age hodie, si videtur, seriem verborum beati Mosis sequentes, ea quæ superioribus diebus dicta sequuntur, tractemus, et inde vobis apponamus convivium. Scitis enim nos, cum redisset ex Mesopotamia Jacob, et occurreret fratri, et iterum ab eo separaretur, et ille quidem in Seir montem contenderet, Jacob autem tabernacula figeret, et locum ab eventu Tabernacula vocaret, sermonem hic missum fecisse: ideo opus est ut sequentia pro viribus nostris tractantes, doctrinam vobis relinquamus spirituales. Securus enim tandem factus justus, et ab omni mentis angore liberatus, 18. *Venit, inquit, in civitatem Secimorum*, 19. *et emit partem agri ab Emor patre Sychem centum agnis*¹: 20. *et erexit ibi altare, et invocavit Deum Israel.* Ne prætereamus obiter ea quæ in divinis Scripturis sunt contenta. Nam si qui auramenta e terra effodiunt, nulli labori parant, et omnia gravia ferunt, ut possint aurum a terra separare: multo magis justum fuerit ut scrutemur eloquia Spiritus, et utilitatem quæ inde est percipiamus, et sic hinc exeamus. Cogita, obsecro, eximii istius viri philosophiam, quomodo tanto auxilio superne fruens, et videns augeri facultates suas, pecora dico, et tantum numerum filiorum circumstantem, non exstruendis ædificiis amplis et præclaris fuit occupatus, neque agros et villas emere curavit, quæ sufficere possent ut distribuerentur filiis. Hæc enim et similia agere solent qui nos opibus antecellunt: et sæpe qui unum tantum habet filium, decem millia talentorum auri colligere quærit, ut agros emat, et domus claras exstruat: et utinam æros colligeret; sed quod grave est, et omnium gravissimum, ab aliis rapit, alios circumvenit, aliis lites movet, et ita alienas facultates suas facit. Et si quis dixerit: Ad quid tanta ad colligendas opes insania? ille statim filium prætexit, et dicit se talia operari ob suum in illum amorem. Et ille quidem tametsi puerum prætexens, hæc utcumque expiat, frustra tamen et incassum. Sunt autem qui neque pueros habent, et insanunt ut pecunias colligant: et inallent gravissima ferre, quam unum obolum indigentibus erogare. Sed justus ille nihil simile consultavit, neque cogitavit: sed cum parvo opus haberet agro, centum agnis datis, partem agri emit ab Emor patre Sychem. Et vide pietatem, religionemque viri, qua de causa agrum emere studuerit. *Et erexit ibi, inquit, altare, et invocavit Deum Israël*: et agri partem emit nulla alia de causa, quam ut gratias ageret communi nostri omnium Domino. Illum oporteret imitari omnes qui sub gratia sunt, qui fuit ante legem; et non sic insanire in pecuniarum collectionem. Quare enim, dic mihi, et tibi ipsi hæc onera spinarum congregas, filiisque tuis materiam et occasionem malitiæ te relinquere non advertis? Nescis Dominum majorem, quam tu habeas, filii tui curam

¹ In Hebraico legitur *במאת קשמה*: alii vertunt, *centum nummis*.

gerere, tu autem tamquam illius majorem curam gerens, occasiones illi relinquere studes, quæ submergere animam ejus valeant?

Juventus ad malum proclivis.—An nescis juventutem per seipsam ad ruinam proclivem esse, et ad malitiam levi momento inclinari? quando autem et opum affluentiam acceperit, multo magis ad malum proruit. Sicut enim ignis cum fomitem invenit, validioribus flammis exurgit: ita et quando in juvenem materia pecuniarum incidit, tantam accendit fornacem, ut animam juvenis totam inflammet. Quando nam poterit talis homo continentia curam habere, et intemperantiam fugere, ac laborem pro virtute, vel aliud spirituale quiddam suscipere?

2. *Divitiarum vanitas.*—Annon audis Christum dicentem: *Curæ hujus sæculi et deceptio divitiarum suffocant mentem, ac sterilis fit (Matth. 13. 22)*, quæ omnia spinas nominavit? Nam cum dixisset in parabola seminis, aliud ex seminibus in spinas incidisse, deinde discipulis interpretans quænam sint spinæ, inquit: Sollicitudo hujus sæculi et deceptio divitiarum suffocant mentem, et sterilis fit (*Matth. 13; et Luc. 8*). Et bene spinis comparavit sollicitudinem hujus sæculi. Sicut enim spinæ non sinunt semen emicare, sed densitate sua seminatum supprimunt: ita et curæ temporales, spirituale semen, quod in anima seminatur, non sinunt fructum afferre: sed adurunt et suffocant sicut spinæ, nec sinunt spirituale semen crescere. *Et deceptio divitiarum.* Recte dixit deceptionem divitiarum: etenim vere deceptio est. Quæ enim utilitas tot talentorum, et tantæ pecuniæ? Profecto, inquit, magnam præbet lætitiarum possessio. Qualem lætitiarum? Et quid dico lætitiarum? Nonne maxime intemperativam tristitiam et mœrorem multum parit? nondum dico magnam illam et in futuro repositam propter ipsas poenam: sed de his loquor quæ in præsentia vita contingunt, nempe ne voluptatem quidem ullam hanc vere habere posse, sed potius quotidianas turbationes et amaritudines. Nec mare fluctibus ita intumescit, ut talem animam a cogitationibus et affectionibus infestari, et in omnes tam suos quam alienos male affici videmus. Et si quando partem illorum auferat aliquis: multa enim accidunt, et multi insidiantur, nempe famulorum malignitas, potentiumque violentia; tunc utique invenies illos vitam sibi acerbam ducere. Qualibus igitur lamentis tales non fuerint digni, qui omnia facere student quæ sibi noceant, et in perniciem animæ suæ talia colligere volunt? Verum, si videtur, talibus relicta ad historiam justis hujus redeamus, et videamus sequentium seriem. *Erexit, inquit, altare in parte agri, et invocavit Deum Israël, et postea in Secimis domicilium habere voluit.* Sed vide iterum quomodo justus et hic suam mansuetudinem declarat. *Et quid accidit? 1. Egressa est autem, inquit, Dina filia Liæ, ut videret filias indigenarum. 2. Et ut vidit eam Sychem filius Emor, dormivit cum ea, 3. et dilexit virginem, et loquutus est ei juxta mentem virginis (Cap. 34).* Vidisti quantum sit juvenis malum, quando rectæ rationis freno caret?

Vidit enim virginem, et totus propter aspectum amore correptus, concupiscentiam opere complevit, et loquutus est ei juxta mentem virginis. Quid est, juxta mentem virginis? Quoniam juvenis erat puella, ejusmodi verba, inquit, cum ea loquutus est, quæ sufficiebant ad conciliandum sibi eam. Et inquit ad patrem: 4. *Accipe mihi puellam hanc in uxorem.* Audivit autem Jacob factum, et tunc leviter tulit, expectans fratrum ejus adventum. Erant enim in pascuis. 5. *Et siluit, inquit, Jacob, donec venirent illi. 6. Cum autem venisset Emor ad Jacob, 7. venerunt et fratres Dinae, et cum audivissent quæ facta erant sorori suæ, compuncti sunt.* Quid est, compuncti sunt? contristati sunt, remque intolerabilem esse putaverunt et gravissimam, eratque eis mœrendi magna occasio. *Magna enim, inquit, eos tristitia afficiebat, quod rem turpem fecerat in Israël Sychem, qui dormiverat cum filia Jacob.* Vides filiorum continentiam? turpitudinem maximam hoc factum reputabant? Vidisti quomodo justus pueros suos erudit ad virtutem? Quomodo item filius Emor suam concupiscentiam opere complens, fit patri et toti civitati pernicii auctor? Sed prius audiamus quæ Emor ad eos dixerit, et postea scietis fratrum Dinae versutiam, et quomodo vindicare studuerunt injuriam sorori illatam. 8. *Et loquutus est eis Emor dicens: Sychem filius meus prælegit anima filiam vestram.* Vide quomodo jam præsignat perniciem se comprehensuram. *Prælegit enim, inquit, anima: hoc est, animam suam exposuit pro filia vestra.* Ille quidem dicebat concupiscentiam ejus, quam erga puellam habebat: paulo post autem didicit, hanc suæ et omnium qui ibi erant, perditionis fore occasionem. Quia igitur ille virginem sic deperibat, *Date, inquit, istam illi uxorem, 9. et affinitatem contrahite nobiscum: filias vestras date nobis, et filias nostras accipite filiis vestris, 10. et inter nos habitate. Et ecce terra lata est coram vobis, habitate et negotiamini in ea, et in ea possessiones habete.* Vide patrem, quantum propter filii amorem habet erga peregrinos benignitatem, et quomodo eos conciliare sibi vult, data eis in omni regione sua potestate. Et hæc quidem egit pater: filius autem quia vidit patris erga se studium, et quomodo omnia facere paratus fuerit, ut impleretur quod cupiebat, adjicit quod suum est, dicitque ad Jacob et ad fratres puellæ: 11. *Inveniam gratiam coram vobis, et quidquid dixeritis, dabimus: 12. Multiplycatis dotem, et dabo secundum quod dixeritis mihi, et dabitis mihi puellam hanc in uxorem.* Vidisti patrem propter studium et curam in filium obnixè precari, juvenemque prompte omnia promittere, ut puella potiretur?

3. Hæc enim, hæc perniciosa affectio omnia suscipienda libidine diffidenti persuadet, donec in inferni profundum ducat. Et vide, obscuro: senior quidem Jacob hæc audiens silet, et pro sua mansuetudine nihil loquitur: sed vim filia factam patienter fert. 13. *Filii autem Jacob dixerunt Sychem et Emor patri ejus dolose, et loquuti sunt illis, quod coinquinarent Dinam sororem suam.* Considera hic quomodo propter unius

δὲ ὡς πλείονα τὴν περὶ αὐτὸν ἐπιδεικνύμενος πρό-
νοιαν, ἀφορμὰς αὐτῷ καταλιπεῖν σπουδαίεις τὰς δυ-
ναμένας ὑποβρύχιον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἐργάσασθαι;

Ἡ οὐκ ἔσθα ὅτι ἡ νεότης καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν
εὐδολισθὸν ἐστὶ πρῶγμα καὶ ὑξύβροτον πρὸς κακίαν;
Ὅταν δὲ καὶ χρημάτων περιουσίαν προσλάβῃ, πολλῶ
μᾶλλον ἐπιβρεπέστερον τὸ κακὸν γίνεται. Καθάπερ
γὰρ πῦρ ὕλην προσλαβὼν, σφοδροτέραν ἀνάπτει τὴν
φλόγα· οὕτω καὶ ἡ νεότης καθάπερ πυρὰν τὴν ὕλην
τῶν χρημάτων δεξαμένη, τοσαύτην ἀνάπτει τὴν κά-
μινον, ὡς δλόκληρον ἐμπρῆσαι τοῦ νέου τὴν ψυχὴν.
Πότε γὰρ ὁ τοιοῦτος δυνήσεται σωφροσύνης ἐπιμελή-
σασθαι, καὶ ἀκολασίαν φυγεῖν, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς
ἀρετῆς πόρους ἀναδέξασθαι, ἢ τι ἕτερον πνευματικόν;
β'. Ἡ οὐκ ἀκούεις τοῦ Χριστοῦ, ὅτι Ἡ *μέριμνα τοῦ*
*αἰῶνος τούτου καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλοῦτου συμπί-
πτει τὸν λογισμόν, καὶ ἀκαρπος γίνεται*· ἃς καὶ
ἀκάνθας ὠνόμασεν; Εἰπὼν γὰρ τὸ ἐν μὲν τοῦ σπόρου
εἰς τὰς ἀκάνθας ἐμπειπωμέναι, εἶτα ἐρμηνεύων τοὺς
μαθηταῖς τίνες εἰσὶν αἱ ἀκανθαί, φησὶν· Ἡ *μέριμνα*
τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλοῦτου
*συμπνίγει τὸν λογισμόν, καὶ ἀκαρπος γίνε-
ται*. Καὶ καλῶς ἀκάνθαις παρείκασε τὴν μέριμναν τοῦ
αἰῶνος τούτου. Καθάπερ γὰρ αἱ ἀκανθαί οὐκ ἕως προ-
χύψαι τὸν σπόρον, ἀλλὰ τῇ πυκνότητι συμπίπτουσι
τὸ καταβλήθῃν· οὕτω καὶ αἱ μέριμναι αἱ βιωτικαί
τὸν σπόρον τὸν πνευματικόν, ἐπειδὴν εἰς τὴν ψυχὴν
καταβλήθῃ, οὐκ ἀφίδια καρπὸν ἐνεγκεῖν, ἀλλὰ συγ-
καίουσαι καὶ συμπίπτουσαι, καθάπερ αἱ ἀκανθαί, οὐκ
ἕως προχύψαι τὸν σπόρον τὸν πνευματικόν. Καὶ ἡ
ἀπάτη, φησὶ, τοῦ πλοῦτου. Καλῶς εἶπεν ἀπάτην
τοῦ πλοῦτου· καὶ γὰρ πρὸς ἀπάτην ἐστὶ. Τί γὰρ
ἕφελος τῶν τοσοῦτων θαλάντων, καὶ τῆς τοσαύτης
τῶν χρημάτων περιβολῆς; Ναί, φησὶ· πολλὴν τὴν
εὐφροσύνην παρέχει τὸ κεκτῆσθαι. Ποίαν εὐφροσύνην;
Καὶ τί λέγω εὐφροσύνην; Οὐχὶ τοῦτο μάλιστα τὰς
ἀκαίρους ἀθύμιας, τὰς πολλὰς ἀηδίας τίκεσθαι πα-
ρασκευάζει; Καὶ οὕτω λέγω τὴν διὰ τὰ ταῦτα κλάσιν
ἐπηρητημένην, ἀλλ' ἀπλῶς τὰ ἐν τῷ παρόντι βίω, ὅτι
οὐδὲ ἕδονη τὸ πρᾶγμα ἔχειν δύναται, ἀλλὰ καθημε-
ρινὰς ταραχὰς καὶ ἀηδίας. Καὶ οὐκ οὕτω τὴν θάλατ-
ταν ἔστιν ἰδεῖν πρὸς τὰ κύματα κορυφουμένην, ὡς
τὴν τοιαύτην ψυχὴν ὑπὸ τῶν λογισμῶν καὶ τῶν παθῶν
πολιορκουμένην, καὶ πρὸς ἅπαντας καὶ οἰκείους καὶ
ἄλλοτρίους ἀηδὺς διακειμένην. Καὶ ἐάν ποτε κἂν μέ-
ρος τι τούτων ὑφέληται τις (πολλὰ γὰρ τὰ συμπί-
πτοντα, καὶ πολλοὶ οἱ ἐφεδρεύοντες, καὶ οἰκετῶν
κακουργίαι, καὶ δυναστευόντων ἐπήρειαι), τότε δὴ,
τίτε εὐρήσεις τοὺς τοιοῦτους ἀβίωτον τὴν βίον ἡγου-
μένους. Ποίαν οὖν οὐκ ἂν εἶεν [572] θρήνων οἱ τοιοῦ-
τοὶ ἄξιοι, οἱ καθ' ἑαυτῶν ἅπαντα πράττειν σπουδαί-
ζοντες, καὶ ἐπὶ λύμῃ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ταῦτα συλ-
λέγειν βουλόμενοι; Ἀλλ', εἰ δοκεῖ, τούτους καταλι-
πόντες, ἐπὶ τὴν κατὰ τὸν δίκαιον ἱστορίαν ἐπανελθω-
μεν, καὶ ἴδωμεν τῶν ἐξῆς τὴν ἀκολουθίαν. Ἔστησε,
φησὶ, *θυσιαστήριον* ἐν τῇ μερίδι τοῦ ἀγροῦ, καὶ
ἐπέκαλεσάτο τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ, καὶ λοιπὸν ἐν Ση-
κίμοις τὴν οἰκίαν ἐβουλεύσατο ποιήσασθαι. Ἀλλ'
ὅρα πάλιν ὅπως ὁ δίκαιος καὶ ἐναυθα τὴν οἰκίαν
ἐπιείκειαν ἐπιδεικνύεται. Τί γὰρ; Ἐξῆλθε, φησὶ,
Δαίτα ἡ θυγάτηρ Λείας, ἴδεν τὰς θυγατέρας τῶν
ἐγγχωρίων. Καὶ ἴδων αὐτὴν Συγέμ ὁ υἱὸς Ἐμῶρ,
ἐκοιμήθη μετ' αὐτῆς, καὶ ἠγάπησε, φησὶ, *τὴν παρ-
θένον, καὶ ἐλάλησεν αὐτῇ κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς*
παρθένου. Εἶδες ὅσον ἐστὶν ἡ νεότης κακὸν, ὅ ἐπει-

δὴν μὴ ἐχη χαλινόν, τὸν εἰσεβῆ λογισμόν; Εἶδε
γὰρ, φησὶ, τὴν κόρην, καὶ ὅλος ὑπὸ τῆς βίβως ἔρω-
τος γεγονώς, τὴν ἐπιθυμίαν εἰς ἔργον ἐξήγαγε, καὶ
ἐλάλησεν αὐτῇ κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς παρθένου.
Τί ἐστὶ, *κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς παρθένου*; Ἐπειὴ
νέα ἦν ἡ κόρη, ἐκεῖνα, φησὶν, αὐτῇ διελέχθη. ἃ
ἦν ἱκανὰ ἐπισπάσασθαι καὶ ἐλεῖν αὐτήν. Καὶ φησὶ
πρὸς τὸν πατέρα· *Λάβε μοι τὴν παιδικὴν ταύ-
την εἰς γυναῖκα*. Ἦκουσε δὲ ὁ Ἰακώβ τὸ γεγονός,
καὶ τῶς πρῶως ἔφερεν, ἀναμένων τῶν ἀδελφῶν αὐ-
τῆς τὴν παρουσίαν. Ἦσαν γὰρ ἐν τοῖς ποιμνίοις.
Καὶ παρσιώπησε, φησὶν, *Ἰακώβ ἕως τοῦ ἐλθεῖν*
αὐτοῦς. Παραγενομένου δὲ τοῦ Ἐμῶρ πρὸς τὸν
Ἰακώβ, ἦλθον καὶ οἱ ἀδελφοὶ τῆς Δείνας· καὶ
*ἀκούσαντες τὰ γεγενημένα εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐ-
τῶν, κατενύγησαν*. Τί ἐστὶ, *κατενύγησαν*; Ἐλυπή-
θησαν, οὐκ ἀνεκτὸν αὐτοῖς ὤφθη, ἀλλὰ καὶ πάνυ χα-
λεπὸν, καὶ λύπης αὐτοῖς ὑπόθεσις γέγονε. *λυπηρὸν*
γὰρ, φησὶν, *ἦν αὐτοῖς σφόδρα, ὅτι ἀσχημον ἐποίη-
σεν ἐν Ἰσραὴλ Συγέμ, κοιμηθεὶς μετὰ τῆς θυγα-
τρὸς Ἰακώβ*. Ὅρᾳς τῶν παίδων τὴν σωφροσύνην;
Μεγίστην ὕβριν τὸ πρᾶγμα ἐλογίσαντο. Εἶδες πῶς
μὲν ὁ δίκαιος τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας ἐπαίδευσεν εἰς τὴν
ἀρετήν; πῶς δὲ ὁ τοῦ Ἐμῶρ υἱὸς εἰς ἔργον ἀγαγὼν
αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν, τῷ πατρὶ καὶ πάσῃ τῇ πόλει
ὀλέθρου ὑπόθεσις γίνεται; Ἀλλὰ πρῶτερον ἀκούσω-
μεν τὰ παρὰ τοῦ Ἐμῶρ πρὸς αὐτοὺς λεγόμενα, καὶ
μετὰ ταῦτα εἰσεσθε τῶν ἀδελφῶν τῆς Δείνας τὴν πνυ-
ουργίαν, καὶ ὅπως ἐδικίχσαι τὰ εἰς τὴν ἀδελφὴν
γεγενημένα σπουδῆν ἐποίησαντο. Καὶ *ἐλάλησε*, φη-
σὶν, αὐτοῖς Ἐμῶρ λέγων· *Συγέμ ὁ υἱὸς μου*
προέλιετο τῇ ψυχῇ τὴν θυγατέρα ὑμῶν. Ὅρα πῶς
ἤδη τὸν μέλλοντα καταλύψασθαι αὐτὸν κληρὸν μη-
νύει. *προέλιετο*, φησὶ, τῇ ψυχῇ, ἀντὶ τοῦ, τὴν ψυ-
χὴν αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς ὑμῶν. Ἐκεῖ-
νος μὲν ἔλεγε, τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν κό-
ρην ὀηλῶν· μετὰ βραχὺ δὲ ἐμάνθανεν, ὅτι τῆς ἀπ-
ωλείας καὶ ἑαυτοῦ καὶ πάντων τῶν αὐτόθι τοῦτο ἔσται
ὑπόθεσις. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, οὕτως ἔκκαίεται τῆς
κόρης, *δοτε αὐτῇ αὐτῷ γυναῖκα, καὶ ἐπιγαμη-
θρεύσατε ἡμῖν. τίς θυγατέρας ὑμῶν δοτε ἡμῖν·*
καὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν λάβετε τοῖς υἱοῖς ὑμῶν,
καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖτε. Καὶ ἰδοὺ ἡ γῆ πλουτεῖα
ἐναντίον ὑμῶν, κατοικεῖτε καὶ ἐμπορεύσατε ἐπ'
αὐτῆς, καὶ κτήσασθε ἐν αὐτῇ. Ὅρα τὴν πατέρα
διὰ τὴν περὶ τὸν παῖδα φιλοστοργίαν ὅσην ποιεῖται
[573] πρὸς τοὺς ξένους τὴν φιλοφροσύνην, καὶ ὅπως
αὐτοὺς ἐφελκύσασθαι βούλεται, πάσης αὐτοῖς τῆς
χώρας τὴν ἐξουσίαν διδούς. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ πατὴρ·
ὁ δὲ παῖς θεασάμενος τοῦ πατρὸς τὴν περὶ αὐτὸν κη-
δεμονίαν, καὶ ὅπως πάντα ποιεῖν ἐτοιμὸς ἦν, ὥστε
αὐτῷ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὸ σπουδασθῆν, προστίθηται
καὶ παρ' ἑαυτοῦ, καὶ φησὶ τῷ Ἰακώβ καὶ πρὸς τοὺς
ἀδελφοὺς τῆς κόρης· *Ἐύροισι χάρις ἐναντίον ὑμῶν,*
*καὶ ὃ ἐν ἐλπίστει, δώσωμεν. Πληθύνετε τὴν σαρ-
ρῆν, καὶ δώσω, καθ' ὃ τι ἐν ἐλπίστει μοι, καὶ δώ-
σατέ μοι τὴν παιδί ταύτην εἰς γυναῖκα* Εἶδες καὶ
τὸν πατέρα διὰ τὴν περὶ τὸν παῖδα κηδεμονίαν πολλὴν
τὴν παράκλησιν ποιούμενον, καὶ τὸν νέον ἐτόιμω
ἅπαντα προῖεμενον ὑπὲρ τοῦ τῆς κόρης ἐπιτυχεῖν;

γ'. Τοῦτο γὰρ, τοῦτο τὸ ὀλέθριον πάθος πάντα πειθεῖ
τὸν ἀλόντα καταδέξασθαι, μέχρις ἂν αὐτὸν εἰς αὐτό·
ἀγάγη τοῦ ἄδου τὸν πυθμένα. Καὶ θέα μοι· ὁ μὲν
πρεσβύτερος Ἰακώβ ταῦτα ἀκούων σιγᾷ, καὶ τὴν οἰ-
κίαν ἐπιείκειαν μιμούμενος οὐδὲν φθέγγεται, ἀλλὰ
πρῶως φέρει τὴν εἰς τὴν θυγατέρα γεγενημένην ἐπή-
ρειαν. *οἱ δὲ υἱοὶ Ἰακώβ εἶπαν*, φησὶ, *τῷ Συγέμ καὶ*
Ἐμῶρ τῷ πατρὶ αὐτοῦ μετὰ δόλου, καὶ ἐλάλησαν

• Savil. et sex mss. ὅταν δὲ καὶ χρημάτων περιουσία προσ-
τεθῇ, καθάπερ πῦρ. Mor. ut in textu. Ultraque lectio quadrat.
• Sic e. Coisl. et Sav. correctimus. Edehatur ἐπειδὴ. Forr.

αἰτοῦς, ὅτι ἐμόλυναν τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν. Σκόπει μοι διὰ τὴν τοῦ ἐνδὸς λαγγεῖαν πῶς ἅπαντες οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες· συναπολαύουσι τῶν κακῶν. Καθάπερ γὰρ πυρᾶς ἀναφθίσεις καὶ οἱ πλησίον οἰκοῦντες τοῦ κινδύνου μετέχουσι, τοῦ πυρὸς ἅπαντα ἐπινεμομένου· ὡν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ νῦν ἡ τοῦ νέου ἀκολασία οὐ μόνον τὸν πατέρα, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς τῆς πόλεως ἀρδὴν ἠφάνισε. Τί οὖν οἱ παῖδες τοῦ Ἰακώβ; Μετὰ δόλου πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίνονται. Ἄξιον ἀκοῦσαι, ἵνα μάθητε ὅπως ὑπερήλγισαν τῆς ἀδελφῆς. *Εἶπαν γὰρ, φησί, Συμεὼν καὶ Λευὶ ἀδελφοὶ Δείρας, υἱοὶ δὲ Αἰείας· Οὐ δύνησόμεθα ποιῆσαι τὸ ῥῆμα τοῦτο, δοῦναι τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν ἀνθρώπῳ, ὃς ἔχει ἀκροβυστίαν. Ἐὰν οὖν περιτέμνησθε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν, δώσωμεν τὰς θυγατέρας ἡμῶν ὑμῖν, καὶ ἀπὸ τῶν θυγατέρων ὑμῶν ληψόμεθα, καὶ ἐσύμεθα ὡς γένος ἓν.* Τὰ μὲν τῆς προτάσεως εὐλογα καὶ ἀκόλουθα· ἀλλὰ μετὰ δόλου, φησί, διελέχθησαν. *Καὶ ἔνν μη βούλησθε, φησί, τοῦτο ποιῆσαι, λυθόντες τὴν θυγατέρα ἡμῶν ἀπελευσόμεθα.* Ταῦτα μὲν οἱ περὶ τὸν Συμεῶνα καὶ τὸν Λευὶ τὸν κατὰ πάντων φόβον μελετώντες προέπειναν. Ἐκεῖνοι δὲ πρὸς τὸ σπουδαζόμενον ὄρῳντες, καὶ τὴν κόρην λαθεῖν ἐπιθυμοῦντες, κατεδέξαντο τὰ εἰρημένα, καὶ ἠρέσθησαν τοῖς προταθείαι. *Ἦρσε γὰρ, φησὶν, ὁ λόγος ἐναντίον αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠμέλλησε ὁ τοῦ πληρώσαι τὰ ῥηθέντα ὁ γενεσιάρχης.* Ἐνέκειτο γὰρ τῇ θυγατρὶ Ἰακώβ. Ὅλος, φησὶν, ἦν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς κόρης ἐκδεδομένος. *Καὶ ἐλόθοντες αὐτοῖς τε καὶ ὁ πατήρ πρὸς τὴν πόλιν, φησί, διελέχθησαν πᾶσι τοῖς τὴν πόλιν οἰκοῦσι, καὶ συμβουλευσαντο τὴν περιτομὴν καταδέξασθαι κατὰ τὴν ἐκείνων πρότασιν, καὶ δεξασθαι αὐτοὺς πρὸς τὴν συνοίκησιν. Καὶ ἐπλήρων ἐκείνοι παραχρῆμα τὰ παρὰ τοῦ Ἐμὼρ καὶ τοῦ Συχέμ λεχθέντα· καὶ πάντες ἀόρθον τὸ σημεῖον τῆς περιτομῆς ἐπὶ τὸ σῶμα ἐδέχοντο. [574] Ἀλλὰ τοῦτο μαθόντες οἱ περὶ τὸν Συμεὼν καὶ τὸν Λευὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν ἐπέλιπον· ἢ τὰ ἥδη βουλευθέντα αὐτοῖς· Καὶ λαθόντες ἕκαστος τὴν μάχιμραν αὐτοῦ εἰσηλθὼν εἰς τὴν πόλιν ἀσφαλῶς. Τί ἐστίν, εἰς τὴν πόλιν ἀσφαλῶς; Καί τοι δύο μόνον ὄντες, πρὸς τοσοῦτον πλῆθος παρετάττοντο· ἀλλὰ πολλὴν αὐτοῖς τὴν ἀσφάλειαν προσέβηκε τὸ πάντα· ἐκείνους καθάπερ τραυματίας· κείθειαι. Ἴνα γὰρ τοῦτο ἡμῖν δῆλον ποιῆση ἡ θεία Γραφή, φησὶν· Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, ὅτε ἦσαν ἐν τῷ πόνῳ. Τοῦτο ἐκείνοις τὴν ἀσφάλειαν κατεσκευάζε, καὶ τοὺς δύο ἰσχυροτέρους τῶν πολλῶν ἐιργάζετο. Καὶ ἀπέκτειναι, φησί, πᾶν ἄρσενικόν, ἀνὲρ τοῦ, πάντας τοὺς ἀνδρας τοὺς διὰ τὸ περιτετεμῆσθαι κειμένους, ὡς εἶπεν, πρὸς τὴν σφαγὴν ἐτοιμους ὄντας· καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν νέον, τὸν εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν ὕβρισσαντα, ἐπέτῳλλον. Καὶ οὐκ ἄρκεσθέντες τῇ τσαυτῇ τιμωρίᾳ, καὶ τὰ πρόβατα, φησὶν, αὐτῶν καὶ πάντα τὰ κτήνη, καὶ πάντα τὰ σώματα αἰχμαλωτίσαντες, οὕτως ἐπανήλθον, καὶ αὐτανδρὸν ἀνείλον τὴν πόλιν. Εἶδες, ἀγαπητὲ, ὅσον ἐιργάζετο κακὸν ἐνδὸς νέου προπέτεια; εἶδες ὅσον ἤνεγκεν βίεθρον πᾶσι τοῖς τὴν πόλιν οἰκοῦσι; Ταῦτα δὴ μανθάνοντες ἀναγαιτίζωμεν τῶν ἡμετέρων παιδῶν τὰς ὀρμὰς, καὶ πολλὴν τῇ νεότητι τὸν χαλινὸν κατασκευάζωμεν, τὸν ἀπὸ τοῦ φθῶς, τὸν ἀπὸ τῆς νοουθεσίας· καὶ ἐπιμελώμεθα τὴς αὐτῶν σωφροσύνης, καὶ πάντα ποιούμεν καὶ πραγματευόμεθα, ὥστε τὴν ἡλικίαν τῆς νεότητος δυναθῆναι διαφυγεῖν τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας. Διὰ γὰρ τούτου καὶ ὁ κοινὸς ἡμῶν Δεσπότης ἰδὼν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν, τὸν γάμον ἐνομοθέτησεν, ὥστε τῆς παρανομίου ἡμᾶς μίξωσις ἀπαγαγεῖν.*

Μὴ κοῖνον ἀμελώμεν τῶν νέων, ἀλλ' ἰδόντες τῆς

^a I. XX ἐχρόνισε.
^b Sex mss. ἀγαγεῖν ἠθούλοντο.

καμίνου τὴν πυρὰν, πρὶν ἢ εἰς ἀσέλγειαν ἐγκυλισθῆναι, σπουδάζωμεν κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον αὐτοὺς συνάπτειν πρὸς γάμον, ἵνα καὶ τὰ τῆς σωφροσύνης αὐτοῖς διατηρῆται, καὶ μηδεμίαν λυμὴν δέξωνται ἐξ ἀκολασίας, ἔχοντες ἀρκοῦσαν παραμυθίαν, καὶ δυνάμενοι τῆς σαρκὸς τὰ σκιρτήματα καταστῆλαι, καὶ κολάσεως ἐκτός εἶναι. Ἄλλ' ἰδῶμεν ὅπως τὰ παρὰ τῶν παιδῶν γεγεννημένα διέθηκε τὸν πρεσβύτερον. *Εἶπε γὰρ, φησὶν, Ἰακώβ· Συμῶν καὶ Λευὶ, μισητόν με πεποιθήκατε, ὥστε πονηρὸν με εἶναι τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν.* Τίνος ἔνεκεν, φησί, τοσαύτην ἐπεδείξασθε τὴν ἄμυναν; Τὰ γὰρ παρ' ὑμῶν γεγεννημένα μίσος ἔμοι μέγιστον προσένησε παρὰ πάντων τῶν κατοικούντων τὴν γῆν. *Εἶτα δεικνύς τὴν δειλίαν, ἐν ἣ κατέστη, φησὶν, Ἐγὼ δὲ εἰμι ὀλιγοστός, καὶ συναχθέντες ἐπ' ἐμὲ συγκοζῶνσι με, καὶ ἐκτριθήσομαι· μονοουχὶ λέγω· Οὐκ ἴστε ὅτι ὀλιγοὶ ὄντες εὐκόλως· τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς πεισόμεθα, ὥσπερ ὑμεῖς τοῦτους· διαθεῖναι ἠδουλήθητε. Καὶ καθάπερ ὁ Συχέμ τῷ πατρὶ καὶ πᾶσι τοῖς τὴν πόλιν οἰκοῦσι τοῦτο τοῦ ὀλέθρου γέγονεν αἴτιος, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔμοι. Διὰ γὰρ ὑμᾶς καὶ αὐτὸς μισητὸς ἔσομαι, καὶ οὐδὲν τὸ κωλύον ἐκτριθῆναι με διὰ τὴν ὑμετέραν τὸλμαν. Οἱ δὲ, φησὶν, εἶπαν· Ἄλλ' ὥσπερ ἰσχυρὴ χρῆσονται τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν; Ὅρα τοὺς παῖδας σωφροσύνης ἔνεκεν τὴν ἄμυναν ἐπιδειξαμένους· [575] ἀπολογοῦνται γὰρ τῷ πατρὶ, καὶ φασὶ· Κατήσχυον ἡμᾶς, ὡς εἶπεν, ὥσπερ πόρνη ἐχρήσαντο τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο τοῦτο ποιῆσαι κατηναγκάσθημεν, ἵνα καὶ τοῖς εἰς τὸ ἐξῆς διδασκαλία γένηται, μὴ τοιαῦτα τολμᾶν.*

Ὅ. Ἄλλ' ὄρα μοι λοιπὸν ἐνταῦθα τὴν ἄφατον τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν τὴν περὶ τὸν δίκαιον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν δεδιόκτα διὰ τὰ ὑπὸ τῶν παιδῶν γεγεννημένα τὴν αὐτῷ οἰκῆσιν, *Εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Ἄνωστας ἀνάστηθι εἰς τὸν τόπον Βαιθὴλ, καὶ οἰκεῖ ἐκεῖ.* Ἐπειδὴ δέδοικας τοὺς ἐνταῦθα, ἀναχώρει, φησὶν, ἐντεῦθεν, καὶ οἰκεῖ εἰς τὴν Βαιθὴλ, *Καὶ ποίησον ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ ὄψθεντι σοι ἐν τῷ σε ἀποδιδρᾶσκων ἀπὸ προσώπου Ἡσοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Καὶ εἶπεν Ἰακώβ τῷ οἰκῶν αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς μετ' αὐτοῦ· Ἀραγε τὸς θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους ἐκ μέσον ὑμῶν, καὶ καθαρίσθητε, καὶ ἀλλάξασθε τὰς στολὰς ὑμῶν, καὶ ἀναστάντες ἀναβῶμεν εἰς Βαιθὴλ, καὶ ποιήσωμεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ ἐπακούσαντί μου ἐν ἡμέρᾳ ὀλλύσεως, ὃς ἦν μετ' ἐμοῦ, καὶ διέσωσέ με ἐν τῇ ὁδῷ, ἣ ἐπορεύθη. Σκόπει τοῦ δικαίου πάλιν τὴν ὑπακοὴν καὶ τὸ φιλόδοσον. Ἐπειδὴ ἤκουσεν, Ἀνάστηθι εἰς Βαιθὴλ, καὶ ποιήσον θυσιαστήριον, καλέσας πάντας τοὺς αὐτοῦ εἶπεν· Ἀραγε τοὺς θεοὺς. Ποῖους, ἀντις εἶποι, θεοῦς; Οὐδαμοῦ γὰρ ἔστιν ἰδεῖν θεοὺς αὐτὸν ἐσχρήκτα· ἄνωθεν γὰρ καὶ ἐξ ἀρχῆς φιλόδοξος ἦν ὁ δίκαιος. Ἄλλ' αἰνετούμενος ἴσως τοὺς θεοὺς τοῦ Λάβαν, οὗς ἡ Ῥαχὴλ ἦν ὑπελομένη, διὰ τοῦτό φησιν· Ἐπειδὴ μέλλομεν τῷ ἀληθινῷ Θεῷ, τῷ ἀεὶ μοι τὴν παρ' αὐτοῦ προστασίαν νειμάντι, τὰς εὐχαριστίας ἀναφέρειν, ἐξάρατε, εἴ τινά ἐστιν ὑμῖν εἰδωλὰ, *Καὶ καθάρισασθε, καὶ ἀλλάξασθε τὰς στολὰς ὑμῶν,* καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν πόλιν ὀρμήσομεν, καὶ ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν ἑαυτοὺς καθάραντες, οὕτω συνέλθητε. Μὴ μόνον τῇ τῶν ἱματίων φαιδρότητι τὴν καθαρότητα δεικνύντες, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν εἰδῶλων ἀφαιρέσει τοὺς λογισμοὺς τῆς διανοίας ἐκκαθάραντες, οὕτως ἀνέλθωμεν ἐπὶ τὴν Βαιθὴλ. *Καὶ ἔδωκαν, φησὶ, τῷ Ἰακώβ τοὺς θεοὺς τοῖς ἀλλοτρίους* (οὐ γὰρ ἦσαν αὐτῶν), *καὶ τὰ ἐνώτια τὰ ἐν τοῖς ὠσιν αὐτῶν.* Ἴσως γὰρ καὶ ταῦτα σύμβολά τινα ἦν τῶν εἰδῶλων ἐκείνων, διὸ καὶ αὐτὰ μετὰ τῶν θεῶν προσφέρουσι τῇ*

intemperantiam universi civitatem habitantes pœnarum socii fiant. Sicut enim accensa pyra, qui prope habitant periculi sunt participes, igne omnia depascente: eodem modo et nunc adolescentis intemperantia non solum patrem, sed et omnes urbis cives simul perdidit. Quid igitur filii Jacob? Dolose eis responderunt. Dignum est auditu, ut discatis quantum propter sororem doluerunt. 14. *Dixerunt enim, inquit, Symeon et Levi fratres Dinæ, filii autem Liæ: Non poterimus facere verbum hoc, ut demus sororem nostram homini qui habet præputium.* 15. *Si igitur circumcidamini carne præputii vestri,* 16. *dabimus filias nostras vobis, et de filiabus vestris accipiemus, et erimus quasi genus unum.* Hæc quidem propositio honesta erat, et rationi consentanea, sed cum dolo, inquit, dicta est. 17. *Et si nolueritis, inquit, hoc facere, accepta filia nostra abibimus.* Hæc quidem Symeon et Levi eadem omnium secum meditatores proposuerunt. Illi autem respicientes ad quod exspectabant, puellamque habere cupientes, consenserunt in dicta, et placuerunt eis proposita. Dicit enim: 18. *Placuit coram eis sermo,* 19. *et non tardavit adimplere dicta adolescens. Deperibat enim filiam Jacob.* Hoc est, totum se in puellæ amorem dederat. 20. *Et venerunt, inquit, ipse et pater ejus ad portam, et loquuti sunt omnibus qui in civitate habitabant,* et consulerunt ut circumcisionem susciperent secundum oblatam ab illis conditionem, et ut illos ad cohabitationem acciperent. Implebant illi statim quæ ab Emor et Sychem dicta sunt, et omnes simul circumcisionis signum in corpore accipiebant. Hoc ubi resciverunt Symeon ac Levi, quæ jam dudum secum meditabantur, opere compleverunt; 25. *Et acceptis singuli gladiis suis, ingressi sunt in civitatem secure.* Quid est, *In civitatem secure?* Quia cum solum duo essent, tantæ multitudini se opposuerunt: sed magnam eis securitatem præstitit, quod omnes illi saucii jacerent. Quod ut nobis manifestaret divina Scriptura, *Factum est, inquit, in die tertio, quando erant in dolore.* Hoc illos securos reddidit, et duos fortiores multis fecit. *Occiderunt, inquit, omne masculinum, hoc est, omnes viros, qui propter circumcisionem jacebant, paratique erant, ut ita dicam, ut occiderentur: et cum aliis etiam juvenem ulti sunt, qui puellam vitiaverat. Et non contenti hæc vindicta, etiam oves, inquit, eorum et omnia pecora, omniaque corpora in captivitatem duxerunt, ac civitate viris destituta et direpta redierunt. Vidisti, dilecte, quantum malum operata sit viuis juvenis temeritas? Vidisti quantum attulit perniciem omnibus civitatem habitantibus? Hæc scientes refrenemus filiorum nostrorum impetus, magnumque furorem absterrendo et admonendo compescamus: et curemos eorum castitatem, omniaque faciamus et tractemus, ut absurdas concupiscentias juvenilis ætas effugere possit. Nam propter hoc et communis Dominus noster sciens humanæ naturæ infirmitatem, nuptias dedit et sancivit, ut ab illicito concubitu abstereretur.*

Juvenes uxcribus jungendi. — Ne igitur negligamus

juvenes, sed scientes fornaeis incendium, priusquam in luxuria implicentur, studeamus eos secundum legem Dei nuptiis copulare, ut et continentiam suam custodiant, nullumque damnum lasciviæ suæ habeant, remedio illinc sumpto, ut possint carnis indomitos motus reprimere, et pœnam effugere. Sed videamus quomodo ea quæ a pueris facta sunt, senem affecerint. 30. *Dixit enim, inquit, Jacob: Symeon et Levi, exosum me fecistis, ut molestus ego sim habitatoribus terræ.* Quare, inquit, tantam fecistis vindictam? Nam quæ a vobis facta sunt, odium mihi maximum parient apud omnes habitatores terræ hujus. Deinde monstrans timorem in quo erat constitutus, *Mihi autem, inquit, parvus numerus est, et congregati contra me, percutient me, et exterar:* quasi diceret: Nescitis quod pauci sumus? facile eadem et nos patiemur, quibus vobis illos afficere placuit. Et sicut Sychem patri et omnibus civitatem habitantibus hujus interitus fuit auctor, ita et vos mihi. Nam propter vos et ego exosus ero, et nihil prohibet quin delear propter vestram audaciam. 31. *Illi autem dixerunt, inquit, Numquid ut scorto abutentur sorore nostra?* Vide pueros continentiae gratia ultionem sumpsisse: excusant enim se patri, et dicunt: Infamia nos affecerunt, veluti scorto abusi sunt sorore nostra: propterea hoc facere coacti sumus, ut et cæteri discerent, similia non audere.

4. Sed vide, obsecro, hic ineffabilem Dei curam erga justum. Nam quia vidit eum formidantem regionis incolas propter filiorum facinora, 1. *Dixit ei Deus: Surge, et ascende in locum Bethel, et ibi habita (Caput 35).* Quia, inquit, eos qui hic habitant times, recede hinc, et habita in Bethel, *Et fac illis altare Domino, qui apparuit tibi cum fugeres a facie Esaü fratris tui.* 2. *Et dixit Jacob domui suæ, et omnibus suis: Tollite deos alienos e medio vestri, et purificamini, et mutate stolas vestras,* 3. *et surgite, et ascendamus in Bethel, et faciamus illic altare Domino, qui exaudivit me in die afflictionis, qui fuit mecum, et salvavit me in via qua ambulavi.* Animadvertite hic justi obedientiam et pietatem in Deum. Quia audivit: *Ascende in Bethel, et fac altare:* vocatis, inquit, omnibus suis, dixit, *Tollite deos.* Quales, dixerit quis, deos? Nusquam enim videmus ipsum habuisse deos: ab initio enim Dei cultor fuit justus. Significans forte deos Laban, quos Rachel subtraxerat, ideo dixit: Quoniam gratias acturi sumus vero Deo, qui semper tantam mei curam gessit, auferte si qua sunt in vobis idola, *Et purificamini, et mutate stolas vestras,* et sic ad civitatem pergemus, et intus et foris mundati simul ibitis. Non solum vestium nitore puritatem declarate, sed cum abjectione idolorum purificationis cogitationibus mentis ascendamus ad Bethel. 4. *Et dederunt, inquit, Jacob deos alienos (non enim erant ipsorum), et inaures quæ in auribus eorum.* Forte enim et hæc signa quædam erant istorum idolorum, ideo et hæc cum diis afferunt Jacob. *Et abscondit ea subter terebinthum in Secimis, et perdidit ea usque in presentem diem.* Abscondit, inquit, ea, et perdidit, ut ipsi erro-

ris servi errorem effugerent, et nullus etiam alius ex eis damnum acciperet posthac. Et cum hæc omnia fecisset justus, 5. *Abiit, inquit, a Secimis, et contendit ad Bæthel.* Iterum hic attende quantam ejus curam habuerit Deus, et quam diligenter Scriptura nos omnia doceat. Cum egressus enim esset justus ex Secimis, *Factus est timor Dei super omnes civitates in circuitu earum, et non persecuti sunt filios Israel.* Vides quanta providentia, et quam evidens¹ ejus subsidium? Irruit enim, inquit, super eos metus, et non persecuti sunt illos. Nam quia timebat hoc justus, et dicebat: *Mihi parvus numerus est, et debeor*: narrat quomodo timore eos invadente, ipsos persecuti non sint. Nam quando Deus suum auxilium afferre voluerit, invalidos fortiores potentibus, et paucos potentiores pluribus facit, nihilque beatius est eo qui supernum auxilium assequutus est. 6. *Et abiit, inquit, Jacob in Luzam, quæ est, in terra Chanaan, quæ est Bæthel, et omnis populus qui erat cum eo.* 7. *Et ædificavit ibi altare, et vocavit nomen loci illius Bæthel: ibi enim apparuit ei Deus, cum fugeret a facie Esaû fratris sui.* Postquam venit, inquit, in Bæthel, fecit sicut et præceptum erat; et ædificato altari, vocavit nomen loci Bæthel. 8. *Mortua est autem, inquit, Deborra nutrix Rebeccæ, et sepulta est ad radices Bæthel subter quercum: et vocavit Jacob nomen ejus, Quercus luctus.* Vides quomodo semper ab eventibus nominat loca, ut perpetua servetur memoria? Et quomodo, dixerit quispiam, nutrix Rebeccæ fuit cum Jacob jam primum veniente a Mesopotamia, priusquam occurreret patri suo? Forte hoc dicendum, eam quando a Laban ille rediit, simul cum Jacob venire cupivisse, ut post longum tempus Rebeccam inviseret: sed priusquam illi occurreret, defunctam esse.

5. *Moralis epilogus de liberorum castigatione.* — At nos etiam, si placet, hic finiamus sermonem, contenti iis quæ dicta sunt. Illud autem vestram caritatem rogaverimus, ut et vos virtutis curam geratis, et juvenum continentiam curetis. Hinc enim, ut ita dicam, omnia mala nascuntur. Consuetudo enim mali processu temporis invalescens tantam affert perniciem, ut postea non possit aliqua vinci admonitione; et cum semel a malitia fuerint occupati, quasi in captivitate essent abducti, quoquo diabolus jusserit aguntur. Ille enim eis imperat, et perniciose illa dat mandata, quæ juvenes libenter perficiunt, præsentem tantum voluptatem spectantes, et futurum dolorem non cogitantes. Ideo oro ut præbeamus manum filiis nostris, ut ne etiam pro iis quæ illi peccaverunt, nos pœnas sustineamus. An nescitis quid seni Eli acciderit, cum non debite emendaret filiorum delicta (1. Reg. 4. 18)? Quemadmodum enim medicus, si morbum sectione indigentem unctione aut emplastro curare voluerit, cito morbum incurabilem efficiet, cum congruam non adhibeat medicinam: ita et senex ille, cum deberet filios suos pro peccatorum ratione emendare, nimia lenitate illos ar-

guens, supplicii et ipse consors fuit. Proinde oro, exemplum hoc timeamus, et habentes filios provideamus eis de honesta educatione, et in summa unusquisque curam eorum agat, qui apud se habitant, et lucrum maximum ducat utilitatem proximi, et unusquisque discens ea quæ ad virtutem pertinent, et peccati periculum effugere, et virtutem amplexatus supernum auxilium sibi conciliare valeat: quod nobis omnibus concedatur, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LX.

Et ædificato altari vocavit nomen loci Bæthel: illic enim apparuit ei Deus, cum fugeret a facie Esaû fratris sui (Gen. 35. 7).

1. Age et hodie, si libet, repetitis iis quæ nuper diximus, ad sequentia vobis exponenda accedamus. Nam etiam hodie historia Jacob apta est ad nos docendum multiplicem Dei in illum providentiam, et quomodo illum suis promissionibus iterum firmaverit remunerans ejus probitatem. Postquam enim superius narravit nobis, quomodo secundum præceptum Dei, relictis Secimis propter facinora filiorum suorum, ad Luzam contendit: *Et ædificato altari*, inquit, *vocavit nomen loci Bæthel: illic enim apparuit ei Deus, cum fugeret a facie Esaû fratris sui.* Quo imperio Deus justum liberavit a timore quo tenebatur propter occisos Secimitas: immisit, inquit, in habitatores illarum civitatum metum, ita ut illum non persequerentur. Vide providentiam Dei, et quantam habeat sollicitudinem pro Jacob. Concussit, inquit, timore animas eorum qui vicinas civitates inhabitabant, ut ne persequerentur illum: nam fortassis ulcisci volebant Secimitas. Sed quoniam illa præter justam sententiam facta fuerant, et Symeon ac Levi sororis violatam continentiam ulciscentes hæc fecerant; non solum cum et filios ejus a nimio timore liberavit, sed illos etiam timore concutiens, a conatu persequendi retraxit. Vidistis quantum sit niti divino præsidio? Nam quando Deus nobis bene affectus est, e medio tolluntur terribilia omnia. Sicut enim justo fiduciam dedit, ita illis dedit metum. Enimvero Dominus cum sit, omnia prout voluerit vertit, et omnipotentem suam sapientiam in omnibus declarat. Ac nihil fortius est eo qui supernam sibi conciliavit opem, sicut etiam nihil infirmius eo qui illa privatus est. Ecce enim justus ille, paucos numero secum habens, quia custodiebatur a Deo, et fiduciam accepit, et insidias effugit. Illi autem, cum multi essent, et conglobati conspirassent, nihil eorum quæ volebant operibus complere poterunt. *Factus est enim, inquit, timor Dei super civitates in circuitu earum.* Postquam igitur justus a timore istorum liberatus est, vide iterum eximiam Dei clementiam, quam erga eum declaravit. 9. *Visus est enim et Deus iterum in Luzam.* Quare adjicit hoc verbum, *Iterum?* Non absque causa, sed ut discas, cum prius etiam in

¹ Quinque MSS., *efficax*; non male.

αὐτὸν ἐπιδείκνυται. *Ὁρθὴ γὰρ αὐτῷ, φησίν, ὁ Θεὸς εἶπε ὅτι ἐν Λούζα. Τίνας ἔνεκεν πρόσκειται τὸ, Ἔτι, (οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ ἤδη ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ὠφθῆ αὐτῷ πρότερον, ἡνίκα φεγγών τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ τὴν Μεσοποταμίαν ἐποιεῖτο τὴν ὄρμην. Καὶ νῦν οὖν φησι· Καθάπερ τότε ὠφθῆ αὐτῷ ἀπίοντι, οὕτω καὶ νῦν ἐπανερχομένῳ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐπιφαίνεται, καὶ βεβαίως τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ἡνίκα ἀπῆει πρὸς αὐτὸν ἐποίησατο, παρασκευάζων τὸν δίκαιον θαρρῆσαι τοὺς ἐπηγγελμένους, καὶ μὴ διὰ τὸν ἐν μέσῳ χρόνον ἐνδυσάσαι. Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τὸ βρομὰ σου οὐ κληθήσεται ἔτι Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ βρομὰ σου. Καίτοι καὶ ἤδη τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ἦν ἐπιθεῖς, ἡνίκα τὴν διάβασιν ἐποίησατο τοῦ Ἰαβὼχ, ἀλλὰ πλείονα πληροφορίαν ἐνεθεῖναι τῷ δικαίῳ βουλόμενος, καὶ νῦν τὴν αὐτὴν ποιεῖται πρὸς αὐτὸν εὐλογίαν, καὶ φησιν· Ἰσραὴλ κληθήσεται τὸ βρομὰ σου· καὶ αὐξάνου, καὶ πληθύνου· καὶ ἔθνη καὶ συναγωγὰι ἐθνῶν ἔσονται ἐκ σοῦ, καὶ βασιλεῖς ἐκ τῆς ὀσφύος σου ἐξελύουσονται. Ὅρα μάγεθος εὐλογίας. Οὐ μόνον εἰς πληθὸς αὐτὸν ἐκαταθήσασθαι φησιν, ἀλλὰ καὶ ἐπίδοξον γενήσεσθαι τὸ ἐξ αὐτοῦ σπέρμα. Βασιλεῖς γὰρ ἐκ τῆς ὀσφύος σου ἐξελεύουσονται· προμηνύων αὐτῷ ἐντεῦθεν ἤδη τῶν ἐξ αὐτοῦ τιχτόμενων τὴν περιφάνειαν. Καὶ τὴν γῆν, φησίν, ἡν τῷ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ δέδωκα, σοὶ δέδωκα αὐτήν, καὶ τῷ σπέρματι σου μετὰ τὸ ὄσωσόν τὴν γῆν ταύτην. Ἐπειδὴ διὰ τὰ γεγενημένα ἐν Σηκίμοις ὑπὸ τοῦ Συμεὼν καὶ Λευὶ ἔλεγεν· Ὀλιγοστός εἰμι ἐν ἀριθμῷ, καὶ συναχθέντες ἐπ' ἐμὲ συγκόψουσί με, καὶ ἐκτριθήσομαι ἐγὼ τε καὶ ὁ οἶκός μου· καὶ διὰ πάντων ἐδείκνυεν καὶ τὴν ὀλιγοψύχον, καὶ τὴν πολλὴν δειλίαν, ἐν ἣ κατέλεγτο· διὰ τοῦτο ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης νῦν φησι πρὸς αὐτόν· Ἐπειδὴ εἶπες, Ὀλιγοστός εἰμι, μάνθανε ὅτι καὶ αὐξήθησιν, καὶ πληθυνθήσεται σου τὸ σπέρμα, καὶ οὕτως ἔσται ἐπίδοξον, ὡς συναγωγὰς ἐθνῶν καὶ βασιλεῖς ἐξ αὐτῶν γενέσθαι· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐκτριθήσῃ, ἀλλὰ σὺ καὶ τὸ σπέρμα τὸ σὸν πᾶσαν τὴν γῆν ταύτην κληρονομήσει. Καὶ ταύτας πρὸς αὐτὸν τὰς ὑποσχέσεις ποιησάμενος, Ἀνάθη ὁ Θεὸς ἀπ' αὐτοῦ, φησίν, ἐκ τοῦ τόπου, οὗ ἐλάλησες μετ' αὐτοῦ. Ὅρα πόση ἡ συγκαταβάσις τῶν λέξεων τῆς θείας Γραφῆς. Ἀνάθη, φησίν, ὁ Θεὸς ἀπ' αὐτοῦ· οὐχ ἵνα καὶ ἐν τόπῳ νομίσωμεν περιελαίεσθαι τὸ Θεῖον, ἀλλ' ἵνα καὶ διὰ τοῦτο μᾶθωμεν αὐτοῦ τὴν ἀφατον φιλανθρωπίαν, ὅτι τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνουσα ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, οὕτως ἅπαντα διηγείται. Τὸ γὰρ, ἀνάθη καὶ κατέθη, ἀνάξιον Θεοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο μάλιστα τεκμήριον τῆς ἀφάτου αὐτοῦ φιλανθρωπίας, τὸ διὰ τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν καὶ τῆς παχυτήτος τῶν τοιοῦτων ῥημάτων ἀνεχέσθαι, διὰ τοῦτο ἀνθρωπίναις λέξεσι κέχρηται, ἐπειδὴ οὐδὲ δυνατὸν ἦν ἑτέρως [579] τὴν ἀκοὴν τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεργεῖν τῶν λεγομένων τὸ ὕψος, εἰ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ Δεσπότη τοῦ ἡμῖν διελέγετο.*

β'. Ὅπερ ἐνοοοῦντες, μηδέποτε τῇ ταπεινότητι τῶν λέξεων ἐναπομένωμεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζωμεν αὐτοῦ τὴν ἀφατον ἀγαθότητα, ὅτι τοσαύτη συγκαταβάσει κεχρήσθαι οὐ παραιτεῖται διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμετέρας. Ἄλλ' ὅρα πάλιν τὸν δίκαιον τοῦτον τὴν οἰκίαν ἐγνώμοσύνῃ ἐπιδεικνύμενον. Ἔστησε γὰρ, φησίν, Ἰακώβ στηλίην λιθίνην ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ ἐλάλησες μετ' αὐτοῦ ὁ Θεός, καὶ ἔσπεισεν ἐπ' αὐτὴν σπορόν, καὶ ἐπέχεεν ἔλαιον, καὶ ἐκάλεσε τὸ βρομὸν τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐλάλησες μετ' αὐτοῦ, Βαιθήλ. Σχόπει πῶς αἰεὶ ταῖς προσηγορίαις τῶν τόπων ἄληστον ὁ δίκαιος οὗτος τὴν μνήμην ἐναποτίθε-

ται, ὥστε καὶ ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς κατάδηλον γίνεσθαι τὴν αὐτῆς γεγενημένην ὀπτασίαν τῷ δικαίῳ. Καὶ ἀπάρας, φησίν, Ἰακώβ ἐπέχεε τὴν σκηρὴν αὐτοῦ ἐπέχευα τοῦ πύργου Γαδὴρ. Προσωτέρω πάλιν ἀναχωρεῖ ὁ δίκαιος, ἐπιγόμενος κατὰ μικρὸν φθάσαι τὸν τόπον, ἐνθα κατῴκει ὁ Ἰσαὰκ. Εἶτα φησίν· Ὅτε ἤγγισε τοῦ εἰσελθεῖν εἰς Ἐφραθὰ ἢ Ἰσραὴλ ἐδυστόχησεν ἐν τῷ τόπῳ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ σκληρῶς αὐτὴν τίχτειν, εἶπεν αὐτῇ ἡ μαῖα· Θάρσει καὶ γὰρ οὐτός σοι ἔστιν υἱός. Μὴ ἀγωνία, φησί· τέξῃ γὰρ υἱόν. Εἰ γὰρ καὶ διακόπτουσί σε αἱ ὠδίνες, ἀλλ' ὅμως ἔξεις υἱόν. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἀφιεῖναι αὐτὴν τὴν ψυχὴν, ἀπέθνησκε γὰρ, καὶ ἠγάπησε τὸ βρομὸν αὐτοῦ, Υἱὸς ὀδύνης μου ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ἐκάλεσεν αὐτὸν Βενιαμίν. Ἐκαίη μὲν ἐκ τοῦ συμβεβηκότος αὐτῇ τὴν προσηγορίαν ἐπιτίθησι τῷ παιδί, ὁ δὲ πατὴρ Βενιαμίν αὐτὸν ἐκάλεσε. Καὶ μετὰ τὸ τεκεῖν, φησίν, Ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ὁδῷ Ἐφραθὰ· αὕτη ἐστὶ Βηθλεέμ. Καὶ ἔστησεν Ἰακώβ στηλίην ἐπὶ τοῦ μνημείου. Τὴν ἀθυμίαν τὴν ἐπὶ τῇ τελευτῇ τῆς Ἰσραὴλ παρεμβεῖτο ὁ τεχνεὺς, καὶ παρεσκευάζετο πρῶς φέρειν τὸν δίκαιον τὴν ἀποβολὴν τῆς Ἰσραὴλ. Ἐντεῦθεν λοιπὸν διαδέχεται τοῦ Ρουθὴν ἢ προπέτεια. Πορευθεὶς γὰρ, φησίν, ἐκοιμήθη μετὰ Βάλλιας τῆς κυλλικῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ ἤκουσεν Ἰσραὴλ, καὶ πορνῆν ἐφάρη ἐνταῦθα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἦν παράνομον σφόδρα τὸ γεγονός. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ ταῦτα νομοθετῶν Μωϋσῆς ἀπηγόρευεν υἱὸν καὶ πατέρα τῇ αὐτῇ ἐπιμιγνυσθαι. Ἴνα γὰρ μὴ ὀδῶν προβαίναντες συνθήσαν τὸ πρᾶγμα ἐργάσωνται, ὁ νομοθέτης προαναστῆλλει, τιμωρίᾳ οὐπέφυγον εἶναι τὸν τοιοῦτον διαγορεύων. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτω νῦν μὲν πρῶτος ἐφεργεν ὁ Ἰακώβ τῇ φυσικῇ φιλοστοργίᾳ νικώμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα μέλλων ἐξίεναι τοῦ βίου, στηλιτεύει τὸν πατέρα, ἀνάγραπτον αὐτοῦ τὴν παρανομίαν ποιούμενος, καὶ ἀρώμενος αὐτῷ, ἵνα διὰ τῶν εἰς ἐκεῖνον γεγενημένων καὶ οἱ εἰς τὸ ἔξης σωφρονίζωνται. Ἐντεῦθεν ἡμῖν λοιπὸν ἀπαριθμεῖται τοὺς παῖδας τοῦ Ἰακώβ ὁ μακάριος Μωϋσῆς, καὶ διδάσκει ἡμᾶς, ἐξ ὧν διηγείται, τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε αὐτὸν τὴν συνουσίαν ποιήσασθαι τὴν πρὸς τὴν Ἰσραὴλ καὶ τὴν Λείαν καὶ τὰς δύο παιδίσκας, δεικνύς ἐτι οἰκονομίᾳ τινὲ ὑπηρετούμενος τῆς πρὸς αὐτὰς [580]. ὀμιλίας ἠνέσχετο, καὶ ὥστε τὰς δώδεκα φυλάς ἐξ αὐτοῦ τεχθῆναι· διὰ τοῦτο οὐκ ἔτι μνημονεύει ἡ Γραφή ὡς ἑτέρου γενομένου αὐτῷ παιδός, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ τοῦτο γεγέννηται. Ἦσαν δὲ, φησίν, υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ δώδεκα. Καὶ διαιρεῖ λοιπὸν τοὺς τῆς Λείας καὶ Ἰσραὴλ, καὶ τότε καὶ τοὺς τῶν παιδισκῶν ἀπαριθμεῖται, καὶ φησίν· Οὗτοι υἱοὶ Ἰακώβ, οἱ ἐγένοντο αὐτῷ ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ. Καὶ μὴ ὁ Βενιαμίν νῦν ἐτέχθη, ἡνίκα περὶ τὴν Βηθλεέμ ἐφθασε. Τίνας οὖν ἔνεκεν οὕτως εἶπεν ἡ Γραφή, οἱ ἐγένοντο αὐτῷ ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ; Ἴσως πρὸ τῆς ἐκείθεν ἐξόδου ἢ Ἰσραὴλ αὐτὸν συλλαβοῦσα ἐτύγχανε. Καὶ ἦλθε, φησίν, Ἰακώβ πρὸς Ἰσαὰκ τὸν πατέρα αὐτοῦ. Σχόπει μοι πάλιν ἐνταῦθα, πῶς ἐν ἅπασι πληροφορεῖν ἐβούλετο τοὺς δικαίους ὁ φιλόανθρωπος Θεός. Ἐπειδὴ γὰρ παρεγένετο μετὰ τοσοῦτων ἐτῶν ἀριθμῶν ὁ Ἰακώβ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ μεγίστη γέγονεν ἑκατέρους ἡ παράκλησις, καὶ τῷ παιδί ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς θείας, καὶ τῷ πατρὶ θεασαμένῳ τοῦ παιδὸς τὴν περιουσίαν, καὶ τὸν χορὸν τῶν

ἢ LXX, ἡνίκα ἤγγισεν εἰς Χαβραθὰ τοῦ ἐλθεῖν εἰς τὴν Ἐφραθὰ.
ἢ Coisl. et Bibl. omittunt καὶ.

hoc loco ei apparuisse, quando fugiens fratrem in Mesopotamiam contendebat. Itaque et nunc ait : Sicut tunc visus est ei abeunti, ita et nunc redeunti apparet in eodem loco, et confirmat promissiones, quas quando abiit cum eo fecit, hoc præstans ut justus firmius suis promissionibus confidat, et ne propter tempus medium fluctuet. *Et benedixit eum, 10. et dixit ei : Nomen tuum non vocabitur ultra Jacob, sed Israel erit nomen tuum.* Quamquam jam pridem hoc nomen ei dederat, cum transiret in Jaboch, verum majoribus indiciis certiore volebat justum reddere, et nunc eandem benedictionem ei dat, et dicit : *Israel vocabitur nomen tuum; 11. et cresce, et multiplicare : et gentes et congregationes gentium erunt ex te, et reges ex lumbo tuo prodibunt.* Vido magnitudinem benedictionis. Non solum dicit eum in tantam multitudinem propagandum, sed et gloriosum fore ejus semen : *Reges enim, inquit, ex lumbis tuis egredientur* : prædicens ei gloriam eorum qui ex ipso ortum ducturi erant. *12. Et terram, inquit, quam Abraham et Isaac dedi, tibi dedi eam, et semini tuo post te dabo terram hanc.* Quoniam propter facta in Secinias, a Symeone et Levi, dicebat : *In parvo numero sum ego, et congregati super me percussent me, et delcor ego et domus mea (Gen. 34. 30);* et per omnia monstrabat pusillanimitatem et metum quo tenebatur : propterea benignus Dominus nunc dicit ad eum : Quoniam dixisti, In parvo numero sum, disce futurum esse ut crescas, et multiplicetur semen tuum, et ita sit gloriosum, ut congregationes gentium et reges ex eo prodituri sint; atque futurum esse, ut non solum non delearis, sed et tu et semen tuum omnem terram hanc in hereditatem accipias. *Et factis ei promissionibus istis, 13. Ascendit Deus ab eo, ex loco ubi est loquutus cum illo.* Vide quantum attemperant se nostræ infirmitati divinæ Scripturæ verba. *Ascendit enim, inquit, Deus ab eo* : non ut loco concludi existimemus Deum, sed ut per hoc etiam ejus ineffabilem discamus clementiam : Spiritus enim gratia se ad infirmitatem nostram demittens omnia narrare solet. Descendere enim, et ascendere, indignum Deo est; sed quia maximum est ineffabilis ejus clementiæ indicium, quod propter nostram eruditionem talibus uti verbis dignetur, propterea humanis dictionibus utitur, quia alioquin impossibile erat humanas aures ferre verborum sublimitatem, si secundum dignitatem Domini dicta essent.

2. Quod cogitantes, numquam in humilitate verborum hæreamus, sed et propter hoc admiremur ineffabilem ejus bonitatem, quod neque ab hac humilitate abhorreat propter imbecillitatem naturæ nostræ. Sed vide justum illum iterum grati animi signa dantem. *14. Exiit enim, inquit, Jacob columnam lapideam in loco, in quo loquutus est cum eo Deus, et libavit ei libationem, et superfudit oleum, 15. et vocavit nomen loci in quo loquutus est cum eo, Bethel.* Considera, oro, quomodo in nominibus locorum memoriam immortalem beneficiorum reponat, ut et posteris manifesta fiat visio, qua justus ibi dignatus fuit. *16. Et prof-*

ctus, inquit, Jacob fixit tabernaculum suum ultra turrem Gader. Ulterius iterum procedit justus anhelans paulatim venire ad locum ubi habitabat Isaac. Deinde, inquit, *Quando appropinquavit ut intraret in Ephratha Rachel laborabat in partu. 17. Et factum est cum difficulter pareret, dixit ei obstetrix, Confide : etenim hic tibi est filius.* Ne sis anxia, inquit : paries enim filium. Nam licet te crucient dolores, veruntamen habebis filium. *18. Factum est autem, inquit, cum exhalaret animam suam, moriebatur enim, vocavit nomen pueri, Filius doloris mei : pater autem ejus vocavit eum Benjamin.* Illa quidem nomen ei dedit ex iis quæ sibi acciderant, pater autem Benjamin ipsum vocavit. Et postquam peperit, inquit, *19. Mortua est, et sepulta in via Ephratha : hæc est Bethlehem. 20. Et exiit Jacob titulum super sepulcrum.* Mœrorem quem ex morte Rachelis conceperat, mitigavit natus puer, et effecit ut justus Rachelis mortem æquo ferret animo. Sed hinc succedit Ruben temeritas. *22. Abiit enim, inquit, et dormivit cum Balla concubina patris sui : et audivit Israel, et malum visum est coram eo.* Erat enim valde nefarium facinus. Ideo postea legislator Moses prohibuit, ne pater et filius cum eadem rem habeant (*Levit. 18. 8*). Nam ut ne sensim progrediendo res illis in consuetudinem verteret, jam antea legislator reprimit eos, pœnæ obnoxios eos qui talia auderent denuntians. Attamen id nunc mansuete tulit justus naturali amore victus. Postea autem cum emigraturus esset ex hac vita, filium vituperat, et flagitium ejus scripto tradi curat, maledicens ei, ut et cæteri illius pœna emendarentur. Hic nobis postea enumerat filios Jacob beatus Moses : ac per ea quæ narrat justum virtutem nos docet. Enimvero ne putes fortuito simpliciterque, ut contingere solet, ipsum concubuisse cum Rachel et Lia duabusque ancillis, monstrat se ex dispensatione quapiam cum illis rem habuisse, ut duodecim tribus ex eo nascerentur : propterea non ultra meminit Scriptura, ei alium natum esse filium : ut discas hoc non simpliciter, neque absque causa factum esse. *Erant autem, inquit, filii Jacob duodecim.* Distinguit vero postea, et prius eos qui Liæ erant, dein eos qui Rachelis, denique et eos qui ancillarum erant, numerat, et dicit : *26. Hi sunt filii Jacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia.* Atqui tunc natus est Benjamin quando venit Bethlehem. Quare igitur dicit Scriptura, *Qui nati sunt ei in Mesopotamia?* Fortasse quia Rachel ante egressum ex Mesopotamia conceperat. *27. Et venit, inquit, Jacob ad Isaac patrem suum.* Considera, obsecro, hic quomodo in omnibus certis indiciis misericors Deus justos confirmare volebat. Quia enim venit post tot annos ad patrem suum Jacob, maxima utrisque fuit consolatio, et filio ex patris conspectu, et patri videnti tantam filii substantiam, chorumque filiorum ex eo natorum. *29. Tunc,*

¹ In Edit. LXX legitur : *Cum appropinquavit Chabatha, ut intraret in Ephratha.* Hanc autem vocem, in Chabatha, omisit Chrysostomus, vel fortassis in ejus exemplari non ferebatur.

inquit, mortuus est Isaac senex, et olenus dierum (Gen. 27. 1). Nam cum Jacob benedictionem suffuraretur, hebetes erant oculi ejus, unde factum est ut deciperetur: cogitat post tot annos quantum senuerit. Et sepelierunt eum, inquit, Esau et Jacob. Sed jam sepultura patris facta. 6. Esau acceptis uzoribus et filiis et omnibus suis, et omnibus quæ possidebat in terra Chananæorum, profectus est. 7. Non poterat enim eos ferre terra peregrinationis præ multitudinem facultatum. 8. Et habitavit postea in monte Seir (Caput 36). Et ubi narravit nobis divina Scriptura eos qui ex Esau nati sunt, et gentes quæ ex eo sunt ortæ, dicit: 1. Peregrinus autem fuit¹ Jacob in terra, qua peregrinatus fuit pater ejus in terra Chanaan (Caput 37). Sed hinc excipit nos alia narratio, qua de admirabili Joseph agitur.

3. *Moralis epilogus.*— Et si libet, hic finiemus sermonem, historiam filii Jacob in aliud concionis initium remittentes. Illud tamen rogaverim vestram caritatem, ut ea quæ dicuntur diligenter auscultetis, et ex singulis Scripturæ dictis maxima vobis accrescat utilitas, nullumque eorum temere prætermittatur. Thesaurus enim spiritualis sunt divina eloquia; et sicut aliquis de sensibili thesauro sæpe unam gemmam recipiens, magnas sibi parat divitias: ita et hic justorum virtutes, modo attendere voluerimus, tantam nobis utilitatem afferre possunt, ut ad imitandum eos incitemur. Sic enim poterimus et nos eundem, quem illi, favorem Dei consequi. *Neque enim personarum acceptor est Deus, sed in omni gente qui timet Deum et operatur justitiam, acceptus ei est (Act. 10. 34. 35)*: ita ut, si voluerimus, nihil sit quod prohibeat, quin tanto vel etiam majori potiamur auxilio. Nam si nos dumtaxat viderit afferre quæ ex nobis sunt, et præferre humanis ea quæ sibi placent, tantam et ipse nostri curam declarabit, ut in omnibus invictos reddat. Hostem enim habemus perpetuum, et implacabili in nos odio flagrantem. Unde nobis magna vigilantia opus est, ita ut ejus fraudes vincere, ac superiores ejus telis constitui possimus. Non aliter autem vincemus, quam si per optimam conversationem supernum nobis auxilium conciliemus. Optimum vero institutum est vita pura. Hoc enim basis et fundamentum est virtutis: quod qui recte jecerit, facile alia omnia devinct: neque illum superabit vel pecuniarum cupiditas, vel gloriæ amor, vel invidia, vel aliqua affectio mala. Et quomodo, ego dicam. Quando enim quis munda fuerit conscientia, et ab omni libera macula, poterit Dominum universi habere inhabitantem. *Beati enim, inquit, mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. 5. 8)*. Quod si quis illum inhabitatorem habere mereatur quasi frustra et sine impedimento corpore vestitus esset, ita postea afficietur, et humanarum omnium rerum superbiam facile contemnet. Humana enim omnia umbra illi somniumque apparebunt, et sicut caelestis civis præsentium nihil optabit. Talis erat beatus Paulus doctor orbis; propterea clamabat, dicens:

¹ *Bibl., habitavit.*

Num experimentum quæritis ejus qui in me loquitur, Christi (2. Cor. 13. 3)? Et iterum: Vivo autem, non jam ego, vivit autem in me Christus (Galat. 2. 20). Et iterum: Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo (Ibid.). Vidisti virum corpore circumdatum, quasi incorporea quiete fruentem loqui omnia?

4. *Multa hic commendantur, nempe: mortificatio carnis, sui ipsius spirituale sacrificium, vigilantia, et examen conscientiae.*— Illic omnes imitemur, mortificemus membra carnis, et ad male operandum inefficacia reddamus: sic enim potissimum valebimus ipsa Deo offerre sacrificium beneplacitum. Vidisti quam novum et admirabile hoc sacrificium? Quando mortua fuerint membra, tunc magis gratum erit Deo sacrificium. Quare et quomodo hoc? Quoniam spirituale sacrificium est, et nihil habet sensibile. Nam in sensibili quidem sacrificio non solum id, quod mortuum est, abjicitur, sed neque vivum, quod vitiatum fuerit, sacrificiis idoneum esse, ab initio lege cautum fuit, nec sine causa (*Levit. 22. 23*): sed ut per irrationabilium observationem paulatim inducamur ad spirituales hanc et rationalem hostiam cum magna cautela offerendam. Quod enim illic est vitiosum, nempe privatum auribus, vel mutilatum cauda, id ipsum hic est mala concupiscentia, luxuria, opum amor et omnis nequitia: et quod est illic sanum et ab omni macula alienum esse, id ipsum est hic mortuum mundo, ita ad spirituale sacrificium se metipsum idoneum exhibere. Hæc non simpliciter prætereamus, sed bene figentes ea in mente nostra, studeamus ne simus deteriores Judæis, qui in umbra tantam exhibent observationem. Sicut enim illi adhuc lucernæ assidentes tantopere illa observarunt, ita nos, postquam sol justitiæ nos illustrare dignatus est, relictaque umbra ad veritatem adducti sumus, similem observationem circa hoc spirituale sacrificium exhibeamus. Et neque peccata quæ nobis videntur parva, perfunctorie prætereamus, sed quotidie a nobis rationes repetamus et verborum, et aspectuum: pœnasque de nobis ipsis sumamus, ut nos a futuro supplicio liberemus. Propter hoc quippe Paulus inquit: *Nam si nos ipsos judicaverimus, non utique judicarenur (1. Cor. 11. 31)*. Ita si nos ipsos hic condemnaverimus propter quotidiana peccata, imminuamus severitatem judicii quod illic futurum est. Quod si ignavi fuerimus, *Qui judicamur, inquit, a Domino erudimur.* Prius igitur nosmetipsos condemnemus magna cum sinceritate, et nullo sciente in tribunali conscientiae sedeamus: sicque examinemus nostras cogitationes, et rectam sententiam proficramus, ut mens imminente illo terrore percussa, non patiat amplius decipi, sed impetum refrenet, ac prospiciens illum insomnem oculum, præcludat diabolo ingressum. Propter ignaviam enim ferimus omnia, ut ipsa rerum experientia clamat. Nam quemadmodum si vel paululum excitari voluerimus, omnes illius insidias quasi pulverem repellemus: sic quando supplantamur, non propter illius tyrannidem hoc sustinemus, sed propter ignaviam nostram. Neque enim

ὅπ' αὐτοῦ τεχθέντων. Τότε, φησίν, ἐτελεύτησεν ὁ Ἰσαὰκ πρεσβύτερος, καὶ πλήρης ἡμερῶν. Εἰ γὰρ ἤνικα τῆς εὐλογίας τὴν κλοπὴν ἐποιεῖτο ὁ Ἰακώβ, ἠμδύθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, φησίν, ὅθεν καὶ τὰ τῆς ἀπάτης αὐτῷ προεχώρησεν, ἐνόησον μετὰ τσοῦτων ἐτῶν ἀριθμῶν ὅπως ἦν γεγραμῶς. Καὶ ἔθαψαν αὐτὸν, φησίν, Ἡσαὺ καὶ Ἰακώβ. Ἄλλ' λοιποὶν τῆς τελευτῆς τοῦ πατρὸς γενομένης, λαβὼν, φησὶ, τὰς γυναικίας αὐτοῦ Ἡσαὺ, καὶ τοὺς υἱοὺς, καὶ πάντας τοὺς αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἐκτήσατο ἐν γῆ Καναὰν, ἐπορεύθη. Οὐκ ἠδύνατο γὰρ, φησίν, ἡ γῆ τῆς παροικίσεως φέρειν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ πλῆθους τῶν ὑπαρχόντων. Καὶ ὤκησε λοιποὶν ἐν τῷ ὄρει Σηείρ. Καὶ διηγησαμένη ἡμῖν ἡ θεία Γραφή τοὺς ἐκ τοῦ Ἡσαὺ τεχθέντας καὶ τὰ ἔθνη τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένα, φησὶ· Παρῴκησε δὲ Ἰακώβ ἐν τῇ γῆ, οὐ παρῴκησεν ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἐν γῆ Καναὰν. Ἄλλ' ἐντεῦθεν λοιποὶν πάλιν διαδέχεται ἡμᾶς ἑτέρα πραγματεία ἡ κατὰ τὸν θαυμασίον Ἰωσήφ.

γ'. Ἄλλ' εἰ βούλεσθε, ἐνταῦθα στήσαντες τὸν λόγον εἰς ἑτέραν ἀρχὴν ταμειουσμένα τὴν κατὰ τὸν παῖδα τοῦ Ἰακώβ ἱστορίαν, ἐκεῖνο παραινέσαντες ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ, μετὰ ἀκριβείας προσέγειν τοῖς λεγομένοις, καὶ ἐξ ἐκάστου τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κειμένων μεγίστην καρποῦσαι τὴν ὠφέλειαν, καὶ μηδὲν ἀπλῶς παρατρέχειν. Θησαυρὸς γάρ ἐστι πνευματικὸς τὰ θεῖα λόγια· καὶ καθάπερ ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ θησαυροῦ καὶ λίθον ἕνα πολλάκις ὕψελόμενός τις, πολλὸν ἑαυτῷ ἐργάζεται τὸν πλοῦτον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα αἱ τῶν δικαίων ἀρεταί, εἰ προσέγειν βουλοίμεθα, τσοσῶτην ἡμῖν τὴν ὠφέλειαν παρέχειν δυνήσονται, ὡς καὶ πρὸς τὸν ὁμοιον αὐτῶν διεγερθῆναι ζῆλον. Οὕτω γὰρ ἐνησώμεθα καὶ ἡμεῖς τῆς αὐτῆς τοῖς δικαίοις ἀπολαῦσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίας. Οὐδὲ γὰρ προσωπολήπιτος ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν παντὶ ἐθνεῖ ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστὶν· ὥστε, εἰ βουλοίμεθα, οὐδὲν τὸ κωλύον τσοσῶτης ἡ καὶ πλείονος ἡμᾶς ἀπολαῦσαι τῆς ἀνωθεν βοῆς. Ἐὰν γὰρ μόνον [581] ἡμᾶς ὦν τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρωμεν, καὶ τὰ αὐτῷ δοκούντα προτιμῶντας τῶν ἀνθρωπίνων, τσοσῶτην καὶ αὐτὸς ἐπιδείξεται τὴν κηδεμονίαν, ὡς ἐν ἅπασιν ἀχειρώτους ἡμᾶς ἐργάσασθαι. Καὶ γὰρ πολέμιον ἔχομεν διηνεκὴ καὶ ἀσπονδὸν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν κεκτημένον. Διὸ πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς ἀγρυπνίας, ὥστε περιγενέσθαι αὐτοῦ δυνήθηται τῆς μηχανῆς, καὶ ἀνωτέρως καταστήναι τῶν τοῦτου βελῶν. Οὐχ ἑτέρως δὲ περιεσώμεθα, ἢ διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας· ἐπισπασσάσθαι δυνήθεντες τὴν ἀνωθεν συμμαχίαν. Ἀρίστη δὲ ἐστὶ πολιτεία βίος καθαρὸς. Τοῦτο γὰρ ὁ θεμέλιος καὶ ἡ κρηπίς τῆς ἀρετῆς· ὁ γὰρ τοῦτον ἀσφαλῶς καταβαλλόμενος εὐκολώτερον τῶν ἄλλων ἀπάντων περιέσεται· οὐτε γὰρ χρημάτων ἐπιθυμία τοῦ τοιοῦτου περιγενήσεται, οὐτε δόξης ἔρωσ, οὐτε βασκανία, οὐτε ἑτερόν τι τῶν παθῶν. Καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ὅταν γὰρ τις καθαρὸν ἔχη τὸ συνειδός, καὶ παντὸς βύπου ἀπηλλαγμένον, δυνήσεται καὶ τὸν ἀπάντων Δεσπότην ἔνοιον ἔχειν. Μακάριοι γὰρ οἱ καθарοί, φησὶ, τῇ καρδίᾳ, οὗτοι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. Ὅταν δὲ ἐκεῖνον ἔνοιον ἔχειν καταξιώθῃ, ὡς ἀπλῶς καὶ εἰκῆ τὸ σῶμα περιεσώμενος, οὕτω λοιποὶν διακείσεται, καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων πολλὴν ἐπιδείξεται τὴν ὑπεροφίαν. Ἄπαντα γὰρ τὰ ὀρώμενα σκιά καὶ ὄναρ τῷ τοιοῦτῳ φανέται, καὶ καθάπερ ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ πολίτευμα ἔχων, οὕτως οὐδενὸς τῶν παρόντων ἐπιθυ-

μῆσει. Τοιοῦτος ἦν Παῦλος ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος· διὰ καὶ ἐβόα λέγων· Ἡ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; Καὶ πάλιν· Ζῶ δὲ, οὐκ ἐστὶ ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Καὶ πάλιν· Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. Εἶδες ἄνδρα σῶμα περιεσώμενον, καὶ ὡς ἐν ἀσωμάτῳ λήξει αὐτὸν τυγχάνοντα, οὕτω πάντα φεγγόμενον;

δ'. Τοῦτον ἅπαντες ζηλώσωμεν, καὶ νεκρώσωμεν ἡμῶν τὰ μέλη τῆς σαρκὸς, καὶ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνεέργητα αὐτὰ ἐργασώμεθα· οὕτω γὰρ μάλιστα αὐτὰ δυνήσομεθα παραστήσαι τῷ Θεῷ θυσίαν εὐάρεστον. Εἶδες τὸ καινὸν καὶ παράδοξον τῆς θυσίας ταύτης; Ὅταν νεκρὰ γένηται τὰ μέλη, τότε μᾶλλον εὐπρόσδεκτα τῇ θυσίᾳ γίνονται. Τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί; Ἐπειδὴ πνευματικὴ ἐστὶν ἡ θυσία, καὶ οὐδὲν αἰσθητὸν ἔχει. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς θυσίας τῆς αἰσθητῆς οὐ μόνον τὸ νεκρὸν ἐστὶν ἀπόβλητον, ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶν, εἰ λῶθην τινὰ ἔχοι, οὐδὲ τοῦτο εἰς θυσίαν δεκτὸν ἂν γένοιτό ποτε. Καὶ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐνομοθετεῖτο οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς τῶν ἀλόγων παρατηρήσεως κατὰ μικρὸν ἐναχθῶμεν μετὰ τῆς τσοσῶτης φυλακῆς τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ λογικὴν θυσίαν προσάγειν. Ὅ γὰρ ἐστὶν ἐκεῖ λῶθη, καὶ τὸ ὠτόμητον καὶ κολοδόκερον, τοῦτο ἐνταῦθα πονηρία, ἐπιθυμία, ἀσέλγεια, χρημάτων ἔρωσ καὶ πᾶσα ἁμαρτία· καὶ ὅπερ ἐστὶν ἐκεῖ τὸ ὑγιές, καὶ τὸ πάντη μώμου ἀπηλλαγμένον, τοῦτο ἐνταῦθα τὸ νεκρὸν τῷ κόσμῳ πάντη γεγονότα οὕτω πρὸς τὴν θυσίαν τὴν πνευματικὴν ἐπιτήδειον ἑαυτὴν καταστήσει. Ταῦτα μὴ ἀπλῶς παρατρέχωμεν, ἀλλ' ἐμπηγνύντες αὐτὰ τῇ ἑαυτῶν διανοίᾳ, σπουδάζωμεν μὴ ἐλάττους ὀφθῆναι τῶν Ἰουδαίων τῶν ἐν τῇ σκιά τσοσῶτην ἐπιδεικνυμένων παρὰ τῆσιν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνοι ἐστὶ τῷ λύχνῳ παρακαθήμενοι τσοσῶτην ἐποιοῦντο τὴν φυλακὴν, οὕτως ἡμεῖς, [582] ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης καταγασθῆναι κατηξιώθημεν, καὶ τὴν σκίαν καταλιπόντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐχειραγωγῆθημεν, τῶν ὁμοίων φυλακῆν ἐπιδειξώμεθα περὶ τὴν πνευματικὴν ταύτην θυσίαν. Καὶ μηδὲ τὰ μικρὰ ἁμαρτήματα νομιζόμενα ἀπλῶς παρατρέχωμεν, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἑαυτοὺς εὐθύνως ἀπειτῶμεν καὶ ῥημάτων καὶ βλεμμάτων, καὶ δίκας ἑαυτοὺς εἰσπραττώμεθα, ἵνα τῆς ἐκείθεν κολάσεως ἑαυτοὺς ἐλευθερώσωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ Παῦλος φησίν· Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Ὅστε, ἐὰν ἑαυτοὺς ἐνταῦθα κατακρίνωμεν ἐπὶ τοῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑφ' ἡμῶν ἁμαρτανόμενοι, ὅποτε μνόμεθα τῆς ἐκεῖ κρίσεως τὴν σφοδρότητα. Εἰ δὲ ῥαθυμῆσαιμεν, Κρινόμενοι, φησίν, ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα. Προλαβόντες τοίνυν ἑαυτοὺς καταδικάζωμεν μετὰ πολλῆς τῆς εὐγνωμοσύνης, καὶ μηδενὸς εἰδότες τὸ δικαστήριον τοῦ συνειδότες καθίσαντες, οὕτω βασανίσωμεν ἑαυτῶν τοὺς λογισμοὺς, καὶ ὀρθὴν τὴν κρίσιν ἐκφέρωμεν, ἵνα τὸν ἐπηρητημένον φόβον δεδοικώς ὁ λογισμὸς μηκέτι ἀνέχεται ὑποσύρεσθαι, ἀλλὰ τὴν ὀρμὴν ἀναχατιζῆ, καὶ τὸν ἀκόμητον ἐκεῖνον ὀφθαλμὸν προορώμενος ἀποτεριχίξῃ τῷ διαβόλῳ τὴν εἰσοδόν. Ὅτι γὰρ ἀπὸ ῥαθυμίας ἅπαντα ὑπομένομεν, αὐτῇ βοᾷ τῶν πραγμάτων ἡ πείρα. Ὅσπερ γὰρ ἐὰν μικρὸν διεγερθῆναι βουληθῶμεν, καθάπερ κοριορτὸν οὕτω τοῦτο τὰς ἐπιβουλὰς ἀποτιναξώμεθα· οὕτως ἐπειδὴν ποτε ὑποσκελισθῶμεν, οὐ παρὰ τὴν ἐκεῖνου τυραννίδα τοῦτο ὑπομένομεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ῥαθυμίαν τὴν ἡμετέραν. Οὐδὲ γὰρ βία ἡμῶν περιγίνεται καὶ ἀνάγκη, ἀλλ' ἀπάτη μόνον.

* Quinque mss. ἀπλῶς παρεργόμεθα· ἀλλὰ καθ'.

Τοῦ δὲ μὴ ἀπατηθῆναι, εἰ θελήσομεν μικρὸν διεγερθῆναι καὶ νῆφαι, ἡμεῖς κύριοι· οὐκ ἐπειδὴ καθ' ἑαυτοὺς τοσαύτην ἔχομεν τὴν ἰσχύν, ἀλλ' ἐπειδὴ τότε καὶ τῆς ἀνωθεν ἀξιούμεθα ῥοπῆς. Ὅταν γὰρ τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐπιδειξώμεθα καὶ τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότη πάντως ἔπεται. Νήψωμεν οὖν, παρακαλῶ, καὶ εἰδότες τοῦ πονηροῦ τὰς μηχανάς, διηνεκῶς γρηγορώμεν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλῶμεν συνεφάσασθαι ἡμῖν τῆς πρὸς αὐτὸν πάλης. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀχείρωτοι γενησόμεθα, καὶ τὰς ἐκείνου διαφευξόμεθα μηχανάς, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς ἀπολαύσομεν, καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτεχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ᾧμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΑΙΑ ΕΑ'.

Αὗται δὲ αἱ γενέσεις Ἰακώβ Ἰωσήφ δεκάεπτά ἐτῶν ἦν ποιμαίνων μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τὰ πρόβατα.

α'. Πάλιν ἐπὶ τὴν συνήθη τράπεζαν ὑμᾶς ἀγαγεῖν βούλομαι, καὶ τῆς ἀκολουθίας τῶν πρώων ἡμῖν εἰρημένον λαβόμενος, ἐκ τῶν πρόσφατον ἀναγνωσθέντων τὴν ἐστίασιν ὑμῖν παραθεῖναι ταύτην τὴν πνευματικὴν. Ἰκανὰ γὰρ τὰ σήμερον ἀναγνωσθέντα διδάξει πάντας ἡμᾶς, ὅση τῆς βασκανίας ἐστὶν ἡ λύμη, [583] καὶ ὅπως τὸ ὑπέροχον τοῦτο πάθος τὸ τοῦ φθόνου καὶ μέχρις τῆς συγγενείας αὐτῆς ἐκταθὲν τὴν οἰκείαν ἰσχύν ἐπεδείξατο. Ἄλλ' ἵνα δόξη κατὰ ἀκολουθίαν ὁ λόγος προεῖναι, ἀναγκαῖον αὐτῆς ἄψασθαι τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀναγκώματος. Αὗται δὲ, φησὶν, *αἱ γενέσεις Ἰακώβ*. Ὅρα τὸν θαυμαστὸν τοῦτον προφήτην, ὅπως ἐπαγγεῖλάμενος ἡμῖν διηγεῖσθαι τοῦ Ἰακώβ τὴν γενεαλογίαν, εὐθέως ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ παιδὸς ἀνέδραμε· καὶ εἰπὼν, *Αὗται αἱ γενέσεις Ἰακώβ*, καὶ καταλειπὼν διηγεῖσθαι ἡμῖν ἀκολουθῶς τοὺς τε ἐξ αὐτοῦ τεχθέντας, τοὺς τε ἐξ ἐκείνων πάλιν γεννωμένους (καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰσαὺ τοῦτο πεποιήκεν), ἐπὶ τὸν Ἰωσήφ εὐθέως ἔσπευσε, τὸν νέον, τὸν πάντων τῶν ἀδελφῶν, ὡς εἰπεῖν, ἔσχατον, καὶ φησὶν· *Ἰωσήφ δεκάεπτά ἐτῶν ἦν ποιμαίνων μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τὰ πρόβατα*. Τίνος ἔνεκεν καὶ τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν ἡμῖν σημαίνει; Ἴνα μάθῃς ὡς οὐδὲν ἡ νεότης κώλυμα γίνεται πρὸς ἀρετὴν, καὶ ἵνα ἐκ περιουσίας γνῶς καὶ τοῦ νέου τὴν πρὸς τὸν πατέρα ὑπακοήν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀδελφούς ὁμόνοιαν, κάκεινων τὸ ἀνήμερον· καὶ πῶς οὐδὲ πρὸς τὸν οὕτω περὶ αὐτοὺς διακείμενον, καὶ ἀπὸ τῆς ἡλικίας αὐτῆς εἰς συμπάθειαν αὐτοὺς ἐφελκύσασθαι δυνάμενον παραφυλάξασθαι τὴν ἀγάπην ἡβουλήθησαν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων ὀρίωντες καὶ τοῦ παιδὸς τὸ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐπιρρέπες, καὶ τοῦ πατρὸς τὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν, εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ βασκανίαν διηγεῖροντο. *Κατήνεγκαν γάρ Ἰωσήφ ψόγον πονηρὸν πρὸς Ἰσραὴλ τὸν πατέρα αὐτῶν*. Ὅρα κακίας ὑπερβολὴν· καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἀγάπην διασαλεύσαι ἐπιχειροῦν, καὶ τὰ μὴ ἴντα πλάττονται κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, τοσοῦτο μόνον ἀνύοντες, ὅσον τὸν οἰκτεῖον φθόνον κατὰδῆλον ποιῆσαι. Καὶ ἵνα μάθῃς,

ὅτι τοῦτο μόνον ἐκέρδαινον, τὸ φανερὰν ἑαυτῶν ποιῆσαι τὴν λαυθάνουσαν γνώμην, ὄρα τὸν πατέρα καὶ μετὰ τὴν παρ' αὐτῶν διαβολὴν ἐξεχόμενον τοῦ παιδὸς, καὶ πάντων αὐτὸν προκρίνοντα. *Ἰακώβ δὲ*, φησὶν, *ἠγάπα τὸν Ἰωσήφ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ὅτι υἱὸς γῆρως ἦν αὐτῷ*. Ἐποίησε δὲ αὐτῷ *χιτῶνα ποικίλον*. Τί ἐστίν, *ἠγάπα τὸν Ἰωσήφ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ὅτι υἱὸς γῆρως ἦν αὐτῷ*; Ἐπειδὴ πρὸς τῷ τέλει, φησὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γῆρῳ ἦν τεχθεῖς, διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀπάντων αὐτῶν ἠγάπα. Καὶ γὰρ ποθεινὰ πῶς εἶναι δοκεῖ τὰ παῖδια τὰ πρὸς αὐτῷ τῷ γῆρῳ τικτόμενα, καὶ μᾶλλον ἐπισπάσασθαι δύνανται τὴν πατρικὴν εὐνοίαν. Ἄλλ' ἵνα μάθωμεν ὅτι οὐ τοῦτο μόνον ἦν τὸ τὸν πατέρα ἐπισπώμενον προτιμᾶν τε αὐτὸν τῶν ἀδελφῶν παρασκευάζον, διδάσκει ἡμᾶς ἡ θεία Γραφή, ὅτι καὶ μετὰ τοῦτον ἔτερος ἐτέχθη· καὶ εἰ κατὰ τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν τὰ τῆς ἀγάπης ἐγίνετο, ἐκείνος ἂν μᾶλλον ἠγαπήθη, ἅτε δὴ ἀληθῶς υἱὸς γῆρως ὢν, καὶ τότε τεχθεῖς, ἡνίκα πρὸς ἔσχατον γῆρας ἤλασεν ὁ δίκαιος. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ὅτι χάρις τις ἦν ἀνωθεν ἢ τὸν νέον ἐπέραστον ποιούσα, καὶ διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν [584] πάντων αὐτῶν προτιμότερον ἐργαζομένη· ταύτην δὲ προσκείσθαι τὴν αἰτίαν ἐν τῇ Γραφῇ, ὅτι ἐπειδὴ υἱὸς γῆρως ἦν αὐτῷ, διὰ τοῦτο αὐτὸν ἠγάπα πλέον, ἵνα μὴ φανερῶς αὐξήσῃ τῶν ἀδελφῶν τὸν φθόνον.

Δεινὸν γὰρ τουτοῦ τὸ πάθος, καὶ ἐπειδὴν ἐπιλάθεται ψυχῆς, οὐ πρότερον αὐτὴν ἀνίησι, μέχρις ἂν εἰς ἐσχάτην αὐτὴν ἀτοπίαν ἀγάγῃ, καὶ λυμαινώμενον τὴν τεκοῦσαν αὐτὸ ψυχὴν, τὸ ἐναντίον ἢ βούλεται τὸν φθονούμενον διατιθῆσι, λαμπρότερον, ἐνδοξότερον, περιφανέστερον, ὅπερ πάλιν ἐτέρα πληγὴ βαρυτέρα τῷ βασκάνῳ γίνεται. Σκόπει γοῦν ἐνταῦθα, πῶς ὁ μὲν θαυμάσιος οὗτος οὐδὲν τῶν γινομένων εἰδώς, ἅτε δὴ καθάπερ ἀδελφοῖς καὶ τὰς αὐτὰς ὠδῖνας αὐτῷ λύσασιν οὕτω προσφέρεται, θαρρῶν ἅπαντα καὶ διαλεγόμενος μετὰ πολλῆς τῆς ἀπλότητος· ἐκείνοι δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς βασκανίας πάθους ἀλόντες, μισεῖν αὐτὸν παρεσκευάζοντο. *Ἰδόντες γάρ*, φησὶν, *οἱ ἀδελφοί, ὅτι αὐτὸν ὁ πατὴρ φιλεῖ ἐκ πάντων τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἐμίσησαν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἠδύναντο λαλεῖν αὐτῷ οὐδὲν εἰρηνικόν*. Ὅρα πῶς τὸν οὐδὲν ἡδικηκότα μισεῖν ἐπιχειροῦν. *Καὶ οὐδὲν*, φησὶν, *ἠδύναντο λαλεῖν αὐτῷ εἰρηνικόν*. Τί ἐστίν, *οὐδὲν ἠδύναντο λαλεῖν αὐτῷ εἰρηνικόν*; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκυρίευσεν αὐτῶν τὸ πάθος, καὶ τὸ μῖσος ἠξίετο καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καθάπερ αἰχμάλωτοι γενόμενοι καὶ τυραννόμενοι ὑπὸ τοῦ πάθους, μετὰ δόλου προσεφέροντο, οὐδὲν εἰρηνικὸν αὐτῷ λαλεῖν δυνάμενοι. Καὶ σκόπει πῶς τὴν αἰτίαν ταύτην ἐστήμανε τοῦ μίσους, ὅτι ἀπὸ τοῦ φθόνου τὴν ἀρχὴν ἐλάμβανεν. *Ἰδόντες γάρ οἱ ἀδελφοί αὐτοῦ*, φησὶν, *ὅτι ὁ πατὴρ αὐτὸν φιλεῖ ἐκ πάντων τῶν υἱῶν αὐτοῦ*. Τὸ φίλτρον τοῦ πατρὸς τὸν φθόνον αὐτῷ ἔτεκεν, ἀλλὰ τὴν τοῦ πατρὸς εὐνοίαν ἢ ἀρετὴν τοῦ παιδὸς ἐπισπάτατο. Δέον τοίνυν ἐκείνους μιμῆσασθαι τὸν ἀδελφὸν καὶ ζηλώσαι τὸν τρόπον, ἵν' οὕτω καὶ

^a Savil. male ταύτην δὲ προσήκει κείσθαι τὴν αἰτίαν. Infra ἵνα μὴ φανερῶς αὐξήσῃ τῶν ἀδελφῶν τὸν φθόνον, *ut non manifeste augetur invidia fratrum*.

vi sua et necessitate nos vincit, sed deceptio sola. Ne decipiamur autem in nobis est, si paululum esse vigiles voluerimus, et nobismetipsis attenderimus: non quod ex nobis solis tanta sit potestas, sed quia tunc supernum auxilium nobis affulget. Nam si quæ a nobis sunt fecerimus, sequentur etiam omnino quæ Domini sunt. Vigiles igitur simus, obsecro, et scientes artes maligni, perpetuo caveamus nobis, et oremus Deum ut nos adjuvet ad certandum nostrum cum diabolo certamen. Sic enim et nos invicti erimus, et machinationes illius effugiemus, et divinam consequemur gratiam, bonaque æterna adipiscemur: quæ nobis omnibus contingant, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto sit gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXI.

Hæ autem sunt generationes Jacob: Joseph septemdecim annorum erat pascens cum fratribus suis pecora (Gen. 37. 2).

1. Iterum pro consuetudine mea ad mensam vos inducere volo, et prosequens ea quæ pridem vobis dicta, ex his quæ nunc lecta sunt convivium vobis hoc proponere spirituale. Sufficiunt enim quæ hodie lecta sunt ad docendum nos omnes, quantum invidiæ damnum sit, et quomodo invidiæ perniciēs etiam usque ad cognatum magna vi se extenderit. Verum ut videatur ex consequentia sermo progredi, operæ pretium fuerit initium lectionis tangere. 2. *Hæ autem sunt*, inquit, *generationes Jacob*. Vide admirabilem hunc prophetam, quomodo cum promittat nobis genealogiam Jacob, statim ad historiam pueri recurrit, et postquam dixisset, *Hæ sunt generationes Jacob*, derelicta confestim narratione, quinam scilicet ex illo nati, et iterum qui ex nasci ab eo geniti (sicut supra, cum de Esau sermo esset, fecit), ad Joseph statim festinaverit, adolescentem, omnium fratrum fere postremum; nam dicit: *Joseph decem et septem erat annorum pascens cum fratribus suis oves*. Quam ob causam nobis annorum designat numerum? Ut scias adolescentiam non esse virtutis impedimentum: et ut plenius scias adolescentis erga patrem obedientiam, et in fratres benevolentiam, illorum autem inhumanitatem: et quomodo ne id quidem cohibere eos potuit, quod ita in eos affectus esset; nec in tam tenera ætate, quæ debebat eos ad commiserationem provocare, fraternum amorem servarunt: sed mox ab initio videntes et pueri bonam indolem, et patris erga illum benevolentiam, in invidiam contra eum excitati sunt. *Detulerunt enim*, inquit, *Joseph de pessimo crimine apud Israel patrem suum (a)*. Vide malitiæ eminentiam: patris caritatem perturbare attentabant; et quæ non erant fingunt contra fratrem: id solum efficiētes, ut

ipsorum invidia manifesta redderetur. Et ut discas eos nihil aliud lucrificasse, quam quod prius latentem pravam mentem palam fecerint, vide patrem etiam post eorum accusationem magis hærentem filio, et jam præferre eum omnibus. 3. *Jacob autem*, inquit, *dilexit Joseph supra omnes filios suos, quoniam filius senectutis erat ei*. *Fecit autem ei tunicam variam*. Quid est, *Dilexit Joseph super omnes filios suos, quoniam filius senectutis erat ei?* Quia postremus, et in ipsa senectute natus est ei, propter hoc magis dilexit. Nam magis amabiles videntur filii, qui in senectute ipsa generantur, majoremque patrum benevolentiam assequuntur. Sed ut sciamus, non hoc solum fuisse quod patrem illi conciliabat, ita ut eum aliis præferret, docet nos Scriptura etiam post illum alium quoque natum esse filium: et si secundum naturalem amorem dilectio fuisset, postremus fuisset magis dilectus, utpote vere senectutis filius, et tunc natus, quando ad postremam senectutem pervenit justus. Quid igitur est dicendum? Supernam quamdam gratiam fuisse, quæ juvenem amabilem reddebat, et propter animæ virtutem ut cunctis præferretur faciebat: hanc autem in Scriptura proponi causam, quod filius senectutis fuerit, et ideo magis eum dilexerit, ut non manifeste auget odium fratrum (a).

Invidia quantum malum. Cain primus ex invido homicida. — Gravis enim hæc animi ægritudo est, et quando animam invaserit, non prius eam relinquit, donec in extremam absurditatem eam induxerit, et lædens animam a qua nata est, omnino aliter eum cui invidet afficit, quam vult: nempe clariorem, nobiliorem, illustriorem illum reddit; unde iterum alia gravior invido plaga nascitur. Illic consideres igitur admirandum illum juvenem rerum quæ agebantur ignarum, repræsentari cum illis ut cum fratribus, et quasi eodem utero natis, omnia cum fiducia et simplicitate loquentem, illos autem invidiæ malo captos odio eum persequentes. 4. *Videntes enim*, inquit, *fratres, quod pater præ omnibus filiis diligebat eum, oderant eum, et non poterant loqui ei quidquam pacifice*. Vide quomodo odio prosequuntur eum qui in nullo offenderat. *Et nihil*, inquit, *poterant loqui ei pacifice*. Quid est, *Nihil poterant loqui ei pacifice?* Quia affectus dominabatur eis et quotidie augebatur odium, ceu capti tyrannide hujus mali, in dolo loquebantur, et nihil ei pacifice loqui poterant. Vide autem quomodo causam odii significavit, quod nempe ab invidia exordium habuerit. *Ut viderunt enim*, inquit, *fratres, quod pater eum præ omnibus filiis suis diligeret*. Amor patris invidiam ei peperit, sed patris

(a) Sensus Chrysostomi est, Josephum a Jacobo patre plus cæteris adamatum fuisse, ob supernam gratiam et animæ virtutem: sed ne hoc ipsam majorem pareret fratrum invidiam, aliam adjectam fuisse amoris causam, quod videlicet in senectute sua genuisset eum; quasi videlicet hæc causa minus ad ciendum livorem idonea videretur. Sed illud ipsum, *quod in senectute sua genuisset eum*, non vacat difficultate: nam eodem ferme, aut tantillo elapso tempore ab ortu postremorum Jacobi filiorum quos ex Lia et ex ancilla suscepit, natus est Joseph; ita ut non hunc specialiter in senectute sua suscepisse dicendus videatur. Verum hæc longius esset pluribus excutere.

(a) Sic LXX. In Hebræo et aliis versionibus legitur Josephum accusasse fratres suos apud patrem de pessimo crimine: sic etiam Vulgata: et hic est verus hujus loci sensus secundum Hebræicam fidem. vide in Hexaplis nostris ad hunc locum.

benevolentiam virtus filii sibi conciliavit. Cum igitur oporteret illos imitari fratrem, et æmulari mores ejus, ut sic et ipsi patrem sibi conciliarent, ne hoc quidem illis in mentem venit, sed communi odio filium a patre dilectum prosequerentur. Et illi quidem, quasi hostes facti, intus latentem malitiam parientes, nihil pacifice ei, sed cum dolo loquebantur: ille autem admirabilis fraternam benevolentiam cum eis servans, nihilque suspicans, ut fratribus bene fidens, omnia quæ in se erant faciebat.

2. Hic morbus ab initio et Cain, ut fratrem occideret, armavit. Et sicut isti propter benevolentiam patris, quam erga filium declarabat, odio illum prosequerentur, et impugnare moliebantur, et quotidie ipsius cædem parturiebant: eodem sane modo et ille, ut vidit fratris dona Deo magis accepta fuisse, ad eum occidendum provocatus est, et inquit, *Egrediamur in campum* (Gen. 4. 8). Vides hunc etiam nihil suspicatum, confidisse fratri, et exiisse ac præter animi sententiam in nefariam illam dextram incidisse? Sic sane et admirabilis Joseph nesciens marum fratrum suorum consensum, tanquam cum fratribus cum eis loquebatur, et insomnia ipsa quæ sibi Deus revelaverat, præsignando gloriam sibi obventuram et fratrum subjectionem, in medium proponebat. 5. *Cum enim somniasset, somnium, inquit, annuntiavit fratribus suis, 6. et dixit eis: Audite somnium hoc mecum. 7. Putabam nos manipulos ligare in medio agro, et surrexit manipulus meus, et erectus est: circumstantes autem manipuli vestri adoraverunt manipulum meum. 8. Dixit autem ei fratres: Num regnans regnabis super nos, aut dominans dominaberis nostri? Et apposuerunt adhuc eum odio prosequi propter somnia et verba sua.* Propterea prius quoque docuit illos odium erga eum antea exhibuisse, ut ne putemus eos hinc sumpsisse odii sui contra eum exordium. Apposuerunt enim adhuc eum odio prosequi: hoc est, multo magis augebant odium et inimicitias contra eum. Et vide miram illorum cecitatem: ipsi enim somnium exponunt. Non enim est dicendum, eos propter ignorantiam eorum, quæ futura erant, invidiam gessisse contra eum; sed ut futura ex somniis didicerunt, auctum est odium eorum. O ingentem amentiam! Oportebat hoc scientes majorem erga illum benevolentiam declarare, e medio tollere odii causam atque effugare invidentiæ affectum: obtenebrati mente, et non videntes se contra semetipsos omnia facere, multo majore odio in eum exarserunt. Quare, o miseri et calamitosi, tantam declarastis invidiam, non cogitantes et fraternum vinculum, et somniorum revelationem manifestam Dei erga illum declarare benevolentiam? Nolite enim existimare quæ a Deo præsignata sunt, posse subverti. Nam sicut somnium didicistis, ita erit non post multum temporis, etiamsi innumera excogitare volueritis. Solers enim et sapiens cum sit omnium Dominus, ut suæ virtutis declararet potentiam, sæpe multa permittit interponi impedimenta, ut iis quæ sibi pridem visa erant perfectis, summam virtutis suæ declaret eminentiam.

Verum ita se habet invidia, nihil eorum cogitare potest, sed omnino, ut ita dicam, ubi invidus captus ab hoc morbo fuerit, contra suam ipsius salutem facit omnia. Et illi quidem narratione somnii odium auxerunt; admirabilis autem Joseph ubi et aliud somnium vidit, non ipsis solum, sed et patri narrat. 9. *Quasi sol et luna et undecim stellæ adorabant me. 10. Et increpavit eum pater suus, et dixit ei: Quod est somnium hoc, quod somniasti? Numquid euntes ibimus ego et mater tua, et fratres tui, ut adoremus te super terram? 11. Æmulati autem sunt eum fratres sui, pater vero observavit verbum.* Sciens pater quod fratres inviderent ei, propter hoc increpavit puerum, et exposuit etiam ipse somnium, ac conjectans a Deo revelationem ei factam, observabat verbum. Verum non ita faciebant fratres. Sed quid? Iterum multo magis æmulabantur. Cur insani fuistis? cur stupidorum opera fecistis? Non erigistis, secundum insomnia non temere, neque fortuito factum esse: sed ut cum didiceritis omnino futura esse quæ prædicta sunt, cessetis meditari fratricidium, utpote rem molientes impossibilem? Igitur oportebat quidem vos, cum cogitaretis, et in mentem acciperetis fraternam vestram conjunctionem, futuram fratris gloriam pro vestra ducere. Quoniam autem ad hoc non respiciebatis, consequens fuit illud cogitare, vos non contra eum, sed contra omnium Dominum, qui hoc ei jam revelavit, bellum gerere. Verum illi quidem, sicut dixi, neque naturæ vinculum reveriti, neque in mente capientes quanta ille superna benevolentia muniretur, odium quotidie auxerunt: et occulte intra semetipsos rogam accenderunt, neque patre, neque filio tale quidpiam suspicantibus, neque cogitantibus eos in tantam insaniam esse properaturos. Ideo ubi profecti sunt fratres ad greges: 13. *Dixit, inquit, pater ad Joseph: Nonne fratres tui pascunt oves in Sychem? Veni, mittam te ad eos. Dixitque ei: Ecce ego. Vidisti patris erga filios dilectionem? vidisti filii obedientiam? Dixit autem ei: 14. Vade, et vide, num sani sint fratres tui, et oves, et annuntia mihi.*

3. *Joseph figura Christi.* — Hæc autem omnia facta sunt, ut et Josephi erga fratres monstraretur benevolentia, et illorum sanguinaria mens fieret manifesta. Factum est autem et in figuram futurorum, ut in umbra multo antea veritatis res describerentur. Et sicut Joseph ad fratres abiit invisum eos, et illi neque fraternitatem, neque adventus causam reveriti, primum quidem de occidendo illo deliberabant, postea autem vendiderunt barbaris: ita et Dominus noster suam servans misericordiam, advenit invisens humanum genus, et suscepta nostræ formæ carne, dignatus fieri frater noster, sic advenit. Et clamat Paulus dicens: *Non enim angelos assumpsit, sed semen Abraham: unde debuit per omnia fratribus similis fieri* (Hebr. 2. 16. 17). Sed ingrati Judæi animarum corporumque Medicum innumera miracula quotidie patrantem occidere conati sunt, et opere compleverunt animo suo

¹ Savil. et quidam Mss., *erga filium*; minus recte.

αὐτοὶ τὸν πατέρα ἐπισπάσονται, τοῦτο μὲν οὐδὲ εἰς ἔνονοιαν λαμβάνουσιν, ἀλλὰ κοινὸν μῖσος περὶ τὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀγαπώμενον ἐπεδείκνυντο. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν, καθάπερ ἐκπολεμούμενοι, οὕτω λανθάνουσαν ἔσθθεν τὴν πονηρίαν τίκτοντες, οὐδὲν εἰρηνικὸν αὐτῶ διελέγοντο, ἀλλὰ μετὰ δόλου προσεφέροντο ὁ δὲ θαυμάσιος οὗτος, τὴν ἀδελφικὴν εὐνοίαν πρὸς αὐτοὺς ἀποσείζων, καὶ οὐδὲν ὑπιδόμενος, ἅτε δὴ ὡς ἀδελφοῖς ἐθάβρει, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἅπαντα ἀνετίθετο.

β'. Τοῦτο τὸ πάθος καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸν Κάιν εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ φόνον ὁρμήσαι παρεσκευάσασε. Καὶ καθάπερ οὗτοι διὰ τὴν εὐνοίαν τοῦ πατρὸς, ἦν περὶ τὸν παῖδα ἐπεδείκνυντο, μισεῖν αὐτὸν παρεσκευάζοντο, καὶ πολεμεῖν ἐπεχείρουν, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὠδινον τὴν κατ' αὐτοῦ σφαγῆν τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον κάκεινος θεασάμενος ὅτι τὰ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ δῶρα μᾶλλον δεκτὰ γέγονεν, εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ φόνον ἐκινήθη, καὶ φησιν, *Ἐξέλωμεν εἰς τὸ πεδίον.* Ὁρᾷ καὶ τοῦτον μηδὲν ὑφορώμενον, ἀλλ' οἷα [585] δὴ ἀδελφῶ πειθόμενον, κατεξίοντα καὶ πάρεργον γινόμενον τῆς μιαιφάνειας δεξιᾶς ἃ; Οὕτω δὴ καὶ ὁ θαυμάσιος Ἰωσήφ, οὐκ εἰδὼς τὴν κακὴν τῶν ἀδελφῶν ὁμόνοιαν, ὡς ἀδελφοῖς προσεφέρετο, καὶ τὰ ἐν-ὑπνια, ἅπερ αὐτῶ ὁ θεὸς ἀπεκάλυπτε, προμηνύων αὐτῶ τὴν περιφάνειαν ἐν ἧ γίνεσθαι ἐμελλε, καὶ τῶν ἀδελφῶν τὴν ὑποταγὴν εἰς μέσον προετίθει. *Ἐνυπνιασθεὶς γάρ, φησὶν, ἐνύπνιον ἀπήγγειλε τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς: Ἀκούσατέ μου τοῦ ἐνυπνίου τούτου. Ὁμῶν ἡμᾶς δεσμεύειν δράγματα ἐν μέσῳ τῶ πεδίῳ, καὶ ἀρέστη τὸ ἐμὸν δράγμα καὶ ἀνωρθώθη, περιστραφέτω δὲ τὰ ὑμέτερα δράγματα προσεκύνησαν τὸ ἐμὸν δράγμα. Εἶπαν δὲ αὐτῶ οἱ ἀδελφοί: Μὴ βασιλευίων βασιλευσεις ἐφ' ἡμᾶς, ἢ κυριεύων κυριεύσεις ἡμῶν; Καὶ προσέθεντο ἔτι μισεῖν αὐτὸν ἕνεκεν τῶν ἐνυπνίων αὐτοῦ καὶ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ.* Διὰ τοῦτο καὶ προέλαβε καὶ ἐδίδασκεν ἡμᾶς, ὅτι ἄνωθεν τὸ μῖσος τὸ πρὸς αὐτὸν ἐπεδείκνυντο, ἵνα μὴ νομίσωμεν ἐντεῦθεν ἀρχὴν αὐτοῦς εἰληφέναι τοῦ κατ' αὐτὸν πολέμου. *Προσέθεντο γάρ ἔτι μισεῖν αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, Πόλλῳ πλέον ἠύξανον τὸ μῖσος καὶ τὴν ἔχθραν τὴν κατ' αὐτοῦ.* Καὶ ὅρα τῆς πηρώσεως τὴν ὑπερβολήν· αὐτὸ τὸ θναρ διακρίνουσιν. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι δι' ἄγνοιαν τῶν μελλόντων ἔσσεσθαι ἐφθόνουν κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ μαθόντες ἐκ τῶν ἐπισημασμένων τὰ ἐσόμενα, προσθήκη τοῦ μίσους εἰργάζοντο. Ὡ ἀνοίας ὑπερβολή. Δέον τοῦτο γνόντας μᾶλλον εὐνοίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδείξασθαι, καὶ ἐκποδῶν ποιῆσαι τοῦ μίσους τὴν αἰτίαν, καὶ τῆς βασκανίας τὸ πάθος ἐξορίσαι, σκοτωθέντες τὸν λογισμόν, καὶ οὐ συνωρῶντας ὅτι καθ' ἑαυτῶν ἅπαντα διαπράττονται, ἐπὶ πλέον ἠύξανον τὴν κατ' αὐτοῦ μῖσος. Τίνος ἕνεκεν, ὧ ἄθλιοι καὶ ταλαίπωροι, τοσαύτην ἐπιδείκνυσθε τὴν βασκανίαν, οὐκ ἀγνοοῦντες οὐτε τὴν ἀδελφικὴν σχέσιν, οὐτε ὅτι ἡ τῶν ἐνυπνίων ἀποκάλυψις φανερὰν δεῖκνυσι τοῦ θεοῦ τὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν; Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε λοιπὸν τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ μηνυθέντα αὐτῶ δυνατὸν εἶναι ἀνατραπήναι. Καθάπερ γὰρ τοῦ οὐεῖρου τὴν διάκρισιν ἐποίησασθε, οὕτως ἔσται μετ' οὐ πολὺ, κἂν μυρία ἐπινοήσαι βουληθῆτε. Εὐμήχανος γὰρ ὢν καὶ σοφὸς ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης, καὶ τῆς οικείας δυνάμεως δεικνύς τὴν περιουσίαν, πολλὰ^β πολλάκις ἀφίησιν ἐν τῷ μεταξὺ κωλύματα γενέσθαι, ἵν' οὕτω τὰ πάλα αὐτῶ δόξαιτα

εἰς ἔργον ἀγαθῶν, μεγίστην ἀποφῆν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν ὑπερβολήν. Ἀλλὰ τοιοῦτον ἡ βασκανία· οὐδὲν τούτων λογίζεσθαι δύναται, ἀλλ' ὅλως, ὡς εἶπεν, ἀχμάλωτος γεγῶνος κατὰ τῆς οικείας σωτηρίας ἅπαντα διαπράττεται. Καὶ οὗτοι μὲν προσθήκη μίσους εἰργάζοντο διὰ τὴν ἐνυπνίου διήγησιν· ὁ δὲ θαυμάσιος Ἰωσήφ καὶ ἔσπερον ἐνύπνιον θεασάμενος οὐκ αὐτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ πατρὶ διηγείται, καὶ φησιν· *Ὡσπερ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ἐνδεκα ἀστέρες προσεκύνησαν με. Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῶ: Τί τὸ ἐνύπνιον τοῦτο ὃ ἐνυπνιάσθη; Ἀρὰ γὰρ ἐλδομένης ἐλευσόμεθα ἐγὼ τε [586] καὶ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου προσκυνησά σοι ἐπὶ τὴν γῆν; Ἐξήλωσαν δὲ οἱ ἀδελφοί αὐτοῦ, ὁ δὲ πατὴρ διετήρησε τὸ ῥῆμα. Εἰδὼς τὸν τικτόμενον αὐτῶ φθόνον παρὰ τῶν ἀδελφῶν ὁ πατὴρ, διὰ τοῦτο ἐπετίμησε τῷ παιδί, καὶ διακρίνει καὶ αὐτὸς τὸ θναρ, καὶ στοχαζόμενος παρὰ τοῦ θεοῦ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτῶ γεγενῆσθαι, διετήρησε τὸ ῥῆμα. Ἄλλ' οὐχ οἱ ἀδελφοί οὕτως; Ἄλλὰ τί; Πάλιν πόλλῳ πλέον ἐξήλωσαν. Τί μεμήνατε; τί ἐξεστηκότων πράγματα διαπράττεσθε; Οὐχ ὁρᾶτε ὅτι ἡ τῶν ἐνυπνίων δευτερώσις οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ γένηται, ἀλλ' ἵνα μαθόντες ὅτι πάντως ἔσται τὰ προμηνυθέντα, παύσησθε τῆς φονικῆς ὁρμῆς, ἐνοήσαντες ὅτι ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖτε; Ἐχρῆν μὲν οὖν τὴν ἀδελφικὴν σχέσιν καὶ διάνοιαν ἀναλαβόντας, καὶ οικείαν κρίνειν εὐδοκίμησιν τὴν τοῦ ἀδελφοῦ μέλλουσαν ἔσσεσθαι περιφάνειαν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτος ὑμῖν οὐδεὶς λόγος, κἂν ἐκεῖνο λογίσασθαι ἦν ἀκόλουθον, ὅτι οὐ πρὸς αὐτὸν ὑμῖν ὁ πόλεμος, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀπάντων Δεσπότην τὸν ταῦτα αὐτῶ ἤδη ἐκκαλύψαντα. Ἄλλ' οὗτοι μὲν, καθάπερ ἐφθην εἰπῶν, οὐδὲ τὴν φύσιν αὐτῆν αἰδοῦμενοι, οὕτε τὴν ἄνωθεν γινομένην περὶ αὐτὸν εὐνοίαν ἐν νῶ λαβόντες, τὸ μῖσος καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπέτεινον, καὶ λανθανόντως τὴν πυρὰν παρ' ἑαυτοῖς ἀνήπτον ἃ, οὐδὲν οὐτε τοῦ πατρὸς, οὐτε τοῦ νέου τοιοῦτόν τι ὑποπτεύοντος, οὐδ' ὅτι πρὸς τοσαύτην μανίαν ἐλαύνειν ἐμελλον. Διὸ καὶ πορευθέντων τῶν ἀδελφῶν εἰς τὰ ποιμνία, *Εἶπεν ὁ πατὴρ τῷ Ἰωσήφ: Οὐχ οἱ ἀδελφοί σου ποιμαίνουσιν εἰς Συχέμη; Δεῦρο, ἀποστείλω σε πρὸς αὐτούς. Εἶπε δὲ αὐτῶ: Ἴδου ἐγώ. Εἶδες πατὴρ πρὸς παῖδας^δ φιλοστοργίαν; εἶδες παιδὸς ὑπακοήν; Εἶπε δὲ αὐτῶ: Πορευθείς ἴδε εἰ ὑγιαίνουσιν οἱ ἀδελφοί σου, καὶ τὰ πρόβατα, καὶ ἀνάγγειλόν μοι.**

γ'. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγίνετο, ἵνα καὶ τοῦ Ἰωσήφ δεῖχθῆ ἡ περὶ τοὺς ἀδελφοὺς εὐνοία, κἀκεῖνων κατὰδὴλος γένηται ἡ φονικὴ γνώμη. Ἐγίνετο δὲ καὶ τύπος τῶν ἔσσεσθαι μελλόντων, καὶ ἐν τῇ σκιαῇ προειργάφετο τὴ τῆς ἀληθείας πράγματα. Καὶ ὡσπερ ὁ Ἰωσήφ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀπῆει ἐπισκεψόμενος αὐτούς, κἀκεῖνοι οὐκ αἰδεσθέντες οὐτε τὴν ἀδελφότητα, οὐτε τὴν αἰτίαν τῆς παρουσίας, πρότερον μὲν ἀνελεῖν ἐβουλεύοντο, ἔπειτα δὲ καὶ ἐπίπρασκον τοῖς βαρβάροις· οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος τὴν οικείαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος, παραγγέλλων ἐπισκεψόμενος τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ τὴν ὁμογενῆ ἡμῖν σάρκα ἀναλαβὼν, καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν γενέσθαι καταξιώσας οὕτω παραγγέλλων. Καὶ βῆ Παῦλος λέγων· *Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ, ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι.* Ἄλλ' οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι τὸν τῶν σωματίων καὶ τὸν τῶν ψυχῶν ἱατρὸν, τὸν μυρία θαύματα καθ' ἑκά-

^α Mira oratoris licentia. Ἔργον enim est id quod agentum suscipitur, πάρεργον opus quod aliud agenti offeritur esseque pendium, et ut plurimum præter expectationem. Itaque ex hoc Abelis πάρεργον Abeli fuit, non autem Caino.

^β E Coisi. accessit πολλά, quod agnoscit interpret. Ed.

^ε Quatuor mss. καὶ λανθάνοντες τὴν πυρὰν καθ' ἑαυτοὺς ἀνήπτον.

^δ Savil. et quidam mss. πρὸς παῖδα.

στην ἡμέραν ἐργαζόμενον ἀνελεῖν ἐπεχείρουν, καὶ εἰς ἔργον ἤγαγον τὴν φονικὴν αὐτῶν γνώμην, καὶ ἐσταύρωσαν τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν τὴν τοῦ δούλου μορφήν ἀναλαβεῖν καταδεξάμενον. Ἄλλ' οὗτοι μὲν καὶ ἐπεχείρησαν, καὶ σταυρῶ παραδόντες ἀνεῖλον ἐκείνους δὲ ἐβουλεύσαντο μὲν, οὐκ ἤγαγον δὲ εἰς ἔργον τὰ βουλευθέντα. [587] Ἐδεί δὲ τὸν τύπον ἔλαττον ἔχειν τῆς ἀληθείας, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ἐκεῖνα τύπος τῶν μετὰ ταῦτα ἐσομένων. Διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν ὡσπερ ἐν σκιᾷ προσγράφη. Καὶ ἔκρινον τὸ θαῦμα. Οὐκ ἀνεῖλον, ἀλλὰ πεπράκασιν, καὶ τὸν χιτῶνα τῷ αἵματι τοῦ ἐρίφου μολύναντες ἤγαγον τῷ πατρὶ, πείσαι βουλόμενοι ὅτι ἀνηρέθῃ ὁ παῖς. Ὅρᾳς ὅτι ἅπαντα ταῦτα ἐγένετο, ἵνα καθάπερ ἐν σκιᾷ οὕτως ἡ εἰκὼν μόνη τῶν πραγμάτων γένηται, καὶ ἡ ἀλήθεια φυλάττηται; Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου τὸ λοιπὸν ἐπανέλθωμεν. Ἀπέστειλεν αὐτὸν, φησὶν, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς Συχέμ. Καὶ εὔρεν αὐτὸν ἄνθρωπος πλατῶμενος ἐν τῷ πεδίῳ. Ἡρώτησε δὲ αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος, λέγων· Τι ζητεῖς; Ὁ δὲ εἶπε· Τοῖς ἀδελφοῖς μου ζητῶ. Ἀνάγγειλόν μοι, ποῦ βόσκουσι. Σκόπει πῶς οὗτος μὲν μετὰ σπουδῆς ποιεῖται τῶν ἀδελφῶν τὴν ἐπιχρήσιν, καὶ περιεργάζεται καὶ πολυπραγμονεῖ, καὶ πάντα ποιεῖ ὡστε αὐτοῦ εἶδεν. Εἶπε δὲ αὐτῷ, φησὶν, Ἦκουσα αὐτῶν λεγόντων· Πορευθῶμεν εἰς Δωθαίμ. Καὶ ἐπορεύθη Ἰωσήφ, καὶ εὔρεν αὐτούς. Προεῖδον δὲ αὐτὸν μακρόθεν πρὸ τοῦ ἐγγίσει αὐτόν, καὶ ἐπονηροῦντο τοῦ ἀποκτεῖναι αὐτόν. Ἐννοεῖ μοι ἐνταῦθα τοῦ Θεοῦ τὴν εὐμήχανον σοφίαν, ὅπως οὗτοι μὲν εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον εἶχον τὴν ὁρμήν· ὁ δὲ τὰ πάντα ποιῶν καὶ μετασκευάζων συγχωρεῖ τὰ ἐν μέσῳ πάντα κωλύματα γενέσθαι, ἵνα τὸν οἰκίαν ἀθλητὴν λαμπρότερον ἀποδείξας, ὑστερον ἐπαγάγῃ τῶν ὄνειράτων τὴν ἐκβασιν. Προεῖδον, φησὶν, αὐτόν, καὶ ἐπονηροῦντο τοῦ ἀποκτεῖναι αὐτόν. Εἶπε δὲ ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· Ἰδοὺ ὁ ἐνυπνιαστής ἐκεῖνος ἔρχεται· νῦν οὖν δεῖτε. ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ βίψωμεν αὐτόν εἰς ἕνα τῶν λάκκων, καὶ ἐροῦμεν, Ἠθλιον ποιήρον κατέφαγεν αὐτόν, καὶ ὀψύμεθα τὴν ἐστία τὰ ἐνύπνια αὐτοῦ.

Εἶδες ὅτι τῶν ἐνυπνίων τὴν ἐκβασιν προσδοκῶντες, ἀνελεῖν αὐτόν ἐπεχείρουν; Ἄλλ' ἵνα μάθωσιν ὅτι οὐχ οἷόν τε τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ προαγορευθέντα μὴ εἰς ἔργον ἐλθεῖν, καὶ βουλεύονται καὶ ἐπιχειροῦσι καὶ τὰ τῆς οἰκείας πονηρίας ἐπιδείκνυνται· καὶ ὁ σοφὸς καὶ εὐμήχανος Θεὸς αὐτοὺς ἐπιβουλεύοντας ὑπηρετήσασθαι καὶ ἄκοντας παρασκευάζει πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῶν μελλόντων ἔσεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ συνεφώνησαν πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον, καὶ τῇ γνώμῃ τὴν σφαγὴν ἤδη ἐπέδειξαντο, Ἀκούσας, φησὶ, Ῥουθὴν ἐξείλετο αὐτόν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ εἶπεν· Οὐ κατάξωμεν αὐτόν εἰς ψυχὴν· μὴ ἐκχέητε αἷμα ἐμβάλλετε αὐτόν εἰς τὸν λάκκον· τοῦτον τὸν ἐν τῇ κρήμῃ, χεῖρα δὲ μὴ ἐπεκέρχητε αὐτῷ ὅπως ἐξέλθῃ αὐτόν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ ἀποδῶ αὐτόν τῷ πατρὶ αὐτοῦ. Ὅρα καὶ τοῦτον πῶς οὐ τολμᾷ φανερώς ἐξελεῖσθαι τὸν ἀδελφόν, ἀλλὰ τῶς τὴν φονικὴν αὐτῶν ὁρμὴν ἀναχαιτίσει βουλόμενός φησι, Μὴ ἐκχέητε αἷμα, ἀλλ' ἐμβάλλετε αὐτόν εἰς τὸν λάκκον. Καὶ διδάξει ἡμᾶς βουλομένη ἡ θεία Γραφή τὸν σκοπὸν τοῦ Ῥουθὴν, φησὶ· Ταῦτα δὲ ἐποίησεν, ὅπως ἐξέλθῃ αὐτόν, καὶ ἀποδῶ πατρὶ αὐτοῦ. Καὶ τούτων ταῦτα βουλευομένων οὐδέπω ὁ Ἰωσήφ τὴν παραγεγονῆκεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ πληρωθῆναι ταύτην αὐτῶν τὴν διάλεξιν, Ἠλθε, φησὶν, Ἰωσήφ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. [588] Δέον τοίνυν

ἐκείνους προσδραμεῖν τῷ ἀδελφῷ, καὶ περιπτύξασθαι· καὶ μαθεῖν τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῖς δηλωθέντα, οἱ δὲ καθάπερ τινὲς ἄγριοι θήρες ἀρτίον θεασάμενοι ἐπιπηδῶσι, καὶ Ἐξέδυσαν, φησὶ, τὸν Ἰωσήφ τὸν χιτῶνα τὸν ποικίλον, καὶ λαβόντες αὐτόν ἐβύρσαν εἰς τὸν λάκκον. Ὁ δὲ λάκκος ἦν κενός, ὕδωρ οὐκ ἔχων. Καθάπερ συνεβούλευσεν ὁ Ῥουθὴν, οὕτως ἐποίησαν· καὶ βίψαντες αὐτόν, Ἐκάλισαν τοῦ φαγεῖν ἄρτον. Ὁ τῆς ὠρότητος, ὡ τῆς ἀπανθρωπίας. Ἐκείνος μὲν τοσαύτην ὄδον διήνυσε, καὶ μετὰ τὸς τῆς σπουδῆς τὴν ἐπιχρήσιν αὐτῶν ἐποίησατο, ὡστε καὶ εἶδεν καὶ ἀπαγγεῖλαι τῷ πατρὶ τὰ κατ' αὐτούς· ἐκείνους δὲ καθάπερ βάρβαροι τινες καὶ ἀήμεροι, ἐπειδὴ συνεβουλεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ῥουθὴν μὴ ἐκχέειν τοῦ ἀδελφοῦ τὸ αἷμα, τὸν διὰ τοῦ λιμοῦ θάνατον αὐτῷ κατεσκευάζον. Ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ταχέως αὐτὸν ἐβύρσατο τῆς τῶν ἀελομένων μανίας. Καθίσαντες γὰρ, φησὶ, φαγεῖν ἄρτον, εἶδον ὁδοιπόρους Ἰσραηλίτας ἐρχομένους, καὶ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον τὴν ὁρμὴν ἔχοντας. Καὶ εἶπεν Ἰούδας· Τι χρήσιμον· ἐὰν ἀποκτείνωμεν τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ κρύψωμεν τὸ αἷμα αὐτοῦ; Δεῦτε, ἀποδώμεθα αὐτόν τοῖς Ἰσραηλίταις· τοῦτοί· αἱ δὲ χεῖρες ἡμῶν μὴ ἔστωσαν ἐπ' αὐτόν, ὅτι ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν καὶ σὸς ἡμῶν ἐστίν.

δ'. Ὅρα πῶς καὶ πρότερον ὁ Ῥουθὴν ἐλάττων κακῶ τὸ μείζον ἐκώλυσε· καὶ νῦν πάλιν ὁ Ἰούδας παρῆναι συμβουλεύει τὸν ἀδελφόν, ὡστε τῆς σφαγῆς αὐτὴν ἐξαρπάσαι. Τοῦτο δὲ ὄλον ἐγένετο, ἵνα πληρωθῇ καὶ ἀκόντων αὐτῶν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ προβῆθέντα, καὶ ὑπηρετοῦνται τῇ οἰκονομίᾳ. Καὶ δεξάμενοι, φησὶ, τὴν συμβουλίην τοῦ Ἰούδα, ἀναβιβάσαντες αὐτόν ἀπὸ τοῦ λάκκου, ἀπέδοντο αὐτόν τοῖς Ἰσραηλίταις· εἰκοσι χροσῶν. Ὁ συναλλάγματος παρανόμου, ὡ κέρβους ὄλεθρου, ὡ πράσεως ἀδικιωτάτης. Τὸν τὰς αὐτὰς ὑμῖν ὠδίνας λύσαντα, τὸν οὕτω τῷ πατρὶ περιπόθητον, τὸν εἰς ἐπίσκεψιν ὑμετέραν παραγεγόμενον, τὸν οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ποτὲ ὑμᾶς ἀδικήσαντα πειράσκειν ἐπιχειρεῖτε, καὶ πιπράσκειν βαρβάρους ἀνθρώπους καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον κατιούσι; Τίς ἡ τοσαύτη μανία; τίς ὁ φθόνος; τίς ἡ βασκανία; Εἰ μὲν γὰρ τὰ ὄνειρατα δεδοικότες τοῦτο ποιεῖτε, ὡς πεπεισμένοι ὅτι δὴ πάντως ἔσται, τίνος ἕνεκεν ἀδυνάτους ἐπιχειρεῖτε, καὶ διὰ τῶν παρ' ὑμῶν γινομένων τὸν πρὸς τὸν Θεὸν πόλεμον ἐπιδεικνύσθε, τὸν ταῦτα αὐτῷ προαγορεύσαντα; Εἰ δὲ ὁδὸν ἠγείσθε τὰ ὄνειρατα, ἀλλὰ λήθρον αὐτὰ εἶναι νομίζετε, διὰ τί ταῦτα διαπράττεσθε, ἃ διηνεχῆ ὑμῖν τὴν κηλῖδα προξενήσει, καὶ πένθος ἀδιάλειπτον ἀπεργάσεται τῷ πατρὶ; Ἄλλ' ὡ τῆς ὑπερβολῆς τοῦ πάθους, μᾶλλον δὲ τῆς μαιφόνου γνώμης. Ὅταν γὰρ τις ἐκδῶ ἑαυτὸν κατὰ τινα ἄστονον πρᾶξιν, καὶ ὑποβρύχιος γένηται ὑπὸ τῆς τῶν λογισμῶν ἀτοπίας, οὐ τὸν ἀκοίμητον λαμβάνει πρὸ ὀφθαλμῶν ὀφθαλμόν, οὐ τὴν φύσιν αὐτὴν αἰδεῖται, οὐχ ἕτερόν τι τῶν δυναμένων αὐτόν εἰς συμπάθειαν ἀγαγεῖν, ὅπερ καὶ οὗτοι πεπόνθασιν· οὐχ ὅτι ἀδελφὸς ἦν ἃ, οὐχ ὅτι νέος, οὐχ ὅτι περιπόθητος τῷ πατρὶ, οὐχ ὅτι ἄπειρος ὡς τῆς ἐν ξένη διαγωγῆς, καὶ τῆς ἐν ἀλλοτρίᾳ διατριβῆς, [589] τοσαύτην μέλλει χῶραν διαβαίνειν, καὶ βαρβάρους συνοικεῖν· ἀλλὰ πάντα σίφφονα λογισμῶν ἀπιστάμενοι, ἐνὸς μόνου ἐγένοντο, τοῦ τὸν οἰκίαν φθόνον, ὡς ἐνόμιζον, τῶς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν. Καὶ ἐκείνους μὲν τῇ γνώμῃ ἀδελφοκτόνοι γεγόνασιν ὁ δὲ ταῦτα παθὼν ὑπ' αὐτῶν ἅπαντα γενναίως ὑπέμενε.

Ἡ γὰρ ἀνωθεν χεῖρ ἦν αὐτόν ἢ φρουροῦσα, καὶ πάντα τὰ δυσχερῆ βάρβαρα καὶ εὐκόλα ἐργαζομένη.

ἃ Bolsius addendum censet ἐνεθόσαν, vel ἐλογίσαν· οὐ vel εἰς ἐνοίαν ἐλαβὼν, vel tale quid.

decretam eadem; ac crucifixerunt eum qui propter nostram salutem servi formam suscipere dignatus est. Et isti quidem apprehensum, et cruci traditum occiderunt: illi autem consultabant quidem, sed opere quod consulebant non impleverunt. Oportebat autem figuram minus habere, quam veritatem: quia alioqui non fuisset figura eorum quæ posthac futura erant. Propterea illic quidem quasi in umbra præsignata sunt. Et animadvertite rem mirabilem. Non occiderunt, sed venderunt, et vestem hædi sanguine inquinantes dederunt patri, persuadere volentes occisum fuisse filium suum. Vides omnia hæc facta esse, ut quasi in umbra imago illa rerum fieret, et veritas custodiretur? Sed ad seriem sermonis redeamus. *Et misit eum*, inquit, *pater, et venit in Sychem.* 16. *Et invenit eum homo errantem in agro. Rogavit autem eum homo dicens: Quid quæris?* 16. *Ille autem dixit: Fratres meos quæro. Annuntia mihi, ubi pascant oves.* Considera quomodo hic magno studio de fratribus suis inquit, et curioso perlustrat, et omnia facit ut eos videre possit. 17. *Dixit autem ei, inquit, homo: Audi eos dicentes, Eamus in Dothaim. Et ivit Joseph, et invenit eos.* 18. *Prius autem viderunt eum a longe antequam appropinquaret ad se, et maligne cogitabant, ut occiderent eum.* Considera hic, quæso, Dei providam sapientiam, quomodo illi quidem concitati erant in cædem ejus: ipse autem omnia faciens et transmutans permittit interim omnia impedimenta obijci, ut athleta suo clariore facto, postremum somniorum adducat eventum. *Prius autem viderunt eum*, inquit, *et maligne cogitabant ut occiderent eum.* 19. *Dicebat autem unusquisque ad fratrem suum: Ecce somniator ille venit: 20. nunc igitur venite, occidamus eum, et projiciamus eum in lacum unum ex his, et dicemus, Mala bestia devoravit eum, et vidimus quid erunt somnia ejus.*

Quæ sunt a Deo prædicta nequeunt impediri. — Vidisti, eos somniorum eventum exspectantes occidere eum conatos esse? Sed ut discant, non esse possibile ea quæ a Deo sunt prædicta, non opere compleri, consultant et attentant, et suam declarant malitiam: at sapiens et sagax Deus insidiatores ministrare etiam invitos cogit dispensationi futurorum. Quoniam enim conspiraverant in mortem ejus, et in proposito jam occiderant: 21. *Ut audivit, inquit, Ruben, eripuit eum ex manibus eorum, et dixit: 22. Non percutiamus eum in animam: non effundite sanguinem; abjicite eum in lacum illum in solitudine, manum autem non injicite in eum: ut eum eriperet ex manibus eorum, et redderet eum patri suo.* Vide et istum, quomodo non audet manifeste eripere fratrem, sed jam occidendi conatum et inapetum refrenare volens, dicit: *Non effundite sanguinem, sed abjicite eum in lacum.* Docere enim nos volens divina Scriptura scopum et mentem Ruben, dicit. Hæc autem faciebat, *Ut eriperet eum, et redderet patri suo.* Et cum illi hæc consultarent, non-Jum Joseph advenerat, sed postquam colloquium hoc absolverunt, 23. *Venit, inquit, Joseph ad fratres suos.* Cum igitur oportuisset illos occurrere fratri, et

amplexari, et quomodo se pater haberet, inquirere, illi vero quasi feræ quædam, ubi agnum conspicatæ fuerint, assiliunt, et *Exuerunt*, inquit, *Joseph veste varia, 24. et acceptum eum projecerunt in lacum. Lacus autem erat vacuus, aquam non habens.* Quemadmodum consuluerat Ruben, ita fecerunt. Et injecto illo, *Sederunt ad comedendum panem.* O crudelitatem! o inhumanitatem! Ille quidem tantum itineris confecerat, et tanto studio de eis inquisierat, ut videret et annuntiaret patri quomodo se haberent res illorum: illi vero quasi barbari et inhumani, quia consuluerat eis Ruben ne effunderent sanguinem fame occidere volebant. Sed benignus Deus statim eum liberavit ab insania fratrum. 25. *Cum enim consedisent ad comedendum panem, viderunt Ismaelitas viatores venientes, et Ægyptum versus euntes.* 26. *Et dixit Judas: Quid prodest si occiderimus fratrem nostrum, et occullaverimus sanguinem ejus?* 27. *Venite, vendamus eum Ismaelitis istis: manus autem nostræ non sint super eum, quia frater noster et caro nostra est.*

4. Vide quomodo et prius Ruben minore malo majus prohibuit, et nunc quoque Judas consulit ut vendatur frater, quo eum ab interitu eripere queat. Hoc autem totum ita gestum est, ut etiam invitis illis quæ a Deo prædicta fuerant evenirent, et dispensationi divinæ servirent. *Et probato, inquit, consilio Judæ, 28. eduxerunt eum de cisterna, et vendiderunt Ismaelitis viginti aureis.* O inquam perditionem! o damnosum lucrum! o injustissimam venditionem! Eum qui vobis sanguine conjunctissimus erat, quem pater maxime amabat, qui ad visendum vos venerat, qui numquam vos vel in parvo, vel in magno offenderat, vendere audetis; et vendere hominibus barbaris, et in Ægyptum descendentibus? Quæ tanta insania? quæ invidia? quis livor? Nam si hoc metu somniorum facitis, ut persuasi hæc omnino eventura esse: quare impossibilia attentatis, et factis vestris contra Deum bellum assumitis, qui hæc ei prædixerat? Quod si nihili facitis somnia, sed existimatis esse delirium, quare hæc agitis quæ perpetuam vobis maculam inurant, et luctum indesinentem patri vestro afferant? Sed o gravissimum morbum, imo mentem sanguinariam! Cum enim quis nefarium opus aggreditur, et obruitur a cogitationibus absurdis, is neque proponit ante oculos oculum illum qui non quiescit: neque reveretur naturam ipsam, neque attendit aliquid quod ad commiserationem se possit inducere; id quod et illis evenit. Non enim cogitabant quod frater esset, neque quod adolescens, neque quod tam amabilis patri, neque quod numquam in terra aliena vixisset, et apud externos numquam ante conversatus, nunc in terra tam semota inter barbaros habitaturus esset: sed omni honesta cogitatione abjecta unum duntaxat curabant, quomodo invidiam suam, ut putabant, opere explerent. Et illi quidem mente fratricidæ erant: qui autem ab eis passus est, omnia fortiter tulit.

Manus Domini custodit Joseph. — Custodiebat enim eum manus superna, et omnia difficilia faciebat ei facilia et levia. Quando enim superna benevolentia

fruurur, etiam inter medios barbaros, et in aliena regione melius et commodius versari possumus, quam ii qui domi habitant, et quibus summa cura ministratur : sicut etsi in domo versemur, et omnibus deliciis frui videamur, destituti autem simus superno praesidio, omnibus sumus miseriorum. Magnum enim est virtutis robur, et malitiae infirmitas : et hoc maxime ostendit nobis historia, quam in manibus habemus. Dic enim quos miseros et innumeris lacrymis dignos esse putas, illosne qui tanta mala fecerunt, an fratrem qui in potestatem barbarorum venerat? Manifestum quod illos. Cogita enim, obsecro, hic admirabilem illum, qui tanta ministrorum cura educatus, et in ulnis paternis semper habitus fuit, quomodo repente coactus est ferre gravem servitutum apud viros barbaros, non meliores ipsis bestiis. Sed omnium Dominus erat, qui et illos humanos reddebat, et isti in omnibus patientiam indebat. Et cum vendidissent fratrem, quasi perfecissent propositum suum affecti fuere, illo ablato videlicet e medio, cui invadebant. 29. *Reversus est autem, inquit, Ruben ad cisternam, et non vidit Joseph; et dirupit vestimenta sua, 30. et rediit ad fratres suos. et dixit: Puer non est, ego vero quo ibo ultra? Quoniam enim supra docuit divina Scriptura, eum propterea consuluisse eum in cisternam conjiciendum, ut ex sanguinariis manibus illum eriperet et redderet patri: nunc, inquit, ubi vidit se voti competent non esse, discidit vestimenta sua, et dixit: Puer non est, ego autem quo vadam? Qualem habebimus defensionem, et maxime ego qui vobis praesense videor? Putabat enim eum occisum fuisse. At postquam factum est quod quaerebant, et in alienam terram miserunt eum quem odio habebant, atque invidiam suam aliquo modo mitigarunt: postea magna industria cogitarunt ut deluderent patrem, ne mala sua conspiratio illi manifesta fieret. 31. *Et occiso haedo caprarum, inquinaverunt vestem sanguine, 32. et attulerunt vestem patri suo, et dixerunt: Cognosce num vestis filii tui sit, necne. Quid decipitis vosmetipsos, o insensati? Nam licet patrem decipere possitis, non tamen latebitis oculum illum qui sopiri nequit, quem maxime omnium formidare oportebat. Sed ita se habet humana natura, imo ita se habet multorum nequitia, ut humanum timorem et praesentis vitae infamiam tantum maxime caveant, in mente autem non versent terribile illud tribunal, et intolerabilem poenam, sed hoc unum curent, quomodo effugere possint humanam reprehensionem: id quod et illi egerunt, dum patrem suum decipere molirentur. 33. *Agnovit enim, inquit, vestem pater, et dixit: Vestis filii mei est: fera mala devoravit eum, fera rapuit Joseph. Etenim vere quasi in malas bestias incidisset, omnia crudeliter passus est. 34. *Discidit autem vestimenta sua, et posuit saccum super lumbos suos, et luxit filium suum diebus multis. Quantis fuerint illi digni lacrymis, qui non solum fratrem barbaris vendiderunt, sed et patrem in extrema senectute in tantum luctum injecerunt? 35. *Congregati autem sunt filii ejus et filiae ut consolarentur*****

eum, et noluit, dicens: Descendam ad filium meum lugens in infernum.

5. Opinor et hoc illis aliam fuisse plagam. Videbant enim patrem tantum tamque ferventem anorem exhibere erga eum qui non aderat, imo et putabatur a bestiis discerptus, et majori tabescebat invidia. Sed illi quidem erga fratrem et erga patrem crudeles, nulla fuerint venia digni: Madianitae autem et ipsi divinae serviunt dispensationi, et denuo Josephum vendunt Petephre archimagiro (a) Pharaonis. Vidisti quomodo paulatim procedit, et per omnia suam virtutem et patientiam declarat, ut sic quasi athleta fortiter certans, redimiretur corona regni, et eventus somniorum implerentur: quo docerentur ii qui eum vendiderant, se nihil commodi ex sua malitia reportasse? Tantum enim robur habet virtus, ut clarior fieri soleat cum infestatur. Nihil enim ea robustius, nihil validius: non quod ipsa sola tantum habeat robur, sed quia is qui eam possidet, et supernum auxilium habet: quo praesidio et ope cum fruatur, omnibus est potentior et invictus, ac capi nequit, non tantum hominum insidiis, sed et daemoneum machinationibus. Id scientes, ne fugiamus male afflicti, sed male agere: hoc enim est vere male afflicti. Nam qui proximum affligere tentat, illi quidem omnino nihil nocet: licet enim ad parvum tempus noceat, in hoc tantum saeculo id facit; sibi autem immortalia tormenta recondit, et poenas intolerabiles: quas non aliter effugere possumus, nisi paraverimus nos ad ferendas afflictiones, et secundum doctrinam Domini, precemur pro iis qui nobis injurias inferunt. Hoc enim nobis magnam parabit mercedem, et concedet dignos effici regno caelorum: quod nobis utinam concedatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA LXII.

Et vidit Judas hominis Chananæi filiam, quæ vocabatur Sava, et duxit eam, et ingressus est ad eam: et concipiens peperit filium, et vocavit nomen ejus Er (Gen. 38. 2. 3).

1. Satis nuper ex historia Joseph didicimus, quantum damni nascatur ex invidia, et quomodo perniciosus ille morbus animam primum corrumpat, a qua nascitur. Vidistis quomodo per hanc aegritudinem fratres Joseph et cognationis obliti sunt, et bestiarum crudelitatem erga eum qui in nullo ipsos offenderat, exercuerunt, malitiam quidem suam potius manifestam reddentes, quam fratri nocentes. Malitia enim sua fratri suo non tantum nocuerunt, quantum seipsos ignominia affecerunt. Nam licet barbaris eum vendiderint, et illi iterum vendiderint archimagiro Pharaonis, nihilominus quia habuit supernum auxilium, a quo juvabatur, omnia ipsi levia et facilia visa suat. Et

(a) Archimagiro, id est, principis coquorum; vulgata vero, magistro militum.

Ὅταν γὰρ τῆς ἄνωθεν εὐνοίας ἀπολαύωμεν, κἄν ἐν μέσῳ βαρβάρων ὦμεν, κἄν ἐπ' ἄλλοτριας, τῶν οἴκοι διατριβόντων καὶ πάσης ἀπολαύοντων θεραπείας ἄμεινον διάγειν δυνάμεθα· ὡς περ κἄν ἐπὶ τῆς οἰκίας διατρίδωμεν, κἄν πάσης ἀνέσεως ἀπολαύειν δοκῶμεν, ἔρημοι δὲ ὦμεν τῆς ἄνωθεν βοήθειας, πάντων ἐσμέν ἐλεινότεροι. Πολλὴ γὰρ καὶ τῆς ἀρετῆς ἡ ἰσχὺς, καὶ τῆς κακίας ἡ ἀσθένεια· καὶ τούτο μάλιστα δεῖκνυσιν ἡμῖν αὕτη ἡ ἐν χερσὶν ἱστορία. Τίνας γὰρ, εἰπέ μοι, ἐλεινοὺς καὶ μυρίων δακρύων ἄξιους κρίνεις, τοὺς τοσαῦτα κακὰ ἐργασασμένους τὸν ἀδελφόν, ἢ τὸν ὑπὸ τῇ δουλείᾳ τῶν βαρβάρων γεγεννημένον; Δηλονότι τούτους. Ἐνὸν γὰρ μοι λοιπὸν τὸν θαυμασίον ἐκείνον, τὴν μετὰ τοσαύτης δορυφορίας ἀνατραφέντα, καὶ ὑπὸ ταῖς ἀγκάλαις ταῖς πατρικαῖς διηκνῶς γεγεννημένον, ἄθρον ἀναγκαζόμενον δουλείαν χλευστὴν ὑφίστασθαι, καὶ δουλείαν παρὰ βαρβάρους ἀνδράσι, καὶ θηρίων οὐδὲν ἄμεινον διακειμένους. Ἄλλ' ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης ἦν ὁ καὶ ἐκείνους ἡμέρας ἐργαζόμενος, κάκεινῳ πολλὴν διδοὺς τὴν ὑπομονήν. Καὶ ἀποδόμειο τὸν ἀδελφόν, ὡς εἰς τέλος ἀγαγόντες τὸν οἰκεῖον σκοπὸν, οὕτω λοιπὸν διέκειντο, ἐκποδῶν ποιησάμενοι τὸν ὑπ' αὐτῶν φθονούμενον. Ἀνέστρεψε δὲ, φησὶ, Ῥουθὴ ἐπὶ τὸν Λάκκον, καὶ οὐκ ἔρᾳ τὸν Ἰωσήφ· καὶ διέβρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀνέστρεψε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Τὸ παιδάριον οὐκ ἔστιν, ἐγὼ δὲ πού πορεύσομαι ἐτι; Ἐπειδὴ γὰρ εἰδίδασκεν ἄνωτέρω ἢ θεία Γραφή, ὅτι διὰ τοῦτο συνεβούλευσε Ῥουθὴ εἰς τὸν Λάκκον τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν ἐμβληθῆναι, ὥστε καὶ τῶν χειρῶν αὐτὸν ἐξελῆσθαι τῶν φοινικῶν, καὶ ἀποδοῦναι τῷ πατρὶ· νῦν, φησὶν, ἰδὼν, ὅτι διήμαρτε τοῦ σκοποῦ, διέβρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Τὸ παιδάριον οὐκ ἔστιν, ἐγὼ δὲ πού πορεύσομαι ἐτι; Ποίαν, φησὶν, ἔξομεν ἀπολογίαν, καὶ μάλιστα ὁ δοκῶν ὑμῶν πρωτεύειν ἐγώ; Ἐνόμιζε γὰρ αὐτὸν ἀνηρῆσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ σπουδαζόμενον αὐτοῖς ἐγεγόνει, καὶ τὸν μισούμενον εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἐξέπεμψαν γῆν, καὶ τὸν φθόνον τὸν οἰκεῖον οὕτως ἠδυνήθησαν παραμυθήσασθαι, λοιπὸν πᾶσαν μηχανὴν ἐπιδείκνυνται, ὥστε παρακρούσασθαι τὸν πατέρα, καὶ μὴ κατάδηλον αὐτῷ γενέσθαι τὴν κακὴν συμφωνίαν. Καὶ σφάξαντες, φησὶν, ξριφορ αἰγῶν, καὶ μολύναντες τὸν χιτῶνα τῷ αἵματι, εἰσήνεγκαν τῷ πατρὶ αὐτῶν, καὶ εἶπον· Ἐπίτηθε εἰ χιτῶν τοῦ υἱοῦ σου ἔστιν, ἢ οὐ. Τί ἀπατάτε ἐαυτοῦ; ὦ ἀνόητοι; Κἄν γὰρ τὸν πατέρα δυνήθητε παρακρούσασθαι, ἀλλὰ τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν οὐ λήσασθε, ὃν μάλιστα πάντων δεδοικέναι ἐχρῆν. Ἄλλὰ τοιοῦτον ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει, μᾶλλον δὲ τοιοῦτον ἢ βραθυμία τῶν πολλῶν τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων φόβον καὶ τὴν τούτων αἰσχύνην [590] τὴν πρὸς τὸ παρὸν μόνον περὶ πολλοῦ ποιούμενοι, οὐ λαμβάνουσιν ἔνοιαν τοῦ δικαστηρίου ἐκείνου τοῦ φοβεροῦ, καὶ τῆς κολάσεως τῆς ἀφορήτου, ἀλλ' ἐνὸς μόνοι γίνονται, πῶς τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων μέμψιν διαφυγεῖν δυνήθωσιν· ὃ δὲ καὶ οὗτοι πεπόνθασιν, καὶ τὸν πατέρα ἀπατᾶν ἐπιχειροῦσιν. Ἐπέγνω γὰρ, φησὶ, τὸν χιτῶνα ὁ πατήρ, καὶ εἶπε· Χιτῶν τοῦ υἱοῦ μου ἔστι· θηρίον πονηρὸν κατέφαγεν αὐτόν, θηρίον ἤρπασε τὸν Ἰωσήφ. Καὶ γὰρ ἀληθῶς, καθάπερ θηρίοις περιπεσῶν, οὕτως ἀνηλεῶς ἅπαντα ὑπέμεινε. Διέβρηξε δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐπέθετο τὸν σάκκον ἐπὶ τὴν ὄσφιν αὐτοῦ, καὶ ἐπέθηκε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἡμέρας πολλὰς. Πῶσων ἂν εἶεν οὗτοι δακρύων ἄξιοι, οὐχ ὅτι τὸν ἀδελφὸν τοῖς βαρβάρους πεπράκασι μόνον, ἀλλ' ὅτι

καὶ τὸν πατέρα ἐν ἐσχάτῳ γῆρᾳ λοιπὸν ὄντα τοσοῦτον πένθει περιέβαλον; *Συνηχθησαν δὲ, φησὶν, υἱοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ θυγατέρες παρακαλέσαι αὐτόν, καὶ οὐκ ἤθελε, λέγων· δι· Καταθήσομαι πρὸς τὸν υἱὸν μου περθῶν εἰς ἄδου.*

ε'. Οἶμαι καὶ τούτο πληγὴν ἑτέραν ἐκείνοις γεγενησθαι. Ἐύρων γὰρ ὅτι καὶ πρὸς τὸν μὴ παρόντα, μᾶλλον δὲ καὶ νομιζόμενον ὑπὸ θηρίων ἀνηρῆσθαι, οὕτως ἀκμάζοντα τὸν πόθον ἐπιδείκνυνται, καὶ πλέον ὑπὸ τοῦ φθόνου κατετήκοντο. Ἄλλ' οὗτοι μὲν καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν καὶ πρὸς τὸν πατέρα ἑμὸι γεγονότες οὐδεμιᾶς ἂν εἶεν συγγνώμης ἄξιοι· οἱ δὲ Μαδιοναῖοι καὶ αὐτοὶ πάλιν ὑπερητύουσι τῆ τοῦ Θεοῦ οἰκονομίᾳ, καὶ πάλιν ἀποδίδονται τὸν Ἰωσήφ Πετεφρῆ τῷ ἀρχιμαγεῖρῳ τοῦ Φαραῶ. Εἶδες πῶς ὀδῶ κατὰ μικρὴν πρόβεισι, καὶ διὰ πάντων τὴν οἰκειαν ἀρετὴν καὶ τὴν ὑπομονὴν ἐπιδείκνυνται, ἔν' οὕτω καθάπερ ἀθλητῆς γενναίως ἀγωνισάμενος, ἀναδῆσται τῆς βασιλείας τὸν στέφανον, καὶ τῶν ὀνειράτων ἡ ἐκδοσις εἰς ἔργον ἐξεληθούσα, δι' αὐτῆς τῆς πείρας διδάξῃ τοὺς πεπρακῶτας, ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ὕψελος γέγονε τῆς τοσαύτης μηχανῆς; Τοσαύτην γὰρ ἡ ἀρετὴ ἔχει τὴν ἰσχύν, ὡς καὶ πολεμουμένην αὐτὴν συμβαίνει ἐπὶ πλέον περιφανεστέρην γίνεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ταύτης ἰσχυρότερον, οὐδὲν αὐτῆς δυνατώτερον· οὐκ ἐπειδὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ταύτην κεκτημένος καὶ τῆς ἄνωθεν ἀπολαύει βοήτης· τῆς δὲ ἄνωθεν ἀπολαύων βοήτης, καὶ τῆς ἐκείθεν ἀξιούμενος συμμαχίας, πάντων ἂν εἴη δυνατώτερος, καὶ ἀχειρωτός, καὶ ἀνάλωτος οὐκ ἀνθρώπων μόνον ἐπιβουλαῖς, ἀλλὰ καὶ ταῖς τῶν δαιμόνων μηχαναῖς. Ὅπερ εἰδότες μὴ φεύγωμεν τὸ κακῶς πάσχειν, ἀλλὰ τὸ κακῶς ποιεῖν· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ κακῶς πάσχειν. Ὁ γὰρ τὸν πλησίον κακῶς διαθεῖναι ἐπιχειρῶν, ἐκείνον μὲν οὐδὲ ὄλωσ κατέβλαψεν· εἰ γὰρ καὶ πρὸς ὀλίγον κατέβλαψεν, ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τοῦτο πεποίηκεν· ἐαυτῷ δὲ τὰς ἀθανάτους κολάσεις ταμειύεται, καὶ τὰς τιμωρίας τὰς ἀφορήτους, ἃς οὐκ ἂν ἐτέρως διαφυγεῖν δυνήθειμεν, εἰ μὴ παρασκευάσαιμεν ἑαυτοὺς ἐτοίμους πρὸς τὸ πάσχειν κακῶς, καὶ, κατὰ τὴν διδαχὴν τοῦ Δεσπότου, εὐχόμεθα ὑπὲρ τῶν ταῦτα ἡμῖν διατιθέντων. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν πολὺν προζενήσει τὸν μισθόν, καὶ παρασκευάσει τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξιωθῆναι· ἥς γένοιτο [591] πάντα ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΒ'.

Καὶ εἶδεν Ἰούδας θυγατέρα ἀνθρώπου Χαναανου, ἢ ὄνομα Σάνα, καὶ ἐλυθερ αὐτήν, καὶ εἰσηλθε πρὸς αὐτήν, καὶ συλλαβούσα ἔτεκε υἱόν, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἦρ.

α'. Ἰκανῶς ἡμᾶς πρόην ἡ κατὰ τὸν Ἰωσήφ ἱστορία εἰδίδαζε τοῦ φθόνου τὴν λύμην, καὶ ὅπως τὸ ὀλέθριον τοῦτο πάθος τὴν τίκτουςαν αὐτὸ ψυχὴν πρότερον διαρθείρει. Καὶ εἶδετε ὅπως ὑπὸ τούτου τοῦ πάθους συσχεθέντες οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς συγγενείας ἐπελάθοντο, καὶ θηρίων ἀγρίων ὠμότητα πρὸς τὸν οὐδὲν ἠδικηκότα ἐπεδείξαντο, τὴν μὲν ἐαυτῶν κακίαν ἐκδηλοῦν πεποιηκότας, τὸν δὲ ἀδελφὸν οὐδὲν τοσοῦτον καταβλάψαντες, ὅσον ἑαυτοὺς αἰσχύνῃ περιέβαλλον. Εἰ γὰρ καὶ βαρβάρους αὐτὸν πεπράκασι, κάκεινοι πάλιν ἀπέθοντο τῷ τοῦ Φαραῶ ἀρχιμαγεῖρῳ, ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ εἶχε τὴν ἄνωθεν αὐτῷ βοήθην ἐν ἅπασιν ἐπαρκοῦσαν, πάντα κοίφα καὶ βέβια αὐτῷ ἐφαίνετο. Καὶ ἐβουλόμην μὲν καὶ σήμερον τῆς αὐτῆς ἱστορίας ἀξίαςθαι, καὶ ἐντεῦθεν ὑμῖν ὑφᾶνα τὴν διδασκαλίαν·

* Savil. ubique scribit Ῥουδέϊα

ἀλλ' ἐν μέσῳ ἑτέρα τις διήγησις παρέγκειται, ἣν οὐκ ἄξιον παραδραμεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν, ὡς οἶδόν τε, διερευνησαμένους, τότε πάλιν ἐπὶ τὴν κατὰ τὸν Ἰωσήφ ὑπόθεσιν ἐλθεῖν. Τί οὖν ἐστὶν ἡ ἐν μέσῳ κειμένη διήγησις; Ἡ κατὰ τὸν Ἰούδαν. Οὗτος γὰρ θυγατέρα Χαναταίου λαθῶν γυναῖκα τὴν Σάβαν, καὶ ἐσχηκώς ἐξ αὐτῆς τρεῖς παῖδας, ἔλαβε, φησί, τῷ πρωτοτόκῳ Ἦρ τὴν Θάμαρ γυναῖκα. Ἐπειδὴ δὲ πονηρὸς ἐφάνη ἐναντίον Κυρίου, ἀπέκτεινεν αὐτὸν ὁ Θεός. Καὶ ἐπέτρεψε τῷ Ἀβὺν λαθόντι τὴν τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα ἀναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. Τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ἐκέλευεν, ἀτέκνου ἀποθανόντος ἀδελφοῦ τὸν ἀδελφὸν λαθόντα τὴν γυναῖκα, ἀνιστῆναι τῷ ἀδελφῷ σπέρμα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον πονηρὸν φάνετα ἐθανάτωσεν ὁ Θεός. Τοῦτο τὸν Ἰούδαν εἰς φρόνην κατέστησε, τῶν δύο παίδων τὴν ἀναίρεσιν οὕτω ταχεῖαν θεασάμενον· καὶ βουλόμενος τὴν Θάμαρ παραμυθησασθαι, ὑπέσχετο καὶ τὸν ἕτερον υἱὸν δώσειν αὐτῇ, καὶ οὐκ ἐπλήρου τὰ ἐπαγγελθέντα, δεδιώς μὴ καὶ αὐτὸς ὁμοίως τοῖς ἀδελφοῖς τὴν τιμωρίαν δέξηται. Ταύταις οὖν ταῖς ὑποσχέσεσι τρεφομένη ἡ Θάμαρ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτῆς, φησὶν, ἐκαθέζετο, ἀναμένουσα εἰς ἔργον ἐλθεῖν τοῦ πενθεροῦ τὴν ὑπόσχεσιν· καὶ ὄρωσα τὸν Ἰούδαν οὐ βουλόμενον τὰ ἐπαγγελθέντα πληροῦν, τῶς πράως ἔφερον, οὐκ ἀνεχομένη τὴν πρὸς ἕτερον συνουσίαν, ἀλλὰ στέργουσα τὴν χηρείαν, καὶ καιρὸν ἐπιτήθειον ἀναμένουσα· ἔσπευδε γὰρ ἐκ τοῦ πενθεροῦ τεκνοποιῆσαι. Καὶ ὡς ἐπειδὴ εἶδε τὴν πενθερὰν τελευτήσασαν, καὶ τὸν Ἰούδαν εἰς Θάματα παραγινόμενον, ὥστε κείρα τὰ ποίμνια, κλέψαι βουλομένη [592] τὴν συνουσίαν τοῦ πενθεροῦ, καὶ ἐξ ἐκεῖνου ἐπιθυμοῦσα τεκνοποιῆσαι, οὐ δι' ἀσέλειαν, μὴ γένοιο, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δοῦσαι ἀνώνυμος τις εἶναι· ἄλλως δὲ καὶ οἰκονομία ἦν τὸ γινόμενον, ὅθεν καὶ εἰς ἔργον ἐξελθεῖν τὰ βουλευθέντα αὐτῇ ἐγένετο. Περιελομένη γὰρ, φησί, τὰ ἱματῖα χηρεύσεως αὐτῆς, καὶ περιβαλλομένη θέριστρον, καὶ καλλωπισαμένη, ἐκάθισε πρὸς ταῖς πόλεις. Εἶτα ὡσπερ ἀπολογουμένη ὑπὲρ αὐτῆς ἡ θεία Γραφή φησιν, *Εἶδε γὰρ ὅτι μέγας γέγονε Σηλὼμ· αὐτὸς δὲ οὐκ ἔδωκεν αὐτὴν αὐτῷ γυναικί· καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ ταύτην ὤρμησε τὴν ἀπάτην.* Ὁ μέντοι Ἰούδας νομίσας αὐτὴν πόρνην εἶναι (κατεκαλύφατο γὰρ ἐκεῖνη τὸ πρόσωπον, ὥστε μὴ κατάδηλος γενέσθαι), *Ἐξέκλινε πρὸς αὐτήν· Ἡ δὲ εἶπε· Τί μοι δώσεις; Ὁ δὲ ὑπέσχετο ἔριφον αἰγῶν ἀποστείλλειν.* Ἡ δὲ εἶπεν· *Ἐάνθ' ἄρα ἄραβῶνα, ἕως τοῦ ἀποστειλῶ σε. Καὶ ἔδωκε τὸν δακτύλιον, καὶ τὸν ὀρμίσκον, καὶ τὴν ῥάβδον, καὶ εἰσηλθε πρὸς αὐτήν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ.*

Ἀλλὰ μηδεὶς ταῦτα ἀκούων καταγινωσκέτω τῆς Θάμαρ· ὡς γὰρ ἐφθην εἰπὼν, καὶ οἰκονομῆς ὑπηρετεῖτο, καὶ διὰ τοῦτο οὕτε αὐτὴ μέμψιν τινὰ ὑπέμεινε, οὕτε ὁ Ἰούδας ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος γέγονε. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ὁδῷ προβαίνων εὐρήσεις ἐκ τῶν παίδων τῶν τούτῳ τεθέντων τὸν Χριστὸν καταγόνα τὸ γένος· ἄλλως δὲ καὶ τὰ δύο παῖδια κατ' αὐτὸν τιχτόμενα τῶν δύο λαῶν ἦν τύπος, καὶ προαναφώνησις τῆς πολιτείας τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ τῆς πνευματικῆς. Ἀλλὰ τῶς ἴδωμεν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἰούδα, ὅπως χρόνου μικροῦ παραδραμόντος, καὶ τοῦ πράγματος εἰς φανερόν ἐλθόντος, ὁ Ἰούδας ἑαυτῷ δικάζει, ἐκεῖνον ἀπαλλάττων ἐγκλημάτων. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπλήρωσεν ὅπερ ἐβούλετο ἡ Θάμαρ, πάλιν ἀμείψασα τὸ σχῆμα, φησὶν, ἐκείθεν μὲν ἀνεχώρησεν, ἀπῆλθε δὲ εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. Ὁ μέντοι

Ἰούδας τούτων οὐδὲν ἐπιστάμενος, τὴν ὑπόσχεσιν ἐπλήρου, καὶ τὸν ἔριφον ἀπέστειλεν, ἵνα τὸν ἄραβῶνα τὸν παρ' αὐτοῦ δοθέντα ἀναλάβῃ· ἀλλ' οὐδαμοῦ τῆς γυναικὸς εὐρεθείσης, ἐπανήλθεν ὁ παῖς μηνῶν τῷ Ἰούδῳ, ὡς οὐδαμοῦ ἐπιστῆναι τῇ γυναικὶ δεδονηται. Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἰούδας εἶπε, φησί, Μὴ ποτε καταγινωσκόμενος, ὡς ἀγνώμονες νομισθέντες· οὐδὲ γὰρ ἦδει τὸ γεγενημένον. Ἀλλὰ τριῶν μηνῶν διελθόντων, καὶ τοῦ ὄγκου τῆς γαστρὸς μνημόνους τὸν τόκον, καὶ οὐδενὸς ἐτέρου ἐπισταμένου τὴν κλοπὴν τῆς συνουσίας, *Ἀπηγγέλη, φησί, τῷ Ἰούδῳ, ὅτι ἐν γαστρὶ ἔχει ἐκ πορνείας. Καὶ μαθὼν εἶπεν· Ἐξαγύγετε αὐτὴν καὶ κατακαυθίτω.* Μεγάλῃ ἡ ἀγανάκτησις, ἀφόρητος ἡ τιμωρία, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἄμαρτημα μέγα εἶναι ἔδοκε. Τί οὖν ἡ Θάμαρ; Ἐξαποστειλασα ἄπερ ἄραβῶνος ἔνεκεν εἰλήφει, φησὶν· *Οὐτινος ταῦτά ἐστι, παρ' ἐκεῖνου τῆς γαστρὸς τὸν ὄγκον ἐδεξάμην.*

β'. Σκόπει πῶς σιγῶσα ἀξιοπίστους μάρτυρας ἐπάγειται φωνὴν ἀφιέντας, καὶ ἱκανούς ἀθῶν ταύτην ἀποδείξει τοῦ ἐγκλήματος. Ἐπειδὴ γὰρ τριῶν ἔδει μαρτύρων περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ἐγκαλουμένη, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴ ὡσαυτὴ λαμπρὰν φωνὴν ἀφιέντα οὕτω διαπέμπεται τὰ τρία εἶδη τοῦ ἄραβῶνος, τὸν [593] δακτύλιον, τὸν ὀρμίσκον, τὴν ῥάβδον, καὶ οἶκι καθημένη καὶ σιγῶσα τὴν νίκην ἤματο. *Ἐαιγνούς γὰρ ὁ Ἰούδας εἶπε· Δεδικαιώται αὐτὴ, ἡ ἐγὼ, οὐ εἶνεκεν οὐκ ἔδωκα αὐτὴν Σηλὼμ τῷ υἱῷ μου. Τί ἐστὶ, Δεδικαιώται αὐτὴ, ἡ ἐγὼ; Τοῦτ' ἐστὶν· Ἐκείνη μὲν ἀνεύθυνος, ἐγὼ δὲ ἑαυτὸν καταδικάζω, καὶ μηδενὸς ἐλέγχοντος· ἑμαυτὸν ἐκκαλύπτω· μᾶλλον δὲ ἀρκούντα ἔλεγχον ἔχω, τὸν ἄραβῶνα τὸν παρ' ἐμοῦ δοθέντα. Εἶτα ἀπολογίαν πάλιν ὑπὲρ τῆς αὐτῆς Θάμαρ συντιθεῖς φησιν· *Οὐ εἶνεκεν οὐκ ἔδωκα αὐτὴν Σηλὼμ τῷ υἱῷ μου.* Τάχα δὲ τοῦτο γέγονε καὶ δι' ἣν μέλλω εἶρεῖν αἰτίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμισεν ὁ Ἰούδας παρὰ τὴν ἐκείνην αἰτίαν τὸν θάνατον ἐπενηνέχαι τῷ Ἦρ καὶ τῷ Ἀβύν, καὶ τοῦτο δεδοκώς, τὸν Σηλὼμ αὐτῆ ὁ δέδωκε, καὶ ταῦτα ὑποσχόμενος, ἵνα γνῶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὡς οὐκ ἐκεῖνη αἰτία τοῦ θανάτου ἐκεῖνος γεγένηται, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκίαν πονηρίαν τὰς τιμωρίας ἐδέχοντο (Ἀπέκτεινε γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ὁ Θεός· καὶ πάλιν, Ἐθανάτωσεν αὐτὸν, περὶ τοῦ δευτέρου), διὰ τοῦτο αὐτὸς μίγνυται ἀγνοῶν τῇ οἰκείᾳ νύμφῃ, καὶ μανθάνει διὰ τῶν ἔργων ὅτι οὐχ ἡ ταύτης αἰτία, ἀλλ' ἡ ἐκεῖνων κακία ὑπευθύνους αὐτοῦς τῇ τιμωρίᾳ γενέσθαι πεποιήθη, καὶ ἐξομολογησάμενος τὸ οἰκείον ἄμαρτημα κάκεινην τῆς τιμωρίας ἀπαλλάξας, *Οὐ προσέθετο, φησὶν, ὅτι τοῦ γινῶναι αὐτὴν· δεικνύς ὅτι οὐδ' ἂν τὸ πρότερον αὐτῇ συνεγένετο, εἰ μὴ ἀγνοῖα τὴν μίξιν ἐιργάτατο.* Εἶτα ἐπειδὴ διηγῆσατο ἡμῖν ἡ θεία Γραφή μετὰ ἀκριβείας τὴν γεγενημένην ἀπάτην ὑπὸ τῆς Θάμαρ, λοιπὸν διδάσκει ἡμᾶς, καὶ τίνα ἐστὶ τὰ παρ' αὐτῆς τιχτόμενα παῖδια. *Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἠλίκα ἔτιπτε, καὶ τῆδε ἦν διδυμα ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς.* Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τιχεῖν αὐτῇ, ὁ εἰς προσεξηγήρα τὴν χεῖρα· λαβοῦσα δὲ ἡ μαῖα ἔδρασεν ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ κόκκινον, λέγουσα· *Αὐτὸς ἐξελεύσεται πρῶτος.* Ὅρα μοι ἐνταῦθα μυστήριον καὶ προαναφώνησιν τῶν μελλόντων ἐσεσθαι. Μετὰ γὰρ τὸ δεῖσαι τὴν μαῖαν εἰς τὴν χεῖρα τὸ κόκκινον, ὥστε κατάδηλον αὐτὸν γενέσθαι, τότε *Ἐπισυνήγαγε τὴν χεῖρα, καὶ ἐξῆλθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ.* Παρεχώρησε, φησὶ, τῷ ἀδελφῷ τὴν πρόδον, καὶ ὁ τελευταῖος νομιζόμενος πρῶτος ἐξῆι, καὶ ὁ πρῶτος νομιζόμενος μετ' ἐκείνων προῆι. *Καὶ εἶπεν ἡ μαῖα· Τί διεκόπη διὰ σέ φραγμός; Καὶ ἐκάλεσε τὸ δρομὸν αὐτοῦ Φαρές.* Διακοπὴ γὰρ ἐρμηνεύεται· τὸ δρομὸν, καὶ μερισμὸς, ὡς ἂν εἴποι τις. *Καὶ μετὰ τούτων**

* Imperfecta omnino erit sententia, nisi tollatur καί.

† Sic Savil. et sex mss. Morel. et alii καταγινωσκόμενος.

volebam etiam hodie eandem historiam tractare, indeque vobis contextere doctrinæ sermonem : verum in medio alia quædam narratio interjacet, quam non æquum est nos præterire ; sed opus est ut quantum possibile est perscrutemur, et sic iterum ad argumentum Josephi redeamus. Quænam igitur illa quæ interseritur narratio ? Illa de Juda. Hic enim accepta in uxorem filia Chananæ, Sava nomine, susceptisque ex illa tribus filiis, duxit, inquit, primogenito suo Er uxorem Thamar. Quia autem ille malus erat coram Domino, occidit eum Deus. Et præcepit Anan, ut ducta uxore fratris sui, excitaret semen fratri suo. Id enim lex jussit, quæ dicit, Mortuo fratre sine liberis, frater ducta uxore excitet semen fratri (Deut. 25. 5). Verum et hunc, quia malus erat, occidit Dominus. Hoc Judam terrore percussit, videntem duos filios tam cito interiisse : et volens Thamar consolari, promisit se alium filium ei daturum : sed non implebat promissa, veritus ne et ipse eandem pœnam ferret, quam fratres. Talibus promissionibus placebatur Thamar, inque domo patris sui sedebat, expectans quando soceri promissio impleretur : et videns Judam non velle implere promissa, interim mansuetè tulit, non sustinens aliorum conjugia, sed amplexa viduitatem, et tempus congruum expectans : festinabat enim ut filios procrearet ex socero. Et quia vidit socrum mortuam, et Judam ventre in Thamar ad tendendas oves, furari voluit soceri concubitus, et ex illo filios procreare, non libidinem explere concupiscens, absit hoc, sed ne videretur esse sine nomine : alioquin et dispensatio erat id quod fiebat, unde et opere completa sunt ea quæ illa deliberavit. 14. *Depositis enim, inquit, vestibus viduitatis suæ, et induta thiristro, et ornata sedit apud portas* (Cap. 38). Deinde quasi excusans eam Scriptura, dixit : *Vidit enim quod creverat Selom ; ipse autem non daret ipsam ei uxorem, et propterea ad deceptionem illam properavit.* Judas enim cum putaret eam esse scortum (velaverat enim illa faciem, ne agnosceretur), 16. *Divertit ad eam. Illa autem dixit : Quid mihi dabis ? Ille autem pollicitus est hædum ex gregebus se missurum : 17. At hæc dixit : Si dederis arrhabonem, donec mittas. 18. Et dedit annulum et armillam, et baculum, et intravit ad eam, et gravida facta est ex eo.*

Christus ex semine Juda. — Nullus hæc audiens condemnet Thamar : nam, ut dixi, dispensationi ministravit : propterea neque ullam inde reprehensionem meretur, neque Judas criminibus fuit obnoxius. Etenim hac via procedens, invenies ex pueris inde natis Christum secundum carnem ducere genus. Præterea duo isti filii per eum nati, duorum populorum figura fuerunt, et prædictio quædam vitæ tum Judæicæ, tum spiritualis. Sed nunc videamus post recessum Judæ, quomodo parvo exacto tempore, et opere in apertum producto, Judas semetipsum condemnat, illum a criminibus liberans. Nam postquam implevit Thamar quod voluit, iterum mutato habitu inde quidem recessit, et venit in domum suam. Judas autem

nihil eorum sciens, promissionem implevit et hædum misit, ut arrhabonem suum illi datum reciperet : sed nusquam inventa muliere, rediit puer, significans Judæ se nusquam invenire mulierem potuisse. Quibus compertis, Judas dixit, inquit, Ne forte damnemur, ut habiti ingrati. Neque enim sciebat factum. Verum præteritis mensibus tribus, et sarcina ventris partum prædicente, et nullo alio furtivum sciente concubitus : 24. *Annuntiatum, inquit, est Judæ, quod uterum gereret ex adulterio. Et ut didicit, Educite eam, inquit, et comburatur.* Magna indignatio, gravis pœna, quia et peccatum grande esse videbatur. Quid igitur Thamar ? Productis iis quæ in arrhabonem Judas reliquerat, inquit : 25. *Si quis est cujus hæc sunt, ab illo ventris sarcinam accepi.*

2. Attende quomodo silens fide dignos testes affert, qui loquantur, et satis eam criminis innoxiam demonstrant. Quia enim tribus testibus egebat, quæ in tali causa arguebatur : idcirco et hæc quasi claro testimonio dato, tres arrhabonum species mittit, annulum, armillam, et baculum : et domi sedens tacensque in causa vicit. 26. *Judas enim cum agnovisset, dixit : Justificata est magis quam ego, propterea quod non dedi eam filio meo Selom. Quid est, Justificata est ipsa magis, quam ego ?* Illa quidem, inquit, innoxia est, ego autem meipsum condemno, et nullo arguente me ipsum prodo ; imo abunde me redarguunt, quæ data sunt illi in arrhabonem. Et deinde iterum Thamar excusans, dicit : *Quia non dedi eam Selom filio meo.* Forte autem hoc factum est ob hanc quam dicturus sum causam. Nam quia Judas putabat illius causam mortuos Er et Anan, idque metuens eam non dedit Selom, quamvis ei promisisset, ut manifeste ac evidenter sciret ipsam non istis causam fuisse mortis, sed eos propter suam malitiam pœnas dedisse (*Occidit eum, inquit, Deus : et iterum, Occidit eum* (Gen. 38. 7. 10)), inquit etiam de secundo, propterea ignarus ipse cum nuru sua rem habet, et clare didicit ipsam non in causa fuisse, sed illorum malitiam eos reos pœnæ fecisse : et confessus peccatum suum, etiam illam a supplicio liberavit. *Non adjecit, inquit, ut cognosceret eam, quod declarat, neque primum cum ea rem habiturum fuisse, si agnovisset eam.* Deinde postquam diligenter narravit nobis divina Scriptura deceptionem quam fecerat Thamar, consequenter docet nos qui filii ei sunt nati. 27. *Factum est autem, inquit, cum pareret, erant gemelli in ventre ejus : 28. Et cum pareret, unus protendit manum : apprehensam autem obstetrix coccino ligavit, dicens : Hic egredietur primus.* Vide hic, obsecro, sacramentum et prædictionem futurorum. Nam postquam ligavit obstetrix manum coccino, ita ut cognosci posset exiturus, tunc 29. *Retrahit manum, et exiit frater ejus.* Cessit, inquit, fratri, ut prior egrederetur, et qui posterior putabatur, prior exiit, et qui prior existimabatur, posterior egressus est. *Et dixit obstetrix : Quare divisa est propter te sepes ? Et vocavit nomen ejus Phures.* Dissectionem enim et quasi partitionem hoc nomen significat. 30. *Et post hunc egressus est frater ejus,*

qui signum in manu dextera acceperat, et vocavit nomen ejus Zara, quod interpretatur Oriens (a).

Zara figura Ecclesiae. Lex peccata demonstrat. — Et quod non temere et absque causa hæc facta sint, sed figura futurorum fuerint, res insæ declarant. Neque enim secundum naturæ ordinem hoc factum est. Quomodo enim erat possibile, ut postquam manus ligata fuit coccino, ipsa iterum contraheretur, et daret posteriori transitum, nisi divina quædam virtus hæc prius dispensasset, et sicut in umbra quadam præfigurasset, quod statim ab initio Zara, quod est Oriens (hic enim figura erat Ecclesiae), prospectare cœpit: quo paulisper procedente, ac mox retrocedente, legalis observatio per Phares significata subintravit, quæ postquam diu regnum tenuisset, eo qui prius cesserat, Zara videlicet, rursus procedente, cessit Ecclesiae omnis Judaica consuetudo? Sed forte nunc fuerit necessarium idem brevius et clarius dicere. Fuerunt, sicut Zara qui manum protulit, Noe et Abraham, imo ante Noe Abel et Enoch, quibus magnum studium fuit ut placerent Deo. Deinde postquam in multos propagati, multa peccatorum onera collegerunt, opus autem erat ut vel parvam aliquam consolationem haberent: data est lex ut umbra aliqua, non peccata tollens, sed ea demonstrans, et manifesta eis faciens, ut tamquam imperfecti filii qui lacte pascuntur, adolescere possent. Verum quia neque hoc his profuit, sed, vel lege peccatorum magnitudinem monstrante, ipsi iterum iisdem inquinati sunt, adveniens communis Dominus noster, spiritualementem hanc et virtutibus claram vitam humano generi largitus est, cujus figuram Zara implebat. Et idcirco evangelista etiam meminuit Thamar, et eorum qui ex illa nati sunt, et dicit: Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar (Matth. 1. 5).

3. Ne igitur temere prætereamus ea quæ in divinis Scripturis sunt prodita, neque ea quæ dicuntur a superficie salutemus; sed ingressi ad ipsum profundum, cum divitias quæ ibi latent didicerimus, glorificemus Dominum nostrum, qui cum tanta sapientia dispensat omnia. Nam si noluerimus mentem et causam omnium quæ facta sunt exquirere, non solum hanc condemnabimus, quod cum socero suo concubuerit, sed et Abraham reprehendemus, ut puericidam animo factum, et Phineem ut gemini simul homicidii reum. Sin autem uniuscujusque causam diligenter didicerimus, et illos a crimine liberabimus, et nos multam inde utilitatem percipiemus. Cæterum nos quæ ad historiam hanc attinent, pro virili nostra pertractavimus caritati vestræ.

Historiam Josephi narrare pergit; ipsum gratia continuo adjutum ostendit. — Quod si non fatigamini, et volueritis, etiam sequentia attingemus, et iterum ad narrationem admirabilis Josephi veniemus, ut discatis ex iis quæ hodie dicta sunt, quæ generosus ille athleta, post somnia illa regnum et principatum fratrum sibi promittentia, sustinuerit, et quomodo cer-

taminibus certamina. tentationibus tentationes successerint; ita ut increbrescerent naufragia, nec submergeretur gubernator: et cum validior insurgeret tempestas, quasi ad gubernacula sedens, navim regeret. E re autem fuerit verba ipsa audire, ut diligenter omnia discere possimus. 1. Joseph autem deductus est in Ægyptum, et emit eum archimagirus Pharaonis de manu Ismaelitarum (Caput 39). Deinde postquam moribus barbari, qui a fratribus eum emerant, Ægyptio archimagiro Pharaonis, vendiderunt, varios dominos sortitus est ille, qui inter ulnas patris educatus fuerat: ut ne admiremur quomodo tulerit gravem illam servitutem adolescens, et omnino duræ hujusmodi vitæ inexpertus, domique magna patris benevolentia enutritus: subdidit Scriptura dicens: 2. Et erat Dominus cum Joseph, et erat vir assequens (a). Quid est, Erat Dominus cum Joseph? Comitabatur eum, inquit, divina gratia, et reddebat ei facilia omnia quæ gravia erant. Hæc dispensabat omnes ejus res, hæc mansuetiores ei reddidit negotiatores, et vendere archimagiro coegit, ut paulatim hac via procedens, et per tentationes illas vadens, ad regium solium ascendere valeret. Verum tu, dilecte, audiens eum sustinuisse servitutem apud negotiatores, deinde servivisse apud archimagirum, cogita quomodo non turbatus sit, neque cogitaverit, neque hæsitaverit secum dicens: Quæ somniorum illorum deceptio, quæ tantam gloriam pollicebatur? Ecce enim post somnia illa servitus, et servitus gravis, ac domini varii: ab hoc transeo ad illum; ab illo ad alium: et cogor barbarorum assuescere moribus. Numquid derelicti sumus? numquid contempti sumus a superno præsidio? Nihil tale vel dixit vel cogitavit, sed tulit omnia mansuete et fortiter. Erat enim Dominus cum Joseph, et erat vir assequens. Quid est, Assequens? Omnia ei prospere succedebant, ubique præcedebat eum superna providentia, et ita manifesta erat gratia, quæ florebat super eum, ut etiam domino ejus archimagiro manifestum hoc fieret. 3. Scielat enim, inquit, dominus ejus, quod Dominus esset cum eo, et omnia quæcumque faciebat, Dominus prospera reddebat in manibus ejus. 4. Invenit autem Joseph gratiam coram domino suo, et constituit eum super domum suam, et omnia quæcumque habebat, dedit in manus Joseph. Vidisti quantum sit superna manu adjuvari? Ecce enim et juveni et peregrino et captivo servoque a domino tota domus creditur: Et omnia quæ habebat, dedit in manus ejus. Quare? Quia cum superno auxilio et suos attulit mores. Gratia enim ei erat; hoc est, cum magna gratia faciebat omnia. Deinde volens eum benignus Deus in majiori securitate constituere, non liberavit a servitute, neque libertatem ei dedit. Ille enim inos est Deo, ut non liberet a periculis viros virtute claros, neque e tentationibus eximat: sed in ipsis tentationibus tantum suum ostendat auxilium, ut tentationes ipsæ eis fiant occasio festivitatis. Propter hoc et beatus David dicebat: In tribulatione dilutasti me (Psal. 4. 2). Non tribulationem, inquit,

(a) Hebraice וַיִּשְׁׁרָה אֱלֹהִים אִתּוֹ, vir prospere agens, quo etiam sensu locum explicat Chrysostomus infra.

(a) Vox Hebraica est צָרָה, sed sequentius כִּבְדָה.

ἐξήλθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ τὸ σμῆϊον ἐπὶ τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς δεξιμένος, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζαρά, ὃ ἑρμηνεύεται ἀνατολή.

Καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς ταῦτα γεγένηται, ἀλλὰ τύπος ἦν τῶν μελλόντων ἔσεσθαι, αὐτὰ δηλοῖ τὰ πράγματα. Οὐδὲ γὰρ κατὰ φύσιν ἀκολουθίαν ἦν τὸ γεγονός. Πῶς γὰρ ἦν δυνατόν, μετὰ τὸ δεθῆναι τὴν χεῖρα τῷ κοκκίνῳ, πάλιν συσταλῆναι, καὶ δοῦναι πάροdon τῷ μετὰ ταῦτα, εἰ μὴ θεῖα τις ἦν δύναμις ἢ ταῦτα προοικονομοῦσα, καὶ καθάπερ ἐν σκιά τινι προδιετυπούτο, ὅτι ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμιῶν ὁ Ζαρά, ὅπερ ἐστὶν ἀνατολή (οὗτος γὰρ ὁ τύπος τῆς Ἐκκλησίας), ἤρξατο προκύπτειν, καὶ μικρὸν προελθόντος αὐτοῦ καὶ ὑποχωρήσαντος, ἡ νομικὴ παρατήρησις ἢ διὰ τοῦ Φαρέδς μνησυσμένη ἐπειστήθη. καὶ χρόνῳ πολλῶν κρατούσα, πάλιν τοῦ πρότερον [594] ὑποχωρήσαντος, τοῦ Ζαρά λέγω, προελθόντος, παρεχώρησε πάλιν τῇ Ἐκκλησίᾳ πᾶσα ἢ Ἰουδαϊκὴ πολιτεία; Ἀλλὰ τάχα νῦν ἀναγκαῖον συντομώτερον πάλιν αὐτὸ καὶ σαφέστερον εἰπεῖν. Ἐρξάντο, καθάπερ ὁ Ζαρά τὴν χεῖρα προεξήνεγκεν, ὁ Νῦε καὶ ὁ Ἀβραάμ, μᾶλλον δὲ πρὸ τοῦ Νῦε ὁ Ἄβελ καὶ ὁ Ἐνώχ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εὐαρεστήσεως πολὺν ποιῆσθαι λόγον. Εἶτα ἐπειδὴ εἰς πλῆθος ἐκταθέντες πολλὰ φορτία ἀμαρτημάτων συνελέξαντο, ἔδει δὲ μικρὰς τινὰς αὐτοὺς παραμυθίας ἀπολαύειν, ὡς σκιά τὸς ὁ νόμος ἐδόθη, οὐχ ὅτι ἀμαρτήματα ἀναιρῶν, ἀλλὰ ταῦτα ἀποδεικνύς καὶ φανερὰ αὐτοῖς ἐργαζόμενος, ἵνα καθάπερ τὰ ἀτελῆ παιδία γάλακτι τρεφόμενα εἰς ἀκμὴν ἡλικίας ἐλθεῖν δυναθῶσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδὲ οὕτως ἀπώναντό τι, ἀλλὰ, καίτοι ὑποδεικνύοντος τοῦ νόμου τῶν ἀμαρτημάτων τὸ μέγεθος, οὗτοι πάλιν τούτοις ἀνεφύροντο, παραγενόμενος ὁ κοινὸς Δεσπότης τὴν πνευματικὴν αὐτῶν καὶ ἐνάρετον πολιτείαν τῶν τῶν ἀνθρώπων ἐχαρίζατο γένει, ἧς τύπον ὁ Ζαρά ἐπλήρου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς μέμνηται καὶ τῆς Θάμαρ καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς τεχθέντων, καὶ φησὶν Ἰούδας δὲ ἐγέννησε τὸν Φαρέδ καὶ τὸν Ζαρά ἐκ τῆς Θάμαρ.

Υ. Μὴ τοίνυν ἀπλῶς παρατρέχωμεν τὰ ἐν ταῖς θελαῖς Γραφαῖ; κείμενα, μὴδὲ ἐξεπιτολῆς τοῖς λεγομένοις προσέτιμον, ἀλλ' εἰς τὸ βάθος αὐτοῦς καθέντες, καὶ τὸν ἐναποκειμένον πλοῦτον καταμαθόντες, δοξάζωμεν τὸν ἡμέτερον Δεσπότην, τὸν μετὰ τὸσαύτης σοφίας ἅπαντα οἰκονομοῦντα. Εἰ γὰρ μὴ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν αἰτίαν ἐκάστου τῶν γινόμενων ἐξετάζειν βουλομένοθα, οὐ μόνον ταύτης κατηγορήσομεν, ὡς τῷ πενθερῷ αὐτῆς μιγείσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀβραάμ αἰτιασόμεθα, ὡς παιδοκτόνον τῇ γυνάμῃ γεγεννημένον, καὶ τὸν Φινεῆς, ὡς κατ' αὐτὸν δύο φόνους ἐργασάμενον. Ἐὰν δὲ ἐκάστου τὴν αἰτίαν ἀκριβῶς καταμάθωμεν, κἀκαίτους μέμψως ἀπαλλάξομεν, καὶ αὐτοὶ πολλὴν ἐκεῖθεν τὴν ὠφέλειαν καρπωσόμεθα. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην, ὡς ἡμῖν ὁλόν τε ἦν, διεξελθῶμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης.

Εἰ δὲ μὴ ἀπέκαστε, καὶ βούλεσθε, καὶ τῶν ἐξῆς ἐραψόμεθα, καὶ πάλιν ἐπὶ τὴν κατὰ τὸν θαυμαστὸν Ἰωσήφ διήγησιν ἤσομεν, ἵνα μάθητε καὶ ἐκ τῶν σήμερον λεγομένων, ὅσα ὁ γενναῖος οὗτος ἀθλητῆς μετὰ τὰ ὄνειρατα ἐκείνα, τὰ τὴν βασιλείαν αὐτῷ μνησύνοντα καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἀρχὴν, ὑπέμεινε, καὶ ὅπως ἀπὸ ἀγῶνων ἀγῶνας αὐτὸν διεδέχοντο, καὶ πειρασμοὶς πειρασμοὶ συνήπτοντο, καὶ ἐπάλληλα ἦν τὰ ναυάγια, καὶ ὁ κυβερνήτης οὐ κάτεποντιζέτο, καὶ σφοδρότερου τοῦ χειμῶνος ἐπαν-

ισταμένου, καθάπερ ἐπὶ τῶν οὐρανῶν καθήμενος, οὕτω τὴν ναῦν ἴθυεν. Ἄξιον δὲ ἀκοῦσαι καὶ αὐτῶν τῶν ῥημάτων, ἵνα πάντα μετὰ ἀκριβείας μαθεῖν δυναθῶμεν. *Ἰωσήφ δὲ, φησὶ, κατήχησεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐκήσατο αὐτὸν ὁ ἀρχιμάγειρος Φαραὼ ἐκ χειρὸς Ἰσραηλιτῶν.* Εἶτα ἐπειδὴ καὶ οἱ παρὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτὸν ὠνησάμενοι βάρβαροὶ τινες καὶ ἀλλόκοτοι ἦσαν τὸ ἦθος, καὶ πάλιν αὐτοὶ τῷ Αἴγυπτίῳ τῷ ἀρχιμαγεῖρῳ τοῦ Φαραὼ αὐτὸν ἀπέδοντο, καὶ διαφόρους ἤμειβε δεσπότης ὁ ἐν ταῖς ἀγκάλαις τοῦ πατρὸς ἀνατραφεὶς ἵνα μὴ ξενίζόμεθα [595] πῶς ἦνεγκε τὴν μοχθηρὰν ἐκείνην δουλείαν νέος ὢν, καὶ πάσης τοιαύτης σκληραγωγίας ἀπειρος, καὶ ἐν οἴκῳ μετὰ πολλῆς τῆς πατρικῆς φιλοστοργίας ἀνατραφεὶς, ἐπήγαγεν ἡ Γραφὴ λέγουσα· *Καὶ ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ, καὶ ἦν ἀνὴρ ἐπιτυγχάνων.* Τί ἐστὶ, *Καὶ ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ;* Συμπαρῆν αὐτῷ, φησὶν, ἢ ἀνωθεν χάρις, καὶ αὐτῇ αὐτῷ πάντα τὰ δυσχερῆ ἐξευμάριζεν. Αὐτῇ πάντα τὰ κατ' αὐτὸν ψυχόμεναι αὐτῇ καὶ τοὺς ἐμπόρους ἐκείνους ἡμερωτέρους αὐτῷ κατέστησε, καὶ ἀποδόσθαι τῷ ἀρχιμαγεῖρῳ κατηνάγκασεν, ἵνα ὀδῷ προβαίνων οὕτω κατὰ μικρὸν, καὶ διὰ τῶν πειρασμῶν τούτων ὀδεύων ἐπὶ τὸν τῆς βασιλείας θρόνον ἀνειλεῖν δυναθῆ. Ἀλλὰ σὺ, ἀγαπητὲ, ἀκοῦων ὅτι ὑπέμεινε τὴν δουλείαν τὴν παρὰ τοῖς ἐμπόροις, εἶτα διεδέξατο τὴν δουλεία τοῦ ἀρχιμαγεῖρου, λογίζῃ, πῶς οὐκ ἐταράττετο, οὐδὲ διελογίζετο καθ' ἑαυτὸν καὶ ἠπόρει καὶ ἔλεγε· Τίς ἢ τῶν ὀνειράτων ἐκείνων ἀπάτη ἢ τὸσαύτην τὴν περιφάνειάν μοι μνησύνουσα; Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὰ ὄνειρατα ἐκείνα δουλεία, καὶ δουλεία χαλεπὴ, καὶ δεσπότης ἀμείδω, ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκείνον, καὶ ἀπ' ἐκείνου πρὸς τούτον, καὶ ἀναγκάζομαι ἔθελον ἀλλοκότοις συναναμίγνυσθαι. Ἄρα μὴ ἐγκατελείφθημεν; Ἄρα μὴ παρήφθημεν παρὰ τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς; Οὐδὲν τοιούτου οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔφερε πάντα πρῶτος καὶ γενναῖως. Ἦν γὰρ Κύριος μετὰ Ἰωσήφ, καὶ ἦν ἀνὴρ ἐπιτυγχάνων. Τί ἐστὶν, Ἐπιτυγχάνων. Πάντα αὐτῷ κατεῦδοντο, πανταχοῦ προωδοποιεῖ αὐτῷ ἢ ἀνωθεν χάρις, καὶ οὕτω φανερὰ ἦν ἢ ἐπανθούσα αὐτῷ χάρις, ὡς καὶ τῷ δεσπότη αὐτοῦ τῷ ἀρχιμαγεῖρῳ κατὰδῆλον οὕτω γενέσθαι. Ἥδει γὰρ, φησὶν, ὁ κύριος αὐτοῦ, ὅτι Κύριος ἦν μετ' αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἄν ποιῇ, Κύριος εὐδοκίᾳ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Εἴρε δὲ Ἰωσήφ χάριν ἐναντίον τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ κτετέστησεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἦν αὐτῷ ἔδωκε διὰ χειρὸς Ἰωσήφ. Εἶδες ὅσον ἐστὶν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν βοθηθεῖσθαι δεξιᾶς; Ἰδοὺ γὰρ καὶ νέος καὶ ξένος καὶ αἰχμάλωτος καὶ δοῦλος, καὶ πᾶσαν ἔγχειρίζεται παρὰ τοῦ δεσπότη τὴν οἰκίαν. Καὶ πάντα διὰ χειρὸς αὐτοῦ δέδωκε, φησὶ. Διὰ τί; Ἐπειδὴ μετὰ τῆς ἀνωθεν συνεργίας καὶ τὸν οἰκεῖον τρόπον εἰσήνεγκεν. Εὐηρέσκει γὰρ αὐτῷ, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Μετὰ πολλῆς εὐνοίας ἅπαντα διεπαρτέτετο. Εἶτα βολόμενος αὐτὸν ὁ φιλόδωρος Θεὸς ἐν πλείονι καταστήσαι ἀδελφὰ, οὐκ ἀπήλλαξε τῆς δουλείας, οὐδὲ ἐν ἐλευθερίᾳ παρεσκεύασεν εἶναι. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ ἔθος ἔει, τοὺς ἐναρέτους ἄνδρας οὐκ ἀπαλλάττειν τῶν κινδύνων, οὐδὲ ἐλευθεροῦν τῶν πειρασμῶν, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοῖς πειρασμοῖς τὸσαύτην ἐπιδεικνύσθαι τὴν οἰκίαν ῥοπῆν, ὡς αὐτοὺς τῶν πειρασμῶν ὑπόθεσιν αὐτοῖς ἑορτῆς γίνεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἔλεγεν· Ἐν θλίψει ἐπάλαυνός με. Οὐχὶ τὴν θλίψιν ἀπήλασας, φησὶν, οὐδὲ ταύτης ἀπαλλάξας ἐν ἀνέσει με εἶναι πεποίησας, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ θαυμαστὸν καὶ προδόξον, ἐν μέσῳ τῶν θλίψεων τυγχάνοντα ἐν

ἀδεία εἶναι παρεσκευάσας. Τοῦτο δὴ καὶ ἐναυθα ποιεῖ ὁ φιλόνητος Δεσπότης. *Εὐλόγησε γὰρ τὸν οἶκον τοῦ Αἰγυπτίου διὰ τὸν Ἰωσήφ.* [596] Καὶ ἐμάνθανε λοιπὸν καὶ ὁ βάρβαρος, ὅτι τῶν ὠκειωμένων ἐστὶ τῷ Θεῷ ὁ νομιζόμενος οἰκέτης. *Καὶ ἐπέτρψε, φησὶν, ἅπαντα ὅσα ἦν αὐτῷ διὰ χειρὸς Ἰωσήφ· καὶ οὐκ ἤδει οὐδὲν, πλὴν τοῦ ἄρτου οὗ ἤσθιε.* Μονονοχὶ δεσπότην αὐτὸν κατέστησε πάσης τῆς ἑαυτοῦ οἰκίας. Καὶ ἦν ὁ δούλος, ὁ αἰχμάλωτος ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα ἔχων πάντα τὰ τοῦ δεσπότητος. Τοσοῦτόν ἐστιν ἀρετὴ· ὅπου γὰρ ἔαν αὕτη φανῆ, πάντων περιγίνεται καὶ κρατεῖ. Ὡσπερ γὰρ τοῦ φωτὸς ἀνατελιαντος ἀπελαύνεται τὸ σκοτός, οὕτω καὶ νῦν τῆς ἀρετῆς φανελοῦσθαι ἐκποδῶν πᾶσα κακία γίνεται.

δ. Ἀλλὰ τὸ πονηρὸν θηρίον ὁ διάβολος, θεασάμενος τοῦ δικαίου τὴν εὐδοκίμησιν, καὶ ὅτι δι' αὐτῶν τῶν νομιζομένων λυπηρῶν περιφανέστερος ἐγένετο, τρίζων τοὺς ὀδόντας καὶ μεμνηνώς, καὶ οὐδὲ φέρων ὄραν τὸν δίκαιον οὕτω καθ' ἑκάστην ἡμέραν λαμπρότερον γινόμενον, βόθρον αὐτῷ ἀνορύττει βαθὺν, καὶ κρημνὸν, ὡς ἐνόμιζε, μέγιστον αὐτῷ τίχοντα τὸν θλαυρὸν, καὶ χεῖμῶνα κατασκευάζει, σφοδρὸν αὐτῷ τὸ νευαγίον ἐργάσασθαι δυναμένου· ἀλλ' ἐμάνθανεν οὐκ εἰς μακρὰν, ὅτι πρὸς κέντρα λακτίζει, καὶ κατὰ τῆς οἰκείας κεφαλῆς ἅπαντα διαπράττεται. *Καὶ ἦν Ἰωσήφ, φησὶ, καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὠραίος τῇ ὄψει.* Τίνος ἔνεκεν ἡμῖν τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος διηγείται; Ἴνα μάθωμεν ὅτι οὐ μόνον τῇ κατὰ ψυχῆν εὐμορφίᾳ ἦν καλὸς, ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι. Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ ἀνθεὶ τῆς ἡλικίας νέος ἦν, καὶ *καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὠραίος τῇ ὄψει.* Ταῦτα δὲ προλαβοῦσα διηγείται περὶ αὐτοῦ ἡ θεία Γραφή, ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς ὡς ἀλοῦσα τῷ κάλλει τοῦ νεανίσκου ἡ Αἰγυπτία πρὸς τὴν παράνομον ἐκείνην μίξιν αὐτὸν ἐκόλει. *Καὶ ἐγένετο, φησὶ, μετὰ ταῦτα. Τί ἐστι, μετὰ ταῦτα; Μετὰ τὸ πάσης τῆς οἰκίας τὴν ἐξουσίαν αὐτὸν ἐμπιστευθῆναι, καὶ μετὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι τιμῆ ἀξιοθῆναι παρὰ τοῦ δεσπότητος, Ἐπέβαλεν ἡ γυνὴ τοῦ κυρίου αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς ἐπὶ τὸν Ἰωσήφ.* Ὅρα τὴν ἀναίδειαν τῆς ἀκολάστου γυναικός. Οὐχ ὅτι δέσποινα εἶναι ἐνομίζετο ἐν διανοίᾳ λαβεν, οὐχ ὅτι οἰκέτης ἦν ἐκεῖνος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς εὐμορφίας ἀλοῦσα, καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τὸν σατανικὸν δεξιμένη, ἐπιτηδῶν ἐπεχειρεῖ λοιπὸν τῷ νεανίσκῳ, καὶ τὸν πονηρὸν τοῦτον λογισμὸν ἐν τῇ διανοίᾳ συνέχουσα, καὶ τὸν ἐπεζήτει καὶ ἐρημίαν τὴν δυναμένην αὐτῇ συμπράξει· πρὸς τὴν παράνομον ταύτην ἐπιχειροῦσιν. Ὁ δὲ, φησὶν, οὐκ ἤθελεν· οὐκ ἐπειθετο, οὐδὲ κατεδέχετο τὰ παρ' ἐκείνης ῥήματα. Ἦδει γὰρ πολλὸν αὐτῷ φέροντα τὸν θλαυρὸν· καὶ οὐ μόνον τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐσκόπει, ἀλλὰ σπουδῆν ἐποιεῖτο κάκεινην, καθ' ὅσον οἶδόν τε ἦν. ἀπαλλάξει τῆς μανίας καὶ τῆς ἀτόπου ταύτης ἐπιθυμίας. Καὶ συμβουλήν αὐτῇ εἰσάγει ἰκανὴν αὐτῇ κατιδέσθαι, καὶ ποιῆσαι τὸ συμφέρον ἐπιγνώσει. *Εἶπε γὰρ, φησὶ, τῇ γυναικὶ τοῦ κυρίου αὐτοῦ (ἡ δέσποινα παρὰ τοῦ δούλου συμβουλήν δέχεται)· Ἢ ὁ κύριός μου οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα ὅσα ἐστὶν αὐτῷ. δέδωκεν εἰς τὰς χεῖράς μου.* Ὡς εὐγνωμοσύνης ἀνδρός. Ὅρα πῶς ἀπαριθμεῖται τοῦ δεσπότητος τὰς εὐεργεσίας, ἵνα δείξῃ ὅση τῇ ἀγνωμοσύνῃ ἐκείνη κέχρηται πρὸς [597] τὸν ἀμόλυγον. Εἰ γὰρ ἐγώ, φησὶν, ὁ οἰκέτης, ὁ ξένος, ὁ αἰχμάλωτος, τοσαύτης ἀπήλαυσα παρ' αὐτοῦ ἀδείας, ὡς ἅπαντα ὑπὸ τὴν χεῖρα εἶναι

τὴν ἐμὴν, καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὁ ὑπεξαίρεται τῆς χειρὸς μου, πλὴν σοῦ, ἀλλὰ πᾶσι μὲν αὐτοῖς ἐπίκειμαι, μόνῃ δὲ σοὶ ὑποτέταγμαί, καὶ ἔξω τυγχάνεις τῆς ἐμῆς ἐξουσίας. Εἶτα ἵνα καιρίαν δῶ τὴν πληγὴν, καὶ ὑπομνήσῃ τῆς εὐνοίας τοῦ ἀνδρός, καὶ πέσῃ αὐτὴν μὴ ἀγνώμονα περὶ τὸν σύνοικον γενέσθαι, φησὶ· *Καὶ σὺ διὰ τοῦτο ἔξω τῆς ἐξουσίας τῆς ἐμῆς τυγχάνεις, διὰ τὸ σὲ γυναικᾶ αὐτοῦ εἶναι.* Εἰ τοίνυν γυνὴ αὐτοῦ τυγχάνεις, πῶς οὐν ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο, καὶ ἁμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνη τὴν ἐρημίαν ἐζήτηε, καὶ καιρὸν ἄνεμνε, λαθεῖν σπουδάζουσα τὸν ἄνδρα, καὶ τοὺς οἰκέτας τοὺς ἐπὶ τῆς οἰκίας ἅπαντας, φησὶν οὗτος· *Πῶς δυρήσομαι ποιῆσαι τὸ πονηρὸν τοῦτο, καὶ ἁμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ; Τί γὰρ νομίζεις; Κἂν πάντας λαθεῖν δουληθῶμεν, τὸν ἀκολίμητον ἐφθαλμὸν οὐ δυνάμεθα λαθεῖν.* Ἐκείνον μόνον δεσποικέναι δεῖ. καὶ ἀγωνιᾶν καὶ τρέμειν, ὥστε μὴ ὑπὸ τοῖς ἐκείνου ὀφθαλμοῖς παράνομον τι διαπράξασθαι. Καὶ ἵνα μάθωμεν τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ δικαίου ἀρετὴν, καὶ ὅτι οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὑπέμεινε, καὶ τῆς λέξεως ταύτης ἠνέχετο, καὶ συμβουλεύων οὐκ ἐπαύσατο, φησὶν ἡ Γραφή· *Ἦνίκα δὲ ἐλάλει ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, καὶ οὐχ ὑπήκουσεν αὐτῆς· ἐπιτηρήσασα τὰ ἐπὶ τῆς οἰκίας διαπραττόμενα, ἐπιτηδῶ τῷ νεανίσκῳ, καθάπερ θηρίον θῆγον τοὺς ὀδόντας, καὶ ἐπισπασαμένη τῶν ἱματίων κατεῖχε.* Μὴ ἀπλῶς τοῦτο παραδράμωμεν. ἀλλ' ἐνοήσομεν ὅσον ὑπέμεινε τὸν ἀγῶνα ὁ δίκαιος ἐκεῖνος. Οὐ γὰρ οὕτω θαυμαστὸν ἦν, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, ἐν μέσῃ τῇ Βαβυλωνίᾳ καμίνῳ τοὺς τρεῖς παῖδας ὄντας ἀβλαβεῖς διαμείναι, καὶ μηδὲν ὑπὸ τοῦ πυρὸς παθεῖν, ὡς θαυμαστὸν ἐγένετο καὶ παράδοξον τὸν θαυμαστὸν τοῦτον νεανίσκον κατασχεθέντα τῶν ἱματίων ὑπὸ τῆς μαρᾶς ταύτης καὶ ἀκολάστου μὴ ἐνδοῦναι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱμάτια ἀφέντα ἐν ταῖς ἐκείνης χερσὶν οὕτως ἀποτηδηῆσαι. Ὡσπερ γὰρ οἱ τρεῖς παῖδες ἐκείνοι διὰ τὴν οἰκεῖαν ἀρετὴν τῆς ἀνωθεν ἀπολαύσαντες βροτῆς, τοῦ πυρὸς κρείττους ὤφθησαν· οὕτω καὶ οὗτος, ἐπειδὴ τὰ παρ' ἑαυτοῦ εἰσέφερε. καὶ τῆς σωφροσύνης τοὺς ἀγῶνας μετὰ πολλοῦ τοῦ τόπου ἐπεδείκνυτο, πολλῆς καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπήλαυσε, τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς συμπραττούσης αὐτῷ τοσοῦτον ἄθλον νικῆσαι, καὶ ἔξω τῶν δικτύων τῆς ἀσελγοῦς ἐκείνης καταστῆναι. Καὶ ἦν ἰδεῖν λοιπὸν τότε τὸν θαυμασίον τοῦτον γυμνὸν μὲν ἐξίοντα ἱματίων, ἐνδεδυμένον δὲ τῆς σωφροσύνης τὸ ἐνδοῦμα, καὶ καθάπερ ἀπὸ τινος πυρᾶς καὶ καμίνου ἀβλαβῆ διαφυγεῖν, καὶ οὐ μόνον οὐ κατακαυθέντα, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον καὶ φαιδρότερον γεγεννημένον.

ε'. Ἄλλ' ὅρα μετὰ τοσαύτην νίκην, μετὰ τοσαύτην ἀνδρείαν, ὑπὲρ ὧν ἐχρῆν αὐτὸν στεφανωθῆναι, ὑπὲρ ὧν ἐχρῆν αὐτὸν ἀνακηρυχθῆναι, πάλιν ὡσανεὶ ὑπεύθυνον [598] τὰ μυρία ὑπομένοντα δεῖν. Ἡ γὰρ Αἰγυπτία ἐκείνη οὐ φέρουσα λοιπὸν τὴν αἰσχύνην καὶ τὸ δνειδος, ἢ περιέβαλλεν ἑαυτὴν ἀδυνάτοις ἐπιχειρήσασα, πρότερον μὲν τοὺς ἐπὶ τῆς οἰκίας συγκαλεσασμένη κατηγορεῖ τοῦ νεανίσκου, καὶ τὰ παρ' αὐτῆς μανικῶς προταθέντα, ὡς παρ' ἐκείνου εἰρημένα φήσασα, οὕτως ἅπασι ἅπαντας ἐπιχειρεῖ. Τοιοῦτον γὰρ ἔθος τῇ κακίᾳ, αἰεὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀγωνιζομένην τὰ ἑαυτῆς ἐλαττώματα ἐκείνη ἐπιχειρεῖν προστρέβασθαι· ὁ δὴ καὶ αὕτη τότε ἐποίησε, τὸν νεανίσκον ὡς ἀκόλαστον διαβάλλουσα καὶ ἑαυτῇ προσωπεῖον σωφροσύνης περιθεῖσα, καὶ λέγουσα διὰ τοῦτο κάκεινον τὰ ἱμάτια καταλειπέναι, καὶ ταύτην ταῦτα κατεσχηκέναι. Καὶ ὁ φιλόνητος Θεὸς ἐμακροθύμει

^a *Quinque* mss. αὐτοῦ, καὶ πάντα.

abstulisti, neque ab ea liberatum in tranquillitate esse voluisti: sed id quod est miraculum, et perquam rarum, in medio tribulationis constitutum, absque pavore esse me fecisti: illud sane et hic fecit benignus Dominus. 5. *Benedixit enim domum Ægyptii propter Joseph.* Et didicit postea barbarus, eum qui ut servus habebatur, Deo peculiariter gratum esse, *Et permisit omnia quæ habebat in manibus Joseph;* 6. *et non sciebat quidquam, præter panem quem comedeat.* Quasi dominum totius domus constituit. En servus et captivus sub manu sua habet omnia quæ erant domini. Tanta res est virtus: nam ubicumque illa apparuerit, omnibus dominatur et prævalet. Etenim sicut oriente sole tenebræ discutiuntur, ita et nunc apparente virtute e medio tollitur omnis malitia.

4. *Victa a Josepho uxor Putipharis; Deus solus timendus est.*—Sed mala bestia diabolus, ut primum vidit justum gratum esse, et per ea quæ putantur esse adversa clariore fieri, fremit dentibus et insanit: neque videre potest justum quotidie magis ac magis clarescere, sed profundum barathrum effodit, et præcipitium parat, quo illum maximo, ut arbitratur, damno afficiat; et tempestatem excitat, quæ possit violentum ipsi naufragium parere: sed didicit non post longum tempus, se contra stimulum calcitrare, et contra suum caput operari omnia. *Et erat Joseph, inquit, pulcher specie, et formosus aspectu.* Quare nobis corporis pulchritudinem narrat? Ut discamus eum non solum anima pulchrum fuisse, sed et corpore. In ipso enim flore ætatis erat: juvenis erat, et *Pulcher specie, et formosus facie.* Hæc autem prius narravit de eo Scriptura, ut doceat nos Ægyptiam adolescentis pulchritudine captam ad illicitum eum concubitum incitasse. 7. *Et factum est post hæc.* Quid est, *Post hæc?* Postquam ei concedita potestas totius domus, postquam tantum honorem a domino suo consequutus est, *Injecit uxor domini sui oculos suos in Joseph.* Vide intemperantiam lascivæ mulieris. Non subiit illi in mentem se haberi dominam, non cogitavit illum esse servum, sed a formositate capta, et diabolico incendio suscepto, in juvenem postea insilire tentat: malamque illam cogitationem in mente servans, tempus inquirebat et solitudinem, quæ possent ei cooperari ad illicitum suum conatum. *Verum ille noluit:* neque paruit, neque verba illius suscepit. Sciebat enim hinc sibi magnam perniciem enasci: et non solum res suas spectabat, sed operam dabat ut et illam, quantum possibile erat, ab insana hac liberaret, et ab illicita ista concupiscentia: atque consilium ei affert, quod sciebat ei ut pudesceret, et quid sibi esset profuturum cognosceret. 8. *Dixit enim, inquit, uxori domini sui (domina a servo consilium accepit): Si dominus meus propter me nihil scit in domo sua, sed omnia quæcunque habet, dedit in manus meas.* O gratum viri animum! Vide quomodo enumerat beneficia domini, ut doceat quantum illa se ingrata erga conjugem ostendat. Si enim ego, inquit, qui famulus sum, qui peregrinus, qui captivus, tanta fruor apud eum libertate, ut omnia sua sub manu mea tradiderit: et nihil est

quod exceptit de manu mea, præter te: et omnibus aliis ego præsum, soli autem tibi subjicior, esque extra meam potestatem. Deinde ut letalem ei plagam daret, et in mentem revocaret viri benevolentiam, persuaderetque ei ne tam ingrata esset erga conjugem suum, inquit: Et tu propterea extra potestatem meam es, co 9. *Quod tu uxor ejus sis.* Cum igitur uxor ejus sis, *Quomodo faciam hoc malum verbum, et peccabo coram Deo?* Quoniam enim illa solitudinem observabat, et tempus exspectabat quo latere posset virum, et omnes qui in domo erant, dicit: *Quomodo potero facere malum hoc, et peccabo coram Deo?* Quid enim putas? Etiam si fecerimus ut res clam sit omnibus, oculus tamen illum, qui dormire nequit, latere non poterimus: illum solum timere oportet, et tremere ac pavere, ut ne in conspectu ejus mali quidpiam faciamus. Et ut discamus justum excellentem virtutem, et eum non semel neque bis, sed et sæpius certamen hoc sustinuisse, et colloquium hoc tulisse, consulereque non cessavisse, subdit Scriptura: 10. *Cum autem loqueretur de die in diem, et non obediret ei:* ubi observavit in domo facientem aliquid, assilivit in juvenem, sicut fera dentibus frendens, et apprehensis vestimentis tenuit eum. Non simpliciter hoc prætereamus, sed cogitemus quantum certamen sustinuerit justus ille. Non enim erat tam admirabile, ut nili videretur, in fornace Babylonis versari tres pueros et illesos permanere, nihilque ab igne pati (*Dan. 3*), ut admirabile hoc et rarum, nempe admirandum illum juvenem retineri vestimentis a scelestis illa et lasciva, nec tamen illi cedere, sed et vestibus relictis in manibus illius resilire. Sicut enim tres pueri illi propter suam virtutem superno freti auxilio, igne præstantiores visi sunt: ita et ille, quia quod in se erat afferebat, et continentia certamina cum magna exhibebat constantia, magno supernoque præsidio munitur. Neque enim potuisset, dextera Dei non cooperante ei, tantum certamen certare, et a rebus illius libidinose mulieris aufugere. Et licebat postea videre admirabilem illum, nudum quidem vestibus exire, indutum autem continentia vestimentis, et quasi ab incendio et fornace illesum effugere: ac non solum non adustum, sed et multo fulgidiorum et clariorem factum.

5. Sed vide post tantam victoriam, postque tantam fortitudinem, cujus causa illum oportebat coronari, et cujus causa oportebat illum prædicari, iterum quasi reum et obnoxium innumera sustinentem mala. Nam Ægyptia illa non ferens pudorem et opprobrium, in quæ seipsam injecerat impossibilia attentans, primum quidem convocavit eos qui in domo erant, accusans adolescentem: testificaturque illum dixisse ea quæ ab ipsa magno furore proposita fuerant, atque ita omnes decipere tentat. Hic enim mos est malitiæ, semper contra virtutem pugnat, et ei sua peccata adscribere satagit: id quod et hæc faciebat, adolescentem quasi intemperantem criminans et se continentia larva tegens, dicensque propter hoc et illum vestes reliquisset, et se retinuisse illas. Benignus vero

Deus hæc fieri permittit, ut per omnia famulum suum clariorem efficiat. Nam hæc omnia venienti viro cum magna malitia dixit, et adolescentem accusavit, dicens: 17. *Intravit ad me puer Hebræus, quem duxisti ad nos, ut illuderet mihi. O misera et calamitosa! Non ipse introduxit, ut illuderet tibi: sed diabolus te induxit, ut non solum adultera fieres, sed et ut, quantum in te fuit, homicidium patrares. Et ostendit postea ad comprobationem eorum quæ dicta erant adolescentis vestes.*

Dei providentiâ erga Josephum. — Considera, obsecro, hic communis omnium Domini clementiam: sicut enim a fratribus illum eripuit, volentibus cum interficere: et effecit primum quidem ut secundum consilium Ruben in cisternam immitteretur, et postea iterum secundum consilium Judæ negotiatoribus venderetur, ut somniorum eventus complerentur, fidemque facerent justo, non frustra neque temere hæc præsignata fuisse: ita et nunc superna manus erat quæ barbarum detinuit, et non permisit ut statim ad eandem justî festinaret. Quid enim prohibuisset eum hoc facere, cum intelligeret illum violare suum lectum tentavisse? Verum providus Deus ideo tantam curavit ab illo exhiberi clementiam, ut injectus in carcerem, etiam illic suam declararet virtutem, et sic ad principatum regni perveniret. 19. *Succensuit enim, inquit, dominus ejus, 20. et misit eum in custodiam, ubi vincti regis detinebantur.* Sed si quidem non credebatur, non oportebat eum in carcerem conjicere: sin credebatur verum esse quod Ægyptia finxerat, tunc neque carcere dignus erat, sed plecti capite et extremam pœnam pati debebat. Verum quando suum auxilium dextra superna ostendit, omnia levia et facilia fiunt; et feroces mansuetiores se præstant. Tunc autem supernum præsidium ubertim nobis assistit, quando multam et nos ostenderit virtutem. Nam hic quoniam multum certavit, propterea etiam magnas retributiones consequitur. Et post tantam fortitudinem abducitur in carcerem, et silenter fert omnia. Scitis enim quanta illi qui non sunt sibi conscii malitiæ, quando sicut rei condemnantur, utantur sæpe fiducia, dicendique libertate instructi ingenti animo insurgant contra eos qui insontibus crimen intentant. Verum ille non sic: sed silet, et omnia mansuete fert, et magna cum patientia Dei exspectat subsidium. Vide enim quomodo et in carcere principatum omnem accipiat a custode carceris, idque merito: 21. *Erat enim Dominus cum Joseph, inquit, et effundebat ei suam misericordiam.* Quid est, *Effundebat ei suam misericordiam?* Ad miserationem inflectebat præfectum carceris, et mire erga illum benevolentiam suam declarari curabat: *Dedit enim ei gratiam coram illa.* Vere nihil beatius eo qui Dei benevolentia fruitur. 22. *Dedit enim, inquit, præfectus carceris carcerem in manum Joseph.* Vide quomodo custos carceris aliquid honoris ei desert, auctoritatemque ei permittit, atque omnes qui in carcere erant, esse jubet sub potestate ejus. 23. *Et nesciebat præfectus carceris aliquid: omnia enim erant in manu Joseph, eo*

quod Dominus erat cum eo, et omnia quæ ipse faciebat, Dominus prosperare faciebat in manibus ejus. Vidit quomodo comitabatur eum perpetuo superna gratia, et omnia quæ faciebat, erant plena gratia.

Moralis epilogus. Dei gratia efficit ut omnia bene succedant. — Hoc igitur et nos studeamus, ut nobiscum semper habeamus Dominum, et ut quæ a nobis fiunt, ab illo prosperentur. Nam qui illius auxilium assequitur, etiam in mediis malis existens ridebit, ac nihili putabit omnia, Domino omnium faciente et disponente cuncta, ut prospere succedant omnia, atque ardua facilia reddente. Quomodo autem poterimus nobiscum habere Dominum, ita ut ipso dirigente prospere agamus in omnibus? Si sobrii vigilantesque fuerimus, et imitati fuerimus juvenis illius continentiam et alias virtutes, animunusque generosum, ac viderimus sic omnia fieri diligenter oportere, ut nunquam a Domino condemnemur; sed sciamus possibile non esse, ut occultetur aliquid ab oculo illo qui dormire nequit, verum necesse omnino esse, ut is qui peccat, supplicii obnoxius fiat. Neque majoris faciamus timorem hominum, quam indignationem Dei, sed memores simus semper verborum Joseph dicentis: *Quomodo faciam verbum hoc malum, et peccabo coram Deo?* Igitur quando nos aliqua cogitatio perturbat, hoc in mente versemus verbum, et statim effugiet omnis illicita concupiscentia. Itaque sive quis corporum concupiscentia capiatur, sive pecuniarum amore, sive alia quadam absurda voluptate, statim hoc cogitet, illum nempe esse qui nos condemnet, a quo non est possibile occultare etiam ea quæ in mente nostra versantur: et omnino effugiemus etiam diabolicas machinationes, magnoque adjutorio superno juvabimur; quo nobis frui contingat omnibus gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXIII.

Et nesciebat aliquid præfectus carceris propter Joseph (Gen. 39. 23).

4. Reliquias eorum quæ a nobis heri dicta sunt, volumus hodie reddere caritati vestræ, et iterum attingere historiam Josephi. Scitis enim hesterno sermone prolixius extenso, nos non potuisse ulterius progredi, sed sermoni finem imposuisse, quando propter Ægyptiæ calumniam ab archimagiro in carcerem est conjectus. Ideo hodie operæ pretium fuerit docere vestram caritatem, quæ in carcere ei acciderint. Nam postquam in carcerem est conjectus, et traditus præfecto carceris, etiam illic tantum Dei subsidium assequutus est, ut totius carceris principatus a præfecto carceris ipsi concederetur. *Et nesciebat aliquid præfectus carceris propter Joseph.* Vidisti quomodo in ipsis ærumnis versans, adversitatem ne senserit quidem, sed provida sapientia Dei omnia aspera verterit in jucunda. Et sicut licet quis margaritam luto obruat, nihilominus nativam retinet pulchritudinem. sic et virtus, quocumque eam projeceris, suam vim exærit,

καὶ ἠνελεγετο, ἵνα διὰ πάντων τὸν ἑαυτοῦ οἰκέτην λαμπρότερον ἀποφύγη. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἐλθόντι τῷ ἀνδρὶ μετὰ πολλῆς τῆς κακουργίας εἰποῦσα καὶ κατηγορήσασα τοῦ νεανίσκου ἔλεγεν· *Ἐισήλθε πρὸς με ὁ παῖς ὁ Ἑβραῖος, ὃν εἰσήγαγες πρὸς ἡμᾶς, ἐμπαίζαι μοι.* Ἄθλια καὶ ταλαίπωρε. Οὐκ αὐτὸς εἰσήγαγεν ὥστε ἐμπαίζαι σοι, ἀλλ' ὁ διάβολός σε εἰσήγαγεν, ὥστε μὴ μόνον μοιχαλίδα γενέσθαι, ἀλλὰ, τὸ ἦκον εἰς σὲ, καὶ φόνον ἐργάσασθαι. Καὶ ἐδείκνυ λοιπὸν εἰς ἀπόδειξιν τῶν παρ' αὐτῆς λεγομένων τὰ ἱμάτια τοῦ νεανίσκου.

Ἐνδεί μοι ἐνταῦθα τοῦ κοινῶ πάντων ἀνθρώπων Δεσπότην τὴν φιλανθρωπίαν. Ὅσπερ γὰρ τῶν ἀδελφῶν αὐτὸν ἐξελεγετο βουλομένων αὐτὸν ἀνελεῖν, καὶ παρεσκεύασε πρότερον μὲν κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ῥουθὴν εἰς τὸν λάκκον ἐμβληθῆναι, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἰούδα τοῖς ἐμπόροις διαπραθῆναι, ἵνα τῶν ὄνειράτων ἡ ἔκθασις εἰς ἔργον ἔλθοῦσα πείσῃ τὸν δίκαιον, ὡς οὐ μάτην οὐδὲ εἰκῆ ἔκεινα αὐτῷ προεμνηνύετο· οὕτω καὶ νῦν ἡ ἄνωθεν χεῖρ ἦν ἡ τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον κατέχουσα, καὶ μὴ συγχωρήσασα εὐθέως ἐπὶ τὴν σφαγὴν ἐρμῆσαι τοῦ νεανίσκου. Τί γὰρ ἦν τὸ κωλύον, μαθόντα ὡς εἰς αὐτὴν τὴν εὐνὴν ἀδικῆσαι αὐτὸν ἐπεχείρησε, μὴ τοῦτο ποιῆσαι; Ἄλλ' ὁ εὐμήχανος Θεὸς τοσαύτην παρεσκεύασεν αὐτὸν ἐπιδειξάσθαι τὴν πραότητα, ἵνα ἐμβληθεὶς τῷ δεσμοτηρίῳ, καὶ πάλιν ἐκεῖ τὴν οἰκειαν ἐπιδειξάμενος ἀρετὴν, οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας παραγένηται. *Ἐθυμώθη γάρ, φησὶν, ὁ κύριος αὐτοῦ, καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὸ δούριον, ὅπου οἱ δεσμοῦνται τοῦ βασιλέως κατέχονται.* Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐπίστευσε, οὐκ ἐγρῆν αὐτὸν ἐμβαλεῖν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ· εἰ δὲ ἐπίστευσε πάλιν ἀληθὲς εἶναι τὸ παρὰ τῆς Αἰγυπτίας λεγόμενον, οὐδὲ οὕτω δεσμοτηρίου ἄξιός ἦν, ἀλλὰ ἀποτηρηθῆναι καὶ δίκην δοῦναι τὴν ἐσάτην. Ἄλλ' ὅταν ἡ ἄνωθεν δεξιὰ τὴν ἑαυτῆς πρῶνοιαν ἐπιδείκνυται, πάντα εὐκόλα καὶ ῥῆδια γίνεται, καὶ οἱ ἄγριοι ἡμερώτεροι καθίστανται. Τότε δὲ καὶ ἡ ἄνωθεν ῥοπή μετὰ δαφιλείας ἡμῖν παραγίνεται, ὅταν πολλὴν καὶ ἡμεῖς τὴν ἀρετὴν ἐπιδειξόμεθα. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλως οὗτος ἠγωνίσαστο, διὰ τοῦτο καὶ μεγάλων ἀπολαύει τῶν ἀμοιβῶν. Καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην ἀνδρείαν ἀπήγετο εἰς τὸ δεσμοτήριον, καὶ σιγῇ πάντα ὑπέμενε. Ἰστε γὰρ ὅπως οἱ μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδότες πονηρὸν, ἐπειδὴν ὡς ὑπεύθυνοι καταδικάζονται, πόση κέρχρηται πολλάκις τῇ παρῆσει καὶ τῇ ἐλευθεροστομίᾳ, κατεξανιστάμενοι καὶ [599] μεγαλοφρονούντες κατὰ τῶν τὴν δίκην αὐτοῖς ἀνευθύνους οὖσιν ἐπαγόντων. Ἄλλ' οὗτος οὐκ οὕτως, ἀλλὰ καὶ σιγῇ, καὶ πάντα πρῶως δέχεται, καὶ ἀνέμενε μετὰ πολλῆς τῆς ὑπομονῆς τὴν τοῦ Θεοῦ ῥοπήν. Ὅρα γὰρ πῶς καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ὦν πάλιν τὴν ἀρχὴν ἅπαντα αὐτὸς ἐδέχεται παρὰ τοῦ δεσμοφύλακος· εἰκότως· *Ἦν γάρ, φησὶ, Κύριος μετὰ Ἰωσήφ, καὶ κατέχεεν αὐτοῦ ἔλεος.* Τί ἐστὶ τὸ, *Κατέχεεν αὐτοῦ ἔλεος;* Πρὸς οἰκτον ἐπέκαμψε τὸν ἀρχιδεσμοφύλακα, καὶ πολλὴν περὶ αὐτὸν τὴν εὐνοιαν ἐπιδειξάσθαι παρεσκεύασεν· *Ἐδωκε γὰρ αὐτῷ χάριν ἐναντίον αὐτοῦ.* Αἰθῶς οὐδὲν μακαριώτερον τοῦ τῆς ἄνωθεν εὐνοίας ἀπολαύοντος. *Ἐδωκε γάρ, φησὶν, ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ τὸ δεσμοτήριον διὰ χειρὸς τῷ Ἰωσήφ.* Ὅρα πῶς ὑπεξίσταται ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ παραχωρεῖ, καὶ αὐτῷ τὴν αὐθεντίαν ἐπιτρέπει, καὶ πάντας τοὺς ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ὑπὸ τὴν ἐκείνου ἐξουσίαν εἶναι ἐκέλευσε. *Καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ ἰσχυρῶς οὐδὲν· πάντα γὰρ ἦν διὰ χειρὸς*

Ἰωσήφ, διὰ τὸ τὸν Κύριον μετ' αὐτοῦ εἶναι, καὶ ὅσα αὐτὸς ἐποίει, Κύριος εὐώδου ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Σκόπει πῶς συμπαρῆν αὐτῷ διηνεκῶς ἡ χάρις ἡ ἄνωθεν, καὶ πάντα ἄπερ ἐπραττε χάριτος ἦν πεπληρωμένα.

Τοῦτο τοῖνον καὶ ἡμεῖς σπουδάσωμεν, ἵνα μεθ' ἑαυτῶν ἔχωμεν αἰετὸν τὸν Κύριον, καὶ ἵνα τὰ παρ' ἡμῶν γινόμενα ὑπ' ἐκείνου κατευοδῶται. Ὁ γὰρ ταύτης ἀξιοθεὶς τῆς ῥοπῆς, καὶν μέσοις τοῖς δεινοῖς ὦν τυγχάνῃ, καταγέλασται πάντων, καὶ οὐδὲν αὐτὰ ἠγήσεται, τοῦ Δεσπότητος τῶν ὀλων, τοῦ πάντα ποιοῦντος καὶ μετασκευάζοντος, κατευοδῶντος αὐτῷ ἅπαντα καὶ τὰ δυσχερῆ ῥάδια ἀπεργαζομένου^a. Πῶς δὲ δυνησόμεθα μεθ' ἑαυτῶν ἔχειν τὸν Κύριον, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κατευοδῶσθαι ἐν ἅπασιν; Ἐάν νήφοντες ὦμεν καὶ ἐργηγοῦντες, καὶ μιμητώμεθα τοῦ νέου τούτου τὴν σωφροσύνην, καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν, καὶ τὸ φρόνημα τὸ γενναῖον, καὶ ἴδωμεν ὅτι οὕτω χρῆ μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα διαπραττεσθαι, ὡς μηδέποτε ὑπὸ τοῦ Δεσπότητος καταγνωσθῆναι, ἀλλ' ὅτι οὐκ οἶόν τέ τινα λαθεῖν ἐκεῖνον τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμῶν εἰδέναι, ἀλλ' ἀνάγκη πάντως τὸν ἁμαρτόντα ταῖς τιμωρίαις ὑπεύθυνον γενέσθαι. Καὶ μὴ προτιμώτερον ἠγώμεθα^b τὸν τῶν ἀνθρώπων φόβον τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγανακτήσεως, ἀλλὰ μνημονεύωμεν διὰ παντὸς τῶν ῥημάτων τοῦ Ἰωσήφ λέγοντος· *Πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο, καὶ ἁμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ;* Ὅταν τις οὖν λογισμὸς ἡμᾶς διαταράττη, τοῦτο ἐν τῇ διανοίᾳ στρέφωμεν τὸ ῥῆμα, καὶ παραχρῆμα φυγαδεύεται πᾶσα ἄτοπος ἐπιθυμία. Εἶτε οὖν σωματικῶν ἐπιθυμιᾶς τις ἄλῳ, εἶτε χρημάτων ἔρωσι, εἶτε ἀλλή τινι ἀτόπῳ ἡδονῇ, εὐθέως τοῦτο λογίζεσθω, ὅτι ἐκεῖνος ἡμῖν ἐστὶν ὁ δικάζων, ὃν οὐκ οἶόν τε λαθεῖν οὐδὲ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ βουλευόμενα· καὶ πάντως διαφευξόμεθα καὶ τὰς τοῦ διαδόλου μηχανὰς, καὶ ἀπολαύσομεν πολλῆς τῆς ἄνωθεν συμμαχίας· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, [600] μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΑΙΑ ΕΓ'.

Καὶ οὐκ ἦν ἰσχυρῶς οὐδὲν ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ διὰ Ἰωσήφ.

α'. Τὰ λείψανα τῶν χθῆς ἡμῖν ἐρημμένων βουλόμεθα σήμερον ἀποδοῦναι τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰωσήφ πάλιν ἱστορίας ἀφασθαι. Ἰστε γὰρ δεῖ χθῆς εἰς μῆκος ἡμῖν ἐκταθέντος τοῦ λόγου οὐκ ἰσχύσαμεν περαιτέρω προελθεῖν, ἀλλὰ μέχρις ἐκείνου τὸν λόγον ἐστήσαμεν, ἥνικα διὰ τὴν τῆς Αἰγυπτίας συκοφαντίαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιμαγείρου εἰς τὸ δεσμοτήριον ἐνεβλήθη. Διὸ σήμερον ἀναγκαῖον διδάξαι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην τὰ κατὰ τὸ δεσμοτήριον αὐτῷ συμβεβηκότα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνεβλήθη εἰς τὸ δούριον, καὶ παρεδόθη τῷ ἀρχιδεσμοφύλακι, κάκει τοσαύτη γέγονεν εἰς αὐτὸν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥοπή, ὡς πᾶσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ δεσμοτηρίου αὐτὸν ἐμπιστευθῆναι παρὰ τοῦ ἀρχιδεσμοφύλακος. *Καὶ οὐκ ἦν ἰσχυρῶς, φησὶν, οὐδὲν ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ διὰ Ἰωσήφ.* Εἶδες πῶς ἐν αὐταῖς ταῖς θλίψεσι γενόμενος οὐδεμίαν αἰσθησὴν ἐλάβανε τῶν λυπηρῶν, ἀλλ' ἡ εὐμήχανος τοῦ Θεοῦ σοφία πάντα μετέβαλλε τὰ λυπηρά. Καὶ καθάπερ τὸν μισθαρτήν καὶ ἐν βορβόρῳ τῆς καταχύσεως, τὸ οἰκεῖον κάλλος ἐπιδείκνυται· οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ, ὅπου δ' ἂν αὐτῷ

^a Quatuor mss. κατεργαζομένου.
^b Sex mss. μὴ πρότερον ἠγώμεθα

ἐμβάλης, τὴν οἰκίαν δύναμιν ἐπιδείκνυται, κἄν ἐν δουλείᾳ, κἄν ἐν δεσμοτηρίῳ, κἄν ἐν θλίψει, κἄν ἐν ἀνάσσει. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐμβληθεὶς εἶλε τὸν ἀρχιδεσμοφύλακα, καὶ πάντων τῶν αὐτόθι τὴν ἐξουσίαν ἐδέξατο παρ' αὐτοῦ, ἴδωμεν ἐνταῦθα ὅπως τῆς προσούσης αὐτῷ χάριτος ἐκκαλύπτει τὴν ἰσχύν. Ἐγένετο γάρ, φησί, *μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα*. Ποῖα; Ἄπερ διηγῆσατο μετὰ τὸ συκοφαντηθῆναι, μετὰ τὸ καταδικασθῆναι τὸ δεσμοτῆριον οἰκεῖν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ γνωρῖσαι ἡμῖν, ὅτι Κύριος ἦν μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ διὰ χειρὸς αὐτοῦ πάντα τὰ αὐτόθι ἐπέτρεψεν οἰκονομησθαι. Ἐγένετο οὖν μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, μετὰ τὸ βληθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ, *ἀμαρτόντα τὸν ἀρχαιονοχόν καὶ τὸν ἀρχιστοιχοῖον καταδικασθῆναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὸ δεσμοτῆριον οἰκεῖν· καὶ δεξιάνους αὐτοῦς ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ συνέστησεν αὐτοῦς τῷ Ἰωσήφ*. Οὐδὲ γὰρ ὡς δεσμώτη λοιπὸν αὐτῷ ἐκέχρητο, ἀλλ' ὡς κοινωνῶ τῆς φρονήδος, μάλλον δὲ καὶ ὡς ἱκανῶ ἐπικουφίσει τὰς συμφορὰς τοῖς αὐτόθι καθειργμένοις. *Καὶ παρόστη αὐτοῖς*, φησί. Τί ἐστὶ τὸ, *Παρόστη αὐτοῖς*; Ἄντι τοῦ, παρεμυθαίτο, ἐνεύρου αὐτῶν τὸν λογισμὸν, διηγείρεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, οὐ συνεχώρει καταποθῆναι ὑπὸ τῆς ἀθυμίας. Ἦσαν δὲ ἡμέρας πολλὰς ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ εἶδον ἀμφοτέρω ἐνύπνιον ἐν μιᾷ νυκτὶ ὃ τε ἀρχαιονοχὸς καὶ ὁ ἀρχιστοιχοῖος. Ἄλλ' ὁ θαυμάσιος οὗτος ἔργον ποιούμενος τὴν τούτων παράκλησιν, ἰδὼν αὐτοὺς ὑπὸ τῆς βίψευς τῶν ὄνειράτων τεταραγμένους καὶ συγκεχυμένους τὴν διάνοιαν, φησί· *Τί ἐστὶ τὰ πρόσκαιρα ὑμῶν σκυθρωπὸν σήμερον*; Ἐδείκνυ [601] γὰρ ἡ τοῦ προσώπου κατάστασις τὴν ἐνδομ παραχῆν. Διὰ τοῦτο καὶ σοφὸς τις ἔλεγε· *Καρδίας εὐφραϊνομένης θάλλει πρόσωπον· ἐν δὲ λύπαις οὐσις σκυθρωπάζει*. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν αὐτοὺς ἐν κατηφείᾳ τυγχάνοντας διὰ τὴν τῶν ὄνειράτων ἔψιν, ἐπυθάνετο τὴν αἰτίαν μαθεῖν βουλόμενος. Ὅρα πῶς καὶ ἐν δεσμοτηρίῳ τυγχάνων τὴν οἰκίαν ἀρετὴν ἐπέδεικνυτο, καὶ τὰς ἀθυμίας ἐτέροις ἐπικουφίζειν ἐσπούδαζε. Τί οὖν ἐκείνοι; Ἐνύπνιον εἶδομεν, καὶ ὁ συγκρίνων οὐκ ἔστιν αὐτό. Ἦγνόνουν τοῦ πρὸς αὐτοὺς διαλεγόμενον τὴν σοφίαν· ὡς ἐνὶ τῶν πολλῶν αὐτῷ προσείχον, διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸ ἐνύπνιον λέγουσιν, ἀλλ' ὅτι μόνον εἶδον, καὶ φασι· Οὐδεὶς ἔστιν ὁ συγκρίνων αὐτό. Ἄλλ' ὁ θαυμάσιος ἀνὴρ φησι πρὸς αὐτοὺς· *Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστι*; Διηγήσασθε οὖν μοι. Μὴ γὰρ οἰκοθεν ἐπαγγέλλομασθε ὑμῖν φερί; Θεὸς ἔστιν ὁ ἀποκαλύπτων. Διηγῆσασθε οὖν μοι. Ὅρα σύνειναι καὶ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ ὑμῖν διακρίνω, ἐγὼ ὑμῖν λέγω τῶν ὄνειράτων τὴν ἔκθεσιν, ἀλλὰ τί; Διηγῆσασθε οὖν μοι. Θεὸς γάρ ἐστι μόνος ὁ τὰ τοιαῦτα ἀποκαλύπτων. *Καὶ διηγῆσατο ὁ ἀρχαιονοχὸς*. Καὶ ἀκούσας ὁ Ἰωσήφ φησί· *Τοῦτο ἡ σύγκρισσις αὐτοῦ*. Οἱ τρεῖς πυθμένες, τρεῖς ἡμέραι εἰσὶν· ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ μνησθήσεται Φαραὼ τῆς ἀρχαιονοχίας σου, καὶ ἀποκαταστήσει σε, καὶ δώσεις τὸ ποτήριον Φαραὼ εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν σου τὴν προτέραν, ὡς ἦσθα οἰνοχῶν. Ἄλλὰ ἀναμνήσθητί μου διὰ σεαυτοῦ, ὅταν εὖ σοι γένηται, καὶ ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἔλεος, καὶ μνησθήτι περὶ ἐμοῦ πρὸς Φαραὼ, καὶ ἐξάξεις με ἐκ τοῦ ἰχυρώματος τούτου, ὅτι κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων, καὶ ὣδε οὐκ ἐποίησα οὐδὲν, καὶ ἐνέβαλον με εἰς τὸν λάκκον τούτον. Ἐπειδὴ προεμήνυσεν αὐτῷ τὰ μέλλοντα αὐτῷ χρηστὰ συμβῆσθαι, καὶ τὴν καταλλαγὴν τοῦ βασιλέως, φησί, *Μνησθήτι*

μου διὰ σεαυτοῦ, ὅταν ἀπολάβῃς σου τὴν εὐημερίαν· μνήμην ποιήσαι τοῦ σοι ταῦτα προμηγύσαντος, καὶ ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἔλεος.

β'. Τοῦτο ἀκούων, ἀγαπητὲ, μὴ μικροφυλίαν καταγνῶς τοῦ δικαίου, ἀλλὰ ταύτη μάλιστα ἐκπλάγηθι· ὅτι τοσοῦτων δυσχερῶν δυτων, τὴν αὐτόθι οἰκισιν γενναίως καὶ εὐχαρίστως ἔφερεν. Εἰ γὰρ καὶ πολλάκις τὴν παρὰ τοῦ ἀρχιδεσμοφύλακος ἐξουσίαν εἰλήφει, ἀλλ' ὅμως ἐβαρύνετο τὸ κατακεκλεισθαι, καὶ μετὰ τῶν αὐχμῶντων καὶ ῥυπῶντων εἶναι. Ὅρα γὰρ αὐτοῦ καὶ ἐκ τούτου τὴν φιλόσοφον γνώμην· ὅπως μετὰ ἀνδρείας ἔφερεν ἅπαντα, διὰ πάντων πολλὴν τὴν ταπεινοφροσύνην ἐπιδεικνύμενος. *Καὶ ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἔλεος, καὶ μνησθήτι περὶ ἐμοῦ πρὸς Φαραὼ, καὶ ἐξάξεις με ἐκ τοῦ ἰχυρώματος τούτου*. Ἐννοεῖ μοι ἐνταῦθα, πῶς οὐδὲν λέγει κατὰ τῆς μιαιφάνειας ἐκείνης μοιχαλίδος, οὐδὲ αἰτιᾶται τὸν δεσπότην, οὐδὲ τὴν τῶν ἀδελφῶν περὶ αὐτὸν ἀπανθρωπίαν διηγείται, ἀλλὰ συγκαλύπτως πάντα, φησί· *Μνησθήτι μου, καὶ ποιήσον ἐξενεχθῆναι με ἐκ τοῦ ἰχυρώματος τούτου*. Ὅτι κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων, καὶ ὣδε οὐκ ἐποίησα οὐδὲν, ἀλλ' ἐνέβαλον με εἰς τὸν λάκκον τούτον. Μὴ ἀπλῶς τοῦτο παραδράμωμεν, ἀλλ' ἐννοήσωμεν τῆς [60:] ψυχῆς αὐτοῦ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ὅπως καιρὸν εὐρηκῶς τοιούτου, καὶ εἰδῶς τὸν δύνησται ἅπαντα ὁ ἀρχαιονοχὸς ἐν εὐημερίᾳ γεγωνὸς γνωρῖσαι τῷ βασιλεὶ τὰ κατ' αὐτὸν, οὐ τὴν Αἰγυπτίαν διαβάλλει (πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ ἐρῶ), οὐ τὸν δεσπότην ἄγει εἰς μέσον, οὐδὲ τοὺς ἀδελφούς· οὐ λέγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὸ δεσμοτῆριον οἰκεῖν κατεδικάσθη, οὐδὲ σπουδάζει δεῖξαι τὴν παρανομίαν τὴν εἰς αὐτὸν γεγενημένην· ἀλλ' ἐνὸς μένου γίνεται, οὐ τοῦ ἐκείνων δηλαδὴ κατηγορησῆσαι, ἀλλὰ τοῦ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον εἰπεῖν. Καὶ τὰ μὲν παρὰ τῶν ἀδελφῶν συνεσχίσασεν εἰπὼν, *Ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων*· τὰ δὲ παρὰ τῆς Αἰγυπτίας ἐκείνης τῆς ἀκολάστου οὐδὲ εἰς μέσον ἄγει, οὐδὲ τὴν παρὰ τοῦ δεσπότην ἄδικον κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησιν. Ἄλλὰ τί φησιν; *Ὅδε οὐκ ἐποίησα οὐδὲν, ἀλλ' ἐνέβαλον με εἰς τὸν λάκκον τούτον*. Ταῦτα ἀκούοντες παιδευόμεθα, ἐπειδὴν τι τοιοῦτος περιπέσωμεν, μὴ ἐκείνους σπουδάζειν περιβάλλειν λοιδορίας, καὶ τὴν γλώσσαν ἀκονῶν κατὰ τῆς ἐτέρως κατηγορίας, ἀλλὰ μόνον πράως καὶ ἡμέτερος ἑαυτοῦς ἀνευθύνους δεικνύναι, καὶ μιμῆσθαι τὸν θαυμάσιον τοῦτον, ὅτι οὐδὲ ἐν συμφορᾷ ὧν κατεδέξατο κἄν μέγροι ῥημάτων ἐκπομπῆσαι τῆς Αἰγυπτίας τὴν ἀσέλγειαν. Ἵστε γὰρ ὅτι πολλοὶ πολλάκις καὶ ἀπεύθυνον δυνεὶ ἐγκλήμασι, πολλῇ τῇ ἀναίχυντῳι κεχρημένοι τὰ ἑαυτῶν πλημμελήματα ἐτέροις περιπίπτει ἐπιχειροῦσιν· οὗτος δὲ τοῦ ἡλίου φανότερος ἢ τυγχάνων, καὶ δυνάμενος ἅπαντα μετὰ ἀληθείας εἰπεῖν, κἀκείνης τὴν μακίαν κατάδηλον ποιῆσαι, καὶ ἐκρυπτον περιφανέστερον ἀποδείξαι, οὐδὲν ἐκείνων εἰς μέσον ἄγει. Οὐδὲ γὰρ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρωπῶν ἠθροῦτον δόξαν, ἀλλ' ἡρεῖται τῇ ἀνωθεν εὐνοίᾳ, καὶ τὸν ἀκαίμητον ἐκείνον μόνον ὀφθαλμὸν ἐβούλετο ἐπαινέτην ἔχειν τῶν γινόμενων. Δ.δ καὶ σιγῶντος αὐτοῦ, καὶ πάντα κρύπτειν ἐπιχειροῦντος, ὁ φιλόσοφος Δεσπότης εἰς τοσαύτην αὐτὸν περιφάνειαν ἤγαγεν, ὅτε καλῶς εἶδε τὸν ἀβλήτην ἀγνωσίαν ἐκείνον. Τέως δὲ μάθωμεν καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα γινόμενων τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἀνδρός, καὶ ὅπως πρὸς τὴν μέλλουσιν οὐκ ἐδυσχεράναν, οὐδὲ ἀπεδυσπέτησεν· ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς πρῆβουιλίας ἅπαντα γέρων ὑπαχάρισται τῷ ταῦτα συγχωροῦντι γίνεσθαι Δεσπότην. Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀρχιστοιχοῖος, καὶ νομίσας καὶ τὸ

^a Coislin. κατηγορίας.

^b Coislin. et Savil. in marg. φανερώτερος.

etiam in servitute, etiam in carcere, etiam in afflictione, etiam in prosperitate. Quoniam igitur et in carcerem confectus sibi conciliavit præfectum carceris, et super omnes qui ibi erant potestatem ab eo accepit : videamus et hic quomodo vim gratiæ sibi concessæ manifestarit. 1. *Factum est enim, inquit, post verba hæc (Cap. 40). Qualia? Quæ narravit post factam calumniam, postquam condemnatus est ad carcerem : et non hoc solum, sed et postquam significatum est nobis Dominum cum illo fuisse, et præfectum carceris omnia quæ ibi erant ipsi commisisse, ut per illum administrarentur. Factum est, inquit, post verba hæc, postquam injectus est in carcerem, cum peccasset præfectus pincernarum et præfectus pistorum, 2. et 3. condemnati sunt a rege, ut in carcerem mitterentur, 4. quos præfectus carceris Josepho commendavit. Neque enim ut vincto usus est illo, sed ut curarum particeps, imo ut eo qui ibi detentorum miserias solari posset. Et adstitit eis, inquit. Quid est, Adstitit eis? Hoc est, consolatus est, roboravit eorum mentes, erexit eorum animos, et non permisit absorberi præ tristitia. Erant autem diebus multis in carcere, 5. et viderunt uterque in somnium in nocte una, præfectus pincernarum et præfectus pistorum. Sed beatus ille, cui curæ erat quomodo consolaretur illos, ut vidit eos ob visionem in somniorum turbati, et mente confundi, dicit : 7. *Cur facies vestre hodie tam obnubilæ et mæstæ? Ostendebant enim facies eorum intus latentem perturbationem. Propterea et sapiens quidam dicebat : Corde lætante floret facies, in tristitia autem exsistente, mæret (Prov. 15. 13). Igitur quia vidit eos tristitia affectos propter in somniorum visionem, causam discere volens rogavit. Vide quomodo et in carcere existens suam ostendit virtutem, et aliorum mœrores allevare studuit. Quid igitur illi? 8. *Somnium vidimus, et non est qui conjectet illud. Ignorabant sapientiam ejus cum quo loquebantur, sed vulgarem aliquem esse existimabant, et propterea somnium ei non narrant, sed tantum se vidisse dicunt, et addunt : Nullus est qui conjectet illud. Verum admirabilis ille vir dicit eis : Nonne a Deo manifestatio ejus est? Narrate igitur mihi. Num a me ipso promitto vobis aliquid me dicturum? Deus est qui revelat. Narrate igitur mihi. Vide intelligentiam et humilitatis excellentiam. Non dixit, Ego vobis diducio, ego vobis dico somniorum eventum; sed quid? Narrate igitur mihi. Deus enim est solus qui talia revelat. 9. Et narravit præfectus pincernarum. 12. *Ut autem audivit Joseph, inquit : Hæc est interpretatio ejus. 13. Tres propagines, tres sunt dies : adhuc tres dies, et recordabitur Pharaon tuæ pincernarum præfecturæ : et hinc restituet te, et dabis poculum Pharaoni in manum ejus juxta pristinum officium tuum, ut solebas, vinum infundens. 14. Sed recordare mei per teipsum, quando tibi bene erit, et facies mihi misericordiam, et memor eris mei apud Pharaonem, et educes me ex carcere hoc : 15. quia furtim abductus sum ex terra Hebræorum, et hic feci nihil, et immiserunt me in hunc lacum. Quia prædixerat ei bona eventura, et reconciliandum regem, dicit : Memor esto mei per teipsum, quando****

felicitatem tuam obtinueris, mentionem faciendo ejus qui hæc tibi prædixit, et facies mihi misericordiam.

2. *Fortitudo animi Josephi quanta; quanta ejus erga proximum caritas. — Hæc audiens, dilecte, ne contemnes pusillanimitatem justis : sed hac ratione potissimum obstupesce, quod cum tam multa essent molestia, tam fortiter et æquo animo tulit illam inhabitationem. Nam licet magnam a custode carceris potestatem accepisset, attamen gravabatur in tanto pædore cum sordidis et squalidis agendo. Nam vide ejus philosophicam mentem, quomodo fortiter tulerit omnia, in omnibus magnam declarans animæ humilitatem. Et facies, inquit, in me misericordiam, et recordaberis mei apud Pharaonem, et educes me ex carcere hoc. Attende, obsecro, hic quomodo nihil dicat contra scelestam illam adulteram, neque arguat dominum, neque narret fratrum in se inhumanitatem, sed tectis omnibus, dicit : Recordare mei, et fac educi me ex carcere hoc : Quia furtim abductus sum de terra Hebræorum, et hic nihil feci, et immiserunt me in lacum hunc. Ne perfunctorie hoc prætereamus, sed consideremus quam philosophica mente præditus fuerit, et quomodo inventa opportunitate temporis, et sciens præfectum pincernarum in felicem statum restitutum posse omne negotium suum regi significare, non Ægyptiam reprehendit (iterum enim eadem dicam), non dominum affert in medium, non fratres; non dicit causam propter quam condemnatus sit in carcerem, neque scelus in se commissum narrare studet : sed hoc unum curat, non ut illos condemnet, sed ut pro se solo dicat. Et fratrum quidem causam occultavit, dicens : Furto abductus sum ex terra Hebræorum : quæ autem Ægyptia illa fecerat, non profert in medium, neque injustam domini sui erga se indignationem. Sed quid dicit? Hic feci nihil, et immiserunt me in carcerem hunc. Hæc audientes discamus, si in talia incidimus, ut caveamus ne conviciis illos, qui nos vexarunt, incessamus, et ad accusationem illorum linguam acuamus : sed solum demonstremus in mansuetudine et lenitate nos innoxios esse, et imitemur illum admirabilem, qui neque in calamitate existens voluit vel verbis petulantiam et libidinem Ægyptiæ divulgare. Scitis enim multos criminibus etiam obnoxios, magna impudentia in alios sua delicta transferre conari : hic autem sole clarior existens, et qui poterat omnia cum veritate dicere, et illius insaniam manifestam facere, et semetipsum clariorem demonstrare, nihil illorum in medium affert. Neque enim humanam venabatur gloriam, sed sufficiebat ei benevolentia superiora, et oculum illum solum qui non dormit habere volebat laudatorem factorum suorum. Ideo silente eo, et omnia obtegere moliente, clemens Dominus in tantam eum gloriam perduxit, quando vilius athletam suum recte certasse. Jam autem discamus et ex iis quæ postea sequuntur viri patientiam, et quomodo non gravatim fert dilationem, neque a sua alacritate excidit; sed æquo animo omnia fert, et*

¹ Coisl., *detractioem.*

prompte gratias agit Domino suo, qui hæc fieri permittebat. His auditis, princeps pistorum ratus et suum sibi somnium boni aliquid præsignare, narrat ei somnii visionem. Quod ut audiit Joseph, accepta etiam ex superna revelatione ejus interpretatione, prædicit illi interitum imminentem, et dicit : 19. *Adhuc tres dies, et auferet Pharao caput tuum a te, et suspendet te in ligno; et comedent volucres cæli carnes tuas a te.* Propter hoc prius dicebam, inquit, non a meipso vobis prædico, sed quæcumque Deus revelaverit: ut sive bonum aliquid, sive malum præsignet somniorum visio, non mihi adscribatis. Non enim a me hæc loquor, sed illa vobis declaro, quæcumque superna gratia mihi manifestarit. Cæterum cum adessent statuti dies, opere impleta sunt quæ Joseph dixerat: et sicut ipse interpretatus erat, ita contigit utrique, et ille quidem ad pristinam rediit felicitatem, hic autem pœnam luit. 23. *Porro præfectus pincernarum, qui tantam consolationem acceperat, non est recordatus Joseph, sed oblitus est ejus.* Vide iterum justum in palæstra aliqua certantem, et suæ virtutis exhibentem specimina, non perturbari, neque commoveri, neque ægre ferre. Nam si quis ex vulgaribus fuisset, ita fortassis intra se dixisset: Quid hoc rei? præfectus pincernarum, mox ut interpretatus sum ei somniorum visionem, pristinam felicitatem accepit: et non est memor ejus qui sibi prædixit. Ille quidem solita felicitate fruitur, ego autem, qui nihil mali operatus sum, hic concludor cum homicidis, cum furibus, cum latronibus, cum iis qui innumera mala commiserunt. Nihil horum vel dixit, vel cogitavit: sciebat enim ampliora sibi stadia parari, ut legitime certando clariori redimiretur corona.

3. Considera enim quomodo post restitutionem illius duo anni præterierint. Oportebat enim expectari tempus opportunum, ut majori cum gloria inde educeretur. Si enim præfectus pincernarum ante somnia Pharaonis recordatus, eum subsidio suo liberasset, fortassis non tam perspicua fuisset aliis ejus virtus. Nunc autem solers et sapiens Deus sciens, sicut optimus artifex, quanto tempore in igne debeat aurum teneri, et iterum inde reduci, permittit ad tempus duorum annorum præfectum pincernarum illius obvisci, ut et tempus somniorum Pharaonis veniat, et compellente necessitate ipsa, justus ille in toto regno Pharaonis notus fiat. 4. *Nam post duos annos vidit, inquit, somnia Pharao.* 8. *Et factum est mane, et turbata est anima ejus. Et misit, et vocavit omnes conjectores Ægypti, et omnes sapientes suos, et narravit eis Pharao somnium, et non erat annuntians illud Pharaoni (Caput 41).* Vide multiplicem Dei dispensationem. Prius permittit omnes qui ibi habebantur sapientes tentari, ut demonstrata eorum ignorantia, tandem hic victus, captivus, servus, Hebræus in medium adductus nota faceret ea quæ multis ignota erant, quo omnibus manifestaretur superna gratia in illo refulgens. Cum igitur omnes sapientes venissent, et neque dicere aliquid, neque os aperire possent: tunc princeps pincernarum recordatus recensuit Pharaoni ea

quæ sibi in carcere contigerant, et inquit: 9. *Peccatum meum reminiscor hodie.* Et narrat statim quomodo in carcerem coniectus sit ipse et præfectus pistorum, et viderint somnia, et interpretationem eorum a Joseph acceperint, et quomodo secundum illius prædictionem ipsis evenerint omnia. 14. *Hæc cum audisset rex, misit ad Joseph, et eduxit eum ex carcere, et tolonderunt eum, et mutaverunt vestimentum ejus, et intravit ad Pharaonem.* Vide statim ab initio quantus nunc honor. Postquam enim purgatus est per patientiam, sicut aurum rutilans exiit de carcere, et ductus est ad Pharaonem. Vidisti quantum sit a superna gratia adjuvari? Vide nunc quanta dispensata sint, ut res Josephi complerentur. Nam postquam summum illud certamen certasset, et scelstæ illius Ægyptiæ pedicas effugisset, et in carcerem coniectus esset, permisit ut præfectus pincernarum et præfectus pistorum Pharaonis per illud tempus in carcerem illum inicerentur, et per interpretationem somniorum discerent viri sapientiam, ut eorum alter nunc tempestive illius mentionem faciens, eum in medium proferret. 15. *Dixit autem, inquit, Pharao ad Joseph: Somnium vidi, et non est qui interpretetur illud: ego autem audivi de te dicentes quod cum audieris somnia, ipsa interpreteris.* Vide quomodo confusus Pharao non dicit manifeste, nullum suorum sapientium potuisse dijudicare somnia: sed quid? *Somnium vidi, et non est qui interpretetur illud. Audivi autem de te dicentes, quod si audieris somnia, ipsa interpreteris.* Considera, obsecro, hic magnam prudentiam et pietatem Joseph, quomodo Pharaoni respondeat. Ne suspiceris, inquit, me aliquid a me dicturum, vel secundum humanam sapientiam dijudicaturum. Neque enim possibile est sine superna revelatione talium notitiam habere. Scias igitur, sine Deo non posse me respondere tibi. 16. *Sine Deo, inquit, non respondebitur salutare Pharaoni.* Cognosce universorum Dominum esse qui revelat, et ne ab hominibus quære, quæ solius Dei est manifestare.

Divina potentia per Josephum manifestata. — Vide quomodo responso suo docet Pharaonem, quam sit infirmi et inutiles sapientes ejus, et quanta sit potentia Dei. Igitur quoniam cognovisti ex me, neque ex humana sapientia, neque ex propriis rationibus hæc me loqui, dic quæ a Deo tibi sunt manifestata. Pharao ubi hæc audiit, narrat somnia, et primum et secundum, et inquit: 24. *Dixi conjectoribus, et non erat qui annuntiaret mihi.* Non audisti, inquit, a me, non esse humanæ sapientiæ talia significare? Ne igitur illis succenseas: numquam enim poterunt talia comprehendere, quæ superna egent revelatione. 25. *Et dixit Joseph, inquit: Somnium Pharaonis unum est.* 32. *Ut autem credas quod verum erit, quod a Deo tibi præsignatum est, et quod accelerabit Deus istud facere, repetitum est secundo.* Repetitio enim, inquit, confirmatio est visorum, et copiosior probatio quod omnino hæc futura sint. Et postquam distinxit numerum septem boum et septem spicarum, ac dixit magnam futuram abundantiam, et postea gravem sequitur esse famem, deinde optimum consilium affert, et dicit: Con-

αὐτοῦ ἄναρ χρηστὸν τι αὐτῷ προμηνηύεν, διηγείται αὐτῷ τὴν τοῦ ὄνειρου ὄψιν. Ἄλλ' ἀκούσας ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἐκ τῆς ἄνωθεν ἀποκαλύψεως καὶ τὴν τούτου ἁ σύγκρισιν δεξάμενος, προμηνηύει αὐτῷ τὸν μέλλοντα αὐτὸν καταλήφθεσθαι θλιθρον, καὶ φησιν· Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ ἀφαλεῖ Φαραῶ ὅτιν κεφαλὴν σου ἀπὸ σοῦ, καὶ κρεμάσει σε ἐπὶ ξύλου, καὶ φάγεται τὰ ὄντα τοῦ οὐρανοῦ τὰς σάρκας σου ἀπὸ σοῦ. Διὰ τοῦτο προλαβὼν εἶπον, φησὶν, ὅτι οὐκ ἀπ' ἑμαυτοῦ ταῦτα ἡμῖν προμηνηύα, ἀλλ' ἅπερ ἂν ὁ Θεὸς ἀποκαλύψῃ, ἵνα κἂν χρηστὸν τι ὑποφαίνῃ τῶν ἐνειράτων ἢ ὄψιν, κἂν τὸ ἐναντίον, μὴ ἐμοὶ λογισθήσθε. Θύ γὰρ οἰκοθεν ταῦτα φθέγγομαι, ἀλλ' ἐκεῖνα ἡμῖν διακρῖναι, ἅπερ ἂν ἡ ἄνωθεν χάρις κατὰδῃλα ποιήσῃ. Ἄλλὰ [603] τῆς προθεσμίας ἐπιστάσης, εἰς ἔργον ἐξῆει τὰ παρὰ τοῦ Ἰωσήφ εἰρημνία, καὶ καθὰ αὐτὸς συνέκρινεν, οὕτω γέγονεν ἀμφοτέροις, καὶ θεὸς μὲν εἰς τὴν προτέραν ἐπαγγέλλεν εὐμερῖαν, δεῦτε ἄ τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο. Ἄλλ' ὁ ἀρχαιοχόρος, ὁ τσοῦαῦτα κυρακλήθεις, οὐκ ἐμνήσθη, φησὶ, τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλ' ἐπελάθετο αὐτοῦ. Ὅρα κἀκεῖν τὸν δίκαιον καθάπερ ἐν γυναικίαν τινα καὶ παλαιότερα ἀγωνιζόμενον, καὶ τῆς οικείας ἀρετῆς ἀποδείξιν παρεχόμενον, καὶ οὐδεμίαν ταραχὴν ὑπομένοντα, οὐδὲ θορυβοῦμενον καὶ δυσαναγετούμενον. Εἶπε γὰρ τὸν ἄλλος πρὸς αὐτὸν ἰσως, εἰ τῶν πολλῶν τις ἦν· τί τοῦτο; ὁ μὲν ἀρχαιοχόρος, καθὰ συνέκρινεν αὐτῷ τοῦ ὄνειρου τὴν ὄψιν, ἀπέλαβε μετὰ τσοῦαῦτης ταχύτητος τὴν προτέραν εὐμερῖαν, καὶ οὐδὲ μνήμην ἐποίησεν ἐμοῦ τοῦ προμηνηύσαντος. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ἔστιν ἐν ἀνάσει τσοῦαῦτη· ἐγὼ δὲ ὁ μὴδὲν χαλεπὸν ἐργασάμενος, ἐνταῦθα κατακλείσμαι μετὰ ἀνδροφόνων, μετὰ συμφορῶν, μετὰ ληστῶν, μετὰ τῶν μυρία ἐργασαμένων κακῶν. Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν· ἦδει γὰρ ὅτι καὶ τὰ σκάμματα αὐτῷ μακρότερα ἐγίνετο, ἵνα νομίμως ἀγωνισάμενος λαμπρὸν ἀναδήσῃται τὸν στέφανον.

γ. Σκόπει γὰρ μοι, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐκείνου, φησὶ, δύο ἔτη παρήλθον ἡμερῶν. Ἔδει γὰρ ἀναμείναι τὸν καιρὸν τὸν ἐπιτήδειον, ὥστε μετὰ περιφανείας αὐτῷ γενέσθαι τὴν ἀποκρίσιν ἐξ ὁδοῦ. Εἰ μὲν γὰρ πρὸ τῶν ὄνειράτων τοῦ Φαραῶ ὑπομνησθεὶς ὁ ἀρχαιοχόρος διὰ τῆς οικείας προστασίας αὐτὸν ἠλευθέρωσε τοῦ δεσποτηρίου, ἰσως οὐδὲ κατὰδῃλος ἐμελλεν αὐτοῦ γίνεσθαι τοῖς πολλοῖς ἢ ἀρετῇ. Νυνὶ δὲ εἰδὼς ὁ εὐμήχανος καὶ σοφὸς δεσπότης, καθάπερ τεχνίτης ἄριστος ὁσον προσήκει, χροῖον τὸ χρυσὸν ὁμιλήσας τῷ πυρὶ καὶ πότε αὐτὴ χρῆ ἐκείθιν ἀνελέσθαι, συγχωρεῖ τὸν χρόνον τῶν δύο ἐτῶν λήθην ἐγγενέσθαι τῷ ἀρχαιοχόρῳ, ἵνα καὶ ὁ καιρὸς τῶν ὄνειράτων τοῦ Φαραῶ φθάσῃ, καὶ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς συνελαινούσης πάσῃ τῇ βασιλείᾳ τοῦ Φαραῶ γνώριμος γένηται ὁ δίκαιος. Μετὰ γὰρ τὰ δύο ἔτη εἶδε, φησὶ, τὰ ὄνειρατα ὁ Φαραῶ. Καὶ ἐγένετο πρῶτ', καὶ ἐταράχθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἀποστείλας ἐκέλευσε πάντας τοὺς ἐξηγητάς τῆς Αἰγύπτου, καὶ πάντας τοὺς σοφοὺς αὐτῆς, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς Φαραῶ τὸ ἐνύπνιον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀπαγγέλλων αὐτὸ τῷ Φαραῶ. Ὅρα τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν. Πρῶτερον συγχωρεῖ πάντων τῶν αὐτόθι νομιζομένων σοφῶν πείραν αὐτὸν λαβεῖν, ἵνα ὅταν δευχθῇ ἡ ἐκείνων ἀγνοία, τότε οὗτος ὁ δεσμῶνης, ὁ αἰχμάλωτος, ὁ δοῦλος, ὁ Ἑβραῖος εἰς μέσον ἀχθεῖς, καὶ τὰ τοὺς πολλοὺς λανθάνοντα γνώριμα καταστήσας, πρῶδῃλον ὅπασι κατασκευασθῇ γε-

νέσθαι ἢ τὴν ἄνωθεν αὐτῷ ἐπανοῦσεν χάριν. Ὅτε οὖν ἅπαντες οἱ σοφοὶ παραγενόμενοι οὐδὲν εἰπαῖν ἠδυνήθησαν, οὐδὲ διαῖραι τὸ στόμα Ἰσχυσαν, τότε ὁ ἀρχαιοχόρος εἰς μὴμῃν ἐλθὼν ὑπομνηστικῶς τὸν Φαραῶ τῶν εἰς αὐτὸν συμβεβηκότων, καὶ φησὶ· Τὴν ἀμαρτίαν μου ἀναμνηστω σήμερον. Καὶ διηγείται αὐτίκα ὅπασ, ἦνίκα εἰς τὸ δεσμοτηρίον ἐνεβλήθη αὐτὰς καὶ ὁ ἀρχαιοχόρος, καὶ ἰδεάσαντο τὰ ὄνειρατα, καὶ τὴν σύγκρισιν ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Ἰωσήφ, ὅτι κατὰ τὴν ἐκείνου [604] προαγόρευσεν ἅπαντα αὐτοῖς εἰς ἔργον ἐξῆλθε. Ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, μετεπέμψατο τὸν Ἰωσήφ, καὶ ἐξήγησεν αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀχωρώματος, καὶ ἐξῆρσαν αὐτὸν, καὶ ἠλλάξαν τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ εἰσηλθε πρὸς Φαραῶ. Ὅρα εὐθέως καὶ ἐκ προσιμίων λοιπὸν πόση ἡ τιμὴ. Ἐπειδὴ ἐκαθάρισθη καλῶς διὰ τῆς ἐπαροῆς, καὶ καθάπερ χρυσὸν φαιδρυνόμενον ἐξῆει ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου, καὶ ἦγετο πρὸς Φαραῶ. Εἶδες πόσον ἐστὶ τὸ ὑπὸ τῆς ἄνωθεν βοήθεισθαι βοήτης; Ὅρα πόσα ὀκονομῆθη, ἵνα τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ εἰς ἔργον ἐξέβη. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν μέγιστον ἐκείνον ἄθλον ἠγωνίσαστο τῆς μαρᾶς ἐκείνης Αἰγυπτίας τὰ δικτα διαφυγῶν, καὶ εἰς τὸ δεσμοτηρίον ἐνεβλήθη, συνεχωρήθη τὸν ἀρχαιοχόρον καὶ τὸν ἀρχαιοχόρον τοῦ Φαραῶ κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἐκεῖ ἐμβληθῆναι, καὶ διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ὄνειράτων μεθῆναι τοῦ ἀνδρός τὴν σοφίαν, ἵνα νῦν ἐν καιρῷ μνήμην αὐτοῦ ποιησάμενος εἰς μέσον αὐτὸν ἀγάγῃ. Εἶπε δὲ, φησὶ, Φαραῶ πρὸς τὸν Ἰωσήφ· Ἐνύπνιον ἐώρακα, καὶ ὁ συγκρίτων οὐκ ἐστὶν αὐτό· ἐγὼ δὲ ἀκήκοα περὶ σοῦ λεγόντων, ἀκούσαντά σε ἐνύπνια, συγκρίτω αὐτά. Ὅρα πῶς εἰσχυρόμενος ὁ Φαραῶ οὐ λέγει φανερώς, ὅτι Οὐδεὶς τῶν παρ' ἐμοὶ σοφῶν Ἰσχυσε διακρίναι τὰ ὄνειρατα· ἀλλὰ τί; Ἐνύπνιον ἐώρακα, καὶ ὁ συγκρίτων οὐκ ἐστὶν αὐτό· ἀκήκοα δὲ περὶ σοῦ λεγόντων, ἀκούσαντά σε ἐνύπνια, συγκρίτω αὐτά. Σκόπει μοι καὶ ἐνταῦθα τοῦ Ἰωσήφ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν πολλὴν εὐλάβειαν, ὅπως ἀποκρίνεται τῷ Φαραῶ. Μὴ ὑποπταύης, φησὶν, ἐμὲ τὸ οἰκοθεν φθέγγεσθαι, ἀπὸ ἀνθρωπίνης σοφίας ταῦτα διακρίνειν. Οὐδὲ γὰρ ἂν τε ἀνευ τῆς ἄνωθεν ἀποκαλύψεως τὴν γνώσιν τούτων καταλαβείν. Ἰσθὶ τολύων, ὅτι ἀνευ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὀλόν τὸ μετὰ ἀποκριθῆναι σοι. Ἄνευ γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀποκριθῆσεται τὸ σωτήριον τοῦ Φαραῶ. Μαθὼν τολύων ὅτι ὁ τῶν ἀπάντων δεσπότης ἐστὶν ὁ ταῦτα ἀποκαλύπτων, μὴ παρὰ ἀνθρώπων ζητεῖ ταῦτα, ἢ μόνου, φησὶ, τοῦ Θεοῦ ἐστὶν εἰς φανερὸν ἄγειν.

Ὅρα πῶς διὰ τῆς ἀποκρίσεως παιδεύει τὸν Φαραῶ εἰδέναι καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ σοφῶν τὴν ἀσθένειαν, καὶ τοῦ δεσπότητος τὴν δύναμιν. Ἐπεὶ οὖν ἐγνώσθη παρ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἀπὸ σοφίας ἀνθρωπίνης ταῦτα φθέγγομαι, οὐδὲ ἐξ οικείων λογισμῶν, λέγε τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ σοὶ μηνυθέντα. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Φαραῶ διηγείται τὰ ἐνύπνια, καὶ τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον, καὶ φησιν· Εἶπα τοῖς ἐξηγηταῖς, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀπαγγέλλων. Οὐκ ἤκουσας, φησὶ, καὶ παρ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶ τὸ ταῦτα γνωρίζειν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας; Μὴ τολύων ἐκείνος καταμέμψου· οὐδὲ γὰρ ἂν Ἰσχυσάν ποτε ταῦτα καταλαβεῖν, ἢ τῆς ἄνωθεν δέεται ἀποκαλύψεως. Καὶ εἶπε, φησὶν, Ἰωσήφ· Τὸ ἐνύπνιον Φαραῶ ἐν ἐστὶ. Ἴνα δὲ πιστεύσῃς ὅτι ἀληθὲς ἐστὶ τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ σοὶ μηνυθέν, δεύτερον ἀνηρέχθη τὸ αὐτὸ σε θεάσασθαι, καὶ ὅτι ταχυνεῖ ὁ Θεὸς τὸ ποιῆσαι αὐτό. Ἢ δεύτερωσις, φησὶ, βεβαίως ἐστὶ τῶν φανερωμένων, καὶ πληροφορία ὅτι πάντως ταῦτα γενήσεται. Καὶ ἐπειδὴ δέικρινεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπὶ βοῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὰ [605] σταχῶν, ἐπὶ τὸν εὐθηνίαν μεγάλῃν ἐσεσθαι, καὶ ταύτην λιμὸν διαδέξεσθαι χαλεπὸν, λοι-

^a Savil. et quinque mss. τὴν περὶ τούτου.

^b Savil. et duo mss. καὶ ἀφαλεῖ Φαραῶ.

^c Καὶ δε μὲν εἰς τὴν... δε δε. Nota ὅς bis repetitum articuli vice, quod forte ne semel quidem alias reperire est apud Chrysostomum.

^d Quinque mss. παρασκευασθῆναι γενέσθαι.

πὸν καὶ συμβουλήν εἰσάγει ἀρίστην, καὶ φησὶ· Κατάστησον ἄνδρα ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, ὃς δυνήσεται τῶν ἐπὶ τῶν εὐθηνίας τὰ γεννήματα συναγαγῶν οὕτως οἰκονομῆσαι, ὡς δυνήθηαι ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λιμοῦ παραμυθίαν εὐρέσθαι, καὶ μὴ παντελῆ γενέσθαι τὸν ἀφανισμόν. *Ἦρως ταῦτα τῷ Φαραῶ καὶ πᾶσι τοῖς παισὶν αὐτοῦ.* Καὶ λοιπὸν ὑπηρετεῖ ὁ Φαραῶ τῇ ἐκθάσει τῶν ὄνειράτων τοῦ Ἰωσήφ, ὧν ἐθεάσατο ἠνίκα παρὰ τῷ πατρὶ διήγε. Καὶ αὐτὸς μὲν τὰ ὄνειράτα τοῦ Φαραῶ διέκρινεν· ὁ δὲ Φαραῶ εἰς τέλος ἤγε τῶν ὄνειράτων τὴν ἐκθασιν ἀγνοῶν. Ἀκούσας γὰρ ταῦτα, φησὶν, *Εἶπε τοῖς παισὶν αὐτοῦ· Μὴ εὐρήσομαι ἄνθρωπον τοιοῦτον, ὃς ἔχει πνεῦμα Θεοῦ ἐν ἑαυτῷ;*

δ. Εἶδες πῶς ἔγνω καὶ αὐτὸς ὅτι ἐκ τῆς ἀνωθεν ἀποκαλύψεως αὐτῷ ταῦτα κατάδηλα γέγονε; Τίνα γὰρ, φησὶν, εὐρήσομεν, ὃς τοιαύτης ἤξιώται χάριτος, ὡς πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ; *Καὶ εἶπε τῷ Ἰωσήφ· Ἐπειδὴ ἐδειξέ σοι ὁ Θεὸς πάντα ταῦτα, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος φρονιμώτερός σου.*

Σκόπει ἐνταῦθα πῶς, ὅταν βούληται ὁ εὐμήχανος Θεὸς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ αὐτῷ δόξαντα, οὐδὲν τῶν ἐν τῷ μέσῳ συμβαινόντων κώλυμα γενέσθαι δύναται. Ἰδοὺ γὰρ, καὶ σφαγὴ σχεδὸν, ὡς εἰπεῖν, ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν γέγονε, καὶ πρᾶσις, καὶ κατηγορία περὶ αὐτὸν ἔσχατον ἐπάγουσα κίνδυνον, καὶ δεσμοτήριον ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, καὶ μετὰ ταῦτα ἅπαντα εἰς αὐτὸν ἀνηγέθη, σχεδὸν εἰπεῖν, τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν. *Ἐπειδὴ ἐδειξέ σοι ὁ Θεὸς πάντα ταῦτα, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος φρονιμώτερός σου καὶ συνετώτερος.* Σὺ οὖν ἔση ἐπὶ τῷ ὄκῳ μου, καὶ ἐπὶ τῷ στόματι σου ἐπακούσεται πᾶς ὁ λαὸς, πλὴν τὸν θρόνον ὑπερέβω σου ἐγώ. Ὅρα πῶς ἄθρόν ὁ δεσμώτης βασιλεὺς καθίσταται πάσης τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ἀρχιμαγείρου εἰς τὸ δεσμοτήριον εἰσαχθεὶς, ὑπὸ τοῦ βασιλεῦς εἰς αὐτὴν ἀνάγεται τὴν ἀνωτάτω τιμῆν^α· καὶ ὁ γενόμενος αὐτοῦ δεσπότης ἐξαίφνης ἔωρα, ὃν ὡς μοιχὸν εἰς τὸ δεσμοτήριον ἐμβαδλήκει, τὴν ἀρχὴν πάσης Αἰγύπτου δεξάμενος. Εἶδες πόσον ἔστι τὸ φέρειν εὐχάριστος τοὺς πειρασμούς; Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει.* Ὅρα οὖν^β· τὰς θλίψεις μεθ' ὑπομονῆς ἠγεγεγεν· ἡ ὑπομονὴ δόκιμον αὐτὸν ἀπειράσατο· δόκιμος γενόμενος ἐπιζῶν διετέλει· ἡ ἐλπίς οὐ κατήσχυνεν. *Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ καθίστημι σε σήμερον ἐπὶ πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου. Καὶ περιελόμενος Φαραῶ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, περιέθηκεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν χεῖρα Ἰωσήφ, καὶ ἐπέδυσεν αὐτὸν στολὴν βυσσίνην, καὶ περιέθηκεν κλοιδὸν χρυσοῦν περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἐνεβίβασεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἄρμα τὸ δεύτερον αὐτοῦ, καὶ ἐκήρυξεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ κήρυξ, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἐφ' ὄλης τῆς Αἰγύπτου.* Ἐπειδὴ γὰρ τὸν Θεὸν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ, οὗτος αὐτῷ ταῦτα πάντα προητύπησε, καὶ εἰς τὴν περιφάνειαν αὐτὸν ταύτην ἀνήγαγεν. *Εἶπε δὲ Φαραῶ· Ἄνευ σοῦ οὐδεὶς ἐξάρη τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ πάσῃ γῆ Αἰγύπτου. Καὶ ἐκάλεσε Φαραῶ τὸ ὄνομα Ἰωσήφ, Φοιθομαρῆχ· διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ ὀνόματος διηνεκτὴ τὴν μνήμην βουλόμενος ἐναποθέσθαι τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτῷ σοφίας. Τοῦτο γὰρ ἔφηνευε, τῶν χρυπῶν γνώστης· ἐπειδὴ γὰρ*

τὰ πᾶσιν ἀγνωστα εἰς φανερόν ἤγαγε, σημαίνων τοῦτο αὐτὸ ὁ Φαραῶ τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ἐπιτίθησι. Καὶ ἐπιδαψιλεύμενος τῇ τιμῇ, δίδωσιν αὐτῷ καὶ τὴν θυγατέρα Πετεφρῆ εἰς γυναῖκα. Εἶτα ἐπειδὴ ὁμῶνυμος ἦν οὗτος τῷ γενομένῳ αὐτοῦ δεσπότη, φησὶ, *Τοῦ ἱερέως Ἠλιουπόλεως.* Καὶ ἵνα μάθωμεν λοιπὸν ὅταν ἄγων τὴν ἡλικίαν ὁ θαυμαστος οὗτος τοσαύτης ἤξιούτο τῆς ἀμοιβῆς καὶ τοσοῦτους ἐπεδείξατο τοὺς ἄθλους, φησὶν· *Ἰωσήφ δὲ ἦν τριάκοντα ἐτῶν, ὅτε ἔστη ἐναντίον Φαραῶ.* Μὴ ἀπλῶς νομίσωμεν τῶν ἐτῶν τὸν χρόνον ἐγκρίσθαι, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἀμελῶντι τῆς ἀρετῆς ἀπολογία, οὐδὲ ἔξαστί τιμι προβαλέσθαι νεότητα, ἐνθα ἀρετὴν ἐπιδειξασθαι δεῖ. Ἰδοὺ γὰρ οὗτος οὐ μόνον νέος ἦν, ἀλλὰ καὶ καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὠραῖος τῇ ὄψει. Ἔστι γὰρ καὶ νέον ὄντα μὴ κεκτῆσθαι τὴν τοῦ σώματος εὐμορφίαν. Οὗτος δὲ μετὰ τῆς νεότητος καὶ καλὸς ἦν τῷ εἶδει, καὶ ὠραῖος τῇ ὄψει, καὶ σχεδὸν ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τῷ ὄνθει τυχάνων, δούλος καὶ αἰχμάλωτος ἐγένετο. Δεκαεπτὰ ἐτῶν γὰρ ἦν, φησὶν, ἠνίκα κατήχθη εἰς Αἰγύπτου. Εἶτα ἐν αὐτῇ τῇ καμίνῳ τῆς νεότητος γεγενημένῳ ἐπιτίθεται ἡ ἀκόλαστος Αἰγυπτία, ἡ δεσποῖνα αὐτοῦ γεγενημένη, καὶ οὐδὲ οὕτω πειριεγένετο τῆς ἀνδρείας τοῦ δικαίου· εἶτα τὸ δεσμοτήριον, καὶ ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐκεῖ ταλαιπωρία· καὶ ἔμενε καθάπερ ἀδάμας, οὐ μόνον οὐ γινόμενος ἀσθενέστερος, ἀλλὰ καὶ πλείονα ἰσχυρὸν προσλαμβάνων. ἔχει γὰρ νευρούσαν αὐτὸν τὴν ἀνωθεν χάριν. Καὶ ἐπειδὴ προλαβὼν τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐπεδείξατο, διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ δεσμοτηρίου ἐπὶ τὴν ἀρχὴν πάσης ἐκαλεῖτο τῆς Αἰγύπτου.

ε'. Ταῦτα ἀκούοντες μηδέποτε ἐν ταῖς θλίψεσιν ἀπαγορεύωμεν, μηδὲ τοῖς οικείοις λογισμοῖς κατακαλοῦθοντες δυσανασχετῶμεν· ἀλλὰ πολλὴν τὴν ὑπομονὴν ἐπιδεικνύμενοι τῇ ἐλπίδι τρεφόμεθα, εἰδότες τοῦ δεσπότη τοῦ ἡμῶν τὸ εὐμήχανον, καὶ ὅτι οὐ περιορῶν ἡμᾶς καταλιμπάνει πείραν λαβεῖν τῶν λυπηρῶν, ἀλλὰ βουλόμενος ἡμᾶς αγωνισαμένους λαμπρὸν ἀναδήσασθαι τὸν στέφανον. Οὕτω πάντες οἱ ἄγιοι εὐδοκίμησαν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι ἔλεγον· *Διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.* Καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· *Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψις ἔσται.* Μὴ τοίνυν ἀσφάλωμεν πρὸς τὰς θλίψεις, ἀλλ' ἀκούωμεν Παύλου λέγοντος, ὅτι *Οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται.* Καὶ μὴ ξενίζώμεθα, μηδὲ δυσχεραίνωμεν, ἀλλὰ μετὰ πάσης ἀνδρείας καὶ ὑπομονῆς τὰ ἐπαγόμενα φέρωμεν, μὴ πρὸς τὰς θλίψεις ἀφορῶντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ κέρδος τὸ ἡμῖν ἐντεῦθεν συλλεγόμενον· ἐμπορία γὰρ ἔστιν αὕτη πνευματικὴ. Καὶ καθάπερ οἱ τὰ χρήματα συλλέγειν βουλόμενοι, καὶ τὴν ἐμπορίαν ταύτην τὴν βωτικὴν μετιόντες, οὐκ ἂν ἑτέρως δυνήθειν αὐξῆσαι τὴν οἰκειαν περιουσίαν, εἰ μὴ πολλοὺς κινδύνους ὑπομένωμεν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν (καὶ γὰρ ληστῶν ἐφόδους, καὶ πειρατῶν ἐπιβουλὰς ἀντάγει ὑποστῆναι), [607] καὶ ὁμοῦ πάντα μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας καταδέχεσθαι ἐτοιμάζονται, τῇ προσδοκίᾳ^ε τοῦ κέρδους οὐδεμίαν τῶν λυπηρῶν αἰσθησὶν λαμβάνοντες· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡμᾶς ἐννοοῦντας τὸν ἐντεῦθεν ἡμῖν συλλεγόμενον πλοῦτον καὶ τὴν πνευματικὴν ἐμπορίαν, προσήκει χαίρειν καὶ ἀγαλλέσθαι, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα, καθὰ περ ὁ Παῦλος προαινεῖ λέγων· *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα.* Τοῦτο γὰρ πίστις, ὅταν μὴ

^α Alit τὴν ἀνωτάτω ἀρχὴν.

^β Ὅρα οὖν. ἡσσε omittit Coisl.

^ε Quinque mss. καταδέχονται τῇ προσδοκίᾳ. Infra iidem ἡμῖν συναγόμενον πλοῦτον, καὶ τὴν πνευματικὴν ἐμπορίαν.

stima virum super Ægyptum, qui possit colligere redundantes fructus septem annorum, ac sic dispensare, ut possit in tempore famis solatium inveniri, et non fiat omnimoda consumptio. 37. *Placuerunt hæc Pharaoni et omnibus servis ejus.* Tuncque ministravit Pharaoni exitui somniorum Joseph, quæ viderat quando apud patrem agebat. Et ipse quidem somnia Pharaonis dijudicabat: Pharaonem autem somniorum eventum ignorans ad finem ducebat. Nam ut hæc audivit, 38. *Dixit servis suis: Num inveniemus hominem talem, qui habet spiritum Dei in semetipso?*

4. Vidisti quomodo cognovit et ipse, ex superna revelatione hæc ei manifestata fuisse? Quem enim, inquit, inveniemus, qui tantam consequutus sit gratiam, ut spiritum Dei in se habeat? 39. *Et dixit, inquit, ad Joseph: Quia monstravit tibi Deus omnia hæc, non est homo prudentior quam tu.*

Nihil impedit decretum Dei. Quantum sit ferre cum gratiarum actione tentationes. — Attende hic quomodo, quandocumque voluerit providus Deus opere complere quæ sibi visa fuerint, nihil eorum quæ in medio obstare videntur, impedire possit. Ecce enim a fratribus prope occisus fuerat, postea autem venditus, accesserat item calumnia in extremum periculum adducens, et in carcere tanto tempore fuerat, et post hæc omnia ad ipsam, prope dixerim, regis solium evehctus est. Quoniam ostendit tibi Deus hæc omnia, non est homo prudentior et intelligentior te. 40. *Tu igitur eris super domum meam, et in ore tuo obediet omnis populus: verumtamen throno ego te antecessam.* Vide quomodo captivus repente constituitur rex totius Ægypti, et qui ab archimagiro in carcerem conjectus fuerat, a rege in summum locum¹ exaltatus est: ac qui fuerat ejus dominus, repente vidit quem ut adulterum in carcerem miserat, totius Ægypti suscepisse imperium. Vidisti quantum sit ferre cum gratiarum actione tentationes? Propterea Paulus dicebat, *Afflictio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes non pudefacit* (Rom. 5. 3-5). Vide igitur: afflictiones patienter tulit; patientia probatum eum fecit; probatus factus in magna spe agebat; spes non pudefecit. 41. *Dixit autem ad eum: Ecce constituo te hodie super omnem terram Ægypti.* 42. *Et Pharaon ablato anulo de manu sua, posuit eum in manu Joseph, induitque eum veste byssina, et circumdedit collum ejus torque aureo,* 43. *et fecit eum ascendere super currum suum secundum.* Et promulgavit coram eo præco, et constituit eum super totam Ægyptum. Nam Deus quem habebat secum, antea ei omnia bene disposuerat, atque eum in tantum gloriæ culmen evertit. 44. *Dixit autem Pharaon: Absque te nullus levabit manum suam in omni terra Ægypti.* 45. *Et vocavit Pharaon nomen Joseph. Psomthomphanech:* appellatione volens sapientiam ejus perpetua memoria testatam esse. Hoc enim significat, *Occultorum cognitor.* eo quod ea quæ omnibus occulta erant manifestaverit, ideo ex re gesta appellationem ei imponit Et ut accumularet honores,

¹ Alii, ad summam potestatem.

dat ei filiam Petephre in uxorem. Deinde quia iste ejusdem nominis erat cum eo qui dominus ejus fuerat, dicit, *Sacerdotis Heliopoleos.* Et ut discamus in qua ætate fuerit admirabilis ille, qui tantam assequutus est mercedem, tantaque certamina exhibuit, inquit: 46. *Joseph autem erat triginta annorum, quando stetit coram Pharaone.* Ne temere putemus assignatur, esse numerum annorum, sed ut discamus negligentem virtutem nullam esse excusationem: neque enim licet alicui obicere juventutem, ubi virtus exercenda est. Ecce ille non solum juvenis erat, sed etiam pulcher specie, et formosus facie. Contingit enim aliquando juvenem esse, et nulla corporis pulchritudine præditum. Hic autem et juvenis et pulcher erat specie, facieque decorus, ac quasi in ipso juventutis flore servus et captivus factus est. Decem enim et septem habebat annos, quando deductus est in Ægyptum (Gen. 37. 1). Deinde in ipsa fornace juventutis positum sollicitavit intemperans Ægyptia domina ejus, neque sic superavit justus viri fortitudinem; denique in carcere tanto tempore ærumnosus fuit: et mansit quasi adamus; non solum non factus infirmior, sed et plus roboris assumens. Habuit enim roborantem se supernam gratiam. Quoniam prius quod suum erat totum attulerat, propterea e carcere ad principatum totius Ægypti accersitus est.

5. *Fortiter ferendæ sunt afflictiones. Oculis fidei res spirituales conspiciendæ sunt, et verbo Dei firmiter credendum.* — Hæc audientes in afflictionibus animum nunquam despondeamus, neque propria ratiocinia sequentes ægre feramus: sed magnam patientiam exhibentes spe bona foveamur, scientes solertiam Domini nostri: qui sineus nos aspera experiri, non deserit nos, sed vult ut certantes clariori corona redimiamur. Ita omnes sancti probati sunt. Propterea et apostoli dicebant: *Per multas afflictiones oportet nos in regnum Dei intrare* (Act. 14. 22). Et ipse Christus dicebat discipulis suis: *In mundo afflictionem habebitis* (Joan. 16. 33). Ne igitur mœreamus in afflictionibus, sed audiamus Paulum dicentem, *Qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur* (2. Tim. 3. 12). Et ne admiremur, neque ægre feramus, sed omnia cum fortitudine et patientia toleremus, non ad afflictiones respicientes, sed ad lucrum quod inde congregamus: spiritualis enim quædam negotiatio est. Et sicut qui pecunias colligere volunt, atque hujus sæculi negotiationem exercent, non aliter possunt augere suas opes, nisi multa pericula terra marique sustinuerint (necesse est enim ut ferant latronum et piratarum insidias); at tamen omnia magna alacritate suscipiant, et ob expectationem lucri, ærumnarum sensum nullum habent: eodem modo et nos, cogitantes divitias et spirituales merces¹, quas nobis hic colligere licet, oportet gaudere et exultare, et non contemplari quæ videntur, sed quæ non videntur, sicut et Paulus admonet, dicens: *Non considerantibus nobis ea quæ videntur* (2. Cor. 4. 18). Fidei enim est,

¹ Juxta quinque Mss. legendum est, *spiritualium abundantiam, pro, spirituales merces.*

non corporalibus oculis contentos esse, sed oculis mentis imaginari ea quæ non videntur. Nam illa fide digniora credenda sunt, quam ea quæ corporalibus oculis videntur. Sic patriarcha gratus fuit Deo, quia credidit promissioni ejus, et superior natura factus, humanisque rationibus; ideo *Reputatum est ei in justitiam* (Rom. 4. 3). Considera, justitiam esse credere iis quæ a Deo dicuntur. Quando enim ille aliquid promiserit, ne mihi secundum humanam consequentiam res expende, sed superior hujusmodi rationibus sis, ac confide potentie ejus qui promisit. Ita unusquisque justorum probatus fuit, ita et admirabilis ille Joseph, cum post illa somnia tanta interjecta fuerint impedimenta, non turbatus est animo, non commotus est, sed robusta mente fortiter tulit omnia, sciens non esse possibile ea quæ Deus decrevit non evenire. Ideo post servitum, post carcerem, tantamque calumniam, principatum suscepit totius Ægypti. Hæc igitur omnia cogitantes, fortiter suscipiamus ea quæ inferuntur, gratiasque agamus pro omnibus elementi Deo, et ejus exspectemus opitulationem: quæ nobis omnibus concedatur, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXIV.

Exiit autem Joseph a facie Pharaonis, et peragravit omnem terram Ægypti; et fecit terra annis septem fertilitatis manipulos; et congregavit frumentum sicut arenam maris (Gen. 41. 46-49).

1. Vultis ut et hodie historiam Josephi tractemus, et videamus quomodo vir ille, suscepto totius Ægypti principatu, per innatam sibi intelligentiam omnes consolatus fuerit? 46. *Exiit enim, inquit, a facie Pharaonis, et transitit per omnem terram Ægypti;* 47. *et fecit terra annis septem fertilitatis manipulos;* 49. *et congregavit frumentum sicut arenam maris.* Suscepta prius a rege potestate omni, collegit, inquit, fruges, et in civitatibus reposuit, providens jam multo antea, quæ futuræ penuriæ succurrere possent. Vidisti quales retributiones fortitudinis et patientiæ, et aliarum virtutum etiam hic acceperit justus, cum a vinculis ad regia palatia ascendit? 50. *Nati sunt autem illi, inquit, duo filii, priusquam advenirent anni penuriæ:* 51. *et vocavit nomen prioris Manasse: quoniam oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, et eorum quæ sunt patris mei.* Attende hic viri religionem et pietatem, quomodo per filii appellationem memoriam omnium servaverit (a), ut perpetuo gratias ageret, et qui ex se natus erat, per suam appellationem scire posset certamina, et patientiam, quæ justus perferens in tantam pervenisset gloriam. *Quia oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, et omnium quæ sunt pa-*

(a) Imo oblivionem omnium induxit, idque significabatur nomine Manasse, ut modo dixit Scriptura: Manasse enim Hebraice מַנַּסֶּה fit ex נָשָׂה, *oblivisci*. Verum mos obtinuit, ut cum quis arumnis et malis omnibus ereptus fuit, dicatur malorum oblivisci; id est, in eorum sensum non ultra venire, etsi illorum recordetur.

tris mei. Quid est, *Omnium laborum meorum?* Hinc subindicare mihi videtur primam et secundam servitutem, et miseriam quam in carcere tulit. *Et omnium quæ sunt patris mei:* segregationem significat, quam sustinuit abreptus ab ulnis paternis, quia immatura ætate, tam liberaliter educatus, libertatem cum servitute commutavit. 52. *Et nomen secundi vocavit Ephraim, quia crescere fecit me Deus in terra humilitatis meæ.* Vide et hujus nomen gratiarum actione plenum. Non solum enim, adversitatis oblitus sum, sed et auctus sum in terra, in qua tantam sustinui humiliationem, utpote in extremis periculis etiam de vita anxius. Verum nunc auditu digna sunt quæ sequuntur. Nam post fertilitatem septem annorum, venerunt et septem anni penuriæ et famis, secundum prædictionem Josephi. Rerum enim eventus concessam viro sapientiam omnibus detegebat, idque efficiebat, ut omnes ei sese submitterent. Et cum fames valida facta esset, primum eos penuriam sentire non permisit. 54. *In omni enim terra Ægyptiorum erant panes.* Sed cum molestia famis inualesceret, clamavit populus ad Pharaonem, magna pressus indigentia: a fame enim coacti, ad regem cucurrerunt. Porro vide hujus benevolentiam. 55. *Dixit autem Pharao Ægyptiis: Ite ad Joseph; et quidquid dixerit vobis, facite:* quasi diceret: Quid me suspicitis? Non videtis me regis habitum dumtaxat gestare, illumque nobis omnibus salutis auctorem factum? Ne igitur illo relicto ad me curratis, sed abite ad illum, *Et quæcumque dixerit vobis, facite.* 56. *Aperuit autem Joseph horrea, et vendidit Ægyptiis.* Et quoniam omnes consumebat famis necessitas, 57. *Omnes, inquit, provinciæ veniebant in Ægyptum, ut emerent frumentum: invaluerat enim, inquit, fames super omnem terram.* Vide, obsecro, quomodo paulatim eventum accipere incipiunt somnia Joseph. Nam ubi famis invaluit, et occupavit terram Chanaan, in qua habitabat Jacob hujus pater, qui 1. *Postquam didicit in Ægypto frumentum venundari, dixit, inquit, filiis suis: Quare segnes estis?* 2. *Ecce audivi quod frumentum sit in Ægypto. Descendite, ut comparetis nobis pauca cibaria, ut vivamus, et non moriamur (Cap. 42).* Quid, inquit, hic sedetis? Abite in Ægyptum, et alimenta nobis afferte. Hæc autem omnia facta sunt, ut fratres Joseph visioni ejus omnia ministrarent: et interpretationem somnii quam ipsi conjectaverant, cum audirent Joseph somnium narrantem, implerent. 3. *Descenderunt enim, inquit, decem fratres, 4. et Benjamin non acceperunt, qui erat frater Joseph ex eadem matre.* Dicebat enim pater ejus: *Ne forte accidat ei languor:* parcens puero, eo quod ætate immatura erat. 6. *Venerunt autem, et Joseph sicut principem Ægypti adoraverunt super faciem suam in terra.* Et nunc ignorantes quidem hæc omnia faciunt. Nam quia multam temporis intercesserat, faciem fratris non agnoverunt. Verisimile enim est, juvenem olim, nunc immutatum forma fuisse. Idque totum opinor divinæ dispensationis fuisse, ita ut non potuerint vel ex sermone, vel ex aspectu fratrem agnoscere. Unde enim umquam in hanc opinionem venissent? Etenim putabant eum apud

τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ἀρκίωμεθα μόνον, ἀλλὰ τοῖς τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς φαναζώμεθα τὰ μὴ ὀρώμενα. Ἐκεῖνα γὰρ μάλιστα τῶν διὰ τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν ὀρωμένων ἀξιοπαισιότερα ἡμᾶς ἠγεῖσθαι δεῖ. Ὅπως δὲ πατριάρχης εὐδοκίμης, πιστεύσας τῇ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσει, καὶ ἀνώτερος τῆς φύσεως γεγωνῶς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν διὰ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Ἐνόησον ὅτι δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ πιστεῦσαι τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ λεγομένοις. Ὅταν γὰρ ἐκεῖνος ὑπόσχηται τι, μὴ μοι κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν ἀπαίτει τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀνώτερος τῶν τοιούτων γινόμενος λογισμῶν θάρσει τῇ τοῦ ὑποσχομένου δυνάμει. Οὕτως ἔκαστος τῶν δικαίων εὐδοκίμησεν, αὐτῶ καὶ ὁ θαυμασιος οὗτος Ἰωσήφ, τοσαύτων μετὰ τὰ ἀνεπίστα ἐν μέσῳ κωλυμάτων γενόμενων, οὐκ ἐσαράχθη τὴν λογισμῶν, οὐκ ἐθορυβήθη, ἀλλ' ἐβρωμένῳ τῷ φρονήματι πάντα γενναίως ἔφερεν, εἰδὼς ὡς οὐχ οἶόν τε διαπεσεῖν τὰ τῷ Θεῷ δόξαντα. Διὸ καὶ μετὰ δουλείαν, καὶ μετὰ δεσμοτήριον καὶ σκυφαντίαν τοσαύτην, τὴν ἀρχὴν ἐδέχτο πάσης τῆς Αἰγύπτου. Ταῦτα δὴ πάντα λογιζόμενοι ἀντέχωμεν γενναίως πρὸς τὰ ἐπαγόμενα, εὐχαριστοῦντες ὑπὲρ πάντων τῷ φιλανθρωπῷ Θεῷ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ἀναμένοντες ἀντίληψιν. ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν. χάριτι καὶ φιλανθρωπῆ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA EA.

Ἐξῆλθε δὲ Ἰωσήφ ἀπὸ προσώπου Φαραῶν, καὶ διηλθε πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου, καὶ ἐποίησεν ἡ γῆ ἐν τοῖς ἑπτὰ ἔτεσι τῆς εὐθηνίας δράγματα καὶ συνήγαγε σῖτον ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης. α'. Βούλεσθε καὶ σήμερον τὴν κατὰ τὸν Ἰωσήφ ἱστορίαν ἐπεξέλωμεν, καὶ ἰδωμεν πῶς τὴν ἀρχὴν τῆς Αἰγύπτου πάσης δεξάμενος ὁ θαυμασιος οὗτος, διὰ τῆς προσούσης αὐτῷ συνέσεως ἅπαντας παρεμυθήσατο; Ἐξῆλθε γὰρ, φησὶν, ἀπὸ προσώπου Φαραῶν, καὶ διηλθε πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου, καὶ ἐποίησεν ἡ γῆ ἐν τοῖς ἑπτὰ ἔτεσι τῆς εὐθηνίας δράγματα, καὶ συνήγαγε σῖτον ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης. Παραλαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν, συνήγαγε, φησὶ, τὰ γεννήματα, καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἀπετίθετο, προπαρασκευάζων ἱκανὴν παραμυθίαν τῇ μελλούσῃ γίνεσθαι ἔνδεια. [608] Εἶδες ἴλας ἀμοιβάς τῆς καρτερίας καὶ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς καὶ ἐνταῦθα ἐδέξατο ὁ δικαίος, ἀπὸ δεσμοτηρίου εἰς τὰ βασιλεία ἀνελεύθιν; Ἐγένοντο δὲ αὐτῷ, φησὶ, δύο υἱοὶ, πρὶν ἢ παραγενέσθαι τὰ ἔτη τῆς ἔνδειας, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου, Μανασσῆ, ὅτι ἐκπλαθῆσθαι με, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς πάντων τῶν πόγων μου, καὶ τῶν τοῦ πτερός μου. Σκόπει τοῦ ἀνδρὸς τὸ φιλόθεον, ὅπως τῇ προσηγορίᾳ τοῦ παιδὸς ἐναποτίθεται τὴν μνήμην ἀπάντων, ὥστε διημεκὴ αὐτὸν ποιεῖσθαι τὴν εὐχαριστίαν, ἵνα καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς διὰ τῆς οἰκείας προσηγορίας εἰδέναι ἔχη τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὴν ὑπομονήν, ἣν ἐπιδείξόμενος ὁ δικαίος εἰς τοσαύτην ἀνῆλθε περιφάνειαν. Ὅτι ἐκπλαθῆσθαι με ἐποίησεν πάντων τῶν πόγων μου, καὶ τῶν τοῦ πτερός μου. Τί ἐστὶ, Πάντων τῶν πόγων μου; Ἐκταῦθα αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ τὴν τε προτέραν δουλείαν καὶ τὴν δευτέραν, καὶ τὴν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τλαιπωρίαν. Καὶ πάντων τῶν τοῦ πατρὸς μου τὴν χωρισμὸν,

α Savil. τῇ κατὰ τὸν Ἰωσήφ ἱστορίᾳ ἐπέλωμεν. Tres mss. τῆς κατὰ τὸν Ἰωσήφ ἱστορίας ἐπέλωμεν. Mor. ut in textu.

δὲ ὑπέμεινε ἐξω τῶν ἀγαλῶν γενόμενος τῶν πατρικῶν, ὅτι ἐν ἡλικίᾳ μετὰ τοσαύτης ἀνατραφείς ἐπιμελείας, δουλείαν ἀντὶ τῆς ἐλευθερίας ἠλλάξατο. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου ἐκάλεσεν Ἐφραῖμ, Ὅτι ἠβξήσῃ με, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν γῇ ταπεινώσεώς μου. Ὅρα καὶ τὴν τούτου προσηγορίαν εὐχαριστίας πεπληρωμένην. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶ, τῶν λυπηρῶν λήθη ἐποίησάμην, ἀλλὰ καὶ ηὔξηθην ἐν τῇ γῇ, ἐν ἣ τοσαύτην ὑπέμεινα τὴν ταπεινώσιν, ὡς ἐν τοῖς ἐσχάτοις γενέσθαι, καὶ τὸν περὶ τοῦ ζῆν ἐπικρημασθῆναι μοι κίνδυνον. Ἀλλὰ λοιπὸν ἀξίον ἀκοῦσαι τῶν ἐπομένων. Μετὰ γὰρ τὴν εὐθηνίαν τῶν ἑπτὰ ἐτῶν, ἔρθεσε καὶ τὰ ἔτη τοῦ λιμοῦ κατὰ τὴν προαγόρευσιν τοῦ Ἰωσήφ. Ἡ γὰρ τῶν πραγμάτων ἔκθεσις λοιπὸν ἅπαντας ἐπαίδευσεν τὴν προσοῦσαν τῷ ἀνδρὶ σοφίαν, καὶ πάντας ὑποκύπτειν αὐτῷ παρεσκευάζει. Καὶ λιμοῦ σφοδροῦ γενομένου, τῶς ἐν προομιλοῖς οὐδεμίαν αἰτούς ἀσθησὶν λαθεῖν τῆς ἔνδειας παρεχώρησεν. Ἐγπάσῃ γὰρ, φησὶ, τῇ Αἰγύπτῳ ἦσαν ἄρτοι. Ἀλλὰ τῆς στενωχρίας ἐπιταθείσης ἔκραξεν ὁ λαὸς πρὸς Φαραῶν, οὐ φέροντες τὴν ἔνδειαν τὴν πολλήν· ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καταναγκαζόμενοι ἐπὶ τὸν βασιλέα ἔτρεχον. Ἄλλ' ὅρα τοῦτου τὴν εὐγνωμοσύνην. Εἶπε δὲ Φαραῶν τοῖς Αἰγυπτίοις· Πορεύεσθε πρὸς τὸν Ἰωσήφ, καὶ ὁ ἐὰν εἴπῃ ὑμῖν, ποιήσατε· μονοουχὶ λέγων· Τί πρὸς ἐμὲ κελήνατε; Οὐχ ὄρατε ὅτι ἐγὼ μὲν ἀπλῶς τὸ σχῆμα περιέκειμαι, ἐκεῖνος δὲ ἐστὶν ὁ τῆς σωτηρίας ἅπασιν ἡμῖν αἴτιος γενόμενος; Μὴ τοίνυν ἐκεῖνον καταλιμπάνοντες ἐπ' ἐμὲ τρέχετε, ἀλλ' ἄπιτε πρὸς ἐκεῖνον· Καὶ ὁ ἐὰν εἴπῃ ὑμῖν, ποιείτε. Ἀνέβη δὲ Ἰωσήφ τοὺς σιτοβολώνας, καὶ ἐπέλει τοῖς Αἰγυπτίοις. Καὶ ἐπειδὴ πάντα ἐπένευτο τοῦ λιμοῦ ἡ ἀνάγκη, Πᾶσαι, φησὶν, αἱ χώραι ἤλθον εἰς Αἰγύπτου ἀγοράζειν σῖτον· ἐπεκράτει γὰρ ὁ λιμὸς ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Ὅρα μοι κατὰ μικρὸν ἀρχὴν λαμβάνουσαν τῶν ονειράτων τοῦ Ἰωσήφ τὴν ἔκθεσιν. Ἐπεκράτησαντος γὰρ τοῦ λιμοῦ, καὶ καταλαθόντος καὶ τὴν Χαμᾶν, ἔβλα κατῶκει ὁ Ἰακώβ ὁ τοῦτου πατὴρ, Μαθὼν [609] ὅτι ἐστὶ πρῶσις σῖτος ἐν Αἰγύπτῳ, εἶπε, φησὶ, τοῖς παισὶν αὐτοῦ· Ἴνα τί θρῆνεῖτε; Ἴδού δικήκοα ὅτι ἐστὶ σῖτος ἐν Αἰγύπτῳ. Κατάβητε πρὶσθαι ἡμῖν μικρὰ βρώματα, ἵνα ζῶμεν, καὶ μὴ ἀποθάνωμεν. Τί, φησὶν, ἐνταῦθα κάθησθε; Ἄπιτε εἰς τὴν Αἰγύπτου, καὶ τὰ πρὸς διατροφήν ἡμῖν κομίζετε. Ταῦτα δὲ ἅπαντα ἐγένετο, ἵνα τῇ ἔψει παραβάλλωσιν ἅπαντα οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοί, καὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἐνυπνίου, ἣν αὐτοῖς[ς] συνέκριναν, ἡλικία ἤκουσαν τοῦ Ἰωσήφ τὸ ὄραμα διηγουμένους, εἰς ἔργον ἀγάγωσι. Κατέβησαν γὰρ, φησὶν, οἱ δέκκι ἀδελφοί, καὶ τὸν Βενιαμὴν οὐκ ἔλαβον, ὅς ἦν ἀδελφὸς τοῦ Ἰωσήφ ἁπομήτριος. Εἶπε γὰρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· Μὴ ποτε συμβῆ αὐτῷ μαλακία· διὰ τὸ αἰωρον τῆς ἡλικίας ἐφέλατο τοῦ παιδός. Ἐλθόντες δὲ, καθάπερ ἀρχοντα τῆς Αἰγύπτου προσεκύνησαν τὸν Ἰωσήφ ἐπὶ πρόσσωπον ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ νῦν μὲν τῶς ἀγνοοῦντες ἅπαντα ταῦτα ποιοῦσιν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ὀλίγος γέγονεν ὁ μεταξὺ χρόνος, οὐκέτι τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀδελφοῦ ἐπιγινώσκον. Εἰκὸς γὰρ ἐν ἡλικίᾳ αὐτὸν γενόμενον ἐναλλαγῆν τινα τοῦ χαρακτήρος ἐργάσασθαι. Τὸ δὲ ὄλον οἶμαι καὶ οἰκονομίας εἶναι τοῦ τῶν ἀπάντων Θεοῦ, ὥστε μὴ δυνήθηται αὐτῶς μῆτε ἐκ τῆς διαλέξεως, μῆτε ἐκ τῆς θεᾶς ἐπιγινώσκει τὸν ἀδελφόν. Πῶθεν γὰρ ἂν ποτε καὶ εἰς νοῦν τοῦτο! Ἐβ[α]λλοντο; Καὶ γὰρ ἐβόμιζον αὐτὸν παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις οἰκέτην γενόμενον λοιπὸν τὴν παρὰ τοῖς βαρβάρους δουλείαν ὑπομένειν. Καὶ αὐτοὶ μὲν οὐδὲν

τουούτον οὐδὲ εἰς διάνοιαν λαβεῖν δυνηθέντες οὐκ ἐπεγίνωσκον τὸν Ἰωσήφ. Αὐτὸς δὲ παραχρήμα θεασάμενος αὐτοὺς ἐπέγνω, καὶ λανθάνειν ἐσπούδαζε, καὶ ὡς ἄλλοτριούς αὐτοῖς προσφέρεσθαι ἐβούλετο. Ἡλλοτριούτο γάρ, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐλάλησαν αὐτοῖς σκληρὰ καὶ εἶπε· Πόθεν ἤκατε; Προσποιεῖται παντελῆ ἀγνοίαν, ἵνα πάντα μετὰ ἀκριβείας παρ' αὐτῶν μαθεῖν δυνηθῇ. Ἐπεθύμει γὰρ γινῶναι τὰ κατὰ τὸν πατέρα καὶ τὰ κατὰ τὸν ἀδελφόν.

β'. Καὶ τῶς μὲν πυθνάνεται ἐκ ποίας χώρας τυγχάνουσι, καὶ φασὶν ἐκ τῆς Χαναάν ἐλθεῖν ἀγοράσαι βρώματα. Ἡ τοῦ λιμοῦ, φασὶν, ἀνάγκη τῆς ὁδοπορίας ἡμῶν ταύτης ἀνασχέσθαι πεποίηκε, καὶ διὰ τοῦτο καταλιπόντες τὰ οἰκία ἐνταῦθα παραγεγόναμεν. Καὶ ἐμνήσθη, φησὶν, Ἰωσήφ τῶν ἐνυπνίων, ὧν εἶδεν αὐτός. Εἰς ἔννοιαν ἐλθῶν τῶν ὀνειράτων, καὶ εὐρῶν τὴν ἔκδασιν εἰς ἔργον ἐληλυθυῖαν, ἐβούλετο μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα μαθεῖν. Διὸ καὶ μετὰ πολλῆς αὐτοῦ τῆς σφοδρότητος εὐθέως ἀποκρίνεται, καὶ φησὶ· Κατὰ σκοποὶ ἔστε, καὶ κατανοήσαι τὰ ἴχνη τῆς γῆς ἤκατε. Οὐχ ὕγαιε, φησὶ, γνώμη παραγεγόνατε. Ἐοίκατε τέχνη τινὴ καὶ κακουργία τὴν ἐνταῦθα ἀφίξιν πεποιτηκέναι. Οἱ δὲ ἐναγώνιοι γενόμενοι, φασὶν· Οὐχί, κύριε. Καὶ ὅπερ μαθεῖν ἐσπούδαζεν ὁ Ἰωσήφ, τοῦτο οἰκοθεν αὐτὸν διδάσκουσι, καὶ φασὶν· Οἱ παῖδες σου ἤλθομεν πρὸς αὐτὰ βρώματα. Πάντες ἐσμεν υἱοὶ ἐθνῶν ἀνθρώπων, εἰρηγικοί ἐσμεν, οὐκ εἰσὶν οἱ παῖδες σου κατὰ σκοποὶ. Ἐτι περὶ ἑαυτῶν μόνον ἀπολογούμενοι, καὶ ὑπὸ τοῦ φόβου κατασεισθέντες τὴν διάνοιαν, οὐδέπω τὰ πρὸ Ἰωσήφ σπουδαζόμενα εἰρηκασί. Διὸ ἐπέμμενε λέγων· Οὐχί, ἀλλὰ τὰ ἴχνη τῆς γῆς ἤλθετε ἰδεῖν. Περιττῶς, φησὶ, [610] ταῦτά μοι λέγετε· καὶ γὰρ αὐτὸ τὸ σχῆμα τῆς παρουσίας ὑμῶν δείκνυσιν, ὅτι κακουργία τινὴ χρωόμενοι ἐνταῦθα παραγεγόνατε. Οἱ δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς συνελαυνόμενοι, καὶ βουλόμενοι εἰς οἰκτον αὐτὸν ἐπικαίμψαι, φασὶ· Δώδεκα ἐσμεν οἱ παῖδες σου ἀδελφοί. Ὡς τῶν βημάτων ἀπάτης! Καὶ τὸν τοῖς ἐμπόροις παρ' αὐτῶν διαπραθέντα πρὸ ἀριθμῶν συνήψαν· καὶ οὐ λέγουσι, Δώδεκα ἦμεν, ἀλλὰ, Δώδεκα ἐσμεν ἀδελφοί· καὶ ἰδοὺ ὁ νεώτερος μετὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ σπουδαζόμενον γινῶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀδελφὸν τὰ αὐτὰ διαθεθείκασιν. Ἰδοὺ ὁ νεώτερος μετὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν· ὁ δὲ ἔσπερος οὐχ ὑπάρχει. Καὶ οὐ λέγουσι τὴν αἰτίαν σαφῶς, ἀλλ' ἀπλῶς, Οὐχ ὑπάρχει. Ἐκ τούτου εἰς ὑπόφλην ἐλθῶν, μήποτε καὶ εἰς τὸν Βενιαμὴν τὰ ὅμοια εἰργάσαντο, φησὶ· Τοῦτό ἐστιν εἰρηκασί ὑμῖν, ὅτι κατὰ σκοποὶ ἔστε. Οὐ γὰρ μὴ ἐξέλιθητε ἐντεῦθεν, ἕως οὐ ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν ὁ νεώτερος ἔλθῃ ὧδε. Ἐκείνῳ ἰδεῖν βούλομαι· ἐπιθυμῶ θεάσασθαι τὸν τὰς αὐκίας μου λύσαντα ὠδίνης· ὑφορῶμαι γὰρ ὑμῶν ἐκ τῶν κατ' ἐμὲ γενομένων τὴνμισάδελφον γνώμην. Εἰ τοίνυν βούλεσθε, Ἀποστείλατε ἕνα ἐξ ὑμῶν, καὶ ἀγάγετε αὐτόν· ὑμεῖς δὲ οἰκείτε τὸ δεσμωτήριον, ἕως ἂν ἐκεῖνος παραγένηται. Ἐκεῖνος γὰρ παραγεγονῶς διδάζει, εἰ ἀληθῆ τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα, καὶ ἐλευθερώσει ὑμᾶς πάσης ὑποφίας. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο γένοιτο, ὅθλον ἔσται· ὅτι κατὰ σκοποὶ ἔστε, καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα παραγεγόνατε. Καὶ ταῦτα εἰρηκῶς, Ἐθετο αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ. Ὅρα πῶς αὐτῶν βασανίζει τὰς γνώμας, καὶ δι' ὧν εἰς τούτους ἐπιδείκνυται, τὴν φιλοστοργίαν δείκνυσιν τὴν πρὸς τὸν ἀδελφόν. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας καλέσας αὐτοὺς εἶπε· Τοῦτο ποιήσατε, καὶ ἴσησθε· τὸν γὰρ θεὸν ἐγὼ φοβοῦμαι. Εἰ εἰρηγικοί ἔστε, ἀδελφὸς ὑμῶν εἰς κατασχεθῆτω ἐν τῇ φυλακῇ· αὐτοὶ δὲ βαδί-

* Edebatur γέ-ηται, δηλόν ἐστι. Coisl. secuti sumus. Ed.

σατε καὶ ἀπ[α]γάγετε τὸν ἀγορασμὸν τῆς σιτοδοσίας ὑμῶν, καὶ τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν τὸν νεώτερον ἀγάγετε πρὸς με, καὶ πιστευθήσεται τὰ ῥήματα ὑμῶν· εἰ δὲ μὴ, ἀποθανεῖσθε.

Σκόπει σύνεσιν· Βουλόμενος καὶ τὴν περὶ τούτους εὐνοίαν ἐπιδείξασθαι, καὶ τοῦ πατρὸς τὴν ἐνδειαν παραμυθήσασθαι, καὶ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ μαθεῖν τὸ ἀληθές, ἕνα κατασχεθῆναι προστάξας, τοὺς ἄλλους ἀπελθεῖν ἐκέλευσεν. Ἄλλ' ὄρα μοι λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν ἀδέκαστον δικαστὴν, τὸ συνειδὸς αὐτῶν καταξανιστάμενον, καὶ οὐδενὸς ἐλέγχοντος, οὐδὲ εἰς μέσον ἄγοντο, αὐτοὺς ἑαυτῶν κατηγόρους γινομένους· Εἶπε γὰρ, φησὶν, ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ· Ναί· ἐν ἀμαρτίαις γὰρ ἐσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὅτι ὑπερβίδομεν τὴν θλίψιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅτε κατεδέετο ἡμῶν, καὶ οὐκ εἰσηκούσαμεν αὐτοῦ· ἔνεκεν οὖν τούτου ἐπῆλθεν ἡμῖν πᾶσα ἡ θλίψις αὕτη. Τοιούτον γὰρ ἡ ἀμαρτία· ἐπειδὴν τελεσθῆ καὶ εἰς ἔργον ἔλθῃ, τότε τῆς οἰκίας ἀτοπίας δέικνυσι τὸν ὑπερβολῆν. Καὶ καθάπερ ὁ μεθῶν, ὅταν μὲν πολλὸν τὸν ἄκρατον ἐγχείη, οὐδεμίαν αἰσθησὶν λαμβάνει τῆς ἐκ τοῦ οἴνου γινομένης λύμης, μετὰ δὲ ταῦτα διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μανθάνει τῆς βλάβης τὸ μέγεθος· οὕτω καὶ ἡ ἀμαρτία· μέχρι μὲν ἂν τελεσθῆ ἢ, σκοτοὶ τὸν λογισμὸν, καὶ καθάπερ νεφέλη πυκνὴ, οὕτω πηροὶ τὴν διάνοιαν· ὕστερον δὲ [611] τὸ συνειδὸς καταξανιστάμενον παντὸς κατηγόρου σφοδρότερον καταξάνει τὴν διάνοιαν, καὶ δείκνυσι τῶν γεγενημένων τὴν ἀτοπίαν. Ὅρα γὰρ καὶ τούτους νῦν εἰς αἰσθησὶν ἐρχομένους, καὶ ὅτε περὶ τοῦ πάντος εἶδον ἑαυτοῖς ἐπιπερμάμενον τὸν κίνδυνον, τότε ἐξομολογουμένους τὰ ὑπ' αὐτῶν γεγενημένα, καὶ λέγοντας· Ναί· ἐν ἀμαρτίαις γὰρ ἐσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὅτι ὑπερβίδομεν τὴν θλίψιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ μάτην, φησὶ, ταῦτα ὑπομένομεν, ἀλλὰ δικαίως, καὶ σφόδρα δικαίως· δικὰς γὰρ δίδομεν· τῆς ἀπανθρωπίας καὶ τῆς ὠμότητος, ἧς περὶ τὸν ἀδελφὸν ἐπεδειξάμεθα· Ὅτι ὑπερβίδομεν τὴν θλίψιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅτε κατεδέετο ἡμῶν, καὶ οὐκ εἰσηκούσαμεν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀσυμπαθεῖς γεγόναμεν, καὶ πολλὴν ἐπεδειξάμεθα τὴν ὠμότητα, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς νῦν τῶν αὐτῶν περὶ ὠμῶν· Ἐνεκεν γὰρ τούτου ἐπῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ θλίψις αὕτη.

γ'. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἀλλήλους διελέγοντο, νομίζοντες μηδενὸς τούτων ἐπακοῦσιν τὸν Ἰωσήφ. Ὡς γὰρ ἀγῶν καὶ οὐκ εἰδὼς αὐτῶν τὴν γλώτταν, παρεσκευάσεν ἔρμηνεα μεταξὺ ἀμφοτέρων ἐστάναι, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ διασαφεῖν ἐκεῖνοις, καὶ τὰ παρ' ἐκεῖνων αὐτῷ ἔρμηνεύειν. Ταῦτα δὲ ἀκούων ὁ Ῥουθὴν εἶπε πρὸς αὐτούς· Οὐκ ἐλάλησα ὑμῖν, λέγων, Μὴ ἀδικήσητε τὸ παιδάριον, καὶ οὐκ εἰσηκούσατέ μου; Καὶ ἰδοὺ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται. Οὐ συν-εβούλευσα, φησὶ, τότε, οὐ παρεκάλεσα, ὥστε μηδεμίαν ἀδικίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδείξασθαι; Διὰ τοῦτο νῦν τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται. Τῆ γὰρ γνώμη αὐτὸν ἀνείλετε· εἰ γὰρ καὶ μὴ διὸ τοῦ λαμοῦ τὸ ξίφος ὄσατε, ἀλλὰ βαρβάρους ἀνδράσιον αὐτὸν πεπράκατε, καὶ χαλεπωτέραν θανάτου δουλείαν αὐτῷ ἐπενοήσατε· διὰ τοῦτο, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται νῦν. Ἐνόησον ὅσον ἐστὶν ὑπὸ τοῦ συνειδότης κατηγορεῖσθαι, καὶ τοῦτον τὸν κατηγόρον διημεκῶς ἔχειν ἐπιχειρόμενον, καταβῶντα καὶ τὴν παρανομίαν ὑπομιμνήσκοντα. Καὶ ταῦτα ἤκουσε μὲν Ἰωσήφ· αὐτοὶ δὲ οὐκ

^b Quinque mss. τελειωθῆ.

^c Na! alibi vertimus certe, quæ est propria vocis significatio. Sed hic merito clarius exprimit mentem fratrum Josephi, ut ex serie liquet.

Ismaelitas factum servum, serviroque apud barbaros, unde nihil simile illis vel in mentem venire poterat; et non agnoverunt Joseph. Ipse vero statim ut vidit, agnovit eos: et ut ignoraretur studuit, ac cum eis quasi cum alienis agere voluit. 7. *Abalienabat enim se ab eis, et loquutus est eis dura; et dixit: Unde venistis? Simulat omnimodam ignorantiam, ut omnia diligenter ab eis discere queat. Desiderabat enim scire quæ ad patrem et ad fratrem spectabant.*

2. Et primum quærit ex qua regione sint, et dicunt ex Chanaan se venisse ut emerent frumenta. Famis, inquit, necessitas in causa est quare id itineris confectimus, et propterea relictis propriis huc venimus. 9. *Et recordatus est, inquit, Joseph somniorum quæ ipse viderat. In mentem venerunt ei somnia, et videbat evenire ea, ideoque volebat diligenter omnia discere, et magna cum austeritate eis respondet, ac dicit: Exploratores estis, et ad considerata vestigia terre venistis. Non recta, inquit, mente advenistis. Videmini arte et malignitate quadam huc profecti. Illi autem anxii dixerunt: 10. Non, domine. Et id quod discere studebat Joseph, hoc a semetipsis docent, et dicunt: Servi tui venimus, ut emanus escas. 11. Omnes filii sumus unius viri, pacifici sumus, non sunt servi tui exploratores. Adhuc de seipsis tantum rationem reddebant, et præ timore attoniti mente, nondum quæ ad Joseph pertinebant, dixerant: ideo ille perseverans dicebat: 12. Non, sed venistis ut vestigia terræ exploretis. Supervacue, inquit, hæc mihi dicitis: etenim vel ipsa adventus vestri ratio declarat, vos malo quodam proposito motos huc venisse. Illi autem necessitate coacti, et volentes eum ad misericordiam flectere dicunt: 13. Duodecim sumus fratres servi tui. O verborum deceptionem! Etiam eum quem negotiatoribus vendiderant, in numero suo recensent: nec dicunt: Duodecim fuimus, sed, Duodecim sumus fratres, et ecce junior cum patre nostro. Hoc enim erat quod scire cupiebat, num et fratrem similiter afflixissent. Et ecce junior cum patre nostro; alius autem non superest. Nec dicunt rem manifeste, sed tantum, Non superest. Ex hoc cum suspicaretur, ne forte et Benjamin simili modo affecissent, 14. Hoc est, inquit, quod dixi vobis, quod exploratores sitis. 15. Nequaquam hinc enim exhibitis, quousque frater vester junior venerit huc. Illum videre volo; cupio videre eum qui ex eodem utero natus est: suspicor enim ex his quæ adversus me egistis, mentem vestram fraterno odio laborare. Si igitur vultis, 16. Mittite unum ex vobis, et adducite eum: vos autem manete in carcere, donec ille venerit. Ille enim cum advenerit, docebit num vera sint quæ dicitis, et liberabit vos ab omni suspitione. Nam si hoc non fuerit, manifestum est vos exploratores esse, et propterea huc venisse. Et hoc cum dixisset, 17. Posuit eos in carcere. Vide quomodo ipsorum probat animum, et per ea quæ in illos agit, suam erga fratrem declarat benevolentiam. Post tres autem dies vocatis illis, dixit: 18. Hoc facite, et vivetis: Deum enim ego timeo. 19. Si pacifici estis, unus fratrum vestrorum detineatur hic in carcere, vos autem pro-*

fisciscimini; et avehite emptionem frumentationis vestræ, 20. et fratrem vestrum juniorem ducite ad me, et credibilia erunt verba vestra: quod si minus, moriemini.

Conscientia damnat consciunt peccati. — Considera sagacitatem: Volens suam erga illos benevolentiam declarare, et patris penuriam consolari, deque fratre veritatem discere, uno retento, alios abire jussit. Sed vide nunc quomodo conscientia eorum, incorruptus ille iudex, adversus eos insurgat, et nullo arguente, vel in medium quidpiam afferente, ipsi sui ipsorum accusatores fiant. Dixit enim, inquit, unusquisque ad fratrem suum, 21. Merito: in peccatis enim sumus propter fratrem nostrum, quia despeximus afflictionem animæ ejus, quando deprecabatur nos, et non exaudivimus eum; propter hoc venit super nos omnis afflictio hæc. Ita enim se habet peccatum; quando consummatum est et opere perfectum, tunc suæ absurditatis ostendit excessum. Et sicut ebrius, quando multo vino se ingurgitat, nullum sentit a vino damnum, postea autem sentit experimento quantum sit detrimentum: ita et peccatum, donec consummetur, obtenebrat mentem, et quasi densa nubes, ita mentem excæcat: deinde conscientia insurgit, et quovis accusatore mentem gravius arrodit, monstrans absurditatem facti. Enimvero vide nunc hos in peccati sensum venientes; et cum de summa salutis periculum immineret, tunc tandem confitentes quæ fecerant, et dicentes, Merito: in peccatis enim sumus propter fratrem nostrum, quoniam despeximus afflictionem animæ ejus. Non fortuito, neque sine causa hæc sustinemus, sed juste et valde juste pœnas laimus inhumanitatis et crudelitatis quam erga fratrem nostrum exhibuimus; Quoniam despeximus afflictionem animæ ejus, quando deprecabatur nos, et non audivimus eum. Quoniam, inquit, absque commiseratione fuimus, et multam exhibuimus crudelitatem, propterea nunc nos eadem experimur, et Propter hoc venit afflictio hæc super nos.

3. Et hæc quidem illi inter se disserebant, puantes nihil horum audire Josephum. Nam quasi ignorans, et nesciens eorum linguam, per interpretem loquebatur eis, qui ea quæ illi loquebantur, et ea quæ ille eis, explicaret. 22. Audiens autem hæc Ruben, dixit eis: Nonne loquutus sum vobis dicens: Ne injuria afficiatis puerum, et non exaudistis me? Et ecce sanguis ejus exquiritur. Nonne tunc, inquit, consulebam, nonne obsecrabam, ne quod peccatum in eum admitteretis? Propterea nunc Sanguis ejus exquiritur. Nam quantum ad propositum vestrum, occidistis: licet enim non per jugulum gladium transmisistis, barbaris tamen viris eum vendidistis, et morte difficiliorem ei servitutem excogitastis: ideo nunc Sanguis ejus exquiritur. Cogita quantum sit a conscientia sua accusari, habereque perpetuo urgentem et clamantem accusatorem, et scelus commemorantem. 23. Et hæc audiit quidem Joseph, ipsi autem nesciverunt, eo quod interprete uteretur: sed non ultra ferre potuit, fraterna natura et commiseratione

ipsum arguente. 24. *Et aversus, inquit, ab eis, flevit, ut non agnosceretur ab eis. Et iterum accessit ad eos, et loquutus est eis.* 25. *Et accepit Symeonem, et circumtulit eum coram eis.* Vide quomodo omnia faciat quo incutiatur eis terrorum; ut videntes vincula Symeonis, indicibus se proderent, an fratris aliquam commiserationem haberent. Hæc enim omnia facit probans eorum mentem, et scire volens, nam et contra Benjamin tales fuerint: propterea et Symeonem coram eis circumtulit jubet, ut diligenter eos probet, et sciat nam quam dilectionem erga illum haberent. Nam misericordia in illum faciebat, ut citius Benjamin adducerent: quod fieri volebat, ut adventu fratris securus redderetur. *Et mandavit, inquit, ut sacci eorum implerentur frumento, et reponeretur pecunia uniuscujusque in saccum suum, et daretur eis viaticum in itinere.* 26. *Et cum imposuissent asinis suis, abierunt.* Vide quanta liberalitate utatur, dum etiam invitis eis benefacit, non frumentum solum dans, sed etiam pecuniam, 27. *Cum autem unus ex eis aperuisset saccum, ut daret pabulum asinis,* 28. *vidit pecuniam, et dixit fratribus quibus.* Propter hoc attonitum est cor eorum, et turbati sunt mutuo dicentes: *Cur hoc fecit nobis Deus? Iterum magis anxii facti sunt, suspicantes ne et hoc augmentum eis esset criminationum, et a conscientia accusati, omnia tribuebant peccato quod in Joseph admiserant. Cum venissent autem ad patrem, et omnia ei manifeste declarassent, narraverunt indignationem principis Ægypti, quam experti sunt: et quod posuisset eos in custodia, quasi exploratores.* 31. *Diximus autem ei, inquit, quod pacifici simus,* 32. *et quod duodecim simus fratres, et quod unus non supersit, minimus autem sit cum patre nostro.* 33. *Dixit autem nobis: In hoc declarabilis quod pacifici sitis, si fratre vobis hic relicto,* 34. *adducetis fratrem vestrum minorem, ut sciam quod non sitis exploratores.* Hæc iterum exasperaverunt justi mœstitiam. Post narrationem autem hanc tristem, cum evacuassent omnes saccos suos, invenit unusquisque pecuniam suam, et timuerunt ipsi et pater eorum. Et vide, oro, iterum hic senem plorantem. Et quidnam dicit eis? 36. *Me absque liberis esse fecistis: Joseph non est, Symeon non est, et hunc Benjamin accipietis? Super me facta sunt hæc omnia.* Non sufficiebat mihi, inquit, luctus Joseph, sed adjecistis ei et Symeonem: et neque hic dolorum meorum finis est, sed et Benjamin accipere vultis. *Super me facta sunt hæc omnia.* Sufficiunt hæc verba, ut videatur quam disrupta fuerint patris viscera. Quemadmodum enim ipsi omnis spes de Joseph adempta erat (putabat enim eum a bestiis devoratum); ita et neque de Symeone spem sibi pollicebatur: nunc quoque idem de Benjamin formidat. Verumtamen reluctabatur adhuc, et non dabat puerum. 37. *Dixit autem ei Ruben primogenitus ejus: Duos filios meos occide, si non reducam eum ad te. Da eum in manum meam, et ego reducam eum ad te.* Mihi, inquit, eum crede, mihi trade, et ego tibi eum reducam.

4. Hoc autem faciebat Ruben, cogitans non esse possibile, nisi puer simul descenderet, ipsos ad

Ægyptum redire, et quæ ad alimenta pertinebant emere. Non cedit tamen pater, sed dicit: 38. *Nequaquam descendet filius meus vobiscum.* Deinde et causam dicit, quasi rationem reddens filiis: *Quia frater ejus mortuus est, et ipse solus est relictus. Et continget, eum utpote valde juvenem in itinere languere, et deducetis senectutem meam cum tristitia ad inferos.* Timeo, inquit, ætati adolescentis, et suspicor ne etiam hæc consolatione privatus, cum dolore vitam finiam. Quamdiu enim ille mecum est, videor mihi habere aliquam consolationem, et hujus consuetudo minuit mihi dolorem, quem ex fratre ejus concepi. Et amor quidem ejus erga Benjaminum non concedebat ut illum dimitteret; 1. *Violentior autem fiebat fames, et deficiebant eis cibi.* 2. *Et dicit eis pater: Abite iterum, offerte nobis pauca edulia.* 3. *Dixit autem ei Judas: Testando attestatus est nobis homo, dicens: Non videbitis faciem meam, nisi frater vester junior vobiscum fuerit.* 4. *Itaque si mittis nobiscum fratrem nostrum, descendemus, et ememus tibi frumenta:* 5. *sin minus, non ibimus.* Nam homo ille dixit nobis: *Non videbitis faciem meam, nisi frater vester junior fuerit vobiscum (Caput 45).* Ne putes, inquit, sine fratre nos posse descendere illuc. Si enim vis nostrum descensum irritum, et nos omnes periculis involvi, viam nostram abeamus. Scias autem illum protestatum fuisse, nos non visuros esse faciem ejus, nisi frater junior nobiscum advenerit. Angustiæ undique erant Jacob; ideo plorans dicit ad eos: 6. *Quare afflixistis me, annuntiantes viro quod sit vobis frater? Cur me afflixistis? Quare mihi horum malorum auctores facti estis? Nam si hoc ipsi non significassetis, nequaquam Symeone privatus essem, nec illum a vobis requisivisset.* 7. *Illi autem dixerunt: Interrogavit nos homo, num adhuc pater noster vivat, et num sit nobis frater, et annuntiavimus ei. Num sciebamus quod dicturus esset nobis, Adducite fratrem vestrum? Ne putes, inquit, sponte nos confessos esse viro, ut se habeant res nostræ. Quoniam enim quasi exploratores in suspicionem cum venissemus, nos detinuit, interrogavit autem diligenter de rebus nostris: volentes eum vere omnia docere, talia diximus:* 8. *Dixit autem rursus Judas ad patrem suum: Mitte puerum mecum, et surgentes ibimus, ut vivamus, et non moriamur.* Mex, inquit, fidei illum credito, ut accingamus nos itineri. Consumptis enim cibis nulla nobis salutis spes erit, neque aliunde consuli nobis poterit, 9. *Ego accipio eum a te; nisi reduxero eum, et statuero coram te, ero ille qui peccavi tibi omnibus diebus.* 10. *Nisi enim tandiu morati fuissetis, jam secundo revertissemus.* Commiseratio quam exhibes puero, inquit, nobis omnibus erit causa interitus, Fame enim peribimus, nisi eum nobiscum velit dimittere. Vide tandem hic, dilecte, quomodo famis necessitas patris amorem vicerit, Videns enim non aliunde famem sedari posse, eamque in dies magis ac magis increcere: Si ita est, inquit, et oportet hoc omnino fieri, potestis descendere, nisi hunc acceperitis, debetis et dona afferre viro, et referre pecuniam, quam in saccis vestris invenistis. Accipite autem et pecuniam aliam,

ἦδωσαν, διὰ τὸ τὸν ἔρμηνεα μεταξὺ ἐστάναι· ἀλλ' οὐκ ἔτι λοιπὸν φέρειν ἠδύνατο, τῆς φύσεως τῆς ἀδελφικῆς καὶ τῆς συμπαιδείας αὐτὸν ἐλεγχούσης. Καὶ ἀποστραφεὶς, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν, ἔκλυυσεν, ὥστε μὴ κατὰβολοῦ αὐτοῦ γενέσθαι. Καὶ πάλιν προσῆλθε πρὸς αὐτούς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Καὶ ἔλαβε τὸν Συμεῶνα, καὶ ἔδησεν αὐτὸν ἐναντίον αὐτῶν. Ὅρα πῶς πάντα ποιεῖ, ὥστε εἰς φόβον αὐτοῦ ἐμβαλεῖν, ἵνα ὁράντες τὰ δεσμά του Συμεῶν, δήλους ἑαυτοῦ ποιήσωσιν, εἰ τίνα περὶ τὸν ἀδελφὸν συμπάθειαν ἐπιδείκνυνται. Πάντα γὰρ ταῦτα ποιεῖ βασιλεύων αὐτῶν τὴν γνώμην, καὶ γινώσκει βουλόμενος, εἰ μὴ καὶ πρὸς τὸν Βενιαμὴν τοιοῦτοι γέγονασιν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Συμεῶνα ἐναντίον αὐτῶν δεσμεύσθαι κελεύει, ἵνα βασανίσῃ αὐτοὺς μετὰ ἀκριθείας, καὶ ἴδῃ εἰ τίνα φιλοστοργίαν περὶ αὐτὸν ἐνδείκνυνται. Ἡ γὰρ περὶ τοῦτον φειδῶ παρεσκευάζεν ἐπιταχῦναι τὴν τοῦ Βενιαμὴν παρουσίαν, ὅπερ ἐβούλετο γενέσθαι, ὥστε πληροφορίαν λαβεῖν ἐκ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ παρουσίας. Καὶ ἐντεταίλωτο, φησὶν, ἐμπλήσσει τὰ ἀγγελία αὐτῶν σίτου, καὶ ἀποδοῦναι [612] τὸ ἀργύριον ἐκάστῳ εἰς τὸν σάκκον αὐτοῦ, καὶ δοῦναι αὐτοῖς ἐπισιτισμὸν εἰς τὴν ὁδόν. Καὶ ἐπιθέτες τοῖς δνοῖς αὐτῶν ἀπῆλθον. Ὅρα πόσον φιλοτιμίαν ἐπιδεικνυται· καὶ ἕκοντας αὐτοῦ εὐεργετεῖ, οὐ τὸν σίτον μόνον δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀργύρια. Λύσας δὲ εἰς ἐξ αὐτῶν τὸν μάρσιππον αὐτοῦ, ὥστε δοῦναι χορτάσματα τοῖς δνοῖς, ὄψ' τὸ ἀργύριον, καὶ εἶπε τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ ἐξέστη ἡ καρδιά αὐτῶν, καὶ ἐταράχθησαν εἰς ἀλλήλους λέγοντες· Τί τοῦτο ἐποίησεν ἡμῖν ὁ θεός; Ἐναγώνιοι πάλιν γέγονασιν, ὑφορῶμενοι μὴ καὶ τοῦτο προσθήκη ἐγκλημάτων αὐτοῖς γένηται, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότης ἔχοντες κατηγορίαν, πάντα ἐπέγραφον τῇ ἀμαρτίᾳ τῇ εἰς τὸν Ἰωσήφ ὑπ' αὐτῶν γεγεννημένη. Παραγενόμενοι δὲ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἅπαντα μετὰ ἀκριθείας αὐτῷ ἀπαγγελλαντες, διηγῆσαν τὴν ἀναγκάστην τὴν κατ' αὐτῶν γεγεννημένην παρὰ τὸν ἄρχοντος τῆς Αἰγύπτου, καὶ οἱ ἔθετο αὐτοῦ ἐν φυλακῇ, ὡς κατασκόπους. Εἶπαμεν δὲ αὐτῷ, φησὶν, ὅτι εἰρηνικοὶ ἔσμεν, καὶ ὅτι δώδεκα ἔσμεν ἀδελφοί· καὶ ὁ μὲν εἰς οὐχ ἀπάρχει, ὁ δὲ μικρότερος μιστὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Εἶπε δὲ ἡμῖν· Ἐν τούτῳ φανείσθε, ὅτι εἰρηνικοὶ ἔστε· ἀδελφὸν ἔνα ἄρα ἔστε ὧδε, καὶ ἀράγετε τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν τὸν νεώτερον, καὶ γνώσωμαι ὅτι οὐκ ἐστὶ κατὰσκοποι. Ταῦτα πάλιν ἀνέβαινε τοῦ δικαίου τὰς ἀθυρίας. Μετὰ γὰρ τῆς διηγῆσεως ταύτης τῆς λυπηρᾶς καὶ τοῦς ἐαυτῶν μαρσίππους κενώσαντες, ἤρρισκεν ἕκαστος τὸ ἀργύριον, καὶ ἐφοβήθησαν αὐτοὶ τε καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν. Ἄλλ' ὄρα μοι πάλιν ἐνταῦθα τὸν προσβύτην ἀποδουρόμενον. Τί γὰρ φησὶ πρὸς αὐτούς; Ἐμὲ ἠετακῶσατε· Ἰωσήφ οὐκ ἔστι, Συμεῶν οὐκ ἔστι, καὶ τὸν Βενιαμὴν λήψασθε; Ἐπ' ἐμὲ ἐγένοντο ταῦτα πάντα. Οὐκ ἔρκει μοι, φησὶν, τὸ πένθος τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ προσεθήκατε τούτῳ καὶ τὸν Συμεῶν· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἵσταται μοι τὰ δεινὰ, ἀλλὰ καὶ τὸν Βενιαμὴν λαβεῖν βούλεσθε. Ἐπ' ἐμὲ ἐγένοντο ταῦτα πάντα. Ἰκανὰ τὰ ρήματα δεῖξαι τοῦ πατρὸς διακαπτόμενα τὰ σπλάγγνα. Καὶ γὰρ ὡσπερ τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ αὐτῷ ἀπηγόρευτο (ἐνόμιζε γὰρ θηρῶν κατὰδρωμα γεγεννησθαι), οὕτω καὶ τὰ κατὰ τὸν Συμεῶνα ἀπηγόρευσε· λοιπὸν δὲ καὶ περὶ τοῦ Βενιαμὴν ἐδεδοίκασι. Ἄλλ' ὁμοῦς ἀντίειχεν ἔτι, καὶ οὐκ ἐδίδου τὸν παῖδα. Εἶπε δὲ αὐτῷ Ρουβὴν ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ· Τοὺς δύο υἱοὺς μου ἀποκτείνω, ἐὰν μὴ ἀγάγῃ αὐτὸν πρὸς σέ. Δὸς αὐτὸν εἰς τὰς χεῖράς μου, κἀγὼ ἀξω αὐτὸν πρὸς σέ. Ἐμοὶ αὐτὸν, φησὶν, πιστεύσον, ἐμοὶ παράδος· ἐγὼ σοὶ αὐτὸν ἐπανάξω.

θ. Τοῦτο δὲ ἐποίησε· Ρουβὴν, ἐγγυῶν ὡς οὐχ οἶόν

τε, μὴ τοῦ παιδὸς συγκατιόντος αὐτοῖς, κάλιν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπελθεῖν, καὶ τὰ πρὸς διατροφήν ὠνήσασθαι. Ἄλλ' οὐκ ἐνδίδωσιν ὁ πατὴρ, ἀλλὰ φησὶν· Οὐ καταθήσεται ὁ υἱός μου μεθ' ὑμῶν. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν λέγει, ὥστερ ἀπολογούμενος τοῖς πασί. Ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανε, καὶ αὐτὸς μόνος καταλέλειπται. Καὶ συμβήσεται ὡς νέον κομιδῆ μαλακισθῆναι ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ καταξέτε μου τὸ γῆρας μετὰ λύπης εἰς ἄδου. [613] Δέδοικα, φησὶν, τὸ νέον αὐτοῦ τῆς ηλικίας, καὶ ὑφορῶμαι μὴ καὶ τῆς τούτου παραμυθίας ἀποστερηθεὶς μετ' ὀδύνης τὸν βίον καταλύσω. Μέχρι γὰρ ὅτε οὗτος σύνεστί μοι, δοκῶ μικρὰν τινα ἔχειν παραμυθίαν, καὶ ἡ τούτου συνουσία ὑποτέμνεται τὴν ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀθυμίαν. Ἄλλ' ὁ μὲν πῶθος ὁ περὶ τὸν Βενιαμὴν οὐ συνεχῶρει τῷ πατρὶ τούτον προέσθαι· Ὁ δὲ λιμὸς σφοδρότερος ἐγένετο. καὶ ἐπέλειπε αὐτοῖς τὰ βρώματα. Καὶ φησὶν ὁ πατὴρ· Ἀπελθόντες πάλιν κομίσατε μικρὰ βρώματι. Εἶπε δὲ αὐτῷ Ἰουδᾶς· Διαμαρτυρία διεμαρτύρατο ἡμᾶς ὁ ἄνθρωπος, λέγων· Οὐκ ὕψισθε τὸ πρόσωπόν μου, ἐὰν μὴ ὁ νεώτερος ὑμῶν ἀδελφὸς μεθ' ὑμῶν ᾖ. Εἰ μὲν οὖν ἀποστέλλεις τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καταβησόμεθα, καὶ ἀγοράσομεν σοὶ βρώματα· εἰ δὲ μὴ ἀποστέλλεις, οὐ κορευσόμεθα. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος εἶπεν ἡμῖν, ὅτι οὐκ ὕψισθέ μου τὸ πρόσωπον, ἐὰν μὴ ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν ὁ νεώτερος ᾖ μεθ' ὑμῶν. Μὴ νομίσης, φησὶν, ἡμᾶς δύνασθαι ἄνευ τοῦ ἀδελφοῦ ἐκαὶ καταβῆναι. Εἰ γὰρ βούλει καὶ ἄπρακτον ἡμῶν γενέσθαι τὴν κἀθοδον, καὶ πάντας ἡμᾶς κινδύνῳ περιβληθῆναι, ἀπίωμεν. Ἰσθὶ δὲ ὅτι διεμαρτύρατο ἡμᾶς, ὡς οὐκ ὀφόμεθα αὐτοῦ τὸ πρῶτον, εἰ μὴ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν μεθ' ἡμῶν παραγένηται. Στενά πάντοθεν ἦν τῷ Ἰακώβ· διὸ καὶ ἀποδουρόμενος, φησὶν πρὸς αὐτούς· Τί ἐκακοποιήσατέ με, ἀπαγγελλαντες τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι ἔστιν ὑμῖν ἀδελφός;— Τί ἐκακοποιήσατέ με; Διὰ τί, φησὶν, ἐμοὶ τούτων τῶν κακῶν αἰτίοι γεγένησθε; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐγνωρίσατε, οὐκ ἂν τὸν Συμεῶν ἀπεστερήθη, οὐκ ἂν τούτον ἐπεζήτησεν. Οἱ δὲ εἶπαν· Ἐπαρώτησεν ἡμᾶς ὁ ἄνθρωπος· Εἰ ἔτι ὁ πατὴρ ὑμῶν ζῆ, καὶ εἰ ἔστιν ὑμῖν ἀδελφός, καὶ ἀπαγγελλαμεν αὐτῷ. Μὴ ἦδειμεν, ὅτι ἐρεῖ ἡμῖν, Ἀράγετε τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν; Μὴ νομίσης, φησὶν, ἡμᾶς ἐκόντας ὠμολογηκέναι τῷ ἀνδρὶ τὰ καθ' ἡμᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς κατασκόπους ἡμᾶς ὑποπεύσας κατεῖχεν, ἐτηρώτα δὲ μετὰ ἀκριθείας τὰ καθ' ἡμᾶς, διὰ τοῦτο βουλόμενοι μετὰ ἀληθείας πάντα αὐτὸν διδάξαι, ταῦτα εἰρήκαμεν. Εἶπε δὲ πάλιν Ἰουδᾶς πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ· Ἀποστάντες τὸ παιδάριον μετ' ἐμοῦ, καὶ ἀναστάντες κορευσόμεθα, ἵνα ζῶμεν, καὶ μὴ ἀποθάνωμεν. Ἐμοὶ, φησὶν, αὐτὸν ἐμπιστεύσον, ἵνα ἦδη ἀψώμεθα τῆς ὁδοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἔτι ἔσται ἡμῖν σωτηρία ἐλπίς, τῶν βρωμάτων ἀναλωθέντων, καὶ οὐδαμόθεν ἐτέρωθεν εὐρισκόντων παραμυθίαν. Ἐγὼ δὲ δεχόμεαι αὐτὸν παρὰ σοῦ· ἐὰν μὴ ἀγάγῃ αὐτὸν, καὶ στήσω ἐναντίον σου, ἡμαρτηκῶς ἔσομαι εἰς σέ πάσας τὰς ἡμέρας. Εἰ μὴ γὰρ ἐβραδύναμεν, ἦδη ἂν ἀπεστρέψαμεν δις. Ἡ περὶ τὸν παῖδα, φησὶν, συμπάθεια πᾶσιν ἡμῖν τὸν βλεθρον μέλλει προσενεῖν. Φθάνομεν γὰρ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καταναλωθῆναι, εἰ μὴ βουληθῆς ἀπολύσας αὐτὸν ἐκπέμψαι ἡμᾶς. Βλέπε λοιπὸν ἐνταῦθα, ἀγαπητῆ, πῶς ἡ τοῦ λιμοῦ ἀνάγκη ἐνίκησε τὴν φιλοστοργίαν τοῦ πατρός. Ὅρῳν γὰρ οὐδεμίαν αὐτοῦς εὐρισκόντας παραμυθίαν ἐτέραν, καὶ τὸν λιμὸν ἐπιτεινόμενον, φησὶν· Εἰ οὕτως ἐστὶ, καὶ τοῦτο δεῖ πάντως γενέσθαι. καὶ οὐχ οἶόν τε ὑμᾶς κατελεῖν, εἰ μὴ καὶ τούτων λάβοιτε, ὀφείλουτε καὶ δῶρα ἀποκομίσειαι τῷ ἀνδρὶ. Καὶ τὸ ἀργύριον δέ, ὅπερ ἐν τοῖς μαρσίπποις ὑμῶν εὐρήκατε, ἀπαγάγετε,

καὶ ἕτερον ἀργύριον, ὥστε πρίασθαι [614]. Καὶ τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν λάβετε, καὶ ἀναστάντες κατέβητε πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Θεὸς μου δῶ[η] ὑμῖν χάριν ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀποστείλαι τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν τὸν ἔνα καὶ τὸν Βενιαμῖν. Ἐγὼ γὰρ καθὰ ἠτέκνωμαι, ἠτέκνωμαι. Ὅρα πῶς τὴν ἄφατον αὐτοῦ φιλοστοργίαν ἐπιδείκνυται, ἦν περὶ τὸν Ἰωσήφ ἐκέκτητο. Ἴνα γὰρ μὴ τις νομίση περὶ τοῦ Βενιαμῖν, ἢ περὶ τοῦ Συμεὼν εἰρήσθαι τὸ, Ἐγὼ γὰρ καθὰ ἠτέκνωμαι, ἠτέκνωμαι, διὰ τοῦτο προλαβῶν φησιν· Ὁ δὲ Θεὸς μου δῶ ὑμῖν χάριν, καὶ ἀποστείλαι τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν τὸν ἔνα καὶ τὸν Βενιαμῖν. Εἰ καὶ ὅτι, φησὶ, καὶ οὗτοι διασωθῶσιν, ἀλλ' Ἐγὼ καθὰ ἠτέκνωμαι, ἠτέκνωμαι. Ἐννοεῖ πῶς ὄλωσ τῇ εὐνοίᾳ τῷ Ἰωσήφ ἦν προσκειμένος. Ὅρων γὰρ τοσοῦτων χορὸν παιδῶν αὐτοῦ περιεστώτα, ἄτεκνον ἑαυτὸν εἶναι ἐνόμιζεν, ἐπειδὴ ἐκείνου ἀπεστερείτο. Λαβόντες δὲ, φησὶν, οἱ ἄνδρες τὰ δῶρα, καὶ τὸ ἀργύριον διπλοῦν, καὶ τὸν Βενιαμῖν, κατέβησαν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἔστησαν ἐναντίον Ἰωσήφ. Εἶδε δὲ αὐτοὺς ὁ Ἰωσήφ, καὶ τὸν Βενιαμῖν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ὅπερ ἐπεθύμει, θεάσατο τὸν αὐτῷ περιπόδητον. Εἶδεν εἰς ἔργον ἐξεληθῶσαν αὐτῷ τὴν σπουδὴν. Καὶ εἶπε, φησὶ, τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· Εἰσάγαγε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ σφάξον θύματα· μετ' ἐμοῦ γὰρ φάγονται οἱ ἄνθρωποι. Ἰδόντες δὲ ὅτι εἰσῆχθησαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰωσήφ, εἶπαν· Διὰ τὸ ἀργύριον τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίπποις ἡμῶν τὴν ἀρχὴν, ἡμεῖς εἰσαγάμεθα, τοῦ συνοφαντήσαι ἡμῖς καὶ ἐπιθέσθαι ἡμῖν, τοῦ λαβεῖν ἡμῖς εἰς παιδας, ἡμῖς τε καὶ τοὺς δρῶντες ἡμῶν. Ὁ μὲν Ἰωσήφ τὴν περὶ αὐτοῦ φιλοφροσύνην ἐπιδεικνύμενος ἅπαντα διετάττετο· ἐκείνοι δὲ καὶ οὕτως ἐναγῶνιοι γίνονται, ὑφορῶμενοι μὴ τῶν ἀργυρίων ἕνεκα δικίας εἰσπραθῶσιν, ὡς καὶ ἐν τούτῳ κακουργήσαντες. Καὶ διὰ τοῦτο προσελθόντες τὴν αἰτίαν τοῦ ἀγῶνος κατὰδῆλον ποιοῦσι τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ διηγούνται ὅπως τὰ ἀργύρια ἐν τοῖς μαρσίπποις εὔρον, καὶ φασιν, ὅτι Διὰ τὸν οὗτο διπλοῦν νῦν ἐκομισαμεν μεθ' ἑαυτῶν τὸ ἀργύριον, ὡς καὶ τὰ πρότερα ἀποδοῦναι, καὶ πρίασθαι βρώματα.

ε'. Ὅρα πῶς αἱ συμφοραὶ κατελέαναν αὐτῶν τὸν λογισμὸν, καὶ ἐποίησαν αὐτοὺς ἐπιεικεστέρους. Εἶπε δὲ αὐτοῖς· Ἰλεως ὑμῖν, μὴ φοβεῖσθε· ὁ Θεὸς ὑμῶν, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἔδωκεν ὑμῖν θησαυροὺς ἐν τοῖς μαρσίπποις ὑμῶν· τὸ γὰρ ἀργύριον ὑμῶν εὐδοκίμοις ἀπέχω. Μὴ δειλιάτε, φησὶ, μηδὲ τοῦτου ἕνεκεν ἀγωνιάτε. Οὐδεὶς ὑμῖν ταύτης ἕνεκεν τῆς αἰτίας ἐγκλημα περιάψει· καὶ γὰρ τὸ ἀργύριον πεπληρώμεθα· τοῦ δὲ Θεοῦ ἠγεῖσθε καὶ τοῦτο γενησθαι, καὶ θησαυροὺς ὑμῖν δεῖξαι ἐν τοῖς μαρσίπποις ὑμῶν. Καὶ ταῦτα εἰρηκῶς ἐξήγαγε τὸν Συμεῶνα, καὶ ἠνεγκεν ὕδωρ πλῆσαι τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ χορτάσματος ἔδωκε τοῖς δρῶντες αὐτῶν. Ὅρα πῶς ἡ εὐχὴ τοῦ πατρὸς πάντα αὐτοῖς κατευδόκω· καὶ καθάπερ ἐκεῖνος αὐτοῖς ἐπηύξατο εἰπὼν, Ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς μου χάριν ὑμῖν δῶ, οὕτως ἅπαντα ἐγίνετο· καὶ πᾶσαν φιλοφροσύνην περὶ αὐτοὺς ἐπεδείκνυτο καὶ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ [615] Ἰωσήφ ὁ τὴν οἰκίαν πεπιστευμένος. Ἰστοίμασαν δὲ τὰ δῶρα Ἰωσήφ. Καὶ εἰσελθόντι αὐτῷ προσήνεγκαν, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ πάλιν συνθάνεται αὐτῶν· Εἰ ὑγαίνεις ὁ πατήρ ὑμῶν, ὁ πρεσβύτερος, ὃν εἶπατε; ἔτι ζῆ; Οἱ δὲ εἶπον· Ὑγαίνει ὁ παῖς σου ὁ πατήρ ἡμῶν. Καὶ

α Ἰλεως ὑμῖν, Propitius vobis; modus loquendi, cum quis bene sperare et confidere jubet.

εἶπεν· Εὐλογητὸς ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τῷ Θεῷ. Καὶ κύψαντες προσεκύνησαν. Εἶδε δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν ὀμομήτριον, καὶ εἶπεν· Οὗτος ὁ ἀδελφός ὑμῶν ὁ νεώτερος, ὃν εἶπατε πρὸς με ἀγαγεῖν; Καὶ εἶπεν· Ὁ Θεὸς ἐλέησάι σε, τέκνον. Σκόπει πόσῃ καρτερίαν ἐπιδείκνυται, καὶ ἐτι ἀγνοίαν προσποιεῖται, ἵνα διὰ τῶν ἐξῆς γενομένων δοκιμῆν αὐτῶν τῆς γνώμης λαβεῖν δυνήθῃ, ὅπως πρὸς τὸν Βενιαμῖν διάκεινται. Καὶ ἐπειδὴ ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐνικᾶτο, Συρροστέρετο αὐτοῦ, φησὶ, τὰ σπλάγγνα, καὶ ἐζήτηε κλαῦσαι. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸ ταμείον, ἔκλαυσεν ἐκεῖ. Καὶ νυφάμενος τὸ πρόσωπον ἐξῆλθε· καὶ λοιπὸν τὴν παρ' αὐτοῦ ἐπιδείκνυται φιλοφροσύνην, καὶ φησὶ· Παράθετε ἄρτους. Καὶ παρέθηκαν αὐτῷ μόνω, ἅτε δὴ ὡς βασιλεῖ καὶ ἄρχοντι πάσης Αἰγύπτου, Κἀκείνοις καθ' ἑαυτοῦ, καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις τοῖς συνδεδειπτοῦσι μετ' αὐτοῦ καθ' ἑαυτοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἐδύνατο οἱ Αἰγύπτιοι συρροσθεῖν μετὰ τῶν Ἑβραίων· βδέλυγμα γὰρ ἔστι τοῖς Αἰγυπτίοις. Ἐκάθισε δὲ ἐναντίον αὐτοῦ ὁ πρῶτος κατὰ τὰ πρεσβεία αὐτοῦ, καὶ ὁ νεώτερος κατὰ τὴν νεότητα αὐτοῦ. Τοῦτο ἐκείνους εἰς ἐκπλήξιν ἤγε, καὶ ἐν ἀπορίᾳ καθίστατο, πόθεν αὐτῷ ἡ γνώσις ἐγένετο τῆς διαφορᾶς τῶν ἡλικιών. Καὶ πᾶσι δὸς μερίδας, τῷ Βενιαμῖν πενταπλάσιον δίδωσι. Καὶ οὐδὲ οὕτως αἰσθάνονται τῶν γινομένων, ἀλλ' ἐνόμισαν ἀπλῶς συντυχία τινα γίνεσθαι ταῦτα παρ' αὐτοῦ, ὡς ἅτε δὴ πρὸς νέον. Καὶ τέλος λαβούσης τῆς ἐστίασεως, Καλέσας, φησὶν, ὁ Ἰωσήφ τὸν ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐνετέλειτο αὐτῷ, λέγων· Πλήσον τοὺς μαρσίππους τῶν ἀνθρώπων βρωμάτων, ὅσα ἂν δύναται ἄραι, καὶ τὸ ἀργύριον ὡς αὐτῶς ἐκάστου εἰς τὸν μαρσίππον αὐτοῦ, καὶ τὸ κόνδον τὸ ἀργυροῦν ἐμβαλεῖ εἰς τὸν μαρσίππον τοῦ νεωτέρου. Ὅρα πάλιν οἶαν μηχανὴν ἐξεύρισκει, ὥστε δοκιμῆν ἀκριβεστάτην λαβεῖν τῆς τῶν ἀδελφῶν γνώμης, ἦν περὶ τὸν Βενιαμῖν ἐπεδείκνυτο. Καὶ τούτων γενομένων, ἀπέλυσεν αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ ἤψαντο τῆς οὐδοῦ, Εἶπε, φησὶ, τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· Ἀναστὰς ἐπιδύωσον ὀπίσω αὐτῶν, καὶ εἰσεῖς· Τί ὅτι ἀνταπεδώκατε πονηρὰ ἀντι κλιῶν; Ἴνα τί ἐκλήψατε μου τὸ κόνδον τὸ ἀργυροῦν; Οὐ τοῦτό ἐστιν, ἐν ᾧ πίπει ὁ κύριός μου, Αὐτὸς δὲ οἰωνίζεται ἐν αὐτῷ. Πονηρὰ συντετέλεσται, ἢ πεποιήκατε. Εὐρῶν δὲ αὐτοὺς, φησὶν, εἶπεν αὐτοῖς· Τί τοῖς ἐναντίοις τὸν εὐεργετὴν ἠμεῖψασθε; διὰ τί τὴν οἰκίαν πονηρίαν καὶ μέχρι τοῦ τοσαύτου περὶ ὑμᾶς τὴν φιλοφροσύνην ἐπιδειξαμένον ἐξεστίατε; διὰ τί οὐκ ἠδέσθητε τοῦ ἀνδρὸς τὴν περὶ ὑμᾶς μεγαλοψυχίαν; Τίς ἡ τοσαύτη κακουργία; τίς ἡ μανία, ἦν ἐμάνητε; Οὐκ ἴστε ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ σκεῦος, ἐν ᾧ ὁ κύριός μου οἰωνίζεται; Πονηρὰ ὑμῶν ἡ πράξις, ὀλεθρία ἡ γνώμη, ἀσύγνωστος ἡ ἐπιχειρησις, μεγάλη ἡ τόλμα, πᾶσαν πονηρίαν ὑπερακοντίσασα. Οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ· Ἴνα τί λαλεῖ ὁ κύριός σου κατὰ τὰ [616] ῥήματα ταῦτα; Τίνας ἕνεκεν, φησὶν, ἐπιφέρεις ἡμῖν ἐγκλημα, οὐ πάντῃ ἐσμέν ἀνεύθυνοι; Μὴ γένοιτο τοῖς παισὶ σου ποιῆσαι κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦτο· μὴ ἡμῖν ποτε τοῦτο γένοιτο διαπράξασθαι. Οἱ γὰρ τὸ ἀργύριον διπλοῦν ἀπενεγκάμενοι ἢ, πῶς ἂν ὑπεφιλόμεθα ἀργύριον, ἢ χρυσίον; Εἰ δὲ τοῦτο νομίζεις, Παρ' ᾧ ἂν εὐρεθῇ τὸ σκεῦος, ὅπερ ἐπιζητεῖς, αὐτὸς μὲν ἀποθνήσκειτω, ὡς τοσοῦτον δράσας τολμηρόν· ἡμεῖς δὲ δοῦλοι ἐσόμεθα. Ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ συνεῖδότης παρόρησια παρεσκευάζεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ θαρρῆν ταῦτα διαλέγεσθαι. Ὁ δὲ, φησὶν, εἶπε· Καὶ νῦν, ὡς λέγετε, οὕτως ἐσται. Παρ' ᾧ ἂν εὐρεθῇ τὸ κόνδον, οὗτος ἐσται μου παῖς μόνος·

β Αἱετ ἐπενεγκάμενοι.

ut emere possitis frumenta. 15. *Et fratrem vestrum accipite. Surgite igitur, et descendite ad hominem. 14. Deus autem meus det vobis gratiam coram homine illo, et mittat fratrem vestrum unum et Benjamin. Ego autem quemadmodum liberis orbatus fui, liberis orbatus sum. Vide quomodo eximiam suam dilectionem declarat, quam erga Joseph habuit. Ne quis enim existimet de Symeone, vel de Benjamin hoc esse dictum, Ego sicut filiis orbatus fui, filiis orbatus sum, idcirco præmisit: Deus autem meus det vobis gratiam, et mittat fratrem vestrum illum unum et Benjamin. Nam licet illi, inquit, salvi fuerint, sed Ego quasi liberis caream, orbatus sum. Cogita hic, quomodo totus amor Joseph deditus sit. Videns enim tantum chorum liberorum se circumstantem, absque filiis se esse putavit, quia illo privatus erat. 15. Acceperunt autem, inquit, viri dona, et pecuniam duplicem, et Benjamin, et descenderunt in Ægyptum, et steterunt coram Joseph. 16. Vidit autem eos Joseph, et Benjamin fratrem suum. Quod desiderabat, vidit tam optatum sibi. Vidit satis esse factum suo desiderio. Et dixit, inquit, præfecto domus suæ: Introduc homines in domum, et occide victimas: tecum enim comedent viri. 18. Ut viderunt autem quod introducti sunt in domum Joseph, dixerunt: Propter pecuniam, quæ rediit in saccos nostros in principio, inducimur, ut calumniam nobis intentet, et imponat nobis et accipiat nos in servos, et asinos nostros. Joseph quidem suam erga illos benignitatem declarans, omnia disponebat: illi autem anxii fuerunt, suspicantes ne pecuniarum gratia pœnas luant, tamquam etiam in hoc male fecissent. Propterea cum accessissent, causam formidinis proferunt præfecto domus, et narrant quomodo pecuniam in saccis invenerint, et dicunt: 22. Propterea duplicem nunc attulimus pecuniam nobiscum, ut et priorem restituamus, et nunc denuo emanus frumenta.*

5. Vide quomodo calamitates eorum animum mitigarent, eosque reddiderint mansuetiores. 23. *Dixit autem eis: Propitius vobis, nolite timere; Deus vester, et Deus patris vestri dedit vobis thesauros in saccis vestris; pecuniam vestram bene probatam habeo. Ne timeatis, inquit, neque hujus gratia anxii sitis. Nullum vobis inde crimen imponetur; pecuniam plene accepimus. A Deo putate hoc esse factum, et thesauros vobis in marsupiiis vestris esse monstratos. Et cum hæc dixisset, eduxit Symeonem, 24. et attulit aquam, ut lavarentur pedes eorum, et pabula dedit asinis eorum. Vide quomodo preces patris omnia eis prospera facerent: et sicut ille eis apprecatus est, cum dixit, Deus patris mei gratiam vobis det, ita omnia facta sunt: et præfectus domus etiam ante adventum Joseph omnem eis benignitatem exhibuit. 25. Paraverunt autem dona Joseph. 26. Et obtulerunt ei cum ingressus es set, et adoraverunt eum super terram. 27. Et iterum interrogavit eos: Num bene habet pater vester senior, et nam dixistis vivere? 28. At illi dixerunt: Sanus est servus tuus pater noster. Et dixit: Benedictus homo ille Deo. Et curvati adoraverunt. 29. Vidit autem fra-*

¹ In Hebræo est, שלום לכם, pax vobis, quod eodem recidit.

trem suam uterinum, et dixit: Hic est frater vester junior, de quo dixeratis mihi, ut duceretis ad me? Et dixit: Deus misereatur tui, fili. Considera quantam constantiam præ se ferat, et adhuc ignorantiam simulet, ut per sequentia experimentum animi ipsorum accipere possit, quomodo sint affecti erga Benjamin. Et quia vincebatur a natura sua, 30. Conturbabantur, inquit, viscera ejus et quærebat ut fletet. Ingressus autem in cubiculum, flevit illic. 31. Et abluta facie exivit; et postea suam demonstrat benignitatem, et dicit: Apponite panes. 32. Et apposuerunt ei soli; utpote tamquam regi et principi totius Ægypti; Et illis seorsum, et Ægyptiis qui simul cœnabant cum eo seorsum. Non enim possunt Ægyptii comedere cum Hebræis: abominatio enim est Ægyptiis. 33. Sederunt autem coram eo, qui primus, secundum antiquitatem suam, et junior secundum juventutem suam. Hoc illos in stuporem adduxit; et valde dubio animo fuerunt, undenam ei cognitio diversæ illorum ætatis. Et cum daret omnibus partes, Benjamin quintuplices dat. Neque tamen adverterunt quid rei esset, sed putabant fortuito quodam eventu ab eo fieri, et huic tamquam juniori plura dari (a), Cumque finitum esset convivium, 1. Vocavit, inquit, Joseph eum qui domus suæ præerat, et mandavit ei, dicens: Imple saccos hominum frumentis, quanta ferre poterunt, et pecuniam similiter in saccos singulorum. 2. et scyphum argenteum mitte in saccum junioris (Caput 44). Vide iterum qualem artem excogitet, ut diligentissime mentem fratrum exploret, quam erga fratrem suum Benjamin habeant. Et his factis, dimisit eos. Et cum jam arripissent iter, 4. Dixit præfecto domus suæ: Surge, persejere eos, et dices: 5. Quare retribuistis mala pro bonis? Quare furati estis scyphum meum argenteum? Nonne hic est e quo bibit dominus meus? Ipse autem auguratur in eo. Male acta sunt ea quæ fecistis. Postquam autem invenit eos, inquit, dicit eis: Quare benefactori mala rependistis? quare malitiam vestram eousque extendistis? ut ad eum quoque pertingeret qui erga vos tantam ostendit benignitatem? quare non reveriti estis viri erga vos magnanimitatem? Quæ hæc tanta malitia? quæ insania qua insavitis? Nescitis quod hoc sit vas, in quo dominus meus auguratur? Malum est hoc opus vestrum, perniciosum propositum, venia indignus conatus, magna audacia, et omnem transcendens malitiam. 7. Illi autem dixerunt: Quare loquitur dominus juxta verba hæc? Quare, inquit, objicis nobis hoc crimen, a quo omnino sumus immunes? Absit ut servi tui secundum verbum hoc faciant? absit a nobis ut tale quid unquam attentionemus. Nam qui pecuniam duplicem attulimus, quo pacto furaremur argentum vel aurum? Quod si hoc putas, 9. Apud quem inventum fuerit vas quod inquiris, ille quidem moriatur, ut qui tale fecerit opus; nos autem servi erimus. Conscientiæ bona fiducia eos ad tam fidenter loquendum inducebat. 10. Ille autem, inquit, dixit:

(a) Hoc est, existimabant fratres Josephi, nescientes se cum Josepho esse, ejus jussu Benjamin utpote adhuc puero plura dari, quoniam solentis pueris plusquam aliis ad blandiri.

Et nunc, sicut dixistis, erit. Apud quem inventum fuerit poculum, hic solus meus servus erit, vos autem dimittimini. Et cum hæc dixissent, permiserunt ei ut scrutinium faceret. 12. Et scrutatus est, initio a seniore facto, donec veniret ad Benjamin, et illius aperto sacco, invenit poculum. Hoc tenebris offudit eorum mentem: 13. Et diruperunt, inquit, vestimenta sua: et imposuerunt jumentis iterum saccos, et reversi sunt in civitatem. 14. Et ingressus Judas, et fratres sui ad Joseph, ceciderunt coram eo super terram. Vide quoties adorationem faciunt. 15. Dixit autem eis Joseph: Quare hoc fecistis? Nesciebatis quod augurando in hoc auguror? 16. Dixit autem, inquit, Judas: Quid contradicemus, vel quid loquimur domino, vel quomodo justificabimur? Deus autem invenit iniquitiam servorum tuorum. Iterum revocant sibi in memoriam ea quæ olim contra illum fecerunt. Ecce sumus servi domino nostro et nos et ille apud quem inventum est poculum. Jam magnam declarant benevolentiam, et seipsos cum fratre in servitutem subjiciunt. 17. Dixit autem Joseph: Absit ut hoc faciam. Homo apud quem inventum fuerit poculum, ille erit meus servus, vos autem ascendite cum saluta ad patrem vestrum.

6. Vide quomodo id quo timebat pater, hoc eis contingit: et in tam magnam devenerunt turbationem, ut quid facerent nescirent. 18. *Appropinquavit autem Judas, inquit, et dixit.* Quia ipse erat ille qui et a patre eum acceperat, et dixerat: *Nisi reduxero eum ad te, ero tibi peccato obnoxius omnibus diebus:* idcirco et propior factus diligenter narrat ei omnia, ut in commiserationem eo adducto, libertatem puero conciliaret. 18. *Appropinquavit enim, inquit, ei Judas, et dixit: Oro, domine, loquatur servus tuus.* Attende quomodo per omnia ut domino servus loquitur; et in memoria habe somnia manipulorum, propter quæ majorem erga eum invidiam acuerant, et obstupescere solertem Dei sapientiam, quomodo tantis obstaculis in medio positis, omnia opere sunt impleta. *Loquatur, inquit, servus tuus coram te, et ne irascaris servo tuo, domine.* 19. *Tu interrogasti servos tuos, dicens: Habetisne fratrem vel patrem? 20. et diximus domino: Est nobis pater senex, et filium senectutis juvenem habet, et frater ejus mortuus est.* Cogita hic quomodo se habuerit Joseph hæc audiens. *Ille solus relictus est matri suæ; pater autem eum diligit.* Quare autem et hic mentitur, sic dicens: *Frater ejus mortuus est?* Atqui eum negotiatoribus vendiderant. Verum quia sic patri persuaserunt, quasi occisus esset, et a bestiis devoratus: alioquin etiam putaverunt eum non ferentem barbarorum servitutem, jam esse mortuum, et idcirco dicit: *Frater ejus mortuus est.* 21. *Dixisti autem servis tuis: Deducite eum ad me, et curam habebo ipsius.* 23. *Et dixisti: Nisi descendat frater vester vobiscum, non apponetis ut videatis faciem meam.* 24. *Factum est autem teniquando ascendimus ad servum tuum patrem nostrum, annuntiavimus ei verba domini.* 25. *Dixit autem pater noster nobis: Ite iterum, emite nobis pauca cibaria.* 26. *Nos autem diximus ei: Non poterimus descendere, nisi*

frater noster descendat nobiscum. 27. *Dixit autem servus tuus pater noster: Vos acitis, quod duos peperit mihi visor,* 28. *et egressus est unus a me, et dixistis, quod a bestia sit devoratus.* Considera quomodo per excusationem Judæ Joseph omnia diligenter didicerit quæ post suam venditionem egerint domi, et qualia patri de se narraverint. 29. *Nunc igitur, inquit, si et hunc tuleritis, et acciderit ei languor in via, deducetis senectutem meam cum mærore ad inferos.* Ita ergo patre nostro erga puerum affecto, quomodo poterimus faciem ejus videre, puero non existente nobiscum? 30. *Pendet enim anima ejus ex hujus anima.* 31. *Et deducet servi tui senectutem patris nostri servi tui cum mærore ad infernum.* Servus enim tuus accepit puerum a patre suo dicens: *Nisi ipsum ad te reduxero, peccato obnoxius ero tibi omnibus diebus.* Has promissiones feci patri, ut puerum possim adducere, et eam implere quæ tu jusseras, monstrareque quam vere dixerimus, et nullum mendacium a nobis esse prolatum. 33. *Nunc igitur manebo servus pro puero, famulus domini; puer autem ascendat cum fratribus.* 34. *Quomodo enim ascendemus ad patrem, cum non sit nobiscum puer? Et ne videam mala, quæ invenient patrem meum.* Hæc Josephum animo commoverunt, et satis ei demonstrarunt illos et patrem digne colere, et fratrem multum amare. 1. *Et non ultra potuit ferre, neque tolerare adstantes sibi, sed repulsis omnibus solus inter eos relictus,* 2. *missa voce cum fletu, notum se fecit fratribus. Et hac innotuit in toto regno, in domo Pharaonis.* 3. *Et dicit fratribus suis: Ego sum Joseph. Vivite adhuc pater meus (Cap. 45)?* Admirari hic subit et beati hujus constantiam tantam, et quod lucusque simulationem sustinuerit, et quod quis esset non declaraverit: atque vehementer obstupesco, quomodo illi potuerint stare, vel os postea aperire, quomodo non avolarit ab eis anima, quomodo eorum mens tota non obstupuerit, quomodo non se abdiderint intra terram. *Et non potuerunt, inquit, fratres ejus respondere ei: turbati enim erant.* Merito: cogitantes quomodo eum tractaverant, et qualis ipse erga illos fuerat: et cogitantes gloriam in qua constitutus erat, de sua salute propemodum anxii erant. Propterea volens eos animare, 4. *Appropinquate, inquit, ad me.* Ne amoveamini vos: ne cogitetis vos proprio consilio hæc contra me egisse. Ista non tam vestræ erga me adscribenda sunt iniquitati, quam divinæ sapientiæ et ineffabili misericordiæ: ut luc adveniens, nunc tempestive et vobis et toti huic regioni possem suppeditare alimenta. *Et dixit: Ego sum Joseph frater vester, quem vendidistis in Ægyptum.* 5. *Nunc igitur ne doleatis.* Ne vos, inquit, hoc conturbet; ne asperum vobis videatur quod factum est. Dei enim dispensatione contigerunt hæc. *Deus enim me misit in vitam ante vos.* 6. *Nam hic secundus annus famis super terram, et adhuc restant quinque anni, in quibus non erit aratio, neque messis.* 7. *Misit enim me Deus ante vos, ut relinquerentur vobis reliquæ super terram.* 8. *Nunc igitur non vos me misistis huc, sed Deus.*

7. Vide quomodo semel et iterum et tertio consolatur illos, dicens se non ipsis adscribere causam sui

ὄμεις δὲ ἀπολυθήσθε. Καὶ ταῦτα εἰπόντες ἐπέτρεπον αὐτῷ τὴν ἔρευναν ποιήσασθαι. Καὶ ἡραῦρα ἀπὸ τοῦ προσκυτέρου ἀρξάμενος, ὡς ἤλθεν εἰς τὸν Βενιαμίν. Καὶ τὸν ἔκλεινον μάρσιππον ἀνοίξας ἐδίρσκει τὸ κόνδυ. Τοῦτο ἐσκέυεν αὐτῶν τὸν λογισμὸν. Καὶ διέβρῆξαν, φησί, τὰ ἰμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπέθηκον πάλιν τοὺς μάρσιππους αὐτῶν, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πλίνθιν. Καὶ εἰσελθὼν ὁ Ἰούδας, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἔκαστον ἐναντίον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν. Ὅρα ποσάκις τὴν προσκυνῶνται. Εἶπε δὲ αὐτοῖς Ἰωσήφ· Τί τοῦτο πεποιήκατε; Οὐκ οἴδατε ὅτι οἰωνισμῷ οἰωνίζομαι ἐν αὐτῷ; Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἰούδας· Τί ἀντερούμεν, ἢ τί λαλήσομεν τῷ κυρίῳ, ἢ τί δικαιώσωμεν; Ὁ δὲ θεὸς εὖρε τὴν ἀδικίαν τῶν παιδῶν σου. Πάλιν αὐτοὺς ἀναμνησχοῦσι τῶν ἡδῆ εἰς αὐτὸν ὑπ' αὐτῶν γεγενημένων. Ἰδοὺ ἔσμεν οἰκέται τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ ἡμεῖς, καὶ παρ' ᾧ εὐρέθη τὸ κόνδυ. Τέως πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ αὐτοὺς ἅμα τῷ ἀδελφῷ τῇ δουλείᾳ ὑποτάττουσιν. Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἰωσήφ· Μὴ μοι γένοιτο ποιῆσαι τοῦτο. Ὁ ἄνθρωπος, παρ' ᾧ εὐρέθη τὸ κόνδυ, αὐτὸς ἔσται μου παῖς, ὡμείς δὲ ἀνάβητε μετὰ σωτηρίας πρὸς τὸν πατέρα ὑμῶν.

ζ'. Ὅρα πῶς, ὅπερ ἐδοξίκει ὁ πατήρ, τοῦτο αὐτοῖς συμβέβηκε· καὶ θόρυβον ὑπομένουσι καὶ ταραχὴν, οὐκ εἰδότες ὅ τι καὶ πράξουσιν. Ἐγγίσας δὲ, φησὶν, Ἰούδας εἶπεν· Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ πατὴρ τοῦ πατρὸς αὐτῶν δεξάμενος καὶ εἰπόν· Ἐάν μὴ ἀγάγω αὐτὸν πρὸς σέ, ἔσομαι ἡμαρτηκῶς ἐναντίον σου πάσας τὰς ἡμέρας· διὰ τοῦτο πλησίον γεγονῶς διηγείται ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας αὐτῷ, ἵνα εἰς συμπάθειαν αὐτὸν ἐφελκυσάμενος παρασκευάσῃ ἀφαιρῆναι τὸν παῖδα. Ἐγγίσας γὰρ αὐτῷ Ἰούδας εἶπε· Δόμοι, κίριε, λαλήσῃται ὁ παῖς σου. Σκόπει πῶς δι' ἡμῶν ὡς δεσπότη βούλος διαλέγεται· καὶ μνημόνευέ μοι τῶν ὄνειράτων τῶν δραγμάτων, ἐξ ὧν καὶ μελίζονα τὸν κατ' αὐτοῦ φόβον ἠκόνησαν, καὶ ἐκπλήττου τὴν εὐρηχάμον τοῦ θεοῦ σοφίαν, ὅπως τοσοῦτον κωλυμάτων ἐν μέσῳ γενομένων εἰς ἔργον ἅπαντα ἐξῆε. Λαλήσῃται, φησὶν, ὁ παῖς σου ἐναντίον σου, καὶ μὴ θυμωθῆς τῷ παιδί σου, κύριε. Σὺ ἠρώτησας τοὺς παῖδάς σου, λέγων· Εἰ ἔχετε πατέρα, ἢ ἀδελφόν; Καὶ εἶπαμεν τῷ κυρίῳ· Ἐστὶν ἡμῖν πατήρ προσκυτέρος καὶ παῖδον γῆρας νεώτερον [617] αὐτῷ, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανεν. Ἐννοεῖ μοι ἐνταῦθα, τίς ἦν ταῦτα ἀκούων ὁ Ἰωσήφ. Ἀνδρὸς δὲ μόνος ὑπολέλειπται τῇ μητρὶ αὐτοῦ· ὁ δὲ πατήρ αὐτὸν ἠγάπησε. Τίνος ἕνεκεν καὶ ἐνταῦθα ψεύδεται οὕτω λέγων, ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανεν, καίτοι τοῖς ἐμπόροις αὐτὸν ἀπέδοντο; Ἄλλ' ἐπειδὴ οὕτω τὸν πατέρα διέθηκον^a, ὡς ἀναιρεθέντος αὐτοῦ καὶ ὑπὸ θηρίων βρωθέντος, ἄλλως δὲ καὶ ἐνόμισαν οὐ φέροντα τὴν βουλήν τὴν παρὰ τοῖς βαρβάροις ἤδη τεθηκέναι· διὰ τοῦτο φησὶ· Καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανεν. Εἰπάς δὲ τοῖς παισὶ σου· Καταγάργετε αὐτὸν πρὸς με, καὶ ἐκταλεῖμαι αὐτοῦ. Καὶ εἶπας· Ἐάν μὴ καταβῆ ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν μεθ' ὑμῶν, οὐ προσθήσθε ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου. Ἐγένετο δὲ ἤρῃκα ἀνέβημεν πρὸς τὸν πατέρα σου, πατέρα δὲ ἡμῶν, ἀτηγητέλαμεν αὐτῷ τὰ ῥήματα τοῦ κυρίου. Εἶπε δὲ ὁ πατήρ ἡμῶν ἡμῖν· Βασίσατε πάλιν, ἀγοράσατε ἡμῖν μικρὰ βρώματα. Ἡμεῖς δὲ εἶπαμεν αὐτῷ· Οὐ δύνησόμεθα καθάβηαι, ἐάν μὴ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν καθάβῃ μεθ' ἡμῶν. Εἶπε δὲ ὁ παῖς σου ὁ πατήρ ἡμῶν· Ὑμεῖς γινώσκετε, ὅτι δύο ἔτεκέ μοι ἡ γυνὴ, καὶ ἐξῆλθεν ὁ εἰς ἀπ' ἐμοῦ, καὶ εἶπατε ὅτι θηριώ-

^a Septem mss. οὕτως τῷ πατρὶ διέθηκον.

ὄρωτος γέγονε. Σκόπει πῶς διὰ τῆς ἀπολογίας τοῦ Ἰούδα πάντα μετὰ ἀκριβείας μαρθάνει ὁ Ἰωσήφ τὰ μετὰ τὴν αὐτοῦ πράξιν ἐν τῇ οἰκίᾳ γεγονότα, καὶ ὅπως τὸν πατέρα διέθηκον, καὶ τίνα περὶ αὐτοῦ εἰρήκασι. Νῦν οὖν, ἐάν καὶ τοῦτον λάβητε, καὶ συμβῆ αὐτῷ μαλακία ἐν τῇ ὁδῷ, κατὰξέτέ μου τὸ γῆρας μετὰ λύπης εἰς ἄδου. Οὕτω τοῖνον τοῦ πατρὸς ἡμῶν διακειμένου πρὸς τὸ παιδάριον, πῶς δύνησόμεθα ἰδεῖν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, τοῦ παιδαρίου μὴ θντος μεθ' ἡμῶν; Ἐκκρέμαται γὰρ αὐτοῦ ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς τούτου ψυχῆς. Καὶ κατὰξουσιν οἱ παῖδες σου τὸ γῆρας τοῦ παιδὸς σου πατρὸς ἡμῶν μετὰ λύπης εἰς ἄδου. Ὅ γὰρ παῖς σου ἐκδέδεκται τὸ παιδάριον παρὰ τοῦ πατρὸς, λέγων· Ἐάν μὴ ἀγάγω αὐτὸ πρὸς σέ, ἡμαρτηκῶς ἔσομαι ἐναντίον σου πάσας τὰς ἡμέρας. Ταῦτα τὰς ὑποσχέσεις^b ἐποίησάμην πρὸς τὸν πατέρα ὑπὲρ τοῦ καὶ τὸν παῖδα διυθηθῆναι ἀγαγεῖν, καὶ πληρῶσαι τὰ σοι δόξαντα, καὶ δεῖξαι ὡς ἀληθῶς εἰρήκαμεν, καὶ οὐδὲν ψεύδος τῶν παρ' ἡμῶν λεχθέντων. Νῦν οὖν παραμενῶ παῖς ἀρετῆ τοῦ παιδὸς, οἰκέτης τοῦ κυρίου· τὸ δὲ παιδάριον, ἀναβήτω μετὰ τῶν ἀδελφῶν. Πῶς γὰρ ἀναβήσομεν πρὸς τὸν πατέρα, τοῦ παιδαρίου μὴ ἔτος μεθ' ἡμῶν; Ἴνα μὴ ἰδῶ τὰ κακὰ, ἃ εὐρήσει τὸν πατέρα μου. Συνέχεε ταῦτα τὸν Ἰωσήφ, καὶ ἰκανὴν αὐτῷ παρέσχεν ἀπόδειξιν καὶ τῆς εἰς τὸν πατέρα τιμῆς, καὶ τῆς περὶ τὸν ἀδελφὸν φιλοστοργίας. Καὶ οὐκέτι ἠδύνατο φέρειν, οὐδὲ ἀνέχεσθαι τῶν παρεστηκότων αὐτῷ, ἀλλὰ πάντας ἀπωσάμενος, καὶ μόνος μεταξὺ αὐτῶν ἀπολειφθεὶς, ἀφελὲς φωνῆ μετὰ κλαυθμοῦ ἀναγρωρίζεται τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ τοῦτο γνωστὸν ἐγένετο ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ, καὶ εἰς τὸν οἶκον Φαραῶ. Καὶ φησὶ πρὸς τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ· Ἐγὼ εἰμι Ἰωσήφ. Ἐτι ὁ πατήρ μου ζῆ; Θαυμάσαι μοι ἔπεισιν ἐνταῦθα καὶ τὸ μακαριον τοῦτου τὴν τοσαύτην εὐτοσίαν, καὶ ὅτι ἤνεγκε μέχρι τοῦτου σχηματίζασθαι, καὶ μὴ γνωρίσαι τὰ καθ' ἑαυτὸν, κάκεινους μάλιστα ἐκπλαγῆναι, [618] ὅπως ἠδυνήθησαν στήναι καὶ διᾶραι λοιπὸν τὸ στόμα, πῶς οὐκ ἀπέπητ ἀπ' αὐτῶν ἡ ψυχὴ, πῶς οὐκ ἐξέστη αὐτῶν ἡ διάνοις, πῶς οὐ κατέδυσαν εἰς τὴν γῆν. Οὐκ ἠδύνατο, φησὶν, οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἀποκριθῆναι αὐτῷ· ἐταράχθησαν γάρ. Εἰκότως· ἐννοοῦντες τίνα μὲν αὐτὸν αὐτοὶ διέθηκον, οἷος δὲ αὐτὸς περὶ αὐτοῦς γέγονε, καὶ λογιζόμενοι τὴν περιφάνειαν ἐν ἧ καθειστήκει, περὶ αὐτῆς, ὡς εἶπεν, τῆς σωτηρίας ἠγνώκων. Διὰ τοῦτο βουλόμενος αὐτοὺς παραθαρῆναι, φησὶν· Ἐγγίσατε πρὸς με. Μὴ μακρῶντες ἑαυτοὺς· μὴ νομίζετε, φησὶν, οἰκέτῃ γινώμη τὰ κατ' ἐμὲ ὑμᾶς πεπραχθαι. Οὐ τοσοῦτον τῆς ὑμετέρας ἐγένετο περὶ ἐμὲ πονηρίας, ὅσον τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας, καὶ τῆς ἀπάτου φιλανθρωπίας, ἵνα ἐνταῦθα παραγενόμενος, νῦν ἐν καιρῷ καὶ ὑμῖν τὰ πρὸς διατροφήν χορηγήσαι δύνηθω, καὶ πάσῃ τῇ χώρῃ. Καὶ εἶπε, φησὶν, Ἐγὼ εἰμι Ἰωσήφ ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν, ὃν ἀπέδοσθε εἰς Αἴγυπτον. Νῦν οὖν μὴ λυπείσθε. Μὴ ὑμᾶς, φησὶν, τοῦτο ταραττέτω, μηδὲ σκληρὸν ὑμῖν λογισθῆ τὸ γεγενημένον. Θεοῦ γὰρ οἰκονομία τὰ γινόμενα. Εἰς γὰρ ζωὴν ἀπέστειλέ με ὁ θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ δεύτερον ἔτος λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐτι λοιπὸν ἔντε ἔτη, ἐν οἷς οὐκ ἔσται ἀροτρίασις, οὐδὲ ἀμηγός. Ἀπέστειλε γάρ με ὁ θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν, ὑπολείπεσθαι ὑμῖν κατάλειμμα ἐπὶ τῆς γῆς. Νῦν οὖν οὐκ ὑμεῖς με ἀπεστάλλατε ὡδε, ἀλλ' ὁ θεός.

ζ'. Ὅρα πῶς καὶ ἅπαξ καὶ δευτέρον καὶ τρίτον παραμυθεῖται αὐτοὺς, λέγων μὴ αὐτοῖς αὐτὸν ἐπιγράφειν

^b Savil. et quatuor mss. ἐπὶ οὖν ταῦτας τὰς ὑποσχ.

^c Aliquot mss. σκληρὸν ὑμῖν ἐπιγράφειν τὸ.

τὴν αἰτίαν, καὶ τὴν εἰς Αἴγυπτον αὐτοῦ κάθοδον, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τοῦτο πεποιηκέναι, ὥστε εἰς ταύτην αὐτὸν εἰσελθεῖν τὴν περιφάνειαν. Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἀπέστειλέ με, καὶ ἐποίησέ με ὡς πατέρα Φαραῶ, καὶ κύριον παντὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἀρχοντα πάσης τῆς Αἰγύπτου. Ἐκείνη, φησὶν, ἡ δουλεία ταύτην μοι τὴν ἀρχὴν προεξένησεν, ἐκείνη ἢ πρῶσις εἰς ταύτην με τὴν περιφάνειαν ἤγαγεν, ἐκείνη ἢ θλίψις ταύτης μοι τῆς εὐδοκίμησεως ὑπόθεσις γέγονεν, ἐκείνος ὁ φθόνος ταύτην μοι τὴν δόξαν ἔτεκε. Ταῦτα μὴ μόνον ἀκούωμεν, ἀλλὰ καὶ μιμώμεθα, καὶ οὕτω τοὺς κακῶς ἡμᾶς διατιθέντας παραμιθώμεθα, ἄλλοτριούντες ἀπ' αὐτῶν τὰ καθ' ἡμῶν γινόμενα, καὶ μετὰ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ἅπαντα φέροντες, καθάπερ ὁ θαυμασιος οὗτος. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ἐπέσιθιτε παρ' ἐμοῦ, ὅτι οὐχ ὁμῖν ἐπιγράφω τὰ εἰς ἐμὲ παρ' ὁμῶν γεγενημένα, ἀλλ' ὁμᾶς μὲν ἀπαλλάττω τῶν ἐγκλημάτων, τῷ δὲ Θεῷ τὸ πᾶν λογιζομαι, τῷ ἐκείνα πάντα οικονομήσαντι, ἵνα μοι τὸ τῆς παρουσίας δόξης προσγένηται. *Σπύσαντες οὖν ἀνάβητε πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ εἰπατε αὐτῷ· Τὰδε λέγει ὁ υἱὸς σου Ἰωσήφ· Ἐποίησέ με ὁ Θεὸς κύριον πάσης τῆς Αἰγύπτου. Κατάβηθι οὖν πρὸς με, καὶ μὴ ἀναμίσγῃς καὶ κατοικήσεις ἐν γῆ Γεσέμ, καὶ ἐσθ' ἐγγὺς μου σὺ, καὶ οἱ υἱοί σου, καὶ οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν σου, καὶ τὰ πρόβατα, καὶ οἱ βόες, καὶ ὅσα σοὶ ἔστι, καὶ ἐκθρήψω σε (ἐτι γὰρ πέντε ἐτη λυμὸς), ἵνα μὴ ἐκτριβῆς σὺ, καὶ οἱ υἱοί σου, καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντά σου. Ἰδοὺ ὁ ὀφθαλμοὶ ὁμῶν βλάπτουσι, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ Βενιαμὴν τοῦ ἀδελφοῦ μου, [619] ὅτι τὸ στόμα μου τὸ λαλοῦν πρὸς ὑμᾶς. Ἀπαγγείλατε τῷ πατρὶ μου πᾶσαν τὴν δόξαν μου τὴν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὅσα εἶδετε, καὶ ταχύναντες καταγάγετε αὐτόν. Ταῦτα ἅπαντα διαλεχθεὶς, καὶ ἀρκούντως αὐτοὺς παραμυθησάμενος, καὶ ἐντειλόμενος εἰπεῖν τὰ παρ' αὐτοῦ τῷ πατρὶ, καὶ ταχέως αὐτὸν ἐπαναγαγεῖν, Ἐπίπεσῶν ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Βενιαμὴν ἐκλαυσεν (ἐκείνος γὰρ ἦν αὐτῷ ὁμομήτριος), κἀκεῖνος πάλιν ἐκλαυσεν ἐπ' αὐτῷ· καὶ κατεφίλησεν πάντας τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐκλαυσεν ἐπ' αὐτοῖς. Καὶ τότε μετὰ τὴν τοσαύτην διάλεξιν καὶ τὰ δάκρυα καὶ τὴν συμβουλήν, ἣν πρὸς αὐτοὺς ἐποίησατο, μόλις ἠδυνήθησαν λαλῆσαι πρὸς αὐτόν. Μετὰ ταῦτα γὰρ, φησὶν, ἐλάλησαν πρὸς αὐτόν. Ταῦτα δὲ διεδοκίμησεν εἰς τὸν οἶκον Φαραῶ, καὶ ἐχάρη, καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ. Ἐχαροποίησεν, φησὶ, πάντας ὁ ἀναγωγισμὸς τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τῷ Ἰωσήφ· Εἰπὸν τοῖς ἀδελφοῖς σου ὅτι· Τοῦτο ποιήσατε· γεμίσατε τὰ φορεῖα ὁμῶν σίτου, καὶ ἀπέλθετε. Καὶ ἀναλαβόντες τὸν πατέρα ὁμῶν ἦκατε πρὸς με, καὶ δώσω ὁμῖν πάντων τῶν ἀγαθῶν Αἰγύπτου· σὺ δὲ ἔντελαι ταῦτα, λαβεῖν αὐτοὺς ἀμάξας τοῖς πατρίσι καὶ ταῖς γυναῖξιν. Ὅρα καὶ τὸν βασιλεῖα, πῶς ἤδη φροντίζει περὶ τῆς τοῦ Ἰακώβ ἐκπαύσεως. Καὶ ἀναλαβόντες, φησὶ, τὸν πατέρα ὁμῶν παραγγέλλετε, καὶ μὴ φεισθησθε τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν σκευῶν ὁμῶν. Πάντα γὰρ τὰ ἀγαθὰ Αἰγύπτου ὁμῖν ἔσται. Ἐποίησαν δὲ οὕτως οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Ἔδωκε δὲ Ἰωσήφ αὐτοῖς ἀμάξας κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ βασιλέως· καὶ πᾶσι μὲν ἔδωκε δισσὰς στολὰς, τῷ δὲ Βενιαμὴν ἔδωκε τριακοσίους χρυσοῦς, καὶ πέντε ἐξαλλασσοῦσας στολὰς, καὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἀπέστειλεν ὁμοίως, καὶ δέκα θύους αἰροντας ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν Αἰγύπτου, καὶ δέκα ἡμῶνους αἰ-*

ροντας ἄρτους τῷ πατρὶ αὐτοῦ εἰς τὴν ὁδόν. Καὶ ταῦτα ἅπαντα δοὺς ἐξαπέστειλε τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐκορεύθησαν· καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Μὴ ὀργίζεσθε ἐν τῇ ὁδῷ. Ὅρα γνώμη φιλόσοφον. Οὐ μόνον αὐτὸς πᾶσαν αὐτοῖς ἀφήκε τὴν ὀργὴν, καὶ τῶν ἐγκλημάτων αὐτοῦ ἀπήλλαξεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς παραίνει, μὴ ὀργίζεσθαι κατὰ τὴν ὁδόν, μηδὲ ὑπὲρ τῶν γεγενημένων ἀλλήλους ἐγκαλεῖν. Εἰ γὰρ ἦν ἵκα εἰστέκισαν πρῶν ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ, ἔλεγον πρὸς ἑαυτοὺς· Ναί, ἐν ἀμαρτίαις ἐσμέν περὶ τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὅτι ὑπερείδομεν αὐτὸν τὴν θλίψιν· καὶ ἐπιστάς ὁ Ρουβὴν ἔλεγεν· Οὐκ εἶπον ὁμῖν· Μὴ ἀδικήσητε τὸ παιδάριον, καὶ οὐκ εἰσηκούσατέ μου; πολλῷ μᾶλλον εἰκὸς ἦν αὐτὸν κατεξανίστασθαι αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο καταστέλλων αὐτῶν τὸν θυμὸν, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν, φησὶ· Μὴ ὀργίζεσθε ἐν τῇ ὁδῷ· ἀλλ' ἐνοήσαντες ὅτι οὐδεμίαν ὁμῖν αἰτίαν ἐπήγαγον ὑπὲρ τῶν εἰς ἐμὲ γεγενημένων, καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους εὐνοικῶς διατέθητε.

Τίς ἂν κατ' ἀξίαν τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου τούτου θαυμάσειεν, ὅς τὴν ἐν τῇ Καινῇ φιλοσοφίᾳ μετὰ πολλῆς τῆς θαψιλείας ἀπεπλήρωσε· καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς παραινεῖ λέγων τοῖς ἀποστόλοις· Ἀγαπήτε τοὺς ἐχθροὺς ὁμῶν, εὐχέσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιθροαζόντων ὑμᾶς, τοῦτο [620] οὗτος καὶ πολλῷ πλέον ἐποίησεν; Οὐδὲ γὰρ μόνον τοσαύτην ἀγάπην ἐπεδείξατο περὶ τοὺς ἀνελόντας αὐτόν, τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἤκον, ἀλλὰ πάντα ποιεῖ, ὥστε διδάξαι αὐτοὺς, ὅτι οὐδὲ ἡμαρτόν τι εἰς αὐτόν. Ἡ φιλοσοφία ὑπερβολῆ ἢ εὐγνωμοσύνης ἐπίτασις, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης θαψιλεία! Μὴ γὰρ ὁμῖς, φησὶν, εἰς ἐμὲ ταῦτα διεπράξασθε; Ἡ τοῦ Θεοῦ περὶ ἐμὲ κηδεμονία ταῦτα γενέσθαι συνεχώρησεν, ἵνα καὶ ἐμοὶ τῶν ὀνειράτων τὴν ἔκδοσιν παράσχῃται, καὶ ὁμῖν ἀρκούσα σωτηρία ὑπόθεσις γένομαι. Τὸ ἐν θλίψεσιν οὖν, ἢ πειρασμοῖς γενέσθαι, πολλῆς τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ κηδεμονίας καὶ προνοίας ἐστὶ τεκμήριον. Μὴ τοίνυν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἀνεσιν καὶ τὴν ἀδειαν ἐπιζητῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀνέσει τυγχάνοντες, καὶ ἐν θλίψεσι γινόμενοι, ὁμοίως τὴν εὐχαριστίαν ἀναπέμπωμεν τῷ Θεῷ, ἵνα τὴν εὐγνωμοσύνην θεασάμενος, θαψιλεστέραν τὴν περὶ ἡμᾶς ἐπιδείξηται κηδεμονίαν· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΞ΄.

Καὶ ἀνέβησαν, φησὶν, ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἦλθον εἰς τὴν Χαναανὰ πρὸς Ἰακώβ τὸν πατέρα αὐτῶν, καὶ ἀτήγγειλαν αὐτῷ, λέγοντες, ὅτι Ὁ υἱὸς σου Ἰωσήφ ζῆ, καὶ αὐτὸς ἀρχεὶ πάσης τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἐξίστη Ἰακώβ τῇ διανοίᾳ· οὐ γὰρ ἐπίστευσεν αὐτοῖς.

α'. Εἶβετε ἐκ τῶν χθῆς ἡμῖν εἰρημένον τοῦ Ἰωσήφ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀρετὴν ἀνεξικακίαν ἣν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ ἀδελφοῦ ἐπεδείξατο, οὐ μόνον ὁμῖν μνήμην τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων ποιησάμενος, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς μέλλουσιν ἐπανιέναι πρὸς τὸν πατέρα, τοῦτο αὐτὸ παραίνεσας καὶ συμβουλήν εἰσαγαγών, ὥστε μὴ ἀλλήλους αἰτιδίσθαι ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν αὐτοῖς εἰρηασμένων, ἀλλὰ πᾶσαν ὀργὴν ἀπελάσαντας μετὰ ὁμονοίας τὴν ὁδοπορίαν ποιέσθαι. Ἀναγκαῖον δὲ λοιπὸν σήμερον τὰ ἐξῆς ἀποπληρῶσαι, ἵνα ἴδωμεν καὶ τὴν τούτων ἐπάνοδον τὴν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τοῦ Ἰακώβ τὴν εἰς Αἴγυπτον κάθοδον· καὶ ὅπως αὐτὸν

* Aliquot mss. λογίζομαι, τῷ διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος δόξαν μοι προσγνωμένην ἐκείνα πάντα συγχωρήσαντι. Σπύσαντες οὖν. ὁ ἐδεβatur αὐτοῦ. Rescriptimus suu, quod coniecerat Montf. et Cotel. et marg. Savil. Edit.

c Sic maxima pars mss. Editi περασμοῖς περιπέρεσθαι, quæ lectio vitiosa fuit, ut recte suspicatus est Savil.

ingressus in Ægyptum, sed Deum hoc fecisse, ut ipse in hanc veniret gloriam. *Deus, inquit, misit me, et fecit me quasi patrem Pharaonis, et dominum totius domus illius, et principem totius Ægypti.* Illa, inquit, servitus hunc principatum mihi conciliavit, illa venditio in hanc me gloriam evexit, illa afflictio hujus mihi honoris occasio fuit, illa invidia, hanc mihi claritatem peperit. Hæc nos non solum audiamus, sed et imitemur: et ita solemus eos qui nos afflixere, non impunitas eis quæ in nos admiserunt, et omnia cum magna ferentes benevolentia, sicut ille vir admirandus. Igitur, inquit, cum persuasum vobis fecerim, me non vobis adscribere ea quæ contra me a vobis facta sunt, sed quod liberem vos criminibus: Deo autem totum tribuam, qui illa ita dispensavit ut præsentem gloriam sic acquirerem: 9. *Ideo festinantes ascendite ad patrem meum, et dicite ei: Hæc dicit filius tuus Joseph: Fecit me Deus dominum totius terræ Ægypti. Descende ad me, et ne differas; 10. et habitabis in terra Gesem, et eris apud me tu, et filii tui, et filii filiorum tuorum, et oves, et boves, et quæcumque habes, 11. et alam te (adhuc enim quinque annis fames), ut non delearis tu, et filii tui, et omnis substantia tua. 12. Ecce oculi vestri vident, et oculi Benjamin fratris vestri, quod ore meo vobis loquor. Annuntiate patri meo omnem gloriam meam quæ est in Ægypto, et quæcumque vidistis, et festinantes deducite eum.* Postquam hæc omnia dixit, et satis eos consolatus est, mandatumque dedit ut de rebus et statu suo patrem certiorum redderent, statimque adducerent, 14. *Cecidit in collum Benjamin fratris sui, et flevit (is namque erat uterinus frater), et ille vicissim flevit super eo; et osculatus est omnes fratres suos, et flevit super eos.* Denique post tantum colloquium et lacrymas, et consolationem, et consilium quod eis dedit, vix potuerunt cum eo loqui. 15. *Post hæc enim, inquit, loquebantur ei. 16. Hæc autem omnia divulgata sunt, et celebrata in domo Pharaonis, et gavisus est, et omnes qui in domo ejus. Exhibaravit, inquit, omnes agnitio fratrum Joseph. 17. Et dixit, inquit, rex Joseph: Dic fratribus tuis: Hoc facite: implete vehicula vestra frumento, et abite. 18. Et assumpto patre vestro redite ad me, et dabo vobis de omnibus bonis Ægypti: 19. tu autem manda, ut accipiant plaustra pueris et uxoribus. Vide et regem, quomodo jam curam agit de reditu Jacob (a). Et assumpto, inquit, patre vestro venite, 20. et ne parcatis oculis de vasis vestris. Omnia enim bona Ægypti vestra erunt. 21. Fecerunt autem sic filii Israël. Dedit autem Joseph eis currus, juxta mandatum regis; 22. et omnibus quidem dedit binas violas, Benjamin autem dedit trecentos aureos, et quinque violas vitatorias, 23. et patri suo misit similiter et decem asinos ferentes de bonis Ægypti, et decem mulas ferentes panes patri suo in viam. 24. Quibus omnibus datis, misit fratres suos, et*

(a) Sic omnes cum Editi, tum Manuscripti. At quorum hic reditus Jacobi in Ægyptum, qui numquam Ægyptum viderat? An hic vox Græca, *ἐπιστάτης*, quæ *reditu*, interpretata est, posita fuerit pro, *ἀδελφός*, vel potius, *καθηδόν*, quæ voces jam non, *reditum*, sed, *descensum*, significarent? Et hic sensus quadraret, quandoquidem qui ex Judæa in Ægyptum pergit, descendere ut plurimum dicuntur.

profecti sunt: dixitque eis: Ne irascamini in via. Vide mentem moribus optimis præditam. Non solum ipse dimisit iram, et a criminibus liberavit, sed et ipsos admonet, ne irascantur in via, neque sese mutuo de factis accuset. Nam si nuper cum steterant ante Joseph, dicebant inter se, Merito: in peccatis enim sumus propter fratrem nostrum, quia despeximus ejus afflictionem (Gen. 42. 21. 22); et exurgens Ruben dicebat: Nonne dixi vobis, ne injuria afficiatis puerum, et non exaudistis me? multo magis verisimile erat, illum in via cum aliis rixaturum esse. Propterea comprimens eorum iram et contentionem mutuam, dicit: Ne irascamini in via; sed cogitantes quod ego non habuerim pro crimine quæ in me admisistis, ipsi etiam vos benevolentia vicissim prosequamini.

Moralis exhortatio. — Quis pro dignitate admiraretur justi viri hujus virtutem, qui novæ legis philosophiam magna adimplevit diligentia; atque id quod Christus admonet discipulos, *Diligite inimicos vestros, orate pro persequentibus vos (Matth. 5. 44)*, hoc ille et multo magis fecit? Neque enim solum tantam exhibuit caritatem erga eos qui se, quantum in eis erat, occiderant; sed omnia facit, ut demonstret nihil eos in se peccati admisisse. O philosophiæ excellentiam! o ingentem probitatem, et dilectionis Dei magnitudinem! Non vos, inquit, hæc mihi fecistis; sed Dei erga me providentia hæc fieri permisit, ut mihi summiorum eventus concedatur, et vobis salutis causa esse possim. Ita ut in afflictionibus et in tentationibus esse, si sobrii simus, divinæ sit erga nos providentiæ et benevolentis signum. Ne igitur in omnibus prosperitatem et affluentiam inquiramus, sed et sive in prosperitate simus, sive in adversitate, similiter gratias offeramus Domino, ut visa grata mente nostra, largiorem suam erga nos declaret providentiam: quæ nobis omnibus concedatur gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et sancto Spiritui sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXV.

Et ascenderunt, inquit, ex Ægypto, et venerunt in terram Chanaan ad Jacob patrem suum: et nuntiaverunt ei dicentes: Filius tuus Joseph vivit, et dominatur toti terræ Ægypti. Et obstupuit Jacob; non enim credidit eis (Gen. 45. 25. 26).

1. Vidistis ex his quæ heri dicta sunt, philosophiam Josephi, et inenarrabilem clementiam quam erga fratres suos exhibuit: nec solum nullam fecit memoriam eorum quæ in se admiserant, sed et reditos ad parentem admonuit, ipsisque consilium dedit ne inter se jurgentur super his quæ in ipsum admiserant, sed dimissa omni ira, pacifice ambulent. Operæ pretium est autem et jam quæ sequuntur recensere, ut videamus et horum ad patrem reditum, et descensum Jacob in Ægyptum: necnon quomodo restoruerit audiens ea quæ Joseph spectabant, atque, ut sic dicam, de senis juvenis redditus sit. Quis enim sermone complecti

posset voluptatem in qua tunc fuerit, cum disceret Joseph vivere, et in tanta dignitate constitutum esse? Inexpectata enim bona majorem voluptatem afferre solent. Quem enim putabat ante tot annos fuisse a bestis devoratum, ut intellexit tenere imperium totius Ægypti, quomodo non præ magnitudine gaudii mente excessit? Idem enim facere solet immodicum gaudium, quod ingens tristitia. Et videre licet multos effundere lacrymas præ gaudio immenso, alios etiam sæpe obstupescere, quando fieri vident ea quæ non expectaverant: et quos mortuos esse putabant, repente vivos vident¹. Sed ut manifestior fiat sermo noster, audiamus quæ lecta sunt. 25. *Et ascenderunt, inquit, ex Ægypto, et venerunt in terram Chanaan ad Jacob patrem suum, 26. et annuntiaverunt ei, dicentes: Filius tuus Joseph vivit, et ipse dominatur toti terræ Ægypti. Et excessit mente Jacob: non enim credidit eis.* Vides, id quod dicebam, incredibile ei visum esse quod de Joseph annuntiabatur, ita ut mente concuteretur, et quæ a fratribus flebant, deceptionem esse putaret? Qui enim tunc attulerant vestem sanguine hædi inquinatam, et patri persuaserant eum a bestis esse devoratum, nunc dicunt eum vivere, et dominari in tota Ægypto. Et turbata mente cogitabat apud se quomodo rationi esset hoc consentaneum: nam si verum est illud prius dictum, quomodo poterat credi? si autem hoc credendum et verum, illud necessario fuerit mendacium. Turbavit autem eum maxime, quod aliud a filiis antea audierat, et alia nunc ab eisdem disceret. Videntes igitur patris turbationem, et volentes ei pluribus argumentis persuadere, se verum dicere, 27. *Loquuti sunt ei omnia quæ a Joseph dicta erant, et quæcumque sibi mandaverat.* Et postea protulerunt plaustra, et dona quæ a Joseph missa erant, et vix tandem fecerunt fidem patri, non esse mendacia quæ a se dicerentur. Nam videns plaustra quæ missa erant, ut descenderet in Ægyptum, *Primum vigorem recepit,* inquit. Senex, decrepitus, terram spectans, alacritate animi confestim juvenescebat. Quid est, *Primum vigorem recepit?* Sicut ignis in lucerna, quando deficit olei alimonia, et jam exstinguitur, si parum quis olei infuderit, repente qui exstingui putabatur, clariorem emittit lucem: ita et senex ille præ tristitia jam exstingui videbatur. *Noluit enim, inquit, consolationem accipere, dicens: Descendam lugens in infernum (Gen. 37. 35).* Ubi autem cognovit vivere filium, et dominari in tota Ægypto, et vidit plaustra, *Primum vigorem recepit,* et juvenis ex senectute est. Deposuit mœroris nebulam, dispulsi cogitationem tempestatem, tranquillus postea fuit: hæc omnia dispensante Deo, ut justus tam multorum laborum consolationem inveniret, et particeps fieret felicitatis filii: et præterea ut somnium impleretur id quod ipse interpretatus erat, dicens: *Numquid veniemus ego et mater tua, et fratres tui, ut adoremus te (Gen. 37. 10)?* Et credidit dictis atque visis, 28. *Et dixit, inquit: Magna mihi erant, si adhuc vivit Joseph:*

¹ Quatuor Mss., *repente vident in magno splendore viventes.*

Uo igitur, et videbo eum priusquam moriar. Magna sunt mihi, inquit, et excedunt omnem cogitationem, et obscurant omnem humanam lætiam, Si adhuc filius meus Joseph vivit: ubo igitur et videbo eum. Festinemus igitur, ut ejus colloquio potiar, priusquam moriar. Nunc, inquit, nuntius ille erexit animum meum, et fugavit senectutis infirmitatem, et roboravit mentem. Quod si et cum eo colloqui contingat, perfectam lætiam assequutus moriar. Et nihil moratus justus itineri se commisit, festinans et urgens ut videret tam desideratum filium, utque ante tot annos mortuum, et, ut putabat, factum cibum bestiarum, videret nunc regem Ægypti. 1. *Et cum venisset ad puteum faramenti, preces, quibus gratias agebat, obtulit Domino, et sacrificavit sacrificium Deo patri sui Isaac (Caput 46).*

2. Hæc audientes, discamus quando quid facturi, vel negotium aliquod cæpturi, vel peregrinationem suscepturi sumus, ut precibus offeramus Domino sacrificium, et ejus adiutorium invocemus, et sic institutum aggrediamur, imitantes illorum justorum pietatem. *Sacrificavit sacrificium Deo patri sui Isaac: ut discas eum vestigia patris sui sequutum esse, et hoc in cultu divino declarasse, sicut Isaac. Et quia gratum suum affectum prius per gratiarum actionem ostendit, statim subsequuta sunt etiam ea quæ superni auxilli fuerunt. Nam quia videbat tantum itineris spatium, et cogitabat suam decrepitam ætatem, veritus ne morte præoccupatus, a colloquio et aspectu filii privaretur, precatur Dominum, ut tantam sibi vitæ mensuram concedat, ut perfecta voluptate fruatur. Sed vide quomodo bonus Dominus multis argumentis justum securum reddat. 2. Dixit enim Deus Israël in visione noctis: Jacob, Jacob; 3. ego sum Deus patrum tuorum; ne timeas descendere in Ægyptum. In magnam enim gentem faciam te illic. 4. Ego descendam tecum, et reducam te in finem, et Joseph imponet manus super oculos tuos. Vide quomodo ea quæ justus ille desiderabat, ea illi Deus polliceatur: Imo et multo majora. Liberalitate enim sua nostras petitiones transcendit, servans solitam suam misericordiam. Ne timeas, inquit, descendere in Ægyptum. Quoniam anxius erat ob vitæ longitudinem, ideo dicit: Ne respicias ad infirmitatem senectutis. In gentem enim magnam faciam te illic: et descendam tecum in Ægyptum. Ego te comitabor, et omnia tua prospera reddam. Adverte quomodo verba humilitati nostræ attemperet: *Descendam, inquit, tecum in Ægyptum.* Quid hoc beatus fuerit, quam Deum ipsum habere comitem itineris? Sequitur postea consolatio, qua plurimum indigebat senex: *Et Joseph, inquit, imponet manus super oculos tuos.* Ille dilectus tuus ipse te fovebit, et manus imponet super oculos tuos. Gaudens itaque, et totus securus iter arripe. Cogita hic, obsecro, quam jucundum fecerit iter justus, acceptis tam certis Dei promissionibus. 5. Surrexit enim, inquit, Jacob, et filii ejus: 6. et acceperunt omnem possessionem suam, et venerunt in Ægyptum. 7. In sexaginta sex annis descendit Jacob in Ægyptum: 27.*

ἀναβῆλαι πεποίηκε τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ γνωρισθέντα αὐτῷ, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, νέον ἐκ γέροντος αὐτὸν εἰργάσατο. Τίς γὰρ ἂν δυνήσκη τῷ λόγῳ παραστήσαι τὴν ἡδονήν, ἐν ἧ τότε γέγονε, πυθόμενος ζῆν τὸν Ἰωσήφ, καὶ ἐν τοσαύτῃ περιφανεῖα τυχάνειν; Ἰστε γὰρ μάλιστα, ὅτι τὰ ἀπροσδόκητα τῶν ἀγαθῶν πολλὴν ἐπίτασιν τῆς ἡδονῆς ἐνεργάζεσθαι πέφυκεν. Ὅν γὰρ ἐνόμιζε πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν κατὰβρωμα τῶν θηρίων γεγενῆσθαι, καὶ μαθὼν πάλιν τὴν ἀρχὴν τῆς Αἰγύπτου πᾶσαν κατέχειν αὐτὸν, πῶς οὐκ ἂν ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς ἡδονῆς ἐξέστη τῆ διανοία; Ὅπερ γὰρ ὑπερβάλλουσα ἀθυμία ἐργάζεται. τοῦτο πολλάκις καὶ ἐπιτεταμένη χαρὰ. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν πολλοὺς καὶ δάκρυα προχόνοντας ἀπὸ χαρᾶς ὑπερβαλλούσης, ἐτέρους δὲ πολλάκις καὶ ἀποπλήκτους γινόμενους, ὅταν ἂ μὴδὲ προσεδόκησαν ἴδωσι γεγεννημένα, καὶ οὐς τεθηγκέναι νονομίκασι, ἐξαίφνης ζῶντας; θεάσκονται. [621] Ἄλλ' ἵνα σαφέστερος ἡμῖν ὁ λόγος γένηται, αὐτῶν ἐπακουσάμενοι τῶν ἀναγνωσθέντων. Καὶ ἀνέβησαν, φησὶν, ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἦλλον εἰς γῆν Χιρυαὶν πρὸς Ἰακώβ τὸν πατέρα αὐτῶν, καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ λέγοντες, οὐκ ἔστιν Ἰωσήφ σου ὁ Ἰωσήφ ζῆς, καὶ αὐτὸς ἀρχεῖ πάσης τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἐξέστη τῆ διανοία Ἰακώβ· οὐ γὰρ ἐπίστευσεν αὐτοῖς. Ὁρᾶς, ὅπερ ἔλεγον, ὅτι ἀπιστον αὐτῷ ἔδοξεν εἶναι τὸ περὶ τοῦ Ἰωσήφ, ὡς καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ παρασαλευθῆναι, καὶ ἐνόμιζεν ἀπάτην εἶναι τὰ παρὰ τῶν ἀδελφῶν λεγόμενα; Οἱ γὰρ τότε τὸν χιτῶνα εἰσαγαγόντες τῷ σίματι τοῦ ἐρίφου μολυνθέντα, καὶ εἰς πίστιν ἀγαγόντες τὸν πατέρα, ὅτι κατὰβρωμα θηρίων γέγονε, νῦν φασιν ἔτι ζῆ, καὶ ἀρχεῖ πάσης τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ταραττόμενος τὴν διάνοιαν ἐλογίζετο πρὸς ἑαυτὸν, πῶς ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον· εἰ γὰρ τὸ πρότερον ἀληθές, τοῦτο οὐχ οἶόν τε εἶναι πιστόν· εἰ δὲ τοῦτο πιστόν καὶ ἀληθές, ἐκείνο ψεῦδος ἂν εἴη. Ἐτάραττε δὲ αὐτὸν μάλιστα τὸ παρὰ τῶν υἱῶν τὰ πρότερα ἀκηκοέναι, καὶ ἕτερα νῦν παρὰ τῶν αὐτῶν μαθάνειν. Ὁρώντες τοῖνον τοῦ πατρὸς τὴν ταραχὴν, καὶ βουλόμενοι αὐτὸν εἰς πίστιν ἀγαγεῖν καὶ πληροφορίαν, ὅτι ἀληθὴ τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα τυχάνει, Ἐλάλησαν αὐτῷ πάντα τὰ ῥηθέντα παρὰ τοῦ Ἰωσήφ, καὶ ὅσα εἶπεν αὐτοῖς. Καὶ μετὰ τῶν ῥημάτων καὶ τὰ ἀποσταλέντα προσεβόησαν, τὰς ἀμάξας καὶ τὰ δῶρα τὰ παρὰ τοῦ Ἰωσήφ πειμθέντα, μάλιστα ἔδοξαν πείθειν τὸν πατέρα, ὅτι οὐκ ἔστι ψεῦδος τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα. Ὁρῶν γὰρ τὰς ἀμάξας τὰς ἀποσταλείσας, ὥστε καταβῆναι αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον, Ἀρεζωπύρησε, φησὶν. Ὁ γέρον, ὁ πρεσβύτες, ὁ συγκεκωφώς, ἀθρόον ἐνέαζε τῆ προθυμία. Ἀρεζωπύρησε γὰρ, φησὶ. Τί ἐστίν, Ἀρεζωπύρησε; Καθάπερ τὸ λυχνιαῖον πῦρ, ἐπειδὴν ἐπιλίπη ἢ τοῦ ἐλαίου τροφή, καὶ μέλλη σβέννυσθαι, εἰ μικρὸν τὸς ἐπιστάξειεν αὐτῷ ἐλαίου, ἀθρόον τὸ σβέννυσθαι μέλλον λαμπρότερον δείκνυσι τὸ φῶς· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ πρεσβύτες οὗτος, μονονουχὶ σβέννυσθαι μέλλον ὑπὸ τῆς ἀθυμίας (Ὅνκ ἠθέλησε γὰρ, φησὶ, παραληθῆναι, λέγων, ὅτι καταβήσομαι περὶ τῶν εἰς ἄδου), μαθὼν πάλιν, ὅτι ζῆ καὶ ὅτι ἀρχεῖ τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὁρῶν τὰς ἀμάξας, Ἀρεζωπύρησε, φησὶ, νέος ἐκ γέροντος γέγονεν, ἀπέθετο τῆς ἀθυμίας τὸ νέφος, τὴν ζάλην τῶν λογισμῶν ἀποκρουσάμενος, ἐν γαλήνῃ λοιπὸν ἐτύγχανε, τοῦ Θεοῦ ταῦτα ἅπαντα οἰκονομοῦντος, ὥστε τῶν τοσοῦτων πόνων τὴν παραμυθίαν εὔρασθαι τὸν δίκαιον, καὶ κοινωνήσῃ τῷ παιδί τῆς εὐημερίας· ἄλλως δὲ, ἵνα καὶ τὸ ἄναρ πληρωθῆ, ὅπερ αὐτὸς διεκρίνεν, εἰπὼν· Ἀρὰ γε ἐλευσόμεθα ἐγὼ εὖ καὶ ἡ μήτηρ σου, καὶ οἱ ἀδελφοί, προσκυνήσαι σοι ἐπὶ τῆν γῆν;

* Quatuor mss. et Coisl. ἐξαίφνης θεάσκονται ἐν περιφανεῖα πολλῇ τυχάνοντας. Ἄλλ' ἵνα.

Καὶ πιστεύσας τοῖς εἰρημένοις καὶ τοῖς ὀρωμένοις, Εἶπε, φησὶ, Μεγάλα μοι ἐστίν, εἰ ἔτι Ἰωσήφ ὁ υἱός μου ζῆ· πορευθεὶς δύξομαι αὐτὸν πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν με. Μεγάλα μοι ἐστίν, καὶ ὑπερβαίνει πάντα λογισμὸν, καὶ ἀποκρύπτει πᾶσαν ἐν ἀνθρώποις εὐφροσύνην, Εἰ ἔτι ὁ υἱός μου ζῆ· πορευθεὶς οὖν δύξομαι αὐτόν. Ἐπειχθῶμεν τοῖνον λοιπὸν, ὥστε καὶ τὰ τῆς συντυχίας [622] μοι ὑπάρξαι, πρὶν ἢ ἀποθανεῖν με. Νῦν μὲν γὰρ ἡ ἀκοὴ διανέστησέ μου τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν τοῦ γήρωος ἀσθένειαν ἐφυγάδευσε, καὶ ἀνέβρωσέ μου τὸν λογισμὸν. Εἰ δὲ συντυχία μοι γένοιτο, τελείας ἀπολαύσας τῆς εὐφροσύνης, οὕτω καταλύσω τὸν βίον. Καὶ μὴδὲν μελλήσας ὁ δίκαιος ἤπτετο τῆς ὀδοιορίας, σπεύδων καὶ ἐπειγόμενος τὸν αὐτῷ περιπέθητον ἰδεῖν, καὶ τὸν πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν τεθνηκότα καὶ θηρίων κατὰβρωμα γενόμενον, ὡς ἐνόμιζε, θεάσασθαι νῦν βασίλειά τῆς Αἰγύπτου γεγεννημένον. Καὶ γερόμενος ἐπὶ τὸ Φρέαρ τοῦ ὄρκου, εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἀναπέμφας τῷ Δεσπότῃ, ἔθυσσε, φησὶ, θυσίαν τῷ Θεῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαὰκ.

β'. Ταῦτα ἀκούοντες παιδευόμεθα, ὅπερ ἂν μέλλοιμεν διαπράττεσθαι, καὶν πράγματι τινὶ ἐγγειρήσωμεν, κἂν ἀποδημίας ἀπώμεθα, πρότερον τὴν διὰ τῆς εὐχῆς θυσίαν ἀναφέρειν τῷ Δεσπότῃ, καὶ τὴν ἐκείνου συμμαχίαν καλοῦντας, οὕτως ἄπτεσθαι τῶν προκειμένων, καὶ μιμῆσθαι τῶν δικαίων τούτων τὸ φιλόθεον. Ἐθυσσε, φησὶ, θυσίαν τῷ Θεῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαὰκ· ἵνα μάθῃς τὸς κατ' ἴχνος τοῦ πατρὸς ἐπηρεῦετο, καὶ οὕτω τὴν περὶ τὸ θεῖον θεραπείαν ἐπεδείκνυτο, καθάπερ ὁ Ἰσαὰκ. Καὶ ἐπειδὴ τὴν οικίαν εὐγνωμοσύνην προλαθὼν διὰ τῆς εὐχαριστίας ἐπεδείξατο, εὐθέως ἐπηκολούθησε καὶ τὰ παρὰ τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ προορῶν, καὶ πρὸς τὸ γῆρας ἀπολείπων ἐδεδοίκεν, μὴ καὶ πρὸ τῆς συντυχίας ἐπιστάς ὁ θάνατος ἀποστέρησθαι τῆς τοῦ παιδὸς βῆφως, εὐχὰς ποιεῖται πρὸς τὸν Δεσπότην ἐπιμετρησάι αὐτῷ ζῶην, ὥστε τελείας ἀπολαῦσαι τῆς ἡδονῆς. Ἄλλ' ὅρα πῶς ὁ ἀγαθὸς Θεὸς πληροφορεῖ τὸν δίκαιον. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ ἐν ὄραματι τῆς νυκτὸς· Ἰακώβ, Ἰακώβ· ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου· μὴ φοβοῦ καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον. Εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω σε ἐκεῖ. Ἐγὼ καταβήσομαι μετὰ σοῦ, κἀγὼ ἀναβιθίσω σε εἰς τέλος, καὶ Ἰωσήφ ἐπιβαλεῖ τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς σου. Ὅρα πῶς ἄπερ ὁ δίκαιος ἐπεθύμει, ταῦτα αὐτῷ ὁ Δεσπότης ὑποκατατίθει, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλείονα. Φιλότιμος γὰρ ὢν ὑπερβαίνει τὰς ἡμετέρας αἰτήσεις, τὴν οικίαν φιλοανθρωπίαν μιμούμενος. Μὴ φοβοῦ, φησὶ, καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον. Ἐπειδὴ ἠγωνία πρὸς τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ, διὰ τοῦτό φησι· Μὴ πρὸς τὴν τοῦ γήρωος ἀσθένειαν ἀπίδης· Εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω σε ἐκεῖ· καὶ καταβήσομαι μετὰ σοῦ εἰς Αἴγυπτον. Ἐγὼ σοι συνέσομαι, καὶ πάντα σοι εὐμαρῇ καταστήσω. Σκόπει συγκατάδασιν ῥημάτων· Καταβήσομαι μετὰ σοῦ εἰς Αἴγυπτον. Τί τοῦτο μακαριστότερον γένοιτο· ἂν, τοῦ τὸν Θεὸν ἔχειν συνοδοιπόρον; Εἶτα ἡ παραμυθία, ἥς μάλιστα ἐδεῖτο ὁ πρεσβύτες; Καὶ Ἰωσήφ ἐπιβαλεῖ τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς σου. Ἐκεῖνος ὁ περιπέθητος αὐτὸς σε περιστελεῖ, καὶ τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖ τοῖς ὀφθαλμοῖς σου. Καίρων οὖν καὶ πάσης ἀγωνίας ἐκτὸς γεγονώς, οὕτως ἔχου τῆς ὁδοῦ. Ἐνόμις μοι λοιπὸν τὸν δίκαιον μεθ' ὄσης εὐθυμίας ποιεῖται τὴν ὀδοιορίαν, τοσαύτην ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεως λαβὼν τὴν πληροφορίαν. Ἀρέστη γὰρ, φησὶν, Ἰακώβ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ἔλιπον πᾶσαν τὴν κτησίαν αὐτῶν, καὶ ἦλλον εἰς Αἴγυπτον. Ἐν ἐξήκορτα ἐξ ἔνυχαις [623] κατε

ἐδῆ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον· καὶ Ἰωσήφ μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ τῶν γενομένων αὐτῷ ἐν γένεσι ἐτύχασαν ὡν· ὡς εἶναι μετὰ τοῦ Ἰωσήφ τὰς πάσας ψυχὰς ἐβδομήκοντα πέντε. Ἦνος ἕνεκεν τὸν ἀριθμὸν ἡμῖν μετὰ ἀκριβείας ἐπεσημῆνατο ἡ θεία Γραφή; Ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν, ὅπως εἰς ἔργον ἔξεισιν ἡ τοῦ Θεοῦ πρόβησις ἢ λέγουσα, ὅτι εἰς ἔθνος μέγα ποιήσω σε ἐκεῖ. Ἄπὸ γὰρ τούτων τῶν ἐβδομήκοντα πέντε ψυχῶν εἰς ἔξακοσίας χιλιάδας ἐξετάθη τὸ γένος τοῦ Ἰσραὴλ. Εἶδες πῶς οὐ μάτην, οὐδὲ εἰκῆ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατελθόντων εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ἀλλ' ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν ἐξ ὧν πόσοι γεγόνασι, καὶ μὴ διαπιστώμεν ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις. Ὅταν γὰρ ἐνοήσῃς, ὅτι μετὰ τὴν τοῦ Ἰακώβ τελευτὴν καὶ τοῦ Ἰωσήφ, τοσαύτη μηχανῆ χρησάμενος ἂ τῶν Αἴγυπτίων βασιλεὺς, ὥστε εἰς εὐαριθμήτους αὐτοὺς περιστῆσαι καὶ μὴ ἐκταθῆναι αὐτῶν τὸ πλήθος, οὐδὲ οὕτως ἰσχυσε, ἀλλὰ ταύτη μάλλον ἐπεδίδου καὶ ἠθέητο, θαύμαζε καὶ ἐκπλήττου τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, καὶ ὅτι οὐχ οἷόν τε ποτε διαπεσεῖν τὰ αὐτῷ δοξάντα, κἄν μυρία ἔτεροι μηχανῶνται. Ἄλλ' ἴδωμεν τὴν ἀκολουθίαν ἅπασαν, ἵνα μάθωμεν ὅπως τὰ τῆς συντυχίας γέγονε τῷ Ἰακώβ. *Ἦνικα, φησὶν, ἤγγικε τῇ Αἰγύπτῳ, ἀπέστειλε τὸν Ἰούδα ἐμπροσθεν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ὥστε μνηστῆσαι αὐτῷ τοῦ πατρὸς τῆς παρουσίας. Μαθὼν τοίνυν ὁ Ἰωσήφ, καὶ ζῴσας τὰ ἄρματα, ἀνέβη εἰς συνάντησιν τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ ὄφθεις αὐτῷ ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔκλαυσε κλαυθμῷ πλείονι.* Τοῦτο ἦν ὅπερ ἐν προοιμίαις εἶπον, ὅτι πολλάκις καὶ ἠδονὴ ὑπερβάλλουσα δάκρυα προχέειν παρασκευάζει. *Ἐπιπεσῶν, φησὶν, ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ ἔκλαυσεν·* οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ *Κλαυθμῷ πλείονι.* Εὐθέως γὰρ εἰς ἔνοιαν ἔλθον, ὧν πέπονθεν αὐτός, ὧν ὑπέμεινε ὁ πατὴρ δι' αὐτὸν, καὶ τοῦ χρόνου τὸ μῆκος λογισάμενος τοῦ μεταξὺ γενομένου, καὶ ὅτι παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν καὶ αὐτὸς τὸν πατέρα εὗρα, καὶ ὁ πατὴρ τὸν παῖδα ἐθέατο, πηγὰς ἤφιει δακρύων, ὁμοῦ καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἠδονὴν δεικνύμενος, καὶ εὐχαριστῶν τῷ Δεσπότη ὑπὲρ τῶν γεγενημένων. *Καὶ εἶπε, φησὶ, πρὸς Ἰωσήφ, Ἀποθανοῦμαι ἀπὸ τοῦ νῦν, ἐπεὶ εὗρακα τὸ πρόσωπόν σου. Ἔτι γὰρ σὺ ζῆς.* Ἀπήλαυσα, φησὶν, ὧν ἐπαθύμουν ἐπέτυχον, οὐ οὐδέποτε προσεδόκησα· ὑπῆρξέ μοι τὰ μηδέποτε ἐλπισθέντα· τὸ λοιπὸν ἀρκοῦμαι τῇ ζωῇ. Εἶδον γὰρ ὅν ἐπεπείθουν, καὶ ἀρκεῖ μοι πρὸς πᾶσαν εὐφροσύνην τὸ θεάσασθαι, ὅτι ἐτι σὺ ζῆς, ὁ πάλαι νομισθεὶς τεθνηκέναι καὶ θηρίων κατάβρωμα γεγενῆσθαι. Πατρικὴ ἢ φωνὴ, καὶ φιλοστοργίας γέμουσα, καὶ ἰκανὴ τὴν διάθεσιν τὴν ἐναποκειμένην τῇ ψυχῇ κατάδηλον ποιῆσαι. *Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἰωσήφ πρὸς τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ· Ἀναθὺς ἀπαγγεῖλω τῷ Φαραῶ, καὶ ἐρῶ αὐτῷ· Οἱ ἀδελφοί μου ἦκασιν· οἱ δὲ ἄνδρες εἰσὶ ποιμένες. Ἄνδρες κτηνοτρόφοι εἰσὶ, καὶ τὰ κτήνη καὶ τοὺς βόας αὐτῶν ἀγρόχασιν. Ἐὰν οὖν καλέσῃ ἡμᾶς Φαραῶ, καὶ εἴπῃ, Τί τὸ ἔργον ὑμῶν; εἰπατε, ὅτι κτηνοτρόφοι ἐσμέν. Βδέλυγμα γάρ ἐστι τοῖς Αἰγύπτιοις πᾶς ποιμὴν προβάτων.*

[624] γ'. Ὅρα σύνεσιν, οἷαν συμβουλήν πρὸς αὐτοὺς ποιῆται, οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ὡς ἔτυχε ταῦτα εἰσηγούμενος, ἀλλ' ὁμοῦ βουλόμενος καὶ ἐν πλείονι ἀδελφὰ αὐτοὺς καταστήσας, καὶ μὴ συγχωρεῖν συναναμίγνυσθαι τοῖς Αἰγύπτιοις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνοι ἐβδελύττοντο καὶ ἐξουτέλιζον τοὺς τῆς ποιμαντικῆς ἢ ἡσυχίας, ἔτε

^a Alii τοσαύτη δυναστεία χρησάμενος.

^b Colisl. ποιμαντικῆς.

δὴ αὐτοὶ περὶ τὴν σόφραν τὴν Αἰγυπτιακὴν ἐσχολακότες, διὰ τοῦτο παραινέει τὸ ἐπιτήδευμα αὐτῶν προβαλέσθαι, ἵνα μετὰ προφάσεως εὐλόγου τὴν καλλιστεύουσαν αὐτοῖς γῆν ἀφορίσας παρασκευαῖ μετὰ πολλῆς διάγινος τῆς ἀδελφίας. *Καὶ παραλαβὼν πέντε τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰσήγαγεν αὐτοὺς πρὸς Φαραῶ. Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτούς· Τί τὸ ἔργον ὑμῶν; Καὶ εἶπαν· Κτηνοτρόφοι ἐσμέν. Νῦν οὖν κατοικήσομεν ἐν γῇ Γεσέμ. Εἶπε δὲ Φαραῶ· Κατοικεῖτωσαν. Εἰ δὲ ἐπίστη, ὅτι εἰσὶν ἐν αὐτοῖς ἄνδρες δυνατοί, κατάστησον αὐτοὺς ἄρχοντας τῶν ἐμῶν κτηνῶν.* Καθάπερ συνεβούλευσεν ὁ Ἰωσήφ, τὴν ἀπόκρισιν ποιησάμενοι οἱ ἀδελφοὶ τῷ Φαραῶ, ἐπετρέπησαν κατοικεῖν τὴν Γεσέμ. Ἀλλὰ τὴν περὶ τὸν Ἰωσήφ δεκτικὴν ἐΦαραῶ εὐνοίαν, φησὶν Ἐἰ οὐδὲς τις ἐν αὐτοῖς δυνατοῦς, καὶ τῶν ἐμῶν κτηνῶν ἄρχοντας κατέστησον. *Εἰσήγαγε δὲ καὶ τὸν πατέρα πρὸς τὸν Φαραῶ. Καὶ εἶπε Φαραῶ τῷ Ἰακώβ· Πόσα ἔτη τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς σου; Ἐπειδὴ εἶδε τὸν πρεσβύτερον ἐν βαθυτάτῃ πολὺ τυγχάνοντα, πυνθάνεται τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν. Καὶ φησὶν ὁ Ἰακώβ· Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου, ἃς παροικῶ. Ὅρα πῶς ἕκαστος τῶν δικαίων, ὡς ἐν ξένη διάγιν, ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, οὕτως διέκειτο. Ἀκούσῃ γὰρ καὶ τοῦ Δαυὶδ μετὰ ταῦτα λέγοντος· Ὅτι παροικίος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῇ καὶ παρεπίδημος· καὶ οὗτός φησιν· Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου, ἃς παροικῶ. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος εἶπε περὶ τῶν δικαίων τούτων, ὅτι ὠμολόγουν, ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοι εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. Αἱ ἡμέραι, φησὶ, τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου, ἃς παροικῶ, ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη, μικρὰ καὶ πονηρὰ γεγόνασι, καὶ οὐκ ἀφύκτοτο εἰς τὰς ἡμέρας τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς τῶν πατέρων μου. Ἄς ἡμέρας παρῴκησα, φησὶ, μικρὰ καὶ πονηρὰ γεγονῶσιν. Αἰνίττεται ἐνταῦθα τὰ ἔτη τῆς δουλείας, ἧς ὑπέμεινε παρὰ τῷ Λάβαν, διὰ τὴν φυγὴν, ἣν διὰ τὸν ἀδελφὸν ἐποιήσατο· εἶτα μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον τὸ πένθος τὸ ἐν τοσούτῳ χρόνῳ, ὃ ἔσχε διὰ τε τὸν τοῦ Ἰωσήφ θάνατον, καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τῷ μέσῳ ταλαιπωρίας. Πόσον γὰρ οἶε τὸν φόβον αὐτὸν ἐσχηνέαι, ἠνίκα διὰ τὴν ἀδελφὴν οἱ περὶ τὸν Συμεὼν καὶ τὸν Λευὶ αὐτανδρον πόλιν ἀνεῖλον, καὶ πάντας τοὺς ἐν Σηκίμοις αἰχμαλώτους ἔλαβον; Ἐλεγε γὰρ καὶ τότε, δεκτικὴν τὴν ἀγωνίαν ἐν ἧς κατοικῆσεν· *Μισητόν με πεποιθήκατε, ὥστε πονηρὸν με εἶναι ἐν τοῖς κατοικοῦσι τῇ γῇ. Ἐγὼ δὲ ὀλιγοστός εἰμι ἐν ἀριθμῷ. Καὶ συναχθέντες ἐπ' ἐμὲ συγκόψουσί με, καὶ ἐκτριθήσομαι ἐγὼ τε καὶ ὁ οἶκός μου. Διὰ τοῦτο φησὶ· Μικρὰ καὶ πονηρὰ αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου. Καὶ κατόκησεν Ἰωσήφ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς κατάσχεσιν ἐν γῇ Αἰγύπτου, ἐν τῇ βελτίστῃ γῇ, ἐν γῇ Ῥαμσοσῆ, καθὰ προσέτιξε Φαραῶ. Καὶ ἐστοιμέτρι [625] Ἰωσήφ τῷ πατρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σίτον κατὰ σῶμα. Τοῦτο ἦν ὅπερ εἶπε τοῖς ἀδελφοῖς, ὅτι Ἀπέστειλέ με ὁ Θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν, ὥστε ὑπολείπεσθαι ὑμῖν κατάλειμμα ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ, ὅτι εἰς ζωὴν ἐξάπεστειλέ με ὁ Θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν. Ἐστοιμέτρι, φησὶν, ὑποτοῖς κατὰ σῶμα.**

Τί ἐστι, *Κατὰ σῶμα*; Τὸ ἀρκοῦν ἐκάστω. Ἔθος γὰρ τῇ Γραφῇ ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸν πάντα ἀνθρώπον καλεῖν, ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ σώματος. Καὶ καθάπερ ἀνωτέρω εἶλεν, Ἐν ἐβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς κατέβη Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, ἵνα εἴπῃ ἐβδομήκοντα πέντε ἄνδρας καὶ γυναῖκας· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Κατὰ σῶμα*, ἀντὶ τοῦ, καθ' ἕκαστον ἀνθρώ-

et Joseph cum filiis suis, qui nati sunt ei in Ægypto; novem erant, et ita cum Joseph erant omnes animæ septuaginta quinque. Quare Scriptura numerum tanta diligentia annotavit? Ut scire possimus quomodo Dei prædictio impleta sit, dicens: *In gentem magnam faciam te illic* (Exod. 12. 37). Nam ex iis septuaginta quinque animabus in sexcenta millia genus Israël propagatum est. Vidisti quomodo non frustra, neque temere numerum eorum qui in Ægyptum descenderunt, nos docuit: sed ut scire possimus quam multi ex tam paucis facti sint, et divinis promissionibus ne minus credamus. Nam quando cogitaveris, post mortem Jacob et Joseph, tanta machinatione usum esse Ægyptiorum regem, ut numerum eorum minueret, et parvum faceret, ne in tantam propagaretur multitudinem, et nihil potuisse, sed magis et magis crevisse populum: admirare et stupescere providentiam Dei, et quomodo non sit possibile irrita esse quæ ipse decreverit, etiamsi infinita machinentur alii. Cæterum videamus contextum totum, ut discamus quomodo Jacob cum filio sit congressus. 28. *Quando autem appropinquavit in terram Ægypti, misit Judam ante se ad Joseph, ut significaret illi patris adventum.* 29. *Igitur Joseph ut didicit, junxit currus, et ascendit in occursum patri. Et mox ut vidit eum, cecidit in collum ejus, et flevit fletu multo.* Hoc erat id quod initio dicebam, ingentem sæpe voluptatem lacrymas exuere. *Cecidit, inquit, in collum ejus, et flevit:* non dixit hoc simpliciter, sed, *Fletu magno.* Statim enim in mentem ipsi venerunt quæ ipse passus erat, quæ patri propter se acciderant, et cogitans tam prolixum intercessisse tempus, et quomodo præter omnem expectationem et ipse patrem, et pater filium videret, fontes emisit lacrymarum, simul et magnam declarans lætitiā, et gratias Domino agens pro rebus gestis. 30. *Et dixit, inquit, Jacob ad Joseph: Moriar eacinde, quia vidi faciem tuam. Adhuc enim tu vivis.* Votorum, inquit, compos factus sum; assequutus sum quod numquam exspectavi; evenerunt mihi quæ nunquam speraveram: deinceps contentus sum vita quam transegi. Vidi enim quem desideravi, et sufficit mihi ad lætitiā omnem, vidisse te adhuc vivere, qui pridem mortuus et a bestiis devoratus es habitus. Paterna vox et plena dilectione, satisque affectionem animæ ejus declarans. 31. *Dixit autem Joseph fratribus suis: Descendam, et annuntiabo Pharaoni quod fratres mei venerint, et sint pastores.* 32. *Viri autem sunt armentarii, et secum adduxerunt pecora et boves.* 33. *Si igitur vocaveris vos Pharao, et dixerit: Quod est opus vestrum? dicite: 34. Pecorum pastores sumus. Abominatio enim Ægyptiorum est omnis pastor ovium.*

3. Vide prudentiam, et quale consilium eis det, non simpliciter neque fortuito hæc consulens, sed volens eos simul in majori securitate agere, neque commercium habere cum Ægyptiis. Nam quia illi abominabantur et contemnebant eos qui pastoritiam agerent vitam, utpote ipsi disciplinæ Ægyptiorum vacantes, propterea admonet studium suum prætexere, ut sic rationabili et honesta occasione optima

terræ portio eis segregetur, quo in summa tranquillitate vivere possint. 2. *Et acceptis quinque fratribus suis, introduxit eos ad Pharaonem.* 3. *Et interrogavit eos: Quod est opus vestrum? Et dixerunt: Armentarii sumus.* 4. *Nunc igitur habitabimus in terra Gesem.* 5. *Dixit autem Pharao: 6. Habitent. Si autem scis aliquos ex eis, qui sint viri industrii, constitue eos magistros meorum pecorum* (Caput 47). Sicut consuluerat Joseph, ita responsum dederunt fratres Pharaoni: et concessum est eis habitare in terra Gesem. Cæterum Pharao declarans suam erga Joseph benevolentiam, dixit: *Si nosti in eis aliquos industrios, etiam meorum pecorum magistros constitue.* 7. *Introduxit autem et patrem ad Pharaonem.* 8. *Et dixit Pharao ad Jacob: Quot sunt anni dierum vitæ tuæ? Quoniam vidit senem extremæ senectutis, quærit annorum numerum.* 9. *Et dixit Jacob: Dies annorum vitæ meæ, quibus peregrinus sum.* Vide quomodo omnes justi in hac vita haud secus atque si in peregrinatione versarentur, ita affecti sunt. Audies enim et David post hæc dicentem: *Quia peregrinus ego sum in terra, et advena* (Psal. 38. 13): sicut et hic dicit, *Dies annorum vitæ meæ, quibus peregrinus sum.* Propterea et Paulus dicebat de justis illis (Hebr. 11. 31), confesos illos se quasi peregrinos et advenas esse super terram. *Dies, inquit, annorum vitæ meæ, quibus peregrinus sum, centum triginta anni, pauci et mali fuerunt, et non pervenerunt ad dies annorum vitæ patrum meorum.* Dies, inquit, quibus peregrinus fui, pauci et mali fuerunt. Significat hic annos servitutis, quam sustinuit apud Laban post fugam, quam propter fratrem fecit: deinde post reditum ab eo loco, luctum quem tanto tempore habuit propter mortem Joseph, et propter alias interjectas miserias. Quantum enim timorem eum habuisse putas, quando propter sororem Symeon et Levi omnes civitatis viros occiderunt et omnes qui in Secimis erant captivos duxerunt? Dicebat enim tunc indicans animi angorem in quo erat: *Invidiosum me fecistis, ita ut malus habear inter habitantes terram. Ego autem in parvo numero sum. Et confragati super me, concident me: et delebor et ego et domus mea* (Gen. 34. 30). Propterea dicit: *Pauci et mali dies annorum vitæ meæ.* 11. *Et Joseph habitare fecit patrem suum et fratres suos, et dedit eis possessionem in terra Ægypti, in optima terra, in terra Ramesse, sicut præceperat Pharao: 12. et frumentum metiebatur Joseph patri et fratribus suis, et omni domui patris sui, frumentum secundum corpus.* Hoc erat quod dicebat fratribus: *Misit me Deus ante vos, ut relinqueretur vobis portio super terram; et, In vitam misit me Deus ante vos* (Gen. 45. 7. 5). *Frumenta metiebatur, inquit, eis secundum corpus.*

Anima vel corpus totus homo. Quomodo se gesserit Josephus erga Ægyptios, sciviente famo. — Quid est, Secundum corpus? Quantum sufficiebat unicuique. Mos enim est Scripturæ aliquando ab anima totum hominem nominare, aliquando a corpore. Et sicut superius dicebat, In septuaginta quinque animabus descendit Jacob in Ægyptum (Gen. 46. 27); ut diceret

septuaginta quinque viros et mulieres : sic et hic, *Secundum corpus*, id est pro singulis hominibus. Et tota quidem Ægyptus et Chanaanorum regio fame laborabant, ipsi autem prospere agebant, habentes quasi ex fontibus profluentia frumenta. 13. *Frumentum enim, inquit, non erat in omni terra. Invaluit enim fames supra modum. Defecit autem terra Ægypti et terra Chanaan præ fame.*

4. Vide ineffabilem Dei sollicitudinem et providentiam : quomodo antequam inualesceret fames, justum in Ægyptum deduxerit, ne illam sentiret angustiam quæ venturâ erat in Chanaan. Et omnibus illuc decurrentibus, 14. *Congregavit, inquit, Joseph omnem pecuniam, tam eorum qui erant in Ægypto, quam eorum qui erant in Chanaan, et sic frumenta eis dispensavit.* 15. *Et defecit postea pecunia. Importavit enim omnem in domum Pharaonis. Venerunt autem Ægyptii omnes, et dicebant : Da nobis panes : et cur morimur ante te ? Defecit enim pecunia.* Non sunt nobis, inquiunt, plures pecuniæ : ut emamus, et ideo fame perimus. Ne igitur despicias nos, qui a morte ita obsidemur, sed præbe nobis panes ut vivamus, et ne moriamur. 16. *Dixit autem eis Joseph : Afferte pecora vestra, et dabo vobis panes.* Si enim non suppetit vobis pecunia, inquit, accipio et pecora. *Si defecit pecunia, adducite pecora vestra, et accipietis panes.* 17. *Adduxerunt autem pecora, et dedit eis pro equis¹, et ovibus, et bobus, et asinis, et aluit eos pro pecoribus suis.* 18. *Venerunt autem ad eum et anno sequenti, et disarunt ei : Ne forte pereamus, neque pecunia nobis suppetit, neque pecora : omnia enim apud te dominam nostrum sunt. Nihil enim nobis aliud relictum est, quam proprium corpus et terra nostra.* 19. *Ut igitur non pereamus, posside nos et terram nostram pro panibus, et erimus etiam nos et terra nostra servi Pharaonis. Da semen, ut seminemus et vivamus, et terra non redigetur in solitudinem.* Seipsos in servitorem subjecerunt, et terram venderunt, ita ut ali possent : tanta famis necessitas fuit. 20. *Et acquisivit Joseph terram Ægyptiorum Pharaoni. Vendiderunt enim eam fame coacti. Et facta est terra Pharaonis.* 21. *Et populum sibi in servos subiecit ab extremis finibus Ægypti usque ad extremos : 22. excepta terra sacerdotum. Illis enim dedit Pharaon cibos et comederunt ; et propterea non venderunt terram suam. Vide quantus intellectus, et quanta sapientia Joseph fuerit. Illos neque famem experiri permisit, et omnem terram acquisivit Pharaoni, simulque fuerunt Ægyptii omnes in servitorem redacti. Vide, obsecro, hic iterum eximiam diligentiam, et providentiam, quam erga illos habet.* 23. *Dixit enim Ægyptiis, Ecce acquisivi vos et terram vestram hodie Pharaoni. Accipite igitur vobis semina, et seminate terram : et si fuerint proventus, 24. dabitis quintam partem Pharaoni : quatuor autem partes erunt vestrae in semen terræ, et in cibum vobis, et toti domui vestrae. Magna liberalitas, ingens providentia, ineffabilis sollicitudo. Ideo et illi agnoscentes bene-*

¹ In septuaginta Interpretibus legitur, *et dedit eis panes pro equis*, etc.

ficia, dicunt : 25. *Salvasti nos, invenimus enim gratiam coram domino nostro ; et erimus servi Pharaonis. Vidisti liberalitatem ? Nam quia vidit eos nimia penuria confectos, cogitans quantum laborem et ærumnam sustinere cogantur colendo terram, dicit : Semen vobis ego suppeditabo, vos autem omnem aliam curam exhibete. Et si fuerint vobis proventus, dabitur partem unam, quatuor autem vestrae erunt, et merces laborum, et alimonie sumptus. 26. Hoc autem mandatum posuit eis Joseph, ut quintam partem darent Pharaoni, excepta sola sacerdotum terra.*

Sacerdotes colendi. — Audiant qui nunc vivunt, quantum olim sacerdotum idolorum curam habuerint ; et discant ut vel saltem parem habeant honorem illis quibus omnium Dei ministerium creditum, et qui sacerdotio insigniti sunt. Si enim errantes illi, et tantam idolorum curam habentes, quia ex hoc putabant idola magis coli, ita eorum ministros colebant : quanta non condemnatione digni, qui nunc imminuunt quod ad illorum spectat cultum ? An nescitis honorem ad Deum ipsum transire ? Ne igitur respicias eum cui honos confertur. Non enim propter illum debes quod tuum est facere ; sed propter illum, cuius sacerdos est, ut et ab illo retributiones ubertim accipias. Propter quod et dicebat : *Qui fecerit uni horum, mihi fecerit ; et, Qui accipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet (Matth. 23. 40. 40. 41).* Num enim a dignitate vel vilitate ministrorum tibi retribuet Dominus ? Ob avaritatem tuam vel coronat, vel condemnat. Et sicut honor, qui propter ipsam impenditur, multum parit fiducia (propria enim sibi facit Deus quæ in servos suos collocantur), ita et illorum contemptus multam e superno poenam nobis deferet. Sicut enim suum esse honorem, ita et contemptum ducit : id quod scientes, numquam negligamus cultum qui sacerdotibus Dei debetur. Et hæc dico, non tantam illorum rationem habens, quantum vestrae caritatis, cupiens vos in omnibus lucrificare. Quid enim tantum das, quantum accipis a Domino ? quantum autem cultum offers ? Attamen et pro illo vili, et qui in presenti vita simul dissolvitur, immortales accipies mercedes, et ineffabilia bona.

5. Hæc mente versantes, properemus ad eorum obsequia, non attendentes sumptum, sed lucrum et accessionem, quæ inde nascuntur. Nam si videntes virtutis alicujus sæculari dignitate insignis familiarum, operam damus ut quantum possibile est illi præstemus obsequium, cogitantes officia quæ illi exhibentur, ejus domino accedere, et illum familiarem ubi significat patrono suo, majorem nobis apud eum favorem conciliaturum esse : multo magis hoc erit apud universorum Dominum. Nam si, quando quis in vulgarem aliquem et in foro abjectum benignitatem et commiserationem aliquam exhibuerit, Dominus quæ sibi sibi propria esse ducens, promittit se in regnum introducturum eos qui aliquid boni illi fecerint, et dicitur : *Venite, benedicti Patris mei, quia esurivi, et dedistis mihi manducare (Matth. 25. 34) : multo magis eos, qui propter Deum affliguntur, et sacerdotio insi-*

πον. Καὶ πάσης τῆς Αἰγύπτου καὶ Χαναάν λιμῷ διαφθειρομένης, οὗτοι ἐν εὐετηρία ἐτύγχανον, καθάπερ ἐκ πηγῶν ἔχοντες ἐπιβρέοντα τὸν σίτον. Σίτος γάρ, φησὶν, οὐκ ἦν ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Ἐνίσχυσε γὰρ ὁ λιμὸς σφόδρα. Ἐξέλιπε δὲ ἡ γῆ Αἰγύπτου καὶ ἡ γῆ Χαναάν ἀπὸ τοῦ λιμοῦ.

8. Ὅρα τοῦ Θεοῦ τὴν ἄφατον κηδεμονίαν, ὅπως πρὸ τῆς ἐπιτάσεως τοῦ λιμοῦ τὸν δίκαιον εἰς τὴν Αἴγυπτον κατήγαγεν, ἵνα μηδεμίαν ἀσθησὶν λάβῃ τῆς στενοχωρίας τῆς μελλούσης καταλαμβάνειν τὴν Χαναάν. Καὶ πάντων ἐκεῖ κατατρεχόντων, Συνήγαγε, φησὶν, Ἰωσήφ ἅπαν τὸ ἀργύριον τῶν τε ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῶν ἐν τῇ Χαναάν, καὶ οὕτω τὸν σίτον αὐτοῖς ἐχορήγησε. Καὶ ἐξέλιπε λοιπὸν τὸ ἀργύριον. Εἰσήγαγε γὰρ ἅπαν εἰς τὸν οἶκον Φαραῶ. Ἐβλόρτες δὲ πάντες οἱ Αἰγύπτιοι ἔλεγον· Δὸς ἡμῖν ἄρτους· καὶ ἵνα τί ἀποθνήσκωμεν ἐναντίον σου; Ἐξέλιπε γὰρ τὸ ἀργύριον. Οὐκ εἶ, φησὶν, ἔχομεν ἀργύρια, ὥστε ὠνήσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ λιμοῦ ἀπολούμεθα. Μὴ τοίνυν περιβῆθης ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ θανάτου πολλοιοικουμένου, ἀλλὰ παράσχου ἡμῖν ἄρτους, ἵνα ζῶμεν καὶ μὴ ἀποθάνωμεν. Εἶπε δὲ αὐτοῖς Ἰωσήφ· Φέρετε τὰ κτήνη ὑμῶν, καὶ δώσω ὑμῖν ἄρτους. Εἰ γὰρ μὴ εὐπορεῖτε, φησὶν, ἀργυρίου, θέχομαι τὰ κτήνη. Εἰ ἐξέλιπε τὸ ἀργύριον, τὰ θρόμακα ὑμῶν κομίσατε, καὶ λήψετε ἄρτους. Ἦγνων δὲ τὰ κτήνη, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ἄντι τῶν ἱσίων, καὶ ἄντι τῶν προβάτων, καὶ ἄντι τῶν βοῶν καὶ τῶν ὄνων, καὶ ἐξέθροψεν αὐτοὺς ἄντι τῶν κτηνῶν αὐτῶν. Ἦλθον δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ τῷ ἔτει τῷ δευτέρῳ, καὶ εἶπον αὐτῷ· Μήποτε ἐκτριβώμεν, μήτε ἀργυρίου εὐποροῦντες, μήτε κτηνῶν· πάντα γὰρ πρὸς σὸν τὸν κύριον ἡμῶν ἔστιν. Οὐδὲν οὖν ἡμῖν ἕτερον ὑπολέλειπται, ἢ τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν. Ἰνα οὖν μὴ ἀποθάνωμεν, κτήσαι ἡμᾶς καὶ τὴν γῆν ἡμῶν ἄντι τῶν ἄρτων, καὶ ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς καὶ ἡ γῆ ἡμῶν παῖδες τῷ Φαραῶ. Δὸς σπέρμα, ἵνα σπειρωμεν καὶ ζῶμεν, καὶ μὴ ἀποθάνωμεν, καὶ ἡ γῆ οὐκ ἐρημωθήσεται. Ἐαυτοὺς κατεδουλώσαντο, καὶ τὴν γῆν ἀπέδοντο, ὥστε δυνηθῆναι διατραφῆναι· τοσαύτη τοῦ λιμοῦ γέγονεν ἡ ἀνάγκη. Καὶ ἐκήσαστο Ἰωσήφ τὴν γῆν τῶν Αἰγυπτίων τῷ Φαραῶ. Ἀπέδοντο γὰρ αὐτὴν διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ. Καὶ ἐγένετο ἡ γῆ τῷ Φαραῶ. Καὶ τὸν λαὸν κατεδουλώσατο αὐτῷ εἰς καῖδας ἀπ' ἄκρων ὀρίων Αἰγύπτου ἕως ἄκρων, χωρὶς τῆς γῆς τῶν ἱερῶν. Ἐκεῖνοις γὰρ ἔδωκε Φαραῶ βρώματα, [626] καὶ ἡσθιον· διὰ τοῦτο οὐκ ἀπέδοντο τὴν γῆν αὐτῶν. Ὅρα πόση ἡ σύνεσις καὶ σοφία τοῦ Ἰωσήφ γέγονεν. Οὕτε τοῦ λιμοῦ συνεχύρωσεν ἀσθησὶν αὐτοῖς γενέσθαι, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν τῷ Φαραῶ προσεκτήσατο μετὰ τοῦ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἅπαντας καταδουλώσασθαι. Ἀλλὰ σκόπει μοι ἐνταῦθα πάλιν τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ κηδεμονίαν, ἣν περὶ αὐτοὺς ἐπίδεικνυται. Εἶπε γὰρ τοῖς Αἰγυπτίοις· Ἰδοὺ κέκτημαι ὑμᾶς καὶ τὴν γῆν ὅμων σήμερον τῷ Φαραῶ. Λάβετε οὖν ἑαυτοῖς σπέρματα, καὶ σπειρετε τὴν γῆν· καὶ ἂν ἔσται τὰ γεννήματα αὐτῆς, δώσετε τὸ πέμπτον μέρος τῷ Φαραῶ· τὰ δὲ τέσσαρα μέρη ἔσται ὑμῖν αὐτοῖς εἰς σπέρμα τῇ γῆ, καὶ εἰς βρώσιν ὑμῖν καὶ πᾶσι τοῖς οἰκοῖς ὑμῶν. Πολλὴ ἡ φιλοτιμία, πολλὴ ἡ πρόνοια, ἄφατος ἡ κηδεμονία. Διὸ χάλενον ἀσθησὶν λαβόντες τῆς εὐεργεσίας, φασί· Σέσωκας ἡμᾶς, εἶρομεν χάριν ἐναντίον τοῦ κυρίου ἡμῶν· καὶ ἐσό-

• LXX addunt ἄρτους.

μεθα παῖδες τῷ Φαραῶ. Εἶδες φιλοτιμίαν; Ἐπειδὴ ἔώρα αὐτοὺς κατειργασμένους ὑπὸ τῆς ἐνδείας, λογιζόμενος ὅσον μέλλουσι ὑπομένειν κάματον λογιζόμενος καὶ ταλαιπωρούμενοι, φασί· Τὸ μὲν σπέρμα ὑμῖν ἐγὼ χαρηγῆσω, ὑμεῖς δὲ τὴν ἐπιμέλειαν τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐπίδεικνυσα. Καὶ ἂν γένηται τὰ γεννήματα, δώσετε μέρος ἕν· τὰ δὲ τέσσαρα ὑμῖν ἔσται, καὶ μισθὸς τῶν πόνων, καὶ πρὸς διατροφήν αὐτάρμεια. Καὶ τοῦτο δὲ ἔθετο αὐτοῖς τὸ πρόσταγμα Ἰωσήφ, ὥστε ἀποσπεμπεῖν τῷ Φαραῶ, χωρὶς τῆς γῆς τῶν ἱερῶν μόνης.

Ἀκουέτωσαν οἱ νῦν, ὅσην τοῖς ἱεραῦσι τῶν εἰδώλων προνομίαν παρεῖχον τὸ παλαιόν· καὶ παιδευέσθωσαν κἄν γοῦν τὴν ἴσην παρέχειν τιμὴν τοῖς τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ τὴν λειτουργίαν ἐγκρατερισμένοις. Εἰ γὰρ ἢ ἐκεῖνοι πλανώμενοι, καὶ τὴν περὶ τὰ εἶδωλα θεραπείαν ἐπίδεικνύμενοι, ὅτι ἐνόμιζον διὰ τοῦτο μάλιστα πλείονα τὴν ἀμοιβὴν ἀπονέμειν τοῖς εἰδώλοις, τοσαύτης ἤξιον τιμῆς τοῦ τούτων θεραπευτῆς, πόσης οὐκ ἂν εἴεν καταγνώσεως; ἔξιον οἱ νῦν τὴν εἰς τοῦτους θεραπείαν παρατηρήσειν; Ἡ οὐκ ἔστι, ὅτι εἰς τὸν τῶν ὄλων Δεσπότην ἡ τιμὴ διαβαίνει; Μὴ τοίνυν πρὸς τὸν τὴν τιμὴν δεχόμενον ἀφόρα. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτον ὀφείλεις ποιεῖν τὰ παρὰ σαυτοῦ, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον, ᾧ ἱερᾶται, ἵνα καὶ παρ' ἐκεῖνου τὰς ἀμοιβὰς μετὰ δαψιλείας κομίση. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν, Ὁ κοίτης ἐνὶ τούτῳ, ἐμοὶ ἐποίησε· καὶ, Ὁ δεχόμενος προφήτην εἰς δόγμα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται. Μὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀξίας, ἢ ἀπὸ τῆς εὐτελείας τῶν θεραπευομένων τὰς ἀμοιβὰς σοι παρέχει ὁ Δεσπότης; Ἀπὸ τῆς προθυμίας τῆς σῆς ἢ στεφανοῖ, ἢ κατακρίνει. Καὶ ὥσπερ ἡ τιμὴ ἢ οἱ αὐτῶν γινόμενη πολλὴν προξενεῖ τὴν παρρησίαν (οὐκ εἰσὶται γὰρ τὰ εἰς τοὺς αὐτοῦ θεραπεύοντας γινόμενα), οὕτω καὶ ἡ ὑπεροψία ἢ εἰς τοῦτους πολὴν οἴσει τὴν ἀνωθεν δίκην. Ὅσπερ γὰρ τὰ τῆς τιμῆς οἰκιοῦται, οὕτω καὶ τὰ τῆς καταφρονησεως· ὅπερ εἰδότες, μηδέποτε ἀμελῶμεν τῆς θεραπείας τοῦ Θεοῦ ἱερῶν. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἕκλεινον τοσοῦτον ἀντεχόμενος, ὅσον τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, καὶ βουλόμενος ὑμᾶς διὰ πάντων κερδαίνειν. Τί γὰρ τοσοῦτον δίδω, ὅσον λαμβάνεις παρὰ τοῦ Δεσπότη; πόσην [627] θεραπείαν εἰσάγεις; Ἄλλ' ὁμοῦ καὶ ὑπὲρ ἐκείνης τῆς εὐτελοῦς καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ συγκαταλυομένης ἀθανάτους κομίση ἀμοιβὰς, καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ.

ε'. Ἄπερ λογιζόμενοι, ἐπιτρέχωμεν ταῖς τοιαύταις διακονίαις, μὴ τὴν δαπάνην λογιζόμενοι, ἀλλὰ τὸ κέρδος καὶ τὴν πρόσδοτον τὴν ἐντεῦθεν τιχομένην. Εἰ γὰρ ἀνθρώπων τινὶ τὸν ὑπερεχόντων ἐν ἀξιώμασι βιωτικῶς οἰκειούμενόν τινα θεασομένη, πᾶσαν θεραπείαν εἰς αὐτὸν ἐπίδεικνυσαί σπουδάζομεν, ἐννοοῦντες ὅτι τὰ εἰς ἐκεῖνον γινόμενα εἰς τὸν προστάτην διαθήσεται τὸν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐκεῖνος γνωρίσας ἐκεῖνον, ὃν προστάτην ἐπιγράφεται, πλείονος ἡμῖν ἀπολαύσαι παρασκευάσει τῆς παρ' αὐτοῦ εὐνοίας· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Δεσπότη τῶν ὄλων τοῦτο ἔσται. Εἰ γὰρ, καὶ ἐπὶ τῶν τυχόντων καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐβρίμμένων εἰ ἐπεδείξατο τίς τινα φιλοφροσύνην καὶ συμπάθειαν, οἰκειούμενος τὰ γινόμενα ὁ Δεσπότης ἐπαγγέλλεται εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγειν τοὺς ἀγαθὸν τι εἰς ἐκεῖνους ἐργασμένους, καὶ εἶρεν· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, οὐκ ἐπαίνασα, καὶ δόξατέ μοι φαγῆν· πολλῷ μᾶλλον τοὺς διὰ τὸν

• Quatuor mss. ἐγκρατερισμένοις, καὶ τῇ ἱεροσύνῃ τατιμημένοις. Ἐπειδὴ γὰρ. multa quidam πλείονα τιμὴν ἀποδίδωμι.

Θεδν θλιδομένους, καὶ ἱερωσύνη τετιμημένους εἰ
θεραπεύσειέ τις, οὐ τῆς τοσαύτης ἀπολαύσεται τῆς
ἀμοιβῆς, ἀλλὰ πολυπλασίονος, τοῦ φιλανθρώπου
Θεοῦ ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος νικῶντες ἀεὶ τὰ παρ'
ἡμῶν γινόμενα. Μὴ τοίνυν γινόμεθα χεῖρους τῶν
ἀπίστων, τῶν διὰ τὴν περὶ τὰ εἰδωλα πλάνην ἐτι καὶ
τοσαύτην θεραπείαν ἐπιδεικνυμένων περὶ τοὺς τού-
των θεραπευτάς· ἀλλ' ὅση ἡ διαφορὰ τῆς πλάνης
πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ τῶν ἐκείνων ἱερῶν πρὸς τοὺς
τοῦ Θεοῦ ἱερεῖς, τοσαύτην διαφορὰν καὶ περὶ τὴν
τιμὴν ἐπιδειξώμεθα, ἵνα πολυπλασίους* τὰς ἀνωθεν
ἀμοιβὰς κομισασθαι δυνηθῶμεν. *Κατ' ἄνωγον δὲ, φη-
σιν. Ἰακώβ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἠθέληθησαν καὶ ἐκλη-
θῆνθαι σφόδρα.* Αὕτη γὰρ ἦν καὶ τοῦ Θεοῦ ἡ
ὑπόσχεσις πρὸς αὐτὸν γεγενημένη, ὅτι *Ποιῆσω σε
εἰς ἔθνος μέγα. Καὶ ἐπέζησεν Ἰακώβ δεκαεπτὰ
ἔτη. Καὶ ἐγένοντο αἱ ἡμέραι Ἰακώβ ἑκατὸν τεσ-
σαράκοντα ἑπτὰ ἔτη.* Διὰ τοῦτο τῆς ζωῆς αὐτῷ τὸν
χρόνον τοῦτον ἐπεμέτρησεν ὁ Θεός, ἵνα τῆς ταλαι-
πωρίας, ἧς ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς ὑπέμεινεν,
ἀρκεῦσαν παραμυθίαν κομισάμενος, οὕτως τὸν βίον
καταλύσῃ.

Ἄλλ' εἰ βούλεσθε, ἵνα μὴ τῷ πλήθει τῶν εἰρημένων
καταχώσωμεν ὑμῶν τὴν μνήμην, τὰ λειπόμεινα εἰς
τὴν ἐξῆς ταμειουάμενοι, ἐνταῦθα καταπαύσομεν τὴν
λόγον, ἐκεῖνο παρακαλέσαντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην,
ὥστε μετὰ ἀκριβείας προσέχεν τοῖς λεγομένοις, καὶ
τὴν μνήμην διηνεκῆ τούτων κερκτῆσθαι, καὶ ταῦτα
διηνεκῶς στρέφειν ἐπὶ τῆς διανοίας, καὶ λογίζεσθαι
τὴν ὑπομονήν, ἣν οἱ δίκαιοι οὗτοι ὑπέμεινον, τὴν μα-
κροθυμίαν, τὴν πίστιν, ἣν ἐπεδείκνυντο περὶ τὰς τοῦ
Θεοῦ ὑποσχέσεις, οὐ παρασαλευόμενοι τὸν λογισμὸν
διὰ τὰ μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν συμπίπτοντα· ἀλλὰ θαρ-
βούντες τῇ τοῦ ἐπαγγελαμένου δυνάμει, οὕτως
ἅπαντα πρῶως ἔφερον, καὶ διὰ τούτων εὐδοκίμου.
Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ δίκαιος οὗτος μετὰ τὸ ἐν ἔτεσι το-
σοῦτοις πενήθησι τὸν Ἰωσήφ ὡς ἀποτεβηκῆτα, εἶδεν
[628] αὐτὸν τὴν βασιλείαν τῆς Αἰγύπτου κατέχοντα·
καὶ ὁ θαυμάσιος Ἰωσήφ μετὰ τὴν δουλείαν, μετὰ τὸ
δεσμωτήριον, μετὰ τὰ ἄλλα πάντα, ἔπερ ὑπέμεινε,
τὴν ἀρχὴν ἅπασαν ἐδέχετο τῆς χώρας. Καὶ εἰ βου-
λοίμεθα ἐπιέναι πάσας τὰς ἐν τῇ Γραφῇ κειμένας
ἱστορίας, εὐρήσομεν ταὺς ἐπ' ἀρετῇ ἅπαντας διὰ πει-
ρασμῶν ὀδεύσαντας, καὶ οὕτως δυνηθέντας πολλὴν
τὴν ἀνωθεν ἐπισπάσασθαι ῥοπήν. Εἰ τοίνυν βουλό-
μεθα καὶ ἡμεῖς τῆς εὐνοίας ἀξιωθῆναι τῆς παρὰ τοῦ
Θεοῦ, μὴ ἀσχάλλωμεν ἐν ταῖς πειρασμοῖς, μηδὲ
δυσχεραίνωμεν πρὸς τὰ ἐπιόντα· ἀλλὰ μᾶλλον χαί-
ρωμεν καὶ εὐφραίνωμεθα τῇ πίστει νευρούμενοι, εἰ-
δότες ὅτι ταύτη μάλιστα πολλῆς ἀπολαυσόμεθα τῆς
προνοίας, εἰ μετ' εὐχαριστίας ἅπαντα φέρειν μελε-
τήσωμεν. Γένοιτο δὲ πάντας ἡμᾶς καὶ τὸν παρόντα
βίον ἐν ἀρετῇ διάγοντας τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν
ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὐ τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA ΕΣΤ'.

*Ἠγγισαν δὲ, φησὶν, αἱ ἡμέραι Ἰσραὴλ τοῦ ἀπο-
θανεῖν, καὶ ἐκάλεσε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἰωσήφ,
καὶ εἶπεν αὐτῷ· Εἰ εὐρηκα χάριν ἐναντίον σου,
ὑπόθετε τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου, καὶ
ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἐλεημοσύνην καὶ ἀλήθειαν,
τοῦ μὴ με θάψαι ἐν Αἰγύπτῳ· ἀλλὰ κοιμη-
θῆσομαι μετὰ τῶν πατέρων μου· καὶ ἀρεῖς με
ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ θάψεις με ἐν τῷ τάφῳ αὐτῶν.
Ὁ δὲ εἶπεν· Ἐγὼ ποιῶσω κατὰ τὸ ῥημῶ σου.*

* Alii πολυλόκους τὰς.

*Εἶπε δὲ· Ὁμοσόν μοι. Καὶ ὤμοσεν αὐτῷ. Καὶ
προσεκύνησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου
αὐτοῦ.*

α'. Φέρε καὶ σήμερον τὸ τέλος ἐπιθώμεν τῇ κατὰ τὸν
Ἰακώβ διηγήσει, καὶ ἴδωμεν τίνα ἐστίν, ἃ μέλλων
καταλύειν τὸν βίον διατάττεται. Ἀλλὰ μηδεὶς πρὸς
τὴν νῦν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἀφορῶν ταῦτα
ἀπαιτεῖτω παρὰ τῶν τότε δικαίων, ἅπερ νῦν τοὺς
πιστοὺς φιλοσοφεῖν προσῆκεν· ἀλλὰ πρὸς τοὺς και-
ροὺς καὶ τὰ πράγματα κρινέτω. Ταῦτα δὲ ἐπιτήδεις
ἐπροειμασάμην ὅτι διὰ τὰ μέλλοντα ὑπὸ τοῦ πατριάρ-
χου τῷ Ἰωσήφ λέγεσθαι. Τίνα δὲ ἐστίν, ἀκούσωμεν·
*Ἠγγισαν δὲ, φησὶν, αἱ ἡμέραι Ἰσραὴλ τοῦ ἀπο-
θανεῖν, καὶ ἐκάλεσε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἰωσήφ,
καὶ εἶπεν αὐτῷ· Εἰ εὐρηκα χάριν ἐναντίον σου,
ὑπόθετε τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου, καὶ
ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἐλεημοσύνην καὶ ἀλήθειαν, τοῦ
μὴ με θάψαι ἐν Αἰγύπτῳ· ἀλλὰ κοιμηθῆσομαι
μετὰ τῶν πατέρων μου· καὶ ἀρεῖς με ἐν Αἰγύπτῳ,
καὶ θάψεις με ἐν τῷ τάφῳ αὐτῶν. Ὁ δὲ εἶπε·
Ποιῆσω κατὰ τὸ ῥημῶ σου. Εἶπε δὲ· Ὁμοσόν μοι.
Καὶ ὤμοσεν αὐτῷ. Καὶ προσεκύνησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ
τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ.*

Πολλοὶ τῶν μικροψύχων, ἐπειδὴν παραινῶμεν αὐ-
τοῖς μὴ πολλὴν ποιεῖσθαι λόγον περὶ ταφῆς, μὴδὲ
περισκοῦδαστον πρῶγμα ἠγεῖσθαι τὸ ἀπὸ τῆς ἁλλο-
τρίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν πατρίδα τῶν τετελευτηκῶτων
τὰ λείψανα ἐπανάγειν, ταύτην ἡμῖν προβάλλονται
τὴν ἱστορίαν, [629] φάσκοντες, καὶ τὸν πατριάρχην
τοσαύτην ὑπὲρ τοῦτου πεποιθῆσθαι τὴν φροντίδα. Ἀλλὰ
πρῶτον μὲν, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, τοῦτο δεῖ λογίζεσθαι,
ὅτι οὐ τοσαύτην τότε τὴν φιλοσοφίαν ἀπήρτηντος,
ὅσην οἱ νῦν· ἐπιταίετα ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸ οὐχ ἄπλως ὁ
δίκαιος· ἐβουλήθη γενέσθαι, ἀλλ' ἐλίπιδας αὐτοῖς
χρηστάς ὑποφαίνων, ὡς καὶ αὐτοὶ ὀψέ ποτε ἐπαν-
ήξουσιν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Καὶ δεῖ ταύτης
ἐνεκεν τῆς αἰτίας τοῦτο διετάξαι, φανερώτερον
ἡμᾶς διδάσκει ὁ τοῦτου παῖς φάσκων. *Ἐπισκοπῆ
ἐπισκέψεται ὁ Θεός ὑμᾶς, καὶ συνανοίστετε τὰ
ὄστιά μου ἐντεῦθεν.* Ὅτι γὰρ τοῖς τῆς πίστεως
ὀφθαλμοῖς τὰ μέλλοντα ἐφαντάζοντο, ἀκουε αὐτοῦ
ἦδη κοίμησιν τὸν θάνατον λέγοντος· φησὶ γάρ· *Κοι-
μηθῆσομαι μετὰ τῶν πατέρων μου.* Διὰ τοῦτο καὶ
Παῦλος εἶπε· *Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες
μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόθρωθεν
αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπιστάμενοι.* Πῶς; Τοῖς τῆς
πίστεως ὀφθαλμοῖς. Μηδεὶς τοίνυν νομιζέτω μικρο-
ψυχίας εἶναι τὴν διάταξιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ
καὶ ἀπὸ τοῦ προσορῆν τῆν μέλλουσαν αὐτῶν ἐσεσθαι
ἐπάνοδον, πάσης αἰτίας ἀπολυέτω τὸν δίκαιον. Νῦν
μὲν γὰρ, ἐπειδὴ τὰ τῆς φιλοσοφίας ἐπετάθη μετὰ τὴν
τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, εἰκότως ἂν τις μέμφαιτο τῷ
τὰ τοιαῦτα ἐπισκῆπτοντι.

Καὶ μὴ ταλανίζετω τὸν ἐπ' ἄλλοτρίας τὸν βίον
καταλύσαντα, μηδὲ τὸν ἐπ' ἐρημίας τῆς παρουσίας
ζωῆς μεθιστάμενον. Οὐδὲ γὰρ ὁ τοιοῦτος ταλανισμοῦ
ἄξιος, ἀλλ' ὁ ἐν ἀμαρτίαις τεθνηκώς, κἂν ἐπὶ τῆς κλί-
νης, κἂν ἐπὶ τῆς οἰκίας, κἂν τῶν ἐπιτηδείων παρόντων
τὸν βίον καταλύσῃ. Καὶ μὴ μοι τὰ ψυχρὰ ἐκαίνα
ῥήματα καὶ γέλωτος γέμοντα καὶ ἀνοίας μεσθὰ λεγέτω
τις· Ὁ δεῖνα κυνὸς ἀτιμότερον τετελευτήκειν, οὐδένο
τῶν γνωρίμων αὐτῷ παρόντος, οὐδὲ τὰ τῆς ταφῆς
αὐτῷ παρασχέιν δυνηθέντος, ἀλλ' ἐξ ἐράνου καὶ πολ-
λῶν τιμῶν συνεισεγεγόνων, οὕτως τὰ πρὸς τὴν κη-
δεῖαν αὐτῷ παρεσχέθη. Οὐ τοῦτό ἐστιν, ἀνθρώπε,
κυνὸς ἀτιμότερον τετελευτηκῆναι. Τί γὰρ ὁ τοιοῦτος

ἢ Alii ἀλλὰ τὸν καιρὸν λογίζοντας, οὕτως κρινέτω τὰ
πράγματα. Ταῦτα δὲ ἐπιτήδεις προητοιμασάμην

gniti sunt si quis coluerit, non solum pœrem assequatur retributionem, sed multipliciter majorem, clemente Deo ex abundantia misericordiæ semper ea quæ a nobis sunt vincente. Ne igitur simus deteriores infidelibus, qui propter idolorum errorem adhuc tantum cultum exhibent illorum famulis: sed quantum discrimen est errorem inter et veritatem, atque inter sacerdotes illos et Dei sacerdotes; tantam in honore atque cultu differentiam exhibeamus, ut multo plures supernæ nobis retributiones accrescant. 23. *Habitavit autem Jacob in Ægypto, et aucti sunt, et multiplicati sunt valde.* Erat enim hæc promissio Dei ipsi facta, *Faciam te illic in gentem magnam.* 20. *Et supervixit Jacob decem et septem annis. Et facti sunt dies Jacob anni centum quadraginta septem.* Propterea Deus dimensus est et hoc tempus vitæ, ut post miseriam quam toto vitæ tempore sustinuit, consolatione magna accepta hinc migraret.

Moralis conclusio. — Verum, si vultis, ne multitudine dictorum memoriam vestram obruamus, quæ reliqua sunt reservabimus, et finem orationis faciamus: vestram autem caritatem hoc rogaverimus, ut diligenter iis quæ dicuntur intendatis, et ipsa perpetuæ memoriæ commendatis, continuo in mente vestra versantes, et cogitantes quantam patientiam justis sustinuerint, quamque longanimitatem et fidem in promissionibus Dei habuerint, non animo fluctuantes propter ea quæ post promissiones eveniebant: sed fidenter ejus qui promiserat virtuti, omnia æquo animo ferebant, et propterea celebres et clari fuerint. Ecce enim et justus ille Josephum, postquam tot annis luxit quasi mortuum, vidit regnum Ægypti tenere: et admirabilis Joseph, post servitutem, post carcerem, post alia omnia quæ sustinuit, principatum totius regionis suscepit. Et si adire voluerimus eas, quæ in sacra Scriptura continentur, historias, inveniemus omnes virtute præditos per tentationes ingressos, et sic magnum a Deo assequutos auxilium. Si ergo divinam nobis benevolentiam conciliare volumus, ne simus anxii in tentationibus, nec gravatim feramus quæ nobis obveniunt: sed magis gaudeamus et lætemur fide corroborati, scientes nos hac ratione potissimum divina providentia fructuosos esse, si cum gratiarum actione omnia ferre meditemur. Ut autem omnes nos et præsentem vitam in virtutibus transigamus, et futura consequamur bona, concedat nobis per clementiam et gratiam suam Dominus noster Jesus Christus, quicum Patri et sancto Spiritui sit gloria, imperium et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXVI.

Appropinquerunt autem, inquit, dies Israel ut moreretur, et vocavit filium suum Joseph, et dixit ei: Si inveni gratiam apud te, suppone manum tuam subter femur meum, et facies mecum misericordiam et veritatem, ut non sepeliar ego in Ægypto; sed dormiam cum patribus meis: et auferes me ex Ægypto, et sepelies me in sepulcro eorum. Ille autem dixit: Faciam

secundum verbum tuum. Dixit autem: Jura mihi. Et juravit ei. Et adoravit Israel ad fastigium virgæ ejus (Gen. 47. 29-31).

1. Age hodie finem imponamus narrationi et historiæ Jacobi, et videamus quænam sint illa quæ jam moriturus disponat et ordinet. Verum nullus ad præsentium rerum statum spectans, talia exigit ab iis qui tunc fuerunt justis, qualia nunc in vita sapienter instituta fideles præstare convenit, sed secundum tempora et res judicet. Hæc autem dedita opera prius dixerim, propter ea quæ a patriarcha ipsi Joseph dicentur. Qualia autem sint, audiamus. 29. *Appropinquerunt autem, inquit, dies Israel, ut moreretur, et vocavit filium suum Joseph, et dixit ei: Si inveni gratiam apud te, suppone manum tuam subter femur meum, et facies mecum misericordiam et veritatem, ut non sepeliar ego in Ægypto; 30. sed dormiam cum patribus meis; et auferes me ex Ægypto, et sepelies me in sepulcro eorum. Ille autem dixit: Faciam secundum verbum tuum. 31. Dixit autem: Jura mihi. Et juravit ei. Et adoravit Israel ad fastigium virgæ ejus.*

Cur voluerit in patria sepeliri Jacob. — Multi abjectioris animi, quando a nobis admonentur, ne magnam curam sepulturæ habeant, neque rem multo studio dignam arbitrentur, ab aliena terra in suam patriam mortuorum reliquias reduci, hanc nobis prætexunt historiam, dicentes, etiam patriarcham hujus rei tantam fecisse curam. Verum primum quidem, sicut dixi, hoc cogitare oportet: tunc non tanta exigebatur philosophia, quanta ab iis qui nunc vivunt: deinde patriarcha hoc non simpliciter voluit fieri, sed spem bonam illis pollicens, fore ut sui vel sero tandem redirent in terram promissionis. Et quod ob hanc causam hoc præceperit, manifestius nos docet illius filius, dicens: *Visitando visitabit vos Deus, et simul feretis ossa mea hinc (Gen. 50. 24).* Quod enim oculis fidei futura præviderent, audi illum jam vocare mortem suam dormitionem: dicit enim, *Dormiam cum patribus meis.* Propterea et Paulus dicebat: *Juxta fidem mortui sunt hi omnes, non accepta præmissione: sed procul eam viderunt et salutarunt (Hebr. 11. 13).* Quomodo? Oculis fidei futura videbant. Nullus igitur putet pusillanimitatis esse hoc mandatum, sed et a tempore, et a prævisione futuri reditus, omni culpa excuset justum. Nunc enim quoniam ea quæ ad sapienter vitam attinent, post adventum Christi quæta sunt, merito quis reprehenderit eum cui talia sunt curæ.

Non est miserum peregre mori. — Neque putet quis miserum eum esse qui in alieno solo vitam finiat, neque eum qui in solitudine ex hac vita decedat. Neque enim ille dignus ut miser dicatur, sed qui in peccatis mortuus est, etiamsi super lectum, etiamsi præsentibus amicis omnibus mortem obeat. Et ne mihi frigida illa verba, ridiculaque et insipientiæ plena dicat aliquis: Ille talis cane vilis est mortuus, nullo familiarium præsentem, neque sepultura et funus ei contigerunt; sed collectitia stipe justa facta sunt. Non est hoc, mi homo, cane ignominiosius mortuum

esse. Quid enim ille damni sensit? Illud unum, si virtutis amictum se tegentem non habuerit. Nam quod id nihil lædat justum virtute præditum, disce, quia plerique justorum, prophetas dico et apostolos, ubi siti sint, paucis exceptis, ignoramus. Etenim alii quidem capite truncati, alii lapidati mortui sunt: et alii innumeris et variis poenis seipsos exposuerunt propter pietatem, omnes propter Christum martyres facti sunt: et nullus de illis dicere audebit, ignominiosam esse eorum mortem: sed sequetur divinam Scripturam, dicentem: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (Psal. 115. 15). Et sicut mortem sanctorum pretiosam vocavit, audi quomodo et mortem peccatorum malam vocet. *Mors enim, inquit, peccatorum mala* (Psal. 35. 22). Itaque etiam si domus moriantur, et uxore et filiis presentibus, et familiaribus, et notis adstantibus, virtute autem careant, mala horum mors est. Sic etsi in aliena terra, etsi super pavementum quis jacens: et quid dico, etsi in aliena? etiamsi in latrones incidat, etiamsi a bestiis devoretur, virtute autem præditus sit, pretiosa ejus mors erit. Dic enim, obsecro, Zachariæ filius nonne decollatus est? Stephanus autem primus martyrii corona redimitus, nonne lapidatus vitam finiit?

Paulus capite cæsus; Petrus inverso capite crucifixus. — Paulus autem et Petrus, nonne ille quidem capite truncatus, hic autem modo contrario quam Dominus crucifixus, ita hæc vita excessit? Nonne propter hoc magis in toto mundo celebrantur et prædicantur?

2. Hæc autem omnia cogitantes, neque eos qui in aliena terra moriuntur, miseros dicamus, neque domus morientes beatos prædicemus: sed divinæ Scripturæ canonem sequentes, claros virtutibus hinc migrantes beatos dicamus, et eos qui in peccatis moriuntur miseros prædicemus. Sicut enim qui virtute præditus est in meliorem vitam transit, accipiens laborum suorum præmia: ita et qui illa caret, initia et proemia suppliciorum jam accipit, et gestorum rationes reddere coactus, intolerabilibus complicatur malis.

Vita præsens palæstra. Quomodo Israel adoravit Josephum.—Ideo oportet hæc cogitantes virtutum habere curam, et in præsentis vita quasi in palæstra certare, ut cum solum fuerit theatrum, splendida redimiri corona queamus, ne frustra penitentes inveniamur. Quamdiu enim durat certamen, possibile est, si voverimus, et desidiam excutere, et virtutem exercere, ut propositam assequamur coronam. Cæterum, si videtur, redeamus ad sermonis seriem. Nam postquam commisit filio de sepultura, et dixit Joseph: *Ego faciam juxta verbum tuum*, addit, *Jura mihi. Et juravit ei. Et adoravit, inquit, Israel ad fastigium virgæ illius.* Vide senem, decrepitem, patriarcham adoratione honorem in Joseph declarare, et reipsa implere visionis eventum. Quando enim narravit Joseph visionem, *Dixit, inquit, Numquid ego et mater tua veniemus, et adorabimus te super terram?* Sed forte dixerit aliquis: Et quomodo impletum est somnium in matre, quæ jam ante defuncta erat, et filium non adoravit? Perpetuus Scripturæ mos est, a magis principali totum significare.

Quoniam igitur, *Caput mulieris vir: Erant enim, inquit, duo in carnem unam* (1. Cor. 11. 3; Gen. 2. 25): cum adoravit caput, manifestum est corpus totum caput sequutum esse. Si enim pater hoc fecit, multo magis illa, nisi ex hac vita prærepta fuisset, hoc fecisset. *Et adoravit, inquit, ad fastigium virgæ ejus.* Propterea et Paulus dicebat: *Fide Jacob moriens singulos filios Joseph benedixit, et adoravit ad fastigium virgæ illius* (Hebr. 11. 21). Vides eum istud ipsum fide motum fecisse, prævidentem, regii generis futurum esse eum qui ex semine illius nasciturus erat? Itaque cum quæcumque volebat filio imperasset, non multo post ut didicit Joseph ægrotare patrem suum, et jam in foribus esse mortem, quia appropinquaverant dies mortis illius, 1. *Acceptis duobus filiis suis, venit ad Jacob.* 2. *Annuntiatum est autem hoc Jacob, et corroboratus Israel sedit super lectum* (Cap. 48). Vide quomodo amor erga filium senem firmabat, et alacritas vincebat infirmitatem. Audita enim illius præsentia, inquit, *Sedit super lectum.* Et ut vidit illum, paternam dilectionem ei exhibet, et quia moriturus erat, benedictione sua firmat filios, maximas has facultates relinquens, et divitias quæ absumi non poterant. Et vide quomodo incipit. Primum narrat benevolentiam quæ sibi a Deo concessa erat, et tunc benedictiones filii impertit, et dicit: 3. *Deus meus apparuit mihi in Luza, in terra Chanaan, et benedixit mihi, et dixit mihi: 4. Ego te crescere faciam, et multiplicabo te, et faciam te in congregationes gentium, et dabo tibi terram hanc, et semini tuo post te, in possessionem æternam.* Promisit mihi, inquit, Deus, quando in Luza a me visus est, tantum se multiplicaturum semen meum, ut congregationes gentium ex eo futurae sint, et terram mihi et semini meo se daturum promisit. 5. *Nunc igitur duo illi filii, qui nati sunt tibi in Ægypto, mei sunt: Ephraim et Manasses, sicut Ruben et Symeon, erunt mei.* Hos, inquit, quos habuisti ante adventum meum, ego in meorum filiorum numerum adopto, et parem iis qui ex me nati sunt a me benedictionem accipient. 6. *Quoscumque autem postea genueris, ii tui erunt; in nomine fratrum suorum vocabuntur in illorum sortibus.* 7. *Scias autem, quod et mater tua Rachel, quando appropinquaveram Bethlehæm, mortua est, et defodi eam in via Hippodromi.* 8. *Et videns duos filios Joseph, dixit: Qui sunt hi?* 9. *Ille autem: Filii mei, quos dedit mihi Deus. Et dixit Jacob: Adduc mihi eos, ut benedicam eos.* 10. *Et appropinquare eos illi fecit. Et osculatus est eos, et amplexatus est eos.* Vide, obsecro, senem quomodo festinat et urget ut benedicat filios Joseph. *Et appropinquare eos fecit illi, inquit. Et osculatus est eos, et amplexatus est eos,* 11. *et dixit ad Joseph: Ecce facie tua non sum privatus, et ecce monstravit mihi Deus semen tuum.* Magna mihi, inquit, præstitit Dei clementia, et plura quam exspectavi; imo et quæ nunquam exspectavi. Non enim solum non sum privatus facie tua, sed ecce etiam vidi eos qui ex te nati sunt. 12. *Et eduxit eos Joseph a genibus, et adoraverunt eum super faciem, super terram.* Vide quomodo et pueros statim ab ini-

ἐπαίδευσε τὴν ὀφειλομένην τιμὴν ἀπονέμειν τῷ πρεσβύτῃ. Καὶ λαδὼν, φησὶν, Ἰωσήφ κατὰ τὴν τῶν πρωτοτόκων προεδρίαν προσήγαγε τὸν Μανασσῆ, καὶ τότε τὸν Ἐφραΐμ.

γ. Ἐνταῦθ' αἰ δὴ τὸν δίκαιον τοὺς μὲν τοῦ σώματος ὀφθαλμοὺς ἦδη ὑπὸ τοῦ γήραος λοιπὸν ἀσθενεῖς κεκτημένον (*Ἐβαρῶπιησαν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ γήραος, καὶ οὐκ ἠδύνατο βλέπειν*), τοὺς δὲ τῆς διανοίας ὀρθαλοὺς ἐβρῶμένους ἔχοντα, καὶ τῇ πίστει [632] τὰ μέλλοντα ἦδη προορῶντα. Οὐδὲ γὰρ ἀνασχόμενος τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ ἐναλλάξας τὰς χεῖρας εὐλογῶν, τὴν προεδρίαν εἰς τὸν νέον ἐποίησατο, προτάξας τὸν Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ. Καὶ φησὶν· Ὁ Θεὸς, *ψ̄ εὐηρέστησαν οἱ πατέρες μου*. Σκόπει ταπεινοφορῶσιν τὸν πατριάρχου, δὴ ψυχὴν φιλόθεον. Οὐκ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, Ὁ Θεὸς *ψ̄ εὐηρέστησα*· ἀλλὰ τί; *ψ̄ εὐηρέστησαν οἱ πατέρες μου*. Εἶδες εὐγνώμονα ψυχὴν; καίτοι πρὸ μικροῦ διηγούμενος ἔλεγεν, ὅτι *Ἐν Λουζᾷ ὤσθη μοι, καὶ ὑπέσχετο δώσειν ἐμοὶ καὶ τῷ σπέρματι μου πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν ποιήσεις τὸ σπέρμα μου*. Καὶ οὕτως ἐναργῆ ἔχων τὰ δείγματα τῆς περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ἐνόησας, ἐτι κατεσταλμένην εἶχε τὴν διάνοιαν, καὶ φησὶν· Ὁ Θεὸς *ψ̄ εὐηρέστησαν οἱ πατέρες μου ἐνώπιον αὐτοῦ, Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ*. Εἶτα πάλιν· Ὁ Θεὸς *ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου*. Σκόπει· καὶ διὰ τούτου πάλιν τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν. Οὐ λέγει τὴν οἰκίαν ἀρετὴν, ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν γεγενημένα διηγείται, καὶ φησὶν· Ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τοῦ παρόντος τὰ κατ' ἐμὲ οικονομήσας. Ὑψῶ καὶ πρῶτον ἔλεγεν· *Ἐν γὰρ τῇ ῥάβδῳ μου ταύτῃ διέβην τὸν Ἰορδάνην, καὶ ἰδοὺ νῦν γέγονα εἰς δύο παραμπολάς*. Καὶ νῦν τὴν αὐτὴν πάλιν ἑτέροις ῥήμασι φησὶν· Ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, ὁ ἄγγελος ὁ ρυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν. Εὐχαρίστου γνώμης τὰ ῥήματα, φιλοθέου ψυχῆς καὶ ἐχούσης ἐναύλους τὰς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας τῇ μνήμῃ. Ἐκεῖνος, φησὶν, *ψ̄ οἱ πατέρες μου εὐηρέστησαν*, ὁ ἐμὲ διαθρέψας ἐκ νεότητος ἕως τοῦ παρόντος, ὁ ἐξ ἀρχῆς πάντων με τῶν κακῶν ρυσάμενος, ὁ τοσαύτην περὶ ἐμὲ κηδεμονίαν ἐπιδειξάμενος, αὐτὸς *Εὐλογήσει τὰ παιδία ταῦτα· καὶ ἐπικληθήσεται ἐν αὐτοῖς τὸ ὄνομα μου, καὶ τὸ ὄνομα τῶν πατέρων μου Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ, καὶ πληθυνθήσονται εἰς πληθος πολὺ ἐπὶ τῆς γῆς*. Εἶδες ὁμοῦ καὶ σύνεσιν καὶ ταπεινοφορῶσιν; Σύνεσιν μὲν, ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς προορῶν τὸν Ἐφραΐμ προέταξε τοῦ Μανασσῆ· ταπεινοφορῶσιν δὲ, ὅτι οὐδαμοῦ τῆς οἰκειας ἀρετῆς μνήμην ἐποίησατο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν πατέρων εὐεργεσιῶν τὴν εὐχὴν καὶ τὴν εὐλογίαν αὐτοῖς· ἐπηύξατο. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἰακώβ προορῶν τὰ μέλλοντα, οὕτως εἰς αὐτοὺς εὐλογίαν πεποιήται. Ὁ δὲ Ἰωσήφ ὄρων τὸν νεώτερον προκριθέντα τοῦ πρωτοτόκου, καὶ βαρὺ αὐτὸ λογισάμενος, εἶπε, φησὶν, Οὗτος ὁ πρωτότοκος· ἐπίθες τὴν δεξιάν σου ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλ' εἶπεν· Ὀίδα, τέκνον, οἶδα. Καὶ οὗτος ἐστὶ εἰς λαδὸν, καὶ οὗτος ὑψωθήσεται· ἀλλ' ὁ ἀδελφός αὐτοῦ ὁ νεώτερος μείζων αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐστὶ εἰς πληθος ἐθνῶν. Μὴ νομίσης με, φησὶν, ἀπλῶς συντυχία τινὲ τοῦτο πεποιήκεναι, μηδὲ δι' ἄγνοιαν. Οἶδα γὰρ, καὶ προσορῶν τὰ ὑστερον ἐσόμενα, οὕτω τὴν εἰς αὐτὸν εὐλογίαν ἐποιήσαμην. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως ἔχει τὴν προεδρίαν ὁ Μανασσῆς, ἀλλ' Ὁ νεώτερος μείζων αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς πληθος ἐθνῶν. Τοῦτο ὁ ὅλον ἐγένετο

ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ἔμελλεν ἡ βασιλεία ἀναδεικνυσθαι. Διὰ τοῦτο ἦδη [633] προαναφώνων τὰ μέλλοντα, οὕτω τὴν εἰς αὐτὸν εὐλογίαν ἐποίησατο. Καὶ ἐλόγησεν αὐτοὺς λέγων· Ἐν ὑμῖν εὐλογηθήσεται Ἰσραὴλ, λέγοντες· Ποιήσαι σε ὁ Θεὸς ὡς Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ. Καὶ ἔθηκε τὸν Ἐφραΐμ ἐμπροσθεν τοῦ Μανασσῆ. Οὕτως ἐσονται, φησὶ, περιφανεῖς ἀμφοτέροι, ὡς πάντας εὐχῆς ἔργον ποιεῖσθαι εἰς τὴν τούτων ἐλθεῖν περιφάνειαν· ὁμοῦ ὁ Ἐφραΐμ πρότερος ἐστὶ τοῦ Μανασσῆ. Ὁρᾷς πῶς ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις προεμήνυεν αὐτῷ, καὶ προφητικῶ κινούμενος πνεύματι, οὕτω τοὺς παῖδας τοῦ Ἰωσήφ εὐλόγει, τὰ μετὰ τοσοῦτον ἐσόμενα χρόνον, ὡς ἦδη παρόντα, καὶ ὑπὸ τοῖς ἀδελφοῖς ὀρώμενα, οὕτω προβλέπων; Τοιοῦτον γὰρ ἡ προφητεία.

Καὶ καθάπερ οἱ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ οὐδὲν πλέον τῶν ὀρωμένων φαντασθῆναι δύνανται, οὕτω καὶ οἱ τῆς πίστεως οὐ τὰ ὀρώμενα βλέπουσιν, ἀλλ' ἐκεῖνα φαντάζονται, ἃ μετὰ πολλὰς ὑστερον γενεὰς ἐσεσθαι ἐλόγιον, ὧν εἰς τοὺς οἰκειοὺς ποιεῖται παῖδας. Ἀλλ' ἵνα μὴ μακρὸν ποιῶμεν τὸν λόγον, καὶ πολὺν ὑμῖν τὸν κόπον παρέχωμεν, ἀρκεσθέντες τοῖς εἰρημίνοις εἰς τὴν ἐξῆς τὴν πρὸς τοὺς παῖδας εὐλογίαν ταμειοσύμεθα, ἐκεῖνο παρακαλέσαντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην, ζηλοῦν τὸν δίκαιον τούτου, καὶ τοιαύτας κληρονομίας τοῖς παισὶ καταλιμπάνειν τοῖς ἑαυτῶν, αἱ μηδέποτε παρὰ τινος πλάθην δέξασθαι δύνανται. Αἱ γὰρ τῶν χρημάτων πολλάκις καὶ ἐλευθρον ἔτεκον τοὺς διαδεξαμένους, καὶ ἐπιβουλάς, καὶ πολλὸν τὸν κίνδυνον· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιούτου ἐστὶν ὑποπευθεῖσθαι ποτε. Θησαυρὸς γὰρ ἐστὶ δαπανηθῆναι μὴ δυνάμενος, θησαυρὸς ἐστὶν ἀνάλωτος, θησαυρὸς ἐστὶν οὐκ ἀνθρώπων ἐπιβουλαῖς, οὐ ληστῶν ἐφόδῳ, οὐκ οἰκετῶν κακουργίᾳ, οὐκ ἄλλῳ τοιοῦτῳ τινὲ ἐλαττωθῆναι δυνάμενος, ἀλλὰ διηνεκῶς μένει· πνευματικὸς γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐκ εἶκων ταῖς ἀνθρωπίναις ἐπιβουλαῖς· ἀλλ' ἐὰν οἱ δεξάμενοι νῆφειν βούλωνται, καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν συναποδημεῖ ζῶν, καὶ τὰς αἰωνίους προευνεπίξει σκηνάς.

δ. Μὴ τοίνυν χρήματα συλλέγειν σπουδάζωμεν, καὶ ταῦτα τοῖς παισὶ καταλιμπάνειν· ἀλλ' ἀρετὴν αὐτοὺς παιδεύωμεν, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογίαν αὐτοῖς ἐπευχώμεθα. Αὕτη γὰρ, αὕτη ἡ μεγίστη περιουσία, οὗτος ὁ ἀπατος πλοῦτος, ὁ ἀδαπάνητος, ὁ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὴν περιουσίαν πλεῖονα ἐργαζόμενος. Οὐδὲν γὰρ ἀρετῆς ἴσον, οὐδὲν ταύτης ἰσχυρότερον· κἂν αὐτὴν μοι τὴν βασιλείαν εἴποις, καὶ τὸν τὸ διάδημα περικεῖμενον, εἰ μὴ ταύτην ἔχοι, παντὸς πένητος ῥάκεια περιβεβλημένου ἀθλιώτερος ἐστὶ. Τί γὰρ αὐτὸν τὸ διάδημα δυνήσεται ὠφελῆσαι, ἢ ἡ πορφυρὶς*, ὑπὸ τῆς οἰκειας ῥαθυμίας προεδομένη; Μὴ γὰρ ἀξιομάτων τῶν ἐξωθεν οἶδε διαφορὰν ὁ Δεσπότης; μὴ γὰρ προσώπων δυσωπεῖται περιφανεῖς; Ἐν ἐστὶν ἐκεῖ τὸ ζητούμενον, ἀπὸ τῆς ἐργασίας τῆς ἀρετῆς τὰς θύρας ἐστὶν εὐρεῖν ἡνεωγμένας τῆς πρὸς αὐτὸν παρῆρσιος· ὡς ὁ μὴ ἐντεῦθεν τὴν παρῆρσιαν κτησάμενος, ἐν τοῖς ἡτιμωμένοις καὶ ἀπαρῆρσιόστοις γενήσεται.

Τούτο οὖν ἅπαντες σκοπῶμεν, καὶ τοὺς ἡμετέρους παῖδας διδάσκωμεν ταύτην πάντων προτιμῆν, καὶ [634] μηδὲν ἡγεῖσθαι τὴν τῶν χρημάτων περιουσίαν. Αὕτη γὰρ, αὕτη πολλάκις καὶ κώλυμα πρὸς τὴν ἀρετὴν γίνεται, ὅταν ἡ εἰδῆ τοῖς χρήμασιν ὁ νέος εἰς δέον κεχρησθῆται. Καὶ καθάπερ τὰ παιδία τὰ μικρὰ, ἐπειδὴν μαχαίρας ἐπιλάβηται ἢ ξίφους, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι δένοντως κεχρησθαι, πολλάκις εἰς προὔπτον ἑαυτὰ κίνδυνον ἐμβάλλει, εἴθεν οὐδὲ ἀφίστιν

* Savil. τὸ διάδημα ὀνόμαται, ἢ ἡ πορφ. Tres mss. τὸ διάδημα σώσαι δυνήσεται, ἢ ἡ πορφυρὶς, εἰάν ὑπὸ τῆς οἰκειας.

tio debitam seni honorem reddere docuit. Et Joseph, inquit, secundum dignitatem primogenituræ adduxit Manassen, et tunc Ephraim.

3. *Jacob oculis mentis videbat.* — Vide hic quomodo justus corporis oculos præ senectute nunc infirmos haberet, (10. *Gravati enim erant oculi ejus præ senio, et non poterat videre*), valeret autem oculis mentis, et fide prævideret futura. Neque enim tulit Joseph ordinem, sed mutatis manibus benedicens, dignitatem juniore contulit, præferens Manassi Ephraim : et dixit : 15. *Deus, cui bene placuerunt patres mei.* Attende modestiam Jacob, vide animam religiosam. Non audebat dicere, Deus cui bene placui : sed quid ? *Cui bene placuerunt patres mei.* Vidisti animam gratam ? tametsi paulo antea narrans dicebat : *In Lusa apparuit mihi, et promisit daturum se mihi et semini meo omnem terram, et in congregationes gentium se facturum semen meum.* Et tam evidentia habens indicia divinæ erga se benevolentix, adhuc tamen humiliatam habuit mentem, et dicit : *Deus cui bene placuerunt patres mei coram ipso, Abraham et Isaac.* Deinde iterum : *Qui pascit me a juventute mea.* Accipe et ex hoc gratissimum ejus animum. Non dicit propriam virtutem, sed ea quæ sibi a Deo fuerunt facta. *Qui pascit me a juventute mea usque in diem hanc.* Ipse enim, inquit, est qui ab initio usque ad præsens tempus meas dispensavit, et moderatus est. Ita et prius dicebat : *In virga enim mea hac transivi Jordanem : et ecce nunc factus sum in duo castra (Gen. 32. 10).* Et nunc iterum aliis verbis dicit : *Qui pascit me a juventute mea usque in diem hunc, 16. angelus qui liberavit me de omnibus malis.* Gratiæ animæ ac piæ, et bene memoris beneficiorum Dei, verba. Ille, inquit, cui patres mei bene placuerunt, qui me a juventute mea usque in præsentem diem educavit, qui me ab initio ab omnibus malis liberavit, qui tantam erga me declaravit providentiam, ipse *Benedicit hos pueros : et invocabitur in eis nomen meum, et nomen patrum meorum, Abraham et Isaac, et multiplicentur in multitudinem magnam super terram.* Vidisti simul et intelligentiam, et modestiam ? Intelligentiam quidem, quia fidei oculis prævidens Ephraim prætulit Manassi : modestiam vero, quia nusquam suæ virtutis mentionem fecit ; sed ex probata patrum vita, et ex beneficiis in se collatis ipse preces fudit, et benedictionem filiis precatus est. Verum Jacob quidem prævidens futura, ita illis benedixit : 17. *Joseph vero videns juniorem prælatum seniori, grave et indignum esse putans, dicit : 18. Hic est primogenitus ; pone dexteram tuam super caput ejus. 19. Et noluit, sed dixit : Scio, fili, scio. Et hic erit in populum, et hic exaltabitur ; sed frater ejus junior major eo erit, et semen ejus erit in multitudinem gentium.* Ne putes me, inquit, casu ac fortuito hoc fecisse, vel per ignorantiam. Scio enim, et prævidens futura, ita ei benedictionem dedi. Nam licet natura primatum habeat Manasses, sed *Juvenis ille major eo erit, et semen ejus in multitudinem gentium.* Hoc autem totum factum est, quia hinc regnum demonstrabatur æsoriturum. Propterea prædicens futura, sic cum

benedicit. 20. *Et benedixit eos, dicens : In vobis benedicent Israel, dicentes : Faciat te Deus sicut Ephraim et Manasse. Et posuit Ephraim ante Manassen.* Ita, inquit, ambo erunt gloriosi, ut omnes in optatis habeant ad eandem cum illis gloriam pervenire : attamen prior erit Ephraim Manasse. Vides quomodo gratia Dei præmonstrabat ei futura, ac prophético afflatus spiritu filius Joseph benedixerit, et quod tantis temporibus aberat, tamquam præsens et ante oculos situm viderit ? Hoc enim modo se habet prophetia.

Oculi fidei perspicaciores corporeis. Moralis epilogus. — Nam sicut oculi corporales nihil amplius præterquam visibilia spectare possunt, ita et oculi fidei non quæ videntur spectant, sed illa vident, quæ multo post futura sunt. Et hoc manifestius scietis ex benedictionibus, quas suis filiis dat. Cæterum ne longum sermonem faciamus, multoque vos oneremus labore, contenti dictis, in sequentem sermonem reservabimus filiorum ejus benedictionem. Illud tamen obsecravim vestram caritatem, ut imitemini justum hunc, et tales hereditates filiis vestris relinquatis, quæ a nullo umquam damnum accipere possint. Divitiæ enim sæpe etiam accipientibus perniciem pepererunt, et insidias, et multa pericula : hic autem nihil tale suspicari poteris umquam. Thesaurus enim est, qui numquam exauriri, numquam potest consumi ; thesaurus, qui non hominum dolis, nec latronum insidiis, non famulorum malitia, non alio quopiam imminui potest, sed perpetuo manet : spiritualis enim est, humanis non cedens insidiis, sed cum iis qui illum accipiunt, et sobrii esse volunt ac prudentes, in futuram vitam migrabit, et eis æterna præparabit tabernacula.

4. Ne igitur operam nostram in colligendas opes collochemus, quas relinquamus filiis ; sed doceamus eos virtutem, et benedictionem Dei illis apprecemus. Istæ enim, istæ maximæ sunt facultates : istæ sunt ineffabiles divitiæ, quæ non absumuntur, quæ quotidie substantiam nostram augment. Nihil enim virtuti par, nihil virtute potentius : etiamsi mihi dicas eum qui regnum habet, ac diadema gerit, nisi hanc habeat, quovis panniculoso paupere miserior erit. Quid enim illi prodesse poterit diadema aut purpura, qui virtutem sua desidia perdit ? Numquid Dominus externarum dignitatum varietatem spectat ? numquid personarum gloria permovetur ? Unum est illic quod quæritur, ut per operationem virtutum apertas invenire possimus januas fiduciæ in Deum ; nam qui nihil fiduciæ hinc defert, inter ignominiosos et desperantes locum habebit.

Pecuniæ virtuti obstant. — Hoc igitur omnes consideremus, et nostros filios doceamus, ut virtutem rebus omnibus præferant, nihilque faciant pecuniarum abundantiam. Hæc enim, hæc est quæ virtuti sæpe plurimum obstat : quandoquidem nesciunt pecuniis uti juvenes ut oportet. Et sicut parvi pueri sæpe, quando cultellos et gladios arripiunt, eo quod nesciunt bene illis uti, periclitantur, unde matres non permittunt illis eos impune attingere : ita profecto et juvenes, qui pecuniarum abundantiam susceperint cum

volunt eis bene uti, in periculum certum se precipitant, sarcinam peccatorum sibi inde colligentes. Nascentur enim inde luxus, deliciæ, et absurdæ voluptates et infinita mala: non simpliciter a pecuniis dico, sed ideo quia qui illas receperunt, eis nesciunt recte uti. Propterea et sapiens quidam dicebat: *Bona divitiarum, quibus non est conjunctum peccatum* (Eccli. 13. 30). Quia et Abraham dives erat, et Job dives erat, et non solum nihil damni eis accidit a divitiis, sed et clariores fuerunt. Quare? Quia non in usum suum tantum has possidebant, sed ut iis juvarent etiam alios, quorum succurrerent inopiæ, et esset domus eorum aperta peregrinis omnibus. Audi enim unum eorum dicentem: *Si autem egressus est quis de domo mea sine vacuo: cæterum et impotentes viribus, si quando indigebant subsidio, non privabantur* (Job. 31. 16). Et non solum per pecunias subsidium indigentibus ferebant, sed et sollicitudinem eorum gerebant. *Et eram, inquit, pes claudis, oculus cæcis, et e medio dentium eripui prædam* (Job. 29. 15. 17). Vides illum et curam agere eorum qui injuria afficiuntur, et debilius membrorum vicem per omnia repræsentare? Hunc omnes oportet imitari, hunc, inquam, qui ante legem fuit, et ante gratiam tam bene moratam vitam gessit: idque cum nec præceptorem habuerit, neque progenitores virtute præditos, sed a semetipso et a sententia recta in bonam hanc vitam prodierit. Nam unusquisque nostrum in natura sua habet insitam scientiam virtutis: et nisi quis eam voluerit per ignaviam suam perdere generositatem, numquam ea privabitur. Utinam autem eam omnes nos eligamus, et cum diligentia exerceamus, ita ut bona quæ diligentibus Deum promissa sunt consequamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXVII.

Dixit autem Israel ad Joseph: ecce ego morior, et erit Deus vobiscum, et reducet vos Deus ex terra hac in terram patrum vestrorum. Ego autem do tibi Secima electa præ fratribus tuis, quæ cepi in gladio meo et arcu (Gen. 48. 21. 22).

1. *Jacobi historiam pergit Chrysostomus, et iis quæ præcedentem homiliam concluderunt breviter resumptis, identidem Jacobum inducit res futuras prædicentem filiis et de morte sua proxima ipsos admonentem, ex verbis Jacobi quædam moralia principia eruens, verbi gratia: nihil prodesse dona naturalia nisi mores probi accedant.*

— Pollicebamur nuper finem nos imposituros historiæ Jacob, sermoneque prolixius se extendente, ad finem quod promittebamus perducere non valuimus. ideo volo quæ pridem relicta fuerunt in medium proponere, ut nunc saltem, si Deus dederit, finem imponamus. Operæ pretium autem fuerit, primum vestram commonefacere caritatem, et ostendere ubi sermonem nuper missum fecerimus. Scitis utique, et memores estis, cum Jacob benedicturus esset filios Joseph, ipsos Ephraim Manassi proposuisse, idque etiam patre ejus non probante: cui et dixit: *Scio, fili; ve-*

*rum tamen et hic erit in populum, et hic exaltabitur: sed frater ejus junior major eo erit, et semen ejus erit in multitudinem gentium. Et benedixit eos in die illa, dicens: In vobis benedicent Israel, dicentes: Faciat te Deus sicut Ephraim et Manassen; et posuit Ephraim ante Manassen. Et hucusque processimus, ac ne sermonum nimia copia vestram obrueremus memoriam, cessavimus a doctrina: sed si videtur, hodie sequentia videamus. 21. Dixit autem Israel ad Joseph: Ecce ego morior, et erit Deus vobiscum, et reducet vos Deus ex terra hac in terram patrum vestrorum. 22. Ego autem do tibi Secima electa præ fratribus tuis, quæ cepi in gladio meo et arcu. Postquam filios benedixit, et futura prævidens juniorem præposuit seniori: volens persuadere Josepho, se non simpliciter, neque temere hoc fecisse, sed prædicentem futura: prædicat etiam ei suam mortem, et quod redituri sint ex aliena terra in Chanaan, in terram patrum suorum: et bonam eis spem augot, ita ut expectatione solatium habeant. Nam spes bonorum hujus vitæ labores semper imminuit. Et monstrans etiam tempore mortis, quam dilectionem erga Joseph habent, dicit ei: *Ego autem do tibi Secima electa præ fratribus tuis: quasi per hoc declarans, Hoc omnino erit, et secundum meam prædictionem redibitis, et in hereditatem possidebitis terram patrum vestrorum: et Secimorum civitatem tibi do hereditatem electam Præ fratribus tuis, quam cepi de manu Amorruorum in gladio meo et arcu. Quidnam hoc est? Quæ a Symeone et Levi facta sunt contra Secimitas in personam propriam transfert: et propter hoc dicit, Quæ cepi in gladio meo et arcu. Sed hic opportune quaesiverit quispiam: Et quare hoc facinus suum facit, cum postea testamentum editurus accusatione clare scripta eos arguat? Non secum pugnat justus, sed declarat mansuetudinem mentis suæ, et præter suæ mentis sententiam hoc factum esse: non solum enim non probavit factum, sed et arguit, postquam id factum fuerat. Propterea volens monstrare suam erga Joseph dilectionem, ei concedit Secima, et dicit: *Quæ cepi in gladio meo et arcu. Nam licet illorum fuerit opus, in mea tamen potestate positum est. Si enim filiorum dominus pater, multo magis eorum quæ a filiis possidentur: si autem dominus, et quod voluerit dare possit. Itaque declarare volens suam erga Joseph benevolentiam, non solum Ephraim et Manassen benedicit, sed et Secima electam hereditatem relinquat filio. 1. Et vocavit, inquit, Jacob filios suos, et dixit: Congregamini, ut annuntiem vobis quid eventurum sit vobis in novissimis diebus. 2. Congregamini, et audite Israel patrem vestrum (Caput 49). Vide justi intelligentiam. Quia præsciebat mortis tempus, vocavit filios suos ad se, et dicit: Congregamini, ut vobis jam prædicam quid vobis eventurum sit in ultimis diebus. Congregamini, et audite Israel patrem vestrum. Venite, inquit, et discite a me, non præsentia, non quæ post parvum tempus eventura, sed quod accidit in ultimis diebus. Et hæc vobis non a memetipso annuntio, sed afflatus a Spiritu: et idcirco quæ multis postea generationibus contingent prædico. Etenim e vita hac***

αἱ μητέρες ἀδεῶς τῶν τοιούτων ἐφάπτεσθαι· οὕτω δὴ καὶ οἱ νέοι, ἐπειδὴν χρημάτων περιουσίαν διαδέχονται, διὰ τὸ μὴ θέλειν αὐτοῖς δεδόντως κεχρησθαι, εἰς προφανῆ κίνδυνον ἑαυτοῦς περιτρίβουσι, τὸν φόρον τῶν ἀμαρτημάτων ἐντευθεῖς ἑαυτοῖς συλλέγοντες. Αἱ γὰρ τρυφαί, καὶ αἱ ἄστοποι ἡδοναί, καὶ τὰ μυρία κακὰ ἐντευθεῖν τίχεται· οὐχ ἀπλῶς ἀπὸ χρημάτων λέγω, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μὴ εἰδέναι προσηκόντως αὐτοῖς κεχρησθαι τοὺς ταῦτα διαδεξαμένους. Διὰ τοῦτο καὶ σοφὸς τις ἔλεγεν· Ἀγαθὸς ὁ πλοῦτος, ᾧ μὴ ἔστιν ἀμαρτία. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀβραὰμ πλούσιος ἦν, καὶ ὁ Ἰωὺ πλοῦσιος ἦν, καὶ οὐ μόνον οὐδὲν ἀπὸ τοῦ πλοῦτου παρεβλάθησαν, ἀλλὰ καὶ μειζόνως εὐδοκίμησαν. Τίνοις ἔνεκεν καὶ διὰ τί; Ὅτι οὐκ εἰς οἰκίαν ἀπόλαυσιν μόνον τοῦτω ἐκέχρητο, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων παραμυθίαν, καὶ τὰς τῶν δεομένων διορθούμενοι πανίας, καὶ ἡ οἰκία αὐτῶν παντὶ ζένην ἦν ἀνεψυγμένη. Ἄκουε γὰρ ἐνδὲς αὐτῶν λέγοντος· *Εἰ δὲ καὶ ἐβήλαθ' ἐτις ἐκ τοῦ οἴκου μου κλίπῃ κενῷ, καὶ ἀδύνατος δὲ, εἰ ποτε εἶχον χρεῖαν, οὐκ ἀπέτυχον*. Καὶ οὐ μόνον τὴν διὰ χρημάτων ἐπικουρίαν εἰς τοὺς δεομένους ἐπεδείκνυντο, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῆς προστασίας πρόνοιαν. Ἐγὼ γὰρ ἤμην, φησι, πρὸς χαλῶν, ὀφθαλμὸς δὲ τυφλῶν, καὶ ἐκ μένου ὁδόντων ἐξέσπυσα ἄρπαγμα. Ὁρᾷς αὐτὸν καὶ προνοῦντα τῶν ἀδικουμένων, καὶ ἀντὶ τῶν πετηρωμένων μελῶν ἅπασι γινόμενον; Τοῦτον ἀπαντας ἐχρῆν ζηλοῦν, τὸν πρὸ τοῦ νόμου, τὸν πρὸ τῆς χάριτος· τοσαύτην φιλοσοφίαν ἐπιδειξάμενον, καὶ ταῦτα οὐδὲ διδάσκαλον ἐσχηκότα, οὔτε προγόνους ἐναρέτους, ἀλλὰ οἰκοθεν καὶ ἀπὸ γνώμης ὀρθῆς ἐπὶ τὴν χρηστὴν ταύτην πολιτείαν ἐλάβοντα. Καὶ γὰρ ἕκαστος ἡμῶν ἐν αὐτῇ τῇ φύσει ἐναποκειμένην ἔχει τὴν γνῶσιν τῆς ἀρετῆς· καὶ εἰ μὴ τις βουλευθῆ ἀπὸ βρθυμίας τὴν οἰκίαν προδοῦναι εὐγένειαν, οὐκ ἂν ποτε ταύτης ἀμοιρήσειε. Γένοιτο δὲ πάντας ἡμᾶς ταύτην ἐλομένους, καὶ μετὰ ἀπειθείας ταύτην κατορθώσαντας, καὶ τῶν ἐν ἐπιχειρήσει κειμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[635] ΟΜΙΛΙΑ ΕΖ'.

Ἐἶπε δὲ, φησὶν, Ἰσραὴλ τῷ Ἰωσήφ· Ἴδου ἐγὼ ἀποθνήσκω, καὶ ἔσται ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν, καὶ ἀποστρέψει ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς ταύτης εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων ὑμῶν. Ἐγὼ δὲ δίδωμι σοὶ Σηκίμα ἐξαιρετον παρὰ τοὺς ἀδελφούς σου, ἦν ἔλαβον ἐν μαχαίρα μου καὶ τόξῳ.

α'. Πρώην ἐπαγγελιάμενος τέλος ἐπιθεῖναι τῇ κατὰ τον Ἰακώβ ὑπόθεσιν, εἰς μῆκος ἡμῖν ἐκταθέντος τοῦ λόγου, τὴν ὑπόθεσιν πᾶσαν εἰς πέρας ἀγαγεῖν οὐκ ἰσχύσαμεν. Διὸ βούλομαι σήμερον τὰ πρῶην ἡμῖν ἐκείθεν ἀπολειφθέντα εἰς μέσον προθεῖναι, ἵνα οὕτω καὶ νῦν, Θεοῦ διδόντος, τὸ τέλος ἐπιθώμεν. Ἀναγκαῖον δὲ πρότερον ὑπομνήσαι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ δεῖξαι μέχρι τίνος τότε τὸν λόγον στήσαντες, οὕτω τὴν διδασκαλίαν κατελύσαμεν. Ἴστε δήπου καὶ μέμνησθε, ὅτι ἤνικα τοὺς τοῦ Ἰωσήφ παῖδας μέλλων εἰ δίκαιος εὐλογεῖν, τὸν Ἐφραῖμ τοῦ Μανασσῆ προέθηκα, καὶ ταῦτα τοῦ πατρὸς δυσχεράναντος, πρὸς ὃν καὶ εἶπεν, *Οἶδα, τέκνον· καὶ οὗτος ἔσται εἰς λαόν, καὶ οὗτος ἐνυωθήσεται· ἀλλ' ὁ ἀδελφός σου αὐτοῦ ὁ νεώτερος μείζων αὐτοῦ ἔσται, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἔσται εἰς κληθὸς ἰδῶν. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείτῃ, λέγων· Ἐν ὑμῖν εὐλογηθήσεται Ἰσραὴλ, λέγοντες· Ποιήσασε ὁ Θεὸς ὡς Ἐφραῖμ καὶ Μανασσῆ· καὶ ἔθηκε τὸν Ἐφραῖμ ἐμπροσθεν τοῦ Μανασσῆ. Μέχρι*

τοῦτου γενόμενοι, ὥστε μὴ τῷ πληθεῖ καταχῶσαι ὑμῶν τὴν μνήμην, ἐπαυσάμεθα τῆς διδασκαλίας· ἀλλ' εἰ δοκεῖ, σήμερον ἴσμεν τὰ ἐξῆς. *Ἐἶπε γὰρ, φησὶν, Ἰσραὴλ τῷ Ἰωσήφ· Ἴδου ἐγὼ ἀποθνήσκω, καὶ ἔσται ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν, καὶ ἀποστρέψει ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς ταύτης εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων μου. Ἐγὼ δὲ δίδωμι σοὶ Σηκίμα ἐξαιρετον ὑπὲρ τοὺς ἀδελφούς σου, ἦν ἔλαβον ἐν μαχαίρα μου καὶ τόξῳ.* Ἐπειδὴ τοὺς υἱοὺς εὐλόγησε, καὶ τὰ μέλλοντα προορῶν προέθηκε τὸν νεώτερον τοῦ πρεσβυτέρου, βουλόμενος πείσαι τὸν Ἰωσήφ, ὅτι οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλὰ προφητεύων τὰ μέλλοντα ἔσσεσθαι, προλέγει αὐτῷ καὶ τὴν οἰκίαν τελευτήν, καὶ ὅτι ἐπανήξουσιν ἐκ τῆς ἀλλοτρίας εἰς τὴν Καναάν, εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ χρηστὰς αὐτοῖς ἐλπιδας ὑποτείνει, ὥστε τῇ προδοκίᾳ κουφίζεσθαι. Ἡ γὰρ τῶν χρηστῶν ἐλπίς ὑποτέμνεται ἀεὶ τοὺς ἐν τῷ παρόντι βίῃ πόνους. Καὶ δεικνύς λοιπὸν καὶ ἐν τῷ τῆς τελευτῆς καιρῷ τὴν φιλοσοφίαν, ἦν περὶ τὸν Ἰωσήφ ἐκέκτητο. φησὶ πρὸς αὐτόν· *Ἐγὼ δὲ δίδωμι σοὶ Σηκίμα ἐξαιρετον ὑπὲρ τοὺς ἀδελφούς σου· μονονοχὶ διὰ τοῦτο δηλών, ὅτι οὕτω πάντως ἔσται τοῦτο, καὶ κατὰ τὴν ἐμὴν πρόβησιν ἐπανελεύσεσθε, καὶ κληρονομήσετε τὴν γῆν τῶν πατέρων ὑμῶν, ὅτι καὶ τὴν Σηκίμων πόλιν σοὶ δίδωμι κληρονομίαν Ἐξαιρετον ὑπὲρ τοὺς ἀδελφούς σου, ἦν ἔλαβον ἐκ χειρὸς Ἀμορραίων ἐν μαχαίρα μου καὶ τόξῳ.* Τί δὴ τοῦτο ἔστι; Τὰ παρὰ τοῦ Συμεὼν καὶ Λευὶ γεγεννημένα εἰς τοὺς ἐν Σηκίμοις οἰκιοῦνται, καὶ διὰ τοῦτο λέγει· *Ἦν ἔλαβον ἐν μαχαίρα μου καὶ τόξῳ.* Ἄλλ' ἐνταῦθα εὐκαιρῶς ζητήσκειν ἂν τις, τίνοις ἔνεκεν οἰκισάμενος τὸ γεγεννημένον, ὁ μετὰ ταῦτα μέλλων [636] διατάττεσθαι, ἀνάγραπτον τὴν κατ' αὐτῶν ποιεῖται κατηγορίαν; Οὐχ ἑαυτῷ ἐναντιούμενος ὁ δίκαιος, ἀλλὰ δεικνύς τὸ ἡμερον αὐτοῦ τῆς γνώμης, καὶ ὅτι παρὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην τοῦτο διεπράττετο· οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἠρέσθη τοῖς γινομένοις, ἀλλὰ καὶ ἐμέμψατο, ἐπειδὴ γέγονε. Διὰ τοῦτο θέλων δεῖξαι τὴν περὶ τὸν Ἰωσήφ φιλοσοφίαν, αὐτῷ παραχωρεῖ τὰ Σηκίμα, καὶ φησὶν· *Ἦν ἔλαβον ἐν μαχαίρα μου καὶ τόξῳ.* Εἰ γὰρ καὶ ἐκείνων τὸ ἔργον γέγονεν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ κείται ἐξουσία. Εἰ γὰρ τῶν παίδων δεσπότης ὁ πατήρ, πολλῷ μᾶλλον τῶν υἱῶν αὐτῶν κτηθέντων κύριος ἂν εἴη· εἰ δὲ κύριος, καὶ ὁ βούλεται διανέμειν ἂν δύναται. Ἐπεὶ οὖν ἐβούλετο δεῖξαι τὴν περὶ τὸν Ἰωσήφ εὐνοίαν, οὐ μόνον διὰ τῆς τοῦ Ἐφραῖμ καὶ τοῦ Μανασσῆ εὐλογίας τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ τὴν Σηκίμα ἐξαιρετον κληρονομίαν καταλιπεῖν τῷ παιδί. Καὶ ἐκάλεσε, φησὶ, τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Ἰακώβ, καὶ εἶπε· *Συνάχθητε, ἵνα ἀναγγείλω ὑμῖν τί ἀπαντήσεται ὑμῖν ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν.* Ἀθροίσθητε, καὶ ἀκούσατε Ἰσραὴλ τοῦ πατρὸς ὑμῶν. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν σύνεσιν. Ἐπειδὴ προέβη τῆς τελευτῆς τὸν καιρὸν, καλεῖ τοὺς παῖδας πρὸς ἑαυτὸν, καὶ φησὶ· *Συνάχθητε, ἵνα ὑμῖν ἤδη προαναφωρῶ τὴν ἐμὴν ἀπαντήσεται ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν.* Ἀθροίσθητε, καὶ ἀκούσατε Ἰσραὴλ τοῦ πατρὸς ὑμῶν. Δεῦτε, φησὶ, καὶ μάθετε παρ' ἐμοῦ, οὐ τὰ παρόντα, οὐ πᾶ μετὰ βραχίον ἐσόμενα χρόνον, ἀλλὰ τὰ ἐν ἐσχάταις ἡμέραις γενησόμενα. Καὶ ταῦτα ὑμῖν οὐκ ἐπ' ἑμαυτοῦ μνησῶ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐνηχούμενος· διὰ τοῦτο καὶ τὰ μετὰ πολλὰς ὑστερον ἐσόμενα γενεὰς ἤδη προαναφωρῶ. Καὶ γὰρ μέλλων τὴν ζωὴν ταύτην καταλύειν, βούλομαι ἐκάστῳ ὑμῶν, ὥσπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ, ἐναποθέσθαι τὴν μνήμην. Σκόπει δὲ τὸν δίκαιον, πῶς συναχθέντων τῶν παίδων, τῇ τάξει χρησάμενος τῆς ἐξ γενέσεως, οὕτω τὴν ἀρμότουσαν

migraturus, volò unicuique vestrum quasi in titulo et columna ærea memoriam insculpere. Considera autem justum, quomodo congregatis liberis, natalium servato ordine, unicuique congruentem det vel maledictionem vel benedictionem: et in hoc monstrans suæ virtutis eminentiam, incipiat a primo. 3. *Ruben, inquit, primogenitus, fortitudo mea, et principium filiorum meorum: durus ad ferendum, durus et perversus.* Vide quanta sapientia justus. Volens enim accusationem magis intendi, prius dixit privilegia ei a natura concessa, et dignitatem quam tenebat, eum nempe principium filiorum, et primogenituræ honore clarum esse: et postea peccata illius quasi in ærea columna inscribit: monstrans nihil profutura nobis esse ea quæ a natura insunt, nisi et voluntatis bona opera sequantur: hæc enim sunt quæ et laudem habent et vituperium. *Durus, inquit, ad ferendum, durus et perversus.* Naturæ, inquit, dignitatem tibi datam amisisti propria tua temeritate. Deinde et speciem peccati bene scriptam relinquit, ita ut quod ille accusatus reprehensusque sit, posteris magna sit eruditio, ne similia attentent. 4. *Contumelia affecisti, sicut aqua non effervesces. Ascendisti enim, inquit, super lectum patris tui: tunc polluisti stratum quod ascendisti.* Significat concubitum ejus cum Balla.

2. Vide quomodo per sapientiam a Spiritu sancto sibi datam, prius dixit id quod postea Moses inter leges recensiturus erat, non licere cum eadem muliere patrem et filium rem habere (*Lev. 18. 8*). Et nunc istud ipse, filium suum increpando, sic prohibet. *Polluisti, inquit, stratum, ascendens super lectum patris tui. Rem perversam fecisti. Propter hoc quod ita Contumelia in te affecisti, sicut aqua non effervesces.* Inutilis erit, inquit, ille conatus tuus: quod neque patrem reveritus, polluere ejus lectum ausus fueris. Ut igitur nunc in sequentibus generationibus talia nemo imitetur, propterea Spiritus sanctus ordinavit, ut literis commendetur hæc accusatio: et omnes qui audiunt erudiantur, sciantque manifeste, nihil prodesse dignitatem naturæ concessam, nisi et voluntatis accedant ornamenta. Deinde quia satis traduxerat nefarium hoc opus, venit ad Symeonem et Levi. 5. *Symeon et Levi compleverunt injustitiam voluntatis suæ.* Contentio eorum, quam propter sororem suam declararunt, eos in injustitiam illam impulit. Deinde declarans eos se ignaro rem fecisse, dicit: 6. *In consilium eorum non veniat anima mea, et in cælu eorum non firmentur jecora mea.* Absit, inquit, ut communicem eorum sententiæ, et obsequar eis in iis quæ injuste egerunt. *Quia in furore suo occiderunt homines.* Irrationabilis, inquit, fuit eorum indignatio. Nam licet peccasset Sychem, attamen non oportebat tantam stragem facere et omnes perdere. *Et in concupiscentia sua subnervaverunt taurum*¹. Filium Emmor hic significat. Nam quia in florenti ætate erat, taurum eum nominavit. Deinde ut dixit ea quæ fecerant, etiam maledictionem apponit et dicit: 7. *Maledictus furor eorum, quia per-*

¹ Alii, *suffoderunt murum*; sic vulgata. Vid. Hexapla nostra.

ricax: et ira eorum, quia obdurata est. Dolum significat, quo illos circumvenerunt, ac cum dolo ipsos adorti sunt. *Perversus enim, inquit, furor eorum, temerarius, impetuosus, ratione carens. Et ira eorum, quia obdurata est.* Quando enim Secinitæ putaverunt eos sibi valde amicos, tunc gravi ira et bello eos oppresserunt. Et dicto eorum peccato, dicit et supplicium quod luituri erant. *Partur eos in Jacob, et disseminabo eos in Israel.* Ubique, inquit, dispersi erunt, ut istud ipsum manifestum fiat, eos propter facinus commissum id passos fuisse. 8. *Juda, te laudent fratres tui. Benedictio Judæ data mystica est, præsignans omnia quæ ad Christum attinent. Juda, inquit, te laudent fratres tui.* Quia ex hac tribu exoriturus erat Christus secundum dispensationis rationem, propterea Spiritu sancto afflatus Jacob, prædicat per ea, quæ in Judam dicuntur, non solum descensum Domini ad homines, sed et mysterium, et crucem, et sepulturam, et resurrectionem, et ut semel dicam, omnia. *Juda enim, inquit, te laudent fratres tui: manus tuæ in tergo inimicorum tuorum: et adorabunt te filii patris tui.* Quibus declarat, eos subjunctos illi esse. 9. *Catulus leonis Juda. De germine, filii mi, ascendisti.* Regnum ejus prædicat. Semper enim Scripturæ mos est, per figuram hujus animalis regiam auctoritatem insinuare. *Recumbens dormivisti ut leo, et sicut catulus. Quis excitabit eum? Crucem et sepulturam hic significat. Quis excitabit, inquit, eum? Sicut enim leonem vel catulum dormientem nullus audent excitare, ita Dormivisti ut leo, et ut catulus. Quis excitabit eum? Ipse enim est qui dicit: Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum recipiendi eam (Joan. 10. 18).* Postea et tempus quoque manifeste declarat, quo adventurus sit Christus secundum dispensationis rationem. 10. *Non deficiet, inquit, princeps de Juda, neque dux de senioribus ejus, donec veniat, cui repositum est: et ipse erit expectatio gentium.* Tandiu, inquit, durabunt Judaica, et principes Judæorum, donec ille venerit. Et bene dixit, *Donec ille venerit, cui repositum est: quasi dicat, Ille cui præparatum est regnum: propterea Ipse est expectatio gentium.* Vide quomodo jam dicit etiam gentes salute donandas. *Et ipse erit, inquit, expectatio gentium.* Hujus adventum gentes expectant. 11. *Ligans ad vitem pullum suum, et ad palmitem pullum asinæ suæ.* Per pullum iterum gentium significat adductionem. Nam quia asinus immundum erat animal, propterea dicit: Illæ immundæ gentes cum tanta facilitate adducentur, quasi quis ad palmitem vitis asinum alliget: simul insinuans et potestatis excellentiam et gentium obedientiam. Magnæ enim mansuetudinis est, quod asinus patiatur se ad palmitem vitis ligari. Viti autem suam doctrinam comparat: *Ego enim sum, inquit, vitis vera, et pater meus agricola est (Joan. 15. 1).* Palmitem autem vocavit teneritudinem præceptorum, et facilitatem legis ferendæ: ut jam præsignet gentes magis credulas fore, quam Judæos. *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine væ amictum suum.*

3. *Mysterium Eucharistiæ præsignatur.* — Vide quo-

modo nobis totum mysterium insinuavit. Sciunt qui initiati sunt, quod dictum est : *Lavabit in vino stolam suam*. Stola puto corpus dici, quod propter dispensationem ferre dignatus est. Deinde ut diligenter discas vinum quid appellavit, subdit : *Et in sanguine uvæ anictum suum*. Vide quomodo sanguinis nomine crucem nobis et occisionem significet, et omnem mysteriorum dispensationem. 12. *Jucundiores oculi ejus vino ; et candidiores dentes ejus lacte*. Hic gloriam nobis demonstrare vult per metaphoram vini et oculorum. *Et candidiores dentes ejus lacte*. Justitiam signat et claritatem judicis. Nam per dentes et lac nihil aliud significare vult quam fore candidum et manifestum judicium ut est lactis et dentium conditio. 13. *Zabulon, inquit, in maritimo habitabit, et ipse apud stationem navium, et extendetur usque ad Sidonem*. Vide quomodo et huic prædicit ubi domicilium habiturus sit, et quod usque ad Sidonem extendetur. 14. *Issachar bonum desideravit, recumbens inter sortes : 15. et videns requiem quod bona, et terram quod pinguis, supposuit humerum suum ad laborandum, et factus est vir agricola*. Laudat hunc quod operationem terræ elegerit, et hanc omnibus aliis prætulit. 16. *Dan judicabit populum suum, sicut et una tribus in Israel*. 17. *Et fiat Dan serpens in via, insidens in senita, mordens ungulam equi : et cadet eques retrorsum*, 18. *salutem expectans Domini*. Dignum ut quis admiretur et obstupescat, quomodo justus ille oculis spiritus omnia prævidens, filiis suis prænuuntiavit quid unicuique eventurum sit : nam etiam illa quæ post multum temporis futura sunt prædicit. 19. *Gad, tentatio tentabit eum ; ipse autem tentabit illum ad pedes*. 20. *Aser, pinguis ejus panis, et ipse dabit cibum principibus*. 21. *Nephtalim, virgultum resolutum, dans in germine pulchritudinem*. Et quia paucis transit illos, venit consequenter ad Joseph, et ait : 22. *Joseph filius auctus, invidiosus : Joseph filius auctus, filius meus junior*. Invidiosus, inquit, factus es ab ipsis iniuriis. 23. *Quem consilio communicato conviciis incesserunt*. Fratrum significat conspirationem contra eum. Et id quod supra dicebat Scriptura, eos crimine malo detulisse Joseph apud patrem suum (*Gen. 37. 2*), hoc iste dicit : *Quem communicato consilio conviciis incesserunt, et intendebant in eum domini sagittationum*. Sanguinarium illorum significat animum. 24. *Et contriti sunt cum fortitudine arcus eorum*. Vide quomodo postquam dixit ea quæ contra Joseph attentarunt, dicit et ea quæ eis contigerunt. *Contriti enim, inquit, arcus eorum, et dissoluti sunt nervi brachiorum manuum eorum*. Ipsi quidem occidere te conati sunt, et quantum ex ipsis pendebat, opere complessent : sed et arcus eorum contriti sunt, et dissoluti sunt eorum nervi. Sic enim eis accidit, quando audierunt Joseph dicentem : *Ego sum frater vester Joseph, quem vendidistis in Ægyptum* (*Gen. 45. 3*). Tunc enim, tunc maxime soluti sunt nervi eorum, *Per manum potentis Jacob*. 25. *Inde qui corroboravit Israel a Deo patris tui, et adjuvit te Deus meus*. Qui dissolvit eorum nervos, inquit, potens est. *Ipsæ enim adjuvit te Deus meus*. Vide germanam justitiam

erga Dominum dilectionem, quomodo orbis Dominum suum esse Deum dicat, non concludens ejus dominium, neque privans eum potestate universali, sed suum declarans amorem. *Et benedixit tibi benedictione cæli et superis*. Non solum, inquit, adjuvit te, sed et *Benedixit te benedictione terræ omnia continentis, propter benedictionem uberum et vulvæ, 26. benedictionem patris tui et matris tuæ. Prævaluit benedictionibus montium firmorum, et sideris collium æternorum*. Per colles æternos gloriam et majestatem, et regnum Ægypti : per montes et colles, sublimitatem et fortitudinem designat, et in summum fastigium principatus evectum esse hic insinuat. *Hæ enim, inquit, benedictiones erunt super caput Joseph, et in vertice fratrum, quorum dux est*. Hæ scilicet, inquit, benedictiones erunt super caput terræ. 27. *Benjamin lupus rapax, mane comedet, et ad vesperam distribuet escam*. Et hic præsignat ei quod longo post tempore futurum erat, et quod grassaturus esset sicut lupus rapiens, occidens et innumera mala faciens. Quoniam autem omnibus tiffis congruentes benedictiones præsignavit, 28. *Et benedixit, inquit, singulis juxta benedictionem suam, qua benedixerat eis* : hoc est, unicuique prædicebat quæ decebat, et quæ in unaquaque tribu eventura essent prædixit. Postquam autem ordinavit ea quæ a Spiritu ipsi præsignata fuerant, dicit eis : 29. *Ego apponam ad populum meum, et sepeliatis me cum patribus meis*.

4. Vide quomodo per mandatum hoc maximam eis consolationem afferat. Considerabant enim, justum hoc non mandatum fuisse, nisi omnino scivisset reditum ipsorum futurum, et liberandos se a servitute Ægypti. Postea quoque locum nominat : *In spelunca, inquit, quæ est in agro Ephron Chetici*. 33. *Et ut hæc dixit, cessavit imperare filiis suis. Et sublevavit Jacob pedes suos super lectum, et defecit, et appositus est ad populum suum*. Vide mortem justi etiam magno miraculo plenam. Nam postquam imperavit pueris suis, *Sublevavit pedes in lectum suum, quasi cum voluptate rem reciperet*. Ita impletis omnibus, *Pedes sustulit* : hoc est, planos et rectos fecit, et extendit : *Defecit*, hoc est, finivit vitam, *Et appositus est ad populum suum*. 1. *Et recidit Joseph super faciem patris sui, et flevit super eum, et osculatus est eum* (*Caput 50*). Vidisti filii dilectionem? vidisti ignitam caritatem? Et post animæ recessum *Recidit Joseph super faciem ejus, et osculatus est, et flevit super eo*. His factis Joseph quæ a patre mandata erant exsequi curavit. 2. *Et mox mandavit pollinctoribus, ut sepelirent patrem suum*. 3. *Ei ipse quidem quadraginta diebus, Ægyptus autem septuaginta diebus eum luxit*. Et postquam iusta omnia persoluta sunt, significavit Pharaoni, et iis qui cum eo erant, quæ illi pater adhuc vivus demandarat, et dixit : 5. *Adjuravit me pater meus, dicens : In sepulcro, quod fodi mihi in terra Chanaan, illic me sepelies. Nunc igitur ascendam, et sepeliam patrem meum, et redibo*. Æquum est, inquit, ut quæ ab eo præcepta sunt, impleam. Ubi igitur ea fecero quæ jusserit, redibo. Hæc ut audiret, permisit Pharaon. 7. *Et ascendit, inquit, Joseph ut sepeliret patrem suum, et simul ascen-*

ζατο. Ἰσασι οἱ μεμυημένοι τὸ λεγόμενον· *Πλυνεῖ ἐν ὄλῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ*· στολὴν, οἶμαι, τὸ σῶμα λέγειν, ὃ διὰ τὴν οἰκονομίαν φορέσαι κατηξίωσεν. Εἶτα ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς οἶνον τι προσηγόρευσεν, ἐπήγαγε· *Καὶ ἐν αἵματι στυφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ*. Ἦρα πῶς τῷ τοῦ αἵματος ὀνόματι τὴν σφάγην ἡμῖν καὶ τὸν σταυρὸν ἠνέξατο, καὶ πᾶσαν τῶν μυστηρίων τὴν οἰκονομίαν. *Χαροποι εἰ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καὶ [659] λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα*. Ἐνταῦθα τὸ φαῖδρον ἡμῖν ἐνδείξασθαι βούλεται διὰ τῆς μεταφορᾶς τοῦ οἴνου καὶ τῶν ὀφθαλμῶν. *Καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα*· τὸ δίκαιον καὶ τὸ λαμπρὸν τοῦ κριτοῦ. Διὰ γὰρ τῶν ὀδόντων καὶ τοῦ γάλακτος οὐδὲν ἕτερον ἡμῖν σημαίνειν ἠβουλήθη, ἢ ὅτι οὕτως ἔσται λευκὸν καὶ περιφανές τὸ κριτήριον, καθάπερ ἢ τοῦ γάλακτος καὶ τῶν ὀδόντων ποιότης. *Ζαβουλῶν, φησὶ, παρὰ λίος κατοικήσει, καὶ αὐτὸς παρ' ὄρων πλοίων, καὶ παρατενεῖ ἕως Σιδῶνος*. Ὅρα πῶς καὶ τούτῳ προμηνύει ἔνθα τὴν οἰκισιν ἔξει, καὶ ὅτι μέχρι Σιδῶνος ἐκταθήσεται. *Ἰσάχαρ τὸ καλὸν ἐπεθύμησεν, ἀναπαυόμενος ἀνὰ μέσον τῶν κλήρων· καὶ ἰδὼν τὴν ἀνάπανσιν ὅτι καλὴ, καὶ τὴν γῆν τὴν πλῆν, ὑπέθηκε τὸν ὄμωρ αὐτοῦ εἰς τὸ ποιεῖν, καὶ ἐγένετο ἀνὴρ γεωργός*. Ἐπαινεῖ τοῦτον, ὡς τὴν τῆς γῆς ἐργασίαν ἐλόμενον, καὶ τὸ περὶ τὴν γῆν πονεῖσθαι πάντων προτετιμηκότα. *Δὰν κριεῖ τὸν δαυτοῦ λαόν, ὡσεὶ καὶ μία φυλὴ ἐν Ἰσραὴλ. Καὶ γενηθήτω Δὰν ὄφις ἐφ' ὄδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τῆρου, δάκνων πέτρων Ἰσπου· καὶ πεσεῖται ὁ Ἰσπεὺς εἰς τὰ ὀπίσθια, τὴν σωτηρίαν περιμένων Κυρίου*. Θαυμάσαι ἀξιον καὶ ἐκπλαγῆναι τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅπως τοῖς τοῦ πνεύματος ὀφθαλμοῖς ἅπαντα προορῶν τοῖς παισὶ περιεσήμεναι, καὶ τὰ ἐκάστῳ συμβησόμενα προέλεγε· τὰ γὰρ μετὰ πολὺν ἐσόμενα χρόνον ἦδη προαναφώνει. *Γὰρ, περὶ αὐτὸν πειρατεύσει αὐτόν· αὐτὸς δὲ πειρατεύσει αὐτόν κατὰ πόδας*. Ἀσίη, πῶν αὐτοῦ ὁ ἄρτος, καὶ αὐτὸς δώσει τροφὴν ἀρχουσι. *Ναφθαλεμ, στέλεχος ἀνεμίερον, ἐπιιδίους ἐν τῷ γεννημάτι κάλλιος*. Καὶ ἐπειδὴ ἐν συντόμῳ παρέδραμε τοῦτοσιν, ἔρχεται λοιπὸν ἐπὶ τὸν Ἰωσήφ, καὶ φησιν· *Ἰωσήφ υἱὸς ἠΰξημένος, ζηλωτός· Ἰωσήφ υἱὸς ἠΰξημένος, υἱὸς μου νεώτερος*. Ἐπίφθορος γέγονας, φησὶν, ἐξ αὐτῶν τῶν προομιλῶν. Εἰς ὃν διαβουλεύομενοι ἠλοιδόρου. Τῶν ἀδελφῶν τὴν κατ' αὐτοῦ συμφωνίαν ἀνιτίττει. Καὶ ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν ἢ Γραφῆ, ὅτι φόρον ποιηρὸν κατήνεγκαν Ἰωσήφ πρὸς τὴν πατέρα αὐτοῦ, τοῦτο οὕτως ἐνταῦθα φησιν· *Εἰς ὃν διαβουλεύομενοι ἠλοιδόρου, καὶ ἐνεῖχον αὐτῷ κύριοι τοξευμάτων· τὴν φονικὴν αὐτῶν ἀνιτιτόμενος γνῶμην. Καὶ συνετρίβη μετὰ κράτους τὰ τόξα αὐτῶν*. Ὅρα πῶς, ἐπειδὴ εἶπε τὰ παρ' αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἰωσήφ τολμηθέντα, λέγει καὶ τὰ αὐτοῖς συμβεβηκότα. *Συνετρίβη γὰρ, φησὶ, τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ ἐξελύθη τὰ νεῦρα βραχιόνων χειρῶν αὐτῶν*. Αὐτοὶ μὲν ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν, καὶ τό γε ἦγον εἰς αὐτάς, εἰς ἔργον τὴν γνῶμην ἐξήγαγον· ἀλλὰ καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συνετρίβη, καὶ ἐξελύθη αὐτῶν τὰ νεῦρα. Πῶς γὰρ οὐχὶ τοῦτο πεπόνθησεν, ὅτε ἤκουον τοῦ Ἰωσήφ λέγοντος· *Ἐγώ εἰμι ὁ ἀδελφός ὑμῶν Ἰωσήφ, ὃν ἀπέδοσθε εἰς Αἴγυπτον*; τότε γὰρ μάλιστα, τότε ἐξελύθη αὐτῶν τὰ νεῦρα, *διὰ χεῖρα δυνατοῦ Ἰακώβ*. Ἐκείθεν ὁ κατισχύσας Ἰσραὴλ παρὰ Θεοῦ τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐβοήθησέ σοι ὁ Θεός ὁ ἔμοῦς. Ὅ δὲ ἐκλύσας αὐτῶν τὰ νεῦρα, φησὶν, ὁ δυνάστης ἐστίν. Αὐτὸς γὰρ ἐβοήθησέ σοι ὁ Θεός ὁ ἐμοῦς. Ὅρα τοῦ δικαίου τὸ γνήσιον περὶ τὸν δεσπότην φιλ-

τρον, ὅπως τὸν τῆς οἰκουμένης δεσπότην αὐτοῦ μόνου λέγει εἶναι Θεόν, οὐχὶ συγκαλεῖν αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, [640] οὐδὲ ἀποστερῶν αὐτὸν τῆς ἐξουσίας τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ τὸν οἰκεῖον ἐμφαίνων πόθον. *Καὶ εὐλόγησέ σε εὐλογίαν ἀβραὰμ ἄνωθεν*. Οὐ μόνον, φησὶν, ἐβοήθησεν, ἀλλὰ καὶ εὐλόγησέ σε εὐλογίαν γῆς ἐχούσης πάντα, *ἔρεκεν εὐλογίας μιστῶν καὶ μήτρας, εὐλογίας πατρὸς σου καὶ μητρὸς σου*. Ἐπερίσχυσεν ἐπ' εὐλογίας ὀρέων μονίμων, καὶ ἐπιθυμίας θινῶν αλωρίων. Τὴν δόξαν καὶ τὴν περιφάνειαν ἐνταῦθα ἀνιτίττειται καὶ τὴν βασιλείαν τῆς Αἰγύπτου, διὰ τῶν ὀρέων καὶ τῶν θινῶν τὸ ὑψηλὸν τε καὶ ἰσχυρὸν ἐμφαίνου, ὡς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτάτω κορυφῆν τῆς ἀρχῆς ἀνενεχθῆναι. *Ἄδεται, φησὶν, αἱ εὐλογίαι ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἔσσονται Ἰωσήφ, καὶ ἐπὶ κορυφῆς ὧν ἠγήσατο ἀδελφῶν*. Αὐταί, φησὶν, αἱ εὐλογίαι ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἔσσονται τὴν σὴν. *Βεριαμὴν λίκος ἀρπάξ, τὸ πρωτόνδρον ἔδεται, καὶ εἰς τὸ ἐσπέρας διαδώσει τροφήν*. Καὶ ἐνταῦθα προμηνύει αὐτῷ τὰ μετὰ μικρὸν ἐσόμενα χρόνον, καὶ ὅτι, καθάπερ λίκος, οὗτος ἐπιθήσεται ἀρπάξων, ἀναιρῶν, καὶ μυρία κατὰ διατιθείς. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσι τοῖς υἱοῖς καταλλήλους τὰς εὐλογίας προσημίωσε, *Καὶ εὐλόγησεν, φησὶν, ἕκαστον κατὰ τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ, ἣν εὐλόγησεν αὐτούς*· ἀντὶ τοῦ, ἅπερ ἐχρῆν ἐκάστῳ προσημίωσε, καὶ τὰ ἐφ' ἐκάστης φυλῆς συμβησόμενα προαναφώνησεν· ἐπειδὴ διατάξατο τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος αὐτῷ προμηνυθέντα, φησὶ πρὸς αὐτούς· *Ἐγὼ προσετίθειμι πρὸς τὸν ἐμὸν λαόν, καὶ ὀψήσεται με μετὰ τῶν κατέρων μου*.

δ'. Ὅρα πῶς διὰ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης μεγίστην αὐτοῖς παραμυθίαν χαρίζεται. Ἐνενοῦν γὰρ, ὅτι οὐκ ἂν ὁ δίκαιος τοῦτο διεστείλατο, εἰ μὴ πάντως ἦδει τὴν ἀνοδὸν αὐτῶν ἐσομένην, καὶ τῆς δουλείας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ τὴν ἀπαλλαγὴν. Εἶτα καὶ τὸν τόπον λέγει· *Ἐν τῷ σπηλαίῳ, φησὶν, ὃ ἐστίν ἐν τῷ ἀγγῶ Ἐζρών τοῦ Χετταίου. Καὶ ταῦτα εἰπὼν κατέπαυσε, φησὶν, ἐπιτάσων τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Καὶ ἐξάρας Ἰακώβ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κλίνην, ἐξέλιπε, καὶ προσετέθη πρὸς τὸν λαόν αὐτοῦ*. Ὅρα καὶ τὴν τελευταίην τὸν δικαίου πολλοῦ θαύματος γέμουσαν. Διαταξάμενος γὰρ, φησὶ, τοῖς παισὶν αὐτοῦ, Ἐξάρας τοὺς πόδας ἐπὶ τὴν κλίνην, ὡσπερ μεθ' ἠδουῆς τὸ πρᾶγμα καταδεχόμενος. Οὕτω μετὰ τὸ πάντα διατάξασθαι, *τοὺς πόδας ἐξάρας, ἀντὶ τοῦ, ἐφαπλώσας, ἢ τείνας, ὡς ἂν εἰποι τις, Ἐξέλιπε, τοῦτό ἐστι, κατέλυσε τὴν ζωὴν, καὶ προσετέθη πρὸς τὸν λαόν αὐτοῦ. Καὶ ἐπιπεσὼν, φησὶν, Ἰωσήφ ἐπὶ πρόσωπον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἔκλυσε ἐπ' αὐτῷ, καὶ κατεβλήθη αὐτόν*. Εἶδες παιδὸς φιλοστοργίαν; εἶδες πεπυρωμένην ἀγάπην; Καὶ μετὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀναχώρησιν *Ἐπιπεσὼν ἐπὶ τὸ πρόσωπον, καὶ καταβλήσας, ἔκλυσε ἐπ' αὐτῷ*. Καὶ τούτου γενομένου Ἰωσήφ τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐνταλθέντα εἰς ἔργον λοιπὸν ἐσπούδαζεν ἀγαγεῖν. Τέως δὲ *προσέταξεν τοῖς ἐνταφιασταῖς ἐνταφιάσαι τὸν πατέρα αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸς μὲν τεσσαράκοντα ἡμέρας τὰς τῆς ταφῆς, ἢ δὲ Αἰγυπτῶν ἐβδομήκοντα ἡμέρας αὐτὸν ἐπέβησεν*. Καὶ ἐπειδὴ τὰ νενομισμένα ἅπαντα γεγένηται, λοιπὸν γνωρίζει τῷ Φαραῶ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ τὰ ὑπὸ τοῦ πατρὸς κελευσθέντα, καὶ φησὶν· *Ὁρκωσθε με ὁ πατήρ μου [641] λέγων· Ἐν τῷ μνημείῳ, ᾧ ὤρυξαι ἐμνυτῶ ἐν γῆ Χαναὰν, ἐκεῖ με θάψετε. Νῦν οὖν συναναβᾶς θάψω τὸν πατέρα μου, καὶ ἐπιανελεύσομαι*. Προσέτιχεν ἔστι, φησὶ, τὰ παρ' αὐτοῦ διατάγέντα πληρωθῆναι παρ' ἐμοῦ. Ποιήσας οὖν τὰ δόξαντα αὐτῷ, ἐπανελεύσομαι. Ταῦτα ἀκούσας ἐπ-

ἐτρεψεν ὁ Φαραῶ. Καὶ ἀνέβη, φησὶν, Ἰωσήφ θάψαι τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ παῖδες Φαραῶ. Καὶ τὴν συγγένειαν, καὶ τοὺς βίβας καὶ τὰ πρόβατα ὑπελείποντο. Καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτοῦ ἄρματα καὶ ἵπποις, καὶ ἐγένετο ἡ παρεμβολὴ μεγάλη σφόδρα. Ὅρα διὰ τὴν εἰς τὸν Ἰωσήφ τιμὴν πόσῃν ἐπιδεικνύνται σπουδὴν οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ συνανέρχονται τῷ Ἰωσήφ, ὥστε γενέσθαι αὐτοὺς παρεμβολὴν μεγάλην. Καὶ παραγενόμενοι ἐν τινὶ τόπῳ, ἐκόψαντο αὐτὸν κοπετὸν μέγαν καὶ ἰσχυρὸν σφόδρα. Καὶ ἐποίησε τὸ πένθος τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἑπτὰ ἡμέρας. Καὶ εἶδον οἱ κατοικοῦντες Χαναὰν, καὶ εἶπαν· Πένθος μέγα ἐστὶ τοῖς Αἰγυπτίοις. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου, Πένθος Αἰγύπτου, ὅ ἐστι πένθος τοῦ Ἰορδάνου.

Ἄλλὰ σὺ ταῦτα ἀκούων, ἀγαπήτῃ, μὴ ἀπλῶς παράτρεχε, ἀλλὰ τὸν καιρὸν ἐνόησεν, καθ' ὃν ἐγένετο, πάσης αἰτίας ἀπάλλαττε τὸν Ἰωσήφ. Οὐδέπω γὰρ ἦσαν τοῦ ἕδου αἱ πύλαι συγκατασθεισάι, οὐδὲ τοῦ θανάτου τὰ δεσμὰ διαλυθέντα, οὐδὲ κοίμησις ὁ θάνατος λεγόμενος ἦν. Διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ἐδεδοίκεσαν τὸν θάνατον, ταῦτα ἐποιοῦν· νυνὶ δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἐπειδὴ ὑπὸς ὁ θάνατος γέγονε, καὶ κοίμησις ἡ τελευτῆ, καὶ πολλὴ τῆς ἀναστάσεως ἡ πληροφορία, ὡς ἀπὸ ζωῆς εἰς ζωὴν μεθιστάμενοι, οὕτως ἀγαλλόμεθα καὶ εὐφραίνόμεθα. Καὶ τί λέγω ἀπὸ ζωῆς εἰς ζωὴν; Ἀπὸ τῆς χειρόνος ἐπὶ τὴν βελτιονα, ἀπὸ τῆς προσαίρου ἐπὶ τὴν αἰώνιον, ἀπὸ τῆς ἐπιγείου ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον. Καὶ πληρώσας πάντα, φησὶν, Ἰωσήφ ὑπέστρεψεν εἰς Αἴγυπτον, αὐτὸς καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ συναναθάνας μετ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ὄρα μοι λοιπὸν ἐνταῦθα τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ τὴν δειλίαν, καὶ τὸν φόβον τὸν κατασεύοντα αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἰδόντες γὰρ, φησὶν, οἱ ἀδελφοὶ Ἰωσήφ, ὅτι τέθνηκεν ὁ πατὴρ αὐτῶν, εἶπαν· Μήποτε μνησικακίησιν ἡμῖν Ἰωσήφ, καὶ ἀνταποδῶν ἀνταπόδομα ἡμῖν, πάντα τὰ κακὰ ἃ ἐνεδειξάμεθα αὐτῷ. Μεγάλως αὐτῶν ὁ φόβος ἐτάραττε τὴν διάνοιαν, καὶ ὑπὸ τοῦ συνειδότος κεντούμενοι οὐκ εἶχον ὅ τι πράξωσι. Διὰ τοῦτο, φησὶ, θεασάμενοι τοῦ πατρὸς τὴν τελευτὴν, καὶ ὑπιδόμενοι, μὴ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ εἰσπράξεται δίκην ὁ Ἰωσήφ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν εἰργασμένων, Παραγενόμενοι, φησὶ, πρὸς αὐτὸν εἶπον· Ὁ πατήρ σου ὤρκωσε πρὸ τοῦ τελευτῆσαι αὐτὸν, λέγων· Εἶπατε Ἰωσήφ, Ἄφετε αὐτοῖς τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν. Ὅρα πάλιν, πῶς αὐτοὶ ἐαυτῶν κατηγοροὶ γίνονται. Βλέπε ὅσον ἐστὶν ὁ τοῦ συνειδότος ἔλεγχος. Ὅπως ἴστε, ὅτι ἀδικίαν καὶ ἁμαρτίαν εἰργάσασθε, ὅτι πονηρὰ ἐνεδείξασθε. Καὶ νῦν δέξαι τὴν ἀδικίαν τῶν θεραπεύοντων τοῦ Θεοῦ τοῦ πατρὸς σου. Εἶδες πῶς, οὐδενὸς ἀναγκάζοντος, αὐτοὶ ἐαυτῶν κατηγοροὶ γίνονται, καὶ φασὶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου, Ἄφετε αὐτοῖς, ὅτι πονηρὰ σοι ἐνεδείξαντο, καὶ δέξαι τὴν ἀδικίαν τῶν θεραπεύοντων τοῦ Θεοῦ τοῦ πατρὸς [642] σου. Ἄλλ' ὁ θαυμαστός οὗτος καὶ πανάρετος τοσοῦτον ἀπέσχε τοῦ μνήμην τινὰ ποιήσασθαι τῶν εἰς αὐτὸν εἰργασμένων, ὅτι καὶ πρὸς τὰ βήματα αὐτῶν συνεχύθη. Καὶ ἐκλαυσε, φησὶν, Ἰωσήφ, λαλούντων αὐτῶν πρὸς αὐτὸν. Καὶ ἐλάθοντες εἶπον· Ἴδε, ἡμεῖς σοι οἰκέται. Ὅρα πόσον ἐστὶν ἀρετὴ, πῶς ἰσχυρὸν καὶ ἄμαχον, καὶ ὅση τῆς κακίας ἢ ἀσθένεια. Ἰδοὺ γὰρ, ὁ μὲν τοσαῦτα πεπονηθῶς βασιλεύει, οἱ δὲ ταῦτα διαθέντες τὸν ἀδελφόν, οἰκέται εἶναι παρακαλοῦσι τοῦ πατρὸς αὐτῶν εἰς δουλείαν ἐκδοθέντος.

ε'. Ἄλλ' ἀκούε τοῦ Ἰωσήφ τὴν περὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἀνεξικακίαν, καὶ ὅπως διὰ πάντων αὐτοῦς παραμυ-

■ Savil. et quidam mss. αὐτῷ. Γενναίως αὐτῶν.

θῆσασθαι βούλεται, καὶ πείσαι, ὡς οὐδὲν εἰς αὐτὸν ἡμαρτήκασι. Καὶ φησὶ, Μὴ φοβεῖσθε· τοῦ γὰρ Θεοῦ εἰμι ἐγώ. Ὑμεῖς ἐβουλεύσασθε κατ' ἐμοῦ πονηρὰ· ὁ δὲ Θεὸς ἐβουλεύσατο περὶ ἐμοῦ εἰς ἀγαθόν. ὅπως ἂν γενηθῆ ὡς σήμερον, ἵνα διατραφῆ λαὸς πολλός. Μὴ δειλιάσητε, φησὶ, μηδὲ ἐναγώνησι γένησθε· Τοῦ Θεοῦ γὰρ εἰμι ἐγώ, καὶ τὸν Δεσπότην τὸν ἐμὸν μιμοῦμαι, καὶ εὐεργεσίας ἀμείβεσθαι σπουδάξω τοὺς τὰ ἀνηκεστά με διαθέντας· Τοῦ γὰρ Θεοῦ εἰμι ἐγώ. Εἶτα δεικνύς ὅσης ἀπολαμῆ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίας, φησὶν· Ὑμεῖς πονηρὰ γινώμη τὰ κατ' ἐμὲ εἰργάσασθε, ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἀγαθὰ μοι πάντα περιέσθησε. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγε, Τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Πάντα, φησὶ. Τί ἐστὶ, Πάντα; Καὶ τὰ ἐναντία, καὶ τὰ λυπεῖν δοκούντα, καὶ ταῦτα εἰς ἀγαθὸν μεθίστησιν· ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ θαυμασίου τούτου γεγένηται. Τὰ γὰρ παρὰ τῶν ἀδελφῶν γεγενημένα, ταῦτα μάλιστα αὐτῷ τὴν βασιλείαν προσέξηνος, τῆς εὐμηχάνου τοῦ Θεοῦ σοφίας πάντα τὰ πονηρὰ εἰς ἀγαθὰ μεταβαλλούσης. Ἴνα διατραφῆ, φησὶ, λαὸς πολλός. Οὐ μόνον ὑμῶν ἕνεκεν ταῦτα εἰς ἀγαθὸν μετέβαλεν, ἀλλ' ἵνα καὶ πᾶς οὗτος ὁ λαὸς διατραφῆται δυνηθῆ. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Μὴ φοβεῖσθε· ἐγὼ διαθρέψω ὑμᾶς, καὶ τὰς οἰκίας ὑμῶν. Καὶ παρεκάλεισεν αὐτοὺς, καὶ ἐλάλησεν αὐτῶν εἰς τὴν καρδίαν. Τί τοῖνυν δεδοίκατε; Ἐγὼ ὑμῖν χορηγήσω τὰ πρὸς τροφήν, καὶ πᾶσι τοῖς μετ' ὑμῶν. Καὶ παρεκάλεισεν αὐτοὺς, καὶ ἐλάλησεν αὐτῶν εἰς τὴν καρδίαν. Οὐχ ἀπλῶς αὐτοὺς παρεκάλεισεν, ἀλλὰ τοσαύτῃ ἐχρήσατο τῇ σπουδῇ, ὥστε πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀθυμίαν ἐξελεῖν. Καὶ κατόκησεν Ἰωσήφ ἐν Αἴγυπτῳ, αὐτὸς καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἡ κυροικία τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ εἶδεν Ἰωσήφ παιδία Ἐφραῖμ ἕως τρίτης γενεᾶς. Καὶ εἶπεν Ἰωσήφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ λέγων· Ἐγὼ ἀποθνήσκω. Ἐπισκοπῆ δὲ ἐπισκέψεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ συνανοίσετε τὰ ὀστέα μου ἐντεῦθεν. Ὅρα καὶ τοῦτον ὁμολῶς τῷ πατρὶ ἐπισκηπτόντα τοῦ μετακομισθῆναι αὐτοῦ τὰ ὀστέα. Καὶ ὄρα πῶς πάλιν βουλόμενος ἀναρρῶσαι αὐτῶν τὸν λογισμὸν, καὶ χρηστάς ἐλπιδίας ἔχειν περὶ τῆς ἐπὶ νόθου, πρότερον τοῦ προεμήνυσεν, ὅτι ἐπανελεύσεσθε, καὶ τότε φησὶ, Συνανοίσετε. Ἀνιόντες, φησὶν, ὑμεῖς Συνανοίσετε τὰ ὀστέα μου. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ μάτην, ἀλλὰ δύο ταῦτα οἰκονομῶν· ἐν μὲν, ἵνα μὴ οἱ Αἰγύπτιοι μεμνημένοι τῶν τοσοῦτων αὐτοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ εὐκόλας ἐξ ἀνθρώπων Θεοῦ παραγορεύοντες, ὑπόθεσιν ἀσεβείας ἔχωσι τοῦ δικαίου [643] τὸ σῶμα· ἕτερον δὲ, ἵνα ὡς πεπληροφορημένοι, ὅτι πάντως ἐπανήξουσιν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν ὁμολογημένον, οὐκ ἂν οὕτω διεστείλατο, ὥστε μετ' αὐτῶν ἀναγαγεῖν τὰ ὀστέα. Καὶ ἦν ἰδεῖν λοιπὸν πράγμα καινὸν καὶ παράδοξον, τὸν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου πάντα τὸν Ἰσραὴλ διατρέποντα, τοῦτον καὶ τῆς ἐπανόδου ἡγούμενον, καὶ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας αὐτοὺς εἰσάγοντα. Καὶ ἐτελευτήσθη, φησὶν, Ἰωσήφ ἐτῶν ἐκατὸν δέκα. Τίνος ἕνεκεν καὶ τούτου τὰ ἔτη ἡμῖν ἐσήμανεν; Ἴνα μάθης ὅσον ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου τὴν ἡγεμονίαν ἐνχειρίσθη. Ἐπτακαδέκα ἐτῶν γενόμενος κατέθε εἰς τὴν Αἴγυπτον· καὶ τριάκοντα ἐτῶν γεγονὼς ὤφθη τῷ Φαραῶ, καὶ διέκρινε τὰ ἐνούπνια. Ὅγδοήκοντα δὲ λοιπὸν ἔτεσι κατέσχε πᾶσαν τὴν τῆς Αἰγύπτου ἀρχήν. Εἶδες πῶς μεῖζους τῶν πόνων αἱ ἀμοιβαί, καὶ πολυπλάσους αἱ ἀντιδόσεις; Ἐν δέκα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ἐπάλασε τοῖς πειρασμοῖς, τὴν δουλείαν ὑπομένων, τὴν κατηγορίαν ἐκεῖνην τὴν παράνομον, τὴν ἐν τῷ δεσμητηρίῳ κακουχίαν. Καὶ ἐπειδὴ γενναίως μετ'

derunt cum eo omnes servi Pharaonis. 8. Et cognitionem, et boves et oves reliquerunt, 9. et simul ascenderunt cum eo currus et equites, et facta sunt castra magna valde. Vide quantum officium declarent Ægyptii in honorem Joseph, et venerunt cum Joseph, ita ut liberent castra magna. 10. Et ut venerunt ad locum quemdam, planxerunt eum planctu magno, et valde vehementi. Et fecit planctum patri suo septem dies. 11. Et viderunt habitatores Chanaan, et dixerunt: Planctus magnus est Ægyptiis. Propter hoc vocavit nomen loci, Planctus Ægypti, qui est trans Jordanem.

Cur magnus planctus in Veteri Testamento.—Verum tu hæc audiens, dilecte, ne simpliciter prætercurre, sed tempus cogita, quo facta sunt, et ab omni culpa libera Joseph. Nondum enim fuerant portæ inferni confractæ, neque mortis vincula dissoluta, neque mors dicebatur dormitio. Et ideo quia timuerunt mortem, hæc faciebant: nunc autem propter gratiam Christi, quia mors facta est somnus, consummatio et quies, ac certa multaque sunt resurrectionis indicia, quasi de vita in vitam transferendi, sic exultamus et lætamur. Et quid dico de vita in vitam? De deteriori ad meliorem, de temporali ad æternam, de terrena ad celestem. 14. Et peractis omnibus, inquit, reversus est Joseph in Ægyptum, ipse et fratres ejus, et omnes qui cum eo ascenderant. Sed vide consequenter fratrum Joseph timorem hic, et terrorem eorum mentem concutientem. 15. Ut viderunt autem fratres Joseph, quod mortuus esset pater suus, dixerunt: Ne forte memor sit injuriæ nostræ Joseph, et retribuatur retributionem nobis, et omnia mala quæ in eum commisimus. Terror validus eorum mentem perculerat, et a conscientia stimulatæ, nesciebant quid facerent. Propterea, dicit, cum vidissent patris mortem, veriti ne dignam de se penam sumeret Joseph, ob ea quæ in illum peccaverant. 16. Advenientes ad eum dixerunt: Pater tuus adjuravit nos prius quam moreretur, dicens: Dicit Joseph, dimitte eis injustitiam hanc et peccatum eorum. Vide iterum, quomodo ipsi accusatores sui ipsorum sint. Vide quanta est conscientie reprehensio. Omnino scitis, vos injustitiam et peccatum operatos esse, malaque ei exhibuisse. Et nunc accipe injustitiam servorum Dei patris tui. Vides quomodo nullo cogente sui peccati sunt testes, et dicunt: Dixit pater tuus, Dimitte eis, quia mala tibi exhibuerunt, et accipe injustitiam servorum Dei patris tui. Sed beatus hic et totus virtutibus clarus, tantum aberat, ut aliquam memoriam retineret eorum quæ in se fecerant, ut etiam verbis eorum auditis conturbatus sit, Et fleuit, inquit, Joseph, loquentibus illis secum. 18. Et venerunt, et dixerunt, Ecce nos servi tui. Vide quantum valeat virtus, quam valida et inexpugnabilis sit, et quanta malitiæ infirmitas. Ecce enim, ille, qui hæc quidem passus est, regnat: qui autem ita affixerunt fratrem, famuli ejus esse orant, quem in servitutem exposuerant.

5. Finis historię Josephi; fratres cum ineffabili mansuetudine consolatur et bonis cumulat; moriens redditum Judæorum prædicit.—Verum tu audi clementiam Jo-

seph in fratres, non recordantis injuriarum, et quomodo omnibus modis eos consolari velit, et eis persuadere, quasi nihil in se peccaverint. Dicit enim: 19. Ne timeatis; Dei enim sum ego. 20. Vos cogitatis contra me mala; Deus autem cogitavit pro me in bona, quomodo factum, sicut hodie videtis, ut pascatur populus multus. Ne timeatis, inquit, neque anxii sitis: Dei enim sum ego, et Dominum meum imitor, ac beneficia rependere studeo iis qui non ferenda contra me fecerunt: Dei enim sum ego. Deinde cum monstrasset quanta eum benevolentia prosequutus esset, dicit: Vos mala mente hæc contra me fecistis, Deus autem in bonum mihi omnia vertit. Ideo et Paulus dicebat: Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (Rom. 8. 28). Omnia, inquit. Quid est, Omnia? Et adversa, et quæ contristare videntur, etiam ista in bonum mutat. Hoc utique et in hoc justo factum est. Nam quæ a fratribus facta sunt, ea maxime regnum ei conciliarunt propter Dei sapientiam, quæ omnia mala in bonum commutat. Ut pascatur, inquit, populus multus. Non solum vestra causa hæc in bonum vertit, sed ut et omnis ille populus pasci possit. 21. Et dixit eis: Ne timeatis: ego pascam vos, et domus vestras. Et consolatus est eos, et loquutus est in cor eorum. Quid igitur, inquit, timetis? Ego suppeditabo alimenta vobis, et omnibus qui vobiscum sunt. Et consolatus est eos, et loquutus est in cor eorum. Non simpliciter eos consolatus est, sed tanto usus est officio, ut eis omnem tristitiam e corde eximeret. 22. Et habitavit Joseph in Ægypto; ipse et fratres ejus, cum omni domo patris sui. 23. Et vidit Joseph filios Ephraim usque in tertiam generationem. 24. Et loquutus est Joseph fratribus suis, dicens: Ecce morior. Visitationem autem visitabit vos Dominus, et simul deportabit ossa mea hinc. Vide quomodo et ille eadem quæ pater curat: volens ut nimol auferrantur inde ipsius ossa, quo magis eorum confirmaretur mens, et bonam spem haberent de reditu suo, primum hoc prædicit, redituros illos esse, et tunc dicit: Simul feretis ossa mea hinc vobiscum. Hoc autem non temere neque frustra faciebat: duo enim agebat: unum, ne Ægyptii memores beneficiorum ejus, cum pro more suo facile ex hominibus deos appellarent, corpus justi haberent in impietatis occasionem: alterum, ut securi et certi omnino essent se redituros. Nam nisi hoc certum fuisset, non jussisset secum reportare ossa. Et videre licebat rem novam et admirabilem, eum qui omnem Israel in Ægypto pascebat, illum et ducem reditus, et in terram promissionis ipsos introducentem. 25. Et mortuus est Joseph annos habens centum et decem. Quare nobis et illius annos significavit? Ut discas quot annis Ægypti principatum tenuerit. Septem et decem annorum erat, cum veniret in Ægyptum: et triginta annorum factus comparuit coram Pharaone, et interpretatus est somnia. Deinde octoginta annis præfuit toti terræ Ægypti. Vidisti quomodo majora sint præmia quam labores, retributionesque multiplices? Tredecim annis certavit in tentationibus, ferrens servitutem, et calumniam illam iniquam, et affi-

ctionem in carcere, et quia generose et cum gratiarum actione tulit omnia, propterea larga præmia accepit etiam in hac vita. Considera enim, eum pro brevi illo tempore, quo servitum et carcerem sustinuit, octoginta annis regnum administravisse. Quod vero fide omnia disposuerit, et propter hoc etiam de transvectione ossium mandavit, audi Paulum dicentem: *Fide Joseph moriens, de egressione filiorum Israel meminit (Hebr. 11. 22)*. Et non fuit his contentus, sed ut discas causam, propter quam injunxit ossium transvectionem, addit, *Et de ossibus suis mandavit*.

Conclusio cum morali exhortatione.—Forte pluribus hæc dicta sunt, sed ignorem. Nam quoniam ad finem libri pervenimus, voluimus cum ejus fine hunc quoque sermonem hodie finire, et solitam exhortationem

adjicere, ut scilicet dictorum recordemini, et imitemur justorum illorum virtutem, et injuriarum oblivionem erga eos qui nos damno affecerunt, patientiamque erga eos qui nobis molestiam inferunt, intemertamque continentiam. Hinc enim justus tantam sibi Dei gratiam conciliavit. Si ergo volumus nos quoque cæleste auxilium obtinere, summam virtutis habemus rationem. Sic enim et Spiritus gratiam nobis attrahemus, et præsentem vitam magna jucunditate transigemus, et futura bona consequemur: quæ nobis omnibus concedat Dominus noster Jesus Christus, quicum Patri et sancto Spiritui sit gloria, imperium et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

FINIS HOMILIARUM IN GENESIM.

AD SERMONES OCTO IN GENESIM

Optime conjicit Tillemontius, cum ait opinari se ineunte Quadragesima anni 386 Chrysostomum hos habuisse Sermones; quod autem adjicit, primum Sermonem dictum fuisse prima Quadragesimæ die, feria nempe secunda, qua incipiebatur Antiochiæ Quadragesima, et hoc anno incidebat in 16 Februarii, illud, inquam, eatenus exploratum esse potest, quatenus Tabulis Paschalibus fidere possumus, quæ hoc anno Pascha in quintam Aprilis incidere testificantur. Sed cum illæ Tabulæ Paschales non omnino vacant suspitione, ut pluribus diximus in *Monito ad Orationes contra Judæos Tomo primo*: iis non omnimoda fides habenda. Itaque certum est primum in *Genesim* Sermonem habitum fuisse prima die Quadragesimæ, quæ feria secunda, biduo nempe ante Quadragesimam nostram, semper Antiochiæ incipiebat; non perinde vero certum est qua mensis die, ut in eodem *Monito* videas.

Habitos autem anno 386 ipse perspicue commonstrat Chrysostomus cum secundum Sermonem his verbis orditur: Ἄρα μέμνησθε τῶν ζητημάτων τῶν πρώην προτεθέντων ὑμῖν; Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἡμᾶς ἀπονοίας καὶ τόλμης ἐπήρατε, ὡς καὶ ζητημάτων ἤδη κατατολμῶν· μάλλον δὲ οὐκ ἂν εἴη τόλμης οὐδὲ ἀπονοίας τοῦτο. Οὐ γὰρ οἰκεία δυνάμει θαρρήσαντες, ἀλλὰ ταῖς εὐχαῖς τῶν προέδρων καὶ ταῖς ὑμετέροις τὸ πᾶν ἐπιβρέψαντες, ἀπεδυσάμεθα πρὸς τὸ σταδίων. Hic est: *Numquid meministis quæstionum, quæ vobis nuper sunt propositæ? In tantam enim arrogantiam et audaciam nos provexistis, [ut quæstiones intrepide aggrediamur: imo nec audaciæ nec arrogantia id facinus est. Non enim viribus nostris confidentes, sed antiati-tum precibus ac vestris omnia committentes, ad stadium nos accinximus.* Hic clare vides Chrysostomum ad stadium se accingentem, et Quadragesimæ sermones primum ineuntem, seque pene audaciæ incusantem, quod rem tantam aggredetur; quæ certe omnia quadragesimales sermones prima vice incipientem indicant: non enim ea usus est ordiendi ratione anno insequente 387, cum Sermones de Statuis per to-

εὐχαριστίας ἅπαντα ἤνεγκε, διὰ τοῦτο καὶ δαφιλεῖς ἐκομίσατο τὰς ἀμοιβὰς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου. Ἐνόησον γὰρ μοι, ὅτι ὑπὲρ τοῦ βραχέος ἐκείνου χρόνου, ὃν τὴν δουλείαν καὶ τὸ δεσποτικόν ὑπέμεινε, ἐν ὀγδοήκοντα ἔτεσι τὴν βασιλείαν διεῖπε. Καὶ ὅτι πιστεῖ πάντα διέπραττε, καὶ διὰ τοῦτο καὶ περὶ τῆς τῶν ὁσίων μετακομιδῆς ἐνετείλατο, ἄκουε τοῦ Παύλου λέγοντος· Πιστεῖ Ἰωσήφ τελευτῶν περὶ τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσε. Καὶ οὐκ ἔστι μέχρι τούτου, ἀλλ' ἵνα μάθῃς τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐπέσκηψε τῶν ὁσίων τὴν κομιδὴν γενέσθαι, φησὶ, Καὶ περὶ τῶν ὁσίων αὐτοῦ ἐντείλατο.

Τὰχα κλείονα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ σύγγνωτε. Πρὸς γὰρ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου φθάσαντες ἐβουλήθημεν ἅπαν σήμερον τελέσαντες τὸ βιβλίον, οὕτω καταπαῦσαι τὸν λόγον, καὶ τὴν συνήθη παράκλησιν ὑμῖν προσαγαγεῖν,

ὥστε μεμνησθαι τῶν εἰρημένων, καὶ ζηλοῦν τῶν δικαίων τούτων τὴν ἀρετὴν, τὴν περὶ τοὺς ἀδικούντας ἀνεξικακίαν, τὴν περὶ τοὺς ἐπιπράζοντας μακροθυμίαν, τὴν σωφροσύνην τὴν ὑπερβάλλουσαν. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ ὁ δίκαιος οὗτος τοσαύτην ἐπεσπάσατο παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν. Εἰ τοίνυν βουλόμεθα καὶ ἡμεῖς τὴν ἀνωθεν ἐπισπάσασθαι βοήθην, πολὺν τῆς ἀρετῆς ποιώμεθα λόγον. Οὕτω γὰρ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπισπασόμεθα τὴν χάριν, καὶ τὸν παρόντα βίον ἀλύτως διανύσομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ ΟΜΙΛΙΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ.

MONITUM.

tam Quadragesimam habuit. Itaque hi Sermones sine dubio pertinent ad annum 386, quo ineunte presbyter ordinatus fuit, ut dictum est in Monito ad Homiliam cui titulus, *Cum presbyter fuit ordinatus*, Tomo I.

Aliquot igitur annis antequam Homilias 67, quæ præcedunt, haberet, hos Sermones dixerat, ubi plurima passim animadvertas, quæ iisdem sæpe verbis in Homiliis illis observantur: unde fortasse dixerit quispiam hos Sermones in fronte hujusce Tomi et ante Homilias locandos fuisse, ut temporis ordo servaretur. Verum maluimus Frontonem Ducæum sequi et tantum illud corpus Homiliarum initio locare, quam hosce pauculos et perbreves Sermones. Ad hæc autem Sermo nonus, qui agmen claudit, non modo post alios octo, sed etiam post Homilias dictus est.

Etsi porro hi Sermones inter primas Chrysostomi conciones numerentur, in illis non modo eloquentiam et inventionis felicitatem admireris, quæ in cæteris omnibus ejus operibus elucet; sed etiam animadvertas quantum ad extemporaneam declamationem semper comparatus fuerit tantus artifex, et quam ad res quantumvis inopinatas stylo persequendas præsto fuerit. Hoc uno rem exemplo percipias: in Sermone quarto num. 3, cum accedente nocte lucernæ ecclesiæ accenderentur, auditores, aversis a concionatore oculis, ad lucernas se convertunt: hinc ille statim eorum socordiam carpit, et multa haud dubie imparatus dixit præclare, ac si rem meditatus accessisset, qui tamen hæc prævidere nullo modo potuerat.

Primi Sermonis interpretationem novam concinnavimus, quia veteris Interpretis versio non ferenda erat. Reliquorum interpretatio est Frontonis Ducæi, quam multis in locis castigavimus.

[644-645] ΛΟΓΟΣ Α'.

Ἀρχαίς ἐν ἀρχῇ τῆς τεσσαρακοστῆς εἰς τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ περὶ ἡστέρας καὶ ἐλεπμοσύνης.

α'. Ἦδὺ μὲν ναύταις τὸ ἔαρ, ἡδὺ δὲ καὶ γηπόνους· ἀλλ' οὕτως ναύταις, οὕτως γηπόνους οὕτως ἡδὺ τὸ ἔαρ, ὡς τοῖς βουλομένοις φιλοσοφεῖν ἡδὺς ὁ τῆς ἡστέρας καιρὸς, τὸ πνευματικὸν τῶν ψυχῶν ἔαρ, ἡ ἀληθῆς τῶν λογισμῶν γαλήνη. Γηπόνους ^a μὲν γὰρ ἡδὺ τὸ ἔαρ, ὅτι τοῖς ἀνθεσι τότε στεφανουμένην ὁρῶσι τὴν γῆν, καὶ καθάπερ ἱμάτιον ποικίλον ἐραπλούμενον αὐτῇ πάντοθεν, τὴν βλάστησιν τὴν ἀπὸ τῶν βοτανῶν ναύταις δὲ ἡδὺ τὸ ἔαρ, ὅτι τὰ θαλάττια νῦτα μετὰ ἀσφαλείας ἔχουσι πλεῖν, κυμάτων ἐστορεσμένων, δελφίνων ἐν πολλῇ παιζόντων γαλήνη καὶ παρ' αὐτοῦς τῆς νῆδος τοὺς τοίχους κυδιστάντων ^b πολλαίως. Ἦμῖν δὲ ἡδὺ τὸ τῆς ἡστέρας ἔαρ. ὅτι κύματα ἡμῖν, οὐχ ὕδατων, ἀλλ' ἐπιθυμιῶν ἁλόγων καταστέλλειν εἴωθε, καὶ στέφανον ἡμῖν οὐ τὴν ἀπὸ τῶν ἀνθέων, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν χαρίτων περιτίθει τῶν πνευματικῶν. *Στέφανον γὰρ χαρίτων*, φησί, *δέξῃ σῆ κορυφῇ*. Οὐχ οὕτω χελιδὼν φανεῖσα τὸν χειμῶνα ἀπελαύνειν εἴωθεν, ὡς ἡστέρα φανεῖσα τὸν χειμῶνα τῶν παθῶν τῆς διανοίας ἐκβάλλει τῆς ἡμετέρας. Οὐκέτι μάχη τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν σάρκα, οὐδὲ κατεξανίσταται τῆς κυρίας ἡ δούλης, ἀλλὰ πᾶς οὗτος τοῦ σώματος ὁ πόλεμος λέλυται. Ἐπει οὖν πολλῇ μὲν παρ' ἡμῖν εἰρήνη, πολλῇ δὲ καὶ ἡ γαλήνη. φέρε καὶ ἡμεῖς τὸ σκάφος τῆς διδασκαλίας ἐλυκίσταμεν, ἀπὸ λιμένο· εἰς λιμένα παραπέμποντες τῶν ὑμετέρων ἀκοῶν τὴν ἡμερότητα. Φέρε, λεπτοτέρων κατατολμήσωμεν νοημάτων, περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης καὶ τοῦ λοιποῦ τῆς κτίσεως φιλοσοφούντες σώματος· ταῦτα γὰρ ἡμῖν ἀνεγύσθη σήμερον. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, φησὶ, ὁ περὶ κτίσεως λόγος; Πρὸς ἡμᾶς μὲν οὖν, ἀγαπητοί. Εἰ γὰρ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, ὅσῳ περ ἂν τῶν μεγέθει τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων ἐνδιατρίψωμεν, τοσοῦτον πρὸς τὸν γενεσιουργὸν χειραγωγούμεθα.

Μέγα ἀγαθὸν εἰδέναι, τί μὲν ἐστὶ κτίσμα, τί δὲ κτιστής· τί μὲν ἔργον, τί δὲ ποιητής. Καὶ γὰρ εἰ ταῦτα ἤδεισαν ἀκριβῶς διαίρειν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, οὐκ ἂν πάντα συνέχον, τὰ ὅσα κάτω ποιοῦντες· οὐχ οἱ τὰ ἄστρα καὶ τὸν οὐρανὸν κατήνεγκαν, τὴν δὲ γῆν ἀνήνεγκαν· ἀλλ' ὅτι τὸν τῶν οὐρανῶν βασιλέα ἀπὸ τῶν θρόνων καταβιβάσαντες τῶν βασιλικῶν, μετὰ τῆς κτίσεως ἔστησαν, τὴν δὲ κτίσιν τοῖς τῆς θεότητος προεδροῖς ἐτίμησαν. Εἰ περὶ κτίσεως ἤδεισαν φιλοσοφεῖν Μανιχαῖοι καλῶς, οὐκ ἂν τὴν ἐξ οὐκ ὄντων, τὴν φθειρομένην, τὴν ῥέουσαν, τὴν ἀλλοιουμένην τοῖς τῆς ἀγεννησίας πρεσβείους [646] ἐτίμησαν. Εἰ περὶ κτίσεως ἤδεισαν Ἕλληνας φιλοσοφεῖν καλῶς, οὐκ ἂν ἀπεπλανήθησαν τῆς ἀληθείας, οὐκ ἂν ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Καλὸς ὁ οὐρανός, ἀλλὰ διὰ τοῦτα ἐδημιουργήθη, ἵνα προσκυνήσῃ τὸν ποιήσαντα· φαῖδρος ὁ ἥλιος, ἀλλ' ἵνα θεραπεύσῃ τὸν ἐργασάμενον· εἰ δὲ μέλλεις ἐναπομένειν τῷ τῆς κτίσεως θαύματι, καὶ τῷ κάλλει τῶν ἔργων παραθεῖσθαι, τὸ φῶς σοι γέγονε σκότος, μᾶλλον δὲ τῷ φωτί

^a Reg. γαλήνη, ἡ ἀγκυρα τῶν πιστῶν, καὶ πρὸς Θεὸν γέφυρα. Καὶ γηπόνους.

^b Reg. κυδιστάντων, sicque legendum est. Editi κυδιστόντων, minus recte.

πρὸς σκότος ἐχρήσω. Εἶδες ὅσον ἀγαθὸν ἐστὶ τὸ εἰδέναι τοὺς περὶ κτίσεως λόγους; Μὴ τοῖνον παραδράμῃς τὸ κέρδος, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας πρόσσεχε τοῖς λεγομένοις· οὐ γὰρ δὴ περὶ οὐρανοῦ μόνον ἐροῦμεν, καὶ γῆς, καὶ θαλάττης, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς γεννήσεως τῆς ἡμετέρας, καὶ πόθεν ὁ θάνατος, καὶ πόθεν ἡ ἐπιμοχθος ζωῆ, καὶ πόθεν αἱ ἀθυμίαι καὶ φροντίδες. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τούτων καὶ ὑπὲρ πλειόνων ἐτέρων ἀπολογίαν συνθεῖς ὁ Θεός, τὸ βιβλίον τοῦτο πρὸς ἡμᾶς ἐπεμψεν· οὐδὲ γὰρ ἀπολογεῖσθαι παραυτεῖται τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεός, ἀλλὰ βοᾷ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· *Δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος*. Οὐκ ἀπολογεῖται δὲ μόνον καὶ δικάζεται, ἀλλὰ καὶ ἔπος διαφύγωμεν τὴν καταδικὴν διδάσκει· οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, *Δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν*· ἀλλὰ πρότερον διδάξας τί μὲν εἰπεῖν, τί δὲ ποιῆσαι χρῆ, οὕτω πρὸς τὸ δικαστήριον εἴκυσεν. *Ἀκουσον οὖν ἔνωθεν τοῦ προφητικοῦ ῥήματος. Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλτε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· μάθετε κалὸν ποιεῖν, κρινατε ὄργανῳ, καὶ δικαιοῦσα χίρην*· καὶ τότε φησὶ· *Δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος*. Οὐ βούλομαι γυμνοῦς φησὶ, καὶ ἐρήμους τῶν δικαιομάτων λαβεῖν, ἀλλὰ καθοπλίσας ὑμᾶς ταῖς ἀπολογίαις, οὕτως ἐπὶ τὰς εὐθύνας καλῶ· καὶ γὰρ δικάζεσθαι βούλομαι πρὸς ὑμᾶς, οὐχ ἵνα κατακρίνω, ἀλλ' ἵνα φείσωμαι. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· *Λέγε σὺ πρῶτον ε τὰς ἀνομίας σου, ἵνα δικαιοθῆς*. Ἐχεις κατηγοροῦν πικρὸν καὶ ἀνήμερον, πρῶτων ἄρπασον ἐκείνου τὴν τάξιν, ἐμφραξὸν τὸ ἀνασχυντον στόμα.

β'. Παρὰ μὲν οὖν τῇ ἀρχῇ δι' ἑαυτοῦ τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ὠμίλει, ὡς ἀνθρώποις ἀκοῦσαι δυνατόν. Οὕτω πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἦλθεν· οὕτως ἐπέτιμησε τῷ Κάϊν· οὕτω διελέθη τῷ Νῶε· οὕτως ἐπεξενώθη τῷ Ἀβραάμ. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν ἀπέκλινε, καὶ καθάπερ εἰς ὑπερῶραν τινὰ μακρὰν ἑαυτὴν διέστησε, τῆνικαῦτα λοιπὸν, καθάπερ ἐν μακρᾷ καθεστῶσιν ἀποδημῆξ, γράμματα πέμπει, ὡς περ διὰ τίνος ἐπιστολῆς τὴν παλαιὰν πρὸς ἡμᾶς ἀνανεούμενος φίλιαν. Καὶ τὰ μὲν γράμματα ταῦτα ἐπεμψεν ὁ Θεός, ἐκόμισε δὲ ὁ Μωϋσῆς. Τί οὖν λέγει τὰ γράμματα; *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*. Τίνος ἔνεκεν οὐ περὶ τῶν ἀγγέλων ἡμῖν διαλέγεται, οὐ περὶ τῶν ἀρχαγγέλων; Εἰ γὰρ ἀπὸ τῶν κτισμάτων ὁ δημιουργὸς θεωρεῖται, πολλῶ μᾶλλον ἀπ' ἐκείνων φαίνεται. Καλὸς ὁ οὐρανός, ἀλλ' οὐχ οὕτω καλός, ὡς ἀγγελός· φαῖδρος ὁ ἥλιος, ἀλλ' οὐχ οὕτω φαῖδρος, ὡς ἀρχάγγελος. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὴν ὑψηλοτέραν ἀφείξ ὁδὸν, διὰ τῆς ταπεινοτέρας ἡμᾶς ὀδηγεῖ; Ὅτι Ἰουδαίος διαλέγεται, τοῖς ἀλογώτερον διακειμένους, τοῖς πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐπτοημένοις, τοῖς ἐξ Αἰγύπτου [647] νῦν ἐπανοιῶσιν, ἔθνα κροκοδειλους καὶ κύνας καὶ πιθήκους ἐθεράπευον οἱ ἀνθρώποι· καὶ οὐκ ἐνῆν διὰ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτοὺς ὁδοῦ χειραγωγῆσαι πρὸς τὸν δημιουργόν. Ὑψηλοτέρα μὲν γὰρ ὁδὸς ἐστὶν ἐκείνη, ἀλλὰ τραχυτέρα, καὶ προσάντης, καὶ μᾶλλον ὀρθὸς τοῖς ἀσθενεστέροις. Διὰ τοῦτο αὐτοὺς διὰ τῆς εὐκολωτέρας ἀγει, δι' οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης, καὶ τῆς ὀρθομένης κτίσεως ἀπάσης. Ὅτι μὲν γὰρ τοῦτο τὸ αἶνον, ὅτε μικρὸν ἐπέδωκαν,

^c Reg. πρῶτος.

SERMO PRIMUS,

Habitus in principio Quadragesimæ in illud, In principio fecit Deus cælum et terram (Gen. 1. 1); ac de jejuniis et elemosyna (a).

1. *Jejunium veri comparatur.* — Jucundum nautis est ver, jucundum agricolis; sed neque nautis neque agricolis ita jucundum ver est, ut volentibus philosophari jucundum est jejunii tempus, animarum ver spirituale, cogitationum vera tranquillitas¹. Nam agricolis ver ideo jucundum est, quia tunc coronatam vident floribus terram, et herbarum comis velut amictu undique ornatam: nautis item ver jucundum, quia marium dorsa tuto possunt navibus sulcare, sedatis nempe fluctibus, delphinis tranquille ludentibus, et ad ipsa navis latera plerumque exsistentibus. Nobis autem jucundum est jejunii ver, quia fluctus nobis, non undarum, sed absurdorum motuum concupiscentiarumque sedare, et coronam nobis, non florum, sed spiritualis gratiæ texere solet: *Coronam gratiarum*, inquit, *accipies capiti tuo (Prov. 1. 6)*. Non sic adventans hirundo hiemem solet depellere, ut adventans jejunium turbulentorum animi motuum hiemem a nobis ejicit. Non ultra pugna animæ cum carne, non insurgit adversus dominam ancilla; sed hujusmodi in corpore motum bellum totum solvitur. Quandoquidem igitur magna fruimur pace, ingentique tranquillitate, age, et nos quoque doctrinæ scapham trahamus, atque ex portu in bene affectarum aurium vestrarum portum transmittamus. Age, subtiliora Scripturæ sensa aggrediamur, ac de cælo, de terra, de mari, deque tota rerum natura philosophemur: hæc quippe nobis hodie lecta sunt. Sed quid ad nos, inquires, creationis ratio? Ad nos utique pertinet, dilecti. Nam si ex magnitudine et pulchritudine creaturarum proportionem quadam Creator agnosceretur, quanto magis creaturarum rerum pulchritudinem magnitudinemque contemplabimur, tanto magis ad ipsius Opificis notitiam adducemur.

Manichæorum et Gentilium errores. — Magnum bonum est nosse quid sit creatura, quid Creator; quid opus, quid Opifex. Nam si hæc accurate distinguere scirent veritatis hostes, non omnia confunderent, ac sus deque verterent: non quod stellas et cælum deduxerint, et terram sublimem fecerint; sed cælorum Regem a regio solio deturbatum cum creatis rebus collocaverint, creaturam vero divinitatis sedibus honorarint. Si de natura rerum recte scissent philosophari Manichæi, numquam cam, quæ ex nihilo facta, corruptioni obnoxia, fluxa et mutabilis erat, quasi non factam honorassent. Si de rerum natura recte scissent ratiocinari gentiles, non a vero aberrassent, neque coluissent adorassentque creaturam potius quam Creatorem. Pulchrum est cælum, sed ideo creatum est ut adores Opificem: pulcher sol, sed ideo pul-

cher ut colas Factorem: sed si in mira rerum forma consistas, et earum pulchritudini inhæreas, lux tibi versa est in tenebras, imo potius luce ad tenebras usus es. Vides quantum bonum sit rerum creaturarum nosse rationes? Ne itaque lucrum prætereas, sed dictis accurate animum adhibe: non enim de cælo, de terra, de mari tantum dicturi sumus, sed etiam de origine nostra, atque unde mors orta sit, unde vita laboriosa, unde tristitia et sollicitudines. Nam ut de his deque multis alijs sese purgaret Deus, hunc ad nos librum misit: neque enim sese defendere Deus dedignatur, sed per prophetam clamat: *Venite, et disputemus, dicit Dominus (Isai. 1. 18)*. Nec modo sese defendit ac judicio contendit, sed etiam quomodo condemnationem fugere possimus docet: non enim solum dixit, *Venite, et disputemus*, sed postquam docuit quid dicendum, quid agendum esset, sic ad tribunal traxit. Audi itaque propheticum sermonem superius prolatum: *Lavanini, mundi estote, auferte nequitias ab animabus vestris: discite bene facere, judicate pupillo, et justificare viduam (Ibid. v. 16)*; et tunc ait: *Venite, et disputemus, dicit Dominus*. Nolo vos, inquit, nudos et defensione vacuos sumere, sed instructos ratiocinio et defensione ad rationem reddendam voco: siquidem vobiscum disceptare volo, non ut condemnem, sed ut parcam. Sic et alio loco dicit: *Dic tu prior iniquitates tuas, ut justificeris (Ibid. 43. 26)*. Habes acerbum et immitem accusatorem: præveni eum, locum prius occupa, os impudens obtura.

2. *Deus per literas agit cum homine.*—(a) Initio certe Deus per se hominibus loquebatur, quantum scilicet hominibus audire fas est. Sic Adamum adiit, sic Cainum increpavit; sic cum Noë loquutus est; sic ab Abrahamo hospitio susceptus. Verum quia natura nostra ad malum declinavit, et quasi in longinquum exsilium seipsam transtulit; demum ille nobis, quasi longam peregrinationem susceperimus, literas mittit, quasi per epistolam nobiscum veterem renovans amicitiam. Hujusmodi literas misit Deus, attulit Moyses. Quid ferunt literæ? *In principio fecit Deus cælum et terram (Gen. 1. 1)*. Cur non de angelis vel de archangelis loquitur nobis? Nam si ex creatoris Creator conspicitur, multo magis ex illis nosci potuit. Pulchrum est cælum, sed non ita pulchrum ut angelus; splendidus sol, sed non ita splendidus ut archangelus. Cur itaque sublimiore dimissa via, per humiliorem nos ducit. Quia cum Judæis loquitur, qui intellectu minus instructi erant, qui sensibus hærebant, qui ex Ægypto nuper egressi, ubi crocodili, canes, simiæ ab hominibus colebantur, nec licebat sublimiore via illos ad Creatorem ducere. Sublimior utique via illa erat, sed asperior, prærupta et ardua infirmioribus. Ideo illos per faciliorem ducit, per cælum, terram, mare, cæteraque visibilia creata.

¹ Reg., *Tranquillitas, ancora fidelium, et pons ad Deum. Et agricolis, etc.*

(a) Collati sunt hi sermones cum Codice Regio 2312 [vunc 773].

(a) Hæc iisdem pene verbis habes supra Homilia 2 in Genesim col. 28 et seqq.: sunt etiam alia multa passim in his sermonibus, quæ eadem ipsa habentur in Homiliis. Vide Monitum supra.

Quod autem hæc vera sit causa, audi quomodo, postquam paulum profecerant¹, propheta de illis supernis virtutibus loquatur. *Laudate Dominum, inquit, de cælis, laudate eum in excelsis: laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus: quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt* (Psal. 148. 1. 2. 5). Et quid mirum si in Veteri Testamento hic doctrinæ modus reperitur, cum etiam in Novo, quando sublimiorum documentorum² tempus erat, cum Atheniensibus loquens Paulus, eandem tenuerit viam, quam Moyses cum Judæos institueret? Neque enim de angelis deque archangelis sermonem fecit: sed de cælo, de terra, et de mari, ita concionatus: *Deus qui fecit mundum, et omnia quæ in eo sunt: hic cæli et terræ cum sit Dominus, non in manus factis templis habitat* (Act. 17. 24). At cum Philippenses (a) alloquebatur, non hac illos via duxit; sed ad sublimiorem illos concionem provehit his verbis: *Quoniam in ipso creata sunt universa quæ in cælis et quæ in terra, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum et in ipso creata sunt* (Coloss. 1. 16). Sic et Joannes quia perfectiores habuit discipulos, universam simul creationem commemoravit. Non enim dixit, cælum et terram et mare, sed, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est* (Joan. 1. 3); sive visibile, inquit, sit, sive invisibile. Sicut enim apud ludimagistros, alius puellum a matre accipiens, prima ipsum docet elementa; alius deinde excipiens, discipulum ad sublimiora documenta provehit: ita a Moyse et Paulo et Joanne actum est. Moyses enim ignaram omnium et nuper ablactatam naturam nostram prima divinæ cognitionis elementa docuit. Joannes autem et Paulus, quasi a ludimagistro acceptos a Moyse, homines ad sublimiora documenta deducunt, priora tamen paucis commemorantes. Vidisti utriusque Testamenti affinitatem? vidisti consensum in documentis? Audisti in Veteri sensibilibus rerum creationem, et de spiritualibus Davidem dicentem: *Ipse dixit, et facta sunt* (Psal. 32. 9)? Sic iterum in Novo, postquam dictum est de invisibilibus potestatibus, etiam de creatura sensibili sermo habetur. *In principio fecit Deus cælum et terram*. Sermo quidem brevis et simplex, ac dictum unum, sed quod omnes adversariorum turres subvertere possit. Hic mentem adhibe.

Manichæi veritatem mendacii accusant. — Accedit Manichæus dicens, Materia non facta fuit: responde illi: *In principio fecit Deus cælum et terram*: et totam ejus arrogantiam statim subvertisti. Sed non credit Scripturæ dictis, inquit. Ergo ea de causa quasi furibundum illum repelle et aversare. Nam qui Deo non credit palam loquenti, et qui veritatem mendacii accusat, quo pacto insanix argumentum non ferat, nempe incredulitatem? At quomodo, inquit, ex nihilo fieri quid possit? Tu vero mihi dicas, quomo-

do ex prius existentibus fieri quid possit? Nam quod ex non existentibus terra facta sit, ego credo, tu autem dubitas; quod autem ex terra factus sit homo, ambo confitemur. Dic igitur illud quod in confesso et facilius est, quomodo ex terra facta sit carnis natura. Ex terra enim lutum, later, vas fictile, et testa fieri solet: carnem vero ex terra factam nemo unquam viderit. Quomodo igitur facta est carnis natura? quomodo ossa efformata sunt? quomodo nervi, venæ et arteriæ? quomodo membranæ, adeps, carnes, cutis, ungues, capilli, et tanta diversitas variarum substantiarum ex una subjacente terra? Verum hæc dicere minime possis. Quomodo ergo absurdum non fuerit eum qui id quod clarius et facilius est ignorat, difficiliora et arcana curiose scrutari?

3. *Rerum naturalium rationem non intelligimus, quanto minus divina.* — Vis te adhuc ad faciliora ducam, quæ quotidie fieri solent? Attamen ne de his quidem rationem reddes. Panem quotidie comedimus. Quomodo igitur, quæso, panis ipsa natura in sanguinem vertitur, in pituitam, in bilem et in reliquos humores? Nam panis quidem densus durusque est, sanguis vero mollis et fluidus; panis vel candidus vel frumenti colore, sanguis ruber et niger. Cæterarum item qualitatum differentiam si quis persequatur, multum inveniet panem inter et sanguinem discrimen. Quomodo igitur hæc fiunt, rationem reddas velim. Sed numquam possis. Ergone tu qui cibi quotidie immutati rationem reddere nequis, a Deo peractæ creationis rationes a me repetes? Annon hoc extremæ dementiæ fuerit? Si nostri similis est Deus, rationem exige operum; imo ne id quidem concedatur: multa quippe humana certe facta qui stant dicere non possumus; exempli causa, quomodo ex metallica terra aurum fiat; quomodo arena in vitri puritatem mutetur. Multoque plura dici possent humano artificio facta, quorum rationem ignoramus. Verumtamen si nostri similis sit Deus, per me licet rationem repetas; sin immenso spatio a nobis distat, et supra modum antecellit, annon extremæ fuerit insanix eos, qui immensam illius sapientiam et virtutem confitentur, camque divinam et incomprehensibilem, quasi de humana quadam arte, sic per singula factorum rationem expetere? Verum his missis ratiociniis, ad petram illam solidam redeamus: *In principio fecit Deus cælum et terram*. Supra illud fundamentum stant, ne quis in te humanarum cogitationum fluctus moveat: *Cogitationes enim mortalium timide, et incertæ adinventiones eorum* (Sap. 9. 14). Ne igitur id quod firmum est deseras, ut animæ tuæ salutem infirmis et fallacibus ratiociniis committas: sed mane in iis quæ didicisti, et quæ tibi concredita sunt, et dic: *In principio fecit Deus cælum et terram*. Si Manichæus (a) accesserit, si Marcion, si Valentini morbo laborantes, si quisvis alius, hoc dictum objice; si ridentem vide-

¹ Reg., postquam paulum se pietatis addixerant.

² Reg., philosophorum preceptorum.

(a) Hic memoria habetur Chrysostomus. Locus enim non in Epistola ad Philippenses, sed ad Colossenses legitur.

(a) Manichæus, Marcion, Valentinus Deum creatorem esse negabant. Manichæus sive Manes dicebat materiam æternam esse. Ejus liber sic incipiebat, teste Euphrasio, p. 630: *Erat*

ἀκουσον^a πῶς αὐτοῖς ὁ Προφήτης καὶ περὶ ἐκείνων διαλέγεται τῶν ἀνω δυνάμεων. *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, φησὶν, ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις· αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ· ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.* Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ ἐν τῇ Παλαιᾷ οὗτος ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας ἐστίν, ὅπουγε καὶ ἐν τῇ Καινῇ, ὅτε τῶν ὑψηλοτέρων διδαγμάτων ἡ καιρὸς ἦν, Ἀθηναίους διαλεγόμενος ὁ Παῦλος ταύτην ἤλθε τὴν ὁδὸν, ἦν ὑπερ ἤλθε Μωϋσῆς Ἰουδαίους παιδεύων; Οὐδὲ γὰρ οὗτος περὶ ἀγγέλων καὶ ἀραγγέλων εἶπεν αὐτοῖς, ἀλλὰ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης, οὕτω πως δημηγορῶν· Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων Κύριος, οὐκ ἐν χειροποιήτοις κατοικεῖ νοεῖς. Ἄλλ' οὐχ, ὅτε Φιλιππησίους διελέγετο, διὰ ταύτης ἤγαγεν αὐτοὺς τῆς ὁδοῦ· ἀλλ' ἐπὶ τὴν ὑψηλοτέραν αὐτοὺς ἀνάγει δημηγορίαν, οὕτως λέγων· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι· πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται. Οὕτως καὶ Ἰωάννης, ἐπειδὴ τελειοτέρους εἶχε τῶς μαθητευομένων, πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως ἐμνημόνευσεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ἀλλ', ὅτι *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν*· εἴτε ὁρώμενον, φησὶν, εἴτε μὴ ὁρώμενον. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν διδασκάλων, ὁ μὲν παρὰ τῆς μητρὸς διδάσκαλος τὸ παιδίον λαβὼν, τὰ πρῶτα^c αὐτὸν παιδεύει στοιχεῖα, ὁ δὲ παρ' ἑτέρου λαβὼν διδασκάλου, μεθ' αὐτὴν πρὸς τὰ ὑψηλότερα τῶν διδαγμάτων ἄγει· οὕτω καὶ ἐπὶ Μωϋσέως καὶ Παύλου καὶ Ἰωάννου γέγονε. Μωϋσῆς μὲν γὰρ μηδὲν εἰδυῖαν τὴν φύσιν ἡμῶν παραλαβὼν ἄρτι τοῦ γαλακτος ἀπαλλαγείσας, τὰ πρῶτα τῆς θεογνωσίας ἐπαίδευσεν στοιχεῖα· Ἰωάννης δὲ καὶ Παῦλος, καθάπερ παρὰ διδασκάλου τοῦ Μωϋσέως αὐτοὺς λαβόντες, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα τῶν διδαγμάτων ἀνάγουσι, τῶν προτέρων ἀναμνησκόμενοι ἐν βραχεί. Εἶδες ἑκατέρων τῶν Διαθηκῶν τὴν συγγένειαν; Εἶδες τὴν συμφωνίαν τῶν διδαγμάτων; Ἦκουσας περὶ τῆς τῶν αἰσθητῶν δημιουργίας ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ περὶ τῆς τῶν νοητῶν τοῦ Δαυὶδ λέγοντος, Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν; Οὕτω πάλιν ἐν τῇ Καινῇ, εἰπὼν περὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, εἶπε καὶ περὶ τῆς αἰσθητῆς κτίσεως· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.* Τὸ βῆμα τοῦτο βραχὺ μὲν ἐστὶ καὶ ψιλόν, καὶ βῆμα ἐν' ἀπαντας δὲ τῶν ἐναντίων τοὺς πύργους καταστρέφει [649] δυνήσεται. Σκόπει δέ.

Προσέρχεται Μανιχαῖος λέγων, Ἀγέννητός ἐστιν ἡ ὕλη· εἰπέ πρὸς αὐτὸν, *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν*, καὶ πάντα τὸν τύπον αὐτοῦ κατέστρεψας εὐθέως. Ἄλλ' οὐ πιστεύει τῷ βῆματι τῆς Γραφῆς, φησὶν. Οὐκὼν διὰ τοῦτο αὐτὸν ὡς μαινόμενον διάκρουσον καὶ ἀποστρέφῃ. Ὁ γὰρ τῷ Θεῷ μὴ πιστεύων ἀποφαινομένη, ἀλλὰ ψεῦδος τῆς ἀληθείας καταγινώσκων, πῶς οὐ λαμπρῶς μανίας ἐκφέρει λεῖγμα, τὴν ἀπιστίαν; Καὶ πῶς ἐξ οὐκ

ὄντων γένοιτ' ἂν τι, φησὶ; Σὺ δὲ μοι εἰπέ, πῶς ἐξ ὄντων γένοιτό τι; Ὅτι μὲν γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων ἡ γῆ γέγονεν, ἐγὼ μὲν πιστεύω, σὺ δὲ ἀμφιβάλλεις· ὅτι δὲ ἐκ γῆς γέγονεν ἄνθρωπος, ἀμφοτέροις ὁμολογοῦμεν. Εἰπέ τὸινυν τὸ συνομολογούμενον καὶ εὐκολώτερον, πῶς ἀπὸ τῆς γῆς γέγονε σαρκὸς φύσις. Ἐπὶ γῆς γὰρ πηλὸς, καὶ πλίνθος, καὶ κέραμος, καὶ ὄστρακον γίνεται· σάρκα δὲ ἀπὸ γῆς γινομένην οὐδεὶς ἂν ἴδῃ ποτέ. Πῶς οὖν γέγονε σαρκὸς φύσις; πῶς ὄστου διεπλάσθη; πῶς νεῦρα; πῶς φλέβες; πῶς ἀρτηρίαι; πῶς ὕμην, καὶ λίπος, καὶ σάρκες^d, καὶ δέρμα, καὶ ὀστέα, καὶ τρίχες, καὶ τοσαύτη ποικιλία διαφόρων οὐσιῶν ἐκ μιᾶς τῆς ὑποκειμένης γῆς; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τὸ σαφέστερον καὶ εὐκολώτερον ἀγονοῦντα, τὸ δυσχερέστερον καὶ ἀπορρητότερον περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν;

γ'. Βούλει σε καὶ ἐφ' ἕτερον καὶ εὐκολώτερον ἀγάγω, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν γινόμενον; Ἄλλ' ὁμως οὐδὲ τοῦτο μοι τὸν λόγον εἶε. Ἄρτον σιτουμένθου καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Πῶς οὖν, εἰπέ μοι, ἡ τοῦ ἄρτου φύσις αὕτη εἰς αἷμα μεβίσταται καὶ φλέγμα, καὶ χολήν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐν ἡμῖν χυμούς; Ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ πυκνὸς καὶ σκληρὸς, τὸ δὲ αἷμα χαυνὸν καὶ διαρρέον, καὶ ὁ μὲν λευκὸς ἡ σιτόχρους, τὸ δὲ ἐρυθρὸν καὶ μέλαν. Καὶ τῶν ἄλλων δὲ ποιότητων τὰς διαφορὰς εἰ τις ἐπέλθοι, πολὺ τὸ μέσον εὐρήσει ἄρτου καὶ αἵματος. Πῶς οὖν ταῦτα γίνεται, εἰπέ μοι, καὶ τὸν λόγον ἀπόδος. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις. Εἶτα τροφῆς τῆ; καθ' ἡμέραν ἀλλοιούμενης παρασχεῖν τὸν λόγον οὐκ ἔχων, τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἀπαιτεῖ; με εὐθύνας; Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ἀνοίας τοῦτο; Εἰ μὲν γὰρ καθ' ἡμᾶς ἐστὶν ὁ Θεός, ἀπαιτεῖ τῶν γενομένων τὸν λόγον· μᾶλλον δὲ μηδὲ οὕτω· πολλὰ γὰρ τῶν ἀνθρωπίνῃ γινομένων τέχνῃ ὅπως γίνεται εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν· οἷον, πῶς ἀπὸ γῆς τῆς ἐν τοῖς μετάλλοις χρυσαίου γίνεται φύσις· πῶς εἰς ὑελοῦ καθαρότητα ἡ ψάμμος μεβίσταται^e. Καὶ ἕτερα τούτων ἐστὶ πλείονα εἰπεῖν, ἃ γίνεται μὲν ἀνθρωπίνῃ τέχνῃ, τὸν δὲ λόγον οὐκ ἴσμεν ἡμεῖς. Πλὴν ἀλλ' εἰ μὲν καθ' ἡμᾶς ὁ Θεός ἐστίν, ἀπαιτεῖ λόγον· εἰ δὲ ἀπερίωρ ἡμῶν εἰσθηκε καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερέχει, πῶς οὐκ ἐσχάτης ἂν εἴη μανίας, ἀπειρον αὐτοῦ καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν δύναμιν ὁμολογοῦντας, καὶ υεῖαν καὶ ἀκατάληπτον, ὡς περὶ ἀνθρωπίνης τινὸς τέχνης, οὕτω καθ' ἕαστον τῶν γινομένων ἀπαιτεῖν εὐθύνας αὐτόν; Ἄλλὰ γὰρ ἀφέντες τοὺς λογισμοὺς, ἐπὶ τὴν [649] πέτραν ἐπανέλθωμεν τὴν ἀράγῃ· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.* Ἐπὶ τοῦτω στήθι τῷ θεμελίω· μή τις σε εἰς λογισμῶν ἀνθρωπίνων παραχρῆν καταγάγῃ· *Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δειλοὶ, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπιτροφαὶ αὐτῶν.* Μὴ τοῖνυν τὸ στερεὸν^f ἄφεις, τῷ σαθρῷ καὶ ἐπισφαλεῖ τὴν σωτηρίαν ἐγχειρίσης τῆς σῆς ψυχῆς· ἀλλὰ μένε ἐν οἷς ἐμαθε; καὶ ἐπιστῶθης, καὶ λέγε· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.* Κἂν Μανιχαῖος προσέλθῃ, κἂν Μαρκίον, κἂν οἱ τὰ Οὐαλεντίνου νοσοῦντες, κἂν ὅστισόν ἕτερος, τοῦτο προβάλλου τὸ βῆμα· κἂν ἴδῃς γελῶντα, σὺ δάκρυσον αὐτὸν ὡς μαινόμενον. Πύ-

^a Μικρὸν ἑαυτοὺς ἐπέδωκαν πρὸς θεοσέβειαν. Ἄκουσον Reg.

^b Τῶν φιλοσόφων διδαγμάτων Reg.

^c Ita Reg. et ipse Savil. ex conject. In editis τὰ πρῶτα male.

^d Ὑμην καὶ πηλεῖ καὶ σάρκες Reg.

^e Μεβίσταται Reg. et Savit, καθίσταται Morel.

^f Reg. στερεόν. Infra κἂν Μανιχαῖος.

Εἶνον ἔχουσιν ἐκεῖνοι τὸ χρῶμα, καὶ κατεσταλμένην τὴν ὄφρυν, καὶ ῥημάτων ἐπιείκειαν· ἀλλὰ φύγε τὸ δέλεαρ, καὶ τὸν ἐν τῇ ὁρᾷ τοῦ προβάτου κρυπτούμενον καταμάνθανε λύκον. Διὰ τοῦτο αὐτὸν μάλιστα μίσησον, ὅτι πρὸς μὲν τὸν ὀμόδουλον σε προσηγῆς καὶ ἡμεροῦς εἶναι δοκεῖ, πρὸς δὲ τὸν κοινὸν ἡμῶν ἀπάντων Δεσπότην κυνὸν λυτῶντων ἐστὶν ἀγριώτερος, ἀκήρυκτον εἰς τὸν οὐρανὸν μάχην εἰσάγων καὶ πόλεμον ἀσπονδον, καὶ δυνάμιν τινα ἐξ ἐναντίας ἀντικαθιστῶν τῷ Θεῷ. Φύγε τὸν ἰδὸν τῆς πονηρίας, μίσησον τὰ δηλητήρια φάρμακα· καὶ ἦν παρὰ τῶν πατέρων ἐδέξω κληρονομίαν, τὴν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν πιστιν καὶ διδασκαλίαν, ταύτην κάτεχε μετὰ πολλῆς τῆς ἀσφαλείας. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τί τοῦτο; πρῶτον τὸν οὐρανὸν, εἶτα τὴν γῆν; πρῶτον τὸν δροφον^α, εἶτα τὸ ἔδαφος; Οὐ γὰρ ἀνάγκη φύσεως ὑπόκειται, οὐδὲ ἀκολουθία τέχνης δουλεῖ. Καὶ γὰρ αἱ φύσεως καὶ τέχνης καὶ τῶν ὄντων ἀπάντων ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ δημιουργὸς καὶ τεχνίτης ἐστὶ. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκευαστος. Τίνος ἔνεκεν τὸν μὲν οὐρανὸν ἀπαισιθιέντα παρήγαγε, τὴν δὲ γῆν κατὰ μικρὸν τεχνεύειν^β αὐτὸν φησὶ ὁ Μωϋσῆς; Ἴνα ἐν τῷ βελτίονι στοιχείῳ μαθὼν αὐτοῦ τὴν δύναμιν πληροφορηθῆς ὅτι καὶ ταύτην ἡ δύνατο, καθάπερ ἐκεῖνον, ἀπαισιθιέντην παραγαγεῖν. Ἀλλὰ διὰ σὲ καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν σὴν οὐκ ἐποίησεν οὕτω. Πῶς δι' ἐμὲ καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἐμὴν, φησὶ^γ; Κοινὴ τράπεζα καὶ πατρὶς καὶ τροφὸς καὶ μήτηρ ἀπάντων ἐστὶν ἡ γῆ, καὶ πόλις καὶ τάφος κοινός. Καὶ γὰρ τὰ σώματα ἡμῶν ἐξ αὐτῆς, καὶ τροφὴ τοῖς σώμασιν ἡμῶν ἐκείθεν, καὶ οἰκησις ἐν αὐτῇ καὶ διαγωγή, καὶ μετὰ θάνατον πρὸς αὐτὴν πάλιν ἐπάνοδος. Ἴν' οὖν μὴ τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον^δ τὴν ἀξίαν σε θαυμάζειν αὐτὴν παρασκευάσῃ, καὶ τὸ τῶν εὐεργεσιῶν πλῆθος πρὸς ἀσθένειαν ὑποσκελίσῃ, δείκνυσι σοι, πρὶν ἢ γενέσθαι, αὐτὴν ἀμόρφωτον καὶ ἀδιατύπτωτον, ἵνα τὴν ἀσθένειαν ἰδὼν, θαυμάσῃς τὸν παραγαγόντα αὐτὴν, καὶ πᾶσαν ἐνθιέντα αὐτῇ τὴν δύναμιν ταύτην· ἵνα δοξάσῃς τὸν τὰ τοσαῦτα [650] πρὸς ἡμετέραν ἀνεπίαν κατεσκευαστότα. Δοξάζεται δὲ ὁ Θεὸς οὐ διὰ δογματῶν ὀρθῶν λόγον, ἀλλὰ καὶ διὰ πολιτείας ἀρίστης. *Λαμψάτω γὰρ ὕμῶν, φησὶ, τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἰδῶσιν ὕμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὕμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*

δ. Ἐβουλόμην τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης προσθεῖναι λόγους· ἀλλὰ περιττόν μοι δοκεῖ εἶναι λόγῳ διδάσκειν ὑμᾶς, τοῦ διὰ τῶν ἔργων ὑμᾶς παιδεύειν δυναμένου νῦν ἐν μέσῳ καθήμενου, τοῦ κοινοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ διδασκάλου, ὃς τὴν οἰκίαν τὴν πατρῴαν, ὡσπερ εἰς αὐτὸ τοῦτο παρὰ τῶν προγόνων δεξάμενος, ἵνα ταῖς τῶν ξένων αὐτὴν θεραπεύει παράσχῃ, οὕτω διαπαντὸς τοῖς πάντοθεν ἐλαυνομένοις ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀνῆκε, καὶ ὑποδέχεται, καὶ θεραπεύει θεραπείας ἐρόπῳ παντοδαπῷ· ὥστε οὐκ οἶδα εἰ χρὴ τοῦτο μᾶλλον, ἢ τὸν ξένων καλεῖν τὴν οἰκίαν τὴν τούτου· μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο τούτου^δ νομίζεω εἶναι αὐτὴν, ἐπειδὴ τῶν ξένων ἐστὶ. Καὶ γὰρ τὰ ἡμέτερα κτήματα τότε μάλιστα ἡμέτερα γίνεται, ὅταν μὴ ἡμῖν αὐτοῖς, ἀλλὰ

τοῖς πένησιν αὐτὰ κεκτημένοι διαπαντὸς ὦμεν^ε. Καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ἄν εἰς δεξιᾶν τοῦ πένητος ἀποθῆς τὸ ἀργύριον, οὐ συκοφάντης ἐπιτίθεται, οὐ βάσκανος ὀφθαλμὸς ὀρᾷ, οὐ ληστής ὑφαιρείται, οὐ τοιχωρύχος διορύξας, οὐκ οἰκέτης ἀφελόμενος ἀποδιδράσκει· καὶ γὰρ ἐστὶν ἀσυλον ἐκεῖνο τὸ ταμίειον. Ἄν δὲ οἰκοὶ κατορύξῃς, καὶ ληστή καὶ τοιχωρύχῳ καὶ βασκάνῳ καὶ συκοφάντῃ καὶ οἰκέτῃ καὶ πάσῃ βλάβῃ ποιῆς ὑπεύθυνον τὸ χρυσίον. Πολλάκις γοῦν μετὰ θύρας μυρίας καὶ μοχλοὺς τὰς μὲν ἐξώθεν ἐπιηρείας διέφυγε, τοὺς δὲ φύλακας οὐ διέφυγεν, ἀλλ' οἱ τήρουντες αὐτὸ λαβόντες ἀπέδρασαν. Ὅραξ ὅτι τότε μᾶλλον κύριοι τῶν κτημάτων ἐσμέν, ὅταν τοῖς πένησιν αὐτὰ παρακαταθώμεθα. Οὐ φυλακῆς δὲ ἕνεκα μόνον ἐκεῖνο ἀσφαλέςτερον τὸ χωρίον, ἀλλὰ καὶ κέρδους καὶ προσόδου πλείονός ἐστιν ὑπόθεσις. Ἄν μὲν γὰρ ἀνθρώπῳ δανείσῃς, ἕκατοστήν ἔλαβες· ἂν δὲ Θεῷ δανείσῃς διὰ τοῦ πένητος, οὐχ ἕκατοστήν, ἀλλ' ἕκατονταπλασίονα λήψῃ. Κἂν μὲν σπείρῃς εὐφορον ἄρουραν, ὅταν πολλὴν ἐνέγκῃ τὴν φορὰν, δεκαπλασίονα ὀση τὰ σπέρματα· ἂν δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν σπείρῃς, μετὰ τὸ γενέσθαι ἕκατονταπλασίονα, καὶ ζῶνι αἰώνιον καὶ ἀγήρω καὶ ἀθάνατον ἀπολήψῃ. Καὶ ἐνταῦθα μὲν πολὺς ὁ πόνος τοῦ τὰ σπέρματα καταβάλλουσιν· ἐκεῖ δὲ χωρὶς ἀρότρου καὶ βοῶν καὶ γηπόνων καὶ τῆς ἄλλης ταλαιπωρίας ἀπάσης ἡ τῶν καταβληθέντων φορὰ φύεται, καὶ οὐκ αὐχμὸν^ε, οὐκ ἐπομβρίας, οὐκ ἐρυσίθην, οὐ χάλαζαν, οὐκ ἀκρίδος στρατόπεδον, οὐ ποταμῶν ἐπικλύσεις, οὐκ ἄλλο τι οὐδὲν ἐκεῖ σπειροντάς ἐστι φοβηθῆναι ποτε· ἀλλὰ πάσης ἀνωτέρω βλάβος ἔστιχε τὰ ἐκεῖ καταβαλλόμενα σπέρματα. Ὅταν οὖν μήτε πόνος, μήτε κίνδυνος, μήτε ὑπόψια, μήτε ὑποτυχία τις ἦ, καὶ πολλῶν πλείονα τῶν καταβαλλομένων γένηται τὰ φυόμενα, καὶ τοσαῦτα βλαστάνῃ ἀγαθὰ, Ὅσα οὕτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὕτε οὖς ἤκουσεν, οὕτε ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη, πῶς οὐκ ἂν εἴη βραθυμία ἐστράτης; [651] τὸ πλέον ἀφέντας, τὸ ἕλαττον διώκειν, καὶ τὸ ἀσφαλὲς καταλιπόντας, τὸ ἀπιστον καὶ κινδύνουν γέμον καὶ πολλὰς ἔχον ἀποτυχίας μετιέναι; Τίς γὰρ ἡμῖν ἔσται συγγνώμη τοῦτο ποιοῦσι, ποῖα δὲ ἀπολογία; Πενίαν προβαλλόμεθα πάντως· ἀλλ' οὐκ ἐσμέν τῆς χήρας ἐκείνης πνεύστεροι, ἢ δύο λεπτὰ^β ἔχουσα μόνα, καὶ ταῦτα κατεθάλετο. Ζηλώσωμεν τοῖσιν ἐκείνης τὸν πλοῦτον, μιμησώμεθα τῆς προαιρέσεως τὴν μεγαλοψυχίαν, ἵνα καὶ τῶν ἐκείνῃ ἀποκειμένων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν· ὧν γένοιστο πάντας ἡμᾶς καταξιώθηαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Β'.

Τί δήποτε ἐπὶ μὲν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἄλλων εἶπε, Γενηθήτω· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, Ποιήσωμεν; καὶ τί ποτέ ἐστι τὸ, Κατ' εἰκόνα.

α'. Ἄρα μέμνησθε τῶν ζητημάτων τῶν πρώην προτεθέντων ὑμῖν; Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἡμᾶς ἀπονοίας καὶ πόλμης ἐπήρατε, ὡς καὶ ζητημάτων ἥδη κατατολμῶν· μᾶλλον δὲ οὐκ ἂν εἴη τόλμης, οὐδὲ ἀπονοίας τοῦτο. Οὐ γὰρ οἰκεῖ δύναμις θαρβύσαντες, ἀλλὰ ταῖς εὐχαῖς

^α Pos. ὄφρον Reg. καὶ addit.

^β Reg. τεχνιτεύειν.

^γ Φησὶν ἀκουε συνετώς. Reg.

^δ Reg. addit χρῆ.

^ε Reg. διαπαντὸς νέμομεν.

^ς Reg. τὰ σπέρματα, ἢ δις τοσαῦτα.

^ε Reg. βλάβη φύεται, καὶ οὐτε αὐχμὸν.

^β Reg. δύο δηνάρια, εἰ πῶς ταῦτα κατέβαλε.

ris, tu eum ut furem deplora. Buxem illi habent colorem, demissum supercilium, verborum modestiam præferunt: tu fuge illecebras, et lupum sub ovis pelle occultum deprehende. Propterea illum maxime odio habeas, quia dum erga te conservum mitis et mansuetus esse videtur, adversus communem nostrum omnium Dominum cane rabido ferocior est, implacabile bellum et prælium gerens contra cælum, et potestatem quamdam Deo opponens. Fuge virus iniquitatis, perniciose pharmaca odio habe: et quam a patribus accepisti hereditatem, nempe divinarum Scripturarum fidem atque doctrinam, hanc cum multa cautela retine. *In principio fecit Deus cælum et terram.* Quid hoc est? primo cælum, postea terram? primo tectum, postea solum? Non enim naturæ necessitati subditus est, non artis regulis servit. Etenim et naturæ et artis, et rerum omnium voluntas Dei opifex artifexque est. *Terra autem erat invisibilis et incomposita.* Cur cælum perfectum produxit, terram autem paulatim fabricatum eum esse narrat Moyses? Ut postquam in præstantiori elemento ejus virtutem didiceras, certior fieres illum perinde potuisse terram perfectam producere, ut cælum fecerat. Sed propter te et propter salutem tuam non sic fecit. Quomodo, inquires, propter me et propter meam salutem? Communis mensa et patria et nutrix et mater omnium est terra, urbs et sepulcrum commune. Etenim corpora nostra ex ipsa, indeque corporibus nostris sumitur alimentum, in ipsa habitamus et versamur, et post mortem iterum in ipsam revertimur. Ne itaque ex necessariis usibus ipsam plus quam par erat mirareris, neve beneficiorum copia te in impietatem pertraheret ac supplantaret, ipsam tibi prius informem et incompositam declarat, ut ejus infirmitate conspecta, mireris eum qui produxit, et hanc illi totam virtutem indidit, celebresque eum, qui res tantas ad commodum nostrum paravit. Deus autem glorificatur non modo per recta dogmata, sed etiam per optimum vitæ institutum: *Lucent enim, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est (Math. 5. 16).*

4. *Flaviani episcopi Antiocheni laudes.* — Volebam de elemosyna sermonem adjicere: at mihi superfluum esse videtur vos verbo docere, cum is qui in medio sedet communis pater et doctor noster possit vos operibus et exemplo erudire, qui ac si domum paternam ad hoc solum a majoribus accepisset, ut eam hospitibus excipiendis præberet, sic eam semper iis qui pro veritate pelluntur recipiendis destinavit, ut eos omnibus modis fovaret; ita ut nesciam utrum eam ejus, ad peregrinorum domum appellare par sit; imo potius annon ea illius esse ideo existimanda sit,

Deus et materia, lux et tenebræ. Marcion duo principia admitteret, bonum et malum. Bonum Deum nihil in mundo creavisse dicebat, Epiph. p. 304. Valentiniiani Æonibus omnia adscribebant. Paulo post, *buxem habent illi colorem*; hoc est flavum, pallidum hâxi instar: hoc dicitur de illis qui simulate, et ut alios circumveniant, macerationem et pallidum vultum affectant.

quia peregrinorum est. Etenim facultates nostræ tunc maxime nostræ fiunt, quando non nobis, sed pauperibus eas possidemus et dispensamus. Quomodo autem hoc sit, ego dicam. Si ad dexteram pauperis argentum deponas, non sycophanta invadit, non invidus oculus respicit, non fur, non parietum effossor abripit, non servus eo ablato fugam facit: nam illa penus vere asylum est. Si autem domi defodias, furi, murorum effossori, invidio, sycophantæ, servo, et cui libet perniciæ aurum tuum obnoxium facis. Sæpe accidit, ut januis et vectibus multis oppositis externorum damna pecuniæ vitarint, sed penuriorum manus non effugerint, ipsis eum pecunia aufugientibus. Vides tunc nos vere facultatum nostrarum dominos esse, cum eas apud pauperes deponimus. Neque custodiæ solum gratia hic tutior locus est, sed est etiam majoris lucri et proventus causa. Nam si homini fœnereris, centesimam accipis: si autem Deo per pauperem fœnereris, jam non centesimam, sed centuplum accipies. Si in feraci seras agro, et larga seges fuerit, decuplum seminis! referas; si in cælo seras, postquam centuplum acceperis, vitam etiam æternam, perpetuam, immortalem possidebis. Et hic quidem multus labor iis subeundus est qui semina jaciunt; illic vero sine aratro, bobus, agricolis, et reliquis laboribus, jacta semina pullulant; non æstus, non pluvie nimie, non eruca, vel grando, vel locustarum agmen, vel fluviorum inundationes, vel cætera hujusmodi metuenda sunt serenti; sed quæ ibi jacta sunt semina, nulli perniciæ sunt obnoxia. Cum igitur nec labor, nec periculum, nec suspicio, neque jactura quæpiam adsit; sed jacto semine longe plura nascantur, et tanta hinc pullulent bona, *Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9)*: annon extremæ ignaviæ fuerit, relicto majore, id quod minus est persequi, et eo quod tutum erat deserto, incerta, periculis plena, et infortuniis multis obnoxia adire? Quæ nobis venia id agentibus, quæ excusatio? Paupertatem obtendimus: at pauperiores non sumus vidua illa, quæ cum duo solum minuta haberet, hæc deposuit (*Luc. 21. 2*). Illius itaque divitias æmulemur, imitemur propositi magnificentiam, ut reposita illi bona consequamur: quæ nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque sancto Spiritui, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO II.

Cur in sole et luna et cælo et aliis dixerit: Fiat, in homine autem, Faciamus; et quidam sit illud, Ad imaginem (Gen. 1. 3. 6. 26).

1. *Vis orationis Ecclesiæ.* — Numquid meministis quæstionum, quæ vobis nuper sunt propositæ? In tantam enim arrogantiam et audaciam nos provexitis, ut quæstiones intrepide aggrediamur: imo nec audaciæ nec arrogantia id facinus est. Non enim vi-

¹ Reg., *decuplum seminis, vel bis decuplum.*

ribus nostris confidentes, sed antistitem precibus ac vestris omnia committentes ad stadium nos accinximus. Tanta porro vis est precum Ecclesiae, ut licet magis muti quam lapides essemus, penna quavis levior linguam nostram efficiant. Nam sicut in media navi incidens vela zephyrus sagitta velocius cymbam promovet: sic et in linguam dicentis incidens oratio Ecclesiae, vehementius quam zephyrus sermonem promovet. Propterea nos etiam quotidie confidenter ad certamen nos accingimus. Si enim in externis certaminibus quispiam, cui decem tantum aut viginti fuerint amici in tanto populo, alacriter in arenam descendit: multo magis nos, qui non decem aut viginti, sed totum theatrum ex fratribus patribusque conflatum habemus, confidenter id agemus. Tametsi in externis certaminibus non multum prodest athletae certanti spectator, nisi forte ut clamet et laudet quae geruntur, et in superiori loco sedens cum illis contendat, qui contradicunt: in stadium vero descendere, manumque porrigere, vel adversarii pedem trahere, vel aliud ejusmodi quidpiam agere, minime licet. Qui enim ab initio certamina illa constituerunt, acutis palis defixis, ac funibus in gyrum extensis spectatorem insaniam arcent. Quid vero mirum, si descendere spectatori non licet, cum et palaestrae magistrum jubeant foris sedentem juxta arenam, a longe certantibus doctrinae subsidium praebere, prope vero non sinant accedere? Illic vero non ita fit; sed et doctore et spectatori licet ad nos descendere, atque affectu prope adstare, precibusque vires addere. Age ergo in ore athletarum illorum aggrediamur certamina. Siquidem illi cum se invicem medios prehenderint, ac vi nexuum fuerint ad circumstantem se foris turbam impulsus propter angustias loci, nexibus solutis ad certaminis locum rursus revertuntur: deinde redeuntes non recti congreduuntur rursus, verum in eundem se nexuum modum statumque restituunt, in quo antea sunt divisi. Quando igitur nos quoque sermonem absolvere loci angustia coegit, age ad ipsum locum certaminis revertentes, nexus ab iis quae hodierno die nobis sunt lecta solvamus. *Et dixit Deus*, inquit, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 25).

Cur Deus dixerit, Faciamus hominem, non, Fiat homo. — (a) Unum hoc primum quaesita dignum, cur tandem, cum caelum fieret, nusquam dictum sit, *Faciamus*, sed, *Fiat caelum, Fiat lux*, atque ita in singulis creaturarum generibus: hic vero solum additum sit illud, *Faciamus*, et consilium ac deliberatio et cum altero quopiam honoris consorte communicatio? Quisnam igitur ille tandem est qui creandus, cui tantum honoris deferatur? Homo est, magnum illud animal et admirabile, quodque omni creatura praestantius est apud Deum, propter quem caelum et terra et mare ac reliquum omne creaturae corpus est conditum: }

(a) His prorsus similia habet Hom. 8 in Gnesim, col. 70, imo per totam pene Homiliam. In sequentibus etiam non pauca hujusmodi reperies.

homo, cujus ita Deus salutem adamavit, ut ne Unigenito quidem suo propter eum parceret: neque enim omnia praestare molirique destitit, donec in altum evehctum in sua dextera collocavit. Enimvero clamat id Paulus dicens: *Conresuscitavit et condescendens fecit nos in caelestibus in Christo Jesu* (Ephes. 2. 6). Propterea consilium et deliberatio et communicatio, non quod indigeat consilio Deus; absit: sed ipsa verborum figura praese fert honorem, qui nascenti defertur. Qui fit autem, dicit aliquis, si praestantior est toto mundo, ut post mundum producat? Ob hoc ipsum nimirum, quod mundo praestantior sit. Nam quemadmodum ingressuro in urbem quamdam Imperatore, duces, praefecti, satellites, omnesque servi praecedunt, ut palatio adornato, et omni alio ministerio preparato, magno cum honore Imperatorem excipiant: sic nimirum et hic, quasi introducendus rex esset, sol praecessit, caelum praecurrit, prius ingressum est lumen, creata sunt omnia et adornata, tumque multo cum honore homo introducitur (a).

Vocem, Faciamus, hostis, ut ad Unigenitum Dei filium agnoscendum hostes veritatis adducat. Anthropomorphitas redarguit. — *Faciamus hominem ad imaginem.* Audiat Judaeus. Ad quem dicit Deus, *Faciamus?* Mosis sunt literae, Mosis, cui se credere dicunt, et mentiuntur. Ut enim scias illos mentiri et non credere, Christum illos convincentem audi, ac dicentem: *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi* (Joan. 5. 46). Jam vero apud illos quidem sunt libri, apud nos autem librorum thesaurus: apud illos literae, apud nos et literae, et sententiae. Ad quem igitur dicit, *Faciamus hominem?* Ad angelum, inquit, vel ad archangelum simpliciter verba facit. Ut cuius verberones famuli, dum ab heris accusantur, nec habent quod eis aperte respondeant, quidquid in buccam venerit proferunt: sic et vos ad angelum et archangelum haec esse dicta vultis. Quem tandem angelum? quem archangelum? Neque enim angelorum est creare, neque archangelorum haec operari. Quare vero cum caelum quidem conderet, non dixit angelo et archangelo, sed per se illum produxit: cum vero caelo totoque mundo praestantius animal produxit hominem, tum servos sibi socios creationis adsciscit? }

2. Non ita est, plane non ita est; quippe angelorum est assistere, non creare: archangelorum est ministrare, non participem esse sententiae et consilii. Audi quid de virtutibus Seraphim, quae archangelis sunt celsiores, dicit Isaias: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, et Seraphim adstant in circuitu ejus: sex alae uni, et sex alae alteri; et duabus quidem alis operiebant facies suas* (Isai. 6. 1. 2), ut scilicet oculos suos munirent, quod exsipientem e solio fulgorem sustinere non possent. Quid ais? Seraphim adstant, et tanta sunt admiratione ac stupore correpta, idque cum Dei videant indulgentiam; angeli vero et consilii sunt participes, consultationisque

(a) Vide similem sententiam Hom. 8 in Gen.

τῶν πρόδρων καὶ ταῖς ὑμετέραις τὸ πᾶν ἐπιβρίβαντες ἀπεδυσάμεθα πρὸς τὸ στάδιον. Εὐχὴ δὲ Ἐκκλησίας τοσοῦτον δύναται, ὡς εἰ καὶ λίθων ἦμεν ἀφωνότεροι, πειροῦ παντὸς κουφότεραν ἡμῖν τὴν γλῶτταν ἐργάσασθαι. Ὡσπερ γὰρ ζέφυρος εἰς μέσα τῆς νηὸς ἐμπεσὼν τὰ ἰστία, βέλους ὀξύτερον παραπέμπει τὸ σκάφος· οὕτω καὶ Ἐκκλησίας εὐχὴ εἰς τὴν τοῦ λέγοντος ἐμπεσοῦσα γλῶτταν, ζεφύρου σφοδρότερον παραπέμπει τὸν λόγον. Διὸ καὶ ἡμεῖς καθ' ἐκάστην ἡμέραν θαρρόντες ἀποδυσάμεθα. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγῶνων δέκα τις μόνον, ἢ ἔξοσι ἔχων ἐραστάς ἐν δῆμῳ τοσοῦτω, μετὰ προθυμίας εἰς τὸν ἀγῶνα κάττεισι· πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς, ὅπου οὐ δέκα, οὐδὲ εἰκοσι μόνον, ἀλλ' ἅπαν ἡμῖν τὸ θέατρον ἐξ ἀδελφῶν καὶ πατέρων σύγκειται, θαρρόντες τοῦτο ποιήσομεν. Καίτοι γὰρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγῶνων οὐδὲν ἂν μέγα καρπώσαιτο ἢ ὀ ἀγωνιστῆς παρὰ τοῦ θεατοῦ, ἀλλ' ἢ ὅσον βοήσῃ ἐκεῖνον, καὶ θαυμάσαι τὰ γεγεννημένα, καὶ φιλονεικῆσαι τοῖς ἀντιλέγουσιν ἄνω καθήμενον· καταθῆναι δὲ εἰς τὸ στάδιον, καὶ χεῖρα ὀρέξει, καὶ ἐλκύσαι πόδα τοῦ ἀνταγωνιζομένου, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ἐπιδείξασθαι, τοῖσι οὐ θέμις. Οἱ γὰρ τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους ἐξ ἀρχῆς διαταξάμενοι, σκόλοπας πῆξαντες ὀξεῖς, καὶ σχοινία κλύβῳ περιβαλόντες, οὕτω τῶν θεατῶν τὴν μνίαν ἐργουσι. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ θεατῆ καταθῆναι οὐ θέμις, ὅπουγε καὶ τὸν παιδοτρέθην ἔξω παρὰ τὴν κόνιν καθίσαντες, πόρρωθεν τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας συμμαχίαν εἰσάγειν τοῖς ἀγωνιζομένοις κελύουσι, πλησίον δὲ οὐκ ἔωσιν ἐλθεῖν; Ἄλλ' οὐκ ἐνταῦθα οὕτως· ἀλλὰ καὶ διδασκάλῳ καὶ θεατῆ καταθῆναι πρὸς ἡμᾶς ἐνι, καὶ ἐγγύς στήναι τῇ διαθέσει, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν ἡμῖν συγκροτησάμεν τὴν δύναμιν [652]. Δεῦρο γοῦν κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀθλητὰς τῶν παλαισμάτων ἀψώμεθα. Καὶ γὰρ ἐπειδὴν ἐκεῖνοι μέσους ἑαυτοὺς κατασχόντες, ὑπὸ τῆς βίας τῶν ἀμμάτων πρὸς τὸν ἔξωθεν αὐτοὺς περιεστῶτα ἐξακοντισθῶσιν ὄχλον διὰ τὴν τοῦ τόπου στενοχωρίαν, λύσαντες τὰ ἄμματα, πρὸς τὸν τῆς ἀγωνίας πάλιν ἐπανερχονται τόπον· εἶτα ἐπανελθόντες οὐκ ὀρθοὶ συμπλέκονται πάλιν, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ τῷ τρόπῳ τῶν δεσμῶν ἑαυτοὺς καταστήσαντες, ἐν ᾧ καὶ ὄντες διελύθησαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμᾶς ἢ τὸπου στενοχωρία καταλύσαι τὸν λόγον ἠνάγκασε, φέρε πρὸς τὸν τόπον τῆς ἀγωνίας ἐπανελθόντες, τὰ ἄμματα λύσωμεν ἀπὸ τῶν τήμερον ἀναγνωσθέντων ἡμῖν. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, φησὶ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν.*

Ἐν πρώτῳ τοῦτο ἄξιον ζητήσαι, τί δήποτε, ὅτε μὲν ὁ οὐρανὸς ἐγένετο, οὐδαμοῦ τὸ, *Ποιήσωμεν*, εἰρηγεται, ἀλλὰ, *Γενηθήτω οὐρανός, Γενηθήτω γῆς, καὶ καθ' ἕκαστον τῆς κτίσεως μέρος οὕτως· ἐνταῦθα δὲ τὸ, Ποιήσωμεν, πρόσκειται μόνον, βουλή καὶ σκέψις καὶ πρὸς ἕτερόν τινα ὁμότιμον ἀνακοίνωσις; Τίς ποτε ἄρα ἐστὶν ὁ δημιουργεῖσθαι μέλλον, ὅτι τοσαύτης ἀπολαύει τιμῆς; Ἄνθρωπος ἐστὶ, τὸ μέγα ζῶον καὶ θαυμαστόν, καὶ τῆς κτίσεως ἀπάσης τῷ Θεῷ τιμιώτερος, δι' ὃν οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλαττα καὶ τὸ λοιπὸν ἅπαν τῆς κτίσεως σῶμα ἄνθρωπος, οὐ τῆς σωτηρίας οὕτως ὁ Θεὸς ἠράσθη, ὡς μηδὲ τοῦ Μονογενοῦς φείσασθαι δι' αὐτόν· οὐ γὰρ ἀπέστη πάντα ποιῶν καὶ πραγματευόμενος, ἕως αὐτὸν ἀναγαγῶν ἐκἀβ-*

ισεν ἐν δεξιᾷ ἑαυτοῦ. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· *Συνηγείρε καὶ συνεκάλισεν ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ ἑαυτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Διὰ τοῦτο βουλή καὶ σκέψις καὶ ἀνακοίνωσις, οὐκ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς βουλῆς δεῖται· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τῷ σχήματι τῶν ῥημάτων τὴν εἰς τὸν γενόμενον ἡμῖν ἐνδείκνυται τιμὴν. Καὶ πῶς, φησὶν, εἰ τοῦ κόσμου τιμιώτερός ἐστι πάντος, ὑστερον τοῦ κόσμου ἂ παράγεται; Δι' αὐτὸ τοῦτο, ἐπειδὴ τοῦ κόσμου τιμιώτερός ἐστιν. Ὡσπερ γὰρ βασιλέως εἰς τινὰ πόλιν ἐλαύνειν μέλλοντος, στρατηγὸν καὶ ὑπαρχοὺ καὶ δορυφόρους καὶ πάντες οἱ δούλοι προφθάνουσιν, ἵνα τὰ βασιλεία παρασκευάσαντες, καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην εὐτρεπίσαντες *θεραπεῖαν*, μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς ὑποδέξωνται τὸν βασιλέα· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, καθάπερ βασιλέως εἰσάγεσθαι μέλλοντος, προέφθασεν ὁ ἥλιος, προέδραμεν ὁ οὐρανὸς, προεἰσῆλθε τὸ φῶς, ἅπαντα γέγονε καὶ εὐτρεπίσθη, καὶ τότε ὁ ἄνθρωπος μετὰ πολλῆς ὑστερον εἰσάγεται τῆς τιμῆς.

Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα. Ἀκουέτω ὁ Ἰουδαῖος. Πρὸς τίνα φησὶν ὁ Θεός, *Ποιήσωμεν*; Μωϋσέως ἐστὶ τὰ γράμματα, Μωϋσέως, ᾧ πιστεύειν ψευδομένοί φασιν. Καὶ ὅτι ψεύδονται καὶ οὐ πιστεύουσιν, ἄκουε τοῦ Χριστοῦ διελέγοντος αὐτοὺς καὶ λέγοντος· *Εἰ ἐπιστεύετε Μωϋσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί.* Νῦν δὲ παρ' ἐκεῖνοις μὲν τὰ βιβλία, παρ' ἡμῖν δὲ τῶν βιβλίων ὁ θησαυρός· παρ' ἐκεῖνοις τὰ γράμματα, [653] παρ' ἡμῖν καὶ τὰ γράμματα καὶ τὰ νοήματα. Πρὸς τίνα οὖν, εἶπε, λέγει, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; Πρὸς ἄγγελον, φησὶν, ἢ πρὸς ἀρχάγγελον ἀπλῶς φηγγεται. Καθάπερ γὰρ οἱ μαστιγῆσαι τῶν οἰκετῶν παρὰ τὸν δεσποτῶν ἐγκαλοῦμενοι, καὶ ἐξ εὐθείας οὐκ ἔχοντες ἀποκρίνασθαι, τὸ ἐπελθὼν ἅπαν προσφέρουσιν· οὕτω δὴ καὶ ὑμεῖς, Πρὸς ἄγγελον, φατὲ, καὶ ἀρχάγγελον εἶπε. Ποῖον ἄγγελον; ποῖον ἀρχάγγελον; Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐστὶ τὸ δημιουργεῖν, οὐδὲ ἀρχαγγέλων τὸ ἐργάζεσθαι ταῦτα. Τίνος δὲ ἕνεκεν, ὅτε μὲν τὸν οὐρανὸν ἐποίησεν, οὐκ εἶπεν ἀγγέλω καὶ ἀρχαγγέλω, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ παρήγαγεν· ὅτε δὲ τὸ τιμιώτερον οὐρανοῦ καὶ παντὸς κόσμου παρήγαγε ζῶον, τὸν ἄνθρωπον, τότε τοὺς δούλους κοινωνοὺς λαμβάνει τῆς δημιουργίας;]

β'. Οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστὶ· ἀγγέλων γὰρ τὸ παρεστάναι, οὐ τὸ δημιουργεῖν· ἀρχαγγέλων τὸ λειτουργεῖν, οὐχὶ τὸ γνῶμης κοινωνεῖν καὶ βουλῆς. Ἀκουσον τί φησὶν Ἡσαίας περὶ τῶν Σεραφίμ δυνάμεων, τῶν ἀνωτέρων τῶν ἀρχαγγέλων· *Ἐίδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰ Σεραφίμ περιεστῆκισαν κύκλῳ αὐτοῦ· ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι κτεκάλυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ἀπειχιζοῦσαι δηλονότι τὰς ὕψεις, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὴν ἐκ τοῦ θρόνου φερομένην ἀστραπὴν ὑποδέξασθαι. Τί λέγεις; Τὰ μὲν Σεραφίμ παρεστῆκισαν, καὶ ἐν θαύματι τοσοῦτω εἰσὶ καὶ ἐκπλήξῃ, καὶ ταῦτα συγκατάβασιν Θεοῦ βλέποντα· ἄγγελοι δὲ καὶ γνῶμης κοινωνοῦσιν αὐτῷ, καὶ σκέψις μετέχουσιν; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι λόγον. Ἄλλὰ τίς ἐστὶ πρὸς ὄψην φησὶ, *Ποιήσω-**

^a Reg. ὕστερος τοῦ κόσμου.

^b Post ἀρχάγγελον hæc adjectivum in Reg. et Savil. εἶπε. Ποῖον ἄγγελον, ποῖον ἀρχάγγελον; οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐστὶ τὸ δημιουργεῖν, οὐδὲ ἀρχαγγέλων. Quæ desunt in Morel.

μεν ἄνθρωπον; Ὁ θαυμαστός σύμβουλος, ὁ ἐξουσιαστής, ὁ Θεὸς ὁ ἰσχυρὸς, ὁ ἀρχὸν τῆς εἰρήνης, ὁ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός. Πρὸς ἐκεῖνον τοῖνυν λέγει, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν*. Οὐδὲ γὰρ εἶπε τὴν ἐμὴν καὶ τὴν σὴν, ἢ τὴν ἐμὴν καὶ τὴν ὑμῶν, ἀλλὰ, *Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν* ^α, μίαν δηλῶν τὴν εἰκόνα καὶ μίαν τὴν ὁμοίωσιν· Θεοῦ δὲ καὶ ἀγγέλων οὐκ ἔστιν εἰκὼν μία, οὐδὲ ὁμοίωσις μία. Πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦ Δεσπότη καὶ τῶν λειτουργῶν εἰκὼν μία καὶ ὁμοίωσις; Ὡστε πάντοθεν ὑμῖν ὁ λόγος ἐλήλεγκται· καὶ γὰρ ἀρχῆς εἰκόνα ἐδήλωσεν ἐνταῦθα, καθὼς καὶ τὸ ἐξῆς δηλοῖ. Εἰπὼν γὰρ *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, ἐπήγαγε, *Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης· ἀρχὴ δὲ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων οὐκ ἔστιν εἰκὼν μία, οὐδὲ ὁμοίωσις μία*. Πῶς γὰρ ἂν εἴη μία. Πῶς γὰρ, τῶν δούλων καὶ τοῦ Δεσπότη, τῶν λειτουργῶν καὶ τοῦ κελεύοντος; Ἀλλὰ καὶ ἕτεροι πάλιν ἡμῖν ἐπιφύονται τινες λέγοντες, ὅτι εἰκόνα ὁ Θεὸς ἔχει τοιαύτην, ὡς καὶ ἡμεῖς, κακῶς νοοῦντες τὸ εἰρημένον. Οὐ γὰρ οὐσίας εἶπεν εἰκόνα, ἀλλὰ ἀρχῆς εἰκόνα, καθὼς δηλώσομεν ἐκ τῶν ἐξῆς ἐπαγομένων. Ὅτι γὰρ οὐκ ἔστι τὸ Θεῖον ἀνθρωπόμορφον, ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· *Ἀστὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι* ^β, *εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστὶ· διὸ ὀφείλει, φησί, κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς*. [654] Καὶ μὴν εἰ εἰκόνα ἐνταῦθα τοῦτο εἶπε, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς μορφῆς τῆς πρὸς τὸν Θεὸν δηλῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἰκὼν ἀνθρώπος Θεοῦ καλεῖται, ὅτι ὁ Θεὸς οὕτω διατετύπεται· οὐκοῦν κατ' ἐκεῖνους οὐκ ἔχρη μόνον τὸν ἀνδρα εἰκόνα λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα. Γυναικὸς γὰρ καὶ ἀνδρὸς εἰς ὁ τύπος καὶ ὁ χαρακτήρ, καὶ ἡ ὁμοίωσις μία. Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁ ἀστὴρ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ λέγεται, ἢ γυνὴ δὲ οὐκέτι; Ὅτι οὐ τὴν εἰκόνα τὴν ἐν τῇ μορφῇ λέγει, ἀλλὰ τὴν εἰκόνα τὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἣν ὁ ἀστὴρ ἔχει μόνος, οὐκέτι δὲ καὶ ἡ γυνή. Οὗτος μὲν γὰρ οὐδενὶ ὑποτέτακται· ἐκεῖνη δὲ ὑπὸ τούτου γέγονε, καθὼς ὁ Θεὸς φησὶ· *Πρὸς τὸν ἀνδρα σου ἡ ἀποτροφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει*. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀστὴρ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ οὐδένα ἔχει ἀνώτερον, καθάπερ οὐδὲ τοῦ Θεοῦ ἀνώτερός τις ἐστίν, ἀλλὰ πάντων ἀρχεῖ· ἢ γυνὴ δὲ δόξα τοῦ ἀνδρός, ἐπειδὴ τῷ ἀνδρὶ ὑποτίθεται. Καὶ πάλιν ἀλλαχού φησιν· *Οὐκ ὀφείλομεν χρυσῷ, ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ, ἢ χαρᾶγματι τέχνησιν, ἢ ἐνθυμῆσεως ἀνθρώπου νομίζειν τὸ Θεῖον εἶναι ὁμοιον*. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ μόνον τοὺς ὀρωμένους τύπους ἐκθέβηκε ^γ, φησὶ, τὸ Θεῖον, ἀλλ' οὐδὲ διάνοια διατυπῶσαι τὸ τοιοῦτον δύναται· ἂν, ὁποῖός ἐστιν ὁ Θεός. Πῶς οὖν ἀνθρώπου Θεὸς μορφήν ἔχειν δύναται· ἂν, ὁπότε ὁ Παῦλος μηδὲ διάνοιαν εἶναι μηδεμίαν τὴν δυναμένην τυπῶσαι παρ' ἑαυτῆ λέγει τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Τὴν γὰρ ἡμετέραν μορφήν καὶ τὸν τύπον ἅπαντες βλάβως παρ' ἑαυτοῖς ἀνατυπώσαμεν ἂν κατὰ τοὺς λογισμοὺς. Πάλιν τοὺς περὶ ἐλημοσύνης ἐπαγαγεῖν λόγους καὶ νῦν ἐβουλόμην, ἀλλ' ὁ καιρὸς ἡμᾶς οὐκ ἀφίσει· διὸ πρὸς σιγὴν τρέψωμεν λοιπὸν ἑαυτοὺς, ἐκεῖνο παρεγγυήσαντες ὑμῖν, μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα κατέχειν τὰ εἰρημένα, καὶ πολλὴν τῆς ὀρθῆς πολιτείας ποιεῖσθαι τὴν πρόνοιαν, ἵνα μὴ

μάτην καὶ εἰκὴ ἐνταῦθα συλλεγόμεθα. Κἂν γὰρ δογμάτων ὀρθότητα διατηρῶμεν, τῆς τῶν ἔργων ἀρετῆς μὴ προσούσης, πάντως ἐκπεσοῦμεθα τῆς αἰωνίου ζωῆς. Οὐ καὶ γὰρ, φησὶν, ὁ λέγων μοι, *Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ποίωμεν οὖν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μετὰ σπουδῆς ἀπάσης καὶ προθυμίας, ἵνα δυναθῶμεν εἰς τοὺς οὐρανούς εἰσελθεῖν, καὶ τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν ἐπιτυχεῖν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[655] ΛΟΓΟΣ Γ'.

Ἔτι ἐστὶ τὸ, *Καθ' ὁμοίωσιν, καὶ τίνος ἔνεκεν, τοῦ Θεοῦ εἰπόντος τῶν θηρίων ἡμῖς ἀρχεῖν, οὐκ ἀρχομεν, καὶ ὅτι κηδεμονίας τοῦτο πολλῆς*.

α'. Ὡσπερ τῶν σπειρόντων ὄφελος οὐδὲν, ὅταν παρὰ τὴν ὀδὸν τὰ σπέρματα ῥίπτῃται· οὕτως οὐδὲ τοῦ λέγοντος ἔσται τι πλεόν, ὅταν μὴ πρὸς τὴν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν ὁ λόγος φέρηται, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὸν ἀέρα διαχυθεῖσα τῆς φωνῆς ἢ ἀπήχησις ἀνόνητον καταλιμπάνῃ τὸν ἀκροατὴν. Ταῦτα δὲ ὑμῖν οὐκ ἀπλῶς εἰρηκα, ἀλλ' ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἀπλούστερα τῶν νοημάτων ἦτε κεχηνοῦτες μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν βαθυτέρων κατατολήσητε. Ἐἴ γὰρ μὴ νῦν καταδαίμεν πρὸς τὸ βάθος τῶν Γραφῶν, ὅταν κοῦφα μὲν ἡμῖν τὰ κύλα πρὸς τὸ νῆγεσθαι, ὀξύτερον δὲ τὸ ὄμμα οὐκέτι τῷ πονηρῷ τῆς τρυφῆς ἐνοχλούμενον ρεύματι, διαρκέστερον δὲ τὸ πνεῦμα, ὥστε μὴ ἀποτηνίγασθαι, πότε καταδησόμεθα; Ὅταν τρυφῆ καὶ ἐστιασίας ἦ καὶ μέθη καὶ τράπεζα ἀδδωφαγίας γέμουσα; Ἀλλὰ τότε οὐδὲ κινήθηται ῥάδιον, οὕτω τὸ βαρὺ τῆς τρυφῆς φορτίον πιέζει τὴν ψυχὴν. Οὐχ ὄρατε ὅτι καὶ οἱ λίθους πολυτελεῖς εὐρίσκουσιν βουλόμενοι, οὐκ ἄνω παρὰ τὸν αἰγιαλὸν καθήμενοι καὶ τὰ κύματα ἀριθμοῦντες οὕτως εὐρίσκουσι τὸ ζητούμενον ^ε, ἀλλ' εἰς αὐτὸ καταδύνονται τὸ βάθος· καίτοι πολλὸς μὲν ὁ πόνος ἐν τῇ ζητῆσει, πολλὸς δὲ ὁ κίνδυνος ἐν τῇ εὐρέσει, καὶ μετὰ τὴν εὐρεσιν κέρδος οὐδὲν; Τί γὰρ ἂν μέγα εἰσενέγκοι εἰς τὸν βρότον ἡμέτερον λίθων εὐρεσις πολυτελῶν; Εἶθε μὲν οὖν μὴ μεγάλα εἰσῆγαγε κακά. Τὸ γὰρ ἀνατρέπον ἡμῶν τὴν ζωὴν καὶ πάντα ἄνω καὶ κάτω ποιοῦν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ἡ τῶν χρημάτων μανία. Ἀλλ' ὁμως καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἐκεῖνοι προφενται τῆς ἐφημέρου τρυφῆς ἔνεκεν, καὶ τῶν κυμάτων κατατολιμῶσιν· ἐνταῦθα δὲ οὐ κίνδυνος, οὐ πόνος οὕτως ἐπιτεταμένος, ἀλλ' ὀλίγος καὶ κοῦφος, καὶ οὗτος διὰ τὴν τῶν εὐρισκομένων φυλακῆν. Τὰ γὰρ μετ' εὐκολίας εὐρισκόμενα καὶ εὐκαταφρόνητα πολλοῖς εἶναι δοκεῖ. Οὐκ ἔστι κυμάτων ταραχὴ ἐν τῷ πηλάγῳ τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ παντὸς λιμένος εὐδιώτερον τοῦτο τὸ πέλαγος.

* Joannis Chrysostomi Homilia de Adam et Eva tom. II, edit. Bas. cap. 11, 12 et 13 epist. 21. Coelestini ad Gallos hoc est indiculi predictae epistolae adjuncti temporibus Xysti III, qui Coelestino proxime successit. Eidem 5 homiliae inseruntur et 40 versus ex lib. August. contra Jul. ^δ Reg. ἀνόητον λαμβάνει τόν. Infra idem νῦν κταδόμεν. ^ε Reg. τὸ ποδοῦμενον.

^α Hic quaedam deerant in Morel.

^β Reg. κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν.

^γ Reg. ἀναβέβηκε.

consortes? Id nullo modo est rationi consentaneum. Sed quis ille est ad quem dicit, *Faciamus hominem?* Admirabilis, consiliarius, potens, Deus fortis, princeps pacis, pater futuri sæculi (*Isai. 9. 6*), ipse est unigenitus Dei Filius. Ad eum igitur dicit, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Neque enim dixit meam et tuam, vel meam et vestram, sed, *Ad imaginem nostram*, indicans imaginem unam et unam similitudinem: at Dei et angelorum una imago non est, neque una similitudo. Qui enim posset una Domini et famulorum esse imago et similitudo? Itaque omni ex parte convincitur falsi sermo vester: nam dominatus imaginem hic significat, ut indicat et quod sequitur. Cum enim dixisset, *Ad imaginem et similitudinem*, adiecit: *Et dominantur piscibus maris* (*Gen. 1. 26*): dominatus autem Dei et angelorum unus esse nequit. Quomodo enim esse posset, cum unus servorum sit et alter Domini, famulorum unus et alter imperantis? Sed et alii quidam rursus in nos insurgunt dicentes, Deum talem habere imaginem qualem et nos, male intelligentes quod dictum est. Neque enim substantiæ dixit imaginem, sed dominatus imaginem, ut ex iis quæ deinde adjiciuntur, ostendemus. Ut enim scias humana forma præditum non esse Numen, audi Paulum dicentem: *Vir quidem non debet velari, cum sit imago et gloria Dei: mulier autem gloria viri est* (*1. Cor. 11. 7*): *propterea debet, inquit, velum habere supra caput* (*Ibid. v. 10*). Enimvero si hoc loco imaginem id appellavit, æqualem divinæ omni ex parte formæ similitudinem significans, et idcirco Dei imago vocatur homo, quia Deus hoc pacto figuratus est: igitur secundum illos non virum tantum ad imaginem factum dici oportebat, sed etiam mulierem. Mulieris enim virique figura et forma et similitudo est una. Quam igitur ob causam imago Dei vir dicitur, mulier vero non item? Quia nimirum non de imagine mentionem facit, quæ in forma sita sit, sed de imagine quæ in dominatu, quam solus homo habet, non autem mulier. Nam hic quidem nemini subditus est, illa huic subdita, quemadmodum inquit Deus: *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (*Gen. 3. 16*). Idcirco Dei quidem imago est vir, quia sublimiorem nullum habet, quemadmodum Deo sublimior est nullus, sed omnibus dominatur: mulier vero gloria viri est, quia viro subjecta est. Et alibi rursus ait: *Non debemus aestimare auro, aut argento, aut lapidi, vel sculpturæ artis, aut cogitationis hominis, Divinitatem esse similem* (*Act. 17. 16*). Quod autem dicit, hanc sententiam habet: non modo figuras quæ cernuntur excedit Numen, sed neque mens efformare tale quiddam potest, qualis est Deus. Qui fieri potest ergo, ut hominis figuram habeat Deus, cum ne mentem quidem ullam posse dicat Paulus essentialiam Dei apud se cogitatione informare? Siquidem formam nostram ac figuram omnes apud nos cogitatione facile possimus informare. Rursus de elemosyna sermonem inferre statueram, sed nobis tempus id non permittit: quapropter finem hic dicendi faciamus, si

prius ad illud vos cohortati fuerimus, ut diligenter omnia quæ dicta sunt memoriæ mandetis, multamque rectæ conversationis curam geratis, ne frustra et sine fructu collectas agamus. Quamvis enim dogmatum rectitudinem conservemus, nisi operum virtus accedat, omnino a vita æterna excidemus. *Non enim omnis, inquit, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem Patris mei, qui est in cælis* (*Matth. 7. 21*). Voluntatem igitur Dei cum omni studio faciamus, ut in cælos intrare, ac bona quæ præparata sunt iis, qui Deum diligunt, adipisci possimus: quorum utinam nos participes fieri omnes contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO III.

Quid sit illud, Ad similitudinem (*Gen. 1. 26*), *et quæ de causa, cum dixerit Deus nos dominari in ferus, non dominemur, et hoc magnæ erga nos curæ argumentum esse.*

1. *Accuratam Scripturæ lectionem commendat; Scripturam confert cum gemmis.* — Quemadmodum nihil proficiunt qui seminant, cum secus viam semina jacta fuerint: sic neque proderit is qui dicit, si ad mentem auditorum oratio non feratur, sed sonus vocis in aere temere diffusus auditorem nulla percepta utilitate relinquat. Hæc autem a me non sine causa dicta sunt vobis, sed ne faciliores tantum sententias appetitis, verum profundiores etiam aggrediamini. Nisi enim jam ad Scripturarum interiora descendamus, dum ad natandum expedita nobis sunt membra, dum acutius cernunt oculi, neque deliciarum humoribus conturbantur, dum constantior est spiritus, ut ne suffocemur, quando descendemus? An cum deliciæ adfuerint, epulæ, ebrietas, et ingluvie redundans mensa? Atqui tum ne moveri quidem facile possumus: tantum deliciarum onus animam gravat. Nonne videtis ut ii, qui pretiosos reperire lapides cupiunt, non in litore sursum sedentes fluctusque numerantes illud inveniant quod quærunt, sed in profundum ipsum delabantur; tametsi multus est in quærendo labor, multumque in inveniendo discrimen, et postquam invenerint, lucrum nullum? Quam enim magnam in vitam nostram invehere potest utilitatem lapidum inventio pretiosorum? Utinam ne multas calamitates importaret! Nihil enim aliud vitam subvertit, et sursum ac deorsum cuncta miscet præter hanc pecuniarum insaniam. Verumtamen illi et animam et corpus exponunt quotidiani victus causa, seque fluctibus audacter committunt: hic vero neque discrimen, neque tantus labor est, verum exiguus, et is propter eorum quæ inventa sunt conservationem suscipitur. Nam quæ cum facilitate reperta sunt, nullius pretii multis videntur. Non est in pelago Scripturæ procella fluctuum, sed

quovis portu tranquillius est hoc pelagus : necesse non est in obscuris sinus abyssi se demittere, neque rationis expertium aquarum violentiæ salutem suam committere; sed multa lux hic affulget multo radiis solaribus ipsis splendidior, multa serenitas; omnis procella submota est, et eorum quæ reperiuntur tantum est lucrum, ut ne oratione quidem ulla possit explicari. Ne igitur defatigemur, sed inquisitionem agrediamur. Audistis Deum ad imaginem suam hominem condidisse, et quid sit illud, *Ad imaginem et similitudinem*, diximus, nempe non esse substantiæ comparationem, sed dominatus similitudinem : illud autem, *Ad similitudinem*, indicat mitem ac mansuetum esse oportere, Deoque pro viribus ratione virtutis assimilari, prout ait Christus : *Estote similes Patri meo, qui in cælis est (Math. 5. 45)*. Ut enim in hac lata et spatiosa terra quædam animalia magis sunt rationis expertia, quædam ferociora : sic in animæ nostræ latitudine quædam sunt a ratione magis alienæ ac belluinæ cogitationes, quædam ferociores et immaniores. Subigendæ igitur ac domandæ sunt, earumque dominatus rationi committendus. Et qui fieri potest, dicet aliquis, ut belluinam cogitationem quis subigat? Quid ais, mi homo? Leones subigimus, eorumque animas cicures reddimus, et dubitas an cogitationum feritatem ad mansuetudinem possis traducere? Tametsi leoni naturalis est feritas, præter naturam autem mansuetudo; tibi vero contra naturalis est benignitas, feritas vero præter naturam. Ergone qui id expellis quod est naturale, et animæ bellæ inseris quod præter naturam est, in tua ipsius anima quod est naturale non poteris conservare? quis hoc summæ non tribuat negligentia? Nam in leonis quidem anima præter hanc difficultas est altera : est enim expertis ratiocinationum anima bellæ. Et tamen leones sæpe vidistis ovibus mansuetiores per forum duci, et multi qui in officinis versantur pecuniam eorum custodi numerant tamquam artis mercedem ac peritiæ, qua belluam cicurem reddidit : at in anima tua et ratio est et Dei timor, multumque undique auxilium ostenditur. Ne igitur prætextus et excusationes obtendas. Potes enim, si velis, fieri mansuetus et lenis. *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et dominetur bestiis.*

2. *Gentilium objectioni respondet. Initio feras homo non timebat.* — Hoc loco insurgunt in nos gentiles, et id falso dici contendunt; non enim nos bestiis dominamur; ipsæ nobis potius dominantur multumque metum injiciunt. Sane quidem hoc verum non est : sufficit enim ad bestiam abigendam si facies humana compareat : tantus in eas a nobis timor dimanat. Quod sicubi ad se ulciscendas impetum faciant, sive fame cogente, sive quod nos ipsi eas in angustias redigamus, eisque vim inferamus, hoc vero perfectus non est dominatus. Neque enim si quis nostrum visis latronibus impetum facientibus armetur, et ad se ulciscendum se comparet, dominatus appellari res illa potest, sed propriæ salutis tuendæ sollicitudo : attamen non inde quæro defensionem, sed aliunde, quam

vobis utile fuerit audisse. *Timemus bestias ac reformidamus, atque dominatu excidimus : non nego ; imo sponte confiteor : non tamen id mendacem esse Dei legem ostendit. Non enim ita se res habebant a principio, sed metuebant et tremebant, sequæ homini tamquam domino submittebant : quoniam autem fiducia et honore excidimus, idcirco illas timemus. Unde vero id constat? Adduxit bestias ad Adam Deus, ut videret quid vocaret eas (Gen. 2. 19) : neque rebellis Adam quasi timore correptus sed tamquam subditis sibi servis nomina cunctis imposuit. Hoc vero dominatus est indicium. Quamobrem volens etiam Deus per hoc illi suæ potestatis ostendere dignitatem, nominum impositionem ipsi permisit, atque imposita illis nomina in eis ex illo tempore permanserunt. Omne enim quod vocavit Adam, hoc nomen illis, inquit. Itaque unum hoc indicium est ab initio feras homini terribiles non fuisse : alterum vero etiam priori manifestius est, serpentis colloquium cum muliere. Nam si terribiles hominibus fuissent bestia, mulier serpente conspecto non mansisset, verum aufugisset; neque consilium admisisset, neque tanta cum securitate colloquuta cum illo fuisset, sed confestim ad aspectum ejus obstupefacta profugisset : jam vero et colloquitur, nec reformidat, quod nondum ille timor esset. Postquam autem peccatum intravit, dignitas etiam est ablata. Et sicut inter famulos qui honestiores sunt et clariores, conservis suis terrori sunt, qui autem offenderunt heram, conservos timent : sic et homini contigit. Nam dum fiducia apud Deum salva mansit, terribilis fuit bestiis : postquam autem offendit, etiam ultimos conservorum deinceps timuit. Quod si hoc ita non sit, ostende tu mihi fuisse terribiles hominibus bestias ante peccatum : atqui non poteris.*

Timor bestiarum utilis homini. — Quod si postea subiit timor, hoc etiam sollicitudinis Domini est argumentum. Nam si post homini traditi a Deo mandati transgressionem integer in eum a Deo collatus honor mansisset immotus, haud facile a lapsu resurrexisset. Quando enim et inobedientes et obedientes pari honore fruantur, ad improbitatem eradiuntur magis, neque facile a vitio desistunt. Si enim jam cum terrores et pænæ ac supplicia imminet, respiscere non dignantur, quales fuissent si nihil grave pro suis delictis passi essent? Itaque nobis dominatus ob singularem nostri curam et sollicitudinem a Deo est ablati. Tu vero hic quoque ineffabilem ejus benignitatem considera. Siquidem Adam totum mandatum violavit, ac legem transgressus est : Deus autem non totum honorem sustulit, neque tota eum potestate dejecit, sed ea dumtaxat ab ejus imperio exemit animalia, quæ non multum ad hujus vitæ subditum illi conducunt : quæ vero necessaria sunt et utilia, quæque multum inserviunt vitæ nostræ, ea subdita nobis esse permisit. Bovum nobis reliquit armenta, ut vomerem trahamus, ut terram sulcemus, ut semina terræ

1 Reg., *Neque consilium illud durum ei perniciosum admisisset*

οὐκ ἔστιν ἀνάγκη πρὸς τοὺς ζοφεροὺς τῆς ἀθύσου κάλους κτενευθῆναι, οὐδὲ οὐδέτων ἀλόγων βύμη τὴν τοῦ σώματος ἐπιτρέφαι σωτηρίαν· ἀλλὰ πολὺ μὲν ἐνταῦθα τὸ φῶς, καὶ αὐτῶν τῶν ἀκτινῶν φαιδρότερον, πολλὴ δὲ ἡ γαλήνη, πᾶσα δὲ ἐκποδῶν ταραχὴ, καὶ τῶν εὐρισκομένων τοσοῦτον τὸ κέρδος, ὅσον οὐδὲ λόγῳ παραστῆσαι δυνατόν. Μὴ τοίνυν ἀποκώμωμεν, ἀλλ' ἐπιχειρήσωμεν τῆ ζήτησει. Ἠκούσατε οὐκ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐπόησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· καὶ τί ποτὶ ἐστὶ τὸ Κατ' εἰκόνα τοῦτο καὶ καθ' ὁμοίωσιν εἰρήκαμεν· [656] ὅτι οὐκ οὐσίας ἀπαρραλαξία, ἀλλ' ἀρχῆς ὁμοιότης· τὸ δὲ, Καθ' ὁμοίωσιν, τὸ ἡμερον εἶναι καὶ πρῶτον, καὶ εἰς δύναμιν ἐξομοιοῦσθαι τῷ Θεῷ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς· *Γίνεσθε ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Καθάπερ γὰρ ἐν τῇ γῆ τῆ πλατεία καὶ εὐρυχώρῳ ταύτῃ τῶν ζῶων τὰ μὲν εἰσὶν ἀλογώτερα, τὰ δὲ θηριωδέστερα· οὕτω καὶ ἐν τῷ πλάτει τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, τῶν λογισμῶν οἱ μὲν εἰσὶν ἀλογώτεροι καὶ κτηνώδεις, οἱ δὲ θηριωδέστεροι καὶ ἀγριώτεροι. Αἶψι τοίνυν αὐτῶν κρατεῖν καὶ περιγίνεσθαι, καὶ τῷ λογισμῷ τῆ ψυχῆς τὴν ἀρχὴν παραδιδόναι. Καὶ πῶς ἂν τις περιγένοιτο λογισμοῦ θηριώδους, φησὶ; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Τῶν λέοντων περιγινόμεθα, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἡμεροῦμεν, καὶ ἀμφιβάλλεις εἰ λογισμῷ θηριωδῶν πρὸς ἡμερότητα δυνήσῃ μεταβαλεῖν; Καίτοι τῷ λέοντι μὲν κατὰ φύσιν τὸ ἀγριον, παρὰ φύσιν δὲ τὸ προσηγὲς, παρὰ φύσιν δὲ ἡ θηριωδία. Ὁ τοίνυν τὸ κατὰ φύσιν ἐκβάλλων, καὶ τὸ παρὰ φύσιν ἐντιθεὶς τῆ τοῦ θηρίου ψυχῆς, ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ τὸ κατὰ φύσιν οὐ δυνήσῃ διατηρῆσαι; καὶ πόσος οὐκ ἂν εἴη τοῦτο βραθυμία; Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν λέοντων ψυχῆς καὶ ἑτέρα δυσκολία μετὰ ταύτης ἐστὶ· λογισμῶν γὰρ ἐστὶν ἐρημος ἢ τοῦ θηρίου ψυχῆς. Ἄλλ' ὅμως ἐωράκατε πολλάκις λέοντας προβάτων ἡμερωτέρους διὰ τῆς ἀγορᾶς ἀγομένους, καὶ πολλοὶ τῶν ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις ἀργύριον πολλάκις κατέβαλον ἐπὶ κατέγοντι, μισθὸν τινα τῆς τέχνης καὶ τῆς σοφίας, δι' ἧς τὸ θηριον ἡμέρωσεν· ἐπὶ δὲ τῆς σῆς ψυχῆς καὶ λογισμῶς ἐστὶ, καὶ Θεοῦ φόδος, καὶ πολλὴ πολλαχόθεν ἡ βοήθεια. Μὴ τοίνυν ἐκήσεις μοι λέγε καὶ προφάσεις. Δυνατὸν γὰρ, ἐὰν θέλῃς, ἡμερὸν σε εἶναι καὶ πρῶτον. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν θηρίων*.

β. Ἐνταῦθα Ἕλληνας ἡμῖν ἐπιφύονται, καὶ φασὶ τὸ λόγιον ψεῦδες εἶναι· οὐ γὰρ ἡμεῖς ἀρχομεν τῶν θηρίων· αὐτὰ ἡμῶν ἀρχει, καὶ πολλὴν ἡμῖν ἐμβάλλει τὴν ἀγωνίαν. Μάλιστα μὲν οὖν τοῦτο οὐκ ἀληθές· ἀρκαι γὰρ καὶ εἰς ἀνθρωπίνην φανεῖσα ἐκποδῶν ποιῆσαι θηριον τοσοῦτος αὐτοῖς ἐστὶ παρ' ἡμῖν ὁ φόδος. Εἰ δὲ που πρὸς ἀμυαν ἀρμήσειεν, ἢ λιμοῦ καταναγκάζοντος, ἢ ἡμῶν αὐτῶν στενωχωροῦντων πολλάκις, καὶ πρὸς ἀνάγκην ἐκβαλλομένων· αὐτὰ, τοῦτο οὖν οὐκ ἂν εἴη ἀρχῆς ἀπηρησιμότης. Οὐδὲ γὰρ, εἰ τις ἡμῶν ληστὰς ἐπιόντας ὁρῶν ὀπλιζοίτο, καὶ πρὸς τὴν ἔμυαν χωροίη, ἀρχῆς τὸ πρῶγμα ἐστίν, ἀλλὰ τῆς οἰ-

κίας σωτηρίας πολλὴ πρόνοια· πλὴν οὐκ ἐντεῦθεν ποιῶμαι τὴν ἀπολογία, ἀλλ' ἐτέρωθεν, ὅθεν καὶ ὑμῖν χρήσιμον ἀκούσαι. Φοβοῦμεθα τὰ θηρία καὶ δεδοίκαμεν, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπεπτώκαμεν· οὐκ ἀντιλέγω φημι καὶ αὐτός· ἀλλ' οὐ τοῦτο ψευδῆ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον δείκνυσσι. Παρὰ γὰρ τὴν ἀρχὴν οὐχ οὕτω τὰ πράγματα δέκετο, ἀλλ' ἐδοδοίκαί καὶ ἔτρεμε, καὶ ὑπέκυπτεν, ὡς δεσποτῆ, τῷ ἀνθρώπῳ, ἐπειδὴ δὲ τῆς παρῆρησίας ἐξεπέσομεν καὶ τῆς τιμῆς, διὰ τοῦτο δεδοίκαμεν αὐτά. [657] Πόθεν τοῦτο δῆλον; *Ἔγαγεν ὁ Θεὸς τὰ θηρία πρὸς τὸν Ἀδάμ, ἰδεῖν τι κάλεσαι αὐτά· καὶ οὐκ ἀπεπήδησεν ὁ Ἀδάμ, καθάπερ δεδοικώς, ἀλλ' ὡς περ δούλους ὑποτεταγμένους τὰ ὀνόματα ἐπέθεκεν ἅπαντα*. Τοῦτο δὲ δεσποτίας σύμβολον. Διδὲ καὶ ὁ Θεὸς βουλόμενος αὐτῷ καὶ διὰ τοῦτου δεῖξαι τὸ τῆς ἐξουσίας ἀξίωμα, τὴν τῶν ὀνομάτων αὐτῷ δεῖσιν ἐπέτρεψε, καὶ τὰ θεθέντα ὀνόματα ἔμειναν ἐξ ἐκείνου εἰς αὐτά. *Πᾶν γὰρ ὃ ἐκάλεσεν Ἀδάμ, τοῦτο ὄνομα αὐτοῖς, φησὶν*. Ἐν δὲ τοῦτο σημεῖον τοῦ μὴ φοβερά εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ τὰ θηρία παρὰ τὴν ἀρχὴν· δεύτερον δὲ καὶ τοῦ πρώτου σαφέστερον, ἢ πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ βρεως διάλεξις. Εἰ γὰρ ἦν φοβερά τὰ θηρία τοῖς ἀνθρώποις, οὐκ ἂν ἰδοῦσα τὸν ὄφιν ἔμεινε ἡ γυνὴ, ἀλλ' ἐφυγεν ἂν· οὐκ ἂν ἰδέετο συμβουλήν, οὐκ ἂν μετὰ τοσαύτης αὐτῷ διελέγη τῆς ἀδείας, ἀλλ' εὐθέως· ἂν πρὸς τὴν βῆν καὶ ἐξεπλάγη καὶ ἀπεπήδησε· νυνὶ δὲ διαλέγεται, καὶ οὐ φοβεῖται· οὐδέπω γὰρ ἦν ὁ φόδος οὗτος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν, ἀνηρέθη καὶ τὰ τῆς τιμῆς· καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν, οἱ μὲν εὐδοκιμοῦντες φοβεροὶ τοῖς συνδούλοις εἰσίν, οἱ δὲ προσκεκρουκότες καὶ τοὺς ὀμοδούλους δεδοίκασι· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου γέγονεν. Ἔως μὲν γὰρ εἶχε πρὸς τὸν Θεὸν παρῆρησίαν, φοβερός τοῖς θηρίοις ἦν· ἐπειδὴ δὲ προσέκρουσε, καὶ τοὺς ἐσχάτους τῶν ὀμοδούλων δέδοικε λοιπόν. Εἰ δὲ μὴ τοῦτό ἐστι, σύ μοι δεῖξαι πρὸ τῆς ἁμαρτίας, ὅτι φοβερά τοῖς ἀνθρώποις τὰ θηρία ἦν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις.

Εἰ δὲ μετὰ ταῦτα εἰσῆλθεν ὁ φόδος, καὶ τοῦτο τῆς τοῦ δεσποτου κηδεμονίας. Εἰ γὰρ τῆς ἐντολῆς τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ κινήθεισος καὶ λυθείσος, ἢ τιμὴ ἢ δοθείσα αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀκίνητος ἔμεινε, οὐκ ἂν ἀνέστη βλάβος· (Ὅταν γὰρ καὶ παρακούοντες οἱ ἀνθρώποι καὶ μὴ παρακούοντες τῆς αὐτῆς ἀπολαύσει τιμῆς, παιδοτριβοῦνται πρὸς πονηρίαν μᾶλλον, καὶ οὐκ εὐκόλως ἀφίστανται τῆς κακίας. Εἰ γὰρ νῦν φόδων καὶ τιμωρῶν καὶ κολάσεων ἐπικαιμένων οὐκ ἀνέχονται σωφρονεῖν, τίνας ἂν ἦσαν, εἰ μὴδὲν ἔπαθον ὑπὲρ ὧν ἐπιλημμέλου δεινῶν; Ὅστε δῆλον ὅτι κηδόμενος ἡμῶν καὶ φρονεῖς ὁ Θεός, ἐξέβαλεν ἡμᾶς τῆς ἀρχῆς. Σὺ δὲ καὶ ἐνταῦθα μοι σκέπει τὴν ἀφαντον αὐτοῦ φιλοπόνησιν. Ὁ μὲν γὰρ Ἀδάμ πᾶσαν ἀνέτρεψε τὴν ἐντολήν, καὶ παρέθη τὸν νόμον· ὁ δὲ Θεὸς οὐ πᾶσαν ἔλυσε τὴν τιμὴν, οὐδὲ πᾶσα ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς ἐξουσίας· ἀλλ' ἔκεῖνα μόνα ἔβω τῆς ἀρχῆς ἀφῆκεν εἶναι τὰ ζῶα, ἢ μὴ σφόδρα αὐτῷ συνελεῖ πρὸς τὴν τῆς ζωῆς χρεῖαν· τὰ δὲ ἀνακαῖα καὶ χρήσιμα καὶ πολλὴν εἰσφέροντα λειτουργίαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, ταῦτα εἴαστο μῆναι ἐν τῇ δουλείᾳ. Ἀφῆκε βοῶν ἀγέλας, ἵνα ἀροτραῖν ἔλωμεν, ἵνα τὴν γῆν τέμνωμεν, ἵνα τὰ σπέρματα

α. Οὐσίας ὁμοιότης, ἀλλ' ἀρχῆς ἀξίωμα Reg.
 β Reg. ἐστὶ. Ποία δὲ αὕτη; Λογισμῶν ἐρημος ὑπάρχει.
 γ Reg. ἐκκαλομένων.

δ Reg. ἰδέετο τὴν πικρὰν ἐπίσην καὶ ἀλίφρον συμβουλήν.

καταβάλλωμεν· ἀφῆκε τῶν ὑποζυγίων τὰ γένη, ἵνα πρὸς τὴν τῶν ἀγωγίμων μετακομιδὴν συναντιλαμβάνηται ἡμῖν τῶν πόνων· ἀφῆκε προβάτων ποίμνια, ἵνα ἔχωμεν εἰς περιβολὰς ἱματίων χορηγίαν ἀρκοῦσαν· καὶ ἕτερα δὲ [658] γένη ζῶων εἴασε πολλὴν ἡμῖν ἑτέραν εἰσάγοντα χρεῖαν. Ἐπειδὴ γὰρ κολάζων τὸν ἄνθρωπον εἴλεγεν, Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου, ἵνα μὴ ὁ ἰδρῶς οὗτος καὶ ὁ μόχθος καὶ ὁ πόνος ἀφόρητος ἦ. ἐπεκούφισε τὸ βαρὺ καὶ φορτικὸν τοῦ ἰδρώτος τῷ πληθεῖ τῶν ἀλόγων τῶν συνεφαπτομένων ἡμῖν τοῦ πόνου καὶ τῆς τλαιπωρίας ταύτης. Καὶ καθάπερ δεσπότης φιλανθρωπος καὶ κηδεμονικὸς τὸν οἰκέτην τὸν ἑαυτοῦ μαστίξας, θεραπεύειν τινὰ προοίγει ταῖς μαστίξιν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καταδίκην ἐπιθεῖς, παντὶ τρόπῳ τὴν καταδίκην ταύτην κουφοτέραν βούλεται ποιῆσαι, ἰδρῶτι μὲν ἡμᾶς καταδικάσας καὶ πόνῳ διηνεκεῖ, τοῦ δὲ πόνου συνεφάπτεσθαι πολλὰ τῶν ἀλόγων γένη παρασκευάσας ἡμῖν. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ· καὶ γὰρ τὸ δοῦναι τὴν τιμὴν ἡμῖν, καὶ τὸ πάλιν ἀφελεῖν τὴν τιμὴν, καὶ τὸ μὴ πᾶσαν ἀφελεῖν αὐτήν, καὶ τὸ τὸν φόβον ἡμῖν ἐπιστῆσαι τῶν θηρίων, καὶ πάντα, ἂν τις ἐξετάξῃ, πολλῆς γέμει σοφίας, πολλῆς κηδεμονίας, πολλῆς φιλανθρωπίας· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύειν διηνεκῶς εἰς δόξαν τοῦ ταῦτα ἐργασαμένου Θεοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Ὅτι δουλείας τρόπους τρεῖς εἰσήγαγεν ἡ ἀμαρτία· καὶ πρὸς τοὺς ραθύμως ἀκούοντας, καὶ μὴ τιμῶντας γοεῖς.

α'. Ἐκούσατε χθές, πῶς μὲν ἐποίησε βασιλεῖα καὶ ἄρχοντα τῶν θηρίων τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, πῶς δὲ αὐτὸν εὐθύς τῆς βασιλείας ἐξέβαλε· μᾶλλον δὲ οὐχ ὁ Θεὸς, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν διὰ τῆς παρακοῆς ἐξέβαλε τῆς τιμῆς. Τὸ μὲν γὰρ τυχεῖν τῆς βασιλείας, τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐγένετο μόνως. Οὐ γὰρ κατορθωμάτων αὐτῷ ταύτην ἔδωκε τὴν ἀμοιβὴν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι, ἐκόμισεν τῇ τιμῇ. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, ὅτι μετὰ ταῦτα γενόμενος ὁ ἄνθρωπος, εἶτα πολλὰ κατορθώσας, οὕτως ἐπεσπάσατο τὸν Θεὸν εἰς τὸ δοῦναι αὐτῷ τὴν τῶν θηρίων ἀρχὴν, μέλλων αὐτὸν διαπλάττειν περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ διαλέγεται οὕτω λέγων· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν θηρίων τῆς γῆς. Πρὸ τῆς ζωῆς ἢ τιμῆς, πρὸ τῆς δημιουργίας ὁ στέφανος, καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι, ἐπὶ τὸν βασιλικὸν ἀνάγεται θρόνον. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ τοὺς ὑποκειμένους αὐτοῖς ἐν ἐσχάτῳ γῆρξ μετὰ πολλοὺς πόνους καὶ μυρίους κινδύνους, τοὺς ἐν εἰρήνῃ, τοὺς ἐν πολέμοις, τότε τιμῶσιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλ' εὐθέως γενόμενον αὐτὸν ἐπὶ τὴν τιμὴν ταύτην ἤγαγε, δεικνύς ὅτι οὐ κατορθωμάτων ἐστὶν ἀμοιβὴ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ θεῖα χάρις, καὶ οὐκ οφειλή. Τὸ μὲν οὖν λαβεῖν αὐτὸν τὴν ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐγένετο μόνως· τὸ δὲ ἐκπεσεῖν τῆς ἀρχῆς ^α, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ ῥαθυμίας. Ὅσπερ γὰρ οἱ βασιλεῖς τοὺς οὐχ ὑπακούοντας τοῖς αὐτῶν προτάγμασι παραλύουσι τῆς ἀρχῆς· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, τότε παραλύσας αὐτὸν τῆς ἀρχῆς. Ἀναγκαῖον δὲ [659] σήμερον εἰπεῖν, πόσῃ καὶ ἄλλῃ τιμῇ ἢ τῆς ἀμαρτίας παρελίπετο φύσις, καὶ ὅσους δουλείας εἰσήγαγε

τρόπους, ὡσπερ τις τύραννος ἐν πολυτρόποις δεσμοῖς, ταῖς παντοδαπαῖς ἀρχαῖς τὴν ἡμετέραν δεσμεύουσα φύσιν. Ἔστι τοίνυν ἀρχὴ καὶ δουλεία πρώτη. καθ' ἣν καὶ γυναικῶν οἱ ἄνδρες κρατοῦσι· μετὰ γὰρ τὴν ἀμαρτίαν ἢ ταύτης ἐγένετο χρεῖα. Πρὸ γὰρ τῆς παρακοῆς ὁμότιμος ἦν τῷ ἀνδρὶ· καὶ γὰρ ὅτε ταύτην διέπλεττεν ὁ Θεός, οἷς ἐχρήσατο ῥήμασι καὶ ἐπὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ ἀνδρός, τούτοις καὶ ἐπὶ τῆς δημιουργίας τῆς γυναικός. Ὅσπερ οὖν εἶπεν ἐπ' ἐκείνῳ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ οὐκ εἶπε, Γενθήτω ἄνθρωπος· οὕτως καὶ ἐπὶ ταύτης οὐκ εἶπε, Γενθήτω γυνή, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν· καὶ οὐχ ἀπλῶς βοηθόν, ἀλλὰ, Κατ' αὐτόν, πάλιν τὸ ὁμότιμον δηλῶν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν εἰς τὴν τῆς ζωῆς ἡμῶν χρεῖαν τὰ ἄλογα τὴν τῆς βοηθείας εἰσήγαγε κοινωνίαν, ἵνα μὴ τῶν θούλων νομίση εἶναι καὶ τὴν γυναῖκα, ὅρα πῶς ποιεῖ τὴν διάκρισιν φανεράν. Ἦραγε τὰ θηρία, φησὶν, ἐνώπιον τοῦ Ἀδάμ, καὶ οὐχ εὐρέθη βοηθός ὁμοῖος αὐτῷ κατ' αὐτόν. Τί οὖν; ὁ ἵππος οὐ βοηθός, συμπαραταττόμενος ἐν τοῖς πολέμοις; ὁ βοῦς οὐ βοηθός, ἄροτρον ἔλκων καὶ συγκάμων ἡμῖν ἐν ταῖς τῶν σπερμάτων καταβολαῖς; ὄνος καὶ ἡμῖνος οὐ βοηθός, πρὸς τὴν τῶν ἀγωγίμων ἡμῖν συμπράττοντες μετακομιδὴν; Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο λέγῃς, διὰ τοῦτο ἀκριθῆ ποιεῖται τὴν διαίρεσιν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι οὐχ εὐρέθη αὐτῷ βοηθός, ἀλλ' ὅτι Οὐχ εὐρέθη βοηθός ὁμοῖος αὐτῷ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' αὐτόν, εἶπε. Ταῦτα δὲ πρὸ τῆς ἀμαρτίας· μετὰ δὲ τὴν ἀμαρτίαν, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Ἐποίησά σε, φησὶν, ὁμότιμον· οὐκ ἐχρήσω καλῶς τῇ ἀρχῇ· μετέδωκεν πρὸς τὴν ὑποταγῆν. Οὐκ ἔνεγκας τὴν ἐλευθερίαν, κατάδεξαι τὴν δουλείαν. Οὐκ οἶδας ἄρχειν, καὶ δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων εἰδείξας τῆς πείρας· γενοῦ τῶν ἀρχομένων, καὶ τὸν ἄνδρα ἐπίγνωθι κύριον. Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Καὶ ὅρα Θεοῦ ἐνταῦθα φιλανθρωπία. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσασα τὸ, Αὐτός σου κυριεύσει, φορτικῆ ἐναι νομίση τὴν δεσποτεῖαν, πρότερον τὸ τῆς κηδεμονίας ἔθηκεν νομομα εἰπὼν, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, τούτεστιν, Ἠκαταφυγῆ σου καὶ ὁ λιμὴν καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐκείνος ἔσται σοι· ἐν πᾶσι τοῖς ἐπιούσι δεινῶς πρὸς ἐκεῖνον ἀποστρέφου καὶ καταρεύγειν σοι· διδομι ^β. Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ φυσικαῖς αὐτοῦ συνέδησεν ἀνάγκαις καθάπερ ἀρρήκτων τινα δεσμῶν, τὴν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας περιβαλὼν αὐτοῖς ἄλυσιν. Εἰδὼς πῶς εἰσήγαγε μὲν τὴν ὑποταγῆν ἢ ἀμαρτίαν, ὁ δὲ εὐμήχανος καὶ σοφὸς Θεὸς καὶ τούτοις πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν ἀπεχρήσατο; Ἄκουσον πῶς καὶ Πυλὸς περὶ ταύτης λέγει τῆς ὑποταγῆς, ἵνα μάθῃς πάλιν Παλαιᾶς [660] καὶ Καινῆς τὴν συμφωνίαν. Γυνή, φησὶν, ἐν ἡσυχίᾳ μαθηθήτω ἐν πάσῃ ὑποταγῇ. Εἶδες καὶ αὐτὸν ὑποτάξαντα τῷ ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα; Ἄλλ' ἀνάμεινον, καὶ τὴν αἰτίαν ἀκούει. Διὰ τί, Ἐν πάσῃ ὑποταγῇ; Γυναῖκα· γὰρ, φησὶ, διδάσκων οὐκ ἐπιτρέπω. Διὰ τί; Ἐδίδαξεν γὰρ ἅπασι κακῶς τὸν Ἀδάμ. Οὐδὲ αὐθεντεῖν τοῦ ἀνδρός. Τί δήποτε;

^β Reg. unus se didicimus

^γ Reg. idem γυναικί.

^α Reg. unus το δὲ ἐκλαλεῖν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς

mandemus : reliquit et subjugalium multa genera, ut ad sarcinas convehendas laborem nobiscum exantlent : reliquit ovium greges, ut habeamus, quæ ad nos vestiendos sufficiant : reliquit et alia genera animantium, ex quibus multa in nostros usus commoda derivantur. Nam quia dum hominem puniret dixit : *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* (Gen. 3. 19) : ut ne sudor ac labor iste intolerabilis esset, sudoris molestiam laborisque gravitatem jumentorum multitudine levavit, quæ una nobiscum laborant et molestias ferunt. Et quemadmodum benignus ac providus herus flagellato servo curam aliquam congruam flagellis adhibet : sic nimirum ubi penam reo imposuit Deus, omni ratione penam istam leviores reddere voluit, dum ad sudorem nos laboremque perpetuo damnatos in labore curavit ferendo a multis generibus animantium adjuvari. Pro his sane omnibus ei gratias agamus : nam quod honorem nobis contulit, ac rursus honorem eripuit, et non omnem eripuit ipsum, et quod bestiarum timorem immisit, et omnia, si quis examinet ea, multam sapientiam, multam providentiam, multamque clementiam præ se ferunt : qua nobis omnibus frui perpetuo contingat in Dei gloriam, qui hæc omnia perfecit : ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO IV (a).

Quod servitutis modos tres induxerit peccatum : et in negligentes auditores, eosque qui parentes non honorant.

1. *Honore afficit subditos suos Deus, quomodo.*— Audivistis heri, quo pacto Deus hominem bestiarum regem ac principem constituerit, quo pacto item confestim e regno illum ejecerit ; vel potius non Deus, sed ipse per inobedientiam honore seipsum abdicavit. Nam quod illi regnum obtigerit, divinæ solius fuit benignitatis. Neque enim hanc illi mercedem tribuit recte factorum, sed et priusquam esset, hoc illum honore decoravit. At ne diceres hominem postea natum, deinde multis editis præclaris facinoribus ita Deum sibi conciliasse, ut ab eo imperium in belluas obtineret, cum formaturus eum esset, de ipsius imperio verba facit ita dicens : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et dominantur bestiis terræ* (Gen. 1. 26). Ante vitam honor, ante creationem corona, et antequam fiat, ad regium solium evehitur. Etenim homines subditos suos in extrema senectute post multos labores et infinita pericula, cum in pace tum in bellis, tum demum honore afficiunt : Deus autem non ita, sed statim atque est, ad hunc eum honorem evexit, et hoc non recte factorum esse mercedem ostendit, sed gratiam divinam, et non debitum. Quod igitur principatum acceperit, id ex sola Dei benignitate illi obvenit : quod autem exiderit principatu, ex ipsius ignavia. Ergo ut reges eis qui suis non parent mandatis abrogant principatum : ita se geasit erga hominem Deus, cum ei tunc principatum abrogavit. Hodie autem operæ pretium

(a) Collatus cum codice Regio 1976 et cum 2542.

fuerit dicere, quantum etiam alium honorem illi peccati natura eriperit, et quot servitutis modos induxerit, dum ut tyrannus quispiam diversis vinculis, multis generibus principatum naturam nostram devinxit. Primus igitur principatus est servitus, qua et mulieribus imperant viri : siquidem post peccatum hæc opus fuit. Nam ante inobedientiam par honore fuit viro, cumque illam formavit Deus, quibus in formatione viri verbis usus erat, his et in creatione mulieris est usus. Ut igitur de illo dixit, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, neque dixit, *Fiat homo* : sic et de ista non dixit, *Fiat mulier*, sed hic quoque : *Faciamus ei adiutorem* (Gen. 2. 18), neque simpliciter adiutorem, sed, *Secundum ipsum*, quo rursus honoris æqualitatem ostendit. Nam quoniam brutæ animantes ad necessarios vitæ usus multum nobis conferunt adjumenti, ne forte mulierem quoque inter mancipia putares esse numerandam, vide quomodo ab illis eam manifeste distinguat. *Adduxit bestias*, inquit, *coram Adam, et non est inventus adiutor similis ei secundum ipsum* (Gen. 2. 19. 20). Quid igitur? non est adiutor equus, qui operam suam illi præstat in bellis? non est adiutor bos, qui vomerem trahit, et dum semina terræ mandantur, nobiscum laborat? non sunt adiutores asinus et mulus, qui ad onera transvehenda nos adjuvant? Sed ne hoc dicas, propterea hæc accurate distinguit. Non enim simpliciter dixit, *Non est inventus illi adiutor*, sed, *Non est inventus adiutor similis ei*. Ita hic quoque non dixit, simpliciter, *Faciamus illi adiutorem*, sed, *Faciamus illi adiutorem secundum ipsum*, dixit. Hæc autem ante peccatum contigerunt : post peccatum autem : *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (Gen. 3. 16). Æqualem honore te creavi, inquit ; non recte usa es principatu : ad subjectionem descende. Non tulisti libertatem : servitatem admitte. Nescivisti imperare, quod et ipsa rerum experientia declarasti : esto una ex subditis, et dominum virum agnosce. *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur*. At vide hoc loco Dei benignitatem. Ne enim audiens, *Ipse tui dominabitur*, gravein censeret esse dominatum, prius posuit nomen curæ dicens, *Ad virum tuum conversio tua*, hoc est, *Refugium tuum, portus, et securitas tibi erit ille* : ut in omnibus, quæ ingruent, malis ad ipsum te convertas et confugas, tibi concedo. Neque hoc solum, sed et naturalibus eos necessitatibus colligavit, et tamquam infractum quoddam vinculum, cupiditatis illis catenam injecit. Vides ut subjectionem invexerit quidem peccatum, solers autem et sapiens Deus his quoque ad nostram utilitatem sit usus? Audi quid de hæc subjectione dicat Paulus, ut rursus Veteris ac Novi Testamenti concordiam intelligas. *Mulier*, inquit, *in silentio discat cum omni subjectione* (1. Tim. 2. 11. 12).

Mulieris officium ; mulier subjecta viro, quare. Alterum servitutis genus ex peccato.— Vides et ipsum viro mulierem subjecisse? Sed expecta, et causam audire. *Cur, cum omni subjectione? Mulieri enim, inquit, docere non permitto.* Quid ita? Seniel enim male docuit

Adam. *Neque dominari in virum.* Cur id tandem? Semel quippe male dominata est. *Sed esse in silentio.* Die vero causam. Adam enim, inquit, *non est seductus: mulier autem seducta in prævicatione fuit* (1. Tim. 2. 14). Idcirco illam a doctrinæ solio dejecit. Qui enim docere nescit, discat, inquit: quod si noluert discere, sed docere voluerit, et seipsum, et discipulos insuper suos perdet: id quod etiam tunc mulieri accidit. Verum illam quidem viro subjectam fuisse, ac propter peccatum fuisse subjectam, hinc manifestum est: illud autem audire velim, *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur.*

2. Scire velim quo pacto de hac etiam cura loquatur Paulus, et dominatum misceat cum benevolentia. Quoniam igitur in loco id facit? Ad Corinthios (a) scribens ait, *Viri, diligite uxores* (Ephes. 5. 25): ecce illud, *Ad virum tuum conversio tua. Uxores autem ut timeant viros* (Ibid. v. 33): ecce illud, *Ipsa tui dominabitur.* Vides ut minime gravis sit dominatus, quando fervidus amator, mulieris servientis fuerit dominus, quando metus fuerit cum caritate conjunctus? Sic enim tollitur omnis molestia servitutis. Unum itaque principatum induxit inobedientia. Noli enim hoc spectare, quod illam ut oportebat temperarit Deus, sed quod ipsam servitutis naturam constituerit peccatum: quod est alterum genus servitutis multo priori gravius, quod et ipsum originem et occasionem duxit a peccato. Nam post dilavium Noë, commune illud universi terrarum orbis naufragium et exitium, peccavit in genitorem suum Cham¹, cumque nudatum patrem vidisset, accusatione illum amplius sua apud fratres suos nudavit, atque inde fratrum servus est factus. Corruerat enim naturæ nobilitatem pravitas voluntatis: ac merito quidem. Scriptura igitur innumeras pro justo profert excusationes, vel potius uno verbo omnem illi dat veniam. *Cæpit enim, inquit, Noë homo agricola* (Gen. 9. 20). Illud vero, *Cæpit*, multam continet ebrietatis excusationem. Nam neque quantum vini bibendum esset noverat, nec quomodo; merumque an aqua mixtum: nec quando bibendum, statimne ex torcularibus haustum, an post aliquod tempus elapsum. Ac Scriptura quidem per hæc Noë factum excusat; qui vero ex ipso prognatus erat, qui ab ipso servatus (siquidem propter exhibitum patri honorem, una cum cæteris tempestate sublatus non perierat), nulla naturæ habita ratione, non salutis obtentæ recordatus, non metu ad meliorem mentem reductus, cum adhuc superesse reliquias terneret iræ divinæ, cum vestigia calamitatis apparere, cum adhuc eorum quæ acciderant metum vigere, contumelia parentem affecit. Hoc etiam admonet sapiens quispiam dicens: *Ne gloriaris in contumelia patris tui: non enim est tibi gloria patris contumelia* (Eccli. 3. 12). Verum neque hoc noverat ille; sed peccatum omnia venia et excusatione indignum admisit. Ideo peccati poenam servitutem incurrit, fratrumque servus est

factus, et prærogativam honoris a natura delatam animi pravitate amisit. Habes alterum servitutis genus. Vis etiam tertium nosse? Duobus prioribus gravius est istud, multoque formidabilius. Nam quoniam illis non est emendatus¹, vincula nobis adauxit Deus. Quodnam igitur illud est? Principum ac magistratuum nimirum; non tale quale mulieris, neque tale quale servorum, sed multo magis formidabile. Videre est undique gladios acutos, carnifices, supplicia, tormenta, poenas, vitæ necisque potestatem. Ut autem scias hunc quoque modum principatus ex occasione peccati ortum habuisse, rursus Paulum ipsum de hoc philosophantem audi. *Si autem vis non timere potestatem, bonum fac, inquit, et habebis laudem ex illa. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat* (Rom. 13. 3. 4). Vides propter eos, qui malum perpetrant, et principem et gladium imminere? Audi manifestius istud ipsum rursus. *Vindex enim est, inquit, ei qui malum agit* (Ibid.). Neque dixit, *Non enim sine causa princeps est: sed quid? Non enim sine causa gladium portat.* Armatum iudicem tibi præfecit. Ut enim pater filiorum amans, ubi negligenter officio suo fungi videt illos, et propter paternam indulgentiam se ab illis contemni, ob suam bonitatem pædagogis ac præceptoribus terribilibus illos committit: sic et a nostra natura se contemptum cernens Deus, ob suam bonitatem tamquam magistris ac pædagogis quibusdam principibus illam tradidit, ut negligentiam ejus corrigent. Sed si vultis, ex veteri Testamento illud spectemus, ob nostram nimirum pravitatem hoc opus fuisse principatu. Propter iniquos quispiam propheta succensens his verbis utitur: *Tacebis dum impius devorat justum, et facies² homines quasi pisces maris, et quasi reptilia non habentia ducem* (Habac. 1. 13. 14)? Ergo ideo dux est, ne tamquam reptilia simus: ideo princeps, ne tamquam pisces³ nos invicem devoremus. Nam ut propter morbos medicamenta sunt data, sic propter delicta, supplicia. Quoniam enim is qui virtute præditus vivit, ejusmodi præfectura non indiget, audi quid dicat Paulus: *Sin autem vis non timere potestatem, bonum fac, et habebis laudem ex illa* (Rom. 13. 3). Spectator tuus, inquit, est iudex. Si recte vivas, non spectator solum, sed etiam laudator. Sed quid ego de principum loquor necessitate, cum et aliis multo majoribus sublimiores sint qui philosophiam colunt? Siquidem principum ipsorum principes sunt leges. Attamen neque legibus indiget is, qui cum modestia et æquitate vivit: atque hoc testantem audi Paulum his verbis, *Iusto lex non est posita* (1. Tim. 1. 9). Quod si lex posita non est, multo magis princeps ei præfectus non est. En tibi tertium genus principatus, qui et ipse ductam habet occasionem a peccato et improbitate.

¹ Reg. unus, non emendati statum. Edit., ille non emendatus est.

² Reg. unus, o providens Deus, taces dum justus ab impio devoratur. et facis.

³ Reg., pisces maris.

¹ Ita Regii bene. Edit. male, Chanaan.
(a) Memoriz lapsu Chrysostomus Paulum Corinthiis scribentem inducit; sed locus est in Epist. ad Ephesios.

Καὶ γὰρ ἠυθένησεν ἔπαξ κακῶς, Ἄλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ. Ἄλλ' εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν. Ἀδὰμ γάρ, φησὶν, οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσιν ἐν παραβάσει γέγονε. Διὰ τοῦτο αὐτὴν ἀπὸ τοῦ τῆς διδασκαλίας καταβίβατε θρόνου. Ὁ γὰρ διδάσκειν οὐκ εἰδώς, μανθάνετω, φησὶν· εἰ δὲ μὴ βούλοιο μανθάνειν, ἀλλὰ διδάσκειν ἐθέλοι, καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς μανθάνοντας προσάπολεϊ· ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς τότε γέγονεν. Ἄλλ' ὅτι μὲν ὑποτέτακται τῷ ἀνδρὶ, καὶ διὰ τὴν ἀμαρτίαν ὑπετάγη, δηλὸν ἐντεῦθεν· βούλομαι δὲ ἐκεῖνο ἀκοῦσαι, τὸ, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφὴ σου, καὶ αὐτὸς τὸν κυριεύσει.

β. Βούλομαι μαθεῖν πῶς καὶ περὶ τῆς κηδεμονίας ταύτης ὁ Παῦλος διαλέγεται, καὶ τὴν δεσποτείαν ἀναμύγνυσι τῇ φιλοστοργίᾳ α. Ποῦ οὖν τοῦτο ποιεῖ; Κορινθίοις ἐπιστέλλων φησὶν· Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας· ἰδοὺ τὸ, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφὴ σου. Αἱ γυναῖκες ἴνα φοβῶνται τοὺς ἄνδρας· ἰδοὺ τὸ, Αὐτὸς σου κυριεύσει. Εἶδες πῶς ἀνεπαχθῆς ἡ δεσποτεία, δεῖν ἐραστὴς μανικὸς τῆς δουλευούσης ὁ δεσπότης ἦ, δεῖν φόβος ἦ μετὰ ἀγάπης; Οὕτω γὰρ τὸ φορτικὸν ἀνήρηται· τῆς δουλείας. Μίαν μὲν οὖν εἰσήγαγε τὴν ἀρχὴν ἢ παρακοή. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδης, ὅτι πρὸς τὸ δεῖν ἐβρύβμισεν αὐτὴν ὁ θεὸς, ἀλλ' ὅτι αὐτὴν τῆς δουλείας τὴν φύσιν ἢ ἀμαρτία κατεσκεύασεν· ἢ ἐστὶ καὶ δεύτερον δουλείας εἶδος τοῦ προτέρου φορτικώτερον, καὶ αὐτὸ ἐκ τῆς ἀρχῆν καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἔχει. Μετὰ γὰρ τὸν κατακλυσμὸν τὸν ἐπὶ τοῦ Νῶε, καὶ τὸ κοινὸν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ναυάγιον καὶ τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην, ἤμαρτεν εἰς τὸν γεγεννηκότα ὁ Χάμ, καὶ γυμνωθέντα ἰδῶν τὸν πατέρα, μᾶλλον ἐγύμνωσε τῇ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς κατηγορίᾳ, καὶ ἐντεῦθεν οἰκέτης ἐγένετο τῶν ἀδελφῶν. Ἐλυμήνατο γὰρ τῆς φύσεως τὴν εὐγένειαν ἢ τῆς προαιρέσεως πονηρία· καὶ μάλα εἰκότως. Ἡ μὲν οὖν Γραφὴ μυρίας ὑπὲρ τοῦ δικαίου συντίθησιν ἀπολογίας, μᾶλλον δὲ ἐνὶ ῥήματι πᾶσαν αὐτῷ δίδωσι συγγνώμην. Ἦρξατο γάρ, φησὶ, Νῶε ἄνθρωπος γεωργός. Τὸ δὲ, Ἦρξατο, τοῦτο πολλὴν ἔχει τὴν ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τῇ μέθῃ. Οὕτε γὰρ πόσον πιεῖν ἔχρην τὸν οἶνον ἤδει, οὕτε πῶς πιεῖν, ἄκρατον, ἢ μαμνημένον ὕδατι, οὕτε πότε πιεῖν, εὐθέως τῶν ὑποληθίων ἐξαντληθέντα, ἢ μικρὸν ἀναμνηναντα χρόνον. Ἡ μὲν οὖν Γραφὴ διὰ τούτων ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ Νῶε· ὁ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς, ὁ δὲ ἐκεῖνον σωθεὶς (διὰ γὰρ τὴν εἰς τὸν πατέρα τιμὴν οὐ συναπώλετο τῷ τῶν λοιπῶν κλυδωνίῳ), [661] οὐ πρὸς τὴν φύσιν ἰδῶν αὐτὴν, οὐ τῆς σωτηρίας ἀναμνησθεὶς, οὐ τῷ φόβῳ σωφρονισθεὶς, ὁρῶν ἐπὶ τὰ λείψανα τῆς τοῦ θεοῦ μένοντα ὀργῆς, καὶ τῆς συμφορᾶς τὰ ἔχην φαινόμενα, καὶ τὸν τῶν γεγεννημένων ἀκμάζοντα φόβον, ἐξυθρίσεν εἰς τὸν γεγεννηκότα. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς παραινέει λέγων· Μὴ δοξάζω ἐν ἀτιμίᾳ πατρὸς σου· οὐ γὰρ ἐστὶ σοὶ δοξάειν πατρὸς ἀτιμία. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔγνω ἐκεῖνος· ἀλλ' ἤμαρτεν ἀμαρτίαν πάσης συγγνώμης καὶ ἀπολογίας μείζονα. Διὰ τοῦτο τιμωρίαν ἔδωκε τῆς ἀμαρτίας τὴν δουλείαν, καὶ τῶν ἀδελφῶν οἰκέτης ἐγένετο, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς

φύσεως προεδρίαν τῆ τῆς γνώμης κακίᾳ προέδωκεν. Ἰδοὺ καὶ δεύτερος δουλείας τρόπος. Βούλει καὶ τρίτον μαθεῖν; Φορτικώτερος δὲ οὗτος τῶν δύο τῶν προτέρων ἐστὶ, καὶ πολὺ φοβερώτερος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνοις οὐκ ἐσωφρονίσθη ὁ, ἐπέτεινεν ἡμῖν ὁ θεὸς τὰ δεσμά. Τίς οὖν οὗτός ἐστιν; Ὁ τῶν ἀρχόντων, ὁ τῶν ἐξουσιῶν· οὐ τοιοῦτος, οἷος ὁ τῆς γυναικὸς, οὐδὲ τοιοῦτος, οἷος ὁ τῶν δούλων, ἀλλὰ πολλῶ φοβερώτερος. Ξίφη γὰρ ἐστὶν ἰδεῖν ἠκονημένα πανταχοῦ, δημίους, κολάσεις, βασανιστήρια, τιμωρίας, τὴν μάχρη θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν. Καὶ ὅτι καὶ οὗτος τῆς ἀρχῆς ὁ τρόπος ἀναγκαῖος διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐγένετο, ἀκουσον πάλιν αὐτοῦ τοῦ Παύλου περὶ τούτου φιλοσοφούντος. Εἰ δὲ θέλεις μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, φησὶ, καὶ ἔξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. Ἐὰν τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φοβεῖ. Ὅρῃς ὅτι διὰ τοὺς τὸ κακὸν πράττοντας καὶ ἄρχων καὶ μάχαιρα; Ἄκουσον γοῦν σαφέστερον τοῦτο πάλιν. Ἐκδικίος γάρ, φησὶν, ἐστὶ τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐ γὰρ εἰκὴ ἄρχων ἐστὶν· ἀλλὰ τί; Οὐ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φοβεῖ. Ὀπλισμένον σοὶ τὸν δικαστὴν ἐπέστησε. Καθὰπερ γὰρ φιλόσοφος πατήρ παιδᾶς εἰς αὐτὸν βραθυμούντας, καὶ διὰ τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν καταφρονούντας αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀγαθότητα παιδαγωγοῖς καὶ διδασκάλους ἐκδίδωσι φοβεροῖς· οὕτω καὶ ὁ θεὸς τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν καταφρονούσαν αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀγαθότητα, καθάπερ διδασκάλους καὶ παιδαγωγοῖς, τοῖς ἄρχουσιν ἐξέδωκεν, ὥστε αὐτοὺς ἐπιστρέψαι αὐτῶν τὴν βραθυμίαν. Ἄλλ', εἰ βούλῃσθε, καὶ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς αὐτὸ τοῦτο ἴωμεν, ὅτι διὰ τὴν πονηρίαν τὴν ἡμετέραν καὶ τῆς ἀρχῆς ἐγένετο χρεια ταύτης. Τῶν προφητῶν τις παροξυνόμενος ἐπὶ τοῖς ἀδικίαις, οὕτω πῶς φησὶ· Παρασιωπήσεις ἐν τῷ καταπίνεῖν τὸν ἀσεβῆ τὸν δικαίον, καὶ ποιήσεις τοὺς ἀνθρώπους, ὡς τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, καὶ ἐρπετὰ οὐκ ἔχοντα ἠγούμενον; Οὐκοῦν διὰ τούτου ἠγούμενος, ἴνα μὴ ὡς ἐρπετὰ ὦμεν διὰ τοῦτο ἄρχων· ἴνα μὴ ὡς οἱ ἰχθύες ἂ καταπίνομεν ἀλλήλους. Ὅσπερ γὰρ διὰ τὰ νοσήματα τὰ φάρμακα, οὕτω διὰ τὰ ἀμαρτήματα αἱ κολάσεις. Ἐπεὶ ὅτι γε ὁ συζῶν ἀρετῇ τῆς ἐκείθεν ἐπιστασίας οὐ δεῖται, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· Εἰ δὲ θέλεις μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἔξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. Θεατῆς σου, φησὶν, ὁ δικαστῆς ἐστὶν. Ἐὰν ὀρθῶς ζῆς, οὐ θεατῆς [662] μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπαινέτης. Καὶ τί λέγω τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχόντων χρεια, ὅπουγε καὶ ἐτέρων μειζόνων ἀνώτεροι οἱ φιλοσοφίαν διώκοντές εἰσιν; Ἀρχοντες γὰρ ἀρχόντων εἰσὶν οἱ νόμοι. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ νόμον δεῖται ὁ μετ' ἐπεικειας ζῶν· καὶ τοῦτο ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος, Δικαιῶ νόμος οὐ κείται. Εἰ δὲ νόμος οὐ κείται, πολλῶ μᾶλλον ἄρχων οὐκ ἐφέστηκεν. Ἰδοὺ τρίτος ἀρχῆς τρόπος, καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ πονηρίας ἔχων τὴν ὑπόθεσιν.

ἃ Reg. unpus ἐκεῖνος οὐκ ἐσωφρονίσθημεν. Edll. ἐκεῖνος, οὐκ ἐσωφρονίσθη.

ἄ Reg. unpus προνοητὰ τοῦ κόσμου παρασιωπῆς ἐν τῷ καταπίνεσθαι τὸν δικαίον ἀπὸ τοῦ ἀσεβοῦς καὶ ποιεῖς τοὺς.

ἄ Reg. ἰχθύες τῆς θαλάσσης.

ἄ Reg. unpus, bodle 779, καὶ τῇ δεσποτείᾳ ἀναμύγνυσι τὴν φιλοστοργίαν.

γ. Πῶς οὖν ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι *ὄχι ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ*; * Ὅτι αὐτοὺς αὐτὴν πρὸς τὸ λυσιτελεῖν ἡμῖν κατέστησεν. Εἰσήγαγε μὲν γὰρ αὐτῆς τὴν χρεῖαν ἢ ἁμαρτία· ὁ δὲ Θεὸς πρὸς τὴν συμφέρον ἡμῖν ἀπεχρήσατο. Καὶ καθάπερ ἡ χρεῖα τῶν φαρμάκων ἀπὸ τῶν τραυμάτων γίνεται, ἡ δὲ ἐπαγωγὴ τῶν φαρμάκων ἀπὸ τῆς τῶν λατρῶν σοφίας· οὕτω καὶ ἡ χρεῖα τῆς δουλείας ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας γέγονε· τὸ δὲ εἰς θεὸν αὐτὴν ῥυθμίσει, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Ἀλλὰ γὰρ διανάστητε, καὶ τὴν ῥαθυμίαν ἀπέθεσθε. Τίνος ἕνεκα τοῦτο λέγω; Περὶ Γραφῶν ὑμῖν διηγούμεθα, ὑμεῖς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποστήσαντες ἡμῶν, πρὸς τὰς λαμπάδας καὶ τὸν τὰς λαμπάδας ἄπτοντα μετεστήσατε. Καὶ πόσης τοῦτο ῥαθυμίας, ἡμᾶς ἀφέντας, τοῦτο προσέχετε; Πῦρ ἀνάπτω γὰγ * τὸ ἀπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ ἐπὶ τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας λαμπάδιον καίεται τὸ τῆς διδασκαλίας. Τοῦτο μείζον καὶ βέλτιον τὸ πῶς ἐκείνου τοῦ φωτός· οὐ γὰρ δὴ θρυαλλίδα διάδροχον ἐλαίω, καθάπερ οὗτος, ἐξάπτομεν, ἀλλὰ ψυχὰς ἐν εὐσεβείᾳ ἀρδομένας τῆ τῆς ἀκροάσεως ἀνάπτομεν ἐπιθυμία. Διελέγετο ποτε καὶ ὁ Παῦλος ἐν ὑπερφῶ τινί. Ἀλλὰ μηδεὶς νομίζεται με Παῦλον παραβάλλειν ἑμαυτόν· οὐ γὰρ οὕτω μέμηνα· ἀλλ' ἵνα μάθητε πόσῃ περὶ τὴν ἀκρόασιν σπουδὴν ἐπιδεικνυσθαι χρῆ. Διελέγετο τοίνυν ὁ Παῦλος ἐν ὑπερφῶ, καὶ ἐσπέρα κατέλαβε, καθάπερ καὶ νῦν, καὶ λαμπάδες ἦσαν ἐν τῷ ὑπερφῶ· εἶτα ὁ Εὐτυχὸς ἀπὸ τῆς θυρίδος κατέπεσε, καὶ οὐ διέλυσε τὸ πτώμα τὸν σὺλλογον, οὐδὲ ἀνέστησε τὸ θέατρον ὁ θάνατος· ἀλλ' οὕτως ἦσαν προσηλωμένοι τῇ τῶν θείων ἀκροάσει λογίων, ὡς μηδὲ αἰσθηθῆναι τοῦ πτώματος· ὑμεῖς δὲ οὐδὲν ξένον ἰδόντες, οὐδὲ παράδοξον, ἀλλ' ἀνθρωπινὰ συνήθη ποιοῦντα, τὰς ὕψεις ἐκεῖ μετεθήκατε. Καὶ ποίας ἂν εἴη τοῦτο συγγνώμης ἄξιον; Μηδεὶς τοίνυν, ἀγαπητοί, φορτικὴν τινα τὴν ἐπιτίμησιν νομίζεται· οὐ γὰρ μισοῦντες, ἀλλὰ κηδόμενοι ἐγκαλοῦμεν. Ἀξιοπιστότερα γὰρ *τραύματα φίλων*, ἢ *ἐκούσια φιλήματα ἐχθρῶν*.

Διανάστητε τοίνυν, παρακαλεῖ, καὶ τοῦτο ἀφέντες τὸ πῦρ, τῷ φωτὶ προσέχετε τῶν θείων Γραφῶν. Ἐτερον γὰρ ὑμῖν ἀρχῆς βούλομαι τρόπον εἰπεῖν, οὐκ ἀπὸ ἁμαρτίας λαμβάνοντα [663] τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ παρὰ τῆς φύσεως αὐτῆς. Τίς οὖν οὗτός ἐστιν; Ὁ τῶν τεκόντων εἰς ἕκγονα. Ὀδίων γὰρ ἐστὶν ἀμοιβὴ ἢ τοιαύτη τιμὴ. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς λέγει· *Ὁς δεσπόταις δούλευσον τοῖς γεννήσασί σε*. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει λέγων· *Τί γὰρ αὐτοῖς ἀντιποδώσεις, καθὼς αὐτοὶ σοι*; Καίτοι τί ποτέ ἐστιν, ὃ μὴ δύναται παῖς ἀποδοῦναι πατρί; Οὐδὲν οὖν ἄλλο ἢ τοῦτο λέγει· Καθὼς αὐτοὶ σε ἐγέννησαν, σὺ αὐτοὺς γεννήσῃς οὐ δυνήσῃ. Ἐπεὶ οὖν κατὰ τοῦτο ἡλαττώμεθα, ἐτέρωθεν πλεονεκτήσωμεν ταῖς εἰς αὐτοὺς τιμαῖς, μὴ διὰ τὴν τῆς φύσεως νόμον μόνον, ἀλλὰ πρὸ τῆς φύσεως διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον. Καὶ γὰρ σφόδρα ὁ Θεὸς βούλεται τοὺς τεκόντας τιμᾶσθαι παρὰ τῶν ἐχθέντων· καὶ τοὺς μὲν τοῦτο ποιοῦντας μεγάλοις ὀφθαλοῖς καὶ δωρεαῖς ἀμείβεται, τοὺς δὲ παραβαίνοντας τὸν νόμον μεγάλοις καὶ δεινοῖς κολάζει κακοῖς. Ὁ *κακολογῶν*, φησὶ, *πατέρα ἢ μητέρα, θανάτω*

τελευτάτω. Τοῖς δὲ τιμῶσιν αὐτοὺς οὕτω πῶς φησὶ· *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται· καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς*. Ὅπερ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι νομίζεται, γῆρας λιπαρὸν καὶ μῆκος ζωῆς, τοῦτο ἔθηκεν ἔπαθλον τοῖς τιμῶσιν αὐτούς· καὶ ἔπερ ἔσχατον εἶναι δοκεῖ κακόν, θάνατος ἄωρος, τοῦτο ἔθηκεν ἐπιτίμιον τοῖς ὑβρίζουσιν εἰς αὐτούς· τοὺς μὲν ἐπισπώμενος εἰς εὐνοίαν τῇ τῆς τιμῆς ἐπαγγελίᾳ, τοὺς δὲ καὶ ἄκοντας ἀπάγων τῆς ὑβρεως τῷ τῆς τιμωρίας φόβῳ. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἀποθνήσκειν κελεύει τὸν πατραλοῖαν, οὐδὲ δημίους αὐτὸν ἀπὸ τοῦ δικαστηρίου λαβόντας ἐξάγειν διὰ τῆς ἀγορᾶς, οὐδὲ τῆς πόλεως ἐξω τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνειν· ἀλλ' ἄγει μὲν αὐτὸν εἰς μέσσην τὴν πάλιν αὐτὸς ὁ πατὴρ, καὶ χωρὶς ἀποδείξεως πάσης πιστεύεται· καὶ μάλα δικαίως. Ὁ γὰρ καὶ χρήματα καὶ σώματα καὶ πᾶν ὅτιοῦν ἐλόμενος ὑπὲρ τοῦ παιδὸς καταδαπανῆσαι, οὐκ ἂν ποτε κατήγορος αὐτοῦ γέγονεν, εἰ μὴ πολλῆ τῆς ὑβρεως ἦν ἢ ὑπερβολή. Ἄγει τοίνυν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως, εἶτα καλεῖ τὸν δῆμον ἅπαντα, καὶ λέγει τὴν κατηγορίαν· οἱ δὲ ἀκούοντες πάντες, ἕκαστος λίθον λαβὼν, οὕτω βάλουσι τὸν πατραλοῖαν. Οὐ γὰρ δὴ θεατὰς μόνον τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ αὐτουργούς εἶναι βούλεται ὁ νομοθέτης, ἵνα εἰς τὴν δεξιάν ἕκαστος ἰδὼν τὴν ἑαυτοῦ, δι' ἧς τὸν λίθον καὶ αὐτὸς ἔβαλε κατὰ τῆς τοῦ πατραλοῖαν κεφαλῆς, ἱκανὸν ὑπόμνημα πρὸς διόρθωσιν ἔχη. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἔτερον ἡμῖν ὁ νομοθέτης αἰνίττεται, ὅτι ὁ τοὺς γονεῖς ὑβρίζων οὐκ ἐκείνους ἠδίκηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντας ἀνθρώπους. Διὰ τοῦτο πάντας ἐπὶ τὴν κοινωλίαν τῆς τιμωρίας καλεῖ, καθάπερ ὑβρισμένους ἅπαντας, καὶ δῆμον ἑμοῦ καὶ πόλιν περιστήσιν ἅπασαν, παιδεύων καὶ τοὺς οὐδὲν ἔχοντας κοινὸν πρὸς τοὺς ἠδικημένους ἐπὶ γονεῦσιν ὑβριζομένοις ἀγανακτεῖν, ὡς τῆς κοινῆς φύσεως ὑβριζομένης, καὶ τὸν τοιοῦτον ἀνθρώπον, ὡσπερ λοιμόν τινα καὶ κοινὴν νόσον, μὴ τῆς πόλεως μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ φωτός ἀπελαύνειν αὐτοῦ. Πολέμιος γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ κοινὸς ἀπάντων ἐστὶν ἐχθρὸς, καὶ [664] τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς φύσεως, καὶ τῶν νόμων, καὶ τῆς κοινῆς ἀπάντων ἡμῶν ζωῆς. Διὰ τοῦτο πάντας συνεφάπτεσθαι κελεύει τῆς σφαγῆς, ὡσπερ τινὰ καθαρμὸν τῆς πόλεως ἐργαζόμενος. Πολλὰ ὑμῖν ἀγαθὰ γένοιτο, ὅτι μετὰ τοσαύτης ἡδονῆς τοὺς περὶ τοῦ πατραλοῖου λόγους ἐδέξασθε, καὶ ἀντὶ τῶν λίθων ταῖς βοαῖς αὐτὸν ἐβάλλετε· τεκμήριον γὰρ τοῦτο ἐστὶ τοῦ πολλῆν περὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἕκαστον ὑμῶν τὴν εὐνοίαν ἐπιβεβεῆσθαι. Καὶ γὰρ τότε τοὺς νόμους μάλιστα θαυμάζειν εἰώθαμεν τοὺς τὰ ἁμαρτήματα κολάζοντας, ὅταν μὴ συνειδότες ἑαυτοῖς τὰ ἁμαρτήματα ὦμεν. Ὑπὲρ δὴ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ τῷ κηδόμενῳ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας, καὶ προνοοῦντι γονέων, καὶ παίδων φροντίζοντι, καὶ πάντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας οἰκονομοῦντι σωτηρίας. Αὐτῷ γὰρ πρέπει δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Reg. πῦρ ἀπὸ κάτω.

3 Quonam igitur pacto sit Paulus potestatem non esse nisi a Deo (Rom. 13. 2)? Quod nimirum ad utilitatem nostram nobis illam Deus constituerit. Nam peccatum quidem necessitatem ejus iniecit: Deus autem ad nostram utilitatem est usus. Et quemadmodum ex vulneribus sit ut medicamentis indigemus; ex medicorum autem sapientia, ut adhibeantur medicamenta: sic et necessitas servitutis ortum habuit a peccato: ut autem ad id quod opus erat illa dirigeretur, id sane divinæ acceptum ferendum est sapientiæ. Verum adeste animis, et desidiam omnem excutite. Cur tandem id dico? Scripturas vobis enarramus, vos vero aversis a nobis oculis, ad lucernas et ad eum qui lucernas accendebat (a), eos convertistis. Quantæ porro est hoc socordix, nobis relictis, huic attendere? Ignem ego quoque accendo¹, qui latet in Scripturis, et in nostra lingua succenditur lucerna doctrinæ. Hoc illo majus est lumen ac melius: non enim oleo madens ellychnium, ut iste, accendimus, sed irrigatas pietate animas audiendi cupiditate inflammamus. Disserebat etiam Paulus aliquando in cœnaculo quodam (Act. 20. 7-9). Nemo tamen arbitretur meipsum velle me cum Paulo comparare, non enim adeo sum insanus, sed ut intelligatis quantum studii vos oporteat ad audiendum adhibere. Disserebat ergo Paulus in cœnaculo, et vespera, ut nunc etiam, incidit, erantque lucernæ in cœnaculo: deinde cecidit Eutychus de fenestra, neque conventum casus ille dissolvit, neque mors theatrum sustulit: verum ita divinis eloquiis audiendis affixi erant, ut neque casus illius sensum ullum ceperint: vos vero nulla insolita re conspecta vel mira, sed homine tantum, qui solitum ministerium obibat, illuc oculos convertistis. Et qua tandem venia dignum hoc fuerit? Nemo igitur, dilectissimi, reprehensionem molestam et gravem arbitretur: neque enim odio impulsus, sed sollicitudine inducti reprehendimus. *Fideliora quippe sunt amicorum vulnera, quam spontanea oscula inimicorum* (Prov. 27. 6).

De officiis filiorum erga parentes; de remunerationibus manentibus parentum cultores. De pœnis parricidarum: cur lapidari eos voluit Deus.— Attendite igitur, quæso, et hoc igne relicto ad sacrarum Scripturarum lumen animum adhibete. Alium enim principatus modum statui dicere, qui non a peccato, sed a natura ipsa traxit originem. Quis ille porro est? Parentum in liberos. Est enim remuneratio partus honor iste. Propterea sapiens quispiam dicit: *Quasi dominis servitis, qui te genuerunt* (Eccli. 3. 8). Deinde causam adjicit dicens: *Quid enim retribuēs illis, quomodo illi tibi* (Ibid. 7. 30)? Tametsi quid tandem est, quod filius patri retribuere non possit? Nihil ergo aliud præter hoc dicit: Ut te ipsi genuerunt, tu illos gignere minime poteris. Quando igitur in hac re illis inferiores sumus, aliunde illos, delatis ipsis honoribus, superemus, non ob legem naturæ tantum, sed ante naturam ob Dei timorem. Multum enim parentes a liberis honorari vult Deus: et qui hoc fecerint, magnis bonis

¹ Reg., *ignem super terram accendo.*

(a) Lampades sive lucernæ in ecclesia accendebantur.

remuneratur ac donis, eos vero qui legem transgressi fuerint, magnis et gravibus malis punit. *Qui maledixerit, inquit, patri vel matri, morte moriatur* (Exod. 21. 17). Eis vero, qui honorant illos, sic ait: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi: et eris longævus super terram* (Exod. 20. 12). Quod maximum esse bonum censetur, heatam scilicet senectutem, et vitæ prolixitatem, hoc proposuit præmium iis qui ipsos honorarint: et quod summum esse malum videtur, mortem immaturam, hoc in pœnam proposuit iis, qui contumeliosi in eos fuerint: atque ita horum quidem benevolentiam sibi honoris pollicitatione conciliat, illos vero etiam invitos pœnæ formidine a contumelia revocat. Non solum enim morti parricidam jubet, neque abreptum a judicio per forum a lictoribus educi, neque extra civitatem capite truncari: sed in mediam civitatem deducit ipsum pater, et absque alia quavis probatione fides illi habetur: ac merito quidem. Nam qui pecunias et corpora et aliud quidvis pro filio libenter impenderet, numquam ejus fieret accusator, nisi summa ab illo injuria esset affectus. Deducit igitur illum in medium civitatis, deinde populo advocato accusationem pronuntiat: qui vero audiunt, singuli arrepto lapide parricidam illum percutiunt. Non enim spectatores tantum supplicii, sed etiam ministros eos esse vult legislator, ut cum dexteram suam quisque conspexerit, qua lapidem et ipse in parricidæ caput projecit, hac sufficienti admonitione instructus ad meliorem frugem revocetur. Neque vero id solum, sed et aliud nobis innuit legislator, eum nimirum, qui contumelia parentes affecerit, non illos tantum, sed etiam omnes homines læsisse. Propterea cunctos ad supplicii consortium vocat, quasi contumelia fuerint affecti omnes, ac populum simul et totam convocat civitatem, ut doceat, eos quibus nihil est commune cum illis qui affecti sunt injuria, in eos indignatione commoveri, qui contumeliosi fuerint in parentes, tamquam in communem naturam cadente injuria, utque talem hominem quasi pestem quamdam communemque morbum non ex urbe solum, sed ex ipsa quoque vita ejiciant. Illostis enim est vir ejusmodi, et omnium communis inimicus, Dei, naturæ, lègum, et omnium nostrum viventium. Idcirco simul omnes aggredi cædem jubet, ut expiationem quamdam perficiat civitatis. Multa vobis bona contingant, quod tanta cum voluptate de parricida sermonem exceperitis, ac lapidum loco vocibus illum percusseritis: hoc enim indicium ingentis est benevolentix, qua patrem suum vestrum unusquisque complectitur. Tunc enim præcipue leges, quæ delicta vindicant, laudare consuevimus, cum delictorum ipsi nobis minime consilii fuerimus. Pro his igitur omnibus clementi Deo gratias agamus, qui vitæ nostræ curam gerit, qui parentibus providet, qui de liberis est sollicitus, et pro nostra salute cuncta disponit. Ipsum enim decet gloria, honor, et adoratio, una cum Patre principii experte, ac sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO V (a).

Quod non propter Adamum punimur, et majora per eum bona quam mala sunt importata, si nobis ipsis attendere voluerimus: et adversus eos qui pauperes præterimus.

1. Vos quidem fortasse nos omnem putatis de dominata absolvisse sermonem: at ego multum adhuc in eo video fructum apparere. Sed ne defatigemini, quæso, quousque totum ipsum docerpserimus. Nam et diligentes agricolæ cum vitem foliis comantem viderint, et multo fructu oneratam, non externa tantum abscidunt racemos, sed et ulterius progressi palmites confringunt, et folia coercent, ita ut ne minimi quidem acini racemorum frondibus oblecti lateant. Nolite igitur negligentiores illis videri, neque priusquam totum a vobis sit acceptum recedite: præsertim cum labor quidem meus, fructus autem sit vester.

Cur ob minus peccatum alii puniantur. — Hesterno die mulieres accusavimus, vel potius non mulieres, sed Evam quod per peccatum servitutem invenit. Fortasse dicent nobis mulieres: Quare, cum illa peccasset, nos damnatae fuimus, et unius personæ lapsus fuit, crimen autem sexus totius? Hoc etiam dicere servi possent: Quid causæ est cur, cum in patrem contumeliosus fuisset Chanaan (b), ad totum genus pœna transivit? Et qui magistratus reformidant, possent objicere: Cur tandem cæteris scelerate viventibus ipsi jugo servitutis addicti sunt? Quid igitur his omnibus respondebimus? Siquidem una solutione questionibus istis omnibus satisfiet: priores quidem illos peccasse, ac sua prævaricatione servitutem introduxisse; verum introductam illam posteriores peccatis suis confirmasse. Nam si quidem perpetuo se possent a peccatis immunes ostendere, jure fortasse possent contradicere: sin autem multis ipsi quoque pœnis sunt obnoxii, frustra hac excusatione se tuentur. Ego enim non dixi, peccatum jam servitutem non introducere, sed omne peccatum cum servitute esse conjunctum, et in peccati naturam, non in solam peccati differentiam causam rejeci. Ut igitur omnes quidem incurabiles morbi mortem inferunt, non omnes tamen ejusdem sunt naturæ: sic et omnia quidem peccata pariunt servitutem, non tamen ejusdem naturæ sunt omnia. Peccavit Eva, cum lignum gustavit, et idcirco damnata est. Propterea noli tu rursus aliud illo fortasse deterius peccatum committere. Hoc et de servis merito dixerimus, hoc et de illis qui magistratibus subsunt, primos nimirum peccatum introduxisse, posteriores autem succedentes dominatus virtutem suis retinuisse delictis. Possum et alia defensione uti: quod multi nempe, cum ad virtutem regressi essent, a dominatu fuerint vindicati. Ac prius, si placet, de mu-

(a) In codice Regio 2542 hæc Homilia non in serie aliam ponitur, et omnino prætermittitur.

(b) Hic puto mendose poni Chanaan pro Cham, ut etiam in Homilia præcedenti Edit. Morel. Sed ibi Mss. auctoritate Cham posuimus: hic non audemus, quia Mss. etiam Chanaan habeant.

lieribus sermonem instituamus, ut videas quo pacto, cum illis vincula beatus Paulus indidisset, eadem cursus ipse laxaverit. *Si qua mulier*, inquit, *virum habet infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat illum (1. Cor. 7. 13)*. Qua de causa? *Unde enim scis, mulier, an virum servatura sis (Ibid. v. 16)*? Et quo pacto, inquit, virum poterit servare mulier? Si doceat, si instruat, si de religione sermonem inferat. Atqui dicebas heri, beate Paule, *Mulieri docere non permitto (1. Tim. 2. 12)*. Qui sit igitur, ut illam viro magistratam adhibeas? Non mecum ipse pugnans id ago, sed mecum valde consentio. Audi, quæso, et cur illam dejecerit, et cur rursus ad magisterii cathedram illam evexerit, ut Pauli sapientiam discas. *Doceat vir*, inquit. Quid ita? *Quippe qui seductus non sit (1. Tim. 2. 14)*. *Adam enim*, inquit, *non est seductus. Discat mulier*, inquit. Quid ita? *Quippe quæ seducta sit*. Mulier enim seducta in prævaricatione fuit. Hic vero contrarium videmus. Cum enim vir fuerit infidelis, mulier autem fidelis, *Doceat*, inquit, *mulier*. Quid ita? Quia seducta non est, cum sit fidelis. Discat igitur vir, quia seductus est, cum sit infidelis. Commutatæ sunt docendi vices: commutator etiam deinceps vices dominandi. Vides, quo pacto ubique ostendit servitutem non naturam, sed deceptionem et peccatum sequi? Venit igitur ad mulierem ab initio deceptio, sequuta est subjectio deceptionem: commigravit ad virum deinde deceptio, commigravit quoque subjectio. Et sicut in principio mulieris salutem viro credidit, quia seductus non erat, sic dicens, *Ad virum conversio tua, et ipse tui dominabitur (Gen. 3. 16)*: sic etiam hoc loco cum esset mulier fidelis, quæ virum haberet infidelem, salutem viri mulieri credidit his verbis utens: *Unde enim scis, mulier, an virum servatura sis?* Quid hac fieri demonstratione clarius potest, ut servitutem constet non naturam consequi, sed peccatum? Hoc de servis quoque dici potest. *Servus vocatus es? Non sit tibi curæ (1. Cor. 7. 21)*. Vides, ut rursus nudum esse nomen servitutis ostendat, cum virtus adfuerit? *Sed et si potes fieri liber, magis utere*: hoc est, Permane potius in servitute. Quam ob causam? *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini (Ibid. v. 22)*. Vides nomine solo tenus esse servitutem, re autem ipsa libertatem? Cur porro servum manere permisit? Ut libertatis præstantiam cognosceres. Nam sicut multo majus ac majori admiratione dignum est illas servare trium puerorum corpora manente fornace, quam illam extinguere: sic multo majus et admirabilius est, quam solvere servitutem, manente illa libertatem ostendere. Ideo dixit: *Et si potes fieri liber, magis utere*; hoc est, Servus mane: verissimam enim possides libertatem.

2. Visne in magistratibus etiam istud cernere? Rex fuit Nabuchodonosor, qui fornacem quam vehementissime curavit accendi, ac tres pueros in medium adduci, juvenes, desertos, omni auxilio destitutos, servos, captivos, extorres. Et quid ait? *Si vere, Sadrac, Misac, Abdenago, deos vestros non colitis, et imaginem auream quam statui non adoratis (Dan. 3. 11)?*

ΛΟΓΟΣ Ε΄.

Ἔστι οὖν διὰ τὸν Ἀδὰμ κολαζόμεθα, καὶ δεῖ μειζοῦσα τῶν δι' ἐκείνου εἰσπνευθέντων λυπηρῶν τὰ χροστὰ, ἐὰν ἐαυτοῖς προσέχωμεν· καὶ κατὰ τῶν παρατρεχόντων τοὺς πένητας.

α'. Ὑμεῖς μὲν ἴσως νομίζετε τὸν περὶ τῆς δεσποτείας ἡμῖν ἅπαντα ἀπηρτίσθαι λόγον· ἐγὼ δὲ ἔτι πολὺν ὄρω τὸν καρπὸν ἐν αὐτῷ φαινόμενον. Ἀλλὰ μὴ ἀπακάμητε, παρακαλῶ, ἕως αὐτὸν ἅπαντα ἐκτρογῆσωμεν. Καὶ γὰρ οἱ φιλόπονοι τῶν γεωργῶν ὅταν ἴδωσιν ἀμπελον πολλοῖς μὲν τοῖς φύλλοις κομῶσαν, πολλῶν δὲ τῷ καρπῷ βριθομένην, οὐχὶ τοὺς ἐξωθεν βότρουας ἐκτέμνουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω χωροῦσι τὰ κλήματα ἀνακλῶντες, καὶ τὰ φύλλα ἀναστέλλοντες, ὥστε μὴδὲ μικρὰς σταφυλὰς βῆρας ὑπὸ τοῖς πετάλοις κρυπτομένας λαθεῖν. Μὴ τοίνυν ἐκείνων φανήτε βραθυμότεροι, μὴδὲ ἀποστήτε, ἕως ἂν τὸ πᾶν λάβητε· καὶ μάλιστα, ὅτι ὁ μὲν πόνος ἑμῶς, ὁ δὲ καρπὸς ὑμέτερος.

Κατηγορήσαμεν χθὲς τῶν γυναικῶν, μᾶλλον δὲ οὐχὶ τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ τῆς Ἐβας, ὅτι διὰ τῆς ἀμαρτίας τὴν δουλείαν εἰσήγαγεν. Εἶποιεν ἂν αἱ γυναῖκες ἡμῖν· Τίνος οὖν ἕνεκεν, ἐκείνης ἀμαρτησάσης, ἡμεῖς καταδικάσθημεν, καὶ τὸ μὲν παράπτωμα γέγονεν ἐνὸς προσώπου, τὸ δὲ ἔγκλημα κοινὴν τῆς φύσεως ἀπάσης; Τοῦτο καὶ δούλοι εἶποιεν ἂν· Τί δήποτε, τοῦ Χαναάν εἰς τὸν πατέρα ὄβρισαντος, τὰ τῆς τιμωρίας εἰς ἅπαν διέβη τὸ γένος; Καὶ οἱ τοὺς ἀρχοντας δὲ φοβούμενοι τοῦτο ἂν αἰτιάσασθαι· Τί δήποτε, ἐτέρων ἐν πονηρίᾳ ζητάντων, αὐτοὶ τῷ ζυγῷ τῆς ἀρχῆς παρεδόθησαν; Τί οὖν ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς πρὸς τοὺτους ἅπαντας; Μία γὰρ ἔσται πάντων ζητημάτων ἡ λύσις· ὅτι ἡμαρτον μὲν οἱ πρότεροι, καὶ διὰ τῆς οικείας παρακοῆς τὴν δουλείαν εἰσήγαγον· εἰσαχθεῖσαν δὲ οἱ [665] μετὰ ταῦτα ταῖς παρ' ἐαυτῶν ἐκύρωσαν ἀμαρτίαις. Εἰ μὲν γὰρ ἔχοντες ἑαυτοὺς δεῖξαι διαπαντὸς ἡμαρτημάτων ὄντας καθαρούς, ἴσως ἂν εἴη αὐτοῖς καλῶς δοκεῖν ἀντιλέγειν· εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ πολλοὶ εἰσὶν ἡμετέροις ὑπεύθυνοι, περιττὰ τὰ τῆς ἀπολογίας εὐτύτης ἔστιν. Ἐγὼ γὰρ οὐκ εἶπον, ὅτι ἦδη μὲν ἡ ἀμαρτία δουλείαν οὐκ εἰσάγει, ἀλλ' ὅτι πᾶσα ἀμαρτία δουλεία συγκεκλήρωται, καὶ φύσιν ἀμαρτίας, οὐ διαφορὰν ἀμαρτίας ἠγιστάμενη μόνον. Ὅσπερ οὖν ἅπαντα μὲν τὰ ἀνάτα νοσήματα εἰς θάνατον ἄγει, οὐχ ἅπαντα δὲ τῆς αὐτῆς ἔστι φύσεως· οὕτω καὶ τὰ ἀμαρτήματα ἅπαντα μὲν δουλείαν τίκτει, οὐχ ἅπαντα δὲ τῆς αὐτῆς ἔστι φύσεως. Ἡμαρτην ἡ Ἐβα ἀφασμένη τοῦ ξύλου, καὶ κατεκρίθη δι' αὐτό. Διὰ τοῦτο μὴ ἀμαρτησῆς σὺ πάλιν ἐτέραν ἴσως ἐκείνης ἀμαρτίαν χαλεπωτέραν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν δούλων ἄξιον εἰπεῖν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχομένων, ὅτι εἰσήγαγον μὲν οἱ πρότεροι τὴν ἀμαρτίαν, οἱ δὲ μετ' ἐκείνους διαδεξάμενοι κατέσχον τῆς δεσποτείας τὴν δύναμιν δι' ὧν ἐπλημμέλησαν. Ἐγὼ καὶ ἐτέρως ἀπολογήσασθαι· ὅτι πολλοὶ πρὸς ἀρετὴν ἐπανελθόντες, ἀπὸ πλάγης τῆς δεσποτείας. Καὶ πρότερον, εἰ δοκεῖ, ἐπὶ τῶν γυναικῶν τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Ἰν' ἴδῃς πῶς ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ περιβίβας αὐταῖς τὰ δεσμά, αὐτὸς αὐτὰ πάλιν ἀνήκε. *Ἐἴ τις γυνή, φησὶν, ἄνδρα ἔχει ἀπει-*

*στον, καὶ αὐτὸς συνουδοκεῖ οὐκ αὐτῆς, μὴ ἀφίετω αὐτόν. Διὰ τί; Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; Καὶ πῶς, φησὶ, δύναται σῶσαι γυνή; Διδάσκουσα, κατηχοῦσα, ἐνάγουσα πρὸς τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον. Καίτοι χθὲς, ὦ μακάριε Παῦλε, ἔλεγες, ὅτι *Γυναικεὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω*. Πῶς οὖν πάλιν διδάσκαλον αὐτὴν ποιεῖς τοῦ ἀνδρός; Οὐχὶ μαχόμενος ἑμαυτῷ τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμφωνῶν. Ἄκουε γοῦν καὶ τίνος ἕνεκεν αὐτὴν ἐξέβαλε, καὶ τίνος ἕνεκεν αὐτὴν πάλιν ἐπανάγει πρὸς τὸν τῆς διδασκαλίας θρόνον, ἵνα μάθῃς τὴν Παύλου σοφίαν. *Διδασκέτω, φησὶν, ὁ ἀνὴρ. Διὰ τί; Οὐκ ἠπατήθη γάρ. Ἀδὰμ γὰρ, φησὶν, οὐκ ἠπατήθη. Μανθανέτω, φησὶν, ἡ γυνή. Διὰ τί; Ἡπατήθη γάρ.* Ἡ γυνή γὰρ, φησὶν, ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονεν. Ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐναντίον. Ὅταν μὲν γὰρ ἀπιστος ἦ ὁ ἀνὴρ, πιστὴ δὲ ἡ γυνή, διδάσκειτω, φησὶν, ἡ γυνή. Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἠπάτηται· πιστὴ γὰρ ἔστι. Μανθανέτω τοίνυν ὁ ἀνὴρ· ἠπατήθη γάρ· ἀπιστος γὰρ ἔστιν. Ἀντεστράφη, φησὶ, τὰ τῆς διδασκαλίας· ἀντεστράφηω λοιπὸν καὶ τὰ τῆς δεσποτείας. Εἶδες πῶς πανταχοῦ οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ ἀπάτῃ καὶ τῇ ἀμαρτίᾳ δεῖκνυσι τὴν δουλείαν ἀκολουθοῦσαν; Ἦλθε τοίνυν πρὸς τὴν γυναῖκα ἡ ἀπάτη παρὰ τὴν ἀρχὴν, ἠκολούθησε τῇ ἀπάτῃ ἡ ὑποταγή· μετέστη μετὰ ταῦτα πρὸς τὸν ἄνδρα ἡ ἀπάτη, μετέστη καὶ ἡ ὑποταγή. Καὶ καθάπερ ἐν ἀρχῇ τῷ ἀνδρὶ τὴν σωτηρίαν τῆς γυναικὸς ἐνεπίστευσεν, ἐπειδὴ οὐκ ἠπάτητο, οὕτως αἰ λέγων, *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστρέψή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς πιστῆς τῆς τὸν ἀπιστον ἄνδρα ἐχούσης, τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνδρός ἐμπιστεύει τῇ γυναικὶ, λέγων· [666] *Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; Τί ταύτης τῆς ἀποδείξεως σαφέστερον γένοιτο*· ἂν, τοῦ μὴ τῇ φύσει τὴν δουλείαν, ἀλλὰ τῇ ἀμαρτίᾳ ἐπεσθαι; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν δούλων ἔστιν εἰπεῖν. Δούλος ἐκλήθη; *Μή σοι μελέτω*. Ὅρθως πῶς πάλιν δεῖκνυσι ψιλλὸν νομα τὴν δουλείαν οὖσαν, ὅταν ἀρετὴ παρῇ; *Ἄλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερὸς γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι, τουτέστι, μᾶλλον μένε ἐν τῇ δουλείᾳ. Διὰ τί; Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος, ἀπελευθερὸς Κυρίου ἐστί.* Εἶδες μέχρι προσηγορίας τὴν δουλείαν, ἐν τῷ πράγματι δὲ τὴν ἐλευθερίαν; Τίνος δὲ ἕνεκεν ἀφῆκε μένειν δούλον; Ἴνα τῆς ἐλευθερίας μάθῃς τὴν περιουσίαν. Ὅσπερ γὰρ τοῦ σβέσαι τὴν κάμινον τὴν ἐπὶ τῶν τριῶν παιδῶν πολὺ θαυμαστότερον ἦν τὸ μενούσης αὐτῆς ἀσινῆ διατηρῆσαι τὰ σώματα· οὕτω τοῦ λύσαι τὴν δουλείαν τὸ μενούσης αὐτῆς δεῖξαι τὴν ἐλευθερίαν πολλῶν μείζον ἔστι καὶ θαυμαστότερον. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερὸς γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι*· τουτέστι, μένε δούλος· τὴν γὰρ ἀληθεστάτην ἔχεις ἐλευθερίαν.*

β'. Βούλει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τοῦτο ἴδειν; Βασίλευς ἦν ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τὴν κάμινον ἀνήψε μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς μέσον παρήγαγε, νέους, ἐρήμους, οὐδεμίαν ἔχοντας προστασίαν, δούλους, αἰχμαλώτους, ἀποδιδας. Καὶ τί φησὶν; *Εἰ ἀληθῶς, Σεδράκ, Μισάκ, Ἀβδεραγῶ, τοῖς θεοῖς μου οὐ λατρεύετε, καὶ τῇ εἰκόνι*

τῇ χρυσοῦ, ἣ ἔσθησα, οὐ προσκυνεῖτε; Τί οὖν ἐκείνοι; Θέασαι πῶς αὐτοὺς ἡ ἀρετὴ αἰχμαλώτους ὄντας βασιλικωτέρους ἐποίησε τοῦ βασιλέως, καὶ ὑψηλότερον αὐτῶν ἔδειξε τὸ φρόνημα. Οὐ γὰρ ὡς βασιλεῖ διαλεγόμενοι, ἀλλ' ὡσπερ πρὸς ὑπήκοον τὸν λόγον ἔχοντες, οὕτω μετὰ παύσεως ἀπακρίνοντο. Οὐ χρεῖα, φασίν, ἐστὶν ἡμῖν περὶ τοῦ ῥήματος τοῦτου ἀποκριθῆναι τῷ βασιλεῖ. Οὐ διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων ποιησόμεθα τὴν ἀπόδειξιν. Ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ δυνατὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς. Ἀνέμνησαν αὐτὸν τῆς ἐπὶ τοῦ Δαυιδῆ εὐεργεσίας, αὐτὰ τὰ ῥήματα εἰπόντες, ἅπερ ὁ προφῆτης εἶπε τότε. Τί γὰρ ἐκείνους ἔλεγεν; Οὐκ ἐστὶ μάγῳ Γαζαρηῶν, Χαλδαίων τὸ ῥῆμα, ὃ ὁ βασιλεὺς ἀπατεῖ· ἀλλ' ἐστὶ Θεὸς ἐν οὐρανοῖς ἀποκαλύπτων μυστήρια. Ταύτης οὖν αὐτὸν ἀναμιμνήσκουσι τῆς φωνῆς, ὥστε ποιῆσαι ἐπιεικτέστερον. Εἰτά φησι· Καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ, ἣ ἔσθησα, οὐ προσκυνούμεν. Ὅρα σοφίαν τῶν νέων ἐκείνων. Ἴνα μὲν γὰρ μὴ καταγνώσιν ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ οἱ τότε παρόντες, εἰ συμβαίη ἐμπεσόντα; αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον ἀποθανεῖν, προλαβόντες ὡμολόγησαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, εἰπόντες, ὅτι Ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ, ὃς δύναται ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς· Ἴνα δὲ μὴ πάλιν διαφυγόντες τὴν φλόγα, νομισθῶσιν ἐπὶ μισθῷ καὶ ἀμοιβῇ τῷ Θεῷ δουλεύειν, ἐπήγαγον, ὅτι Καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ, ἣ ἔσθησα, οὐ προσκυνούμεν [667] ὁμοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν ἀνακηρύττοντες, καὶ τὸ παράστημα τῆς ἑαυτῶν δεικνύντες ψυχῆς, ἵνα μὴ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἰώβ εἶπεν ὁ διάβολος συκοφαντῶν, τοῦτό τις καὶ περὶ τούτων εἴπη. Τί δὲ περὶ τοῦ Ἰώβ εἶπεν ὁ διάβολος; ὅτι Οὐ δωρεὰν σέβεται σε Ἰώβ· περιέφραξας γὰρ αὐτοῦ τὰ ἔσω καὶ τὰ ἔξω. Ἴν' οὖν μὴ καὶ περὶ τούτων ἔχη τὴν τοῦτο λέγειν, ἐκείνοι προλαβόντες ἐνέφραξαν τὸ ἀναίσχυντον στόμα.

Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, κἂν αἰχμαλώτος ἦ τις, κἂν δοῦλος, κἂν ξένος, κἂν ἐπὶ τῆς ἀλλοτριᾶς διατριβῆς γῆς, καὶ τὴν ἀρετὴν ἔχη μεθ' ἑαυτοῦ, πάντων βασιλέων βασιλικώτερος ἔσται. Εἶδες καὶ τὴν τῶν γυναικῶν δουλείαν λυθῆσαν, καὶ τὴν τῶν οἰκετῶν, καὶ τὴν τῶν ἀρχομένων; Δεῦρ' σοι δεῖξω λοιπὸν καὶ τὸν τῶν θηρίων φρόνον ἐκβεβλημένον. Ἐνέβαλον τὸν Δαυιδῆ εἰς τὸν λάκκον ἐπὶ τῆς αὐτῆς Βαβυλῶνός ποτε· ἀλλ' οὐκ ἐτόλμων ἄψασθαι οἱ λέοντες αὐτοῦ. Τὴν ἀρχαίαν γὰρ καὶ βασιλικὴν εἰκόνα διαλάμπουσαν εἶδον ἐν αὐτῷ, ἐκείνους τοὺς χαρακτήρας ἔβλεπον, οὗς ἑώρων ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ πρὸ τῆς ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς ὑποταγῆς ἐλθόντες πρὸς τὸν Ἀδάμ, τὰ ὀνόματα ἐδέξαντο τότε. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦτου γέγονε. Καὶ γὰρ ἐκείνος εἰς τὴν βαρβάρων νῆσον ἐκπεσών, παρεκάθητο πυρρῷ θερμαινόμενος· εἶτα ἀπὸ τῶν φρυγῶν ἐκπηδήσασα ἔχις καθίκετο αὐτοῦ τῆς χειρός. Τί οὖν μετὰ ταῦτα ἐγίνετο; Ἐξέπεσε τὸ θηρίον εὐθέως. Ἐπειδὴ γὰρ ἁμαρτίαν οὐχ εὔρεν, οὐδὲ θακτεῖν ἴσχυσεν· ἀλλ' ὡσπερ ἡμεῖς, ἐπειδὴν τινα σκόπελον λεῖον βουλώμεθα ἀναθεῖναι, μηδαμῶθεν εὐρίσκοντες ἀντιλαβῆς, καταπίπτομεν εὐθέως, κἂν πέλαιος ὑποκειμενὸν ἦ, κἂν βάραθρον· οὕτω καὶ τὸ θηρίον ἐκείνο, καὶ ταῦτα πυρρῶς ὑποκειμένης, οὐχ εὔρεν τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀντιλαβῆν, οὐδὲ ὅπου τοὺς

δόοντας ἀπερείση, κατέπεσεν εἰς τὴν πυρᾶν, καὶ διεφθάρη. Βούλει καὶ τρίτον εἴπω σοι τρόπον ἀπολογίας; Εἰς μὲν ἐστὶ, τὸ μὴ τοὺς προτέρους ἡμαρτηκῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους· δευτέρος, τὸ τοὺς κατωρθωκότας, καὶ ταῦτα ἐν τῷ παρόντι διατριβόντας βίω, κουφοτέρας πειραθῆναι τῆς δουλείας· μᾶλλον δὲ ὀλοκλήρῳ ταύτης ἀπαλλαγῆναι, καθάπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχομένων, καὶ ἐπὶ τῶν θηρίων ἐδειξαμεν. Τρίτος μετ' ἐκείνους, τὸ μείζονα τῶν αγαθῶν, ὧν οἱ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἁμαρτόντες ἡμᾶς ἐξέβαλον, παραγενόμενον ἡμῖν ὑποσχέσθαι τὸν Χριστὸν αγαθὰ νῦν. Τί γὰρ θρηνεῖς, εἰπέ μοι; ὅτι σε ἁμαρτῶν ὁ Ἀδάμ ἐξέβαλε τοῦ παραδείσου; Κατόρθωσον, καὶ ζήλωσον σὺ ἀρετὴν· καὶ οὐχὶ παράδεισον, ἀλλ' αὐτὸν ἀνοίγω σοι τὸν οὐρανόν, καὶ οὐδὲν ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου παρακοῆς ἀφῆμί σε παθεῖν δεινόν. Θρηνεῖς ὅτι σε τῆς ἀρχῆς τῶν θηρίων παρέλυσεν; Ἰδοῦ σοι καὶ δαίμονας ὑποτάττω, ἐὰν προσέχης. Πατεῖτε γὰρ, φησὶν, ἐπάρῳ ὄψεω καὶ σκορπίῳ, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. [668] Οὐκ εἶπεν, ἄρχετε, καθάπερ ἐπὶ τῶν θηρίων, ἀλλὰ, Πατεῖτε, ἐπιτεταμένῳ εἰσάγων τὴν ἀρχὴν.

γ'. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, Ὁ Θεὸς ὑποτάξει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν, ἀλλ' Ὁ Θεὸς συντριψέτω τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν. Οὐκέτι, καθάπερ πρότερον, αὐτὸς σου τηρήσει κερφαλὴν, καὶ σὺ αὐτοῦ τηρήσεις πτέρην· ἀλλ' ὀλοκλήρος ἡ νίκη, καθαρὸν τὸ τρόπαιον, παντελῆς ἀφανισμὸς τοῦ πολεμίου, καὶ συντριβή, καὶ ἀπώλεια. Ἰπέταξέ σε τῷ ἀνδρὶ ἡ Εὐα· ἀλλ' ἐγὼ σε οὐκ ἀνδρὸς ὁμότιμον μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ποιῶ τῶν ἀγγέλων, ἐὰν ἐθέλης. Ἀπεστέρησέ σε τῆς παρουσίας ζωῆς· ἐγὼ δὲ σοι καὶ τὴν μέλλουσαν χαρίζομαι, τὴν ἀγίῳ καὶ ἀθάνατον, καὶ μυρίων γέμουσαν αγαθῶν. Μηδεὶς τοίνυν διὰ τοὺς προτέρους ἐπηρεάσθαι νομιζέτω· καὶ γὰρ ἂν θελήσωμεν ἅπασιν, οἷς παρέχειν μέλλει, ἐπεξελεῖν, πολλῶν μείζονα τὰ δοθέντα, ὧν ἀπωλέσαμεν, εὐρήσομεν. Ἀπὸ δὲ τῶν εἰρημένων καὶ τὰ λοιπὰ δῆλα. Βίον ἐπίμοχθον εἰσήγαγεν ὁ Ἀδάμ· ὁ Χριστὸς ὑπέσχετο ζωὴν, ἐνθα ἀπέδρα δύνῃ καὶ λύπῃ καὶ στεναγμῶς, καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν χαριεῖσθαι ἐπαγγέλλεται. Δεῦτε γὰρ, φησὶν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐποίησα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαργῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἤμην, καὶ συναγάγετέ με· γυμνὸς ἤμην, καὶ περιβάλατέ με· ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθετε πρὸς με.

Ἄρα οὖν ἀκουσόμεθα καὶ ἡμεῖς τῆς μακαρίας ἐκείνης φωνῆς; Οὐ σφόδρα ἂν ἰσχυρισάμην ἐγὼ· πολλὴ γὰρ παρ' ἡμῖν τῶν πενήτων ἡ ὑπεροψία. Νηστείας καιρὸς, παραινέσεις τοσαύτη καὶ διδασκαλία σωτηρίων διδασμάτων, εὐχαὶ συνεχεῖς, σύλλογοι καθημερινοί, καὶ τί μετὰ τὴν τοσαύτην ἐπιμέλειαν δωρεῶς; Οὐδέν. Ἀναχωροῦμεν γὰρ ἐντεῦθεν ὀρμαθοῦς πενήτων ὀρῶντες στοιχηδὸν ἐκατέρωθεν ἐστηκότων· καὶ ὡσπερ κίονα βλεπόντες, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπινα σώματα, οὕτως ἀνηλεῶς παρατρέχομεν. Ὅσπερ οὖν ἀνδρῶντας ἀψύχους, ἀλλ' οὐκ ἐμπνέοντας

Quid ergo illi? Vide, quo pacto virtus eos, qui captivi erant, magis regios quam regem ipsum reddiderit, ac multo excelsiori animo præditos illos ostenderit. Non enim tanquam regem alloquentes, sed tanquam cum aliquo sibi subdito sermonem serentes cum fiducia respondebant. *Non opus habemus*, inquit, *nos de verbo hoc respondere regi* (Dan. 3. 16). Non verbis, sed rebus ipsis demonstrationem exhibebimus. *Est Deus in caelo, potens eripere nos* (Ibid. v. 17). Beneficium a Daniele acceptum in memoriam illi revocantur iisdem usi verbis, quæ propheta tunc protulit. Quid enim ille dicebat? *Non est magorum Gazarenorum, Chaldæorum verbum, quod requirit rex: sed est Deus in cælis revelans mysteria* (Id. 2. 27. 28). Hanc igitur illi vocem in memoriam revocant, ut modestiorem illum reddant. Deinde addit Scriptura: *Et si non, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, et imaginem auream, quam statuisti, non adoramus* (Id. 4. 18). Vide juvenum sapientiam. Nam ut ne, qui tunc aderant, Deum infirmitatis accusarent, si forte collapsos illos in fornacem mori contigisset, potentiam ejus ante constentur dicentes, *Est Deus in caelo, qui potest nos eripere*: ne autem rursus cum flammam evasisent, mercedis ac præmii causa Deo servire putarentur, adjecerunt: *Et si non, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, et imaginem auream, quam statuisti, non adoramus*; quibus verbis simul et prædicant Dei virtutem et generosam animæ suæ fiduciam præ se ferunt, ne forte de illis quis dicere posset, quæ adversum Job diabolus calumniando jactabat. Quid vero dicebat diabolus? *Non gratis colit te Job: siquidem munisti res ejus, quæ intra, et quæ extra sunt* (Job 1. 9. 10). Ne igitur de his etiam illud dici posset, illi antevertunt, et impudens os obturant.

Virtutem qui sectatur, liber est et superior regibus; virtus omnem metum excludit.—Sed, ut dicebam, licet captivus sit aliquis, licet servus, licet peregrinus, licet in aliena regione versetur, et virtutem secum habeat, superior omnibus erit regibus. Vides et mulierum solutam esse servitutem, et famulorum, et eorum qui principibus subsunt? Age deinceps ostendam tibi metum quoque bestiarum esse depulsum. In eadem quondam Babylone conjectus fuerat in lacum Daniel: sed eum leones attingere non audebant. Videbant enim antiquam et regiam imaginem in ipso refulgentem, illamque formam cernebant, quam in Adamo viderant ante peccatum. Siquidem cum eadem subjectione, cum ad Adamum accessissent, nomina tum acceperunt. Neque hic solum; sed et in beato Paulo idem contigit. Nam et ille cum in barbarorum insulam ejectus esset, pyræ assidebat, ut calefieret (Act. 28): deinde prosiliens e sarmentis vipera manum ejus invasit. Quid ergo postea contigit? Confestim bestia cecidit. Nam quoniam peccatum non invenit, ne mordere quidem potuit: sed quemadmodum nos, si quando levem aliquem scopulum ascendere volumus, dum nusquam reperimus, quod apprehensum teneamus, repente concidimus, sive in subjectum pelagus, sive in præcipitium: sic et illa bestia, cum

subjecta esset pyra, quod peccatum, cui adhæreret non invenisset, neque cui dentes infingeret, in pyram decidit, et interempta est. Vis alterum tibi defensionis genus in medium afferam? Unum quidem est, quod non priores tantum peccarint, sed et qui post illos nati sunt; alterum vero, quod qui bene gesserint, idque dum in hac vita versarentur, leviores experiantur servitutem: vel potius ab illa integra liberentur, ut etiam in mulieribus, et in subditis, et in belluis a nobis ostensum est. Tertium vero post illa, quod Christus cum advenisset, majora nunquam bona sit nobis pollicitus, quam ea quibus spoliati fuimus ab iis, qui a principio peccarant. Quid enim, quæso, nunc luges? an quod admissio peccato e paradiso te Adam ejecerit? Fac bona opera, virtutem æmulare; nec jam paradisum, sed tibi cælum resero; neque permitto, ut ex primi parentis pravariatione mali tibi quidquam obveniat. An luges, quod dominatu in feras privatus sis? Ecce tibi dæmones quoque subjicio, si velis attendere. *Calcate* namque, inquit, *supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici* (Luc. 10. 19). Neque dixit, Dominamini, ut cum de bestiis ageret, sed, *Calcate*, ut summum induceret dominatum.

3. Propterea Paulus quoque non dixit, Deus subjiciet satanam sub pedibus vestris, sed, *Deus conteret satanam sub pedibus vestris* (Rom. 16. 20). Non jam, ut prius, *Ipse observavit caput tuum, et tu ipsius calcaneum observabis*: sed integra est victoria, perfectus triumphus, plena strages hostis, internecio, et exitium. Viro te subjecit Eva; ego vero te non viro tantum, sed et ipsis angelis honore æqualem reddo, si velis. Vita te præsentem privavit: ego vero futuram tibi largior, perennem, immortalem, et bonis innumeris redadantem. Nemo igitur propter illos priores damno se affectum arbitretur: etenim si velimus omnia, quæ nobis largiturus est, persequi, multo majora his, quæ amissimus, nobis esse donata comperiemus. Cæterum ex iis, quæ dicta sunt, de reliquis etiam constabit. Laboriosam Adamus vitam invenit; at Christus vitam promisit, unde fugit dolor, tristitia, et gemitus, seque regnum cælorum largiturum pollicetur. *Venite* namque, inquit, *benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere: hospes eram, et collegistis me: nudus eram, et cooperuistis me: in carcere, et venistis ad me* (Matth. 25. 34 - 36).

Moralis epilogus. Hortatur ad eleemosynam.— Numquid igitur nos quoque beatam illam vocem audiemus? Equidem non admodum id ausim asseverare, præsertim cum pauperes valde contemnamus. Jejuniis tempus est, tot cohortationes fiunt, tot salutaria documenta proponuntur, preces continuæ, quotidianæ collectæ, quid tamen post tantam curam ista proficiunt? Nihil plane. Hinc enim recedimus ordine disposita pauperum agmina hinc inde stantium intuentes; et quasi columnas, non humana corpora cerneamus, sic absque misericordia præterimus. Itaque

non secus ac si statuas auma carentes, non spirantes homines spectaremus, ita domum properamus. Enimvero fames cogit, inquiunt. Imo suadere debet fames, ut subsistas; siquidem, ut vulgato fertur proverbio, Plebi ventres esurientes non noverunt: at qui esuriant ex necessitate sua etiam alienam agnoscut; vel potius ne sic quidem fieri potest, ut illam totam perspectam habeant. Nam tu quidem ad paratam mensam festinas, et ne ad modicum quidem tempus potes exspectare: pauper autem stat ad ipsam usque vesperam festinans et sedulo incumbens, ut quotidianum victum comparet: cumque diem finitum viderit, pecuniam vero nondum totam collectam, quæ ad quotidianum victum sufficiat, dolet et exardescit, et ad ea quæ vires ipsius excedunt audeada compellitur. Ideo sub vesperam vehementius nos invadunt jurantes, adjurantes, lugentes, plorantes, manus tendentes, alia innumera impudenter agere coacti. Verentur enim ne, cum omnes domum recesserint, in urbe tamquam in deserto sint erraturi: et sicut qui interdiu naufragium fecerunt, tabula arrepta, ante vesperam ad portum pervenire festinant, ne forte cum nox advenierit, foris manentes gravius naufragium patiantur: ita et pauperes dum famem tamquam naufragium pertimescunt, ante vesperam pecuniam ad diurnum victum sufficientem colligere festinant, ne cum omnes domum discesserint, extra portum remaneant. Portus enim illis sunt eorum manus, qui opem ferunt.

4. *Pauperum miseram conditionem describit, divitiisque duritiam cordis exprobat.* — At nos neque in foro calamitatibus eorum commovemur, neque cum domum reversi sumus: sed et cum mensa nobis apposita fuerit, sæpe infinitis bonis referta (siquidem ea bona vocanda sunt quæ ad nostræ inhumanitatis condemnationem comedimus), verumtamen etiam cum apposita fuerit mensa, dum per angiportus inferius illos incedentes audimus, et in triviis magna voce clamantes, profundis dolentes in tenebris, in multa solitudine, ne sic quidem commovemur: sed et saturi dum ad somnum nos convertimus, et illo rursus tempore multis clamoribus dolorem testantes audimus, quasi rabidum canem, non humanam vocem audiremus, ita præterimus: et neque difficultate temporis movemur, quod intempesta nocte dormientibus omnibus lamentetur ille solus, neque quod perexiguam quid postulet, quod nihil amplius a nobis quam panem, aut paulum argenti petat, neque magnitudine calamitatis, quod perpetua fame conflictetur, neque modestia supplicantis, qui cum tanta necessitate prematur, non ad fores accedere audeat, non cominus stare, sed inferius longo remotus intervallo supplicationem suam offerat. Ac si quidem accipiat, innumeras preces rependit: si non accipiat, ne sic quidem asperum verbum emitit, neque probris insectatur aut infamat eos, qui cum dare possint, nihil præbent: sed ut quispiam dum ad intolerandum quoddam supplicium a carnifice ducitur, deinde cum prætereuntes omnes cohortans et obsecrans, nullum

subsidium obtinere potuerit, multa cum inhumanitate ad supplicium ducitur: ita hic quoque dum tanquam a carnifice trahitur ad noctem a fame, atque ad vigiliis intolerabiles, manus tendit, et vehementi cum clamore sursum in arduis sedentes deprecans, nec ullum humanitatis auxilium impetrans, cum multa crudelitate immisericorditer amandatur. Nihil tamen horum nos inlectit, sed post tantam inhumanitatem manus in cælum tendere audemus, ac de misericordia apud Deum verba facere, veniamque nostrorum delictorum postulare; nec timemus, ne finitis ejusmodi precibus post tantam crudelitatem et immanitatem de cælo fulmen in nos ruat. Qui, quæso, sit, ut cum ad somnum et quietem pergimus, non vereamur, ne nobis hic ipse pauper in somnis apparens squalidus, sordidus, pannis obsitus, lamentetur, ac lugeat, et crudelitatem exprobet? Sic enim multos audivi dicentes se, cum de die pauperibus subvenire neglexissent, visos sibi de nocte funibus constrictos egenorum manu trahi, cruciari, et innumeris malis affici. Sed hæc quidem somnus sunt et insomnium, ac pœna temporaria: nos autem nonne metuimus, quæso, ne quando pauperem hunc lamentantem, clamantem, et plorantem in Abrahamæ sinu videamus, ut olim Lazarum ille dives? Quæ vero et sequuntur inde, vestræ conscientiæ colligenda relinquo, peracerba, et intoleranda illa tormenta, quo pacto aquam petierit, quo pacto ne guttam quidem obtinuerit, quo pacto cruciata lingua fuerit, quomodo post multas preces fusas nullam fuerit veniam consequutus, et quomodo suppliciis torqueretur æternis. At enim absit ut ista nos experimento noscamus, sed ea tantum dicta audientes, minas operibus illatas evitemus, ac digni redditi, quos proavus Abraham comiter ac peramanter excipiat, ad eundem cum illo pervenire locum possimus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO VI (a).

De ligno, an ex eo cognitionem boni et mali Adamus adeptus sit, an vero antequam ederet, hac dignoscendi facultate præditus fuerit: itemque de jejuniis, et quod oporteat domi meditari quæ in ecclesia dicuntur (Gen. 2. 17. sqq.).

1. *Quanto utilius sit concionibus interesse, quam profanis conventibus.* — Jejunium quidem diligo quod temperantiæ sit parens, et fons omnis philosophiæ: sed et illud propter vos diligo, et propter vestram caritatem, quod hunc mihi sacrum atque venerandum cœtum coegerit, idque præstet, ut optatos vultus vestros intueri possimus, et concedat, ut hoc sacro conventu ac festivitate cum fiducia delectemur. Non enim errabit is, qui consessum hunc vestrum et sacrum conventum, et festivitatem, et alia sexcenta bona nuncuparit. Nam si in forum profectus quispiam, et in aliquem incidens ex amicis, omnem sæpe tristitiam abstergit: nos qui

(a) Hunc Sermonem et sequentem confer cum Homil. 18 supra col. 148.

ἀνθρώπους βλέποντες, οὕτως οἴκαδε ἐπιγιγόμεθα. Τὸ γὰρ πεινῆν καταναγκάζει, φησί. Καὶ μὴν τὸ πεινῆν πειθέτω μένειν· αἱ μὲν γὰρ ἐμπεπλησμένοι γαστέρες, κατὰ τὴν παροιμίαν, τὰς πεινώσας ἀγνοοῦσιν· αἱ δὲ πεινώσαι ἐκ τῆς οἰκείας ἀνάγκης καὶ τὴν ἄλλοτριαν ἐπιγιγνώσκουσι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτω δυνατόν πᾶσαν αὐτὴν κατιδεῖν. Σὺ μὲν γὰρ ἐπὶ παρσκευασμένην τρέχεις τράπεζαν, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναμείναι ἀνέχη· ὁ δὲ πένης; ἔστηκε μέχρι τῆς ἐσπέρας αὐτῆς, σπεύδων καὶ ἐπιγιγόμενος τὴν ἐφήμερον τροφὴν ἀπαρτίσαι· καὶ ὄρων τὴν μὲν ἡμέραν πληρωθεῖσαν, τὸ δὲ ἀργύριον οὐδέπω πληρωθὲν ἔπαν, τὸ πρὸς τροφὴν ἀρκοῦν ἐφήμερον, ὀδυνᾶται καὶ ἐμπίπρραται, καὶ μείζονα τῆς οἰκείας δυνάμειος τολμῶν ἀναγκάζεται. Διὰ τοῦτο ἐν ἐσπέρᾳ σφοδρότερον ἡμῖν ἐπιτίθενται, ὀμνύντες, ὀρκούντες, θρηνοῦντες, ὀλοφροῦμενοι, τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες, μυρία ἕτερα ἀναίσχυντεῖν ἀναγκάζόμενοι. Δεδοίκασι γὰρ μὴ, πάντων οἴκαδε ἀναχωρησάντων, [669] ὡς ἐν ἐρήμῳ, τῇ πόλει πλανᾶσθαι μέλλωσι. Καὶ καθάπερ οἱ ναυαγίῳ περιπεσόντες ἐν ἡμέρᾳ, ἐπειδὴν ἐπιλάθονται σανίδος, πρὸ τῆς ἐσπέρας τὸν λιμένα καταλαθεῖν ἐπείγονται, μήποτε τῆς νυκτὸς ἐπελαθῆσης ἔξω μέιναντες χαλεπωτέρου πειραθῶσι τοῦ ναυαγίου· οὕτω καὶ οἱ πένητες, καθάπερ ναυαγίον δεδοικότες τὸν λιμὲν, σπεύδουσι πρὸ τῆς ἐσπέρας τὸ πρὸς τροφὴν αὐτοῖς ἀργύριον ἀρκοῦν συναγαγεῖν, ἵνα μὴ, πάντων ἀποδημησάντων οἴκαδε, ἔξω τοῦ λιμένος μείνωσι. Λιμὴν γὰρ αὐτοῖς αἱ τῶν ἀντιλαμβανομένων χειρῆς εἰσιν.

θ'. Ἡμεῖς δὲ οὐτε ἐν ἀγορᾷ πρὸς τὰς ἐκείνων ἐκκαμπτόμεθα συμφορὰς, οὐτε οἴκαδε ἀπελθόντες· ἀλλὰ καὶ τῆς τραπέζης ἡμῖν παρακειμένης, πολλάκις καὶ μυρίων γεμούσης ἀγαθῶν (εἶγε ἀγαθὰ χρὴ καλεῖν, ἃ ἐπὶ κατακρίσει τῆς ἡμῶν ἀπανθρωπείας; ἐσθίονεν), πλην ἀλλὰ καὶ τῆς τραπέζης παρακειμένης, ἀκούοντες κάτωθεν διὰ τῶν στενωπῶν βαδιζόντων ἐκείνων, καὶ μεγάλα βοῶντων ἐν τοῖς ἀμφοῶσι, ὀδυνωμένων ἐν βαθυτάτῳ σκοτῷ, ἐν ἐρημίᾳ πολλῇ, οὐδὲ οὕτως ἐπικαμπτόμεθα· ἀλλὰ καὶ ἐμπλησθέντες, καὶ πρὸς ὕπνον βαδιζόντες, καὶ ἐν ἐκείνῳ πάλιν τῷ καιρῷ μεγάλα κάτωθεν ὀδυρομένων ἀκούοντες, ὥσπερ κυνὸς λυτεῶντος, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπίνης ἀκούοντες φωνῆς οὕτω παρατρέχοντες καὶ οὐτε πρὸς τὸν καιρὸν ἐπιστρέφόμεθα, ὅτι ἄωρι λοιπὸν τῶν νυκτῶν καθευδόντων ἀπάντων ἐκεῖνος ὀδύρεται μόνος, οὐτε πρὸς τὸ κοῦφον τῆς αἰτήσεως, ὅτι ἄρτου πλέον οὐδὲν ἡμᾶς ἀπαιτεῖ, ἢ ἀργύριον ἄλιγον, οὐτε πρὸς τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ὅτι λιμῶν παλαίαι διηνεκεῖ, οὐτε πρὸς τὴν ἐπιεικειαν τοῦ ἰκέτου, ὅτι τοσαύτην κατεχόμενος ἀνάγκη, οὐ πρὸς τὰς θύρας ἔλθειν, οὐκ ἐγγὺς γενέσθαι τολμᾷ, ἀλλὰ κάτωθεν ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστήματος ποιεῖται τὴν ἰκετηρίαν. Κἂν μὲν λάθῃ, μυρίας δίδωσι τὰς εὐχάς· ἂν δὲ μὴ λάθῃ, οὐδὲ οὕτω πικρὸν ἐκβάλει ῥῆμα, οὐδὲ λοιδορεῖται καὶ βλασφημεῖ τοὺς δυναμένους δοῦναι, καὶ μὴ παρέχοντας· ἀλλ' ὥσπερ τις ὑπὸ δημίῳ τινὸς ἐπὶ κόλασιν ἀγόμενος ἀφόρητον, εἶτα τοὺς παριόντας ἅπαντας παρακαλῶν, ἰκετεύων, καὶ μηδεμιᾶς τυγχάνων ἀντιλήψεως, μετὰ πολλῆς

τῆς ἀπανθρωπείας πρὸς τὴν κόλασιν ἔγεται· οὕτω καὶ οὗτος, καθάπερ ὑπὸ δημίῳ τοῦ λιμοῦ πρὸς τὴν νύκτα ἔλκομενος καὶ τὴν ἀφόρητον ἀγρυπνίαν, ἐκτείνει μὲν τὰς χεῖρας, μετὰ σφοδρᾶς τῆς βοῆς τοὺς ἐν ταῖς οἰκείαις ἄνω καθημένους παρακαλῶν, οὐδεμιᾶς δὲ φιλοῦ ἀνθρωπείας τυγχάνων, ἀνηλεῶς ἀποπέμπεται καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὀμότητος. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἡμεῖς ἐπικάμπει, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτην ἀπανθρωπείαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐκτείνει τὰς χεῖρας τολμῶμεν, καὶ περὶ ἑλέου διαλεχθῆναι τῷ Θεῷ, καὶ συγγνώμην αἰτήσαι τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων· καὶ οὐ δεδοίκαμεν μὴ κεραινοῦς μετὰ τὴν τοιαύτην εὐχὴν κατενεχθῆναι, μετὰ τὴν τοσαύτην ὀμότητα καὶ ἀπανθρωπείαν. Πῶς πρὸς ὕπνον, εἰπέ μοι, βαδιζόμεν καὶ ἀνάπαυσιν, καὶ οὐ δεδοίκαμεν [670] μὴ κατ' ἄναρ αὐτὸς οὗτος ὕμιν ὁ πένης ἐπιστάς, ἀυχμῶν, ρυπῶν ῥάκια περιβεβλημένος, ὀδύρηται καὶ θρηνησῇ, τὴν ὀμότητα ἐγκαλῶν; Καὶ γὰρ πολλῶν πολλάκις ἤκουσα λεγόντων, ὅτι μεθ' ἡμέραν ὑπεριδόντες τῆς τῶν πτωχῶν ἀντιλήψεως, ἐν νυκτὶ σχοινία περιβεβλημένους ἑαυτοῦς εἶδον καὶ ἔλκομενους ὑπὸ τῆς τῶν πενήτων χειρῶν, σπαρραττομένους, μυρία πάσχοντας πράγματα. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὕπνος καὶ ἄναρ, καὶ πρόσκαιρος τιμωρία· ἡμεῖς δὲ οὐ δεδοίκαμεν, εἰπέ μοι, μήποτε τὸν πένητα τοῦτον τὸν ὀδυρόμενον καὶ βοῶντα καὶ ὀλοφροῦμενον ἐν τοῖς κόλποις ἴδωμεν τοῦ Ἀβραάμ, καθάπερ ποτὲ τὸν Ἀζαρον ὁ πλούσιος ἐκεῖνος; Τὰ δὲ ἐνευθεν ἀφίημι ὑμῶν τῷ συνειδῶτι, τὰ πικρὰ καὶ ἀπαρμυθητὰ ἐκεῖνα κολαστήρια, πῶς ἤτησεν ὕδωρ, πῶς οὐδὲ σταγόνας ἔτυχε, πῶς ἡ γλῶττα ἀπετηγανίζετο, πῶς πολλὴν τὴν ἰκετηρίαν θείας, οὐδεμιᾶς συγγνώμης ἀπέλαυσε, καὶ πῶς ἀθάνατα ἐκολάζετο. Ἄλλὰ γὰρ μὴ γένοιτο ἡμᾶς ταῦτα διὰ τῆς πείρας μαθεῖν, ἀλλὰ διὰ τῶν λόγων ἀκούσαντας φειγῆναι τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀπειλὴν, καὶ τῆς τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ φιλοφροσύνης ἀξίους ἀποδειχθέντας, εἰς τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ χωρῆσαι τόπον, χάριτι καὶ φιλοῦ ἀνθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τιμῆ, δόξα, κράτος σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

Περὶ τοῦ ξύλου, εἰ ἐξ ἐκείνου γέγονεν ἡ γνώσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ τῷ Ἀδὰμ, ἢ καὶ πρὸ τῆς βρώσεως εἶχε τὴν διάγνωσιν ταύτην· ἐν ᾧ καὶ περὶ νηστείας, καὶ περὶ τοῦ δεῖν ἐν οἰκίᾳ μελετᾶν τὰ λεγόμενα ἐν ἐκκλησίᾳ.

α'. Φιλῶ μὲν τὴν νηστείαν, ὅτι μήτηρ σωφροσύνης ἐστίν, καὶ πηγὴ φιλοσοφίας ἀπάσης· φιλῶ δὲ αὐτὴν καὶ δι' ὑμᾶς, καὶ διὰ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅτι μοι ταύτην τὴν ἱεράν καὶ τιμίαν ὑμῶν συνήγαγε σύνοδον, καὶ τὰ ποθούμενα πρόσωπα δίδωσι πάλιν ἰδεῖν, καὶ παρέχει μετὰ ἀδείας ἐντροφεῖσθαι τῇ καλῇ ταύτῃ πανηγυρεῖ καὶ ἑορτῇ. Καὶ γὰρ καὶ πανήγυριν καὶ ἑορτὴν καὶ μυρία ἀγαθὰ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι τὴν ὑμετέραν σύνοδον προσειπῶν. Εἰ γὰρ εἰς ἀγορὰν τις ἐμβαλῶν, καὶ ἐνὶ συντυγχάνων φίλῳ, πολλάκις πᾶσαν ἀθυμίαν ἀποτίθεται· ἡμεῖς οὐκ εἰς ἀγορὰν, ἀλλ' εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντῶντες, καὶ οὐκ ἐνὶ συντυγχάνοντες φίλῳ, ἀλλὰ

τοσοῦτοις καὶ τοιοῦτοις ἀδελφοῖς καὶ πατρᾷσι συγγινόμενοι, πῶς οὐ πᾶσαν ἀποθησόμεθα ἀθυμίαν; πῶς οὐ πᾶσαν ἡδονὴν καρπωσόμεθα; Οὐ γὰρ τῷ πλήθει μόνον οὗτος βελτίων ὁ σύλλογος τῶν συνεδρίων τῶν ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ φύσει τῆς διαλέξεως. Οἱ μὲν γὰρ ἐν ἀγοραῖς συνεδρεῦοντες καὶ μετὰ ἀλλήλων συγκαθήμενοι κύκλῳ, πολλάκις καὶ περὶ ἀνοητῶν [674] διαλέγονται πραγμάτων, καὶ ψυχρὰν εἰσάγουσιν ὁμιλίαν, καὶ φθέγγονται περὶ τῶν οὐδὲν αὐτοῖς προσηκόντων. Καὶ γὰρ εἰκόθαμεν, ὡς τὰ πολλὰ, μετὰ πλείονος σπουδῆς τὰ ἀλλότρια περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν. Ὅτι μὲν οὖν ἔστιν ἐπισηφᾶς καὶ κίνδυνον ἔχον, τὰ ῥήματα προτεῖναι καὶ ἀκούειν τοιαῦτα, καὶ παρασύρεσθαι, καὶ πολλοὶ πολλάκις ἀπὸ τῶν τοιοῦτων συνεδρίων χειμῶνες ἐπηωρίσθησαν ἐν οἰκίαις, παρήμιι νῦν· ὅτι δὲ ἀνόητος καὶ ψυχρὰ καὶ βιωτικὴ πᾶσα ἐκεῖνη ἢ διάλεξις, καὶ πνευματικὸς λόγος οὐκ ἂν ποτε ταχέως εἰς τοιοῦτον εἰσέλθοι σύλλογον, οὐδὲς ἀντελεῖν. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἅπαν τούναντιον· πᾶσα μὲν γὰρ ἀκερδῆς διάλεξις ἀπελήλαται, πᾶσα δὲ πνευματικὴ διδασκαλία εἰσηνήκεται. Καὶ γὰρ περὶ ψυχῆς τῆς ἡμετέρας διαλεγόμεθα, καὶ τῶν ψυχῇ προσηκόντων ἀγαθῶν, καὶ περὶ τῶν ἀποκειμένων ἐν τοῖς οὐρανοῖς στεφάνων, καὶ περὶ τῶν λαμπρῶν βίων, καὶ περὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς προνοίας τοῦ παντός, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν μάλιστα προσηκόντων ἡμῖν, καὶ τίνος ἕνεκεν γεγόναμεν, καὶ ποῖα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν ἀπαντήσεται λῆξις ἡμῖν, καὶ ἐν τίσι τὰ ἡμέτερα ἔσται τότε. Καὶ τοῦ συλλόγου τούτου οὐχ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ προφηταὶ καὶ ἀπόστολοι κοινωνοῦσι· καὶ τὸ δὴ μείζον πάντων, αὐτὸς ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης μέσος ἡμῶν ἔστηκεν Ἰησοῦς. Αὐτὸς γὰρ φησὶν, *Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συναγγεμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ὄνομά μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν*. Εἰ δὲ ὅπου δύο ἢ τρεῖς εἰσὶ συναγγεμένοι, ἐν μέσῳ αὐτῶν ἔστι, πολλῷ μᾶλλον ὅπου τοσοῦτοι μὲν ἄνδρες, τοσαῦται δὲ γυναῖκες, τοσοῦτοι δὲ πατέρες, καὶ ἀπόστολοι καὶ προφῆται ἐν μέσῳ πάρεστι.

Διὸ καὶ ἡμεῖς μετὰ πλείονος προθυμίας φθεγγόμεθα τῆς ἐκεῖθεν ἀπολαύοντες βροπῆς, καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ὑμῖν ἀποδιδόμεν^α. Ὑπεσχόμεθα γὰρ εἶρεῖν περὶ τοῦ ξύλου πρότερον, εἰ ἐξ ἐκεῖνου γέγονεν ἡ γνώσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ τῷ Ἀδὰμ, ἢ καὶ πρὸ τῆς βρώσεως εἶχε τὴν διάγνωσιν ταύτην. Θαρβύδοντες οὖν ἂν εἰποιμεν νῦν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς βρώσεως ταύτην εἶχε τὴν διάγνωσιν. Εἰ γὰρ μὴ ἦδει τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρὸν, καὶ αὐτῶν τῶν ἀλόγων ἀλογώτερος ἦν, καὶ τῶν δούλων ὁ δεσπότης ἀνοητότερος. Πῶς γὰρ οὐκ ἄποπον, αἴγας μὲν καὶ πρόβατα εἰδέναι ποῖα μὲν αὐτοῖς βοτάνη χρήσιμος, ποῖα δὲ ὀλεθρία, καὶ μὴ πᾶσιν αὐτὰ ἐπιέναι τοῖς φαινόμενοις, ἀλλ' ἔχειν τὴν διάγνωσιν, καὶ εἰδέναι σαφῶς, τί μὲν αὐτοῖς ἐπιβλαπὲς, τί δὲ ὠφέλιμον· τὸν δὲ ἄνθρωπον τοσαύτης ἀποστρεφῆσαι τῆς ἀσφαλείας; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο εἶχον, οὐδενὸς ἄξιός ἦν, ἀλλὰ καὶ εὐτελέστερος πάντων

^α Reg. ὑμῖν ἀποδώσωμεν.

ὑπῆρχε. Πολλῷ γὰρ αἰρετώτερον ἦν αὐτῷ ἐν σκότῳ διάγειν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκεκῶσθαι, καὶ τοῦ φωτὸς ἀπεστερηθῆσαι, ἢ μὴ εἰδέναι τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρὸν. Ἐὰν γὰρ τοῦτο ἀνέλης τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας, πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀνεῖλες, καὶ πολλῆς συγχύσεως τὰ πάντα ἐπέπλησας. Τοῦτο [672] γὰρ ἔστιν, ὅτι τῶν ἀλόγων διαφέρομεν, καὶ ὅτι τῶν θηρίων ἀμείνους ἔσμεν, τῷ κακίῳ καὶ ἀρετῇ εἰδέναι, καὶ τῷ ἐπιγινώσκειν τὸ πονηρὸν, καὶ τὸ καλὸν μὴ ἀγνοεῖν. Εἰ δὲ ἡμεῖς τοῦτο ἴσμεν νῦν, οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ Σκύθαι καὶ βάρβαροι, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος τότε ἐκεῖνος πρὸ τῆς ἀμαρτίας τοῦτο ἐγνώκει· καὶ οὐκ ἂν ὁ τοσαύταις τιμηθεὶς τιμαῖς, οἷον τῷ κατ' εἰκόνα, τῷ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ταῖς λοιπαῖς εὐλογίαις, τοῦ κεφαλαίου τῶν ἀγαθῶν ἐρημος ἔμεινε. Τὸ γὰρ καλὸν καὶ πονηρὸν ἐκεῖνοι μόνον ἀγνοοῦσιν, ὅσοι τῶν κατὰ φύσιν εἰσὶν ἀπεστερημένοι φρενῶν· ὁ δὲ Ἀδὰμ σοφίας πολλῆς ἐπέπληρωτο, καὶ διαγνωστικῆς ἐκατέρων τούτων ἦν. Καὶ ὅτι σοφίας ἐπέπληρωτο πνευματικῆς, ἀκουσὸν αὐτῆς τὴν ἀπόδειξιν. *Ἦγαγε, φησὶ, πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς τὰ θηρία, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτὰ· καὶ εἰ τί ἐκάλεσεν αὐτὰ Ἀδὰμ, τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῖς*. Ἐνόησον τοίνυν πόσης ἐπέπληστο σοφίας, τοσοῦτοις γένεσιν, οὕτω ποικίλοις, καὶ παντοδαποῖς, τοῖς τῶν κτηνῶν, τοῖς τῶν ἐρπετῶν, τοῖς τῶν πτηνῶν προσηγορίας ἐπιθεῖναι, καὶ πάσας κυρίας, δυνθεῖς. Οὕτω γὰρ ἀπεδέξατο τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων ὁ Θεός, ὡς μηκέτι κινήσαι τὰς προσηγορίας ἐκείνας, μηδὲ ἀμαρτόντος αὐτοῦ θελήσει ἀνελεῖν τὰς ἐπωνυμίας αὐτῶν. *Πᾶν γὰρ, φησὶν, ὃ ἐκάλεσεν αὐτὰ Ἀδὰμ, τοῦτο ὄνομα αὐτοῖς*.

β'. Οὗτος γοῦν ἠγνόει τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρὸν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον; Πάλιν ἠγαγε τὴν γυναῖκα πρὸς αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὴν εὐθέως ἐπέγνω τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν. Καὶ τί φησὶ; *Τοῦτο νῦν ὄστούν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ βραχέος ἦν ὁ Θεὸς παρκαγαῶν αὐτῷ τὰ ζῶα ἅπαντα, δεῖξαι βουλόμενος ὁ Ἀδὰμ, ὅτι τοῦτο τὸ ζῶον οὐχὶ ἐν ἐκείνων τῶν ζῶων ἔστιν, εἶπε· *Τοῦτο νῦν ὄστούν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*. Τινὲς δὲ, ὅτι οὐχὶ τοῦτο μόνον αἰνέτταται, φασὶν, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς δημιουργίας, καὶ ὅτι οὐκ ἔσται πάλιν τῇ γυναικὶ τοιοῦτος τῆς γενέσεως ὁ τρόπος, διὰ τοῦτο εἶπε· *Τοῦτο νῦν· ὅπερ οὖν καὶ ἕτερος ἐρμηνευτῆς ἀκριβέστερον ἐρμηνεύων εἶπε, Τοῦτο ἄπαξ*, ὡσαυτεῖ εἶπε, Νῦν μόνον γυνὴ γέγονεν ἐξ ἀνδρὸς μόνου· μετὰ δὲ ταῦτα οὐκέτι οὕτως ἔσται, ἀλλ' ἐξ ἀμφιτέρων· *Ὅστούν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*. Ἐξ ὀλοκλήρου γὰρ τοῦ φυράματος ὁ Θεός· λαβὼν κόμμα, οὕτω τὴν γυναῖκα ἐπλασεν, ἵνα κατὰ πάντα κοινωνῇ τῷ ἀνδρὶ. Αὕτη, φησὶ, κληθήσεται γυνὴ, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς ἐλήφθη. Ὅρξεν πῶς καὶ τὴν προσηγορίαν διὰ τοῦτο ἐπιτεθήσιν, ἵνα ἡ προσηγορία διδάσκη τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως, καὶ ἡ διδασκαλία τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας, καὶ ὁ τῆς δημιουργίας τρόπος ὑπέθεσις ἀγάπης ἢ διηγεκοῦς, καὶ σύνδεσμος

non in forum, sed in ecclesiam venimus, et in congressum nos datus non unius amici, sed tam multorum ac talium fratrum patrumque, qui fieri poterit, ut non omnem mœstítiam deponamus, non lætítia omni fruamur? Non enim propter multitudinem tantum melior est forensibus illis cœtibus hic concessus, sed propter ipsam colloquiorum conditionem. Nam illi quidem in foro cœsidentes, et in orbem inter se collecti, atque in circulis otiosi persæpe de rebus inutilibus sermones conserunt, et jejuna colloquutione instituta de his verba faciunt, quæ ad ipsos nihil attinent. Sic enim fere fit, ut majori studio res alienas inquiramus, et curiosius iadagemus. Jam vero lubricum esse ac periculi plenum talia verba funderè atque audire, et seduci, multasque ob ejusmodi conventus multoties excitatas esse in familiis tempestates, dicere nunc supersedeo: certe inutilem ac vanam esse atque sæcularem omnem ejusmodi confabulationem, neque facile spiritualem unquam sermonem in ejusmodi concessum admitti, negabit nemo. Illic autem non ita fit, sed contrarium plane: siquidem omnis inutilis sermo rejicitur, omnis vero doctrina spiritualis in medium profertur. Enimvero de anima nostra disserimus, deque bonis illis, quæ ad animam pertinent, deque repositis in cælo coronis, de virorum illustrium vita, deque Dei benignitate atque universi providentia, denique de aliis omnibus, quæ ad nos pertinent maxime, cujus rei gratia nati simus, et quæ tandem mors et conditio nostrum ex hac vita discessum exceptura sit, quoque in statu res nostræ tam temporis sint futuræ. Atque hujus concionis participes non solum nos sumus, sed et prophætæ et apostoli, quodque natus est omnibus, ipse Dominus omnium stat medius inter nos Jesus. Ipse quippe dicit: *Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, illic sum in medio eorum* (Matth. 18. 20). Quod si ubi duo tresve congregati sunt, in medio est ipsorum, multo magis ubi tot viri, tot mulieres, tam multi etiam patres, et apostoli ac prophætæ in medio versantur.

Adamus an scientiam boni et mali habuerit. Quinam ignorent bonum et malum. — Quapropter et nos majori cum fiducia verba facimus, eo freti subsidio, et fidem vobis datam solvimus¹. Dicturos enim nos polliciti sumus, primum de ligno, an ex eo cognitionem boni ac mali sit: deus Adamus, an vero antequam ederet, hujusmodi notitia præditus esset. Audacter igitur nunc dicamus, etiam antequam comederet, hac eum cognitione præditum fuisse: nisi enim quid bonum malumve foret, novisset, ipsis rationis expertibus animantibus immanior, et dominus servis stultior exstitisset. Annon enim absurdam videtur, ut capræ quidem et oves noverint, quænam herba sibi sit utilis, quæve perniciosa, neque ad omnes quæ occurrunt, adhærescant, sed discernere possint ac nosse, quid ipsis noxium sit, et quid commodum; homo vero tanta cautione fraudetur? Nisi enim hoc haberet, nullius esset pretii, sed omnium abjectissimus appa-

¹ Neg., vobis solvemus.

reret. Multo enim satius ipsi foret in tenebris versari, oculisque captum esse, ac lucis aspectu privatum, quam ut quid bonum sit, quidve malum, ignoraret. Tolle hanc e vita nostra facultatem, jam ipsam omnem vitam nostram sustuleris, et omnium rerum perturbationem inveroeris. Hoc enim illud est, quo a brutis animantibus differimus, et quo feris præstamus, quod vitium virtutemque noverimus, et quod agnoscamus quid malum sit, neque quid sit bonum ignoremus. Quod si nos id nunc scimus, neque nos tantum, sed etiam Scythæ ac barbari, multo magis tum temporis homo ille ante peccatum id noverat: neque cum tantis honoribus cunctulatus esset, utpote quod ad imaginem et similitudinem Dei formatus esset, aliisque beneficiis ornatus, eo quod caput honorum est, orbatus esset relictus. Nam quid bonum sit et malum, illi solum ignorant, qui naturali rationis judicio sunt privati: Adamus autem multa sapientia repletus erat, et hujus utriusque discernendi facultate pollebat. Atque ut intelligas eum spirituali repletum fuisse sapientia, demonstrationem ejus rei audi. *Adduxit ad eum Deus, inquit, bestias, ut videret quid vocaret eas; et si quid eas vocavit Adam, hoc est nomen ipsi* (Gen. 2. 19). Considera ergo, quanta sapientia cumulatus esset, qui tam multis generibus, tam variis et cujusvis speciei, junctorum, reptilium, et volucrum nomina, eaque propria, imponere potuerit. Sic enim hanc nominum impositionem approbavit Deus, ut non amplius illas appellationes mutarit, neque cum ille peccasset, voluerit eas e medio tollere: *Omne enim, inquit, quod vocavit ea Adam, hoc est nomen ipsi*.

2. An igitur iste, quid bonum esset, quidve malum ignorabat? Cui vero id probabile videatur? Rursus mulierem ad ipsum adduxit, et ea visa confestim naturæ consortem agnovit. Et quid ait? *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea* (Ibid. v. 23). Cum enim paulo ante Deus ad eum cuncta animalia adduxisset, ostendere volens Adam non aliquod ex cæteris esse hoc animal, dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea*. Nonnulli vero dicunt, non id solum eum innuere, sed etiam creationis modum, neque fore ut rursus mulier ea ratione nascatur, propterea dixisse, *Hoc nunc, quod utique alius interpretis accuratius interpretans dixit, Hoc semel* (a), quasi diceret, Nunc tantum mulier ex solo viro facta est, posthac autem non sic erit, sed ex utrisque: *Os ex ossibus meis, et caro de carne mea*. Nam assumpto ex tota massa fragmento uno, sic mulierem formavit, ut in omnibus viro communicet. *Hæc vocabitur mulier, inquit, quoniam de viro sumpta est*. Vides ut etiam appellationem idcirco imponat, ut appellatio communionem naturæ demonstret, et ipsius naturalis communionis demonstratio et creationis modus perpetui amoris occasio, et vinculum sit concordie?

(a) Juxta duos interpretes, nempe Symmachum et Theodotionem, voces Hebraicæ עַצְמוֹתַי וְבָשָׂר מִבְּשָׂרִי vertendæ sunt, *hoc semel*; ad litteram vero sic interpretantur, *hac vice, quod eodem recidit, si intelligas, hac vice solum, id est, semel*.

Deinde vero quid ait? *Propter hoc relinquet homo patrem suum, et matrem suam, et adhærebit uxori suæ* (Gen. 2. 24). Non simpliciter dixit, Uniatur, sed, *Adhærebit*, ut summam conjunctionem significaret: *Et erunt duo in carnem unam*. Ergone qui tam multa noverat, dic, quæso, quid esset bonum, quid malum, ignorabat? Et cui videatur id rationi consentaneum? Si enim nesciebat quid bonum esset, et quid malum, antequam de ligno comederet, sed post manducationem id didicit, peccatum illi sapientie magister factum est, et serpens non jam seductor, sed utilium rerum consiliarius est constitutus, eumque hominem ex bellua reddidit. Absit hoc: non enim ita se res habet, non est ita. Nam si nesciebat quid bonum esset, quid malum, quomodo mandatum accepit? Nemo quippe legem fert ei, qui nesciat malum quid esse transgressionem: atqui Deus et tulit, et transgressorem punivit, qui utique neutrum horum fecisset, nisi e principio facultatem dignoscendi virtutem ac vitium ei tribuisset. Vides ut nobis omni ex parte liqueat, eam non solum postquam comedit, novisse quid bonum esset, quid malum, sed et antea illud scivisse.

Epilogus sermonis. — Hæc igitur omnia retineamus, dilectissimi, ac domum reversi duplicem mensam apponamus, unam ciborum, alteram sacræ lectionis: et vir quidem ea quæ dicta sunt repetat, uxor autem ediscat, audiant liberi, neque famuli ea lectione fraudeantur. Domum tuam effice ecclesiam: siquidem et liberorum et famulorum salutis est tibi ratio reddenda: et sicut a nobis exigentur rationes pro vobis, sic ab unoquoque vestrum pro famulo, pro uxore, ac pro filio ratio repositur. Itaque post huiusmodi narrationes suavissima nos excipient insomnia, omnisque visionis expertia: qualia namque solet anima interdum meditari, talia et in somnis imaginatur et efflagit. Quod si quæ singulis diebus dicuntur, memori mente servemus, magno labore opus non erit: consequens quippe sermo dilucidior vobis erit, et facilior fiet et proclivior noster ad docendum conatus. Ut igitur aliqua inde utilitas et ad nos et ad vos dimanet: ad nos quidem, eo quod doceamus, ad vos autem, quod audiat: post mensam corporalem spiritualis etiam mensa vobis instruat. Illa enim vobis et ad securitatem et ad ornatum usui erunt, et huiusce vitæ negotia ad vestram utilitatem dirigit Deus, omniaque vobis prona et proclivia reddentur. *Quærite enim*, inquit, *primum regnum cælorum, et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. 6. 33). Hoc igitur quæramus, dilectissimi, ut et istius et illius futuræ vitæ bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria Patri et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO VII (a).

Quare lignum scientiæ boni et mali vocatur lignum illud: et quid sit, Hodie mecum eris in paradiso (Gen. 2. 9. Luc. 23. 43).

1. Hesterno die caritatem vestram multis hortatus

(a) In Codice Reg. 2542 hic sermo prætermittitur, nec in serie aliorum ponitur.

sum, ut eorum, quæ dicta fuerant, recordaremini, ac duplicem vesperi mensam apponeretis, unam ciborum, et alteram ei sermonum adjungeretis. Quid igitur? num hoc fecistis, duplicemque mensam apposuitis? Scio vos id fecisse, neque tantum illius, sed hujus etiam fuisse participes. Neque enim cum deteriori tantum studium adhibuissetis, multo potius contemnere debuistis. Nam hæc illa melior est: illam enim manus instruxerunt coquorum, hæc lingue prophetarum pararunt: in illa terræ fetus insant, in ista Spiritus fructus: illius mensæ cibi properant ad corruptionem, hujus dapes ad incorruptionem: illa præsentem vitam tuetur, ista nos ad futuram deducit. Hanc itaque vos instruxisse cum illa probe scio, non ex pedissequo vestro, nec ex famulo sciscitatus, sed ex nuntio his omnibus fideliori. Ex quonam tandem? Ex plausu nimirum, quo ea quæ dicta fuerant, et ex laude, qua doctrinam vobis traditam commendastis. Cum enim heri dixissem, quisque vestrum domum suam ecclesiam efficiat (a), magna voce acclamastis, ac voluptatis, qua vos illa verba perfuderat, significationem dedistis. Porro is qui cum voluptate quæ dicuntur audit, is se ad opera exhibenda paratum ostendit. Propterea pronptius hodie me ad docendum accinxit.

Quanta sit obligatio verbum divinum in opus redigere.

— Verum erigite nunc quoque mentes vestras: neque enim solum loquentem erecta mente oportet esse, verum etiam auditores attentos esse, eosque amplius quam oratorem. Nam nos quidem id unum studemus, et dominicam pecuniam collocemus: vos vero majorem laborem adhibetis, ut eam exceptam cum multa cautione servetis. Postquam igitur audieritis, æras otulis et vectes obdite, ac terribiles cogitationes undique animæ tamquam custodes quosdam apponite. Siquidem impediens est fur, et perpetuo vigilat, ac frequenter impetum facit: et quamvis sæpe aberrat, sæpe aggreditur. Adstent igitur custodes terribiles, et si diabolus viderint adventantem, et eorum quæ deposita sunt aliquid abripere parantem, magno cum clamore illum abigant: si sæculares sollicitudines invaserint, eas repellant: si oblivio ex naturæ infirmitate negotium facessat, exercitatione memoriam excitent. Neque enim mediocre periculum imminet, si pecunias dominicas perdideritis. Nam si illi qui acceptas pecunias disperserint, sæpe morte mulctantur: qui multo pretiosiora istis eloquia divina receperint, easque perdiderint, quo tandem supplicio non plecentur? Nam qui pecunias istas acceperint, reddendæ rationi sunt tantum obnoxii, quomodo eas custodierint, nec quid ultra requiritur. Quam multa enim receperint, tam multa illos plane reponere necesse est, neque quidquam amplius ab illis repositur: acceptis autem divinis eloquiis, non modo illorum custodias reddenda est ratio, sed multæ etiam negotiationis. Non enim ea solum reddere jubemur, quæ recepimus, sed et Domino duplicata offerre. Quamquam si ea custodire tantum jussum nobis

(a) Hoc dixit paulo ante finem præcedentis homiliæ.

ὁμονοίας; Εἶτα τί φησίν; Ἀντί τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἐνωθήσεται, ἀλλὰ, Κολληθήσεται, τὴν ἀκριβῆ συνάφειαν [675] δηλῶν. Καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ὁ τοσαῦτα οὐκ εἰδώς, εἰπέ μοι, οὐκ ἤδει τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρόν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον; Εἰ γὰρ μὴ ἤδει τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρόν πρὸ τοῦ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἀλλὰ μετὰ τὴν βρώσιν ἐμαυθῆν, ἡ ἁμαρτία γέγονεν αὐτῷ σοφίας διδάσκαλος, καὶ ὁ θρῖς οὐκέτι ἀπατεῖν, ἀλλὰ σύμβουλος τῶν συμφερόντων κατέστη, ἐκ θηρίου ποιήσας αὐτὸν ἄνθρωπον. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο· οὐκ ἔστι ταῦτα οὕτως, οὐκ ἔστιν. Εἰ γὰρ μὴ ἤδει τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρόν, πῶς καὶ τὴν ἐντολὴν ἐλάμβανεν; Οὐδεὶς γὰρ δίδωσι νόμον τῷ μὴ εἰδῶτι, ὅτι κακὸν ἢ παράβασις· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ἔδωκε, καὶ παραδάντα ἐκόλασεν, οὐκ ἂν ἀμφοτέρω ταῦτα ποιήσας, εἰ μὴ γνωστοῖον αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἀρετῆς καὶ καλίας. Ὅρξ πῶς πάντοθεν ἡμῖν ἀποδέδεικται, ὅτι οὐ μετὰ τὴν βρώσιν τοῦ ξύλου τὸ καλὸν ἤδει καὶ τὸ πονηρόν, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου ἠπίστατο;

Ταῦτα οὖν ἅπαντα, ἀγαπητοί, διακρατῶμεν, καὶ οἵκαδε ἀναχωρήσαντες διελθὼν παραθῶμεν τὴν τράπεζαν, τὴν τῶν σιτίων, καὶ τὴν τῆς ἀκροάσεως, καὶ λεγέτω μὲν ἀνὴρ τὰ εἰρημένα, μανθανέτω δὲ γυνή, ἀκούετω δὲ καὶ παιδία. μὴ ἀποστρεφείσθεσαν εἰς μὴδὲ οἰκείται τῆς ἀκροάσεως ταύτης. Ἐκκλησίαν ποιήσουσιν τὴν οἰκίαν· καὶ γὰρ καὶ ὑπεύθυνος εἰ καὶ τῆς τῶν παιδίων καὶ τῆς τῶν οἰκέτων σιωτηρίας· καὶ καθάπερ ἡμεῖς ὑπὲρ ὑμῶν ἀπαιτούμεθα λόγον, οὕτω καὶ ἕκαστος ὑμῶν καὶ ὑπὲρ οἰκέτου, καὶ ὑπὲρ γυναικός, καὶ ὑπὲρ παιδός ἀπαιτεῖται εὐθύνας. Ἀπὸ γούν τῶν τοιούτων διηγημάτων ἤδιστα διαδέχεται ἡμᾶς τὰ ὄνειρατα, καὶ φαντασίαις ἀπηλλαγμένα ἀπάτης· οἷα γὰρ μεθ' ἡμέραν ἡ ψυχὴ μελετῶν εἴθε, τοιαῦτα καὶ καθ' ὑπνοῦς φαντάζεται. Καὶ ἐν τῷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν φυλάττωμεν λεγόμενα, οὐ πολλοῦ δεθησόμεθα πόνου· καὶ γὰρ σαφέστερος ὁ μετὰ ταῦτα λόγος ὑμῖν ἔσται, καὶ ἡμῖν προθυμότερα ἡ διδασκαλία. Ἴν' οὖν γένηται τι πλεον καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν, ἡμῖν μὲν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ὑμῖν δὲ ἀπὸ τῆς ἀκροάσεως, μετὰ τῆς σωματικῆς τραπέζης καὶ ἡ τράπεζα ὑμῖν παρατιθέσθω ἡ πνευματικῆ. Καὶ γὰρ ἀσφάλεια καὶ λόγος ἐκεῖνα ὑμῖν γενήσεται, καὶ τὰ τῆς παρουσίας ζωῆς πρὸς τὸ συμφέρον ὁ Θεὸς κατεύθυνε, καὶ ῥῆστα ὑμῖν ἔσται πάντα καὶ εὐκολα. Ζητεῖτε γὰρ, φησὶ, πρῶτον τὴν βασίλειαν τῶν οὐρανῶν, καὶ πάντα ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν. Ζητῶμεν οὖν ταύτην, ἀγαπητοί, ἵνα καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλαθροπιά τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[674] ΛΟΓΟΣ Ζ΄.

Διὰ τί ξύλον γνωστόν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται τὸ ξύλον, καὶ τί ποτέ ἐστι, Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ.

α'. Πολλὰ παρεκάλεσα χθὲς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην μνησθῆναι τῶν εἰρημένων, καὶ διελθὼν ἐν ἐσπέρῃ παραθε-

ναι τὴν τράπεζαν, τὴν τῶν βρωμάτων, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν λόγων προστιθέντας ἐστίασιν. Τί οὖν; ἐποιήσατε τοῦτο, καὶ παρεθήκατε διελθὼν τὴν τράπεζαν; Οὐδα μὲν ἐποιήσατε, καὶ οὐκ ἐκείνης μόνον, ἀλλὰ καὶ ταύτης μετέσχετε. Οὐ γὰρ δὴ περὶ τὴν ἐλάττω σπουδάσαντες, τῆς βελτίονος ἐμέλλετε ἀμελεῖν. Καὶ γὰρ βελτίων ἐκείνης αὕτη. Τὴν μὲν γὰρ μαγεῖραν συνέθηκον χεῖρες, ταύτην δὲ προφητῶν παρεσκεύασαν γλῶσσαι· καὶ ἡ μὲν τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἔχει βλαστήματα, ἡ δὲ τὸν καρπὸν τὸν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος· καὶ ταύτης μὲν τῆς τραπέζης πρὸς φθορὰν ἐπιέγεται τὰ σιτία, τὰ δὲ ἐκείνης πρὸς ἀφθαρσίαν· καὶ αὕτη μὲν τὴν παρούσαν ἡμῶν συγκρατεῖ ζωὴν, ἐκείνη δὲ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡμᾶς ὀδηγεῖ. Ὅτι μὲν οὖν παρεθήκατε μετ' ἐκείνης καὶ ταύτην, οἶδα, οὐκ ἀκόλουθον ὑμῶν ἐρωτήσας, οὐκ οἰκέτην, ἀλλὰ τὸν τούτων σαφέστερον ἄγγελον. Τίνα δὴ τούτων; Τὸν κρότον τῶν εἰρημένων, τὸν ἔπαινον τὸν ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπον χθὲς, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν ποιήστω τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐκκλησίαν, μέγα ἀνακεκράγατε, δηλοῦντες τὴν ἡδονὴν τὴν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις. Ὁ δὲ μεθ' ἡδονῆς ἀκούων τῶν λεγομένων, οὗτος καὶ πρὸς τὴν τῶν ἔργων ἐπιδειξὶν παρεσκεύασται. Διὰ ταῦτα καὶ τήμερον προθυμότερον ἀπαδυσάμεν πρὸς τὴν διδασκαλίαν.

Ἀλλὰ διεγέρθητε καὶ νῦν. Οὐδὲ γὰρ τὸν λέγοντα διεγερμένον εἶναι χρὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκούοντας ἐναγωνίους εἶναι χρὴ, καὶ τοὺς ἀκούοντας μᾶλλον, ἢ τὸν λέγοντα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ μίαν ἔχομεν σπουδὴν, καταβαλεῖν τὰ δεσποτικά χρήματα· ὑμῖν δὲ πλείων ὁ πόνος, ὥστε καὶ ὑποδέχασθαι αὐτὰ, καὶ μετὰ πολλῆς τηρῆσαι τῆς ἀσφαλείας. Ἐπίθετε τίνιν μετὰ τὴν ἀκρόασιν τὰ κλειθρα ταῖς θύραις, τοὺς μοχλοῦς· καὶ λογισμοὺς τοὺς φοβεροὺς, καθάπερ τινὰς φύλακας, πανταχόθεν περιστήσατε τῇ ψυχῇ. Καὶ γὰρ ἀναλαχυντός ὁ κλέπτης ἐστὶ, καὶ διαπαντός ἀγρυπνεῖ, καὶ συνεχῶς ἐπιτίθεται, κἂν πολλάκις ἀποτύχη, πολλάκις ἐπιχειρεῖ. Ἔστωσαν τοίνυν φοβεροὶ οἱ φύλακες· κἂν ἴδωσι τὸν διάβολον ἐλθόντα καὶ βουλόμενον ἀρπάσαι τι τῶν καταβληθέντων, μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἀπελαυνέτωσαν τῆς κραυγῆς· κἂν φροντίδες βιωτικαὶ ἐπίωσι, κωλυέτωσαν· κἂν λήθῃ παρὰ τῆς φύσεως διανοχλῆ, τῇ μελέτῃ τὴν μνήμην διεγερέτωσαν. Οὐ γὰρ ἐστὶ μικρὸς ὁ κίνδυνος, ἀπολέσαι χρήματα δεσποτικά. Εἰ γὰρ οἱ ταῦτα τὰ [675] χρήματα ὑποδεχόμενοι, ἐπειδὴν διασκορπίσωσι τὰ πιστευθέντα, θανάτῳ κολάζονται· πολλάκις· οἱ τὰ πολλῶν τιμώτερα τούτων ὑποδεχόμενοι λόγισ, εἶτα ἀπολέσαντες, ποῖαν οὐκ ὑποστήσονται τιμωρίαν; Ἐπὶ μὲν τούτων τῶν χρημάτων φυλακῆς εἰσὶν ὑπεύθυνοι μόνον οἱ δεχόμενοι, ἐτέρου δὲ οὐδενός. Ὅσα γὰρ ὑπεδέξαντο, τοσαῦτα αὐτοὺς καταεῖναι πάσα ἀνάγκη, καὶ πλεον οὐδὲς οὐδὲν ἀπατεῖται παρ' αὐτῶν· ἐπὶ δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων οὐχὶ φυλακῆς ἔσμεν ὑπεύθυνοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐργασίας πολλῆς. Οὐδὲ γὰρ ἄπερ ἐδεξάμεθα μόνον ἀποδοῦναι κελεύμεθα, ἀλλὰ καὶ διὰ ταῦτα τῷ Θεσπότη προσενεγκεῖν. Καίτοι εἰ καὶ φέρεται προέκειτο μόνον, πολλῆς ἀγωνίας καὶ σπουδῆς;

α Reg. 2313 φυλάζει προσήκει μόνον.

ἔδειτο τὸ πρᾶγμα· ὅταν δὲ καὶ πλεονάσαι αὐτὰ προστάτῃ ἡμῖν ὁ Δεσπότης, ἐννόησον ὅσου πόνου καὶ φροντίδος ἡμῖν δεῖ τοῖς πιστευθεῖσι. Διὰ τοῦτο πιστευθεῖς τις πέντε τάλαντα, οὐχ ὅσα ἐνεπιστεύθη προσένεγκεν, ἀλλὰ καὶ ἕτερα τοσαῦτα. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ τῆς τοῦ δεσπότητος φιλανθρωπίας ἦν· ἔδει δὲ καὶ τὴν οἰκίτην τὴν ἑαυτοῦ σπουδὴν ἐπιδείξασθαι. Ὁμοίως καὶ ὁ τὰ δύο τάλαντα πιστευθεὶς εἰργάσατο ἄλλα δύο, καὶ τούτου ἕνεκα ἠξιώθη τῆς αὐτῆς τιμῆς παρὰ τοῦ ἰδίου δεσπότητος. Ἄλλος δὲ τις πάλιν ἐν τάλαντον πιστευθεὶς καὶ προσενεγκὼν αὐτὸ ὅπερ ἐπιστεύθη, οὐ μειώσας, οὐκ ἐλαττώσας τὴν παρακαταθήκην, οὐκ ἐξ ἡμισείας ἀποδοῦς, ἐπειδὴ μὴ τὴν πραγματεῖαν ἀπεδείξατο, μηδὲ διπλοῦν προσένεγκε τὸ πιστευθὲν, τὴν ἐσχάτην ἔδωκε δίκην· καὶ μάλᾳ εἰκότως. Εἴ γὰρ ἐβουλόμην, φησὶν, αὐτὰ φυλάττεσθαι μόνον, καὶ ἄλλην μὴ γενέσθαι ἐμπορίαν ἐν αὐτοῖς, οὐκ ἂν αὐτὰ ταῖς τῶν δούλων ἔδωκα χερσί. Σὺ δὲ μοι θέα τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ δεσπότητος. Προσένεγκεν ὁ τὰ πέντε τάλαντα πιστευθεὶς ἄλλα πέντε, καὶ ὁ τὰ δύο, ἄλλα τοσαῦτα· καὶ τῶν αὐτῶν ἑκάτερος ἀπῆλυσεν ἀμοιβῶν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι εἶπεν· *Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἤς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω*· οὕτω καὶ τῷ τὰ δύο προσενεγκόντι φησὶν, *Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἤς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω*. Ἡ πρόσδοδος οὐχ ἡ αὐτῆ, καὶ ὁ μισθὸς ὁ αὐτός· οὕτω καὶ τοῦτον τῆς αὐτῆς ἠξίωσε τιμῆς. Τί δήποτε; Ὅτι οὐ τῇ ποσότητι τῶν προσενεχθέντων, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῶν ἐργαζομένων προσείχεν ὁ Θεός. Ἐκείνων μὲν γὰρ ἕκαστος τὰ κατὰ δύναιμι ἐπέδειξατο· τὸν πλεονασμὸν δὲ τῶν προσενεχθέντων καὶ τὴν ἐλάττωσιν οὐχ ἡ βλάβη ἐκείνου, οὐδὲ ἡ σπουδὴ τοῦτου, ἀλλ' ἡ διαφορὰ τῆς παρακαταθήκης ἐποίησεν. Ἐκεῖνος πέντε ἔλαβε, καὶ πέντε ἄλλα προσένεγκεν· οὗτος δύο ἔλαβε, καὶ δύο προσένεγκε, καὶ κατ' οὐδὲν ἠλάττωται ἐν τῷ τῆς σπουδῆς λόγῳ. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος διπλᾶ, κακείνος διπλᾶ τὰ πιστευθέντα εἰργάσατο· ὁ δὲ ἐν λαθῶν ἀπλοῦν προσένεγκε· διὸ καὶ ἐκολάζετο.

β'. Ἦκούσατε τοίνυν πόση τιμωρία κείται τοῖς μὴ πραγματευομένοις περὶ τὰ χρήματα τὰ δεσποτικά; Οὐκοῦν καὶ φυλάξωμεν, καὶ πραγματυσώμεθα. [676] καὶ πολλὴν ἐπιδειξώμεθα περὶ αὐτὰ τὴν ἐμπορίαν. Μὴ λεγέτω τις· Ἰδιώτης εἰμί, μαθητῆς εἰμι, λόγον οὐκ ἔχω διδασκαλίας, ἀμαθὴς ὢν καὶ οὐδενὸς ἄξιος. Κἂν γὰρ ἰδιώτης ἦς, κἂν ἀμαθὴς, κἂν ἐν τάλαντον πιστευθῆς, ἐργάζου τὸ ἐγγχειρισθὲν, καὶ τὸν αὐτὸν τῷ διδάσκοντι λήψῃ μισθόν. Ἄλλ' ὅτι μὲν φυλάττετε τὰ εἰρημένα, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας κατέχετε, πάνυ πεπίστευκα· ἔνα δὲ μὴ εἰς τοῦτο τὸν λόγον ἅπαντα ἀναλώσωμεν, φέρε καὶ τὰ ἐξῆς τῶν χόδς ἡμῖν λεχθέντων προσθῶμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, τοῦτον τῆς φυλακῆς ὑμῖν ἀποδιδόντες τὸν μισθόν. Ὁ γὰρ τὰ πρότερα πιστευθεὶς καὶ τηρήσας, ἄξιός ἂν εἴη καὶ ἕτερα πάλιν λαβεῖν. Τί οὖν ἦν τὸ διήγημα τὸ χόδς ἡμῖν προσεθῆν; Περὶ τοῦ ξύλου ὁ λόγος ἦν, καὶ ἐδείξαμεν ὅτι ἦδει ὁ ἄνθρωπος τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν, πρὶν ἢ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ πολλῆς σοφίας ἐπεπλήρωτο, ἀφ' ὧν ἐπέθηκε τὰ θνόματα τοῖς θηρίοις, ἀφ' ὧν ἐπέγνω τὴν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ, ἀφ' ὧν εἶπε· *Τοῦτο γάρ ἐστὶν ἐκ τῶν*

*ὀστέων μου· ἀφ' ὧν περὶ τοῦ γάμου διελέχθη καὶ περὶ παιδοποιίας, καὶ συζυγίας καὶ πατρὸς καὶ μητρὸς, ἀφ' ὧν ἐντολὴν ἔλαβεν. Οὐδὲ γὰρ ἐντολὴν δίδασι τις καὶ νόμον τοῦ πρακτέου καὶ τοῦ μὴ πρακτέου τῷ τὸ καλὸν καὶ πονηρὸν ἀγνοοῦντι. Σήμερον ἀναγκαῖον εἶπεν, τίνος ἕνεκεν, εἰ μὴ παρὰ τοῦ ξύλου τὴν γνῶσιν ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε, γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ τὸ ξύλον εἶρηται· οὐ γὰρ μικρὸν τὸ μαθεῖν, διὰ τί ταύτην τὴν προσηγορίαν ἔχει καὶ ξύλον. Καὶ γὰρ ὁ διάβολος εἶπεν· *Ἡ ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπὸ τοῦ ξύλου, διαποικηθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν.* Πῶς οὖν σὺ λέγεις, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐνέθηκε γνῶσιν καλοῦ καὶ πονηροῦ; Τίς γὰρ, εἶπέ μοι, ἐνέθηκεν; Ἄρα ὁ διάβολος; Ναί, φησὶν, εἰπὼν· *Ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν.* Εἶτα τοῦ ἐχθροῦ μοι φέρετε τὴν μαρτυρίαν καὶ τοῦ ἐπιθούλου; Καίτοι οὗτος εἶπεν, ὅτι Καὶ θεοὶ ἔσεσθε· ἄρα οὖν καὶ θεοὶ ἐγένοντο; Ὡσπερ οὖν οὐκ ἐγένοντο θεοί, οὕτως οὔτε γνῶσιν καλοῦ καὶ πονηροῦ τότε ἔλαβον. Ψευστῆς γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος, καὶ οὐδὲν ἀληθὲς φθέγγεται. Ἐν γὰρ τῇ ἀληθείᾳ, φησὶν, οὐχ ἔσθηκε.*

Μὴ δὲ τοῦ ἐχθροῦ παραγάγωμεν τὴν μαρτυρίαν, ἀλλ' ἰδῶμεν ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, τίνος ἕνεκεν, γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται τὸ ξύλον. Καὶ πρότερον, εἰ δοκεῖ, τί ποτέ ἐστι καλὸν καὶ πονηρὸν ἐπισκεψώμεθα. Τί οὖν ἐστὶ καλόν; Ἡ ὑπακοή. Τί δὲ πονηρὸν; Ἡ παρακοή. Καὶ τέως ἡμῖν, ἵνα μὴ πλανώμεθα περὶ τὴν φύσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, ἀπὸ τῶν Γραφῶν ταῦτα διακριθούσθω. Ὅτι γὰρ τοῦτό ἐστι τὸ καλὸν καὶ πονηρὸν, ἄκουσον τί φησὶν ὁ προφήτης· *Τὶ καλόν, καὶ τί Κίριος ὁ Θεός ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ; Εἰπέ τί καλόν.* Ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεόν σου. Ὁρᾷς ὅτι ἡ ὑπακοή καλόν; ἐκ γὰρ τῆς ἀγάπης ἡ ὑπακοή. Καὶ πάλιν· [677] *Δύο πονηρὰ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ λαός μου οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνησονται ὕδωρ συνέχειν.* Ὁρᾷς ὅτι πονηρὸν ἡ παρακοή καὶ ἡ ἐγκατάλειψις; Τέως οὖν τοῦτο τηρῶμεν, ὅτι καλὸν ἡ ὑπακοή, καὶ πονηρὸν ἡ παρακοή, καὶ οὕτως εἰσώμεθα κἀκεῖνον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται τὸ ξύλον, ἐπειδὴ ἡ ἐντολή, ἡ γυμνάσουσα τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν παρακοὴν, περὶ τὸ ξύλον ἐγένετο. Ἦδει μὲν γὰρ καὶ πρὸ τούτου ὁ Ἀδᾶμ, ὅτι καλὸν μὲν ἡ ὑπακοή, πονηρὸν δὲ ἡ παρακοή· ἔμαθε δὲ ὕστερον σαφέστερον δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας. Ὡσπερ γὰρ καὶ ὁ Κάιν ἦδει μὲν ὅτι κακὸν ἡ ἀδελφοκτονία καὶ πρὶν ἢ σφάζει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· ὅτι γὰρ ἦδει πονηρὸν ἔν τῷ πρᾶγμα, ἀκουσόν τί φησι· *Δεῖρο, ἐξέλωμεν εἰς τὸ πεδίον.* Καίτοι τίνος ἕνεκεν ἔλκεις εἰς τὸ πεδίον ἀπὸ τῶν πατρικῶν ἀποσπάσας ἄγκλων τὸν ἀδελφόν; τί δὲ καθιστᾷς ἐν ἐρημίᾳ; τί δὲ γυμνὸν ποιεῖς τῆς κηδεμονίας; τί πόρρω τῆς πατρικῆς ἀπάγεις ὕψους; τί διακρύπτεις τὴν τολμάν, εἰ μὴ δέδοικας τὴν ἀμαρτίαν; τί δὲ καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι τὸ φόνον, πάλιν ἐρωτώμενος δυσχεραίνεις καὶ ψεύδῃ; Τοῦ

esset, multa sollicitudine ac studio res indigeret: cum vero ut etiam multiplicentur, nobis Dominus imperarit, cogita quantum laboris et curæ sit a nobis, quibus ea commissa sunt, conferendum. Ideo quidam, cui commissa fuerant talenta quinque (*Matth. 25. 14. sqq.*), non totidem obtulit, sed duplicata. Nam illa quidem, benignitatis erant domini: sed oportuit etiam servum suam exhibere diligentiam. Similiter et is cui duo talenta credita fuerant, alia duo lucratus est, atque idcirco pari eum dominus honore dignatus est. Alius vero rursus cui talentum unum creditum fuerat, et illud ipsum obtulerat, quod creditum erat, qui non imminuerat, non deterius reddiderat illud depositum, neque dimidiatum tantum reddiderat: quia quæstum non fecerat, neque duplicatum obtulerat, quod creditum fuerat, extremo supplicio punitus fuit; ac merito sane. Nam si ea custodiri tantum voluissem, inquit, nec aliud lucrum ex istis acquiri, non illa servorum manibus tradidissem. Tu vero domini benignitatem considera. Is cui talenta quinque commissa fuerant, obtulit alia quinque, et is cui duo, ætera tanta, et eadem uterque præmia retulit. Ut enim illi dixit: *Euge, serve bone ac fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam* (*Ibid. v. 21*): sic etiam illi qui duo obtulerat, inquit, *Euge, serve bone ac fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam* (*Ibid. v. 23*). Proventus haud idem est, et merces est eadem: sic et hunc eodem honore dignatus est. Quid ita? Quoniam non eorum quæ oblata sunt quantitatem, sed eorum virtutem, qui negotiati fuerant, attendebat Deus. Nam uterque pro virili quæ suarum partium erant præstitit: res autem oblatae non multiplicatae fuerant aut imminutæ vel ob illius ignaviam, vel ob diligentiam istius, sed pro depositi diversitate. Ille quinque accepit, et obtulit alia quinque; hic accepit duo, et obtulit duo, neque quod ad studium atinet, inferior exstitit. Siquidem et hic duplicia, et ille duplicia lucratus est credita: is vero qui unum acceperat, simplex illud obtulit; quam ob causam est etiam castigatus.

2. Audistis ergo quantum illos maneat supplicium, qui ex dominicis pecuniis negotiati non fuerint. Ergo et custodiamus, et negotiemur, et multum ex illis lucrum exhibeamus. Neque dicat aliquis: Idiota sum, discipulus sum, verbum doctrinæ non habeo, cum imperitus sim et nullius pretii. Tametsi enim idiota sis, licet discipulus, licet unum tibi talentum sit creditum, negotiare ex eo quod tibi commissum est, et eandem cum doctore mercedem accipies. Ac vos quidem ea quæ dicta sunt custodire et exacte memoria tenere omnino credo: sed ne in hoc totam orationem impendamus, age quæ sequuntur ea quæ dicta sunt a nobis heri apud caritatem vestram, adjungamus, et hanc vobis custodiæ mercedem persolvamus. Quod enim priora sibi credita conservavit, dignus est qui alia rursus accipiat. Quænam igitur heri proposita est a nobis narratio? De ligno sermo erat, et ostendimus hominem, antequam de ligno ederet, boni ac mali cognitionem habuisse, multa que repletum sapientia

fuisse, ex eo quod nomina bestiis imposuerit, quod uxorem suam agnovit, quod dixerit: *Hoc nunc os ex ossibus meis* (*Gen. 2. 23*); quod de nuptiis disseruerit, de præcreatione liberorum, de conjugali conjunctione et de patre ac matre; quod mandatum acceperit. Neque enim mandatum dat quinquam ac legem de rebus gerendis aut non gerendis ei, qui bonum ac malum ignoret. Hodie dicere operæ fuerit pretium, quam ob causam, si a ligno scientiam homo non accepit, lignum scientiæ boni ac mali fuerit appellatum (*Ibid. v. 9*): neque enim levis momenti fuerit didicisse, cur hæc appellatio ligno sit indita. Nam et diabolus dixit: *Qua die manducaveritis de eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (*Ibid. 3. 5*). Quomodo igitur, inquit, tu dicis scientiam non inseruisse boni ac mali? Quis vero, quæso, inseruit? num diabolus? Corte, inquit, cum dixerit, *Eritis sicut dii, scientes bonum et malum*. Tu tu igitur testimonium mihi hostis affers et insidiatoris? Atqui dixit hic quoque, *Eritis etiam dii*: num igitur dii sunt facti? Ut igitur dii facti non sunt, sic neque scientiam boni ac mali tum acceperunt. Mendax enim est ille, nihilque verum proloquitur: nam *In veritate, inquit, non stetit* (*Joan. 8. 44*).

Cur lignum scientiæ boni ac mali sic vocatum fuerit. — Ne igitur inimici testimonium producamus, sed ex ipsis rebus colligamus, qua de causa lignum scientiæ boni ac mali vocetur. Ac prius, si videtur, quid sit bonum ac malum consideremus. Quid ergo bonum est? Obedientia. Quid malum? Inobedientia. Ac tantisper a nobis hæc ex ipsis Scripturis exacte examinentur, ne forte, dum boni ac mali naturam inquiremus, aberremus. Hoc enim esse bonum ac malum, audi quo pacto doceat propheta cum dicit: *Quid bonum, et quid Dominus Deus requirit a te? Dic quid sit bonum. Ut diligas Dominum Deum tuum* (*Mich. 6. 8*). Vides bonum esse obedientiam? siquidem ex dilectione oritur obedientia. Et rursus: *Duo mala fecit populus meus hic: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et sederunt sibi cisternas contritas, quæ non poterunt continere aquam* (*Jer. 2. 13*). Vides inobedientiam et derelictionem malum esse? Hoc igitur interim teneamus, obedientiam bonum esse, atque inobedientiam malum, et sic illud etiam cognoscemus. Nam idcirco lignum scientiæ boni ac mali vocatur, quod mandatum de ligno traditum fuerit, cujus occasione vel inobedientia vel obedientia exercetur. Nam antea sciebat Adamus obedientiam bonum esse, inobedientiam autem malum: manifestius autem postea ex ipsa rerum experientia didicit. Sicut etiam eadem fraternam malum esse noverat Cain, vel antequam fratrem suum occideret: ut enim intelligas eum scivisse malam rem fuisse, audi quid dicat: *Veni, exeamus in campum* (*Gen. 4. 8*). Verum qua de causa fratrem a patris ulnis avulsum in campum trahis? cur in deserto constituis? cur auxilio destitutum reddis? cur longe a paterno conspectu abducis? cur audax facinus occultas, si peccatum non reformidas? cur autem et post eadem perpetratum rursus interrogatus in-

gnaris ac mentiris? Cum enim dixisset Deus, *Ubi est Abel frater tuus?* respondisti: *Numquid custos fratris mei sum ego* (Gen. 4. 9)? Ex quo liquet, eum cum id probe nosset, ad hoc facinus prorupisse. Ut igitur iste noverat, antequam experiretur, eadem esse rem malam; postea vero didicit etiam manifestius, cum pœnam sustinuit audivitque, *Gemens ac tremens eris super terram* (Ibid. v. 12): sic et istius pater, antequam ederet, boni ac mali cognitione pollebat, tamen si non ita evidenti, ac cum de ligno comedisset. Dileam apertius.

Mala melius novimus, postquam ea perpetravimus. — Mala scimus omnes, etiam antequam illa perpetravimus; manifestius vero ea discimus, postquam illa perpetravimus, ac multo etiam manifestius, cum punimur. Sic etiam Cain sciebat quidem antea eadem fraternam malum esse: postea vero didicit evidenti, cum supplicio mulctatus est: nos enim quoque sanitatem rem bonam esse novimus, et aegritudinem rem molestam, antequam illud experiamur: multo vero certius, cum in morbum incidimus, utriusque rei discrimen agnoscimus.

3. Eadem nimirum ratione noverat etiam Adamus obedientiam rem bonam esse, inobedientiam vero malam: deinceps vero didicit evidenti, cum ligno gustato e paradiso ejectus est, et ab illa excidit felicitate. Cum igitur in pœnam incurreret, quod, Deo ventante, lignum degustavit, manifestius eum per experientiam pœna docuit, Deo non obtemperare malum, ac obtemperare bonum esse: propterea lignum scientiæ boni ac mali vocatur. Et qua de causa, si non ipsa ligni natura scientiam habuit boni et mali, sed ex ipsa pœna propter inobedientiam ob degustatum lignum illata manifestius hoc didicit homo, lignum scientiæ boni ac mali vocatur? Quod nimirum hic Scripturæ mos sit, ubi res quæpiam in locis aut temporibus quibusdam acciderit, a rebus illis et loca et tempora vocare. Sed ut clarius quod dico fiat, illud exemplo vobis illustrabo. Puteos aliquando fodit Isaac: hos autem puteos vicini destruere cum aggressi essent, inde simultas quædam est orta, et vocavit puteum Inimicitias: non quod puteus inimicitias exerceat, sed quod circa illum inimicitiae exortæ essent (Gen. 26. 21). Sic et lignum scientiæ boni et mali vocatur, non quod ipsum scientia polleret, sed quod circa illud facta esset scientiæ boni ac mali declaratio. Rursus puteum fodit Abraham, insidias paravit Abimelech: convenerunt, inimicitias deposuerunt, ac præstito mutuo juramento puteum illum Juramenti puteum appellarunt (Ibid. 24. 31. 32); non quod jurasset puteus, sed quod circa puteum juramentum præstitum esset. Vides loca non fieri causas rerum, licet a rebus nomen accipiant? Siquidem valde necessarium est, ut adhibeantur exempla, quo manifestiora fiant quæ dicimus. Rursus occurrentes sibi angelos vidit Jacob et castra Dei, tum appellavit locum Castra (Ibid. 32. 2). Tametsi locus castra non esset, nihilominus Castra vocatus est locus, quia illic castra viderat. Vides ut ab eventu rei, quæ in loco accide-

rat, locum appellavit? Sic etiam lignum scientiæ boni ac mali vocatur, non quod ipsum boni malique scientia polleret, sed quod scientiæ boni ac mali facta fuerit circa illud demonstratio, et inobedientiæ atque obedientiæ exercitatio. Rursus Deum vidit Jacob, quantum fieri potest, ut ab homine videatur, et vocavit nomen loci illius *Species Dei*. Quare? *Quia vidi Deum* (Gen. 32. 30), inquit. Quamquam non locus Dei species erat, sed a re quæ evenerat in loco, nata est appellatio. Vides quam multis ex locis morem esse Scripturæ demonstraverimus, ut a rebus quæ acciderint nomina locis imponat? Id ipsum quoque in temporibus agere consuevit. Sed ne tardio vos afficiamus, agere sermonem a tristioribus ad jucundiora transferamus. Etenim jam defatigata est mens vestra subtilioribus sententiis immorata: quapropter operæ pretium fuerit illam revertere ac simplicioribus tactioribusque sententiis illam pasce.

De bonis agit per crucem invecitis. Eatro cur in paradysum introductus. — Ad salutare igitur lignum crucis redeamus. Hoc enim omnia mala sustulit, quæ illud invexerat: vel potius non illud mala invexerat, sed homo ipse cuncta, quæ deinde Christus plane sustulit, atque illis ampliora multa bona invexit. Ob hoc ipsum ait Paulus: *Ubi abundavit delictum, superabundavit gratia* (Rom. 5. 20); hoc est, majus est donum quam peccatum. Idcirco rursus ait: *Non sicut delictum, ita et donum* (Rom. 5. 15): non quantum peccavit homo, tantum donavit Deus: non quanta jactura, tantus est quæstus: non quantum naufragium, tanta etiam negotiatio fuit: sed plura bona fuerunt quam mala; et merito. Siquidem mala servus invexit, et minora erant: bona vero largitus est Dominus, quocirca fuerunt et plura: propterea dicit: *Non sicut delictum, ita et donum*. Deinde discrimen adjungit: *Nam judicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem*. Obscurius est, quod diximus: itaque necesse est, ut expositionem adiungamus. *Nam judicium quidem*, hoc est pœna, supplicium, mors; *Ex uno*, scilicet peccato: si quidem unum peccatum tantum malum invexit; gratia vero non illud solum peccatum, sed et alia multa sustulit. Idcirco dicit: *Gratia autem ex multis delictis in justificationem*. Propterea Joannes etiam Baptista clamabat: *Ecce agnus Dei*, non, qui tollit peccatum Adam, sed, *Qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Vidisti, quo pacto non sicut delictum, ita et gratia, sed plura lignum hoc invexit bona, quam a principio fuerint invecita mala?

4. Hæc autem a me dicta sunt, ne a primis illis parentibus damno te affectum arbitreris. Diabolus Adam eiecit, latronem Christus introduxit. Ac discrepantiam vide. Ille hominem nullo infectum peccato, sed sola inobedientiæ macula, eiecit: Christus latronem innumera peccatorum genera gestantem in paradysum introduxit. An igitur hoc tantum est admirabile, quod latronem in paradysum introduxit, aliud vero nihil? Potest et aliud majus dici. Non enim solum introduxit latronem, sed et ante mundum uni-

γάρ Θεοῦ εἰπόντος· *Ποῦ Ἄδελ, ὁ ἀδελφός σου*; εἶπαξ· *Μὴ φύλαξ εἰμι τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐγώ*; Ὅθεν δῆλον ὅτι σαφῶς εἰδὼς ἦλθεν ἐπὶ τὴν ἐργασίαν ταύτην. Ὡσπερ οὖν οὗτος ἦδει μὲν καὶ πρὸ τῆς πείρας ὅτι κακὸν ὁ φόνος, ἔμαθε δὲ σαφέστερον καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο, καὶ ἤκουσε· *Στένων καὶ τρέμων ἔσθ' ἐπὶ τῆς γῆς*· οὕτω καὶ ὁ πατήρ τοῦτο εἶχε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ πρὸ τοῦ φαγεῖν τὴν γνῶσιν, εἰ καὶ μὴ οὕτω σαφῆ, ὡς μετὰ τὴν τοῦ ξύλου βρῶσιν. Τί λέγω;

Τὰ γὰρ κακὰ πάντες οἶδαμεν καὶ πρὶν ἢ πρᾶξαι, σαφέστερον δὲ μανθάνομεν μετὰ τὸ πρᾶξαι· πολλῶν δὲ σαφέστερον, ὅταν κολαζώμεθα. Οὕτω καὶ ὁ ΚΑΪν ἦδει μὲν ὅτι κακὸν ἡ ἀδελφοκτονία καὶ πρὸ τούτου· ἔμαθε δὲ ὕστερον διὰ τῆς κολάσεως σαφέστερον· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι καλὸν ἡ ὑγίεια, καὶ φορτικὸν ἡ νόσος καὶ πρὸ τῆς πείρας· πολλῶν δὲ μᾶλλον, ὅταν εἰς τὴν νόσον ἐμπέσωμεν, ἀμφοτέρων τῆν διαφορὰν γινώσκουμεν.

γ'. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ Ἀδὰμ ἦδει μὲν ὅτι καλὸν ἡ ὑπακοή, καὶ κακὸν ἡ παρακοή· ὕστερον δὲ σαφέστερον ἔμαθεν, ὅτε τοῦ ξύλου γευσάμενος ἐξεβλήθη τοῦ παραδείσου, καὶ τῆς μακαριότητος ἐκείνης ἐξέπεσεν. Ἐπεὶ οὖν εἰς τιμωρίαν ἐνέπεσεν, ὅτι, τοῦ Θεοῦ κωλύσαντος, ἐλάττωτο τοῦ ξύλου, ἡ τιμωρία αὐτὸν σαφέστερον ἐπαίδευσεν διὰ τῆς πείρας, ὅσον κακὸν Θεοῦ παρακούειν, καὶ ὅσον ὑπακούειν καλόν· διὰ τοῦτο γνωστὴν καλοῦ καὶ πονηροῦ τὸ ξύλον καλεῖται. Καὶ τίνας ἐνεκεν, εἰ μὴ αὐτῆ ἡ φύσις τοῦ ξύλου τὴν γνῶσιν εἶχε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς τιμωρίας τῆς διὰ τὴν παρακοὴν τὴν ἐπὶ τῷ ξύλῳ σαφέστερον τοῦτο ἔμαθεν ὁ ἀνθρώπος, γνωστὴν καλοῦ καὶ πονηροῦ τὸ ξύλον καλεῖται; Ὅτι ἔθοσ τῆ Γραφῆ τοῦτο, ἐπειδὴν τὸ πρᾶγμα γένηται, ἢ ἐν τόποις. [678] ἢ ἐν καιροῖς, ἀπὸ τῶν πραγμάτων καλεῖν καὶ τοὺς τόπους καὶ τοὺς καιροὺς. Καὶ ἵνα σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, ἐπὶ ὑποδείγματός ὡς τοῦ ποιήσαν φανερόν. Ὁ Ἰσαάκ ποτε φρέατα ὠρυξε· ταῦτα τὰ φρέατα ἐπεχειρήσαν οἱ γείτονες διαφθεῖραι· ἐντεῦθεν ἐγένετό τις ἀπέχθεια, καὶ ἐκάλεσε τὸ φρέαρ Ἐχθραν· οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ φρέαρ ἤχθρανεν, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ ἔχθρα γέγονεν. Οὕτω καὶ τὸ ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸ εἶχε γνῶσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ ἐγένετο ὁ ἔλεγχος τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ. Πάλιν ὠρυξε φρέαρ ὁ Ἀβραάμ, ἐπεβούλευσεν ὁ Ἀδιμέλεχ· συνῆλθον, κατέλυσαν τὴν ἔχθραν, καὶ ὄρκους δόντες ἀλλήλοις, ἐκάλεσαν τὸ φρέαρ ἐκεῖνο φρέαρ ὄρκου· οὐκ ἐπειδὴ τὸ φρέαρ ὤμοσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τὸ φρέαρ ὁ ὄρκος ἐγένετο. Ὅρξ πῶς οὐχὶ τῶν πραγμάτων οἱ τόποι αἵτιοι γίνονται, εἰ καὶ τῶν πραγμάτων λαμβάνουσι τὰ ὀνόματα; Καὶ γὰρ πολλὴ ἀνάγκη παραγαγεῖν παραδείγματα, ὥστε σαφέστερον γενέσθαι τὸ λεγόμενον. Πάλιν εἶδεν ὁ Ἰακώβ ἀγγέλους ἀπαντήσαντας αὐτῷ καὶ παρεμβολῆ Θεοῦ, καὶ ἐκάλεσε τὸν τόπον Παρεμβολὴν. Καίτοι, οὐχ ὁ τόπος ἦν ἡ παρεμβολή, ἀλλ' ὁμοῦς ἐκλήθη ὁ τόπος Παρεμβολή, ἐπειδὴ ἐκεῖ εἶδε τὴν παρεμβολήν. Ὅρξ πῶς ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ συμβάντος ἐν τῷ τόπῳ τὸν τόπον ὀνόμασεν; Οὕτω καὶ τὸ ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸ εἶχε γνῶσιν καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ ἐγένετο ἡ ἀπόδειξις τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, καὶ ἡ γυμνασία τῆς παρακοῆς καὶ τῆς ὑπακοῆς. Πά-

λιν εἶδε τὸν Θεὸν ὁ Ἰακώβ, ὡς ἰδεῖν ἀνθρώπῳ δυνατὸν ἦν, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνυμα τοῦ τόπου ἐκεῖνου *Εἶδος Θεοῦ*. Διὰ τί· Ὅτι εἶδον τὸν Θεόν, φησί. Καὶ μὴ οὐχ ὁ τόπος εἶδος Θεοῦ ἦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ συμβάντος ἐν τῷ τόπῳ ἡ προσηγορία γέγονεν. Ὅρξ διὰ πῶσον ἀποδεδείχεται, ὅτι ἔθος τῆ Γραφῆ ἀπὸ τῶν πραγμάτων τῶν συμβαινόντων ἐν τοῖς τόποις αὐτοὺς τοὺς τόπους καλεῖν; Ἴδ' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ καιρῶν ποιεῖν ἐβωθεν. Ἄλλ' ἵνα μὴ κατατείνωμεν ἡμᾶς, φέρε μεταγὰγωμεν τὸν λόγον ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων ἐπὶ τὰ χαϊρότερα. Καὶ γὰρ ἔκαμεν ὑμῶν ἡ διάνοια τοῖς λεπτοτέροις νοήμασιν ἐνδιατριβουσα· διόπερ αὐτὴν ἀναπαῦσαι καλόν, τοῖς ἀφελεστέροις καὶ φαιδροτέροις διαιτῶντας νοήμασιν.

Ἐπανίωμεν τοίνυν ἐπὶ τὸ σωτήριον τοῦ σταυροῦ ξύλου. Τοῦτο γὰρ, τοῦτο πάντα ἀνέλυσε τὰ δεινὰ, ὅσα ἐκεῖνο εἰσήγαγε· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐκεῖνο εἰσήγαγε τὰ δεινὰ, ἀλλ' ὁ ἀνθρώπος ἅπαντα, ἅπερ μετὰ πολλῆς ὕστερον ἀνέλυσε τῆς περιουσίας ὁ Χριστός, πολλῶν μείζονα αὐτῶν εἰσαγαγὼν ἀγαθὰ. Δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ Παῦλος φησιν· Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις· τουτέστι, μείζον τὸ δῶρον τοῦ ἀμαρτήματος. Διὰ τοῦτο πάλιν φησὶν· Οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα· οὐχ ὅσον ἡμαρτεν ὁ ἀνθρώπος, τοσοῦτον ἐχαρίσατο ὁ Θεός· οὐχ ὅση ἡ ζημία, τοσαύτη [679] καὶ ἡ πραγματεία· οὐχ ὅσον τὸ ναυάγιον, τοσαύτη καὶ ἡ ἐμπορία· ἀλλὰ πλείω τὰ ἀγαθὰ τῶν κακῶν· καὶ εἰκότως. Τὰ μὲν γὰρ κακὰ δοῦλος εἰσήγαγε, καὶ ἐλάττωσα ἦν· τὰ δὲ ἀγαθὰ Δεσπότης ἐχαρίσατο, διὰ καὶ πλείονα ἦν. Διὰ τοῦτο φησιν· Οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὴν διαφορὰν· Τὸ μὲν γὰρ κρῖμα ἐξ ἐνός εἰς κατάκριμα, τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Ἀσαφέστερον τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν ἀνάγκη τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν. Τὸ μὲν γὰρ κρῖμα, τουτέστιν ἡ κολάσις, ἡ τιμωρία, ὁ θάνατος· Ἐξ ἐνός, τουτέστιν ἀμαρτήματος· Μία γὰρ, φησὶν, ἀμαρτία τοσοῦτον εἰσήγαγε κακόν· τὸ δὲ χάρισμα οὐκ ἐκείνην μόνην τὴν ἀμαρτίαν ἔλυσεν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας πολλὰς. Διὰ τοῦτο λέγει· Τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ βαπτιστῆς ἐβόα· Ἴδε ὁ ἀμνός τοῦ Θεοῦ, οὐχί, ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ Ἀδὰμ, ἀλλ', Ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Εἶδες πῶς οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα, ἀλλὰ πλείονα εἰσήγαγε τοῦτο τὸ ξύλον ἀγαθὰ τῶν παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰσενεχθέντων κακῶν;

δ'. Ταῦτα δὲ εἶπον, ἵνα μὴ νομίση ἐπηρεάζεσθαι σε παρὰ τῶν πρώτων. Ἐξέβαλεν ὁ διάβολος τὸν Ἀδὰμ, εἰσήγαγε τὸν ληστὴν ὁ Χριστός. Καὶ σκόπει τὸ διάφορον. Ἐκεῖνος οὐκ ἔχοντα ἀμαρτίαν τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ μίαν κηλίδα παρακοῆς, ἐξέβαλεν· ὁ Χριστός ληστὴν μυρία φορτία ἀμαρτημάτων βαστάζοντα οὕτως εἰσήγαγεν εἰς τὸν παράδεισον. Ἄρ' οὖν τοῦτο μόνον τὸ θαυμά ἐστιν, ὅτι ληστὴν εἰσήγαγεν εἰς παράδεισον, ἄλλο δὲ οὐδέν; Ἔστι καὶ ἄλλο μείζον εἰπεῖν. Οὐ γὰρ ληστὴν εἰσήγαγε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, καὶ πρὸ τῶν ἀποστόλων· ἵνα μηδεὶς τῶν

μετὰ ταῦτα ἀπογῶν τὴν εἰσοδὸν, μὴδ' ἀπελπίσῃ τὴν σωτηρίαν τὴν αὐτοῦ, τὸν μυρίων γέμοντα κακῶν ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς στρεφόμενον ὄρων· Ἄλλ' ἴδωμεν, μὴ πόνους ἐπεδείξατο καὶ καταρθώματα καὶ καρπούς ὁ ληστής. Οὐδὲ τοῦτο ἔστιν εἰπεῖν, ἀλλ' ἀπὸ ψιλοῦ ῥήματος, ἀπὸ πίστεως μόνης πρὸ τῶν ἀποστόλων εἰσεπήδησεν εἰς τὸν παράδεισον, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἡ ἐκείνου εὐγνωμοσύνη τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὅσον τοῦ Δεσπότου ἡ φιλανθρωπία τὸ πᾶν ἐποίησε. Τί γὰρ εἶπεν ὁ ληστής; τί δὲ ἔπραξεν; ἐνήστευσεν; ἐδάκρυσεν; περιεσχίσαστο; μετάνοιαν ἐπεδείξατο ἐν πολλῷ τῷ χρόνῳ; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ μετὰ τὴν ἀπόφασιν σωτηρίας ἔτυχε. Ὅρα τάχος· ἀπὸ σταυροῦ εἰς οὐρανόν, ἀπὸ καταβίχης εἰς σωτηρίαν. Τίνα ἔστιν ἄρα ἐκεῖνα τὰ ῥήματα; πόσῃν ἔχει τὴν δύναμιν, ὅτι τοσαῦτα τοῦτῳ ἐκόμισεν ἀγαθὰ; *Μνήσθητί μου*, φησὶν, *ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Καὶ τί τοῦτο; Ἥτις λαβεῖν ἀγαθὰ, οὐ σπουδὴν τὴν δι' ἔργων ἐπεδείξατο· ἀλλ' ὁ τὴν καρδίαν αὐτοῦ εἰδώς, οὐ τοῖς ῥήμασι προσέσχεν, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῆς διανοίας. Οἱ μὲν γὰρ προφητικῶν ἀπολαύσαντες διδαγμάτων, οἱ τὰ σημεῖα ἰδόντες, οἱ τὰ θαύματα θεασάμενοι, ἔλεγον περὶ τοῦ Χριστοῦ, [680] ὅτι *Δαιμόνιον ἔχει*, καὶ, *Πλῶντὸν τὸν δυχλον*· ὁ δὲ ληστής μὴ προφητῶν ἀκούσας, μὴ θαύματα ἰδὼν, ἰδὼν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ προσηλωμένον, οὐ προσέσχε τῇ ἀτιμίᾳ, οὐκ εἶδε τὴν ἀδοξίαν, ἀλλ' εἰς τὴν θεότητα αὐτῆν ἰδὼν, *Μνήσθητί μου*, φησὶν, *ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Καινὸν τοῦτο καὶ παράδοξον. Σταυρὸν ὄραξ, καὶ βασιλείας μέμνησαι; Τί βασιλείας; ἀξίον εἶδες; Ἔσταυρωμένον ἄνθρωπον, ραπίζόμενον, χλευαζόμενον, κατηγορούμενον, ἐμπτύμενον, μαστιζόμενον· ταῦτα οὖν βασιλείας ἀξία, εἰπέ μοι; Ὅραξ ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ἔδωκεν ὀφθαλμοῖς, καὶ οὐ τὰ φαινόμενα ἐξήταξ; Διὸ τοῦτο οὐτε ὁ Θεὸς τὰ ῥήματα ἐξήταξ τὰ ψιλά, ἀλλ' ὡσπερ οὗτος εἶδεν εἰς τὴν θεότητα, οὕτως ὁ Θεὸς εἶδεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ληστοῦ, καὶ φησι· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*.

Ἐνταῦθα προσέχετε· ζήτημα γὰρ οὐ τὸ τυχόν ἐπιφύεται. Καὶ γὰρ οἱ Μανιχαῖοι, οἱ κύνες, οἱ ἔννεοι καὶ λυτῶντες, τὸ σχῆμα μὲν ἐπιδείκνυνται ἐπεικειας, τὴν χάλεπὴν δὲ ἔνδον ἔχουσι τῶν κυνῶν μανίαν, καὶ κατακρύπτουσι τῇ δορᾷ τοῦ προβάτου τὸν λύκον. Ἄλλὰ μὴ τὸ φαινόμενον ἴδῃς, ἀλλὰ τὸ ἔνδον κεκρυμμένον θηρίον ἐξέτασον. Οὗτοι τοίνυν ἐπιλαθόμενοι τοῦ χωρίου τούτου φασίν· Εἶπεν ὁ Χριστὸς· Ἄμην, ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ· οὐκοῦν ἀντίδοσις ἤδη γέγονε τῶν ἀγαθῶν, καὶ περιττὴ ἡ ἀνάστασις. Εἰ γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπέλαθεν ὁ ληστής τὰ ἀγαθὰ, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ οὐκ ἀνέστη οὐδέπω καὶ τήμερον, οὐκ ἔσται σωματῶν λοιπὸν ἀνάστασις. Ἄρα ἐνοήσατε τὸ λεχθὲν, ἢ δευτέρου αὐτὸ πάλιν εἰπεῖν ἀνάγκη; Ἄμην, ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Εἰσῆλθεν οὖν, φησὶν, εἰς τὸν παράδεισον ὁ ληστής οὐ μετὰ τοῦ σώματος· πῶς γὰρ, ὅποτε οὐκ ἐτάφη τὸ σῶμα αὐτοῦ, οὐδὲ διελύθη καὶ κόνις ἐγένετο; καὶ οὐδαμῶς εἰρημαί, ὅτι ἀνέστησεν ὁ Χριστὸς αὐτόν. Εἰ δὲ εἰσῆγαγε τὸν ληστήν, καὶ χωρὶς τοῦ σώματος ἀπέλαυσε τῶν ἀγαθῶν, εὐδελον ὅτι σώματος οὐκ ἔστιν ἀνάστασις. Εἰ γὰρ ἦν σώματος ἀνάστασις, οὐκ ἂν εἶπε· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*, ἀλλ', ἐν τῷ καιρῷ τῆς συντελείας, ὅταν σωματῶν ἀνάστασις ἦ. Εἰ δὲ ἤδη εἰσῆγαγε τὸν

ληστήν, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ φθαρὲν ἔμενεν ἔξω, εὐδελον ὅτι σωματῶν ἀνάστασις οὐκ ἔστι. Ταῦτα ἐκεῖνοι δέχεσθε δὲ λοιπὸν καὶ τὰ παρ' ἡμῶν, μᾶλλον δὲ οὐ τὰ παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ τὰ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς· οὐ γὰρ τὰ ἡμέτερα λέγομεν, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τί λέγεις; οὐ κοινῶν τῶν στεφάνων ἡ σὰρξ; Ἄλλ' ἢ μὲν τοῖς πόνους ἐκοινώνησεν, ἐν δὲ τοῖς μισθοῖς ἀποστρεφεται; καὶ ὅτε μὲν ἀγωνίζεσθαι ἔδει, τὸ πλεόν ἐδέξατο τῶν ἰδρωτῶν· ὅτε δὲ στεφάνων καιρὸς, μόνῃ τῇ ψυχῇ στεφανοῦται; Οὐκ ἀκούεις τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι *Παραστήναι ἡμᾶς δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα ἕκαστος κομισθῆται τὰ ἴδια τοῦ σώματος, πρὸς ᾧ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν*; Οὐκ ἀκούεις αὐτοῦ λέγοντος πάλιν· *Δεῖ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανάσιον, καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρτίαν*; [681] *Τὸ θνητὸν*, πόλον; τὴν ψυχὴν, ἢ τὸ σῶμα; *Εὐδελον* ὅτι τὸ σῶμα· ἡ γὰρ ψυχὴ φύσει ἀθάνατος, θνητὸν δὲ φύσει τὸ σῶμα. Ἄλλὰ πολλὰ περικόπτουσι τούτων· πλὴν καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ὑπολειμμένων τῆν συγγένειαν τῶν περικοπέντων ἐλέγχομεν. Εἰσῆλθεν εἰς τὸν παράδεισον ὁ ληστής, φησὶ. Καὶ τί τοῦτο; μὴ γὰρ ταῦτά ἐστι τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ ὁ Θεὸς ἡμῖν ἐπαγγέλλεται;

ε. Οὐκ ἀκούεις τοῦ Παύλου περὶ τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα τῆ φησιν; Ἄ *ὄφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη*· τὸν δὲ παράδεισον καὶ ὄφθαλμὸς εἶδε τοῦ Ἀδάμ, καὶ οὐς ἤκουσε, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδέξατο· περὶ γὰρ αὐτοῦ τοσαύτας ἡμέρας διαλεγόμεθα· πῶς οὖν ἀπέλαβε τὰ ἀγαθὰ ὁ ληστής; Οὐ γὰρ εἰς παράδεισον ἐπαγγέλλεται εἰσαγαγεῖν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν· οὐδὲ βασιλείαν παραδείσου, ἀλλὰ βασιλείαν οὐρανῶν ἐκήρυξεν. Ἦρξατο γὰρ, φησὶ, *κηρύττειν καὶ λέγειν· Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ*, οὐχ ἡ βασιλεία τοῦ παραδείσου, ἀλλ', ἡ *βασιλεία τῶν οὐρανῶν*. Ἀπόλεσας μὲν γὰρ παράδεισον, ἔδωκε δὲ σοι ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν, ἵνα καὶ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίας ἐπιδείξῃται, καὶ τὸν διάβολον δάκῃ, δεικνύς ὅτι κἂν μυρία τῶν τῶν ἀνθρώπων ἐπιθυουέουσι γένει, οὐδὲν ἔσται πλεόν αὐτῷ, τοῦ Θεοῦ πρὸς μείζονα ἀεὶ τιμὴν ἡμᾶς ἀνάγοντος. Ἀπόλεσας τοίνυν παράδεισον, καὶ ἀνέψξέ σοι ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν· κατεδικάσθης πόνῳ προσκαίρῳ, καὶ ἐτιμήθης ζωῇ αἰωνίῳ. Ἐκέλευσε τῇ γῆ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνεγκεῖν, καὶ ἐδάσθησέ σοι καρπὸν Πνεύματος ἢ ψυχῆ. Ὅραξ πῶς μείζων ἡ εὐπορία τῆς ζημίας; πῶς πλείων ὁ πλοῦτος; Οἷόν τι λέγω· ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. Οὐκ ἐγένετο χρήσιμος ὁ πλασθεὶς, ἀλλὰ διεστράφη. Οὐκέτι λοιπὸν ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος αὐτὸν ἀναπλάττει, ἀλλ' ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος· καὶ οὐκ ἐτι παράδεισον ἐπαγγέλλεται πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ βασιλείαν οὐρανῶν. Καὶ δπως, ἀκουε. Νικοδήμου γὰρ τοῦ ἄρχοντος τῶν Ἰουδαίων καταπεσόντος, καὶ τὴν ἐνταῦθα γέννησιν ἐπιζητοῦντος καὶ λέγοντος, ἀδύνατον εἶναι γέροντα γεννηθῆναι ἄνωθεν, ἔρα πῶς ὁ Χριστὸς σαφέστερον αὐτῷ ἀπεκαλύπτει τῆς γεννήσεως τὸν τρόπον. Ἐάν μὴ τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ

versum, et ante apostolos : ne quis posterorum se ingredi posse desperet, neque spem omnium suæ salutis abiciat, cum innumeris scatenent malis se in regio versari palatio videat. Sed consideremus, num labores et recte facta et fructus exhibuerit latro. Ne hoc quidem dici potest, sed nudo verbo prolato, sola fide exhibita in paradysum ante apostolos insiliit, ut intelligas non ejus probitatem tantum valuisse, verum Domini benignitatem totum negotium peregrisse. Quid enim latro dixit? quid fecit? num jejunavit? num fleuit? num se afflixit? num longo tempore penitentiam exhibuit? Nequaquam : sed in ipsa cruce post sententiam salutem obtinuit. Vide celeritatem : a cruce in cælum, a supplicio in salutem. Quæ porro sunt illa verba? quam tandem vim habent, ut hoc uno tanta consequeretur bona? *Memento mei*, inquit, *in regno tuo* (Luc. 23. 42). Quid hoc rei est? Petiit bona dari, non operibus ipsis studium ullum adhibuit : verum is cui cor ejus notum erat, non attendit ad verba, sed ad mentis affectum. Nam illi quidem qui prophetarum fuerant documentis instructi, qui signa viderant, qui miracula fuerant contemplati, de Christo dicebant : *Dæmonium habet*, et, *Seducit turbam* (Matth. 11. 18) : latro vero, qui prophetas non audierat, qui prodigia non viderat, qui in cruce suffixum viderat, non attendit ad ignominiam, non respexit ad infamiam, sed divinitatem ipsam considerans, *Memento*, inquit, *mei in regno tuo*. Hoc sane novum et inusitatum. Crucem vides, et regni meministi? Quid dignum regno vidisti? Hominem crucifixum, alapis cæsum, illusum, accusatum, sputis conspersum, flagellatum : hæccine sunt, quæso, digna regno? Vides eum oculis fidei respexisse, non ea quæ apparebant expendisse? Propterea neque Deus nuda verba expendebat, sed ut ille in divinitatem, sic Deus in cor latronis respiciebat, et ait : *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43).

Objectionem refellit Manichæorum. — Hoc loco attendite : siquidem quæstio non vulgaris exoritur. Nam Manichæi, canes muti et rabidi, speciem quidem præ se ferunt modestiæ, intus vero gravem canum insaniam foveant, et ovis pelle lupum occultant. At tu ne quod apparet aspicias, verum intus latentem belluam pervestiga. Isti ergo locum hunc arripientes aiunt : Dixit Christus, *Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso* : igitur jam facta est bonorum retributio et superflua erit resurrectio. Si enim illo die latro bona recepit, corpus autem ejus nondum ad hunc usque diem resurrexit, non erit deinceps corporum resurrectio. Numquid intellexistis quod diximus, an vero iterum illud dici necesse est? *Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso*. Ingressus est igitur, inquit, in paradysum latro non cum corpore : quo enim pacto, cum sepultum non esset corpus ejus, neque dissolutum, et in cineres redactum? neque dictum usquam fuit resuscitatum illum a Christo fuisse. Quod si latronem introduxit, et absque corpore bonis potitus est, manifestum est corporis resurrectionem non esse. Nam si corporis esset resurrectio,

non dixisset : *Hodie mecum eris in paradiso*, sed, In tempore consummationis, quando resurrectio corporum erit. Quod si jam latronem introduxit, corpus autem ejus foris corruptum remansit, plane liquet corporum resurrectionem non esse. Atque hæc quidem illi : jam vero quæ a nobis proficiscuntur accipite; imo vero non quæ a nobis, sed quæ a sacra Scriptura sunt : neque enim quæ nostra sunt dicimus, sed quæ Spiritus sancti. Quid ais? non venit in communionem coronarum caro? Sed in communionem quidem laborum venit, præmiis vero privatur? et quando certandum quidem fuit, majorem partem sudorum sustinuit; quando vero coronarum tempus adfuit, anima sola coronatur? Non audis Paulum dicentem? *Stare nos oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum* (Rom. 14. 10. 2; Cor. 5. 10). Non audis ipsum rursus dicentem : *Oportet mortale hoc induere immortalitatem, et corruptibile hoc induere incorruptionem* (1. Cor. 15. 53)? *Mortale?* quodnam? animam an corpus? Haud dubium, quin corpus : siquidem anima natura sua est immortalis; corpus autem natura mortale est. At enim multa ex istis illi rescant : attamen ex illis ipsis quæ restant, cognitionem eorum quæ rescant sunt deprehendemus. Ingressus est latro in paradysum, inquit. Quid tum postea? num enim hæc illa sunt bona, quæ nobis Deus pollicetur?

5. Non audis quid de bonis illis Paulus dicat? *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt* (1. Cor. 2. 9) : atqui paradysum et oculus vidit Adami, et auris audivit, et cor hominis excepit : multis enim jam diebus de illo verba factus : quomodo igitur bona latro recepit? Non enim se in paradysum nos introducturum promittit Deus, sed in ipsum cælum : neque regnum paradisi, sed regnum cælorum prædicavit. *Cæpit enim, inquit, prædicare, et dicere, Penitentiam agite* (Matth. 4. 17); *appropinquavit enim, non regnum paradisi, sed, regnum cælorum*. Nam tu quidem paradysum amisisti, Deus autem cælum tibi dedit, ut suæ tibi specimen ederet benignitatis, ac diabolo dolorem inureret, et ostenderet, tametsi innumeras ille in genus humanum insidias molitur, nihil tamen hoc illi profuturum, cum Deus semper majorem ad honorem nos evehat. Amisisti ergo paradysum, et cælum tibi Deus reseravit : temporario labore damnatus es, et vita æterna decoratus. Præcepit terræ ut spinas proferret ac tribulos, et fructum tibi Spiritus anima germinavit (Gen. 3. 18). Vides ut majores sint penis facultates, ut ampliores sint divitiæ? Exempli causa : formavit Deus hominem e terra et aqua, ipsumque posuit in paradiso. Non evasit bonæ frugis, qui formatus fuerat, sed depravatus est : non jam e terra et aqua ipsum refingit, sed ex aqua et Spiritu : non jam illi paradysum, sed regnum cælorum pollicetur. Et quo pacto id fiat, audi. Cum enim princeps Judæorum Nicodemus lapsus esset, et hujus vitæ natalia inquireret, diceretque, fieri non posse, ut senex denuo nasceretur, vide quo pacto Christus illi clarius modum

delegat natalium. *Nisi quis natus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum caelorum* (Joan. 3. 4. 5). Si igitur regnum caelorum promisit, in paradisum autem latronem introduxit, nondum illi bona retribuit.

Quid nomine paradisi sit intelligendum. — Verum aliud praeterea quiddam obijciunt. Paradisum, inquit, hoc loco, non paradisum dixit, sed paradisi nomine regnum caelorum designavit. Nam quia latronem alloquebatur, hominem qui sublimibus dignitatibus imbutus non fuerat, neque de prophetia quidquam noverat, sed omne tempus in desertis locis transegerat, caedesque patrarat, neque ad concionem unquam in transitu declinarat, neque sacrae lectionis particeps fuerat, neque quid tandem esset regnum caelorum noverat, hoc dicebat: *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43); notiori et usitatiore nomine paradisi regnum caelorum significat, et de illo Christus ad ipsum verba facit. Admitto. Unde igitur constat ipsum in regnum caelorum ingressum esse? Ex eo quod dixerit, *Hodie mecum eris in paradiso*. Quod si violentior haec solutio videatur, dilucidiosem adjungemus. Quenam illa porro est? Christus dixit, *Qui non credit in Filium, jam judicatus est* (Joan. 3. 18). Quid igitur? jamne judicatus est? Atqui nondum est resurrectio, nondum supplicium et poenae: quomodo ergo jam judicatus est? Propter peccatum. Et rursus: *Qui credit in Filium, inquit, transivit de morte ad vitam* (Joan. 5. 24). Neque dixit, Transibit, sed, jam Transivit, et hic rursus propter bonum opus, et ille rursus propter peccatum. Ut igitur unus judicatus est, cum nondum fuerit judicatus, alter quoque transivit ad vitam, cum nondum transierit, et tam ad unum ob bonum opus, quam ad alterum ob peccatum, quasi jam res acciderint, cum nondum acciderint, verba facit: sic et ad latronem dicebat. Nam et medici postquam aliquem desperatum vident, cum periisse jam et mortuum esse dicunt, tamen spirantem adhuc intuentur. Sed ut ille, quoniam nulla superest spes ejus salutis, apud medicos jam mortuus est: sic etiam latro, quoniam periculum omne reversionis ad perditionem jam evaserat, in caelum intravit. Sic etiam audivit Adam: *Quo die autem edideris ex eo, morte moriemini* (Gen. 2. 17). Quid igitur? an illo ipso die mortuus est? Nequaquam, sed post illum diem nongentos vixit et plures annos. Cur igitur dixit Deus, *Illi ipsa die moriemini*? Sententia, non experientia. Sic etiam latro in caelum ingressus est. Audi sane, quid dicat Paulus, ut neminem adhuc bonorum retributionem accepisse declaret: nani cum de prophetis ac justis dissereret, adjecit: *Juxta fidem defuncti sunt isti omnes, cum repromissiones non accepissent, sed a longe eas aspexissent, et salutassent, Deo melius aliquid pro nobis providente, ut non sine nobis consummarentur* (Hebr. 11. 13. 40). Haec notate, ac memoria tenete, eosque qui non audierunt, docete; atque haec in ecclesia, in foro ac domi unusquisque meditetur. Nihil enim sacra lectione jucundius. Audi, quae, quid de illa dicat propheta: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum*

ori meo (Psal. 118. 103). Hunc itaque favum in vesperina mensa appone, ut totam illam spirituali repleas voluptate. Non videtis homines opulentos, quomodo post epulas citharados ac tibicines introducant? Illi suas aedes theatrum efficiunt; tu tuas aedes caelum effice: id vero efficies, non parietes immutans, aut transferens fundamenta, sed si ad tuam mensam Dominum ipsum caelorum voces. Non erubescit ejusmodi convivia Deus. Ubi namque spiritualis doctrina, ibi et temperantia, et modestia, et lenitas: ubi vir et uxor ac liberi, concordia et amicitia et virtutis vinculis fuerint colligati, illic versatur in medio Christus. Non enim aureum laqueare quaerit, nec columnarum fulgorem, neque marmoris pulchritudinem, sed animae decorem ac mentis formam, et mensam justitia refertam, et eleemosynae fructibus abundantem. Quod si mensam ejusmodi viderit, confestim ejusmodi conventus fit particeps, et in eum se infert. Ipse enim est, qui dixit: *Esurientem me vidistis, et aluitis* (Matth. 23. 35). Cum igitur inferius magna voce clamantem audiveris pauperem, deinde quidpiam eorum quae apposita sunt de mensa egeno dederis, Dominum ad mensam vocasti per servum, et illam totam Dei benedictionibus replevisti, oblatisque primitiis maximam occasionem tua promptuaria plurimis complendi bonis praebuisti. Deus autem pacis et caritatis, qui dat panem ad manducandum, et semen seminanti, vestram sementem multiplicet, et augeat incrementa frugum justitiae in omnibus vobis, suam dans gratiam, vosque regno caelorum dignetur (2. Cor. 9. 10): ejus nos participes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria Patri, et Spiritui sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

SERMO VIII.

In diem nimbosum, et in conventum episcoporum, et de mandato quod traditum est Adamo, magnaeque providentiae fuisse quod legem acceperit.

1. Nubium quidem concursus diem nobis reddidit tristiosem: adventus autem doctoris (a) hilariorem illum effecit. Non enim ita sol, cum de medio caelorum fastigio radios emittit, corpora illustrat, ut ex medio suo throno facies paternae caritatis emittens radios, animas nostras illuminat. Quod cum ipse quoque probe nosset, non nobis solus advenit, sed et luminarium coetu comitatus appulit, ut lux nobis copiosior affulgeret. Quo fit ut nobis laetetur ecclesia et exsultent greges, nosque majori cum alacritate sermonem instituamus. Ubi enim pastorum concursus est, illic et ovium est securitas. Ita nautae laetantur, cum plures illis adsunt gubernatores: dum enim maris tranquillitas et aeris est serenitas, gubernaculorum subsidio laborem illis remigationis levant, et dum mare procellis agitur, arte ac multitudine operarum praelium undarum sedant. Idcirco nos etiam confidenter docendi causa sermonem aggredimur. et ipsorum precibus cuncta committimus. Ut autem

(a) De Flaviano loquitur.

δίδονται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν
 Ἐἰ τοίνυν βασιλείαν οὐρανῶν ἐπιγγέλατο, εἰς παράδεισον δὲ εἰσῆγαγε τὸν ληστήν, οὐδέπω ἀπέδωκεν αὐτῷ τὰ ἀγαθὰ.

Ἄλλ' ἕτερόν τι πρὸς τοῦτο λέγουσι. Τὸν παράδεισον, φασίν, ἐνταῦθα, οὐ τὸν παράδεισον, εἶπεν, ἀλλὰ τῷ τοῦ παραδείσου ὀνόματι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὠνόμασεν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς ληστήν διελέγετο, ἀνθρώπον οὐδὲν ἀκηχοῦτα τῶν ὑψηλῶν δογμάτων, οὐδὲ εἰδῶτα περὶ προφητείας, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον ἐν ἐρημίαις διατρίψαντα, καὶ φόνους, ἐργασάμενον, καὶ μηδὲ παρακύψαντά ποτε εἰς ἐκκλησίαν, μήτε μετασχόντα θείας ἀκράσεως, μὴ εἰδῶτα τί ποτέ ἐστι βασιλεία τῶν οὐρανῶν, τοῦτο ἔλεγε· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*· τῷ γνωριμωτέρῳ καὶ συνηθεστέρῳ [682] ὀνόματι τοῦ παραδείσου τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν δηλοῖ, καὶ περὶ ἐκείνης αὐτῷ διαλέγεται ὁ Χριστός. Δέχομαι. Οὐχοῦν, φησὶν, εἰσῆλθε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πόθεν δηλον; Ἐξ ὧν εἶπε, *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Εἰ δὲ βρασιότερα ἢ λύσις αὕτη, τὴν σαφεστέραν ἐπάξομεν. Τί οὖν ἐστὶν αὕτη; Εἶπεν ὁ Χριστός, *Ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἥδη κέκριται*. Τί οὖν; ἥδη κέκριται; Καίτοι οὕτω ἀνάστασις, οὕτω κόλασις καὶ τιμωρία· πῶς οὖν ἥδη κέκριται; Ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ πάλιν, *Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, φησὶ, μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν*. Καὶ οὐκ εἶπε, μεταβήσεται, ἀλλ', ἥδη μεταβέβηκε· καὶ οὗτος πάλιν ἀπὸ τοῦ κατορθώματος, κάκεινος; πάλιν ἀπὸ τοῦ ἀμαρτήματος. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνος κέκριται, μηδέπω κρινόμενος, κάκεινος μεταβέβηκεν εἰς τὴν ζωὴν, μηδέπω μεταβὰς, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀπὸ τοῦ κατορθώματος, καὶ πρὸς τοῦτον ἀπὸ τοῦ ἀμαρτήματος, ὡς γεγενημένων δὴ πραγμάτων οὕτω γεγενημένων διαλέγεται· οὕτω καὶ πρὸς τὸν ληστήν ἔλεγε. Καὶ γὰρ οἱ λατοῖ, ἐπειδὴν ἴδωσι τινα ἀπεγνωσμένον, λέγουσιν, ὅτι ἥδη τέθνηκε καὶ νεκρός ἐστι, καίτοι γε εἶτι ἐμπνεόντα βλέποντες. Ἄλλ' ὥσπερ ἐκεῖνος, ἐπειδὴ ἐλπίδα σωτηρίας οὐκ ἔχει, τέθνηκε παρὰ τοῖς λατοῖς· οὕτω καὶ ὁ ληστής, ἐπειδὴ προσδοκίαν οὐκέτι εἶχεν ὑποστροφῆς εἰς ἀπώλειαν, εἰσεβλήθη εἰς τὸν οὐρανόν. Οὕτω καὶ ὁ Ἀδὰμ ἤκουσεν, *Ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπὸ τοῦ ξύλου, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*. Τί οὖν, αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἀπέθανεν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἔζησεν ἔτη ἑνεακῆσι καὶ ἐπέκεινα μετὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Πῶς οὖν ἔλεγεν ὁ Θεός, ὅτι *Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀποθανεῖσθε*; *Τῇ ἀποφάσει, οὐ τῇ πείρᾳ*. Οὕτω καὶ ὁ ληστής εἰσῆλθεν εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀκουσον γοῦν τί φησὶν ὁ Παῦλος, δηλῶν ὅτι οὐδεὶς οὐδέπω τῶν ἀγαθῶν ἀπέλαβε τὴν ἀντίδοσιν· περὶ γὰρ τῶν προφητῶν καὶ τῶν δικαίων διαλεγόμενος ἐπήγαγε· *Κατὰ πίστιν ἀβραάμον οὗτοι πάντες μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν εἰδότες αὐτάς καὶ ἀσπασάμενοι, τοῦ Θεοῦ κρείσσον τι περὶ ἡμῶν προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι*. Ταῦτα κατέχετε, καὶ μέμνησθε, καὶ τοὺς οὐκ ἀκηχοῦτας διδάσκετε· ταῦτα καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν οἰκίᾳ μελετάτω ἕκαστος. Οὐδὲν γὰρ ἡδύτερον ἀκράσεως θείας. Ἀκουσον γοῦν τί φησὶ περὶ ταύ-

της ὁ Προφήτης· *Ὡς γλυκεῖα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου*. Τοῦτο τοίνυν παρατίθει τὸ κηρίον ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς ἐσπερινῆς, ὥστε πᾶσιν αὐτὴν ἡδονῆς πληρῶσαι πνευματικῆς. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς εὐπόρους τῶν ἀνθρώπων, πῶς μετὰ τὰ σιτία κιθαρωδοὺς καὶ αὐλητὰς ἐπιεσάγουσι; Θεάτρον ἐκεῖνοι ποιοῦσι τὴν ἑαυτῶν οἰκίαν· σὺ ποίησον τὴν οἰκίαν τὴν σὴν οὐρανῶν· ποιήσεις δὲ, οὐχὶ τοὺς τοίχους ἀμείλιων, οὐδὲ μεταλλάτων τὰ θεμέλια, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τῶν οὐρανῶν Δεσπότην ἐπὶ τὴν τράπεζαν καλῶν τὴν σὴν. Οὐκ ἐπαισχύνεται τὰ τοιαῦτα δεῖπνα ὁ Θεός. Ἐνθα γὰρ διδασκαλία πνευματικῆ, ἐκεῖ καὶ σωφροσύνη, καὶ σεμνότης, καὶ ἐπιείκεια· ἔνθα ἀνὴρ καὶ γυνὴ καὶ παῖδια, [683] καὶ ὁμόνοια καὶ φιλία, καὶ τοῖς τῆς ἀρετῆς συνδεδεμένοι δεσμοῖς, ἐκεῖ μέσος ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ χρυσοῦν ἄφρονον ζητεῖ, οὐδὲ ἀστραπαῖς κίνων, οὐδὲ κάλλη μαρμάρων, ἀλλὰ ψυχῆς ὥραν, καὶ διανοίας εὐμορφίαν, καὶ τράπεζαν δικαιοσύνης γέμουσαν καὶ ἐλεημοσύνης καρποὺς ἔχουσαν. Κἀν ἴδῃ τοιαύτην τράπεζαν, ταχέως κοινωνεῖ τοῦ συλλόγου, καὶ παραγίνεται. Καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ εἰρηκῶς· *Πεινῶντά με εἰδετε, καὶ ἐθρήψατε*. Ὅταν οὖν ἀκούσης πένητος κάτωθεν μεγάλα βοῶντος, εἶτα ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν προκειμένων δῶς τι τῷ δεομένῳ, τὸν Δεσπότην ἐκάλεσας διὰ τοῦ δούλου πρὸς τὴν τράπεζαν τὴν σὴν, πᾶσαν αὐτὴν εὐλογιῶν ἐνέπλησας, καὶ διὰ τῆς ἀπαρχῆς ἀφορμῆν μεγίστην τοῦ πληθύνεσθαι σοὶ τὰ ταμεῖα ἀγαθῶν πολλῶν παρεσκεύασας. Ὁ δὲ Θεός τῆς εἰρήνης, ὁ διδούς ἄρτον εἰς βρωτῶν, καὶ σπέρμα τῷ σπείροντι, πληθύνει τὸν σπῆρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσεις τὰ γεννημένα τῆς δικαιοσύνης ἐν πᾶσιν ὑμῖν, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν διδούς, καὶ καταξιώσεις τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ βόξα τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Η'.

Εἰς τὴν ἡμέραν χειμῆριον οὖσαν, καὶ εἰς τὴν ἄνοιον τῶν ἐπισκόπων, καὶ εἰς τὴν δύσιν τῆς ἐντολῆς πρὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὅτι πολλῆς κηδεμορίας τὸν νόμον λυθεῖν.

α'. Ἡ μὲν τῶν νεφῶν συνδρομὴ τὴν ἡμέραν ἡμῖν κατηφεστέραν ἐποίησεν· ἡ δὲ παρουσία τοῦ διδασκάλου φαιδρότεραν αὐτὴν εἰργάσατο. Οὐ γὰρ οὕτως ἥλιος ἐκ μέσης τῶν οὐρανῶν τῆς κορυφῆς τὰς ἀκτῖνας ἀφίει, καταλάμπει τὰ σώματα, ὡς ὅψις πατρικῆς φιλοστοργίας ἀκτῖνας ἀφίεισα ἐκ μέσου τοῦ θρόνου, καταυγάζει τὰς ἡμετέρας ψυχάς. Ὅσπερ οὖν καὶ αὐτὸς συνιδὸν, οὐχὶ μόνος ἡμῖν παραγέγονεν, ἀλλὰ καὶ φωστῆρων χορὴν ἔχων ἦλθε μεθ' αὐτοῦ, ὥστε πλέον γενέσθαι τὸ φῶς. Διὸ καὶ ἡ ἐκκλησία ἡμῖν ἀγάλλεται, καὶ σκιρτᾷ τὰ ποίμνια, καὶ ἡμεῖς μετὰ πλείονος προθυμίας τῶν λόγων ἀπτόμεθα. Ὅπου γὰρ συνδρομὴ ποιμένων, ἐκεῖ καὶ προβάτων ἀσφάλεια. Οὕτω καὶ ναῦται χαίρουσι, κυβερνητῶν αὐτοῖς παρόντων πολλῶν· καὶ γὰρ γαλήνης ὕδατος καὶ νηνεμίας, ἐν τῆς κωπηλασίας πόνον αὐτοῖς· ἐπικουφίζουσι δὲ τῶν οἰάκων· καὶ τῆς θαλάσσης στασιαζούσης, τῇ τέγγῃ καὶ τῇ πολυχειρίᾳ τὴν τῶν ὑδάτων καταστέλλουσι μάχην. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς θαρβύοντες, τὸν λόγον

εις διδασκαλίαν προτεινόμεναι, ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν τὸ πᾶν ἐπιβρίβαντες. Ὡστε δὲ εὐμαθεστέραν καὶ σαφεστέραν ὑμῖν γενέσθαι τὴν ἀκρόασιν, καὶ τῶν χθῆς ὑμῖν εἰρημένων ἀναμνήσωμεν ἐν βραχεῖ. Εἶπον οὖν πρὸς τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως ἦδαι τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι οὐ μετὰ τὴν γεῦσιν ταύτην ἔλαβε [684] τὴν γνῶσιν. Εἶπον τίνος ἕνεκεν ξύλον γευστῶν καλοῦ καὶ πονηροῦ ἐλέγετο, καὶ πῶς ἔθως τῆ Γραφῆ, ἐπειδὴν τι πρᾶγμα συμβῆ περι τόπον ἢ καιρὸν, ἀπὸ τοῦ πρᾶγματος ὀνομάζειν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν καιρὸν. Σήμερον ἀναγκαῖον αὐτὴν ἀναγνῶναι τὴν ἐντολὴν, δι' ἧς ἐκώλυσε τοῦ ξύλου τὴν βρῶσιν. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Καὶ ἐνετείλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ, λέγων· Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φάγη. Θεὸς ὁ νόμος, ἀλλὰ προσέχουμεν. Εἰ γὰρ βασιλικὰ ἀναγινώσκοντες γράμματα ἀνθρωποῖ, ὀλιγκληρον ἀνιστῶσι θεάτρον πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεοῦ νόμους ἀναγινώσκειν μέλλοντας διανίστασθαι χρῆ τῇ διανοίᾳ, καὶ προσέχειν τοῖς λεγομένοις.

Οἶδα οὖν κατηγοροῦσιν τινες τοῦ νομοθέτου, καὶ τὸν νόμον αἴτιον εἶναι φασὶ τοῦ παραπτώματος. Πρὸς τοῦτο οὖν ἀνάγκη στήναι πρότερον, καὶ δεῖξαι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι οὐχὶ μισῶν τὸν ἄνθρωπον, οὐδὲ ὑβρίσαι βουλόμενος τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, ἀλλὰ φίλων καὶ κηδόμενος, τὸν νόμον ἔδωκεν. Ὅτι γὰρ εἰς συμμαχίαν ἡμῖν αὐτὸν ἔδωκεν, ἀκουσον τί φησιν Ἡσαίας· Νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν. Ὁ δὲ μισῶν, οὐ βοηθεῖ. Πάλιν ὁ Προφήτης βοᾷ· Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. Ὁ δὲ μισῶν, οὐ λύει τὸ σκότος διὰ τοῦ λύχνου, οὐδὲ ὀδηγεῖ μετὰ φωτὸς τὸν πεπλανημένον. Πάλιν ὁ Σολομὼν· Λύχνος ἐντολῆ νόμου, καὶ φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ ἔλεγχος καὶ παιδεία. Ἴδου οὐχὶ βοήθεια μόνον, οὐδὲ λύχνος μόνον, ἀλλὰ καὶ φῶς καὶ ζωὴ ταῦτα δὲ οὐκ ἐστὶ μισοῦντος, οὐδὲ ἀπολέσαι βουλομένου, ἀλλὰ χεῖρα ὀρέγοντος καὶ διανιστῶντος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τὸν Ἰουδαῖον ἀποτεινόμενος, καὶ δεικνύς ὅσον εἰσήνεγκε κέρδος ὁ νόμος, καὶ ὅτι ἀνάπαυσις, οὐ βάρησις τῆς φύσεως ἡμῶν ἐστίν, ἔλεγεν· Ἴδε σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ. Ὅρᾳς οὖν οὐχὶ βαρῶν ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἀναπαύων, τὸν νόμον ἔδωκεν ὁ Θεός; Βούλει μαθεῖν ὅτι καὶ τιμῶν; Μάλιστα μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἱκανὰ δεῖξαι τὴν τιμὴν καὶ τὴν κηδεμονίαν, πλὴν καὶ ἀφ' ἑτέρων μαρτυριῶν αὐτὸ τοῦτο ποιήσομαι φανερόν. Ἐπαίρει, φησὶν, Ἰερουσαλήμ, τὸν Κύριον· αἶνει τὸν Θεόν σου, Σιών· ὅτι ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου, εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐν σοὶ· ὁ τίθεις τὰ ὄρια σου εἰρήνην, καὶ στέαρ πυροῦ ἐμπιπλῶν σε. Εἶτα εἶπων καὶ τὴν διὰ τῆς ἄλλης κτίσεως εὐεργεσίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγημένην, ἐπήγαγε τὴν ἐξαίρετον καὶ μείζονα, οὕτως λέγων· Ὁ ἀποστέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, δικαιοῦματα καὶ κρίματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ. Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. Ὅρα πόσα κατέλεξεν ἀγαθὰ. Ἀσφάλειαν πόλεως. Ἐνίσχυσε γὰρ, φησὶ, τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου· ἀπαλλαγὴν πολέμων· Ὁ τίθεις γὰρ, φησὶ, τὰ ὄρια σου εἰρήνην·

ἀφθονίαν τῶν ἀναγκαίων· Καὶ στέαρ πυροῦ ἐμπιπλῶν σε. Ἄλλ' ὅμως πάντων τούτων τὴν τοῦ νόμου δόσιν τιμωτέραν ἀπέφηεν. Ὅτι γὰρ καὶ ἀσφαλείας, καὶ [685] εἰρήνης, καὶ ἀπαλλαγῆς πολέμων, καὶ εὐπαιδίας, καὶ πολυπαιδίας, καὶ τῆς τῶν ἀναγκαίων ἀφθονίας πολλῶ μείζον δῶρόν ἐστι τὸ νόμον λθεῖν, καὶ τὰ δικαιοῦματα τοῦ Θεοῦ μαθεῖν, πάντων ὑπερῶν αὐτῶ θεῖς ὡς κεφάλαιον καὶ σύνδεσμον τῶν ἀγαθῶν, ἐπήγαγε λέγων· Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει. Οὕτω, πῶς; Καὶ μὴν καὶ ἀφθονίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπρηθρημένων πολλοὶ πολλάκις ἀπέλαυσαν, Ἄλλ' οὐ περὶ τῶν προειρημένων λέγω, φησὶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ νόμου, ὅτι Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· Καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. Ὅρᾳς πῶς τῶν ἀπρηθρημένων ἀπάντων ἀγαθῶν μείζον ὁ νόμος.

β'. Τοῦτο καὶ Ἰερεμίας ἐπέφηεν· τοὺς γὰρ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὄντας Βηρυθὴν, ἔλεγε, Τί ὅτι ἐν τῇ γῇ τῶν ἐχθρῶν εἶ; Τὴν ἀπήνην τῆς σοφίας ἐγκατέλιπες. τὸν νόμον λέγων. Καθάπερ ἡ πηγὴ πολλοὺς πανταχόθεν ἀφήσει· ῥύσκας, οὕτω καὶ ὁ νόμος πολλὰς πανταχόθεν ἀφήσει τὰς ἐντολάς, ἄρδων ἡμῶν τὴν ψυχὴν. Εἶτα δηλῶν τὸ ἐξαίρετον τῆς τιμῆς τῆς διὰ τοῦ νόμου γενομένης, ἔλεγεν· Οὐκ ἠκούσθη ἐν Χαναὰν αὐτῆ· ἡ σοφία, οὐδὲ ὤφθη ἐν Θαιμὰν, οὐδὲ υἱοὶ Ἀγαρ, οἱ ἔμποροι, καὶ οἱ ἐκκλητῆται ἔγνωσαν τὰς ἐδοῦς αὐτῆς, οὐδὲ ἐμνήσθησαν τῶν τρίβων αὐτῆς. Καὶ δεικνύς ὅτι πνευματικὴ τις ἐστὶ καὶ θεία, Τίς ἀρέθη, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ κατεβίβασεν αὐτήν; Εἶτα ἐπήγαγεν· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν οδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτήν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν· Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. Τοῦτο γοῦν καὶ Παῦλος αἰνιτιτόμενος ἔγραφε· Τί οὖν τὸ περισσόν τοῦ Ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστεβήσαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Ὅρᾳς πῶς καὶ οὗτος ἠρμήνευσε τὸ, Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς; Εἰ γὰρ τὸ περισσόν τοῦ Ἰουδαίου τοῦτο ἐστίν, ὅτι αὐτοὶ μόνον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐτιμήθησαν τῇ δόσει τοῦ γραπτοῦ νόμου, οὐκ ἄρα βαρῶν ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλὰ τιμῶν, τὸν νόμον ἔδωκεν ὁ Θεός. Καὶ οὐ τούτῳ μόνον ἐτίμησε, τῷ δοῦναι τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ τῷ δι' ἑαυτοῦ δοῦναι· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον εἶδος τιμῆς, τὸ μὴ μόνον παρασχεῖν. Ὅτι γὰρ μέγα τοῦτο ἐστὶ τὸ δῶρον, ἀκουσον καὶ τοῦ Παύλου τοῦτο ἐνδεικνυμένου. Ὅρων γὰρ τοὺς Ἰουδαίους πεφυσωμένους ἐν τῷ τοῦ προφήτου πρὸς αὐτοὺς ἔλθειν, καὶ καταστῆλαιων αὐτῶν τὸ φρόνημα, δεικνύς ὅτι μείζονος ἡμεῖς ἀπληγασάμεν τῆς τιμῆς, οὐ διὰ δούλου, ἀλλὰ διὰ Δεσπότου τῆς διδασκαλίας τυχόντες, οὕτως πῶς φησὶ πρὸς Ἑβραίους γράφων· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάσαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἡμῶν, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Φίφ. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· Οὐ μένον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχόμενοι ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ τὴν καταλαγήν [686-687] ἐλάβομεν. Ὅρᾳς αὐτὸν οὐκ ἐπὶ τῇ κα-

facilius ac dilucidius quæ audietis percipere possitis, eorum quæ vobis hesterno die dicta sunt memoriam paucis refricabimus. Dixi hominem, autoquam de ligno comederet, bonum ac malum novisse, neque postquam gustasset, hanc illum scientiam adeptum esse. Dixi, quare lignum scientiæ boni et mali diceretur, et quo pacto soleat Scriptura, postquam circa tempus aliquod locumve res quæpiam venerit, ab illa re ductum loco vel tempori nomen tribuere: operæ pretium hodie fuerit ipsum mandatum recitare, cuius interventu arboris illius est esus prohibitus. Quodnam igitur illud est? *Et præcepit Dominus Deus Adam dicens: Ex omni ligno quod est in paradiso esca comedes (Gen. 2. 16)*. Divina lex est, verum attendamus. Si enim homines dum regias legunt litteras, universum spectatorum cætum jubent consurgere: multo magis nos qui non hominum, sed Dei leges lecturi sumus, animos oportet erigere, atque iis quæ dicuntur attendere.

An lex sit causa peccati. — Scio nonnullos Legislatorem accusare, ac legem causam lapsus esse dicere. Adversus hoc igitur primum certandum est, ac rebus ipsis ostendendum, non quod hominem odio haberet, aut naturam nostram ignominia notare vellet, sed quod amaret ejusque curam gereret, legem dedisse. Ut enim discas in subsidium nobis eam datam esse, audi quid dicat Isaias: *Legem enim in auxilium dedit (Isai. 8. 20)*. At qui odio prosequitur, non fert auxilium. Rursus vociferatur propheta: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen senitibus meis (Psal. 118. 105)*. At qui odio prosequitur, tenebras lucerna non discutit, nec errantem cum luce deducit. Salomon rursus: *Lucerna mandatum legis, et lux, et vita, et correctio, et disciplina (Prov. 6. 23)*. Ecce non auxilium solum, nec lucerna solum, sed et lux est et vita: hæc porro non sunt odio prosequenti, neque perdere volentis, sed manum porrigentis et erigentis. Ideo Paulus quoque dum in Judæum invehitur, et quantum lex invexerit utilitatem, ostendit, camque non gravare naturam nostram, sed reficere, dicebat: *Ecce tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege (Rom. 2. 17)*. Vides non ut naturam nostram gravaret, sed ut eam recrearet, Deum legem dedisse? Visne discere, id etiam illum egisse, ut honorem deferret? Nam poterant et ista satis ostendere et honorem delatum, et curam impensam: sed hoc ipsum aliis adhibitis testimoniis demonstrabo. *Lauda, inquit, Jerusalem, Dominum; lauda Deum tuum, Sion: quoniam confirmavit vectes portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te: qui ponit fines suos pacem, et adipe frumenti satiat te (Psal. 147. 12 - 14)*. Deinde postquam alia dixit beneficia per alias creaturas collata, subiunxit præcipuum et cæteris majus, his verbis utens: *Qui annuntiat verbum suum Jacob, justificatus et judicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis (Ibid. v. 19. 20)*. Vide quam multa enumerarit bona. Urbis securitatem: *Confirmavit enim, inquit, vectes portarum tuarum; bellorum depulsionem: Qui ponit enim, inquit,*

fines tuos pacem: ubertatem annonæ: Et adipe frumenti satiat te. Attamen his omnibus pretiosiore legis donationem esse declaravit. Nam quoniam et securitate et pace, et depulsione bellorum, et liberorum fecunditate ac multitudine, atque annorum ubertate multo majus est donum legem accepisse, ac Dei justificationes didicisse, cum illud omnium primum tamquam caput et congeriem bonorum collocasset, adjecit dicens: *Non fecit taliter omni nationi. Taliter, quo pacto? At qui annonæ ubertate, atque aliis, quæ sunt enumerata, multi sæpius potiti sunt: veruntamen de illis quæ dicta sunt non loquor, inquit, sed de lege, quod omni nationi sic non fecerit. Propterea subiunxit: Et judicia sua non manifestavit eis. Vides omnium bonorum quæ sunt enumerata maximum esse legem.*

2. Hoc etiam Jeremias indicavit: dum enim eos qui in captivitate versabantur lugeret, dicebat: *Quid, quod in terra inimicorum es? Dereliquisti fontem sapientiæ (Baruch. 3. 10. 12): legem ita vocans. Ut enim fons multos undique rivos emittit, sic etiam lex multa undique mandata profundit, quibus animam nostram irrigat. Deinde præcipuum decus honoris, qui nobis a lege defertur, ostendens aiebat: Non est audita in Chanaan hæc sapientia, neque visa est in Therman, neque filii Agar mercatores, et exquisitores viam ejus noverunt, neque semitarum ejus sunt recordati (Ibid. v. 22. 25)*. Atque ut spiritalem ac divinam esse demonstraret, *Quis ascendit, inquit, in cælum, et deduxit illam (Ibid. v. 29)? Tum adjunxit: Hic est Deus noster, non æstimabitur alius ad eum. Adinvenit omnem viam scientiæ et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo (Ibid. v. 36. 37)*. Propterea dicebat etiam David: *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis (Psal. 147. 20)*. Hoc nimirum et Paulus innuens scribebat: *Quid ergo amplius Judæo est? aut quæ utilitas circumcisionis (Rom. 3. 1)? Multum per omnem modum. Primum quidem quoniam credita sunt illis eloquia Dei. Vides quo pacto hic etiam exposuerit illud, Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis? Si enim hoc illud est amplius Judæo quod illi soli ex aliis hominibus legis scriptæ donatione sunt honorati, non igitur ut naturam nostram gravaret, sed ut honore afficeret, dedit legem Deus. Neque hoc tantum honore affectit, quod legem dedit, sed etiam quod per seipsum dedit: hoc enim genus honoris est maximum quod non solum bona præbuerit, sed per seipsum præbuerit. Hoc quippe magnum esse donum, audi quomodo Paulus ostendat. Cum enim inflatos esse Judæos cernebat, quod ad eos prophetæ venissent, ut eorum arrogantiam coercerent, nosque majori esse affectos honore demonstraret, qui non servi, sed Domini opera delatam doctrinam accepimus, his verbis utitur ad Hebræos scribens: *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus nostris, novis mihi diebus istis loquutus est nobis in Filio (Hebr. 1. 1. 2)*. Et rursus alibi: *Non solum autem, sed et gloriamur in Deo, per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et reconciliationem accepimus (Rom.**

5. 11). Vides eum non ob reconciliationem tantum gloriari, sed etiam quod per Christum reconciliationem acceperit? Et rursus cum resurrectionem magnifice celebraret, ait: *Ipsæ Dominus descendet de cælo* (1. *Thess.* 4. 15). Vide illic quoque per Dominum totum perfici: et hic non per aliquem famulum, non per angelum et archangelum, sed ipse per se ipsum Adam præcepit, duplici hominem honore afficiens, et quod legem dederit, et quod dederit per se ipsum. Quomodo igitur lapsus est ille? Ob ignaviam suam: idque ostendunt quotquot legem acceperunt, nec lapsi sunt, sed et plura quam imperata fuerant, præstiterunt. Sed quoniam hoc tempus video nos in angustum redigere, in alteram dissertationem sermonem rejiciemus: vos vero quæ dicta sunt conservate, ac memoria tenete, illosque qui non audierunt, doce, atque hæc in ecclesia, in foro, ac domi unusquisque meditetur (a). Nihil enim sacra lectione jucundius. Audi sane quid de illa dicat propheta: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum orneo* (*Psal.* 118. 103). Hunc itaque favum in vespertina mensa appone, ut totam illam spiritali repleas voluptate. Non videtis homines opulentos, quomodo post epulas cibarios ac tibicines introducant? Illi suas ædes theatrum efficiunt, tu tuas ædes cælum effice: id vero efficies, non parietes immutans, aut

(a) Quædam ex sequentibus ad verbum homilia præcedenti leguntur.

transferens fundamenta, sed si ad tuam mensam Dominum ipsum cælorum voces. Non erubescit ejusmodi convivia Deus. Ubi namque spiritualis doctrina, ibi et temperantia, et modestia, et lenitas; ubi vir et uxor ac liberi, concordia et amicitia et virtutis vinculis fuerint colligati, illic versatur in medio Christus. Non enim aureum laqueare quærit, nec columnarum fulgorem, neque marmoris pulchritudinem: sed animæ decorem ac mentis formam, et mensam justitia refertam, et elemosynæ fructibus abundantem. Quod si mensam ejusmodi viderit, confestim ejusmodi conventus sit particeps, et in eum se infert. Ipse enim est, qui dixit, *Esurentem me vidistis et uluistis* (*Matth.* 25. 35). Cum igitur inferius magna voce clamantem audiveris pauperem, deinde quidpiam eorum quæ apposita sunt de mensa egono dederis, Dominum ad mensam vocasti per servum, et illam totam Dei benedictionibus replevisti, oblatisque primitiis maximam occasionem tua promptuaria plurimis complendi bonis præbuisti. Deus autem pacis et caritatis, qui dat panem ad manducandum (2. *Cor.* 9. 10), et semen seminanti, vestram sementem multiplicet, et augeat incrementa frugum justitiæ in omnibus vobis, suam dans gratiam, nosque regno cælorum dignetur: cuius nos participes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD SERMONEM.

Hic sermo, longa post octo aliorum temporis intervallo habitus, in hac serie positus fuit, non modo quia in illo de Abraham et de Noe pluribus agitur, sed etiam quia non pauca hic habentur similia, imo eadem pene quæ in Homiliis in Genesim. Hunc porro Sermonem eodem habuit anno quo Homilias triginta duas priores in Genesim, et quo Homilias in principium Actorum, et de mutatione nominum, Cujus chronologiæ rationem explicatam habes in Monito ad Homilias in principium Actorum Tomo 3 (col. 63), itemque in Monito ad Homilias de mutatione nominum eodem Tomo (col. 111). Quo autem anno hæc tanta homiliarum sermonumque series pronuntiata fuerit, nondum potuimus deprehendere. Illud solum pro certo exploratoque habemus, omnes post annum 337 habitas fuisse. Ea de re

SERMO IX.

Quomodo oporteat fratrum peccata arguere, et quod eorum salutis curam habere conveniat, et quare Abram vocatus sit Abraham, et de nomine Noë: quod non frustra aut sine causa justi illi fuerint his nominibus appellati, sed ita dispensante Dei providentia.

1. Haud difficile foret ex consequentia nuper dictorum

presentis sermonis sumere procemium, siquidem scire possetis quid nuper a vobis dictum, et quomodo finitus fuerit sermo. Verum quia plerique ex iis qui nuper affuere, hodie non adsunt, et ex iis qui nunc adsunt, nuper abfuere, cogit auditorum varietas, ut repetenda sint, quæ nuper dicta: unde et ii qui prius sermonem audierant, melius dictorum memoriam

ταλλαγῆ καυχώμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ λαβεῖν τὴν καταλλαγῆν; Καὶ πάλιν τὴν ἀνάστασιν σεμνύων, φησὶν· Αὐτὸς ὁ Κύριος καταβήσεται ἐξ οὐρανοῦ. Ὅρα κάκει διὰ τοῦ Δεσπότη τοῦ πᾶν γινόμενον· καὶ ἐνταῦθα οὐ δι' οἰκέτου τινός, οὐ δι' ἀγγέλου καὶ ἀρχαγγέλου, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ ἐνετείλατο τῷ Ἀδὰμ, διπλῆ τιμῆ τὸν ἄνθρωπον τιμῶν, καὶ τῷ δοῦναι τὸν νόμον, καὶ τῷ δι' ἑαυτοῦ δοῦναι. Πῶς οὖν ὠλίσθηεν ἐκεῖνος; Παρὰ τὴν ἑαυτοῦ βραθυμίαν· καὶ δηλοῦσιν ὅσοι νόμον ἔλαβον, καὶ οὐκ ὤλισθον, ἀλλὰ καὶ πλείω τῶν ἐπιτεταγμένων ἐποίησαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸν καιρὸν ἡμᾶς ὄρω συνελάνοντα τοῦτον, εἰς ἑτέραν διάλεξιν ἀναβαλοῦμαι τὸν λόγον· ὑμεῖς δὲ τὰ εἰρημένα τέως φυλάττετε, καὶ μέμνησθε, καὶ τοὺς οὐκ ἀκηκοῦτας διδάσχετε, καὶ ταῦτα καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν οἰκίᾳ μελετάτω ἕκαστος. Οὐδὲν γὰρ ἡδύτερον ἀκροάσεως θείας. Ἄκουσον γοῦν τί φησι περὶ ταύτης ὁ Προφήτης, Ὡς γλυκέα τῷ Ἄρηνγι μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ σιτάτι μου. Τοῦτο τοίνυν παρατίθει τὸ κηρίον ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς ἐσπερινῆς, ὥστε πᾶσαν αὐτὴν ἡδονῆς πληρῶσαι πνευματικῆς. Οὐχ ὄρατε τοὺς εὐπόρους τῶν ἀνθρώπων, πῶς μετὰ τὰ σιτία κιθαρωδοὺς καὶ αὐλητάς ἐπεισάγουσι; Θεάτρον ἐκείνοι ποιοῦσι τὴν ἑαυτῶν οἰκίαν· σὺ ποιήσον τὴν οἰκίαν τὴν σὴν οὐρανό· ποιήσεις δὲ οὐχὶ τοὺς τοίχους ἀμείβων, οὐδὲ μεταλλάττων τὰ θεμέλια, ἀλλ' αὐτὸν τὸν οὐρανό· τὸν Δεσπότην ἐπὶ τὴν τραπέζαν καλῶν τὴν σὴν. Οὐκ

ἐπαισχύνεται τὰ τοιαῦτα δεῖπνα ὁ Θεός. Ἐνθα γὰρ διδασκαλία πνευματικῆ, ἐκεῖ καὶ σωφροσύνη καὶ σεμνότης καὶ ἐπιείκεια· Ἐνθα ἀνὴρ καὶ γυνὴ καὶ παῖδια καὶ ὁμόνοια καὶ φιλία, καὶ τοὶς τῆς ἀρετῆς συνδεδεμένοι δεσμοῖς, ἐκεῖ μέσος ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ χρυσοῦν ὄροφον ζητεῖ, οὐδὲ ἀστραπῆς κίονων, οὐδὲ κάλλη μαρμάρων, ἀλλὰ ψυχῆς ὕραν, καὶ διανοίας εὐμυρφίαν, καὶ τράπεζαν δικαιοσύνης γέμουσαν, καὶ ἐλεημοσύνης καρποῦς ἔχουσαν. Κἂν ἴδῃ τοιαύτην τράπεζαν, ταχέως κοινωνεῖ τοῦ συλλόγου, καὶ παραγίνεται. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐστὶν ὁ εἰρηκός· *Πειρῶντά με εἶδετε, καὶ ἐθρέψατε*. Ὅταν οὖν ἀκούσης πένιτος· κάτωθεν μεγάλη βοῶντος, εἶτα ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν προκειμένων δῶς τι τῷ δεομένῳ, τὸν Δεσπότην ἐκάλεσας διὰ τοῦ δούλου πρὸς τὴν τράπεζαν τὴν σὴν, πᾶσαν αὐτὴν εὐλογίῶν ἐνέπλησας, καὶ διὰ τῆς ἀπαρχῆς ἀφορμὴν μεγίστην τοῦ πληθύνεσθαι σοὶ τὰ ταμίαι ἀγαθῶν πολλῶν παρέσχεύασας. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, ὁ διδοὺς ἄρτον εἰς βρωτὸν, καὶ σπέρμα τῷ σπείροντι, πληθύνει τὸν σῶρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσεις τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ἐν πᾶσιν ὑμῖν, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν διδοὺς, καὶ καταξιώσεις τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἧς γένοιτο πάντα· ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

QUOMODO OPORTEAT FRATRUM PECCATA ARGUERE, ETC.

QUI EST NONUS IN GENESIM.

vide quæ diximus in Monito ad Homilias in principium Actorum, atque in Præfatione ad hunc quartum Tomum.

Secutus est hic Sermo Homiliam secundam de mutatione nominum; nam duæ priores de mutatione nominum homilie hic commemorantur, nempe num. 4 et num. 5. In hoc sermone perinde atque in præcedentibus de mutatione nominum homiliis longo præmio usus est Chrysostomus: hinc querelæ populi Antiocheni, hinc reprehensiones ob nimiam præmiorum longitudinem. Cujus querimonie occasione paucis elapsis diebus illam de ferendis reprehensionibus homiliam habuit, quam nos in serie Homiliarum de mutatione nominum posuimus T. 3 (col. 131).

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

ΛΟΓΟΣ Θ'.

Εἰς τὸ, πῶς δεῖ ἐπιτιμῶν τοῖς τῶν ἀδελφῶν ἀμαρτήμασι, καὶ δεῖ χρῆ τῆς τούτων σωτηρίας προνοεῖν, καὶ διὰ τί Ἀβραμ Ἀβραάμ ἐκλήθη, καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Νῶε· διὸ οὐχ ἀπλῶς ταῦτα οἱ δίκαιοι ἐκαλοῦντο τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τῆ τοῦ Θεοῦ οἰκονομίᾳ.

α'. Εἰ μὲν ἦν δυνατὸν ὑμῖν εἰδέναι, τί μὲν ἦμῖν εἴρηται, τί δὲ ὑπολέλειπται, καὶ ποῦ μὲν τὸν λόγον κατε-

λύσαμεν πρόην, πόθεν δὲ αὐτὸν σήμερον ἀνελέσθαι χρῆ, εὐθέως τὰ προσημια ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τῶν πρόην εἰρημένων ἐποιήσαμεν ἂν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν τότε ἀκτιχότων ἡμῶν πολλοὶ σήμερον οὐ παρήκασιν, καὶ τῶν νῦν παρόντων τότε οὐκ ἔχουσαν, τὸ διάφορον τῶν ἀκροατῶν ἀναγκαίαν ποιεῖ γενέσθαι τῶν εἰρημένων ἡμῖν τὴν ἐξήγησιν· οὕτω γὰρ καὶ τοῖς ἐξ ἀρχῆς παρηκολουθήσασιν τῷ λόγῳ μέλλον ἐμπαγή-

πεται· τούτων ἡ μνήμη, πάλιν ἀναμνησκομένους ὧν ἤκουσαν· καὶ τοῖς ἀπολειφθεῖσιν οὐ τοσαύτη ἔσται βλάβη, τοῦ λόγου γνωριμωτέραν αὐτοῖς ἀνωθεν ποιοῦντος τὴν διδασκαλίαν. Καὶ μὴν ἴσως ἂν εἴποιεν οἱ ἀεὶ παραγινόμενοι, ὅτι δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο οὐκ ἔχρην ἀνολαθεῖν τὰ εἰρημένα, ἵνα ἀπολειφθέντες καὶ τῶν συνάξεων καταφρονήσαντες, ἔργῳ τὴν βλάβην ὑπομείναντες, βελτίους γέκωνται, τῇ ζημίᾳ [688] σωφρονιζόμενοι.

Ἐγὼ δὲ ἐπαίνω μὲν ὑμᾶς, ὅτι οὕτως δάκνεσθε ὑπὲρ τῆς βραθυμίας τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὸν ζῆλον θαυμάζω βούλομαι δὲ καὶ φιλανθρωπιᾷ τὸν ζῆλον ὑμᾶς κεράσαι τοῦτον. Ζῆλος γὰρ συγγνώμης ἀπαιτημένος, οὐ ζῆλος, ἀλλὰ θυμὸς μᾶλλον ἔστι, καὶ νοουθεσία, φιλανθρωπίαν οὐκ ἔχουσα, βασκανία τις εἶναι δοκεῖ. Διὰ τοῦτο ὑμᾶς μᾶλλον παρακαλῶ, μὴ πικρῶς τὰ τῶν πλησίων κρίνειν ἀμαρτήματα. Ὅσπερ γὰρ ὁ χωρὶς συγγνώμης ὄρων τὰ τῶν ἀδελφῶν τραύματα, εἴ ποτε καὶ αὐτὸς ἀμάρτοι, οὐδένα εὐρήσει τὸν συγγνώμην αὐτῷ νέμοντα· οὕτως ὁ μετ' ἑλέου δικάζων τοῖς τῶν πλησίων παραπτώμασιν, εἴ ποτε ὑποσκελιθθεῖται, πολλοὺς βλάπεται τοῦ χειρὰ ὀρέγοντας. Καὶ ταῦτα λέγω νῦν, οὐ τὴν βραθυμίαν τῶν ἀπολειφθέντων αὐξήσαι βουλόμενος, ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν κηδεμονίαν ἐπιτείνειν σπουδάζων, ἵνα μετὰ λόγου γίνηται καὶ φιλοσοργίας. Ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς πολλοὺς καὶ μακροὺς τῇ προτερίᾳ κατ' αὐτῶν ἀπετείνουμεν λόγους, καὶ οὐδὲ ἀνθρώπους αὐτοὺς εἶναι ἔφαμεν, καθάπερ μέμνησθε, κατηγόρους αὐτοῖς ἐπιστήσαντες δύο προφητάς τοὺς κορυφαίους· τὸν μὲν λέγοντα, *Ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος*· τὸν δὲ καταδῶντα πάλιν καὶ πυνθανόμενον· *Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτύρομαι; Ἀπερίτμητα τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ οὐ δύναται ἀκοῦειν*. Καὶ σφόδρα αὐτῶν διὰ τοῦτων καὶ τῶν τοιοῦτων ἐδόκωμεν τὴν διάνοιαν. Ἀλλὰ νῦν αὐτοὺς πάλιν παρκαλοῦμεν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ἐκέλευσεν· *Ἐλεῖξον γὰρ, φησὶν, ἐπιτίμησον, παρακάλεισον*. Οὕτε γὰρ τοῦτο ἀεὶ χρῆται μόνον, οὕτε ἐκεῖνο μόνον, ἀλλ' ἐκάτερα μέγαντα ἀπρητισμένην ἐργάζεσθαι τὴν ὠφέλειαν. Ἄν τε γὰρ ἀπαπαντὸς ἐλέγχωμεν, ἀναίσχυτοτέρους αὐτοὺς ἀπεργαζόμεθα· ἂν τε διαπαντὸς παρακαλῶμεν, βραθυμωτέρους ποιοῦμεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἱατροὶ οὐχὶ τέμνουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τραύματα ἐπιδεδουλοῦσιν· οὐδὲ ἀεὶ φάρμακα πικρὰ ἐπιβάλλουσιν, ἀλλὰ καὶ προστήνῃ πολλὰκις· δι' ἐκείνων μὲν τῶν προτέρων τὸ σσηπὸς ἀποκαθαίροντες, διὰ τούτων δὲ τῶν δευτέρων τὴν ἐξ ἐκείνων ὀδύνην παραμυθοῦμενοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν ὁ Παῦλος· *Ἀδελφοί, ἔάν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἐν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον, σκοπιῶν σεαυτὸν μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς*. Ἀρίστη παραινέσις, ἀπρητισμένη συμβουλή, πολλὴν ἔχουσα τὴν κηδεμονίαν, σπλάγχνα ἐνδοκινυμένη πατριά· ὡς τῆς Παύλου γλώττης τὰ ῥήματα, ἀδελφοί. Εὐθέως ἀπὸ τοῦ τῆς συγγενείας ὀνόματος πρὸς τὴν εὐνοίαν ἐπεσπάσατο τὸν ἀκροατήν. Τὰς αὐτὰς ὀδῖνας ἔλυσα ἀσπῶν, τὰς αὐτὰς ἐτράφης τρωφὰς, τὸν αὐτὸν ἔσχεσ πατέρα, ἐκοινωνήσας αὐτῷ κατὰ τὸν τόκον τὸν πνευματικόν· τὴν συγγένειαν τοῖνον ταύτην καὶ ἐν τῇ τῶν πτωμάτων ἐπιδείκνυστο διορθῶσει. *Ἐάν προληφθῇ*. Οὐκέτι πεν, *Ἐάν ἀμάρτη, ἀλλ'* ἐπὶ εἰδος ἀμαρτίας κατέφυγε συγγνώμην ἔχων. Τὸ γὰρ, *Ἐάν προληφθῇ*, τοῦτέστιν, ἐάν [689] ἐπηρεασθῇ, ἐάν ἀπατηθῇ, οὐ τὸν ἐκ μελέτης

ἀμαρτήσαντα λέγων, ἀλλὰ τὸν σπουδάζοντα μὲν κατορθῶσαι, ὑπὸ περιστάσεως δὲ διαβολικῆς ὑποσκελιζόμενον. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τοσοῦτον κατηγορίας ὅσον συγγνώμης ἔστιν ἄξιος. *Ἐάν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος*. Πάλιν ἐφ' ἑτερον εἶδος συγγνώμης κατέφυγε, τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν, ἣν διὰ τῆς προστηγορίας ἠνέξατο. Καθάπερ οὖν ὁ μέγας Ἰωβ ἐπισπάσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ συγγνώμην βουλόμενος, εἶλεν· *Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι λογίζῃ αὐτὸν, καὶ ἐπισκοπῆν ἐποίησά τῶν ἀμαρτημάτων αὐτοῦ*; οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ὅταν τινὰ τῶν ἡμαρτηκῶτων ἐξαιτώμεθα, *Ἄνθρωπος, ἐστὶ, συνεχῶς λέγοντες, καὶ τῆς φύσεως ἀναμνησκοντες, καὶ ταύτη πρὸς ἔλεον ἐφελοκόμενοι τὸν ἀγανακτοῦντα*. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐπὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν εὐτέλειαν αὐτῆς κατέφυγεν εἰπὼν, *Ἐάν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἐν τινι παραπτώματι*. Οὐκ ἀπλῶς τὰ μεγάλα ἔλεγεν ἀμαρτήματα, τὰ συγγνώμης μείζονα καὶ τὰ φιλανθρωπίαν οὐκ ἄξια, ἀλλὰ τὰ μικρὰ καὶ κατεστραμμένα. *Ἦμεῖς οἱ πνευματικοί*. Ὁ μὲν ἀμαρτῶν, ἄνθρωπος, οἱ δὲ κατορθοῦντες, πνευματικοί. Ἐκεῖ τῆς φύσεως εἶπε τὸ ὄνομα, ἐνταῦθα τῆς ἀρετῆς ἔθηκε τὴν προστηγορίαν.

Πολὺ δὲ τὸ μέσον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πνευματικοῦ. *Ἦμεῖς οἱ πνευματικοί*. Εἰ πνευματικὸς εἶ, δεῖξόν μοι τὴν ἰσχύν σου, μὴ ἀπὸ τῆς σῆς σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς βοηθείας τῆς εἰς τοὺς πεπτωκότας. Τοῦτο γὰρ πνευματικοῦ, μὴ περιεῶν τὰ οικεῖα μέλη ἡμελημένα. *Καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον*. Ἀχειρῶτον ποιεῖτε, φησὶν, ἀκαταγώνιστον, ἀμαχον τῷ διαδόλῳ. *Σκοπιῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς*.

β'. Αὕτη μεγίστη συμβουλή, ἀναγκαστικὴ παραινέσις. Κἂν λίθος ἢ ὁ ἀκούων, ἱκανὸν αὐτὸν φοβῆσαι τὸ ῥῆμα, καὶ πρὸς ἀνάληψιν διεγείρει τοῦ πεπτωκότος. Οὐ βούλει, φησὶν, ὡς ἀεὶ φῶς ἐλεῆσαι; οὐ βούλει ὡς ἀνθρώπῳ ὄντι δοῦναι συγγνώμην; οὐ βούλει ὡς πνευματικὸς χεῖρα ὀρέξει; Τὰ κατὰ σαυτὸν σκόπησον, καὶ οὐ δεῖσθαι τοῦ συμβουλεύοντος, ὥστε βοηθῆσαι τῷ κειμένῳ, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ παρὰ σαυτοῦ δέξαι τὴν παραινέσιν. Πῶς καὶ τίνοι τρώπῳ; *Σκοπιῶν σεαυτὸν, φησὶ, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς*. Οὐκ εἶπε, Πάντως γὰρ καὶ σὺ ἀμαρτήσῃ, ἵνα μὴ φορτικώτερον ποιῆσθαι τὸν λόγον· ἀλλὰ πῶς; *Μὴ ποτε καὶ σὺ πειρασθῆς*. Ἰσῶ; δὲ ἀμαρτήσῃ, ἴσως; δὲ οὐκ ἀμαρτήσῃ. Ἐπεὶ οὖν ἀδηλον τὸ μέλλον, προσπόθου σοι φιλανθρωπίαν ἔρανον, δι' ὧν εἰς τὸν πλησίον ποιεῖς, ἦν ποτε περιτραπέις, πολλὴν εὐρήσεις συγγνώμης ἀποθήκην ἀποκειμένην. Οὐκ εἶπε, *Μὴ ποτε καὶ σὺ ἀμάρτησῃ, μὴ ποτε καὶ σὺ πῆσῃ*· προσέχετε ἀκριβῶς τῇ δυνάμει τῶν ῥημάτων αὐτῶν· ἀλλὰ, *Μὴ ποτε καὶ σὺ πειρασθῆς*. Ἐδείκνεν ὅτι πειρατὴν ἔχομεν ἐχθρόν· ὁ δὲ πειρατὴς οὐχ ὁμολογημένος τῆς ἐπιθέσεως τὸν καιρὸν ἔχει, ἀλλὰ πολλάκις ἡμῖν καὶ καθεύδουσι καὶ βραθυμοῦσιν ἐπιτίθεται· διὰ τοῦτο κἀκεῖνος ὁ προληφθεὶς συγγνώμης ἄξιος, ἐπειδὴ ὑπὸ πειρατοῦ ἐάλω. Οὐ γὰρ ἦν [690] αὐτῷ φανερὰ ἡ μάχη, οὐδὲ ὁμολογημένος ὁ καιρὸς τοῦ πολέμου, ἀλλὰ ἀγνοοῦντι ἐπέβητο, καὶ διὰ τοῦτο περιεγένετο. Οὕτω καὶ οἱ πλείοντες τὴν θάλατταν τὴν μεγάλην ταύτην καὶ εὐρύχωρον ποιοῦσι. Κἂν ἐξουριων αὐτοῖς φέρηται τὸ σκάφος, κἂν πάσης ἀπολαύσιν ἀσφαλείας, ἴδωσι δὲ πύρρῳθεν ναυαγήσαντας ἐτέρους, οὐ πρὸς τὴν οἰκίαν εὐ-

firmant : et iis qui abfuerunt, non tam damnosum sit abfuisse, si et ipsis innotescat doctrina pridem habitā. Et fortassis dicent qui semper sunt præsentes, propter illos nuper dicta non esse resumenda, ut ii qui cum aliis convenire contempserunt, hoc damno emendentur, et fiant posthac diligentiores.

Zelus temperandus misericordia. — Equidem laudo, quod fratrum doletis ignaviam, et admiror zelum : vellem autem vos zelum hunc temperare misericordia. Zelus enim veniam negans, potius furor est quam zelus, et admonitio, lenitate destituta, invidia quaedam est. Quapropter magis vos obsecro, ne amare de proximorum judicetis peccatis. Nam sicut is qui absque commiseratione vulnera fratrum spectat, nullum inveniet qui se dignetur veniam, si quando et ipse peccaverit : ita qui cum misericordia de lapsu proximi judicat, si quando et ipse supplantatus fuerit, multos videbit manum porrigentes. Et hæc nunc dico, non quod velim eorum qui raro hæc conveniunt negligentiam augeri, sed quod majorem curam nostram erga illos cupiam, ita ut cum ratione et amoris affectu geratur. Alioquin et nos superioribus diebus multos et longos sermones adversum illos pronuntiavimus, et neque hominum nomine dignos diximus : sicut meministis (a) nos in hoc produxisse prophetas duos præcipuos contra illos : quorum unus dicit : *Veni, et non erat homo : vocavi, et non erat qui audiret* (Isai. 50. 2) ; alius autem clamat, et dicit : *Cui loquar et testificabor ? Incircumcisæ aures eorum, et non possunt audire* (Jer. 6. 10). Quibus verbis mentem eorum satis acriter perstrinximus. Nunc vero iterum obsecramus : sic enim et Paulus jussit : *Argue, inquit, increpa, obsecra* (2. Tim. 4. 2). Neque enim hoc semper solum agere oportet, neque semper illud solum : sed utrumque alternis vicibus, quo major inde sequatur utilitas. Nam si semper argueremus, impudentiores illi fierent : si semper obsecrarem, ignaviores redderentur. Quapropter et medici non solum secant, sed et vulnera obligant : neque semper amara, sed nonnumquam etiam lenia pharmaca infundunt : ut per priora illa purificentur sanies et patredo, per posteriora autem mitigetur inustus ab illis dolor. Et ideo alibi quoque inquit Paulus : *Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, corripite illum, considerans temetipsum, ne et tu tenteris* (Galat. 6. 1). Optima admonitio, perfectum consilium, quod paterna viscera declarat, et ejus qui magnam nostri curam gerit. Vere lingue Pauli verba, fratres. Satis eximio nomine benevolam reddidit auditorem : quasi dicturus : Ejusdem uteri partu et doloribus prognatus es, eundem habuisti patrem, iisdem alimentis educatus es, communicasti ei in partu spirituali ; cognationem et fraternitatem hanc etiam in corrigendis proximi erratis declara. *Si præoccupatus fuerit.* Non dixit, Si peccet, sed ad genus peccati confugit, quod majorem meretur veniam. *Si præoccupatus fuerit* : hoc est, si graviter tentatus succubuerit,

(a) Hic denotat sermonem in illud, *Santus adhuc spirans minus*, etc., qui est primus de Mutatione nominum.

si erraverit, neque eum qui dedita opera peccavit dicit, sed eum qui studuit bene agere, supplantatus tamen est a potestate diabolica et victus. Nam talis non tam accusationem quam veniam meretur. *Si præoccupatus fuerit homo.* Iterum ad aliam veniam speciem confugit, nempe naturæ infirmitatem, quam nomine hominis insinuat. Sicut igitur et magnus Job veniam a Deo impetrare volens, dicebat : *Quid est homo quod reputas eum, et visitationem peccatorum ejus fecisti* (Job. 7. 17) ? sic et nos faciamus, quando cum peccatore aliquo exposulatur, continue dicamus, Homo est : et naturæ recordatione ad misericordiam indignantem provocemus. Et ea de causa Paulus ad naturam et ejus infirmitatem confugit, cum dixit : *Si et præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto.* Non simpliciter magna peccata dicit, quæ majora quam ut veniam et misericordiam mereri videantur, sed parva et abjecta. *Vos qui spirituales.* Is qui peccat, homo ; qui vero bene operatur, spirituales dicuntur. Hic virtutis vocabulum posuit, illic naturæ nomen dixit.

Spiritualis homo quis. — Multum autem differt homo, et spiritualis. *Vos qui spirituales.* Si spiritualis es, ostende mihi virtutem tuam, non a tua, sed a mea salute, sed a subsidio quod lapsus fers. Hoc enim spiritualis est, non despiciere sua membra periclitantia. *Instruite talem.* Facite, ait, ne capi possit, ne certando defatigetur, ne præliando adversus diabolum succumbat. *Considerans temetipsum, ne et tu tenteris.*

2. Hoc summum consilium est, et admonitio maxime cogens. Etiam si saxus fueris, et audias, verbum hoc sufficit ad terrendum, et provocandum, quo feras auxilium lapsu. Non vis, ait, ut frater misereri ? non vis ut hominibus concedere veniam ? non vis ut spiritualis manum porrigere ? Considera conditionem tuam : et non indigebis consiliario, sed per temetipsum jacentem juvabis, et a temetipso admoneris. Quo pacto, et quo modo ? *Considerans temetipsum,* ait, *ne et tu tenteris.* Non dixit : Nam omnino et tu peccabis, ne molestior esset : sed quomodo dixit ? *Ne quando et tu tenteris.* Fieri enim potest ut pecces : fieri etiam potest ut non pecces. Et quia incertum est futurum, para tibi misericordiae sportulas, quas illi dones, ut per illa quæ proximo impendis, si et tu aliquando lapsus fueris, invenias promptuaria miseratione referta. Non dixit, Ne quando et tu pecces, ne quando et tu cadas : attendite diligenter ad viam verborum ipsorum : sed, *Ne quando et tu tenteris.* Quo simul indicatur, nos habere inimicum tentatorem : et tentator non statum insidiandi tempus habet : plerumque enim in nos dormientes et negligentes impetum facit : et ideo præoccupatus ille magis dignus est, cui condonetur, quoniam a tentatore captus est. Non enim erat ei manifesta pugna, neque conductus dies belli, sed in incautum impetum fecit, atque ideo superavit. Sic nautæ quoque faciunt, cum per magnum et spatiosum mare navigant. Licet navis secundo vento feratur, licet omni fruatur securitate, cum tamen viderint alios vel procul naufraga-

gium facere, non, suam spectantes utilitatem, illorum contemnunt calamitatem : sed sistunt navem, laxant anchoram, detrahunt vela, eiciunt funes, projiciunt tabulas, ut ille qui a fluctibus mergitur, forte aliquo illorum arrepto emergat. Imitare igitur et tu nautas, homo : nam et tu mare navigas magnum et spatiosum, nempe vitæ presentis, quod multas habet belluas, piratas, petras, et latentes scopulos, crebrisque turbatur fluctibus, et in eo naufragantur plurimi. Cum igitur videris navigantium alquem diaboli insidiis amittere divitiis salutis, natare in fluctibus, et jam submergi, siste navem, et relictis negotiis tuis, statim illius provide salutem. Nam moram non sustinet, neque dilationem, qui submergi incipit. Igitur statim accurre, et quantocyus e fluctibus eum eripe, nihil non age ut ipsum ex profundo interitus extrahas : etiamsi te plurima negotia aliorum vocent et trahant, nihil ducas magis necessarium salute sic laborantis ; nam si parumper differre volueris, perdetur tempestate rabida. Unde in tantis periculis magna acceleratione opus est et studio. Audi quomodo Paulus. viso homine quodam qui in profundum rapiebatur, sollicitus et anxius erat, et alios excitabat. *Confirmate in illum caritatem, inquit, ne forte tristitia abundantiore absorbeatur ille (2. Cor. 2. 8. 7).* Et propter hoc jubet statim præbere manum, ut ne interim dum differimus præventus ille absorbeatur. Curam igitur geramus fratrum nostrorum.

Quo signo internoscantur Christiani. — Hæc summa vitæ nostræ est ; hoc signo internoscimur an Christiani simus, cum non solum quæ nostra sunt spectamus, sed et membra nostra perversa corrigimus et instruimus. Hoc maximum indicium fidei. *In hoc enim cognoscent omnes, inquit, quod discipuli mei estis, si vos diligitis mutuo (Joan. 13. 35).* Caritatem autem sinceram declarat non communitio mensæ, non breve colloquium, non verborum adulatio, sed studium in considerando quid proximo conducat, ut erigatur qui cecidit, et porrigatur lapsæ manus salutem negligentem, ut ante bona propria, inquirantur quæ proximi sunt. Hæc est vera caritas. Nam caritas non spectat quæ sua sunt, sed prius videt ea quæ proximi, quam quæ sua, ut per ea videat quæ sua sunt (1. Cor. 13. 5). Et ego nunc non propter memetipsum tam longis sermonibus utor, sed propter vos. Igitur et vos audite, non propter vosmetipsos, sed propter alios a vobis erudiendos. Quandoquidem Ecclesie corpus per membrorum coherentiam nutritur. Sicut ergo membrum quod apud seipsum cibos omnes reservat, vicinoque non communicat, et seipsum offendit, et reliquum corpus corrumpit : quemadmodum in stomacho videmus : is enim si cibum solus continuerit, et reliquum corpus fame corrumpit, et seipsum sua inexplebili improbitate perdit : si autem acceperit quantum pro sua portione satis, et reliquum aliis membris transmiserit, et seipsum ac reliquum corpus in bona valetudine conservat : ita et tu nunc, si ea quæ a nobis audis, detinueris, alique non communicaveris, et illum incommo- dabis, et te ipsum

jam corrupisti : quia ignavia et invidia gravissimos morbos fovet. Satis enim ad perditionem tuam fuerit, vel ob malitiam, vel ob invidiam, vel etiam ob ignaviam non communicare aliis. Contra, si citra invidiam et ad alios transmiseris alimoniam, et tibi ipsi et aliis profuturus es. Sed de iis dictum est satis.

3. Nunc operæ pretium fuerit, venire ad contextum eorum quæ nuper dicta fuerunt. Quæ erant ergo illa ? De Saulo et Paulo tunc exquirebamus, quare aliquando Saulus, et aliquando Paulus vocatus sit (a) ; et inde digressi sumus in multorum nominum historiam. Verum quia semel hinc solvimus, non videtur dignum esse, ut cum utilis adhuc occurrat negotiatio, temere eam prætereuntes negligamus. Nam licet propter Paulum in hoc argumentum devenimus, nihilominus et aliorum nominum rationes hac negotiatione invenire possumus. Sicut et mercatores, qui mare navigant, et propter minuta quædam ista longinquas terras proficiscuntur : cum venerint in petitam civitatem, viderintque copiam aliarum rerum sibi conducibilem, præter eas propter quas a patria exierunt, multo plura quam decreverant, mercantur. Quod si quis eos reprehendat, his se verbis tentur : Longa via venimus, multas tempestates, multa pericula pertulimus, transmarinam suscepimus peregrinationem : quid igitur velat negotiationem nostram fieri amplio- rem ? Talia utique et nobis dicere licet. Nam inquirentes de nominibus Pauli, invenimus consequenter ut nundinationem aliorum nominum : nempe Petrum ante Simonem dictum : et filios Zebedæi Joannem et Jacobum filios tonitruum nuncupatos. Invenimus et in Veteri Abraham, qui antea Abram vocatus fuit : et Jacob Israelem nominatum ; et Sarram Saram. Invenimus præterea aliis non fuisse mutata nomina sicut istis, sed illos a principio sibi indita nomina retinuisse, sicut Joannes Baptista, Isaac et Adam. Absurdum igitur fuerit et extremæ desidia ; tantum e manibus thesaurum abjicere. Nam ideo longiorem facimus sermonem, et quia nuper diximus de iis qui primum nomen retinuerunt, hodie de dionymis, sive de iis, qui duplici sunt nomine appellati, dicere mens est, quorum unus est Abraham. Adam eodem semper nomine vocatus est : Isaac aliam appellationem non accepit, sed ab initio ad finem Isaac dictus est. Pater autem Isaac prius quidem Abram dicebatur, postea vero Abraham. Dixit enim ad eum Deus : *Non erit ultra nomen tuum Abram, sed Abraham vocabitur nomen tuum (Gen. 17. 5).* Et enim Abram vocabatur prius : sed hoc nomen non est Græcum, neque nostra, sed Hebræorum lingua sic vocatur. Quid igitur significat hoc nomen ? Transitor (b). Nam Abram Syrorum voce idem est quod trans vel ultra : et sciunt qui lingue ejus periti sunt. Magna quoque

(a) Vide homiliam 2 de Mutatione nominum, Tom. 5, et Movitum supra.

(b) Non esse veram hanc nominis Abram etymologiam jam supra vidimus in homilia in Genesim col. 326, ubi videtur.

πρέπειαν βλέποντες, τῆς ἐκείνων καταφρονουσί συμφορᾶς· ἀλλὰ τὸ πλοῖον στήσαντες, καὶ τὰς ἀγκύρας χαλάσαντες, καὶ τὰ ἱστία καθελόντες, ἐξακοντίζουσι σχοίνους, καὶ ῥίπτουσι σανίδας, ὥστε ἐκείνον τὸν ὑπὸ τῶν κυμάτων βαπτίζεσθαι μέλλοντα ἐνδὸς τούτων ἐπιλαμβανόμενον, διαφεύγειν τὸ ναυάγιον. Μίμησαι τοῖνον καὶ σὺ τοὺς ναύτας, ἄνθρωπε· καὶ γὰρ καὶ σὺ θάλατταν πλείεις μεγάλην καὶ εὐρύχωρον, τὸ μῆκος τοῦ παρόντος βίου, θάλατταν θηρία ἔχουσαν καὶ πειρατάς, θάλατταν σκοπέλους ἔχουσαν καὶ σπιλάδας, θάλατταν ὑπὸ κυμάτων ταρτατομένην πολλῶν καὶ χειμῶνων· καὶ πολλοὶ πολλάκις καὶ ἐν τῇ θαλάττῃ ταύτῃ ναυαγίῳ περιπίπτουσιν. Ὅταν οὖν ἴδῃς τινα τῶν πλεόντων ὑπὸ τινος περιστάσεως διαβολικῆς ἀπολέσαντα τὸν πλοῦτον τῆς σωτηρίας, καὶ κλυδωνιζόμενον, καὶ μέλλοντα ὑποδρύχιον γίνεσθαι, στήσόν σου τὸ πλοῖον, κἂν ἐτέρωθι σπευδῆς, προνόησον τῆς ἐκείνου σωτηρίας, τὰ κατὰ αὐτὸν ἀφείς. Οὐ γὰρ ἀνέχεται ἀναβολῆς, οὐδὲ βραδυτέτος ὁ βαπτίζεσθαι μέλλων. Ἐπίσθι τοῖνον ταχύ, ἐξάρπασον αὐτὸν ὀξέως τοῦ κλυδωνίου, πάντα κίνησον κάλων ὥστε αὐτὸν ἀνιμῆσασθαι ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἀπωλείας· κἂν μυρία σε ἔκηῃ πράγματα, μηδὲν ἔστω τῆς σωτηρίας τοῦ κάμνοντος ἀναγκαιότερον· κἂν γὰρ μικρὸν ἀναβαλέσθαι βουληθῆς, προδώσεις αὐτὸν τῇ τοῦ χειμῶνος ὀξύτητι. Διὸ τάχους ἡμῖν ἐν ταῖς τοιαύταις συμφοραῖς δεῖ, τάχους καὶ σπουδῆς ἐπιτεταμένης. Ἄκουσον πῶς Παῦλος ἐπιέγεται, καὶ ἐτέρους διανίστησι πολλοὺς, ἰδὼν τινα ἄνθρωπον βυθίζεσθαι μέλλοντα. *Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην*, φησὶ, *μή πως τῇ περισσοτέρῃ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος*. Διὰ τοῦτο κελεύει ταχέως ὀρέξαι χεῖρα, ἵνα μὴ, μελλόντων ἡμῶν καὶ ἀναβαλλομένων, φθάσῃ καταποθῆναι ἐκεῖνος. Γινώμεθο τοῖνον κηδεμονικοὶ περὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἡμετέρους.

Τοῦτο κεφάλαιον τῆς κατ' ἡμᾶς πολιτείας ἐστὶ, τοῦτο γινώρισμα, τὸ μὴ τὰ ἑαυτῶν σκοπεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη ἡμῶν διεστραμμένα διορθοῦν καὶ καταρτίζειν· τοῦτο δεῖγμα τῆς πίστεως μέγιστον· *Ἐν τούτῳ γὰρ γινώσκονται*, φησὶ, *πάντες ὅτι μαθηταὶ μου ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους*. Ἀγάπην δὲ δείκνυσι γνησίαν οὐ κοινωνία τραπέζης, οὐδὲ πρόσρησις ψιλῆ, οὐδὲ κολακεία ρημάτων, ἀλλὰ τὸ διορθῶσαι καὶ σκοπεῖσαι τὸ συμφέρον τοῦ πλησίον, τὸ τὸν πεπτωκότα διαναστήσαι, τὸ τῷ κειμένῳ χεῖρα ὀρέξαι τῆς οικείας ἀμελήσαντι σωτηρίας, καὶ πρὸ τῶν οικείων ἀγαθῶν τὰ τοῦ πλησίον ζητῆσαι. Τοῦτο ἀγάπης γνησίας. Ἡ γὰρ ἀγάπη τὰ αὐτῆς οὐ βλέπει, ἀλλὰ πρὸ τῶν αὐτῆς τὰ τοῦ πλησίον ὀρεῖ, ἵνα δι' ἐκείνων τὰ αὐτῆς ἴδῃ. Ἐπεὶ καὶ ἐγὼ νῦν οὐχὶ δι' ἑμαυτὸν ἀποτείνω τοσοῦτους λόγους, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. Καὶ ὑμεῖς [691] τοῖνον μὴ δι' ἑαυτοὺς ἀκούετε μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἐτέρους τοὺς παρ' ὑμῶν παιδεύεσθαι μέλλοντας. Κατὰ γὰρ τὴν ἀκολουθίαν τῶν μελῶν καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας τρέφεται σῶμα. Ὅσπερ οὖν τὸ μέλος, ἐὰν κατάσχη παρ' ἑαυτῷ τὴν τροφήν πάσαν, καὶ μὴ μεταδῷ τῷ πλησίον, καὶ ἑαυτὸ λυμαίνεται, καὶ τὸ λοιπὸν διαφθείρει σῶμα· οἷον ὁ στόμαχος, ἐὰν τὴν τροφήν αὐτὸς κατάσχη μόνος, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα

τῷ λιμῷ κατατῆκει, καὶ ἑαυτὸν ὑπὸ τῆς ἀμετρίας διαφθείρει· ἂν δὲ τὸ ἀρχοῦν λαθὼν κατὰ τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, τὸ λοιπὸν τοῖς ἐτέροις παραπέμψῃ μέλεσι, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα ἐν ὑγιείᾳ διατηρεῖ· οὕτω καὶ σὺ νῦν, ἂν ἀκούσας τὰ παρ' ἡμῶν κατάσχη, ἐτέρῳ δὲ μὴ μεταδῷς, κάκεινον ἐξημιώσας καὶ σεαυτὸν διέφθειρας, χαλεπώτατα νοσήματα ἐπισπασάμενος, νοθεῖαν καὶ φθόνον. Ἡ γὰρ διὰ πονηρίαν, ἢ δι' ἀργίαν καὶ ῥαθυμίαν οὐ μεταδίδωμεν ἐτέροις. Ὑπότερον δὲ ἂν ἢ τούτων, ἱκανὸν ἀπολέσαι τὸν ἔχοντα. Ἄν δὲ ἀφθόνως καὶ εἰς ἐτέρους παραπέμψῃς τὴν τροφήν, καὶ ἑαυτὸν καὶ ἐκείνον ὠφέλησας. Ἄλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἱκανὰ τὰ εἰρημένα.

γ'. Δεῖ δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἔλθειν τῶν πρώτων λεχθέντων. Τίνα οὖν ἦν ἐκεῖνα; Περὶ Σαῦλου καὶ Παύλου τότε ἐζητοῦμεν, διὰ τί ποτὲ μὲν Σαῦλος, ποτὲ δὲ Παῦλος ἐλέγετο· εἶτα ἐξέβημεν ἐκ τῆς ἀκολουθίας ταύτης εἰς ὀνοματῶν ἱστορίαν πολλήν. Καὶ ἐπειδὴ ἐξέβημεν ἀπ' αὐτῶν, οὐκ ἔδοξεν ἡμῖν ἄξιον εἶναι παραδραμεῖν τὴν ἐμπορίαν ἐκείνην. Εἰ γὰρ καὶ διὰ Παῦλον ἤλθομεν ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀλλ' ὅμως καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὀνομάτων εὐρεσιν ἐμπορεύεσθαι ἐγνωμεν. Οὕτω καὶ οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες κατ' ἐμπορίαν ποιοῦσι πολλάκις, ὑπὲρ πραγματείας ὀλίγων τινῶν ἐπιδημήσαντες· ἐπειδὴν εἰς τὴν πόλιν ἔλθόντες, εἰς ἣν ἐστελλόντο, ἔβωσι καὶ ἐτέρων ἀγωγίμων ἔχουσαν ἀφθονίαν, πολλῶν πλείονα τῆς παρεσκευασμένης ποιοῦνται τὴν ἐμπορίαν. Κἂν ἐγκαλέσῃ τις, ταῦτα λέγουσι τὰ ῥήματα· Μακρὸν, φασίν, ἤλθομεν ὁδόν, πολλοὺς χειμῶνας ὑπεμείναμεν, πολλοὺς κινδύνους, διαπόντιον ἀποδημίαν ἐστειλάμεθα· τί δὴ κωλύει ἀφθονωτέραν γενέσθαι τὴν πραγματείαν ἡμῖν; Ταῦτα δὴ καὶ ἡμεῖς ἀπολογώμεθα. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ζητοῦντες περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ Παύλου, εὐρομεν ἐκ τῆς ἀκολουθίας καὶ ἐτέραν ἐμπορίαν ὀνομάτων, οἷον τι ὁ Πέτρος Σίμων ἔκαλετο πρὸ τούτου, καὶ οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης υἱοὶ βροντῆς ὀνομάσθησαν. Εὐρομεν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὸν Ἀβραάμ πρὸ τούτου μὲν Ἀβραμ καλούμενον, μετὰ δὲ ταῦτα Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰακώβ Ἰσραὴλ μετακληθέντα, καὶ τὴν Σάρραν Σάραν. Εὐρομεν πρὸς τοῦτους, ὅτι ἕτεροὶ τινες οὐ μετωνομάσθησαν, ὥσπερ οὗτοι, ἀλλ' ἐξαρχῆς ἔλαβον τὰ ὀνόματα, ὥσπερ Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, ὡς ὁ Ἰσαάκ, ὡς ὁ Ἀδάμ. Ἄπονον τοῖνον ἡμῖν ἔδοξεν εἶναι καὶ βλακειᾶς ἐσχάτης, τοσοῦτον ἀπὸ τῶν χειρῶν ῥίψαι θησαυρόν [692]. Διὰ τοῦτο μακρότερον ἐποιήσαμεν τὸν λόγον, καὶ περὶ τῶν ἐξαρχῆς ὀνομασθέντων πρώτων εἰπόντες, σήμερον διανοούμεθα περὶ τῶν διωνύμων εἰπεῖν, ὡς εἰς ἐστὶν ὁ Ἀβραάμ. Ὁ μὲν γὰρ Ἀδάμ τοῦτο ἐκλήθη διαπαντός τὸ ὄνομα, καὶ οὐκ ἔσχεν ἕτερον· καὶ ὁ Ἰσαάκ οὕτω πάλιν οὐκ ἐδέξατο δευτέραν προσηγορίαν, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους Ἰσαάκ ἐλέγετο· ὁ δὲ τοῦ Ἰσαάκ πατήρ Ἀβραμ πρὸ τούτου μὲν ἐλέγετο· μετὰ δὲ ταῦτα Ἀβραάμ. Εἶπε γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός, φησίν, *Οὐκέτι ἐσται τὸ ὄνομα σου Ἀβραμ, ἀλλὰ Ἀβραάμ κληθήσεται τὸ ὄνομα σου*. Καὶ γὰρ Ἀβραμ ἐκαλεῖτο τὸ πρότερον, ἀλλὰ τοῦτο τὸ ὄνομα οὐκ ἐστὶν Ἑλληνικόν, οὐδὲ τῇ ἡμετέρᾳ γλώττῃ, ἀλλὰ τῇ τῶν Ἑβραίων οὕτω λέγεται. Τί οὖν ἐστὶν ἐρμηνευόμενον τὸ ὄνομα τοῦτο; Περὰ τῆς. Καὶ γὰρ τὸ Ἀβραμ τῆ

Σύρως φωνῆ τὸ πέραν λέγεται, καὶ Ἰσασιν ὅσοι τῆς φωνῆς ταύτης εἰσὶν ἑμπειροί. Πολλῆ δὲ τῆ Σύρως φωνῆ πρὸς τὴν τῶν Ἑβραίων γλῶτταν ἢ συγγένεια. Καὶ διὰ τί περάτης ἐλέγετο, φησὶν; Ἡ Ἰουδαία χώρα, τουτέστιν, ἢ Παλαιστίνη πᾶσα, ἢ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ Εὐφράτου, κατ' ἀντικρὺ κεῖται τῆς Βαβυλωνίας, ὅθεν ἦν ὁ Ἀβραάμ· καὶ μέσος βεβ' ἀμφοτέρων ὁ ποταμὸς, κοινὸν μεθόριον ὡν ἑκατέρας τῆς γῆς. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης ἦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πέραν ἦλθεν ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας, διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ τόπου καὶ τοῦ πράγματος τὸ ὄνομα ἔλαβε, καὶ περάτης ἐλέγετο, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ πέραν ἦλθε. Διὰ τί δὲ ἀπὸ τοῦ πέραν ἦλθεν; Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐκέλευσε. Καὶ διὰ τί ὁ Θεὸς ἐκέλευσεν; Ἴνα δείξῃ τὴν ὑπακοὴν τοῦ δικαίου. Καὶ πῶς ἐδείκνυεν τὴν ὑπακοὴν τοῦ δικαίου; Ὅτι διὰ τὸ αὐτοῦ πρόσταγμα τὴν οἰκίαν ἀφείλε, τὴν ἄλλοτριαν ἀντὶ ἐκείνης ἠλλάξατο. Εἶδες πόση πλέκεται σειρὰ ἀπὸ τῆς τοῦ δικαίου προσηγορίας; Ὀλόκληρον ἡμῖν πέλαγος ἱστορίας τὸ ὄνομα ἦνοιξεν τοῦτο. Μάθε τοίνυν αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸ καλαῖον, ἵνα ὅταν ἴδῃς αὐτὸν τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντα, διὰ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα χειραγωγούμενος, καὶ μανθάνων τὴν αἰτίαν, δι' ἣν αὐτὴν ἐγκατέλιπεν, ἱκανῶν πρὸς τὸν αὐτὸν ζῆλον λάθῃς παράκλησιν.

Ἀνθρωποῦ, καὶ πρὸ νόμου καὶ τῆς ἐννόμου πολιτείας ὡν, τὴν ἐν τῇ χάριτι φιλοσοφίαν ἐπεδείξατο, καὶ ὅπερ ἔλεγεν ὕστερον ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔστιν, ὅστις ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ὃς οὐχ ἑκατοσταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει· τοῦτο ἐκείνος διὰ τῶν ἔργων πρὸ τῆς χάριτος ἐποίησεν. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ μόνον τὴν φιλοσοφίαν ἔστιν ἰδεῖν τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ὑποσχέσεως αὐτῆς τοῦ Θεοῦ. Δεῦρο γάρ, φησὶν, εἰς τὴν γῆν, ἦν ἂν σοι δείξω. Εἰ γὰρ καὶ ἀμφοτέροι αἰσθηταὶ αἱ πατρίδες, ἀλλ' ἢ μὲν οἰκία ἦν, ἢ δὲ ἄλλοτρια· καὶ ἢ μὲν φανερά, ἢ δὲ ἀδηλος· καὶ ἢ μὲν ἐν χερσίν, ἢ δὲ ἐν ἐλπίσι· καὶ ὅμως τὰ φανερά καὶ δῆλα καὶ τὰ ἐν χερσίν ἀφείλε, [693] πρὸς τὰ ἀφανῆ καὶ ἀδηλα, καὶ ὡν οὐκ ἦν κύριος ἔτρεχεν, ἵνα σε πείσῃ καὶ παιδεύσῃ, ὅταν ὁ Θεὸς τὰ μὲν δῆλα ἀφείναι κελεύει, πρὸς δὲ τὰ ἀδηλα βλέπειν, μὴ ἀντιλέγειν, μηδὲ ἀμισσητέην. Οὐ γὰρ οὕτω δῆλὰ ἔστι τὰ ἐν χερσίν, ὡς ἐκεῖνα τὰ ἐν ἐλπίσιν· οὐχ οὕτω δῆλη ἔστιν ἡ παρούσα ζωὴ, ὡς ἐκείνη ἢ μέλλουσα. Ταύτην μὲν γὰρ ὀρώμεν τοῖς ἡμετέροις ὀφθαλμοῖς, ἐκείνην ὀρώμεν τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς· ταύτην ὀρώμεν ἐν ταῖς ἡμετέραις χερσὶ κειμένην, ἐκείνην ὀρώμεν καὶ ταῖς ἐπαγγελίαις τοῦ Θεοῦ φυλαττομένην.

δ., Αἱ δὲ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ πολλῶν δυνατώτεροι τῶν ἡμετέρων χειρῶν. Βούλει μαθεῖν πῶς αὕτη μὲν ἢ ζωὴ ἢ παρούσα ἐν ἀδήλῳ κεῖται διαπαντός, ἐκείνη δὲ ἢ μέλλουσα, ἢ δοκῶσα ἀδηλος εἶναι, φανερωτέρα τῆς παρούσης ἐστὶ καὶ βεβαιότερα καὶ μόνιμος; Ἐξετάσωμεν, εἰ δοκεῖ, τὰ λαμπρὰ τῆς παρουσίας ζωῆς, τὸν πλοῦτον, τὴν δόξαν, τὴν δυναστείαν, τὰς τιμὰς τὰς παρὰ ἀνθρώπων· καὶ ἄψις τούτων οὐδὲν ἀδηλότερον. Τί γὰρ ἀπιστότερον πλοῦτου, τοῦ μηδὲ μέχρι τῆς ἐσπέρας πολλάκις ἡμῖν παραμένοντος; Καθάπερ γὰρ δραπέτης ἀγνώμων ἀπὸ τούτου εἰς ἐκεῖνον συνεχῶς μεθίσταται, καὶ πάλιν ἀπὸ τούτου πρὸς ἄλλον. Τοιοῦτον τι καὶ ἡ δόξα ἐστίν. Ὁ γὰρ πρὸ τούτου λαμπρὸς καὶ ἐπίσημος, αἷμος καὶ ἀνώνυμος ἐξαίφνης

γίνεται· καὶ τὸ ἐναντίον πάλιν. Καὶ καθάπερ τὸν τροχὸν συνεχῶς στρεφόμενον οὐκ ἔστιν ὄραν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς ἀντιγῆς μέρους· τῇ γὰρ πυκνότητι τῆς δίνης διαπαντὸς τὰ ἄνω κάτω γίνεται, καὶ τούναντίον πάλιν· οὕτω καὶ ἡ τῶν πραγμάτων τῶν ἡμετέρων φορὰ συνεχῶς στρεφόμενη, τὰ ἄνω κάτω ποιεῖ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πλοῦτου καὶ ἐπὶ τῆς δυναστείας καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οὐδέποτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔστηκεν ἔδρας, ἀλλὰ τὰ τῶν ποταμῶν μιμεῖται βέεματα, μηδαμοῦ ποτε ἰστάμενα. Τί οὖν τούτων γένοιτ' ἂν ἀδηλότερον, τῶν οὕτω συνεχῶς μεταβαλλομένων, καὶ πρὶν ἢ φανῆναι ἀφιπταμένων, πρὶν ἢ παραγενέσθαι ἀποπηδώντων; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης περὶ τρυφῆς καὶ πλοῦτου καὶ τῶν τοιοῦτων διαλεγόμενος, καὶ σκώπτων εἰς τοὺς πρὸς αὐτὰ κεχρηνῶτας ὡς διαμένοντα, φησὶν· Ὡς ἐστὼτα ἐλογίσαντο ταῦτα, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Οὐκ εἶπεν, οὐ παρερχόμενα, ἀλλ' ὅ πολλῶν μελῶν ἐστίν, Ὡς φεύγοντα· οὐδὲ γὰρ ἥρεμα ἀναχωρεῖ, ἀλλὰ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους. Ἄλλ' οὐχ ὁ πατριάρχης οὕτως, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἀφείλε, πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ μόνον ἔβλεπε, προοδοποιῶν ἡμῖν πρὸς τὴν τῶν μελλόντων πίστιν, ἵν', ὅταν ἐπαγγέλληται σοι ὁ Θεὸς τὰ μέλλοντα καὶ οὐχ ὀρώμενα, μὴ λέγῃς, ὅτι ἀδηλὰ ἔστιν ἐκεῖνα καὶ ἀφανῆ. Τὰ γὰρ ἀδηλὰ ἐκεῖνα τούτων ἐστὶ σαφέστερα τῶν ὀρωμένων, ἐὰν τοὺς τῆς πίστεως ἐχόμεν ὀφθαλμούς. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐωράκαμεν αὐτὰ, ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὰ ἐπηγγείλατο καὶ ὑπέσχετο. Ὅταν ὁ Θεὸς ἐπαγγέλληται, οὐδεμία μεταβολὴ τῶν ὑποσχέσεων ἄπτεται· ὥστε ἐκεῖνα μάλιστα μένει καὶ πέπληγεν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐκ γὰρ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ ἀρπάξαι οὐδεὶς δύναται, φησὶν. Ἀρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου οὐδεὶς δύναται. Ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ, [694] ἐν δῆλῳ μένει θησαυρῷ διαπαντός. Ταῦτα δὲ παντοίαις μεταβολαῖς ὑπόκειται καὶ τροπαῖς· διὰ τοῦτο πολλάκις τὸν μὲν πόνον αὐτῶν ὑπομένοντα, τοῦ δὲ τέλους αὐτῶν ἀποστερούμεθα. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐλπίδων ἐκεῖνων οὐκ ἐνι τοῦτο, ἀλλὰ τὸν πονέσαντα πάντως δεῖ καὶ τῶν στεφάνων ἐπιτυχεῖν. Ἡ γὰρ ἐλπίς οὐ κατασχύνει. Θεοῦ γὰρ ἔστιν ὑπόσχεσις, καὶ τὸν ὑποσχόμενον μιμεῖται τὰ δῶρα. Ἀφείλε τοίνυν τὰ ἀδηλα, κάτεχε τὰ φαινόμενα· τὰ γὰρ φαινόμενα οὐ τὰ παρόντα ἐστίν, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα. Εἰ δὲ τινες, πρὸς τὰ παρόντα ἐπισημνοί, τῶν μελλόντων ὑπερῶσιν, ἐπειδὴ ἀσθενέστεροί εἰσι τοῦ ὕψους τῆς ἐλπίδος ἐκείνης, διὰ τοῦτο ὑπερῶσιν, οὐκ ἐπειδὴ ἀφανῆ ταῦτ' ἐστὶ καὶ ἀδηλα. Σκόπει γοῦν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου. Ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο αὐτῷ αἰσθητὰ πράγματα, καὶ αὐτὸς νοητὰ ἐξήτει. Καὶ ποῦ ὁ Θεὸς αἰσθητὰ αὐτῷ ἐπηγγείλατο, αὐτὸς δὲ νοητὰ ἤθελεν; Ἐξεῖλε, φησὶν, ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν, ἦν ἂν σοι δείξω. Αἰσθητὴ καὶ ἢ προτέρα γῆ, καὶ ἢ μέλλουσα δίδοσθαι ὕστερον. Τί οὖν αὐτὸς; Μάλλον δὲ μὴ αὐτοῦ ἀκούσωμεν, ἀλλὰ Παύλου περὶ αὐτοῦ λέγοντος, ἵνα μάθωμεν ὅτι οὐ πρὸς ταύτην ἔβλεπε τὴν γῆν, εἰ καὶ ταύτην ἐπηγγείλατο ὁ Θεός, ἀλλὰ τὰ παρόντα ἀφείλε, πρὸς τὰ μέλλοντα ἐκεχῆνε. Τί οὖν ὁ Παῦλός φησι; Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, καὶ τῶν Ἀβραάμ λέγων, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τὸν δικαίων ἀπάντων. Οὐδὲ γὰρ Ἀβραάμ μόνος, ἀλλὰ πάντες τῆς αὐτῆς ἦσαν φιλοσοφίας κοινωνοί. Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ

Syrorum cum Hebræa lingua cognatio est. Sed dicis, quare Transitor vocabatur? Judæa regio, hoc est, Palæstina omnis, quæ ab Ægypto usque ad Euphratem e regione jacet Babylonis, unde erat Abraham: et fluvius communis terminus utriusque terræ, medius utramque secat. Et quia Abraham non Palæstinus erat, sed ab ulteriori ripa fluminis venerat, nempe a Babylonia: ideo a loco et facto nomen accepit, et dictus est Transitor: quia a loco ulteriori fluminis venit. Quare autem fluvium transit? Quia Deus jusserat. Et quare Deus jussit? Ut ostenderetur obedientia justis. Et quomodo ostensa fuit obedientia justis? Quia propter præceptum Dei patriam suam quam reliquit, pro aliena commutavit. Vides quanta catena rerum in appellatione justis nectatur? Ingens historiarum pelagus nomen hoc nobis aperuit. Discere igitur ejus nomen primum, ut cum videris eum Palæstinam incolentem, appellatione nominis in memoriam antiquæ patriæ ejus, et causæ propter quam eam reliquit, manuducaris, et ita ad imitandum eum admo-
neare.

Abraham discipulis Christi par. — Ecce enim ut ille ante legem et sub lege vitam agens, philosophiam quoque tempore gratiæ traditam suscepit implendam, et ante tempus gratiæ fecit, quod postea discipulis Christus dixit: *Amen dico vobis, quod nullus est qui reliquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, qui non centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit (Matth. 19. 28. 29).* Non solum autem hinc apparet, quam sapienter vixerit justus, sed etiam Dei promissio hoc declarat. *Veni enim, inquit, in terram, quam monstravero tibi (Gen. 12. 1).* Nam tametsi utræque illæ regiones Chaldæa et Palæstina erant corporales, illa tamen sua erat, hæc aliena: illa certa, hæc incerta: illa in manibus, hæc in spe: ipse autem relictis certis, manifestis, et iis quæ in manu erant, festinavit et transiit ad incerta, incognita, et ad ea in quibus sibi non licebat dominari, ut persuadeat erudiatque, neque contradicendum, neque cunctandum, quando Deus manifesta relinquere jubet, et ad ea quæ non apparent respicere. Non enim tam certa quæ in manibus, atque ea quæ in spe; non enim sic manifesta est præsens hæc vita ut futura illa. Hanc enim videmus nostris oculis, illam videmus oculis fidei: hanc videmus in manibus nostris positam, illam videmus in promissionibus Dei custoditam.

4. *Promissa Dei certissima; res humanæ quam incertæ.* — Promissiones autem Dei multo certiores sunt, quam quæ in nostris sunt manibus. Vis discere quomodo hæc quidem vita in incerto sita est semper, futura autem illa, quæ videtur incerta esse, hac præsentis certior sit et solidior? Inquiramus, si placet, quæ sunt illa præsentis vitæ præclara; divitiæ, gloria, potentia; magnum existimari ab hominibus: et videbis nihil illis esse incertius. Quid enim infidelius divitiis, quæ sæpe nec usque ad vesperam nobis permanent? Sicut enim ingratus transfuga, ab hoc ad illum, et ab illo ad alium subinde transeunt. Hujus-

modi est gloria. Sæpenumero qui clarus erat et nobilis, repente contemptus et ignobilis habetur. et e diverso quoque sæpe obscuri subito clarescunt. Et sicut videri nequit in rota, quæ continuo versatur, aliqua pars ejus, eo quod crebra circumferentia semper summa fiunt ima, et ima summa: ita et nostrarum rerum impetus, dum continuo vertuntur, summa facit infima: ut videre licet in divitiis, potentiis, et aliis. Numquam enim in eodem statu manent, sed semper instabiles fluminum fluxus imitantur. Quid igitur his incertius, quæ tam crebro transferuntur, et priusquam recte appareant, avolant, priusquam adveniant, resiliunt? Unde propheta de deliciis et divitiis deque rebus talibus disserens, et eos insectans qui illis quasi permanentibus vacant, dicit: *Reputarunt hæc quasi stantia, et non quasi fugientia (Amos 6. 5).* Non dixit, quasi prætereuntia, sed, quod multo majus, *Quasi fugientia*: non enim paulatim recedunt, sed mira celeritate. At patriarcha ille non sic egit, sed relictis omnibus illis, tantum ad promissiones Dei spectavit, viam nobis parans ad futurorum fidem: ut cum promiserit tibi Deus futura et quæ non videntur, ne dicas, hæc esse incerta et obscura. Incerta enim illa certiora sunt iis quæ videntur, modo oculos fidei habeamus. Quamvis enim illa non videamus, Deus tamen ea promisit, et pollicitus est. Quando Deus promittit, nulla variatio promissionibus adjungitur; atque adeo illa maxime manent, quæ in manu Dei sunt. *Ex manu enim Dei, inquit, nullus rapere potest (Joan. 10. 29).* Igitur quia nullus rapere potest ex manu Dei, certus ille thesaurus semper manet. Præsentia autem omnigenis variationibus et vicissitudinibus sunt obnoxia; ideo pro eis sæpe laborem ferimus, et sine eorum frustramur. In iis autem quæ speramus, non ita est, sed is qui laboravit, necessario coronas et præmia consequitur. Nam *Spes non pudent* (*Rom. 5. 5*), quia Dei est promissio: et dona promissa sequuntur ejus naturam, qui promisit. Relictis igitur incertis, apprehende ea quæ conspicua sunt: conspicua autem sunt, non præsentia, sed futura. Jam quod aliqui ad præsentia spectant, et futura respiciunt: non ideo respiciunt, quod obscura et incerta, sed quod sublimia sint, et supra suam imbecillitatem. Considera igitur quanta sit virtus justis. Promiserat ei Deus corporalia, et ipse spiritualia quærebat. Ubi, dices, promisit ei Deus corporalia, et ipse spiritualia quæsit? *Egredere, inquit, de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam monstravero tibi (Gen. 12. 1).* Corporalis erat terra prior, ut et futura, quæ illi danda erat. Quid ergo ille? Imo non illum, sed audiamus de illo dicentem Paulum, ut discamus eum, licet hanc terram promississet Deus, relictis tamen præsentibus, eam non respexisse, sed festinasse ad futura. Quid igitur Paulus dicit? *Juxta fidem mortui sunt hi omnes (Hebr. 11. 13),* de Abraham loquens, Isaac et Jacob, et justis omnibus. Neque enim Abraham solus, sed omnes ejusdem erant philosophiæ participes. *Juxta fidem mortui sunt hi omnes, cum non*

accepissent promissiones, sed procul eas vidissent. Quid dicis? non obtinuit Abraham promissiones? non venit in Palæstinam? Falsa ergo ea quæ dicta sunt? Nequaquam, inquit. Venit quidem in Palæstinam, non hanc autem spectavit, sed aliam quæ in cælis, desideravit. Cujus rei et Paulus testis, cum adjicit: Et confessi sunt se hospites et peregrinos in terra (Hebr. 11. 13). Hospesne est, qui tantam accepit patriam, et tantam regionem? dic, obsecro. Sane, inquit: non enim hanc, sed cælum spectavit. Nam qui hæc dicunt, inquit, declarant se aliam inquirere patriam, cujus artifex et opifex est Deus (Ibid. v. 14. 10), illam, inquam, Jerusalem cælestem, et supernam. Vidisti quomodo promiserit illi Deus corporalem, et ipse quasiverit supernam Jerusalem? Qui enim hæc dicunt, inquit, significant se patriam inquirere. Ac si illius quidem meminissent, ex qua sunt egressi, tempus illis redeundi suppeteret: jam vero alterius melioris desiderio ducuntur, hoc est, cælestis (Ibid. v. 15. 16). Itaque corporalis est promissio, spirituale autem justii desiderium. At nos plane diversa facimus. Deus illi promiserat Palæstinam, sed ille spectabat cælum: nobis promissum est cælum, et ad terram tendimus.

5. *Doctrinam ex historia Abrahamæ deductam resumit; filii non rei sunt iniquitatis parentum; quid officii præstare debeant filii erga parentes impios; liberum arbitrium: interpretatio nominis Noë. — Hæc lucra ex Abraham nobis contigerunt, quia nomen ejus didicimus, et quare Transitor dictus sit, et quod relicta terra sua in alienam concessit, præteritisque certis ad incerta se convertit, abjectis iis quæ in manibus, aspiravit ad ea quæ spe concipiebat, et acceptis sensibilibus ad spiritualia tetendit, idque ante gratiam, ante legem, ante prophetarum doctrinam. Unde manifestum est, eum præceptore caruisse, eique satis fuisse naturam moventem cogitationes conscientia, ut sic inveniret Opificem universi: et propter hoc dicebatur Abram, quod nomen ei parentes ea de causa indiderunt. Sed forte statim dixerit aliquis: Mendacium hoc est. Parentes Abrahamæ num justii fuerunt? num placuerunt Deo? num sciverunt futura? num pollicitationem a Domino dandam præviderunt? annon impii erant et idololatæ, et plusquam barbari? Scio et ego, ac propterea laudo justum, quod tales parentes habens, talis ipse factus sit. Etenim valde rarum et admirabile est, ex agresti radice dulcem fructum produci. At non accusandi sunt ob parentum malitiam filii pie viventes, sed si quid admirabile dicendum est, eo magis laudandi, quod cum pietatem a parentibus non acceperint, nec habuerint qui manu ducerent, quasi in eremo et invio euntes, viam quæ in cælum fert, invenire potuerint. Non igitur crimen est, habere patrem impium, sed imitari patris impietatem; et crimen est maximum, non quod habeamus improbos parentes, sed quod illorum non agamus curam, neque pro virili nostra demus operam, ut ab impietate sua eos eruamus. Itaque ubi nos illorum animæ, quantum in nobis situm est, subsidium tulerimus, illi vero in sua im-*

probitate perseverarint, ab omni crimine ac reprehensione sumus immunes. Hæc autem dixi, ut ne turberis, dilecte, cum audis Abraham impium patrem habuisse. Nam et Timotheus impium patrem sortitus fuit: Filius enim Judææ mulieris erat, fidelis matris, patris autem gentilis (Act. 16. 1). Et quod pater ejus manserit in impietate et non fuerit conversus, manifestum est ex hoc: laudans enim Timothei fidem Paulus, sic dicit: Quæ habitavit in avia tua Loide, et matre tua Eunice, confido autem quod et in te (2. Tim. 1. 5). Nusquam hic patris nomen legitur. Et quare? Quia in impietate perseverans, non erat dignus qui cum filio numeraretur. Et apostolos malos habuisse patres declaravit Christus, cum dixit: Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejicient? Propter hoc ipsi erunt iudices vestri (Matth. 12. 27). Sed te ne turbet hoc, neque offendat. Nam ex hoc discimus, non naturæ, sed voluntatis esse vitium et virtutem. Enimvero si naturæ esset, omnino mali malos parerent, et boni bonos: sed quia electionis et voluntatis est probum vel improbum esse, idcirco sæpe malis patribus boni filii, et ignavis filiis studiosi patres fuerunt, ut non naturæ, sed voluntati semper illa imputemus. Verum cum parentes Abrahamæ, ut dixi, fuerint impii, quomodo ei hoc nomen indiderunt? Fuit hoc opus divinæ sapientiæ per incredulam linguam dispensantis, ut puero nomen imponeretur, habens in se futurorum historiam. Nam eandem virtutem et in Balaam declaravit, cogens eum futura prædicere (Num. 23): declarans se non solum in suis, sed et in alienis dominari posse. Et ut dicam, parentes etiam non valde pios, sæpius nescios imponere nomina justis, quæ multam futurorum dispensationem declarent, docebimus etiam alio exemplo. Lamech qui fuit pater Noë (a), illius Noë cuius tempore factum est diluvium, non erat justus, non Deo gratus, non Deo probatus: nam si justus, si Deo gratus et acceptus fuisset, non dixisset, Noë solum perfectum inventum in generatione sua (Gen. 6. 9): neque præteriisset justum patrem, si justus fuisset. Quid igitur ille? Imposuit nomen puero, quod præcipuum futurarum rerum haberet historiam, eratque appellatio justii prophetia (Gen. 5. 29). Significabat enim nomen ejus futurum diluvium. Quomodo? Nomen ejus Hebraïca lingua vocavit Noë, quod interpretatum est, quietis auctor. Nia enim Syrorum voce quies est. Sicut igitur Abraham ab Abar, quod est trans vel ultra, dictus est, et Adam ab Ædem, quod est terra, eo quod sit terrenus, ita hic a Nia vocatus est Noë, hoc est, auctor quietis: declarat autem hoc et adjecta particula. Vocavit enim eum Noë, dicens: Hic nos quiescere faciet (Genes. 5. 29), quietem diluvium vocans. Nam quia sub illo futurum erat diluvium, diluvium autem mors fuit, Mors vero quies viro est (Job. 3. 23): idcirco hominem, sub quo diluvium factum est, quietis auctorem vocavit.

(a) His similia habes supra in Homiliis in Genesim, ubi de nomine Noë pene eadem. Vide notam ibi. Illic autem adjectum Nia Syrorum lingua osse quietem.

πόρρωθον αὐτὰς ἰδόντες. Τί λέγεις; οὐκ ἐκομίσατο τὰς ἐπαγγελίας ὁ Ἀβραάμ, οὐδὲ ἦλθεν εἰς τὴν Παλαιστίνην; Ψεῦδος οὖν τὰ εἰρημένα; Οὐχί, φησίν. Ἦλθε μὲν γὰρ εἰς τὴν Παλαιστίνην, οὐ πρὸς ταύτην δὲ ἔβλεπε τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλ' ἐτέρας ἐπεθύμει τῆς ἐν οὐρανοῖς, καὶ τῶν παρόντων ξένον ἑαυτὸν ἐνόμιζεν εἶναι ἀπάντων. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτῶ μαρτυρῶν ὁ Παῦλος ἐπήγαγε· Καὶ ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ περιπίδημοι εἰσι. Ξένος ὁ πατρίδα λαβὼν, εἰπέ μοι, καὶ χώραν τοσαύτην; Ναί, φησίν· οὐ γὰρ πρὸς ταύτην, ἀλλὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἔβλεπεν. Οἱ γὰρ ταῦτα λέγοντες ἐμφανίζουσιν, ὅτι ἐτέραν πατρίδα ζητοῦσιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός, ἐκείνην τὴν ἐπουράνιον Ἰερουσαλήμ, τὴν ἄνω. Εἶδες πῶς ἐπηγγείλατο αὐτῶ ὁ Θεὸς αἰσθητά; πῶς ἐκείνος τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐζητεί; Οἱ γὰρ ταῦτα λέγοντες, φησίν, ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ζητοῦσι. Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμέμνηται, ἀπ' ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἄν κενὸν ἀνακλήμψαι· νυνὶ δὲ ἐτέρας κρείττονος ὁρῶμεν, τουτέστιν, ἐπουρανίου. Οὐκ οὖν αἰσθητὴ μὲν ἡ ὑπόσχεσις, νοητὴ δὲ ἡ ἐπιθυμία τοῦ δικαίου, ἀπανταντίας ἡμῖν. Ἐκείνῳ μὲν γὰρ ἐπηγγείλατο τὴν Παλαιστίνην, ὁ δὲ περιεβλέπετο τὸν οὐρανὸν· ἡμῖν δὲ ἐπαγγέλλεται τὸν οὐρανὸν, καὶ πρὸς τὴν γῆν κεχῆναμεν.

ε'. Ταῦτα ἐκερδάναμεν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ ὀνόματος, μαθόντες διὰ τί περάτης ἐλέχθη, καὶ ὅτι τὴν οἰκείαν [695] ἀφελς γῆν, πρὸς τὴν ἄλλοτριαν μετέστη, καὶ τὰ ἄλλα παραδραμῶν, πρὸς τὰ ἄλλα ἔβλεπε, τὰ ἐν χειρὶ βίβας, ἐκεχῆνει πρὸς τὰ ἐν ἐλπίσι, καὶ αἰσθητὰ λαβὼν, πρὸς τὰ νοητὰ ἀνετίνατο, καὶ ταῦτα πρὸ τῆς χάριτος, πρὸ τοῦ νόμου, πρὸ τῆς ἀπὸ τῶν προφητῶν διδασκαλίας. Ὅθεν δῆλον, ὡς οὐδένα ἔσχε καθηγητὴν, ἀλλ' ἤρκεσεν αὐτῶ ἡ φύσις τοῦ τοῦ συνειδότες κινήσασα λογισμοῦς, καὶ οὕτως εὖρος τὸν Θεὸν τὸν τοῦ παντὸς δημιουργόν· διὰ τοῦτο Ἀβραὰμ ἐλέγετο, διὰ τοῦτο καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶ τὸ ὄνομα ἐπέθηκαν τοῦτο. Ἄλλὰ τάχα ἴσως εἴποι τις ἄν, ὅτι τοῦτο ψεῦδος. Μὴ γὰρ δίκαιοι ἦσαν οἱ γονεῖς τοῦ Ἀβραάμ; μὴ γὰρ εὐάρεστοι τῷ Θεῷ; μὴ γὰρ ἤδεισαν τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι; μὴ γὰρ προεῶρων τὴν ὑπόσχεσιν τὴν παρὰ τοῦ Δεσπότου μέλλουσαν βηθῆσθεσθαι; οὐχὶ ἀσεβεῖς ἦσαν καὶ εἰδωλολάτραι, βαρβάρων βαρβαρικώτατοι; Οἶδα καὶ γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαίνω τὸν δίκαιον, ὅτι τοιοῦτους ἔχων πατέρας, τοιοῦτος αὐτὸς ἐγένετο. Καὶ τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον τοῦτο ἐστίν, ὅτι ἐξ ἄλλοτριας βίβης καὶ ἀγρίας ἡμερας ἠνέχθη καρπός. Οὐ γὰρ ἐστὶ κατηγορία παίδων ἐν εὐσεβείᾳ ζώντων ἢ τῶν πατέρων κακία, ἀλλ' εἰ χρὴ τι θαυμαστὸν εἰπεῖν, καὶ ἐγκώμιον μᾶλλον, ὅτι μὴ παρὰ προγόνων δεξάμενοι τὴν εὐσέθειαν, μηδὲ τοὺς χειραγωγούντας ἔχοντες, ἀλλ' ὡσπερ ἐν ἐρήμῳ καὶ ἀβάτω ὀδεύοντες, ἠδυνήθησαν τὴν ὁδὸν τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν φέρουσαν εὐρεῖν. Οὐ τοίνυν κατηγορία ἀσεβῆ πατέρα ἔχειν, ἀλλὰ μιμεῖσθαι τὴν ἀσέθειαν τοῦ πατρὸς· καὶ ἐγκλημα μέγιστον, οὐχ ὅταν φαύλους ἔχωμεν γονεῖς, ἀλλ' ὅταν αὐτῶν μὴ ἐπιμελώμεθα, καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν πάντα εἰσφέρωμεν πρὸς τὸ τῆς κακίας αὐτοῦς ἀπαλλάξαι ταύτης. Ὡς ὅταν ἡμεῖς μὲν πάντα ἐπιδειξώμεθα περὶ τὴν ἐκείνων ψυχὴν, ἐκείνοι δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῶν μένωσι πονηρίας, πάσης μὲμψως ἀπηλλάγμεθα καὶ αἰτίας. Ταῦτα δὲ εἶπον, ἵνα μὴ αἰσχυρῆς, ἀγαπητὲ, ὅταν ἀκούσης, ὅτι πατέρα ἀσεβῆ ἔσχον ὁ Ἀβραάμ. Καὶ γὰρ ὁ Τιμόθεος ἀσεβῆ πατέρα εἶχεν: *Πιὸς γὰρ Ἰουδαίας γυναικὸς*

*ἦν, φησὶ, πιστῆς μητρὸς, πατρὸς δὲ Ἑλλήνος. Καὶ ὅτι ἔμεινεν ἐν ἀσεβείᾳ καὶ οὐ μετεβάλλετο ὁ πατήρ, δῆλον ἐκεῖθεν· ἐπαίνων γὰρ τοῦ Τιμοθέου τὴν πίστιν, οὕτω φησὶν ὁ Παῦλος· Ἦτις ἐνόκησεν ἐν τῇ μᾶμμῃ σου Ἀῶιδι, καὶ τῇ μητρὶ Εὐνίκη, πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοί. Καὶ οὐδαμοῦ τοῦ πατρὸς τὸ ὄνομα. Διὰ τί; Ὅτι ἐν τῇ ἀσεβείᾳ ἔμεινεν, οὐκ ἦν ἄξιός ἀριθμῆσθαι μετὰ τοῦ παιδός. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ πονηροὺς ἔσχον πατέρας, καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ὁ Χριστὸς εἰπών· *Εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβαλοῦσι;* Διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἔσονται κριταὶ ὑμῶν. Ἄλλὰ μὴ σε θορυβείτω τοῦτο, μηδὲ σκανδαλιζέτω. Καὶ γὰρ ἐκ τοῦτου μαθάνομεν, ὅτι οὐ φύσεως, ἀλλὰ προαιρέσεως ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετὴ. Εἰ γὰρ φύσεως ἦν, πάντως ἂν οἱ πονηροὶ πονηροὺς ἔτεκον, καὶ οἱ χρηστοὶ τοιοῦτους· ἐπειδὴ δὲ προαιρέσεως ἐστὶ τὸ φαῦλον εἶναι καὶ σπουδαῖον, διὰ τοῦτο καὶ πατέρων πονηρῶν παῖδες ἐγένοντο χρηστοί, καὶ παίδων βλαβερῶν πατέρες σπουδαῖοι [696] πολλάκις, ἵνα μὴ τῆ φύσει, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ πανταχοῦ ταῦτα ἐκάτερα λογίζωμεθα. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, ὅτι ἀσεβεῖς ὄντες οἱ γονεῖς τοῦ Ἀβραάμ, πῶς τὸ ὄνομα αὐτῶ ἐπέθηκαν τοῦτο; Τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας μάλιστα ἔργον καὶ τοῦτο ἦν διὰ ἀπίστου γλώττης οἰκονομήσαντος ἐπιτεθῆναι ὄνομα, τῶν μελλόντων ἔχον τὴν ἱστορίαν. Καὶ γὰρ τὸν Βαλαὰμ ἠνάγκασέ ποτε τὰ μέλλοντα εἰπεῖν, τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐπιδεικνύμενος, καὶ δηλῶν ὅτι οὐχὶ ἐν τοῖς οἰκείοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοτριοῖς κρατεῖν δύναται. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι ἐπὶ τῶν δικαίων, κὰν μὴ εὐσεβεῖς ὦσιν οἱ πατέρες, πολλάκις οὐκ εἰδότες ἐπιτιθέασιν ὀνόματα πολλῆν τῶν μελλόντων δηλοῦντα τὴν οἰκονομίαν, καὶ ἐξ ἐτέρου σοι παραδείγματα τοῦτο ποιήσω φανερόν. Ὁ Λάμεχ ὁ τοῦ Νῶε πατήρ, τοῦ Νῶε κείνου, ἐφ' οὗ ὁ κατακλυσμός ἐγένετο, οὐκ ἦν δίκαιος, οὐκ ἦν εὐάρεστος τῷ Θεῷ, οὐκ ἦν δόκιμος τῷ Θεῷ· εἰ γὰρ ἦν δίκαιος, εἰ ἦν εὐάρεστος, εἰ ἦν εὐδόκιμος τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν εἶπεν, ὅτι Νῶε μόνος εὐρέθη τέλειος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ· οὐκ ἂν παρέδραμα τοῦ δικαίου τὸν πατέρα, εἰ δίκαιος ἦν. Τί οὖν ἐκεῖνος; Ἐπέθηκεν ὄνομα τῷ παιδίῳ, πολλῆν ἔχον τῶν μελλόντων πραγμάτων τὴν ἱστορίαν, καὶ αὐτὸ προφητεία ἦν ἢ προσηγορία τοῦ δικαίου. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦτο τὸν μέλλοντα κατακλυσμὸν ἔσεσθαι ἐδήλου. Καὶ πῶς τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι κατακλυσμὸν ἐδήλου τὸ ὄνομα τοῦ Νῶε; Τὸ, Νῶε, τοῦτο τὸ ὄνομα Ἑβραϊκῇ λέγεται γλώττῃ καὶ ἐρμηνεύεται, ὁ ἀναπαύων. Τὸ γὰρ, Νία, τῇ Σύρων φωνῇ, ἀνάπαυσις ἐστίν. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ Ἀβρα, ὅπερ ἐστὶ πέρα, Ἀβραὰμ ἐλέγετο, καὶ ἀπὸ τοῦ Αἰδὲμ, ὅπερ ἐστὶ γῆ, Ἀδάμ ἐλέγετο, ὅπερ ἐστὶ γῆινος· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ Νία, ὅπερ ἐστὶν ἀνάπαυσις, Νῶε ἐκλήθη, ὅπερ ἐστὶν ἀναπαύων· δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἐπαγωγὴ. Ἐκάλεσε γὰρ αὐτὸν Νῶε, λέγων· Ὅυτος ἡμᾶς διαναπαύσει, ἀνάπαυσιν τὸν κατακλυσμὸν καλῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ κατακλυσμός γίνεσθαι, ὁ δὲ κατακλυσμός θάνατος ἦν, θάνατος δὲ ἀνδρὶ ἀνάπαυσις, διὰ τοῦτο τὸν ἀνθρωπον, ἐφ' οὗ γέγονεν ὁ κατακλυσμός, τὴν ἀναπαύοντα ἐκάλεσε.*

5'. Καὶ ὅτι οὐ βιάζομαι τὴν ἑρμηνείαν, ἀπ' αὐτῆς τῆς Γραφῆς ἀκούσωμεν τοῦτο. Ἐξῆς Λάμεχ ἔτη ὀκτώ και ὀγδοήκοντα και ἑκατόν, και ἐγέννησεν υἱόν, και ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νῶε, λέγων· Οὗτος διαπαύσει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν πόνων ἡμῶν, και τῶν λυπῶν, και τῶν ἔργων τῶν χειρῶν ἡμῶν, και ἀπὸ τῆς γῆς, ἧς κατηράσατο ὁ Θεός. Τί λέγεις, Ἀναπαύσει ἡμᾶς; Και διὰ τί μὴ εἶπε, φησιν, Οὗτος ἀποκτενεῖ ἡμᾶς, οὗτος ποιήσει τὸν κατακλυσμὸν γενέσθαι· ἀλλ' εἶπεν, Ἀναπαύσει ἡμᾶς; Ἀνεστοιχειώθη ἡ κτίσις ἅπασα, ἄβυσσοι ἀνεβράβησαν κάτωθεν, καταβράβηται ἀνεψῆθησαν ἄνωθεν, ἔπαντα πέλαγος ἦν ξένον και παράδοξον και φρικῶδες, και ἐν τάφῳ κοινῶ τῇ ἰλύϊ και σώματα ἀνθρώπων και σώματα ἵππων και θηρίων ἐκρύπτετο· και τσαυτά κακά, εἶπέ μοι, και τσαυτὴν συμφορὰν ἀνάπαυσιν καλεῖς; Ναί, φησιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν κακίᾳ ἔζων οἱ ἄνθρωποι, ὁ δὲ κατακλυσμὸς τὴν κακίαν ἀνέκοψεν, οἱ τῆς κακίας ἀπαλλαγέντες ἀνάπαυσαν. Καθάπερ γὰρ [697-699] σῶμα ποικίλοις νοσήμασι κατεχόμενον, και ἰατρείαν οὐδεμίαν εὐρίσκον, ἐὰν ἐπελθῶν ὁ θάνατος λαβῆ, ἀνέπαυσεν· οὕτω δὴ και τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖνων γενεάν, καθάπερ σῶμα ἀνίατα νόσον και πολλοῖς προκατειλημμένον δεινοῖς παραμυθίαν οὐδεμίαν ἔχουσιν,

ἐπελθῶν ὁ κατακλυσμὸς ἐξήρπασε και ἀνέπαυσεν. Εἰ γὰρ θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυσιν, πολλῶ μᾶλλον τοῖς ἐν κακίᾳ ἀδιορθώτως ζῶσιν ἀνάπαυσιν ὁ θάνατος, τῶν πόνων αὐτοῖς ἀπαλλάττων, και οὐκ ἐὼν περαιτέρω τῆς πονηρίας τὴν νομὴν προελθεῖν, οὐδὲ βαρύτερον τοῦ ὄντος γενέσθαι τῶν ἀμαρτημάτων τὸ φορτίον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω βαρὺ και δυσβάστακτον, ὡς ἀμαρτίας φύσις· οὐδὲν οὕτω κάματον και πόνον ἡμῖν παρέχει, ὡς τὸ τῆς πονηρίας εἶδος και τὰ πλημμελήματα. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς τοῖς ἐν ἀμαρτίαις ζῶσι ἔλεγε· Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες και πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Διὰ τοῦτο και ὁ Λάμεχ ἀνάπαυσιν τὸν κατακλυσμὸν ἐκάλεσεν, ἐπελθόντα και στήσαντα τὴν πονηρίαν. Ἐβουλόμην περαιτέρω τὸν λόγον ἐκτείνειν τοῦτον· και γὰρ πολλὰ ὑπολέλειπται ἀπὸ τῆς προσηγορίας τοῦ Νῶε· ἀλλὰ τέως ταῦτα τῇ μνήμῃ τῆς ὑμετέρας διανοίας ἐναποθέμενοι, και πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἀδελφοὺς τοὺς ἀπολειφθέντας εἰπόντες, ἵνα μὴ πάλιν ἀναγκαζώμεθα μακρότερα ποιεῖν τὰ προοίμια, τῶν εἰρημένων τὴν ἀκολουθίαν ἀναλαμβάνοντες, εἰς εὐχὰς τὸν λόγον καταλύσωμεν, εὐχαριστοῦντες τῷ ταῦτα δεδωκότι εἰπεῖν Θεῷ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

6. Et quod non torqueam Scripturas, ex Scriptura ipsa audiamus hoc. *Vixit Lamech annos centum octoginta octo, et genuit filium, et vocavit nomen ejus Noë, dicens: Hic nos quiescere faciet a laboribus nostris et mœroribus et ab operibus manuum nostrarum, et a terra, cui maledixit Dominus (Gen. 5. 28. 29).* Quid ais, *Quiescere faciet nos?* Quare non dixit: *Hic occidet nos, hic inducet diluvium: sed dixit: Faciet nos quiescere?* Creatura omnis resolvitur, abyssi erumpunt, cataractæ superius aperiuntur, omne pelagus erat mirum, stupendum et horribile, et in luto quasi communi sepulcro promiscua hominum, equorum ac ferarum corpora occultabantur: et tantam calamitatem, tantaque mala quietem vocas? Profecto, inquit. Nam homines in magna malitia vivebant: diluvium autem quoniam malitiam resecurit, ideo liberati illi a malitia, quiescere dicuntur. Ut enim corpus variis morbis obsessum, cui nulla reperitur medela, si forte mors adveniens corripiat, ei quietem affert: sic etiam generationem hominum illorum quasi corpus incurabiliter languens, et malis multis, nullam consolationem

admittentibus, obnoxium, superveniens diluvium eripuit, et quiescere fecit. Nam si *Mors viro quies (Job 3. 23)*, multo magis iis qui inemendabiles in malitia vivunt, mors quies est, liberans eos a laboribus, nec sinens ulterius iniquitatis ulcus serpere, neque supra modum grave fieri peccatorum pondus. Non est enim gravius, aut intolerabilius pondus, quam peccati natura: nihilque ita labores et ærumnas nobis affert, ut malitiæ species et delicta. Propterea Christus iis qui in peccatis vivunt, dicebat: *Venite qui laboratis et onerati estis, et ego vos quiescere faciam (Math. 11. 28)*. Et idcirco Lamech diluvium quietem appellavit, eoquod superveniens malitiæ finem impositurum erat. Volebam sermonem hunc longiorem facere: multa enim omitto, quæ ad nomen Noë pertinent: sed hæc nunc memoria retinete, et fratribus vestris, qui absunt, dicite: ut ne cogamur iterum productionibus uti proœmiis, et dictionum repetere consequentiam; sermonem ergo in precibus sinimus, gratias agentes Deo, qui hæc ut diceremus, dedit: quoniam ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

AD SERMONES QUINQUE IN ANNAM

Quo tempore Chrysostomus hos Sermones habuerit, et in qua concionum serie si locandi sint, ipse indicat paulo post initium. Vos enim, inquit, *fortasse nunc estis obliti* (Græca quippe non referenda ducimus), nos multos interim sermones de aliis rebus habuisse. Nam reverso a longinqua illa peregrinatione Patre nostro, necessarium fuit omnia commemorare, quæ in comitatu acciderant, ac deinde cum gentilibus disputare, ut hos vi calamitatis ad meliorem frugem revocatos, qui deserto gentilium errore sese ad nos contulerant, pro virili confirmaremus, ac doceremus, quantis tenebris liberati ad tantam lucem veritatis accurrissent. Post illa rursus multis diebus martyrum festivitibus potiti sumus, neque tempori conveniens fuisset, nos qui juxta martyrum sepulcra versaremur, earum laudum, quæ martyribus debentur, exsortes discedere. Successit his rursus cohortatio ad abstinendum a juramentis: cum enim totam rusticorum nationem in urbem ingressam cerneremus, hoc illos instructos a nobis viatico censuimus dimittendos.

Quod ait primo Chrysostomus post reditum Flaviani episcopi se omnia quæ ipsi acciderant in comitatu, id est in aula Imperatoria, commemorasse; illud, inquam, respicit Homiliam 21 de statutis, Tomo II, quæ habita fuit post reditum Flaviani, qui reditus contigit in fine Quadragesimæ anni 387. Hæcque concio habita est ipso die Resurrectionis Domini: illud enim initio Chrysostomus significat cum dicit: *Benedictus Deus qui hanc nos vobiscum sacram solemnitatem cum gaudio et lætitia multa hodie celebrare dignatus est.* Secundum hanc homiliam ad gentiles concionatus est, ut eorum quosdam vi calamitatis abductos, et religionem Christianam amplexos confirmaret: hujus vero concionis aut plurium, si plures de re eadem habuerit, argumentum ille et præcipua capita postea refert: liquet autem eas vel injuria temporum periisse, vel hactenus latere. Dies sequentes, quia festa martyrum occurrebant, celebrandis eorum laudibus insumptæ sunt, absente tamen ob infirmitatem Chrysostomo. His successit, inquit, cohortatio ad abstinendum a juramentis, in gratiam rusticorum facta, qui magno numero in urbem advenerant. Hanc vero cohortationem esse eam quæ decima nona fertur in Homiliis ad populum Antiochenum, Tom. II, vix est quod dubitemus. In illa enim sic orditur: Κατετροφήσατε τῶν ἀγίων μαρτύρων ἐν ταῖς ἑμπροσθεν ταύταις ἡμέραις, *Epulis sanctorum martyrum excepti estis his præteritis diebus*, posteaque, de adventu rusticorum pluribus agit, et de juramento vitando sermonem texit longiorem, quam in cæteris 20 Homiliis ad populum Antiochenum, in quarum pene singulis aliquid contra juramenta agitur. Omnes itaque notæ, quæ in hoc de Anna Sermone primo habentur, in Homilia illa 19 ad populum Antiochenum recensentur, ita ut hic concionum ordo fuerit; et prima locanda sit Homilia de reditu Flaviani, quæ nunc est 21 ad populum Antiochenum; secundo adversus gentiles concionem unam vel plures habuit; tertio laudes martyrum multis diebus, πολλὰς ἡμέρας, celebratæ sunt; quarto coram rusticis contra juramenta locutus est; demum hos de Anna Sermones cœpit. Agmen ergo ducit Homilia de reditu Flaviani. Postrema autem homilia, in Dominica τῆς ἐπισωζομένης, quam Dominicam esse quintam post Pascha quæ præcedit Ascensionem Domini, ait Leo Allatius. Savilius esse putat Dominicam in Albis; Tillemontius vero opinatur esse Dominicam Passionis; huic postremo ego astipulatus sum in Præfatione Tomi II. Sed jam vereor ut hæc quadrare possint, libentiusque accederem ad Allatium, quandoquidem quinta concio, quæ est postrema in Annam, habita fuit post Pentecosten; nam vox μεσοπεντηκοστή, quæ bis irrepsit in textum, est librariorum error, ut ibidem probamus ex Manuscriptis. Omnibus itaque perpensis, ita res constituenda prorsus videtur, atque hoc modo calculus ponen-

SERMO I (a).

Quod oportet et in Pentecoste et semper jejunii meminisse, et quod non præsentia solum, sed etiam recordatio jejunii sit utilis: et de Dei providentia, quodque non minima pars ipsius sit præter alia parentum erga liberos amor: quodque non patribus solum, sed et matribus præceptum sit, ut liberorum mores componant, et ad extremum de Anna.

1. *Jejunii memoria utilis, jejunii bona quanta.* — Ubi peregrinum aliquem apud nos diversatum, ad aliquot dies comiter exceptum, et colloquii mensæque participem factum dimiserimus: postridie pro-

(a) Collati cum Cod. Colbert. num. 49 et 974, cum Regio 1936.

fectionis illius, mensa posita, statim ejus ac verbo-
rum congressus recordamur, ac multa cum caritate ipsum requirimus: hoc nobis erga jejunium quoque præstandum est. Nam cum apud nos dies quadraginta fuerit diversatum, comiter illud excepi-
mus ac dimisimus: quando igitur mensa jam nobis spiritualis apponenda est, reminiscamur illius, bonorumque omnium, quæ nobis invexit. Non enim præsentia tantum jejunii, sed etiam memoria jejunii maxime utilis esse potest. Et sicut illi quos amamus, non solum cum adsunt, verum etiam cum nobis in mentem veniunt, multa nos voluptate perfundunt: ita quoque dies jejunii, collectæ, communesque conventus et alia quibus ejus beneficio fruebamur bona, vel sola memoria nos oblectant, et hæc omnia si in me-

MONITUM.

dus, qui ut intelligatur attentum lectorem omnino postulat. In concionibus hic memoratis primum haud dubie locum obtinet Homilia de reditu Flaviani, quæ est 21 ad populum Antiochenum : hanc autem habuit in die Paschæ, ut supra diximus. Postea vero cum gentilibus disputavit, et multa prosecutus est, quorum capita refert ibidem : utrum vero hæc vel una, vel pluribus concionibus absolverit, incertum. Deinde *multis diebus* SS. martyrum festa, quæ occurrerant, laudibus celebrata fuerunt, tum præsentē et circumagente duce, inquit, hoc est, Flaviano episcopo : nam Chrysostomus tum æger domi manebat, ut ait ipse initio Homiliæ 19 ad Antiochenos, quam contra juramenta habuit, in gratiam rusticorum, qui Antiochiam adventarant : hæc vero concio, ut fert titulus, facta in Dominica τῆς ἐπισωζομένης, nunc est decima nona Homiliarum ad populum Antiochenum. Verum contra hunc Homiliarum ordinem quidam insurgit scrupulus : in Homilia quippe decima nona ait Chrysostomus, se, dum martyrum festi dies celebrarentur, ægrum domi mansisse : at in Homilia prima in Annam nulla morbi mentio, imo videtur Chrysostomus tunc temporis vel de martyribus conciones habuisse, vel saltem habere potuisse ; licet enim non dicat expresse illas se conciones habuisse, id clare dicit, laudes nempe martyrum impedimento fuisse, quominus aliud argumentum tractaret. Verum in more est Chrysostomio in hujusmodi recensione plurima reticere, quæ negotium facessant : aliunde vero cum in præcedenti Homilia, quæ est decima nona ad Antiochenos, ægritudinem suam commemorasset, noluit prima concione in Annam, quæ post illam habita fuit, idipsum repetere. Verum ex duobus impedimentis quominus propositum sibi argumentum tractaret alterum tacuit, nempe ægritudinem ; alterum memoravit, nimirum festa martyrum. Jam hinc constat Dominicam τῆς ἐπισωζομένης non esse Dominicam illam quam Passionis vocamus ; tum quia plurimis ante illam diebus Flavianus advenerat, quod certe dici nequeat de Dominica Passionis, tum quia ex supra dictis hæc concio diu post Homiliam de reditu Flaviani dicta fuit, quæ homilia in ipso die Paschæ habita est. Nec potest esse Dominica τῆς ἐπισωζομένης ea, quam in Albis vocamus, ut voluit Savilius ; sex enim illi dies qui inter Pascha et Dominicam in Albis intercurreunt, non satis fuissent ad ea omnia complectenda, nempe Concionem de reditu Flaviani, Disputationem aut Disputationes, si plures fuerint, contra gentiles, Festa martyrum multis diebus, πολλάς ἡμέρας celebrata, et ægritudinem restitutamque valetudinem Chrysostomi. Quamobrem, nihil obstante scrupulo illo, quem supra memoravimus, Leonis Allatii sententiam amplectimur, dicentis esse Dominicam quintam post Pascha, quæ præcedit Ascensionem. Sic omnia quadrabunt ; nam statim post illam in gratiam rusticorum habitam concionem primum in Annam sermonem dixerit, puta feria secunda ante Ascensionem ; secundum feria sexta post Ascensionem ; tertium feria secunda hebdomadæ sequentis ; quartum, qui periit, feria quarta ; quintum feria sexta ; sextum post Pentecosten ; non alia autem de causa hosce præ aliis dies assignamus, quam ut rem fieri potuisse declaremus : nam fatemur potuisse sermones illos in dies alios incidisse.

Quartus, ut diximus, sermo interdidit, ut colligitur ex iis quæ in quinto sermone, qui jam quartus illo amisso inscribitur, dicuntur num. 3, nempe in præcedenti sermone explicata fuisse hæc verba Cantici Annæ, *Confirmatum est cor meum in Domino*, etc., quorum interpretatio non habetur in eo qui nunc tertius est. His adde quæ disseruimus in Præf. § VII.

Primi sermonis interpretatio est Frontonis Ducaei ; secundi et tertii Desiderii Erasmi ; quarti et quinti Sigismundi Gelenii, quas omnes interpretationes accurate castigavimus.

ΛΟΓΟΣ Α΄.

Εἰς τὸ ὄσιν καὶ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ καὶ ἀεὶ τῆς νηστείας μεμνήσθαι, καὶ ὅτι οὐ παρουσία μόνον, ἀλλὰ καὶ μνήμη νηστείας ὠφελεῖ· καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων οὐ μικρὸν μέρος αὐτῆς ἡ φυσικὴ τῶν ἰσχυρῶν περὶ τὰ ἐκγονα φιλία· καὶ ὅτι οὐ πατράσι μόνον, ἀλλὰ καὶ μητέρας ἐπιτέτακται τὰ παιδία ὑθμίζειν, καὶ πρὸς τῷ τέλει περὶ τῆς Ἄγγης.

α΄. Ἐπειδὴν ξένον τινὰ καταχθόντα πρὸς ἡμᾶς ἡμέρας τινὰς ὑποδεξάμενοι φιλοφρόνως, καὶ λόγων αὐτῶν καὶ ἄλων κοινωνήσαντες, ἀποπέψωμεν· τῇ μετὰ τὴν ἀποδομίαν ἐκείνην ἡμέρᾳ, τραπέζης παραθείσης, εὐθὺς ἀναμιμησόμεθα αὐτοῦ τε καὶ τῶν λόγων

τῆς συνουσίας, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἐπιζητοῦμεν τῆς ἀγάπης· τοῦτο δὴ καὶ ἐπὶ τῆς νηστείας ποιήσωμεν. Καὶ γὰρ κατήχηθ' ἡμᾶς ἡμέρας τεσσαράκοντα, ὑπεδεξάμεθα αὐτὴν φιλοφρόνως, καὶ ἀπεπέψωμεν· ἐπεὶ οὖν μέλλομεν παρατιθέναι τράπεζαν νῦν πνευματικὴν, ἀναμνησθῶμεν αὐτῆς, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπάντων ἐγγενομένων ἡμῖν ἀγαθῶν. Οὐ γὰρ δὴ παρουσία νηστείας μόνον, ἀλλὰ καὶ μνήμη νηστείας τὰ μέγιστα ὠφελεῖσαι δύναται ἄν. Καὶ καθάπερ οἱ φιλούμενοι παρ' ἡμῶν, οὐχὶ παρόντες μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς νοῦν ἡμῖν ἐρχομένοι, πολλῆς ἡμᾶς πληροῦσιν ἡδονῆς· οὕτω καὶ αἱ τῆς νηστείας ἡμέραι, καὶ οἱ σύλλογοι, καὶ αἱ διατριβαὶ αἱ κοιναί, καὶ τὰ ἄλλα ἃ παρ' ἐκείνης ἐκαρπούμεθα καλὰ, καὶ ἀπὸ τῆς μνήμης εὐφραίνει, καὶ ταῦτα ἅπαντα συλλέξαντες ἀναμνησθῶ-

μεν, μέγαρα καὶ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν κερδανούμεν. Ταῦτα δὲ λέγω οὐκ ἀναγκάζων νηστεύειν, ἀλλὰ πείθων μὴ τρυφᾶν, μὴ δὲ κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων διακείσθαι, εἶγε ἀνθρώπους τοὺς οὕτω μικροψύχως διακειμένους χρῆ καλεῖν^α, οἱ καθάπερ ἐκ δεσμῶν ἀφεθέντες, καὶ δεσμοτηρίου τινὸς ἀπαλλαγέντες χαλεποῦ, πρὸς ἀλλήλους λέγουσι· Μόλις [700] ποτὲ τὸ χαλεπὸν τῆς νηστείας διηγούσαμεν πέλαγος· ἄλλοι δὲ τούτων ἀσθενέστερον διακείμενοι, καὶ ὑπὲρ τῆς μελλούσης δεδοίκασι Τεσσαρακοστῆς. Τοῦτο δὲ γίνεται ἐκ τοῦ τὸν ἄλλον ἅπαντα καιρὸν τρυφῆ, καὶ ἀσωτίας, καὶ μέθης πάσης μεθ' ὑπερβολῆς ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι. Ὡς εἶγε μεμελετήκειμεν τὰς ἄλλας ἡμέρας σεμνῶς καὶ ἐπεικῶς ζῆν, καὶ ἀπελθοῦσαν ἂν ἐποθήσαμεν τὴν νηστείαν, καὶ παραγίνεσθαι μέλλουσαν μετὰ πολλῆς ἂν ὑπεδεξάμεθα τῆς ἡδονῆς. Τί γὰρ οὐκ ἀγαθὸν ἡμῖν ἀπὸ νηστείας; Πάντα γαλήνης γέμει καὶ καθαρὰς εὐδίας. Οὐχὶ καὶ οἰκίαι θορύβων καὶ δρόμων καὶ πάσης εἰσὶν ἡλευθερωμένα ταραχῆς; Καὶ πρὸ τῶν οἰκιῶν δὲ ἡ τῶν νηστευόντων διάνοια ταύτης ἀπολαύει τῆς ἡσυχίας· πόλις δὲ ἅπασα τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τὴν ἐν ταῖς οἰκίαις εὐταξίαν μιμεῖται. Οὕτε γὰρ ἐν ἐσπέρᾳ ἄδόντων ἔστιν ἀκοῦσαι, οὕτε ἐν ἡμέρᾳ θορυβούντων καὶ μεθυσόντων, οὐ κραζόντων, οὐ μαχομένων, ἀλλὰ πολλὴν πανταχοῦ τὴν ἡσυχίαν ἔστιν ὄρᾶν. Ἄλλ' οὐχὶ νῦν οὕτως, ἀλλ' εὐθέως ὑπὸ τὴν ἑω κραυγαί, καὶ θόρυβοι, καὶ μαγείρων δρόμοι, καὶ πολὺς μὲν ἐν ταῖς οἰκίαις, πολὺς δὲ ἐν τοῖς λογισμοῖς ὁ καπνός, τῶν παθῶν ἡμῖν ἔνδον ὑποκαιομένων, καὶ τῆς φλογὸς διεγειρομένης τῆς ἐν ταῖς ἀτόποις ἐπιθυμίας ὑπὸ τῆς τρυφῆς. Διὰ ταῦτα ζητῶμεν καὶ ἀπελθοῦσαν τὴν νηστείαν· ἐκείνη γὰρ ταῦτα πάντα κατέστειλε. Κἂν τὸν πόνον αὐτῆς ἀπαθέμεθα, ἀλλὰ τὸν πόνον αὐτῆς μὴ καταλύσωμεν, μὴ δὲ τὴν μνήμην σβέσωμεν· ἀλλ' ὅταν ἀριστήσας καὶ καθευθῆσας εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλῃς^β, καὶ τὴν ἡμέραν πρὸς ἐσπέραν ἡδὴ ἐπιγεομένην ἴδῃς, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, καὶ παρὰ τὸ βῆμα τοῦτο ἔλθῶν, ἀναμνησκου τοῦ καιροῦ τῆς νηστείας, καθ' ὃν μεστὴ μὲν ἡ ἐκκλησία τοῦ πλήθους ἡμῖν ἦν, σφοδρὰ δὲ ἡ τῆς ἀκροάσεως προθυμία, πολλὴ δὲ ἡδονή, καὶ διεγερμένη πάντων ἡ διάνοια· καὶ πάντα ταῦτα συλλέγων, ἀναμνησκου τῶν ποθεινῶν ἡμερῶν ἐκείνων. Κἂν μέλλῃς παρατίθεσθαι τράπεζαν, μετὰ τῆς μνήμης ταύτης ἅπτου τῶν ἐδεσμάτων, καὶ οὐδέποτε εἰς μέθην ἐξολισθήσαι δυνήσῃ· ἀλλ' ὥσπερ οἱ γυναῖκα σεμνήν καὶ σώφρονα καὶ ἐλευθέραν ἔχοντες, καὶ σφόδρα αὐτῆς περικαίόμενοι, οὐδὲ ἀπουσίας αὐτῆς, πόρνης καὶ διεφθαρμένης ἐραστειῶν ἂν, τοῦ πόθου τοῦ περὶ ἐκείνην προκατέχοντος τὴν διάνοιαν, καὶ ἔτερον ἐπεισελθεῖν ἔρωτα οὐκ ἔωντος· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς νηστείας καὶ τῆς μέθης γίνεται. Ἄν τοῖνον ἐκείνης τῆς ἐλευθέρας καὶ σώφρονος μνημονεύωμεν, τὴν πάνδημον πόρνην ταύτην, καὶ πάσης ἀσχημοσύνης μητέρα, τὴν μέθην λέγω, μετὰ πολλῆς διακρουσώμεθα τῆς εὐκολίας, τοῦ πόθου τῆς νηστείας, πάσης χειρὸς σφοδρότερον, ἀπωθοῦντος τὴν ταύτης ἀναισχυντίαν. Διὰ

ταῦτα δὴ πάντα, παρακαλῶ, κατὰ νοῦν ἀεὶ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἔχωμεν· ἵνα δὲ τι κατὰ τὴν μνήμην ἐκείνην συμβάλωμαι, τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν τότε κινεῖν παρεσκευαζόμεν, ταύτην καὶ νῦν εἰς μέσον ἀγαγεῖν πειράσομαι, ὥστε καὶ τῇ κατὰ τὴν διδασκαλίαν ὁμοίωτητι γενέσθαι τινὰ τοῦ καιροῦ μνήμην ἡμῖν ἐκείνου. [701] Ὑμεῖς μὲν γὰρ ἴσως ἐπιλέλησθε, διὰ τὸ μεταξὺ πολλὰς γεγενῆσθαι διαλέξεις ἡμῖν, καὶ ὑπὲρ ἐτέρων πραγμάτων. Καὶ γὰρ ἐλθόντος τοῦ πατρὸς ἀπὸ τῆς μακρᾶς ἀποδημίας, ἀναγκαῖον ἦν τὰ κατὰ τὸ στρατόπεδον συμβάντα ἅπαντα εἰπεῖν, καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς Ἑλληνας ἀποτεινέσθαι, ὥστε τούτους ἀπὸ τῆς συμφορᾶς βελτίους γενομένους, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτομολήσαντας πλάνης, μετ' ἀκριβείας ριζῶσαι, καὶ διδάξαι, οἷου μὲν ἀπηλλάγησαν σκώτους, οἷου δὲ προσέδραμον ἀληθείας φωτὶ. Μετ' ἐκείνου πάλιν, πολλὰς ἡμέρας τῆς τῶν μαρτύρων ἀπελεύσασμεν πανηγύρεως, καὶ ἄκαιρον ἦν ἐν τάφοις μαρτύρων διατρίβοντας, τῶν τοῖς μάρτυσι πρεπόντων ἐγκωμίων ἀμοίρους ἀπελθεῖν. Ταῦτα τὰ ἐγκώμια διεδέξατο πάλιν ἡ περὶ τῶν ὄρκων παραίνεσις· ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἀγροικίαν ἅπασαν τῆς πλῆθους εἰδομένην ἐπιβάσαν, ἐβουλήθημεν αὐτοῖς δόντες ἐφόδια ταῦτα, οὕτως αὐτοὺς ἐκπέμψαι παρ' ἡμῶν ἅπαντας.

β'. Ὑμῖν μὲν οὖν διὰ ταῦτα οὐκ ἂν εἴη δυνατόν ῥαδίως ἀνευγεῖν τὴν τότε ἡμῖν γενομένην πρὸς Ἑλληνας ζήτησιν· ἐγὼ δὲ ὁ διὰ παντὸς ἐν τούτοις ἐσχολακῶς, καὶ ταύτην ἔχων μελέτην, ῥᾶστα πρὸς ὑμᾶς ὀλίγα τῶν τότε εἰρημένων εἰπὼν, ὀλοκλήρου τῆς τῶν λόγων ὑποθέσεως ἀναμνησάμενοι δυνήσομαι. Τίς οὖν ἦν ἡμῖν ἡ ὑπόθεσις; Ἐζητοῦμεν πῶς ἐξ ἀρχῆς ὁ θεὸς ἡμῶν προσηύει τοῦ γένους, καὶ πῶς τὰ συμφέροντα ἐπαίδευσεν^γ, οὕτε γραμμάτων ὄντων, οὕτε Γραφῶν δοθεισῶν καὶ ἐδεικνυμεν ὅτι διὰ τῆς κατὰ τὴν κτίσιν θεωρίας πρὸς τὴν αὐτοῦ θεογνωσίαν ἐχειραγωγῆσεν· ὅτε καὶ λαβόμενος ὡμῶν οὐχὶ τῆς χειρὸς, ἀλλὰ τῆς διανοίας, πανταχοῦ τῆς κτίσεως περιήγαγον, δεικνύς οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, καὶ λίμνας, καὶ πηγὰς, καὶ ποταμοὺς, καὶ πελάγη μακρὰ, καὶ λιμῶνας, καὶ παραδείσους, καὶ κομῶντα τὰ λῆια, καὶ βριθόμενα τοῖς καρποῖς τὰ δένδρα, καὶ καλυπτομένας δρυμοὶς κορυφὰς ὄρων· ὅτε καὶ περὶ σπερμάτων, καὶ περὶ βοτανῶν, καὶ περὶ ἀνθῶν, καὶ περὶ φυτῶν ἐγκάρπων τε καὶ ἀκάρπων, καὶ περὶ ἀλόγων, ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, ἐνύδρων τε καὶ χερσαίων, καὶ ἀμφιβίων, περὶ τῶν τὸν ἀέρα τεμνόντων, περὶ τῶν χαμαὶ συρομένων, καὶ περὶ αὐτῶν τῶν τοῦ παντὸς στοιχειῶν πολλὰ διελέχθη, καὶ καθ' ἕκαστον ἐπεβούμεν κοινῇ πάντες, ἀτονούσης ἡμῖν πρὸς τὸν ἀπειρον πλοῦτον τῆς διανοίας, καὶ τὸ πᾶν καταλαθεῖν μὴ δυναμένης· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Οὐ διὰ τὸ πλῆθος δὲ μόνον ἐθαυμάσωμεν τοῦ θεοῦ τὴν σοφίαν, ἀλλὰ καὶ δι' ἀμφοτέρα ταῦτα, ὅτι καὶ καλὴν καὶ μεγάλην καὶ θαυμαστήν τὴν κτίσιν ἐποίησε, καὶ ὅτι πολλὰ πάλιν τῆς ἀσθενείας αὐτῆς δείγματα ἐναπέθετο τοῖς ὀρωμένοις· τὸ μὲν, ἵνα θαυμάζεται ἐπὶ σοφίᾳ, καὶ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ λατρίαν τοὺς ὀρώντας ἐφέλκεται· τὸ δὲ, ἵνα μὴ τὸν ποιήσαντα ἀφέντες οἱ θεωροῦντες αὐτῶν τὸ κάλλος καὶ τὸ

^α Reg. χρῆ λέγειν.

^β Colb. unus ἐμβάλλης.

^γ Reg. ἐπαίδευσεν.

moriam revocemus, multum inde lucrum hoc etiam tempore colligemus. Hæc autem a me non eo dicuntur, quod cogere vos ad jejunandum velim, sed ut vobis persuadeam, ut ne genio indulgeatis, neve sic afficiamini, ut plerique homines solent, siquidem homines appellandi sunt, qui tantam pusillanimitatem præ se ferunt, qui tamquam e vinculis emissi, et gravi quopiam carcere liberati sic alloquuntur se mutuo: Tandem molestum illud jejunii pelagus emensum sumus: alii vero qui multo pejus, et imbecillius sunt affecti, etiam ob futuram Quadragesimam pertimescunt. Hoc vero propterea, quod toto reliquo tempore deliciis, luxuriæ, atque ebrietati se totos dendant. Quod si aliis diebus castæ modestæque vitæ agendæ nos assuefaceremus, et præteritum desiderarem jejunium, et venturum multa cum voluptate susciperemus. Quid enim boni jejunii nobis opera non obvenit? Omnia tranquillitatis ac puræ serenitatis plena sunt. Nonne domus tumultibus, cursitationibus, omnique perturbatione sunt liberatæ? Quinetiam ante ipsas domos eorum animus, qui jejunant, hac quiete perfruitur; civitas ipsa tota modestiam, quæ in animo ac domibus cernitur, imitatur. Nam neque sub vesperam audire canentes licet, neque interdiu tumultuantes et ebrios, non clamantes, non pugnantes, sed multam ubique tranquillitatem licet cernere. Nunc autem non ita est, sed jam inde ab exortu solis clamores ac turbæ, coquorum cursitationes, ac multus in domibus, multus in mentibus fumus, dum intus in nobis succenduntur affectus, et flamma turpium cupiditatum a deliciis excitatur. Propterea quod præterit jejunium requiramus: illud enim hæc omnia coercebat. Ac licet laborem ejus excusserimus, ejus tamen desiderium non exstinguamus, neque memoriam deponamus: sed cum pransus et expergefactus in forum veneris, diemque videris vergentem ad vesperam, hanc ingressus ecclesiam, et juxta sanctuarium istud veniens, jejunii temporis recordare, quo multitudinis plenam ecclesiam cernebamus, omnes autem audiendi desiderio succensi erant, multa ubique lætitia, mens omnium erat erecta: hæc omnia tecum reputans, dies illos optabiles recordare. Quod si mensæ accubiturus sis, cum hac recordatione cibos degusta, nec umquam in ebrietatem labi poteris; sed sicut qui honestam, castam et ingenuam uxorem duxerint, et ejus vehementi amore sint inflammati, ne absente quidem illa, meretricem et perditam mulierem adamare possunt, quod illius amor eorum mentem præoccupaverit, nec alium amorem ingredi sinat: sic et in jejunio fit, et in ebrietate. Ergo si illius ingenuæ castæque meminerimus, publicam hanc meretricem omnisque turpitudinis matrem, ebrietatem, inquam, facillime repellemus, dum amor jejunii vehementius quam manus ulla impudentiam istius repellat. Propter hæc omnia dies illos, quæso, semper mente versemus: ut autem quidpiam ego quoque ad memoriam illam conferam, idem argumentum, quod tractare tum paratus eram, in medium nunc quoque

proferre conabor, ut ipsa similitudo doctrinæ recordationem temporis illius excitet (a). Vos enim fortasse nunc estis obliti, nos multos interim sermones de aliis rebus habuisse. Nam reverso a longinqua illa peregrinatione patre nostro, necessarium fuit omnia commemorare, quæ in comitatu acciderant, ac deinde cum gentilibus disputare, ut hos vi calamitatis ad meliorem frugem revocatos, qui deserto gentilium errore sese ad nos contulerant, pro virili confirmarem, ac doceremus, quantis tenebris liberati, ad tantam lucem veritatis accurrissent. Post illa rursus multis diebus martyrum festivitatis potiti sumus, neque tempori conveniens fuisset, nos qui juxta martyrum sepulcra versaremur, earum laudum, quæ martyribus debentur, exsortes discedere. Successit his ad abstinendum a juramentis cohortatio: cum enim etiam rusticorum nationem in urbem ingressam cerneremus, hos illo instructos a nobis viatico censuius dimittehdos.

2. *Homiliam contra gentiles habitam resumens, duas præsertim quæstiones solvit, videlicet: quo pacto Deus homines quondam instrueret; et quare, dum corpora caelestia quasi immortalis juventute fruuntur, nostra sint morbis et corruptioni obnoxia.* — Vobis quidem non facile fuerit disputationem referre, quam tum adversus gentiles instituius: ego vero semper in his exercitatus, et huic palæstræ addictus, nullo negotio paucis ex iis, quæ tum diximus, repetitis, potero totius orationis argumenti vobis memoriam refricare. Quodnam ergo fuit argumentum? Quærebamus quo pacto Deus a principio generi humano provideret, et quo pacto quæ utilia forent doceret, cum nullæ extarent literæ, neque Scripturæ datæ essent: et ostendimus per contemplationem creaturarum illud ad Dei cognitionem esse deductum: quo tempore vos non manu prehensos, at mente per universam creaturam circumduxi, cælum ostendens, terram, mare, lacus, fontes, fluvios, æquora immensa, prata, pomaria, florentes segetes, fructibus onustas arbores, oblecta nemoribus montium culmina: tum quoque de seminibus, de oleribus, de floribus, de plantis tam fructuosis quam infructuosis, de bestiis cicuribus simul et agrestibus, aquatilibus et terrestribus, quæ ancipites in utraque sede vivunt, de iis quæ aerem pennis secant, de illis quæ humi repunt, deque ipsis mundi elementis multa disserui, et in singulis una voce simul acclamabamus omnes, cum mens nostra tot immensas opes capere non posset: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti (Psal. 91. 6).* Neque vero propter multitudinem tantum Dei sapientiam mirabamur, sed et propter utraque hæc duo, quod et pulchram et magnam et admirabilem condiderit creaturam, et quod multa imbecillitatis ejus indicia rebus quæ cernuntur indiderit, tum ut ob sapientiam laudetur, atque ad cultum suum eos qui cernunt alliciat; tum ne Creatore dimisso, qui pulchritudinem ac magnitudinem illarum intuen-

(a) Hæc, quæ ad bujus homiliæ habitæ tempus pertinent, pluribus excussimus in Monito supra.

tur, pro illo res oculis subjectas adorent, cum ea quæ in illis apparet imbecillitas, ejusmodi corrigere possit errorem. Item quo pacto creatura omnis corruptioni est obnoxia, et ad meliorem speciem transferetur, majori gloria perfueretur, et quando, et quare, et cur obnoxia corruptioni sit edita, atque hæc omnia tum apud vos philosophabamur, Deique potentiam inde demonstrabamus, quod in corruptibilibus corporibus tantam condiderit pulchritudinem, quam et a principio Deus illis attribuit, siderum, cæli et solis. Vere namque mirari possumus, qua ratione, cum tot anni sint elapsi, nihil tale sint passa, quale nostra corpora patiuntur, neque senectute reddita fuerint imbecilliora, neque morbo vel ægitudine aliqua debilitata sint, sed vim ac pulchritudinem suam, quam, ut ante dixi, Deus illis attribuerat, perennem conserveat, et neque solis consumptum sit lumen, neque siderum splendor obscuratus, neque cæli fulgor effluxerit, non maris termini loco moti sint, non terræ virtus ad partus annuos fructuum edendos extincta sit. Hæc autem omnia corruptioni esse obnoxia cum ex rationibus, tum ex sacris Literis demonstravimus: pulchra vero illa esse ac splendida suumque semper integrum vigorem conservasse, quotidianus eorum qui cernunt testatur aspectus, in quo maxime admirandus est Deus, qui sic ea ab initio condidit. Sed quoniam, dum hæc a nobis dicerentur, refragabantur nonnulli dicentes: Igitur omnium quæ sub aspectum cadunt, vilissimum est homo, siquidem cæli corpus, terræ, solis, et omnium siderum tanto tempore duravit, hic vero post annos septuaginta dissolvitur atque interit: primum quidem illud dixerimus, non totum animal dissolvi, sed præcipuam magisque necessariam partem perpetuo manere, animam immortalis, quæ nullis ejusmodi morbis est obnoxia, minorem autem corruptioni esse obnoxiam: deinde hoc ipsum majorem cedere nobis in honorem. Neque enim temere, vel sine causa, sed et juste atque in rem nostram et senectutem et morbos sustinemus: juste quidem, quod in peccatum lapsi fuerimus: in rem nostram autem, ut ingenitam nobis ex ignavia superbiam per hos defectus ac morbos retundamus. Non igitur ut contumelia nos afficeret, hoc fieri permisit Deus. Si enim afficere contumelia voluisset, non immortalem esse animam nostram sivisset. Sed neque, quod impotens esset, tale nostrum corpus effecit. Etenim si imbecillitas esset, nequaquam cælum et sidera, et terræ corpus tanto tempore tueri in rerum natura potuisset: sed ut nos meliores moderatioresque redderet sibi magis obsequentes, quod omnis nobis salutis occasionem largitur. Propterea non effecit, ut aut senectute cælum, aut aliis quibusdam talibus morbis corripereetur. Cum enim libero arbitrio sit et anima destitutum, neque peccare, neque recte agere potest: unde neque ejusmodi emendatione illi est opus: nobis autem qui ratione sumus et anima exornati, necessarium fuit, ut per has infirmitates morbosque modestia et humilitas ingeneraretur, quandoquidem a principio præ cæteris

omnibus primus homo fuerit in superbiam elatus. Alloquin si quemadmodum nostra corpora, sic etiam cælum constitutum fuisset ac senectuti obnoxium, multi Conditorum imbecillitatis accusassent, ut qui minime posset unum corpus in multos annorum circuitus conservare: jam vero præcisa est illis hæc occasio, cum tanto tempore opera ipsius permanent.

3. Accedit ad ea quæ diximus, quod non intra hoc sæculum res nostræ subsistant, sed postquam in hæc vita probe fuerimus castigati, majori corpora nostra eum gloria resurgent, et cælo, sole ac cæteris omnibus splendidiora cernentur, et ad meliorem sortem conditionemque transferentur. Unus ergo modus est cognitionis Dei, per universam nempe rerum naturam: alter vero nihilo minor, is quem suppeditat conscientia, quem ipsum tunc pluribus verbis exposuimus, simulque ostendimus insitam esse nobis a natura bonarum malarumque rerum cognitionem, et conscientiam nobis interius hæc cuncta dictare. Duo quippe nobis a principio dati sunt a natura doctores, creatura, et conscientia, qui sine voce ulla homines instituebant. Nam et creatura conspectu suo spectatorem obstupesciens, illum cuncta cernentem ad ejus qui ipsam condidit admirationem traducit: conscientia vero, quæ intus dictat, omnia quæ faciendæ sunt suggerit, ejusque virtutem et judicium ex ipso rerum aspectu deprehendimus. Dum enim intus peccatum accusat, vultum confundit exterius, ac multo mœrore complet. Rursus pallidos reddit et pavidos, cum in re aliqua turpi fuerimus deprehensi; vocem non audimus, sed per externam aspectum ingeneratam intus indignationem contemplamur. Cum his autem duobus tertium quoque doctorem a Dei providentia fuisse adjunctum oratio demonstrabat, non jam mutum ut priores, sed qui sermone, admonitione, consilio animum nostrum componeret. Quis ille porro est? Qui attributus est unicuique nascenti pater. Ideo namque fecit Deus, ut a parentibus diligeremur, ut præceptores virtutis haberemus. Non enim genuisse tantum patrem efficit, sed recte instituisse: neque peperisse tantum, sed recte educasse matrem reddit. Atque hoc verum esse, neque naturam, sed virtutem patres efficere, confitebuntur parentes ipsi. Sane quidem filios suos sæpe cum depravatis moribus esse viderint, atque in improbitatem degenerasse, ex suorum illos cognatorum numero ejiciunt, abdicant, alios sibi adoptant filios, qui nulla sibi erant propinquitate conjuncti. An vero quidquam hoc fieri potest mirabilius, quam ut quos genuerant, ejiciant: quos autem non genuerant, sibi adoptent?

Liberi arbitrii major vis, quam naturæ; filii præ abdicantur a parentibus. — Non sine causa dicta sunt hæc a nobis, sed ut scias majorem esse vim liberi arbitrii quam naturæ, atque ipsam potius quam illam patres efficere consuevisse. Enimvero divinæ hoc opus fuit providentiæ, ut neque naturali affectu destitutos liberos relinqueret, neque totum rursus illi committeret. Si enim nulla penitus impulsu necessi-

μέγεθος, ἀντ' ἐκείνου προσκυνήσωσι τὰ δρώμενα, τῆς ἐν αὐτοῖς ἀσθενείας δυναμένης τὴν τοιαύτην διορθῶσαι [702] πλάνην. Καὶ πῶς φθαρτὴ πᾶσα ἐστὶν ἡ κτίσις, καὶ πρὸς τὸ βέλτιον μεταστήσεται σχῆμα, καὶ πλείονος ἀπολαύσεται δόξης, καὶ τότε, καὶ διὰ τί, καὶ τίνο; ἔνεκεν φθαρτῆς γέγονε, καὶ ταῦτα ἅπαντα πρὸς ὑμᾶς ἐφιλοσοφοῦμεν τότε, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν κἀντεῦθεν ἐδεικνυμεν, ὅτι ἐν φθαρτοῖς σώμασι τοσοῦτον εἰργάσατο κάλλος, ὅπερ καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς συνεκλήρωσεν ὁ Θεός, τὸ τῶν ἀστρων, τὸ τοῦ οὐρανοῦ, τὸ τοῦ ἡλίου. Καὶ γὰρ ὄντως ἐστὶ θαυμάσαι, πῶς ἐπιτὼν παρελθόντων τοσοῦτων, οὐδὲν ἔπαθον, οἷον τὰ ἡμέτερα σώματα, οὐδὲ τίς γῆρα ἀσθενέστερα γέγονεν, οὐδὲ νόσῳ καὶ ἀβρωστίᾳ τινὶ κατεμαλακίσθη α, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν ἀκμὴν καὶ τὸ κάλλος, ὅπερ, ὡς ἔφθην εἰπὼν, ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς συνεκλήρωσεν ὁ Θεός, μένει διατηροῦντα, καὶ οὔτε τὸ ἡλιακὸν ἐξεπέριθη φῶς, οὔτε τὸ τῶν ἀστρων ἄνθος ἀμαρύτερον γέγονεν, οὐχ ἡ τοῦ οὐρανοῦ φαιδρότης ἐξεβρόθυ, οὐχ οἱ τῆς θαλάττης ἐκινήθησαν ὄροι, οὐχ ἡ τῆς γῆς ἐσέσθη δύναμις ἡ περὶ τοὺς τόκους τῶν ἐτησίων καρπῶν. Καὶ ὅτι μὲν φθαρτὰ ταῦτά ἐστι, καὶ ἀπὸ λογισμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἀπεδείξαμεν· ὅτι δὲ καλὰ, καὶ φαιδρὰ, καὶ τὸ ἄνθος ἀκμάζον διετήρησεν, ἡ καθήμερινὴ μαρτυρεῖ τῶν ὀρώντων ὄβρις, ὃ δὴ μάλα ἐστὶ θαυμάσαι τοῦ ποιήσαντος οὕτως αὐτὰ ἐξ ἀρχῆς Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λεγόντων ἡμῶν τότε τινὲς ἀντέτεινον, λέγοντες· Οὐκοῦν πάντων τῶν ὀρωμένων ἀτιμότερον ὁ ἄνθρωπος, εἶχε οὐρανοῦ μὲν σῶμα, καὶ γῆς, καὶ ἡλίου, καὶ τὸ τῶν ἀστρων ἀπάντων πρὸς τοσοῦτον διήρκεσε χρόνον, οὗτος δὲ μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη διαλύεται, καὶ ἀπόλλυται· πρῶτον μὲν ἐκεῖνο ἂν εἰποιμεν, ὅτι οὐχ ὀλόκληρον διαλύεται τὸ ζῶον, ἀλλὰ τὸ κυριώτερον αὐτοῦ καὶ ἀναγκαϊότερον, ἡ ψυχὴ, μένει διηλεκτῶς ἀθάνατος, οὐδενὶ τούτων εἰκουσα τῶν παθῶν, καὶ ἡ φθορὰ περὶ τὸ ελαττον γίνεται· δευτέρον δὲ καὶ τοῦτῳ αὐτῷ τιμώμεθα μειζρόνως. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ ἄνευ αἰτίας τινὸς, ἀλλὰ καὶ δικαίως, καὶ ἐπὶ χρησίμῳ, καὶ γῆρας καὶ νόσους ὑπομένομεν· δικαίως μὲν, ὅτι πρὸς ἁμαρτίαν κατεπέσομεν· χρησίμους δὲ, ἵνα τὴν ἐκ τῆς βραθυμίας ἐγγινομένην ἡμῖν ἀπόνοιαν διὰ τῆς ἐνδείας ταύτης καὶ τῶν παθῶν διορθώσωμεν. Οὐ τοίνυν ἀτιμάζων ἡμᾶς ὁ Θεός τοῦτο γενέσθαι εἶασεν. Εἰ γὰρ ἠτιμάζων, οὐκ ἂν τὴν ψυχὴν ἡμῖν ἀφήκεν ἀθάνατον εἶναι. Ἄλλ' οὐδὲ ἀσθενῶν, τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον ἐποίησε τοιοῦτον. Εἰ γὰρ ἠσθένει, οὐκ ἂν τὸν οὐρανὸν, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ τὸ σῶμα τῆς γῆς ἴσχυσε τοσοῦτον διακρατῆσαι χρόνον· ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ βελτίους ποιῆσαι καὶ σωφρονεστέρους, καὶ αὐτῷ μᾶλλον καταπειθεῖς, ὅπερ ἀπάσης ἐστὶ σωτηρίας ὑπόθεσις. Διὰ ταῦτα οὐρανὸν μὲν οὐκ ἐποίησεν οὔτε γῆρα ἀλίσκεσθαι τῶς, οὔτε ἄλλας τισὶ τοιαύταις ἀβρωστίαις. Ὁ γὰρ προαιρέσεως καὶ ψυχῆς ἀπεστερημένος οὔτε ἁμαρτεῖν, οὔτε κατορθῶσαι δύναται· ἂν· ὅθεν οὐδὲ διορθώσεως αὐτῷ χρεῖα τοιαύτης. Ἡμῖν [703] δὲ τοῖς λόγῳ καὶ ψυχῇ τετιμημένοις ἀναγκαίως γέγονεν ἡ διὰ τῶν παθῶν τούτων ἐγγενομένη σωφροσύνη, καὶ ταπεινοφροσύνη, ἐπειδὴ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων εἰς ἀπόνοιαν ἀπεσκίρτησεν ὁ πρῶτος γενόμενος ἄνθρωπος. Ἄλλως δὲ, εἰ καθάπερ τὰ ἡμέτερα σώματα, οὕτως καὶ ὁ οὐρανὸς ἔμελλε κατασκευάζεσθαι καὶ γῆρα, πολλῶν ἂν πολλοὶ τοῦ

^a Colb. pns et Reg. τινὶ κατεμάχθη.

^b Colbertini duo el Reg. ὁ οὐρανός· ὁ μὲν ἡμελλεν γῆρα, ὁ δὲ κατασκευάζεσθαι, πολλῶν.

ποιῶντος κατέγνωσαν ἀσθένειαν, ὡς οὐκ ἰσχύοντος ἔν σῶμα διακρατῆσαι ἐπὶ πολλὰς ἐτῶν περιόδους· νῦν δὲ αὐτοῖς καὶ αὐτὴ ἡ πρόφασις ἀνήρηται, τῶν ἔργων ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον μενόντων.

γ'. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, οὐδὲ μέχρι τούτου στήσεται τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἐπειδὴν τῷ παρόντι βίῳ σωφρονισθῶμεν καλῶς, μετὰ πλείονος ἀναστήσει δόξης τὰ σώματα, καὶ οὐρανοῦ, καὶ ἡλίου, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἔσται λαμπρότερα, καὶ πρὸς τὴν ἄνω μεταστήσεται λῆξιν. Εἰς μὲν οὖν θεογνωσίας τρόπος, ὁ διὰ τῆς κτίσεως ἀπάσης· ἕτερος δὲ οὐκ ἐλάττων, ὁ τοῦ συνειδότης, ὃν καὶ τοῦτον ἅπαντα τότε διὰ πλείονων ἐξεθέμεθα λόγων, δεικνύντες πῶς αὐτοδίδακτος ἡμῖν ἐστὶν ἡ τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιοῦτων γνώσις, καὶ πῶς ἐνδοθεν ἡμῖν τὸ συνειδὸς ἅπαντα ἐνηχεῖ ταῦτα. Δύο γὰρ οὗτοι διδάσκαλοι γεγόνασιν ἡμῖν ἐξαρχῆς, ἡ κτίσις, καὶ τὸ συνειδὸς· καὶ οὐδέτερος αὐτῶν φωνὴν ἀφίει, σιγῇ τοὺς ἀνθρώπους ἐπαίδευον. Ἡ τε γὰρ κτίσις διὰ τῆς βίβως ἐκπλήττουσα τὸν θεατὴν, εἰς τὸ τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν θαῦμα παραπέμπει τὸν ὀρόντα ἅπαντα· τὸ τε συνειδὸς ἔνδον ἐνηχοῦν, ἅπαντα ὑποβάλλει τὰ πρακτέα· καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τῆς ψήφου τὴν κρίσιν διὰ τῶν τῆς βίβως πραγμάτων καταλαμβάνομεν. Ὅταν γὰρ ἔνδον κατηγορῇ τῆς ἁμαρτίας, συγγεῖ τὴν ὄψιν ἐξωθεν, καὶ πολλῆς τῆς ἀθυμίας πληροῖ. Πάλιν ὠχροὺς ἐργάζεται καὶ περιδεεῖς, ὅταν ἐπὶ τινὶ τῶν αἰσχίστων ἀλώμεν, καὶ τῆς φωνῆς μὲν οὐκ ἀκούομεν, διὰ δὲ τῆς ἐξωθεν βίβως τὴν ἔνδον γινομένην ἀγανάκτησιν θεωροῦμεν. Μετὰ δὲ τούτων τῶν δύο καὶ τρίτον ἡμῖν διδάσκαλον ἐδεικνυ προσεθέντα παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας ὁ λόγος, οὐκ ἐπὶ ἀφωνον, καθάπερ τοὺς προτέρους, ἀλλὰ λόγῳ, καὶ παραινέσει, καὶ συμβουλῇ ῥυθμιζόντα ἡμῶν τὴν γνώμην. Τίς δὲ οὗτος ἐστίν; Ὁ συγκεκληρωμένος ἐκάστῳ πατὴρ. Διὸ γὰρ τοῦτο φιλεῖσθαι παρὰ τῶν γεννησάντων ἡμᾶς κατεσκευάσεν ὁ Θεός, ἵνα παιδεύτῃς ἐχωμεν τῆς ἀρετῆς. Οὐ γὰρ τὸ σπείρει ποιεῖ πατέρα μόνον, ἀλλὰ τὸ παιδεῦσαι καλῶς· οὐδὲ τὸ κηρῶσαι μητέρα ἐργάζεται, ἀλλὰ τὸ θρέψαι καλῶς. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, καὶ οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ ποιεῖ πατέρας, αὐτοὶ συνομολογήσασιν ἂν ἡμῖν οἱ γονεῖς. Τοὺς γοῦν υἱοὺς τοὺς ἑαυτῶν πολλάκις, ἐπειδὴν φαύλους ἴδωσι γενομένους, καὶ εἰς πονηρίαν ἀποσκιρτήσαντας, τῆς συγγενείας τῆς ἑαυτῶν ἐκκόπτουσιν, ἀποκηρύττοντες, ἕτερος ποιοῦντες υἱοὺς οὐδαμῶθεν αὐτοῖς πολλάκις προσήκοντας. Ἄρα τι τοῦτο γένοιτ' ἂν· παραδοξότερον, ὅταν οὐς μὲν ἐγέννησαν [704] ἐκβάλλωσιν, οὐς δὲ οὐκ ἐγέννησαν εἰσάγωσιν;

Οὐχ ἀπλῶς ἡμῖν ταῦτα εἴρηται, ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι προαίρεσις φύσεως δυνατωτέρα, καὶ αὐτὴ μᾶλλον ἐκείνης καὶ υἱοῦ καὶ πατέρας ποιεῖν εἰθε. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας ἔργον ἐγένετο, τὸ μήτε γυμνοὺς τῆς φυσικῆς διαθέσεως ἀφίειναι γενέσθαι τοὺς παῖδας, μήτε τὸ πᾶν ἐπιτρέψαι πάλιν ἐκείνῃ. Εἰ μὲν γὰρ μηδ' ὄλως ἔμελλον φιλεῖν τοὺς ἑαυτῶν υἱοὺς οἱ γονεῖς ἀνάγκη κινούμενοι φυσικῇ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τρῶ-

πων, καὶ τῶν κατορθωμάτων μόνον, πολλοὺς ἀν εἶδες ἔξω τῆς πατρῷας οἰκίας γινομένους διὰ τὴν οἰκίαν ὀλιγωρίαν, καὶ διασπώμενον ἡμῶν τὸ γένος. Πάλιν εἰ τὸ πᾶν ἐπέτρεψε τῇ τυραννίδι τῆς φύσεως, καὶ μὴδὲ πονηροὺς ὄντας μισεῖν ἀφήκεν, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζοντες καὶ μυρία πάσχοντες παρ' αὐτῶν οἱ πατέρες θεινὰ, διὰ τὴν τῆς φύσεως ἀνάγκην ἔμενον θεραπεύοντες ὑβρίζοντας καὶ ἐμπαροινούντας αὐτοὺς τοὺς παῖδας, εἰς ἔσχατον ἀν κακίας τὸ γένος ἡμῖν ἐξώλισθεν. Εἰ γὰρ νῦν οὐ τὸ πᾶν ἔχοντες τῇ φύσει θαρρῆναι οἱ παῖδες, ἀλλ' εἰδότες ὅτι πολλοὶ γενόμενοι φαῦλοι, καὶ τῆς οἰκίας, καὶ τῆς οὐσίας ἐξέπεσον τῆς πατρικῆς, ὅμως πολλαχοῦ τῶν τῶν γονέων φιλοτρῶ θαρρῶντες ἐνυβρίζουσιν εἰς τοὺς τεκόντας· εἰ μὴ συνεχώρησεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς καὶ ἀγανακτεῖν, καὶ ἐπεξέναι, καὶ κακοὺς γινομένους ἐκθάλλειν τοὺς παῖδας, ποῦ πονηρίας ἀν ἔστησαν; Διὰ ταῦτα καὶ τῇ τῆς φύσεως ἀνάγκῃ, καὶ τῶν παιδίων τρόπῳ τὸ φιλοτρῶν ἐνεπίστευσε τῶν γονέων ὁ Θεός, ἵνα καὶ ἀμαρτάνουσι σύμμετρα συγγινώσκωσι τοῖς παισὶ, τῆς φύσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦτο παρακαλούσης, καὶ πονηροὺς γινομένους καὶ ἀνίατα νοσοῦντας μὴ παιδοτριβῶσιν ἐπὶ κακίαν ^a τῇ πονηρίᾳ, τῆς φύσεως πάλιν ἐλεγχούσης καὶ δυναμένης ἀναγκάσαι καὶ φαῦλους γενομένους θεραπεύειν τοὺς παῖδας. Πόσης ταῦτα προνοίας, εἰπέ μοι, καὶ τὸ κελεύσαι δὲ φιλεῖν, καὶ τὸ μέτρον ἐπιθεῖναι τῶν φιλοτρῶ, καὶ τὸ πάλιν ἀμοιθῆν ὀρίσαι τῇ καλῇ παιδοτροφίᾳ; Ὅτι γὰρ ἀμοιθῆ κεῖται, καὶ οὐκ ἀνδράσι μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναιξίν, ἀκουσον πῶς πολλαχοῦ καὶ ταύταις καὶ περὶ τούτων ἡ Γραφή διαλέγεται, καὶ οὐχ ἦττον ταύταις, ἢ τοῖς ἀνδράσιν. Εἰπὼν γὰρ ὁ Παῦλος, Ἡ δὲ γυνὴ ἔξαπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονεν, ἐπήγαγε· Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτός ἐστιν Ἄγγελος, φησὶν, ὅτι σε ἡ πρώτη γυνὴ εἰς ὄδιναν καὶ πόνους ἐνέβαλε καὶ κῆσιν μακράν; Ἄλλὰ μὴ δυσχεράνης· οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐπιηρέασθης ἀπὸ τῶν ὀδίνων, καὶ τῶν πόνων, ὅσον κερδαίνεις, ἐὰν θέλῃς, ἀπὸ τῆς παιδοτροφίας πρόφασιν λαμβάνουσα κατορθωμάτων. Τὰ γὰρ παιδία τὰ τικτόμενα, ἀν τῆς προσσηκούσης ἀπολαύθῃ θεραπείας, καὶ εἰς ἀρετὴν ἐνάγρηται παρὰ τῆς σῆς προνοίας, πολλῆς σοὶ σωτηρίας ἀφορμὴ καὶ πρόφασις γίνεται, καὶ πρὸς τοῖς οἰκείοις κατορθώμασι, καὶ τῆς περὶ ταῦτα θεραπείας πολλὴν ἀπολήψῃ τὴν ἀμοιθῆν.

[705] δ. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ τὸ τεκεῖν ποιεῖ μητέρα, οὐδὲ τούτῳ κεῖται μισθός, καὶ ἀλλαγῆ μὲν χήρῃ διαλεγόμενος ὁ Παῦλος οὕτως εἶπεν, *Εἰ ἐτεκνοτρόφησε*· καὶ οὐκ εἶπεν, εἰ ἐτεκνοποίησεν, ἀλλ' *Εἰ ἐτεκνοτρόφησε*. Τὸ μὲν γὰρ τῆς φύσεως, τὸ δὲ τῆς προα:ρέσεως ἐστὶ. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν, *Σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας*, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι οὐ τὸ γεννήσαι τέκνα, ἀλλὰ τὸ θρέψαι τέκνα καλῶς, τοῦτο ἡμῖν φέρει τὸν μισθόν, ἐπήγαγε· *Ἐὰν ἐπιμείνωσι τῇ πίστει, καὶ τῇ ἀγάπῃ, καὶ τῷ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Ὅτε λήψῃ πολλὸν τὸν μισθόν, ἐὰν οἱ γεννηθέντες παῖδες ἐπιμείνωσι τῇ πίστει καὶ τῇ ἀγάπῃ καὶ τῷ ἀγιασμῷ. Ἄν τοίνυν αὐτοὺς εἰς ταῦτα ἐνάγῃς, ἀν παρακαλῆς, ἀν διδάξῃς, ἀν συμ-

βουλεύσῃς, τῆς ἐπιμελείας ταύτης κείσται σοὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ πολλὴ ἡ ἀμοιθῆ.

Μὴ τοίνυν ἀλλότριον αὐτῶν εἶναι νομιζέτωσαν αἱ γυναῖκες τὸ καὶ θηλειῶν καὶ ἀρρένων ἐπιμελεῖσθαι. Οὐ γὰρ διεκρίνεν ἐνταῦθα τὸ γένος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀπλῶς εἶπεν, *Εἰ ἐτεκνοτρόφησε*, καὶ ἐνταῦθα, *Ἐὰν ἐπιμείνωσι τῇ πίστει, καὶ τῇ ἀγάπῃ, καὶ τῷ ἀγιασμῷ*. Ὅστε ἀμφοτέρων ἡμῖν ἐπιμελητέον τῶν παιδίων, καὶ μάλιστα ταῖς γυναιξίν, ὅσῳ καὶ τὰ πλεονα οἰκοὶ κάθηται. Τοὺς μὲν γὰρ ἀνδράς καὶ ἀποδημαῖαι, καὶ αἱ τῆς ἀγορᾶς φροντίδες, καὶ τὰ τῆς πόλεως πράγματα περιέλκουσι πολλάκις· ἡ δὲ γυνὴ πάσης τοιαύτης φροντίδος ἀτέλειαν ἔχουσα, εὐκολώτερον δύναται ἂν τῶν τεχθέντων ἐπιμελεῖσθαι, πολλῆς ἀπολαύουσα τῆς σχολῆς. Οὕτως αἱ παλαιαὶ ἐποίουν γυναῖκες· οὐ γὰρ ἀνδράσι μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναιξίν ἀναγκαῖον τοῦτο τὸ ὄφλημα· λέγω δὲ τὸ τῶν οἰκείων προνεῖσθαι παίδων, καὶ εἰς φιλοσοφίαν αὐτοῦς ἐνάγειν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἀρχαίαν τινὰ ἱστορίαν ὑμῖν διηγήσομαι. Ἄνα τις ἐγένετο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις γυνὴ. Αὕτη ἡ Ἄνα πολὺν ἐνόσησεν ἀπαιδίας χρόνον, καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι ἡ ἀντιζήλος αὐτῆς παίδων ἦν μήτηρ πολλῶν. Ἰστε δὲ ὡς τῇ φύσει καὶ καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἀφόρητόν ἐστι ταῖς γυναιξίν· ὅταν δὲ καὶ ἀντιζήλος προσῆ παῖδας ἔχουσα, πολλῶν χαλεπώτερον γίνεται· ἐν γὰρ τῇ τῆς γυναικὸς ἐκείνης εὐπραγίᾳ τὴν οἰκίαν ἀκρεβέστερον καταμανθάνει ^b συμφορὰν· καθάπερ οὖν καὶ οἱ πενία συζώντες σοχάτη, τότε ὀδυνῶνται μειζῶνως, ὅταν ἐνοήρωσι τὸ ἐχθρὸν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἦν τὸ δεῖνόν, ὅτι παῖδας αὕτη μὲν οὐκ εἶχεν, ἐκείνη δὲ εἶχεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀντιζήλος ἦν, καὶ οὐχ ὅτι ἀντιζήλος ἦν μόνον, ἀλλ' ὅτι παρῶργιζεν αὐτὴν διὰ τὸ ἐξουθενεῖν αὐτήν. Ὁ δὲ Θεὸς ταῦτα πάντα ὀρῶν ἠνείχετο, καὶ *οὐκ ἔδωκεν αὐτῇ Κύριος, φησὶ, παιδίον κατὰ τὴν θλίψιν αὐτῆς, καὶ κατὰ τὴν ἀθυμίαν τῆς ψυχῆς αὐτῆς*. Τί ἐστὶ, *κατὰ τὴν θλίψιν αὐτῆς*; Οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι πρᾶως ὀρῶν φέρουσαν τὴν συμφορὰν, ἐπεῖχεν αὐτῆς τὴν τόκον, ἀλλὰ καίτοι διακοπτομένην ὀρῶν, ὀδυνωμένην, θλιβομένην, οὐκ ἔλυσε τὴν ἀθυμίαν, [706] ἔτερον τι πολλῶν μεῖζον οἰκονομῶν. Ταῦτα μὴ παρέργως ἀκούωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν μάθωμεν μεγίστην φιλοσοφίαν ^c, καὶ ἐπειδὴν δεινῶν τινι περιπέσωμεν, κἂν ἀλγῶμεν, κἂν ὀδυρώμεθα, κἂν ἀφόρητον ἡμῖν εἶναι δοκῇ τὸ κακόν, μὴ σπεύδωμεν, μὴδὲ ἀλύωμεν, ἀλλ' ἀναμένωμεν τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν. Ἐκεῖνος γὰρ οἶδε σαφῶς πότε δεῖ λύσαι τὸ ποιοῦν τὴν ἀθυμίαν ἡμῖν· ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ ταύτης συνέβη. Οὐ γὰρ μισῶν αὐτήν, οὐδὲ ἀποστρεφόμενος ὁ Θεὸς ἀπέκλεισεν αὐτῆς τὴν μήτραν, ἀλλ' ἵνα ἡμῖν ἀνοίξῃ τὰς θύρας τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐν τῇ γυναικί, καὶ τὸν πλουτοῦν αὐτῆς τῆς πίστεως κατίδωμεν, καὶ γινώμεν ὅτι λαμπροτέραν αὐτὴν ἐκ τούτου εἰργάζετο. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ ἐξῆς. *Καὶ οὕτως ἐποίησε, φησὶν, ἐνιαυτῶν κατ' ἐνιαυτῶν ἀπὸ ἱκανοῦ, ἐν τῷ ἀναβαίνειν αὐτὴν εἰς οἶκον Κυρίου. Καὶ ἠθύμει, καὶ ἐκλαυε, καὶ οὐκ ἠσθιεν*. Ἐπιτεταμένη ἡ ὀδύνη, πολὺ τὸ

^a Unus ἐπὶ κακίᾳ.

^b Colb. duo et Reg. κατεμάνθανεν

^c Colb. duo et Reg. ἀλλ' ἐνταῦθα φιλοσοφῶμεν μεγίστην φιλοσοφίαν.

tate naturæ filios suos parentes dilecturi fuissent, sed morum probitate tantum et recte factorum studio ducti, multos paternis ædibus exactos ob ignaviam suam, totumque genus humanum passim distractum ac dissipatum vidisses. Si rursus rem totam tyrannidi naturæ commisisset, et ne improbos quidem odio prosequi permisisset, sed ab illis contumelias et innumera mala passi patres naturæ necessitate devincti filiis in se contumeliosis ac debacchantibus blandiri non cessassent, ad summum nequitiae culmen genus humanum protractum esset. Nam si nunc cum omnino confidere naturæ non possuit filii, sed multos sciant, cum depravati essent, et domo et facultatibus paternis excidisse, sæpe tamen parentum amore freti contumeliis eos afficiunt: nisi permisisset Deus, ut illos succensi ulciscerentur, et improbos factos liberos procul amandarent, quo non se nequitiae genere contaminassent? Ideo et naturæ necessitate, et liberorum moribus niti parentum amorem voluit Deus, ut et mediocriter peccantibus liberis, ad hoc eos invitante natura, veniam darent, et depravatos atque immedicabili morbo laborantes punirent, ne ad vitium illos indulgentia sua erudirent, si natura rursus vinceret, eosque liberis suis blandiri cogeret, etiam cum improbi essent. Quantæ hoc, quæso, providentiæ, cum et diligere jubeat et amori modum ponere, et rursus optimæ liberorum educationi mercedem constituat? Propositam enim esse mercedem et non viris tantum, sed etiam feminis ut intelligas, audi quo pacto multis in locis et ad illas et de illis Scriptura verba faciat, neque minus ad illas quam ad viros. Cum enim dixisset Paulus, *Mulier autem seducta in prævaricatione fuit, adjecit, Salvabitur autem per filiorum generationem* (1. Tim. 2. 14. 15). Quod autem ait, hanc sententiam habet: Doles quod te mulier prima in partu dolores laboresque, ac longam uteri gestationem conjecerit? At tu noli succensere: neque enim tanto damno propter dolores partus et labores affecta es, quantum quæstum facis, si velis, dum bonorum operum occasionem ex recta liberorum educatione sumis. Qui enim nati sunt liberi, si convenientem fuerint cultum nacti, ac tua cura fuerint ad virtutem informati, multam tibi offerent occasionem salutis; ac præter propria bona opera multam ob studium in ista collatum recipies mercedem.

4. Atque ut discas non partum matrem efficere, neque mercedem huic esse rei propositam, alibi quoque viduam alloquens Paulus ita dixit: *Si filios educavit* (1. Tim. 5. 10): neque dixit, *Si filios peperit, sed, Si filios educavit*. Nam illud quidem naturæ, hoc vero liberi est arbitrii. Propterea cum hic etiam dixisset, *Salvabitur per filiorum generationem*, neque hic substituit, sed cum ostendere vellet non liberos genuisse, sed recte liberos educasse, hoc nobis afferre mercedem, adjecit: *Si permanserint in fide, et dilectione, et sanctificatione cum sobrietate* (1. Tim. 2. 15). Quorum verborum hic sensus est: Tunc multam mercedem accipies, si qui procreati sunt liberi permanserint in fide, et dilectione et sanctificatione. Si igi-

tur ad hæc eos incites, si admoneas, si doceas, si consilio juves, ob hanc curam multa tibi apud Deum merces erit constituta.

Mulieri maxime convenit educatio liberorum; historia Annæ matris Samuelis; sterilitas quantum malum. — Ne igitur alienum a se mulieres arbitrentur, si et feminarum et marium curam gerant. Non enim hic sexum distinxit Deus, sed et illic simpliciter dixit, *Si filios educavit*; et hic, *Si permanserint in fide, et dilectione, et sanctificatione*. Itaque utriusque generis liberorum suscipienda nobis est cura, tantoque magis mulieribus, quanto sæpius domi resident. Nam viros quidem peregrinationes, ac fori sollicitudines, et negotia civitatis sæpe distrahunt: mulier autem ab his curis immunitatem sortita facilius poterit, cum tanto fruatur otio, liberorum curam gerere. Ita faciebant antiquæ mulieres: non enim a viris solum, sed etiam a mulieribus hoc postulatur, ut suos, inquam, liberos curent, atque ad philosophiam illos incitent. Quod ut verum esse constet, veterem vobis historiam narabo. Fuit apud Judæos Anna mulier quædam. Hæc Anna multo tempore sterilitate laboravit, quodque gravius fuit, ejus æmula multorum liberorum mater erat. Scitis autem quam natura sua et per seipsam res illa mulieribus sit intolerabilis: cum vero liberos habens accedit æmula, multo fit gravior: siquidem ex mulieris illius prosperitate melius calamitatem suam intelligit; sicut et qui extrema premuntur egestate, tum dolent acrius, cum divites illis in mentem venerint. Neque vero calamitosum hoc tantum fuit, quod hæc liberos non haberet, illa haberet, sed quod æmula esset: neque quod æmula tantum esset, verum etiam quod ipsam ad iracundiam provocaret, eo quod illam sperneret. Deus autem cum hoc cerneret, tolerabat, et *Non dedit ei Dominus, inquit, filium secundum tribulationem ejus et secundum tristitiam animæ ejus* (1. Reg. 1. 6). Quid est, *Secundum tribulationem ejus*? Dicit non potest, inquit, eum videntem illam æquo animo calamitatem ferre, cohibuisse partum ejus; quamvis eam cruciari, dolere, affligi videret, mœrorem tamen ejus non discussit, ut majus aliquid moliretur. Hæc ne tamquam aliud agentes audiamus, sed maximam philosophiam hinc discamus¹, et si quando in malum aliquod inciderimus, licet doleamus, licet lamentemur, licet intolerabile nobis malum videatur, ne properemus, nec animo concidamus, sed Dei providentiam expectemus. Ille namque probe novit, quando illud discutiendum sit, quod tristitiam nobis parit: quod et isti contigit. Non enim quod ipsam odio prosequeretur, aut aversaretur, Deus concluderat vulvam ejus, sed ut fores nobis philosophiæ reseraret, qua prædita mulier fuit, ejusque fidei divitias conspiceremus, ac nobiliorem illam hinc ab eo fuisse redditam cognosceremus. Audi vero etiam quæ sequuntur. *Et sic faciebat, inquit, singulis annis a multo tempore, cum ascenderet ipsa in domum Domini. Et tristabatur, et plorabat, et non comedebat* (1. Reg. 1. 7).

¹ Colb. duo et Reg., sed hic maximam philosophetur philosophiam.

Intensus dolor, diuturna ægrotudo, non duo tresve dies, nec viginti, nec centum, nec mille, nec bis totidem: multis annis dolebat mulier, et cruciabatur; hoc enim est illud, *A multo tempore* (a): verumtamen non impatienter tulit, neque temporis longitudo philosophiam ejus superavit, neque probra et convicia ipsius æmulse, sed orabat assidue ac supplicabat: quod omnibus majus est, ejusque potissimum erga Deum amorem indicat, non simpliciter hunc ipsum obtinere filium optabat, sed Deo fructum dicare, atque utri sui prius offerre, ac præclaræ istius promissionis mercedem referre. Unde id constat? Ex iis verbis quæ sequuntur. Scitis utique omnes mulieribus propter viros intolerandam esse sterilitatem. Sunt enim homines plurimi tam immanes, ut mulieribus vitio vertant, si forte non pariant, nec sciunt hoc pariendi donum de cælis atque a providentia divina originem trahere, ac neque naturam mulieris, neque congressum, neque aliud quidquam ad hoc per se sufficere. Verumtamen quamvis sciant immerito se vitio vertere, exprobrant et aversantur persepe, neque illarum consortio delectantur.

5. Videamus ergo, num huc mulieri hoc ipsum acciderit. Nam si despectam quidem illam, contemptam et contumeliis affectam videris, neque gratia apud maritum valere, qui nec ulla ipsam benevolentia complectatur, idcirco illam filium exoptasse conjicere poteris, ut multa fiducia et libertate gauderet, ac viro gratior fieret. Sin autem contrarium deprehenderis, eamque gratiorem illa fuisse, quæ liberos habebat, quod eam vir suus majori benevolentia complecteretur, hinc apparet non ob humanum aliquem affectum, neque ut virum sibi magis conciliaret, eam optasse liberos, sed ob eam causam, quam diximus. Unde igitur hoc liquet? Audi hoc dicentem auctorem. Non enim hoc temere posuit, sed ut mulieris virtutem agnoscas. Quid ergo inquit ille? *Diligebat enim Annam Elcana super Phenannam* (1. Reg. 1. 5). Deinde porro cum illam videret non comedere, sed plorare, inquit: *Quid est tibi, quia ploras? et cur non comedis? et cur verberat te cor tuum? nonne bonus ego tibi super decem filios* (Ibid. v. 8)? Vides quam illi devinctus esset? et ejus causa potius dolebat, non quod liberis careret, sed quod tristem illam et mœrore confectam videret? Non tamen persuasit, ut tristitiam discuteret. Non enim propter illum filium quærebat, sed ut aliquem Deo fructum exhiberet. *Et surrexit*, inquit, *postquam ipsi comederant in Selom*¹, *et biberant, et stetit coram Domino* (Ibid. v. 9). Non sine causa dictum est hoc quoque, *Postquam comederant, et biberant*: sed ut intelligas, quod alii voluptatibus et otio tempus impendunt, illud eam precibus ac lacrymis impendisse, quod sobria plurimum ac vigilans esset. *Et stetit coram Domino*: et *Heli sacerdos*, inquit, *sedebat super sellam in liminibus templi Domini*. Ne hoc quidem temere positum est, *Heli sacerdos sedebat in liminibus*

¹ *Silom*, Reg. et Colb. unus.

(a) *Ἐκ, a multo tempore* (ἐκ) ἔξ ἱκανοῦ, φησὶν), de- rant in Editio; sed Colbertini habent.

templi Domini; sed ut fervor mulieris ostendatur. Nam ut sæpe vidua mulier auxilio destituta ac deserta, contumeliis ac variis injuriis affecta, cum forte imminet Imperatoris adventus, satellitibus, clypeatis militibus, equitibus, alioque multo famulatio præcedente, minime terretur, neque patrono indiget, sed omnes illos perrumpens multa cum fiducia Imperatorem alloquitur suamque calamitatem deplorat, ad ejus alloquium ab ipsa necessitate deducta: sic nimirum et mulier ista non erubuit, neque illam puduit sedente sacerdote per seipsam petere, ac multa cum fiducia ad Imperatorem accedere, sed impulsâ desiderio, atque in cælum mente subvecta, tamquam ipsum contuere- tur Deum, ita cum summo illum fervore compellabat. Quid vero ait? Imo vero nullum verbum prius emittit, sed fletum præmittit exordium, et calidos lacrymarum rivos effundit. Et sicut, cum imbres decidunt, tellus ipsa durior irrigata et emollita seipsam facilius ad producendas fruges excitat, sic etiam in hac muliere contigit. Siquidem tamquam ab inbibus quibusdam a lacrymis emollita vulva, et dolore calefacta cœpit ad præclarâ hanc liberorum procreationem excitari. Audiamus autem ipsa verba, pulchraque istam supplicationem. *Plorans*, inquit, *ploravit, et votum vovit Domino dicens*, *ADONAI DOMINE ELOI SABAOTH* (1. Reg. 1. 10. 11). Tremenda verba et horroris plena; recteque factum est a scriptore, cum in nostram linguam ea non transtulit: neque enim propria re- tenta virtute in Græcum illa sermonem convertere potuisset. Nec uno illum vocabulo mulier appellavit, sed pluribus quæ illi tribuuntur, ut amorem erga illum suum, et ardentem affectum ostenderet. Et sicut qui libellos supplices offerendos Imperatori scribunt, non unum inserunt nomen, sed Triumphatorem, Augustum, Imperatorem, et alia multa sublimiora istis cum addiderint, tum demum suas preces offerunt: sic et ista cum libellum quemdam supplicem offerret Deo, multa in exordio supplicationis suæ nomina ponit, cum ut affectum, ut ante dixi, proprium, tum ut honorem indicet, quo prosequitur eum cui supplicat. Enimvero preces ipsas¹ dictavit dolor: quapropter et confestim exaudita est, cum illas admodum prudenter scripsisset. Tales quippe sunt, quæ ex animi dolore funduntur orationes. Nam pro charta fuit mens ejus, pro calamo lingua, lacryma pro atramento: quam ob causam ad hunc usque diem ejus supplicatio permansit. Indelebiles quippe sunt ejusmodi literæ, quæ illo tinctæ fuerint atramento. Atque exordium quidem libelli supplicis tale fuit; quæ vero sequuntur, quænam? *Si respiciens respexeris*, inquit, *super humiliationem ancillæ tuæ* (1. Reg. 1. 11). Necdum quidquam accepit, et a promissione orationis duxit exordium. Remuneratur Deum, cum nihilidum manibus teneat. Adeo fervebat, et ad hoc potius quam ad illud aspirabat, ideoque sibi filium dari precabatur. *Si respiciens respexeris super humiliationem ancillæ tuæ*. Duplici jure nitor, inquit, servitutis, et calamitatis. *Et da mihi un-*

¹ Colb., *has preces*, et sic etiam Reg.

μῆκος τῆς λύπης, οὐ δύο καὶ τρεῖς ἡμέραι, οὐδὲ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν, οὐδὲ χίλια καὶ δις τοσαῦται· ἀλλ', Ἐξ ἱκανοῦ, φησὶν, ἔτη πολλὰ λυπούμενη καὶ ὀδυρωμένη ἦν ἡ γυνὴ· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, Ἀπὸ ἱκανοῦ· καὶ ὁμως οὐκ ἀπεδυστέτησεν, οὐδὲ ἤλεγξεν αὐτῆς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ χρόνου τὸ μῆκος, οὐδὲ τὰ ὀνειδῆ καὶ αἱ λοιδορίαι τῆς ἀντιζήλου, ἀλλ' ἠγχετο συνεχῶς καὶ ἰκέτευε· καὶ τὸ δὴ μεῖζον ἀπάντων, καὶ ὁ μάλιστα δεικνυσὶν αὐτῆς τὸν περὶ τὸν Θεὸν πόθον, ὅτι οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ τοῦτο τὰ παιδιὸν κτήσασθαι ἐπεθύμει, ἀλλὰ καρπὸν ἀναθεῖναι τῷ Θεῷ, καὶ τῆς οἰκείας γαστρὸς ἀπάρξασθαι, καὶ τῆς καλῆς ταύτης ὑποσχέσεως λαβεῖν τὸν μισθόν. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ῥημάτων. Ἰστέ γὰρ δήπου πάντες, ὅτι ταῖς γυναῖξιν διὰ τοὺς ἀνδρας μάλιστα ἀφόρητον ἡ ἀπαίδεια. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων οὕτως ἀλόγως διακίεωται, ὡς ταῖς γυναῖξιν ἐγκαλεῖ, ἐπειδὴν μὴ τίκτωσιν, οὐκ εἰδότες ὅτι τὸ τεκεῖν ἀνωθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ οὕτε γυναῖκός φύσις, οὕτε συνουσία, οὕτε ἄλλο οὐδὲν αὐταρκές πρὸς τοῦτο ἔστιν. Ἀλλ' ὁμως, καίτοι γε εἰδότες ὅτι ἀλόγως ἐγκαλοῦσιν, ὀνειδιζοῦσι, καὶ ἀποστρέφονται παλλάκις, καὶ οὐχ ἡδέως πρὸς αὐτὰς ἔχουσιν.

ε'. Ἰδόμεν τοίνυν καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς γυναῖκός εἰ τοῦτο συνέβαιεν. Ἄν μὲν γὰρ ἴδῃς αὐτὴν καταφρονουμένην, ἀτιμαζομένην, ὑβριζομένην, παρβήσιαν οὐκ ἔχουσαν πρὸς τὸν ἄνδρα, οὐδὲ πολλῆς ἀπολαύουσαν τῆς εὐνοίας, δυνήσῃ στοχάζεσθαι, ὅτι διὰ τοῦτο ἐπεθύμει παιδίον, ἵνα παρβήσιαν ἔχη καὶ ἐλευθερίαν πολλήν, καὶ ποθεινότερα γένηται τῷ ἀνδρὶ. Ἄν δὲ τούναντιον ἅπαν εὖρησ, αὐτὴν τῆς τὰ παιδιά ἐχούσης μᾶλλον ἀγαπωμένην, καὶ πλείονος ἀπολαύουσαν εὐνοίας, εὐδελον ὅτι οὐ δι' ἀνθρώπινόν τι, οὐδ' ἵνα τὸν ἄνδρα ἐπισπάσῃται μᾶλλον, ἐπεθύμει παιδίον, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν. Πόθεν οὖν τοῦτο δῆλον; [707] Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ συγγραφεῖος αὐτὸ λέγοντος· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς αὐτὸ τέθεικεν, ἀλλ' ἵνα τῆς γυναῖκός μάθῃς τὴν ἀρετὴν. Τί οὖν οὗτός φησιν; *Ἠγάπα γὰρ ὁ Ἐλιανὰ τὴν Ἄρναν ὑπὲρ τὴν Φενάρναν*. Εἶτα μετὰ ταῦτα ἰδὼν αὐτὴν οὐκ ἐσθίουσαν, ἀλλὰ κλαίουσαν, φησὶ· *Τί ἔστι σοι, ὅτι κλαίεις; καὶ ἵνα τί οὐκ ἐσθθεις; καὶ ἵνα τί τὴν στήθεα σου ἢ καρδίαν σου; οὐκ ἀγαθὸς ἐγὼ σοι ὑπὲρ δέκα τέκνα;* Ὁρᾷς πῶς αὐτῆς ἐξήρητο, καὶ ὑπὲρ ἐκείνης ἤλγει πλέον, οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν παιδιά, ἀλλὰ διὰ τὸ ὄρᾳ ἀθυμοῦσαν αὐτὴν καὶ περιουδινὰ κατεχομένην; Ἄλλ' ὁμως οὐκ ἔπεισεν αὐτὴν ἀποστῆναι τῆς ἀθυμίας. Οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐζήτει τὸ παιδίον, ἀλλ' ἵνα τινὰ καρπὸν ἐπιδείξῃται τῷ Θεῷ. *Καὶ ἀνέστη, φησὶ, μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς ἐν Σηλῶμ^a, καὶ μετὰ τὸ πιεῖν, καὶ κατέστη ἐνώπιον Κυρίου*. Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο εἴρηται, ὅτι *Μετὰ τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν*· ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι τὴν καρπὸν, ὃν ἀνέσεως ἔτεροι καὶ ἀδείας ποιοῦνται, τοῦτον εὐχῆς καὶ δακρύων ἐποιεῖτο καρπὸν, διὰ τὸ σφόδρα νήφειν καὶ ἐγρηγορέναι. *Καὶ κατέστη ἐνώπιον Κυρίου· καὶ ἤλει ὁ ἱερεὺς, φησὶν, ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θύρου ἐπὶ τῶν φλῶν ραοῦ Κυρίου*. Οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς εἴρηται, ὅτι ὁ ἤλει ὁ ἱερεὺς ἐκάθητο ἐπὶ τῶν φλῶν ραοῦ Κυρίου· ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι τὴν θερμότητα τῆς γυναῖκός. Καθάπερ γὰρ χήρα πολλάκις γυνὴ ἀπροστάτευτος οὔσα καὶ ἔρημος, ἐπηραζομένη, πολλὰ

ἀδικουμένη, βασιλέως εἰσελαύνειν μέλλοντος, θορυφῶρον, ἀσπιθηφόρον, ἱππέων, ἑτέρας πολλῆς θεραπείας προαπαντίωσης, οὐ καταπλήττεται, οὐδὲ προστατοῦ δέεται, ἀλλὰ πάντας αὐτοὺς διατεμουσα μετὰ πολλῆς ἐντυγχάνει τῷ βασιλεὶ παρβήσιαν, τὴν οἰκίαν ἐκτραγωδοῦσα συμφορὰν, τῆς ἀνάγκης αὐτὴν χειραγωγούσης· οὕτω δὴ καὶ αὕτη ἡ γυνὴ οὐκ ἠρυθρίασεν, οὐκ ἠσχύνθη, τοῦ ἱερέως καθημένου, αὐτῆ δι' ἑαυτῆς αἰτῆσαι καὶ μετὰ πολλῆς τῆς παρβήσιαν τῷ βασιλεὶ προσελθεῖν· ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πόθου περωθεῖσα, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβάσα τῇ διανοίᾳ, ὡς αὐτὸν ὄρωσα τὸν Θεόν, οὕτω μετὰ πάσης αὐτῆ θερμότητος διελέγετο. Καὶ τί φησὶ; *Μᾶλλον δὲ οὐδὲν φθέγγεται πρότερον, ἀλλ' ἀπ' ὀδυρμῶν ποιεῖται τὰ προοίμια, καὶ θερμὰς ἀφήσει πηγὰς δακρύων*. Καὶ καθάπερ, δμῶρον καταφρονομένην, καὶ ἡ σκληροτέρα γῆ καταβρεχθεῖσα^b καὶ καταμαλαχθεῖσα, ῥαδίως ἑαυτὴν πρὸς τὰς τῶν καρπῶν διεγείρει τὸνάς, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς γυναῖκός ταύτης ἐγένετο. Καθάπερ γὰρ ὑπ' ὀδυρμῶν τῶν δακρύων ἡ μήτρα μαλακτομένη, καὶ διὰ τῆς ὀδύνης διαθερμαινομένη, πρὸς τὴν καλὴν ἐκείνην τεκνογονίαν ἤρχετο διεγείρεσθαι. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν ῥημάτων, καὶ τῆς καλῆς ταύτης ἱκετηρίας. *Κλαίονσα ἔκλαιονσα*, φησὶ, *καὶ ἠύξατο εὐχὴν τῷ Κυρίῳ, λέγουσα· ΑΔΩΝΑΙ ΚΥΡΙΑ ΕΛΩΙ ΣΑΒΑΘΘ*. Φοβερά τὰ ῥήματα, καὶ φρίκης γέμοντα· καὶ καλῶς ἐποίησεν ὁ συγγραφεὺς μὴ μετενεγκῶν αὐτὰ πρὸς τὴν ἡμετέραν φωνήν· οὐ γὰρ ἔλαχε μετὰ τῆς οἰκείας αὐτὰ ἀρετῆς μεταθεῖναι πρὸς τὴν Ἑλλάδα γλώτταν. Οὐχ ἀφ' ἑνός [708] δὲ αὐτὸν ἐκάλεσε ῥήματος ἡ γυνὴ, ἀλλ' ἀπὸ πολλῶν τῶν προσόντων αὐτῆ, τὸν περὶ αὐτὸν πόθον ἐνδεικνυμένην, καὶ τὴν θερμὴν διαθέσιν. Καὶ καθάπερ οἱ τὰς δεήσεις γράφοντες τῷ βασιλεὶ, οὐκ ἐντιθέασιν ἐν ὄνομα μόνον, ἀλλὰ τὸν τροπαιοῦχον, τὴν αὐγουστον, τὸν αὐτοκράτορα, καὶ πολλὰ ἕτερα τούτων ἄνω προθέντες, τότε ποιοῦνται τὴν ἱκετηρίαν· οὕτω καὶ αὕτη δέησιν τινὰ ἀναφέρουσα τῷ Θεῷ, πολλὰ τίθησιν ἐν τῷ προοίμῳ τῆς δεήσεως ὀνόματα, τὴν τε οἰκίαν διαθέσιν ἐνδεικνυμένην, καθάπερ ἐφθῆν εἰπὼν, καὶ τὴν εἰς τὸν παρακαλούμενον τιμὴν. Καὶ τὴν δέησιν αὐτὴν^c ὑπηγόρευεν ἡ ὀδύνη· διὸ καὶ ταχέως ἤκουετο μετὰ πολλῆς αὐτὴν γράψασα τῆς συνέσεως. Τοιαῦται γὰρ αἱ ἐξ ὀδύνης ψυχῆς γινόμεναι εὐχαί. Καὶ γὰρ ἀντὶ χάριτος μὲν ἦν αὐτῆς ἡ διάνοια, ἀντὶ καλὰμου δὲ ἡ γλώττα, τὰ δάκρυα δὲ ἀντὶ μέλανος· διὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας ἡ δέησις ἔμεινεν. Ἀνεξάλειπτα γὰρ τὰ τοιαῦτα γίνονται γράμματα, ἀπερ ἂν ἐκείνῳ βαφῆ τῷ μέλανι. Καὶ τὰ μὲν προοίμια τῆς δεήσεως τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐξῆς τίνα; *Ἐὰν ἐπιβλέπω ἐπιβλέψης*, φησὶν, *ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης σου*. Οὕτω οὐδὲν ἔλαβε, καὶ ἐξ ὑποσχέσεως τὴν ἀρχὴν ἐποίησατο τῆς εὐχῆς. Ἀμείβεται τὸν Θεὸν ἡδῆ, μὴδὲν ἐν χερσὶ κατέχουσα. Οὕτως ἔξεε καὶ ὠδινε πρὸς τοῦτο μᾶλλον, ἢ πρὸς ἐκεῖνο, καὶ διὰ τοῦτο ἠύξατο λαβεῖν τὸ παιδίον. Ἐὰν ἐπιβλέπω ἐπιβλέψης ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης σου. Δύο δικαιώματα, φησὶν, ἔχω, τὴν δουλείαν, καὶ τὴν συμφορὰν. *Καὶ δός μοι τῇ δούλῃ σου σπέρμα ἀνδρός· δώσω αὐτὸ ἐνώπιόν σου δοτόν*. Τί ἔστιν, Ἐνώπιόν

^b Καταβραχεῖσα Reg. et Colb. unns.

^c Colb. δέησιν ταύτην et sic etiam Reg.

^a Σηλῶμ Reg. et Colb. unus.

σου δοτόν; Ἐκδοτόν καὶ ὀλόκληρον δοῦλον. Ἀφίσταμαι τῆς ἐξουσίας ἀπάτης. Τοσοῦτον γὰρ βούλομαι γενέσθαι μήτηρ μόνον, ὅσον τὴν ἀρχὴν παρ' ἐμοῦ λαβεῖν τὸ παιδίον, καὶ λοιπὸν ἐξίσταμαι καὶ παραχωρῶ.

ς'. Καὶ σκόπει γυναικὸς εὐλάβειαν. Οὐκ εἶπεν, Ἐάν ὄψῃ μοι τρεῖς, τοὺς δύο σοι δίδωμι, ἐάν δὲ δύο τὸν ἕνα σοι δίδωμι· ἀλλ', ἐάν μόνον ἕνα ὄψῃ, ὀλόκληρον ἀνατίθημί σοι τὸν καρπὸν. Καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα οὐ μὴ πίεται. Οὕτω ἔλαβε τὸ παιδίον, καὶ ἤδη διαπλάττει προφήτην, καὶ περὶ τῆς παιδοτροφίας αὐτοῦ διαλέγεται, καὶ συνθήκας ποιεῖται πρὸς τὸν Θεόν. Ὡ παρρησίας γυναικός. Ἐπειδὴ καταβαλεῖν οὐδὲ τότε εἶχε, διὰ τὸ μηδέπω λαβεῖν, ἀπὸ τῶν μελλόντων καταβάλλει τὴν τιμὴν. Καὶ καθάπερ πολλοὶ τῶν γηπόνων ἐν πενήθῃ ζῶντες ἐσχάτη, καὶ ἀργύριον οὐκ ἔχοντες ὥστε μόσχον ἢ πρόβατον πρίασθαι, ἐφ' ἡμισείᾳ παρὰ τῶν δεσποτῶν αὐτὰ λαμβάνουσιν, ἀπὸ τῶν μελλόντων καρπῶν τὴν τιμὴν ὑπισχνούμενοι καταβαλεῖν· οὕτω δὲ καὶ αὕτη, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλέον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ ἐφ' ἡμισείᾳ τὸν υἱὸν λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὥστε ὀλόκληρον αὐτῷ ἀποδοῦναι πάλιν, καὶ τὴν παιδοτροφίαν καρπύωσασθαι. Ἀρκοῦσαν γὰρ ἀμοιβὴν εἶναι ἐνόμισεν, τὸ πονεῖσαι περὶ τὸν τοῦ [709] Θεοῦ ἱερέα. Καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα οὐ μὴ πίεται, φησὶν. Οὐκ ἐνενόησε πρὸς ἑαυτὴν, λέγουσα· τί δὲ ἂν ἀπαλῶ ὦν ὑπὸ τῆς ὑδροποσίας διαφθεῖρηται; τί δὲ ἂν ἀβέβαια περιπέσῃ; τί δὲ ἂν ἀποθάνῃ, νόσῳ παραδοθεὶς χαλεπῇ; Ἀλλ' ἐνόησασα ὅτι ὁ δοῦς αὐτὸν, αὐτὸς καὶ τῆς ὑγείας προνοῆσαι δυνήσεται, ἐξ αὐτῶν τῶν σπαργάνων καὶ τῶν ὠδίνων εἰς τὴν ἀγιωσύνην αὐτὸν ἐνεβίβασεν, ἐπὶ τὸν Θεὸν βίβασα τὸ πᾶν, καὶ πρὸ τῶν ὠδίνων ἢ γαστήρ. αὐτῆς ἠγιάζετο προφήτην ἔχουσα, καὶ ἱερέα κυοῦσα, καὶ τὸ ἀνάθημα φέρουσα, ἀνάθημα ἔμφυχον. Διὰ ταῦτα ἠελίχτο ἀθυμοῦσης αὐτῆς ὁ Θεός, διὰ τοῦτο βραδέως εἶδου, ἵνα λαμπροτέραν αὐτὴν τῷ πρῶτῳ τοῦ τόκου ποιήσῃ, ἵνα δείξῃ τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ γὰρ εἰς τὴν εὐχὴν καταστᾶσα οὐκ ἐμνήσθη τῆς ἀντιζήλου, οὐκ εἶπεν αὐτῆς τὰς λοιδορίας, οὐκ ἤνεγκεν εἰς μέσον τὰ ὄνειδη, οὐκ εἶπεν· Ἐκδίκησόν με ἐκ τῆς μιαρᾶς καὶ πονηρᾶς γυναικὸς ἐκείνης· ἄπερ πολλοὶ ποιοῦσι γυναῖκες· ἀλλὰ μὴδὲ μνησθεῖσα τῶν ὄνειδῶν ἐκείνων, περὶ τῶν αὐτῆ συμφερόντων ἤυχετο μόνον. Τοῦτο καὶ σὺ ποιήσον, ἄνθρωπε, καὶ ὅταν ἴδῃς ἐχθρὸν λυποῦντα, πρὸς ἐκείνον μὲν μὴδὲν ἐκβάλλῃς βῆμα πικρὸν, μὴδὲ εὐξῇ κατ' αὐτοῦ πρὸς σὲ ἀπεχθῶς ἔχοντος· εἰσελθὼν δὲ, καὶ τὰ γόνατα κάμψας, καὶ δάκρυα ἀφείς, παρακάλει τὸν Θεὸν λῦσαι τὴν ἀθυμίαν, σβέσαι τὴν λύπην· ὅπερ οὖν καὶ αὕτη πεποίηκε, καὶ τὰ μέγιστα παρὰ τῆς ἐχθρᾶς ἐκαρπύωσατο γυναικός. Ἐκείνη γὰρ πρὸς τὸν τόκον τοῦ παιδίου συνέπραξε. Καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ἐπειδὴ ὠνειδίσειεν, ἐθλίψε, καὶ μείζονα τὴν ὀδύνην εἰργάσατο, ἀπὸ τῆς ὀδύνης ἢ εὐχὴ προσεκτικωτέρα γέγονεν, ἢ εὐχὴ τὸν Θεὸν ἐπεσπᾶσατο, καὶ ἐπινεῦσαι ἐποίησε, καὶ οὕτως ὁ Σαμουὴλ ἐτέθη. Ὡστε, ἐάν νήφωμεν, οὐ μόνον ἡμᾶς οἱ ἐχθροὶ οὐδὲν παραβλάψαι δυνήσονται, ἀλλὰ καὶ ὠφελήσουσι τὰ μέγιστα, πρὸς πάντα ἡμᾶς σπουδαιότερους ἐργαζόμενοι, μόνον ἂν μὴ πρὸς λοιδορίας καὶ ὕβρεις, ἀλλὰ πρὸς εὐχὰς ἑαυτοῦς

ἄγωμεν ἀπὸ τῆς παρ' ἐκείνων ἐγγινομένης ἡμῶν ἀθυμίας.

Τεκοῦσα δὲ τὸ παιδίον, ἐκάλεσεν αὐτὸ Σαμουὴλ, τουτέστιν, Ἀκούσει Θεοῦ^b. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τοῦ ἀκουθῆναι, καὶ ἐξ εὐχῆς αὐτὸν ἔλαβε, καὶ οὐκ ἀπὸ φύσεως. τῆς ἐργασίας τὴν μνήμην, ὥσπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ, τῇ προσηγορίᾳ τοῦ παιδίου λοιπὸν ἐναπέθετο. Καὶ οὐκ εἶπε, Καλέσωμεν αὐτὸν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἢ τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ πάππου, ἢ τοῦ ἐπιπάππου· ἀλλ' αὐτὸς ὁ δεδωκὼς αὐτόν, αὐτὸς καὶ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ παιδίου τιμάσθω, φησὶ. Ταύτην ζηλώσατε, γυναῖκες, ταύτην μιμησώμεθα, ἄνδρες, καὶ τοσαύτην περὶ τὰ παιδιά ποιώμεθα τὴν ἐπιμέλειαν, οὕτως ἐκτρέψωμεν τοὺς τεχθέντας, [710] ἐν τε τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, ἐν τε τῷ τῆς σωφροσύνης λόγῳ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω σπουδάζειν χρὴ καὶ φροντίζειν τὸν νέον, ὡς σωφροσύνης ἐνεκεν καὶ σεμνότητος. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τὸ πάθος^c ἐκείναις ἐνοχλεῖ ταῖς ἡλικίαις· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν λύχων ποιοῦμεν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν παιδίων φυλάττωμεν. Πολλάκις γοῦν θεραπευνίδι λύχον ἀπτούση παρακελεύομεθα μὴ παραγαγεῖν τὸν λύχον, ἐνθα ἂν ἢ καλὰμῃ, ἢ χόρτος, ἢ τι τῶν τοιούτων, μῆποτε ἀγνοοῦντων ἡμῶν, σπιθὴρ τις ἐκπεσῶν, καὶ τῆς ὕλης ἐπιλαθόμενος ἐκείνης. ὀλόκληρον ἐμπρήσῃ τὴν οἰκίαν· ταύτην καὶ ἐπὶ τῶν παιδίων τὴν πρόνοιαν ἔχωμεν, καὶ μὴ παράγωμεν αὐτῶν τὰς ὀψεις, ἐνθα θεραπευνίδες ἀσελγείζ, ἐνθα κόραι ἀσωτοί, ἐνθα δοῦλοι ἀκόλαστοι, ἀλλὰ κελεύομεν, καὶ παρεγγυώμεν, κἂν θεραπευνίδα τοιαύτην ἔχωμεν, κἂν γείτονα, κἂν ἀπλῶς ἐτέραν τινὰ τοιαύτην, μῆτε εἰς ὄψιν, μῆτε εἰς συνουσίαν λόγων τοῖς νέοις ἐρχεσθαι, ὥστε μὴ σπινθῆρα ἐκεῖθεν ἐκπεσόντα ὀλόκληρον ἀνάψαι τοῦ παιδίου τὴν ψυχὴν, καὶ ἀπαραμύθητον γενέσθαι τὴν συμφορὰν. Μὴ θεαμάτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκουσμάτων αὐτοῦς μαλθακῶν καὶ διακεκλασμένων ἀπαγωγόμεν, ἵνα μὴ γοητεύηται διὰ τούτων αὐτοῖς ἡ ψυχὴ· μὴδὲ εἰς θέατρα αὐτοῦς ἀνάγωμεν, μὴδὲ εἰς συμπόσια καὶ μέθας, ἀλλὰ τῶν θαλαμνομένων παρθέων μᾶλλον ἡμῖν οἱ νέοι φυλαττέσθωσαν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τὴν ἡλικίαν ἐκείνην κοσμεῖν πέφυκεν, ὡς ὁ τῆς σωφροσύνης στέφανος. καὶ τὸ πάθος ἀσελγείας καθαρεύοντα πρὸς γάμον ἐλθεῖν. Οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες αὐτοῖς γένοιντ' ἂν ποθειναί. ὅταν μὴ πορνεῖαν ἢ ψυχὴ προμεμελετηκῶσι, μὴδὲ διεφθαρμένη ἢ, ὅταν ἐκείνην εἰδῶς ἢ τὴν γυναῖκα μόνον ὁ νέος τὴν γάμῳ συναφθεῖσαν αὐτῷ. Οὕτω καὶ οἱ ἔρωτες θερμότεροι, καὶ ἡ εὐνοια γυναιωτέρα, καὶ ἡ φιλία ἀκριβεστέρα γίνεται, ὅταν μετὰ τοιαύτης φυλακῆς ἐπὶ τοὺς γάμους οἱ νέοι βαδίζωσιν. Ὡς τὰ γε νῦν γινόμενα, οὐ γάμος ἐστίν, ἀλλ' ἀπλῶς χρημάτων ἐμπορία, καὶ καπηλεία. Ὅταν γὰρ καὶ πρὸ τῶν γάμων διεφθαρμένος ὁ νέος ἦ, καὶ μετὰ τὸν γάμον πάλιν πρὸς ἐτέραν βλέπῃ γυναῖκα, τί τῶν γάμων ὄφελος, εἰπέ μοι; Μείζων μὲν οὖν ἢ κόλασις, ἀσύγνωστος ἢ ἀμαρτία, ὅταν γυναικὸς ἐκθὸν οὐσης εἰς πόρνας ἑαυτὸν καταισχύνη, καὶ μοιχείαν ἐργάζηται. Μετὰ γὰρ γυναῖκα, κἂν πόρνη ἢ^d ἢ προσφθειρομένη τῷ γεγαμηκότι, μοιχεία τὸ πρᾶγμα ἐστίν. Ταῦτα δὲ γίνονται,

^b Reg. ἀκούσει Θεόν.

^c Hic aliquid deesse putat Sav. : « Qui enim, » inquit, « σωφροσύνη dicitur πάθος, aut ἐκείναις ἡλικίαις ἐνοχλεῖν? » At ego libentius dixerim esse ἀποσιώπησιν, et postquam de continentia dixit, τοῦτο γὰρ τὸ πάθος addidisse Chrysostomum, de vitio continentiae opposito loquentem. Hujusmodi ἀποσιωπήσεις apud Græcos frequentes sunt.

^d Colb. unus κἂν πόρνη μὴ ἔ, quæ lectio etiam fortis posset, sed alium sensum pareret.

* Reg. τί ἐὰν hic et in sequenti.

cilla tua semen viri: dabo illud datum coram te. Quid est, *Coram te datum?* Dedititium et plane servum. Omni potestate me abhico. Eatenus enim tantum fieri mater cupio, quatenus a me filius ducat initium, tum deinceps meo jure cedo, ac rursus ei renuntio.

6. Ac vide mulieris pietatem. Non dixit, Si dederis mihi tres, duos tibi do: sin autem duos, unum do tibi: sed, Si unum solum dederis, totum tibi fructum consecro. *Et vinum et omne quod inebriare potest non bibet.* Nondum filium accepit, et jam prophetam informat, ac de illius educatione verba facit, et cum Deo pactum init. O confidentiam mulieris! Quia non tum persolvere poterat, quod nondum accepisset, a futuris sumptum pretium persolvit. Et quemadmodum sæpe multi agricolæ summa pressi egestate, cum tantum pecuniæ non suppetat, ut vitulum possint aut ovem emere, hac conditione a dominis ea accipiunt animalia, ut semissem fructuum reddant, seque pretium ex futuris deductum fructibus persoluturos promittunt: sic etiam ista, vel potius majus quiddam præstitit. Non enim ea conditione, ut semissem fructuum reddat, filium accipit, sed ut totum illi deinde restituat, et fructuum loco filii educationem accipiat. Sufficientem enim esse mercedem existimavit, ut labores suos in Dei sacerdotis educationem impenderet. *Et vinum et omne quod inebriat non bibet,* inquit. Non illi venit in mentem hæc apud se dicere: Quid vero fiet, si dum tener est infans, aquæ potu ejus valetudo lædatur? quid si in morbum incidat? quid si gravi morbo oppressus moriatur? Sed cum cogitasset eum, a quo fuerat datus, posse illius quoque sanitati providere, ab ipsis incunabulis et partus secundinis in sanctitatem illum invexit, Deoque rem totam commisit, et ante partum sanctificabatur ejus uterus in quo propheta gestabatur, et sacerdos concipiebatur, et donarium ferebatur, donarium, inquam, animatum. Ideo diutius eam mœreore conficî permittebat Deus, ideo tarde dabat, ut eam ipso genere partus illustriorem redderet, ut philosophiam ejus animique moderationem ostenderet. Nam in oratione non meminit æmulæ, non ejus convicia memoravit, non in medium protulit ejus opprobria, non dixit, Ulciscere me de improba et scelestâ illa muliere, quod multæ faciunt mulieres: sed neque probrorum recordata, de iis tantum quæ sibi proderant preces offerebat. Ita fac tu quoque, mi homo, cumque videris inimicum dolore afficientem, in eum quidem nullum asperius verbum mittas, neque male erga te, affecto impreceris: sed ingressus, ac flexis genibus, fuscisque lacrymis, Deum precare, ut tristitiam discutiat doloremque restinguat; quod hæc quoque mulier fecit, nec mediocrem fructum ex inimica collegit. Illa enim ad hunc partum infantis obtinendam opitulata est. Quo pacto id factum sit, ego dicam. Quia opprobria jactarat, afflixerat, majoremque dolorem reddiderat, a dolore ardentior fuit oratio, Deum vero illi conciliavit, atque ut impetraret effecit, sicque Samuel est partu editus. Itaque si vigilantes simus, non inodo nihil nos lædere poterant inimici, sed et plurimum proderunt, dum in

omnibus nos diligentiores efficient, tantum ne propter molestiam ac dolorem, quem nobis inurunt, ad convicia probraque nos abripi sinamus, sed ad preces nos potius convertamus.

Ex nomine Samuelis occasionem arripit de educatione liberorum loquendi. — Postquam autem peperit filium, vocavit illum Samuelem, hoc est, Audiet Deum. Nam quoniam ex eo, quod exaudita fuerit, et precum opera ipsum accepit, non beneficio naturæ, memoriam quæstus illius tamquam in ænea quadam columna in appellatione pueruli voluit esse defixam. Neque dixit, Vocemus eum nomine patris sui, vel patrii, vel avi, vel proavi: sed, Ille ipse, qui dedit eum, inquit, appellatione pueruli honoretur. Hanc æmulamini mulieres, hanc imitemur viri, tantamque liberorum curam geramus, ita natos educemus, cum in aliis omnibus, tum maxime in castitate. Nihil enim adeo contendendum et curandum est, quam ut juvenes casti sint et pudici. Hæc enim maxime ægritudo illi ætati molestiam exhibet: et quod in lucernis agimus, hoc et erga liberos observemus. Certe sæpe ancillam admquemus, quæ lucernam accendit, ne in eum locum lucernam transferat, in quo stipula scœnumve fuerit, aut aliquid hujusmodi, ne forte nobis insciis excidat scintilla quæpiam, et materiam illam corripuens totam domum incendat: eandem quoque sollicitudinem erga liberos impendamus, neque vultus eorum illuc traducamus, ubi lascivæ sunt famulæ, ubi luxuriosæ puellæ, ubi petulantes ancillæ, sed jubeamus ac denuntiemus illis, si forte talis nobis sit famula, seu vicina, sive quævis ejusmodi, ut neque in conspectum, neque in sermonis congressum cum juvenibus veniat, ne qua inde scintilla excidens totam pueruli animam incendat, et irreparabilem illi calamitatem importet. Neque vero tantum a spectaculis, sed etiam a mollibus ac dissolutis cantilenis abducamus, ne his eorum anima fascinetur; neque illos ad theatra deducamus, nec ad convivia et compotationes, sed cautius quam conclave abditæ virgines, custodiantur a nobis juvenes. Nihil ætatem illam adeo solet exornare ac pudicitæ corona, et si quis ab omni lascivia purus ad conjugium veniat. Sic et mulieres illis fient amabiles, cum antea nulla se fornicatione exercuerit, aut corrupta fuerit anima, cum eam solam mulierem notam habuerit juvenis, quæ sibi fuerit nuptiis copulata. Sic et ardentiores amores, et sincerior benevolentia, sic amicitia fit vehementior, cum ad nuptias juvenes cum tanta cautione perrexerint. Nam nunc quidem quæ geruntur non nuptiæ sunt, sed mera negotiatio pecuniæ, et cauponatio. Cum enim ante conjugium corruptus fuerit juvenis, et post conjugium rursus in alteram mulierem oculos suos converterit, quid, quæso, prodest conjugium? Imo tum majus supplicium debetur, et indignum est venia peccatum, cum intus residentæ uxore seipsum meretricum congressu polluat, et adulterium committat. Quippe uxore ducta, tametsi meretrix est, quæ se mariti congressu contaminat, adulterium est illud facinus. Hæc autem jam fiunt, et contractis nuptiis ad mulieres meretrices currunt,

quoniam ante nuptias castitatem servare non didicerunt. Hinc pugnae, maledicta, domorum eversiones, et quotidiana bella: hinc fit ut erga uxorem amor diffuset et marcescat, cum lupanarium frequentatione dissolvatur. Quod si castitatem servare discat, praeter ceteris omnibus expetendam uxorem suam arbitrabitur, multa illam cum benevolentia contuebitur, magnamque cum illa concordiam conservabit: si vero pax fuerit et concordia, omnia bona in domum illam introibunt. Ut igitur et res hujus vitae recte a nobis dispensentur, et cum illis regnum caelorum consequamur, hujus praecipue mandati gratia et nostrum et liberorum curam geramus, ne sordidis vestimentis induti in nuptias illas spirituales intremus, sed cum fiducia fruamur honore, qui dignus est illic reservatus: quem utinam omnes assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

SERMO II.

De fide Annae, deque philosophia, hoc est, animi moderatione, et modestia ipsius, et de honore deferendo sacerdotibus; et quod tum in initio, tum in fine prandii sit orandum.

1. *Efficacia orationis exemplo Annae probatur; Anna simul mater et pater.* — Nihil precationi par est, carissimi, neque quidquam fide potentius. Utrumque nobis nuper declaravit Anna: cum his enim numeribus accedens ad Deum, omnia quae voluit effecit. Siquidem et naturam sterilem correxit, et vulvam quae erat conclusa aperuit, et probrum sustulit, et convicia aemulae dissolvit, seque ipsam ad magnam restituit fiduciam, dum e petra infrugifera spicam messuit comantem. Omnes audistis quomodo flevit, quomodo precata sit, quomodo oravit et exoravit: concepit, peperit, educavit et consecravit Samuelem. Itaque non aberravit, qui hanc mulierem pueri simul et matrem et patrem appellavit. Quamquam enim vir addiderat semen, hujus tamen precatio vim efficaciamque semini praebuit, effecitque ut Samuel honestioribus exordiis nasceretur. Neque enim sicut in caeteris hominibus somnus et congressus tantum parentum, verum preces, lacrymae, fidesque fuerunt hujus generationis principia, eoque caeteris illustriorem habuit ortum propheta, propter matris fidem natus. Ideo de hac muliere jure quis dixerit: *Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent* (*Psal.* 125. 5). Hanc aemulemur viri, hanc imitentur feminae: nam utriusque sexus magistra est mulier. Quae steriles sunt, ne desperent: quae matres sunt, sic educent natos liberos; sed omnes simul imitemur mulieris philosophiam, quam habuit ante partum, fidem quam habuit in partu, studiumque quod habuit post partum. Quid enim esse possit illa muliere magis philosophicum, quae calamitatem adeo intolerabilem placide fortiterque tulit, nec prius destitit, donec eam molestiam discussit, malique finem reperit, tum admirandum, tum incredibilem, nullo e

terrenis accito adiutore et opitulatore? Noverat enim humanitatem Domini, eoque sola illum adiit, et quidquid voluit impetravit. Neque enim humanum auxilium, sed divinam gratiam requirebat illius tristitiaem correctio: ea enim non nascebatur ex jactura pecuniarum, ut aliquis allato auro dilueret angorem: neque ex adversa corporis valetudine, ut accitis medicis morbum posset abigere. Natura erat male affecta, caelestem manum desiderans. Eoque sane praetermissis omnibus terrenis, ad naturae Dominum confugit, nec prius destitit, quam illum exoraret, ut orbitatem toleret, ac vulvam aperiret, eoque sterili faceret matrem. Itaque beata est et ob hoc, non quod mater facta sit, sed quod, cum non esset, facta sit. Siquidem illud est naturae commune, hoc autem erat eximium feminae meritum. Beata quidem igitur et propter nixus illos, nihilominus tamen beata propter omnia illa quae partum praecesserunt. Scitis enim profecto omnes, sive mulieres, sive viri, nihil gravius aut intolerabilius accidere posse feminae, quam ut liberis careat; adeo ut si mille prosperitatibus alioqui fruatur, dolorem ex hoc vulnere natum numquam ex animo valeat depellere. Quod si id nunc adeo est intolerandum, cum ad majorem philosophiam vocati sumus, cumque ad caelum tendentibus nullus est rerum praesentium respectus, sed ad alteram vitam adornamur, cumque multis laudibus effertur virginitas: cogita quantae infelicitatis ea res visa tum fuerit, cum futurorum nulla esset spes, ac ne cogitatio quidem veteribus illis, sed omnia fierent rerum praesentium gratia: cum id temporis sterilem et orbam esse feminam, damnationis notam ferret. Nemo possit eloqui, nec ullo sermone consequi doloris magnitudinem ex hoc vulnere venientis. Testes vero sunt feminae, quae cum in caeteris omnem exhibuerint philosophiam, hanc infelicitatem non pertulerunt aequo animo; sed quaedam maritis indignatae sunt, aliae sibi vitam judicant esse injucundam. Hanc vero feminam non anxietas modo a sterilitate proveniens, verum et aliud quiddam obsidebat malum, ira videlicet propter aemulae opprobria. Et sicut ventis ex adverso inter sese concurrentibus, mediamque scapham, dum inter se depugnant, corripientibus, ac multis fluctibus partim a prora, partim a puppi insurgentibus, gubernator clavo assidens servat navim, undarum incursus gubernandi prudentia depellens: sic et mulier tum illa, cum ira et angor ceu venti in animum ipsius facerent impetum, rationem illius perturbantes, multosque fluctus excitarent, non jam biduum aut triiduum, aut dies viginti, sed et totos annos (nam hoc, ut ait Scriptura, multo tempore factum est [*1. Reg.* 4. 7]) fortiter pertulit tempestatem, nec passa est rationem demergi. Siquidem Dei timor, tamquam nauclerus gubernaculis assidens, peroravit eam tempestatem magno animo perferendam esse; nec prius destitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum navem onere plenam, hoc est, uterum pretioso thesauro onustum. Neque enim aurum argentumve portabat, sed prophetam

καὶ μετὰ γάμον πρὸς τὰς ἐταιριζομένας γυναῖκας τρέφουσιν, ἐπειδὴ πρὸ τοῦ γάμου σωφρονεῖν οὐκ ἐμ- λέτησαν. Ἐντεῦθεν μάχαι, καὶ λοιδορίαί, καὶ οἰκιῶν ἀνατροπαί, καὶ καθ' ἡμερινὸν πόλεμοι· ἐντεῦθεν ὁ πρὸς τὴν γυναῖκα ἔρωσ ὑπόρρει καὶ μαραινεται, τῆς ἐν τοῖς πορνείοις ὀμιλίας ἐκλουσίης αὐτόν. Ὡς ἐν σωφρονεῖν μάθῃ, πάντων ποθεινοτέρην τὴν αὐτοῦ γυναῖκα ἡγήσεται, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὴν ὕψεται τῆς εὐνοίας, καὶ πολλὴν πρὸς αὐτὴν τηρήσει τὴν ὁμόνοιαν, εἰρήνης δὲ οὐσης καὶ ὁμονοίας, πάντα εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνην εἰσελεύσεται τὰ ἀγαθὰ. ¹Ἦν οὖν καὶ τὰ ἐνταῦθα [711] ἡμῖν καλῶς οἰκονομηται, καὶ μετὰ τούτων καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχουμεν, καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν παιδίων προνοῶμεν, ταύτης ἔνεκεν μάλιστα τῆς ἐντολῆς, ὅπως μὴ ῥυπαρὰ ἐνδεδυμένοι ἱμάτια, εἰς τὸν πνευματικὸν ἐκείνον εἰσελθόμεν γάμον, ἀλλὰ μετὰ παρρησίας πολλῆς ἀπολαύσωμεν τῆς ἐκεῖ κειμένης τοῖς ἀξίοις τιμῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Β'.

Εἰς τὴν πίστιν τῆς Ἀγγης, καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, καὶ εἰς τὴν ἐπιεικίαν αὐτῆς, καὶ περὶ τῆς εἰς τοὺς ἱερέας τιμῆς, καὶ εἰς τὸ δεῖν καὶ ἀρχομένου ἀρίστου, καὶ ληγοντας εὐχεσθαι.

α'. Οὐδὲν ἄρα ἴσον εὐχῆς, ἀγαπητοί, οὐδὲν πίστεως δυνατώτερον. Ἀμφοτέρα ἔδειξεν ἡμῖν ἡ Ἄννα πρῶνῃ μετὰ γὰρ τούτων προσελθούσα τῷ Θεῷ τῶν δώρων, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἤνυσεν, καὶ φύσιν πετηρωμένην διώρθωσε, καὶ μήτραν κεκλεισμένην ἀνέψξε, καὶ αἰσχύνῃν ἀνείλε, καὶ τὰ ὄνειδῆ τῆς ἀντιζήλου κατέλυσε, καὶ πρὸς παρρησίαν ἑαυτὴν πολλὴν ἐπανήγαγεν, ἐκ πέτρας ἀγόνου στάχυν κομῶντα θερίσασα. Καὶ πάντες ἠκούσατε, πῶς ἤψατο, πῶς ἤτησε, καὶ ἔπεισε καὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκε καὶ ἔθρεψε καὶ ἀνέθηκε τὸν Σαμουὴλ. Ὡστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, μητέρα ὁμοῦ καὶ πατέρα τοῦ παιδιοῦ τὴν γυναῖκα ταύτην προσειπῶν. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἀνὴρ ἔσπειρεν, ἀλλὰ τῷ σπέρματι τὴν δύναμιν ταύτης παρέσχεν ἡ εὐχὴ, καὶ σεμνοτέρας τοῦ Σαμουὴλ τὰς ἀρχὰς τῆς γεννήσεως ἐποίησεν. Οὐ γὰρ δὴ, καθάπερ ἐπὶ τῶν λοιπῶν, ὕπνος καὶ σύνοδοι τῶν γεννησαμένων μόνον, ἀλλ' εὐχαί, καὶ δάκρυα, καὶ πίστις ἀρχαί τῆς γεννήσεως ταύτης ἐγένοντο, καὶ σεμνοτέρας τῶν ἄλλων ἔσχε τὰς γυνὰς προφήτης, διὰ τὴν πίστιν τῆς μητρὸς γεγονώς. Διὰ καὶ περὶ ταύτης εὐκαιρῶς ἂν τις εἴποι τῆς γυναίκος· *Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιῶσει θεριοῦσι*. Ταύτην ζηλώσωμεν ἄνδρες, ταύτην μιμησώμεθα, γυναῖκες· καὶ γὰρ ἐκατέρου τοῦ γένους διδάσκαλός ἐστιν ἡ γυνή. Ὅσαι στείραι, μὴ ἀπαγορευέτωσαν ὅσαι μητέρες, οὕτω τρεφέτωσαν τεθνήκτα τὰ παιδία· καὶ πάντες ζηλώσωμεν τῆς γυναίκος τὴν φιλοσοφίαν τὴν πρὸ τοῦ τόκου, τὴν πίστιν τὴν ἐν τῷ τόκῳ, τὴν σπουδὴν τὴν μετὰ τὸν τόκον. Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῆς γυναίκος ἐκείνης φιλοσοφώτερον, ἢ συμφορὰν οὕτως ἀφόρητον πρῶως ἤνεγκε καὶ γενναίως, καὶ οὐκ ἀπέστη πρότερον, ἕως ἔβυσε τὸ δεινόν, καὶ τοῦ κακοῦ πέρασ εὔρε θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, οὐδένα κάτωθεν λαβοῦσα σύμμαχον καὶ βοηθόν; Καὶ γὰρ ἤβει τὴν τοῦ Δεσπότη φιλανθρωπίαν· [712] διὰ καὶ μόνῃ προσήλθε, καὶ ἤνυσεν ὅπερ ἠθέλησεν. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης βοηθείας,

ἀλλὰ τῆς θείας ἔδειτο χάριτος ἢ διόρθωσις τῆς ἀθυμίας ἐκείνης· καὶ γὰρ οὐκ ἐν ζημίᾳ χρημάτων ἦν, ἵνα τις ἐνεγκῶν χρυσίον λύσῃ τὴν ἀθυμίαν· οὐκ ἐν σώματος ἀρρώστειᾳ, ἵνα ἁ πατρῶν παρακαλῆσι παῖδας, καὶ ἀπελάσῃ τὸ νόσημα. Φύσις ἦν ἡ ἐπιρραζομένη, τῆς ἀνωθεν δεομένη χειρὸς. Διὰ δὲ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἀφείσα, πρὸς τὸν τῆς φύσεως ἔδραμε Δεσπότην, καὶ οὐκ ἀπέστη πρότερον, ἕως ἂν αὐτὸν ἔπεισε λύσαι τὴν ἀπαιδίαν, καὶ τὴν μήτραν ἀνοῖξαι, καὶ ποιῆσαι μτέρα τὴν στείραν. Μακαρία μὲν οὖν καὶ διὰ τοῦτο, οὐκ ὅτι μήτηρ ἐγένετο, ἀλλ' ὅτι οὐκ οὔσα ἐγένετο. Ἐκείνο μὲν γὰρ κοινὸν τῆς φύσεως, τοῦτο δὲ ἐξαιρετικόν τῆς γυναίκος ἦν κατορθωμα. Μακαρία μὲν οὖν καὶ διὰ τὰς ὀδύνας ἐκείνας, μακαρία δὲ οὐκ ἦντο καὶ διὰ τὰ πρὸ τῶν ὀδύνων ἅπαντα. Ἰστε γὰρ δὴπου πάντες, καὶ γυναῖκες, καὶ ἄνδρες, ὡς οὐδὲν ἀφορητότερον ἀπαιδίας γυναῖκα γένοιτ' ἂν· ἀλλὰ κἂν μυριάκις ἂ ἀπολαύῃ τῆς εὐμερίας, τὴν ἐκ τῆς πληγῆς ταύτης ὀδύνην ἐγγινομένην αὐτῇ οὐκ ἂν ποτε ἀποκρούσαιτο. Εἰ δὲ νῦν οὕτως ἀφόρητον, ὅτε πρὸς μέγιστα φιλοσοφίαν ἐκλήθημεν, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν δευόμεν, καὶ λόγους ἡμῶν τῶν παρόντων οὐδεὶς, ἀλλὰ πρὸς ἑτέραν ζωὴν παρασκευαζόμεθα, καὶ πολὺ τὸ τῆς παρθενίας ἐγκώμιον, ἐνόησον ἡλίκον τότε κακῶν τὸ πρᾶγμα ἐνομίζετο εἶναι, ὅτε τῶν μελλόντων μὲν οὐδεμία τις ἦν ἐλπίς, οὐδὲ ἔνοια τοῖς παλαιοῖς, πάντα δὲ ὑπὲρ τῶν παρόντων ἔπραττον πραγμάτων, καὶ ἀρά τις ἦν καὶ καταδίκη τὸ στείραν εἶναι ἀγονον. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, οὐδὲ παραστήσαι τῷ λόγῳ τὴν ἀπὸ τῆς πληγῆς ταύτης ὀδύνην. Μαρτυροῦσι δὲ γυναῖκες, ὅσαι πᾶσαν μὲν ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν, ταύτην δὲ τὴν δυσκληρίαν οὐκ ἤνεγκαν· ἀλλ' αἱ μὲν πρὸς τοὺς ἄνδρας ἐδυσχέρανον, αἱ δὲ τὸν βίον ἀβίωτον εἶναι ἐνόμισαν. Τὴν δὲ γυναῖκα ταύτην οὐκ ἀθυμία μόνον ἢ διὰ τὴν στείρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπολιόρκει πάθος, θυμὸς διὰ τὰ ὄνειδῆ τῆς ἀντιζήλου. Καὶ καθάπερ ἀνέμων ἀπανταντίας ἀλλήλοισ ἐμπιπτόντων, καὶ σκάφος μέσον ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀπολαθόντων μάχῃ, καὶ πολλὰ μὲν ἀπὸ τῆς πρῶμυτα, πολλὰ δὲ ἀπὸ τῆς πρῶως ἐγγειρόντων τὰ κύματα, ὁ κυβερνήτης ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος διασωῖς τὸ σκάφος, τὰς τῶν κυμάτων ἐμβολὰς τῆ τῆς ἐπιστήμης σοφίᾳ διακρούμενος· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ τότε ἐκείνη, καθάπερ πνευματῶν ἐναντιῶν, τοῦ θυμοῦ, καὶ τῆς ἀθυμίας, εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῆς ἐμπεσόντων, καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτῆς διακοπτόντων, καὶ πολλὰ τὰ κύματα ἐγειρόντων, οὐχὶ δύο, καὶ τρεῖς, καὶ εἰκοσι ἡμέρας, ἀλλ' ἐπ' ἐνιαυτούς ὀλοκλήρους (καὶ γὰρ ἐξ ἱκανοῦ τοῦτο ἐγένετο, φησὶν)· ἤνεγκε τὸν χειμῶνα γενναίως, καὶ καταποντισθῆναι τὸν λογισμὸν οὐκ εἴσαεν. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ φόβος, καθάπερ κυβερνήτης ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος, [713] ἔπειθε γενναίως φέρειν τὸ κλυδώνιον ἐκείνο· καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη διακυβερνῶν αὐτῆς τὴν ψυχὴν, ἕως εἰς τὸν εὐδιον λιμένα καθήγαγε πεπληρωμένην τοῦ φορτίου τὴν ναῦν, καὶ πολυτίμου θησαυροῦ τὴν γαστέρα γέμουσαν. Οὐ γὰρ χρυσίον, οὐδὲ ἀργύριον ἐβάσταζεν, ἀλλὰ προφήτην καὶ ἱερέα· καὶ

^a Colb. duo et Reg. οὐ σώματος· ἀρρώστια σύμμετρος, ἵνα.

^b Reg. κἂν μυριάκις.

διπλοῦς ἦν αὐτῆς ἡς γαστρός ὁ ἁγιασμός, ὅτι τε ποιούτων ἦν τὸ κουόμενον παιδίον, ὅτι τε ἐξ εὐχῆς καὶ τῆς ἀνωθεν χάριτος τὴν ἀρχὴν τῆς κυήσεως ἔλαθεν.

β'. Οὐχ ὁ φόβος δὲ μόνον παράδοξος ἦν καὶ θαυμαστός, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐμπορίας παραδοξότερος γέγονεν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸν ἀνθρώποις ἀπέδοτο, οὐδὲ ἐμπόροις τισὶ καὶ καπηλίοις, ἀλλ' εὐθέως αὐτὸν ἐκβαλοῦσα τοῦ σκάφους ἐπώλησε τῷ Θεῷ· καὶ τοσαύτην εἰργάσατο τῆν ἐμπορίαν, ὅσην εἰκὸς ἦν Θεῷ συμβαλοῦσαν ἐργάσασθαι. Μετὰ γὰρ τὸ λαθεῖν αὐτὸν, ἀντέδωκεν ἕτερον αὐτῇ τέκνον· μάλλον δὲ οὐχ ἓν, οὐδὲ δύο, οὐδὲ τρία, καὶ τέσσαρα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλείονα, "Ὅτι στεῖρα, φησὶν, ἔτεκεν ἑπτὰ, καὶ ὑπερέβη τὸ κεφάλαιον ὁ τόκος. Τοιαύτη γὰρ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν πραγματεία· οὐ τὸ πολλοστὸν τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ τὸ πολυπλάσιον ἀποδίδωσι. Καὶ οὐ θήλεα μόνον ἔδωκε τὰ παιδιά, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑκατέρας τῆς φύσεως τὸν τόκον αὐτῆς συνεχρότησεν· ὥστε ἀηρητισμένην αὐτῇ γενέσθαι τὴν ἡδονήν. Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἐπαϊνέσητε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσητε τὴν πίστιν, τὴν ἀνεξικακίαν τῆς γυναικὸς, ἣν ἠκούσατε μὲν ἐκ μέρους καὶ πρώην· ὥστε δὲ καὶ τὰ λείψανα ἀποδοῦναι, ὅτε μοι μικρὸν διηγήσασθαι περὶ τῶν ῥημάτων τῶν μετὰ τὴν πρώτην εὐχὴν πρὸς τὴν ἱερέα καὶ τὸν παῖδα τοῦ ἱερέως γενομένων, ἵνα μάθητε τὸ πρῶον καὶ τὸ ἡμερον φρόνημα τῆς γυναικὸς. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, *ὅτε ἐπλήθυνε προσευχομένη ἐνώπιον Κυρίου, καὶ Ἥλει ὁ ἱερεὺς ἐφύλασσε τὸ στόμα αὐτῆς.*

Διπλὴν ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἀρετὴν μαρτυρεῖ τῆς γυναικί, καὶ τὴν καρτερίαν τὴν ἐν ταῖς εὐχαῖς, καὶ τὸ τῆς διανοίας ἐργηγορὸς· τὸ μὲν, διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Ἐπλήθυνε*· τὸ δὲ, διὰ τοῦ προσθεῖναι, *Ἐνώπιον Κυρίου*· πάντες μὲν γὰρ εὐλόμηθα, ἀλλ' οὐ πάντες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὅταν γὰρ τοῦ σώματος ἐπὶ γῆς κειμένου, καὶ τοῦ στόματος εἰκὴ ληρούντος, ἡ διάνοια πανταχοῦ τῆς οἰκίας καὶ τῆς ἀγορᾶς περιέρχεται, πῶς ὁ τοιοῦτος ὀνησεται εἰπεῖν, ὅτι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἤρξατο; Ἐνώπιον γὰρ Κυρίου εὐχεται ὁ πάντοθεν ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν συλλέγων, καὶ μηδὲν ἔχων κινῶν πρὸς τὴν γῆν, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἢ ἑαυτὸν μετοικίσας, καὶ πάντα ἀνθρώπινον λογισμὸν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐκβαλὼν· καθάπερ οὖν καὶ αὕτη ἡ γυνὴ ἐποίησε τότε· ὕλην γὰρ ἑαυτὴν συναγαγοῦσα, καὶ συντείνασα τὴν δianoian, ἐκάλει τὸν Θεὸν μετ' ὀδυνώμενης ψυχῆς. Πῶς δὲ φησὶν, ὅτι καὶ ἐπλήθυνε τὴν εὐχὴν; καίτοι γε βραχὺ τὸ μέτρον τῆς εὐχῆς τῆς γυναικὸς. Οὐ γὰρ μακροῦς [714] ἀπέτεινε λόγους, οὐδὲ εἰς μῆκος τὴν ἱκετηρίαν ἐξέτεινε, ἀλλ' ὀλίγα καὶ ψιλά εἶπε ῥήματα. *Ἄδωναι Κύριε Ἐλωι Σαβαώθ, ἐὰν ἐπιβλέπων ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὴν ταπεινωσιν τῆς δούλης σου, καὶ μνησθῆς μου, μὴ ἐπιλάβῃς τῆς δούλης σου, καὶ ὄψις τῆς δούλης σου σπέρμα ἀνδρός, δώσω αὐτὸ ἐνώπιόν σου δοτὸν ἕως ἡμέρας θανάτου αὐτοῦ. Καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα οὐ μὴ*

*πίσται, καὶ σιδήρος οὐκ ἀναθήσεται ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ποῖον τοῦτο πλῆθος ῥημάτων; Τί ποτ' οὖν ἠνίκατο εἰπὼν, Ἐπλήθυνε; Συνεχῶς τὰ αὐτὰ ἐφθέγγετο, καὶ οὐκ ἀφίστατο πολὺν δαπανώσα χρόνον διὰ τῶν αὐτῶν ῥημάτων. Οὕτω γοῦν καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Χριστὸς ἐπέταξεν εὐχεσθαι. Εἰπὼν γὰρ τοῖς μαθηταῖς, μὴ κατὰ τοὺς ἐθνικοὺς εὐχεσθαι, καὶ μὴ βαττολογεῖν, καὶ μέτρον ἡμᾶς εὐχῆς ἐδίδαξε· δεικνύς ὅτι οὐκ ἐν τῷ πλῆθει τῶν ῥημάτων, ἀλλ' ἐν τῇ νήψει τῆς διανοίας κείται τὸ ἀκουσθῆναι. Πῶς οὖν, φησὶν, εἰ ὀλίγα δεῖ εὐχεσθαι, παραβολὴν εἶπεν αὐτοῖς πρὸς τὸ δεῖν αἰεὶ προσεύχεσθαι, ὅτι χήρα τις ἦν, ἣ τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐντεύξεως ὤμην δικαστὴν καὶ ἀπάνθρωπον, οὔτε Θεοῦ φόβον, οὔτε ἀνθρώπων ἔχοντα αἰδῶ, τῇ πυκνότητι τῆς προσόδου κατέκαμψε; Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος παραινεῖ λέγων, *Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες*, καὶ πάλιν, *Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε*; Εἰ γὰρ δεῖ μὴ μακροῦς ἀποτείνειν λόγους, καὶ συνεχῶς εὐχεσθαι, ἐναντίον τοῦτο ἐκεῖνου. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν ἐναντίον, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαλῶν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Παῦλος βραχείας καὶ πυκνάς ποιῆσαι τὰς εὐχὰς ἐκέλευσαν ἐξ ὀλίγων διαλειμμάτων. Ἄν μὲν γὰρ εἰς μῆκος ἔκτεινῃ τὸν λόγον, ὀλιγορήσας πολλάκις, πολλὴν ἔδωκε τὴν ἀδειαν τῷ διαβόλῳ προσελθεῖν, καὶ ὑποκελίσει, καὶ τὴν δianoian ἀπαγαγεῖ τῶν λεγομένων· ἂν δὲ συνεχεῖς καὶ πυκνὰς ποιῆς τὰς εὐχὰς, τὸν καιρὸν ἀπαντα τῇ πυκνότητι διαλαμβάνων, δυνήσῃ σωφρονεῖν εὐκόλως, αὐτὰς τε τὰς εὐχὰς μετὰ πολλῆς ποιήσῃ τῆς νήψεως. Ὅ θὴ καὶ αὕτη ἐπολεῖ, οὐ μακροῦς ἀποτείνουσα λόγους, ἀλλὰ συχνῶς καὶ πυκνότερον προσιοῦσα τῷ Θεῷ. Εἶτα ἐπειδὴ ἐπετρόμισεν αὐτὴν ὁ ἱερεὺς· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, *Ἐφύλασσε τὸ στόμα αὐτῆς, καὶ τὰ χεῖλη αὐτῆς ἐκινεῖτο, φωνὴ δὲ αὐτῆς οὐκ ἠκούετο*· ἐδίασατο καὶ ὑπακούσαι τῷ ἱερεῖ, καὶ τῆς εὐχῆς ἀποστῆναι. Ἐπεστόμιστο οὖν αὐτῆς ἡ φωνή, οὐκ ἐπεστόμιστο δὲ ἡ παρῆρσις, ἀλλὰ μειζῶνως ἡ καρδία ἔνδον ἔδοα. Τοῦτο γὰρ ἔστι μάλιστα εὐχῆς, ὅταν ἔνδον αἱ βοαὶ ἀναφέρωνται· τοῦτο μάλιστα ψυχῆς πεπονημένης, μὴ τῷ τόνῳ τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ τῆς διανοίας τὴν εὐχὴν ἐπιδείκνυσθαι.*

γ'. Οὕτω καὶ Μωϋσῆς ἠύχετο· διὸ καὶ μηδὲν αὐτοῦ φθεγγομένου, φησὶν ὁ Θεός, *Τί βοᾶς πρὸς με*; Ἀνθρώποι μὲν γὰρ ταύτης μόνον ἐπακούουσι τῆς φωνῆς, ὁ δὲ Θεὸς πρὸ ταύτης τῶν ἔνδοθεν κραζόντων ἀκούει. [715] Ἄρα ἔστι καὶ μὴ κράζοντας ἀκούεσθαι, καὶ ἐπ' ἀγορᾶς βαδίζοντας εὐχεσθαι κατὰ δianoian μετὰ πολλῆς ἀκριθείας, καὶ μετὰ φίλων συνεδρεύοντα, καὶ πᾶν ὅτι οὖν ποιοῦντας μετὰ σφοδρᾶς τῆς βοῆς καλεῖν τὸν Θεόν, τῆς ἔνδον λέγω, καὶ μηδὲν τῶν παρίντων κατάδηλον ταύτην ποιεῖν. Ὅπερ οὖν καὶ ἡ γυνὴ αὕτη τότε ἐποίησε. *Φωνὴ γὰρ αὐτῆς οὐκ ἠκούετο*, φησὶ· καὶ εἰσήκουσεν αὐτῆς ὁ Θεός. Τοιαύτη ἦν αὐτῆς ἔνδοθεν ἡ κραυγὴ. *Καὶ εἶπεν αὐτῇ τὸ παιδάριον Ἥλει· Ἔως πότε μεθυσθήσῃ; Περιελούσα τὸν οἶνον σου ἀπὸ σοῦ, ἀπελθε ἐκ προσώπου Κυρίου.* Ἐνταῦθα μάλιστα ἔστι τὴν φιλοσοφίαν τῆς γυναικὸς ἰδεῖν. Ἐπὶ τῆς οἰκίας ἡ ἀντίζηλος ὕνειδίζεν· ἤλθεν εἰς τὸν ναόν, καὶ τὸ παιδάριον τοῦ ἱερέως ὕβρισε, καὶ ὁ ἱερεὺς

^a Reg. et Colb. duo ἐπαϊνέσωμεν... ζηλώσωμεν.

^b Τὸν οὐρανὸν deest in Colb. et in Reg

^c Colb. duo et Reg. ἱκετηρίαν ἐξέτεινε. Savil. et Morel. ἱκετηρίαν ἐξέβαλεν.

et sacerdotem; eratque gemina ejus uteri sanctificatio, et quod tali puero prægna esset, et quod conceptionis initium per precationem ac caelestem gratiam accepisset.

2. Onus autem illud non solum erat inopinatum et admirabile, verum et negotiationis modus fuit admirabilior: neque enim illud hominibus ullis vendidit aut negotiatoribus, sed protinus ut exposuerat e scapula, Deo vendidit: tantum autem hac negotiatione lucrum fecit, quantum facere par est eam, quæ cum Deo habuerit commercium. Etenim posteaquam eum fetum acceperat Deus, reddidit illi alterum filium: imo potius, non unum, neque duos, neque tres, neque quatuor tantum, sed his multo plures, *Quia sterilis*, inquit, *peperit septem* (1. Reg. 2. 5), et usura sortem excessit. Talis enim est negotiatio, quæ cum Deo geritur: non ille quantalucrumque sortis partem, sed multis partibus duplincatam reddit. Neque solum dedit illi proles conduminea, sed ex utroque sexu lucrum illius cumulavit, ut illi jam perfectum contigerit gaudium. Hæc eo commemoro, non ut laudetis tantum, sed et æmulemini¹ hujus mulieris fidem ac tolerantiam, quam ex parte quidem audistis nuper; verum ut reliquias persolvamus, concedite mihi pauca commemorare de sermonibus post primam precationem cum sacerdote ejusque ministro habitis, ut perspiciat mitem ac placidum hujus mulieris animum. *Et factum est*, inquit, *cum multiplicaret precationem in conspectu Domini, Heli sacerdos observabat os illius* (Ibid. 1. 12).

Duplicem Annæ virtutem laudat. Assidue orandum. — Geminam scriptor hic virtutem in femina suo testimonio comprobavit: in precibus assiduitatem et animi vigilantiam: illam quidem, cum ait, *Multiplicavit*; hanc, cum addidit, *In conspectu Domini*: nam omnes quidem oramus, sed non omnes in conspectu Dei. Etenim cum corpore in terra prostrato, et ore temere delirante, mens ubique per domum ac forum circumvagatur: quo ore talis posset dicere, quod oraverit in conspectu Dei? Nam in conspectu Domini orat, qui orat undique colligens suam mentem, nihil habens cum terra commercii, sed ad ipsum cælum² totus commigrans, omni cogitatione humana ab animo depulsa: quemadmodum id temporis hæc fecit mulier: totam enim sese collegerat ac mentem intenderat, atque ita Deum invocavit animo dolente. Sed cur dicit, eam multiplicasse precationem, quando exiguus est modus precationis, quam fudit mulier? Neque in longum produxit sermonem, neque in multum temporis extendit³ supplicationem, sed pauca nudaque verba proloquuta est. *ADONAI DOMINE ELOI SABAOTH, si respiciens respexeris ad humilitatem ancillæ tuæ, meique memor fueris, nec oblitus ancillæ tuæ, dederisque ancillæ tuæ prolem masculinam, offeram illam dono in conspectu tuo, usque ad diem mortis ipsius. Vinum et quidquid in-*

¹ Reg. et Colb. duo, non ut laudemus tantum, sed et æmulemur, etc.

² Vox, cælum, deest in Colb. et Reg.

³ Sic Colb. duo et Reg., melius quam Savil. et Morel., qui habent, abjecti.

ebriat non bibit, et ferrum non ascendet super caput ejus (1. Reg. 1. 11). Quæ est hic verborum multitudo? Quid igitur innuit, cum ait, *Multiplicavit*? Hæc frequenter dicebat, nec destitit iisdem verbis iterandis multum temporis absumere. Ita et Christus in Evangelio docuit orare. Cum enim jussisset discipulis, ne more gentilium orarent, utentes multiloquio, etiam modum precationis docuit (*Matth. 6. 7*): ostendens, ut exaudiamur non esse situm in verborum multitudinem, sed in vigilantia mentis. Quomodo igitur, dixerit aliquis, si paucis orandum est, parabolam eis proposuit, admonentem semper esse orandum? Vidua quedam erat, quæ assidue appellando crudellem et inhumanum judicem, neque Deum timentem, neque homines reverentem, frequenter adiens flexit (*Luc. 18. 3-5*). Quomodo nos et Paulus hortatur dicens, *Precationi instantes* (Rom. 12. 12), ac rursus, *Indesinenter orate* (1. Thess. 5. 17)? Nam si verba proferre in longum non oportet, et tamen assidue orare, hoc cum illo pugnat. Non inter se pugnant ista; absit: sed magnopere inter se congruunt. Siquidem et Christus et Paulus jussit breves, sed crebras fieri precationes ex paucis intervallis. Nam si in longum extenderis verba, cum frequenter parum sis attentus, multam audaciam diabolo suppeditasti, ut accedat supplantetque, ac mentem ab iis quæ dicuntur avocet: quod si frequenter ac subinde oraveris, tempus omne crebris dirimens intervallis, facile poteris esse sobrius ac vigilans, ut precationem multa cum attentione perficias. Quod sane hæc fecit, dum non longo sermone, sed crebris ac frequentibus precibus adit Deum (1. Reg. 1. 12. 13). Deinde posteaquam sacerdos illi occlusit os: nam hoc est quod ait, *Observabat os ejus, et labia ejus movebantur, vox autem illius non audiebatur*: coacta est obedire sacerdoti, et ab orando desistere. Et vox quidem illi interclusa est, at non est exclusa fiducia, sed vehementius etiam cor clamabat intus. Nam illa potissimum est precatio, cum ab intimis voces sursum feruntur: hoc præcipue mentis est exercitata, non intentione vocis, sed animi fervore precationem absolvere.

3. Sic oravit et Moses: qui cum nihil voce resonaret, Deus tamen, *Quid, inquit, clamas ad me* (Exod. 14. 15)? Homines quidem externam hanc vocem tantum audiunt, at Deus et ante hanc intus inclamantes audit. Itaque fieri potest, ut etiam qui non clamant audiantur, ut per forum ambulans quis oret accuratissime, et in consessu amicorum aliorumque quidvis aliud agens vehementi clamore invocet Deum, clamore, inquam, interno, etiamsi nihil faciat, quod a quoquam præsentium sentiatur. Quod sane tum hæc fecit mulier. *Vox, inquit, illius non audiebatur*; et exaudivit illam Deus: tantus erat illius clamor interius. *Et dixit illi puer Heli: Quousque eris ebria? Discute vinum tuum abs te, et recede a conspectu Domini* (1. Reg. 1. 14). Hic potissimum licet hujus mulieris philosophiam perspicere. Domi exprobrabat æmula; venit in templum, et sacerdotis puer afficit illam contumelia, et increpat ipse sacerdos. Effugerat dome-

sicam tempestatem, venit in portum, et rursus invenit fluctus: venit acceptura medicamen, sed addita est probrorum plaga, qua vulnus cresceret, nedum curaretur. Scitis enim (a) quomodo animi moerentes adversus contumelias et convicia sint affecti. Sicut enim acerba vulnera ne levem quidem manus contactum ferunt: sic et animus perturbatus ac morosus ad omnia indignatur levique verbo mordetur et offenditur. Verum hoc non accidit huic mulieri, ne tum quidem, cum a puero conviciis peteretur. Nam si sacerdos fuisset conviciatus, non erat perinde miranda tolerantia: dignitatis quippe magnitudo, ac magistratus auctoritas vel invitam illam compulisset ad modestiam. Nunc vero nec adversus sacerdotis puerum indignata est: quo magis etiam sibi conciliavit Deum. Sic quoties opprobriis milleque malis affecti, conviciantes generoso ferimus animo, majorem nobis a Deo benevolentiam conciliamus.

Tolerantia conviciorum occasio meriti Davidi. — Et unde hoc liquet? Ex his quæ evenere Davidi. Quid autem illi evenit? Exsulabat aliquando e patria, simul et de libertate et vita sua periclitans, et exercitu adversus intemperantem illum juvenem tyrannum ac parricidam instructo, errabat in desertis (2. Reg. 16): nec tamen indignatus est, nec despondit animum apud Deum, neque dixit: Quid tandem hoc rei est? permisit ut filius insurgeret adversus illum, a quo genitus est: qui etiamsi quid haberet, de quo juste queri posset, non oportuit tamen id facere: nunc vero nec in parvo nec in magno læsus a nobis obambulat, cupiens dextram paterno sanguine polluere, et Deus hæc videns patitur. Sed nihil horum dixit. Quin quod profecto majus est et admirabilius, errantem et undique expulsum Semei quidam vir improbus ac scelestus insectatus est, homicidio pollutum et impium appellans aliisque innumeris conviciis impetens: at ne sic quidem fuit exasperatus. Quod si quis dixerit: Quid mirum si non ultus est, cum propter imbecillitatem ulciscendi potestatem non haberet? primum illud dixerim: non perinde mirarer eum, si diadema gestans et regno potiens, inque solio sedens conviciantem pertulisset, ut nunc illum et laudo, et admiror tempore calamitatis philosophantem. Nam illic et imperii magnitudo, et conviciantis vilitas sæpe persuasit, ut contumeliam negligeret. Multi reges frequenter similem animi moderationem præstiterunt, qui insignem conviciantium insaniam acceperunt pro excusatione. Neque enim æque nos in rerum prosperitate atque in adversis opprobria mordere solent: sed ubi concidimus, tunc magis pungunt nos, acriusque mordent convicia. De hoc porro aliud quiddam licet addere, videlicet quod illi fuerit in manu vindictam sumere, nec sumpserit. Atque uti perspicias eam animi moderationem non fuisse impotentis, sed patientis, cum id dux exercitus cuperet sibi committi, ut ad conviciantem transiret, ejusque caput

(a) Hoc probrum intulisse dicitur matri Samuelis puerive servus Heli secundum LXX interpretes. At in Hebræo et in vulgata ipse Heli solus inducitur Annam increpans.

amputaret, non solum non permisit David, verum etiam indignatus est, dicens: *Quid mihi tecum, fili Sarviæ? Sinite illum maledicere, ut videat Dominus humilitatem meam, et reddat mihi bona pro maledictis hujus in die hoc* (2. Reg. 16. 12): quod quidem et evenit.

4. Vide justum intellexisse magno animo perpeti convicia, occasionem esse adipiscendæ gloriæ? Hanc ob causam Saulem aliquando nactus inter geminum parietem, cum esset occidendi facultas, pepercit, idque, cum comites hortarentur, ut gladio confoderet (1. Reg. 24). Sed neque tam prompta occidendi facultas, neque comitum qui aderant provocatio, neque multarum injuriarum, quas perpressus fuerat, memoria, neque graviora patienda periculum, ad stringendum gladium illum impellere potuerunt: tametsi neque exercitui manifestus homicidii futurus erat, si eadem illam patrasset: siquidem spelunca erat, nec ullus alius aderat (a), nisi ipse solus. Neque dixit quod quispiam adulterium commissurus dicebat: *Tenebræ circum me et muri, quid timeo* (Eccli. 23. 26)? sed insomnem oculum spectabat, et sciebat infinitis partibus splendidiore esse sole Domini oculos. Idcirco sic omnia agebat et loquebatur tanquam ipso presente, et de iis quæ dicebantur, judicium ferente. Ait ergo, *Non inferam manum meam in christum Domini* (1. Reg. 24. 7). Non respicio improbitatem, sed respicio dignitatem. Neque mihi dicat aliquis illam esse violentum ac nefarium: ego enim Dei calculo honorem defero, quamvis indignus iste videatur. Non enim meum est hoc crimen, quod hic honore videatur indignus. Audiant qui sacerdotes aspernantur, discant quantam hic regi reverentiam exhibuerit. Tametsi multo dignior est honore ac veneratione sacerdos, quam rex, quanto ad majorem etiam vocatus est principatum. Discant non judicare, nec pœnas exigere, sed subjici ac cedere. Nam tu quidem vitam sacerdotis minime nosti, quantumvis abjectus ille sit ac vilis: hic vero cuncta probe noverat quæ Saül patrarat: nihilominus sic delatum illi a Deo principatum reverebatur. Quod autem, quamvis eos probe noveris, venia tamen et excusatione indignus sis, si magistratus contempnas, nec eorum dictis obtemperes, audi quo pacto hunc nobis prætextum per ea Christus eripuerit, quæ in Evangelio dixit: *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisei: omnia ergo quæcumque dixerint vobis facienda facite; secundum vero opera eorum nolite facere* (Matth. 23. 2. 5). Videsne quo pacto quorum: deo depravati erant mores, ut digni essent, qui a discipulis reprehenderentur, eorum tamen adhortationem non aspernatus est, neque doctrinam rejecit? Hæc non eo dico, quod sacerdotes velim accusare: absit; siquidem vos conversationis ac pietatis eorum testes estis; sed ut longe majorem illis reverentiam et honorem exhibeamus. Neque enim adeo in illos, atque in nos ipsos utilitas dimanabit. *Qui recipit ergo prophetam in no-*

(a) Nescio cur dicat nullum alium adfuisse; aderant enim ipsius Davidis milites, narrante scriptura.

ἐπετίμησεν. Ἐφυγε τὸν οἶκον χειμῶνα, ἦλθεν εἰς λιμένα, καὶ κύματα πάλιν εὗρεν· ἦλθε φάρμακον λαβεῖν, ἢ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ πληγὴν διὰ τῶν ὄνειδῶν προσεκτήσατο, καὶ τὸ ἔλκος μᾶλλον δι' αὐτῶν ἀνεξαίετο. Ἰστε γὰρ πῶς^α αἱ ὀδυνώμεναι ψυχαὶ πρὸς τὰς λοιδορίας καὶ τὰς ὑβρεῖς διάκεινται. Καθὰπερ γὰρ τὰ μείζονα τῶν τραυμάτων, οὐ τὴν β τυχούσαν ἐπιβολὴν τῆς χειρὸς ἀνεχόμενα, χεῖρονα γίνεται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τεταραγμένη δυσάρεστός τέ ἐστι, καὶ πρὸς ἅπαντα δυσχεραίνει, καὶ ὑπὸ τοῦ τυχόντος δάκνεται βήματος. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθεν ἡ γυνή, καὶ ταῦτα, τοῦ παιδὸς λοιδορουμένου. Εἰ μὲν οὖν ὁ ἱερεὺς ἦν ὁ ὕβρικώς, οὐχ οὕτω θαυμαστὴ ἦν ἡ ἀνεξικακία· τὸ γὰρ μέγεθος τοῦ ἀξιώματος, καὶ ὁ τῆς ἀρχῆς ὕψος καὶ ἄκουσας αὐτὴν ἔπειθε σωφρονεῖν. Νυκὶ δὲ οὐδὲ πρὸς τὸ παιδάριον τοῦ ἱερέως ἔδυσχεράνε· διὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον τὸν Θεὸν εἰς εὐνοίαν ἐπεσπάσατο. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἂν λοιδορηθέντες^ε, καὶ μυρία παθόντες δεινὰ, τοὺς ὀνειδίζοντας φέρωμεν γενναίως, μείζονα παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν ἐπισπασόμεθα.

Πόθεν τοῦτο ὄηλον; Ἀπὸ τῶν τῷ Δαυὶδ συμβάντων. Τί δὴ οὐν οὕτως ἔπαθεν; Ἐξέπεσε ποτε τῆς πατρίδος, καὶ περὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐκινδύνευσεν, καὶ τοῦ στρατοπέδου πρὸς τὸν ἀκόλαστον νεανίσκον τὸν τύραννον ἐκείνον καὶ πατραλοῖαν μεταταξαμένου, ἐπλανᾶτο κατὰ τὴν ἔρημον, καὶ οὐκ ἔδυσχεράνε, οὐδὲ ἀπεδυσπέτησε πρὸς τὸν Θεόν, οὐδὲ εἶπε· Τί ποτε τοῦτό ἐστι; συνεχώρησε τῷ παιδί καταεξαναστῆναι τοῦ γεγεννηκότος; καίτοι καὶ εἰ δίκαια ἐγκαλεῖν εἶχεν, οὐδὲ οὕτω τοῦτο γενέσθαι ἔδει· νυκὶ δὲ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἠδικημένους παρ' ἡμῶν, περιέρχεται τὴν δεξιὰν ἐπιθυμῶν αἵματα μολῶναι πατρικῶ, καὶ ὁ Θεὸς ἀνέγεται ταῦτα ὀρών. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων εἶπε. Καὶ τὸ δὴ μείζον καὶ θαυμαστόν, ὅτι πλανωμένῳ, καὶ πάντων ἐκπεπτωκότι, Σεμεὶ τις ἄνθρωπος πονηρὸς καὶ μιαιρὸς ἐπέθετο αὐτῷ, μιαιφόνον ἀποκαλῶν καὶ ἀσεβῆ, καὶ ἑτέροις μυριοῖς αὐτὸν πλύων ὀνειδίσει· ὁ δὲ οὐδὲ οὕτως^δ ἠγγίανεν. Εἰ δὲ λέγωι τις· Ναὶ τί θαυμαστόν, ὅτι οὐκ ἠμύνατο [716] ἀσθενῆς ὢν, καὶ οὐκ ἰσχύων; πρῶτον μὲν ἐκείνῳ ἂν εἴποιμι, ὅτι οὐχ οὕτως αὐτὸν ἐθαύμασα εἰ τὸ διάδημα καὶ τὴν βασιλείαν ἔχων, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος, εἶτα λοιδορούμενος ἤνεγκεν, ὡς νῦν αὐτὸν ἐπαινῶ καὶ ἐκπλήττομαι ἐν τῷ καιρῷ τῆς συμφορᾶς φιλοσοφῆσαντα. Τότε μὲν γὰρ ὁ τῆς ἀρχῆς ὕψος, καὶ τὸ εὐτελεθ τοῦ ὕβριζόντος καταφρονῆσαι αὐτὸν πολλάκις ἐπειθε. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι βασιλεῖς πολλάκις τοιαῦτα ἐφιλοσόφησαν, τὴν ὑπερβολὴν τῆς μανίας τῶν ὕβρικῶτων εἰς ἀπολογίαν λαβόντες. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἡμῶν εὐημερίας ἀπολαύοντων, καὶ κακουμένων, τὰ ὀνειδῆ καθάπτεσθαι πέφυκεν· ἀλλ' ὅταν πταίσωμεν, τότε καθικνεῖται μειζύων ἡμῶν, καὶ δάκνει σφοδρότερον. Ἐπὶ δὲ τούτου, καὶ ἕτερόν τι πρὸς τοὺς εἰρημένους ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι καὶ κύριος ἦν ἀμύνασθαι, ἀλλ' οὐκ

ἠμύνατο. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἀσθενείας, ἀλλ' ἀνεξικακίας ἦν ἡ φιλοσοφία, τοῦ στρατηγικοῦ τότε ἀξιούτου ἐπιτραπῆναι διαβῆναι, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμεῖν τὴν ἐκείνου, οὐ μόνον οὐκ ἐπέτρεψεν ὁ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ ἔδυσχεράνε, λέγων· *Τί ἐμοὶ καὶ σοί, υἱὲ Σαρουῖα;* Ἄφεςτε αὐτὸν καταρᾶσθαι, ὅπως ἴδοι τὴν ταπεινώσιν μου Κύριος, καὶ ἀνταποδῶ μοι ἀγαθὰ ἀντὶ τῆς κατάρας αὐτοῦ τῆς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο.

δ'. Ὁρᾶς πῶς οἶδεν ὁ δίκαιος, ὅτι τὸ φέρειν γενναίως τὰς λοιδορίας, ἀφορμὴ πλείονος εὐδοκίμησεως γίνεται; Διὰ τοῦτο ποτε καὶ τὸν Σαοὺλ εἰσω διπλοῦ τειχίου λαβῶν, καὶ κύριος ὢν ἀποσφάξαι, ἐφείσατο· καὶ ταῦτα, τῶν παρόντων κελεύοντων ὠθησάι τὸ ξίφος. Ἄλλ' οὔτε τὸ τῆς ἐξουσίας εὐκολον, οὔτε τὸ παρ' ἐτέρων παροξύνεσθαι, οὔτε τὸ πολλὰ πεπονθέναι δεινὰ, οὔτε τὸ προσδοκᾶν πείσεσθαι χαλεπώτερα, συνεχώρησεν ἐλκύσαι τὸ ξίφος· καίτοι γε οὐδὲ τῷ στρατοπέδῳ κατάφωρος ἐμελλεν ἔσεσθαι ταύτην ἐργασάμενος τὴν σφαγὴν. Σπήλαιον γὰρ ἦν, καὶ οὐδεὶς ἕτερος παρῆν, ἀλλὰ μόνος αὐτός. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅπερ τις μοιχείαν ἐργαζόμενος ἔλεγε, *Σκότος κύκλω μου καὶ τοῖχοι, εἰ εὐλαθούμαι;* ἀλλ' εἴωρα τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμόν, καὶ ἦδει ὅτι ὀφθαλμοὶ Κυρίου μυριοπλαστῶς ἧλιον φωτεινότεροι. Διὰ τοῦτο πάντα οὕτως ἐπραττέτε καὶ ἔλεγεν, ὡς ἐκείνου παρόντος, καὶ δικάζοντος τοῖς λεγομένοις, καὶ φησιν· *Οὐ μὴ ἐπαργῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ χριστὸν Κυρίου.* Οὐχ ὀρῶ τὴν πονηρίαν, ἀλλ' ὀρῶ τὴν ἀξίαν. Μὴ μοι λεγέτω τις ὅτι βίαιος καὶ μιαιρὸς οὗτος· ἐγὼ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ τιμῶ ψήφον, κἂν οὗτος ἀνάξιος φαίνεται. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐμὸν ἐγκλημα, τὸ τοῦτον ἀνάξιον φανῆναι τῆς τιμῆς. Ἀκουέτωσαν ὅσοι καταφρονοῦσιν ἱερέων, μανθανέτωσαν ὅσην εὐλάβειαν οὗτος περὶ βασιλέα ἐπεδείξατο. [717] Καίτοι πολὺ τιμιώτερος καὶ αἰδουσιμώτερος ὁ βασιλεὺς ὁ ἱερεὺς, ὅσον καὶ ἐπὶ μείζονα ἀρχὴν κέκληται. Μανθανέτωσαν μὴ κρίνειν, μηδὲ εὐθύναις ἀπαιτεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι καὶ εἰκεῖν. Σὺ μὲν γὰρ τὸν τοῦ ἱερέως βλον, κἂν φαῦλος ἦ τις καὶ ἡμελημένος, οὐκ οἶδας· οὗτος δὲ ἦδει μετ' ἀκριβείας ἅπαντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ Σαοὺλ· ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἠδεῖτο τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν ἀρχήν. Ὅτι δὲ κἂν εἰδῶς ἦς ἀκριβῶς, οὐκ ἔχεις ἀπολογίαν, οὐδὲ συγγνώμην, καταφρονῶν τῶν προεστώτων, καὶ παρακούων τῶν λεγομένων, ἄκουσον πῶς καὶ ταύτην ἡμῶν ἀνείλε τὴν πρόφασιν ὁ Χριστὸς, δι' ὧν φησιν ἐν Εὐαγγελίοις, *Ἐπὶ τῆς καθέδρου Μωϋσέως ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα ἂν εἰπωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε.* Ὁρᾶς πῶς ὢν ὁ βλος οὕτω διεφθαρμένος ἦν, ὡς ἄξιος· εἶναι διαβολῆς τοῖς μαθητευομένοις, τούτων τὴν παραινέσιν οὐκ ἠτίμασεν^ε, οὐδὲ τὴν διδαχὴν ἐξέβαλε; Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχὶ τῶν ἱερέων κατηγορεῖν βουλόμενος· μὴ γένοιτο· καὶ γὰρ ὑμεῖς μάρτυρες ἦτε τῆς τε ἀναστροφῆς αὐτῶν καὶ τῆς εὐλαθείας ἀπάσης· ἀλλ' ἵνα ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας πολλὴν αὐτοῖς τὴν αἰδῶ καὶ τὴν τιμὴν παρέχωμεν. Οὐ γὰρ αὐτοὺς τοσοῦτον, ὅσον ἡμᾶς αὐτοὺς ὠφελήσαμεν. Ὁ δεχόμενος οὖν προφήτην εἰς δρομα προφήτου, μισθὸν προ-

^α Colb. λαβεῖν, καὶ τὸ ἔλκος ἀνεδέξατο. Ἰστε γὰρ πῶς. Alius Colb. ἀνεξάινετο. Ἰστε.

^β Colb. duo et Reg. καθὰπερ τὰ τραχύτερα τῶν τραυμάτων, οὐδὲ τὴν.

^ε Ἐπεσπάσατο. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει ἐπειδ' ἂν λοιδορηθέντες Colb. duo et Reg.

^δ Colb. duo et Reg. καὶ τὰ μυρία κακὰ καὶ οὐδὲ οὕτως.

^ε Colb. et Reg. τιμιώτερον καὶ αἰδουσιμώτερον.

^ε Colb. duo et Reg. ἠτίμασεν.

φθίου λήψεται. Εἰ γὰρ τοὺς ἀλλήλων βίους οὐκ ἐπι-
 τράπημεν κρίνειν^α, πολλῷ μᾶλλον τοὺς τῶν πατέρων.
 Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον (πάλιν γὰρ ἐπὶ τὴν γυναῖκα ταύτην
 ἐπανελθεῖν ἀναγκαῖον), καὶ ὅτι τὸ φέρειν γενναίως
 πᾶς λοιδορίας πολλῶν ἡμῖν ἀγαθῶν αἰτίον γίνεται,
 τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωὺ συνέβη. Καὶ γὰρ ἐκείνον οὐχ
 οὕτω θαυμάζω πρὸς τῆς παραινέσεως τῆς γυναικός,
 ὡς μετὰ τὴν ὀλεθρίαν συμβουλήν ἐκείνην. Καὶ μὴ τις
 παράδοξον εἶναι νομιζέτω τὸ λεγόμενον. Πολλάκις
 γοῦν οὐς ἡ τῶν πραγμάτων φύσις οὐχ ὑπεσκέλισε,
 ῥῆμα καὶ παραινέσεις διεφθαρμένη κατέλυσε. Ὅπερ
 οὖν καὶ ὁ διάβολος συνείδως, μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς πείρας
 πληγὴν, καὶ τὴν διὰ τῶν ῥημάτων ἐπάγει προσβολήν·
 ὅπερ οὖν ἐποίησεν καὶ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ. Ἐπειδὴ γὰρ
 εἶδεν αὐτὸν γενναίως ἐνεγκόντα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ
 παιδός, καὶ τὴν παράνομον ἐκείνην τυραννίδα, βουλό-
 μενος ὑποσκελίσαι τὴν διάνοιαν, καὶ πᾶσαι εἰς ὄργην
 ἐκπεσεῖν, καθῆκεν ἐκείνον τὸν Σεμεεὶ^β, ῥήμασι πι-
 κροῖς παρασκευάσας δακεῖν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Τοῦτο
 καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωὺ ἐκακούρησεν. Ὡς γὰρ εἶδε κάκει-
 νον καταγελάσαντα αὐτοῦ τῶν βελῶν, καὶ ὡςπερ ἀδα-
 μάντινον πύργον ἰπρὸς πάντα στάντα γενναίως, καθ-
 ὥπλισε τὴν γυναῖκα, ἵνα ἀνυπόποτος ἡ συμβουλή γένη-
 ται, καὶ ἐνέκρουσε τὸ δηλητήριον τοῖς ἐκείνης ῥήμασι,
 καὶ τὴν συμφορὰν ἐτραγώδησε. Τί οὖν ὁ γενναῖος
 ἐκείνος^γ; *Ἴνα τί ὡς μία τῶν ἀφρόνων γυναικῶν
 ἐλάλησας; Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυ-
 ρίου, τὰ κακὰ οὐχ* [718] *ὑποίσομεν;* Ὁ δὲ λέγει,
 τοιοῦτόν ἐστιν. Εἰ μὴ Δεσπότης ἦν, μὴδὲ τοσοῦτον
 ἡμῶν ὑπερέχων, ἀλλὰ φίλος τις ὁμότιμος, ποίαν εἴχο-
 μεν ἀπολογία, τοσαῦτα εὐεργετηθέντες παρ' αὐτοῦ,
 καὶ τοῖς ἐναντίοις αὐτῶν ἀμειβόμενοι; Εἶδες^δ γνώμην
 φιλόθεον, καὶ πῶς οὐ μεγαλοφρονεῖ, οὐδὲ ἐναδρύνεται
 ἐπὶ τῇ γενναίως ἐνεγκεῖν τὰς ὑπὲρ φύσιν ἐκείνας
 πληγὰς, οὔτε σοφίας εἶναι νομίζει καὶ μεγαλοφυχίας
 τὴν τοσαύτην ὑπομονήν, ἀλλ' ὡςπερ ἀναγκαῖον θφλη-
 μα ἐκτινύς, καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς παθῶν, οὕτως ἐκ
 περιουσίας τὸ γύναιον ἐπεστόμισε; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς
 γυναικὸς ταύτης γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὴν
 γενναίως φέρουσαν τὴν ἀπαιδίαν, καὶ τῷ Θεῷ προσ-
 πέπουσαν, καθῆκε τὸ παιδάριον τοῦ ἱερέως, ὥστε
 μᾶλλον αὐτὴν ἀγριᾶναι^ε. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἔπαθεν
 ἡ γυνή, ἀλλὰ μελετήσασα φέρειν τὰς λοιδορίας ἐπὶ
 τῆς οἰκίας, καὶ τοῖς ὄνειδισιν ἐγγυμνασαμένη τῆς
 ἀντιζήλου, ἀδελφῶν λοιπὸν πρὸς τὰς τοιαύτας ἀπεδύετο
 προσβολάς. Διὸ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ πολλὴν ἐπιείκειαν ἐπε-
 δεῖκνυτο, ἀνδρείως μᾶλα καὶ μεγαλοφύχως τὰ σκώμα-
 τα φέρουσα, τὰ ἐπὶ τῇ μέθῃ καὶ τῇ παροινίᾳ. Οὐ-
 δὲν δὲ ὄλον καὶ αὐτῶν ἀκούσαι τῶν ῥημάτων. Εἰπόν-
 τος γὰρ τοῦ παιδαρίου· *Περὶ τοῦ οἴνου σου ἀπὸ
 σοῦ, καὶ ἀπέλθε ἐκ προσώπου Κυρίου, ἀπεκρίθη
 ἡ Ἄννα, καὶ εἶπεν, Οὐχί, κύριε.* Τὸν ὕβρισαντα
 δεσπότην ἐκάλεσε. Καὶ οὐκ εἶπεν ὁ πολλοὶ τῶν ἀνθρώ-
 πων λέγουσιν· Εἰπέ μοι ταῦτα ὁ ἱερεὺς; ταῦτα ὁ δι-
 δάσκων τοὺς ἄλλους εἰς μέθην καὶ παροινίαν ἐσκωψεν;
 ἀλλ' ἐσχόπησεν ὅπως ἀποκρούσαιο μόνον τὴν ὑπό-
 νοιαν, καίτοι γε οὐκ οὔσαν ἀληθῆ.

ε'. Ἡμεῖς δὲ πολλάκις, ἐπειδὴν λοιδορηθῶμεν, δέον

^α Colb. ἐρευνᾶν pro κρίνειν.

^β Colb. unus Σεμεί.

^γ Colb. ὁ μακάριος ἐκείνος. Sic et Reg. qui addit καὶ γεν-
 ναῖος, itemque Colb. alius.

^δ Colb. duo et Reg. καὶ τὰ ἐναντία οὐ φέροντες. Εἶδες.
 Paulo post Colb. unus et Reg. οὔτε φιλοσοφίας εἶναι νομίζει.

^ε Colb. ἐξαγριώσαι. Infra idem ἐγγυμνασαμένη.

ἀπολογησασθαι καὶ ἀπαλλαγῆναι, ἐξάπτομεν τὸ πῦρ,
 καὶ καθάπερ θηρία τοῖς ὕβρικοσίν ἐπιτηδῶμεν, ἀγ-
 χοντες, ἔλκοντες, εὐθύνας ἀπαιτοῦντες τῶν εἰρημέ-
 των, καὶ τούτοις αὐτοῖς, οἷς ποιούμεν, τὴν καθ' ἡμῶν
 βεβαιοῦντες ὑπόνοιαν. Εἰ γὰρ βούλει δεῖξαι τοῖς ὕβρι-
 κόσιν, ὡς οὐ μεθύεις, δεῖξον διὰ πραότητος καὶ ἐπιει-
 κείας, μὴ δι' ὕβρεως, μὴδὲ διὰ λοιδορίας. Ἄν μὲν
 γὰρ τυπτήσης τὸν ὕβρικότα, μέθην σου καταγνώ-
 σονται πάντες· ἂν δὲ γενναίως ἐνέγκῃς, ἀπεκρούσω
 διὰ τῶν ἔργων τὴν πονηρὰν ὑπόψιν· ὅπερ οὖν καὶ ἡ
 γυνὴ τότε ἐποίησε, καὶ εἶπούσα, *Οὐχί, κύριε, δι' αὐ-
 τῶν τῶν πραγμάτων ἐδεῖκνυτο, ὅτι ψευδὴς ἦν ἡ ὑπο-
 ψία. Πόθεν δὲ ὄλωσεν καὶ ὑπώπτευσεν ὁ ἱερεὺς τοῦτο;*
μὴ γὰρ γελῶσαν εἶδε; μὴ γὰρ χορεύουσαν; μὴ γὰρ
περιφερομένην καὶ καταπίπτουσαν; μὴ γὰρ αἰσχρόν
τι καὶ ἀνελεύθερον φεβγομένην ῥῆμα; Πόθεν οὖν
ταύτην ἔσχε τὴν ὑπόνοιαν; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν
ἐκείνος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς ἡμέρας· καὶ γὰρ ἦν
τὸ μεσημβρινόν, ὅτε τὴν εὐχὴν ἐποίητο. Πόθεν τοῦτο
ᾄδον; Ἄπ' αὐτῶν τῶν ἀνωθεν εἰρημένων. Ἄρεστη
 γὰρ, φησὶν, *Ἄννα μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοῦς* [719] *ἐν Σηλωμ, καὶ μετὰ τὸ πιεῖν, καὶ κατέστη ἐνώπιον*
Κυρίου. Ὁρᾶς; Ὅν ἀνέσεως καιρὸν ποιοῦνται ἅπαν-
 τες, τοῦτον εὐχῆς ἐποιεῖτο αὐτὴ καιρὸν, καὶ μετὰ
 τράπεζαν πρὸς ἱκετηρίαν ἀνέτρεχε, καὶ πηγὰς ἤφει
 δακρύων, καὶ διάνοιαν παρεῖχε σωφρονούσαν καὶ νή-
 φουσαν, καὶ μετὰ τράπεζαν οὕτως ἔκτενως ἤξαστο, ὡς
 δῶρον ὑπὲρ φύσιν λαβεῖν, καὶ λύσαι στείρωσιν, καὶ
 φύσιν ἀσθενήσασαν διορθῶσαι. Ταῦτα τοῖνον ἀπὸ τῆς
 γυναικὸς ἐκερδάναμεν, ὥστε εἰδέναι μετ' εὐωχίαν εὐ-
 χεσθαι. Ὁ γὰρ πρὸς τοῦτο παρεσκευασμένος, οὐδέ-
 ποτε εἰς μέθην καὶ παροινίαν ἐκπεσεῖται, οὐδέποτε
 ὑπὸ ἀδδηφαγίας διαβράγῃσεται, ἀλλὰ τὴν προσδοκίαν
 τῆς εὐχῆς ἀντὶ χαλινου τοῖς λογισμοῖς ἐπιχειμένην
 ἔχων, μετὰ τοῦ προσήκοντος μέτρου τῶν παρακειμέ-
 νων ἕψεται πάντων, καὶ πολλῆς μὲν τὴν ψυχὴν, πολ-
 λῆς δὲ τὸ σῶμα ἐμπλήσει τῆς εὐλογίας. Τράπεζα
 γὰρ ἀπὸ εὐχῆς ἀρχομένη, καὶ εἰς εὐχὴν καταλήγουσα,
 οὐδέποτε ὑστερηθήσεται, ἀλλὰ πηγῆς θαυμάσιον
 ἅπαντα ἡμῖν ὀσει τὰ ἀγαθὰ. Μὴ δὴ τοσοῦτον παρ-
 ορῶμεν κέρδος. Καὶ γὰρ ἄτοπον τοὺς μὲν οἰκέτας τοὺς
 ἡμετέρους, εἰ ποτέ τι τῶν παρακειμένων λάβοιεν
 παρ' ἡμῶν μέρος, εὐχαριστεῖν τε ἡμῖν καὶ μετ' εὐ-
 φημίας ἀναχωρεῖν· ἡμᾶς δὲ τοσοῦτων ἀπολαύοντας
 ἀγαθῶν μὴδὲ τοσαύτην ἀποδιδόναι τῷ Θεῷ τὴν τιμὴν,
 καὶ ταῦτα, μέλλοντας πολλῆς ἀπολαύσεσθαι τῆς ἀσφα-
 λείας. Ὅπου γὰρ εὐχὴ καὶ εὐχαριστία, ἀγίου Πνεύ-
 ματος παραγίνεται χάρις, καὶ φυγαδεύονται δαίμονες,
 καὶ πᾶσα ἀντικειμένη δύναμις δραπετεύει καὶ ἀφ-
 ἴσταται. Ὁ μέλλων εἰς εὐχὴν τρέπεσθαι, οὐδὲν ἄτοπον
 τολμᾶ φθέγασθαι, οὐδὲ ἐν μέσῃ τραπέζῃ· κἂν φθέγ-
 ξηται, μεταγινώσκει ταχέως. Διὸ χρὴ καὶ ἀρχομέ-
 νους καὶ λήγοντας εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ· μάλιστα μὲν
 γὰρ οὐδὲ εἰς μέθην ἐκπεσοῦμεθα βράδιος, καθάπερ
 ἐφθην εἰπών, εἰ καταστήσασιν εἰς ταύτην ἑαυτοῦς
 τὴν συνήθειαν. Ὅστε καὶ κραιπαλῶν κἂν μεθῶν
 ποτὲ ἀναστής, μὴδὲ οὕτω καταλύσῃς τὸ ξθος, ἀλλὰ
 κἂν καρηθαρῶμεν, κἂν περιφερόμεθα καὶ καταπί-

mine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet (Math. 40. 41). Si enim de nostra invicem vita iudicium ferre prohibemur, multo magis de patrum vita. Sed quod dicere institueram (rursus enim ad hanc redire mulierem oportet), quotiescumque convicia excelso ferimus animo, multorum nobis bonorum causam id fieri, possumus et ipsi Job cernere contigisse. Neque enim illum perinde miror, priusquam esset ab uxore instigatus, ut post illud perniciosum consilium. Verum ne cui videatur incredibile quod narro: frequenter quos ipsa rerum natura non subvertit, verbum corruptaque exhortatio devicit. Quod cum non ignoraret diabolus, post inflictum vulnus, ut experiretur, etiam per sermones fecit insultum; quod etiam fecit in Davide. Posteaquam enim vidit illum generosè tulisse filii rebellionem, et impiam illam tyrannidem, volens supplantare Davidis mentem, atque ad iracundiam movere, aggressus est illum amarulentis Semei verbis, hoc agens, ut morderet animum illius. Hoc ipsum et in beatum Job astu molitus est. Ut enim perspexit et illum sua deridere jacula, neque secus atque turrim quamdam adamantinam adversus omnia fortiter consistere, obarmavit in eum uxorem, quo videlicet non esset suspectum consilium, et venenum verbis feminæ textit, calamitatem exaggerans. Quid igitur ille magnanimus? *Cur loquuta es, inquit, sicut una de stultis mulieribus? Si bona accepimus de manu Domini, mala non excipimus (Job 2. 10)?* Quod autem hic dicit, hunc sensum habet: Si non esset, inquit, Dominus, neque tanto nobis excellentior, sed amicus aliquis pari conditione: quam haberemus excusationem, si tot tantisque affecti beneficiis, etiam contrariis eum remuneraremur? Vides ut vir Deum diligens, nec effertur animo, nec gloriatur, quod plagas illas humanam naturam excedentes fortiter toleret, neque suæ sapientiæ vel magnanimitati tribuit¹ tam insignem tolerantiam, sed quasi debitum exsolvisset, nihilque præter æquum accidisset, ita strenue mulieri os occlusit? Idem factum est in hac muliere. Nam simul ut satanas perspexit eam magno animo ferre sterilitatem, immisit sacerdotis puerum, qui magis illam exacerbaret. At nihil horum accidit mulieri: sed domi parata ad perferenda maledicta, æmulæque conviciis exercitata, intrepide adversus ejusmodi assultus ferendos se accingebat. Quapropter in templo multam præstitit humanitatem, viriliter et magno animo scommata perferens, dum vocatur temulentia ac vinolenta. Nihil autem vetat et ipsa mulieris audire verba. Cum enim puer dixisset, *Digere vinum tuum abs te, et recede a conspectu Domini: respondit Anna, et dixit: Nequaquam, domine (1. Reg. 1. 14. 15).* Qui contumeliose loquutus fuerat, eum appellat dominum. Non dixit quod plerique solent homines, Istante sacerdos? ista qui alios docet, temulentiam ac vinolentiam mihi exprobrat? sed illud spectabat, quomodo suspicionem depelleret, licet falsam.

5. *Quomodo ferendæ contumeliæ. Precatio ad men-*

sam.—Nos contra, si quando conviciis appetimur, cum oporteret excusare et in gratiam redire, excitamus incendium, ac ferarum in morem insilimus in conviciatores, præfocantes, trahentes, pro dictis pœnam repositos, atque his ipsis factis suspicionem de nobis confirmamus. Nam si cupis exprobrantibus ostendere te non esse temulentum, ostende per mansuetudinem, ostende per humanitatem, non per contumelias et convicia. Nam si percusseris eum qui te afflicti conviciis, temulentiam tuam condemnaturi sunt omnes; sin magno pertuleris animo, factis ipsis depuleris malam de te suspicionem: id quod tum hæc fecit mulier. Cum enim diceret, *Nequaquam, domine: re ipsa declaravit, falsam esse illius suspicionem.* Unde autem hoc vel suspicari potuit sacerdos? num ridentem vidit? num saltantem? num titubantem et concidentem? num audivit verbum obscœnum, aut illiberale? Unde igitur concepit hanc suspicionem? Haud ille quidem temere, nullaque de causa; sed ex diei tempore: erat enim meridies cum precaretur illa. Unde hoc liquet? Ex iis quæ locum hunc præcedunt. *Surrexit, inquit, Anna, postquam illi comederant et biberant in Selom, et post potum constitit in conspectu Domini (1. Reg. 1. 9).* Viden? Quod omnes faciunt tempus relaxationis, illa fecit tempus precationis: post convivium accurrens ad supplicationem, fontes lacrymarum emisit, mentemque præ se tulit sobriam ac vigilantem: ac post epulas adeo intente oravit, ut donum acciperet supra naturam, solveretque sterilitatem, ac naturæ imbecillitatem corrigeret. Hoc igitur a femina lucri consequuti sumus, ut sciamus et post convivium orare. Quisquis enim ad hoc præparatus fuerit, numquam in ebrietatem aut vinolentiam incidet, numquam crapula disrumpetur: sed quoniam expectationem precationis habet pro freno impositam animo, conveniente mensura attinget ex omnibus quæ fuerint apposita, multaque benedictione tum animum, tum corpus implebit. Convivium enim quod a precatione cœptum in precationem desinit, numquam deficiet, sed quovis fonte uberius nobis omnia adferet bona. Ne igitur tantum negligamus lucrum. Absurdum enim fuerit, si cum famuli nostri, si quando partem aliquam eorum que nobis apposita sunt acceperint, nobis gratias agant, beneque nobis precantes abeant: nos, cum tot tantisque fruamur bonis, ne hoc quidem honoris Deo persolvamus, licet hinc multam simus assequuturi securitatem. Ubi enim precatio et gratiarum actio, eo sancti Spiritus adventu gratia, abiguntur dæmones, et omnis adversaria potestas diffugit ac discedit. Qui se conversurus est ad orandum, non audet quiddam absurde loqui, ne in medio quidem convivio: aut si loquutus fuerit, mox resipiscit. Proinde oportet tum in initio, tum in fine convivii gratias agere Deo ob hanc præcipue causam, quod ut dicere cœperam, haud facile prolaberemur in ebrietatem, si nos ipsos in hanc consuetudinem constituerimus. Quin si quando surrexeris crapula potuque gravatus, ne sic quidem abjicias consuetudinem: sed quamvis habeamus gravatum caput, quamvis ver-

¹ Colb. unus et Reg., neque philosophia tribuit.

tigine circumferamur, et concidamus, nihilo secius tamen oremus, nec aboleamus consuetudinem. Etenim si præcedenti die ad hunc oraveris modum, postridie corriges dedecus pridie commissum. Quoties igitur prædebimus, meminerimus hujus mulieris, et illius lacrymarum, nec non præclaræ ejus ebrietatis. Nam ebria erat mulier, non e vino, sed ex abundantia pietatis. Etenim si post prandium talis fuit, qualis erat sub auroram? si tam instanter oravit post cibum et potum, qualis erat jejuna?

6. Redeamus igitur denuo ad verba illius, verba multa plena philosophiæ, multaque referta mansuetudine. Cum enim dixisset: *Nequaquam, domine, subjecit: Mulier in duro die sum ego, vinum et quod inebriat non bibi* (1. Reg. 1. 15). Observa quomodo nec hic commemorat æmulæ convicia, neque traducit illius malitiam, nec domesticam calamitatem exaggerat evulgans? sed hactenus aperit suam anxietatem, ut tantum sese apud sacerdotem purgaret. *Mulier in duro die ego sum: vinum et quidquid inebriat non bibi, sed effundo animam meam¹ coram Domino.* Non ait, Deprecor Dominum, supplico Domino, sed, *Effundo animam meam coram Domino: hoc est, Me ipsam totam converti ad Dominum, mentem meam evacuavi apud illum, toto animo, totaque virtute precepcionem meam peregi, Deo narravi calamitatem meam, ostendi vulnus; ille potest dare remedium. Ne des ancillam in faciem, in filiam pestilentem* (1. Reg. 1. 16). Rursus ancillam appellat seipsam, multam adhibens curam, ne a sacerdote malam referat famam: nec apud se dixit: Quid mihi curæ est istius calumnia? ignoranter ac temere accusat, suspicatur ubi nihil erat opus; mea conscientia pura esto, et omnes me traducant: sed apostolicam illam implevit legem, quæ præcipit ut provideamus bona non tantum coram Domino, sed etiam coram hominibus (Rom. 12. 17). Atque omni modo suspicionem depulit, cum ait, *Ne des ancillam tuam in faciem, in filiam pestilentem.* Quid autem est, *In faciem?* Ne me existimes effrontem et impudentem esse. Angoris, non violentiæ est hæc audacia: mœroris, non ebrietatis. Quid igitur sacerdos? Considera et illius prudentiam: non inquisivit curiose de genere calamitatis, non exactius scrutatus est angoris causam: sed quid ait? *Vade in pace; det tibi Dominus Deus Israel omnem petitionem, quam ab eo petisti* (1. Reg. 1. 17). Mulier ex accusatore fecit patronum. Tantum bonum est humanitas ac mansuetudo. Pro contumelia copioso accepto viatico discessit, eumque nacta est propugnantem et intercessorem, quem habuerat ohjurgatorem. Ac ne sic quidem destitit, sed rursus ait: *Inveniat ancilla tua gratiam in oculis tuis* (Ibid. v. 18): hoc est: Utinam e fine rerumque exitu discas, me hanc precepcionem obsecrationemque fecisse, non ex violentia, sed ex angore: *Et cum abiit, inquit, non amplius concidit.* Vides mulieris fidem? Priusquam acciperet quod postularat, perinde confisa est,

¹ Colb. duo, sicut et Reg., *precepcionem meam*; minus recte.

quasi jam accepisset. In causa erat, quod oraret multo cum fervore, multoque studio citra ullam hæsitacionem. Hanc ob rem abiit quasi totum impetrasset. Quin insuper Deus jam totam anxietatem illi excussit ex animo, largiturus donum quod petebat.

Moralis epilogus. — Hanc feminam imitemur et nos, et in omnibus afflictionibus ad Deum confugiamus. Et si nobis non fuerint liberi, ab illo postulemus; quos si acceperimus, multa cura educemus: adolescentes cum ab omni vitio sevocemus, tum præcipue a lascivia, quod hoc difficile sit bellum, nec alia res molestior sit illi ætati, quam hic morbus. Undique igitur circumvallemus illos consiliis, adhortationibus, terroribus, minis. Si hanc devicerint cupidinem, nec ab aliis facile expugnabuntur, sed et pecuniis erunt superiores, et temulentiam violentiamque superabunt, et improbos convictus omni studio discutient, et amabiles erunt parentibus, et omnibus hominibus magis reverendi. Quis enim non revereatur juvenem casti sobriæque viventem? quis non amplectatur, exosculeturque eum qui cupiditatibus frenum imposuit? quis non vel e numero prædicitum multa cum gratia volet illi locare filiam suam, etiamsi fuerit omnium pauperrimus? Sicut e diverso luxuriose viventem, etiamsi fuerit omnium opulentissimus, nemo tam miser est, nemo tam abjectæ fortunæ, ut sibi generum velit adsciscere: contra nullus adeo stultus est, ut sobrium ac pudicum rejiciat, ac dedecore afficiat. Ut igitur filii et hominibus reverendi fiant, et Deo amabiles, exornemus illorum animos, cumque pudicitia ad conjugium perducamus. Sic enim illis velut e fonte provenient omnia, et Deum habituri sunt propitium, ac præsentis futuræque vitæ gloria perfruentur: quam assequi contingat nobis omnibus, gratia et bonitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, honor, imperium, simul cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO III.

De Anna, deque Samuelis educatione, et quod utilis sit in pariendo tarditas, et quod periculosum sit liberos negligenter habere.

1. *Oratio Annæ quam grata Deo. Lacrymæ rigant plantam orationis. Res spirituales variis indesinenter formis adornari possunt. Anna liberorum educationis magistra.* — Nisi videor aliquibus fastidio et oneri esse, volo idem argumentum rursus attingere, de quo vobis nuper disserui: vosque ad Annam introducere atque in pratium virtutum illius inducere sermonem: pratium, inquam, non quod rosaria profert, aut flores qui marcescunt, sed quod precepcionem ac fidem, magnamque tolerantiam. Si quidem hæc vernis floribus longe præstant odore, ut quæ non aquarum fontibus, sed lacrymarum imbre rigantur. Neque enim perinde amnium fontes floridos reddunt hortos, ut plantam precepcionis fontes lacrymarum irrigantes in summam altitudinem deducunt: quod huic contigit mulieri. Simul enim ut loquuta est, subvolavit in caelum ejus deprecatio, ac fructum ipsi

πτωμεν, και οὕτως εὐζώμεθα, και μη διαλύσωμεν την συνθήειαν. Ἄν γάρ τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ οὕτως εὐξῆ, τῇ δευτέρᾳ διορθώση την ἐν τῇ προτέρᾳ γενομένην ἀσχημοσύνην ἡμέρᾳ. Ὅταν τοίνυν ἀριστοποιώμεθα, μνημονεύωμεν ταύτης τῆς γυναικός, και τῶν ταύτης διακρύων, και τῆς μέθης τῆς καλῆς ταύτης. Ἐμέθυε γάρ και ἡ γυνή, οὐκ ἀπὸ οἴνου, ἀλλ' ἀπ' εὐλαθείας πολλῆς. Εἰ γάρ μετ' ἀριστον τοιαύτη ἦν, ποία ἦν ὑπὸ την ἔω; εἰ μετὰ τὸ φαγεῖν και πιεῖν οὕτως ἐκτενωῶς προσήρχετο, ὅποια ὑπῆρχε νῆστις οὔσα;

5. Ἐπανέλθωμεν τοίνυν πάλιν ἐπὶ τὰ ῥήματα αὐτῆς, τὰ φιλοσοφίας γέμοντα πολλῆς και πραότητος. Εἰποῦσα γάρ, *Οὐχί, κύριε, ἐπήγαγε· Γυνὴ ἐν σκληρᾷ ἡμέρᾳ ἐγὼ εἰμι, και οἶνον και μέθυσμα οὐ πέπωκα*. Παρατήρησον πῶς οὐδὲ ἐνταῦθα λέγει τὰ ὀνειδη τῆς ἀντιζήλου, οὐδὲ ἐκπομπέυει την πονηρίαν ἐκείνης, [720] οὐδὲ ἐκτραγωδεῖ την συμφορὰν την οικείαν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἀποκαλύπτει την ἑαυτῆς ἀθυμίαν, ὅσον ἀπολογήσασθαι πρὸς τὸν ἱερέα μόνον. *Γυνὴ ἐν σκληρᾷ ἡμέρᾳ*, φησίν, *ἐγὼ εἰμι· και οἶνον και μέθυσμα οὐ πέπωκα, και ἐκχέω την ψυχὴν μου* ^α *ἐνώπιον Κυρίου*. Οὐκ εἶπεν, *Εὐχρίαν* τῷ Θεῷ, ἰκετεύω τὸν Θεόν, ἀλλ' *Ἐκχέω την ψυχὴν μου ἐνώπιον Κυρίου*· τούτέστιν, ὅλην ἑμαυτὴν μετέστησα πρὸς τὸν Θεόν, την διανοίαν μου ἐξεκένωσα πρὸς αὐτόν, ὅλη ψυχῆ και δυνάμει την εὐχὴν μου ἐποίησάμην, εἶπον τῷ Θεῷ τὴν συμφορὰν την ἐμήν, ἔδειξα τὸ ἔλκος· ἐκείνως τὸ φάρμακον θεῖναι δύναιται. *Μὴ δῶς την δούλην σου εἰς πρόσωπον, εἰς θυγατέρα λοιμῆν*. Πάλιν δούλην ἑαυτὴν καλεῖ, και πολλὴν ποιεῖται σπουδῆν, ὥστε μὴ πονηρὰν δόξαν παρὰ τῷ ἱερεὶ λαβεῖν. Καὶ οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτὴν· Τί δέ μοι μέλει τῆς τούτου διαβολῆς; ἀπλῶς και εἰκὴ κατηγόρησεν, ὑπέκτευσεν εἰς οὐδὲν δέον· τὸ συνειδὸς μου καθαρὸν ἔστω, και πάντες με διαβαλλέτωσαν· ἀλλὰ τὸν ἀποστολικὸν ἐκείνον ἐπλήρου νόμον, τὸν κελεύοντα προνοεῖσθαι καλὰ μὴ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. Καὶ παντὶ τρόπῳ την ὑποψίαν ἀπεκρούετο λέγουσα· *Μὴ δῶς την δούλην σου εἰς πρόσωπον, εἰς θυγατέρα λοιμῆν*. Τί δέ ἐστιν, *Εἰς πρόσωπον*; *Μὴ νομίσης, ἀναίσχυντον εἶναι με και ἰταμῆν*. Ἄθυμιας, οὐ παροινίας, ἐστὶν αὕτη ἡ παρῆρσία· ὀδύνης, οὐχὶ μέθης. Τί οὖν ὁ ἱερεύς; Ὅρα κάκεινον την σύνεσιν· οὐ περιεργάσατο την συμφορὰν, οὐκ ἠβουλήθη πολυπραγμανοῦσai την αἰτίαν, ἀλλὰ τί φησι; *Πορσεύον ἐν ἐρήνῃ· ὅψῃ σοι Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ πᾶρ αἰτημα, ὃ ἠήτησω παρ' αὐτοῦ*. Τὸν κατήγορον συνήγορον εἰργάσατο ἡ γυνή. Τοσοῦτόν ἐστιν ἐπιείκεια και πραότης καλόν. Καὶ ἀντὶ ὑβρεως ἐφόδια ἱκανὰ λαβοῦσα ἀπῆλθε, και προστάτην ἔσχε και πρεσβευτὴν τὸν ἐπιτιμήσαντα. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφίσταται, ἀλλὰ πάλιν φησίν· *Εἶροι ἡ δούλη σου χάριν ἐν ὀφθαλμοῖς σου*· τούτέστι, Μάθοις διὰ τοῦ τέλους αὐτοῦ, και τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, ὡς οὐκ ἀπὸ παροινίας, ἀλλ' ἐξ ὀδύνης τοσαύτης ἐποίησάμην ἰκετηρίαν και την δέησιν. *Και ἀπελθοῦσα*, φησίν, *οὐκέτι συνέπεσον*. Εἶδες πίστιν γυναικός; Πρὶν λάβῃ ὀπερ ἤτησεν, ἐθάρσησεν ὡς λαθοῦσα. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι μετὰ πολλῆς ηὔξαστο τῆς σφοδρότητος, μετὰ σπουδῆς ἀδιακρίτου. Διὰ τούτο, ὡς τὸ πᾶν εὐληθῆα, κατῆλθεν. Ἄλλως δὲ, και ὁ Θεός

λοιπὸν αὐτῆς την ἀθυμίαν ἐξέβαλε, μέλλων διδοῖναι τὸ δῶρον.

Ταύτην ζηλώσωμεν και ἡμεῖς, και ἐν ἀπάσαις ταῖς συμφοραῖς πρὸς τὸν Θεόν καταφεύγωμεν. Κἂν μὴ ἔχωμεν παιδία, παρ' ἐκείνου αἰτώμεν· κἂν λάβωμεν, μετὰ πολλῆς ἀνατρέφωμεν αὐτὰ τῆς σπουδῆς, και πάσης μὲν κακίας ἀπάγωμεν τοὺς νέους, μάλιστα δὲ ἀσελγείας· χαλεπὸς γάρ οὗτος ὁ πόλεμος, και οὐδὲν οὕτως ἐνοχλεῖ την ἡλικίαν ἐκείνην, ὡς τοῦτο τὸ πάθος. Πανταχόθεν τοίνυν αὐτοὺς τευχίζωμεν συμβουλαῖς, [721] παραινέσεις, φόβοις, ἀπειλαῖς. Ἄν ταύτης περιγέωνται τῆς ἐπιθυμίας, οὐδὲ ἐτέρᾳ ταχέως ἀλώσονται, ἀλλὰ και χρημάτων ἔσονται κρείττους, και μέθης κρατήσοις, και τὰς παροινίας και τὰς πονηρὰς συνουσίας πάση σπουδῇ διακρούσονται, και ποθεν ἰσχυρότεροι μὲν ἔσονται τοῖς γεγεννηκόσιν, αἰδεσιμώτεροι δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις. Τίς γάρ οὐκ αἰδεσθήσεται σωφρονοῦντα νέον; τίς δὲ οὐκ ἀσπάσεται και φιλήσει τὸν χαλινώσαντα τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας; τίς δὲ οὐκ αἰρήσεται ^β και τῶν σφοδρὰ εὐπορωτάτων μετὰ πολλῆς αὐτῷ τῆς χάριτος ἐκδοῦναι τὸ θυγάτριον, κἂν ἀπάντων ἐκείνος πενέστερος ἦ; Ὅπερ γάρ τὸν ἐν αἰωτῆ ζῶντα, και ὀρνάσις προσέχοντα, κἂν ἀπάντων εὐπορώτερος ἦ, οὐδὲις οὕτως ἄθλιος και ταλαίπωρος, ὡς θελήσει κηδεσθῆναι ^γ λαβεῖν· οὕτω τὸν σῶφροντα και σεμνὸν οὐδεὶς· οὕτως ἀνόητος, ὡς ἀποκρούσασθαι και ἀτιμάσαι. Ἴν' οὖν και ἀνθρώποις αἰδέσιμοι, και τῷ Θεῷ ποθεινοὶ οἱ παῖδες γένωνται, κατακοσμῶμεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, και μετὰ σωφροσύνης ἐπι τοὺς γάμους ἄγωμεν. Οὕτω γάρ και τὰ παρόντα αὐτοῖς, ὡπερ ἐκ πηγῶν, ἅπαντα ἤξει, και τὸν Θεόν ἐξουσιῶμεν, και τῆς παρουσίας, και τῆς μελλούσης ἀπουλαύσονται δόξης· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι και φιλανθρωπῆα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὐ Πατρὶ ὀξῆα, τιμῆ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Εἰς την Ἄνναν, και εἰς την τοῦ Σαμουὴλ γαλικτοτροφίῳ· και δεὶ χρησιμὸς ἢ περὶ τὸν τόκον βραδύτης, και δεὶ ἐπικινδύνον και σφυλερὸν τὸ τῶν παιδῶν ἀμελεῖν.

α'. Εἰ μὴ δοκῶ προσκορῆς τισιν εἶναι και φορτικῆς, βούλομαι τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἀφασθαι πάλιν, ὑπὲρ ἧς και πρῶην ὑμῖν διελέχθην, και πρὸς την Ἄνναν ὑμᾶς χειραγωγῆσαι, και εἰς τὸν λειμῶνα τῶν κατορθωμάτων τῆς γυναικός εἰσαγαγεῖν τὸν λόγον· λειμῶνα οὐχὶ ῥοδωνιὰν ἔχοντα, οὐδὲ ἄνθη μαραινόμενα, ἀλλ' εὐχὴν και πίστιν και ἀνεξικακίαν πολλήν. Πολὺ γάρ ταῦτα τῶν ἡρινῶν ἀνθέων εὐωδέστερα, οὐχὶ πηγαῖς ὑδάτων, ἀλλ' ἄμβροτις διακρύων ἀρόμενα. Οὐ γάρ οὕτω τοὺς κήπους αἰ πηγαὶ τῶν ναμάτων εὐθαλεστέρους ποιοῦσιν, ὡς τὸ φυτὸν τῆς εὐχῆς αἰ πηγαὶ τῶν διακρύων ποτίζουσαι, πρὸς ὕψος μέγιστον ἀνατρέχειν παρασκευάζουσι· ὅπερ οὖν και ἐπὶ τῆς γυναικός ταύτης ἐγένετο. Ὅμοῦ γάρ ἐφθέγγετο, και πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνέδραμεν ἡ εὐχὴ, και καρπὸν ἠνεγκεν ὠριμον αὐτῇ, τὸν ἅγιον Σαμουὴλ. Μὴ δὴ δυσχεράνητε, εἰ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἀρχόμεθα πάλιν. Οὐ γάρ τὰ αὐτὰ

^β Reg. οὐκ ἀρήσεται.

^γ Reg. κηδεύτην.

^α Colb. duo την δέξιν μου. Sic etiam Reg.

ἐροῦμεν, ἰάλλ' ἕτερα τινὰ νέα καὶ πρόσφατα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τραπέζης ἐξ ἑνὸς ἔβου πολλά ἄν τις ἐδέσματα κατασκευάσειε. Καὶ τοὺς χρυσοχοῦς δὲ ὀρώμεν ἀπὸ μιᾶς μάξης χρυσοῦ καὶ [722] ψέλλια, καὶ περιδέβραια, καὶ ἕτερα πολλά ποιοῦντας χρυσία. Εἰ γὰρ καὶ μονοειδῆς ἡ ὕλη, ἀλλὰ ποικίλον ἡ τέχνη, καὶ οὐ στενοχωρεῖται τῷ μονοτρόπῳ τῆς ὑποκειμένης οὐσίας εὐπόριστος οὐσα καὶ πολυμήχανος. Εἰ δὲ τὰ ἐνταῦθα τοιαῦτα, πολλῶ μᾶλλον ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις. Ὅτι γὰρ ποικίλη ταύτης ἡ τράπεζα, καὶ πολύτροπος, καὶ πολυειδῆς, ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· **Ἦ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος διδοται λόγος σοφίας, ἀλλ' οὐ δὲ λόγος γνώσεως, ἐτέρω δὲ πλοῖσι, ἀλλ' οὐ δὲ χαρίσματα λαμπρῶν, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βοῦλεται.** Ὅρξ πῶς ποικίλη; Οἱ ποταμοὶ πολλοὶ, ἀλλὰ μία, φησὶν, ἡ πηγὴ· διάφορα τὰ ἐδέσματα, ἀλλ' εἰς ὁ ἐστὶ ἄνωγρον. Ἐπεὶ οὖν τοσαυτὴ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, μὴ ἀποκάμωμεν. Εἶδομεν δὲ αὐτὴν στεῖραν οὐσαν, εἶδομεν αὐτὴν μητέρα γενομένην, εἶδομεν θαυμάσια, εἶδομεν χαίρουσαν· συνηγήσαμεν τότε, συνησθῶμεν σήμερον. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐκέλευσε, **Χαίρειν μετὰ χαρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαυόντων.** Τοῦτο δὲ οὐκ ἐπὶ τῶν συνακμασάντων ἡμῖν ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πάλαι γεγεννημένων ποιεῖν χρή. Καὶ μή μοι λεγέτω τις· Ναί τί μοι κέρδος ἀπὸ τῆς Ἄννης ἔσται, καὶ τῶν ταύτης διηγημάτων; Αἶ τε γὰρ στεῖραι δυνήσονται μαθεῖν, πῶς ἂν γένοιτο μητέρες· καὶ αἱ μητέρες εἰσονται πάλιν, ποῖος παιδοτροφίας ἄριστος ἂν γένοιτο τρόπος. Οὐ γυναῖκες δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες μέγιστα ἀπὸ τῆς ἱστορίας ταύτης καρπώσονται, παιδευθέντες ἡμέρωσ πρὸς τὰς αὐτῶν διακεῖσθαι γυναῖκας, κἂν ἀπαιδῶν νοσῶσι, καθάπερ ὁ Ἐλκανά πρὸς τὴν Ἄνναν διέκειτο. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τοῦτου μείζον κερδανοῦσι, μαθόντες ὅτι δεῖ τοὺς γονεῖς ἅπαντας τῷ Θεῷ τὰ τεχθέντα τρέφειν παῖδια. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ χρήματα καὶ ἀργύριον οὐκ ἔστι λαβεῖν ἀπὸ τοῦ διηγήματος, ἀνόνητον ἡμῖν εἶναι τὴν ἀκράσειν νομίζωμεν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κερδαλέαν καὶ ὠφέλιμον, ἐπειδὴ οὐ χρυσοῦ καὶ ἀργύριον, ἀλλ' ὁ πολλῶ μείζον τούτων ἐστὶ, ψυχῆς εὐλάβειαν, καὶ τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἡμῖν δέκνους θησαυροὺς, καὶ διδάσκει πῶς ἅπαντα διακρουσόμεθα κίνδυνον. Χρήματα μὲν γὰρ παρασχεῖν καὶ ἀνθρώποις βόδιον· διορθῶσαι δὲ φύσιν, καὶ ἀθυμίαν λύσαι τοιαύτην, καὶ ὀδύνην ἀνελεῖν, καὶ ψυχὴν ἀναστήσαι καταπίπτειν μέλλουσαν, ἀνθρώπων μὲν ἄ οὐδενί, τῷ δὲ τῆς φύσεως Δεσπότη μόνῳ δυνατὸν. Σὺ δὲ, εἰ μὲν νόσημα ἀνάταν ἔχουσα, καὶ τὴν πόλιν περιελθοῦσα ἅπασαν, καὶ χρήματα θαπανήσασα, καὶ ἰατροῖς χρησαμένη πολλοῖς, καὶ μηδεμίαν εὐροῦσα παραμυθίαν, ἐνέτυχες γυναικὶ τὸ αὐτὸ παθούσῃ πάθος καὶ ἀπαλλαγείσῃ, οὐκ ἂν ἀπέστης ἱκετεύουσα, παρακαλοῦσα, δεομένη, ὥστε πείσαι τὸν ἀπαλλάξαντα δεῖξαι· νυνὶ δὲ ὀρώσα Ἄνναν ἐστῶσαν ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τὸ πάθος αὐτῆς ἐξηγουμένην, καὶ τὸ φάρμακον λέγουσαν, καὶ τὸν ἰατρὸν [723] δεικνύουσαν χωρὶς ἱκετηρίας, χωρὶς παρακλήσεως, οὐ προσελύθη καὶ λήψῃ τὸ φάρμακον, οὐδὲ ἀκούσῃ τῆς ἱστορίας μετ' ἀκριβείας ἀπάσης; Καὶ τίνος δυνήσῃ ποτὲ ἐπιτυχεῖν ἀγαθοῦ; Ἄλλ' ἕτεροι μὲν καὶ πελάγη

διέβαλον ἢ μακρὰ πολλάκις, καὶ πολλὴν ἀποδημίαν ἐστειλαντο, καὶ χρήματα ἐθαπάνησαν, καὶ πόνον ὑπέμειναν, ἵνα τὸν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας μνησθέντα ἰατρὸν ἴδωσι, καὶ ταῦτα οὐ σφόδρα θαρρῶντες, ὅτι πάντως ἀπαλλαγῆσονται τοῦ νοσήματος· σὺ δὲ, ὦ γυναῖκα, οὐ διαπρόντιον ἀποδημίαν στέλλεσθαι μέλλουσα, οὐδὲ εἰς τὴν ὑπερορίαν μετοικίξασθαι, οὐδὲ πόνον τινὰ τοιοῦτον ὑπομένειν· καὶ τί λέγω τὴν ὑπερορίαν; οὐδὲ αὐτὸν μὲν οὖν τὸν οὐδὸν ἀναγκαζομένη τῆς οἰκίας ὑπερῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ δυναμένη τῷ θάλαμῳ συγγενέσθαι τῷ ἰατρῷ, καὶ χωρὶς μεσίτου τινὸς αὐτῷ διαλεχθῆναι περὶ πάντων ὧν ἂν ἐθέλῃς (Θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐγγίζω ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ Θεὸς πόρρωθεν), ἀναβάλλῃ καὶ ὀκνεῖς; Καὶ ποῖον ἕξεις ἀπολογίαν; τίνος ἀπολαύσῃ συγγνώμης, ὅταν καὶ εὐκολον καὶ πανταχόθεν βράδιαν τῶν ἐπικειμένων κακῶν ἀπαλλαγῇ εὐρεῖν δυναμένη, βραθυμῆς, καὶ τὴν σαυτῆς σωτηρίαν προδιδῶς; Οὐ γὰρ δὴ μόνον στεῖρωσιν ὁ ἰατρὸς οὗτος, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅτι οὖν νόσημα καὶ ψυχῆς καὶ σώματος θεραπεύσαι δυνατόν, θελήσας μόνον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι χωρὶς πόνου, καὶ ἀποδημίας, καὶ θαπνήνης, καὶ μεσιτῶν, ἀλλ' ὅτι καὶ χωρὶς ἀγγιχθῶσιν τὴν ἰατρειάν ποιεῖται. Οὐ γὰρ σιδήρω καὶ πυρὶ πρὸς τὸ πάθος ἴσταιται, καθάπερ οἱ τῶν ἰατρῶν παῖδες ποιοῦσιν· ἀλλ' ἀρκεῖ νεῦσαι μόνον, καὶ πᾶσα μὲν ἀθυμία, πᾶσα δὲ ὀδύνη, καὶ πάθος ἅπαν θεραπεύεται καὶ φυγαδεύεται.

β'. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν, μηδὲ ἀναβαλλώμεθα, κἂν πένητες ὦμεν καὶ εἰς ἐσχάτην καταπεπεωκότες ἔνδειαν. Οὐδὲ γὰρ χρήματά ἐστι καταβαλεῖν, ἵνα πενίαν προβαλλώμεθα. Οὐ γὰρ ἀργύριον οὗτος ὁ ἰατρὸς ἀπαιτεῖ τὸν μισθόν, ἀλλὰ δάκρυα, καὶ εὐχὰς, καὶ πίστιν. Κἂν ταῦτα ἔχων πρὸς αὐτὸν ἔλθῃς, λήψῃ πάντως, ὅπερ ἂν αἰτήσῃς, καὶ ἀπελεύσῃ μετὰ πολλῆς τῆς εὐφροσύνης. Καὶ τοῦτο μὲν πολλαχόθεν ἔξεστι μαθεῖν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ἀπὸ τῆς γυναϊκὸς ταύτης· οὐ γὰρ χρυσοῦ καὶ ἀργύριον καταβαλοῦσα, ἀλλ' εὐχὴν καὶ πίστιν καὶ δάκρυα, ὅπερ ἦρτησε λαβοῦσα, οὕτως ἀπῆλθε. Μὴ τοίνυν νομίζωμεν ἀκερδῆς ἡμῖν εἶναι τὸ διήγημα· Ταῦτα γὰρ ἐγράφῃ, φησὶ, πρὸς ρουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήνησεν· ἀλλὰ προσέλθωμεν αὐτῇ, καὶ μάθωμεν, πῶς ἐλύθη τὸ νόσημα, καὶ τί μετὰ τὸ λυθῆναι πάλιν ἐποίησε, καὶ πῶς ἐχρήσατο τῷ ἑοθέντι δώρῳ παρὰ τοῦ Θεοῦ. **Ἐκάθισε, φησὶ, καὶ ἐθήλασε τὸν Συμουήλ.**

Ὅρα πῶς ἐώρα τὸ παιδίον ἐκεῖνο λοιπὸν οὐχ ὡς παιδίον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνάθημα· καὶ διπλοῦν αὐτῇ τὸ φίλτρον ἐγένετο, τὸ μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως, τὸ δὲ ἀπὸ [724] τῆς χάριτος. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ αἰδεῖσθαι τὸ παιδίον τὸ ἑαυτῆς· καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ φιάλας καὶ ποτήρια χρυσοῦ μέλλοντες τινες ἀνατιθέναι τῷ Θεῷ, ἐπειδὴν κατασκευασθέντα λάβωσι, καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας ἀποθῶνται οἴκοι, οὐχ ὡς κοινὰ λοιπὸν ὀρώσῃ σκευή, ἀλλ' ὡς ἀναθήματα, καὶ οὐδὲ τολμῶσιν ἀπλῶς καὶ εἰκῆ τούτων ἀψασθαι, καθάπερ καὶ τῶν λοιπῶν·

^a Colb. unus et Reg. ἀνθρώπων μὲν.

^b Sic restitutum e Morel. et Savil.; Muntf. διελαβον. Ed.

produxit tempestivum, sanctum videlicet Samuelem. Nolite igitur moleste ferre, si rursus idem argumentum tractare incipimus. Neque enim eadem dicemus, sed nova quadam ac recentia. Nam in convivio corporali, ex eodem obsonio multa eduliorum genera posset aliquis conficere. Quin et aurifices videmus ex eadem auri massa et armillas, et torquos, aliasque multas res aureas fingere. Quamquam enim ejusdem generis est materia, ars tamen est varia, nec coarctatur similitudine materię subjectę, quod ipsa sit copiosa, varique artificii. Quod si res istius vitę sunt ejusmodi, multo vero magis Spiritus gratia. Nam quod gratię mensa sit varia, multiformis, et opipara, audi Paulum dicentem: *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientię, alii vero sermo scientię, alii rursus fides, alii vero dona sanationum, subventiones, gubernationes, genera linguarum. Hęc autem operatur unus et idem Spiritus, dividens seorsum cuique ut vult (1. Cor. 12. 8-11)*. Vides quam varia sit? Multa, inquit, flumina, sed unus est fons; varia sunt edulia, sed unus est convivor. Ergo cum tam magna, tamque multiplex sit Spiritus gratia, ne defatigemur. Vidimus eam sterilem, vidimus eam factam matrem: vidimus lacrymantem, vidimus gaudentem; tum simul cum illa indoluimus: simul cum illa gaudio afficiamur et hodie. Sic et Paulus jubet, *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus (Rom. 12. 15)*. Id vero faciendum est non solum super iis qui nobiscum vivunt, sed et super iis qui olim nati fuerint. Ac ne quis mihi dicat, quid fructus capiam ab Anna, et ab illius commemoratione? Nam et orbę hinc poterunt discere, quomodo possint fieri matres: rursus matres scient, quę sit optima ratio liberos educandi. Nec feminę tantum, sed et viri plurimum ab hac historia fructus auferent, si hinc didicerint placido mitique erga uxores esse animo, etiamsi sterilitatis vitio laborent, ut Elcana erga Annam fuit affectus. Nec vero hoc solum, sed et aliud eo majus lucrifacient, cum didicerint patres omnes oportere liberos, qui nati fuerint, educare Deo. Ne igitur quoniam pecunias et argentum accipere ex hac narratione non licet, existimemus sermonem nobis infrugiferum esse: sed ob id ipsum arbitremur lucrosam et utilem, quod non aurum argentumve, sed quod iis longe majus est, animi pietatem, cęlestesque thesauros nobis ostendit, docens quo pacto periculum omne depellamus. Siquidem largiri pecuniam hominibus in proclivi est: at corrigere naturam, ac talem mœrorem excutere, talem animi cruciatum tollere, animam jamjam collapsuram erigere, nulli quidem hominum, sed soli naturę Domino in manu est. Tu vero si cum morbo laborans insanabili, percursa tota civitate pecunias impendisisses, pluribus utens medicis, nec ullum mali solatium reperissem, postea incideres in mulierem, quę cum eodem morbo teneretur, liberata sit, non desineres obsecrare, rogare, exhortari, ut eum tibi commonstraret, cujus opera fuisset sanata: nunc vero cum videas Annam in medio stantem, suumque morbum earrantem, et ejusdem remedium commemorantem,

ac medicum commonstrantem, nullis obsecrationibus, nullis precibus adductam, non accedes acceptura remedium, nec audies tota cum attentione historiam? Et quid umquam boni poteris consequi? At alii frequenter magna etiam emensi sunt maria, longinquas peregrinationes susceperunt, pecunias impenderunt, labores perpessi sunt, ut medicum commonstratum in peregrina regione conspicerent, idque cum non admodum certa esset fiducia, ut prorsus morbo liberarentur: at tu, o mulier, cum non sis initura profectioem transmarinam, nec ultra patrię fines demigratura, nec laborem similem perpessura: et quid dixi, ultra patrię fines? cum nec ipsum domus limen transire cogaris, sed vel in ipso thalamo possis convenire medicum, citraque mediatorem cum illo colloqui de quibuscumque volueris (*Deus enim, inquit, appropinquans ego sum, et non Deus procul (Jer. 23. 23)*), differs et cunctaris? Et quam habitura es excusationem? quam consequeris veniam, si cum proclivem et undique facilem viam invenire possis, qua ab urgentibus malis libereris, per socordiam tuam ipsius salutem prodideris? Ille enim medicus non sterilitatem solum, sed et omne morborum genus tum corporis, tum animi sanare potest, si velit tantum. Neque id solum mirandum est, quod citra laborem, sine peregrinatione, sine impendiis, absque intercessoribus curationem adhibet, verum etiam quod citra dolorem. Neque enim ferro ignive curat malum, ut ceteri medici faciunt: sufficit vel simplex nutus, ac protinus omnis angor, omnis dolor, omne malum fugit, atque exsulatum abit.

2. Ne cunctemur igitur, neve procrastinemus, licet pauperes simus, et ad extremam redacti egestatem. Neque enim hic numeranda est pecunia, ut inopiam possimus obtendere. Ille nimirum medicus non argentum pro mercede petit, sed lacrymas, preces ac fidem. Hęc si portans ad illum accesseris, quidquid omnino postularis accipies, multoque cum gaudio discedes. Id sane cum multis ex rebus cognoscere licet, tum vero pręcipue ex hac muliere, quę non aurum, non argentum exhibuit, sed preces, fidem et lacrymas obtulit, atque ita quidquid petiit consequuta discessit. Proinde ne putemus hanc narrationem nobis infrugiferam esse, quandoquidem *Hęc scripta sunt ad correctionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt (1. Cor. 10. 11)*: sed adeamus eam, discamus quomodo liberata sit a malo, et quid egerit morbo levata, et quo pacto fuerit usa munere a Deo dato. *Sedit, inquit, et lactavit Samuelem (1. Reg 1. 23)*.

Quanta pietate puerum Domino educavit obtulitque Anna.—Vide quomodo conspiciebat deinceps infantem illum, non tantum ut infantem, verumetiam ut rem Deo consecratam: eoque matri geminus amoris stimulus insitus est, alter a natura, alter a gratia. Ac mea quidem sententia, etiam reverebatur puerum suum, et merito. Etenim si qui phialas poculave aurea Deo dicaturi sunt, posteaquam ea jam confecta acceperint, domique reposuerint, non ea quasi profana vasa intuentur, sed tamquam Deo sacra, nec audent ea te-

inere citraque causam attingere, sicut cætera : multo magis hæc mulier simili animo attendebat ad puerum, etiam priusquam illum in templum induceret : et diligebat impensius filium, et curabat tamquam Deo dicatum, existimans se per illum sanctificatum iri, quædo domus ipsius jam erat facta templum, ut quæ prophetam ac sacerdotem intra se contineret. Non solum autem ex eo quod illum Deo spondit, verumetiam ex hoc quod non ausa sit ascendere in templum priusquam ablactasset infantem, ejus pietatem licet perspicere. *Ait enim viro suo : Non ascendam donec ascendat puer mecum : cum autem ablactavero illum, offeretur in conspectu Domini, et sedebit illic in ævum (1. Reg. 1. 22).* Videntur? Non existimabat esse tutum illo domi relicto ascendere in templum, quod cum accepisset donum, non sustineret absque dono comparere. Rursus adducto illo, ac mox recepto, descendere verebatur : ideo tanto tempore remansit, ut cum dono compareret. Adduxit ergo, ac reliquit, nec puer a mamma divulgus moleste tulit, licet sciatis quam soleant indignari pueri quoties a lacte depelluntur (a) : verum nec ipse puer ægre tulit a matre divulgus, sed ad Dominum respexit, qui ipsam matrem fecerat ; nec ipsa mater doluit a puero sejuncta, quia naturalem affectum vicit interveniens gratia, et uterque se cum altero vivere existimabat. Quemadmodum eodem in loco fixa vitis in longum producit palmites, et uva multo intervallo pendens, radici hæret : itidem et in hac accidit femina, quæ in urbe manens usque ad templum extendit suum palmitem, atque illic uvam suspendit maturam : nec intervallum illud ullum attulit impedimentum, cum caritas quæ secundum Deum est, puerum matri copularet. Quamquam enim ætas erat immatura, virtus tamen aderat matura : ascendentibusque in templum omnibus nultæ religionis magister factus est. Nam illi dum inquirerent discerentque modum natalium illius, abunde magnum solatium accipiebant spei quæ est erga Deum. Neque quisquam, viso puero, tacitus descendebat, sed omnes glorificabant illum, a quo præter spem datus erat. Hanc ob causam Deus distulit partum, ut hanc augeter voluptatem, ut mulierem redderet illustriorem. Nam quicumque calamitatem ejus noverant, ii testes facti gratiæ Dei : et quod longo tempore mansit in orbitate, effecit, ut et ipsa multis esset notior, et ab omnibus beata prædicaretur, essetque in admiratione : hincque factum, ut per illam Deo gratias agerent quam plurimi. Hæc ideo loquor, ut etiamsi nos feminas sanctas noverimus in orbitate aut in alia ærumna degentes, ne moleste feramus, neve indignemur, nec dicamus apud nos ipsos : Quare Deus despexit mulierem tanta pietate præditam, nec dedit prolem? Neque enim ista sunt negligentis, sed hoc nobis expedire melius scientis quam nos ipsi scimus. Ascendit igitur in templum, et agnum induxit in ovile ac vitulum perduxit ad armentum, et in pratium deduxit rosam a spinis liberam, rosam, inquam, quæ numquam marcescit, sed floret

(a) Illic multa deerant, quæ desumpta sunt ex Colbert. et. heq.

perpetuo, quæque possit ad ipsum usque cælum extendi, cujus fragrantia in hodiernum usque diem potuntur omnes qui terrarum incolunt orbem. Tantis annorum numerus præterit, et tamen virtutis illius fragrantia semper augetur, nec tanta temporis magnitudine facta est languidior. Talis enim est rerum spiritualium natura.

3. *Comparatur Annæ sacrificium cum sacrificio sacerdotis et sacrificio Abraham. Annæ modestia et gratus animus.* — Ascendit igitur præclarum illud germen transplantans, et quemadmodum industrii agricolæ primum semen in terram deponunt, cupressi, aut aliarum arborum similium, deinde, ubi conspexerunt a semine factam arborem, non relinquunt in eadem terra, sed inde revulsam in aliud transferunt solum, ut terra in recens gremio suo exceptam illius radicem, puram et integram vim suam proferat ad eam alendam : sic et hæc fecit mulier, quæ puerum præter spem prosemnaturum in utero a domo transtulit, et in templum transplantavit, ubi perpetuæ sunt fontium scatebræ et irrigationes spirituales, ut videre licuerit illud propheticum in illis impleri, quod David dixit, ita canens : *Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et super cathedram pestilentiæ non sedit : sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte : et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo (Psal. 1. 1 - 3).* Neque enim post malitiæ experientiam venit ad malitiæ remissionem, sed ad ipsis cunabulis virtutem elegit ; non habuit consortium cum consensibus iniquitati obnoxiiis, neque communionem habuit cum conventiculis impietate plenis : sed prima statim pueritia a mamma matris venit ad mammam spiritualem. Et quemadmodum arbor perpetua irrigatione in magnam excrescit altitudinem : sic et hic divinorum eloquiorum doctrina assidue irrigatus, ad virtutis fastigium pervenit. Age videamus quomodo illum plantarit ; sectemur mulierem, simul cum illa templum ingrediamur. *Ascendit*, inquit, *cum illo in Selom¹ in titulo trienni (1. Reg. 1. 24).* Jam geminum sit sacrificium : et erat vitulus hic irrationalis, ille rationalis ; et illum quidem sacerdos immolavit, hunc vero dedicavit mulier ; eratque mulieris victima melior quam hostia, quam obtulit sacerdos. Hæc suorum viscerum facta est sacerdotissa ; imitata est patriarcham Abraham, cumque illo certamen suscepit. Sed ille quidem filium receptum reduxit de monte ; hæc vero reliquit in templo, ut illic perpetuo maneret. Quin potius ille quoque totum dedicavit : cave enim illud spectes, quod non occidit, sed quod animo totum peregit. Vidisti feminam cum viro decertantem? vidisti nihil a sexu vetitam, quominus æmularetur patriarcham? Sed videamus, quomodo illum consecravit. *Adiit*, inquit Scriptura, *sacerdotem, ac dixit illi : In me, domine (Ibid. v. 26).* Quid tandem est illud, *In me?* Ausculta, inquit, diligenter quæ loquar. Quoniam multum temporis jam intercesserat, studet illa quæ prius dieta

¹ Colb. unus, *Silom*, et sic etiam supra.

πολλῶ μᾶλλον ἢ γυνὴ μετὰ τοιαύτης τῷ παιδίῳ γνώ-
μης προσέχουσα ^a, καὶ πρὶν εἰς τὸν ναὸν εἰσαγα-
γεῖν, καὶ ἐφίλει μειζρόνως ἢ ὡς παιδίον, καὶ ἐθερά-
πτειεν ὡς ἀνάθημα, ἀγιάζεσθαι δι' ἐκεῖνου νομιζούσα·
καὶ γὰρ ἡ οἰκία αὐτῆς ναὸς ἐγένετο, τὸν προφήτην
ἐνδὸν ἔχουσα καὶ τὸν *Ιερέα*. Οὐκ ἐξ ὧν ὑπέσχετο δὲ
μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν οὐκ ἐτόλμησεν ἐπιθεῖναι
τοῦ ναοῦ, πρὶν ἢ τῆς γαλακτοτροφίας ἀπαγαγεῖν
αὐτὸν, τὴν εὐλάβειαν αὐτῆς ἔπριν ἰδεῖν. *Εἶπε γάρ*,
φησὶ, *τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς · Οὐκ ἀναθήσομαι, ἕως τοῦ*
ἀναθεῖναι τὸ παιδίον μετ' ἐμοῦ · ὅταν δὲ ἀπογα-
λακτῆσω αὐτὸ, ὀφθήσεται τῷ προσώπῳ Κυρίου,
καὶ καθίστημι ἐκεί ἕως αἰῶνος. Ὁρᾷς; Ἀφεῖναι ἐπὶ
τῆς οἰκίας, καὶ ἀνελεῖν, οὐκ ἐνόμιζεν εἶναι ἀσφα-
λέ· μετὰ γὰρ τὴν τοῦ δώρου δόσιν, οὐκ ἠνείχετο
χωρὶς τοῦ δώρου φανῆναι· ἀναγαγούσα δὲ πάλιν, καὶ
λαβοῦσα αὐτὸ, κατελεῖν ἐδεδοίκει. Διὰ τοῦτο ἔμεινε
χρόνον τοσοῦτον, ὥστε μετὰ τοῦ δώρου φανῆναι. Καὶ
ἀνήγαγεν οὖν, καὶ κατέλιπε, καὶ οὐτε ἐκεῖνος τῆς
θλιψῆς ἀποσπασθεὶς ἐδυσχέρανεν· ἴστε δὲ πῶς ἀσχά-
λειεν εἴθε τὰ παιδία τῆς γαλακτοτροφίας ἀπαγόμενα·
ἀλλ' οὐτε ἐκεῖνος ἤσχαλλε τῆς μητρὸς ἀποσπώμενος,
ἀλλὰ πρὸς τὸν Δεσπότην ἔβλεπε, τὸν καὶ ἐκεῖνην ποιή-
σαντα μητέρα, οὐτε αὐτὴ ἤλαγε τοῦ παιδίου χωρι-
ζομένη· τὴν γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως συμπάθειαν μεσι-
τεύουσα ἢ χάρις ἐνίκησε, καὶ συνεῖναι ἀλλήλοις ἐδό-
κουν. Καὶ καθάπερ ἄμπελος ἐν ἐνὶ ἰδρυμένη χωρίῳ,
μέχρι πολλοῦ προάγει τὰ κλήματα, καὶ ἐκ πολλοῦ τοῦ
διαστήματος κρεμάμενος ὁ βότρυς τῆ ῥίζῃ συγγίνε-
ται· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ ταύτης ἐγένετο τῆς γυναικός.
Μένουσα γὰρ ἐπὶ τῆς πόλεως, τὸ κλῆμα αὐτῆς ἐξέτει-
νεν ἕως τοῦ ναοῦ, κάκει τὸν βότρυν ἐκρέμασεν ὥρι-
μον· καὶ οὐδὲν τὸ διάστημα τοῦ τόπου διεκώλυσε, τῆς
κατὰ Θεὸν ἀγάπης συναπτούσης τῆ μητρὶ τὸ παιδίον.
Εἰ γὰρ καὶ ἄωρος ἢ ἡλικία, ἀλλ' ὥριμος ἦν αὐτῷ ἡ
ἀρετὴ, καὶ τοῖς ἀναθαίνουσιν εἰς τὸν ναὸν διδάσκαλος
πᾶν ἐγένετο θεοσεβείας πολλῆς. Περιεργαζόμενοι
γὰρ καὶ μανθόντες τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὸν τρό-
πον, ἀρκοῦσαν ἐλάμβανον παράκλησιν, τὴν εἰς τὸν
Θεὸν ἐλπίδα ^b. Καὶ οὐδεὶς ὀρῶν τὸ παιδίον, σιγῇ
κατῆι, ἀλλὰ πάντες ἐδόξαζον τὸν παρ' ἐλπίδας αὐτὸ
δεδοκῶτα. Διὰ ταῦτα ὁ Θεὸς ἀνεβόλετο τὸν τόκον,
ὥστε ἐπιτείνειν ταύτην τὴν ἡδονήν, ὥστε περιφανε-
στέραν τὴν γυναῖκα ποιῆσαι. Οἱ γὰρ τὴν συμφορὰν
αὐτῆς ἐπιστάμενοι, μάρτυρες ἐγίνοντο τῆς τοῦ Θεοῦ
χάριτος· ὥστε τὸ πολὺν αὐτὴν ἐν ἀπαιδίᾳ μέναι χρό-
νον γνωριμωτέραν τε πᾶν ἐποίησε, καὶ παρὰ πάν-
των αὐτὴν μακαρίζεσθαι καὶ θαυμάζεσθαι, καὶ τὸν
[725] Θεὸν εὐχαριστεῖσθαι δι' αὐτῆς παρεσκευάσε.
Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα κἄν ἡμεῖς ἴδωμεν ἁγίας γυναῖκας
ἐν ἀπαιδίᾳ οὖσας, ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ δεινῷ ποιούσῃ, μὴ
δυσχεραίνωμεν, μὴδὲ ἀσχάλλωμεν, μὴδὲ λέγωμεν
πρὸς αὐτοὺς· Τί δήποτε περιεῖθεν ὁ Θεὸς μετ' ἀρετῆς
τοσαύτης ζῶσαν γυναῖκα, καὶ παιδίον αὐτῇ οὐκ ἔδω-
κεν; Οὐ γὰρ περιορῶντες ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' εἰδότες
τὸ συμφέρον ἡμῶν αὐτῶν ἀκριθέστερον. Ἀνῆι
τοῖνον εἰς τὸν ναὸν, καὶ τὸ ἀρνίον εἰς τὴν ποίμνην,
καὶ τὸν μόσχον εἰς τὴν ἀγέλην εἰσήγαγε, καὶ εἰς τὸν
λειμῶνα τὸ βόδιον τὸ ἀκαθῶν ἀπηλλαγμένον, βόδιον
οὐδέποτε μαραινόμενον, ἀλλὰ διηνεκῶς ἀνθοῦν, καὶ
πρὸς αὐτὸν δυνάμενον ἀναδραμεῖν τὸν οὐρανὸν, οὐ
τῆς εὐωδίας ἅπαντες οἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀντι-

λαμβάνονται· μέχρι τήμερον. Τοσοῦτος οὖν ἐτῶν παρ-
ῆλθεν ἀριθμὸς, καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς τῆς κατὰ τὴν εὐω-
δίαν ταύτην ἐπιτείνεται, καὶ οὐ γέγονεν ἀσθενεστέρα
τῷ πλήθει τοῦ χρόνου· τοιαύτη γὰρ τῶν πνευματι-
κῶν ἡ φύσις.

γ'. Ἀνῆλθε τοῖνον τὸ καλὸν ἔρνος τοῦτο μεταφυτεύου-
σα, καὶ καθάπερ οἱ φιλόπονοι τῶν γηπόνων πρότε-
ρον σπέρματα εἰς τὴν γῆν καταβάλλουσι κυπαρίττων
καὶ ἐτέρων τριούτων, εἶτα, ἐπειδὴν ἴδωσι τὸ σπέρμα
δένδρον γενόμενον, οὐκ ἀφίσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς γῆς,
ἀλλ' ἀνασπᾶσαντες ἐκείθεν, ἐρ' ἐτέραν μεταμοσχέου-
σαι· εὐχώραν, ὥστε νεαρότερον τοῖς κώλοις ὑποδε-
ξαμένην τὴν γῆν, ἀκραιφνῆ καὶ ὀλόκληρον τὴν ἐαυτῆς
δύναμιν εἰς τὴν ἀνατροφήν ἐκεῖνης ἐπιβεῖξαι τῆς
ρίζης· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ ἐποίησεν αὐτὴ. Τῆ γὰρ παι-
δίον τὸ παρ' ἐλπίδας σπαρὲν ἐν τῇ γαστρὶ ἐκείνῃ,
μετέθηκεν ἀπὸ τῆς οἰκίας, καὶ εἰς τὸν ναὸν ἐφύτευσεν,
ἐνθα πηγαὶ καὶ ἀρδεῖται πνευματικαὶ καὶ διηνεκίαι.
Καὶ ἦν ἰδεῖν ἐκεῖνο τὸ προφητικὸν ἐπ' αὐτοὺς πλη-
ροῦμενον, ὅπερ ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν ἕδων οὕτως· *Μακά-*
ριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν,
καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν
λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἦ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου
τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετή-
σει ἡμέρας καὶ νυκτός· καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον
τὸ πεφτυευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων,
ὃ τὸν κυρτὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Οὐ
γὰρ μετὰ τὴν πείραν τῆς κακίας ἐπὶ τὴν ἀπαλλαγὴν
τῆς κακίας ἦλθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν σπαργάνων·
τὴν ἀρετὴν εἴλετο· οὐ μετέσχε συνεδρίων παρανομίαν
ἐχόντων, οὐδὲ ἐκοινωνήσε συλλόγων ἀσεβείας πεπλη-
ρωμένων, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας ἀπὸ τοῦ μαζοῦ τῆς
μητρὸς ἐφ' ἕτερον ἦλθε μαζὸν πνευματικόν. Καὶ
ὡς περ δένδρον διηνεκῶς ἀπολαῦον ἀρδεῖας, πρὸς
ὑψος ἀνατρέχει μέγα· οὕτω δὴ καὶ οὗτος πρὸς ἄκρον
ἔφθασεν ἀρετῆς, τῆ τῶν θείων λογίων ποτιζόμενος
ἀκροάσει διηνεκῶς. Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτὸν ἐφύτει-
σεν· ἀκολουθήσωμεν τῇ γυναικὶ, εἰσέλθωμεν εἰς τὴν
ναὸν μετ' αὐτῆς. Ἀρέθη, φησὶ, μετ' αὐτοῦ εἰς Ση-
λῶμ ^d ἐν μόσχῳ τριετίκοντι. Διπλῆ λοιπὸν ἡ θυσία
ἐγένετο· καὶ ἦν μόσχος, ὁ μὲν ἄλογος, [726] ὁ δὲ λο-
γικός· καὶ τὸν μὲν ὁ ἱερεὺς κατέθεσε, τοῦτον δὲ ἡ γυνὴ
ἀνέθηκε· μᾶλλον δὲ τῆς γυναικὸς ἦν βελτίων ἡ θυσία
τῆς θυσίας, ἦν ὁ ἱερεὺς ἀνήνεγκε· καὶ γὰρ αὐτὴ
ἰέρεια τῶν οἰκείων σπλάγγων ἐγένετο, καὶ τὸν πα-
τριάρχην Ἀβραὰμ ἐμιμήσατο, καὶ πρὸς ἐκεῖνον τὴν
ἔμιλλαν ἔθετο. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν λαβὼν τὸν υἱὸν,
κατήγαγεν· αὐτὴ δὲ ἀφῆκεν ἐν τῷ ναῷ μένειν διηνε-
κῶς· μᾶλλον δὲ κάκεινος ἀνέθηκε καθόλου. Μὴ γὰρ
δὴ τοῦτο ἔφη, ὅτι οὐκ ἐσφαξεν, ἀλλ' ὅτι τῆ γνώμη
τὸ πᾶν ἀπήρτισεν. Εἶδες γυναῖκα πρὸς ἄνδρα ἄμι-
λωμένην; εἶδες οὐδὲν παρὰ τῆς φύσεως ἐμποδισθεῖ-
σαν ζηλωσαί τὸν πατριάρχην; Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς αὐ-
τὸν ἀνατίθησι. *Προσελθοῦσα τῷ Ιεραῖ, εἶπεν αὐτῷ·*
Ἐν ἐμοί, κύριε. Τί ποτὲ ἔστιν, Ἐν ἐμοί; Μετ'
ἀκριθείας πρόσεχε τοῖς λεγομένοις, φησὶν. Ἐπειδὴ
γὰρ χρόνος παρήλθε πολὺς, ἀναμνήσαι βούλεται πά-

^a Reg. et Colb. unus προσέγειν.

^b Coubertini τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος, et sic etiam Reg.

λιν τῶν πρώην εἰρημένων· διὸ φησιν· Ἐν ἐμοί, κίριε· ζῆ ἡ ψυχὴ σου· ἐγὼ ἡ γυνὴ ἡ κατωστάσι ἐνώπιόν σου ἐν τῷ προσεύξασθαι πρὸς Κύριον ὑπὲρ τοῦ παιδαρίου τούτου. Προσηυξάμην πρὸς Κύριον, καὶ ἔδωκέ μοι τὸ αἰτημά μου, ὃ ἤτησάμην παρ' αὐτοῦ. Καρῶ κιχρῶ αὐτὸν τῷ Κυρίῳ πάσως τῆς ἡμέρας, ἃς ζῆ αὐτός, χρήσεις τῷ Κυρίῳ. Οὐκ εἶπεν· Ἐγὼ ἡ γυνὴ, ἦν ὠνειδίσασ, ἦν ἐλοιδορήσας, ἦν ἐσκώψας εἰς παροινίαν καὶ μέθην· διὸ ἐδειξέ σοι ὁ Θεός, ὅτι οὐ μεθύω· σὺ δὲ ἀπλῶς τοῦτο ἐνεκάλες. Οὐδὲν τούτων τῶν τραχέων βημάτων εἶπεν, ἀλλὰ μετ' ἐπεικειρίας ἀποκρίνεται·^a πολλῆς· καίτοι τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἔχουσα μαρτυροῦσαν αὐτῆ, καὶ δυναμένη ὀνειδίσαι νῦν τῷ ἱερεῖ, ὡς εἰκὴ καὶ μάτην αὐτὴν μεμφαμένη τότε, οὐδὲν τούτων ποιεῖ, ἀλλὰ τὴν εὐεργεσίαν τοῦ Θεοῦ λέγει μόνον. Καὶ σκόπει δούλης εὐγνωμοσύνην. Ὅτε ἔπασχε κακῶς, οὐδενὶ τὴν συμφορὰν ἐξεκάλυψεν, οὐδὲ εἶπε πρὸς τὸν ἱερέα· Ἀντίζηλον ἔχω γυναῖκα, κακείνη μὲν ὀνειδίζουσά με καὶ λοιδορουμένη χορὸν ἔχει παίδων, ἐγὼ δὲ ἐν ἐπεικειρᾷ ζῶσα, οὐδέπω καὶ τήμερον ἡδυνήθη γενέσθαι μήτηρ, ἀλλὰ συνέκλειτέ μου ὁ Θεός τὴν μήτραν, καὶ θλιδομένη ὀρών οὐκ ἠλέησεν. Οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἀλλὰ σιγήσασα τῆς συμφορᾶς τὸ εἶδος, ὅτι ἀθυμεῖ μόνον ἐδήλωσεν, εἰπούσα, ὅτι *Γυνὴ ἐν σκληρᾷ ἡμέρᾳ ἐγὼ εἰμι*· καὶ οὐδ' ἂν τοῦτο ἐφθέγγετο, εἰ μὴ ὁ ἱερεὺς ἠνάγκασε, μεθύνει ὑποπεύσας αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ ἀνήκε τὴν πληγὴν ἐκείνην, καὶ τὴν αἴτησιν ὁ Θεός ἔδωκε, τότε ποιεῖ καταφανῆ τὴν εὐεργεσίαν τῷ ἱερεῖ, βουλομένη κοινῶν τῆς εὐχαριστίας λαβεῖν, ὡσπερ τότε τῆς εὐχῆς ἔλαβε· καὶ φησιν· Ὑπὲρ τοῦ παιδαρίου τούτου προσηυξάμην, καὶ ἔδωκέ μοι Κύριος τὸ αἰτημά μου, ὃ ἤτησάμην παρ' αὐτοῦ. Καὶ νῦν κιχρῶ αὐτὸν τῷ Κυρίῳ. Ὅρα πῶς μετριάσει. Μὴ νομίσης με μέγα τι καὶ θαυμαστὸν ποιεῖν, φησίν, ὅτι τὸ παιδίον ἀνατίθημι· οὐκ ἐγὼ κατήρξατο τοῦ κατορθώματος, [727] ἀλλ' ὄφειλὴν ἀποδίδωμι. Παρσκαταθήκην γὰρ ἔλαβον, καὶ ταύτην ἀποκαθίστημι τῷ δεδωκότι. Καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα λέγουσα, καὶ ἑαυτὴν ἀνετίθει μετὰ τοῦ παιδίου, καθάπερ σεῖρα τι, τῆ τῆς φύσεως συμπαθεῖα, πρὸς τὸν ναὸν ἑαυτὴν ἀναδήσασα.

δ'. Εἰ γὰρ οἶπου ὁ θησαυρὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον οἶπου τὸ παιδίον τῆς γυναικὸς, ἐκεῖ καὶ ἡ διάνοια τῆς μητρὸς ἦν, καὶ ἡ γαστήρ αὐτῆς εὐλογίας ἐπληροῦτο πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα εἶπε τὰ ῥήματα, καὶ ἠύδατο, ἀκουσον τί φησιν ὁ ἱερεὺς πρὸς τὸν Ἐλκανά· Ἀταποδῶ σοι Κύριος σπέρμι ἕτερον ἀπὸ τῆς γυναικὸς τούτης, ἀντὶ τοῦ χρέους, οὗ ἐχρησας τῷ Κυρίῳ. Παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν οὐκ ἔλεγεν, Ἀταποδῶ σοι· ἀλλὰ τί; Δῆψοι σοι πᾶν αἰτημά σου. Ἐπειδὴ δὲ ὄφειλέτην κατέστησε τὸν Θεόν, Ἀταποδῶ σοι, λέγει, χρηστὰς περὶ τῶν μελλόντων ὑποτείνων ἐλπίδας. Εἰ γὰρ οὐκ ὄφειλιν ἔδωκε, πολλῶ μᾶλλον μετὰ τὸ λαβεῖν ἀνταποδώσει. Καὶ ὁ πρῶτος τοῖνον ἐξ εὐχῆς, καὶ οἱ μετ' ἐκείνων ἐξ εὐλογίας τὰς ἀρχὰς ἔλαβον· καὶ οὕτω λοιπὸν ὀλόκληρος ὁ καρπὸς τῆς γυναικὸς ἠγιάζετο. Καὶ ἦν ὁ μὲν πρωτότοκος κατόρθωμα τῆς γυναικὸς, ὁ δεύτερος δὲ αὐτῆς καὶ τοῦ ἱερέως κοινῶνός. Καὶ καθάπερ γῆ λιπρὰ καὶ πῖον, δεξαμένη τὰ σπέρματα,

^a Vox ἀποκρίνεται, quae deerat in Montf., suppleta est e Savil. et Morel. Edit.

κομῶντα δείκνυσιν ἡμῖν τὰ λήϊα· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ, μετὰ πίστεως τὰ ῥήματα δεξαμένη τοῦ ἱερέως, κομῶντας ἡμῖν στάχτας ἐτέρους ἤνεγκε, καὶ τὴν παλαιὰν μετέβαλεν ἀράν, ἀπὸ εὐχῆς καὶ εὐλογίας τίκτουσα. Καὶ σὺ τοῖνον, ὦ γύναι, ταύτην ζήλωσον, κἂν μὲν στεῖρα ἦς, εὐχὴν τε ἐπίδειξαι τοιαύτην, καὶ τὸν ἱερέα παρακάλεσον συνεφάφασθαι σοι τῆς πρεσβείας. Πάντως ἂν μετὰ πίστεως δέξῃ τὰ ῥήματα, εἰς καρπὸν τελευτήσει καλὸν καὶ ὄριμον τῶν πατέρων ἢ εὐλογία. Ἄν δὲ γίνῃ μήτηρ, ἀνάθες σου καὶ σὺ τὸν υἱόν. Ἐκείνη εἰς ναὸν ἀνήγαγε, σὺ ναὸν κατασκεύασον σαυτὴν βασιλικόν. Τὰ γὰρ μέλη ὑμῶν, φησὶ, σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ, καὶ ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος. Καὶ πάλιν· Ἐνοικήσω ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον οἰκίαν μὲν γεγηρακυῖαν καὶ καταπίπτειν μέλλουσαν διορθῶν, καὶ χρήματα διαπανῶντας, καὶ οἰκοδόμους συλλέγοντας, καὶ πάντα πραγματευομένους, τὴν δὲ οἰκίαν τοῦ Θεοῦ (οἰκία γὰρ τοῦ Θεοῦ, τοῦ νέου γένουτ' ἂν ἡ ψυχὴ) μηδὲ τῆς τυχοῦσης ἀξιοῦν προνοίας; Ὅρα μὴ ταῦτον ἀκούσης, ὅπερ καὶ Ἰουδαῖοι ποτε ἤκουσαν. Ἐκείνοι γὰρ ἐπειδὴ τὸν ναὸν τοῦτον τὸν αἰσθητὸν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανελθόντες ἡμελημένον ἔωρον, καὶ τὰς ἐαυτῶν ἐκαλλῶπιζον οἰκίας, οὕτω παρῶνταν τὸν Θεόν, ὡς πέμψαι τὸν προφήτην, καὶ λιμὸν ἀπειλῆσαι, καὶ πολλὴν τῶν ἀναγκαίων τὴν σπάνιν, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπειλῆς ταύτης εἰπεῖν· αὕτη δὲ ἦν, ὅτι Ὑμεῖς μὲν οἰκίετε ἐν οἰκοῖς κοιλοστάθμοις^b, ὁ δὲ οἶκος μου ἠρήμωται. Εἰ δὲ περὶ τὸν ναὸν ἐκείνον ἡ ὀλιγωρία τοσαύτην ἐξήγειρε τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, πολλῶ μᾶλλον ἡ τοῦ ναοῦ τοῦτου βαθυμία παροξυνεῖ [728] τὸν Δεσπότην· πολὺ γὰρ οὕτως ἐκείνου τιμιώτερος, ὅσα καὶ μείζονα ἔχει τῆς ἁγιαστίας τὰ σύμβολα. Μὴ τοῖνον ἀφῆς τοῦ Θεοῦ τὸν οἶκον σπήλαιον γενέσθαι ληστῶν, ἵνα μὴ καὶ ἕτεραν ἐπιτίμησιν ἀκούσης, ἦν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ Χριστὸς ἐποίησατο λέγων· Ὁ οἶκος τοῦ Πατρὸς μου, οἶκος προσευχῆς ἐστίν· ὑμεῖς δὲ ἐποίησατε αὐτὸν ἐν σπήλαιον ληστῶν. Πῶς δὲ σπήλαιον ληστῶν γίνεται; Ὅταν ἀνελευθέρους καὶ ἀνδραποδιώδεις ἐπιθυμίας, ὅταν ἀσέλγειαν πᾶσαν εἰσελθεῖν καὶ ἐμφιλοχωρῆσαι ταῖς ψυχαῖς τῶν νέων ἔσωμεν. Ληστῶν γὰρ χαλεπώτεροι οἱ τοιοῦτοι λογισμοί, τὴν ἐλευθερίαν τῶν παίδων ἐξανδραποδίσαντες, καὶ δούλους τῶν ἀλόγων ποιοῦσι παθῶν, κατακεντούντες αὐτούς πάντοθεν, καὶ πολλῶν τραυμάτων πληροῦντες αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Διὸ δὴ ταῦτα καθ' ἑκάστην ἡμέραν περισκοπῶμεν, καὶ καθάπερ μάστιγι τῷ λόγῳ χρώμενοι, πάντα τὰ τοιαῦτα πάθη τῆς ἐκείνων ψυχῆς ἀπελαύνωμεν, ἵνα τῆς ἁνυ πολιτείας μεταστῆναι δυνηθῶσιν ἡμῖν οἱ παῖδες, καὶ τὴν ἐκεῖ λειτουργίαν ἐπιτελέσαι πᾶσαν. Οὐκ εἰδετε, ὅτι οἱ ἐν ταῖς πόλεσι πολιτευόμενοι, τῆς θηλῆς πολλὰκις τοὺς ἐαυτῶν παῖδας εὐθὺς ἀποστασθέντας, θαλλοφόρους, καὶ ἀγωνοθέτας, καὶ γυμνασιάρχους καὶ χορειάρχους ποιοῦσι; Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐργασώμεθα· ἐκ πρώτης ἡλικίας αὐτούς εἰς τὴν πολιτείαν εἰσάγωμεν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Αὕτη μὲν γὰρ ἡ ἐπίγειος διαπανηρὰ μόνον ἐστὶ, καὶ κέρδος οὐδὲν ἔχει.

^b Colb. et Reg. κυλοστάθμοις.

fuerant in memoriam revocare, ideoque dicit: *In me, domine; vivit anima tua: ego sum mulier quæ constiti in conspectu tuo deprecans Dominum pro puero hoc. Effudi preces ad Dominum, et ille dedit mihi petitionem, quam petebam ab eo. Et ego commodo illum Domino, ut serviat Domino, omnibus diebus vitæ suæ* (1. Reg. 1. 27. 28). Non dixit, Ego sum illa mulier, cui tu exprobasti, quam maledictis impetisti, quam velut temulentam et ebriam derisisti; ideo Deus tibi declarabit me non esse vinolentam, te vero crimen hoc temere mihi impigisse. Nihil hujusmodi verborum asperorum dixit, sed multa cum mansuetudine loquitur: licet haberet rerum eventum sibi patrocinantem, ac jure posset exprobrare sacerdoti, quod id temporis ipsam temere citra causam incusasset: nihil horum facit, sed tantum commemorat Dei erga se beneficentiam. Considera vero gratum ac prudentem ancillæ animum. Cum affligeretur, nemini suam aperuit calamitatem, nec sacerdoti dixit: *Æmulam habeo mulierem, quæ mihi exprobrans conviciansque chorum habet liberorum: ego vero quæ mansuetudinem colo, ad hanc usque diem nondum potui fieri mater; sed Deus conclusit vulvam meam, cumque videret afflictionem meam, non est misertus. Nihil horum dixit: sed suppresso calamitatis genere, tantum indicavit se animo angi dicens, Mulier in duro die ego sum* (*Ibid.* v. 15), ne illud quidem dictura, nisi sacerdos hoc compulsisset, suspicans eam esse temulentam. At posteaquam id vulnus sustulit, Deo dante quod postularat, tum demum Dei beneficentiam aperit sacerdoti, cupiens illum in agendis gratis habere consortem, quemadmodum prius habuerat in precando; atque: *Pro puero hoc precabar, deditque mihi Dominus petitionem meam, quam petebam ab eo. Et nunc commodo eum Domino.* Vide quam sit modesta. Ne putes, inquit, me magnam rem aut admirandam facere, quod infantem dedico: non ego hujus boni operis sum auctor, sed persolvo debitum. Depositum enim accepi, et hoc ei restituo qui dedit. Atque hæc dum loquitur, seipsam quoque dedicavit cum puero, quasi catena quadam naturæ affectu seipsam templo alligans.

4. Etenim si ubi est thesaurus hominis, illic est et cor ejus (*Matth.* 6. 21. *Luc.* 12. 34), multo magis ubi puer mulieris, ibi et mens illius erat, atque uterus illius rursum implebatur benedictione. Nam simul atque dixerat, oraveratque, audi quid loquatur sacerdos Elicanæ: *Reddat tibi Dominus semen alterum ex muliere ista, pro commodato, quod Domino commodasti* (1. Reg. 2. 20). Initio non dixerat, *Reddat tibi*: sed quid? *Dei tibi Dominus quidquid postularis* (*Ibid.* 1. 17). Verum posteaquam illa Deum fecerat debitorem, ait: *Reddat tibi*, bonam de futuris spem præbens. Etenim si dedit cum nihil deberet, multo magis redditurus est postquam accepit. Et hic ergo primus ex precatione, et post hunc cæteri ex benedictione duxerunt originem, totus autem mulieris fructus sanctificatus est. Atque hic primogenitus feminæ virtuti debebatur: alter vero mulieris ac sacerdotis erat communis.

Et sicut terra pinguis ac fertilis, postquam accepit semina, ostendit nobis vernantes segetes: sic et mulier hæc, quoniam cum fide excepit verba sacerdotis, alias nobis lætas spicas produxit, veteremque maledictionem Evæ mutavit, pariens ex precatione ac benedictione. Et tu igitur, o mulier, hanc æmulare, et si sterilis fueris, talem precationem exhibe, sacerdotem accerse, ut tecum suscipiat apud Deum legationem. Omnino si cum fide verba exceperis, patrum benedictio in fructum exhibet præclarum ac maturum. Quod si mater fueris, ad hujus exemplum consecra filium tuum Deo. Illa in templum adduxit, tu teipsam regium templum redde. *Membra, inquit, vestra corpus Christi sunt, ac templum sancti Spiritus, qui est in vobis* (1. Cor. 6. 19). Ac rursus: *Inhabitabo, inquit, in vobis, et inambulabo* (2. Cor. 6. 16). Annon absurdum est nos domum veterem, ruinam minitantem fulcire, pecunias impendentes, fabros accersentes, et nihil non facientes, domum autem Dei (nam Dei domus esse debet adolescentis anima) ne vulgari quidem dignari cura? Vide ne idem audias, quod olim audire Judæi. Nam illi posteaquam a captivitate reversi templum materiale neglectum viderunt, et ædes suas exornarunt, adeo Deum exasperarunt, ut non solum miiteret eis prophetam, qui famem minitaretur, magnamque rerum necessariarum penuriam, sed hanc etiam comminationis causam eloqueretur: *Vos quidem habitatis in domibus laqueatis: domus autem mea deserta est* (*Agg.* 1. 4). Quod si illius templi neglectus tantam excitavit iram Numinis, multo magis hujus templi neglectus ad iracundiam provocabit Dominum: siquidem hoc templum tanto est illo honoratius, quanto plura habet sanctimoniarum symbola. Cave igitur, ne templum Dei fiat spelunca latronum, ne et alteram audias objurgationem, qua Christus objurgavit Judæos, dicens: *Domus Patris mei, domus precationis est: vos autem fecistis eam speluncam latronum* (*Matth.* 21. 13. *Luc.* 19. 46). Sed quomodo fit spelunca latronum? Cum patimur illiberales ac serviles concupiscentias libidinemque intrare, sedemque flegere in adolescentulorum animis. Tales enim cogitationes perniciosiores sunt latronibus, quæ puerorum ingenuitatem vertunt in servitutem, ipsosque brutis cupiditatibus dedunt captivos, undique confodientes illos, ac mentem illorum multis implentes vulneribus. Quapropter hæc quotidie dispiciamus, et verbis pro seutica utentes, omnes id genus affectus ab illorum animis depellamus, quo videlicet filii nobiscum cælestis civitatis valcant esse participes, et universum cultum qui celebratur illic rite peragere. Annon videtis frequenter, quod qui in urbibus versantur, pueros nuper a lacte depulso thallophoros, aut agnothetas, aut certaminum præfectos, aut chorearum magistros faciunt? Idem et nos faciamus, a primis statim annis inducamus eos ad disciplinam cælestem. Siquidem hæc terrena, cum impendium adferat, fructum tamen nullum habet.

¹ Colbertini addunt, et *gymnasarchos* (καὶ γυμνασιάρχους): sic etiam Reg. in Morel. et Savil. hæc vox deerat.

5. *Disciplina cœlesti imbuendi juvenes.* — Nam, quæso te, quis fructus esse possit e populari applausu? Simul ut vespera nos occuparit, illico plausus ille totusque tumultus emarcescit: ac festo peracto, perinde quasi in somniis fuerint deliciai, ita omni voluptate destituti consistunt; nec a corona, nec a magnifica veste, nec a reliquo fastu universo conceptam voluptatem, si quærant, invenire valent, quod omnia illa quovis vento celerius prætercurrant.

Felicitas vitæ cœlestis. Abnegationis modi varii. — Cæterum in cœlesti vita omnia secus habent: citra impensam lucrum adferunt et copiosum et stabile. Nam illic non homines ebrii, sed angelorum populus jugiter applaudit rem gerenti. Sed quid dixi, angelorum populus? Ipse angelorum Dominus laudabit, et comprobabit illum. Qui vero a Deo laudatur, non uno alterove die, aut tertio, sed in æternum triumphat illic gestans coronam, nec umquam caput illud videbis ea nudatum gloria: neque enim illius celebritatis tempus certis diebus circumscriptum est, sed usque ad futuri sæculi immortalitatem extenditur. Huic cultui numquam paupertas esse possit impedimento, verum et pauperi licet hoc celebrare festum, imo pauperi maxime, quippe qui ab omni mundi fastu strepituque sit liber: neque enim opus est pecuniarum impendiis et opulentiâ, sed animo puro, ac mente sobria. Hæc enim est quæ illius vitæ vestes tenet animæ, hæc quæ coronas nequit: quæ nisi virtutis officii fuerit exornata, nulli usui erit auri magna copia: sicut e diverso nec damno erit paupertas, si divitias intus habeat repositas. Hanc celebritatem non modo masculi liberi, sed et filie nobis celebrent: neque enim, quemadmodum in externa administratione viris tantum imperatum est hoc festum agere, verum et feminas illud recipit theatrum, et senes, et juvenes, et servos et ingenuos. Ubi enim animi spectaculum est, ibi non sexus, non ætas, non dignitas hujus sæculi, non aliud quidquam impedire potest. Eoque vos omnes exhortor, ut a teneris statim annis et filios et filias hujusmodi functionibus dedatis, et huic vitæ instituto congruentes divitias eis addatis, non aurum defodientes, non argentum congregantes, sed modestiam, sobrietatem, ac pudicitiam, reliquasque virtutes omnes in animis eorum reponentes. Hos enim sumptus exigit illa functio. Si hanc igitur opulentiam tum nobis, tum filiis collegerimus, et in præsentī vitæ multum splendoris consequemur, et in futura vitæ beatam illam vocem audiemus, per quam Christus omnes qui ipsum confessi fuerint, suo ornat præconio. Confessio autem non tantum sit per fidem, verum etiam per opera, adeo ut si hæc absint, veniamus in periculum, ne cum abnegantibus poenas luamus. Neque enim unus est abnegandi modus, sed multi et varii, quos Paulus nobis describens, ita loquitur: *Proflentur se nosse Deum, sed factis negant (Tit. 1. 16); et rursus, Si quis suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegavit, et est infidelis deterior (1. Tim. 5. 2). Et iterum, Fugite avaritiam, quæ est idolorum cultus (Coloss. 3. 5).* Cum igitur tot

sint abnegandi modi, manifestum est totidem esse confitendi, ac multo etiam plures; quibus omnibus confiteri studeamus, ut et ipsi in cælis honorem consequamur, gratia et bonitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, simul cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO IV.

Ad eos qui collecta relicta ad theatra ascendunt: et quod non solum utilius sit in ecclesia versari, quam in theatris, sed etiam jucundius: et de secunda parte precationis Annæ: quodque indecenter et in omni loco precari oporteat, vel in foro, vel in via, vel in lecto.

1. Haud scio, quibus verbis debeam uti hodie. Cum enim videam collectas parum frequentari, prophetas affici contumelia, apostolos despici, patres contemni, eamque contumeliam, qua servi appetuntur, ad ipsum eorum Dominum pertransire, libet quidem accusare, sed eos qui accusationem hanc audire deberent non hic video: vos soli adeatis, quibus hac admonitione nihil opus est. Verumtamen ne sic quidem silendum est nobis: nam et indignationem, quam nobis moverunt, mitigabimus, unaquæ cum verbis ejiciemus: et illos ipsos ad ruborem ac verecundiam compellemus, tot in eos accusatoribus immissis, quot nunc auditores estis. Si enim venissent, nostras solum objurgationes audirent: nunc fugitantes nostram increpationem, eadem hæc a vobis audituri sunt omnia. Sic et amici faciunt: postquam non invenerunt quibuscumque expostulare volebant, illorum amicos adeunt, qui dicta sua ad illos referant. Idem etiam Deus fecit: omissis iis qui in se peccaverant, insonsem Jeremiam appellat, dicens: *Viden' quid mihi fecerit insipiens filia Juda (Jer. 3. 6)?* Hac sane de causa nos quoque illos accusando, vos affloquimur, ut hinc profecti eos corrigatis. Quis enim tantum neglectum ferat? Semel in hebdomada hic colligimur, et ne hac quidem die sæculares curas posthabere sustinent: et si quis id objiciat, illico paupertatem prætexunt, ac victus parandi necessitatem, urgentesque occupationes, defensionem adferentes quavis accusatione graviores. Quid enim hoc ipso crimine pejus esse potest, cum aliquid aliud quam divina negotia magis urgens nobis videtur, magisque necessarium? Sane etiamsi maxime verum hoc esset, hæc ipsa defensio esset accusatio, ut dixi: ut autem sciat istam causationem esse ad prætextum ad segnitiam tegendam, vel me tacente tertius abhinc dies omnes talia obtendentes redarguet, cum civitas universa migraverit ad Circum, et domus ac fora nefarii illius spectaculi gratia evacuata fuerint. Et hic ne præcipua quidem ecclesie loca (a) compleri videmus: at illis non modo Circus, sed et cœnacula et domus et tecta, et abrupta loca pleraque occupantur: at neque paupertas, neque occupatio, neque debilitas corporis,

(a) Præcipua loca ecclesie vocat partes sacerdotibus proximæ.

ε. Πῶον γὰρ ἂν γένοιτο κέρδος ἐκ τῆς τῶν δῆμων εὐφημίας; εἰπέ μοι. Τῆς ἐσπέρας γὰρ καταλαβούσης εὐθὺς ὁ κρότος ἐκεῖνος καὶ ὁ θόρυβος ἅπας μαραινεται, καὶ παρελθούσης τῆς πανηγύρεως, ὡσπερ ἕναρ τρυφήσαντες, οὕτως ἔρημοι πάσης καθίστανται εὐφροσύνης, καὶ οὔτε τὴν ἀπὸ τοῦ στεφάνου, οὔτε τὴν ἀπὸ τῆς στολῆς τῆς λαμπρᾶς καὶ τῆς ἄλλης φαντασίας ἀπάσης εὐθυμίαν ἐγγινομένην αὐτοῖς ζητοῦντες εὐρεῖν δύναινε' ἂν, ἀνέμου παντὸς ταχύτερον παραδραμόντων αὐτοὺς ἀπάντων.

Ἡ δὲ τῶν οὐρανῶν πολιτεία τοῦναντίον ἅπαν· χωρὶς δαπάνης πολὺ φέρει τὸ κέρδος ἡμῖν καὶ μόνιμον. Οὐ γὰρ ἄνθρωποι μεθύνοντες, ἀλλὰ τῶν ἀγγέλων ὁ δῆμος τὸν ἐκεῖ πολιτευόμενον κροτοῦσι διηλεκῶς. Καὶ τί λέγω τῶν ἀγγέλων τὸν δῆμον; Αὐτὸς αὐτὸν ὁ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης ἐπαινέσει καὶ ἀποδέξεται. Ὁ δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαινούμενος, οὐ μίαν, οὐδὲ δύο, καὶ τρεῖς ἡμέρας, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος πομπεῖε στεφανηφορῶν, καὶ γυμνῆν οὐκ ἂν ποτε ἴδοις τῆς δόξης ἐκείνης τὴν τοῦ τοιοῦτου κεφαλῆν· οὐ γὰρ ὠρισμέναις ἡμέραις ὁ τῆς πανηγύρεως ταύτης περιγράφεται χρόνος, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀθανασίαν τῶν μελλόντων ἐκτείνεται. Ταύτης τῆς λειτουργίας οὐκ ἂν ποτε γένοιτο πένια κώλυμα, ἀλλὰ δυνατὸν καὶ τὸν πένητα λειτουργῆσαι ταύτην τὴν λειτουργίαν, καὶ μάλιστα τὸν πένητα, ἅτε πάσης ἀπηλλαγμένον φαντασίας βιωτικῆς· οὐ γὰρ δαπάνης χρημάτων καὶ περιουσίας, ἀλλὰ ψυχῆς δεῖ καθαρᾶς καὶ σωφρονούσης διανοίας. Ἀπὸ ταύτης καὶ τὰ ἱμάτια τῆς πολιτείας ἐκείνης ὑφαίνεται τῇ ψυχῇ, καὶ ὁ στέφανος [729] πλέκεται· ὥστε ἂν μὴ τοῖς τῆς ἀρετῆς ἡ κεκοσμημένη κατορθώμασιν, οὐδὲν ὄφελος αὐτῇ χρυσοῦ πολλοῦ· ὡσπερ οὖν οὐδὲ βλάβος ἔσται πενίας, ἐὰν τὸν ἐνδοθεν ἐχῇ πλοῦτον ἐναποκαίμενον. Ταύτην τὴν λειτουργίαν μὴ μόνον ἄρβυνας παῖδες, ἀλλὰ καὶ θυγατέρες ἡμῖν λειτουργοῦσάν· οὐ γὰρ ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἔξωθεν πολιτείας ἀνδράσι μόνον ταῦτα λειτουργεῖν ἐπιτέτακται, ἀλλὰ καὶ γυναίκασι ἐκεῖνο τὸ θέατρον δέχεται, καὶ γέροντας, καὶ νέους, καὶ δούλους, καὶ ἐλευθέρους. Ὅπου γὰρ ψυχῆς ἐστὶν ἡ ἐπιθειξίς, οὐ φύσις, οὐκ ἡλικία, οὐκ ἀξίωμα βιωτικόν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἐμποδίζειν πέφυκε. Διὰ δὲ τοῦτο, παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐκδιδόναι καὶ υἱοὺς καὶ θυγατέρας ταῖς τοιαύταις λειτουργίαις, καὶ τὸν τῇ τοιαύτῃ πολιτεῖᾳ ἀρμόζοντα προποσιθεσθαι πλοῦτον αὐτοῖς, οὐ χρυσοῦν κατορῦτοντας, οὐδὲ ἀργυροῦν συλλέγοντας, ἀλλ' ἐπιεικείαν, σωφροσύνην, σεμνότητα, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν ἐναποσιθεμένους αὐτῶν τῇ ψυχῇ. Ταύτης γὰρ δεῖται τῆς δαπάνης ἐκείνη ἡ λειτουργία. Ἄν ταύτην οὖν καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς παιδίοις· συλλέξωμεν τὴν εὐπορίαν, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον πολλῆς ἀπολασόμεθα τῆς λαμπρότητος, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν τῆς μακαρίας ἐκείνης ἀκουσόμεθα φωνῆς, δι' ἣν ἅπαντας τοὺς ὁμολογήσαντας αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἀνακηρύττει. Ὁμολογία δὲ οὐκ ἡ διὰ τῆς πίστεως μόνον ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ἡ διὰ τῶν ἔργων, ὡς ἐὰν μὴ καὶ αὐτῇ παρῆ, κινδυνεύομεν μετὰ τῶν ἀρνούμενων κολάζεσθαι. Οὐ γὰρ εἰς ἀρνήσεώς ἐστι τρόπος, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ διάφοροι, οὓς ὁ Παῦλος ἡμῖν ὑπογράφων οὕτως ἔλγε· Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται· καὶ πάλιν· Εἰ δὲ τις τῶν ἰδίων, καὶ μάλιστα τῶν οικίων οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἡρῆται, καὶ ἐστὶν ἀπίστου χείρων· καὶ πάλιν· Φεύγετε τὴν πλεον-

εξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία. Ἐπεὶ οὖν ἀρνήσεως τοσοῦτοι τρόποι, εὐδελον ἐστὶ καὶ ὁμολογίας τοσοῦτοι, καὶ πολλῶ πλείους· οὗς δὴ πάντας ὁμολογήσαι σπουδάσωμεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς τιμῆς ἀπολαύσωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Πρὸς τοὺς τὰς συνάξεις καταλιμπάνοντας, καὶ εἰς τὰ θέατρα ἀναδύοντας, καὶ δεῖ οὐ μόνον χρησιμώτερα τῆς ἐν θεάτροις· ἀ διαγωγῆς ἢ ἐν ἐκκλησίᾳ διατριβῇ, ἀλλὰ καὶ ἡδίων· καὶ εἰς τὴν δευτέραν ῥῆσιν τῆς εὐχῆς τῆς Ἀννης, καὶ εἰς τὸ δεῖν συνεχῶς εὐχεσθαι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, κἂν ἐν ἀγορᾷ ὦμεν, κἂν ἐν οὐδῶ, κἂν ἐπὶ κλίτης.

α'. Οὐκ οἶδα ποίοις χρῆσθαι λόγοις τήμερον. Καὶ γὰρ ὁρῶν τὰς συνάξεις ἐλαττωμένας, προφήτας ὑβριζομένους, ἀποστόλους ὑπερορωμένους, πατέρας καταφρονουμένους, διὰ τῶν δούλων εἰς τὸν Δεσπότην διαδαινύσαν τὴν ὕβριν, βούλομαι μὲν ἐγκαλέσαι, τοὺς [730] δὲ ὀφειλόντας ἀκούσαι τῆς κατηγορίας οὐκ ὀρῶ παρόντας, ἀλλ' ὑμᾶς τοὺς οὐδὲν δεομένους τῆς παραινέσεως ταύτης καὶ τῆς νοουθεσίας. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲ οὕτως σιγητέον ἡμῖν· τὴν τε γὰρ οὐδύνην τὴν ἐπ' ἐκείνοις διαπνεῦσαι μικρὸν παρασκευάσωμεν εἰς τὰ ἔξω, διὰ τῶν βημάτων ἐκβάλλοντες αὐτὴν, αὐτοὺς τε ἐκείνους αἰσχύνεσθαι καὶ ἐρυθριᾶν ποιήσομεν, τοσοῦτους αὐτοῖς ἐπαφέντες κατηγορούς, τοὺς ἀκούοντας ἅπαντας ὑμᾶς. Εἰ μὲν γὰρ ἐνταῦθα παρεγίνοντο, ἡμῶν μόνον ἐπιτιμῶντων ἤκουσαν ἂν· νῦν δὲ φεύγοντες τὴν παρ' ἡμῶν ἐπιτίμησιν, παρ' ὑμῶν ταῦτα ἀκούσονται πάντα. Οὕτω καὶ φίλοι ποιούσιν· ἐπειδὴ τοὺς ὑπευθύνους μὴ εὐρωσι, τοῖς ἐκείνων ἐντυγχάνουσι φίλους, ὥστε ἀπελθόντες εἰπεῖν τὰ εἰρημένα. Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησε· τοὺς γὰρ εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκότας ἀφεις, τῷ μηδὲν ἡδικηκότι κατεντυγχάνει τῷ Ἱερεμίᾳ, λέγων· Εἶδες τί ἐποίησέ μοι ἡ ἀσθνετος θυγάτηρ Ἰούδα; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ὑμῖν ὑπερευγνώμενον κατ' ἐκείνων, ἵνα ἀπελθόντες διορθώσητε αὐτούς. Τίς γὰρ ἂν ἐνέγκῃ τὴν ὀλιγωρίαν τὴν τοσαύτην; Ἀπαξ τῆς ἑβδομάδος ἐνταῦθα συλλεγόμεθα, καὶ οὐδὲ ταύτην ἀνέχονται τὴν ἡμέραν τῶν βιωτικῶν ὑπερορῶν φροντῖδων· κἂν ἐγκαλῆ τις, εὐθὺς πένια προβάλλονται, καὶ τὴν ἀναγκαίαν τροφήν, καὶ ἀσχολίας κατεπιγούσας, ἀπολογίαν κατηγορίας ἀπάσης χαλεπωτέραν μελετήσαντες. Τί γὰρ ἂν ταύτης τῆς κατηγορίας γένοιτ' ἂν χείρον, ἀλλ' ἢ ἔσταν τῶν τοῦ Θεοῦ πραγμάτων ἕτερον ἀναγκαϊότερον ὑμῖν τι φαίνεται καὶ καταπειγόν μᾶλλον; Μάλιστα μὲν οὖν εἰ καὶ τοῦτο ἦν ἀληθές, κατηγορία ἢ ἀπολογία ἦν, ὡσπερ ἔφη. Ἴνα δὲ μάθητε, ἐστὶ καὶ ταῦτα σκῆψις καὶ πρόφασις καὶ βῆθυμίας ἐστὶ παραπετάσματα, οὐδὲν ἐμοῦ λέγοντος, ἢ μετὰ τὴν αὐρίον αὐτοὺς ἐλέγξει πάντας ἡμέρα τοὺς ἐπὶ τοιαῦτα προφασίζομένους, ἔσταν πᾶσα ἡ πόλις πρὸς τὸν ἱππόδρομον μεταστῆ, καὶ οικίαι, καὶ ἀγοραὶ εἰς τὴν παράνομον θεωρίαν κενωθῶσιν ἐκείνην. Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐδὲ τὸν κύριον τῆς ἐκκλησίας τόπον πληρούμενον ἐστὶν ἰδεῖν· ἐκεῖ δὲ οὐ τὸν ἱππόδρομον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερῶα, καὶ οικίας, καὶ δώματα, καὶ κρημνοὺς, καὶ μυρίους ἐτέρους ἄνωθεν καταλλυ-

* Reg. εἰς θέατρα.

βίνουσι τόπους· καὶ οὐτε πενία, οὐτε ἀσχολία, οὐτε ἀσθένεια σώματος, οὐ ποδῶν ἀβρωσία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν τοιούτων ἐπέχει τὴν ἀκάθεκτον μανίαν· ἀλλ' ἀνθρώποι γεγηρακότες νέων ἀκμαζόντων σφοδρότερον ἐκεῖ παρέχουσι, τὴν πολιὴν κατασιχύνοντες, τὴν ἡλικίαν παραδειγματίζοντες. τὸ γῆρας αὐτὸ καταγέλαστον ποιῶντες. Καὶ ἐνταῦθα μὲν εἰσιόντες, ναυτιῶντες ὡσπερ καὶ ἐνοχλεῖσθαι νομίζουσι, καὶ ἀναπεπτόκασι ἐν τῇ τῶν θείων λόγων ἁ ἀκροάσει, στενωχωρίαν, καὶ πνιγμὸν, καὶ τὰ τοιαῦτα προβαλλόμενοι· ἐκεῖ δὲ καὶ ἡλιον γυμνῆ δεχόμενοι τῇ κεφαλῇ, καὶ πατούμενοι, καὶ ὠθοῦμενοι, καὶ μετὰ πολλῆς πιεζόμενοι τῆς σφοδρότητος, καὶ μυρία ἕτερα πάσχοντες δεινά, καθάπερ ἐν λειμῶνι τρυφῶντες, οὕτω διάκεινται. Διὰ τοῦτο ἡμῖν αἱ πόλεις εἰσι διεσθαρμένα [731], ὅτι πονηροὶ τῆς νεότητός εἰσι διδάσκαλοι. Πῶς γὰρ δυνήσῃ τὸν νέον ἄκοσμον ὄντα καὶ ἀσελγαίνοντα σωφρονίσει, αὐτὸς ἐν πολιᾷ τοιαῦτα μετεωρίζων, αὐτὸς μετὰ τοσοῦτον χρόνον κόρον μὴ λαθὼν τῆς ἀτερπεστάτης θείας ἐκείνης; πῶς δυνήσῃ βυθιμίσει τὸν υἱὸν, πῶς κολάσει τὸν οἰκέτην ἀμαρτάνοντα, πῶς ἐτέρῳ συμβουλεύσει τὰ δέοντα ἀμελοῦντι, τοιαῦτα αὐτὸς ἐν ἐσχάτῃ γῆρᾳ ἀσχημονῶν; Κἂν μὲν ὕβριση νέος τὸν γεγηρακότεν, τὴν ἡλικίαν εὐθέως προβάλλεται, καὶ μυρίου ἔχει συναγανακτούντας· ὅταν δὲ σωφρονίζῃ ἐν δέῃ τὸν νέον, καὶ κανόνα τινὰ ἀρετῆς αὐτὸν γίνεσθαι, οὐδαμοῦ τῆς ἡλικίας αὐτοῦς λόγος, ἀλλ' ἢ αὐτῶν ἐκείνων μανικώτερον ἐπὶ τῶν παρὰ νομὸν βαδίζουσι θεωρίαν. Ταῦτα δὲ λέγω, καὶ τῶν γεγηρακῶν καθάπτομαι, οὐχὶ τοὺς νέους ἀπαλλάττων κατηγορίας καὶ διαβολῆς, ἀλλὰ δι' ἐκείνων τούτους ἀσφαλιζόμενος. Εἰ γὰρ τὸν γεγηρακότεν οὐ δεῖ, πολλῶ μᾶλλον τὸν νέον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλὸς ὁ γέλως, καὶ μεῖζον ἡ ἀσχημοσύνη· ἐνταῦθα δὲ χαλεπώτερος ὁ ὀλεθρος, βαθὺ δὲ βάραθρον, ὅσων καὶ ἀκμαίστερα μᾶλλον τὰ τῆς ἐπιθυμίας τοῖς νέοις, καὶ σφοδρότερα αὐτοῖς ἡ φιλῆ, κἂν μικρᾶς ἐπιλάβηται μόνον ἔξωθεν ὕλης, τὰ πάντα ἐμπύρησι. Καὶ γὰρ πρὸς θυμὸν καὶ πρὸς ἐπιθυμίαν εὐέμπυτος μᾶλλον ἔστιν ὁ νέος· διὸ καὶ πλείονος δεῖται τῆς φυλακῆς, σφοδρότερου τοῦ χαλινοῦ, ἀσφαλεστέρου τοῦ τειχίου καὶ τοῦ κωλύματος.

β'. Μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴπῃς, ἄνθρωπε, ὅτι ἡδονὴν ἔχει ἡ θεωρία· ἀλλ' εἰ μὴ μετὰ τῆς ἡδονῆς καὶ βλάβῃν ἔχει, τοῦτό με δίδαξον. Καὶ τί λέγω βλάβῃν; Ὅτι γὰρ οὐδὲ ἡδονὴν τὸ πρᾶγμα ἔχει, ἐντεῦθεν εἴση σαφῶς. Ἐκ τῆς ἱπποδρομίας ἀναχωρῶν ἐκείνης, ἀπάντησον τοῖς ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἀναχωροῦσι, καὶ κατὰ μαθε μετὰ ἀκριβείας, τίς ἐστὶν ἐν ἡδονῇ μεῖζονι, ὁ προφητῶν ἀκούσας, καὶ μετασχὼν εὐλογίας, καὶ διδασκαλίας ἀπολαύσας, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλέσας ὑπὲρ τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων, καὶ κουφότερον ποιήσας τὸ συνεῖδος, καὶ μηδὲν ἑαυτῷ κατεγνωκῶς τοιοῦτε· ἢ αὐὸ καταλιπὼν τὴν μητέρα, καὶ τοὺς προφήτας ἀτιμάσας, καὶ εἰς τὸν Θεὸν ἐξυβρίσας, καὶ μετὰ τοῦ διαβόλου χορεύσας, καὶ βλασφημούντων ἀκούσας καὶ λοιδορουμένους, καὶ τὸν καιρὸν ἀνωλύσας εἰκῆ καὶ μάτην, καὶ μηδὲν οἶκαδε ἔχων ἀπενεγκεῖν, μήτε σωματικῶν, μήτε πνευματικῶν κέρδος ἐκείθεν. Ὡστε ἡδονῆς ἔνεκεν μάλιστα ἐνταῦθα ἀπαντᾶν χρῆ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ εὐθέως καταγνώσις, κατηγορία τοῦ

συνειδότης, μετάνοια ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις, αἰσχύνῃ, καὶ θνείδος, καὶ τὸ ἀπαρρησιόιστους ἔχειν τοὺς ὕψαλμούς· ἐνταῦθα δὲ τὸναντίον ἅπαν, παρρησία, καὶ τὸ ἐλευθεροστομεῖν, καὶ τὸ μετὰ ἀδείας ἅπασι διαλέγεσθαι περὶ τῶν ἐνταῦθα ἀκουσμάτων ἀπάντων. Ὅταν τοῖνυν εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλῃς, καὶ πάντας ἴδῃς ἐπὶ τὴν [732] θεωρίαν τρέχοντας ἐκείνην, κατάφυγε σὺ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εὐθέως, καὶ μικρὸν καρτερήσας χρόνον, τρέφα διηνεκῶς τῶν θείων ῥημάτων. Ἄν μὲν γὰρ παρασυρεῖς μετὰ τῶν πολλῶν ἀπέλθῃς ἐκεῖ, μικρὸν ψυχαγωγηθεῖς, διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἀλγήσεις, τῆς τε ἐπιούσης, καὶ πολλῶν ἑτέρων, καταγινώσκων σαυτοῦ· ἂν δὲ μικρὸν ἐπίσχῃς σαυτὸν, διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἔξεις τρυφᾶν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων οὕτω συμβαίνειν εἴθην.

Ἡ μὲν γὰρ κακία πρόσκαιρόν τινα ἔχει τὴν ἡδονὴν, διηνεκῆ δὲ τὴν ὀδύνην· ἡ δὲ ἀρετὴ, βραχὺν μὲν τὸν πόνον, διηνεκὲς δὲ τὸ κέρδος μετὰ τῆς εὐφροσύνης. Οἶον, ἠΰξασθαι πρὸς Θεὸν, ἐδάκρυσεν, ἡλγησεν ὀλίγον χρόνον κατὰ τὴν ἐσχάτην· ἕτερος διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἐτρώφα, εἶτα ἐλημοσύνην ἔδωκεν, ἐνήστευσεν, ἄλλο τι τῶν ἀγαθῶν εἰργάσατο, ἢ ὕβρισις οὐκ ἀντελοιδόρησεν· ἐν μίᾳ γοῦν καιροῦ βροπῆ καρτερήσας καὶ κατασχὼν τὸν θυμὸν, διὰ παντός γάννυται καὶ εὐφραίνεται, τῶν κατορθωμάτων ἀναμνησκων ἑαυτὸν ἐκείνων. Ἐπὶ δὲ τῆς κακίας τὸναντίον· ὕβρισε τις, ἀντελοιδόρησε· μετὰ ταῦτα οἶκος γενόμενος, ἑαυτὸν κατεσθίει, τὰ ῥήματα ἀναλογιζόμενος, ἃ πολλὰκις πολλὴν ἠνεγκε βλάβῃν. Ὡστε εἰ διώκεις ἡδονὴν, Φεῦγε τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας, καὶ σωφροσύνης ἐπιμελοῦ, καὶ ἀκροάσει θείων πρόσεχε λογίων. Ταῦτα πρὸς ὑμᾶς λέγομεν, ἵνα ὑμεῖς πρὸς ἐκείνους λέγοντες, καὶ συνεχῶς τούτους αὐτοὺς ἐπαντιλοῦντες τοῖς ῥήμασιν, ἀφέλκῃτε πάσης πονηρᾶς συνηθείας, καὶ πειθῆτε λογιμῶ πάντα ποιεῖν τῷ προσήκοντι. Τῶν γὰρ τοιούτων καὶ ἀπλῶς καὶ εἰκῆ φερομένων οὐδὲ τὴν σπουδὴν ἐπαινετὴν εὐροὶ τις ἂν οὔσαν· καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐπιούσης συνάξεως ὄχλον καθίστημι. Τῆς γὰρ ἁγίας ἡμῖν τελουμένης Πεντηκοστῆς, τοσοῦτον δραμεῖται πλῆθος, ὡς ἅπαντα ἡμῖν τὰ ἐνταῦθα στενωχωρεῖσθαι. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ταύτην ἀποδέχομαι τὴν συλλογὴν· συνηθείας γὰρ ἐστίν, οὐκ εὐλαθείας. Τί τοῖνυν γένοιτ' ἂν ἐκείνων ἀθλιώτερον, ὅταν καὶ ἡ βλάβη αὐτῶν τοσοῦτον ἐγκλημάτων γέμῃ, καὶ ἡ δοκοῦσα εἶναι σπουδὴ ἐγκωμίων ἢ ἔρημος; Τὸν γὰρ ζήλῳ καὶ πόθῳ καὶ σώφρονι λογιμῶ τοῦ θεοῦ τούτου μετέχοντα συλλόγου, διηνεκῶς ταῦτα ποιεῖν χρῆ, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τῶν ἐν ἑορτῇ μόνον φαινομένων, μετ' ἐκείνων ἀφίστασθαι· πάλιν, θρημμάτων δίκην ἀπλῶς ἀγόμενον.

γ'. Ἡδυνάμην μὲν οὖν καὶ πρὸς πλέον μῆκος ἐκτείνειν τὸ προσήμιον τοῦ λόγου· ἀλλ' ἐπειδὴ οἶδα σαφῶς, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας παραίνεσεως τὰ προσήκοντα ὑμῖν αὐτοῖς ποιῶντες, καὶ πλείονα τῶν εἰρημένων ἐρεῖτε, ὥστε μὴ δοῖται παρενοχλεῖν ἐν ταῖς κατ' ἐκείνων ἐπιτιμήσεσι, τὰ λειπόμενα ἅπαντα ὑμῖν ἀφεί, τῆς εἰωθίας ἀφομαῖ διδασκαλίας, ἐπὶ τὴν τῆς Ἄν-

* Morel. τῶν θείων Γραφῶν.

b Coib. duo et Reg. ἡλικίας ὁ ὄγκος, ἀλλ'.

non pedum infirmitas, non aliud quidquam tale remoratur insaniam, nulla retinacula non abrupentem: sed homines senio confecti, juvenibus ac vigentibus avidius illuc concurrunt, canitiam suam dedecorantes: ætatem provecctam traducentes, et senectutem præbentes deridendam. Et huc quidem venientes, cum fastidio ac molestia sermones divinos¹ audiunt, angustias, æstum, et suffocationem similiaque causantes: at illic dum et solem nudo capite excipiunt, et proculcantur, protruduntur, magna vi comprimuntur, et infinita alia patiuntur incommoda, non secus quam in aniceno prato deliciari sibi videntur. Ideo nobis civitates corruptæ sunt, quia improbi juventutis doctores. Quo enim pacto poteris adolescentem, lascive ac præter decorum se gerentem, ad modestiam redigere, cum ipse in canitie tam juveniliter te geras; cum ipse post tot temporum curricula satietate insuavissimi illius spectaculi nondum capiaris? quomodo poteris filii mores componere, quomodo servum peccantem castigare, quomodo alterum negligentem monere, cum ipse sic in extrema senectute ineptias? Et si quidem a juvene senex contumeliam patitur, illico ætatem ei objicit, et sexcentos reperit qui una stomachentur: at quando opus est juvenem ad probitatem reducere, seque illi virtutis ceu regulam exhibere, tum nulla ætatis ratio, sed majore quam ipsi insaniam ad illicita illa spectacula feruntur. Hæc autem dico, senesque tango, non quod juniores a noxa absolvam et crimine, sed ut hos per illos communitos habeam. Nam si senes hoc facere non debent, multo magis ne juvenes quidem. Illic enim major derisio ac turpitudine; hic autem tanto gravior pernicietas, profundiusque præcipitium, quanto concupiscentiæ major vis in juvenibus, quantoque flamma inest vehementior, quæ incendit omnia, si vel minimum sit nacta fomitem. Proclivior enim ad concupiscentias est juvenus, eisque longe facilius capitur; ideo majore opus habet custodia, acriore freno, tutiore munitione atque obstaculo.

2. *Detrimentum quod e spectaculis oritur multum excedit voluptatem inde acceptam. Quam diversa sit virtutis et vitii voluptas.* — Nec mihi illud objicias, o bone, quod voluptatem habeat hoc spectaculum; sed hoc potius doce, an nullum hæc voluptas damnum afferat. Quod enim ne cum voluptate quidem hæc res conjuncta sit, hinc tibi perspicuum esse potest. Cum a circensibus reverteris, occurre eis qui ab ecclesia redeunt, et considera diligenter, uter tandem majore voluptate perfruatur: isne qui prophetis auditis, et benedictione, ac doctrinæ fructu percepto, simulque Deum pro suis peccatis deprecatus, et conscientia aliquantum exonerata, nec culpa ulla similisibi conscius: an tu qui matrem deseruisti, prophetas contempsisti, Deum affectisti contumelia, cum diabolo choreas duxisti, maledicentibus inter se ac conviciantibus aures præbueris, temporis denique jacturam fecisti; nec spirituale vel sæculare ullum lucrum

inde domum reportes. Itaque vel voluptatis gratia hic adesse oportet. Illic enim continuo sequitur damnatio facti, conscientia accusatrix, poenitentia ob ea quæ contigerunt, dedecus et opprobrium, ut vix oculos attollere audeas: hic vice versa omnia contrario modo se habent, fiducia et oris libertas, et cum omnibus loquendi facultas de omnibus quæ hic audita sunt. Quando igitur in forum te contuleris, et videris omnifès ad spectandum concurrere, tu ad ecclesiam te confestim recipito, et in ea paulisper commoratus, perpetua divini verbi voluptate frue. Si enim turbæ impetu abstractus illuc perveneris brevi voluptate delinuitus, male habebis per totam sequentem diem atque etiam plures deinceps, tuum ipsius factum damnans: quod si paulisper te colibueris, integram et securam in reliquum diei voluptatem habebis. Id enim non hic tantum, sed etiam in aliis rebus usu venire solet: vitium enim momentaneam habet voluptatem, dolorem vero perpetuum; virtus contra laborem brevem, fructum vero cum hilaritate indesinentem. Verbi gratia, precatus est aliquis Deum, lacrymas fudit, modico tempore inter orandum doluit; alius tota die se oblectavit, deinde eleemosynam dedit, jejunavit, aliud aliquid boni fecit, aut contumeliam passus non regessit convicia: is postquam unico temporis momento perduravit et iram compressit, memoria recte factorum assidue gaudet ac letatur. At in vitiis contrarium accidit: intulit quispiam injuriam aut retulit: deinde domum reversus arrodit cor suum, dum verba sua reputat, quæ toties grave attulere damnum. Quæpropter si voluptatem sectaris, *Fugito juveniles concupiscentias* (2. Tim. 2. 22), et temperantiam exerceto, divinis verbis attentus esto. Hæc ideo vobis dicimus, ut vos eadem illis dicendo, et talibus verbis obtundendo, abstractis eos ab omni mala consuetudine, utque omnia rationis potius ductu agant persuadentis. Hominum enim qui temere et sine ratione feruntur ne diligentia quidem probanda est: id quod vel ex ea quæ instat collecta satis apparebit. Dum enim sanctam Pentecostes celebritatem agemus, tanta concurret multitudo, ut magna hic locorum angustia laboretur. Nec tamen hunc conventum magni facio, quando quidem magis ex more fit, quam religionis ergo. Quid igitur illis miserius, quorum et negligentia tot referta est criminibus, et diligentia nullam laudem promeretur? Quisquis enim zelo pietatis ad hunc cœtum sobrie cupideque accedit, sine intermissione hoc facere debet, et non cum illis, qui in festo tantum confluunt, accedere, et cum illis recedere, ut qui temere pecudis in morem abducatur.

3. Equidem poteram hoc exordium sermonis diutius extendere; verum quoniam scio vos citra nostram monitionem, ut vobis dignum est facientes, plura etiam dicturos, quam dicta sunt, ne molestus sim illorum objurgationibus immorando, reliqua vobis omnia committens, ad solitam doctrinam et ad historiam de Anna revertor. Neque miremini, quod adhuc

¹ Sic Colb. unus; Morel. autem, *divinus Scripturas*.

in eodem argumento hæreamus. Non enim possum mulierem hanc ex animo meo eximere, usque adeo formam animæ ejus ac pulchritudinem admiror. Amo enim oculos numquam non inter precandum lacrymantēs, et os labiaque non accersitis fucis rubricata, sed gratis Deo agendis ornata, qualia erant hujusce mulieris, cujus philosophiam tantopere admiror: admiror autem magis, quod mulier cum esset, ad hunc modum philosophata est; mulier, inquam, quæ multum et a multis male audit. *A muliere*, inquit, *initium peccati, per eam omnes morti obnoxii sumus (Eccli. 25. 33)*: et iterum: *Parva est quælibet malitia, si ad mulieris malitiam conferatur (Ibid. v. 26)*. Et Paulus dicit, *Adam enim non est deceptus, mulier autem decepta constituta est in prævaricatione (1. Tim. 2. 14)*. Hoc est cur illam maxime admirer, quod hanc criminationem diluerit, quod hanc accusationem rejecerit, quod cum esset ex incusato sexu, opprobria ista omnia discussisset, reque ipsa docuerit, illas non tales natura fuisse, sed voluntate propriaque segnitie, et huic quoque sexui ad virtutis fastigium licere pertingere. Contentiosum enim est hoc animal et protervum, et si ad malitiam declinet, magna mala patrat; si ad virtutem se applicet, anima citius eam destituat, quam propositum mutet.

Exponitur Annæ oratio. — Ita igitur hæc quoque naturam suam superavit, necessitatem pervicit, et assiduitate precandi vulvæ sterili filium impetravit. Quapropter rursum ad preces confugit, etiam post impetratam gratiam ad hunc modum loquens: *Confirmatum est cor meum in Domino, exaltatum est cornu meum in Deo meo*. Quid significant hæc verba, *Confirmatum est cor meum in Domino*, super me apud caritatem vestram disseruisse scitis (a): superest nunc ut ea quæ deinceps sequuntur, interpretemur. Cum enim dixisset. *Confirmatum est cor meum in Domino*, mox subjunxit: *Exaltatum est cornu meum in Deo meo (1. Reg. 2. 1)*. Quid est, *Cornu meum*? Etenim Scriptura hac dictione sæpe uti solet; sicut quando dicit, *Exaltatum est cornu ejus (Psal. 74. 11)*, et: *Exaltatum est cornu christi ejus (1. Reg. 2. 10)*. Quid igitur tandem cornu nominat? Potentiam, gloriam, claritatem, a brutis animantibus hanc metaphoram mutuatus: nam Deus ornamentum ac teli vice cornua illis addidit, quibus amissis præcipuam virium partem amittunt: et sicut inermis miles, ita et taurus absque cornibus perfacile capitur. Nihil igitur aliud dicit hæc mulier, quam, *Exaltata est gloria mea*. Et quomodo exaltata? *In Deo meo*, inquit. Ideo in tuto est hæc celsitudo, ut quæ firmam atque immobilem radicem habeat. Gloria enim quæ est ab hominibus, glorificantium vililitatem imitatur, unde fit ut facile subvertatur; at non sic Dei gloria, sed immobilis manet in perpetuum. Atque hæc utraque propheta declarans, tam illius debilitatem, quam hujus firmitatem, sic loquitur: *Omnis caro fœnum, et omnis gloria hominis tanquam flos fœni. Exaruit fœnum, et flos ejus decidit (Isai. 40.*

(a) sermo ille in quo hæc explicabantur, qui quartus erat, intercedit.

6. 7). De Dei autem gloria non sic, at quomodo? *Verbum autem Dei in æternum manet (Isai. 40. 8)*. Id quod vel in hac muliere patet. Reges enim et duces et dynastæ, qui nihil non tentarunt, ut immortalem post se relinquerent memoriam, sepulcra sibi splendida exædificaverunt, et statuas atque effigies multas multis in locis posuerunt, et rerum gestarum monumenta innumera reliquerunt, nunc tacentur et ne nomine quidem noti sunt: hæc autem mulier ubique gentium nunc celebratur; et sive in Scythiam profisciscaris, sive in Ægyptum, sive in Indiam, sive ad ipsos orbis terminos, omnes audies gesta ejus decantantes: denique quantum terrarum a sole illustratur, totum hoc Anna sua gloria occupat. Nec hoc solum admiratione dignum est, quod ubique terrarum hæc mulier canitur; sed quod sapientiam ejus ac longanimitatem et tolerantiam omnes norunt, in oppidis, in agris, in domibus, in castris, in navibus, in officinis, denique nusquam non laudes ejus audies. Quoties enim clarum aliquem reddere Deo placuerit, etiamsi mors interveniat, aut longitudo temporum, aut quidvis aliud, manet tamen gloria illius perpetuo florens, et claritatem ejus obscurare poterit nemo. Hanc ob rem et ipsa erudians auditores, quod non sit confugiendum ad hæc fluxa, sed ad eum a quo certissima bona speramus, auctorem hujus gloriæ indicat. Cum enim dixisset, *Confirmatum est cor meum in Domino*, subjunxit, *Exaltatum est cornu meum in Deo meo*: duplicia nobis his verbis subindicans bona, quæ non temere simul uni contingunt. Nam et a fluminibus, inquit, liberata sum, ignominiam deposui, securitatem atque honorem consequuta sum. Hæc autem utraque non facile invenias in unum convenire. Multi enim a periculis liberantur, gloriosam tamen vitam non habent: alii contra gloria quidem et claritate fruuntur, periculis tamen ob hanc gloriam non carent. Verbi gratia, multi sæpe in carcerem conjecti, adulteri, venefici, sepulcrorum perfossores, aliisque similibus criminibus obnoxii, deinde jubente regia clementia dimissi sunt inde: hi a pena quidem liberati sunt, cæterum probra sua non aboleverunt, et dedecus eos numquam non consequitur. Alii viri militares ac generosi, conspicuam atque gloriosam vivendi rationem amplexi, bellicis periculis sese obijciantes, multa sæpe vulnera accipiunt, et postremo immatura morte absumuntur: atque hi præ gloriæ amore securitate se ipsi privarunt.

4. Huic vero mulieri hæc utraque contigerunt, ut quæ et securitate simul et gloria potita est. Idem et tribus illis pueris accidit (*Dan. 3*): nam et periculum evaserunt e rogo liberati, et illustres sunt facti, quod supernaturali modo hujus elementum potentiam superavissent. Ad hunc sane modum Dei beneficia se habent: simul enim et tutam et illustrem largitur vitam, quod quidem utrumque hæc ipsa innuens dicebat: *Confirmatum est cor meum in Domino, exaltatum est cornu meum in Deo meo*. Nec simpliciter dixit, *In Deo*, sed, *In Deo meo*, sibi ipsi usurpans eum, qui toti orbi terrarum communis est. Hoc autem fecit non illius

νης ιστορίαν ἐπαναγαγὼν τὸν λόγον. Καὶ μὴ θαυμάσητε, εἰ μηδέπω τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀπηλλάγημεν. Καὶ γὰρ οὐ δύναμαι τὴν γυναῖκα ταύτην ἀπὸ τῆς διανοίας ἐκβαλεῖν τῆς ἐμῆς· οὕτως αὐτῆς θαυμάζω τὴν εὐμορφίαν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ κάλλος τῆς διανοίας. [733] Φιλῶ γὰρ ὄφθαλμοὺς δακρύνοντας ἐν εὐχαίς, διὰ παντὸς μελετώντας, καὶ χεῖλη, καὶ στόμα οὐκ ἐπιτρίμμασι τισιν ἐρυθραίνοντες, ἀλλ' εὐχαριστῆσαι τῇ πρὸς τὸν Θεὸν καλλωπιζόμενον, ὅσον ἦν τὸ ταύτης· ἦν θαυμάζω μὲν ὅτι ἐφιλοσόφησε, θαυμάζω δὲ μειζόνως, ὅτι γυνὴ οὕσα ἐφιλοσόφησε, γυνὴ, ἣς πολλοὶ πολλὰς κατηγόρησαν. Ἀπὸ γὰρ *γυναϊκός*, φησὶν, *ἀρχὴ ἀμαρτίας*, καὶ δι' αὐτὴν ἀποθνήσκουσι πάντες· καὶ πάλιν· *Μικρὰ πᾶσι καρδία πρὸς κακίαν γυναικός*· καὶ ὁ Παῦλος· *Ἀδὴμ γὰρ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε*. Διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὴν θαυμάζω, ὅτι τὰ ἐγκλήματα ταῦτα διεκρούσατο, ὅτι τὴν κατηγορίαν ἀπέθετο, ὅτι τοῦ διαβαλλομένου γένους οὕσα καὶ κατηγορούμενον, τὰ ὄνειδ' ἅπαντα ἀπετρίψατο, διὰ τῶν ἔργων παιδεύουσα, ὅτι κάκεινα οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοιαῦτα γέγονασιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν οἰκίαν ὀλιγωρίαν, καὶ ὅτι ἐν τῷ γένει τούτῳ δυνατὸν ἀκρας ἀρετῆς ἐπιλαβέσθαι. Φιλόνεικον γὰρ ἐστὶ τὸ ζῶον τοῦτο καὶ εὐτονον, κἂν εἰς πονηρίαν ἀποκλίνῃ, μεγάλα ἐργάζεται κακά· κἂν ἀρετῆς ἐπιλάβηται, τὴν ψυχὴν προήζεται πρότερον, ἢ τῆς προθέσεως ἀποστήσεται.

Ὅστω γοῦν καὶ αὕτη τὴν φύσιν ἐνίκησε, καὶ τὴν ἀνάγκην ἐδίδατο, καὶ τῇ προσεδίξ' τῆς εὐχῆς ἀπὸ μητρὸς πεπηρωμένης τέκνον βλαστήσαι παρεσκευάσατο, διὰ τοῦτο πάλιν ἐπὶ τὴν εὐχὴν καταφεύγει, καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν οὕτω λέγουσα· *Ἐστερωθή ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ, ὑψώθη κέρας μου ἐν Θεῷ μου*. Ὅτι μὲν οὖν, τί ἐστίν, *Ἐστερωθή ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ*, πρῶτον εἶπον πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅλον ὑμῖν συνὶ δὲ ἀναγκαῖον τὴν ἐξῆς ἐρμηνεύσαι βῆσιν. Εἰποῖσα γὰρ· *Ἐστερωθή ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ*· ἐπήγαγον· *Ἐψώθη κέρας μου ἐν Θεῷ μου*. Τί ἐστίν, *Κέρας μου*; Καὶ γὰρ συνεχῶς ταύτῃ κέχρηται τῇ λέξει ἢ Γραφῇ, ὡς ὅταν λέγῃ· *Ἐψώθη κέρας αὐτοῦ*, καὶ, *Ἐψώθη κέρας χριστοῦ αὐτοῦ*. Τί ποτ' οὖν λέγει κέρας; Τὴν δύναμιν, τὴν δόξαν, τὴν περιφάνειαν, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀλόγων ζώων αὐτὸ τιθεῖς· καὶ γὰρ ἐκείνους ἀντὶ δόξης καὶ ὄπλου τὸ κέρας μόνον ἐνέθηκον ὁ Θεός, κἂν ἀποβάλλωσι τοῦτο, τὸ πλέον ἀπέβαλον τῆς δυνάμεως· καὶ καθάπερ ἄοπλος στρατιώτης, οὕτω καὶ ταῦρος χωρὶς κεράτων βραδύως ἀλίσκεται. Οὐδὲν οὖν διὰ τούτου ἄλλο φησὶν ἢ γυνὴ, ἀλλ' ἦ, ὅτι· *Ἐψώθη ἡ δόξα μου*. Καὶ ὅπως ὑψώθη; *Ἐν Θεῷ μου*, φησὶ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀσφαλὲς τὸ ὕψος ἐστὶ, βεβαίαν καὶ ἀκίνητον ἔχον τὴν βίξιν. Ἦ μὲν γὰρ παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξα, τῶν δοξαζόντων μιμεῖται τὴν εὐτέλειαν, ὅθεν καὶ μεταπίπτει βραδύως· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ἀκίνητος μένει διὰ παντός. Καὶ ταῦτα ἀμφοτέρωθεν δηλῶν ὁ προφήτης, κάκεινός τὸ εὐμετάπτωτον, καὶ ταύτης τὸ μόνιμον, οὕτως ἔλεγε· *Πᾶσα σάρξ ὀρθοῦς, καὶ πᾶσα [734] δόξα ἀνθρώπων ὡς ἄνθος χρόνου*. *Ἐξηράνη ὁ χρόνος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε*. Περὶ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πῶς; *Τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει*. Καὶ ὅλον τοῦτο καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς γυναικός. Βασιλεῖς μὲν γὰρ καὶ στρατηγοὶ καὶ δυνάσται,

πολλὰ πραγματευσάμενοι πολλὰς, ὥστε αὐτῶν ἀλυστον γενέσθαι τὴν μνήμην, καὶ τάφους λαμπροὺς οἰκοδομησάμενοι, καὶ ἀνδριάντας ἀναστήσαντες, καὶ εἰκόνας πολλὰς πολλαχοῦ, καὶ κατορθωμάτων ὑπομνήματα μυρία καταλιπόντες, σεσίγηται, καὶ οὐδὲ ἀπὸ ψιλῆς προσηγορίας εἰσὶ τινι γνωρίζοι· αὕτη δὲ ἡ γυνὴ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ᾄδεται νῦν κἂν εἰς Σκυθίαν ἀπέλθῃ, κἂν εἰς Αἴγυπτον, κἂν εἰς Ἰνδοὺς, κἂν εἰς αὐτὰ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, πάντων ἀκούσῃ τὰ κατορθώματα τῆς γυναικός ταύτης φρόνων, καὶ πᾶσαν ἀπλῶς, ὅσῃν ἤλιος ἐφορᾷ γῆν, ἡ δόξα τῆς Ἄννης καταλαμβάνει. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ᾄδεται ἡ γυνὴ, ἀλλ' ὅτι τοσούτου παρελθόντος χρόνου, οὐ μόνον οὐκ ἐσέσθη τὰ τῆς εὐφημίας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ αὖξεται καὶ ἐπιτείνεται πολλῷ πλεόν, καὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτῆς καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν καρτερίαν ἅπαντες ἴσασι, καὶ ἐν πόλεσι καὶ ἐν ἀγροῖς, καὶ ἐν οἰκίαις, καὶ ἐν στρατοπέδοις, καὶ ἐν πλοίοις, καὶ ἐν ἐργαστηρίοις, καὶ πανταχοῦ τῆς γυναικός ἐγκωμιαζομένης ἀκούσῃ ταύτης. Ὅταν γὰρ ὁ Θεός τινα δοξάσαι βουληθῇ, κἂν θάνατος ἐπιγένηται, κἂν χρόνος πλήθος, κἂν ἄλλο ὅτιοῦν, μένει τὰ τῆς δόξης ἐκείνης ἀνοθούσα διηνεκῶς, καὶ οὐδεὶς ἐπισκοτῆσαι τῇ περιφανείᾳ ταύτῃ δύνησεται. Διὰ τοῦτο καὶ αὕτη παιδεύουσα τοὺς ἀκούοντας ἅπαντας, ὅτι οὐ χρὴ καταφεύγειν τοῖς ἐπικήροις, ἀλλ' ὅθεν βέβαια καὶ ἀκίνητα ἡμῖν μένει τὰ ἀγαθὰ, εἶπε τὸν τῆς δόξης αἴτιον. Εἰποῖσα γὰρ, ὅτι *Ἐστερωθή ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ*, ἐπήγαγον, *Ἐψώθη κέρας μου ἐν Θεῷ μου*, διπλᾶ ἐνταῦθα ἡμῖν αἰνιτομένη τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ δύσκολον συμβαίνειν ταχέως. Καὶ γὰρ τοῦ σάλου, φησὶν, ἀπηλλάγη, καὶ τὴν ἀτιμίαν ἀπέθεμν, καὶ ἀσφαλείας ἀπέλαυσα, καὶ δόξης μετέσχο. Ταῦτα δὲ ἀμφοτέρωθεν οὐκ ἂν τις ἴδοι βραδύως ἀλλήλοις συντρέχοντα. Πολλοὶ γὰρ κινδύνων μὲν ἀπαλλάττονται, ἐπίδοξον δὲ οὐκ ἔχουσι βίον· ἕτεροι πάλιν δόξης μὲν ἀπλουτοῦσι καὶ περιφανείας, κινδυνεύειν δὲ ἀναγκάζονται διὰ τὴν δόξαν ταύτην. Οὐδὲν τὸ λέγω πολλοὶ πολλὰς τὸ δεσποτικῶν οἰκίσαντες, μοιχοὶ καὶ γόητες καὶ τυμβωρυχοὶ, καὶ οἱ ἕτερά τινα τοιαῦτα ἡμαρτηκότες, εἶτα ἀπὸ τίνος φιλάνθρωπιᾶς βασιλικῆς ἀφῆθησαν τοῦ οἰκῆματος· οὕτω τῆς κολάσεως μὲν ἀπηλλάγησαν, τὰ δὲ ὄνειδ' οὐκ ἀπετρίψαντο, ἀλλ' ἔχουσι τὴν αἰσχύνην ἐπομένην αὐτοῖς. Ἄλλοι στρατιῶται· αἰ γενναῖοι τὸν ἐπίδοξον καὶ περιφανῆ βίον διώκοντες, ῥίψοκινδύνως ἑαυτοὺς τοῖς πολεμίοις ἐνδόντες, πολλὰ πολλὰς ἔλαβον τραύματα, καὶ ἔσχατον ἄμωρον ὑπέστησαν θάνατον· οὕτω δόξης ἐπιθυμήσαντες, ἀσφαλείας ἐξέπεσον.

δ'. Ἐπὶ δὲ τῆς γυναικός ἀμφοτέρωθεν ταῦτα συνέθη, καὶ ἀσφαλείας ἀπέλαυσε καὶ δόξης ἐπέτυχεν. Ὅστω καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν παιδῶν ἐγένετο· καὶ γὰρ κινδύνων [735] ἀπηλλάγησαν διαφυγόντες τὸ πῦρ, καὶ περιφανείας ἐγένοντο, ὑπὲρ φύσιν τοῦ στοιχείου νικῆσαντες τὴν δύναμιν. Τοιαῦτα τοῦ Θεοῦ τὰ κατορθώματα ὁμοῦ γὰρ λαμπρὸν καὶ ἀσφαλῆ χαρίζεται βίον. Ἄπερ οὖν ἀμφοτέρωθεν καὶ αὕτη αἰνιτομένη ἔλεγεν. *Ἐστερωθή ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ, ὑψώθη κέρας μου ἐν Θεῷ μου*. Οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, *Ἐν Θεῷ*, ἀλλ', *Ἐν Θεῷ μου*, τὸν κοινὸν τῆς οἰκουμένης Δεσπότην ἀρπάζουσα πρὸς ἑαυτὴν. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, οὐκ ἐλαττοῦσα αὐτοῦ τὴν

^a Colb. et Reg. ἀρετήν.

^b Colb. duo et Reg. μετατιθεῖς.

^c Sic Colb duo et Reg. Haec vitiosa erant in Editio.

^d Reg. ἐπισκοτῆσαι.

^e Reg. βίον αἰδοῦμενοι (forte αἰτούμενοι) ῥίψ.

δεσποτείαν, ἀλλὰ τὸν οἰκεῖον ἔρωτα ἐνδεικνυμένη τε καὶ παραμυθουμένη. Τοιοῦτον γὰρ τῶν φιλοῦντων τὸ ἔθος οὐκ ἀνέχονται μετὰ πολλῶν φιλεῖν, ἀλλ' ἐξαίρετος καὶ ἰδιαζόντως βούλονται αὐτῶν ἐνδείκνυσθαι τὸ φίλτρον. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ποιεῖ λέγων ·· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Εἰπὼν γὰρ τὴν κοινήν αὐτοῦ δεσποτείαν, εἶπε καὶ τὴν ἰδιάζουσαν τὴν ἐπὶ τῶν ἁγίων. Καὶ πάλιν, Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι· ἴνα τί ἐγκατέλιπες με; Καὶ πάλιν· Ἐρῶ τῷ Θεῷ· Ἀντιλήπτω μου εἰ· ψυχῆς γὰρ ζεούσης καὶ θερμῆς καὶ δικαιομένης ὑπὸ τοῦ πόθου ταῦτα τὰ ῥήματα. Οὕτω καὶ ἡ γυνὴ αὕτη ἐποίησεν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀνθρώπους τοῦτο ποιεῖν, θαυμαστὸν οὐδὲν ἔστιν· ὅταν δὲ ἴδῃς τὸν Θεὸν τοῦτο ποιοῦντα, τότε ἐκπλάγῃθι. Καθὰ περ γὰρ οὗτοι οὐ κοινή μετὰ τῶν πολλῶν αὐτὸν καλοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἰδιαζόντως ἑαυτῶν αὐτὸν βούλονται εἶναι Θεόν· οὕτως καὶ αὐτὸς, οὐ κοινή μετὰ τῶν ἄλλων φησὶν αὐτῶν εἶναι Θεὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιαζόντως αὐτῶν. Διὰ τοῦτο λέγει, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, οὐ συστῆλλον αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, ἀλλ' ἐκτείνω μᾶλλον· οὐ γὰρ οὕτω τὸ πλῆθος τῶν ἀρχομένων, ὡς ἡ ἀρετὴ τῶν βασιλευομένων δεῖκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἀρχήν· οὐδὲ οὕτω χαίρει καλούμενος Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ θαλάττης, καὶ τῶν ἐν τούτοις, ὡς χαίρει καλούμενος Θεός Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Καὶ ὅπερ ἐπ' ἀνθρώπων οὐ γίνεται, τοῦτο ἐπὶ τοῦ Θεοῦ συμβαῖνον ἔστιν ἰδεῖν. Οὐδὲν τι λέγω· ἐπὶ τῶν δεσποτῶν οἱ δοῦλοι καλοῦνται, καὶ οὕτως ἔθος ἅπασιν λέγειν, Ὅδεῖνα ἐπίτροπος τοῦ δεῖνος, ὁ δεῖνα οἰκονόμος τοῦ δεῖνος, στρατηγὸς καὶ ὑπάρχου· οὐδεὶς δὲ φησιν, Ὅδεῖνα ὁ ὑπάρχος τοῦδε τοῦ ἐπιτρόπου, ἀλλὰ τοὺς ἐλάττωνας ἀπὸ τῶν μεζόνων ἀεὶ καλεῖν εἰώθαμεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τὸναντίον γέγονεν· οὐ γὰρ μόνον Ἀβραάμ τοῦ Θεοῦ λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ὁ Δεσπότης ἀπὸ τοῦ δούλου καλεῖται. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἐκπληττόμενος ἔλεγεν· Δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται ὁ Θεός, Θεός καλεῖσθαι αὐτῶν. Οὐκ ἐπαισχύνεται, φησὶν, ὁ Δεσπότης ἀπὸ τῶν δούλων καλεῖσθαι. Διὰ τί οὐκ ἐπαισχύνεται; εἰπέ τὴν αἰτίαν. Ἴνα μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ξένοι καὶ παρεπίδημοι ἦσαν, φησὶν ^b. Καὶ μὴν καὶ διὰ τοῦτο ἐπαισχύνεσθαι δεῖ· ὁ γὰρ ξένος εὐτελής καὶ εὐκαταφρόνητος εἶναι δοκεῖ. Ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ ἅγιοι οὐ τοῦτον ἦσαν ξένοι τὸν τρόπον, ὃν ἡμεῖς νομιζόμεν, ἀλλ' ἕτερον [736] τινα καὶ παράδοxon. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ξένους ἐκεῖνους καλοῦμεν τοὺς τὴν αὐτῶν πατρίδα ἀφέντας, καὶ εἰς ἕτεραν γῆν ἐλθόντας· ἐκεῖνοι δὲ οὐχ οὕτως ἦσαν ξένοι, ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης ὑπεριδόντες, καὶ μικρὰν εἶναι νομίσαντες τὴν γῆν, πρὸς τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πόλιν ἔθλεπον, οὐ δι' ἀλαζονείαν, ἀλλὰ διὰ μεγαλοψυχίαν, οὐ δι' ἀπόνοιαν, ἀλλὰ διὰ φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσχέψαντο τὰ ἐπὶ γῆς ἅπαντα, καὶ εἶδον ὅτι βεῖ καὶ ἀπόλλυται, καὶ οὐδὲν ἐνταῦθα βέβαιον καὶ ἀκίνητον, οὐ πλοῦτος, οὐ δυναστεία, οὐ δόξα, οὐκ αὕτη ἡ ζωὴ, ἀλλ' ἕκαστον ἔχει τέλος, καὶ πρὸς τὸ οἰκεῖον ἐπιέγεται πέρας, τὰ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὐ τοιαῦτα, ἀλλὰ ἀτελεύτητα καὶ ἀθάνατα, ἐβλοντο ξένοι τῶν βρόντων καὶ παρατρεχόντων γενέσθαι, ἵν' ἐκείνων τῶν μενόντων ἐπιλάβωνται. Ξένοι τοίνυν ἦσαν, οὐ τῷ μὴ ἔχειν πατρίδα, ἀλλὰ τῷ πατρίδος ἐφλεσθαι τῆς ἀεὶ μενούσης. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς

παραδηλῶν ἔλεγεν· Οἱ δὲ ταῦτα λέγοντες, ἐμφαντοῦσιν ὅτι πατρίδα ζητοῦσι. Ποῖαν, εἶπε, πατρίδα; Ἄρα τὴν προτέραν, ἣν ἀπέλιπον; Οὐχί, φησὶ· Εἰ γὰρ ἐκεῖνης ἐμέμνητο, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι· τὴν δὲ κρείττονον ὀρέγονται, τούτστιν, ἐπουρανίου, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐπαισχύνεται ὁ Θεός καλεῖσθαι αὐτῶν Θεός.

ε'. Μιμησώμεθα δὴ καὶ ἡμεῖς τούτους, παρακαλῶν ὑπερίδωμεν τῶν παρόντων, ἐπιθυμήσωμεν τῶν μελλόντων, λάβωμεν τὴν γυναῖκα ταύτην διδάσκαλον, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀεὶ καταφεύγωμεν, καὶ παρ' ἐκείνου πάντα αἰτῶμεν. Οὐδὲν γὰρ εὐχῆς ἴσον καὶ γὰρ τὰ ἀδύνατα αὕτη ποιεῖ δυνατὰ, καὶ τὰ δύσκολα ῥάδια, καὶ τὰ δυσχερῆ εὐθέα καθίστησι. Ταύτην καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ κατῶρθου· εἶδὲ καὶ ἔλεγεν· Ἐπίτακτις τῆς ἡμέρας ἤρησά σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Εἰ δὲ βασιλεὺς ἀνὴρ μυρλιας βαπτίζόμενος φρονίσι, καὶ πανταχόθεν περιεχόμενος, τοσαυτάκις τῆς ἡμέρας παρεκάλει τὸν Θεόν, τινὰ ἂν ἔχοιμεν ἀπολογίαν ἢ συγγνώμην ἡμεῖς, τοσαύτην σχολὴν ἄγοντες, καὶ μὴ συνεχῶς αὐτὸν ἱκετεύοντες, καὶ ταῦτα τοσοῦτον μέλλοντες καρποῦσθαι κέρδος; Ἀμήχανον γὰρ, ἀμήχανον, ἀνθρώπων μετὰ τῆς προσηκούσης προθυμίας εὐχόμενον, καὶ παρακαλοῦντα τὸν Θεὸν συνεχῶς, ἀμαρτεῖν ποτε. Καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ὁ διαθερμάννας αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν ψυχὴν ἀναστήσας, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἑαυτὸν μετοικίσας, καὶ οὕτω τὸν Δεσπότην τὸν ἑαυτοῦ καλέσας, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἀναμνησθεὶς, καὶ περὶ τῆς συγχωρήσεως τούτων αὐτῷ διαλεχθεὶς, καὶ παρακαλέσας ἴλεων γενέσθαι καὶ ἡμερον, ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς λόγοις τούτοις διατριβῆς πᾶσαν ἀποτίθεται βιωτικὴν φροντίδα, καὶ πτεροῦται, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ὑψηλότερος γίνεται· κἂν ἐχθρὸν ἴσῃ μετὰ τὴν εὐχὴν, οὐκ ἔτι ὡς ἐχθρὸν ἕβεται· κἂν γυναῖκα εὐμορφον, οὐ κατακλασθήσεται πρὸς τὴν ὄψιν, τοῦ πυρὸς τοῦ κατὰ τὴν εὐχὴν ἔνδον μένοντος, καὶ πάντα ἀτοπον λογισμὸν διωκουμένου. Ἀλλ' ἐπεὶ ἀνθρώπου [737] ὄντας εἰκὸς καὶ εἰς βραθυμίαν ἐμπεσεῖν, ἐπειδὴν παρέλθῃ μία καὶ δευτέρα ὥρα καὶ τρίτη μετὰ τὴν εὐχὴν, καὶ ἴδῃς τὴν γενομένην σοι θερμότητα κατὰ μικρὸν ὑποβρεῖν μέλλουσαν, δράμα ταχέως πάλιν ἐπὶ τὴν εὐχὴν, καὶ καταψυγεῖσάν σου τὴν διάνοιαν θέρμανον. Κἂν τοῦτο ποιῆς διὰ πάσης τῆς ἡμέρας, τὰ μεταξύ διαλείμματα τῇ πυκνότητι τῶν εὐχῶν διαθερμάνων, οὐ δώσεις τῷ διαβόλῳ ἀφορμὴν καὶ εἰσοδὸν κατὰ τῶν σῶν λογισμῶν. Καὶ ὅπερ ἀριστοποιούμενοι καὶ πίνειν μέλλοντες ποιοῦμεν, ἐπειδὴν ἴδωμεν τὸ θερμανθῆν ὕδωρ καταψυγῆν, ἐπὶ τῆς ἐσχάρας αὐτὸ τίθεμεν πάλιν, ὥστε διαθερμανθῆναι ταχέως· τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιῶμεν, καὶ καθὰ περ ἐπ' ἀνθρώπων, τῆς εὐχῆς. τιθέντες ἡμῶν τὸ στόμα, οὕτω δάλλων ἀνάπτωμεν ἡμῶν τὴν διάνοιαν εἰς εὐλάβειαν, καὶ μιμώμεθα τοὺς οἰκοδόμους. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι πλίνθους μέλλοντες οἰκοδομεῖν, διὰ τὸ τῆς ὕλης σαθρὸν ξύλοισ μακροῖς ἀποσφίγγουσι τὴν οἰκοδομήν, καὶ οὐδὲ διὰ πολλοῦ τοῦτο ποιοῦσι τοῦ διαστήματος, ἀλλὰ δι' ὀλίγου, ἵνα τῇ πυκνότητι τῶν ξύλων τούτων ἀσφαλεστέραν τὴν συνθήκην τῶν πλίνθων ἐργάσωνται. Τοῦτο καὶ οὐ ποίησον, καὶ τὰς βω-

^a Οὕτω καὶ ὁ προφήτης ἐποιεῖ λέγων Colbertini et Reg.

^b Ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί· εἰσὶ φησὶ Colbert. et Reg.

dominium minuens, sed suum amorem indicans ac fovens. Sic enim amatores solent: non ferunt una cum multis amare, sed eximium quemdam ac peculiarem amorem præ se ferre volunt. Sic et David dicebat, *Deus, Deus meus, ad te mane vigilo* (Psal. 62. 1). Nominata enim communi ejus dominatione, addidit eam qua peculiariter sanctorum Dominus est. Et rursum, *Deus meus, intende in me; quare dereliquisti me* (Psal. 21. 1)? Et rursum, *Dicam Deo, Protector meus es* (Psal. 90. 2): animæ enim serventis accensæque desiderio sunt hæc verba. Idem et hæc mulier fecit. Cæterum homines ita facere nihil mirum: cum vero Deum hoc ipsum facere videris, tum merito obstupefias. Quemadmodum enim hi non in commune illum invocant, proprium faciendo, suum eum esse volunt: ita et ipse non solum communiter una cum aliis eorum etiam Deum se proficitur, sed privatim ipsorum. Quapropter dicebat, *Ego sum Deus Abraham et Isaac et Jacob* (Exod. 3. 6): non contrahens suum imperium, sed extendens potius; non enim tam multitudinem subditorum, quam eorum virtute monstrat imperium suum; neque tantum Deus cæli, terræ, maris et eorum quæ in eis sunt appellari gaudet, quantum si Deus Abraham et Isaac et Jacob vocetur. Et quod in hominibus non solemus, in Deo videre licet. Exempli causa: apud homines a dominis servi appellationem sumunt, et ita omnes ex more loquimur: Ille vel ille procurator aut dispensator illius, vel illius ducis et præfecti: nemo autem sic loquitur, Ille vel ille præfectus illius procuratoris aut dispensatoris: sed minores a majoribus semper denominare consuevimus. De Deo autem contra fit: non solum enim Abraham Dei esse, sed Deus etiam Abrahami dicitur, atque ita Dominus a servo nominatur. Hoc idem igitur et Paulus cum admiraretur, dicebat: *Quamobrem non erubescit Deus vocari Deus ipsorum* (Hebr. 11. 16). Non erubescit, inquit, Dominus a servis appellationem sumere. Quare non erubescit? dic rationem. Nimirum ut et nos eum imitemur. *Quia hospites erant*, inquit, *et advenæ* (Ibid. v. 13). Atqui vel ob hoc ipsum erubescere oportebat: hospes enim vilis et contemnendus esse videtur. At illi sancti non eo modo hospites erant, quo nos putamus, sed alio quodam minime vulgari. Nos hospites eos appellare solemus, qui relicta sua patria in alienam regionem perveniunt: illi vero non ita erant hospites, sed quod orbem universum despicerent, et parvam putarent esse terram, ad cælestem illam civitatem respiciebant, non arrogantia, sed magnanimitate; non insolentia, sed propter sapientiæ studium. Postquam enim contemptati sunt terrena universa, et animadverterunt fluxa esse et mortalia, nec quidquam hic firmum aut stabile, non divitias, non potentiam, non gloriam, non vitam ipsam, sed singula finem habere, et ad suum quodque properare terminum: cælestia vero non talia, sed infinita immortaliaque, maluerunt hospites esse in rebus fluxis et præterlabentibus, ut permanentes illas assequi possent. Hospites igitur erant, non quod patriam non haberent, sed quod sempiter-

nam illam patriam desiderarent. Quod quidem et ipse significando dicebat: *Qui autem talia loquuntur, patriam se requirere ostendunt* (Hebr. 11. 14-16). Quam patriam, obsecro? num priorem illam quam reliquerunt? Minime, inquit: *Si enim illius recordabantur, integrum eis erat illo redire: nunc autem meliorem desiderant, hoc est cælestem, cujus opifex et creator Deus est. Ideo non erubescit Deus vocari Deus ipsorum* (Ibid. v. 10).

5. *Assidue precari debemus, et orationes crebras negotiis interponere: hoc confirmatur exemplis et comparationibus cum ex prandio tum e fabrorum artificio deductis; affectus præcipua pars orationis.* — Hos igitur nos quoque imitemur; despiciamus præsentia, concupiscamus futura: utamur hac muliere magistra, et ad Deum semper confugiamus, ab illoque omnia deprecamur. Nihil enim precationi æquale: ea quippe est quæ ex impossibilibus possibilia facit, ex difficilibus facilia, et ex tortuosius recta. Hanc beatus quoque David adhibebat; ideoque dicebat: *Septies in die laudavi te propter judicia justitiæ tuæ* (Psal. 118. 164). Quod si rex, infinitis curis immersus, et in tam varia distractus, toties in die precabatur Deum: quam defensionem aut veniam habere poterimus nos, qui in tanto otio degimus, nec tamen illum assidue oramus, idque cum inde tantus fructus sit nobis proventurus? Impossibile enim, impossibile est, inquam, hominem qua decet alacritate precantem, et assidue Deum orantem, umquam in peccatum incidere. Id qua ratione fiat, jam dicturus sum. Qui mentem suam accendit, et animam erexit atque ad cælestia transtulit, et ita Dominum suum invocavit, peccatisque in memoriam reductis, de eorum remissione cum illo colloquutus est, obsecrans ut placatus ac propitius sibi esse dignetur, is post tales orationes omnem præsentis vitæ curam abjicit, spe erigitur, ac supra omnes humanas affectiones extollitur; et sive inimicum post precationem viderit, jam non tamquam inimicum aspiciet: sive mulierem formosam, ejus aspectu non frangetur, durante adhuc igne per precationem intus accenso et omnem absurdam cogitationem depellente. Sed quoniam homines cum simus, facile ad segnitiam relabimur, exacta una alterave aut tertia post precationem hora, ubi senseris pristinum illum fervorem paulatim frigescere, recurre quantocius ad preces, frigescentemque mentem rursus accende. Id si per totam diem feceris, per intervalla crebris precationibus te ipsum accendens, non dabis occasionem diabolo aut ullum ad tuas cogitationes aditum. Et quemadmodum in apparando prandio, cum potu opus est, si aqua calida frigescat, ad focum admotam calefacimus (a): ita et hic faciendum est, et os nostrum ad precationes quasi ad prunas admovendum, ut hoc pacto mens ad pietatem rursus accendatur. Imitemur etiam fabros cæmentarios: hi enim quoties lateritius paries exædificandus est, ob fragilitatem

(a) De potu aquæ calidæ in Sabbato mentionem facit Justinus Dial. cum Tryphone p. 246; hic autem de quotidiano usu agitur.

materiæ cum longis lignis stringunt, idque non per longa interstitia, sed per modica, ut compages laterum tutior sit ob lignorum frequentiam. Idem ipse quoque facito, et sicut illi ligaminibus ligneis (a), ita tu sæcularibus negotiis precatationes crebras interponens, vitam tuam hoc pacto munias. Quod si feceris, etiamsi plurimæ procellæ ingruant, sive tentationes, sive mœstitiæ, sive cogitationes molestæ, sive quidvis aliud, nihil dejicere poterit domum tam crebris precatationibus ligatam atque munitam. Dices, Qui fieri potest ut homo sæcularis, forensibus negotiis affixus, tribus horis diei precetur, et ad ecclesiam currat? Potest, et facile est; licet enim ad ecclesiam currere non sit commodum, potest inibi in foro curiæque vestibulo hærens nihilominus precari: ad hoc enim mente magis opus est quam voce, animi contentione magis quam manuum extensione: nec tam refert quo corporis habitu id facias, quam quo animæ affectu: quandoquidem et ipsa Anna non ob intensam vociferationem, sed ob internum cordis clamorem exaudita est. Dicit enim Scriptura, *Vox ejus non audiebatur, et Dominus exaudivit eam* (1. Reg. 1. 13. 19). Hoc et alii multi sæpe fecerunt, et clamante intus magistratu, minante, exasperato, furente, ipsi pro foribus curiæ stantes, postquam se sacro signo munissent, et pauca in animo precati, introgressi ad eum mutaverunt hominem, ac mitigaverunt, et mansuetum ex aspero reddiderunt: neque illis aut locus, aut tempus, aut silentium ad precandum fuit impedimento.

6. Hoc etiam tu facito: ingemisce amare, in memoriam revoca tua peccata, suspice in cælum, dic in mente, *Miserere mei, Deus*, et absolvisti precatationem. Qui enim dicit, *Miserere*, confessionem offert, et peccatum suum agnoscit: lapsorum enim est misericordiam requirere. Qui dicit, *Miserere mei*, remissionem delictorum accepit: qui enim misericordiam consequutus est, non punitur. Qui dicit, *Miserere mei*, regnum cælerum obtinuit: quem enim Deus miseratur, non a pœna solum liberat, sed futurorum etiam honorum possessione dignatur.

Procul a templo habitare an excuset non accedentes; ubique orare possumus. — Ne igitur excusationes queramus dicendo non esse propinquam precatationis ædem: nos enim ipsos, si sobrii fuerimus, templi Dei facit gratia Spiritus, ut magna undique nobis precandi facultas adsit. Neque enim talis est apud nos divinus cultus, qualis quondam apud Judæos erat multum habens sensibilibus ceremoniarum, multaque operatione indigens. Illic precaturum oportebat ad templum ascendere, turturem emere, ligna et ignem ad manus habere, arrepto cultro altari assistere, aliaque multa præcepta perficere: hic nihil tale, sed ubicumque fueris, præsto tibi est et altare, et culter,

et victima: tu ipse et altare, et sacerdos, et victima es. Ubicumque enim fueris, potes erigere altare, ad sobriam modo voluntatem afferas, nec te aut locus aut tempus impedit, sed etiamsi nec genua flectas, nec pectus tundas, nec manus ad cælum tendas, si mentem solum afferas fervidam, nihil tibi ad precatationem deerit. Licet etiam mulieri colum tenenti aut telam textenti mente suspicere in cælum, et ardentem pectore Deum invocare: licet etiam viro in foro versanti aut iter facienti attente precari: alteri itidem in officina sedenti ac coria suenti animam ad Dominum erigere: licet servo obsonanti, ac sursum deorsum cursitanti, vel in culina ministranti, si non licet adire ecclesiam, precatationem intentam ex imo pectore ciere. Non pudet loci Deum. animum postulat, mentem ferventem animamque modestam. Et ut scias non habitu aut locorum temporumve opportunitate esse opus, sed animo probo ac vigili, Paulus supinus in carcere jacens, non erectus stans (neque enim compes lignea permittebat), quoniam magna alacritate precabatur jacens, carcerem concussit, ejusque fundamenta commovit, et custodem terruit, ac mox initiatum ad mysteria sacra perduxit (Act. 16). Rursum Ezechias ille non erectus stans neque genibus flexis, sed supinus in lecto cubans ob infirmitatem, versa ad parietem facie, quoniam ardentem et temperanti animo Deum invocavit, sententiam adversus se latam revocavit, magnam sibi gratiam conciliavit, et in pristinam restitutus est sanitatem (4. Reg. 20). Nec solum magnis et sanctis viris hoc contigisse videas, sed malis etiam. Nam et latro ille, non stans in oratorio, aut genua flectens, sed in cruce distensus, paucis verbis regnum cælorum impetravit (Luc. 23. 42. 43): alius in lacum cœnosum coniectus, alius in foveam bestiis objectus, alius celi alvo conclusus, invocato Deo mala instantia discussit, divinamque sibi conciliarunt benevolentiam. Hoc sermone hortor ut continue frequentetis ecclesias, et domi cum magna quiete precemini per otium, genua flectentes, manusque attollentes: quod si tempus aut locus nos in multitudine hominum deprehendat, non est ob hoc a consuetis orationibus cessandum, sed ita ut vestram caritatem monui, precamini et invocare Deum, certi nihilominus tali precatatione optata vos impetraturos. Non hæc ideo dixi ut applaudatis et laudetis, sed et opera ea præstetis, utque tam nocturnum quam diurnum et operandi tempus votis ac precatationibus occupetis. Quod si res nostras sic disposerimus, et præsentem vitam tuto transigemus, et cælesti regnum assequemur: quo nobis omnibus pervenire detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, simul cum sancto Spritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ sint illa *ligamina*, multis explanavimus, et non testimonio tantum Hieronymi, sed etiam exemplo quodam ex rudæribus petito confirmavimus in libro Antiquitatis explanatæ et schematibus illustratæ, Tom. 3, p. 340, quæ, ni fallor, lectu digna sunt.

τικὰς πράξεις ἀπάσας, καθάπερ ἱμαντώσει τισι ξύλων, τῇ συνεχείᾳ τῶν εὐχῶν διαλαμβάνων, πάντοθεν σου περιφραξὸν τὴν ζωὴν. Ἄν τοίνυν οὕτω ποιῆς, κἂν μυριοὶ πνεύσωσιν ἄνεμοι λοιπὸν, κἂν πειρασμοί, κἂν ἄθυμιαί, κἂν λογισμοὶ τινες ἀηδεῖς, κἂν ὀτιοῦν ἐπέλθῃ δεινὸν, οὐ δυνήσεται καταβαλεῖν τὴν οἰκίαν ἐκείνην πυκναῖς οὕτως εὐχαῖς συνδεδεμένην. Καὶ πῶς δυνατὸν, φησὶν, ἄνθρωπον βιωτικὸν, δικαστηρίῳ προσηλωμένον, κατὰ τρεῖς ὥρας εὐχεσθαι τῆς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐκκλησίαν ἐκτρέχειν; Δυνατὸν, καὶ σφόδρα εὐκολον· κἂν γὰρ εἰς ἐκκλησίαν δραμεῖν μὴ βῆδιον, ἐστῶτα ἐκεῖ πρὸ τῶν θυρῶν, καὶ τῷ δικαστηρίῳ προσηλωμένον εὐχασθαι δυνατόν· οὐδὲ γὰρ οὕτω φωνῆς χρεῖα, ὡς διανοίας, οὐδὲ ἐκτάσεως χειρῶν, ὡς συντεταμένης ψυχῆς, οὐδὲ σχήματος, ἀλλὰ φρονήματος· ἐπεὶ καὶ ἡ Ἄννα αὕτη, οὐκ ἐπειδὴ λαμπρὰν καὶ μεγάλην ἀφῆκε φωνήν^α, διὰ τοῦτο ἠκούετο, ἀλλ' ἐπειδὴ μέγαρα ἔνδον κατὰ τὴν καρδίαν ἔδσα. Ἡ φωνὴ γὰρ αὐτῆς οὐκ ἠκούετο, φησὶ, καὶ εἰσήκουεσθαι αὐτῆς ὁ Θεός. Τοῦτο καὶ ἄλλοι πολλοὶ πολλὰκις ἐποίησαν, καὶ βοῶντος τοῦ ἀρχοντος ἔνδοθεν, ἀπειλοῦντος, διατεινομένου, μαινομένου, πρὸ τῶν θυρῶν ἐστῶτες σφραγισάμενοι, καὶ ὄλιγα ῥήματα κατὰ διάνοιαν εὐξάμενοι, εἰσελθόντες μετέβαλον αὐτὸν καὶ ἐπράδσαν, καὶ ἡμερον ἐξ ἀγρίου κατέστησαν· καὶ οὐδὲν οὔτε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὔτε ἀπὸ τοῦ καιροῦ, οὔτε ἀπὸ τῆς σιγῆς πρὸς τὴν εὐχὴν ταύτην ἐνεποδίσθησαν.

Σ'. Τοῦτο δὴ καὶ σὺποίησον· στέναξον πικρῶς, ἀναμνήσθητι τῶν ἀμαρτημάτων τῶν σῶν, ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰπέ κατὰ διάνοιαν· Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, καὶ ἀπήρισταί σου ἡ εὐχή. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Ἐλέησον, ἐξομολόγησιν ἐπέδειξαστο, καὶ τῶν οικειῶν ἀμαρτημάτων [758] ἐπέγνω· τῶν γὰρ ἡμαρτημάτων ἐστὶ τὸ ἐλεεῖσθαι. Ὁ εἰπὼν, Ἐλέησόν με, συγχώρησιν ἔλαβε τῶν πεπλημμελημένων· ὁ γὰρ ἐλεηθεὶς οὐ κολάζεται. Ὁ εἰπὼν, Ἐλέησόν με, βασιλείας ἔτυχε οὐρανῶν· ὃν γὰρ ὁ Θεὸς ἐλεήσει, οὐ κολάσεως ἀπαλλάττει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀξιοί.

Μὴ τοίνυν προφασισζώμεθα λέγοντες, ὡς οὐκ ἐστὶ πλησίον εὐκτῆριος οἶκος· ἡμᾶς γὰρ αὐτοὺς, ἐὰν νήψωμεν, ναοὺς ἐποίησε τοῦ Θεοῦ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, ὥστε πολλὴ πάντοθεν ἡμῖν ἡ εὐκολία. Καὶ γὰρ οὐ τοιαύτη ἡμῶν ἡ λατρεία, οἷα παρὰ Ἰουδαίοις τὸ πρότερον ἦν, πολλὴ τὸ αἰσθητὸν ἔχουσα, καὶ πολλῆς δεομένη πραγματείας. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸν εὐχόμενον καὶ εἰς τὸ ἱερὸν ἀναβῆναι ἔδει, καὶ τρυγὸνα πρίασθαι, καὶ ξύλα καὶ πῦρ μεταχειρίσασθαι, καὶ μάχαιραν λαβεῖν, καὶ τῷ βωμῷ παραστῆναι, καὶ πολλὰ ἕτερα διανύσαι ἐπιτάγματα· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιούτων, ἀλλ' ὅπουπερ ἂν ἦς, τὸ θυσιαστήριον ἔχεις μετὰ σαυτοῦ, καὶ τὴν μάχαιραν, καὶ τὸ ἱερεῖον, αὐτὸς ὢν σὺ καὶ ἱερεὺς, καὶ θυσιαστήριον, καὶ ἱερεῖον. Ὅπου γὰρ ἂν ἦς, δύνασαι στήσαι τὸν βωμὸν, προαίρεσιν νήφουσαν ἐπιδειξάμενος μόνον, καὶ οὐδὲν κωλύει τόπος, οὐδὲ ἐμποδίζει καιρὸς, ἀλλὰ κἂν γόνατα μὴ κλίνης, κἂν μὴ στήθος τύψῃ, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνης, διὰ-

νοίαν δὲ μόνον ἐπιδείξης θερμὴν, τὸ πᾶν ἀπήρισταί τῆς εὐχῆς. Ἐξεστὶ καὶ γυναῖκα ἡλακτὴν κατέχουσαν, καὶ ἰστουργοῦσαν ἀναβλέψαι εἰς τὸν οὐρανὸν τῇ διανοίᾳ, καὶ καλέσαι μετὰ θερμότητος τὸν Θεόν· Ἐξεστὶ καὶ ἄνθρωπον εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλοντα, καὶ καθ' ἑαυτὸν βαδίζοντα εὐχὰς ποιεῖσθαι ἐκτενεῖς· καὶ ἕτερον ἐπ' ἐργαστηρίου καθήμενον καὶ δέρματα βράπτοντα, τὴν ψυχὴν ἀναθεῖναι πρὸς τὸν Δεσπότην· Ἐξεστὶν οἰκέτῃ, καὶ ὠνούμένῳ, καὶ ἀναβαλόντι καὶ καταβαλόντι, καὶ μαγειρείῳ παρεστῶτι, ὅταν μὴ δυνατὸν εἰς ἐκκλησίαν ἔλθειν, εὐχὴν ποιεῖσθαι ἐκτενῆ καὶ διεγχευμένην. Οὐκ ἐπαισχύνεται τόπον ὁ Θεός· ἐν ζητεῖ μόνον, διάνοιαν θερμὴν, καὶ ψυχὴν σωφρονοῦσαν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ σχήματος χρεῖα καὶ τόπων πάντως καὶ καιρῶν, ἀλλὰ φρονήματος γενναίου καὶ διεγχευμένου, ὁ Παῦλος ὑπτιος ἐπὶ τοῦ δεσμοτηρίου κείμενος, καὶ οὐκ ὀρθὸς ἐστὼς (οὐ γὰρ ἤφειε τὸ ξύλον, ᾧ τοὺς πόδας ἐδέδετο), ἐπειδὴ μετὰ προθυμίας ἠύξατο κείμενος, τὸ δεσμοτήριον ἔσεισε, καὶ τὰ θεμέλια διεσάλευσε^ε, καὶ τὸν δεσμοφύλακα ἔδησε, καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν μετὰ ταῦτα μυσταγωγίαν ἔχειραγωγῆσε. Πάλιν ὁ Ἐζεκίας οὐκ ὀρθὸς ἐστὼς, οὐδὲ γόνατα κλίνας, ἀλλ' ὑπτιος ἐπὶ τῆς κλίνης κείμενος διὰ τὴν ἀβρωστίαν, στρέψας ἑαυτὸν ἐπὶ τὸν τοίχον, ἐπειδὴ τὸν Θεὸν θερμῶς ἐκάλεσε καὶ μετὰ ψυχῆς σωφροσύνης, καὶ ἀπόφασιν ἐξενεχθεῖσαν ἀνεκαλέσατο, καὶ πολλὴν ἐπεσπάσατο τὴν εὐνοίαν, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπανῆλθε ὑγείαν. Οὐκ ἐπ' ἀνδρῶν δὲ ἀγίων καὶ μεγάλων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πονηρῶν τοῦτο ἴδοι τις ἂν συμβαῖνον. Καὶ γὰρ ὁ ληστής, οὐκ ἐν οἴκῳ στάς εὐκτηρίῳ, οὐδὲ γόνατα κλίνας, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τεταμένος, ἀπὸ ῥημάτων ὀλίγων τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπέτυχεν· ἄλλος ἐν βορβόρῳ καὶ λάκκῳ, ἄλλος [759] ἐν λάκκῳ καὶ θηρίοις, ἕτερος ἐν αὐτῇ τοῦ κήτους τῇ νηδίῃ, τὸν Θεὸν παρακαλέσαντες, τὰ ἐπιεικέμενα ἅπαντα διέλυσαν, καὶ τὴν ἄνωθεν εὐνοίαν ἐπεσπάσαντο. Καὶ ταῦτα μὴ λέγων, παραινῶ συνεχῶς ταῖς ἐκκλησίαις ἐπιχωριάζειν, καὶ ἐν οἰκίᾳ μετὰ πολλῆς ἡσυχίας εὐχεσθαι, καὶ κατὰ σχολὴν γόνατα κλίνοντας, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνοντας· εἰ δὲ ἢ διὰ καιρῶν, ἢ διὰ τόπον ἀποληφθεῖν μετὰ πολλῶν ἑτέρων, μὴ διὰ τοῦτο τὰς συνήθεις ἀπολιμπάνει εὐχὰς, ἀλλὰ τοῦτον τὸν τρόπον, ὅνπερ εἶπον πρὸς τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην, εὐχεσθε καὶ παρακαλεῖτε τὸν Θεόν, ὡς οὐδὲν ἔλαττον παρὰ ταύτην ἔξοντες τὴν εὐχὴν. Ταῦτα εἶπον, οὐχ ἵνα κροτήσητε καὶ θαυμάσητε, ἀλλ' ἵνα διὰ τῶν ἔργων αὐτὰ ἐπιδείξησθε, καὶ τὸν καιρὸν τὸν τῆς νυκτὸς καὶ τὸν τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν τῆς ἐργασίας^δ καιρὸν ἐν εὐχαῖς καὶ δεήσεσι διαλαμβάνοντες. Ἄν οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν, καὶ τὸν παρόντα μετὰ ἀσφαλείας διανύσομεν βίον, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτευξώμεθα· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὐ καὶ μεθ' οὐ τῷ Πατρὶ ἡ θόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^α Colbertini et Reg. μεγάλην εἶχε φωνήν.

^β Reg unus, Colb. unus κατέγνω.

^ε Reg. ἐσάλευσε.

^δ Reg. et Colb. unus ἡμέρας ποιεῖν ἐργασίας.

ΛΟΓΟΣ Ε΄.

Πρὸς τοὺς ἐν ἑορταῖς μόνον συναγομένους, καὶ τί ποτὲ ἐστὶν ἑορτὴ· καὶ πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας τῆ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ, διὰ τὸ πλουσίους εἶναι καὶ πέρητας ἐν τῷ βίῳ· καὶ ὅτι χρησιμώτατον ἢ περιὰ καὶ ὅτι πλούτου πλεονα ἡδονὴν ἔχει παταχοῦ καὶ ἀσφάλειαν· καὶ εἰς τὴν Ἄνναν.

α'. Μάττην, ὡς ἔοικε, τοὺς τῆ προτέρᾳ συνάξει παραγενομένους ἡμῖν παρεκαλέσαμεν, πείθοντες μένειν ἐπὶ τῆς οἰκίας τῆς πατρῴας, καὶ μὴ μετὰ τῶν ἐν ἑορτῇ μόνον ἡμῖν φαινομένων ἐφίστασθαι καὶ ἀφίστασθαι πάλιν· μάλλον δὲ οὐ μάττην. Εἰ γὰρ καὶ μηδεὶς τούτων ἐπέισθη τοῖς λεγομένοις, ἀλλ' ἡμῖν ὁ μισθὸς ἀπήρτισται, καὶ τὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀπολογίας πεπλήρωται. Διόπερ τὸν λέγοντα, κἂν προσέχη τις, κἂν μὴ προσέχη, τὰ σπέρματα χρῆ καταβάλλειν, καὶ τὸ ἀργύριον κατατιθέναι, ἵνα μηκέτι πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς τραπεζίτας ὁ λόγος ἦ τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ καὶ ἡμεῖς ἐποίησαμεν, ἐλέγξαντες, ἐπιτιμήσαντες, παρακαλέσαντες, νοουθετήσαντες. Καὶ γὰρ τοῦ τῆν οὐσίαν κατεδηδοκότες υἱοῦ, καὶ πρὸς τὴν πατρικὴν οἰκίαν ἐπανελθόντες ἀνεμνήσαμεν, καὶ τὴν ταλαιπωρίαν ἄπασαν, καὶ τὸν λιμὸν, καὶ τὴν αἰσχύνην, καὶ τὰ ὄνειδῆ καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ἐπὶ τῆς ἀλλοτριᾶς ὑπέμεινε, προσεθήκαμεν, τῷ παραδειγματι τούτῳ σωφρονεστέρους ποιῆσαι βουλόμενοι· καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τὸν λόγον ἐστήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ πατρὸς φιλοστοργίαν περὶ αὐτοὺς ἐπεδειξάμεθα, οὐκ ἀπαιτήσαντες αὐτοὺς τῆς βρῦθμιας εὐθύνας, ἀλλ' ὑπταίως τούτους δεξάμενοι [740] ταῖς χερσὶ, καὶ συγγνώμην δόντες ὑπὲρ τῶν πεπλημμελημένων, καὶ τὴν οἰκίαν ἀνοίξαντες, καὶ τὴν τράπεζαν παραθέντες, καὶ στολὴν αὐτοὺς περιβαλόντες τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, καὶ τὴν ἄλλην ἄπασαν παρασχόντες αὐτοῖς θεραπείαν. Ἐκεῖνοι δὲ τὸν υἱὸν ἐκείνου οὐκ ἐμίμησαντο, οὐδὲ κατέγνωσαν τῆς ἐμπροσθεν ἀναχωρήσεως, οὐδὲ ἔμειναν ἐπὶ τῆς πατρῴας οἰκίας, ἀλλ' ἀπεπήδησαν πάλιν. Ὑμέτερον μὲν οὖν εἶη, ὁμῶν τῶν ἀεὶ μεθ' ἡμῶν ὄντων, ἐπαναγαγεῖν αὐτοὺς, καὶ πείσαι κοινωνεῖν ἡμῖν τῆς καθ' ἑκάστην σύναξιν ἑορτῆς. Εἰ γὰρ καὶ ἡ Πεντηκοστὴ παρήλθεν, ἀλλ' ἡ ἑορτὴ οὐ παρήλθε· πᾶσα γὰρ σύνοδος ἑορτὴ. Πόθεν ὄηλον τοῦτο; Ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ βρῦθμάτων, δι' ὧν φησιν· *Ὅπου ἂν ὦσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἔμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.* Ὅταν δὲ ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ ἢ τῶν συνευλεγμένων, ποίαν ἑτέραν ζητεῖ ἀπόδειξιν ἑορτῆς ταύτης μείζονα;

Ἐποῦ διδασκαλία καὶ εὐχαί, ὅπου πατέρων εὐλογίαι καὶ θεῶν νόμων ἀκρόασις, ὅπου σύνοδος ἀδελφῶν καὶ γνησίας ἀγάπης σύνδεσμος, ὅπου πρὸς Θεὸν ὁμιλία, καὶ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους διάλεξις, πῶς οὐκ ἂν εἴη ἑορτὴ καὶ πανηγυρίς; Τὰς γὰρ ἑορτάς οὐ τὸ πλήθος, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ τῶν συλλεγομένων ποιεῖν εἰωθεν· οὐχ ἡ πολυτέλεια τῶν ἱματίων, ἀλλ' ὁ τῆς εὐλαβείας καλλωπισμὸς· οὐχ ἡ θαψίλεια τῆς τραπέζης, ἀλλ' ἡ τῆς ψυχῆς πρόνοια. Ἐορτὴ γὰρ μεγίστη, συνειδὸς ἀγαθόν. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν πανηγυρίων, ὁ μὲν μήτε ἱμάτιον ἔχων περιβαλέσθαι λαμπρόν, μήτε θαψιλεστέρας ἀπολαύσαι τραπέζης, ἀλλ' ἐν πενίᾳ καὶ λιμῷ ζῶν καὶ τοῖς ἐσχάτοις κακοῖς, οὐκ

αἰσθάνεται τοῦ καιροῦ τῆς ἑορτῆς, κἂν πᾶσαν τὴν πόλιν ἰδῆ χορεύουσαν, ἀλλὰ τοσοῦτω μάλλον ὀδυνάται καὶ δάκνεται, ὅσῳ καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ὄρᾳ ἐν ἀπολαύσει, ἑαυτὸν δὲ ἐν ἀπορίᾳ· ὁ δὲ πλουτῶν καὶ τρυφῶν, καὶ στολάς καθ' ἑκάστην ἀμείβειν ἔχων, καὶ πολλῆς ἀπολαύειν εὐμερίας, κἂν μὴ παρῆ καιρὸς ἑορτῆς, ἑορτάζειν νομίξει· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πραγμάτων, ὁ μὲν ἐν δικαιοσύνῃ ζῶν καὶ κατορθώμασι, κἂν μὴ παρούσης ἑορτῆς, ἑορτῆν ἄγει, τὴν καθαρὰν ἡδονὴν καρπούμενος τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότες· ὁ δὲ ἐν ἀμαρτίᾳ καὶ πονηρίᾳ καὶ τρεφόμενος, καὶ πολλὰ κακὰ συνειδὸς ἑαυτῷ, καὶ παρούσης ἑορτῆς, ἀνεορτὸς μάλιστα πάντων ἐστίν. Ὅστε ἐξεστὶν ἡμῖν, ἂν ἐθέλωμεν, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἑορτῆν ἄγειν, ἂν ἀρετῆς ἐπιμελώμεθα, καὶ τὸ συνειδὸς ἡμῶν ἐκκαθαίρωμεν. Τί γὰρ ἡ παρελθούσα σύναξις τῆς παρουσίας πλεονεκτεῖ; ἢ οὐχὶ τῷ θορύβῳ καὶ τῇ παραχῇ μόνον, ἀλλ' οὐδὲ οὐδενί; Ὅταν γὰρ καὶ ἡ τῶν ἁγίων μυστηρίων ἀπόλαυσις, καὶ ἡ τῶν ἄλλων τῶν πνευματικῶν κοινωνία, οἶον εὐχῆς λέγω, καὶ ἀκρόασις, καὶ εὐλογίαι, καὶ ἀγάπης, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἡ αὐτῆ καὶ σήμερον ἢ, οὐδὲν ἔσται ἐλάττων ἐκείνης αὐτῆ ἡμέρα, οὔτε ὁμῖν, οὔτε ἐμοὶ τῷ λέγοντι. Οἱ γὰρ τότε ἡμῶν ἀκούσαντες, οὗτοι καὶ νῦν ἀκούσονται· οἱ δὲ μὴ παρόντες νῦν, οὐδὲ τότε παρήσαν, εἰ καὶ ἐδόκουν παρεῖναι τῷ σώματι· οὐκ ἀκούσονται νῦν· μάλλον δὲ οὐδὲ τότε ἤκουον· οὐ μόνον δὲ οὐκ ἤκουον, ἀλλὰ καὶ τοῖς [741] ἀκούουσιν ἠνώχλουν, θόρυβον καὶ παραχῇ ἐμποιοῦντες. Ὅστε ἴσον ἐμοὶ τὸ θέατρον καὶ τότε καὶ νῦν, καὶ ὁ τῶν ἀκροατῶν σύλλογος, ὁ αὐτὸς, καὶ οὐδὲν οὔτος ἐλάττων ἐκείνου. Ἄλλ', εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, ἔχει τι πλεον οὗτος ἐκείνου, ὅσῳ καὶ ἀτάραχος ἡ διάλεξις, καὶ ἀθόρυβος ἡ διδασκαλία, καὶ μετὰ πλείονος συνέσεως ἡ ἀκρόασις, οὐδὲν; ἡμῶν τὴν ἀκοὴν ἐνοχλοῦντος θορύβου.

β'. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐκ ἀτιμάζων τὸ πλήθος τῶν τότε συλλεγέντων, ἀλλὰ πείθων ἡμᾶς μὴ συγναζεῖν, μηδὲ καθηφιᾶν διὰ τὴν ὀλιγότην τῶν νῦν συλλεγέντων ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ δὴ σωμάτων πλήθος βουλόμεθα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ὄρᾳ, ἀλλὰ ἀκροατῶν πλήθος. Ἐπεὶ οὖν οἱ αὐτοὶ δαιτυμόνες καὶ τότε καὶ νῦν ἡμῖν πάμεισι, μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας καὶ σήμερον τὴν ἐστίασιν ὁμῖν παραθῆσομαι, ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐπανελθὼν, ἣν ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς διέκοψεν. Ὅσπερ γὰρ τῆς Πεντηκοστῆς παρουσίας, ἀκαιρον ἦν, ἀφέντας λέγειν περὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν καθ' ἑκείνου τὸν καιρὸν ἀγαθῶν, τῆς ἀκολουθίας τῆς προτέρως ἔχασθαι· οὕτω νῦν τῆς Πεντηκοστῆς παρελθούσης, εἰς καιρὸν τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἱστορίας ἀναληψόμεθα, ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν Ἄνναν ὑποθέσεως ἐχόμενοι^α. Οὐδὲ γὰρ εἰ πολλὰ τὰ εἰρημμένα χρῆ σκοπεῖν, καὶ ἐν πολλαῖς ἡμέραις, ἀλλ' εἰ πρὸς τὸ τέλος ἤλθομεν τῆς ὑποθέσεως. Καὶ γὰρ οἱ θησαυρὸν εὐρόντες, κἂν μυρία λάβωσιν ἐκεῖθεν χρήματα, οὐ πρότερον ἀφίστανται, ἕως ἂν τὸ πᾶν ἐξαντλήσωσιν· οὐ γὰρ τὸ πολλά λαβεῖν, ἀλλὰ τὸ μηδὲν ἀφείναι, τοῦτο μάλιστα αὐτοὺς ἀνακτῆσθαι πέφυκεν. Εἰ δὲ οἱ περὶ τὰ χρήματα μαινόμενοι τοσαύτη περὶ τὰ ἀπολλύμενα καὶ μὴ μένοντα κέχρηται

^α Colbertini ἐρχόμενοι. Infra Savil. οἱ θησαυρὸν ἀνορύττοντες ἐν τῷ κόσμῳ.

SERMO V.

Adversus eos qui tantum in festis conveniunt, et quidnam sibi festum; item adversus eos qui incusant divinam providentiam, eo quod in hac vita quidam sint divites, quidam pauperes: quod paupertas utilissima sit, et quod paupertas plus voluptatis ac securitatis ubique habeat, quam divitiæ; itemque de Anna.

1. Frustra, ut videtur, eos qui præcedenti adfuerunt collectæ, hortati sumus, ut in paterna domo permanent, et non una cum iis, qui festis diebus solum hic se sistunt, accederent ad nos, ac rursus decederent: imo vero non frustra. Nam etsi nemini ex eis persuasum esset oratione nostra, nobis tamen merces integra manet, plenamque habemus apud Deum defensionem. Quamobrem oportet concionatorem, etiamsi nemo attendat, semina jacere, et pecuniam deponere, ut postea Deus non ab illo, sed a numulariis rationem repositat. Quod sane etiam nos fecimus, arguendo, increpando, obsecrando, admonendo. In hoc enim vobis commemoravimus filium illum patrum facultatum absumptorem, tandem ad paternam domum postliminio reversum, universamque ejus miseriam, famem, dedecus, opprobria, et quidquid apud externos pertulit, adduximus in medium, ut hoc exemplo ad sobrietatem vos redigeremus: neque hic sermonem finivimus, verum etiam paternam erga eos pietatem exhibuimus, non negligentiam poenas exigentes, sed supinis manibus eos excipientes, veniam delictorum concedentes, aperta domo mensam apponentes, doctrinæ amictu eos amicientes, cæteramque omnem curam ipsis adhibentes. Illi autem filium illum non sunt imitati, nec eos relictis cætus pœnituit, neque in paterna domo manserunt, sed denuo abcesserunt. Vestrum igitur esset, vestrum, inquam, qui semper nobiscum estis, reducere ipsos, persuadereque ut nobiscum per singulas collectas velint festi esse participes. Quamvis enim Pentecoste præterit, festum tamen non præterit; omnis enim conventus festum est. Unde hoc patet? Ex ipsis Christi verbis, dicentis: *Ubi cumque fuerint duo vel tres congregati in meo nomine, ibi sum in medio eorum* (Matth. 18. 20). Quoties autem Christus interest in medio cætus, quod majus quæris festi argumentum?

Festorum ornatus veri. — Ubi sacra doctrina et preces, ubi patrum benedictiones et divinæ legis auditorium, ubi conventus fratrum, germanæque caritatis vinculum, ubi cum Deo colloquium, et Dei cum hominibus sermo, qui fieri potest ut ibi non sit festa celebritas? Festa enim non multitudo convenientium facere solet, sed virtus; non sumptuosus vestitus, sed pietatis ornatus; non mensæ lautitia, sed cura animæ. Maximum enim festum est conscientia bona. Et sicut in externis celebritatibus is qui nec vestem habet, qua induatur, splendidam, nec mensam, qua fruatur, lautam, sed vivit in paupertate, fame, extremaque miseria, non afficitur festo die, etiamsi universam urbem choreas agere videat, sed eo magis angitur ac dolet quod alios in deliciis videat, dum ipse omnibus

eget; dives vero delicatus, mutatoriis vestibus abundans, et in summa prosperitate vivens, etiam extra festa tempora festum agere sibi videtur: ita et in spiritualibus rebus usuvenit: qui vivit in justitia et operibus bonis, vel absque festo festum agit, sinceram voluptatem ex bona conscientia percipiens: qui vero in peccato et malitia degit, multorum malorum sibi conscius, etiam cum festum est, tam festo caret quam qui maxime. Quapropter licet nobis, si velimus, per singulos dies festum habere, si virtutem exerceamus, et conscientiam purificemus. Qua enim re præterita collecta hac præsentis est potior? annon tumultu tantum et strepitu, nullaque re alia? Quando enim et sanctorum mysteriorum perceptio, et aliarum spiritualium rerum communio, puta precationum, concionis, benedictionum, caritatis, cæterorumque omnium eadem est etiam hodie, nulla in re hæc dies superatur ab illa, quantum vel ad vos vel ad me concionantem attinet. Nam qui tunc nos audiebant, hi nunc quoque audituri sunt; et qui nunc absunt, ne tunc quidem aderant, etiamsi corpore adesse viderentur: non audiunt nunc; imo tunc minus audiebant; nec solum non audiebant, sed etiam audientibus obstrependo molesti erant. Quapropter et tunc et nunc æquale mihi est theatrum, idemque auditorum conventus, nec ulla in re altero hic inferior. Imo, si mirum aliquid dicere permittitis, hic illo est præstantior; quod sine strepitu sit sermo, et sine tumultu doctrina, et cum majore intellectu auscultatio, nullo tumultu auditum nostrum interruptente.

2. *Paucitas auditorum ne contristet.* — Hæc autem dico, non quod contempnam multitudinem illius conventus, sed ut vobis persuadeam ne doleatis, neve contristemini ob paucitatem eorum, qui nunc huc convenerunt. Non enim eorum, sed auditorum multitudinem in ecclesia requirimus. Quandoquidem igitur iidem conviva qui tunc, etiam nunc nobis adsunt, pari alacritate hodie quoque convivium vobis exhibebo, ad argumentum reversus, quod nobis festivitatis tempus interruptit. Quemadmodum enim in Pentecoste! intempestivum erat, ommissa benedictorum per id tempus in nos collatorum commemoratione, inceptum antea contextum continuare: ita nunc exacta Pentecoste, opportune historiam in manus resumptam prosequemur, pristinum de Anna argumentum tractaturi. Non enim spectandum quam multa jam dicta sint, sed utrum ad finem hujus argumenti pervenerimus. Nam et qui thesaurum invenerunt, licet plurimas inde capiant divitias, non prius absint quam totum exhausserint, ut quos non tam juvat multa accepisse, quam nihil reliquum fecisse. Quod si ii

¹ Colb. duo et Reg., *Pentecoste*. Sic infra etiam legitur. Morl., *Mesopentecoste*, in utroque loco. Qua ducti omnium mss. auctoritate lectionem mutavimus, suadente etiam loco illosupra paulo post initium, *Quamvis enim Pentecoste præterit*, quo innuitur hic legendum esse in secundo loco, *exacta Pentecoste*. Mesopentecoste autem erat feria quarta hebdomadis quartæ post Pascha; sic dicta, quia medium spatium occupabat Pascha inter et Pentecosten. De illa plura Cangius in Glossario Græco. Inferiori ævo frequentissime hæc vox occurrit. Aliquis ergo imperitus librarius hic Mesopentecosten temere induxit. Adde quæ diximus in Præf. Tomi hujus, § viii.

qui in pecunias insanunt, tanto rerum periturarum nec mansurarum tenentur studio, multo magis hoc nos in divinis facere thesauris oportet, nec prius absistere quam totum hoc quod ibi videmus exhaurimus. Dixi autem, quod ibi videmus, quia universum exhaurire non datur. Fons enim est perenniter manans divinarum vis sententiarum, numquam deficiens, numquam evacuada. Itaque ne defatigemur: non enim de vulgariibus rebus nobis est oratio, sed de precatione, spe nostra; precatione per quam sterilis mater est facta, et numerosæ proles parens quæ filiis carebat, et ex mœrente læta; per quam vitiosa reparabatur natura, clausa que reserabatur matrix, et impossibilia fiebant possibilia. Quapropter omnia paulatim perscrutemur, singulas explicantes dictiones, ut ne minimum quidem nos, quantum fieri potest, effugiat. Siquidem propterea duas integras dissertationes in duo sola ejus dicta insumpsimus: primum, *Confirmatum est cor meum in Domino*, et quod mox sequitur, *Exaltatum est cornu meum in Deo meo* (1. Reg. 2. 1). Consequens igitur est hodie ad tertium venire. Quod vero hoc est? *Dilatatum est os meum super inimicos meos: lætata sum in salute tua*. Animadvertite accuratam orationem: non dixit, *Exacutum est os meum super inimicos meos*: non enim ad convicia et dieteria præparatum erat, non ad opprobria et accusationem, sed ad monitionem et consilium, ad correctionem et instructionem. Propterea non dixit, *Exacuta est lingua mea super inimicos meos*, sed, *Dilatatum est os*. Relaxatione, inquit, fruor: libere loqui possum: jam pudore discusso ad libertatem redii. Ac ne nunc quidem mulierem æmulam nominavit, sed simpliciter indefinita nuncupatione, quasi quadam larva, tantæ tristitiæ causam abscondit. Non dixit, quod multæ dicunt mulieres: *Confudit eam Deus, dissipavit et dejecit scelestam et arrogantem et magniloquam*: sed simpliciter, *Dilatatum est os meum super inimicos meos; lætata sum in salute tua*.

In salutari Dei lætari quid sit. — Vide quomodo eandem legem per totam precationem servat. Sicut enim in principio dicebat, *Confirmatum est cor meum in Domino, exaltatum est cornu meum in Deo meo, dilatatum est os meum super inimicos meos*: ita et hic, *Lætata sum in salute tua*. Non simpliciter, *In salute, sed, In salute tua*. Non enim quoniam servata sum, sed quoniam per te servata sum, propterea lætor et exsulto. Tales quippe sunt sanctorum animæ; de Deo magis lætantur auctore munerum, quam de ipsis numeribus: non enim propter dona ipsum, sed dona propter illum diligunt. Hoc servos gratos decet, hoc famulos beneficii memores, videlicet rebus suis omnibus præponere Dominum. Sic etiam nos affecti sumus: cum peccaverimus, non dolcamus quia punimur, sed quia Dominum offendimus: et si quod opus bonum nostrum est, non gaudeamus propter regna cælorum, sed quia rem cælorum Regi gratam fecimus. Qui enim sanæ mentis est, offensam Dei magis timet, quam ullam gehennam, et placere Deo pluris æstimat, quam ullum regnum. Nec mireris si erga

Deum esse sic affectum oportet, cum erga homines multi sic affecti sint. Sæpe enim qui germanos liberos habemus, si vel inviti eos læserimus, a nobis ipsis pœnas repossimus: et erga amicos idem facere solemus. Quod si amicos aut filios offendere multo gravius putamus quam pœnas luere, multo magis erga Deum sic affici decet, et omni gehenna gravius putandum est, aliquid fecisse quod illi displiceat. Talis erat beatus Paulus: propterea dicebat, *Certus sum quod neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, nec alia creatura poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro* (Rom. 8. 39. 40). Quin et sanctos martyres cum beatos vocamus, ob vulnera primum prædicamus, mox ob præmia; prius ob plagas, et tum demum ob coronas repositas. Præmia enim propter vulnera contingunt, et non vulnera propter præmia.

3. *Ærumnæ pro Christo toleratæ, sunt gratia, corona, merces.* — Ita beatus quoque Paulus non tam repositis sibi bonis, quam molestiis propter Christum ferendis gaudebat, clamabatque dicens, *Gaudeo in passionibus pro vobis* (Col. 1. 24): et iterum, *Non solum autem, verum et gloriamur in tribulationibus* (Rom. 5. 3): et rursus, *Quoniam nobis donatum est a Deo, ut non solum in eum credamus, sed etiam pro eo patiamur* (Philipp. 1. 29). Est enim gratia vere maxima, dignum censi propter Christum aliquid pati, et corona vere perfecta, et merces futura retributione non minor: et hoc norunt qui legitime ac ferventer Christum diligere sciunt. Talis erat et hæc mulier, ardentissimum habens in Deum desiderium, et ignitum amorem: propterea dicebat, *Lætata sum in salutari tuo*. Nihil enim ipsi fuit cum terra commune, sed omne humanum auxilium despiciebat, et erat Spiritus gratia sublimis, in omnibusque ad Deum respiciebat, et ab urgentibus molestiis illinc liberari rogabat. Noverat enim, plane noverat, humana quidem, qualiæcumque sint, dantium imitari naturam: nobis autem divino semper opus esse auxilio, si velimus ancoram in tuto firmare. Quapropter ad Deum semper confugiebat; et accepta gratia, quod Deus ejus auctor esset, magis gaudebat, et gratias agens dicebat: *Non est sanctus, ut est Dominus, et non est justus sicut Deus noster, et non est sanctus præter te* (1. Reg. 2. 2). Etenim irreprehensibile, inquit, iudicium ejus, et incorrupta infallibilisque sententia.

Ratio beneficentiæ a Deo non repossenda; paupertas artes invenit. — Vidisti gratæ animæ cogitatum. Non dixit iatra se: *Quid magnum, aut quid præ aliis accepi?* Quod æmulæ meæ jam dudum copiose contigit, id ego vix tandem magno conatu, et lacrymis, et precibus, et supplicationibus impetravi. Sed quoniam bene sentiebat de Dei providentia, rationem beneficentiæ non repossit a Domino, quod multi faciunt, quotidie Deum in jus vocantes. Si viderint hunc divitem, alium inopem, non desinunt adversum ejus providentiam obloqui. Quid facis, o homo? De conserve te judicare non sinit Paulus dicens, *Nolite*

τῆ σπουδῆ, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς· ἐπὶ τῶν θείων θησαυρῶν τοῦτο ποιεῖν χρῆ, καὶ μὴ πρότερον ἀφίστασθαι, ἕως ἅπαν τὸ φαινόμενον ἐξαντλήσωμεν. Τὸ φαινόμενον δὲ εἶπον, ἐπειδὴ πάντα ἐξαντλήσαι ἀμήχανον. Πηγῆ γὰρ ἐστὶ διηλεκτῶς βλύχουσα τῶν θείων νοημάτων ἢ δυνάμεις, οὐδέποτε ἐπιλείπουσα, οὐδὲ δαπανωμένη. Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν· οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τῶν τυγχόντων ἡμῖν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ εὐχῆς, τῆς ἐλπίδος τῆς ἡμετέρας· εὐχῆς δὲ, δι' ἧς ἡ στείρα μήτηρ ἐγένετο, καὶ πολυπαῖς ἦ ἀπαις, καὶ ἡ κατώδυνος ἐν εὐθυμίᾳ δι' ἣν ἡ πεπηρωμένη διωρθοῦτο φύσις, καὶ μήτρα ἀποκεκλεισμένη ἀνεώγνυτο, καὶ τὰ ἀδύνατα δυνατὰ πάντα ἐγένετο. Διὸ δὴ κατὰ μικρὸν διερευνώμεθα πάντα, καθ' ἑκάστην ῥῆσιν ἀναπτύξαντες ^a, ὥστε μὴδὲ τὸ μικρότατον ἡμᾶς, ὡς οἶόν τε, παραδραμεῖν. Διὰ δὴ τοῦτο δύο διαλεκτῶς βλύχουσαι εἰς δύο ῥήσεις ἀνηλώσαμεν μόνας, εἰς τε τὴν πρώτην τὴν λέγουσαν, *Ἐστερεώθη ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ*. [742] καὶ τὴν δευτέραν τὴν μετ' ἐκείνην, *Υψώθη κέρασ μου ἐν Θεῷ μου*. Ἀκόλουθον δὴ σήμερον ἐπὶ τὴν τρίτην ἐλθεῖν. Τίς δὲ ἐστὶν αὕτη; *Ἐπλατύνθη στόμα μου ἐπ' ἐχθρού μου*, φησὶν· *εὐφράνθη ἐν σωτηρίᾳ σου*. Προσέχετε τῇ ἀκριθείᾳ τῆς λέξεως. Οὐκ εἶπεν· Ἠκονήθη στόμα μου ἐπ' ἐχθρού μου· οὐ γὰρ πρὸς λοιθορίας καὶ σκώμματα παρεσκευάστο, οὐ πρὸς δνειδῆ καὶ κατηγορίαν, ἀλλὰ πρὸς παραίνεσιν καὶ συμβουλίην, πρὸς διόρθωσιν καὶ νοθεσίαν. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἠκονήθη ἢ γλώσσᾳ μου ἐπ' ἐχθρού μου, ἀλλ', *Ἐπλατύνθη*. Ἀνέσεις ἀπέλαυσα, φησὶν, ἐλευθεροστομεῖν δύναμαι. Νῦν ἀπεκρουσάμην τὴν αἰσχύνην, πρὸς παρβήσιαν ἐπανηλθον. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα εἶπεν ὀνομαστὶ τὴν γυναῖκα τὴν ἀντίζηλον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς προσηγορίας ἀδιόριστον, καθάπερ προσωπεῖον κατέκρυψε τὴν τοσαύτην λυπήσασαν. Οὐκ εἶπεν, ὁ πολλοὶ λέγουσι γυναῖκες· Κατήσχυνεν αὐτὴν ὁ Θεός, κατέβραζε καὶ κατέβαλε τὴν μιανὴν καὶ ἀλαζόνα καὶ μεγαλήγορον· ἀλλ' ἀπλῶς, *Ἐπλατύνθη στόμα μου ἐπ' ἐχθρού μου· εὐφράνθη ἐν σωτηρίᾳ σου*.

Ὅρα πῶς τὸν αὐτὸν διατηρεῖ νόμον διὰ τῆς εὐχῆς ἀπάσης. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ ἔλεγεν, *Ἐστερεώθη ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ, ὑψώθη κέρασ μου ἐν Θεῷ μου, ἐπλατύνθη στόμα μου ἐπ' ἐχθρού μου*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Εὐφράνθη ἐν σωτηρίᾳ σου*. Οὐχ ἀπλῶς, ἐν σωτηρίᾳ, ἀλλ', *Ἐν σωτηρίᾳ σου*. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἐσώθη, φησὶν, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ σοῦ ἐσώθη, διὰ τοῦτο χαίρω καὶ ἀγάλλομαι. Τοιαῦτα τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί· τῶν θύρων μᾶλλον χαίρουσιν ἐπὶ τῷ δεδωκότι Θεῷ· οὐ γὰρ αὐτὸν διὰ τὰ αὐτοῦ φιλοῦσιν, ἀλλ' ἐκεῖνα δι' αὐτόν. Τοῦτο οἰκετῶν εὐγνωμόνων, τοῦτο δούλων εὐχαρίστων, πάντων τῶν ἐαυτῶν τὸν Δεσπότην τὸν ἐαυτῶν προτιθέται. Οὕτω, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς διακεῖόμεθα· κἴν ἀμάρτωμεν, μὴ ἀλγῶμεν, ἐπειδὴ κολαζόμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴ παρωξύνουμεν τὸν Δεσπότην· κἴν κατορθώσωμεν, μὴ χαίρωμεν διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἠρέσαμεν τῷ βασίλει τῶν οὐρανῶν. Τῷ γὰρ ὑπο ἔχοντι γέννησις ἀπάσης φοβερώτερον τὸ προσκοῦσαι Θεῷ, ὥσπερ καὶ βασιλείας ἀπάσης ποθεινότερον τὸ ἀρέσαι Θεῷ. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ οὕτω διακεῖσθαι χρῆ, ὅπου γε καὶ ἐπ' ἀνθρώπων οὕτω πολλοὶ δικάζονται. Υἱούς γοῦν ἔχομεν πολλάκις γνησίους· κἴν ἄκοντες αὐτούς διαδιδῶμεν εἰ κακόν, ἐαυτούς τιμωρούμεθα καὶ

κολάζομεν· καὶ ἐπὶ φίλων δὲ τοῦτο ποιούμεν. Εἰ δὲ ἐπὶ φίλων καὶ υἱῶν τοῦ κολασθῆναι τὸ λυπήσαι ἐκείνους πολλῶ χαλεπώτερον εἶναι νομίζομεν, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ οὕτω διακεῖσθαι χρῆ, καὶ γέννησις ἀπάσης χαλεπώτερον εἶναι νομίζειν τὸ ποιῆσαι τῶν μὴ δοκούντων αὐτῷ. Τοιοῦτος ἦν ὁ μακάριος Παῦλος· διὰ τοῦτο ἔλεγε· *Πέποισμαι ὅτι ὅτε ἀγγελοὶ, ὅτε ἀρχαί, ὅτε δυνάμεις, ὅτε ἐρστώτα, ὅτε μέλλοντα, ὅτε ὑψώματα, ὅτε βάθος, ὅτε τις κτίσις ἕτερα δυνήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν*. [743] Καὶ ἡμεῖς δὲ τοῖς ἁγίοις μάρτυρας ὅταν μακαρίζωμεν, ἀπὸ τῶν τραυμάτων πρότερον μακαρίζομεν, καὶ τότε ἀπὸ τῶν βραβείων· ἀπὸ τῶν πληγῶν, καὶ τότε ἀπὸ τῶν ἀποκειμένων στεφάνων. Ἄπὸ γὰρ τῶν τραυμάτων τὰ βραβεῖα, οὐκ ἀπὸ τῶν βραβείων τὰ τραύματα τὴν ἀρχὴν λαμβάνει καὶ τὴν ὑπόθεσιν.

γ'. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος πρὸ τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν αὐτῷ διὰ τὸν Χριστὸν λυπηροῖς ἔχαιρε, καὶ ἔβρα λέγων, *Χαίρω ἐν τοῖς παθήμασιν ὑπὲρ ὁμῶν*· καὶ πάλιν, *Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι*· καὶ πάλιν, *Ὅτι ἡμῖν ἐχαρίσθη ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεῦναι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν*. Καὶ γὰρ ὄντως χάρις μεγίστη, τὸ καταξιοθῆναι διὰ Χριστόν τι παθεῖν, καὶ στέφανος δὲ ἀπρητισμένος, καὶ ἀμοιβῆ τῆς μελλούσης ἀντιδόσεως οὐκ ἐλάττων· καὶ τοῦτο ἴσασιν ὅσοι γνησίως καὶ θερμῶς φιλεῖν ἴσασιν τὸν Χριστόν. Τοιαύτη τις ἦν καὶ ἡ γυνὴ αὕτη, θερμὸν ἔχουσα περὶ τὸν Θεὸν πίσον καὶ φίλτρον διακαές· διὰ τοῦτο ἔλεγεν, *Εὐφράνθη ἐν σωτηρίᾳ σου*. Οὐδὲν γὰρ κοινὸν αὐτῇ πρὸς τὴν γῆν ἦν, ἀλλ' ὑπερώρα ἀνθρωπίνης βοήθειας ἀπάσης, καὶ ἐπτέρωτο τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι, καὶ μετάρσιος ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐν ἅπασιν ἐβλεπε, καὶ τῶν ἐπιχειμένων θειῶν τὴν ἄσιν ἐκείθεν ἐζήτει. Ἰδεὶ γὰρ, ἦδει σαφῶς, ὅτι τὰ μὲν ἀνθρώπινα, οἷα ἂν ἦ, μιμεῖται τὴν φύσιν τῶν δεδωκότων· δεῖ δὲ πανταχοῦ τῆς ἄνωθεν ἡμῖν ῥοπής, εἶγε μέλλομεν ἐπ' ἀσφαλούς ὁρμεῖν ^b τῆς ἀγκύρας. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς αὐτὸν ἐν ἅπασιν κατέφευγε, καὶ λαβοῦσα τὴν χάριν, ἐπὶ τῷ δεδωκότι μᾶλλον ἔχαιρε, καὶ εὐχαριστοῦσα ἔλεγεν· *Οὐκ ἔστιν ἅγιος, ὡς ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἔστι δικαίος, ὡς ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἅγιος πλὴν σοῦ*. Ἄληπτος γὰρ ἡ κρίσις αὐτοῦ, φησὶ, καθαρά καὶ ἀπαραλόγιστος ἡ ψήφος.

Εἶδες ψυχῆς εὐγνώμονος ἔνοιαν; Οὐ γὰρ εἶπε πρὸς ἑαυτὴν· Τί γάρ μοι μέγα γέγονε; τί δὲ πλεόν τῶν ἄλλων; Ὅπερ ἡ ἀντίζηλος πάλα ἔλαβε καὶ μετὰ πολλῆς τῆς δαψιλείας, τοῦτο μετὰ πολὺν χρόνον ἐγώ, μετὰ καμάτου, καὶ δακρύων, καὶ ἰκετηρίας, καὶ δεήσεως, καὶ πόνου πολλοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ καλῶς ἐπέπειστο περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, οὐκ ἀπατεῖ τὸν Δεσπότην εὐθύναν τῶν γινομένων, ὁ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ποιῶσι, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῷ Θεῷ δικάζοντες. Κἴν ἴδωσι τὸν μὲν πλουτοῦντα, τὸν δὲ πενόμενον, μυρίους κατὰ τῆς προνοίας αὐτοῦ κινῶσι λόγους. Τί ποιεῖς, ὀρθρωπε; Τῷ συνδούλῳ δικάζειν σε οὐκ ἀφῆκε Παῦλος

^a Reg. ἀναπτύσσοντες, et sic etiam Colb. οὐκ.

^b Colb. et Reg. ὁρμῶν.

οὕτω λέγων · Ὡστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος · καὶ τὸν Δεσπότην εἰς δικαστήριον ἔλκεις, καὶ λόγον ἀπαιτεῖς τῶν πεπραγμένων, καὶ οὐ φρττεῖς, οὐδὲ δέδουκας; Καὶ ποίας τεύξεσιν συγγνώμης, ποίας δὲ ἀπολογίας, εἰπέ μοι, τσσαύτας μὲν τῆς προνοίας αὐτοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὠραν ἀποδείξεις λαμβάνων, ἀπὸ δὲ τῆς κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πενίαν δοκούσης ἀνωμαλίας εἶναι καταψηφίζόμενος τῆς ἐν ἅπασιν εὐταξίας, καὶ ταῦτα ἀδίκως; [744] Εἰ γὰρ μετὰ τῆς προσηκούσης γνώμης, καὶ πεπονημένης διανοίας καὶ ταῦτα ἐξετάζειν ἠθέλες, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον ἦν τὸ συνιστῶν τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πενία ταύτην ἂν μάλιστα σαφῶς ἀπέδειξεν. Ἄν γὰρ ἀνέλη; τὴν πενίαν, τοῦ βίου τὴν σύστασιν ἀνέλες ἅπασαν, καὶ διέφθειρας ἡμῶν τὴν ζωὴν · καὶ οὕτω ναύτης, οὕτω κυβερνήτης, οὕτω γεωργός, οὕτω οἰκοδόμος, οὕτω ὑφάντης, οὕτω ὑποδηματοῦχος, οὕτω τέκτων, οὕτω χαλκοτύπος, οὕτω σκυτοτόμος, οὕτω σιτοποιός, οὕτω ἄλλος τις τῶν δημιουργῶν ἔσται τούτων · τούτων δὲ οὐκ ὄντων, πάντα ἡμῖν οἰχθήσεται. Νῦν μὲν γὰρ, καθάπερ διδάσκαλος τις ἀρίστη, ἐκάστῳ τούτων ἐπικαθημένη ἡ τῆς πενίας ἀνάγκη, πρὸς τὰ ἔργα καὶ ἄκοντας συνωθεῖ · εἰ δὲ ἅπαντες ἐμμελον πλουτεῖν, ἅπαντες ἐμμελον ἐν ἀργίᾳ ζῆν · καὶ οὕτω πάντα ἂν ἀπίετο καὶ διεφθάρη. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων καὶ ἐτέρως αὐτοὺς ἀπ' αὐτῶν, ὧν ἐγκαλοῦσι, πάλιν ἐπιστομίσαι βόδιον. Τίνος γὰρ ἐνεκεν, εἰπέ μοι, κατηγορεῖς τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας; ἐπειδὴ ὁ μὲν πλεῖω, ὁ δὲ ἐλάττω κέκτηται χρήματα; Τί οὖν; ἂν ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις, καὶ πολλῶν μείζοσι, καὶ συνέχουσιν ἡμῶν τὴν ζωὴν, δείξωμεν ἰσομοίραν οὖσαν πᾶσιν ἀνθρώποις, ψηφίῃ τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ; Ἀνάγκη πᾶσα. Εἰ γὰρ τὸ μὴ πάντας ἐπίσης ἀπολαύειν ἑνὸς πράγματος, χρημάτων λέγω, ἀπόδειξιν ποιῇ τοῦ μηδεμίαν εἶναι πρόνοιαν, ἂν φανῶσιν ἐξίσης ἅπαντες ἀπολαύοντες, οὐχ ἑνὸς πράγματος, οὐδὲ οὕτως εὐτελοῦς, ἀλλὰ πλειόνων καὶ πολὺ μείζονων, εὐδηλον ὅτι καὶ ἄκων ἐκεῖθεν συναναγκασθήσῃ ψηφισασθαι τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ.

Δεῦρο οὖν ἐπὶ τὰ συνέχοντα τὴν ζωὴν ἡμῶν ἴωμεν τῷ λόγῳ, καὶ διερευνησόμεθα αὐτὰ μετὰ ἀκριθείας, καὶ ἴωμεν εἰ πλεονεκτεῖ τὸν πένητα ὁ πλούσιος ἐν ἐκείνοις. Οἶον, ὁ πλούσιος ἔχει θάσιον, καὶ ἕτερα πολλά τοιαῦτα πόματα πεφαρμακευμένα, καὶ μετὰ πολλῆς κατεσκευασμένα τῆς καρυκίας · ἀλλ' αἱ τῶν ὑδάτων πηγαὶ καινῇ πᾶσι πρόκεινται, καὶ πλουσίοις, καὶ πένησι. Τάχα ἐγάλασας ἀκούων τὴν ἰσότητά ταύτην. Οὐκ οὖν μάθῃ, πόσῃ τιμιώτερον οἴνου παντός, ὕδατος φύσις, καὶ ἀναγκαιότερον καὶ χρησιμώτερον · καὶ τότε σαυτοῦ καταγνώσῃ, καὶ τὸν ἀληθῆ τῶν πενήτων εἴση πλοῦτον. Οἴνου μὲν γὰρ ἀναιρεθέντος, οὐ πολλὴ τις ἂν γένοιτο βλάβη τινί, πλὴν τοῖς ἀσθενέσι μόνοις · ἂν δὲ τις σβέσῃ τὰς τοῦ ὕδατος πηγὰς καὶ τὸ στοιχεῖον ἀνέλῃ, τὸν βίον ἡμῶν ἀνέτρεψεν ἅπαντα, καὶ πάσας τὰς τέχνας ἠφάνισε · καὶ οὕτω δύο δυνησόμεθα μόνον διαρκέσαι ἡμέρας, ἀλλ' εὐθὺς ἀποθανούμεθα πάντες θάνατον ἑλετινόν τινα καὶ χαλεπώτατον.

δ'. Ὡστε ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις καὶ συνέχουσιν ἡμῶν τὴν ζωὴν ὁ πένης οὐδὲν πλεονεκτεῖται, ἀλλ', εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, καὶ πλεονεκτεῖ τοῦ πλουτοῦντος. Πλουσίους μὲν γὰρ πολλοὺς ἔστιν ἰδεῖν ὑπὸ τῆς τοῦ αἵματος ἀβρωστίας τῆς διὰ τὴν τρυφήν ἐγγινομένης αὐτοῖς τὰ πολλὰ ὑδροποσίας ἀπεχομένους · ὁ δὲ πένης

διὰ τοῦ βίου παντὸς ἀδεῶς ἀπολαύει τῶν ναμάτων τούτων, ὡς ἐπὶ πηγὰς μέλιτος, [745] οὕτως ἐπὶ τὰς τῶν ὑδάτων τρέχων πηγὰς, καὶ εἰλικρινῆ καὶ καθαρὰν ἐκεῖθεν καρπούμενος τὴν ἡδονήν. Τί δὲ ἡ τοῦ πυρός φύσις; οὐχὶ μυρίων ἀναγκαιοτέρα θησαυρῶν καὶ πλοῦτου παντὸς ἀνθρωπίνου; Καὶ οὗτος πάλιν ἐξ ἰσῆς πλουσίῳ καὶ πένητι πρόκειται τῆς χρείας ὁ θησαυρός. Ἡ δὲ παρὰ τοῦ ἀέρος γινομένη τοῖς σώμασιν ἡμῶν ὑφέλεια, καὶ τὸ φῶς τῆς ἀκτίως, ἄρα τοῖς μὲν εὐπόροις πλεόν, τοῖς δὲ πένησιν ἔλαττον παραγίνεται, ἀκείνοι μὲν τέτρασι, οὗτοι δὲ δύο μόνον καθοροῦσιν αὐτὸ ὀφθαλμοῖς; Ἄλλ' οὐδὲ τούτο ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν · καὶ γὰρ καὶ πλουσίοις καὶ πένησιν ἴσον τῆς ἀπολαύσεως ὦρισται μέτρον, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνταῦθα τοῖς πένητας τῶν πλουτοῦντων πλεονεκτοῦντας ἴδοι τις ἂν, ὅσων καὶ τρανοτέρως τὰς αἰσθήσεις, καὶ δεξιότερον τὸ δῆμμα, καὶ ἀκριβεστέρας ἔχουσι τὰς ἀντιλήψεις ἀπάσας. Διὸ καὶ γνησιωτέραν καρποῦνται τὴν ἡδονήν, καὶ μᾶλλον ἐντροφῶσι καὶ ἀπολαύουσι τῇ θεωρίᾳ τῆς κτίσεως. Οὐκ ἐπὶ τῶν στοιχείων δὲ μόνον τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν παρὰ τῆς φύσεως εἰσενεχθέντων ἡμῖν, πολλὴν ὕβει τὴν ἰσότητά, μᾶλλον δὲ τὴν πλεονεξίαν παρὰ τοῖς πένησιν οὖσαν. Καὶ γὰρ ὕπνος, ὁ πάσης τρυφῆς ἡδίων καὶ ἀναγκαιότερος, καὶ τροφῆς ἀπάσης χρησιμώτερος, εὐκολώτερος τοῖς πένησιν, ἢ τοῖς πλουσίοις ἔστιν · οὐκ εὐκολώτερος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰλικρινέστερος. Ἐκείνοι μὲν γὰρ ἡ πολλὴ τρυφή, καὶ τὸ μῆτε πεινῶντας ἐσθίειν, μῆτε διψῶντας πίνειν, μῆτε καθεῦδεν νυστάζοντας, τὴν ἐν ἅπασιν ἡδονὴν ἐκλύειν εἰώθεν · οὐ γὰρ οὕτως ἡ τῶν πραγμάτων φύσις, ὡς τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον ἕκαστον ἡμῖν τούτων ἡδὺ καθίστησιν. Οὐχ οὕτω γοῦν τὸ πίνειν οἶνον ἡδὺν καὶ ἀνθοσμίαν, ὡς τὸ διψῶντας πίνειν ὕδωρ εὐφραίνειν εἰώθεν · οὐχ οὕτω τὸ πλουτοῦντας ἐσθίειν, ὡς τὸ πεινῶντας ἐσθίειν · οὐχ οὕτω τὸ καθεῦδεν ἐπὶ στρωμνῆς ἀπαλῆς, ὡς τὸ νυστάζοντας καθεῦδεν · ἅπερ ἅπαντα παρὰ τοῖς πένησι μᾶλλον ἔστιν, ἢ παρὰ τοῖς πλουτοῦσι. Τὰ δὲ τῆς ὑγείας τοῦ σώματος καὶ τῆς ἄλλης εὐεξίας ἀπάσης οὐ κοινὰ καὶ πλουσίοις καὶ πένησι πρόκειται; Μὴ δύναται τις εἰπεῖν ἡ δεῖξαι, ὅτι πένητας μὲν ἀβρωστοῦσι μόνον, πλούσιοι δὲ διὰ παντὸς ἐν καθαρᾷ διαμένουσιν ὑγίειᾳ; Τοῦναντίον μὲν οὖν ἔστιν ἰδεῖν, πένητας μὲν οὐ βραδίως ἀλισκομένους τοῖς ἀνιάτοις νοσήμασι, πανταχοῦ δὲ ἐν τοῖς τῶν πλουτοῦντων σώμασι ταῦτα βλαστάνοντα. Ποδαργαίαι γοῦν, καὶ καρρηθάραι, καὶ παρέσεις, καὶ νεύρων ἀνήκεστοι διαστροφῆ, καὶ πονηρὰ καὶ διεφθαρμένα βεῦματα παντοδαπά, ἀκείνοις μάλιστα ἐνοχλεῖν εἰώθει τοῖς τρυφῶσι, τοῖς μύρων ἔχουσιν, οὐ τοῖς πονοῦσι καὶ τάλαιπωρομένοις, καὶ ἐκ τῆς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐργασίας τὴν ἀναγκαῖαν τρυφήν πορίζουσι.

ε'. Διὰ τοῦτο καὶ τῶν προσαιτῶν οἱ τρυφῇ συζῶντες ἀθλιώτεροι πάντες · καὶ τοῦτο οὐδ' ἂν αὐτοὶ οἱ τρυφῶντες ἀντίποιεν. Πολλάκις γοῦν πλούσιος ἐπὶ στρωμνῆς κατακείμενος ἀπαλῆς, οἰκετῶν καὶ θεραπευμένων παρόντων, πολλῆς θεραπείας ἀπολαύων παρὰ πάντων, πένητος διὰ τοῦ στενωποῦ ἀκούσας βοῶντος, ἄρτον αἰτοῦντος, ἐδάκρυσε, [746] καὶ ἐστέναξε, καὶ ἠῤῥετο γενέσθαι τοιοῦτος μετὰ τῆς ὑγείας, ἢ μετὰ τοῦ πλοῦτου τὴν ἀβρωστίαν ἐχειν. Οὐκ ἐπὶ τῆς ὑγείας δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς παιδοποιίας πάλιν οὐδὲν ὕβεται τις τὸν πλούσιον τοῦ πένητος πλεονεκτοῦντα · ἀλλ' ὁμοίως καὶ παρὰ τούτοις, καὶ παρ' ἐκείνοις καὶ πολυπαιδίαι

* Colb. et Reg. ἐξ ἰσῆς.

b Reg. πλουτοῦντας.

ante tempus judicare, aonec veniat Dominus (1. Cor. 4. 5): et tu Dominum in iudicio trahis, et factorum rationem ab eo exigis, nec exhorres aut expavescis? Et quam consequeris veniam, obsecro, quam excusationem habebis, cum singulis diebus, imo vero singulis horis experimentum providentiæ ejus capias; et tamen ob inæqualitatem, quæ inter divites et pauperes videtur, omnium rerum bonam ordinationem damnes, idque injuste? Si enim ita ut decebat, cum magna mentis attentione hæc scrutari voluisses, etiamsi nullum aliud divinæ providentiæ argumentum habuisses, certe ex divitiis et paupertate eam deprehendere potuisses. Paupertate enim sublata, vitæ totius constituto tolleretur, et omnis vivendi ratio perturbaretur: neque nauta erit neque gubernator, non agricola, non cæmentarius, non textor, non sutor, non faber, non ærarius, non coriarius, pistorve, nec alius ullus opifex: quibus non exstantibus, omnia pessum ibunt. Nunc enim, quasi magistra quædam optima, necessitas paupertatis singulos ad opera vel invitos urget: quod si omnes essent divites, omnes etiam in otio viverent, atque ita omnia pessum irent, et nihil non periret. Præterea suis ipsorum verbis convinci possunt, et ad silentium redigi. Cur enim, quæso, Dei providentiam accusas? nempe quod alius plus, alius minus pecuniarum possidet. Quid tum? si in majoribus rebus, et quibus vita nostra constat, pares esse omnes homines ostendam, necesse erit ut per omnia divinam providentiam approbes. Nam si inde colligis nullam esse providentiam, quod una in re potior sit divitum conditio, videlicet pecuniis; si compertum fuerit omnes æqualiter potiri, non una re, neque tam vili, sed pluribus et multo majoribus, perspicuum est te inde vel invitem cogi Dei providentiæ adstipulari.

An plus paupere dives habeat; somnus suavior pauperi; valetudo prospera æque divitibus et pauperibus; funera divitum et pauperum. — Age, ad ea quibus nostra vita constat, sermone progrediamur, eaque diligenter inquiramus, et videamus an in illis plus paupere dives habeat. Puta, dives habet Thasium (a), et alios multos arte confectos potus et ad voluptatem conditos: at fontes aquarum omnibus sunt propositi, tam pauperibus quam divitibus. Risisti forte audiens hanc æqualitatem. Audi igitur quanto præstantior sit quovis vino aquæ natura, magisque necessaria et utilis; et revocabis tuam sententiam, verasque pauperum divitias intelliges. Nam vino quidem sublato, non magnum fuerit detrimentum præterquam infirmis solis: si quis autem fontes sustulerit et aquarum elementum, vitam omnem nostram subverterit, et omnes perdiderit artes: ac ne biduum quidem durare poterimus, sed statim omnes moriemur mortē quadam miserabili atque gravissima.

4. In necessariis itaque rebus quibus vita constat, pauper non est inferior, imo, si mirum quiddam dicendum est, superat etiam divitem. Multos enim di-

(a) Celeberrimum erat Thasium vinum, ut videas apud Aristophanem, Plautum, et alios.

vides cernimus propter delicias valetudinarios, ut plurimum aquæ potu abstinere: pauper autem per totam vitam his fluentis libere fruitor, tamquam ad mellis fontes, ad aquarum currens rivulos, sinceram iade et puram percepturus voluptatem. Quid autem ignis natura? nonne thesauris innumeris utilior, humanisque divitiis omnibus? Et hic quoque thesaurus ex æquo diviti pariter ac pauperi propositus est. Quæ vero nascitur ab aere corporibus nostris utilitas, et lux solaris, numquid divitibus magis quam pauperibus exhibetur, et eam illi quatuor, hi duobus tantum oculis vident? Sed neque hoc quisquam dicere potest: utrique enim pari mensura ea perfruuntur: imo vero et hic pauperum partes sunt potiores, quanto et sensus habent vegetiores, et acutiorem oculum, et vim percipiendi præstantiorem. Quapropter et veriolem hauriunt voluptatem, et creaturarum contemplatione magis delectantur. Non in solis autem elementis, sed in omnibus aliis naturæ muneribus, nullam videbis æqualitatem, imo prærogativam etiam pauperum. Nam somnus omnibus deliciis suavior magisque necessarius, omnique utilior nutrimento, pauperibus est quam divitibus faciliior: neque vero faciliior tantum, sed etiam sincerior. Illi enim, ut qui in deliciis degunt, cibo famem, potu sitim, somno dormiendi necessitatem præveniunt, atque ita omnem voluptatem sibi intercipiunt: non enim perinde in natura istorum, atque in usu necessario, voluptas consistit. Non ita delectat vinum ipsumque suave olens potare, ut sitientem bibere aquam; non ita placentas edere juvat, ut esuriendo quemvis cibum sumere; non ita molli cubare strato, ut oppressum somno jacere: quæ omnia magis apud pauperes sunt, quam apud divites. Quæ vero pertinent ad corporis valetudinem, et omnem aliam bonam habitudinem, nonne communia sunt divitibus æque atque pauperibus? An vero dicere quispiam potest illud aut ostendere, quod pauperes semper ægrotent, divites semper prospera utantur valetudine? Contrarium quidem videre licet, pauperes non facile insanabilibus morbis capi, sed morbos passim in divitum corporibus grassari. Certe podagræ, gravedines, dissolutiones nervorum, aut contractiones, varii fluxus vitiosi ac corrupti; delicatos illos magis infestant, eos qui unguenta olent, non eos qui laborant et exercentur, et quotidiana opera victum sibi parant.

5. Quapropter mendicis etiam miseres sunt, quotquot in deliciis vivunt; id quod nec ipsi inficiari possunt. Frequenter quippe dives molli lectulo cubans, inter omnimoda servorum ac ancillarum obsequia, audito mendico per vicum clamore panem petente ingemuit, et cum lacrymis precatus est, ut talis fieret, dummodo sanus, potius quam in deliciis adversa laboraret valetudine. Nec tantum valetudine bona, sed prolis etiam felicitate, divites nihilo potiores videas, quam pauperes; sed utrobique indifferenter aut nullam aut numerosam sobolem: quin potius et hac parte divitem videas inferiorem. Pauper enim licet pater non fiat, haud multum sentit dolorem

dives autem quanto magis auctam rem videt, tanto magis orbitate angitur, præ heredis desiderio nullam sentiens voluptatem. Et pauperis quidem hereditas, licet sine liberis decedat, cum propter exilitatem non sit contentione digna, ad amicos transit atque cognatos: divitis autem, eo quod multorum ad se alliciat oculos, non raro ad inimicos defuncti devenit: quod cum ille vivens in aliis fieri videat, vitam degit morte molestiorem, in se quoque expectans idem factum iri. Quod autem ad mortem attinet, nonne et hic eadem aequalitas? nonne tam divitibus quam pauperibus iminaturæ mortes accidunt? atque etiam post mortem non tam his quam illis omnibus similiter corpus dissolvitur, favillaque fit et pulvis, et vermes gignit? At funeralia nequaquam similia. Sed quæ utilitas? Cum enim defuncto multam substraveris vestem pretiosam et auratam, nihil aliud nisi majorem invidiam et criminationem attuleris, et adversus defunctum omnium ora aperneris, et innumeras ei paraveris maledictiones, et avaritiæ criminationes, dum singuli rumpuntur indignatione, et mortuum execrantur, qui ne post obitum quidem insanire in pecuniis desiverit. Huc accedit aliud malum, quod furum oculi irritantur. Itaque quo major est cultus, eo majoris illi fit occasio contumeliæ. Pauperis enim cadaver nemo spoliare curat, ipsa indumentorum vilitate tutum. Hic autem obices et seræ, fores atque custodes, omnia incassum adhibentur, cum pecuniarum aviditate nihil non audeant, qui talibus maleficiis se assuefecerunt. Itaque major honor defuncto majorem infert injuriam; et is, cui vilia funeralia contingunt,

jacet inviolato sepulcri honore: cui vero pretiosa, is spoliatur et dehonestatur; aut si hoc ludibrium evadat, ne sic quidem potior erit, nisi quod major corruptio fiet, largiusque vermi pabulum. Hæccine sunt, quæso, ob quæ beatos prædicemus? Et quis est adeo miser, atque ærumnosus, ut ob hæc hominem existimet invidia dignum? Verum non hæc solum, sed et alia singula percurrentes, diligenterque scrutantes, pauperes divitibus præponendos comperiemus. Hæc igitur diligenter considerantes, et aliis narrantes (dicitur enim, *Da sapienti occasionem, et erit sapientior* [Prov. 9. 9]), et illud continue retinentes memoria, pecuniarum copiam nihil amplius afferre possessoribus, quam curas, sollicitudines, timores, et pericula: nihilo deteriore quam divitum nostram conditionem putemus. Si enim advigilaverimus, potiores etiam partes habebimus, tam in hujus sæculi rebus, quam in divinis. Nam et voluptatem et securitatem, bonamque famam ac valetudinem, tam rectam vivendi rationem, spem bonam, minoremque peccandi occasionem apud pauperes magis, quam apud divites invenias. Ne igitur more servorum ingratorum murmuremus, aut incusemus Dominum, sed pro omnibus gratias agamus, nihil malum ducentes nisi peccatum, nihil bonum nisi justitiam. Si sic senserimus, non ægritudo, non inopia, non ignominia, nihil denique simile molestum nobis erit: sed puram ex omnibus rebus percipientes voluptatem, futura consequemur bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, simul et sancto Spiritui, in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Eodem quo superiores Sermones anno 387 Chrysostomus has de Davide et Saule homilias habuit, ut colligere est ex Homilia prima de Davide et Saule, numero 4, ubi ait se nuper sermonem fecisse de debitore decem millium talentorum et ostendisse quantum malum esset injuriarum recordatio. Illa autem Homilia de debitore, etc., quæ prima est in Tomo tertio, eodem anno scripta est, quo per totam Quadragesimam de vitando juramento egerat. Is est annus 387, ut diximus in Monito ibidem. Quod itaque argumentum in homilia de debitore cæperat, nempe de injuriarum recordatione depellenda, deque earumdem condona-

HOMILIA I.

De Davide et Saule, deque tolerantia, et quod oporteat inimicis parcere, nec de absentibus male loqui (a).

1. Quoties diutina quæpiam ac dura inflatio corporibus inhæsit, tum et longo tempore, multoque labore, et multa sapientia in advovendis remediis est opus, ut collectus tumor absque vitæ periculo dis-

(a) Collata cum Cod. Regio 1975, item cum 1963.

solvatur. Idem videre est in anima. Quoties enim aliquis morbum, qui jam radices egit in anima, multoque tempore concretus sit, radicatus esse voluerit, non satis est ad correctionem unius duorumve dierum admonitio: verum oportet frequenter ac diebus compluribus hanc rem tractare: si modo non ad ambitionem ac voluptatem, sed ad fructum et utilitatem munus hoc concionatoris gesturi sumus. Ideo sicut de juramenti fecimus, multis ordine diebus

καὶ ἀπαιδαί· μᾶλλον δὲ κανταῦθα ἴδοι τις ἀν τὸν πλούσιον ἐλατούμενον. Ὁ μὲν γὰρ πένης, κἂν μὴ γένηται πατήρ, οὐ πολλῆς αἰσθάνεται τῆς ὀδύνης· ὁ δὲ πλούσιος, ὅσῳ τὴν οὐσίαν αὐξομένην ὄρῃ, τοσοῦτ' ἀκύνεται μᾶλλον ὑπὸ τῆς ἀπαιδίας, οὐδεμιᾶς ἡδονῆς αἰσθανόμενος διὰ τὴν ἐρημίαν τοῦ κληρονόμου. Καὶ τοῦ πένητος μὲν ὁ κληρὸς, κἂν ἄπαις ἀπέλθῃ, διὰ τὴν εὐτέλειαν οὐκ ὦν περιμάχης, εἰς φίλους διέθη καὶ συγγενεῖς· ὁ δὲ τοῦ πλουτοῦντος πολλοὺς πάντοθεν πρὸς· ἑαυτὸν ὀφθαλμοῦς ἔλκων, εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν τοῦ τετελευτηκότος ἤλαθε πολλάκις· καὶ ταῦτα ζῶν ἐκείνος, καὶ βλέπων ἐφ' ἑτέρων συμβαίνοντα, θανάτου παντὸς χαλεπώτερον βιώνεται βίον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦτο συμβήσεσθαι προσδοκῶν. Ἀλλ' ἅ τὰ τοῦ θανάτου οὐ κοινά; οὐχὶ καὶ ἐπὶ πλουσίων καὶ ἐπὶ πενήτων ἄωροι γίνονται θάνατοι; καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ οὐχ ἅπασιν ὁμοίως καὶ τοῦτο κάκεινο τὸ σῶμα διαλύεται, καὶ γίνεται τέφρα καὶ κόνις, καὶ σκώληκας τικτεῖ; Ἀλλὰ τὰ τῶν ἐνταφίων οὐ κοινά, φησὶ. Καὶ τί τὸ ὄφελος; Ὅταν γὰρ πολλὴν ἐπιστοιβάσῃ ἡ τῶν πλουσίων στολὴν καὶ πολυτελεῖαν καὶ διάχρυσον, οὐδὲν ἕτερον ἢ πλεόν αὐτῷ προξενεῖς τὸ μῖσος, καὶ μείζονα τὴν κατηγορίαν, καὶ τὰ πάντων ἀνοίγεις στόματα κατὰ τοῦ τετελευτηκότος, καὶ ἀράς μυρίας ἐπισπλάσι κατ' αὐτοῦ, καὶ σφοδρότεραν τῆς πλεονεξίας ἀνάπτεις τὴν διαβολὴν, ἐκάστου διαβήγγυμένου, καὶ ἀποπνιγομένου, καὶ καταρωμένου τὸν τελευτήσαντα ὅτι, ὅτι μὴδὲ ἀποθανῶν τὴν περὶ τὰ χρήματα μανίαν κατέλυσε. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι: καὶ τοὺς τῶν τοιχωρῶν ἀνοίγει ὀφθαλμοῦς. Ὅστε ἡ πλείων θεραπεία πλείονος ἀσημησούνης αὐτῷ γίνεται πρόφασις. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα τοῦ πένητος οὐκ ἂν τις ἔλοιτο γυμνώσει λοιπόν· ἡ γὰρ εὐτέλεια τῶν ἱματίων φυλακὴ τῆ περιβολῆ τοῦ σώματος γίνεται. Ἐνταῦθα δὲ κλεῖθρα καὶ μοχλοὶ καὶ θύραι καὶ φύλα-

* Reg. ἐπιστοιβάσῃ.

b Colb. τῶν τελευτήσαντι, et Reg. quousue, atque alius a Davilio laudatus.

κας, καὶ πάντα εἰκὴ καὶ μάτην, τῆς τῶν χρημάτων ἐπιθυμίας τοὺς τὰ τοιαῦτα κακουργεῖν ἐπισταμένους πάντα τολμᾶν ἀναπειθούσης. Ὅστε ἡ πλείων τιμὴ πλείονα ἐπάγει τῷ τετελευτηκότῃ τὴν ὕβριν, καὶ ὁ μὲν εὐτελεῖ λαθῶν ἐντάφια, κείται τῆς τιμῆς ἀπολαύων· ὁ δὲ πολυτελεῖ, γυμνοῦται καὶ ἀτιμάζεται· εἰ δὲ μὴδὲν τούτων γένοιτο, οὐδὲ οὕτως ἔσται τι πλεόν αὐτῷ, ἀλλ' ἢ τὸ θαφιλεστέραν παρασεῖν τῷ σκώληκι τὴν τράπεζαν, καὶ πλείω γενέσθαι τὴν σηπεδόνα. Ταῦτα οὖν, ἐξέ μοι, μακαρισμῶν ἄξια; Καὶ τίς οὕτως ἄθλιος; καὶ ταλαίπωρος, ὡς ἀπὸ τούτων ζηλωτὸν νομίζειν εἶναι ἀνθρώπον; Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα καθ' ἕκαστον ἐπιόντες, καὶ μετὰ ἀκριβείας διερευνόμενοι, τοὺς πένητας τῶν πλουτοῦντων πολὺ πλεόν εὐρήσμεν ἔχοντας. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας σκοποῦντες, [747] καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπεξιόντες (Δίδου γὰρ, φησὶ, σοφῶ ἀφορμῆν, καὶ σοφώτερος ἔσται), κάκεινο μεμνημένοι διηνεκῶς, ὅτι οὐδὲ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν χρημάτων περιουσίας ἔσται τι πλεόν τοῖς κεκτημένοις, ἀλλὰ φροντίδες, καὶ ἀγωνίαι, καὶ φόβοι, καὶ κίνδυνοι· μὴδὲν νομίζμεν ἔλαττον ἔχειν τῶν πλουτοῦντων. Ἐάν γὰρ νήψωμεν, καὶ πλεόν ἔξομεν, ἐν τε τοῖς κατὰ θεὸν πράγμασιν, ἐν τε τοῖς παροῦσιν ἅπασιν. Καὶ γὰρ ἡδονὴν καὶ ἀσφάλειαν, καὶ δόξαν ἀγαθὴν, καὶ ὑγείαν σώματος, καὶ φιλοσοφίαν ψυχῆς, καὶ χρηστὰς ἐπιίδας, καὶ τὴ μὴ ταχέως ἀμαρτάνειν παρὰ τοῖς πένησιν εὐρήσει τις μᾶλλον, ἢ παρὰ τοῖς πλουτοῦσι. Μὴ τοίνυν κατὰ τοὺς ἀγνώμονας τῶν οἰκετῶν γογγύζωμεν, μὴδὲ τοῦ Δεσπότης κατηγορῶμεν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν εὐχαριστῶμεν, καὶ ἐν μόνον νομίζωμεν εἶναι δεινόν, ἀμαρτίαν, καὶ ἀγαθόν, δικαιοσύνην. Ἄν γὰρ οὕτως ὤμεν διακείμενοι, οὐ νόσος, οὐ πενία, οὐκ ἀτιμία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν ἡμᾶς εἴξεται· ἀλλὰ καθαρὰν ἡδονὴν καρπωσάμενοι διὰ πάντων, τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλοανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

AD TRES HOMILIAS DE DAVIDE ET SAULE.

tionem faciendam, idem ipsum argumentum in hisce tribus homiliis exemplo Davidis strenue persequitur, et quidem adeo παθητικῶς, ut auditorum lacrymas excusserit, atque, ut videre est, Antiochenos ad præceptum illud evangelicum, *Diligite inimicos vestros*, implendum adduxerit; ut in Quadragesima proxima eisdem a juramentis, quibus assueti erant, avocaret.

Interpretationem Latinam Erasmi multis in locis castigavimus.

[748] ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαοῦλ, καὶ περὶ ἀρεξικακίας, καὶ τοῦ δεῖν φοβέσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ μὴδὲ ἀπόντας λέγειν κακῶς.

α'. Ὅταν χρονία τις καὶ σκληρὰ φλεγμονὴ τοῖς σώμασιν ἐναποκιρρωθῆσα ἢ τύχοι, πολλοῦ μὲν χρόνου καὶ πόνου, πολλῆς δὲ τῆς ἀπὸ τῶν φαρμάκων δεῖται

* Composita vox ignota Lexicis; ubi tamen reperimus σκίρρω, et ἀποσκίρρω, οὐδὲρο et quasi callum facio.

σοφίας, ὥστε ἀσφαλῶς αὐτῆς χαλασθῆναι τὸν ὄγκον. Ταῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἔστιν ἰδεῖν. Ὅταν γὰρ πάθος ἐρρίζωμένον καὶ πολὺν ἐμφιλοχωρῆσαν τῇ ψυχῇ χρόνον βούληται τις πρόβριζον ἀνελεῖν, οὐκ ἀρκεῖ μᾶς, οὐδὲ δύο ἡμερῶν πρὸς τὴν διόρθωσιν ταύτην παραίνεσις, ἀλλὰ χρὴ πολλάκις καὶ ἐπὶ πολλαῖς ταῖς ἡμέραις περὶ ταύτης διαλέγεσθαι τῆς ὑποθέσεως· εἴ γε μὴ μέλλοιμεν πρὸς φιλοτιμίαν καὶ τέρψιν, ἀλλὰ πρὸς κέρδος καὶ ὠφέλειαν δημηγορεῖν. Διὰ δὴ τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τῶν ὄγκων ἐποιήσαμεν, πολλὰς ἐφεξῆς

ἡμέρας περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως διαλεχθέντες ὑμῖν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ὁργῆς ἐργασώμεθα, καὶ συνεχῆ περὶ αὐτῆς ποιησώμεθα συμβουλήν κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν. Καὶ γὰρ οὐτως ἄριστος διδασκαλίας εἶναι μοι δοκεῖ τρόπος, τὸ μὴ πρότερον ἀφίστασθαι συμβουλευόντας ὑπὲρ ὅπου οὖν, ἕως ἂν εἰς ἔργον τὴν συμβουλήν ἐξεληθούσαν ἴδωμεν. Ὁ γὰρ σήμερον μὲν περὶ ἐλεημοσύνης, αὐριον δὲ περὶ εὐχῆς, μετ' ἐκείνην δὲ περὶ ἐπιεικείας, εἶτα πάλιν περὶ ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος, οὐδέτερον τούτων ἐν τοῖς ἀκροαταῖς· κατορθῶσαι δυνήσεται, ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνο, καὶ πάλιν ἀπ' ἐκείνου πρὸς ἕτερον συνεχῶς μεταπηδῶν· ἀλλὰ χρὴ τὸν μέλλοντα κατορθοῦν ἐν τῇ· ἀκούουσι τὰ λεγόμενα, μὴ πρότερον ἀφίστασθαι περὶ τῶν αὐτῶν παραινούντα καὶ συμβουλευόντα, μηδὲ ἐφ' ἕτερον τι μεταπηδῶν, ἕως ἂν ἴδῃ τὴν πρότερον παραινέσειν καλῶς ἐν αὐτοῖς ῥιζωθεῖσαν. Τοῦτο καὶ οἱ διδασκαλοὶ ποιοῦσιν· οὐ πρότερον ἐπὶ τὰς συλλαβὰς τοὺς παῖδας ἀγούσιν, ἕως ἂν τῶν στοιχείων τὴν γῶσιν ἐν αὐτοῖς κατορθωθεῖσαν ἴδωσι. Πρῶτον μὲν οὖν ὑμῖν τὴν παραβολὴν ἀναγνόντες τῶν ἑκατὸν δηναρίων, καὶ τῶν μυρίων ταλάντων, ἐδεικνυμεν ὅσον ἦν κακὸν τὸ μνησικακεῖν. Ὅν γὰρ οὐκ ἀπώλεσε τὰ μυρία τάλαντα, τοῦτον ἑκατὸν δηνάρια κατεπόντισε*, καὶ τὴν δοθεῖσαν συγγνώμην ἀνεκαλέσαστο, καὶ τὴν δωρεὰν ἀπεκρούσατο, καὶ ἀπαλλαγέντα τῶν εὐθυνῶν εἰς τὸ δικαστήριον πάλιν εἰσήγαγε, κάκειθεν εἰς τὸ δεσμοκτήριον ἐνέβαλε, καὶ οὕτως ἀθανάτω αὐτὸν παρέδωκε τιμωρίᾳ. Σήμερον δὲ ἐφ' ἑτέραν ὑπόθεσιν τὸν λόγον χειραγωγήσομεν. Ἔδει μὲν γὰρ, εἴπερ δίκαιον ἐγίνετο, τὸν λέγοντα περὶ ἐπιεικείας τε καὶ πραότητος, οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ τὰ παραδείγματα παρέχειν [749] τῆς καλῆς ταύτης φιλοσοφίας, ὥστε καὶ διὰ τῶν λόγων διδάσκειν, καὶ διὰ τῶν ἔργων παιδεύειν. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ ταύτης ἀποδόμεν τῆς ἀρετῆς ἡμεῖς, ἕνα τινὰ τῶν ἁγίων ἐλύσαντες εἰς μέσον, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν στήσαντες τῶν ὑμετέρων, ἐναβῆναι τινα καὶ δυνατὴν ὑμῖν ποιησόμεθα τὴν παράκλησιν, ὥσπερ ἀρχέτυπον τινα εἰκόνα, τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου μιμεῖσθαι παρακελευόμενοι καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς.

Τίνα οὖν εἰς μέσον ἀγαγεῖν χρὴ περὶ ἐπιεικείας διαλεγόμενον; Τίνα δὲ ἄλλον, ἀλλ' ἢ τὸν μαρτυρίαν ἄνωθεν δεξάμενον καὶ ἐπὶ τούτῳ μάλιστα θαυμασθέντα; *Εὐρον γὰρ, φησὶ, Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἀνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου.* Ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ἀποφαινῆται, οὐδεμία τοῖς ἀντιλέγουσιν ὑπολέλειπται πρόφασις. Ἀδέκατος γὰρ ἡ ψῆφος ἐκείνη, οὔτε πρὸς χάριν, οὔτε πρὸς ἀπέχθειαν τοῦ Θεοῦ κρίνοντος, ἀλλὰ τῇ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ γυμνῇ ψηφίζομένου. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον αὐτὸν εἰς μέσον ἄγομεν, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ψῆφον ἐδέξατο, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ τραφέντων ἐστὶ. Τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς χάριτος φανῆναι τινα καθαρὸν ὁργῆς, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἀφιέντα ἐκ ἁμαρτήματά, καὶ τῶν λελυπηκότων φειδόμενον, εὐμαστόν οὐδὲν μετὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον, μετὰ τὴν ἂ τὸσαύτην τὴν ἁμαρτημίαν ἀφῆσιν, μετὰ τὰ φιλοσοφίας γέμοντα ἐπιτάγματα· τὸ δὲ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, ἥνικα ὁ νόμος συνεχώρει ὀφθαλμὸν ἐξορῦττειν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ τοῖς Ἰσραεὶς ἀμύνεσθαι τὸν ἀδικήσαντα, φανῆναι τινα ὑπερ-

πάντα τὰ μέτρα τῶν προσταγμάτων, καὶ πρὸς τὴν ἀποστολικὴν φθάσαντα φιλοσοφίαν, τίνα μὲν οὐκ ἂν ἐκπλήξειε τῶν ἀκούοντων; τίνα δὲ οὐκ ἂν τῶν μὴ ζηλούντων πάσης ἀποστερηθεῖ συγγνώμης τε καὶ ἀπολογίας; Ἴνα δὲ ἀκριβέστερον αὐτοῦ καταμάθωμεν τὴν ἀρετὴν, ὅτε μοι μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγεῖν, καὶ τὰς εὐεργεσίας εἰπεῖν, ἃς εἰς τὸν Σαοὺλ κατέθετο ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ. Τὸ μὲν γὰρ ἀπλῶς ἐχθρὸν λυπήσαντα μὴ ἀμύνεσθαι, θυμιαστὸν οὐδὲν· τὸ δὲ ἀνθρωπὸν εὐεργετηθέντα πολλὰς καὶ μεγάλας εὐεργεσίας, εἶτα ἀντὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἐκείνων καὶ ἀπαξ καὶ δις καὶ πολλαῖς ἀνελεῖν ἐπιχειρήσαντα τὸν εὐεργέτην, λαβόντα εἰς χεῖρας, καὶ κύριον γεόμενον ἀνελεῖν, καὶ αὐτὸν ἀφελῆναι, καὶ τῆς ἐτέρων ἐπιβουλῆς ἐξαρκάσαι, καὶ ταῦτα πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἐπιθῆσεσθαι μέλλοντα, τίνα ἂν καταλίποι λοιπὸν φιλοσοφίας ὑπερβολῆν;

β'. Τίνας οὖν εὐεργέτησεν ὁ Δαυὶδ εὐεργεσίας τὸν Σαοὺλ, καὶ πότε καὶ πῶς, ἀνάσχεσθε διὰ βραχείων διηγουμένου. Πολέμου γὰρ ποτε τοὺς Ἰουδαίους καταλαβόντος χαλεπωτάτου, καὶ πάντων κατεπτηχότων καὶ δεδοικότεν, καὶ οὐδεὸς προκύψαι τολμῶντος, ἀλλ' ἐν ἐσχάτοις τῆς πόλεως οὐσης ἀπάσης, καὶ τὸν θάνατον πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκάστου βλέποντος, καὶ καθ' ἐκάστην ἀποθανεῖσθαι τὴν ἡμέραν προσδοκῶντων ἀπάντων, καὶ τῶν ἐπὶ τὸ βάραθρον ἀγομένων ἀθλιώτερον ζώντων τὸν βίον, εἰσελθῶν οὗτος ἀπὸ τῶν προβάτων [750] ἐπὶ τὴν παράταξιν, καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς τέχνης ἀτέλειαν παρεχούσης αὐτῷ τῶν πολεμικῶν πόνων, τὸν ἀπάντων αὐτοῦ ἀνεδέξατο πόλεμον, καὶ κατώρθωσεν ἐλπίδος ἀπάσης κρείττονα κατορθώματα. Καίτοι εἰ καὶ μηδὲν ἦν κατωρθωκῶς, τῆς προθυμίας αὐτὸν καὶ τῆς προθέσεως ἕνεκεν στεφανοῦν εἶδει μόνον. Τὸ μὲν γὰρ στρατιώτην τινὰ τῶν ἐν ἡλικίᾳ ποιῆσαι τοῦτο, θαυμαστὸν οὐδὲν· ὁ γὰρ τῆς στρατείας νόμος τοῦτο ἀπῆτει. Οὗτος δὲ οὐδεμίαν ὀρῶν ἀνάγκην ἐπιχειρήσασθαι, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς τοὺς κωλύοντας ἔχων (καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀδελφὸς ἐπιτιμῆσε, καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον καὶ τοῦ τῶν κινδύων ἀφορῶντο βλέπων, κατεῖχε καὶ μένειν ἐκέλευε λέγων· *Οὐ δυνατὴν πορευθῆναι, οὐ σὺ παιδάριον εἶ, αὐτὸς δὲ ἀνὴρ πολεμοστῆς ἐκ νεότητος αὐτοῦ*), ἀλλ' ὅμως οὐδεμίαν αὐτὸν ἐλκούσης προφάσεως, οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ διαθερμανθεὶς θειῶ ζήλῳ καὶ τῷ τῆς πατρίδος ἐρωτῇ, ὥσπερ πρόβατα μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους ὀρῶν, καὶ ὡς κύνες μᾶλλον ἢ στρατοπέδον ἀνθρώπων τοιούτων· μᾶλλον ἐλαύνειν, οὕτω μετὰ ἀδείας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἔτρεχε· καὶ τοσαύτην περὶ τὸν βασιλεῖα κηδεμονίαν ἐπέδειξατο τότε, ὡς καὶ πρὸ τοῦ πολέμου καὶ τῆς νίκης ἐπ' ὅψιν αὐτὸν κείμενον ἀναστήσασθαι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον αὐτὸν τοῖς ἔργοις μετὰ ταῦτα ὠφέλει, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου τοῖς ῥήμασι παρεκάλει καὶ θαρρῆναι ἐπειθε, καὶ χρηστὰς περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας ἔχειν, οὕτω λέγων· *Μὴ συμπεσέτω ἡ καρδία τοῦ κυρίου μου ἐπ' αὐτὸν, οὐ δὲ οὐδὲ σου πορευέσεται, καὶ πολεμήσει μετὰ τοῦ ἀλλοφύλου τούτου.* Ἄρα μικρὸν τοῦτο, εἰπέ μοι, τὸν μηδεμίαν ἂν ἀνάγκην ἔχοντα,

* Reg. κατεδίκασε. Morel. κατεπόντισε.

ἂ Reg. μετὰ γὰρ τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον φανῆναι τοῦτο ποιῶν μετὰ τὴν.

ḡ Regii duo τὸ μηδεμίαν, non male.

vobis de eodem disserentes argumento : itidem de ira nunc faciamus, continuam de ea persequamur exhortationem pro nostra quidem virili. Nam hic mihi videtur optimus esse docendi modus, si non prius desistamus consulendo quacumque de re, quam viderimus admonitionem ad effectum pervenisse. Et enim qui hodie de elemosyna, cras de oratione, perendie de humanitate, deinde rursus de animi modestia disserit, nihil horum in auditorum animis persicere recte poterit, ab hoc ad illud, rursus ab illo semper alio transiliens : sed necesse est, ut qui velit orationem in auditorum animis fructum destinatum assequi, non ante desistat iisdem de rebus admonens consulensque, nec prius ad aliud quidpiam transiliat, quam conspexerit superiorem admonitionem in eis bene fixam ac radicatum. Idem hoc facere solent ludimagistri : non prius ad syllabas adducunt pueros, quam elementorum cognitionem in eis viderint recte confirmatam. Nuper igitur parabolam vobis de centum denariis, ac decem millibus talentorum enarrantes (a), ostendimus quantum esset malum injuriarum meminisse. Quem enim decem millia talentorum non perdiderant, hunc centum denarii exitio demerserunt, ac veniam pro debitis concessam in irritum revocarunt, debitæque pecuniæ remissionem dissiparunt (Math. 18), eumque, qui fuerat a criminibus liberatus, in iudicium retraxerunt, indeque in carcerem coniecerunt, denique immortalis supplicio tradiderunt. Sed hodie de diverso argumento dicere tentabimus. Oportebat enim, si fletet quod æquum erat, de humanitate ac mansuetudine verba facientem ex sese istius præclaræ philosophiæ exempla præbere, atque ita simul et verbis eam docere et factis ad eam instituere. Quoniam autem nos ab hac virtute longo absumus intervallo, uno quopiam e numero sanctorum in medium producto, oculisque vestris subjecto, perspicuam quamdam ac potentem adhibebimus exhortationem, ut quasi ad archetypi cujusdam æmulationem adhortemur et vos et nos ipsos.

David exemplar humanitatis. — Quis igitur in medium proferendus est de humanitate dicturo? Quis vero alius, quam is qui cælesti testimonio laudari meruit, ob hoc ipsum maxime suspiciendus? *Inveni, inquit, David filium Jesse, virum secundum cor meum* (1. Reg. 13. 14; Act. 13. 22). Porro posteaquam Deus pronuntiavit, nulla contradicendi reliqua est occasio. Nam illius calculus incorruptus est, eo quod Deus nec ad gratiam, nec per odium iudicat, sed pro mera animi virtute fert suffragium. At non ob id tantum hunc in medium produximus, quod Dei suffragio fuerit laudatus, verum etiam quod sit ex iis qui sub veteri lege sunt educati. Siquidem sub lege gratiæ existitisse quempiam ab ira purum, et inimicis delicta condonantem, ac parcentem iis a quibus fuerit molestia affectus, nihil sane mirum, videlicet post Christi mortem, postquam ille tam clementer nobis omnia peccata remisit, post tot præcepta referta evangelicæ

philosophiæ : cæterum in Vetere Testamento cum lex permitteret oculum pro oculo effodere, ac dentem pro dente extundere (Exod. 21. 24), eumque qui lassis talionis pœna ulcisci, aliquem existitisse qui præceptorum fines transilierit, adque apostolicam pervenerit philosophiam, quem auditorum non adducet in stuporem? quem si non imitemur, non privet omni venia, omnique excusatione? Sed ut accuratius ejus virtutem cognoscatis, concedite mihi ut orationem paulo altius repetam, ac beneficia commemorem quæ beatus ille vir in Saule contulit. Nam non ulcisci inimicum qui simpliciter læsit, non mirum est : at qui hominem a se multis affectum beneficiis, sed qui pro benefactis beneficium semel atque iterum, imo frequenter interficere conatus sit, posteaquam in manus incidisset, ut jam liceret occidere, non ipsum dimisit tantum, verum etiam ex aliorum insidiis eripuit; præsertim cum sciret illum post eadem moliturum : quid is reliquum fecit, quod ad summam philosophiam possit adjungi?

2. *Beneficia Davidis in Saulem.* — Quibus autem beneficiis David affecerit Saulem, quando et quo pacto, paucis enarrantem me sustinete. Cum aliquando Judæi bello difficillimo premerentur, adeo ut omnes pavore essent consternati, nec quisquam auderet erigere caput, sed in extrema desperatione esset civitas, singulis mortem præ oculis habentibus, quotidieque interitum expectantibus cunctis, ut vitam agerent miseriore iis qui degunt in teterrimo carcere, hic ab ovis veniens ad exercitum, cum per artem nec artem bellandi callere posset, ac laborum militarium rudis esset, ipse pro universis bellum in se recepit, ac feliciter rem gessit, supra quam quisquam sperasset. Quamquam etiam si virtuti defuisset eventus, tamen ob solam animi promptitudinem egregiumque propositum coronandus erat. Jam si quis e numero militum ætate vicens facinus hoc designasset, nihil fuisset mirum, videlicet id postulante militari lege. At hic qui nullam videbat necessitatem huc adigentem, ac multos etiam habebat dehortantes : nam et frater illum increpavit, et rex perspicuus illum nondum ætate maturum, ac periculis perferendis inhabilem cohibuit, ac manere jussit, dicens : *Non poteris ire, quoniam puer es : ille vero vir est bellator ab adolescentia sua* (1. Reg. 17. 33) : attamen cum nulla illum provocaret occasio, suapte sponte et ex sese divino accensus zelo, patriæque caritate, perinde quasi oves cerneret verius quam homines, et quasi canes invasurus esset potius quam tam numerosum hominum exercitum, adeo intrepide ad barbaros cucurrit : idque temporis tantam erga regem sollicitudinem declaravit, ut illum etiam ante prælium ac victoriam in faciem prostratum erexerit. Neque enim factis modo juvit illum, sed ante factum etiam verbis hortatus est bono animo ut esset, ac persuasit, utque de eventu bonam conciperet spem, effecit ita loquens : *Ne concidat cor domini mei in ipso, quoniam servus tuus ibit, pugnabitque cum alienigena hoc* (Ibid. v. 32). Quæso, num hoc parvum videtur, nulla ne-

(a) Homilia de Debitore decem millium talentorum.

cessitate compulsus, suam ipsius vitam prodere, et in eorum utilitatem a quibus nihil umquam acceperat beneficii, in medios hostes irruere? Annon par erat, hunc post tale facinus ornato titulo domini columnis inscripto, et publicum civitatis servatorem appellare, qui et regni decus, et civitatum fundamenta, et omnium vitam opitulante Dei gratia servavit? Quod esse poterat aliud beneficium hoc majus? Neque enim in gloriam aut potentiam, sed in ipsam ipsius vitam beneficium hoc contulit, et ab ipsis mortis portis revocavit: itaque si humanum quidem subsidium spectes, illius beneficio deinde visit rex, ac principatum servavit. Et postea, quam illi reposuit gratiam? Nam si quis perpendat præclare gestorum magnitudinem, etiamsi rex a suo capite detractam coronam Davidis capiti imposuisset, nunquam parem retulisset gratiam, sed ampliolem debuisset. Hic enim et vitam et regnum illi donavit, ille vero huic regnum tantum erat cessurus. Verumtamen consideremus relatum pro benefactis gratiam. Quæ tandem erat illa? De cætero et ab illo die suspectum habuit David, et ab illo metuit sibi. Cur et quam ob causam? Nam et suspicionis causa commemoranda est. Neque enim quidquid aliquis dixerit, idem esse justum affirmabit. Nam erga eum qui animam impendit, et vitam dedit, quæ poterat esse justa suspicionis causa? Sed tamen ipsam inimicitiae causam inspicimus, ut aliquid discatis, quod nec ipsa victoria sit inferius: quodque David sit honore dignus ob ea ipsa, propter quæ deinceps venit in suspicionem, insidiis appetitus est. Quæ igitur erat suspicionis causa? Postquam barbari illius caput abstulit, et spolia gestans rediit: *Exierunt*, inquit, *mulieres canentes ac dicentes: Percussit Saül in millibus suis, et David in decem millibus suis. Et iratus est Saül, et suspectum habuit David ab eo die ac deinceps* (1. Reg. 18. 6-9). Cujus obsecro, rei gratia? Etiam hæc præter meritum fuisse dicta, ne sic quidem oportebat hostilem in Davidem gerere animum: sed postquam ex rebus gestis illius erga se benevolentiam habebat compertam, quippe qui nullo cogente aut compellente, suapte benevolentia tantum subisset discriminis, non oportebat deinceps quidquam de illo suspicari mali. Nunc autem jure laudes proferebantur; et si fas est vera proloqui, in Saülis gratiam illa dicta sunt potius, quam in Davidis; debebat autem satis habere, quod illi tribuissent mille. Cur igitur indignatus est, quod Davidi tribuerint decem millia? Etenim si rex ad bellum finiendum vel paululum aliquod momenti contulisset, recte tum dictum fuisset, *Saül in millibus, David in decem millibus*. Quod si ipse quidem pavidus ac tremens domi desedit, in singulos dies mortem expectans, hic autem totum facinus peregit: annon absurdum erat, eum qui nihil ad depellenda pericula contulerat, ob id indignari, quod non plus laudis tulisset? Nam si indignandum erat, Davidem potius conveniebat indignari, quod cum solus totum gessisset, alterum haberet laudis participem.

3. Sed horum nihil dico: verum illud dixerim: ut

donemus non recte fecisse mulieres, easque fuisse crimini obnoxias, et accusatione dignas, quid hæc ad Davidem? Neque enim ipse composuerat cantionem, neque illis suaserat, ut dicerent quæ dicebant, neque adornarat illum laudationis modum. Proinde etiamsi indignandum erat, mulieribus oportuit indignari, non de civite benemerito, et infuinitis digno coronis. At Saül omissis illis in David irascebatur. Jam si ea laude sublatus ille beatus invidisset rerum potienti, fuissetque ipsi contumeliosus, et aspernatus fuisset ejus imperium, forsitan aliqua fuisset invidendi causa; at si factus fuit humanior ac modestior, si in subditorum ordine se continuit, quæ tandem erat justa dolendi causa? Siquidem cum is qui honore afficitur, attollitur adversus eum a quo proventus est, nec desinit in illius contemptum honore abuti, habet dolor nonnullam excusationem: cæterum ubi persistit in honoranda illum, aut potius magis obsequitur, ceditque in omnibus, quem postea potest habere prætextum invidia?

Non effertur David ob prosperum successum.—Itaque etiamsi nihil aliud præclare gestum fuisset, ob hoc ipsum tamen magis erat diligendus, quod cum tantam nactus esset occasionem occupandi regni, persisterit in sua modestia. Neque enim quæ prius gesta sunt tantum, verum nec ea quæ consequuta sunt, superioribus illis multo præclariora, sustulerunt illi animos. Quæ tandem illa? *Erat*, inquit, *David prudens in omnibus viis suis, et Dominus omnipotens erat cum eo, adversusque Israel et Juda diligebat David, quoniam ipse ingrediebatur et egrediebatur ante conspectum populi. Et Melchol filia Saül, et universus Israel diligebat illum. Et sapiebat supra omnes servos Saül; et honorabatur nomen illius valde* (1. Reg. 18. 14. 16. 20. 30). *Et Jonathas filius Saül diligebat David vehementer* (1. Reg. 18. 2). Verumtamen cum universum populum ac regis familiam sibi conciliatam haberet, cum ubique in bellis vinceret, nec umquam frustraretur successu, cumque pro bene gestis rebus illis talem gratiam reciperet, non erexit cervicem, nec regnum affectavit, nec hostem ultus est, sed perseveravit in benefaciendo, et in bellis pro rege feliciter gerendis. Quis est tam celeratus et crudelis, cui ista non fuerint persuasura, ut inimicitiam deponeret, et invidiam abjiceret? At crudelem illum et inhumanum nihil horum flexit; sed ad hæc omnia cæcus, et invidiæ deditus, conatus est illum e medio tollere: et quid obsecro facientem? (nam id majus est ac stupendum,) canentem cithara, et ipsius insaniam sedantem. *David*, inquit, *psalliebat manu sua quotidie: et hasta in manu Saül: ac sustulit Saül lanceam, dixitque, Infigam in David; et fixit in parietem: et declinavit David a facie ejus bis* (Ibid. v. 11). Potestne huic malitiæ quidquam adjungi? Illa forte quæ post subsequuta sunt. Qui nuper hostes abegerat, per quem civitas sibi fuerat reddita, cunctis pro victoria victimas immolantibus: Saül beneficium et servatorem, ac bonorum illorum auctorem conatus est interficere psallentem: ac ne beneficiorum quidem memoria furentem illum ac delirantem coercuit, sed semel et bis torsit in illum lar-

την ψυχὴν ἐπιδοῦναι τὴν ἑαυτοῦ. καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνων ὠφελείας εἰς μέσους πηθῆσαι τοὺς πολεμίους, μηδὲν μηδέποτε παρ' αὐτῶν εὖ παθόντα; Ἄρα οὐκ ἔδει αὐτὸν μετὰ ταῦτα δεσποτῆν ἐπιγράφεσθαι, καὶ σωτῆρα κοινὸν τῆς πόλεως ἀναγορεύειν, τὸν καὶ τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας, καὶ τὸ τῶν πόλεων ἕδαφος, καὶ τὴν ἀπάντων ζωὴν μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν διατηρήσαντα; Ποία γὰρ ταύτης εὐεργεσίας μείζων ἕτερα ἦν; Οὐ γὰρ εἰς χρήματα, οὐδὲ εἰς δόξαν καὶ δυναστείαν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τὴν εὐεργεσίαν κατέθετο, καὶ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν ἀνεκαλέσαστο^a τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν, καὶ τό γε εἰς ἀνθρώπου ἦκον, δι' ἐκείνου βλῆ λοιπὸν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἀπέλαυε τῆς ἀρχῆς. Τίσι οὖν αὐτὸν μετὰ ταῦτα ἡμέψατο; Εἰ μὲν γὰρ αὐτὸ τις τῶν κατορθωμάτων ἴδοι τὸ μέγεθος, οὐδ' εἰ τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς αὐτοῦ λαθῶν κεφαλῆς ἐπὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ ἔθηκεν, οὐδέπω τὴν ἀξίαν ἦν ἀποδεδικῶς, ἀλλὰ τὸ πλεόν ὀφείλων. Ἐκείνους μὲν γὰρ καὶ ζῆν καὶ βασιλείαν αὐτῷ ἐχαρίσατο· οὗτος δὲ βασιλείας αὐτῷ παραχωρεῖν ἐμελλε μόνως. Πλὴν ἀλλ' ἴδωμεν αὐτοῦ τὰς ἀμοιβάς. Τίνες οὖν ἦσαν αὐταί; Δι' ὑποφίας εἶχεν αὐτὸν λοιπὸν, καὶ ὑπεβλέπετο ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Τίνος ἕνεκεν, καὶ διὰ τί; Ἀναγκαῖον γὰρ καὶ [751] τῆς ὑποφίας τὴν αἰτίαν εἰπεῖν. Οὐδὲν μὲν γὰρ, ὅπερ ἂν εἴπη τις, ἔρει δίκαιον. Πρὸς γὰρ τὸν τὴν ψυχὴν χαρισάμενον, καὶ τὴν ζωὴν δωρησάμενον, ποία δικαίως ὑποφίας πρόσφαις ἦν; Πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας ἴδωμεν, ἵνα μάθητε, ὅτι καὶ τῆς νίκης οὐκ ἔλαττον καὶ διὰ ταῦτα τιμᾶσαι δίκαιος ἦν, δι' ἅπερ ὕπωπτευέτο καὶ ἐπεβουλεύετο μετὰ ταῦτα. Τίς οὖν ἡ αἰτία τῆς ὑποφίας ἦν; Ἐπειδὴ τοῦ βαρβάρου τὴν κεφαλὴν ἔλαβε, καὶ τὰ λάφυρα ἔχων ἐπανήει, Ἐξῆλιθον αἱ χορεύουσαι, φησὶν, ἴδουσαι καὶ λέγουσαι· Ἐπάταξε Σαοὺλ ἐν χιλισίῳ αὐτοῦ, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ. Καὶ ὠρίσθη Σαοὺλ, καὶ ἦν ὑποβλεπόμενος τὸν Δαυὶδ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ἐπέκεινα. Τίνος ἕνεκεν, εἰπέ μοι; Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ ἀδίκως ταῦτα ἐλέγετο, οὐδὲ οὕτως πρὸς αὐτὸν ἀπεχθῶς διατεθῆναι ἔδει, ἀλλ' ἀπὸ τῶν γεγεννημένων τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ μαθόντα, καὶ ὅτι μηδενὸς ἀναγκάζοντος, μηδὲ βιαζομένου, ἐξ οἰκείας εὐνοίας τοσούτον ὑπέμεινε κινδύνον, μηδὲν μηκέτι λοιπὸν ὑποπτεῦειν περὶ αὐτοῦ πονηρόν. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ δίκαιον εἶχον αἱ εὐφημίας· καὶ εἰ χρῆ τι θαυμασθὸν εἰπεῖν, τῷ Σαοὺλ ἐχαρίσαντο μᾶλλον, ἢ τῷ Δαυὶδ ταῦτα λέγουσαι· καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐχρῆν, ὅτι τὰς χιλιάδας γοῦν ἔδωκαν αὐτῷ. Τί οὖν ἀγανακτεῖ, ὅτι ἔδωκαν τὰς μυριάδας; ἐκείνῳ; Εἰ μὲν γὰρ ἦν τι συντελέσας εἰς τὸν πόλεμον, καὶ μικρὰν γοῦν τινα μοῖραν εἰσνεγκῶν, καλῶς ταῦτα ἐλέγετο, ὅτι Σαοὺλ ἐν χιλισίῳ, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν. Εἰ δὲ αὐτὸς μὲν δεδουκῶς καὶ τρέμων ἔνδον ἐκάθητο, καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀποθανεῖσθαι προσδοκῶν, οὗτος δὲ τὸ πᾶν ἐργάσατο, πῶς οὐκ ἄστοπον ἦν, τὸν μηδὲν εἰς τοὺς κινδύνους ἐκείνους συμβαλλόμενον ἀγανακτεῖν, ὅτι μὴ τὸ πλεόν τῆς εὐφημίας ἔλαθεν; Εἰ γὰρ ἀγανακτεῖν ἐχρῆν, τὸν Δαυὶδ ἀγανακτεῖν ἔδει, ὅτι τὸ πᾶν αὐτὸς κατορθώσας, μεριστῆν ἕτερον ἔσχε τῆς εὐφημίας.

γ'. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν τούτων λέγω, ἀλλ' ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι· Ἔστω κακῶς πεποικημένας τὰς γυναῖκας, καὶ

ἐγκλημάτων ἀξίως εἶναι καὶ κατηγορίας· τί ταῦτα πρὸς τὸν Δαυὶδ; Οὐ γὰρ δὴ τὰ ἄσματα αὐτὸς συνέθηκεν, οὐδὲ ἐκείνας λέγειν ἅπερ ἔλεγον αὐτὸς ἀνέπεισεν, οὐδὲ κατεσκεύασε τούτον τὸν τρόπον γενέσθαι τῆς εὐφημίας. Ὡστε εἰ καὶ ἀγανακτεῖν ἔδει, ἐκείναις ἐχρῆν ἀγανακτεῖν, οὐ τῷ κοινῷ τῆς πόλεως εὐεργέτῃ, καὶ μυρίων στεφάνων ἀξίῳ. Ὁ δὲ ἐκείνας ἀφελὲς, ἐπὶ τούτῳ ἦει. Καὶ εἰ μὲν ἀπὸ τῆς εὐφημίας ἐκείνης ἐπαρθεὶς ὁ μακάριος ἐφθόνηε τῷ κρατούντι καὶ ὕβριζεν εἰς αὐτὸν, καὶ διέπτυσεν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, τάχα εἶχε τινα λόγον ὁ φθόνος· εἰ δὲ ἐπιεικέστερος ἐγίνετο καὶ πραότερος, καὶ τὴν τῶν ἀρχομένων ἔμενε διατηρῶν τάξιν, ποίαν εἶχε δικαίαν πρόσφαις ἢ λύπῃ; Ὅταν μὲν γὰρ ὁ τιμώμενος ἐπαίρηται κατὰ τοῦ παρευδοκίμουμένου, καὶ διατελῆται εἰς εὐφροσύνην ἀφορμὴν τὸ πάθος· ὅταν δὲ μὲν τιμῶν, μᾶλλον δὲ θεραπεύων μειζόνως, [752] καὶ εἰκὼν ἐν ἄπασιν, ποίαν ἂν ἔχοι πρόσφαις ἢ βασκανία λειπθῶ;

Ἄστε εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτῷ κατώρθωται· ἢ ἕτερον, δι' αὐτὸ τοῦτο μειζόνως αὐτὸν ἀγαπᾶν ἔδει, ὅτι τοσαύτην ἀφορμὴν λαβὼν πρὸς τυραννίδος ἐπίθεσιν, ἔμενε τὴν αὐτῷ πρόπευσαν ἐπιεικίαν διατηρῶν. Οὐδὲ γὰρ δὴ μόνον τὰ πρότερα, ἀλλ' οὐδὲ τὰ μετὰ ταῦτα πολλῶν μείζονα ἔδρα ἐπήρσεν αὐτόν. Ποία δὴ ταῦτα; Ἦν Δαυὶδ συνίων, φησὶν, ἐν πάσασιν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ Κύριος παντοκράτωρ μετ' αὐτοῦ, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδας ἠγάπων τὸν Δαυὶδ, ὅτι αὐτὸς ἐξεπορεύετο καὶ εἰσεπορεύετο πρὸ προσώπου τοῦ λαοῦ. Καὶ Μελωὶ ἡ θυγάτηρ Σαοὺλ καὶ πᾶς Ἰσραὴλ ἠγάπα αὐτόν. Καὶ συνῆκε παρ' ἅπαντας τοὺς δούλους Σαοὺλ· καὶ ἐτιμήθη τὸ δρομα αὐτοῦ σφόδρα. Καὶ Ἰανᾶθαν υἱὸς Σαοὺλ ἠγάπα τὸν Δαυὶδ σφόδρα. Ἄλλ' ὅμως τὸν δῆμον ἅπαντα καὶ τὴν οἰκίαν τοῦ βασιλέως οἰκειωσάμενος, καὶ κρατῶν ἐν τοῖς πολέμοις πανταχοῦ, καὶ οὐδαμῶς διαμαρτάνων, καὶ τοιαῦτάς ἀντί τῶν εὐεργεσιῶν ἐκείνων ἀπολαβὼν τὰς ἀμοιβάς, οὐκ ἐξετραχηλίζετο, οὐδὲ ἐπεθύμει τῆς βασιλείας, οὐδὲ ἡμύνατο τὸν ἐχθρὸν, ἀλλ' ἔμενε εὐεργετῶν, καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ πολέμους κατορθῶν. Τίνα οὐκ ἂν ἔπεισε ταῦτα ἐκτεθρημαμένον καὶ ἄγριον καταθέσθαι τὴν ἐχθραν, καὶ ἀπαλλαγῆναι τῆς βασκανίας; Ἄλλὰ τὸν ὡμὸν ἐκείνον καὶ ἀπάνθρωπον οὐδὲν τούτων ἔπεισεν· ἀλλὰ πρὸς ἅπαντα ἀποτυφλωθεὶς, καὶ τῇ βασκανίᾳ τὴν ψυχὴν ἐπιδοῦς, ἀνελεῖν αὐτὸν ἐπιχειρεῖ· καὶ τί ποιοῦντα (τούτο γὰρ ἐστὶ τὸ μείζον καὶ θαυμαστόν); ψάλλοντα καὶ καταστέλλοντα αὐτοῦ τὴν μανίαν. Δαυὶδ ἐψάλλε τῇ χειρὶ αὐτοῦ, φησὶν, ὡς καθ' ἐκάστην ἡμέραν· καὶ τὸ δόρυ ἐν τῇ χειρὶ Σαοὺλ· καὶ ἦρε Σαοὺλ τὸ δόρυ, καὶ εἶπε· Πατάξω ἐν Δαυὶδ· καὶ ἐπάταξεν ἐν τῷ τοίχῳ· καὶ ἐξέκλινε Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ δις. Ἄρα ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν μείζονα τούτων πονηρίας ὑπερβολῆς; Ἄρα δὲ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Ἄρτι τῶν πολεμίων ἀπελαθέντων, καὶ τῆς πόλεως ἑαυτὴν ἀνακτησαμένης, καὶ πάντων ἐπινίκια θυόντων, τὸν εὐεργέτην καὶ σωτῆρα καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων αἰτιον ἀνελεῖν ἐπιχειρήσει ψάλλοντα, καὶ οὐδὲ τῆς εὐεργεσίας ἢ ὑπόθεσις τὸν μεμνηνῶτα καὶ παραπαίοντα κατέστειλεν ἐκείνον, ἀλλὰ καὶ ἅπαξ καὶ δις ἠκόντισε, βουλόμενος ἀνελεῖν. Καὶ τοιαύτας

^a Reg. κατώρθωτο.

^c Sic Reg. melius quam editū, qui habent ἄρα ἂν ἔχοι ταῦτα πονηρίας ὑπερβολῆν.

^a Regii duo ἀνεκαλέσε.

αὐτῷ ἀντὶ τῶν κινδύνων τὰς ἀμοιβὰς ἐδίδου. Καὶ πολλάκις τοῦτο ἐποίησε, καὶ οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ. Ὁ δὲ ἄγιος ἔκεινος καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἔμνε τα ἔκεινου θεραπεύων, καὶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ κινδυνεύων, καὶ παραταττόμενος ἐν τοῖς πολέμοις ἅπασι, καὶ τὸν ἑαυτοῦ διασώζων σφαγέα τοῖς οἰκείοις κινδύνοις, καὶ οὔτε ἐν ῥήμασιν, οὔτε ἐν πράγμασιν ἐλύπησε τὸν ἄγριον θῆρα ἔκεινον, ἀλλὰ πρὸς πάντα εἶχε καὶ ὑπήκουε, καὶ τὸ ὀρισθὲν αὐτῷ τῆς νίκης ἔπαθλον οὐ λαβὼν, ἀλλ' ἀποστειρηθεὶς τὸν μισθὸν τῶν κινδύνων ἔκεινων, οὐδὲ λόγῳ ποτὲ ἐνεκάλεσεν, οὐ τοῖς [753] στρατιώταις, οὐ τῷ βασιλεῖ· οὐ γὰρ ἐπὶ μισθῷ ταῦτα ἔπραττεν ἀνθρωπίνῳ, ἀλλὰ τὴν ἄνωθεν ἐκδεχόμενος ἀμοιβήν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι οὐκ ἀπήτησε τὸν μισθὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ διδόμενον διεκρούσατο διὰ πολλὴν ταπεινοφροσύνην ὑπερβολήν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Σαοὺλ πάντα κινῶν καὶ πραγματευόμενος οὐκ ἴσχυσε αὐτὸν ἀνελεῖν, ῥάπτει τὸν διὰ τοῦ γάμου δόλον, καὶ καινὸν τινα προικὸς καὶ ἔδνων ἐπινοεῖται τρόπον*. Οὐ γὰρ βούλεται, φησὶν, ὁ βασιλεὺς ἔδνα, ἀλλ' ἡ ἑκατὸν ἀκροθυστίας ἐκδικῆσαι εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτὸν ἐστίν· Ἄνελέ μοι, φησὶν, ἑκατὸν ἀνδρας, καὶ τοῦτο ἀντὶ τῶν ἔδνων ἔσται μοι. Ταῦτα δὲ ἔλεγε βουλόμενος αὐτὸν προφάσει τοῦ γάμου παραβαλεῖν τοῖς ἐχθροῖς.

δ. Ἄλλ' ὁμως ὁ Δαυὶδ κατὰ τὴν αὐτοῦ πραότητα τὰ πράγματα κρίνων, διεκρούσατο τὸν γάμον, οὐ διὰ τὸν κίνδυνον, οὐδὲ διὰ τὸν φόβον τῶν πολεμίων, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν ἀνάξιον ἑαυτὸν εἶναι τῆς πρὸς ἐκεῖνον συγγενείας, καὶ ταυτὶ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ λέγει τὰ ῥήματα· *Εἰ κοῦφόν ἐστιν ἐν ὀφθαλμοῖς ὤμων ἐπιγυμνεύσαι με τῷ βασιλεῖ; ἐγὼ δὲ ἀνήρ ταπεινός, καὶ οὐκ ἐντιμός.* Καὶ μὴν ὀφειλὴ τὸ πρᾶγμα ἦν, καὶ μισθὸς καὶ ἀνταπόδοσις τῶν πόνων· ἀλλ' οὕτως ἦν συντετριμμένη ἔχων τὴν καρδίαν, ὡς μετὰ τσαυτὰ κατορθώματα, καὶ λαμπράν οὕτω νίκην, καὶ ὑπόσχεσιν ὠμολογημένην, ἀνάξιον εἶναι νομίζειν τοῦ λαβεῖν τὸν ὀφειλόμενον αὐτῷ μισθόν· καὶ ταῦτα ἐνόμιζε, πάλιν μέλλον κινδυνεύειν. Ἐπειδὴ δὲ τῶν πολεμίων ἐκράτησε, καὶ τὴν θυγατέρα ἔλαβε τοῦ βασιλέως, πάλιν *Ἐψαλλεν ὁ Δαυὶδ, καὶ ἐζήτησε Σαοὺλ τοῦ πατάξαι αὐτὸν ἐν τῷ δόρατι, καὶ ἐπάταξε· καὶ ἐξέκλιεν ὁ Δαυὶδ· καὶ ἐπάταξε τὸ δόρυ ἐν τῷ τοίχῳ.* Τίνα οὐκ ἂν καὶ τῶν σφόδρα φιλοσοφεῖν ἐπισταμένων εἰς θυμὸν ταῦτα ἐξήγηκε, καὶ εἰ μὴδὲν ἕτερον, τῆς οἰκείας προνοούντα ἀσφαλείας ἐπεισεν ἀνελεῖν τὸν ἀδίκως ἐπιβουλεύοντα; Οὐδὲ γὰρ φόνος τὸ πρᾶγμα λοιπὸν ἦν, ἀλλὰ καὶ οὕτω τὸ μέτρον τοῦ νόμου τότε ὑπερβαίνειν ἔμελλεν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ ἐξορύττειν ἐκέλευεν· οὗτο; δὲ εἰ καὶ ἐσφαξεν, ἀντὶ τριῶν φόνων ἕνα εἰργάζετο, τριῶν φόνων οὐδεμίαν εὐλογον ἔχοντων πρόφασιν. Ἄλλ' ὁμως οὐδὲν τούτων ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἤρπειτο φυγεῖν μάλλον, καὶ τῆς πατρῴας οἰκίας ἐκπεσεῖν, καὶ πλανήτης εἶναι, καὶ δραπετεύειν, καὶ τάλαιπωροῦμενος τὴν ἀναγκαίαν πορίζειν τροφήν, ἢ τῷ βασιλεῖ γενέσθαι σφαγῆς αἷτιος. Οὐ γὰρ ὅπως ἑαυτὸν ἐκεδικήσειεν, ἀλλ' ὅπως ἔκεινον ἀπαλλάξειε τοῦ πάθους ἐσκόπει. Διὰ τοῦτο τῶν ὀφθαλμῶν ἑαυτὸν υπεξήγαγε τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε ὑποσύραι τὸν δγχνον, καὶ καταστειλαί τὴν φλεγμονήν, καὶ παραμυθησασθαι τὴν βασκανίαν. Βέλτιον ἐμέ, φησὶν, τλαπίω-

* Uius ἔδνων ποιεῖται τρόπον.

ρεῖσθαι καὶ μυρία πάσχειν δεῖναι, ἢ τοῦτον ἀδίκου σφαγῆς παρὰ τῷ Θεῷ κρίνεσθαι. Ταῦτα μὴ μόνον ἀκούωμεν, ἀλλὰ καὶ μιμώμεθα, καὶ πάντα ὑπομένωμεν καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν, ὥστε ἀπαλλάξαι τοὺς ἐχθροὺς τῆς πρὸς ἡμᾶς [754] ἀπεχθείας· καὶ μὴ τοῦτο ζητῶμεν, εἰ δικαίως, ἢ ἀδίκως πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθάνονται, ἀλλ' ἔκεινο μόνον, ὅπως μηκέτι καθ' ἡμῶν ἐχθραίνωιεν. Καὶ γὰρ ὁ ἱατρὸς τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως ἀπαλλάξειε τοῦ νοσήματος τὸν κάμοντα, οὐκ εἰ δικαίως, ἢ ἀδίκως τὴν ἀρρώστιαν ἑαυτῷ ἐπεσπάσατο. Καὶ σὺ τοῖνον ἱατρὸς εἶ τοῦ λελυπηκότος· ἐν ζήτηι μόνον, ὅπως αὐτοῦ τὴν ἀρρώστιαν ἀνέλῃς. Ὁ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ^b ἐποίησε, πενίαν ἀντὶ πλοῦτου, ἐρημίαν ἀντὶ πατρίδος, πόνους καὶ κινδύνους ἀντὶ τρυφῆς καὶ ἀδείας, φυγὴν διηνεχῆ ἀντὶ τῆς οἰκονομῆς ἐλόμενος, ἵνα ἔκεινον ἀπαλλάξῃ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀπεχθείας καὶ ἔχθρας. Ἄλλ' οὐδὲν οὐδὲ οὕτως ἐκέρθανεν ὁ Σαοὺλ, ἀλλ' ἐδίωκε καὶ πανταχοῦ περιφεῖ ζήτην τὸν ἡδικηκότα μὲν οὐδὲν, ἀδικηθέντα δὲ τὰ ἔσχατα, καὶ μυρία αὐτὸν ἀντὶ τούτων ποιήσαντα ἀγαθὰ· καὶ οὐκ εἰδὼς, εἰς αὐτὰ λοιπὸν τοῦ Δαυὶδ ἐμπίπτει τὰ δίκτυα. Ἦν γὰρ ἐκεῖ σπήλαιον, φησὶν, καὶ εἰσηλθε Σαοὺλ παρασκευάσασθαι. Καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ ἐσωτέρῳ ἐκώθηοντο. Καὶ εἶπον οἱ ἄνδρες Δαυὶδ πρὸς αὐτόν· Ἰδιὸν ἡ ἡμέρα, καθὼς εἶπε Κύριος· *Διδωμι τὸν ἐχθρόν σου εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ ποιήσεις αὐτῷ τὸ ἀρεστὸν ἐν ὀφθαλμοῖς σου.* Καὶ ἀνέστη Δαυὶδ, καὶ ἀφείλε τὸ πτερόγιον τῆς διπλοῦδος Σαοὺλ λαθραίως. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάταξε τὸν Δαυὶδ ἡ καρδία αὐτοῦ, ὅτι ἀφείλε τὸ πτερόγιον τῆς διπλοῦδος, καὶ εἶπε Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ· *Μηδαμῶς μοι παρὰ Κυρίου ποιῆσαι τὸ ῥῆμα τοῦτο τῷ κυρίῳ μου, τῷ χριστῷ Κυρίου, ἐπενεργεῖν τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν.* Εἶδες τὰ δίκτυα τεταμένα, καὶ τὸ θῆραμα ἐναπειλημμένον, καὶ τὸν κυνηγέτην ἐστῶτα, καὶ πάντας ἐγκλειουμένους βαπτίσει τὸ ξίφος εἰς τὸ τοῦ πολεμίου στήθος; Θέα μοι λοιπὸν τὴν φιλοσοφίαν, θεά τὴν πάλην, τὴν νίκην, τὸν στέφανον. Καὶ γὰρ στάδιον ἦν τὸ σπῆλαιον ἐκεῖνο, καὶ πάλῃ θαυμαστή τις ἐγένετο καὶ παράδοξος. Ἐπάλαι μὲν γὰρ ὁ Δαυὶδ, ἐπύκτευσεν δὲ ὁ θυμὸς, καὶ ἔπαθλον ὁ Σαοὺλ ἔκειτο, καὶ ἀγωνοθέτης ἦν ὁ Θεός· μάλλον δὲ οὐ πρὸς ἑαυτὸν μόνον καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἑαυτοῦ ἦν αὐτῷ ὁ πόλεμος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς παρόντας στρατιώτας. Εἰ γὰρ καὶ φιλοσοφεῖν ἤθελε καὶ φεῖδεσθαι τοῦ λελυπηκότος, εἰκόθῃ καὶ δεδοικέναι αὐτὸν ἐκεῖνους, μήποτε καὶ συγκόψωσιν αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἅτε λυμεῦνα καὶ προδότην αὐτὸν ὄντα τῆς αὐτῶν σωτηρίας, καὶ τὸν κοινὸν ἐχθρὸν αὐτῶν διασώζοντα. Καὶ γὰρ εἰκόθῃ ἦν ταῦτα κατὰ δίκαιοιαν ἕκαστον αὐτῶν δυσχεραίνοντα λέγειν· Πλανῆται καὶ φυγάδες ἐγενόμεθα ἡμεῖς, καὶ οἰκίας καὶ πατρίδος καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐξεπέσομεν, καὶ τῶν δυσχερῶν σοι πάντων ἐκοινωνήσαμεν· καὶ σὺ τῶν κακῶν τούτων τὸν αἷτιον εἰς χεῖρας λαβὼν, ἀφείναι διανοῆ, ἵνα μηδέποτε τῶν κακῶν τούτων ἡμεῖς ἀναπνεύσωμεν ^c, καὶ σπουδάζων τὸν ἐχθρὸν διασῶσαι, προδίδως τοὺς φίλους; Καὶ ποῦ ταῦτα δίκαια; Εἰ γὰρ τῆς ἑαυτοῦ καταφρονεῖς σωτηρίας, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας φείσαι [755] ψυχῆς. Οὐ λυπεῖ σε τὰ παρελθόντα; οὐδὲ μέμνησαι τῶν κακῶν ὧν ἔπαθες παρ' αὐτοῦ; Διὰ τὰ

^b Reg. unus ὁ μακάριος οὗτος. Alius ὁ μακάριος οὗτος.

^c Reg ἀναλύσωμεν.

ccam, cupiens occidere. Et hujusmodi mercedem illi pro susceptis periculis reposuit. Idque fecit non uno die, sed sæpius. At sanctus ille post hæc omnia perseveravit curare regis negotia, proque salutē illius suscipere pericula, et in acie stare in præliis omnibus, suoque periculo servare trucidatorem suum: denique nec dictis, nec factis contristavit immitem illam feram, sed concessit in omnibus dictoque audiens fuit: cumque victoriæ præmium non accepisset, sed omnium illorum periculorum mercede fraudatus esset, ne verbo quidem expositulavit umquam, non cum militibus, non cum rege, quod hæc non gessisset spe mercedis, supernam expectans retributionem. Nec id solum est admiratione dignum, quod non poposcit præmium, sed quod etiam cum daretur, ob eximiam animi modestiam recusavit. Siquidem posteaquam Saül, omnia molitus, et omnibus tentatis, non potuit illum interficere, consuit illi dolum per nuptias, ac novam quamdam dotis ac dotialium formam commentus est. Non enim cupit, inquit, rex dotem, sed ut centum præputia exsolvat ab hostibus regis (1. Reg. 18. 25). Id est: Occide mihi, inquit, centum viros, atque hoc erit mihi dotis vice. Hæc autem dicebat, cupiens illum obtentu conjugii hostibus objicere.

4. Nihilo secius David pro sua modestia res æstimans, recusavit conjugium, non deterritus periculis, aut hostium metu, sed quod existimaret sese indignum affinitate regia; atque his verbis respondit ad servos illius: *An leve est in oculis vestris me facere generum regis, cum ego sim vir humilis ac nullius pretii* (1. Reg. 18. 23)? Atqui debebatur hoc honoris, ac merces et pensatio laborum: verum usque adeo cor habebat contritum, ut post tot res cum laude gestas, post adeo splendidam victoriam, post expressam promissionem, indignum se judicaret, qui debitam reciperet mercedem, idque cum denuo esset se periculis objecturus. Posteaquam autem hostes devicerat, ac filiam regis acceperat, rursus *Psallebat David, et quærebat Saül eum lancea percutere, et percussit: David autem declinavit; et hasta impacta est parieti* (1. Reg. 19. 9. 10). Quem non ista vel apprime philosophum ad iracundiam excitassent? quis, etsi nulla alia adfuisse causa, saltem ut securitatem sibi pararet, injuste insidiantem non occidisset? Neque enim id homicidium fuisset, sed modum a lege præscriptum mansuetudine superasset. Nam illa oculus pro oculo jussit effodere (*Exod. 21. 24*): hic autem licet occidisset, pro tribus homicidiis unum exacturus fuisset, pro tribus, inquam, homicidiis, nulla probabili de causa tentatis. Nihil tamen horum tentavit David, sed potius habuit fugere, et a patriis ædibus exulare, atque erronem profugumque agere, et in calamitate sibi necessarium parare victum, quam regi cædis occasione dare. Nec enim eo spectabat, ut seipsum ulcisceretur, sed ut illum ab eo morbo liberaret. Hanc ob causam ab oculis inimici subduxit sese, ut sedaret tumorem, contraheretque ardorem ulceris et invidiam mitigaret. Satius est, inquit, me miserum esse, innumeraque pati acerba, quam hunc apud Deum

de innocenti cæde condemnari. Hæc non audiamus tantum, verum etiam imitemur, nihil nos faciamus et patiamur, ut inimici similitatem erga nos deponant, nec illud inquiramus, utrum merito an innumerato malevolum animum erga nos gerant, sed hoc solum spectemus, ut nobis inimici esse desinant. Siquidem hoc spectat medicus, ut morbo liberet ægrotum, non utrum merito, an immerito sibi morbum contraxerit. Tu quoque igitur medicus es ejus qui te læsit: unum hoc quære, quo pacto illi morbum adimas. Id quod fecit hic beatus, egestatem præ divitiis, solitudinem præ patria, labores periculaque præ deliciis ac securitate, perpetuum exilium præ ædibus elegit, ut illum ab odio in ipsum malevolentiaque liberaret. At nec sic quidem melior factus est Saül, sed persequebatur, sed ubique circumibat quærens eum, qui non solum nihil læserat, sed cum esset læsus, maxima et innumera præ injuriis bona rependerat. At Saül imprudens post incidit in retia Davidis. *Erat enim, inquit, ibi spelunca, et ingressus est Saül ut exoneraret alvum. David autem cum comitibus suis in interiore spelunce parte sedebat. Dixeruntque viri David ad illum: Ecce dies de quo dixit Dominus: Tradam inimicum tuum in manus tuas, faciesque illi quod placitum erit in oculis tuis. Et surrexit David, sustulitque laciniam chlamydis Saülis clanculum. Et posthæc percussit Davidem cor ipsius, quod abstulisset laciniam chlamydis, dixitque David ad viros suos: Avertat a me Dominus, ne faciam verbum hoc domino meo, christo Domini, mittamque manum meam in illum, quoniam christus Domini est* (1. Reg. 24. 4-7). Vidisti tensa retia, vidisti prædam captam, vidisti venatorem erectum, vidisti omnes adhortantes, ut ense in hostis pectus immergeret? Nunc mihi specta philosophicam animi moderationem, specta luctam, victoriam, coronam. Nam spelunca illa campus erat, atque lucta quædam mirabilis dictaque incredibilis facta est. Luctatus est David, pugilem egit iracundia, Saül positus erat certaminis materia, agonothetes erat Deus: quin potius, non ipsi modo adversus seipsum, propriamque cupiditatem erat prælium, sed et adversus milites qui aderant. Etenim si voluisset animo moderari, ac parcere ei qui læserat, consentaneum erat ut et illos metueret, ne forte ipsum trucidarent in spelunca, tamquam qui illorum salutem prodidisset, ac publicum ipsorum hostem servasset. Probabile enim est illorum unumquemque dolore percitum hæc intra se dicturos fuisse: Errones exsulesque sumus, domo, patria, cæterisque omnibus excussi, omniumque difficultatum tuarum consortes sumus: et tu eum, qui horum malorum est auctor, in manus tuas traditum, cogitas dimittere, ne nobis umquam liceat ab his calamitatibus respirare, ac proditis amicis hostem servare studes? An hæc justa sunt? Nam si tuam ipsius salutem negligis, nostræ certe vitæ parcas. Non tibi dolent anteacta, neque memor es malorum quæ ab illo percipessis es? Certe ab ea quæ futura sunt, tolle hostem, ne majora et acerbiora perpetiamur mala. Hæc ut verbis non sint proloquuti, tamen animo secum

volvebant eum ista, tum istis etiam alia majora.

5. Verum nihil horum justus ille apud se perpendebat, unum illud spectans, quomodo posset redimiri tolerantiae corona, ac novam quamdam admirabilemque philosophiam exercere. Neque enim perinde mirum erat, si cum esset solus et absque comitibus, pepercisset illi a quo fuerat laesus, atque nunc est, quod hoc idem aliis praesentibus fecit: nam militum illorum praesentia geminum erat philosophiae obstaculum. Nobis ipsis frequenter evenit, ut cum stauerimus vindictam remittere, et commissa condonare; post ubi viderimus aliquos nos irritantes et concitantes, mutemus sententiam, et illorum dictis obtemperemus. Verum hoc non accidit huic beato, sed etiam post illorum consilium et exhortationem perseveravit in animi proposito. At ne hoc quidem tantum est admiratione dignum, quod nec aliorum admonitu dimotus est a proposito, quodque non est illos veritus, sed quod perfecti, ut et illi eandem animi moderationem sumerent. Magnum quidem, si quis suis cupiditatibus imperet: sed multo majus est et aliis persuadere posse, ut et ipsi mentem eandem habeant: aliis, inquam, qui nec modesti sunt homines, neque temperantes, sed milites, qui multis difficultatibus jam in desperationem erant adducti, a quibus paululum respirare cupiebant, haud ignari non modo totam malorum solutionem in hostis nece sitam esse; nec modo malorum solutionem, verum etiam plurimorum bonorum acquisitionem, quando nihil obstabat, quominus illo trucidato profinus regnum transiret ad Davidem. Attamen cum tot essent res quae milites irritabant, tantum valuit ille generosus, ut his omnibus fuerit superior, suaderetque ut hosti parcerent.

Consilia militum ad caedem impellentium negligit David; cur Deus hostes nobis tradat. — Operae pretium vero est, etiam ipsorum militum audire consilium, quia consilii calliditas firmum et solidum justum ostendit. Non enim ita loquuti sunt: Ecce qui multa in te molitus est mala, qui necem tuam concupivit, qui nos immedicabilibus vallavit difficultatibus: sed ubi perspexerunt haec omnia negligere Davidem, nec magnam habere rationem in se commissorum, allegant illi divinum auctorem, *Deus, aiunt, illum tradidit*, quo videlicet iudicium a Deo profectum reveritus, promptius iret ad homicidium. Numquid, inquiunt, tuam ipsius vicem ulcisceris? Deo servis ac ministras, illius sententiam comprobas. Sed quo magis haec dicebant, tanto magis hic pepercit hosti. Intelligebat enim, Deum ideo tradidisse eum, ut sibi majores occasiones probandae virtutis suppeditaret. Proinde tu quoque, si quando hostis tuus inciderit in manus tuas, cave putes esse datam ulciscendi, sed servandi hostis occasionem. Eoque tum maxime parcendum est inimicis, cum illi forte venerunt in potestatem nostram. At hic fortasse dixerit aliquis: Et quid magnum, aut quid mirum parcere ei quem habes in tua potestate? Complures enim et alii reges ad principatum evecti, sese indignum ju-

dicarunt in tanto regni fastigio ab iis poenas exigere, a quibus olim fuerant offensi: ipsa potentiae sublimitas causam attulit reconciliationis. Verum in hoc negotio tale nihil possis dicere. Neque enim David ad principatum evectus, neque regnum adeptus, ac Saulem in manibus habens, ita demum illi pepercit, ne quis causari possit regni magnitudine sublata fuisse iram: sed cum sciret fore, ut ille servatus rursus ad eadem rediret, et ipse in graviora pericula conjiceretur, ne ideo quidem occidit. Ne utique hunc cum illis conferamus. Siquidem illi quoniam habent certum tutumque pignus futurae deinceps securitatis, merito parcent; hic vero cum sciret se hostem in suam ipsius perniciem dimittere, ac salutem dare inimico, haud tamen illum occidit, idque cum haberet multa ad eam caedem impellentia. Etenim solitudo regis auxilio nudati, exhortatio militum, praetertorum memoria, futurorum metus; ad haec quod si interfecisset inimicum, non posset damnari caedis, quodque post caedem peractam legem (a) ipsam mansuetudine superare videretur, haec et alia plura urgebant compellebantque gladio illum confodere. At horum nulli cessit, sed adamantis invicti more perstitit, intemeratam philosophiae legem servans. Caeterum ne dicas illum nihil eorum sensit affectum, quos sensit par erat, sed id quod accidit non fuisse philosophiam, sed stuporem: considera quam vehementer exasperatus sibi temperavit. Siquidem iracundiae fluctus in animo illius intumuisse, multamque cogitationum procellam concitatam fuisse, sed eam tempestatem refrenasse timore Dei, animosque repressisse, ex iis quae facta sunt perspicere licet. *Surrexit, inquit, et tulit oram chlamydis Saülis clanculum.* Vides quanta irae tempestas coorta fuerit? At non processit ulterius, neque fecit naufragium, eo quod gubernatrix illico sentiens periculum, videlicet pia ratio, tempestatem vertit in tranquillitatem. *Percussit enim, inquit, Davidem cor ipsius*, ac velut equum subsilentem ac ferocientem, revocavit iram.

6. Hujusmodi sunt sanctorum animae: priusquam concidant, resurgunt, priusquam ad peccatum perveniant, refrenantur, eo quod sobriae sint, semperque vigilant. Et tamen quantum erat intervallum inter corpus et vestem? Attamen ille seipsum cohibuit, ne progrediretur ulterius: insuperque ob hoc ipsum graviter seipsum condemnavit. *Percussit enim, inquit, illum cor ipsius, quod abstulisset extremum chlamydis, dixitque ad viros: Nequaquam hoc mihi sit a Domino (b) (1. Reg. 24. 6).* Quid est illud, *Nequaquam hoc sit mihi a Domino?* Propitius, inquit, sit mihi, si hoc voluisses: ne concedat umquam ut hoc faciam Deus, neque permittat me ad tantum devenire scelus. Quoniam videbat hanc philosophiam superare pene

(a) Legem ipsam mansuetudine superasset David, etiamsi Saulem occidisset, quia lex praecipiebat dentem pro dente, oculum pro oculo, et, ut consequens erat, vitam pro vita dari; ita ut si Saulem interfecisset, minus etiam quam lex permittebat fecisset David semel occidendo eum, qui sepe vitam ipsi eripere conatus fuerat.

(b) Sic Reg. Hic quadam omissa fuerant in Morel.

μέλλοντα ἀνελε, ἵνα μὴ μείζονα καὶ χαλεπώτερα ὑποστῶμεν κακὰ. Ταῦτα γὰρ εἰ καὶ μὴ τοῖς ῥήμασιν ἔλεγον, ἀλλ' ὅμως κατὰ δianoian ἐλογίζοντο καὶ ταῦτα, καὶ τούτων πλείονα ἕτερα.

ε'. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ὁ δίκαιος ἐκεῖνος ὑπελογίζετο, ἀλλ' εἰς ἓν ἔβλεπε μόνον, ὅπως τὸν τῆς ἀνεξικακίας ἀναδῆσασθαι δυναθῆ ἰστέφανον, καὶ φιλοσοφῆσαι φιλοσοφίαν τινὰ καινότεραν καὶ παράδοξον. Οὐδὲ γὰρ ἦν οὕτω θαυμαστόν, εἰ μόνος ὢν καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐφείσατο τοῦ λελυπηκότος, ὡς νῦν παράδοξόν ἐστιν, ὅτι παρόντων ἐτέρων αὐτῷ τούτο ἐποίησεν. Ἡ γὰρ τῶν στρατιωτῶν ἐκείνων παρουσία διπλοῦν ἐγένετο τῇ φιλοσοφίᾳ τὸ κώλυμα. Πολλάκις γοῦν αὐτοὶ κρίναντες ὀργὴν ἀφίεναι, καὶ συγχωρῆσαι τὰ πεπλημμελημένα τινα, ἐπειδὴν ἰδωμέν τινας παροξύνοντας καὶ διεγείροντας, τὴν ἡμετέραν καταλύομεν κρίσιν, τοῖς ἐκείνων παραπειθόμενοι λόγοις. Ἄλλ' ὁ μακάριος ἐκεῖνος τοῦτο οὐκ ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν παραίνεσιν καὶ τὴν συμβουλὴν ἔμενε τὴν οἰκείαν διατηρῶν ψῆφον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὔτε ταῖς παρ' ἐτέρων παρστράπη συμβουλαῖς, οὐδ' ὅτι αὐτοὺς οὐκ ἔδεισεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκεῖνους τὰ αὐτὰ αὐτῷ φιλοσοφεῖν παρεσκεύασε. Μέγα μὲν γὰρ τὸ καὶ αὐτὸν τινα τῶν οἰκείων περιγενέσθαι παθῶν· πολὺ δὲ μείζον τὸ καὶ ἐτέρους δυναθῆναι πείσαι, τὴν αὐτὴν αὐτῷ κτήσασθαι γνώμην· καὶ ἐτέρους, οὐκ ἐπεικειῖς ἀνθρώπους καὶ μετρίους, ἀλλὰ στρατιώτας καὶ πολεμῆν μεμαθηκότας, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπεγνωκότας πόνοις, καὶ μικρὸν ἀναπνεύσαι ἐπιθυμοῦντας, καὶ εἰδόμενος ὅτι τῶν κακῶν ἢ λύσις πᾶσα ἐν τῇ τοῦ πολεμίου σφαγῇ τότε ἔχειτο· οὐ μόνον δὲ λύσις κακῶν, ἀλλὰ καὶ μυρίων κτήσις ἀγαθῶν· οὐδὲν γὰρ ἐκώλυεν, ἐκεῖνου σφαγέντος, ἐπὶ τούτῳ εὐθέως διαθῆναι τὴν βασιλείαν. Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτων ὄντων τῶν παροξυνόντων τοὺς στρατιώτας, ἴσχυσεν ὁ γενναῖος ἐκεῖνος πάντων περιγενέσθαι τούτων, καὶ πείσαι φείσασθαι τοῦ πολεμίου.

Ἄξιον δὲ καὶ αὐτῆς ἀκοῦσαι τῶν στρατιωτῶν τῆς συμβουλῆς· ἢ γὰρ κακούργια τῆς παραινήσεως τὸ στεγρὸν καὶ ἀπερίτρεπτον τῆς τοῦ δικαίου δεικνυσι γνώμης. Οὐδὲ γὰρ εἶπον· Ἰδοὺ ὁ μυρία σε διαθείς κακὰ, ὁ τῆς σφαγῆς ἐπιθυμήσας τῆς σῆς, ὁ περιβαλὼν ἡμᾶς τοῖς ἀνηκέστοις δεινοῖς· ἀλλ' ἐπειδὴ συνείδον ὅτι πάντων τούτων ὑπερέωρα, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρτημένων οὐ πολλὴν ἐποίητο τὸν λόγον, ἄνωθεν αὐτῷ τὴν ψῆφον φέρουσιν, Ὁ θεὸς αὐτὸν παρέδωκε, λέγοντες, ἵνα τὴν ἐκεῖθεν αἰδεσθεὶς κρίσιν ἐτοιμότερον ἐπὶ τὴν σφαγὴν ἔλθῃ. Μὴ γὰρ σαυτὸν ἐκδικεῖς; φησί. Τῷ θεῷ διακονῆ καὶ ὑπηρετεῖς, καὶ τὴν ἐκεῖνου ψῆφον κυροῖς. Ἄλλ' ὅσῳ ταῦτα ἔλεγον, τοσοῦτῳ μάλλον ἐφείλετο. Ἦδει γὰρ τοῦτο, ὅτι ὁ [756] θεὸς αὐτὸν αὐτῷ παρέδωκεν, ἵνα πλείονος εὐδοκίμησεως αὐτῷ παράσῃ πρόφασιν. Καὶ σὺ τοίνυν, ὅταν ἴδῃς τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰς χεῖρας ἐμπεσόντα τὰς σὰς, μὴ νόμιζε τιμωρίας, ἀλλὰ σωτηρίας εἶναι καιρὸν ἐκεῖνον. Διὰ τοῦτο τότε μάλιστα φείδεσθαι δεῖ τῶν

ἐχθρῶν, ὅταν αὐτῶν γενώμεθα κύριοι. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Καὶ τί μέγα καὶ θαυμαστόν γενόμενον κύριον φείσασθαι; Πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι βασιλεῖς πολλάκις ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐλθόντες, τοὺς πάλαι λελυπηκότας λαβόντες, ἀνάξιον αὐτῶν εἶναι ἐνόμισαν ἐν ἀρχῆς δγκυρ τοσοῦτῳ δίκην ἀπαιτῆσαι τῶν πεπλημμελημένων, καὶ ἢ τῆς ἐξουσίας περιουσία καταλλαγῆς ὑπόθεσις γέγονεν. Ἄλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν τοιοῦτον ἐστὶν εἰπεῖν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνελθὼν ὁ Δαυὶδ, οὐδὲ τὴν βασιλείαν ἀπολαβὼν, καὶ τὸν Σαοὺλ ὑπὸ χεῖρας ἔχων, οὕτως ἐφείσατο, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι τὸ τῆς ἀρχῆς μέγεθος τὸν θυμὸν ἐξέλευσεν· ἀλλ' εἰδὼς ὅτι διασωθεὶς τοῖς αὐτοῖς ἐπιθήσεται πάλιν, καὶ εἰς μείζονας ἐμβαλεῖ τοὺς κινδύνους, οὐδὲ οὕτως ἀπέκτεινε. Μὴ δὲ τοῦτον ἐκεῖνους παραβάλλωμεν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἀσφαλὲς τὸ ἐνεχύρον ἔχοντες τῆς μετὰ ταῦτα ἀδείας, εἰκότως φείδονται· οὗτος δὲ μέλλων τὸν ἐχθρὸν καθ' ἑαυτοῦ ἀφίεναι, καὶ πολέμιον ἑαυτῷ σώζειν, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἠφάνισε, καὶ ταῦτα πολλὰ ἔχων τὰ πρὸς τὴν σφαγὴν αὐτὸν ταύτην ὠλοῦντα. Καὶ γὰρ ἡ ἔρημία τῶν βοηθούτων τῷ Σαοὺλ, καὶ ἡ παραινέσις τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἡ μνήμη τῶν παρελθόντων, καὶ ὁ φόβος τῶν μελλόντων, καὶ τὸ μηδὲ σφαγῆς κρίνεσθαι λοιπὸν ἀποκτείναντα τὸν ἐχθρὸν, καὶ τὸ μετὰ τὸν φόνον τοῦτον δύνασθαι τὸν νόμον ὑπερβαίνειν, καὶ πολλὰ ἕτερα πλείονα τούτων ἐδίδεκετο καὶ ἠνάγκαζεν ὠθήσαι τὸ ξίφος εἰς ἐκεῖνον. Ἄλλ' οὐδενὶ τούτων εἶξεν, ἀλλ' ἔμενε ὡσπερ τις ἀδάμας, ἀκίνητον τὸν τῆς φιλοσοφίας διατηρῶν νόμον. Εἶτα ἵνα μὴ λέγῃς ὅτι οὐδὲ ἔπαθέ τι τοιοῦτον, οἷον εἰκός ἦν, ἀλλ' ἀναισθησία τὸ γινόμενον ἦν, οὐχὶ φιλοσοφία, ὅρα πῶς ἀγριωθεὶς ἐκαρτέρησεν. Ὅτι γὰρ αὐτῷ διανέστη τὰ κύματα τῆς ὀργῆς, καὶ πολλῆ τῶν λογισμῶν ἐκινήθη ἡ ζάλη, καὶ τὸν χειμῶνα ἐχαλίνου τῷ φόβῳ τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν δianoian ἐπέεζετο, ἐκ τῶν γενομένων ἐστὶν ἰδεῖν. Ἀνέστη γὰρ, φησί, καὶ ἀφείλε τὸ πτερόν τῆς διπλοῦδος Σαοὺλ λαθροῦς. Εἶδες πῶς ἡγέρθη τῆς ὀργῆς ὁ χεῖμων; Ἄλλ' οὐ προήθε περαιτέρω, οὐδὲ εἰργάσατο τὸ ναυάγιον· ὁ γὰρ κυβερνήτης ταχέως αἰσθόμενος, ὁ εὐσεβὴς λογισμὸς, γαλήνην ἀντὶ χειμῶνος ἐποίησεν. Ἐπάταξε γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἡ καρδία αὐτοῦ, καὶ καθάπερ σκιρτῶντο καὶ μαινόμενον ἵππον, τὸν θυμὸν ἀνεχαίτισε.

ε'. Τοιαῦτα τῶν ἀγίων αἱ ψυχαί· πρὶν ἢ πεσεῖν, ἀνίστανται, πρὶν ἢ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐλθεῖν, ἀνακαίτιζονται, ἐπειδὴ νήφουσι καὶ διαπαντός εἰσὶν ἐγρηγορούμενοι. Καίτοι πόσον τοῦ σώματος ἦν καὶ τοῦ ἱματίου [757] τὸ μέσον; Ἄλλ' ὅμως ἴσχυσε μὴ περὶ λθεῖν περαιτέρω, καὶ ἐπ' αὐτῷ δὲ τούτῳ σφόδρα ἑαυτὸν κατεδίκασεν. Ἐπάταξε γὰρ αὐτὸν ἡ καρδία αὐτοῦ, φησὶν, ὅτι ἀφείλε τὸ πτερόν τῆς διπλοῦδος, καὶ εἶπε πρὸς τοὺς ἀνδράς· Μηδαμῶς ἐμοὶ παρὰ Κυρίου. Τί ἐστὶ, Μηδαμῶς ἐμοὶ παρὰ Κυρίου; Ἀντὶ τοῦ, Ἰαῶς μοι Κύριος, φησί, καὶ αὐτὸς εἰ βουληθεῖν, μὴ συγχωρήσαι μοὶ ποτε τοῦτο ἐργάσασθαι ὁ θεὸς, μηδὲ ἐπιτρέψαι εἰς ταύτην ἐλθεῖν τὴν ἀμαρτίαν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδε τὴν τοιαύτην φιλο-

σφίαν σχεδὸν τὴν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνουσαν φύσιν, καὶ τῆς ἀνωθεν δεομένην ῥοπῆς, καὶ μικροῦ περιτραπέντα πρὸς τὴν σφαγὴν, εὐχεται λοιπὸν, ὥστε καθαρὰν τὸν Θεὸν αὐτῷ διατηρῆσαι τὴν χεῖρα. Τί ταύτης γένοιτο; ἂν τῆς ψυχῆς ἡμερώτερον; Ἄρα ἀνθρωπινὸν ἔστι τούτον ἐροῦμεν, τὸν ἐν ἀνθρωπιεῖα φύσει πολιτείαν ἀγγελικὴν ἐπιδειξάμενον; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο οἱ θεοὶ νόμοι. Τίς γάρ ἂν, εἶπέ μοι, ταχέως ἔλοιτο τοιαύτην εὐχὴν εὐξασθαι τῷ Θεῷ; Τί λέγω, τοιαύτην; Μὴ κατεύξασθαι μὲν οὖν τοῦ λελυπηκός τις ἂν βράδιος ὑπομείνειε; Καὶ γὰρ εἰς τοῦτο θρηνωδίας ἐληλάκασιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς, ἐπειδὴν ἀσθενήσῃσι, καὶ μηδὲν δυνηθῶσι κακὸν ποιῆσαι τὸν λελυπηκῶτα, αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἄμυναν καλεῖν τὸν Θεόν, καὶ παρακαλεῖν δοῦναι αὐτοῖς ἐπεξελεθεῖν τοῖς ἡδίκηκοσιν. Οὗτος δὲ ὡσπερ ἐκ διαμέτρου πᾶσιν ἐκείνοις καὶ ἀπεναντίας ποιούμενος τὴν εὐχὴν, παρακαλεῖ μὴ δοῦναι ἐπεξελεθεῖν, οὕτω λέγων· *Μὴ μοι γένοιτο παρὰ Κυρίου, ἐπενεργεῖν τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτὸν*, ὡς περὶ υἱοῦ τοῦ πολεμίου διαλεγόμενος, ὡς περὶ γνησίου παιδός.

Καὶ οὐ μόνον ἐφέριστο, ἀλλὰ καὶ ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συντίθησι. Καὶ ὅρα πῶς συνετώς καὶ σοφῶς. Ἐπειδὴ γάρ τὸν βίον αὐτοῦ διερευνόμενος, οὐδὲν εὕρισκεν ἀγαθόν, οὐδὲ εἶχεν εἰπεῖν, ὅτι Οὐκ ἡδίκημαι παρ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἔπαθον κακῶς (ἐμελλον γὰρ ἀντιφθέγγεσθαι τούτοις; οἱ στρατιῶται παρόντες, οἱ τῇ πείρῃ μαθόντες αὐτοῦ τὴν πονηρίαν), περιέρχεται ἐτέρωθεν ζητῶν ἀπολογίαν εὐπρόσωπον εὑρεῖν. Εἶτα οὐκ ἔχων ἀπὸ τοῦ βίου, οὐδὲ ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν ἐκείνου τοῦτο ποιῆσαι, ἐπὶ τὴν τιμὴν τὴν ἐκείνου κατέφυγεν εἰπὼν, *Ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστὶ*. Τί λέγεις, φησὶ; ὅτι μιὰρὸς καὶ παμμίαιρος, καὶ μυρίων γέμων κακῶν, καὶ τὰ ἔσχατα ἡμᾶς διαθείς; Ἄλλὰ βασιλεὺς, ἀλλὰ ἄρχων, ἀλλὰ τὴν προστασίαν τὴν ἡμετέραν ἐνεχειρίσθη. Καὶ οὐκ εἶπε, βασιλεὺς, ἀλλὰ τί; *Ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστὶν*, οὐκ ἀπὸ τῆς κάτῳθεν τιμῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνωθεν ψήφου ποιήσας αἰδέσμενον. Καταφρονεῖς τοῦ συνδούλου, φησὶν; Αἰδέσθητι τὸν Δεσπότην. Διαπιπτεῖς τὸν χειροτονημένον; Φοδῆθητι τὸν χειροτονήσαντα. Εἰ γὰρ τοὺς ἄρχοντας τοὺτους τοὺς ὑπὸ βασιλείῳ χειροτονουμένους, κἂν ποιηροί, κἂν κλέπται, κἂν λησταί, κἂν ὄδοιχοι, κἂν ὀτιοῦν ὤσιν ἕτερον, δεδοίκαμεν καὶ πεφρίκαμεν, οὐ [758] διὰ τὴν πονηρίαν καταφρονούντες αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ χειροτονήσαντος δυσωπούμενοι· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ χρῆ τοῦτο ποιεῖν. Οὐκω παρέλυσεν αὐτὸν, φησὶ, τῆς ἀρχῆς, οὐδὲ ἰδιώτην ἐποίησε. Μὴ τοῖνον τὴν τάξιν ἀνατρέπωμεν, μηδὲ τῷ Θεῷ πολεμῶμεν, τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύμενοι· *Ὅτι πᾶς ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν· οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήφονται*. Οὐχὶ χριστὸν δὲ αὐτὸν ἐκάλεον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ κύριον. Οὐ τῆς τυχούσης δὲ φιλοσοφίας ἐστὶ, τὸ τὸν ἐχθρὸν τοῖς τῆς τιμῆς καὶ τῆς θεραπείας ὀνόμασι προσεῖπεῖν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἀφ' ὧν ἕτεροι πάσχουσιν ἴδοι τις ἂν ἠλίκοι ἐστὶ. Πολλοὶ γοῦν τοὺς ἑαυτῶν ἐχθροὺς οὐδὲ ἀπὸ γυμνῶν καὶ ψιλῶν τῶν ὀνομάτων καλεῖν ἀνέχονται, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρων πολλῶν ἔχόντων κατηγορίαν, τὸν μιανρὸν, τὸν μαινόμενον, τὸν ἐξεσηκῶτα, τὸν παραπαίοντα, τὸν λυμῶνα, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα συνεύροντες, οὕτω προσαγορεύουσι τοὺς ἐχθροὺς. Καὶ

ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, οὐ πόρρωθεν, ἀλλ' ἐγγύθεν ὄψω σοι τὸ παράδειγμα ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Σαουλ. Τὸν γοῦν ἄγιον τούτον διὰ τὴν πολλὴν ἀπέχθειαν οὐχ ὑπέμεινε διὰ τοῦ οἰκείου καλεῖν ὀνόματος, ἀλλὰ πανηγυρέως ποτε τελούμενης, ἐπιζητῶν ἔλεγε· *Ποῦ ἐστὶν ὁ υἱὸς Ἰεσσαί*; Οὕτω δὲ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὁμοῦ μὲν αὐτοῦ τὸ ὄνομα μισῶν, ὁμοῦ δὲ τῆ τοῦ γεγεννηκότος εὐτελεῖα προσδοκῶν λυμανεῖσθαι τὴν τοῦ δικαίου ἔβξαν· οὐκ εἰδὼς ὅτι λαμπρὸν καὶ ἐπίσημον οὐ περιφάνεια προγόμων, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴ ποιεῖν εἴωθεν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος Δαυὶδ οὕτως. Οὕτε γὰρ ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἐκάλεσε· καίτοι κάκεινος σφόδρα εὐτελής ἦν καὶ ἀπεβρίμμενος· οὕτε ἀπὸ ψιλοῦ καὶ γυμνοῦ τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τῆς τιμῆς, ἀπὸ τοῦ τῆς δεσποτείας. Οὕτω καθαρὰ πάσης ἀπεχθείας ἦν αὐτῷ ἡ ψυχὴ. Καὶ σὺ τοῖνον, ἀγαπητέ, τούτον ζηλώσω, καὶ τοῦτο παιδεύθητι πρότερον. μηδέποτε τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τῶν διαβεβλημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐντίμων καλεῖν ὀνομάτων. Ἄν γὰρ μελετήσῃ τὸ στόμα ἐντίμου καὶ θεραπείαν ἔχοντι καλεῖν τὸν λελυπηκῶτα ὀνόματι, καὶ ἀκούσασα ἡ ψυχὴ παρὰ τῆς γλώττης παιδευομένη καὶ συνεπιζομένη καταδέξεται τὴν πρὸς ἐκεῖνον καταλλαγὴν. Αὐτὰ γὰρ τὰ ῥήματα τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ φλεγμονῆς ἔσται φάρμακον ἄριστον.

Ζ'. Ταῦτα εἰρηκα νῦν, οὐχ ἵνα ἐπαινέσωμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσωμεν. Ταύτην οὖν ἕκατος τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῆς καρδίας ζωγραφεῖται τῆς ἑαυτοῦ, καθάπερ χεῖρι τοῖς λογισμοῖς ὑπογράφων διηνεκῶς τὸ σπῆλαιον τὸ διπλοῦν, τὸν Σαουλ ἔνδον καθεύδοντα, καὶ καθάπερ ἄλυσει τιμὴν δεδεμένον τῷ ὑπνῳ, καὶ ὑποκείμενον τῇ δεξιᾷ τοῦ τὰ μέγιστα ἡδίκημένου· τὸν Δαυὶδ ἐφαστῶτα καθεύδοντι, τοὺς στρατιώτας παρόντας, καὶ παροξύνοντας πρὸς σφαγὴν· τὸν μακάριον ἐκεῖνον φιλοσοφούντα, καὶ τὸν οἰκεῖον καὶ τὴν τούτων θυμὸν καταστέλλοντα, καὶ ὑπὲρ τοῦ τοσούτου [759] πεπλημμεληκός ἀπολογούμενον. Ταῦτα μὴ μόνον ἐπὶ τῆς διανοίας γράφωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν συνεδρίοις διαλεγώμεθα πρὸς ἀλλήλους διηνεκῶς· ταῦτα καὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ πρὸς παῖδα συνεχῶς ἀνακινώμεν τὰ διηγήματα. Εἶτε γὰρ περὶ βασιλέως διαλέγεσθαι βούλει, ἰδοὺ βασιλεὺς· εἶτε περὶ στρατιωτῶν, εἶτε περὶ οἰκίας, εἶτε περὶ πολιτικῶν πραγμάτων, πολλὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς ὄφει τούτων τὴν εὐπορίαν. Ταῦτα μεγίστην ἔχει τὰ διηγήματα τὴν ὠφέλειαν. Ἀμήχανον γὰρ, ἀμήχανον, ψυχὴν ἐν ταύταις στρεφομένην ταῖς ἱστορίαις, δυνηθῆναι ποτε κρατηθῆναι τῷ πάθει. Ἴν' οὖν μὴ μάτην τὸν καιρὸν δαπανῶμεν, μηδὲ εἰκὴ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀναλίσκωμεν εἰς φλυαρίας ἀκαίρους καὶ περιττάς, μαθόντες τῶν γενναίων ἀνδρῶν τὰς ἰσθρίας, ταῦτα συνεχῶς διαλεγώμεθα, καὶ περὶ τούτων. Κἂν βουληθῇ τις τῶν συνεδρευόντων ἢ περὶ θεάτρων, ἢ περὶ ἱπποδρομίας, ἢ περὶ πραγμάτων οὐδὲν σοι προσκόντων ποιήσασθαι λόγον, ἀπαγαγὼν αὐτὸν τῆς ὑποθέσεως ἐκείνης, εἰς ταύτην ἐμβάλε τὴν διήγησιν, ἵνα καὶ τὴν ψυχὴν ἐκκαθάραντες, καὶ ἡδονῆς μετὰ ἀσφαλείας ἀπολαύσαντες, καὶ πρῶτος ἑαυτοὺς καταστήσαντες καὶ ἡμέραν τοῖς λελυπηκόσιν ἄπασιν, ἀπέλθωμεν ἐκεῖ μηδὲνα ἔχοντες ἐχθρὸν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

naturam humanam, caelestique opus habere auxilio, seque pene ad caedem processisse, precatur, ut Dominus sibi conservet manum impollutam. Quid hoc animo possit esse mitius? An hunc dicemus hominem, qui in natura humana vitam praestiterit angelicam? Verum id non passurae sunt divinae leges. Quis enim, obsecro, facile a Deo ejusmodi rem petat? Quid dixi, hujusmodi? Quis sustineret, non precari adversus eum qui molestus fuisset? Nam plerique mortales eo feritatis abrepti sunt, ut cum sint adeo imbecilles, ut non queant eum a quo lacescunt sunt ullo malo afficere, Deum ad ultionem invocent, ut sibi det facultatem nocendi iis, qui sibi mala intulere. Hic vero illis omnibus velut ex diametro contraria precando, rogat ne permittat ut manus injiciat, loquens hunc in modum: *Ne mihi hoc accidat a Domino, ut injiciam manum meam in illum* (1. Reg. 24. 6): perinde quasi de filio et de prole, ita de hoste loquitur.

Reges revereri oportet. Hostem David honorifice appellat. — Neque pepercit tantum, verum et excusationem pro eo parat. Vide vero quam prudenter quamque sapienter. Siquidem cum vitam Saülis perscrutans, nihil invenisset boni, ut dicere posset, Non sum ab illo laesus, nec ullo affectus incommodo (propterea enim his reclamaturi erant milites qui aderam, regisque malitiam experimento cognoverant): alia ex parte circumibat, studens probabilem invenire excusationem. Id cum non posset, nec ab illius vita, nec a factis, ad dignitatem illius confugit dicens: *Quoniam christus Domini est.* Quid ais, inquit? quod scelestus, quod sceleribus opertus, ac vitiiis innumerabilibus refertus, et in nos extrema cogitans? Sed rex est, sed princeps, sed principatum in nos suscepit. Neque tamen dixit, Rex est, sed, *Christus Domini est*, non ab humano honore, sed a caelesti iudicio sumpto honorifico testimonio. Contemnis, inquit, conservum tuum? Reverere dominum. Aspernaris electum? Metue eum qui elegit. Etenim si vulgares istos praefectos ab Imperatore designatos etiam si sint improbi, si fures, si praedones, si injusti, si quodcumque aliud fuerint, timemus et horremus, non propter malitiam despicientes eos, sed propter dignitatem illius a quo electi sunt reverentes: multo amplius id facere convenit erga eos quos elegit Deus. Nondum, inquit, Deus abdicavit illum principatu, nondum fecit eum ex rege privatum. Itaque ne invertamus ordinem, neque pugnemus cum Deo, apostolicum illud dictum factis praestantes: *Quoniam quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit; quicumque autem resistunt, sibi ipsis accipient damnationem* (Rom. 13. 2). Non solum appellavit illum christum, hoc est, unctum et regem; verum etiam suum dominum vocavit. Non est medicocris philosophiae, hostem honoris et obsequii vocabulis appellare. Atque id rursus quam sit magnum, ex his quae caeteris accidunt queat aliquis perspicere. Plerique siquidem inimicos suos ne nudis quidem ac simplicibus nominibus appellare sustinent, sed aliis vocabulis odiosis eos nominant: impium, insanum, mente captum, delirum, pestilentem: alia-

que multa contextunt, hisque notis designant hostem. Id esse verum, exemplo non eminus petito, sed e proximo sumpto docebo, nimirum ab hoc ipso Saule, qui justum hunc ob vehemens odium non sustinuit proprio vocare nomine, sed cum aliquando festum quoddam celebraretur, requirens eum, dicebat, *Ubi est filius Jesse* (1. Reg. 20. 27)? Sic autem appellavit eum partim odio proprii nominis, partim genitoris vilitatem notans, sperans fore ut hoc pacto justis fama contaminaretur: haud intelligens hominem nobilem illustremque reddi solere, non progenitorum claritate, sed animi virtute. At non itidem fecit beatus David. Neque enim patris cognomento vocavit illum, quamquam is quoque fuit admodum humilis et contemptus: neque nudo simplicique nomine designavit, sed dignitatis et principatus titulo. Usque adeo purum ab omni malevolentia gerebat animum. Proinde tu quoque, carissime, hunc imitans, illud in primis descito, ne umquam inimicum odiosis nominibus, sed honorificis potius appelles. Etenim si os assueverit eum qui laesit honoris obsequique nominibus appellare, animus haec audiens a lingua doctus non refugiet cum illo redire in gratiam. Nam ipsa verba remedium erunt optimum ulceris in corde tumescentis.

7. *David a nobis imitandus.* — Haec nunc loquutus sum, non tantum ut laudemus Davidem, sed ut aemulemur quoque. Hanc igitur historiam in suo quisque corde sibi depingat, contemplatione veluti manu assidue in mente delineans speluncam illam duplicem, ipsum Saulem intus dormientem, somnoque perinde ut catena vinctum, ejus quem gravissime laeserat dextrae subjectum; David imminentem dormienti, praesentes milites, et ad caedem adhortantes; beatum illum philosophantem, hoc est, et suam et illorum iram cohibentem, eumque qui tam multa peccaverat, excusantem. Haec, inquam, non solum in animo depingamus, verum etiam in consensibus inter nos assidue loquamur: has apud uxorem, has apud liberos frequenter renovemus narrationes. Etenim sive de rege loqui voles, ecce rex: sive de militibus, sive de re familiari, sive de publicis civilibusque negotiis, videbis in Scripturis horum omnium magnam copiam. Hujusmodi commemorationes maximam afferunt utilitatem. Impossibile est enim, impossibile, inquam, est, animum in hujusmodi historiis versantem, a cupiditatibus superari. Ergo ne tempus inutiliter consumamus, neve vitam nostram frustra teramus in nugis ineptis ac supervacaneis, fortium virorum discamus res gestas, ac de his assidue disseramus. Quod si quis in consensu voluerit aut de spectaculis, aut de cursu equorum, aut de rebus nihil ad te pertinentibus verba facere, ab illa materia fac eum revoces, et in ejusmodi narrationem inducas, quo simul et purgatis animis, et voluptate, quae periculo careat, delectati, denique ipsi mites ac placabiles erga cunctos male de nobis meritos facti, ex hac vita migremus, in futuro saeculo nullum habentes inimicum, bona etiam aeterna consequamur, gratia et bonitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in saecula. Amen.

HOMILIA II.

Quod magnum sit bonum, non tantum exercere virtutem, verumetiam laudare: quodque David magnificentius tropæum exeret parcendo Saûli, quam prostrato Goliath: quodque hæc faciens magis profuerit sibi quam Saûli: deque excusatione ipsius apud Saûlem.

1. *Laudare virtute præditos prodest.* — Vos quidem nuper laudastis Davidem ob malorum tolerantiam; ego vicissim admirabar vestram erga Davidem benevolentiam ac caritatis affectum. Non enim oportet adire modo et æmulari virtutem, verumetiam eos qui virtutem amplectuntur, laudibus evehere, et admirandos prædicare, nobis fructum aliquem eumque haud vulgarem affert: quemadmodum ex adverso pravitatem non æmulari tantum, verumetiam in ea viventes laudare, supplicium haud mediocre nobis parat: et si fas est quiddam novum et admirandum dicere, gravius supplicium manet illos, quam ipsos qui male vivunt. Id declarans Paulus, posteaquam omnem malitiæ speciem enumerasset, accusassetque omnes qui leges Dei conculcant, de illis ipsis subjicit: *Qui cum Dei justitiam nossent, quod qui talia faciunt, digni sunt morte, non solum ea faciunt, sed et comprobant illa facientes: ideo inexcusabilis es, o homo (Rom. 1. 32. et c. 2. v. 1).* Vides eum ita loqui ut ostendat hoc esse gravius illo. Nam laudare delinquentes, quod ad supplicium pertinet, longe plus est quam delinquere: idque jure merito, quia hoc suffragium proficiscitur ab animo plane corrupto, et insanabili morbo laborante. Siquidem is qui dum peccat, condemnat peccatum suum, poterit aliquando temporis progressu ad se redire; qui vero laudat malitiam, is seipsum privavit curatione, quam affert pœnitentia. Proinde merito Paulus pronuntiavit hoc illo esse gravius. Itaque sicut non tantum il qui prava faciunt, verumetiam qui tales laudant ac prædicant, eandem, aut etiam graviores pœnas sortiuntur: ita qui bonos laudibus velunt ac prædicant, coronarum illis repositarum fiunt participes. Quod ipsum ita esse e Scriptura licet perspicere. Deus enim ita loquitur Abraham: *Benedicentibus tibi benedicam, et maledicentibus tibi maledicam (Gen. 12. 3).* Idem in Olympicis certaminibus accidere videbit quisvis. Neque enim athleta tantum coronam gestans, neque qui laborem ac sudorem pertulit modo, verum et is qui laudat victorem, non minimam laudis illius voluptatem decerpit. Quapropter et ego non solum generosum illum ac magnanimum ob animi philosophiam beatum prædico, verum et vos ob benevolum erga illum animum. Ille namque certavit ac vicit, coronamque tulit: vos autem quia victoriam laudastis, non mediocrem coronæ partem vobis tulistis. Ut igitur uberior sit vobis ista voluptas, ac fructus abundantior, agedum reliquas quoque hujus historiæ partes vobis persolvamus. Cum historiæ scriptor commemorasset verba, quibus David cædem reproboavit, subjicit: *Non permisit illis, ut surgerent et occiderent Saûl (1. Reg. 24. 8):* simul et illorum animos ad cædem promptos, et hujus fortitudinem demonstrare volens. At multi sane qui videntur philosophari,

etiamsi ipsi in se non recipiant homicidium, nolunt tamen alios qui cædem parant cohibere. At non ita David, sed perinde ac si depositum aliquod accepisset, pro quo rationem redditurus esset, ita non tantum ipse non attingit inimicum, verum etiam alios occidere volentes coercuit, satelles optimus et corporis custos pro hoste factus. Itaque non aberravit a vero, qui dicit, Davidem id temporis in gravius incidisse discrimen, quam ipsum Saûlem. Neque enim leve certamen periculumque sustinebat, dum omnibus modis conabatur illum ab insidiis eripere, quas ei parabant milites: neque perinde metuebat ne ipse occideretur, ac formidabat ne quis militum iræ obsequens interficeret hominem: eamque ob causam ejusmodi commentus est excusationem. Atque illi quidem accusabant, accusabatur autem Saûl dormiens, sed defendit inimicus, Deus vero judex erat, ac Davidis sententiam confirmavit. Neque enim absque Dei præsidio valuisset illos furentes vincere: sed hæc erat Dei gratia in prophetæ labiis residens, quæ veluti suadelam quamdam addebat illius verbis. Tametsi non leve momentum et David huc attulit, qui quoniam illos superiore tempore sic instituerat, idcirco in articulo certaminis paratos illos ac morigeros reperit. Præfuerat enim illis non ut belli dux militibus, sed ut sacerdos, jamque spelunca illa erat ecclesia.

Sacrificium offert Deo David, immolans iram. — Sic quemadmodum aliquis episcopi sortitus munus, ad illos concionem habebat, ac peracta concione sacrificium obtulit, idque admirabile quoddam dictaque incredibile, non mactato vitulo, aut occiso agno, sed quod his erat multo honorificentius, mansuetudinem et humanitatem offerens Deo, atque irrationabili animi motu mactato, occisaque iracundia, et mortificatis membris, quæ sunt super terram. Et factus est idem tum victima, tum sacrificatus, tum altare (*Col. 3. 5*). Siquidem et ratio quæ offerebat mansuetudinem atque humanitatem, et ipsa humanitas ac mansuetudo, denique cor in quo hæc offerebantur, omnia erant ejusdem hominis.

2. Posteaquam igitur hanc immolasset præclaram victimam, tunc victoriam retulit, neque quidquam prætermisit quod ad tropæum spectaret, surrexit tandem horum certaminum materia Saûl, et egressus est e spelunca, ignarus omnium quæ gesta fuerant. *Egressus est autem post illum et David (1. Reg. 24. 9),* liberis deinceps oculis cælum intuens, ac tum temporis magis gaudens, quam eum Goliath prostravisset, ac barbari caput amputasset. Siquidem hæc illa magnificentior erat victoria, hæc magnificentiora spolia, hæc præda illustrior, hæc gloriosius tropæum. Nam illic et funda et lapidibus et acie habebat opus: hic vero cuncta prudentia rationeque peracta sunt, ac sine armis contigit victoria, atque incruentum tropæum erectum est. Itaque rediit non barbari illius caput gestans, sed animi commotionem sedatam, sed iram encrvatam: neque hæc spolia reposuit Jerosolymæ, sed in cælo, inque superna illa civitate. Nunc non choreas agentes obviam veniebant feminae excipientes

OMIAIA B.

Ὅτι μὲγα αγαθὸν οὐ τὸ μετιέναι μόνον ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπαινεῖν ἀρετὴν· καὶ ὅτι μείζον ἐστῆσε τρόπιον φεισόμενος τοῦ Σαοῦλ ὁ Δαυὶδ, ἢ ὅτε τὸν Γολιάθ κατήνεγκε· καὶ ὅτι ἐαυτὸν μᾶλλον ἢ τὸν Σαοῦλ ὠφέλησε τοῦτο ποιήσας· καὶ εἰς τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν Σαοῦλ.

α'. Ὑμεῖς μὲν πρώην ἐπηνέσατε τὸν Δαυὶδ τῆς ἀνεξικακίας· ἐγὼ δὲ ὑμᾶς ἐθαύμασα τῆς περὶ τὸν Δαυὶδ εὐνοίας τε καὶ φιλοστοργίας. Οὐ γάρ δη μόνον τὸ μετιέναι καὶ ζηλοῦν ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοὺς μετιόντας ἐπαινεῖν καὶ θαυμάζειν, φέρει τινὰ μισθὸν ἡμῖν οὐ μικρὸν· ὡςπερ οὖν οὐ μόνον τὴν ζηλοῦν κακίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοὺς ἐν αὐτῇ ζῶντας ἐπαινεῖν, φέρει κόλασιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἡμῖν, καὶ εἰ χρή τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, αὐτῶν τῶν ἐν πονηρίᾳ ζώντων χαλεπωτέραν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, δείκνυσιν ὁ Παῦλος ἐν οἷς φησιν· ἐπειδὴ γάρ κακίας ἅπαν εἶδος ἠρίθμησε, καὶ τῶν καταπατούντων τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους κατηγορήσεν ἅπαντων, ἐπήγαγε λέγων περὶ αὐτῶν ἐκείνων· *Ὅτι οἱ τὰ δικαιώματα τοῦ Θεοῦ γνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνεθοκοῦσι τοῖς πράσσουσι· διὸ ἀνακολόγητος εἶ, ὡ ἄνθρωπε.* Ὅρᾳς ὅτι διὰ [760] τοῦτο οὕτως εἶπεν, ἵνα δείξῃ τοῦτο ἐκείνου χαλεπωτέραν ἐν. Τοῦ γάρ ἁμαρτάνειν τὸ καὶ ἐπαινεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας, πολὺ μείζον εἰς κολάσεως λόγον· καὶ μᾶλα εἰκότως· διεφθαρμένης γάρ ἐστι γνώμης καὶ ἀνίατα νοσοῦσης αὐτῆς ἡ ψῆφος. Ὅ μὲν γάρ μετὰ τὸν πλημμελεῖν καταγινώσκων τῆς ἁμαρτίας, χρόνῳ ποτὲ ἐαυτὸν δυνήσεται ἀνακτήσασθαι· ὁ δὲ ἐπαινῶν πονηρίαν, τῆς ἐκ τοῦ μετανοῆσαι θραπείας ἐαυτὸν ἀπεστέρησεν. Ὅστε εἰκότως τοῦτο ἐκείνου χαλεπωτέρον ὁ Παῦλος εἶναι ἀπέδειξεν β'. Ὅσπερ οὖν οὐχ οἱ τὰ φαῦλα πράσσοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦτους ἐγκυμιάζοντες, τῆς αὐτῆς, ἢ καὶ χαλεπωτέρας, ἐκείνοις κοινωνοῦσι κολάσεως· οὕτως οἱ τοὺς ἀγαθοὺς ἐπαινοῦντες καὶ θαυμάζοντες, συμμερισται τῶν ἐκείνοις ἀποκειμένων στεφάνων εἰσὶ. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς ἐστὶν ἰδεῖν. Πρὸς γάρ τὸν Ἀβραάμ διαλεγόμενός φησιν ὁ Θεός· *Εὐλογησώ τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι.* Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων συμβαλὼν ἴδοι τις ἂν. Οὐ γάρ ὁ τὸν στέφανον περικεῖμενος ἀθλητῆς, οὐδὲ ὁ τοὺς πόνους ὑπομένων καὶ τοὺς ἰδρωτάς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ θαυμαστής τοῦ νενικηχότος οὐκ ὀλίγην ἐκ τῆς εὐφημίας ἐκείνης καρποῦται τὴν ἥδονήν. Διὰ τοῦτο οὐχὶ τὸν γενναῖον ἐκείνον τῆς φιλοσοφίας μακαρίζω μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς τῆς περὶ αὐτὸν εὐνοίας. Ἐπάλασε μὲν γάρ ἐκεῖνος, καὶ ἐνίκησε, καὶ ἐστεφανώθη· ἐπαινεσάντες δὲ τὴν νίκην ὑμεῖς, οὐ μικρὸν τοῦ στεφάνου μέρος λαβόντες ἀπῆλθετε. Ἰν' οὖν μείζων ἢ ἥδονῃ γένηται καὶ πλέον τὸ κέρδος, φέρε καὶ τὰ λειπόμενα τῆς ἱστορίας ἀποδῶμεν ὑμῖν. Εἰπὼν γάρ ὁ συγγραφεὺς τὰ ῥήματα, δι' ὧν παρητήσατο τὴν σφαγὴν, ἐπήγαγεν, *ὅτι ὅταν δῶκεν αὐτοῖς ἀναστῆναι καὶ ἀποκτεῖναι τὸν Σαοῦλ*, ὁμοῦ καὶ τὴν ἐκείνων ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὴν σφαγὴν, καὶ τὴν ἀνδρείαν τὴν τούτου δείξει βουλόμενος. Καίτοι γε πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν, καὶ οἱ δοκούντες φιλοσοφεῖν,

κἂν αὐτοὶ μὴ καταδέξωνται ἀνελεῖν, ὅψ' ἐτέρων ἀναρῆσθαι μέλλοντας οὐκ ἂν ἔλογοντο κωλύσαι. Ὁ δὲ Δαυὶδ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡςπερ τινὰ παρακαταθήκην λαβὼν, καὶ μέλλων αὐτῆς εὐθύνας διδόναι, οὐ μόνον αὐτὸς οὐχ ἤψατο τοῦ πολεμίου, ἀλλὰ καὶ ἐτέρους βουλομένους ἀνελεῖν ἐκώλυσε, σωματοφύλαξ ἀντὶ πολεμίου γενόμενος καὶ δορυφόρος ἄριστος. Ὅστε οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι τὸν Δαυὶδ μᾶλλον κινδύνῳ τότε περιπεπωκέναι εἰπὼν, ἢ τὸν Σαοῦλ. Οὐ γάρ τὸν τυχόντα ἀγῶνα ὑπέμεινε, παντὶ τρόπῳ σπουδάζων αὐτὸν ἐξελῆσθαι τῆς ἐπιβουλῆς τῆς παρ' ἐκείνων· οὐδὲ οὕτως ἐδεδοίκει μέλλων αὐτὸς ἀποσφάττεσθαι, ὡς ἐδεδοίκει μήποτε τῶν στρατιωτῶν τις ἐνδοῦς τῷ θυμῷ διαφθεῖρη τὸν ἄνθρωπον· διὰ τοῦτο καὶ δικαιολογίαν τοιαύτην συνέθηκε. Καὶ γάρ κατηγοροῦν μὲν ἐκεῖνοι, κατηγορεῖτο δὲ ὁ καθεύδων, ἀπελογεῖτο δὲ ὁ πολέμιος, ἐδικάζε [761] δὲ ὁ Θεός, καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ ψῆφον ἐκύρωσεν. Οὐ γάρ ἀνευ τῆς τοῦ Θεοῦ ῥεπῆς Ἰσχυρῶς ἂν τῶν μαινομένων ἐκείνων περιγενέσθαι· ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἦν ἡ τοῖς χεῖλεσιν ἐγκαθημένη τοῦ προφήτου, καὶ πειθῶ τινὰ δοῦσα τοῖς ῥήμασιν ἐκείνοις. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ συνεβάλετο· ἐπειδὴ γάρ αὐτοὺς τῶν ἔμπροσθεν χρόνων οὕτως ἐπαίδευσεν, διὰ τοῦτο ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀγώνων παρσκευασμένους εὔρε καὶ εἰκοντας. Οὐ γάρ ὡς στρατηγὸς στρατιωτῶν, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς, οὕτως αὐτῶν προειστήκει, καὶ ἦν ἐκκλησία τὸ σπῆλαιον ἐκεῖνο λοιπόν.

Καὶ γάρ ὡςπερ τις ἐπισκοπῆν λαγῶν, οὕτω πρὸς αὐτοὺς ἐποιήσατο ὄμιλιαν· καὶ μετὰ τὴν ὄμιλιαν ταύτην θυσίαν ἀνήνεγκε θαυμαστὴν τινα καὶ παράδοξον, οὐ μόνον καταθύσας, οὐκ ἄρτιον κατασφάξας, ἀλλ', ὁ πολλῶν τούτων τιμιώτερον ἦν, πραότητα καὶ ἐπιείκειαν ἀναθείς τῷ Θεῷ, καὶ τὸν ἄλογον καταθύσας θυμὸν, καὶ τὴν ὀργὴν ἀποκτείνας, καὶ νεκρῶσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐγένετο αὐτὸς καὶ ἱερεῖον, καὶ ἱερεὺς, καὶ θυσιαστήριον. Ὁ τε γάρ προσενηγῶν τὴν πραότητα καὶ τὴν ἐπιείκειαν λογισμὸς, ἢ τε ἐπιείκεια καὶ ἡ πραότης καὶ ἡ καρδία, ἐν ἧ ταῦτα προσεφέρετο, ἅπαντα ἦν παρ' αὐτῷ ε.

β'. Ἐπεὶ οὖν προσήνεγκε τὴν καλὴν ταύτην θυσίαν, καὶ τὴν νίκην ἀπήρτισε, καὶ οὐδὲν τῷ τροπαίῳ ἐνέλιπεν, ἀνέστη λοιπὸν ἡ τῶν ἀγώνων ὑπόθεσις ὁ Σαοῦλ, καὶ ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ σπηλαίου, τῶν γεγενημένων οὐδὲν εἰδώς. Ἐξῆς δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ ὅπισθεν, ἐλευθέρους λοιπὸν ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπων, καὶ μᾶλλον τότε γαννύμενος, ἢ ὅτε τὸν Γολιάθ κατήνεγκε, καὶ τὴν τοῦ βαρβάρου κεφαλὴν ἀπέτεμε. Καὶ γάρ αὕτη λαμπροτέρα ἐκείνης ἡ νίκη, καὶ τὰ λάφυρα σεμνότερα, καὶ τὰ σκῦλα περιφανέστερα, καὶ τὸ τρόπιον ἐνδοξότερον. Ἐκεῖ μὲν γάρ καὶ σφενδόνης ἐδέθη καὶ λίθων καὶ παρατάξεις· ἐνταῦθα δὲ πάντα ὁ λογισμὸς ἐγένετο, καὶ χωρὶς ὀπλων ἡ νίκη κατορθοῦτο δ, καὶ ἀναιμιῶτι τὸ τρόπιον ἴστατο. Ἐπαῆγε τοῖνον οὐχὶ κεφαλὴν βαστάζων βαρβάρου, ἀλλὰ θυμὸν νεκρωμένον καὶ ὀργῆν ἐκνευρισμένην· καὶ ταῦτα οὐκ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἀνετίθει τὰ λάφυρα, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ἄνω πόλιν. Νῦν οὐχὶ γυναῖκες χορεύουσαι ἀπήντων, ταῖς εὐφημίας

^a Alli πρὸς τὸν Δαυὶδ.

^b Reg. εἶναι ἐνομοθέτησεν.

^c Regii duo παρ' αὐτοῦ. Mox ἴδεν οὐδὲν τῷ τροπαίῳ. Editi τῶν τροπαίων.

^d Regii ἴδεν κατωρῶτο.

αὐτὸν δεχόμενοι, ἀλλὰ τῶν ἀγγέλων ὁ δῆμος ἄνωθεν ἐπεκροτεῖ, ἀγάμενος τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπιείκειαν. Ἐπανθῆει γὰρ τῷ πολεμῷ μυρία τραύματα δοῦς, τὸν μὲν Σαοὺλ διασώσας, τὸν δὲ ἀληθῶς ἐχθρὸν τὸν διάβολον πολλαῖς κατακεντήσας^α πληγαῖς. Ὅσπερ γὰρ ὀργιζομένων ἡμῶν καὶ πυκτευνόντων, καὶ πρὸς ἀλλήλους συγκρουομένων, χαίρει τε καὶ γέγηθεν ἐκεῖνος^β· οὕτως εἰρηνευόντων καὶ ὁμοιοῦντων, καὶ κρατούντων ὀργῆς, συστέλλεται πάλιν καὶ ταπεινοῦται, [762] ἅτε ἐχθρὸς εἰρήνης ὢν, καὶ πολέμιος ὁμοιοῦσας, καὶ βασιλείας πατήρ. Ἐξῆει τοίνυν ὁ Δαυὶδ, δεξιὰν τῆς οἰκουμένης ἀντίρροπον ἔχων μετὰ τῆς κεφαλῆς ἐστεφανωμένην. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀριστα πυκτευνόντων, πρὸ τῆς κεφαλῆς πολλακίς οἱ βασιλεῖς τὴν δεξιὰν τοῦ πυκτευνόντος ἢ παγκρατιάζοντος ἐστεφάνωσαν· οὕτω δὲ καὶ τὴν χεῖρα ἐκείνην ὁ Θεὸς ἐστεφάνωσεν, ἢ τὸ ξίφος ἴσχυσε καθαρὸν ἐξενεγκεῖν, καὶ ἀναίμακτον τῷ Θεῷ δεῖξαι τὴν μάχαιραν, καὶ πρὸς τοσαύτην ἀντιστήναι θυμοῦ ῥύμην. Οὐκ ἐξῆλθεν ἔχων τὸ διάδημα τοῦ Σαοὺλ, ἀλλ' ἐξῆλθεν ἔχων στέφανον δικαιοσύνης· οὐκ ἐξῆλθεν ἔχων πορφυρίδα βασιλικὴν, ἀλλ' ἐξῆλθε περιβεβλημένος ἐπιείκειαν ὑπερβαίνουσαν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἱμάτιον πάσης στολῆς λαμπρότερον.

Ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ σπηλαίου μετὰ τοσαύτης περιφανείας, μεθ' ὄσης οἱ παῖδες οἱ τρεῖς ἀπὸ τῆς καμίνου. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνους οὐ κατέκαυσε τὸ πῦρ, οὕτω καὶ τοῦτον ἡ πυρὰ τῆς ὀργῆς οὐκ ἐνέπρησε. Κάκεινους μὲν ἔξωθεν τὸ πῦρ ὀμιλοῦν οὐδὲν ἐποίησεν· οὗτος δὲ ἔνδοθεν ἔχων τοὺς ἀνθρώπους καιομένους, καὶ τὸν διάβολον ἔξωθεν ὀρών τὴν κάμινον ὑποκαίοντα, ἀπὸ τῆς ἡφews τοῦ ἐχθροῦ, ἀπὸ τῆς παραινέσεως τῶν στρατιωτῶν, ἀπὸ τῆς εὐκολίας τῆς κατὰ τὴν σφαγὴν, ἀπὸ τῆς ἐρημίας τῶν βοηθησόντων, ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν παρελθόντων, ἀπὸ τῆς τῶν μελλόντων ἀγωνίας (καὶ γὰρ τοῦτο κληματίδος, καὶ πίσεως, καὶ στυππίου, καὶ πάντων τῶν τὴν Βαβυλωνίαν ἀναπτόντων κάμινον λαμπροτέραν ἀνήγει τὴν φλόγα) οὐκ ἐνεπρήσθη, οὐδὲ ἐπαθέ τι τοιοῦτον, ὅσον εἰκὸς ἦν, ἀλλ' ἐξῆλθε καθαρὸς, καὶ ἰδὼν τοῦ πολεμίου τὴν ὄψιν, ἔντεῦθεν μάλιστα ἐφιλοσόφησεν. Ἰδὼν γὰρ αὐτὸν καθεύδοντα καὶ ἀκίνητον μένοντα, καὶ οὐδὲν δυνάμενον ἐργάσασθαι, πρὸς αὐτὸν εἶπε· Ποῦ νῦν ὁ θυμὸς ἐκεῖνος; ποῦ δὲ ἡ πονηρία; ποῦ δὲ αἱ τοσαῦται μαγγανεῖαι καὶ ἐπιβουλαί; Οἴχεται πάντα ἐκεῖνα καὶ ἀπόλωλεν ὕπνου μικρᾶ προσβολῆ, καὶ κεῖται δεδεμένος ὁ βασιλεὺς, οὐδὲν ἡμῶν περὶ τούτων βουλευσαμένων, οὐδὲ πραξάντων. Ἐώρα καθεύδοντα, καὶ περὶ τοῦ κοινοῦ πάντων ἐφιλοσόφει θανάτου. Ἵπνος γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἢ θάνατος πρόσκαιρος, καὶ ἐφήμερος τελευτή. Οὐκ ἂν τις ἀκαίρως καὶ τοῦ Δανιὴλ ἐνταῦθα ἀναμνησθεῖη. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀνέβαινε ἀπὸ τοῦ λάκκου, τῶν θηρίων περιγεγόμενος· οὕτω καὶ οὗτος ἀπὸ τοῦ σπηλαίου, θηρίων ἐτέρων χάλεπτωτέρων κρατήσας. Ὅσπερ γὰρ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ λέοντες ἐκατέρωθεν παρεκάθηντο, οὕτω καὶ τοῦτῳ λέοντες ἀγριώτεροι πάντων, τὰ πάθη ἐπετί-

θετο^ε· θυμὸς τῶν παρελθόντων ἔνθεν, φόβος τῶν μελλόντων ἐκεῖθεν· ἀλλ' ὅμως ἀμφοτέρα οὗτος κατέστειλε καὶ ἐπεστόμιζε τὰ θηρία, διδάσκων διὰ τῶν ἔργων, ὅτι οὐδὲν ἀσφαλέστερον τοῦ φειδεσθαι τῶν ἐχθρῶν, οὐδὲ σφαλερώτερον τοῦ βούλεσθαι ἐκδικεῖν ἑαυτὴν καὶ ἀμύνεσθαι. Ὁ γοῦν βουληθεὶς ἐπεξελεθεῖν, [763] γυμνὸς καὶ ἀοπλιος καὶ πάντων ἔρημος, καθάπερ αἰχμάλωτος παραδοθείς, οὕτως ἔκειτο· ὁ δὲ εἰκων καὶ παραχωρῶν πανταχοῦ, καὶ μὴδὲ δικαίως ἐπεξελεθεῖν ἐλόμενος, χωρὶς μηχανημάτων, καὶ ὄπλων, καὶ ἱππων, καὶ στρατιωτῶν, τὸν πολέμιον εἰς χεῖρας ἐλάμβανε· καὶ ὁ δὲ μείζων ἀπάντων ἦν, τὸν Θεὸν εἰς πλεῖονα εὐνοίαν ἐπεσπάσατο.

γ'. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο μακαρίζω τὸν ἄγιον ἐκεῖνον, οὐχ ὅτι τὸν ἐχθρὸν ὑπὸ τοὺς πόδας εἶδε τοὺς ἑαυτοῦ κείμενον, ἀλλ' ὅτι εἰς χεῖρας λαβῶν ἐφείσατο. Τὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον ἦν, τὸ δὲ τῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας. Πῶς ἦν εἰκὸς λοιπὸν τοὺς στρατιώτας ἐκείνῳ προσέχειν; μεθ' ὄσης εὐνοίας διακεισθαι πρὸς αὐτόν; Εἰ γὰρ μυρίας εἶχον ψυχὰς, οὐκ ἂν ἐτοίμως ἀπάσας ἐπέδωκαν ὑπὲρ τοῦ στρατηγοῦ, ἔργῳ μαθόντες ἐν τῇ τοῦ πολεμίου κηδεμονίᾳ τὴν περὶ τοὺς οἰκείους εὐνοίαν; Ὁ γὰρ περὶ τοὺς λευπηκότας πρῶτος καὶ ἡμερος ὢν, πολλῶν μᾶλλον τοὺς εὐνοϊκῶς διακειμένους οὕτως ἐμελλε διακεισθαι· ὁ δὲ μείζων ἐνέχυρον ἀσφαλείας ἦν αὐτῷ. Οὐκ εὐνοώτεροι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ προθυμότεροι περὶ τοὺς πολεμίους ἦσαν, εἰδότες ὅτι τὸν Θεὸν ἔχουσι ὑπὲρ αὐτῶν πολεμοῦντα, τὸν ἀεὶ παρόντα τῷ στρατηγῷ, καὶ τὰ πράγματα ἅπαντα ἐξευμαρίζοντα. Καὶ τῷ Δαυὶδ δὲ, οὐχ ὡς ἀνθρώπῳ λοιπὸν, ἀλλ' ὡς ἀγγέλῳ προσείχον. Καὶ πρὸ τῆς ἀντιδόσεως τοῦ Θεοῦ μείζονα καὶ ἐνταῦθα τοῦ διασωθέντος αὐτοῦ ἐκαρπούτο, καὶ λαμπροτέραν ἤρατο νίκην, ἢ εἰ κατέθυσε τὸν Σαοὺλ. Τί γὰρ ἂν τοσοῦτον ἐκέρδανε σφάξας τὸν ἐχθρὸν, ὅσον ἐκαρπούσατο φεισάμενος νῦν; Τοῦτο τοίνυν καὶ σὺ λογίζου, ἐπειδὴν λάβῃς τὸν λευπηκότα σε, ὅτι πολλῶν μείζων καὶ κερδαλέωτερον τὸ φείσασθαι τοῦ διαφθεῖραι. Ὁ μὲν γὰρ διαφθεῖρας καὶ καταγνώσεται πολλακίς ἑαυτοῦ, καὶ πονηρὸν ἔξει συνειδὸς, καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐκείνης ἀποκείμενος· ὁ δὲ φεισάμενος καὶ μικρὸν καρτερήσας χρόνον, γάννυται μετὰ ταῦτα καὶ τρυφᾷ, χρηστὰς ἀναμένων ἐλπίδας, καὶ τὰς ἀμοιβὰς τῆς ἀνεξικακίας παρὰ τοῦ Θεοῦ προσδοκῶν. Καὶ εἴ ποτε περιπέσοι τινὶ δεινῷ, μετὰ πολλῆς κἀρῆς ἀπαιτήσῃ τὸν Θεὸν τὴν ἀντίδοσιν· καθάπερ οὖν καὶ οὗτος ἀπάντων ἀπήλαυσε τούτων, μεγέλας καὶ θαυμαστάς τῆς περὶ τὸν ἐχθρὸν τοῦτον κηδεμονίας λαβῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς ἀμοιβὰς ὑστερον. Ἀλλὰ γὰρ ἴδωμεν καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Καὶ ἐξῆλθε Δαυὶδ ἐκ τοῦ σπηλαίου, φησὶν, ὀπίσω Σαοὺλ καὶ ἐδόθη ἐν ὀπίσω αὐτοῦ, οὕτως λέγων· Κύριε μου βασιλεῦ. Καὶ ἀνέβλεψε Σαοὺλ ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ ἐκνύψε Δαυὶδ ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ. Ταῦτα τοῦ σώσαι τὸν ἐχθρὸν οὐκ ἐλάττωνα φέρει κόσμον. Οὐδὲ γὰρ τῆς τυχοῦσης ψυχῆς ἦν τὸ μὴ φυσηθῆναι ταῖς εἰς τὸν πλησίον εὐεργεσίαις, μᾶλλον δὲ τὸ μὴ τὸ τῶν πολλῶν παθεῖν, οἷ καθάπερ ἀνδραπόδων^δ, οὕτως ὑπεροῶσι τῶν εὐεργε-

^α Κατακεντήσας Regii, melius quam Morel. qui habet κατακοντίσας.

^β Χαίρει τε καὶ τέθηλεν ἐκεῖνος. Sic Regii.

^ε Οὕτω καὶ τοῦτῳ λέοντι ἀπάντων ἀγριώτερα πάθη καὶ δυνατώτερα ἐπατίετο. Sic Regii.

^δ Reg. unus εὐεργεσίαις καθάπερ ἀνδραπόδων, omissis interpositis.

illum cum laudibus, sed angelorum populus e sublimi applaudebat, admirans ejus philosophiam et humanitatem. Ascendit enim hoste vulneribus innumeris sauciato, ut qui tametsi servasset Saülem, tamen illum revera hostem diabolum multis plagis conflixit. Sicut enim nobis per iracundiam inter nos pugnantibus, et mutuo conflictu collisis, ille tum gaudet, tum lætatur: ita nobis pacem et concordiam habentibus, iramque moderantibus, rursus contrahitur ac dejicitur, nimirum hostis pacis et inimicus concordia, et invidia pater. Egressus est igitur David, dextram illam totius orbis pretio parem simul cum capite coronatam gestans. Sicut enim sæpe Imperatores eorum, qui egregie se in pugilum certamine gesserunt, ante caput coronant dextram aut pugilum aut pancratiastæ (a): ita et Deus manum illam coronavit, quæ gladium purum potuerit educere, ensemque Deo nullo sanguine contaminatum ostendere, denique adversus tantam iracundia procellam resistere. Non egressus est gestans Saülis diadema, sed egressus est gestans coronam justitia; non egressus est gestans regis purpuream vestem, sed egressus est amictus humanitate naturam humanam superante, quod pallium est quavis stola magnificentius.

Confert Davidem cum tribus pueris. Nihil tutius quam parcere inimico. — Egressus est e spelunca, tanta cum gloria, cum quanta tres pueri egressi sunt e camino ardente. Nam ut illos non exussit ignis, ita hic non conflagravit ira incendio. Et illis quidem foris nihil ignis, in quo versabantur, nocuit (Dan. 3): hic vero cum intus haberet carbones accensos, cum foris videret diabolum caminum incendente, ab inimici conspectu, ab exhortatione militum, a facilitate perficiendi caedem, a solitudine eorum qui Saüli possent auxiliari, a præteritorum memoria, a futurorum periculorum metu (siquidem hæc et sarmentis, pice, stipula, ac cæteris omnibus, quibus caminus ille Babylonius incendebatur, lucidiorem excitabant flammam), tamen non exarsit David, neque ullo pacto sic fuit affectus, ut consentaneum erat eum effici: sed exivit purus, et intuitus inimici faciem, hinc maxime sumpsit animum fortem ac philosophicum. Cum enim videret illum dormire, ac manere immobilem, neque quidquam posse facere, suo cum animo loquutus est: ubi nunc ille furor? ubi illa malitia? ubi tot technæ, tot insidia? Abierunt omnia illa, perieruntque exigui somni incursum: jacet alligatus hæc, cum nihil horum nos neque cogitaverimus, neque perfecimus. Conspiciebat illum dormientem, ac de morte omnibus communi philosophabatur. Somnus enim nihil aliud est, quam mors temporaria, et quotidianus interitus. Haud intempestive quis hic meminerit etiam Danielis. Quemadmodum enim ille ascendit a lacu superatis feris leonibus (Dan. 14), ita et hic e specu prodiit, aliis bestiis longe sævioribus devictis. Nam sicut justo illi leones hinc atque hinc assidebant, ita hunc omnibus leonibus ef-

feratioribus ac validioribus animi motus invaserunt: hinc indignatio de præteritis, illinc futurorum metus: verum horum utrumque hic coercuit, ora bestiis occidens, ipsis factis docens, nihil esse tutius quam parcere inimico, contra nihil periculosius, quam se velle ulcisci ac vindictam sumere. Alter igitur qui statuerat invadere, nudus et inermis, omnibusque destitutus auxiliis non aliter quam captivus in manus inimici traditus jacebat: hic vero dum cedit, et ubique dat locum, dumque ne juste quidem vult manus injicere, sine machinis, sine armis, sine equitatu, sine militibus, hostem in potestatem suam accepit; et quod est omnium maximum, Deum erga se benevolentiorum reddidit.

3. *Quanta lucrifecerit David, servato Saüle. Multo majus parcere quam perdere.* — Non enim eo beatum prædico sanctum illum, quod hostem viderit sub pedibus suis jacentem, sed quod illi in manus dato pepercerit. Quorum alterum fuit opus divina potentia, alterum ejus philosophia. Quomodo milites deinceps illum observasse consentaneum fuit, quanta erga illum benevolentia fuisse affectos? Nam si mille habuissent vitas, annon prompte impendissent pro suo duce, jam ex reverentia quam hosti præstitit, reipsa perspectum habentes, quam benevolam animum gereret erga suos? Nam is qui mitis ac mansuetus erat in eos, a quibus molestia affectus est, multo magis erit erga benevolos eum affectum gesturus: quæ profecto res fuit illi maximum securitatis pignus. At non in ipsum modo benevolentiores erant, verumetiam adversus hostes promptiores: quod scirent se Deum habere propugnatorem, qui semper adesset duci, omnibus illius gestis prospiciens. Idcirco postea Davidi, non jam ut homini, sed ut angelo parebant. Itaque David et priusquam Deus ipsi mercedem rependeret, etiam in hac vita majus accepit præmium, ac illustriorem tulit victoriam servato Saüle, quam si eum mactasset. Quod enim tantum lucrifecisset occiso hoste, quantum nunc tulit illi parcendo? Hæc igitur et tu tecum expende, ubi ceperis eum qui te læsit, multo esse majus ac lucrosius parcere, quam perdere. Siquidem is qui occidit inimicum, frequenter et ipse sese condemnabit, pravam gerens conscientiam, dum in singulos dies et singulas horas a peccato illo urgente affligetur: at qui pepercit, brevique tempore vicit affectus suos, post exultat ac delectatur optima spe fultus, ac tolerantia præmia expectans a Deo. Quod si quando in aliquod malum inciderit, multa cum fiducia mercedem a Deo reposcet: quemadmodum et hic magna miraque in hostem exhibitæ reverentia præmia deinceps divinitus recepit. Sed quæ sequuntur videamus. *Exivit David e spelunca post Saülem, clamavitque post illum, ita dicens: Dominus mi rex. Et respexit Saül post tergum suum, et inclinans se David in facie prostratus in terram adoravit eum (1. Reg. 24. 9).* Hæc non minus adferunt ornamenta Davidi, quam servatus hostis. Neque enim vulgaris erat animi, non inflari beneficiis in proximum collatis, neque sic affici ut solent plerique e vulgo,

(a) Pancratiastæ erant qui in pentathlo seu in quinque ludis victores fuerant, de quibus ludis pluribus egimus in libro de Antiquitate explanatione et schematibus illustrata.

qui perinde ut mancipia superciliis adductis despicunt quos beneficio joverint (a). At non ita beatus David, quin potius post impensa beneficia modestior apparuit. In causa fuit, quod nihil eorum quæ præclare gesta fuerant, suæ ipsius industriæ ferebat acceptum, sed totum divino muneri adscribebat. Ideoque qui servarat, idem adorabat servatum, rursusque regem nominabat, et se servum, ob illius dignitatem animi tumorem reprimens, iramque mitigans, et invidiam submovens. Audiamus porro et excusationem ipsam. *Cur audis verba populi, dicentium, Ecce David querit animam tuam* (1. Reg. 24. 10)? Et tamen qui hanc conscripsit historiam, prius dixit totum populum fuisse cum David, eumque gratiosum fuisse in oculis servorum regis, et principis filium universumque exercitum animo stetitisse a Davide (2. Reg. 18. 16. 22. 28. et c. 19. 1). Quo pacto igitur hic ait fuisse qui falso deferrent ipsum, ac Saulem in eum provocarent? Quod enim non aliorum instinctu, sed ipse ex proprio animo malitiam hanc peperisset, ut bellum gereret cum justo, declaravit qui volumen conscripsit, cum ait e laudibus Davidis natam esse invidiam, ac deinde crevisse in dies (1. Reg. 18. 9. 29). Quam igitur ob causam crimen transtulit in alios, dicens: *Cur audis verba populi tui, dicentium, Ecce David querit animam tuam?* Nimirum ut illi præberet occasionem excutiendi malitiam. Hoc nimirum et parentes sæpe faciunt erga filios, dum quispiam corripit filium suum corruptum, multaque operatum mala, quamvis sibi persuasum habeat, illum ex propria malitia ad perditos mores appulisse, frequenter tamen in alios culpam rejicit, ita loquens: Novi non fuisse tuum delictum, sed alii te corruerunt ac seduxerunt: illorum est totum hoc peccatum. Nam hæc audiens filius, poterit paulatim a malitia resipiscens facilius ad bonam frugem reverti, dum pudescit, erubescitque hac laude videri indignus. Idem fecit Paulus scribens Galatis. Post multos illos ac longos sermones, postque non commemorandas accusationes, quibus illos accusarat, sub epistolæ finem volens ab illis amovere culpam, ut aliquantulum a criminibus recreati ad excusationem venire queant, hunc in modum loquitur: *Ego confido de vobis, quod nihil aliud sentietis: cæterum qui vos perturbat, foret judicium quisquis ille fuerit* (Gal. 5. 10). Itidem fecit et David hic: cum enim ait, *Cur audis verba populi dicentis: Ecce David querit animam tuam?* indicat alios esse qui provocarent, alios qui animum illius inficerent, modis omnibus studens illi porrigere excusationis occasionem. Mox suam ipsius causam agens ait: *Et ecce viderunt oculi tui hodie, quod tradiderit te Dominus in manus meas in spelunca, quodque noluerim occidere te, sed pepercerim tibi, dixerimque: Non injiciam manum meam in dominum meum, quoniam christus Dominus est* (1. Reg. 24. 14). Illi quidem, inquit, verbis calumniantur, at ego reipsa me purgo, ipsisque factis depello crimen. Mihi nihil opus est verbis, cum ipse rerum exitus quavis

(a) Reg. unus mutilatam exhibet hanc sententiam.

oratione clarius possit te docere, quinam sint illi, et qui ego, ac quomodo facta sit adversum me mendax delatio, et calumnia. Harum rerum non aliam, sed temetipsum testem invoco, teipsum, inquam, qui meo beneficio servatus es.

4. Sed quomodo potuit Saül harum rerum esse testis, qui cum hæc fierent, dormiebat, ac neque verba audivit, neque Davidem vidit tum præsentem, neque cum militibus colloquentem? Quomodo igitur occurremus, ut evidens declaratio fiat? Si enim testes citasset, Saül suspectum habuisset eorum testimonium, eosque justo faventes ea loqui putasset. Quod si ratiocinationibus ac probabilibus argumentis tentasset excusare sese, futurum erat, ut minus ipsi crederetur, quippe jam corrupto iudicis animo. Quomodo enim is qui tot beneficiis affectus nihilo secius bello persequeretur nihil commertum, suspicari potuisset, quod aliquis injuria affectus, eum qui fecerat injuriam nactus in manus, ipsi peperisset? Plerumque enim vulgus hominum ex suo animo de aliis judicat: velut, qui assidue inebriatur, haud facile credere possit esse quempiam hominem sobrie viventem; qui scortis vacat, etiam pudice viventes habet pro incontinentibus; rursus qui res rapit alienas, non facile persuadebitur, esse homines qui sua quoque profundant. Similiter et hic semel occupatus ira non facile credidisset esse hominem usque adeo suis affectibus superiorem, ut non modo nihil læderet, verum et eum qui læserat servaret. Quoniam igitur et animus iudicis erat corruptus, et testes si producti fuissent, in suspicione erant futuri, consilio prudenti reperit probationem quamdam, quæ posset et valde impudentibus os obturare. Quænam est hæc? Lacinia chlamydis, quam protendens dicebat: *Ecce lacinia chlamydis tuæ in manu mea, quam abstuli, nec occidi te* (1. Reg. 24. 12). Mutus quidem testis, sed omnibus vocem habentibus evidentior. Neque enim si non fuisset, inquit, proximus, ac corpori tuo vicinus stetitsem, potuissent vestis amputare partem. Vides quantum sit ortum boni ex eo, quod initio commotus fuerat David? Nisi enim ad iram commotus fuisset, neque philosophiam hominis cognovissemus (nam plerisque non ex philosophia, sed ex stupore pepercisse visus fuisset), neque chlamydis partem amputasset: quod si non amputasset, non poterat aliis argumentis inimico fidem facere. Nunc vero quoniam et commotus fuit et amputavit, suæ providentiæ certissimum præbuit argumentum. Quoniam igitur tam verum et indubitatum testimonium exhibuit, ipsum mox inimicum et iudicem et testem facit suæ erga illum reverentiæ, loquens hunc in modum: *Cognosce et vide hodie quod non est in manu mea iniquitas, neque contemptus tui, et alligas animam meam, ut capias eam* (Ibidem). Hinc vel maxime quis admirari debeat illius magnanimitatem, quod non sumit excusationem nisi ab iis quæ eo die acciderant. Nam hoc innuit, cum ait: *Cognosce et vide hodie*. Nihil enim loquor de antea actis: mihi ad probationem satis est hic dies. Tametsi poterat multa magnaque enumerare beneficia, quæ prius in

τηθέντων, [764] καὶ τὰς ὄφρυς ἀνασπῶσιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος Δαυὶδ οὕτως, ἀλλὰ μειζόνως ἔμετρίαζε, καὶ μετὰ τὴν εὐεργεσίαν. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι οὐδὲν τῶν κατορθωμάτων τούτων ἐνόμιζε τῆς αὐτοῦ σπουδῆς εἶναι, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἀνετίθει τῇ θεῷ χάριτι. Διὰ τοῦτο αὐτὸς αἴσας, αὐτὸς προσκυνεῖ τὸν σωθέντα, καὶ βασιλέα καλεῖ πάλιν, καὶ δούλον ὀνομάζει ἑαυτὸν, διὰ τοῦ σχήματος ἐκείνου καταστέλλων τὸ φύσημα, καὶ τὸν θυμὸν παραμυθούμενος, καὶ τὴν βασκανίαν ἀναίρων. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τῆς ἀπολογίας αὐτῆς· *Ἴνα τί ἀκούεις τῶν λόγων τοῦ λαοῦ, λεγόντων, Ἰδοὺ Δαυὶδ ζητεῖ τὴν ψυχὴν σου; Καὶ μὴν ἀνωτέρω τούτων ὁ συγγραφεὺς εἶπεν, ὅτι πᾶς ὁ λαὸς ἦν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἤρρεσκεν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν δούλων τοῦ βασιλέως, καὶ ὁ τοῦ κρατοῦντος υἱὸς καὶ τὸ στρατόπεδον ἄπαν μετ' αὐτοῦ ταῖς γνώμαις εἰστήκεσαν. Πῶς οὖν ἐνταῦθα φησιν, ὅτι ἦσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντες καὶ συκοφαντοῦντες, καὶ τὸν Σαοὺλ παροξύνοντες; Ὅτι γὰρ οὐ παρ' ἐτέρων ἀναπεισθεῖς, ἀλλ' αὐτὸς οἰκοθεν τὴν πονηρίαν ταύτην τεκνῶν ἐπολέμει τῷ δικαίῳ, καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ὁ τὸ βιβλίον γράψας, εἰπὼν ὅτι ἐκ τῆς εὐφημίας ὁ φθόνος ἐτίχτετο, καὶ προῦν ἠδύετο καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐφ' ἐτέρους μεθίστησι τὴν αἰτίαν, λέγων· *Ἴνα τί ἀκούεις τῶν λόγων τοῦ λαοῦ σου λεγόντων Ἰδοὺ Δαυὶδ ζητεῖ τὴν ψυχὴν σου; Διδούς ἐξουσίαν αὐτῷ ἀποκρούσασθαι τὴν πονηρίαν.* Τοῦτο γοῦν καὶ πατέρες πολλάκις ποιοῦσιν ἐπὶ υἱῶν· καὶ λαθῶν τις ἐκείνων τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν διεφθαρμένον, καὶ πολλὰ εἰργασμένον κακὰ, καὶ πεπειχῶς τύχοι ἑαυτὸν, ὅτι οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν πονηρίαν ἐξώκειλεν, ὅμως ἐφ' ἕτερον μεταίχει τὰ ἐγκλήματα πολλάκις, οὕτως ἰ λέγων, Οἶδα ὅτι οὐ σὸν γέγονε τὸ ἀμάρτυμα· ἔτεροι τε διέφθειραν καὶ ἠπάτησαν· ἐκείνων ἄπαν ἐστὶ τὸ πλημμέλημα. Ὅ γὰρ ταῦτα ἀκούων δυνήσεται μικρὸν ἀπὸ τῆς κακίας διαβλέψας εὐκολώτερον πρὸς ἀρετὴν ἐπανελθεῖν, οἰσχυρόμενος καὶ ἐρυθριῶν ἀνάξιος τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης φανῆναι. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐποίησε τοῖς Γαλάταις γράφων. Μετὰ τοῦς πολλοὺς γοῦν καὶ μακροὺς ἐκείνους λόγους καὶ τὰς ἀφάτους κατηγορίας, ἃς αὐτῶν κατηγορήσε, πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, βουλόμενος αὐτῶν ἀποσκευάσασθαι τὴν κατηγορίαν, ἵνα μικρὸν ἀναπνεύσαντες ἐκ τῶν ἐγκλημάτων δυνηθῶσιν εἰς ἀπολογίαν ἔλθειν, οὕτω πῶς φησιν· *Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε· ὁ δὲ τάρσσω ὑμᾶς, βυστάσει τὸ κριμα, ὅστις ἂν ἦ.* Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησεν ἐνταῦθα. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ἴνα τί ἀκούεις τῶν λόγων τοῦ λαοῦ λεγόντος· Ἰδοὺ Δαυὶδ ζητεῖ τὴν ψυχὴν σου,* ἔδειξεν ἐτέρους ὄντας τοὺς παροξύνοντας, ἐτέρους τοὺς διαφθειρόντας· παντὶ τρόπον ἢ σπουδάζων ἀπολογίαν αὐτῷ παρασχεῖν τῶν ἐγκλημάτων. Εἴτα ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογούμενός φησι· *Καὶ Ἰδοὺ ἐωράκασι οἱ ὀφθαλμοί σου σήμερον,* ὡς *παρέδικε σε Κύριος εἰς τὰς χεῖράς μου ἐν τῷ σπηλαίῳ, καὶ οὐκ ἠβουλήθη ἀποκτείνειν ἐν τῷ [765] καὶ ἐφεισάμην σου, καὶ εἶπον· Οὐκ ἐπολεω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὸν κύριόν μου, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν.* Ἐκεῖνοι μὲν οὖν διὰ ῥημάτων διαβάλλουσι, φησὶν· ἐγὼ δὲ διὰ πραγμάτων ἀπολογοῦμαι, καὶ δι' ἔργων ἀποσκευάζομαι τὴν κατηγορίαν. Οὐ χρεῖα μοι λόγων, αὕτης τῶν πραγμάτων τῆς ἐκδόσεως παντὸς λόγου σαφέστερον δυναμένης διδάξει, τίνος μὲν ἐκείνοι, τίς*

δὲ ἐγὼ· καὶ ὡς συκοφαντία καὶ ψεῦδος ἢ κατ' ἐμοῦ γενομένη διαβολή. Καὶ τούτων οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν σὲ καλῶ μάρτυρα τὸν εὐ παθόντα.

δ. Καὶ πῶς, φησὶν, ἠδύνατο μαρτυρεῖν ἐκεῖνος; Ἦν ἵκα γὰρ ταῦτα ἐγένετο, ἐκάθευθε, καὶ οὔτε τῶν ῥημάτων ἤκουσεν, οὔτε τὸν Δαυὶδ εἶδε παρόντα, οὔτε τοῖς στρατιώταις διαλεγόμενον. Πῶς οὖν ἀπαντήσμεθα, ἵνα σαφῆς ἢ ἀπόδειξις γένηται; Εἰ γὰρ μάρτυρας παρήγεν ἀνθρώπους τότε σὺν αὐτῷ ὄντας, ὑπώπτευσεν ἂν τὴν μαρτυρίαν ὁ Σαοὺλ, καὶ χαριζόμενος τῷ δικαίῳ ταῦτα λέγειν ἐνόμιζεν. Εἰ δὲ ἀπὸ λογισμῶν καὶ εἰκότων ἐπεχείρησεν ἀπολογήσασθαι, μειζόνως ἐμελλεν ἀπιστεῖσθαι, τῆς τοῦ δικάζοντος γνώμης διεφθαρμένης. Πῶς γὰρ ὁ μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας πολεμῶν τῷ μηδὲν ἠδικηκόντι, ἐδύνατο πιστεῦσαι· ε, ὅτι ὁ ἀδικηθεὶς τὸν ἀδικήσαντα λαθὼν εἰς χεῖρας, ἐφείσατο; Καὶ γὰρ, ὡς τὰ πολλὰ, οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν καθ' ἑαυτοὺς καὶ περὶ τῶν ἄλλων τὰς ψήφους φέρουσιν· οἷον, ὁ μεθῶν διηγεκῶς οὐκ ἂν βράδιως πιστεύσειεν εἶναι τινὰ ἄνθρωπον ἐν ἐγκρατεῖα ζῶντα· ὁ πόρνας προσέχων, καὶ τοὺς κοσμικῶς βιοῦντας ἀκολάστους εἶναι νομίζει· πάλιν ὁ τὰ τῶν ἄλλων ἀρπάζων, οὐκ ἂν πεισθεῖ ῥαδίως, ὅτι εἰσὶν ἄνθρωποι καὶ τὰ ἐαυτῶν προέμενοι. Οὕτω δὴ καὶ οὗτος ἄπαξ ὑπὸ τῆς ὀργῆς ἀλούς, οὐκ ἂν βράδιως ἐπίστευσεν, ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος οὕτω τοῦ πάθους περιγεγόμενος, ὡς μὴ μόνον μηδὲν ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδικούντα σίζειν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ γνώμη τοῦ δικάζοντος διέφθαρτο, καὶ μάρτυρες, εἰ παρήχθησαν, δι' ὀποφίας ἐμελλον εἶναι. ὤκονομήθη ἀπόδειξις τινὰ γενέσθαι δυναμένην καὶ τοὺς σφόδρα ἀναίχυντοῦσας ἐπιστομίσει. Ποίαν δὴ ταύτην; Τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος, ὃ καὶ προβαλλόμενος ἐλεγεν· *Ἰδοὺ τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος ἐν τῇ χειρὶ μου, ὃ ἐγὼ ἀφείλον, καὶ οὐκ ἀπέκτεινά σε.* Ἄφρωνος ὁ μάρτυς, ἀλλὰ τῶν φωνῆν ἐχόντων σαφέστερος. Οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ πλησίον ἐγενόμην, φησὶ, καὶ τοῦ σώματος ἐγγύς εἰστήκειν τοῦ σοῦ, τὸ μέρος ἂν ἐκοφα τοῦ ἱματίου. Ὅρῃς ὅσον ἀγαθὸν ἐγένετο ἐκ τοῦ κινήθηναί παρὰ τὴν ἀρχὴν τὸν Δαυὶδ; Εἰ μὴ γὰρ ἐκινήθη πρὸς τὴν ὀργὴν, οὐκ ἂν οὔτε τὴν φιλοσοφίαν ἐμάθομεν τοῦ ἀνδρός (οὐδὲ γὰρ ἀπὸ φιλοσοφίας, ἀλλ' ἐξ ἀναισθησίας μάλλον ἔδοξεν ἂν ἢ πολλοῖς ἢ φειδῶ γενέσθαι), οὐδ' ἂν ἐξέκοφε τὴν διπλοῖδα· μὴ ἐκκόψας δὲ, οὐδαμόθεν ἐτέρωθεν εἶχε πιστώσασθαι τὸν ἐχθρόν. [766] Νυνὶ δὲ κινήθεις καὶ τεμῶν, ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξις τῆς αὐτοῦ προνοίας παρέσχετο. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἀληθῆ καὶ ἀνύποπτον μαρτυρίαν παρήγαγεν, αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἐχθρόν καὶ δικαστὴν καὶ μάρτυρα καλεῖ τῆς οἰκειᾶς κηδεμονίας, οὕτως ἰ λέγων· *Γνώθι καὶ ἴδε σήμερον, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῇ χειρὶ μου κακία, οὐδὲ ἀθέτησις· καὶ σὺ δεσμευεῖς τὴν ψυχὴν μου, τοῦ λαβεῖν αὐτὴν.* Ἐντεῦθεν μάλιστα ἂν τις αὐτὸν θαυμάσειε τῆς μεγαλοφυχίας, ὅτι ἀπὸ τῶν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν συμβάντων τὴν ἀπολογίαν ποιεῖται μόνον. Τοῦτο γὰρ ἠνίκατο εἰπὼν· *Γνώθι καὶ ἴδε σήμερον.* Οὐδὲν λέγω τῶν παρελθόντων, φησὶν· ἀρκεῖ μοι πρὸς ἀπόδειξιν ἡ παρούσα ἡμέρα. Καίτοι γε πολλὰς καὶ μεγάλας ἐμπροσθεν εὐεργεσίας γεγε-

b Regii πῶς σὺν, ἵνα σαφῶς.

c Reg. unus ἐδύνατο ὑποπτεῦσαι.

d Regii ἀνδρός· ἀλλ' ἐξ ἀναισθησίας μάλλον ἢ φιλοσοφίας ἔδοξεν ἂν, εἰς.

* Morel, et Savil. οὕτως ἦν παντὶ τρόπον.

νημένας εἶχεν ἀριθμεῖν, εἴπερ ἠθούλετο· καὶ γὰρ τῆς πρὸς τὸν βάρβαρον μονομαχίας αὐτὸν ἀναμνήσαι ἐδύνατο, καὶ εἰπεῖν, ὅτι τοῦ Βαρβαρικοῦ πολέμου, καθάπερ κατακλισμοῦ τινος, ἄπασαν μέλλοντος παρασύρειν τὴν πόλιν, κατεπτηχότων ὕμῶν καὶ δεδοικόντων, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθανείσθαι προσδοκόντων, ἐγὼ παρελθὼν, οὐδενὸς ἀναγκάσαντος, ἀλλὰ καὶ σοῦ κωλύοντος καὶ κατέγοντος καὶ λέγοντος, *Οὐ θυγήση πορευθῆναι, ὅτι παιδάριον εἶ, αὐτὸς δὲ ἀνὴρ πολέμοιο ἔκ νεότητος αὐτοῦ· οὐκ ἠνεσχόμην, ἀλλὰ πρὸς τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπήδησα, καὶ τὸν πολέμιον ἐδεξάμην, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμον, καὶ ὡς περ τινὰ χειμάρρου ῥύμην ἀνέστεϊλα τὴν ἐφοδὸν τῶν βαρβάρων ἐκείνων, καὶ τὴν πόλιν σειομένην ἔστησα· καὶ δι' ἐμὲ σὺ μὲν τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ψυχὴν, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες μετὰ τῆς ψυχῆς τὴν πόλιν καὶ τὰς οικίας, καὶ τὰ παῖδα καὶ τὰ γυναῖκα ἔχουσι. Καὶ μετ' ἐκεῖνο δὲ πάλιν τὸ τρίπαιον, ἑτέρους οὖς κατώρθωσε πολέμους· εἰπεῖν εἶχεν οὐκ ἐλάττους ἐκεῖνου. Καὶ ὅτι καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις ἐπιχειρήσαντος ἀνελεῖν, καὶ τὸ δόρυ κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἀφέντο, οὐκ ἐμνησικαχῆσε, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα μέλλων ἀποδιδόναι τὸν μισθὸν τῆς προτέρας μάχης, ἔδνα ἀπήτησεν, οὐ χρυσίον καὶ ἀργύριον, ἀλλὰ σφαγὴν καὶ πανωλεθρίαν· καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἀνένευσε. Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ πολλῶν πλείονα τούτων καὶ μείζονα εἶχεν εἰπεῖν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἶπεν. Οὐ γὰρ ἠνειδίσασι αὐτῶν τὰς ἐυεργεσίας ἐθούλετο, ἀλλὰ πείσαι μόνον, ὅτι τῶν φιλοῦντων αὐτὸν καὶ κηδομένων ἔστιν, οὐχὶ τῶν ἐπιβουλεύοντων καὶ πολεμούντων.*

Διὰ τοῦτο πάντα ἐκεῖνα ἀφείς, τὸ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ συμβάν μόνον εἰς λόγον ἀπολογίας παρήγαγεν. Οὕτως ἦν ἄτυφος καὶ κενοδοξίας καθαρὸς ἀπάσης, καὶ πρὸς ἕν ἐβλάπε μόνον, τὴν τοῦ Θεοῦ ψῆφον. Εἰτά φησι· *Κρῖ· ναι Κύριος ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ.* Τοῦτο εἶπε τὸ ῥῆμα, οὐχὶ κολασθῆναι βουλόμενος τὸν ἄνδρα, οὐδὲ τιμωρίαν παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, ἀλλὰ φοβῆσαι τῇ μνήμῃ τῆς μελλούσης κρίσεως· καὶ οὐ φοβῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογήσασθαι. Μάλιστα μὲν γὰρ [767] φησίν, *ἔχω καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀποδείξεις· εἰ δὲ ἀπιστεῖς, αὐτὸν κλλῶ τὸν Θεὸν μάρτυρα, τὸν τὰ ἀπόρρητα τῆς ἐκάστου διανοίας εἰδῶτα, καὶ τὸ συνεῖδὸς ἐρευνῆσαι δυνάμενον.*

ε'. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, δεικνύς ὅτι οὐκ ἂν ἐτόλμησε καλέσαι τὸν ἀπαραλόγητον δικαστὴν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὴν δίκην εἰσαγαγεῖν, εἰ μὴ σφόδρα ἦν πεπεικὼς ἑαυτὸν, ὅτι πάσης ἐπιβουλῆς ἦν καθαρὸς. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογήσασθαι βουληθεῖς, κάκεινον σωφρονίσαι θέλων, τῆς δίκης ἐκείνης ἀνέμνησεν, ἰκανὰ μὲν καὶ τὰ ἥδη γεγεννημένα δηλώσαι· οὐκ ἔλαττον δὲ ἐκείνων καὶ τὰ μετὰ ταῦτα συμβάντα τοῦτο πιστώσασθαι δύναται. Καὶ γὰρ πάλιν αὐτὸν εἰς χεῖρας λαβὼν, μετὰ τὴν σωτηρίαν ταύτην ἐπιθέμενον αὐτῷ καὶ ἀνελεῖν βουλόμενον, καὶ δυνάμενος αὐτὸν μετὰ τοῦ στρατοπέδου κατακόψαι παντός, ἀφήκεν, οὐδὲν, ὣν εἰκὸς ἦν παθεῖν, πεπονήτοτα. Διὸ καὶ συνιδὼν ἃ ὡς ἀνήκεστα νοεῖ, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἔχθρας οὐδαμῶς λήξε· ποτὲ, ἐξήγαγεν ἑαυτὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐκεῖνου, καὶ παρὰ τοῖς βαρβάρους ἔζη, δουλειῶν, ἡτιμωμένος, αἰσχυνόμενος, ἐκ πόνου καὶ ταλαιπωρίας τὴν ἀναγκαίαν ἑαυτῷ πορίζων τροφήν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν,

ἀλλ' ὅτι καὶ πεσόντα ἀκούσας ἐπὶ τῆς παρατάξεως, διέρρηξέ τε τὸν χιτωνίσκον, καὶ σποδὸν κατεπάσατο καὶ θρήνον ἐθρήνησεν, *ὃν ἂν τις θρηγήσειε, παῖδα μονογενῆ καὶ γνήσιον ἀποδαλὼν, συνεχῶς αὐτοῦ τὸ ἄνομα ἀνακαλὼν μετὰ τοῦ παιδίου, καὶ ἐγκώμια συντιθεῖς, καὶ πικρὰν ἀφίεις φωνὴν, καὶ μέχρις ἐσπέρας ἄσιτος μένων, καὶ αὐτὰ τὰ χωρία καταρῶμενος τὰ δεξάμενα τὸ αἷμα τοῦ Σαοῦλ· "Ὁρη γάρ, φησίν, τὰ Γελβουῆ, μὴ πέσοι ἐφ' ὑμᾶς, μήτε θρόσος, μήτε ὑετός· ἔρη θανάτου, ὅτι ἐκεῖ ἐξήρθη σκέπη θυγατρῶν.* Ὅπερ πατέρες ποιοῦσι πολλάκις, καὶ τὴν οικίαν ἀποστρέφονται, καὶ τὸν στενωπὸν ἀηδῶς ὀρώσι, δι' οὗ τὸν υἱὸν προέπεμψαν, τοῦτο καὶ οὗτος ἐποίησε, καὶ κατηράτο τοῖς ὄρεσι τοῖς τὴν σφαγὴν δεξαμένοις. Μισῶ καὶ τὸν τόπον αὐτὸν διὰ τοὺς ἐκεῖ πεσόντας νεκρούς, φησί. Μηκέτι τοῖσιν βραχίτε ^b τοῖς ἄνωθεν ὑετοῖς· ἐδράχητε γὰρ ἅπαξ κακῶς τῷ τῶν φίλων μου αἵματι· καὶ συνεχῶς δὲ αὐτῶν περιστρέφει τὰ ὀνόματα, οὕτοις ἰλέγων· *Σαοῦλ καὶ Ἰωρὰθαν, οἱ ἡραπηνέμοι καὶ ὠραῖοι, οὐ κεχωρισμένοι ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν οὐ διεχωρίσθησαν.* Ἐπειδὴ γὰρ τὰ σώματα μὴ παρόντα περιπτύξασθαι οὐκ εἶχε, περιπλέκεται αὐτῶν ταῖς προσηγορίαις, τὴν οικίαν ὀδύνην, ὡς οἶόν τε, τούτοις καταπραθῶν, καὶ τὸ τῆς συμφορᾶς παραμυθούμενος μέγεθος. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶς ἐδόκει τὸ πεσεῖν ἀμφοτέρους ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἀνήκεστον εἶναι κακὸν, αὐτὸ δὴ τοῦτο εἰς ὑπόθεσιν παραμυθίας ἔλαβε. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν οὐ κεχωρισμένοι, καὶ [768] ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν οὐκ ἐχωρίσθησαν,* οὐδὲν ἕτερον, ἢ τοῦτο κατασκευάζοντος ἦν. Οὐ γὰρ ἔστι, φησίν, εἰπεῖν, ὅτι ὀρφανίαν ὁ παῖς ἐθρήνησεν, οὐδὲ ἀπαιδία· ὁ πατήρ ὠδύρατο, ἀλλ' ὃ μηδὲν συνέδη, συνέδη, φησίν, ἐκεῖνοις· ὁμοῦ γὰρ καὶ κατὰ μίαν ἡμέραν τῆς ζωῆς ἀπεβράχην, καὶ οὐ καταλειφθεῖς ἕταρος. Ἢ γὰρ ἂν ἀδίωτον ἑαυτῷ εἶναι τὸν βίον ἐνόμισε τῇ διαστάσει θατέρου. Διεθερμάνθητε νῦν, ἐδακρύσατε, συνεχύθητε τὸν λογισμὸν, καὶ πρὸς ἀφῆσιν δακρῶν εὔτρεπεις ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ γεγέννηται; Νῦν ἕκαστος ἀναμνησκέσθω μοι τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοῦ λελυπηκότος, ἐτι ζεούσης τῷ πένθει τῆς διανοίας, καὶ τοῦτον καὶ ζῶντα φυλαττέτω, καὶ ἀπελθόντα πενθεῖτω, μὴ πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλ' ἀπὸ διανοίας καὶ ψυχῆς γνησίας· κἀν δὲ ἢ τι παθεῖν, ὡς μετὰ τὴν λυπησάντων τὸν ἠδικηκότα, πάντα ποιεῖτω καὶ πασχέτω, παρὰ τοῦ Θεοῦ μεγάλας ἀναμνῶν τὰς ἀμοιβὰς. Ἰδοὺ γοῦν οὗτος καὶ τὴν βασιλείαν ἔλαβε, καὶ τὴν χεῖρα οὐκ ἐμόλυνεν, ἀλλὰ καθάραν ἔχων τὴν δεξιάν, οὕτω τὸν στέφανον ἀνεδήσατο, καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνέθη, τῆς ἀλουργίδος καὶ τοῦ διαδήματος λαμπροτέραν ἔχων εὐφημίας ὑπόθεσιν, τὸ φέσασθαι τοῦ πολεμίου, τὸ θρηνησάντων πεσόντα. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ζῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτήσας μνημονεύεται. Ὅστε εἰ βούλει καὶ σὺ καὶ ἐνταῦθα διηνεκοὺς δόξης τυχεῖν, ἄνθρωπε, κάκει τῶν ἀκινήτων ἀπολαῦσαι καλῶν, μίμησαι τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου, ζήλωσον τὴν φιλοσοφίαν, ἐπίδειξαι διὰ τῶν ἔργων τὴν

^a Regil ἀπῆκεν τὴν ὕγι καὶ σῶον, καὶ συνιδῶν

^b Regil βραχίτε.

illum contulerat, si voluisset : poterat commemorare singulare certamen , quod cum barbaro susceperat , ac dicere : Cum bellum barbaricum , ceu diluvium quoddam , universam civitatem esset dissipaturum , consternatis vobis ac metu trepidis, quotidieque mortem expectantibus , ego accedens nemine compellente , imo te prohibente ac retinente dicenteque : *Non poteris ire, quoniam puer es, ille autem vir bellator a juventute sua* (1. Reg. 17. 33) : non me continui, sed unus pro omnibus insilii , hostem excepi , caput amputavi, ac veluti torrentis impetum quemdam, barbarorum illorum insultus depuli , rempublicam vacillantem constabili vi : ac per me tu quidem regnum ac vitam, cæteri vero omnes præter vitam, civitatem ac domos, liberos et uxores tenent. Ac post illud rursus tropæum, et alia bella quæ fortiter ac feliciter gesserat, hoc non inferiora, potuit commemorare. Ad hæc quod cum semel atque iterum , imo sæpius tentasset ipsum e medio tollere, lanceamque in caput illius torsisset : non tamen meministi malorum ; item quod post illa gesta, cum Saül deberet prioris pugnae reddere præmia, poposcerit dotem, non aurum, non argentum, sed cædem et internecionem : ac ne id quidem abnuerit David. Nec ista tantum, sed his etiam multo tum plura tum majora dicere potuit : verum nihil horum dixit, neque ei erat animus illi exprobrare beneficia, sed tantum persuadere se esse unum ex eorum numero, qui ipsum et amarent ac colerent, non qui rebellionem aut insidias molirentur.

Unius Dei voluntatem spectat David; mortem Saülis deflet. Lacrymas audientibus movet Chryostomus.— Ideo prætermisisti illis omnibus, tantum quod eo acciderat die, in defensionem adduxit. Usque adeo purus erat, et ab omni inani gloria immunis, nec alio respexit, quam ad unius Dei voluntatem. Deinde ait : *Judicet Dominus inter me et te* (Ibid. v. 13). Hoc verbum dixit non quod cuperet puniri Saulem, aut de illo pœnas sumi, sed ut illi formidinem injiceret ex futuri judicii commemoratione : neque ut timorem incuteret tantum, verum ut seipsum a criminis suspicionem purgaret. Præcipuam quidem, inquit, probationem ex ipsis habeo factis : quod si non credis, ipsum Deum invoco testem, qui cujusque mentis arcana novit, et scrutari potest conscientias.

5. Hæc autem loquutus est, declarans se nequam ausurum fuisse appellare Judicem illum, cui non potest imponi, et in sese condemnationem accersere, nisi certissimum haberet, se ab omni insidiarum crimine purum esse. Et quod ea quæ dicimus non conjecturæ, sed quod simul et sese purgare cupiens, et illum ad sobrietatem revocare, illius judicii fecit mentionem, illa quæ jam gesta fuerunt sufficienter ostendunt : non minus autem his et illa, quæ postea acciderunt, hujus rei fidem facere possunt. Nam cum rursus Saül incidisset in manus ipsius, post datam salutem insequens illum, et occidere volens, cumque posset hostem cum universo exercitu concidere, dimisit illum integrum et incolumem. Ideoque cum sciret morbum regis immedicabilem esse, neque

illum umquam hostilem in se animum positurum , submovit sese ab oculis illius, et apud barbaros vitam agebat, serviens, honore privatus, pudore suffusus, labore ac miseria sibi ipsi parans ad victum necessaria. Atqui non hoc tantum est quod miremur, sed illud quoque, quod posteaquam audierat regem in acie cecidisse, discidit vestem, et cinere se conspersit, et eo luctu luxit, quo quis lugeret amisso primogenito germanoque filio ; subinde nomen illius inclamans una cum filii nomine, compositis etiam encomiis, ac voces acerbi doloris testes emittens, impransus mansit usque ad vesperam, exsecrans et ipsa loea quæ Saülis sanguinem exceperant. *Montes, inquit, Gelboë, ne cadat super vos neque ros, neque pluvia : montes mortis, quoniam illic sublata sunt tabernacula potentium* (2. Reg. 1. 21). Quod sæpe patres faciunt, ut domum etiam aversentur, et limen dolenter aspiciant, per quod extulere filium, hoc et hic fecit, eos montes devovens, qui cædem illum exceperant. Odi, inquit, ipsum etiam locum propter mortuos illic prostratos. Ne igitur irrigemini posthac caelestibus pluviis, quia male semel irrigati estis amicorum meorum sanguine, eaque nomina subinde repetebat, ita loquens : *Saül et Jonathas, amabiles ac speciosi, in vita sua non fuerant disjuncti, nec morte sua separati sunt* (Ibid. v. 24). Quoniam enim absentia illorum corpora non licuit amplecti, nomina illorum complexus est, suum dolorem hisce modis quatenus licuit leniens et calamitatis magnitudinem mitigans. Quia enim a multis malum putabatur insanabile, ambos eodem cecidisse die, hoc ipsum arripuit in consolationis argumentum. Nani quod ait, *In vita sua non fuerant disjuncti, nec in morte sunt separati*, verba erant nihil aliud agentis, quam ut hoc cedat in solatium doloris. Jam enim, inquit, non potest dici, quod filius orphanum esse se lugeat, neque quod pater orbitatem suam deploret : verum quod nulla, inquit, obtigit, illis contigit : videlicet uno eodemque die e vivis erepti sunt, neutro alteri superstite. Existimabat enim vitam sibi injunctam fore, si alter ab altero fuisset divulsus. Comovemini nunc, lacrymamini nunc, et animo perturbamini ; usque ad lacrymarum effusionem mutati sunt oculi vestri ? Nunc mihi quisque recordetur inimici qui læsit, dolore etiamnum in animo æstuante, atque hunc et vivum servet, et vita defunctum deploret, haud quidem ad ostentationem, sed ex animo, veroque corde : etiamsi quid perferendum sit incommodi, ne quid offendat eum qui læsit, omnia tum faciat, tum patiat, magna a Deo exspectans præmia. En hic etiam regnum adeptus est, nec tamen inquinavit cæde manus, sed dextram habens puram, sic corona redimitus est, sic ad solium ascendit, purpura ac diademate magnificentius encomium gestans , videlicet quod hosti pepercisset, quod eundem extinctum luxisset. Idcirco non vivus modo, sed et mortuus hominum memoria celebratur. Quapropter si cupis et hic perpetuam consequi gloriam, et illic solidis perfrui bonis, hujus justi virtutem imitare, hujus æmulare philosophiam, ostende factis ipsis hanc injuria-

rum tolerantiam, ut eosdem labores sustinens, eadem bona consequaris : quæ utinam contingat nobis omnibus adipisci, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre una cum sancto Spiritu gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

Quod periculosum sit adire spectacula, et ea res adulteros perfectos faciat, et hinc tristitia contentioque nascatur : tum quod omne tolerantia genus David in iis, quæ fecit erga Sœlem, superari : postremo quod rapinam æquo animo ferre, non minor virtus sit, quam largiri eleemosynam.

4. Equidem arbitror multos ex iis, qui nuper nos deseruerant, et ad iniquitatis spectacula discesserant, hodie præsentis esse. Optarim autem istos qui sint palam nosse, ut eos a sacris vestibulis arceam, non ut perpetuo foris mancant, sed ut correcti denuo redeant : quandoquidem et patres filios delinquentes frequenter ex ædibus exigunt, et a mensa submovent, non ut semper illinc exsulent, sed ut hæc correptione redditi meliores, cum debita laude et honore in paternam redeant sortem. Idem sane faciunt et pastores, dum oves scabie oppletas a sanis segregant, ut misero morbo levatæ, denuo tuto ad sanas revertantur, ne ægrotæ gregem universum suo illo morbo impleant. Ideo cupiebamus istos nosse ; sed quamvis eos corporis oculis dignoscere non valeamus, verbum tamen eos prorsus agnoscet, correptaque illorum conscientia, facile persuadebit, ut sua sponte volentesque exeant, docens illum solum esse intus, qui mentem hac exercitatione dignam habeat : veluti contra, qui corrupte vivens sacræ hujus congregationis particeps est, etiamsi corpore hic adstiterit, rejectus est, veriusque submotus, quam ii qui foras exclusi sunt (a), quibus nondum licet sacræ mensæ particeps esse. Siquidem illi secundum divinas leges expulsi forisque manentes, hactenus in spe bona sunt : nam si modo velint corrigere delicta sua, ob quæ per Ecclesiam sunt ejecti, poterunt denuo cum pura conscientia reverti. At qui seipso contaminaverunt, et admoniti ne prius introeant, donec maculam e sceleribus contractam repurgarint, deinde impudenter se gerunt, vulnus et ulcus animi reddunt acerbius ac majus. Neque enim tam grave est delinquere, quam post delictum impudenter se gerere, nec parere sacerdotibus talia jubentibus, Et quid hi, inquit, adeo magni sceleris commiserunt, ut ab istis sacris cancellis arcendi sint ? Imo quod delictum hoc gravius queris istorum, qui cum seipso plane adulterio contaminarint, impudenter ac rabidorum more cænum, ad sacram hanc mensam irruunt ? Quod si velis adulterii modum cognoscere, non mea verba tibi referam, sed illius qui de tota hominis vita iudicaturus est : Qui enim viderit, inquit, mulierem ad concupiscendam illam, jam mœchatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28). Quod si mulier forte in foro obvia, et neglectius culta sæpe curiosius intuentem cepit ipso vultu aspectu ; isti qui non simpliciter, neque for-

(a) Pœnitentes.

tuito, sed studio, et tanto studio, ut Ecclesiam quoque contemnant, et hac causa pergunt illic, ac totum ibi desidentes diem in facies abjectarum feminarum illarum defixos habent oculos, qua fronte poterunt dicere, se eas non vidisse ad concupiscendum ? ubi verba quoque accedunt fracta lascivaque, ubi cantiones meretriciæ, ubi vox vehementer ad voluptatem composita, ubi stibio picti ocali, ubi coloribus tinctæ genæ, ubi vestis curiosius concinnata, ubi totius corporis habitus fuco plenus est, aliaque multa lenocinia ad fallendos inescandosque intuentes instructa ; ubi socordia spectantium, multaque confusio, hinc ipse locus ad lasciviam invitans, tum ab iis acroamatibus quæ præcesserunt, tum ab iis quæ consequuta sunt ? Accedunt irritamenta per fistulas ac tibias, aliaque ejus generis modulatio, in fraudem illiciens, mentisque robur emolliens, ac meretricum insidiis et delectatione præparans illic desidentium animos, efficiensque ut facilius capiantur¹. Etenim si hic, ubi psalmi, ubi preces, ubi divinorum eloquiorum enarratio, ubi Dei metus, multaque pietas, frequenter, ceu latro quispiam versutus, clam obrepat concupiscentia : quomodo qui desident in theatro, qui nihil sani audiunt videntque, sed multa diffiunt turpitudine, multa nequitia, qui uadique obsidionem patiuntur, per aures, per oculos, possint malam superare concupiscentiam ? Rursum si non possunt, quomodo poterunt unquam ab adulterii crimine absolvi ? Tum qui non liberi sunt ab adulterii crimine, quomodo poterunt absque pœnitentia ad hæc sacra vestibula accedere, hujusque præclari conventus esse particeps ?

2. *Quam alienum sit a moribus christianis, spectacula theatralibus interesse.* — Quapropter equidem hortor rogoque, ut prius confessione ac pœnitentia aliisque remediis omnibus sese a peccato ex theatricis spectaculis contracto perpurgent, atque ita divinos audiant sermones. Neque enim mediocriter a nobis delinquitur ; id quod ab exemplis cuiusvis perspicue videre licet. Nam si famulus in arulam, ubi herilia vestimenta pretiosa aureaque recondita sunt, servilem tunicam sordibus ac multis pediculis refertam imponat, age dic mihi num eam costameliæ æquo animo feras ? Quid autem si quis in vasculum aureum, in quo semper unguenta servari consueverint, stercus ac cœnum infundat, annon ei plûgas infligeres qui scelus hoc commisisset ? Ergone scriniorum ac vasorum, vestium et unguentorum tanta cura sollicitabimur, animam vero nostram omnibus istis viliozem esse putabimus ? atque ubi Spiritus infusum est unguentum, eo diabolicas pompas immitteremus ? eo fabulas satanæ, eo cantilenas meretriciæ turpitudinis plenas ? Dic mihi, quo animo ista feret Deus ? Atqui non tantum est discrimen inter unguentum et cœnum, inter vestes heriles et serviles, quantum est inter Spiritus gratiam et istam perversam actionem. Non metuis, o homo, dum quibus oculis illic lectum qui est in orchestra spectas, ubi detestandæ adulterii fabulæ peraguntur, iisdem

¹ Reg. duo, faciensque per ea ut a Christo deficient.

ἀνεξικακίαν ταύτην, ἵνα τοὺς αὐτοὺς ὑπομείνας αὐτῷ πόνους, καὶ τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσθαι ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

**Ὅτι ἐπισημὰς τὸ εἰς θέατρα ἀναβαίνειν, καὶ δι τοιχοῦς ἀπληροῦσθαι ποιεῖν, καὶ δι ἀθυρίας αἰτίων καὶ πολέμων τοῦτο· καὶ δι πᾶν ἀνεξικακίας εἶδος ὑπερβάλλετο ὁ Δαυὶδ ἐν τοῖς κατὰ τὸν Σαουλ· καὶ δι τὸ φέρειν ἄρπυγὴν πρῶως τοῦ δοῦναι ἐλεημοσύνην Ἴσασ.*

α'. Πολλοὺς οἶμαι τῶν πρώην καταλιπόντων ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὰ θέατρα τῆς παρανομίας αὐτομολησάντων παρεῖναι τήμερον. Καὶ ἐβουλόμην εἰδέναι τούτους σαφῶς, ὥστε αὐτοὺς τῶν ἱερῶν ἐκβαλεῖν προθύρων, οὐχ ἵνα μένωσιν ἔξω διηνεκῶς, ἀλλ' ἵνα διορθωθέντες ἐπανεέλθωσι πάλιν· ἐπεὶ καὶ πατέρες παῖδας σφαλλομένους τῆς οἰκίας ἐκβάλλουσι πολλάκις, καὶ τῆς τραπέζης ἀπειργουσιν, οὐχ ἵνα διὰ παντὸς τούτων ἐκπέσωσι, ἀλλ' ἵνα βελτίους τῇ νοουσίᾳ ταύτῃ γενόμενοι, μετὰ τῆς προσκοῦσης δόξης εἰς τὸν πατῆρον [769] ἐπανεέλθωσι κληρῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ποιμένες ποιοῦσι, τὰ ψώρας ἐμπεπλησμένα πρόβατα τῶν ὑγιαίνοντων ἀπειργουσιν, ἵνα τὴν μοχθηρὰν ἀποθέμενα [τὴν] ἀβρωσίαν, μετ' ἀσφαλείας πρὸς τὰ ὑγιαίνοντα ἐπανεέλθῃ πάλιν, καὶ μὴ νοσοῦντα τὴν ἀγέλην ἄπασαν ἐμπλήσῃ τῆς ἀβρωσίας ἐκείνης. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐβουλόμεθα τοὺτους εἰδέναι· ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοὺς διακρίναι δυνάμεθα, ὁ λόγος αὐτοὺς ἐπιγνώσεται πάντως, καὶ τοῦ συνειδότος αὐτῶν ἐπιλαθόμενος πείσει βράδιως ἔχοντάς αὐτοὺς ἐξελεῖν, διδάσκων ὅτι ἐκεῖνος ἔνδον ἐστὶ μόνος, ὁ δὲ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς ἄξιαν ἔχων ἂν τὴν γνῶμην ὡς ὁ μετὰ πολιτείας διεσφαιμένης τοῦ ἱεροῦ τούτου μετέχων συλλόγου, κἂν τὸ σῶμα ἐνταῦθα εἰσῆγῃ, ἐκθέληται, καὶ τῶν ἀποκεκλεισμένων ἔξω καὶ μηδέπω δυναμένων τῆς ἱερᾶς μετασχέειν τραπέζης μᾶλλον ἀπελήλαται. Ἐκεῖνοι μὲν γάρ οἱ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ἐκβλήθητες, καὶ μένοντες ἔξω, τέως χρηστὰς ἔχουσι τὰς ἐπιτάδας· κἂν γὰρ ἐθέλωσι διορθώσασθαι τὰ παραπτώματα β, δι' ἃ τῆς Ἐκκλησίας ἐξέπεσον, δυνήσονται μετὰ καθαροῦ συνειδότος πάλιν ἐπανελεῖν. Οἱ δὲ μολύναντες ἑαυτοὺς, καὶ κελευσθέντες μὴ πρότερον ἐπιθῆναι, ἕως ἂν ἀποκαθάρωνται τὴν κηλίδα τὴν ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων, εἶτα ἀναισχυντοῦντες, χαλεπώτερον τὸ τραῦμα ἐργάζονται, καὶ μεῖζον τὸ ἔλκος. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ ἁμαρτάνειν ἐστὶ χαλεπὸν, ὡς ἡ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀναισχυντία, καὶ τὸ μὴ πεῖθεσθαι τοῖς ἱερῶσι τὰ τοιαῦτα κελεύουσι. Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτηται τούτοις, φησὶν, ὥστε αὐτοὺς ἐκβαλεῖν τῶν ἱερῶν τούτων περιθῶλον; Καὶ ποῖαν ἕτεραν ταύτης ζητεῖς μεῖζονα ἁμαρτίαν, ὅταν μοιχοὺς ἑαυτοὺς ἀπληροῦσθαι ποιήσαντες, ἀναιδῶς, καθάπερ κύνες λυτῶντες, ἐπιπρῶσιν εἰς ἱερὰ ταύτην τραπέζην; Καὶ εἰ βούλει μαθεῖν καὶ τὸν τρόπον τῆς μοιχείας, οὐκ ἐμὸν ἔρω σοι λόγον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἡμῶν δικάζειν τὴν ζῶην ἄπασαν. Ὁ γὰρ ἐμβλέψας, φησὶ, γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς,

ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Εἰ δὲ ἡ ἀπὸ ταυτομάτου κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐντυχοῦσα γυνὴ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐσταλμένη τὸν περιεργῶς ἰδόντα εἶλε πολλάκις τῇ τῆς ὄψεως θεωρίᾳ· οἱ μὴ ἀπλῶς μηδὲ ἀπὸ ταυτομάτου, ἀλλ' ἀπὸ σπουδῆς τοσαύτης, ὡς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑπεριβείν, καὶ διὰ τοῦτο ἀναβάντας ἐκεῖ, καὶ διημερεύσαντες, καὶ ταῖς ὄψεις τῶν ἡτιμωμένων γυναικῶν ἐκείνων προσηλωμένοι, πῶς δυνήσονται λέγειν, ὅτι οὐ πρὸς ἐπιθυμίαν εἶδος; ὅπου καὶ ῥήματα διακεκλασμένα, καὶ ἄσματα πορνικά, καὶ φωνὴ πολλὴν ἠδονὴν ἔχουσα, καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφὰ, καὶ ἐπιτρίμματα παρεῖδαι, καὶ στολὴ περιεργότερον συκκιεμένη, καὶ σχῆμα γοητείας γέμον πολλῆς, καὶ ἕτεραι πολλαὶ μαγανείαι πρὸς ἀπάτην καὶ δέλεαρ τῶν ὁρώντων κατεσκευασμένα, καὶ ῥαθυμία ψυχῆς τῶν θεωμένων, καὶ πολλὴ ἡ διάχυσις, καὶ ἡ παρά τοῦ τόπου πρὸς [770] ἀσέλειαν παράκλησις, καὶ ἡ τῶν φθασάντων, καὶ ἡ τῶν μετὰ ταῦτα ἀκουσμάτων ἡ διὰ τῶν σφίγγων, ἡ διὰ τῶν αὐλῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιοῦτων μελωδία καταγοητεύουσα, καὶ τὸ στερεῶν τῆς διαγωγῆς καταμαλᾶτταυσα, καὶ ταῖς τῶν πορνῶν ἐπιβουλαῖς προουτραπίζουσα τὰς τῶν καθημένων ψυχὰς, καὶ εὐάλωτους ποιοῦσα. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα, ὅπου ὁ φάλμιος, καὶ εὐχὰ, καὶ θείων λογίων ἀκρόασις, καὶ Θεοῦ φόβος, καὶ εὐλάβεια πολλή, πολλάκις, ὡς περ τις ληστής κακοῦργος, λαθούσα ἐπιεσθῆναι ἢ ἐπιθυμία· πῶς οἱ ἐν θεάτρῳ καθήμενοι, καὶ μηδὲν μῆτε ὁρώντες, μῆτ' ἀκούοντες ὕγιες, ἀλλὰ πολλῆς γέμοντες αἰσχρότητος, πολλῆς τῆς βλακείας, καὶ διὰ πάντων πολιορχοῦμενοι, καὶ δι' ὧτων, καὶ δι' ὀφθαλμῶν, δύναιτ' ἂν ἀνώτεροι γενέσθαι τῆς πονηρᾶς ἐκείνης ἐπιθυμίας; Μὴ δυνάμενοι δὲ, πῶς δυνήσονται τῶν τῆς μοιχείας ἐγκλημάτων ἀπληλάχθαι ποτέ; Οἱ δὲ τῶν τῆς μοιχείας ἐγκλημάτων οὐκ ἀπληλαγμένοι, πῶς δυνήσονται χωρὶς μετανοίας τῶν ἁγίων τούτων ἐπιθῆναι προθύρων, καὶ τοῦ καλοῦ τούτου μετασχεῖν συλλόγου;

β'. Διὸ δὴ παρινωὶ καὶ δέομαι, πρότερον ἐξομολογήσει καὶ μετανοίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἄπασιν ἀποσηξαμένους τὴν ἐκ τῆς ἐκεῖ θεωρίας ἁμαρτίαν, οὕτω τῶν θείων ἀκροῦσθαι λογίων. Οὐ γὰρ τὸ τυχεῖν ἡμῶν πλημμέληται· καὶ τοῦτο καὶ ἐκ παραδειγματῶν Ἰδοῖ τις ἂν σαφῶς. Εἰ γὰρ τις οἰκέτης εἰς κιβώτιον, ἐνθα τὰ δεσποτικά ἱμάτια ἐναπέκειτο πολυτελεῖ καὶ διάχρυσα, ἱμάτιον δουλικὸν ῥύπου γέμον καὶ πολλῶν τῶν φθειρῶν ἐναπέθετο, ἄρα ἂν πρῶως ἠγεγκας τὴν ὕβριν, εἰπέ μοι; Τί δὲ, εἰ τις εἰς ἀγγεῖον χρυσοῦν μύρα διηνεκῶς ἔχειν εἰωθὸς, κόπρον καὶ βόρβορον ἐνέχεεν, οὐκ ἂν καὶ πληγὰς ἐπέθηκας τῷ πλημμελήσαντι τοῦτο; Εἶτα κιβωτίων μὲν καὶ σκευῶν καὶ ἱματίων καὶ μύρων τοσαύτην ποιησόμεθα τὴν πρόνοιαν, τὴν δὲ ψυχὴν τὴν ἡμετέραν πάντων τούτων εὐτελεστέραν εἶναι νομιούμεν; καὶ ἐνθα τὸ μύρον τὸ πνευματικὸν εἰσεχύθη^α, διαβολικὰς πομπὰς ἐπεμβαλοῦμεν, καὶ ἀκούσματα σατανικά, καὶ ἄσματα πορνείας γέμοντα; Καὶ πῶς ταῦτα ὁ Θεὸς οἶσει, εἰπέ μοι; Καίτοι οὐ τοσοῦτον τὸ μέσον μύρου καὶ βορβόρου, καὶ ἱματίων δεσποτικῶν καὶ δουλικῶν, ὅσον τὸ μέσον τῆς πνευματικῆς χάριτος καὶ ταύτης τῆς πονηρᾶς ἐνεργείας. Οὐ δέδοικας, ἄνθρωπε, τοῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὴν κλίνην τὴν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας βλέπων, ἐνθα

^α Morel. παρέχων. Intra Regii duo ἐνταῦθα εἰστήκει, ἐκβλήεται.

^β Regii duo τὰ ἁμαρτήματα.

^α Hocem ποιούσα δι' αὐτῶν διασῆσαι τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ὅπου. Unus habet διαναστήσαι.

^β Regii lidem ἐξεχύθη.

τὰ μυστὰ τελείται τῆς μοιχείας δράματα, καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην τὴν ἱερὰν, ἔνθα τὰ φρικτὰ τελείται μυστήρια; ταῖς αὐταῖς ἀκοαῖς πόρνης ἀκούων αἰσχρολογούσης, καὶ προφήτου καὶ ἀποστόλου σε μυσταγωγούντος; τῇ αὐτῇ καρδίᾳ τὰ δηλητήρια δεχόμενος φάρμακα, καὶ τὴν θυσίαν τὴν φρικτὴν καὶ ἀγίαν; Οὐκ ἐντεῦθεν ἀνατροπαί βίων, καὶ διαφθοραὶ γάμων, καὶ πόλεμοι καὶ μάχα ἐν ταῖς οἰκίαις; Ὅταν γὰρ [771] ὑπὸ τῆς ἐκεῖ θεωρίας διαχυθῆς, καὶ χαυνότερος γενόμενος καὶ ἀσελέστερος καὶ σωφροσύνης ἀπάσης ἐχθρὸς, ἐπανελθὼν ἰδῆς τὴν γυναῖκα τὴν ἰδίαν, ἀηδέστερον ὄψει πάντως, οἷα ἂν ἦ. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἐν τοῖς θεάτροις ἐμπροσθέν ἐπιθυμίας, καὶ ὑπὸ τῆς ξένης κείνης θεωρίας ἀοὺς τῆς γεγοητευμένης, τὴν σὺφρονα καὶ κοσμίαν καὶ τοῦ βίου παντὸς κοινωνὸν ἀτιμάζεις, ὕβριζεις, μυρίους περιβάλλεις ὄνειδεις, οὐδὲν ἔχων ὄλωσ ἐγκαλέσαι, ἀλλ' αἰσχυνόμενος τὸ πάθος εἰπεῖν, καὶ τὸ τραῦμα δεῖξαι, ὅπερ ἐκείθεν λαθὼν ἐπαυθῆς, ἐτέρας πλέκεις προφάσεις, ἀφορμὰς ζητῶν ἀπεχθεῖας ἀλόγους, καὶ τῶν μὲν οἴκοι πάντων ὑπερορῶν, πρὸς δὲ τὴν μιανὴν καὶ ἀκάθαρτον κεχηγῶς ἐκείνην ἐπιθυμίαν, παρ' ἧς τὸ τραῦμα ἐδέξω καὶ τὴν ἡχὴν τῆς φωνῆς ἔχων ἐγκαθημένην τῇ ψυχῇ ἔναυλον, καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ βλέμμα καὶ τὰ κινήματα, καὶ πάντα τῆς πορνείας τὰ εἰδωλα, οὐδὲν μεθ' ἡδονῆς ὄρας τῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας. Καὶ τί λέγω τὴν γυναῖκα καὶ τὴν οἰκίαν; Καὶ τὴν ἐκκλησίαν γὰρ αὐτὴν ἀηδέστερον ὄψει, καὶ ῥημάτων ἀπεχθῶς ἀκούσῃ τῶν περὶ σωφροσύνης, τῶν περὶ σεμνότητος. Οὐκέτι γὰρ ἔσται σοὶ διδασκαλία, ἀλλὰ κατηγορία τὰ λεγόμενα, καὶ εἰς ἀπόγνωσιν κατὰ μικρὸν ὑποσυρεῖς, τέλειον ἑαυτὸν ἀποβρῆξεις τῆς κοινωφελούς ταύτης διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, αὐτοὺς τε φεῦγειν τὰς πονηρὰς ἐν τοῖς θεάτροις διατριβὰς, καὶ τοὺς ἐσχολακότητας τοῦτοῖς ἐκείθεν ἀφέλκειν. Οὐ γὰρ ἐστὶ ψυχαγωγία, ἀλλ' ὀλεθρὸς, καὶ τιμωρία, καὶ κόλασις τὰ ἐκεῖ γινόμενα ἅπαντα. Τί γὰρ ὄφελος τῆς προσκαίρου ταύτης ἡδονῆς, ὅταν διηνεχῆς ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς τίκτεται, καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ κεντούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, πᾶσιν ἦς δυσχερῆς καὶ δυσάρετος; Ἐξέτασον γοῦν ἑαυτὸν, τίς μὲν γίνῃ ἀπὸ ἐκκλησίας ἀναχωρῶν, τίς δὲ ἀπὸ θεάτρων, καὶ ἑκατέρας παράβαλε τὰς ἡμέρας, καὶ οὐδὲν δεήσῃ τῶν ἡμετέρων λόγων. Ἀρκέσει γὰρ ἑκατέρας ἡ σύγκρισις τῆς ἡμέρας δεῖξαι τὸ μέγεθος καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὀφελείας, καὶ τῆς ἐκείθεν βλάβης. Ταῦτα καὶ ἦδη πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἶπον, καὶ οὐδέποτε παύσομαι λέγων. Τοὺς τε γὰρ νοσοῦντας τὰ τοιαῦτα νοσήματα παραμυθησόμεθα, τοὺς τε ὑγιαίνοντας ἀσφαλεστέρους ποιήσομεν ἑκατέροις γὰρ ὁ περὶ τούτων χρῆσιμος λόγος· τοῖς μὲν, ἵνα ἀποστῶσι, τοῖς δὲ, ἵνα μὴ ἐμπέσωσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ χρὴ καὶ τοὺς ἐπιτιμῶντας τοῦτο συμμέτρως ποιεῖν, μέχρι τούτου ταύτην στήσαντες τὴν παραίνεσιν, τὰ ὑπολειφθέντα ἐκ τῆς προτέρας ὑποθέσεως ὑμῖν ἀποδώσομεν, ἐπὶ τὸν Δαυὶδ ἐπανελθόντες ^b πάλιν. Καὶ γὰρ τοῖς ζωγράφοις ἔθος, ἐπειδὴν μέλλουσιν ἐμφορῆ τινὰ ἐργάζεσθαι εἰκόνα, καὶ μίαν καὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας τοὺς γράφεσθαι μέλλοντας παρακαθίζουσιν αὐτοῖς, ἵνα τῇ συνεχείᾳ τῆς θεωρίας ἀδιάπτωτον τῆς μορφῆς

[772] διασώσωσι τὴν ἀκριβείαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμῖν ζωγραφῆσαι πρόκειται νῦν, οὐχὶ τύπον μορφῆς σωματικῆς, ἀλλὰ ψυχῆς κάλλος καὶ νοητὴν εὐμορφίαν, καὶ σήμερον ὑμῖν παρακαθῆσθαι βουλόμεθα τὸν Δαυὶδ, ἵνα πρὸς αὐτὸν πάντες ὀρῶντες, εἰς τὰς οἰκίας ἑκαστός ψυχὰς ἀπομάξῃσθε τὴν εὐμορφίαν τοῦ δικαίου, καὶ τὸ πρᾶον καὶ ἡμερον, καὶ τὸ μεγαλόψυχον, καὶ τὴν ἀλλήν ἅπασαν αὐτοῦ ἀρετὴν. Εἰ γὰρ σώματος εἰκόνας φέρουσιν τινὰ παραμυθίαν τοῖς ὄρωσι, πολλῶ μᾶλλον αἰ τῆς ψυχῆς εἰκόνας. Κάκεινας μὲν οὐ δυνατόν πανταχοῦ ὄραν, ἀλλ' ἀνάγκη διηνεχῶς ἐφ' ἑνὸς Ἰβρυσθαι τόπου· ταύτην δὲ ὅπουπερ ἂν θέλῃς περι-αγαγεῖν, οὐδὲν τὸ καλῶν. Ἐναποθέμενος γὰρ αὐτὴν τοῖς τῆς διανοίας ταμειοῖς, ὅπουπερ ἂν ἦς, συνεχῶς εἰς αὐτὴν ὄραν ^c δυνήσῃ, καὶ πολλὴν παρ' αὐτῆς καρποῦσθαι τὴν ὠφέλειαν. Καὶ καθάπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες, σπογγίαις καὶ ἱματίων ῥάκη κυανίζονται κατέχοντες, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὰ βλέποντες, καρποῦνται τινὰ τοῦ νοσήματος παραμυθίαν ἀπὸ τοῦ χρώματος ἐκείνου· οὕτω καὶ σὺ, ἂν τὴν εἰκόνα τοῦ Δαυὶδ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχῃς τῶν ἑαυτοῦ, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὴν ἀτενίζῃς, κἂν μυριάκις θυμὸς ἐνοχλῇ καὶ συγγῆχῃ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας, ὀρῶν εἰς ἐκείνον τὸν χαρακτήρα τῆς ἀρετῆς, ὀλόκληρον δεῖξῃ τὴν ὑγιείαν, καὶ καθαρὴν τὴν φιλοσοφίαν.

γ'. Μὴ γὰρ μοι λεγέτω τις, ὅτι Μιανρὸν ἐχθρὸν ἔχω, πονηρὸν, διεφθαρμένον, ἀδιόρθωτον. Οἷον ἂν εἴπῃς, οὐκ ἔστι τοῦ Σαουλ χείρων, ὅς καὶ ἅπαξ καὶ δις, καὶ πολλάκις διασωθεὶς ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ, αὐτὸς μυρία ἐπεβουλεύσας, εἶτα ἀντὶ τούτων εὐεργετηθεὶς, ἔμμενε τὴν ἑαυτοῦ πονηρίαν διατηρῶν. Τί γὰρ ἔχεις εἰπεῖν, Ὅτι γῆν ἀπέτεμτο, καὶ ἐν ἀγροῖς ἠδίκησε, καὶ οἰκίας ὄρια ὑπέρέβη, καὶ ἀνδράποδα ἤρπασε, καὶ ὕβρισε, καὶ ἐπλεονέκτησε, καὶ εἰς πενίαν ἤγαγεν; Ἄλλ' ὅσῳ τὴν ψυχὴν ἀφείλετο, ὅπερ οὗτος ἐσπούδαζεν· εἰ δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἐσπούδαση ἀφέλωσθαι, ἀλλ' ἅπαξ τοῦτ' ἐτόλμησεν ἴσως, οὐχὶ δις καὶ τρίς, καὶ πολλάκις καθάπερ οὗτος· εἰ δὲ καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ τρίς καὶ πολλάκις, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα εὐεργετηθεὶς, ἀλλ' οὐκ ἐλθὼν εἰς τὰς χεῖρας καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον, καὶ διασωθεὶς· εἰ δὲ καὶ τοῦτο, καὶ οὕτω πλεονεκτεῖ πάλιν ὁ Δαυὶδ. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς ὄντα τοιαῦτα φιλοσοφεῖν, καὶ νῦν μετὰ τὴν χάριν τοιαύτας χαρίζεσθαι δωρεάς. Οὐκ ἦν ὁ Δαυὶδ ἀκούσας τὴν παραβολὴν τῶν μυρίων ταλάντων καὶ τῶν ἑκατὸν δηνάριων· οὐκ ἦν ὁ Δαυὶδ ἀκούσας τῆς εὐχῆς τῆς λεγομένης, Ἄφετε τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὀφλήματα αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος· οὐκ ἦν ἰδὼν τὸν Χριστὸν σταυρωθέντα, οὐκ αἶμα τὸ τίμιον ἐκχυθῆν, οὐδὲ τοὺς μυρίους περὶ φιλοσοφίας ἀκούσας λόγους· οὐκ ἀπέλαυσε θυσίας τοσαύτης, οὐδ' αἵματος [773] μετέχευε θεοποικτοῦ, ἀλλ' ἀτελεστέροις ἐντροφόμενος νόμοις καὶ οὐδὲν ἀπαιτοῦσι τοιοῦτον, πρὸς αὐτὴν τὴν κορυφὴν τῆς ἐν τῇ χάριτι ἐφθασε φιλοσοφίας. Καὶ σὺ μὲν πολλάκις ὑπὲρ τῶν παραλθόντων ὀργιζόμενος μνησικακίς· οὗτος δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν μελόντων δεδοικώς, καὶ εἰδὼς ἀκριβῶς, ὅτι ἀόικητος

^a Reg. unus ἐπαυθῶς.

^b Reg. unus et Colb. ἀποδώσωμεν ἐπὶ τὸν πατέρα ἡμῶν Ἀβραάμ ἐπανελθόντες.

^c Regii duo ἀφορᾶν.

hanc sacram mensam intueris, ubi tremenda peraguntur mysteria? dum iisdem auribus audis et scortum obscene loquens, et prophetam apostolumque te ad arcana Scripturæ introducentem? dum eodem corde letalia sumis venena, et hanc hostiam sanctam ac tremendam? Annon hæc sunt vitæ subversio, conjugiorum corruptelæ, bella pugnæque et rixæ in domibus? Cum enim spectaculis illis dissolutior ac mollior lasciviorque, omnisque pudicitiae hostis factus, domum redieris, uxoris aspectus minus erit jucundus, qualiscumque etiam illa fuerit. Siquidem inflammatus illa concupiscentia, quam in theatris hausisti, et ab illo alieno spectaculo, quod te dementavit, captus, castam ac modestam uxorem et totius vitæ consortem despicias, contumelia afficis, innumerisque probris operis, non quod quidquam habeas quod in illa culpes, sed quod erubescas confiteri morbum, quod pudeat vulnus ostendere, quo in spectaculis sauciatus redisti domum, alias nectis causationes, iniquas inimicitiae quærens occasiones, omnia quæ domi sunt fastidiens, et ad scelestam illam et impuram inhians concupiscentiam, a qua vulnus accepisti, dumque sonitum vocis geris in animo manentem, itemque aspectus, motus, omniaque illa meretriciæ libidinis simulacra, nihil eorum quæ domi sunt cum voluptate intueris. Et quid loquor de uxore aut familia, quando ipsam etiam ecclesiam postea minus libenter visurus es, et cum tædio auditorus sermonem de pudicitia deque modestia? Neque enim jam ea quæ dicuntur tibi pro doctrina sunt, sed pro accusatione, teque paulatim in desperationem adducunt: tandem et abrupte te ipsum a disciplina ad publicam omnium utilitatem adhibita. Quapropter rogo vos omnes, ut et ipsi pravas in spectaculis commorationes vitetis, et alios ab his deductos retrahatis. Quidquid enim illic geritur, non est oblectatio; sed perniciosa, sed poena, sed supplicium. Quid prodest illa temporaria voluptas, dum hinc perpetuus nascitur dolor, dumque nocte pariter ac die a concupiscentia stimulatus, omnibus molestus es et invisus? Excute igitur te ipsum, reputans qualis fias ab ecclesia rediens, rursus qualis a spectaculis, atque hos dies cum illis conferas: id si feceris, nihil opus erit nostro sermone. Satis enim fuerit, hunc diem cum illo comparasse, ad ostendendum et quam magna sit hinc utilitas, et quanta sit illinc noxa. Hæc nunc ad vestram caritatem dicenda putavi, nec umquam dicere cessabo. Sic etenim et eos qui huic morbo obnoxii sunt, admonebimus, et qui sani sunt, confirmabimus: utrisque enim fuerit utilis hæc oratio: alteris quidem ut desistant, alteris vero ne incidant. Cæterum quoniam oportet increpationem esse moderatam, hic admonitioni finem imponemus, et quæ de superiore restant argumento persolvemus, redeuntes ad Davidem¹. Siquidem hic pictoribus mos est, quoties imaginem aliquam ad vivam expressam absolvere cupiunt, unum, duos, vel tres dies assident iis quos depingunt, ut assidua contemplatione citra errorem exacteque for-

matam expriment similitudinem. Quia igitur et nobis propositum est non corporalis formæ imaginem, sed animi pulchritudinem, ac spiritualem decorem vobis hodie depingere, ipsum Davidem volumus adesse vobis, ut omnes in eum intuentes in animum referatis expressam justi pulchritudinem, suavitatem, magnanimitatem, in summa virtutem ejus omnem. Etenim si corporis imagines nonnullum intuentibus solatium adferunt, multo magis idem facient mentis imagines. Atque illas quidem non licet ubivis intueri, sed eodem in loco consistas oportet: hanc vero nihil vetat, quominus quocumque velis tecum circumferas. Nam posteaquam eam in animi penetralibus reposuisti, ubicumque locorum fueris, poteris sæpe contemplari, plurimumque ex ea utilitatis capere. Et sicut qui laborant oculis, si spongas ac vestium cyaneo colore pannos tenentes frequenter in ea intueantur, ex eo colore nonnullum capiunt morbi levamen: similiter et tu, si Davidis imaginem præ oculis habeas, et in hanc assidue defigas oculos, etiamsi millies obtundat ira mentis oculum perturbans, ad hoc virtutis exemplar respiciens, perfectam consequeris sanitatem, puramque animi philosophiam.

3. *Nullus inimicus Saule deterior.* — Ne quis igitur mihi dicat: Inimicum habeo scelestum, improbum, corruptum, incorrigibilem. Quidquid dixeris, non est tamen Saule deterior, qui semel et iterum, imo sæpius servatus a Davide, cum ipse mille modis illi struxisset insidias, tamen pro tot beneficiis acceptis, perseveravit in sua malitia. Quid igitur habes quod incuses inimicum? Quod terræ partem ademit, quod in agris fecit injuriam, quod domus limites transgressus est, quod mancipia tua rapuit, quod vim attulit, quod tua præter jus occupavit, quod ad paupertatem redigit? At nondum eripuit vitam, quod molitus est Saül: quod si et vitam eripere conatus est, fortasse semel id ausus est, non semel, bis aut ter, aut sæpius, sicut fecit Saül (a): quod si etiam semel, si bis, si ter, si sæpius hoc tentavit, at non tot affectus abs te beneficiis, at non cum semel atque iterum incidisset in manus tuas, et servatus esset: et si hoc quoque factum est, sic etiam rursus superat ipse David. Non enim paria sunt sub veteri lege degentem, et nunc post Evangelii gratiam talia condonare gratis. Non audierat David parabolas de decem millibus talentorum atque de centum denariis; non audierat precationem dicentem, *Remittite hominibus debita ipsorum, sicut et Pater vester cælestis* (Marc. 11. 25); non viderat Christum crucifixum, non effusum pretiosum sanguinem, nec audierat innumerabiles sermones circa banc philosophiam; non talis sacrificii, neque sanguinis dominici particeps fuerat, sed legibus imperfectioribus educatus, neque tale quidquam exigentibus, tamen ad evangelicæ philosophiæ fastigium pervenit. At tu frequenter iratus, injuriarum memoriam retines: hic vero cum de futuris metueret, certo sciens, si hostem servaret, se et civitate exsulaturum, et vi-

¹ Reg. unus et Colb., *dabimus ad patrem nostrum Abraham redeventes.*

(a) Hic et infra quædam decerant in Editis, quæ ex Regio codice supplentur.

tam calamitosam acturum, non destitit tamen illius habere curam, sed omnia fecit, hunc talem contra se hostem fovens. Quis commemorare valeat tolerantiam hac majorem? Porro ut non tantum ex præteritis, verum ex his quoque quæ nunc fiunt discas fieri posse, ut cum quovis homine animum in te hostilem gerente redeas in gratiam, quid leone sævius? Et tamen hunc cicurem mansuetumque reddunt homines, arte naturam superantes: fitque quavis ove mitior fera omnium immanissima et superbissima, adeo ut per forum ambulet, neminem territans. Quam igitur habituri sumus excusationem, quam impetrabimus veniam, si cum feras bestias cicuremus, negaverimus homines umquam posse placari benevolosque erga nos reddi? Atqui bestię quidem præter naturam est esse mansuetam, homini vero præter naturam est feritas. Ergo cum in illis naturam vincamus, qua fronte nos excusabimus, si in homine causemur animi propositum non posse corrigi? Quod si adhuc contendis, illud dixerim, quamvis insanabili morbo ægrotet homo, quo plus fuerit laboris, hoc tibi merces erit amplior; si assideas, curans immedicabili morbo laborantem.

Nihil nocuit Davidi odium Saülis; cur patientiæ meritum æquetur elemosynæ. — Unum igitur illud spectemus, non ne quid mali patiamur ab inimicis, sed ne quid illis mali faciamus: ita nihil patiemur mali, citiamsi innumera perferamus mala: quemadmodum nec David, dum ejicitur, dum in exilium agitur, dum usque ad vitæ discrimen insidiis appetitur, quidquam acerbi passus est: quin potius hoste suo factus est illustrior honorabiliorque, cæterisque omnibus amabilior, idque non hominibus tantum, sed ipsi etiam Deo. Quid enim detrimenti cepit sanctus ille, cum tam multa perpeteretur a Saüle? Annon in hodiernum usque diem canitur illustris in terra, illustrior in cælo? annon illum inenarrabilia manent bona et cælorum regnum? Rursus quid commodi cepit infelix ille ac miser, tot insidias molitus? Nonne regno excussus est? nonne miseranda morte periit una cum filio, atque ab omnibus vituperatur (1. Reg. ult.), et quod his gravius est, æterna luit supplicia? Postremo quid tandem est quod incusas, quamobrem non vis cum illo redire in gratiam? Pecuniam eripuit? Sed si fortiter perfers rapinam, tantumdem accipies mercedis ac si eas in manus pauperum reposuisses. Siquidem et qui dedit egenis, et qui ei qui aliena usurpavit, neque parat insidias, neque male precatur, ambo propter Deum id faciunt. Proinde cum impendii causa eadem, perspicuum est unam eandemque fore coronam. Sed vitæ insidiatus est, et conatus est occidere? Ea res tibi pro martyrio imputabitur, si insidias molientem, et ad tantam provectum inimicitiam, inter bene meritos numeraris, non desinens orare pro illo, Deum obsecrando, ut illi fiat propitiis.

4. Ne igitur illud reputemus, quod Deus vetuerit ne Davidem occideret Saül: sed illud considera, eum ex insidiis Saülis tripla quadruplaque martyrii corona redimitum fuisse. Etenim qui propter Deum servavit hostem, cum qui semel, bis, imo frequenter

lanceam in caput illius vibrarat, cum esset occidendi potestatem nactus, tamen pepercit ipsi, cum sciret postea fore, ut denuo ab illo impeteretur: perspicuum est eum millies interfectum esse animi proposito; millies autem interfectus propter Deum, plurimas tulit martyrii coronas: qui quemadmodum et Paulus ait, *Quotidie morior propter Deum (Rom. 8. 26)*, idipsum et ille propter Deum passus est. Cum enim posset hostem sibi insidiantem e medio tollere, propter Deum noluit, et maluit quotidie periclitari, quam justa corde a tot mortibus liberari. Quod si usque ad ipsius vitæ periculum insidiantem ulcisci atque odisse fas non est, multo minus licet eum qui vulgariter læsit, ulcisci.

Affici contumeliis an sit intolerabile. Utiliores amicis inimici (a). — Plerisque ab inimicis affici conviciis, aut in suspicionem adduci, videtur omnibus mortibus intolerabilius. Age igitur et istud expendamus. Aliquis tibi maledixit, adulterum ac scortatorem appellavit? Hoc si vere dicit, corrige: sin falso, irride; si tibi ipse conscius es eorum quæ obijciuntur, respisce; si non est, despice: imo potius non solum non deride ac neglige, verum etiam gaude atque exsulta secundum Domini sermonem, qui nos jubet ita facere. Cum, inquit, *exprobraverint vobis, et dixerint omne malum verbum adversum vos mentientes, gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis (Matth. 5. 11. 12)*. Ac rursus, *Gaudete et exsultate, cum ejecerint nomen vestrum tamquam malum mentientes (Luc. 6. 22. 23)*. Cæterum ubi conviciator quidem vera dixerit, tu vero modeste pertuleris ea verba, non regegens contumeliam, neque convicia referens, sed amare ingemueris damnans tua delicta, haud minorem feres mercedem, quam ille prior: idque vobis e Scripturis approbare conabor, uti pernoscatis non tantum utilitatis afferre amicos dum laudant et ad gratiam loquuntur, quantum utilitatis adferunt inimici vituperando, etiamsi vera dixerint, sic tamen a nos accusationibus illorum ad id, ad quod oportet, uti velimus. Nam amici frequenter ad gratiam adulantur; contra hostes delicta proferunt in medium. Quoniam cum nos nostra peccata non videamus ob amorem nostri nobis insitum, illi, quia propter odium ea melius quam nos perspiciunt, exprobrando nos ad correctionis necessitatem impellunt: ut illorum inimicitia nobis cedat ad maximam utilitatem, non ideo tantum quod per illos admoniti intelligimus errata nostra, sed quod ea deponimus quoque. Nam si inimicus exprobraverit tibi crimen, cujus tibi conscius es, tu vero audiens non convicieris illi vicissim, sed cum amaro gemitu Deum implores, protinus omnem culpam deposuisti. Rogo quid hoc esse poterit felicitus? quid ad criminum abolitionem facilius? Sed ne videamur nos verbis humanis excitare, e divinis Scripturis super hac re proferemus testimonium, ne quid præterea dubites. Pharisæus et publicanus erant, quorum hic quidem ad summam progressus erat ma-

(a) Vide Plutarch. lib. De utilitate capiendi ex inimicis.

αὐτῶ ἔσται ἡ πόλις, καὶ ἀβίωτος ὁ βίος σώσαντι τὸν ἐχθρὸν, οὐκ ἀρίστατο τῆς ἐκείνου κηδεμονίας, ἀλλὰ πάντ' ἔπραττε, καθ' ἑαυτοῦ τὸν πολέμιον τρέφον. Τίς ἂν σχοίη ταύτης μείζονα ἀνεξικακίαν εἰπεῖν; Ἴνα δὲ καὶ ἐκ τῶν νῦν γινομένων μάθῃς, ὅτι δυνατὸν, ἂν ἐθέλωμεν, πάντα ἄνθρωπον πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθῶς ἔχοντα καταλλάξαι, τί λείοντος ἀγριώτερον; Ἄλλ' ὅμως τοῦτον ἡμεροῦσιν ἄνθρωποι, καὶ ἡ τέχνη τὴν φύσιν βιάζεται, καὶ γίνεται προβάτου παντὸς ἐπιεικέστερος ὁ πάντων θηρίων ἀγριώτερος καὶ βασιλικώτερος, καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς βαδίζει μηδὲνα δεδιτόμενος. Τίν' οὖν ἔξομεν ἀπολογίαν, τίνα συγγνώμην, θηρία μὲν ἡμεροῦντες, ἀνθρώπους δὲ λέγοντες μὴ δύνασθαι καταπραῖνειν ποτὲ, μὴδὲ ποιεῖν πρὸς ἡμᾶς ἔχειν ἡδέως; Καίτοι γε τῶ θηρίῳ μὲν παρὰ φύσιν τὸ ἡμερον· τῶ ἀνθρώπῳ δὲ παρὰ φύσιν τὸ ἄγριον. Ὅταν οὖν τῆς φύσεως περιγινώμεθα, τί' ἔξομεν ἀπολογίαν, προαίρειν λέγοντες μὴ δύνασθαι διορθοῦν; Εἰ δ' ἔτι φιλονεικεῖς, ἐκεῖν' ἂν εἴποιμι, ὅτι κἂν ἀνίατα νοσῇ, ὅσος σοι μείζων ὁ πόνος, τοσοῦτός σοι καὶ ὁ μισθὸς παραμένοντι, καὶ θεραπεύοντι τὸν νοσοῦντα ἀνίατα.

Ἐν τοίνυν σκοποῦμεν μόνον, οὐχ ὅπως μὴδὲν πάθωμεν παρὰ τῶν ἐχθρῶν κακόν, ἀλλ' ὅπως μὴδὲν αὐτοῦς ἡμεῖς ἐργασώμεθα κακόν· καὶ οὐδὲν πεισόμεθα δεῖνόν, κἂν μυρία πάσχωμεν δεινά· ὡπεροῦν οὐδ' ὁ Δαυὶδ ἔλαυνόμενος, φυγαδεύόμενος, μέχρι τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐπιβουλεύομενος, ἐπαθὲ τι δεῖνόν. ἀλλ' ἐκείνου λαμπρότερος ἦν καὶ σεμνότερος καὶ ποθεινότερος ἅπασιν, οὐκ ἀνθρώποις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶ τῶ Θεῷ. Τί γὰρ ἠδικήθη ὁ ἅγιος ἐκεῖνος τότε τοσαῦτα παθὼν παρὰ τοῦ Σαοὺλ; Οὐχὶ μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας ἔδετα, καὶ λαμπρὸς μὲν ἐν γῆ, λαμπρότερος δὲ ἐν οὐρανῷ; οὐχὶ τὰ ἀπόβρῃτα αὐτὸν ἀγαθὰ μένει, καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία; Τί δ' ὠφέλησεν ὁ ταλαίπυρος ἐκεῖνος καὶ ἄθλιος τοσαῦτα ἐπιβουλεύσας; Οὐχὶ καὶ τῆς βασιλείας ἐξέπεσε, καὶ ἐλεινὸν ὑπέστη τὸν θάνατον μετὰ τοῦ παιδός, καὶ παρὰ πάντων κατηγορεῖται, καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, τὰς ἀθανάτους νῦν ἐκδέχεται τιμωρίας; Ὅλωσ δὲ τί ποτὲ ἐστίν, ὅπερ ἐγκαλῶν τῶ ἐχθρῷ οὐ βούλει καταλλαγῆναι; Χρηματὰ σε ἀφείλετο; Ἄλλ' ἂν ἐνέγκῃς γενναίως τὴν ἀρπαγὴν, τοσοῦτον λήψῃ μισθόν, ὅσον ἂν εἰ ταῖς τῶν πενήτων αὐτὰ χερσὶν ἐναπέθηκας. Καὶ γὰρ ὁ πένησι δωδικῶς, καὶ ὁ τῶ πλεονεκτήσαντι μήτε ἐπιβουλεύων, μήτε καταρώμενος, διὰ τὸν Θεὸν ταῦτα ἀμφοτέροι ποιοῦσιν. Ὅταν οὖν ἡ ὑπόθεσις τῆς δαπάνης ἢ μία, εὐδελον ὅτι καὶ στέφανος εἶς. Ἄλλ' εἰς ψυχὴν [774] ἐπεβούλευσε, καὶ ἀνελεῖν ἐπεχείρησε; Μαρτύριόν σοι τὸ πρᾶγμα λογίζεται, ἂν τὸν ἐπίβουλον, καὶ μέχρι τοσοῦτου τὴν ἐχθραν ἐξαγαγόντα, ἐν τοῖς εὐεργεταῖς ἀριθμῆς, καὶ διατελῆς εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὸν Θεὸν ἴλω γενέσθαι παρακαλῶν.

δ. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδωμεν, ὅτι διεκώλυσαν ὁ Θεὸς σφαγῆναι τὸν Δαυὶδ, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι τριπλοῦν καὶ τετραπλοῦν στέφανον μαρτυροῦν ἀνέδησαστο ἀπὸ τῆς τοῦ Σαοὺλ ἐπιβουλῆς. Ὁ γὰρ διὰ τὸν Θεὸν τὸν πολέμιον σώζων, τὸν ἀπαξ καὶ δις καὶ πολλακῶς τὸ

δῶρυ κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἀκοντίζαντα, καὶ γενόμενος κύριος ἀνελεῖν, εἶτα φεισάμενος, καὶ ταῦτ' εἰδὼς, ὅτι μετὰ τὴν φειδῶ ταύτην πάλιν ἐπιθήσεται, εὐδελον ὅτι μυριάκις ἐσφαγῆ ἤ προθέσει· μυριάκις δὲ σφαγείς διὰ τὸν Θεὸν, πολλοὺς ἔχει μαρτυρίου στεφάνους, καὶ ὅπερ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι *Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκω διὰ τὸν Θεόν*, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἔπασχε διὰ τὸν Θεόν. Δυνάμενος γὰρ ἀνελεῖν τὸν ἐπιβουλεύοντα, διὰ τὸν Θεὸν οὐκ ἠθέλησεν· ἀλλ' εἴλετο κινδυνεύειν καθ' ἐκάστην ἡμέραν μάλλον, ἢ δικαίαν ἐργασάμενος σφαγῆν ἀπὸ τοσοῦτων ἀπαλλαγῆναι θανάτων. Εἰ δὲ τὸν μέτριον τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐπιβουλεύοντα ἀμύνασθαι καὶ μισεῖν οὐ χρή, πολλῶ μάλλον εἰς ὅτιοῦν ἄλλο ἀδικοῦντα.

Πολλοῖς δοκεῖ τὸ κακῶς ἀκούειν, καὶ εἰς ὑπόληψιν παραβλάπτεισθαι παρὰ τῶν ἐχθρῶν, πάντων θανάτων ἀφορητότερον εἶναι. Φέρε οὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐξετάσωμεν· Εἰπέ σέ τις κακῶς, καὶ μοιχὸν καὶ πόρνον ἐκάλεσε; Ταῦτα εἰ μὲν ἀληθῆ λέγῃ, διάρθρωσαι· εἰ δὲ ψευδῆ, καταγέλασον· εἰ σύνοιδας σαυτῶ τὰ εἰρημμένα, σωφρόνησον· εἰ δὲ μὴ σύνοιδας, καταφρόνησον· μάλλον δὲ μὴ καταγελάσης, μὴδὲ καταφρόνησῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ χαίρει, καὶ σίρτα κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, τὸν κελεύοντα οὕτω ποιεῖν. Ὅταν γὰρ *ὀνειδίσωσι*, φησίν, *ὑμᾶς, καὶ εἰπωσιν πάν ποτηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι, χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε*, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πάλιν, *Χαίρετε καὶ σικριτᾶτε, ὅταν ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς ποτηρὸν ψευδόμενοι*. Ὅτι δὲ κἂν ἀληθεύων εἴπῃ, σὺ δὲ μετ' ἐπιεικειᾶς ἐνέγκῃς τὰ ῥήματα, καὶ μὴ ἀνθυβρίσης, μὴδὲ λοιδορήσης, ἀλλὰ στενάξῃς πικρὸν, καὶ καταγῶς τῶν πεπλημμελημένων, οὐκ ἐλάττονα τοῦ προτέρου καρπώσῃ μισθόν· καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν Γραφῶν ὑμῖν παραστήσῃ πειράσομαι, ἵνα μάθητε ὅτι ὅσα οὐκ ὠφελοῦσι φίλοι ἐπαυνοῦντες καὶ χαρίζομενοι, τοσαῦτα ὠφελοῦσιν ἐχθροὶ κακῶς λέγοντες, κἂν ἀληθεύωσι, μόνον ἂν εἰς δέον ἡμεῖς ταῖς κατηγορίαις χρῆσασθαι βουληθῶμεν. Οἱ μὲν γὰρ φίλοι πολλακῶς καὶ πρὸς χάριν κολακεύουσιν· οἱ δ' ἐχθροὶ τὰ ἀμαρτήματα εἰς μέσον ἀγούσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὸ φιλαυτίας ἡμεῖς τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα οὐχ ὀρώμεν, ὑπὸ τῆς ἐχθρας ἐκεῖνοι πολλακῶς ἡμῶν ἀκριβέστερον θεατάμενοι, καὶ ὀνειδίζαντες εἰς ἀνάγκην [775] ἡμᾶς ἐνέβαλον διορθώσεως, καὶ γέγονεν ἡμῖν ἡ ἐχθρα μεγίστης ὠφελείας ὑπόθεσις, οὐ μόνον ὅτι μιμησκόμενοι παρ' ἐκείνων νοοῦμεν ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ καὶ ἀποτιθέμεθα. Ἄν γὰρ ὀνειδίσῃ σε ὁ ἐχθρὸς ἀμαρτήματα, ὃ σὺ σαυτῶ συνοιδας, σὺ δ' ἀκούσας ἐκεῖνον μὲν μὴ ὑβρίσης, στενάξῃς δὲ πικρὸν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλέσης, εὐθέως ἀπέθου τὴν ἀμαρτίαν ἅπασαν. Ἄρα τί τούτου γένοιτ' ἂν μακαριώτερον; τί δ' εὐκολώτερον πρὸς ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆν; Ἄλλ' ἵνα μὴ νομίης ἡμᾶς ἀπλῶς σε ψυχαγωγεῖν, ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν τὴν ὑπὲρ τούτων παρέξομαι μαρτυρίαν, ἵνα μὴδὲν ἀμυβρίας λοιπόν. Φαρισαῖός τις ἦν, καὶ τελωνῆς ὁ μὲν εἰς ἐσχάτην

α Ex uno Regio sic restituta series fuit.

β Reg. unus ἐκβάλωσιν ὑμῶν ποτηρὸν ὄνομα ψευδόμενοι.

κακίαν ἐλληλακῶς, ὁ δὲ δικαιουσύνῃς ἐπιμελόμενος ἄκρας· καὶ γὰρ τὰ ὄντα προήκατο, καὶ νηστεύων διετέλει, καὶ πλεονεξίας ἦν καθαρὸς· ἐκεῖνος δ' ἐν ἀρπαγαῖς καὶ βίαις τὸν ἅπαντα χρόνον ἀνήλωσεν. Ἄνηλθον ἀμφοτέρωι προσεύξασθαι εἰς τὸ ἱερὸν. Εἶτα ἐκεῖνος στάς ἔλεγεν· *Εὐχαριστῶ σοι, Κύριε, ὅτι οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες, πλεονέκται, οὐδ' ὡς οὗτος ὁ τελώνης.* Ὁ δὲ τελώνης πόρρωθεν ἐστῶς, οὐκ ἀνθρώρισεν, οὐκ ἀντελοιδόρησεν, οὐκ εἶπε ταῦτα τὰ τῶν πολλῶν ῥήματα· Σὺ δὲ τολμᾷς τοῦ ἐμοῦ μεμνήσθαι βίου, ἐπιλαθέσθαι δὲ τῶν ἐμοὶ πεπραγμένων; Οὐ γὰρ εἰμι σου βελτίων; Εἶπω τὰ σοι πεπλημελημένα, καὶ ποιήσω μηδέποτε σε τῶν ἱερῶν τούτων ἐπιθῆναι προθύρων. Οὐδὲν τούτων εἶπε τῶν ψυχρῶν ῥημάτων, ἀ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀλλήλους πλύοντες λέγομεν· ἀλλὰ πικρῶς στενάξας καὶ πατάξας τὸ στήθος, τοσοῦτον εἶπε μόνον, *Ἰδοσθητεί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, καὶ κατῆλθε δεδिकाυμένος.*

Εἶδες τάχος; Κατεδέξατο δνειδος, καὶ ἀπενίφατο δνειδος· ἐπέγνω τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἀπέθετο τὰ ἁμαρτήματα· καὶ ἡ κατηγορία τῆς ἁμαρτίας γέγονεν ἀναίρεσις τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἄκων εὐεργέτης καθίστατο. Πόσα γὰρ εἶδει καμῖν τὸν τελώνην νηστεύοντα, χαμενουῦντα, ἀγρυπνοῦντα, τὰ ὄντα τοῖς δεομένοις παρέχοντα, ἐν σποδῷ καὶ σάκκῳ καθήμενον ἐν πολλῷ τῷ χρόνῳ, ὥστε δυνηθῆναι τὰ ἁμαρτήματα ἀποθέσθαι ἐκεῖνα; Καὶ νῦν οὐδὲν τούτων ποιήσας, διὰ φιλοῦ ῥήματος πᾶσαν ἀπέθετο τὴν κακίαν· καὶ τὰ δνειδῆ καὶ αἱ λοιδορίαι τοῦ δόξαντος αὐτὸν ὑβρίζειν στέφανον αὐτῷ δικαιουσύνῃς ἐκόμισαν, χωρὶς ἰδρωτῶν, καὶ πόνων, καὶ χρόνου μακροῦ. Ὅρῳς ὅτι κἂν ἀληθῆ τις λέγῃ περὶ ἡμῶν, κἂν τοιαῦτα ἅπερ ἡμεῖς ἑαυτοῖς σύνησμεν, ἡμεῖς δὲ τὸν λέγοντα μὴ ὑβρίσωμεν, ἀλλὰ στεναξόμεν πικρὸν, καὶ τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων παρακαλέσωμεν, πάντα δυνησόμεθα ἀποθέσθαι τὰ πλημμελήματα; Οὕτω γοῦν καὶ οὗτος ἐδικαιώθη· ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀνθρώρισεν ἐκεῖνον, ἀλλ' ἐστενάξεν ὑπὲρ τῶν οικειῶν ἁμαρτημάτων, κατῆλθε δεδिकाυμένος μάλλον οὗτος, ἢ ἐκεῖνος.

ε'. Ὅρῳς ὅσον ἔχει κέρδος ἡ τῶν ἐχθρῶν ὑβρις, ἐὰν φιλοσόφως αὐτὴν φέρωμεν; Ὅταν γοῦν καὶ ψευδόμενοι καὶ ἀληθεύοντες ἡμᾶς ὠφελῶσι, τίνος ἕνεκεν [776] ἀλγοῦμεν; τίνος ἕνεκεν δακνόμεθα; Ἄν μὴ σὺ σαυτὸν παραβλάψῃς, ἀνθρώπε, οὕτε φίλος, οὕτ' ἐχθρὸς, οὕτ' αὐτός σε ὁ διάβολος παραβλάψαι δυνησεται. Ὅταν γὰρ οἱ ὑβρίζοντες, οἱ δημεύοντες, οἱ μέχρι τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐπιβουλεύοντες ὠφελῶσιν ἡμᾶς, καὶ οἱ μὲν μαρτυρίου στέφανον ἡμῖν πλέκωσι, καθάπερ ἀπεδείξαμεν, οἱ δὲ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν ὑποσύρωσι, καὶ δικαίους ἡμᾶς ἐργάζωνται, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ τελώνου γέγονε, τίνος ἕνεκεν ἐκθηριούμεθα πρὸς αὐτούς; Μὴ τοῖνον λέγωμεν· Ὁ δεῖνά με παρῶξυνε, καὶ ὁ δεῖνά με προήγαγεν εἰπεῖν ῥήματα αἰσχρά· ἡμεῖς αἴτιοι πανταχοῦ τούτων. Ἄν γὰρ θέλωμεν φιλοσοφεῖν, οὐδὲ δαίμων ἡμᾶς δυνησεται κινήσαι πρὸς ὀργὴν· καὶ τοῦτο ὄηλον καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πολλῶν, καὶ ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς προκειμένης ἡμῖν ἱστορίας τῆς περὶ τοῦ Δαυὶδ, ἦν ἄξιον καὶ σήμερον παραγαγεῖν εἰς μέσον, πρότερον ἀναμνήσαντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην, ποῦ τὸν λόγον κατελύσαμεν πρώην. Ποῦ τοῖνον αὐτὸν κατελύ-

σαμεν; Εἰς τὴν ἀπολογίαν τὴν τοῦ Δαυὶδ. Οὐκοῦν ἀνάγκη σήμερον τὰ τοῦ Σαοὺλ ῥήματα εἰπεῖν, καὶ ἰδεῖν τί πρὸς τὴν δικαιολογίαν ἐκεῖνον ἀπεκρίνατο οὗτος. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἀφ' ὧν ὁ Δαυὶδ ἐφθέγγετο ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ὁ Σαοὺλ λέγει, τὴν ἀρετὴν εἰσόμεθα τοῦ Δαυὶδ· ἂν γὰρ φανῇ τι πρᾶον καὶ ἡμερον οὗτος φηγγόμενος, τὴν αἰτίαν τούτων ἐκεῖνον λογιούμεθα τῷ μεταβαλόντι τὸν ἄνθρωπον, τῷ παιδεύσαντι καὶ ρυθμίσαντι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Τί οὖν φησιν ὁ Σαοὺλ; Ἀκούσας τοῦ Δαυὶδ εἰπόντος, *Ἴδού τὸ περὺντιον τῆς διπλοῦδος ἐν τῇ χερὶ μου, καὶ ἄλλα πάνθ' ἄ μετὰ τούτων ἀπελογήσατο, Ἡ φωνή σου αὕτη, τέκνον Δαυὶδ;* Ὡ πόση γέγονεν ἀθρόον ἡ μεταβολή! Ὁ γὰρ μὴδ' ἀπὸ φιλοῦ τοῦ ὀνόματος ἀνεχόμενος αὐτὸν καλέσαι ποτὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν αὐτοῦ μισῶν τὴν προσηγορίαν, καὶ εἰς συγγένειαν αὐτὸν ἤγαγε, τέκνον αὐτὸν προσειπῶν. Τί τοῦ Δαυὶδ μακαριώτερον, ὃς τὸν ἀνδροφόνον πατέρα ἐποίησε, καὶ τὸν λύκον πρόβατον, καὶ τὴν κάμινον τῆς ὄργῆς δρόσου πολλῆς ἐνέπλησε, καὶ τὰ κύματα εἰς γαλήνῃν μετέβαλε, καὶ τὴν φλεγμονὴν τοῦ θυμοῦ κατέσβεσεν ἅπασαν; Τὰ γὰρ ῥήματα ἐκεῖνα τοῦ Δαυὶδ εἰς τὴν δάνοιαν εἰσελθόντα τοῦ τητηριωμένου τούτου, πᾶσαν ταύτην ἐργάσατο τὴν μεταβολὴν, ἣν ἀπὸ τῶν ῥημάτων τούτων ἐστιν ἰδεῖν. Οὐτε γὰρ εἶπεν, Οἱ λόγοι σοι οὗτοι^a, τέκνον Δαυὶδ; ἀλλὰ τί; *Ἡ φωνή σου αὕτη, τέκνον Δαυὶδ;* καὶ πρὸς αὐτὸν γὰρ τὸν φθόγγον διεθερμαίνετο λοιπόν. Καὶ καθάπερ πατὴρ χρονίας ἀκούσας φωνῆς παιδὸς ἐπανελθόντος ποθὲν, οὐχὶ πρὸς τὴν ὄψιν μόνην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν φωνὴν αὐτὴν διεγείρεται· οὕτω καὶ ὁ Σαοὺλ, ἐπειδὴ τὰ ῥήματα τοῦ Δαυὶδ εἰσελθόντα τὴν ἐχθραν ἐξεβαλεν, ἐπέγνω λοιπὸν τὸν ἄξιον, καὶ πάθος ἀποθέμενος, πάθος ἐδέξατο. Ἐκβαλὼν γὰρ θυμὸν, ἐδέξατο εὐθυμίαν τε καὶ συμπάθειαν. Καὶ καθάπερ νυκτὸς μὲν παρούσης οὐδὲ παρόντα πολλάκις [777] ἐπιγινώσκωμεν φίλον, ἡμέρας δὲ γενομένης, καὶ πόρρωθεν ὄρυντες αὐτὸν γνωρίζομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐχθρας συμβαίνειν εἰωθεν. Ἐως μὲν ἂν ὡμεν ἀηδῶς πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες, καὶ φωνῆς ἐτέρως ἀκούομεν, καὶ ὄψιν μετὰ διεσφαρμένης βλέπομεν γνώμης· ἐπειδὴ δ' ἀποθώμεθα τὴν ὀργὴν, ἡ πρὸ τούτου πολεμία καὶ ἐχθρὰ φωνή, προσήνης καὶ ἡδίστη ἡμῖν φαίνεται, καὶ ἡ πολεμία ὄψις καὶ ἀηδὴς ποθεινὴ καὶ ἐπιχαρις.

ς'. Τοῦτο γίνεται καὶ ἐπὶ τοῦ χειμῶνος. Οὐκ ἀφίησι τοῦ οὐρανοῦ τὸ κάλλος ἡ τῶν νεφῶν φαίνεσθαι συνδρομή· ἀλλὰ κἂν μυριακίς ὀξυδερκὲς ἔχωμεν τὸ ὄμμα, οὐκ ἰσχύομεν ἀντελαθέσθαι τῆς ἀνω φαιδρότητος. Ἐπειδὴ δ' ἡ τῆς ἀκτίνας θερμότης ἐνδιατρίψασα καὶ διαρρήξασα τὸ νέφος, δέξῃ τὸν ἥλιον, δεῖκνυσι καὶ τὴν τοῦ οὐρανοῦ πάλιν εὐπρέπειαν. Οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν ὀργιζομένων γίνεται· καὶ καθάπερ νέφος πεπυκνωμένον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ πρὸ τῶν ἀκῶν ἐστῶσα ἡ ἐχθρα, ἐτέρας καὶ τὰς φωνὰς καὶ τὰς ὄψεις ποιεῖ φαίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ φιλοσοφῆσας τις τὴν ἐχθραν ἀπόθηται καὶ διαρρήξῃ τῆς λύπης τὸ νέφος, τότε ἀδεκάστῳ λογισμῷ καὶ ὄψεται πάντα, καὶ

^a Reg. unus οἱ λόγοι σου οὗτοι.

litiam, alter summam exercebat justitiam, ut qui facultates suas erogaret, assidueque jejunaret, purus a rapinis: contra alter in rapinis ac violentiis vitæ tempus omne consumpserat. Ambo ascenderunt in templum orandi gratia. Ille stans dicebat: *Gratias ago tibi, Domine, quoniam non sum sicut ceteri homines, rapaces, avari, neque velut hic publicanus* (Luc. 18. 11. 12). At publicanus procul stans non regressit contumeliam, neque vicissim dixit convicium, non protulit ista vulgaria verba: Tunc audes meæ vitæ mentionem facere meaque facta reprehendere? Annon sum te melior? Referam tua peccata, faxoque ne unquam in hæc sacra conscendas atria. Nihil, inquam, istiusmodi frigidorum verborum loquutus est publicanus, quibus utimur quotidie nos mutuo conviciis aspergentes; sed amare suspirans pectusque percutiens, hoc tantum dixit, *Propitius esto mihi peccatori* (Ib. v. 13), et descendit justificatus.

Accusatio sui fit remissio criminis. Ne dæmon quidem nos ad iram concitare potest. — Vides celeritatem? accepit probrum, et abluit probrum; agnovit peccata, et deposuit peccata: et criminum accusatio facta est illi criminum remissio, et hostis insciens factus est beneficus. Quot labores erant publicano subeundi, jejunando, humi dormiendo, vigilando, bona sua egenis impartiendo, longo tempore in sacco et cinere sedendo, ut illa tam multa peccata posset deponere? At nunc cum nihil tale fecerit, simplici verbo omnem deposuit iniquitatem: ac probra conviciaque Pharisei, qui videbatur illum contumelia afficere, illi pepererunt justitiæ coronam, idque sine sudoribus, sine laboribus, et absque longi temporis mora. Videsne nos, etiamsi quis vera de nobis prædicet, quorum nos ipsi nobis conscii simus, ista vero prædicantem non vicissim impertierimus maledictis, sed amare ingemiscentes, Deum pro delictis nostris imploraverimus, omnia peccata deponere posse? Hoc pacto et hic justificatus est: quoniam enim Pharisæum non ultus est conviciis, sed pro suis peccatis ingemuit, descendit justificatus præ illo.

5. Vides quantum afferat utilitatis inimicorum exprobratio, si modo eam philosophico pertulerimus animo? Quod si et mentientes et vera loquentes nobis prosunt, quamobrem dolemus? quam ob causam urimur? Ni te ipsum læseris, o homo, neque amicus, neque inimicus, ne ipse quidem diabolus poterit te lædere. Etenim cum et ii qui nos contumeliis afficiunt, qui traducunt, qui usque ad ipsius vitæ discrimen insidiantur, utilitatem afferant, et alii martyrii coronam nobis plectant, ut ostendimus, alii rursus dum peccata nobis exprobrant, nos justos reddant, quemadmodum accidit in publicano, cur in illos efferrimur et exandescimus? Ne dixerimus itaque: Ille me atrociter irritavit, ille me perpulit, ut dicerem inhonesta verba: nos ubique talium causa sumus. Nam si velimus philosophari, ne dæmon quidem poterit nos ad iram concitare: idque liquet tum ex aliis compluribus, tum ex hac ipsa quæ nunc in manibus est historia de Davide, quam operæ pretium fue-

rit et hodie in medium afferre, si prius caritatem vestram admonuerimus, ubinam nuper terminaverimus concionem. Ubi igitur eam terminavimus? In excusatione Davidis. Proinde necesse est, ut hodie vobis Saülis verba referamus, quo videamus quid hic ad justissimam illius excusationem responderit. Neque enim e verbis tantum quæ David loquutus est, verum etiam e Saulis oratione, Davidis virtutem perspicimus: nam si Saül aliquid placide mansueteque responderit, hujus causam Davidi imputabimus, qui immutarit hominem, quique erudierit, et ad sobrietatem composuerit illius animum. Quid igitur ait Saül? Posteaquam audierat David loquentem, *Ecce lacinia chlamydis tuæ in manu mea* (1. Reg. 24. 13), atque cuncta quæ in excusationem attulit: *Vox, inquit, ista tua, fili David* (Ibid. v. 17)? Quanta subito facta est mutatio! Qui numquam sustinuerat illum vel simplici vocare nomine, ipsam etiam appellationem habens exosam, nunc adoptat eum in cognationem, appellans eum filium. Quid igitur Davide felicius, qui ex homicida fecit patrem, e lupo ovem, qui fornacem iracundiæ multo implevit rore, qui tempestatem vertit in tranquillitatem, quique timorem omnem ira exæstuantis animi restinxit? Verba quippe Davidis ingressa in animum istius efferati, totam hanc perfecerunt immutationem, quod e Saulis verbis deprehendas licet. Neque enim dixit, *Sermones tui isti, fili David? sed, Vox tua ista, fili David?* adeo mox ad ipsam vocem incaluit. Et quemadmodum pater ex longo intervallo audita filii revertentis voce, non ad conspectum modo illius, verum etiam ad ipsam vocem excitatur: sic et Saül, simul ut verba Davidis in animum ingressa sunt, abiecit inimicitiam, jamque sanctum agnovit, positoque affectu, recepit affectum. Siquidem posita ira, recepit tranquillitatem et commiserationem. Et sicut quamdiu nox adest, sæpe ne præsentem quidem amicum agnoscimus, at mox ut exortas est dies, etiam eminus conspectum agnoscimus: itidem et inimicitia solet usuvenire. Donec inter nos malevolam gerimus animum, vox audita nobis aliter sonat, et ipsam faciem corrupta mente adspicimus: at ubi posuerimus iram, et vox quæ prius erat invisiva atque hostilis, placida nobis ac jucundissima videtur, et aspectus ipse prius inimicus et injucundus, tum fit amabilis et jucundus.

6. *Ira soluta, plane dignoscimus quæ, ira ferente, nobis non apparebant. Vox Davidis potentissima.* — Idem accidit in tempestate. Non patitur nubium concursus nobis conspicuam esse cæli pulchritudinem; sed quamvis habeamus oculos perspicacissimos, nequaquam pertingere possumus ad illam supernam jucunditatem. At ubi jam radiorum calor, perruptis ac discussis nubibus solem ostendit, rursus et cæli decorem ostendit. Idem accidit in nobis ira ferventibus, dum similtas velut densa nubes ante oculos et aures stat, facit ut voces aspectusque videantur aliter quam sunt. Verum simul atque aliquis philosophatus posuerit odium, nubemque diruperit ægritudinis, tunc demum incorrupta mente

et videbit, et audiet omnia : quod et huic evenit Saül, qui simul atque nubem malevolentiae disruptit, agnoscens vocem Davidis, ait : *Vox tua ista, fili David? Quænam ista? Quæ Goliath dejecit, quæ civitatem periculis eripuit, quæ cunctos in servitutis ac mortis periculo constitutos, in securitatem et libertatem restituit, quæ Saülis furorem sedaverat, quæ multa magnaque beneficia in eum contulerat. Siquidem hæc barbarum illum prostravit, eo quod priusquam mitteret lapidem, eum precationis robore fuerat aggressus. Neque enim vulgari more projecit lapidem, sed prius hæc loquutus, Tu venis ad me in diis tuis, ego autem venio ad te in nomine Domini Sabaoth, cui exprobrasti hodie (1. Reg. 17. 45), emisit lapidem. Hæc vox lapidem veluti manu duxit in Goliath, hæc pavorem incussit barbaro, hæc hostis confidentiam fregit. Et quid miraris, si vox justi et furorem mitigat, et hostes dejecit, cum impios quoque spiritus expellat? Loquebantur tantum apostoli, et fugiebant omnes adversariæ potestates. Vox sanctorum frequenter et elementa vicit, et potestates illorum immutavit. Loquutus est tantum Jesus Nave, *Stet sol et luna*, et stetit; sic et Moses mare ingressus est, et cessit (Jos. 10. 12; Exod. 14. 21): sic tres illi pueri ignis vim extinxerunt, hymnis illis suis ac voce (Dan. 3). Item et Saül ad eandem vocem incaluit, dicens : *Vox tua ista, fili David? Quid igitur David? Servus tuus, domine mi rex.* Posthac certamen oritur, et contentio uter alterum majore prosequatur honore. Saül quidem ad cognationem adscivit : David autem dominum eum appellat. Quod autem dicit, tale est : Unum, inquit, illud quero, salutem tuam ac virtutis profectum. Filium me appellasti, mihi vero satis est, si me pro famulo habeas, tantum ut iram ponas, tantum ut ne quid de me suspicere mali, neu me putes hostem aut insidiatorem. Implevit illam legem apostolicam, quæ jubet, ut nos ipsos viventes honore invicem præveniamus (Rom. 12. 10), non secundum plurimorum morem, qui pejus affecti sunt, quam ipsæ pecudes, qui proximum ne affari quidem priores sustinent, existimantes sese contumelia affici, et a dignitate dejici, si quem vel affatu simplici compellunt.*

Nihil inani gloria turpius ei, qui honore præveniri vult. — Quid ista dementia possit esse magis ridiculum? quid hac arrogantia fastuque foedius? Tunc enim, tunc, inquam, a dignitate dejectus es, o homo, tunc injuria, tunc contumelia affectus es, quoties exspectas, ut proximus te prior alloquatur. Quid enim arrogantia deterius? quid fastu et inani gloria magis ridiculum? Nam si prior alloquaris, et Deus ipse collaudabit, quod est omnium maximum, et homines insuper comprobabunt, tuque illius appellationis mercedem totam accipies. Quod si exspectaveris, ut prior honoratus, tum denique proximum honores, nihil jam magni feceris. Nam is unde honoris cepit initium, idem relati abs te honoris totam mercedem accepturus est. Proinde ne exspectemus, ut alii priores nobis honorem deferant, sed accurramus ad exhibendum proximo honorem, semperque a nobis oriatur salutationis.

initium : neque putemus hoc officium esse contemnendum et vulgare, si libenter et amanter salutemus. Nam hoc prætermisum multas amicitias disruptit, multas peperit simultates : quemadmodum e diverso idem studiose exhibitum, veteres et diuturnas inimicitias dissolvit, et amicitias priores confirmavit. Noli igitur, carissime, his in rebus studium negligere; sed si fieri potest, obvius qualescumque fuerint, tum in sulutando, tum in cæteris omnibus priores deliniamus. Quod si quis te prævenierit, majorem repende honorem. Nam et hoc admonuit Paulus, ita loquens : *Alii alios vobis ipsis superiores existimate*¹ (Philipp. 2. 3). Ita fecit David, qui et prior honorem detulit, et honoratus majorem honorem reposuit, dicens : *Servus tuus, domine mi rex.* Vide vero, quantum fecerit lucri David hæc loquutus. Non jam sustinuit Saül hanc vocem audire sine lacrymis, sed ploravit amare, animi sanitatem ac philosophiam, quam David inseverat, lacrymis declarans.

7. Quid esse possit hoc propheta beatus, qui brevi temporis momento sic hostem a furore ad sobrietatem composuit, et animum nactus sanguinis ac cædis sitientem, repente ad lamenta et ejulatus compulit? Non perinde miror Mosem quod e saxo prærupto fontes elicuit aquarum (Exod. 17. 6), ut admiror Davidem, quod ex oculis lapideis fontes eduxerit lacrymarum. Etenim ille quidem vicit naturam, et hic vicit animi propositum : ille virga percussit lapidem, hic sermone pepulit cor, non ut contristaret, sed ut puram mansuetumque redderet; quod etiam perfecit majore beneficio regem afficiens quam antea fecerat. Est quidem illud laude summaque admiratione dignum, quod ense non tinxerit sanguine, nec caput illud hostile resecuerit : sed longe majore corona dignum erat, quod ipsum inimici propositum immutavit, eamque reddidit meliorem, eumque ad suam ipse convertit humanitatem. Hoc beneficium illo præstantius est. Neque enim paria sunt, condonare culpam, et ad animi philosophiam adducere; non sunt paria, liberare ab ira cædem injustam spirante, eximere a cæde, et eximere a furore ad tantum properante nefas. Dum enim satellites suos David cohuiit, ne Saulem occiderent, præsentem quidem vitæ profuit : at cum mitibus verbis malitiam ex animo depellit, futuram illi vitam æternaque largius est bona, quantum quidem erat in ipso. Quoties igitur Davidem laudas ob ipsius mansuetudinem, magis illum lauda, quod Saulem immutavit. Siquidem multo minus est propriis temperare cupiditatibus, quam alienum vincere furorem, quam cor ira intumescens compescere, eque tanta tempestate tantam facere tranquillitatem, quam oculos homicidium præferentes calidis implere lacrymis. Atque hoc est stuporis ac miraculi plenum. Etenim si Saül fuisset homo moderatus et æquus, non admodum magni erat negotii ad solitam cum revocare virtutem : at effertum et ad extremam provecum malitiam, jamque ad cædem properantem brevi temporis momento sic af-

¹ Unus hoc modo legit : *Dicens : Alii alios honore superiores existimate.*

ἀκούσεται· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Σαοὺλ οὗτος ἐπαθεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ νέφος διεβράγη τῆς ἐχθρας, ἐπέγνων τοῦ Δαυὶδ τὴν φωνήν, καὶ φησιν· Ἡ φωνὴ σου αὐτῆ, τέκνον Δαυὶδ; Ποία Αὐτῆ; Ἡ τὸν Γολιάθ κατενεύγαυσα, καὶ τὴν πόλιν ἐξαρπάσαυον τῶν κινδύνων, καὶ περὶ δουλείας καὶ περὶ θανάτου κινδυνεύοντας ἅπαντας καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ πρὸς ἐλευθερίαν ἐπανάγουσα πάλιν, ἡ τὴν ἐκείνου καταστέλλουσα μανίαν, πολλὰ καὶ μεγάλα αὐτὸν ἐργασαμένη καλὰ. Αὕτη γὰρ ἡ φωνὴ τὸν βάρβαρον ἐκείνον κατήνεγκε· πρὸ γὰρ τοῦ λίθου, ἡ τῆς εὐχῆς δύναμις αὐτὸν ἐχειρῶσατο. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὸν λίθον ἔρριψεν, ἀλλὰ πρότερον εἰπὼν, Σὺ ἐρχῆ πρὸς με ἐν τοῖς θεοῖς σου· ἐγὼ δὲ ἐρχομαι πρὸς σὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ, ὃν ὠνείδισας σήμερον, οὕτως ἀφήκε. Καὶ αὕτη τὸν λίθον ἐχειραγωγῆσεν ἡ φωνή, αὕτη τὴν ἀγωνίαν ἐνέβαλε τῷ βαρβάρῳ, αὕτη τὸ θράσος ἐξέκοψε τοῦ πολεμίου. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ θυμὸν καταστέλλει φωνὴ δικαίου, καὶ πολεμίους καθαιρεῖ, ὅπου γε καὶ δαίμονας ἀπελαύνει; Ἐφθέγγοντο γοῦν μόνον οἱ ἀπόστολοι, καὶ πᾶσαι ἐδραπέτευον αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις. Ἡ φωνὴ τὸν ἀγίον καὶ τὰ στοιχεῖα πολλὰκις ἐστήσε, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν μετέβαλεν. Εἶπε γοῦν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ μόνον, Στήτω ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, καὶ ἔστη· οὕτω καὶ ὁ Μωϋσῆς θάλατταν ἐπέδησε, καὶ ἀνήκεν· οὕτως οἱ παῖδες οἱ τρεῖς τὴν ἐνεργείαν τοῦ πυρὸς ἐσβεσαν διὰ τῶν θυμῶν ἐκείνων καὶ διὰ τῆς φωνῆς. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν φωνὴν διαθερμάνθεις ὁ Σαοὺλ ἔλεγεν· Ἡ φωνὴ σου αὐτῆ, τέκνον Δαυὶδ; Τί γοῦν ὁ Δαυὶδ; Δοῦλός σου, κύριέ μου βασιλεῦ. Ἀμιλλα λοιπὸν καὶ φιλονεικία γίνεται, τίς τὸν πλησίον μεζίζωνας τιμήσει. Ἐκεῖνος εἰς συγγένειαν ἤγαγεν, οὗτος δεσπότην αὐτὸν ὠνόμασεν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐν ζητῷ μόνον, φησὶ, σωτηρίαν τὴν σὴν, καὶ τὴν ἐπιδοσιν τῆς ἀρετῆς. Τέκνον με ἐκάλεσας, ἐγὼ δὲ ἀγαπῶ καὶ στέργω, [778] ἐὰν δοῦλόν με ἐχῆς, μόνον μετὰ τοῦ ἀποθέσθαι τὴν ὄργην, μόνον μετὰ τοῦ μηδὲν ὑποπεύειν περὶ ἐμοῦ πονηρὸν, καὶ μὴ νομίζειν ἐπιβούλον εἶναι καὶ πολέμιον. Τὸν γὰρ ἀποστολικὸν ἐκείνον ἐπλήρου νόμον, τὸν κελεύοντα τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγεῖσθαι, ὑπερέχοντας ἑαυτῶν· οὐ καθάπερ πολλοὶ, βοσκομάτων διακείμενοι χεῖρον, οὐδὲ προσεπεινὸν τὸν πλησίον ἀνέχονται πρότεροι, νομίζοντες ὑβρίζεσθαι καὶ ἐλαττοῦσθαι, εἰ ψιλῆς τι μετὰδοῖεν προσρήσεις.

Τί ταύτης τῆς ἀνοίας γένοιτο· ἀν καταγελαστότερον; τί τοῦ τύφου τούτου καὶ τῆς ἀπονοίας αἰσχρότερον; Τότε γὰρ, τότε ἠλαττόνηκας^a, ὧ ἄνθρωπε, τότε ὑβρίσθης, τότε ἠτιμάσθης, ὅταν ἀναμείνης τὸν πλησίον πρότερόν σε προσεπεινὸν. Τί γὰρ ἀπονοίας χεῖρον; τί δὲ τύφου καὶ κενοδοξίας καταγελαστότερον; Ἄν μὲν γὰρ πρότερος προσεπεινός, καὶ ὁ θεὸς ἐπαινέσεται, ὁ πάντων μεζίζων, καὶ ἄνθρωποι δὲ ἀποδέξονται, καὶ τῆς ἐκείνου προσρήσεως σὺ τὸν μισθὸν ἅπαντα λήψῃ· ἂν δ' ἀναμείνης πρότερον τιμηθεὶς οὕτω τιμῆσαι, οὐδὲν μέγα εἰργάσω λοιπόν. Ὁ γὰρ τῆς εἰς σὲ κατάρξας τιμῆς, αὐτὸς καὶ τῆς παρὰ σοῦ γενομένης εἰς αὐτὸν θεραπείας τὸν μισθὸν ἅπαντα λήψεται. Μὴ ἀναμένωμεν τοῖνον τιμᾶσθαι παρ' ἐτέρων πρότεροι· ἀλλ' ἐπιτρέχωμεν ταῖς εἰς τὸν πλησίον τιμαῖς, καὶ τῆς προσρήσεως ἀεὶ κατάρχωμεν, καὶ μὴ νομίζωμεν ψιλὸν εἶναι καὶ εὐτελεῖς τὸ κατόρθωμα τοῦτο, τὸ γενέ-

σθαι εὐπροσῆγορον καὶ φιλοπροσῆγορον. Πολλὰς γοῦν φιλίας ἐλλειφθὲν τοῦτο διέκοψε, πολλὰς ἐχθρας εἰργάσατο· ὡςπερ οὖν μετὰ σπουδῆς πληρούμενον χρόνιους πολέμους κατέλυσε, καὶ τὰς οὐσας φιλίας ἀπέσφιγγε. Μὴ τοῖνον ἀμελήεις, ἀγαπητῆ, τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς· ἀλλ' εἰ μὲν οἶόν τε, τοὺς ἀπαντώντας, οἷοί τινες; ἂν ὦσι, καὶ ἐν ταῖς προσρήσεσι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν πρότεροι θεραπεύωμεν. Ἄν δὲ σε ἕτερος φθάσῃ, μεζίζονα ἐπίδειξαι τὴν τιμὴν πάλιν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο παρήνεκεν ὁ Παῦλος, οὕτως εἰπὼν· Ἀλλήλους ἡγήσθε ὑπερέχοντας ἑαυτῶν^b. Οὕτως ὁ Δαυὶδ ἐποίησε, καὶ πρότερος ἐτίμησε, καὶ τιμηθεὶς πάλιν μεζίζωνας ἀντετίμησεν, εἰπὼν· Δοῦλός σου, κύριέ μου βασιλεῦ. Καὶ ὅρα ὅσον εἰργάσατο κέρδος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε τοῦθ' ὁ Δαυὶδ, οὐκ ἤνεγκεν ἀδακρυτὶ λοιπὸν ταύτην ἀκούσαι τὴν φωνὴν ὁ Σαοὺλ· ἀλλ' ὠλόλυσε πιπυρὸν, τὴν ὑγίειαν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἣν ὁ Δαυὶδ ἐνέθηκε, διὰ τῶν δακρῶν δηλῶν.

ι'. Τί γένοιτο· ἀν τοῦ Προφήτου μακαριώτερον, ὅς ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή οὕτω τὸν ἐχθρὸν μετερρύθμισε, καὶ ψυχὴν αἵματος καὶ σφαγῆς διψῶσαν λαθῶν εἰς θρήνους ἐνέβαλεν ἀθρόον καὶ ὀλολυγμούς; Οὐχ οὕτω θαυμάζω τὸν Μωσέα, ὅτι ἀπὸ πέτρας ἀκροτόμουπηγὰς ἐξήγαγεν ὕδατων, ὡς θαυμάζω τὸν Δαυὶδ, ὅτι ἐξ ὀφθαλμῶν λιθίνων πηγὰς ἐξήγαγε δακρῶν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὴν φύσιν ἐνίκησεν, οὗτος δὲ τῆς προαιρέσεως περιεγένετο· [779] ἐκεῖνος ἐπάταξε τῇ βλάβῃ τὸν λίθον, οὗτος ἔκρουσε τῷ λόγῳ τὴν καρδίαν, οὐχ ἵνα λυπήσῃ, ἀλλ' ἵνα καθαρὰν ἐργάσθαι καὶ προσηνῆ· ὅπερ οὖν καὶ ἐποίησε, μεζίζονα τῆς προτέρας εὐεργεσίας ἐπιδειξάμενος. Ἐπαίνου μὲν ἄξιον καὶ μεγίστου θαύματος καὶ τὸ μὴ βαπτίσειαι τὸ ξίφος, μηδὲ ἀποτεμεῖν τὴν πολεμίαν ἐκείνην κεφαλὴν· πολλῶν δὲ πλείονων ἂν εἴη στεφάνων τὸ καὶ αὐτὴν αὐτοῦ μεταβαλεῖν τὴν προαίρεσιν, καὶ βελτίω ποιῆσαι, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν αὐτὸν ἐπιεικείαν μεταβαλεῖν^c. Αὕτη μεζίζων ἐκείνης ἡ εὐεργεσία. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον ζῶν χαρίσασθαι, καὶ εἰς φιλοσοφίαν ἐναγαγεῖν· οὐκ ἔστιν ἴσον ἀπαλλάξαι θυμοῦ πνέοντος φόνον δίκων, ἐξελεῖσθαι σφαγῆς, καὶ ἐξελεῖσθαι παραπληξίας ἐπὶ τοσοῦτον ὀδευούσης κακόν. Τοὺς μὲν γὰρ δορυφόρους κωλύσας αὐτὸν ἀνελεῖν, κατὰ τὸν παρόντα βίον ὠφελεῖ· τὴν δὲ πονηρίαν τῆς ψυχῆς ἐκβαλὼν διὰ τῆς τῶν βημάτων ἐπιεικείας, τὴν μέλλουσαν αὐτῷ ζῶν ἔχαριζατο καὶ τὰ ἀκίνητα ἀγαθὰ, τὸ γε εἰς αὐτὸν ἦκον. Ὅταν οὖν αὐτὸν ἐπαινέσῃς διὰ τὴν οἰκίαν πραότητα, μεζίζωνας αὐτὸν θαύμασον διὰ τὴν τοῦ Σαοὺλ μεταβολὴν. Τοῦ γὰρ τῶν οἰκείων κρατήσῃσι παθῶν, πολὺ πλεόν ἐστὶ τὸ καὶ τῆς ἐτέρων περιγενέσθαι μανίας, καὶ φλεγμαινοῦσαν καταστειλαὶ καρδίαν, καὶ τοσαύτην γαλήνην ἀπὸ τοσαύτης ἐργάσασθαι ζάλης, καὶ ὀφθαλμοῦς φόνον βλέποντας δακρῶν ἐμπλήσαι θερμῶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ πολλῆς ἐκπλήξεως γίμει καὶ θαύματος. Καὶ γὰρ εἰ μὲν τῶν ἐπιεικῶν καὶ μετρίων ἀνθρώπων ἦν ὁ Σαοὺλ, οὐ μέγα ἦν σφόδρα ἐπαναγαγεῖν αὐτὸν πρὸς τὴν οἰκίαν ἀρετῆν· τὸ δ' ἐκτεθρηωμένον καὶ πρὸς ἐσχάτην κακίαν ἐξοκειλάντα, καὶ πρὸς σφαγὴν ἐπιεγόμενον, ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή παρασκευάσαι πᾶ-

^b Εἰπὼν· Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγεῖσθε. Sic unius.

^c Reg. unius μεταγαγεῖν.

^a Reg. unius ἠλάττωσαι.

σαν τὴν πικρίαν σβέσαι ἐκείνην, τίνα οὐκ ἂν ἀποκρύψει τῶν πώποτε ἐπὶ διδασκαλίᾳ φιλοσοφίας βεβοημένων;

Καὶ σὺ τοίνυν, ὅταν λάβῃς τὸν ἐχθρὸν, μὴ τοῦτο σκόπει, ὅπως αὐτὸν ἀμυνόμενος καὶ μυρίαὶς πλύνας ταῖς λοιδορίαις ἐκπέμψῃς, ἀλλ' ὅπως θεραπεύσῃς, ὅπως ἐπαναγάγῃς πρὸς ἐπιείκειαν· καὶ μὴ πρότερον ἀποστῆς πάντα καὶ ποιῶν καὶ λέγων, ἕως ἂν περιγένῃ τῇ πραότητι τῆς ὠμότητος τῆς ἐκείνου. Οὐδὲν γὰρ ἐπιεικείας δυνατώτερον. Καὶ τοῦτ' αὐτὸ δηλῶν τις ἔλεγεν, ὅτι Λόγος ἀπαλὸς συγκλάσει δότα^α. Καίτοι τί δαστέου σκληρότερον; Ἄλλ' ὅμως κἄν οὕτω σκληρὸς τις ἦ καὶ ἀκαμπτής, περιέσται βραδίως ὁ μετ' ἐπιεικείας αὐτῷ χρώμενος. Καὶ πάλιν· Ἀπόκρισις ὑποκλίπτουσα ἀποτρέφει ὀργάς. Ὅθεν δῆλον ὅτι τοῦ κινήθηαι τὸν ἐχθρὸν, καὶ τοῦ καταλλαγήναι, σὺ κυριώτερος ἐκείνου. Ἐν γὰρ ἡμῖν, οὐκ ἐν τοῖς ὀργιζομένοις κείται καὶ τὸ σβεσθῆναι, καὶ τὸ πρὸς μείζονα ἐξενεχθῆναι φλόγα τὸν θυμὸν τὸν ἐκείνων. Καὶ τοῦτ' αὐτὸ πάλιν ὁ τὰ πρότερα εἰπὼν ἐδήλωσε διὰ φιλοῦ^β παραδείγματος. Ὡσπερ γὰρ, φησὶν, εἰς σπινθῆρα πυρὸς ἂν μὲν φουήσῃς, ἐξήψας τὴν [780] φλόγα, ἂν δὲ πτύσῃς, κατέσβεσας, καὶ ἀμφοτέρων σὺ κύριος (Ἀμφοτέρα γὰρ, φησὶν, ἐκ τοῦ στόματός σου πορεύεται^ε)· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἔχθρας τοῦ πλησίον· ἂν μὲν πεφουσημένους καὶ ἀπονεννημένους προσενέγκῃς λόγους, ἀνάπτεις ἐκείνου τὸ πῦρ, ἐκκαίεις τοὺς ἀνθρώκας· ἂν δὲ προσηγῇς καὶ περιεσταλμένους, πρὶν τὴν πυρὰν ἀρθῆναι, κατέσβεσας τὴν ὀργὴν ἄπασαν. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι Τὰ καὶ τὰ ἔπαθον, τὰ καὶ τὰ ἤκουσα· πάντων γὰρ τούτων σὺ κύριος. Οὕτω γὰρ ὡσπερ σπινθῆρα καὶ σβέσαι καὶ ἀνάψαι, καὶ θυμὸν ἐκκαῦσαι καὶ καταστεῖλαι πάλιν ἐν σοί. Ὅταν ἰδῇς ἐχθρὸν, ἦ καὶ εἰς νοῦν λάβῃς, ὅσα μὲν ἤκουσας καὶ ἔπαθες λυπηρὰ, πάντ' ἐπιλανθάνου ταῦτα· εἰ δὲ καὶ ἀναμνησθεῖς, τῷ διαδόλῳ ταῦτα λογίζου. Σύλληγε δὲ, εἰ τί σοι χρηστὸν εἶπε πώποτε, καὶ ἐποίησε. Κἄν τῇ τούτων ἐνδιατριβῆς μνήμη, ταχέως καταλύσεις τὴν ἔχθραν. Κἄν μέλλῃς ἐγκαλεῖν καὶ διαλέγεσθαι, πρότερον τὸ πάθος ἐκβαλὼν καὶ τὸν θυμὸν σβέσας, οὕτως εὐθύνας ἀπαίτει, οὕτως ἔλεγε, καὶ δυνήσῃ περιγενέσθαι βραδίως. Θυμούμενοι γὰρ οὕτ' εἰπεῖν, οὕτ' ἀκοῦσαι ποτε δυνησόμεθα τι ὑγιές· ἀπαλλαγέντες δὲ τοῦ πάθους, οὕτ' αὐτοὶ ῥῆμά ποτ' ἐξοίσομεν τραχὺ, οὐθ' ἐτέρων λεγόντων οὕτως ἀκουσόμεθα. Οὐ γὰρ ἡ τῶν λεγομένων φύσις, ὡς ἡ τῆς ἔχθρας πρόληψις ἡμᾶς ἀγριοῦν ἐβόη. Πολλάκις γοῦν παρὰ φίλων τὰς αὐτὰς ἀκούσαντες λοιδορίας παιζόντων, ἦ καὶ χαριεντιζομένων, ἦ καὶ παρὰ παιδιῶν μικρῶν, οὐ μόνον οὐδὲν ἐπάθομεν ἀηδὲς, οὐδ' ἐξηγηρωθήμεν, ἀλλὰ καὶ ἐγελάσαμεν καὶ διεγύθημεν· οὐ γὰρ μετὰ διεφθαρμένης ἤκουσαμεν γνώμης, οὐδὲ μετὰ ψυχῆς θυμῷ προκατειλημμένης. Ὄστε καὶ ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν, ἂν σβέσῃς τὸν θυμὸν, ἂν τὴν ἔχθραν ἐκβάλῃς, οὐδὲν σε τῶν λεγομένων λυπήσει δυνήσεται.

η'. Καὶ τί λέγω, τῶν λεγομένων; Οὐδὲν τῶν γινομέ-

^α Reg. unus συντρίβει δότα

^β Ita Regii duo melius quam ed. qui habent διὰ δαφίλους.

^ε Reg. ἐκπορεύεται.

νων, ὡσπεροῦν οὐδὲ τὸν μακάριον τοῦτον· ἀλλ' ὀρων τὸν πολέμιον κατὰ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας ὀπλιζόμενον, καὶ πάντα διὰ τοῦτο κινούμενα, οὐ μόνον οὐκ ἠγρίανεν, ἀλλὰ καὶ εἰς πλείονα ἦλθε συμπάθειαν· ὁσπ μείζονα ἐπεβούλευε, τοσοῦτον μᾶλλον αὐτὸν ἐδάκρυεν. Ἥδει γὰρ, ἦδει σαφῶς, ὅτι οὐχ ὁ πάσχιον κακῶς, ἀλλ' ὁ ποιῶν, οὗτός ἐστι δακρῶν ἀξιος καὶ θρήνων. ἑαυτὸν καταθλάπτων. Διὰ τοῦτο καὶ μακρὰν πρὸς αὐτὸν συνέθηκεν ἀπολογία, καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη, ἕως καὶ αὐτὸν ἀπολογήσασθαι παρεσκεύασε μετὰ δακρῶν καὶ θρήνων. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνώμωξε καὶ πικρὰν ἀφῆκε φωνὴν, καὶ μέγα ἀνωλόλυξεν, ἄκουσον τί φησι· Δίκαιος σὺ ὑπὲρ ἐμέ, ὅτι σὺ μὲν ἀνταπέδωκας μοι ἀγαθὰ, ἐγὼ δ' ἀνταπέδωκά σοι κακὰ. Ὅρξῃ πῶς καὶ τῆς οικείας κακίας καταγινώσκει, καὶ τὴν ἀρετὴν ἀνυμνεῖ τοῦ δικαίου, καὶ μηδενὸς ἀναγκάζοντος ἀπολογεῖται; Οὕτω καὶ σὺ ποίησον. Ἐπειδὴν λάβῃς τὸν ἐχθρὸν, μὴ κατηγορήσῃς, ἀλλ' [781] ἀπολόγησαι, ἵνα παρασκευάσῃς ἐκείνων ἑαυτοῦ κατηγορήσαι. Ἄν μὲν γὰρ ἡμεῖς κατηγορούμεν, τραχύνεται· ἂν δ' ἀπολογώμεθα, ἐντρεπόμενος ἡμῶν τὴν ἐπιείκειαν, ἀγῶς ἑαυτοῦ κατηγορήσει λοιπόν. Καὶ οὕτως ὁ τε ἔλεγχος ἀνούποτος γίνεται, ἐκείνους τε τῆς πονηρίας ἀπαλλάττεται πάσης. Ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα συνέθη· καὶ κατηγορεῖ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ὁ ἀδικήσας, τοῦ ἠδικημένου σιγῶντος. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Εἰργάσω εἰς ἐμὲ ἀγαθὰ, ἀλλ', Ἀνταπέδωκας μοι ἀγαθὰ· τούτεστιν, Ἄντι τῆς ἐπιβουλῆς, ἀντι τῆς σφαγῆς, ἀντι τῶν μυριάων κακῶν ἐκείνων εὐεργεσίαις ἡμᾶς ἡμεῖψω μεγάλας. Ἐγὼ δ' οὐδ' οὕτως ἐγενόμην βελτίων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς εὐεργεσίας ἐκείνας ἐπέμεινα τῇ πονηρίᾳ· καὶ οὐδ' οὕτω μετεβάλου, ἀλλὰ διέμεινας τὸν σαυτοῦ διατηρῶν τρόπον, καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐπιβουλεύοντας εὐεργετῶν. Πρόσω οὐκ ἂν εἶπ στεφάνων ἀξιος καθ' ἑαστον τῶν βημάτων τούτων ὁ Δαυὶδ; Εἰ γὰρ καὶ τὸ στόμα αὐτὸ ἐφθέγγετο τοῦ Σαοῦλ, ἀλλ' ἡ σοφία καὶ ἡ τέχνη τοῦ Δαυὶδ εἰς τὴν ἐκείνου κατεφύτευσεν αὐτὰ ψυχὴν. Καὶ ἀπήγγειλάς μοι σήμερον, φησὶν, ἃ ἐποίησάς μοι ἀγαθὰ, ὡς ἀπέκλεισέ με Κύριος σήμερον εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ οὐκ ἀπέκτεινάς με. Καὶ ἐτέραν αὐτῷ μαρτυρεῖ πάλιν ἀρετὴν, ὅτι εὐεργετήσας οὐκ εἰσήσεν, οὐδ' ὑπερείδεν, ἀλλ' ἔλθων εἶπεν, οὐ πρὸς ἐπίδειξιν τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν διδάξαι, ὅτι τῶν κηδομένων ἐστὶ καὶ προνοούντων, οὐ τῶν ἐπιβουλεύοντων καὶ πονηρευομένων. Τὸ γὰρ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας λέγειν ἐστιν, ὅπου τὸ κέρδος ἔχει μέγιστον. Ὅταν γὰρ μηδεμίαν ὑποθέσεως οὐσης προσφέρῃ τις αὐτὰς καὶ ἀνακηρύττει, τῶν ἐνειδιζόντων οὐδὲν ἄμεινον διακείσεται· ὅταν δὲ βουλόμενος πείσαι τὸν διεφθαρμένον, καὶ πονηρὰν περὶ αὐτοῦ πρόληψιν ἔχοντα τοῦτο ποιῇ, κηδεμῶν ἐστὶ καὶ εὐεργέτης· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησεν, οὐ τῆς παρ' αὐτοῦ δόξης ἐρῶν, ἀλλὰ τὸν ἐβριζωμένον ἐν αὐτῷ θυμῷ ἀνασπάσαι βουλόμενος. Καὶ διὰ τοῦτο γοῦν αὐτὸν ἐπήνεσεν, ὅτι καὶ εὐεργέτησε, καὶ τὴν εὐεργεσίαν εἶπεν.

Εἶτα ζητῶν ἀμοιβὴν, καὶ οὐδεμίαν ἔχων τῶν γεγενημένων ἴσῃ εὐρεῖν, τὸν Θεὸν αὐτὸν αὐτῷ δίδωσιν ὀφειλέτην, οὕτως εἰ λέγων· Ὅτι εἰ εὖροι τις τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ ἐν θλίψει, καὶ ἐκπέμψῃ αὐτὸν ἐν ὀδῷ ἀγαθῇ, καὶ Κύριος ἀνταποδῶ αὐτῷ ἀγαθὰ, καθὼς πεποίηκας σὺ σήμερον. Τί γὰρ καὶ εἶχεν ἀξίον ἀποδοῦναι τῶν εὐεργεσιῶν, εἰ καὶ βασιλείαν

ficere, ut omnem illam amaritudinem exstinguat, quem non obscurat omnium, qui umquam super philosophiæ doctrina clarum promeruerunt nomen?

Nihil humanitate potentius. Iram sedare in nostra es; potestate. — Et tu igitur, si quando hostis incidere in manus tuas, ne illud specta, quomodo illum ulciscaris, innumerisque conviciis conspersum emitas, sed quomodo sanes, quomodo ad sobrietatem reducas: neque prius desistas omnia tum facere, tum dicere, donec tua mansuetudine superaris illius truculentiam. Nihil enim humanitate potentius. Quod ipsum quidam declaravit, dicens: *Sermo mollis confringet ossa* (Prov. 25. 15). Atqui quid osse durius? Et tamen si quis æque durus sit et rigidus ac præfractus, tamen illum facile vicerit, qui mansuete tractet. Ac rursus, *Responsio submissa avertit iras* (Prov. 15. 1). Unde liquet ut hostis irretetur, aut reconcilietur, magis in tua potestate esse, quam illius. Non enim in iis qui ira commoti sunt, sed in nobis situm est, ut vel exstinguatur illorum ira, vel ad majus irretetur incendium. Et hoc item qui priora dixit, simplici declaravit exemplo. Sicut enim, inquit, si insuffles in scintillam ignis, excitas incendium: contra, si inspuas, exstinguis, et utrumque tibi in manu est (quoniam *Utrumque*, inquit, *ex ore tuo proficiscitur* [Eccli. 28. 14]): sic et in inimicitia in proximum, si inflatos ac recordes ingeras sermones, excitas ignem illius, accendis carbones: sin mites ac moderatos admoveas sermones, priusquam exardescat, iram omnem exstinxeris. Ne dixeris igitur: Hæc passus sum, aut hæc audivi, cum hæc omnia sint in tua potestate. Hoc enim pacto iram veluti scintillam, vel exstinguere vel accendere, furoremque vel excitare, vel contra sedare, in te situm est. Cum videris inimicum, vel si in mentem veniat quam multa tum audieris, tum perpressus sis molesta, fac omnium horum obliviscaris; etiamsi recorderis, tamen fac ea diabolo imputes. Collige vero si quid umquam humaniter vel dixit vel fecit. Si in horum recordatione commoratus fueris, oculus dissolves inimicitiam. Quod si est animus illum incusare, cumque illo expostulare: fac prius abjicias animi motum, iramque exstinguas, ac tum cum illo expostula, tum argue, et facile poteris vincere. Siquidem ira commoti nihil sani poterimus umquam vel dicere, vel audire: sed a perturbatione liberi, nec ipsi verbum asperius umquam emittemus, nec aliis acerbe loquentibus, eodem modo audiemus. Neque enim ipsa perinde natura eorum quæ dicuntur, atque animus odio occupatus nos exasperare solet. Frequenter enim fit, ut cum eadem convicia audimus ab amicis jocantibus facetiisve ludentibus, aut a pueris parvulis, non solum nullam sentiamus molestiam, neque exasperemur, sed rideamus etiam, atque exhilaremur, eo quod illa non audiamus animi affectu corrupto, neque mente ira præoccupata. Itidem in inimicis, si exstinxeris iram, si odium ejeceris, nihil verborum quæ dicuntur te poterit offendere.

8. *Dignior lacrymis qui facit injuriam.*—Quid autem loquor de verbis? Ne facta quidem offenderint,

quemadmodum nec beatum hunc quidquam horum offendit; sed cum videret inimicum adversus ipsius incolumitatem armatum, hujusque gratia nihil intentatum relinquentem, non solum non est exasperatus, verum magis illius indoluit malis: quo vehementius insidiabatur ille, hoc impensius eum deflevit. Noverat enim, noverat, inquam, certo, non eum qui patitur injuriam, sed qui facit, lacrymis ac lamentis esse dignum, ut qui lædat seipsum. Ideo longa apud illum excusatione est usus, nec prius destitit, quam et hostem commoveret ad excusationem cum lacrymis ac lamentis. Posteaquam enim ploravit vocemque amarum emisit, posteaquam clare ejulavit, quid dicat audi. *Justior tu me es, quoniam tu mihi retribuisti bona, ego vero retribuere tibi mala* (1. Reg. 24. 18). Vides ut suam ipsius damnat malitiam, ac justi virtutem prædicat, nulloque cogente ipsam purgat? Idem tu facito. Cum hostis offenderit in manus tuas, noli accusare illum, sed ipsum purga, ut illum perpellas ad sui ipsius condemnationem. Nam si nos accusemus, exasperatur: sin nos excusaverimus, ille reveritus nostram humanitatem, mox seipsum condemnabit. Hoc pacto simul et redargutio fit carens suspitione, et ille omnem exiit malitiam. Quod et hic evenit: cum tacet is qui affectus erat injuria, is qui fecerat multa cum vehementia seipsum accusat. Neque enim simpliciter dixit, Fecisti mihi bona, sed, *Retribuisti mihi bona*: hoc est, Pro insidiis, pro cæde, pro malis illis innumeris magna mihi rependisti beneficia. At ego ne sic quidem factus sum melior, sed post illa tua benefacta perseveravi in malitia: tu vero ne sic quidem es immutatus, sed constanter tuum obtinuisti morem, nos iterum tibi insidiantes beneficiis prosequens. In hisce singulis verbis, quot coronis dignus apparuit David? Quamquam enim os Saülis ista sonabat, sapientia tamen et ars Davidis ea in animum illius inseverat. *Renuntiasti*, inquit, *mihi hodie quæ mihi feceris bona, cum me Dominus hodie concluderit in manus tuas, nec occideris me* (1. Reg. 24. 19). En rursus de altera ejus virtute perhibuit testimonium, videlicet, quod benemeritus non tacuerit, neque dissimulaverit, sed accedens narraverit: non quidem ad ostentationem, sed ipsis factis illum docere cupiens, se de numero eorum esse, qui regi bene cuperent, ejusque commodis prospicerent, non eorum qui tenderent insidias. Tum enim fas est propria commemorare beneficia, cum insignis hinc speratur utilitas. Nam quoties nulla data occasione jactat quis ac prædicat sua in alium beneficia, nihilo melior est exprobrante; cæterum quoties id facit, ut male affectum et pravam de ipso opinionem habentem flectat in diversam, is et curator est et beneficus: quod sane fecit David, non a Saüle gloriam captans, sed iram in illo radicatam evellere studens. Atque ideo Saül collaudavit eum, quod et benemeritus esset, et merita commemorasset.

Tum maxime certa nos manent apud Deum præmia, cum ab hominibus negantur. — Dein cum Saül referre gratiam cupiens, non inveniret ullam parem, ipsum

Deum illi pro se constituit debitorem, ita loquens: *Si inveniet aliquis inimicum suum in angustia, et dimittet illum in via bona, et Dominus reddet illi bona, quemadmodum fecisti tu mihi hodie (1. Reg. 24. 20)*. Quid enim poterat Saül reponere dignum meritis, etiamsi regnum dedisset cum omnibus oppidis? Neque enim oppida modo et regnum, verum et vitam ipsam donarat illi David: hic vero non habebat alteram vitam, quam rependeret: eoque illum relegat ad Deum, et ab illo dandis præmiis honorat: et hunc laudans, et universos erudiens, tum majora nobis apud Deum præmia reposita esse, cum pro innumeris beneficiis in hostem collatis diversa recipimus. Post hæc ait: *Ecce agnosco, quod regnans regnabis, quodque regnum Israel constituetur in manu tua, et nunc jura mihi per Dominum, quod non aboliturus sis semen meum post me, nec extinguēs nomen meum de domo patris mei (Ibid. v. 21. 22)*. Sed dic, obsecro, unde istud scis? Penes te sunt exercitus, penes te sunt pecuniæ, arma, civitates, equi, milites, breviter universa vis apparatus regii: hic contra desertus ac nudus, nec civitatem, nec domum, nec familiam habens. Unde igitur, quæso, ista loqueris? Nimirum ex ipsis Davidis moribus. Neque enim nudus et inermis ac desertus me armatum, tantaque circumvallatum potentia superasset, nisi Deum haberet adiutorem; porro qui Deum habet faventem, omnibus est potentior. Vides ad quantam philosophiam Saül post insidias deductus sit? vides qui fieri possit, ut inimicus omnem expuat malitiam, immutatusque ad meliora sese recipiat?

9. Ne velimus itaque de nostra salute despondere animum. Quandoquidem etiamsi ad ipsa malitiæ barathra fuerimus deducti, fieri potest ut nos ipsos inde rovecemus, et omnem deponamus malitiam.

Hostem Saül filius tutorem reliquit; in filios hostis benevolus David. — Deinceps quid ait? *Jura mihi per Deum, quod non abolebis semen meum post me, nec obliterabis nomen meum de domo patris mei.* Rex privatim rogat: qui diademate cinctus est, supplicem agit, pro filiis suis obsecrat exulem. Et hoc ipsum arguit virtutem Davidis, quod hostis ausus sit hæc ab hoste petere. Nam quod jusjurandum exigit, non eo facit, quod diffidat Davidis moribus, sed quod reputet quot malis illum affecisset. *Jura mihi, te non aboliturum semen meum post me.* Hostem filis suis relinquit tutorem, suamque prolem in illius deponit manus, dum his verbis filiorum ac Davidis manus apprehendens, Deum sequestrem inducit. Quid igitur David? Num vel leviter dissimulatione et ironia ad hæc usus est? Nequaquam: sed protinus annuit, quodque petebatur concessit: ac mortuo Saüle, non modo non occidit illius posteros, sed tum plura præstitit quam erat pollicitus. Siquidem filium ejus, cum esset claudus ac debilis cruribus (2. Reg. 9), in suam ipsius domum induxit, suæque mensæ fecit participem, summæ illum honore dignatus, nec erubuit, nec occultavit, nec arbitratus est regiam mensam claudicatione pueri dishonestari, sed decorari potius ac lautiorē fieri. Quot-

quot enim cum illo discumbebant, abibant magnam philosophiæ doctrinam consequuti. Cum enim viderent Saülis filium, illius qui tanta mala patrarat adversus Davidem, tanto in honore haberi apud ipsum, etiamsi feris omnibus fuissent immitiores, pudore tamen ac rubore cum omnibus inimicis redibant in gratiam. Quamquam si etiam ipse aliunde illi cibum dari jussisset, certumque victus modum ordinasset, valde magnum erat: sed illum ad suam ipsius mensam recipere, eximiæ est philosophiæ. Scitis profecto non esse facile hostium filios diligere. Quid dixi diligere? Non odisse, non persequi, magnum est. Itaque multi defunctis inimicis, in illorum liberos iram, quam in eos habebant, effuderunt. At non ita generosus ac magnanimus iste, sed et viventem inimicum observavit, et illo defuncto, benevolentiam quam erga illum gesserat filiis exhibuit. Quid illius mensa sanctius, quam cingebat filii hostis, hostis, inquam, occidere conati? quid illo convivio spiritualius, in quo tam multæ abundabant benedictiones? Angeli potius quam hominis convocantis erat. Siquidem inimici filios amplecti et amare, et illius filium, qui toties ipsum tentasset e medio tollere, atque id moliens excessisset e vita, id facit ut in illum chorū referatur. Hoc tu quoque facito, carissime, et viventium et mortuorum filios fovens: viventium quidem, ut hoc modo parentes illorum tibi concilies: defunctorum vero filios curans, ut a Deo multum tibi pares favorem plurimisque coronis decoreris, utque innumera ab omnibus vota precesque consequaris, non ab iis tantum qui tuis beneficiis adjuti sunt, verum etiam ab iis qui viderunt. Hoc pro te stabit illo die, magnique tibi futuri sunt patroni in judicii tempore, hostes tuo beneficio adjuti: multa peccata expiabis, et reposes mercedem. Etiamsi innumera commiseris peccata, si proferas illam precationem, quæ dicit: *Remitte inimici vestris, et Pater vester remittet vobis peccata vestra (Math. 6. 14)*: multa cum fiducia commissorum omnium remissionem consequeris atque hic interim bona cum spe vives, habiturus omnes amanter erga te affectos. Cum enim viderint te inimicos et inimicorum filios sic diligere, qui fieri poterit, ut non affectent tibi amici tuique studiosi fieri, et omnia tua causa tum facere tum pati? Porro cum tantum apud Deum tibi pares favorem, cum cunctos habeas omnia bona tibi comprecantes, quam sensurus es inolestiam, aut quis te vitam vivat feliciorē? Hæc in hac vita non tantum laudemus, verum etiam hinc egressi servemus, ac obambulantes inimicos perscrutandi gratia, eos nobis reconciliemus, et ex inimicis sinceros reddamus amicos. Quod si etiam excusatione fuerit opus, veniaque ab ipsis petenda fuerit, ne recusemus, etiam si ipsi fuerimus injuria affecti. Hoc pacto copiosior nobis erit merces, hoc pacto major fiducia, hoc pacto cælorum regnum haud dubie consequemur, gratia et bonitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et sancto Spiritui gloria, imperium, honor nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SELECTA EX NOTIS

HENRICI SAVILII ET JOANNIS BOISII

IN IN TOM. CV.

OPERUM SANCTI JOANNIS CHRYSOSTOMI.

His notulas adjicimus alio caractere asterisco prævio.

Col. 28, l. 19. Εἰς τῶν κερύων ἡμέραν, *Statum et solemnem diem*; sic hom. 11, n. 2, τῶν κερύων ἡμέραν interpretatur, τὸν ἡμέραν τῆς ἁγίας ἑορτῆς. * *Vide notam nostram b p. 7, ubi male ponitur hom. 11, pro homil. 11.*

Col. 59, l. 58. Μίαν ἡμέραν ἀνεγείναι, *Unum diem significanter dixit*, Interpres. Boisius pro ἡμερῶν legendum putat ἡμέραν.

Col. 35, l. 51. Τοῖς ἢ ἀθροῦσιν λόγιον ἀνοουμένους 80. πρὸς ἡμᾶς, ὑπερῶσιν, ἀπορίσιν, *Argumentis deductis ex humanis rationibus*. Sic alibi utitur τῆς πρὸς τὸν, hom. 9 : τῶν τότε κινηθέντων ἡμῶν, i. e. *Argumentorum quibus usi sumus*.

Col. 57, l. 50. Τουριστινὸν ἄσπλον, glossema alicujus scioli ad verbum μελοδία. * *Id certe non puto glossema esse, sed explicationem ipsius Chrysostomi.*

Col. 39, l. 31. In pluribus mss. est ἀνεγείναι δυνήθαι, ex quo Andreas Dounæus fecit ἀνεγείναι δυνήθαι, quod ἀνεγείναι non usurpetur fere nisi neutraliter, ut hac eadem homilia supra. Sed nos Constantinopolitanum optimum secuti expuimus δυνήθαι, atque ita erit ἀνεγείναι activum, quod exemplis non caret. Vide infra hom. 45.

Col. 42, l. 51. Τὰ περιτέραν, *Quidquid in mentem subito temere venerit*, eadem significatione, qua ἡ τοῦ περιτεράνου λέγειν. Sic infra hom. 5 eodem sensu, quo τὰ ἰκόνια λέγειν. *Quidquid in buccam venerit*; et homil. 13.

Col. 43, l. 9. Προσέγραψα. Doctissimus Casaubonus legit πρὸς γράμα, et quidem hæc duæ voces in mss. sæpe permutantur. * *πρὸς γράμα hic optime quadraret, sed omnes mss. προσέγραψα habent, et hac voce non læditur series. L. 23 Οὐκ ἔστι παραίτασι μὴ... διδάξαι, vel pleonasmus est τοῦ μὴ..., vel Atticismus.*

Col. 46, l. 7. Μίση τῆς ἰσότητος. Sic enim Quadragesimam hodieque, ut opinor, observant Græci. Vide hom. 8, et alibi non raro. — L. 46. Διακρίματα. Rectius, et ex grammaticæ ratione, διακρίματα, uti monuit A. Dounæus. Sed hic siquē lapsus, siue usus adeo frequens in κείνῳ et compositis in hoc præsertim auctore, ut non librarii tantum culpa esse videatur.

Col. 53, l. 31. ἡγ' ἴν, i. e. ἡμᾶς, ἡμῶν, ἀδελφῶν. Col. 61, l. 17. Lege cum Boasio καὶ καθάπερ ἡμέτερον κοινόν. * *Aliqui locus ut est, optime habet.*

Col. 63, l. 40. Ταῦτα τὰ ἀρμύματα. Vel ταῦτα abundare, vel ταῦτα εἰρηναῖα legendum recte et ex usu linguæ notat A. Dounæus. * *Locus, ni fallor, sine hac emendatione sanus est.*

Col. 76, l. 29. ἔκβολισται. Boisius mavult ἐκβολήθηκα. Col. 87, l. 10. Post τῶν τοῖς recte addit unus cod. καὶ ἰδὲ καὶ λέαν, ἰδόντων, etc.

Col. 91, l. 4. πρὸς. Nostri et Reg. unus et alter codex ἀπὸς, alter Regius ἀπὸς, tertius, ut nos posuimus.

Col. 96, l. 26. Assentior doctissimo Casaubono, ἃ ἐν ἀνέγκῃ glossema esse oppositum verbo ἀλλάξ; et l. 28 ita legit et distinguit, ἰσχυροτέρων, ἢ καὶ ταῦτα ἢ ἡμῶν εἰρηθῆεν ἀπὸ τῶν τε ἰσχυροτέρων. ἢ ἢ etc. Recte ut opinor. * *hæc certe, quantumvis opinionem Casauboni magni faciam, puto locum bene habere.*

Col. 154, l. 28. Γενῶν. A. Dounæus mavult γενεῶν, et linea 50 pro ἰσχυροτέρων, εἰρηθῆεν τε: iugentuse utrumque. Codex unus pro γενῶν habet γενεῶν.

Col. 206, l. 5 ab imo. ὅτι ταύτης προσηγορίας. Deesse videtur aliquid ad fulciendum articulum οἱ, ἰσχυροτέρων, aut tale aliquid, quod responderet τῆ ἰσχυροτέρων sequenti. Regii tamen codices ita habent.

Col. 511, l. 27. ὅσα πολλὰ κατ' αὐτὸν γέγονται. Regii et nostri consentiunt. Interpres Latinus, *Et multa posthac incide-*

rent, per quæ Lot erudiretur. Mihi locus non videtur mendo carere, quod tamen eluere non possum, nisi pro κατ' αὐτὸν legatur κατὰ ταῦτά, sed ἰσχυρῶν. * *Prope notatur; sed quid si legatur κατ' αὐτὸν et referatur ad πρὸς τῶν? Ut ut est, secundum hanc ex conjectura propositam lectionem Latina concinnavimus.*

Col. 336, l. 47. Fortasse legendum τὰ δι' ἑσὲ τοῦ Μελχιδεία.

Col. 501, l. 1. Τὰ τῶν ἡγίων. Vel legendum αὐτοῖς δι' τῶν ἡγίων αὐτῶν γέρον διδόντων, vel τὰ τῶν ἡγίων αὐτῶν, καὶ γέρον διδόντων, recte monuit A. Dounæus. * *At mihi emendationes hujusmodi non placent. Libentius credam Chrysostomum nulla ex tempore dicentem, non omnimodam sententiam habere rationem.*

Col. 339, l. 55. Κατέβην αὐτὸς δεῦρος Ὀμηροῦ, inquit A. Dounæus, ἰσχυροτέρων δι' γέρον πρὸς τῶν Ἀπόστολων, de Ulysse Odysseæ A, ut opinor. Ex hoc multisque aliis intelligimus, inquit A. D., quam eruditii fuerint Septuaginta interpretes.

Col. 372, l. 1 ab imo. τῆς ἑμῆς γενέσεως : *Exterioris generationis*. Quid hoc rei est? Fortasse, inquit Andreas Dounæus, τῆς ἑμῆς γενέσεως. Latinus interpres videtur non legisse τὸ ἑμῆς : certe non veritil ut omnes tamen libri nostri et Regii habent. Quid si legamus τῆς ἑμῆς γενέσεως? * *Mallet utrumque et ἑμῆς ἄβησε.*

SELECTA EX NOTIS JOANNIS BOISII In Homiliis in Genesin.

Non solum notas tuas, quod unum tamen a me postula visti, legi et excussi, quantaque potui cura ac diligentia cum contextu Chrysostomi comparavi, sed etiam ἢ ἰσχυρῶν adjecti multa de meo, et, ut theologi loquuntur, supererogavi, non tamen ita ut supererogando me meritum quidquam esse putem, præter fistulam Ciceronis pastoritiam, qua idcirco dignus fortasse censear, quod sim ausus vesti quasi purpureæ supplementa ista crassiore filo contexta assuere. Emendationes enim omnes, quas affero, meæ sunt conjecturæ, et fortasse multis in locis parum probabiles nec satis scite confictæ. Sed ut non omnes dignas existimo, quæ eruditorum calculis approbentur : ita nonnullas, tametsi paucissimæ eæ sint, meliøre sidere natalas credo, quas ne emunctissimæ quidem naris critici sinprorsus aspernaturi. Potuissem, fateor, compendium laboris facere, et minore multo negotio (sicut in proximi ad te litteris facturum me dixi) ea tantum loca expendere, quæ a te et A. Dounæo notata essent : sed cum multis præterea loca inter legendum occurrerent, quæ plurimum mihi molestiæ exhiberent, et (ut scolorum mos est) men dosa crederem omnia, quæ non intelligerem : in homiliis saltem in Genesin videndum putavi, an post tuam et Andread Dounæi messem spicæ aliqua superessent quæ s me aut alio quopiam non sine fructu legerentur. Quoties itaque inter legendum hæsitavi, quoties ordo verborum non fuit mihi satis obvius, toties incessit suspitio tentis mendi, toties expediti calaum, ut emendationem agerem, quod non adeo mihi feliciter quidem cessit, quin multis in locis pro emendatore παραδοξότης fuerim idque me ipso Aristarcho ac iudice, sicut ex crebris lituris, quibus amadversiones meæ paginatim, ut sic loquar, maculatæ sunt, deprehendere licet. Quod si meipso iudice toties peccavi, quanto plura sunt quæ reprehendantur ab aliis tanto ad iudicandum auctorioribus, quanto minus iis rebus quæ iudicium corruptum obnoxiiis? In notis tuis nihil displicet præter brevitatē et paucitatem. Ceterum cum cogito et sumptum, quos fecisti, immensitatem, et non

ferendos labores, quos per aliquot annos, qua exemplaria Chrysostomi conquiens, qua legens et relegens, qua emendans, qua invicem comparans sustinuiſti, absolve te ab omni culpa, imo miror potius quod reliquis laboribus (qui alium quemvis non invicti plaue animi oppressissent) hunc etiam et notas tuas scribendi et alienas corrigendi addere voluisti. Andr. Dounæi notæ in *Hom. in Genesin* integræ ad me non pervenerunt. Nam in chartis quas accepi desideratur omnes ab hom. 5 ad hom. 48, exceptis duntaxat fragmentis quibusdam. Quod ad reliquas homilias atinet, non expectabis ut similes eas diligentia examinem, qua has in *Genesin*. Neque enim vires, neque otium patientur. Haud bene namque convenit pastorali meæ curæ (cujus onus totum solus sustineo) cum criticis istis curis. Quocirca aut in lotum abdicare eas oportet, aut ita parce admittere, ut mihi alia ex necessitate agentis non sint impedimento.

HOMILIA I.

Col. 22, l. 25. τὰς πατέρας. Chrysost. Hom. 49 in *Math.* p. 316 (*Edit. Savil.*): τὶ οὐκ ἔστιν αὐτῶν τὸ τέλος; ὁ οὐρανός, καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγαθὰ· ἡ δόξα ἢ ἀπόβητος ἑαίτης· αἱ πνευματικαὶ πατέρες· αἱ φωναὶ λαμπράς· ἢ μετὰ τοῦ νομοῦ διαγωγῆ etc. Maccab. 1, 28: τὰς υἱοὺς ἀναδεδ. ἔργων, καὶ καθήματα ἐν πασθεὶν ἐν κέντρῳ.

Col. 23, l. 8. Ellipsis τοῦ εἰ, ante ὅταν, duriuscula mihi videtur, nec facile defendenda exemplo aliquo, quod ipsum item ab omni mendis suspicione immune sit. Quod autem A. Dounæo videbatur de hoc loco, idem et mihi de loco illo hom. 2 in *Math.* p. 13, l. 20. (*Edit. Savil.*), sicut notæ meæ testantur. — L. 36. φησὶ, an φησὶ scribatur, parum refert. Si tu aut ego scriberemus aliquid Græce, φησὶ potius quam φησὶ diceremus. Sed si Septuaginta interpretes habent φησὶ, et certe habent, et libri omnes in ea lectione consentiunt, per me obtineat illa licet.

HOMILIA II.

Col. 27, l. 6. Lego : ἀπὸ θυροφύλακος τοῦτα παρελάθη τῇ βραδυνῇ ἀφ' ἡμέρας; ὅτε etc. — L. 23. Καὶ σφόδρα ἠελθόντων. Sic supra p. 2, D. 10 : Καὶ καθάπερ εἰ σφόδρα τὸν καὶ κοίτην ἠελθόντων. Ita enim malo, quam cum καὶ ante ἠελθόντων, quia ἠελθόντων ex eorum adjectivorum est genere, quæ substantivorum nonnunquam formam induunt. — L. 32. Fort. ἀλλὰ καὶ τῶν βαρβάρων. — L. 4 ab imo. Melius fluere oratio, mea sententia, si hæc duæ voces, ἀλλ' ἑαυτῶν, tollerentur, et deinde legeretur : Ἐξ ἀρχῆς γὰρ κλάσας, etc.

Col. 28, l. 14. ἢ τὰ κατ' αὐτῶν μέλλοντα συμπέσειν τὸν κτήρον ; sc. τῆς προφητίας. l. e. Illo ipso tempore, quo prophetatur, vel statim post Adrianus. *Isagoge in S. Scripturam*, prophetarum 3 genera facit, pro triplici temporis discrimine. Quemadmodum enim tria tempora sunt, præteritum, præsens, futurum : sic etiam tres prophetiæ, de præteritis nimirum, præsentibus, et futuris. De præteritis, ut Mosis prophetia, κατὰ τὸ παλαιὸν συστασάσας. Nam, ut inquit auctor *Synopsis prophetiarum*, οὐ τὸ τὰ μέλλοντα προφητεύσαι μόνον, ἢ προλεγεῖν ἀφ' ἑαυτῶν ἀλλὰ καὶ τὸν προφητεύοντα τὴν γῆσιν ἐκ Θεοῦ τῆς λαλίης, προφήτης ἕρπει. De præsentibus, quibus etiam annuere debet paulo post futura, ut Eltzæi ad Gehazi, IV Reg. v, 26. De futuris, ut reliquorum fere prophetarum omnium.

Col. 29, l. 39. Fort. τοῦ γαλακτοπροπέσθαι. — L. 41. Deleatur subdistinctio post διδάσκαλοι, et nihil erit, quantum ego quidem video, difficultatis. Duo sunt διδάσκαλοι : primi et secundi : primi accipiunt pueros a parentibus ; secundi a primis. Primi tradunt elementa, secundi fundamentis jactis a primis perfectiora alia ædificant. Primis similis fuit Moses ; secundis Joannes et Paulus.

Col. 30, l. 20. Inter τίς ἐστὶ αἷς διασερῆρι·videtur τοῦ αὐτῶν τι. HOMILIA III.

Col. 32, l. 51. Lego : ἀλλ' αὐτίκα τὰ τῆς ἐπιφύρας, καὶ ἐκιδέσται τοῦ νόμου.

Col. 33, l. 21. Τοὺς ἀσολοῦθας ἀρρημένους ; sc. τῶ Μωϋσεϊ, sive κατὰ τοῦ Μωϋσεως. Non multum diverse infra οὐ προσήγοντι τῇ ἀσολοῦθια τῶν ἀρρημένων.

Col. 35, l. 50. Τοὺς ἀγνωστὸν βουλομένους. Puto cum A. D. μη δεesse ante βουλομένους ut sensus sit : Perpetuas vicissitudines dierum ac noctium satis superque docere quod credendum sit Scripturis, modo non sit aliquis adeo præfractus et pervicax, ut doceri et persuaderi recuset. Ἀγνωστῶν enim dicuntur, qui plane præfracti sunt, nec ulia se ratione vinci patiuntur, sed quasi clausis oculis tenebras ipsi sibi faciunt ; de quibus pulchre Theodoretus κατὰ προνοίας, 6, sub initium : ἀλλὰ τοὺς ἀγνωστὸν οὗτοι οὐρανοὶ κείνησιν ἀγνωστοὶ τὴν θέαν τοῦ Θεοῦ οὗτοι εἴλω ; ἠσποκρίμενοι etc. Βουλομένους, ἢ. e. παραρημένους. Regitur autem ab ἰσων, ut non solum opus dativum accusativo permutare. τῶ ἀγνωστοῖν βουλομένῳ ὀπποῖντο ὁ ἀγνωστοῖν φέρειν Ἰσων, Col. 44, l. 14. — L. 51 ἠναγοῖν : sub. αὐτοῖς, scilicet τοῖς μη βουλομένοις. — L. 58. Μίαν ἠναγοῖν ὀπποῖσιν. Participium ἠναγοῖν ἐν negligentia librariorum ir-

repisse mihi videtur in locum substantivi ἠναγοῖν. Scribo itaque μίαν ἠναγοῖν ὀπποῖσιν. — L. 45. οὐ γὰρ ἤματι etc. Hinc colligo beatum Chrysostomum adeo diligenter versatum fuisse in libro Sapientia, ut ipsa etiam verba ejus in promptu et quasi in numerato haberet. Sic enim legitimus Sap. xi, 44 : οὐ γὰρ ἤματι ἢ παντοδουμάς σου χεῖρ, καὶ κτίσασα τὸν κόσμον ἐξ ἀπόρου ἠνάξ.

Col. 39, l. 51. ἀναγοῖν. De activo hujus verbi usu tecum jam plane sentio. Scriperam quædam in alteram partem, sed ejusmodi, ut eorum postea me peniteret. Igitur delevi ea, ut vides. Nam nunc scio apud Chrysostomum multa loca occurrere, in quibus hoc verbum nisi activo omnino non possit accipi. Inter alia vide infra homil. 43, post medium.

HOMILIA IV.

Col. 40, l. 51. τῶ κλάται quid si τῶ βάθει? Eodemque modo altis locis, nimirum hom. 6, vide infra hom. 15. Sed tam constans est hæc lectio, totiesque occurrit, ut nihil mutare ausim. — L. 51, etc. ὥστερ οὐν ὁ ἀδάμαντα πάλιν, etc. Idem hom. 42 in *Math.* : καὶ ὁ ἀδάμαντα πάλιν ἐκατὰ ἐπιπέταται, καὶ ὁ πρὸς κέντρα λακίτων ἰσων ἀιμάται, καὶ ὁ πῦρ κατὸν ἰσων κατακαίει. Chrysost. Hom. 24 in *Math.* : καὶ γὰρ ὁ τὸν ἀδάμαντα κλάσων, αὐτὸς ἔστιν ὁ κλητύμενος, καὶ ὁ τὰ κέντρα λακίτων, αὐτὸς ἔστιν ὁ κεντοῦμενος, καὶ τὰ γαλακὰ διχόμενος τράκατα.

Col. 41, l. 8. Ἄπεισι γὰρ μεθ' ἡμῶν : Abcent enim nobiscum, sc. migrantibus ex hac vita. — L. 9, καὶ, l. e. in patria caelesti.

Col. 42, l. 33. Inter ἡ γῆ ἐθὺ τοῦ σκότους deesse videtur θλιονῶντι.

Col. 43, l. 14. κλητύμενος, vel potius διταξίς. Theodoretus tamen *Quest. 11 in Genesin* : κλητύμενος, inquit, ἢ τίς Γραφή τοῦ; οὐρανῶς ὀνομάζει λίγυσι· Οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν ἐκείτῃ τῶν ἔσθρων ἢ γλάται αὐτὸν τὸν οὐρανόν, οὗτε τὸ ὄψαρ οἶδεν ἰσως ὀνομάσαι. Εἴροι δ' ἂν τις τοῖαυτα κοιλὰ καὶ παρὰ τῆς ἑλλάδος φωνῆ. Ἀθήνας γὰρ τὴν πόλιν οὕτως ἰσως ὀνομάζει, ἀλλ' Ἀθήνας κλητύμενος, etc.

Col. 44, l. 41. Deleo καὶ ἀνὸς διακρίσεως.

Col. 46, l. 15. Καὶ κενῶν ἑαστος τοῦ ἀβύθρου αὐτοῦ μη μετρησασίτω ἐν ταῖς καρδίαις ἰσων. Sic Græca Biblia.

Col. 47, l. 28. Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προσηγοῦμενος, verba sunt Pauli, Rom. xii, 10. — Ib. Υπερήξατος ἰσων τοὺς πλοῖας ἤλοθα, verba item sunt Pauli, Philipp. ii, 3, nisi quod Paulus pro τοῖς πλοῖας habeat ἀλλήλους. Remittendum est igitur lector ad locum utrumque. *Hæc lectioem Savilii respiciunt.* — L. 51. ἔστινα δι' ἀρχὴν τὸν λογισμῶν, subintelligi. παιδοῦμενος ἰσωντος, ut supra dicitur.

HOMILIA V.

Col. 48, l. 57. Ἀνάματος ; l. e. διακρίσεως.

Col. 51, l. 21. Delendum puto καὶ ante ἡ γῆ.

Col. 53, l. 47. φλοτυμίας ; l. e. τυφλῶς, θυμῶς, δόξης.

HOMILIA VI.

Col. 51, l. 45. Μαρὸν πύσσαντος τοῦ διαβόλου. Sic paulo inferius sequentis col. 55, l. 24. Οὗτε ποιοῖ προσηγοῖν, ἀλλ' ἄλλως αἰρεῖ τις μικρὰ διαβολικῆς ἰσωνας, καὶ πάντας ἰσως ἀεθίτικας. — L. 59. Mibi non displiceret, si post ἐπιμένον interrogandi nota poneretur : *Num enim ideo dicendi laborem suscipimus, ut aures vestras simpliciter oblectemus, aut laudis apud vos nescio cujus adipiscendæ desiderio? Interrogandi notam posuimus.*

Col. 57, l. 4. Nescio an desideretur aliquid post διαμαρτυροῦσθαι. Sed potius arbitror non desiderari. Nam quid velit per διαμαρτυροῦσθαι, significatur his verbis infra, l. 7, μετῶσων τοῖσιν ἀπασιν, etc.

Col. 53, l. 45. Legendum suspicor δ καὶ καθολικός καὶ κατὰ τὸν μέγιστον φροσύνην αἰρεται, hoc est, *Et generalim de omnibus stellis, et speciatim de duobus magnis luminaribus.* De duobus enim luminaribus magis dicitur peculiariter : ἐξ ἀρχῆς τῆς ἡμέρας, καὶ ἐξ ἀρχῆς τῆς νυκτός ; de stellis autem omnibus in genere : ἀρχὴν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός. — L. 1 ab imo. Lego τὸν ἡμέρας, τὸν ἀρχὸν ἀποκαίει, καὶ τὸν ἰσωντοῦ τὸν κίβλων, etc. Infra ὁ τῶν ἡμερῶν ἀρχὸς, καὶ ὁ τοῦ ἰσωντοῦ κίβλος.

Col. 60, l. 46. τῶ κλάται. Fort. τῶ βάθει. Vide supra col. 40, l. 51.

Col. 61, l. 17. Lego ἀνθεῖς καλλωπισμένην, καὶ καθάπερ, etc. *Herbarum flores unquam, tanquam vestem Phrygiamam, aut polymitam, super eam expansas.* — L. 28. Malim δεξάσμεν δι' αὐτὸν οὐ διὰ τοῦτο μένον, ἀλλὰ, etc. Ordo : ἰσὺν δι' μη πάλιν τοῖς αἰσθητοῖς περιπέσομεν, ἀλλὰ ἰσὺν, κολλὰ γὰρ ἐν εἰσθητοῖς τ. δ. α. τ. μ. π., κ. τ. π. σ. κ., κ. τ. σ. κ. τ. α. ε. ι. δοξάσομεν αὐτὸν οὐ διὰ τοῦτο μένον, etc. διὰ τοῦτο, ἢ. e. διὰ τοῦ ἀνακρίσθαι θεολογίας.

HOMILIA VII.

Col. 62, l. 9. Scribendum videtur ὁ μὲν ἠναγοῖν, quia sequitur πατέρας δι, non autem οἱ δι. — L. 18, 19. Malim κορροῖσθαι, et θρακισσομεν. *Sic etiam posuimus.*

Col. 63, l. 25. Pro ἰσων τῶς ὄφεις malim αὐτῶν τῶς ὄφεις. Quæ lucet enim, non seipsa, sed alia καταγράφειν dicuntur : vel καταγράφεται ἰσων τῶς ὄφεις ; l. e. *Cum viderint opera vestra lucere.*

et splendore suo, ut vos ipsi spectabiles sitis, efficere. Hæc scripseram, nondum lecta mihi A. Dounæi annotatione.

Col. 69, l. 17. Pro καὶ τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας rectius fortasse ἀπὸ τῆς, etc. — L. 19. Φιλανθρωπίας : i. e. misericordiae.

HOMILIA VIII.

Col. 71, l. 38. Legendum conjicio : ἀλλὰ τότε τῶ προσχίματι.

Col. 72, l. 31, 23. Eodem jure quo supra aliquot verba ἀρτυραῖα in ὑποτακτικῇ mutata fuere, etiam hic βούλωνται et βράκτονται in βούλωνται et βράκτονται mutanda sunt. * Sic legitur. — L. 38. Deesse puto τούτων post ῥημάτων. Eadem præterea linea pro τὸ γὰρ εἰπὼν lego τῶ γὰρ εἰπὼν. — L. 50. Διὰ τῆς, ἰασηγῆς : i. e. διὰ τῶν ἰασηγῶν. — L. 51. Κατὰ πᾶσαν λογισμῶν : i. e. Quo sensu.

HOMILIA IX.

Col. 76, l. 4 in tit. Deesse videtur αὐτὰ post παραχθῆναι. — L. 50. Vel pro οὕτω lego καὶ, vel duplicem ἰσότητι facio, unam post κοίτης, alteram post κατὰ. Deinde cum doctiss. præceptore meo sentio verbum aliquod post κατὰ desiderari, nimirum κατέχει, aut ἐπιπολεῖται, aut ἀναπαύεται, aut tale aliquod.

Col. 77, l. 17. Τῶν τότε κινηθῆναι. Similis est usus verbi κινῆσαι, supra hom. 4. Τῶν τότε κινηθῆναι : i. e. τῶν τότε λαθῆναι, ἀρτυραῖον, ἐπικινῆσαι : i. e. λαθῆναι, προβολῆσθαι. — L. 2 ab imo. Suspecta est mihi dictio καὶ τῆς : pro qua tamen nescio quid reponam, ni forte κινῆσθαι : cogitet vero lector, an non καὶ τῆς hic pro pluralitate, ut sic dicam, possit accipi. Non enim locum mihi hic habere videtur συναρτῆσθαι illa ῥημάτων, de qua toties fit mentio postea.

Col. 78, l. 18. Suspicio aliquid deesse post ἡ πρόνοια, vel uti ἀρτυραῖα ἡμᾶς διατεταί, aut tale quid. — L. 29. ἀνοήτοι καὶ ἄπειροί, i. e. ἀκατάληκτοι, καὶ ἀνοήτως ἰσχυροί : recte faciliores et cicures, ut jumentia illa, quibus quotidie utimur. Sic enim accipienda sunt vocabula ista, ut constet oppositio inter ἀνοήτοι, et θνητοί. — L. 31. Pro τῶ λογισμῶ, malim τῶ λόγῳ sc. τῶ ῥῆθι λόγῳ. — L. 41. Lego : καὶ πόσις οὐκ ἂν εἴη τῆσι παρακρίσεισι δέξιν : — L. 52. Pro δυνατὸν rectius, ut mihi videtur, δυνατῶν.

Col. 81, l. 28. Ἰσχυροὶ ἔχου, In memoria recentis habere. Homil. 61 in Math. p. 391, de servo illo crudeli, qui conservum suum in carcerem conjecit : ἔβλαβον γὰρ αὐτὸς, οὐδὲ κατὰ κρίνον τοῦτον, ἀλλ' οὐδὲ ἀλάσ, ἔβλαβον ἔχον τὴν εὐρυςταν, εἰς κτίσιν ἀπεργαστὸν τῆ δουρῆ : i. e. Cum adhuc recens esset beneficii a domino accepti memoria.

HOMILIA X.

Col 82, l. 45. Pro οὐδὲ χρῆσις ἦν ἢ rectius fortasse οὐδὲ χρῆσις ἦν ἔστιν. ἔστι enim melius respondet verbis præcedentibus.

Col. 83, l. 48. Lego : ἐν ταύτῃ μάλλον. Sic Col. 84, l. 27. ἐν τῇ τῶν π. α. κ. τ. σκοπιῇ ἐπιδικησῆται. l. 48. Deesse videtur particula ἐν post ταύτῃ. * V. notam ibi. — L. 54. Quid si sic, particula una transposita : ἀλλὰ καὶ ἐπιδικησῆται καθάπερ εἰ προσκαρτυραῖα, καὶ οὕτως ε. τ. legalis : καὶ καθάπερ εἰ προσκαρτυραῖα τῶ οὐφ, ut hoc non addatur, necessario certe debet intelligi : ἀνοήτως enim et ἐπιπολεῖται, quando in conspectum hominum venire non audemus : ἑαυτοῖς autem ταλανίζομεν, quando Deum nobis iratum sentimus. Tanto plus est ergo ταλανίζου ἑαυτῶν, quam ἀνοήτως εἰ ἐπιπολεῖται, quanto magis est formidandum, Deum quam homines offendere : Deo quam hominibus displicere.

Col. 85, l. 6. Τῶν τῆσιν ἐπιδοκίμουσιν τὴν κατὰ τὸ μάλλοντος διακρίσῆσθαι. Supra col. 77, l. 2 ab imo ἰσχυροὶ τὴν τιμῆν, εἰς τὸν μάλλοντα δημιουργησῆται. — L. 50. Cujusmodi legendum : καὶ ἡσυχία ἀνταλίγη ἀπολογίας πρόφασιν τοῖς ἀνοήτοις μάλλοντος βολοποινοῖς, etc. : τὸ ἀνοήτως ἐν εἰμὴν πρόφασιν radit aures meas. — L. 55. Deesse arbitrator ταῦτο post εἰ : καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτον. — L. 24. Verba omnia inter ἀνοήτως et εἰπὼν notis parenthesis inclusenda puto, quo nimirum participiorum concursus et ἐπιπολεῖται aures minus offendatur. Aliter. Multo commodior esset lectio, si hic conciperetur : παραδῶν δ' ἀρτυραῖα ἀνοήτως παρα μάλλονται αὐτῶν, ὡς εἰπὼν, καὶ δεικνύων ὡς καὶ αὐτὸς καὶ τὸ εἰπὼν πάντα πολλὴν ἔχει τὴν ἀρτυραῖα, τῆς γὰρ τῶ προσχίματι τῶ ἀνοήτως πρὸς τὴν διακρίσῆσθαι τούτων ὑπερτακτικῆς. Εἰπὼν γὰρ, ἦν ἔστιν εἰς βραβείον, αὐτῶς, etc.

Col. 87, l. 19. Fort. τὰ πάντα. — L. 5 ab imo. Lege φησὶ γὰρ καὶ λέγει, quia præcedit εἶπαι.

Col. 88, l. 6. Verisimile est τῆ, aut τοῖς deesse, post φησὶ γὰρ.

Col. 89, l. 15. Legendumne sit ἔσται, an ἀνάσσει, ignoro, hoc est, spatio hebdomadæ totius, unum diem consecrare, an hebdomadæ spatium, sive circuitu unum totum diem consecrare. — L. 5 ab imo. οἱ ἀπολεμένοι : i. e. Absentes.

— L. 1 ab imo. ἀπεθνήσκοντες ; i. e. διακοφθῆσαντες, ut supra aliquoties locutus est.

Col. 90, l. 17. Nescio an desit αὐτὰ ante ἐν χάρτος μέρει. Ceterum ne semper beneficii loco hæc a vobis docendi sint. — L. 38. Deesse videtur λέγω ante κατὰ τὴν τῆς τῆς εἰς.

HOMILIA XI.

Col. 91, l. 16. Fort. ἡμεῖς ταῦτα μάλλονται. — L. 23. ἀνοήτως. Exigere videatur τὸ ἐαυτῆς sequens et τὸ ἄλλοις ut hac linea post ἀνοήτως addatur ἡ νόξ. — L. 33. παρακαλεῖται : sc. ἡ κατεστημένη ἀνάσσει, vel ὁ θεὸς. — L. 58. Pro ἀνοήτως legendum procul dubio ἀνοήτως. ἀνοήτως τοῦ θέρους, i. e. Abscedente æstate, sive, Ubi æstas jam abcessit. Non enim æstati ventientia occurrit autumnus, sed discedenti succedit, hocque divina providentia idea fit, ne subita migratione ab intensissimis æstatis caloribus ad insubstantia hiemis frigora corpora humana damnum aliquod patientur. De hac ipsa re pulcherrime, ut omnia, Theodoretus De Providentia lib. 1 : Οὐ διχῆ τῶν ἐπιπολεῖτων κύκλων ἐμπίσθη δ' οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἄλλως δέξιναι καὶ χυμῶνα. οὐδ' ἀπὸ τῶν ἔστων ἀρτυραῖα ἐπὶ τὸ ἄλλα μεταβιβαίνομεν, ἀλλὰ τὸ ἔστω καὶ τὸ μετόπισθεν μίσην λαθῆναι τὴν κλίμα, τοῦ κρημοῦ καὶ τῶ φλογρῶ μίση γίγνεται, καὶ τὸν ἄρτυρα ἔγγον καὶ φλογρῶ χυμῶνα οὐ τὸ ἄρτυρα ἔγγον καὶ θερμὸν διαδέχεται ἔστω, ἀλλὰ τὸ ἔστω, etc. Huc facienti quasi sequuntur : διὰ τοῦτο ἐγγραμμῆσθαι παρακαλεῖται [sc. ὁ θεὸς] τῶ μὲν τοῦ χυμῶνος τῶ μετοπίσθω, ἀπὸ δὲ τοῦ θέρους τῶ ἔστω. Sunt enim ver et autumnus quasi parva mutatio æstatis et hiemis. — L. 52. Fort. ἔστω τοῦ θεοῦ.

Col. 92, l. 26. ἔστιν ἡμῶν συνετοῖς οὕτως, etc. Sic Terentius : Dictum sapienti sat est. — L. 34. Delendum videtur κατὰ ante τὸ ἀπὸ. — L 9 ab imo. Pro posteriore οὕτως quid si αὐτοῖσι ?

Col. 95, l. 21. Nihil muto : sed tamen primo aspectu putaret quis pro ἐπιπολεῖται, ἰασηγῆσθαι legendum. * Nos legitimus ἰασηγῆσθαι.

Col. 94, l. 11. Minus impedita esset oratio, si hæc tollerentur : ἡμεῖς παρακαλεῖται αὐτοῦ τὸν λογισμῶν. — L. 56. Fort. ὁ τοῦτο καὶ ἐπιπολεῖται. Nam τοῦτο καὶ ἐπιπολεῖται parum aut nihil videntur differre.

Col. 95, l. 28. Pro ἐπιπολεῖται malim ἐπιπολεῖται. Præterea paulo ante pro ἀπὸν scribendum videtur ἰπὸν, vel ἄν. Sic enim priora cum posterioribus melius cohererunt. — L. 50. Fort. καὶ οὐκ ἀνεγένηται. Ordo etiam verborum sic corrigendum videtur : ἀλλὰ θρησκῆσαι κατὰ τὸ ἐπιπολεῖται τὸν ἔστω καὶ οὐκ ἀνεγένηται, τῆς ἀνεγένηται κατὰ ἀποφίκτη τοῦτο. Est enim mutuos respectus inter ἐπιπολεῖται ἐπιπολεῖται et κατὰ ἀποφίκτη. — L. 6 ab imo. Deleo εἰς.

Col. 95, l. 12. Deleo κατὰ ante τοῦ μακροῦ.

Col. 97, l. 39. Nemo ex eruditioribus tibi succenseret si ἄγον ἰν ἄγιν mutasses, tametsi refragantibus exemplaribus omnibus. * Savillum alloquitur. Nos legitimus ἐπιπολεῖται. Vide notam ibi.

HOMILIA XII.

Col. 98, l. 37. Καὶ τὴν θρόνον τῆς ἀγίας ἑσπῆς ἦν ἀνοήτως ζῶντας. Intelligit eos, ni fallor, qui festum Paschatis cum Judæis xiv luna celebrabant, non autem cum reliquis Christianis, die Dominica, sive die Resurrectionis Christi. Vide Euseb. Kcll. hist. l. v, cap. 26, etc.

Col. 99, l. 9. Fort. τῶν εἰς δόξαν τὴν ἡμέτερον ἡμῶντων.

Col. 100, l. 18. ὑπερτακτικῆς : i. e. ὑπερτακτικῆς, ut sæpe alibi.

Col. 101, l. 24. Οὐκ οὐκ ἦν ἰσχυροὶ κατὰ τὸ ἐπιπολεῖται : i. e. Et ne quis existimaret id quod videbatur non fuisse verum ignem urendique potentia præditum : hoc est, speciem et, ut vulgo loquuntur, apparentiam potius ignis, quam ignem fuisse. Per τὸ ἐπιπολεῖται intelligent id quod ignis specie se oculis adstantium ingerebat : quod verum fuisse ignem affirmat hic Chrysostomus. — L. 4 ab imo. τὴν οὐσίαν, i. e. τὴν φύσιν.

Col. 103, l. 48 sqq. Lego, sensu ipso suadente : ἡμῶς δ' ἐπιπολεῖται ἀπὸ τοῦ χυμοῦ, δεικνύων δὲ τὸ ἐπιπολεῖται τὴν τῶν τῆς τῆς, etc., vel δεικνύων τὸ ἐπιπολεῖται καὶ διὰ τοῦ ἀνοήτως τὴν τῶν τ. ζ.

Col. 104, l. 2. Lego ὅτι αὐτὸ γένηται εἰς φλογρῶ ζῶσιν (καὶ ἰσχυροὶ εἰς φλογρῶ ζῶσιν). Non enim dicit Scriptura τὸ ἐπιπολεῖται γένηται εἰς φλογρῶ, sed spiritum insufflatum γένηται εἰς φλογρῶ ζῶσιν. Ergo igitur utrobique lego εἰς φλογρῶ ζῶσιν. Et priore quidem loco hæc accipio, ut prolata a Chrysostomo, posteriore, ut citata e Mose. — L. 29. Μετὰ τὸ. Neutra lectio displicet, neque A Dounæi (qui putabat legendum κατὰ τοῦ), neque ista. Magis tamen ista placet, quia Græci Patres, et in his Chrysostomus, de animo, tanquam de re per se subsistente, solent loqui, et ita quoque, ac si homo esset ἡ φλογρῶ, corpus autem non homo, sed hominis ; unde illud, ἀνοήτως ἔστιν οὐ τοῦτο τὸ ἐπιπολεῖται, et Basil., πρόφασιν οὐκ ἔστιν, μήτε τοῖς σῆς, μήτε τοῖς κατὰ σῆ, ἀλλὰ οὐκ ἔστιν ἄλλως μόνον πρόφασιν. Ἄλλα γὰρ ἔστιν ἡμῶς, αὐτοῖς, καὶ ἄλλο τὸ ἡμῶς, καὶ ἄλλο τὸ κατὰ ἡμῶς. Ἐπιπολεῖται οὐκ ἔστιν εἰς φλογρῶ καὶ ὁ τοῖς ἡμέτερον δὲ, τὸ οὐκ ἔστιν : κατὰ ἡμῶς δὲ γένηται, etc. Vide infra aliquot in locis. Ab hac procul dubio

opinione (quæ Platonicam philosophiam redolet) manavit hæc locutio, κατὰ τὸ σωματικόν. Animus per se est vegetus et agilis: sed ubi cum corpore se commiscuit, multum amittit de agilitate sua, ni acriter se intendat. — L. 36. Αὐτὸν καὶ τὴν εἰς ἀρετῆς ἐπιθυμίαν: i. e. Propterea quod hominum virtute prædiorum magna est penuria: quod pauci sunt boni: quod magna bonorum est raritas; αἰσχρῶς hic est σπασίς. Infra homil. 24: Αὐτὸ ταῦτα ἀλλὰ καὶ ὀδυρόμεθα, ὅρα τῆς μὲν ἀρετῆς τοσοῦτον ἢ ὅσον τῶν ἁμαρτιῶν. Fieri potest, ut fallar, sed falli certe me non puto. Vide infra col. 202, l. 29. Ἐν τοσοῦτῳ ἀρετῆς αἰσχρῶς: i. e. In tanta virtutis penuria.

HOMILIA XIII.

Col. 105, l. 22. Δαυιδάου, i. e. Ισραήλου. Judith. xi, 12, καὶ ὠκεία θυσίαίτερον αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ μὴ φοβῆναι ἄνευθεν Δαυιδάου. II Machab. xi, 51. Χρησθεὶς τοῖς ἰουδαίοις τοῖς ἰαυτοῖς θυσανόμενοι καὶ νόμοις, κατὰ τὸ πρότερον. Τοῖς Δαυιδάου, i. e. ταῖς τροφαῖς. Hesyck. Δαυιδάου, τροφή. Observatum hoc idem est et eruditissimo Casaubono nostro (uoster enim jam est non usu solum, sed nexu, et, ut spero, semper erit) Comment. in Theophrasti Charact. ad cap. ἐπὶ ἀκαρίῳ. Vide infra col. 50 ἑκεί καὶ γρηγόριος. Sic supra initio homiliæ 9, εἰ φιλόδοξος τῶν γρηγόριος, etc.

Col. 106, l. 12. Legendum conjunctio: ὁ μακάριος Κεῖθεος θεόφορος τὸν τρίτον τῆς δημογραφίας λέγειν, ὅτι εἶπεν, etc. Valde confirmant hanc lectionem quæ sequuntur. Pace doctiss. præceptoris mei (Dowsei, qui putabat legendum εἶπει κλίον) dixerim affirmativam hic lectionem ferri nullo modo posse. Ratio nostra, fateor, non videt quomodo ex terra et pulvere fiat caro: at hoc non obstat quominus secundum naturam id fiat. Nam si nihil esset secundum naturam, nisi quod ratio comprehendit, perexiguus sane finibus τὰ κατὰ φύσιν circumscriberentur. Quam multa enim sunt arcana naturæ, rationi prorsus ἀγνώστου? Basil. Epistola quadam ad Eunomium docet plurima esse in minutuli animalculi formicæ naturæ, ad quæ ratio humana nullo modo possit aspirare: α ἢ, inquit τοῦ βραχύνειτον μέρους οὕτω περιελάβῃ τῆ γνῶσις τὴν φύσιν, καὶ τὴν διατάξαστον τοῦ Θεοῦ δύναμις μεγαλουργεῖ φανερῶς; Chrysost. supra, hoc est hom. 12, non negal carnem secundum naturam fieri e terra (Deus enim est auctor naturæ, sive potius natura naturans, ut loquuntur, et ille hominis carni hanc naturam dedit, ut e terra ortum suum et originem haberet. Hanc ob causam a Chrysostomo sæpissime vocatur Deus τῆς φύσεως δημογραφός, et τῆς φύσεως ἀσπίτης, et τῆς φύσεως Κόριος καὶ δημογραφός. Vide illusterrimum locum infra col. 370, sed monet ne admirabilia Dei opera ad rationis καὶ τῶν οὐρανῶν λογισμῶν τρυφάνην expendamus. Ratio enim respuet hoc tanquam incredibile, et dicit, non ὁμοῖα, sed ἕτερα, aut ὄχι γινώσκον e terra debere fieri. Quod autem ad hunc locum attinet, ne nomen τῆς φύσεως cuiquam scrupulorum injiciat, audiat quæ sequuntur. Iocertus Diouysio: Οὐα ἡμῶν κατὰ τῆς τύχης τὴν φύσιν. Ἐπι τὸν ὕδατος ἕως διαμέτρου θητήν γὰρ ἕξει ἐκ προοιμίου τῶν στίσεων. Theodoret. Eccl. hist. lib. v, cap. 18; Χρὶ μέγα αἰδῶται τὴν φύσιν, καὶ τὸ κατὰ τῆς θητόν τε καὶ διαμέτρου, καὶ τὸν πρότερον χρόν, ἔξ οὗ γινώσκον, καὶ εἰς ὃ ἀποβήσκει, καὶ μὴ τῆ ἀπὸ τῆς αἰσθητικῆς ἀποδοκιμαζομένου ἄνευθεν τοῦ καλυπτομένου ὄψεως τῆν ἀσπίτησαν ὁμοῖαν ἄρχει, ὡ βραχύνει, καὶ πάλαι δὴ καὶ ὁμοδύλου. Chrysost. ipse Hom. 9 in Joh.; Βασίλειος μὲν δ ἐκ τοῦ αὐτοῦ διατριμῶνος ἡμῶν πάλαι τοῖς ὁμοδύλου, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῶ κοινωμένου φύσεως, εἰς αἰῶν, etc. Item hac ipsa hom. pag. sequenti. Καὶ τοῦτον αὐτὸν τὸν χρόν τὸν ἀπὸ τῆς γῆς τῶ ὀλεῖσι προστάγματι εἰς ὄψεως φύσιν μαρτυροῦσιν. Vide infra homil. 17, in fine. Sententia ergo Chrysostomi hoc loco hæc est: Mosem tam accurate descripsisse, quemadmodum homo fictus et formatus esset e terra, ne cristas ille tolleret, et naturæ suæ ac originis oblitus, magnificentius quam par esset de se sentiret. Consentiant hæc plane cum iis quæ dixit homil. 12: τίνας οὐ μαρὰ ἡμῶν ἰσχυροῦν τίναται, τὰν ἡμῶν βουλεύματα, πικαιοφροσύνης διδασκαλία. Pluribus hæc disputavi, propter summam præceptoris mei auctoritatem et singulare in hoc doctrius genere iudicium, a quo propterea sine validissimis rationibus non fuit æquum ut dissentirem.

Col. 107, l. 6. Καὶ στέμα περιεβύθη τῷ Θεῷ, ut illi nimirum faciunt, qui dicunt animam e Dei esse substantia. Vide Theodoretū Quæst. 25 in Genes. Aliiter ex conjectura, et collatione Chrysostomi cum Theodoro: α γὰρ μέλλουσα, ἔπὶ μέλλουσι, δὴ τὸ λέγειν τὴν Γραφήν, ἐκπεράσθη εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἢ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ φάσαν ἐἶναι τὰς φορτῆς, ἀνάγκη καὶ στέμα περιεβύθη τῷ Θεῷ, ἀνάγκη δὲ καὶ γέρας; etc.

Col. 108, l. 42. Καὶ πολλὰ ἔτερα τῶν εἰρημένων, etc. Ordo: ὁ ἀποφραζομένου πινος εἰσὶν, μὴ εἶναι τῆς αἰας τὸν παράδοτον, περιγραφῆς καὶ πολλὰ ἔτερα τῶν εἰρημένων. μὴ, ὡς γρηγορεῖ, ῥοιόν, Præcipientes et alia multa ex iis quæ dicta sunt, non, ut scriptum est, sive litteraliter, ut loquuntur, intelligere, ὀφρῶν: i. e. νοῦν, λαμβάνειν.

HOMILIA XIV.

Col. 111, l. 43. Οὐα ἐκείθι τοσοῦτον ὅτι μόνον γλυκύτερα. Vel de eo τοσοῦτον, vel pro γλυκύτερα lego γλυκία. Sic enim me-

lius conveniet cum τοσοῦτον, ut paulo supra τοσοῦτον ἰσχυροῦσιν. Sed potest esse comparativum pro positivo. Igitur nihil muto. * Nos aliam lectionem sequimur.

Col. 112, l. 15. Pro ἐπιθυμίαν nescio an legendum sit εὐθυμίαν, et pro σφοδρότην, ἀραλαστέραν.

Col. 114, l. 59. Ἐκδιαιρέτως τῆ τοῦ παράδοτον διαγραφῆ. Malim τῆ τοῦ παράδοτον ἕδον, aut tale quid. Nam ἰδιαιτέτως διαγραφῆ durum mihi videtur.

Col. 117, l. 15. Ταμίονος ἔργων καὶ τῆς τιμῆς. Coniunctio καὶ quæ hic distributioni inservit, præcedere debet verbum, ut mea est opinio, non sequi, idque hoc modo: οὕτως αἰσχρῶς λαίρουν ὁ Θεός, ἴνα καὶ δευτερῆ ὑπόληψιν ἔργων τῆς τιμῆς, etc. καὶ τῆς ἀραρίστου αὐτῶ τῶν οὐρανῶν ἐκπεράσθη. Duae ob causas rata esse voluit Deus nomina ab Adamo cæteris animalibus imposita, i. e. ut perpetuo admoderemur de honore, quem illis habuit Adamus, et deinde, ut adempti honoris causam illi ascriberemus. Transpositio particulæ καὶ hanc distributionem, ac proinde loci istius sententiam plane corrumpit. — L. 23, ἰδιαιδώς. Nihil multandum censeo. ὁ νοῦς, qui potuit congruas appellationes unicuique animalium imponere, et sine confusione ordinis nec mansuetorum animalium nomina feris indere, nec ferarum cicuribus, sed omnibus ea, quæ apta essent et congruerent illis, quomodo non omni sapientia et intelligencia repletus fuerat? Posterius ἰδιαιδώς, ut et ἀραρίσματα sequentia, ἀραρίστου et δόξαι, coherent omnia cum ὁ δυνατός, ἀπὸ τοῦ κοινού. Aperiatur aliquando sic: Qui potuit feris indere appellationes, quæ mansuetis animalibus non congruerent: et mansuetis rursus, quæ non convenirent feris, etc.

HOMILIA XV.

Col. 118, l. 15 ab imo. Fort. εἴπερ ἐστὶ τῶν αἰσθητῶν περιγράμματα οὐα ἔκεί. Videre non licet.

Col. 120, l. 57. Ἀναγῶς ἐπὶ διακρίσει. Nihil muto, nec mutandum censeo. Notanda autem phrasia, ἕως διακρίσει, pro μέλλω διακρίσει, non Chrysostomo solum, sed aliis tam Græcis quam Latinis frequentata. Chrysost. noster Hom. 10 in Matth. pag. novæ editionis Savil. 64, lin. 4: καὶ μὴ μόνον αὐτῶν λέγειν, ἀλλὰ καὶ τὸν τόπον ἢ τῆ διακριθείς ἑμάλλε καὶ τὸ τὸν ἀγρότατος ἔργον, ὅν διδάσει παραφραζόμενος εἶπ. Εἰπε δὴ δόξαι: i. e. ἐμάλλε. LUC. xii, v. 50: ῥέματιον δὲ ἕως βαπτισθήσεται: i. e. baptizandum sum baptizante, futurum est, ut baptizer: habeo baptizari, ut recte vetus interpret. Sic, IV, Esdræ iv, 45, Habet venire, poni videtur, ἀπὸ τοῦ μέλλω ἱερῶσται: Ὀδοῦται. Et in Symbolo Athanasii Latini interpret, ἀναστρέφονται reddid, Resurgere habent. Lactantius, elegantiss. scriptor, hoc loquendi genere delectatus fuisse videtur. Sæpe enim utitur. Instit. lib. iv, cap. 12: Ecce, inquit in nubibus caeli, ut Filius hominis veniens. Non dixit, ut Filius Dei, sed Filius hominis, ut ostenderet, quod carne indui haberet in terra, etc., i. e. ἐμάλλε σπασίθησιν, carne induendus esset. Idem, ejusdem lib. cap. 30: Ante omnia scire nos convenit, et ipsum et legatos ejus prædixisse, quod plurimæ seclæ et hæreses haberent existere, quæ concordiam sancti corporis rumpent. Haberent existere: i. e. exortura essent. Idem ejusdem cap. 20: Id autem quod per Christum dari haberet, consummatum fore. Dari haberet: i. e. dandum esset. Ad eundem modum hic Chrysostomus: ἴνα μὴ ἀπεχθῆς ἐπὶ διακρίσει: i. e. τὰ μὴ μέλλω ἀπεχθῆς: διακρίσει, ne futurum esset ut infensio esset animo: τὸ διακρίσει enim ita coniungitur cum adverbio ἀπεχθῆς, ut a verbo ἐπὶ futuri temporis vel potentialis modi accipiat significationem. Non est ergo τῆ cum ἀπεχθῆς, sed cum διακρίσει connectendum, ἐπὶ διακρίσει. Si Græca lingua sivilisset, usus fuisset Chrysost. aoristo subjunctivo verbi διακρίσει, quemadmodum dixit ἁγιοῦσται et μισήσῃ: sed quia hoc non potuit, coactus est periphrasin quærere.

Col. 121, l. 48. Τὸ σῆμα, ante ὁ καταλεγεόμενον, reduntiare videtur, nisi ὁ καταλεγεόμενον pro ἀδυνάτοισιν sumi possit.

HOMILIA XVI.

Col. 130, l. 1. Ἐκείνη καὶ τὸν γῆν παρασχέθησαν. Vere sic locum habet Græcum prov. γ ἀνάγκη ἰσχυροῦσιν κατέστη, καὶ τὰ ὅσα προστάλλεται. Sed antequam pergam, monendus est aliquid lector de serie et ἀκολουθία orationis, ab illo, ὕδωρα γὰρ φρεῖ, pag. præcedenti, col. 129, l. 52, usque ad καὶ διαβῶ, etc., hujus col. l. 1. Ut ergo omnia bene inter se coherent, sic lego: ὕδωρα γὰρ, φρεῖ, ὅτι α. τ. ε. β. α. ὅτι τ. δ. δ. l. π. ὡ. τ. π., τοῦτοστι, λογιζομένη πρός ἑαυτὴν ἴσως, et ita deinceps, usque ad ἀλλὰ παρασχέθησαν, a quo loco ad finem parenthesis facio, nisi quis malit παρατίθησιν legere etiam quæ præcedunt omnia, incipiendo a λογιζομένη, quod certe valde mihi placet. Dixerat Chrysost. Evam misera experientia didicisse, quam exitiosum esset consilium illud quod dederat ipsi diabolus. Hoc ut ostendat, profert verba Mosis, tam illa quæ describunt consensum Evæ, quam illa quæ complectuntur actum ipsum comedendi, et prænam mox sequentem. Sed quis non videt posteriora verba

Mosis, de actu et poena, ad institutum Chrysostomi maxime pertinere, ita ut, his omnibus, rationalis particula τὴν post λέγοντες, plane otiosa futura sit? Ego itaque, ut coniectari ista verborum melius appareret, commodissimum putavi, ut post παρανοήσας θεολογίας insereretur. Quæ sequuntur enim continuo, nihil aliud sunt, quam verborum Mosis paraphrasis quaedam. Præterea totum illum quasi Isibmam, qui verba Mosis dirimit, notis parentheticis, non interrumpitur reliquæ orationis series, distinguendum monuit, atque sic nihil erit, ut mihi quidem videtur, quod quemquam remoretur aut offendant. Uno verbo, finge, delectis omnibus quæ inter Mosis verba interjiciuntur, sic continua nec interrupta serie scriptum fuisse : Ἰδὼσα γὰρ, ἤγειν, ὅτι καὶ τὸ ἔλεον ἐξ ἔργου, καὶ ὅτι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπεστὲν ἰδεῖν, καὶ ἀπέστη τὸν καρποφῶσα, ἵνα μὴ τοὺς καρποὺς, etc. — L. 14. Vel delendum putō καὶ ante τοσοῦτον, vel participium ἀπαρηγόσιον mutandum in verbum φανερώθη. Porro l. 10 grammaticus aliquis expectaret ut pro ἐπισημασας, τοῖσφι scriberetur, quia præcedit ὡς μὴ ἀπεστὲν. Similis est prorsus orationis forma infra hom. 18. Sed in scriptis magnorum virorum non sunt omnia nimis rursus ad grammaticos canones exigenda.

HOMILIA XVII.

Col. 133, l. 6 ab imo. Lego : Σποδὸν τοῦτον κατήγορον, τὸ συναιδὲς, ἱτακισμένον, καὶ μαστιζόμενον ἡμῶν καὶ καταλείνονα τὴν καρδίαν, etc. (al. καὶ μαστιζόμενα ἡμῶν τὴν διάνοιαν, καὶ κ. τ. κ.) Potest etiam τὸ συναιδὲς omitti sine ullo sententiæ detrimento; vitiosam autem esse lectionem vulgarem, vel hinc clarissimè appareat, quod τὸ συναιδὲς μαστιζαί, non μαστιζέται, nisi forte cui libeat τὸ συναιδὲς bifariam hic accipere, nimirum tum active, tum passive : active, pro tortore; passive, pro eo quod torquetur et cruciatur. Sed cum in omnibus aliis præterea locis active sumatur, non putō hoc loco passive accipiendum. Juvenalis :

... Cur tamen hos tu
Evasisse putes, quos diri conatus facti
Mens habet attonitos, et surdo verberare cædit,
Occultum quatiante animo tortore flagellum?

Al. σποδὸν τοῦτον κατήγορον, τὸ συναιδὲς λέγω ἱτακισμένον, etc. Conferatur hæc linea cum col. seq., et res erit liquida τὸ συναιδὲς hic aut expungendum, tanquam inde transsumptum, aut saltem active accipiendum.

Col. 139, l. 3. Ἐλαυνὲ τὰ ῥήματα, etc. De sensu hujus loci nequeo mihi satisfacere, nisi addatur aliquid quo ostendatur verba hæc non revera ἐλαυνῆ fuisse, i. e. miseratione digna, sed tantum δεικνύσαι, et opinione. Nam, ut sequitur infra, videbantur quidem ἀπολογίαν τ. ε. ἔχειν, sed revera indigna erant quæ veniam aliquam et favorem obtinerent. Ego igitur sic lego : Ἐλαυνὲ, ὡς δοκεῖ, τὰ ῥήματα, etc. Vide infra hom. 19. Sensus tamen hic potest esse : stolidè respondisse Adamo, atque ita stolidè, ut propter stultitiam miserandus videretur.

HOMILIA XVIII.

Col. 148, l. 46. Fort. οὐκ ἐστὶ καὶ ἧλιον, nisi sic dicatur, ὅσον τὸ καὶ ἧλιον Græcè, quemadmodum Latine quoti et quantis.

Col. 149, l. 32. Pro ἰσότης λαμπρῶν malim ἰσότης λαμπρῶν. I. o. quitur enim de ornamentis puerorum, inter quæ aedes ipsæ locum non habent. Porro sequitur mox τῆς ἰσότητος γυμνασίου.

Col. 152, l. 17. Post τὸν ἔργον αὐτῷ addenda putō quæ continenter sequuntur in contextu Mosis : τὸς τῶν ἀποστρέφει σε εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐξῆλθες. Nam nisi hæc addatur, merito requiritur lector quid sit ἐν τῇ ἀπορίᾳ, quod cum verbis ἐξ ἧς ἐξῆλθες congruat (nam horum causa locum illum citari certissimum est), et deinde, cur proxime dicatur : τὸ εὐεργετήσαι καὶ τὸν λαόν. — L. 31. Ἰσότης. Alia fortasse vox huic loco melius conveniret, ut σημάτων, ταμῆριον, etc., sed nihil statuo. Al. φιλανθρωπίας ἦν, vel φιλανθρωπίας αὐτοῦ ἦν, deleta voce ἰσότητος. Puto retinendum ἵτακιστής, verbum ἢ Chrysostomo familiarissimum et colorosissimum. H. Savilius.

Col. 155, l. 9. Τὸν ἀκαταστάτον. Basil. πρὸς τοὺς νέους, κερ. β'. p. 250 : καὶ τὸν Πυθῆγιον μνησθέντα, ὅς τὸν συνόντων τινὰ κατωματιῶν γυμνασίου τε καὶ στίβου ἱκανὸν τὸ μέγα κατασπαροῦσα, οὗτος, ἔφη, οὐκ ἐπίσθον γυμναστήριον εὐαγγελίᾳ κατασκευάζων τὸ διαμαρτυρίων; Διὸ δὲ καὶ Πάτριος φασὶ τὴν ἐν σώματι βλάβην προειδόμενον, τὸ κ. σ. οὐκ ἀναγίνωσκε τὴν ἀκαταστάτον ἀκαταστάτον, ἵνα τὴν ἀγνὴν ἀκαταστάτον τὸ σώματος, οὐκ ἀπέστειλε τὴν εἰς τὰ περιττὰ φορὰν, περιπέσει. Ἐὐσάβητα ἰγὶτὺρ ἐστὶ εὐσάβη, ἐλ τὸν ἀκαταστάτον, τὸν μέλλον ἀκαταστάτον. Sic Hesych. ἀκαταστάτος, ἀκαταστάτος. Psal. xci : καὶ ἀκαταστάτους ἔστησαν. Ad quem locum Græca Scholia (sicut annotatur in Biblis Rom.) εὐσάβητα, τοῦτοστι σπρηθὸν καὶ ἀκατάστατον. Basil. Hom. εἰς τὸ πρῶτον σπουδῆ, p. 139 : ὁμοιωτοῦ μὲν γὰρ εὐσάβητος, καὶ πολυεστὴς βαρυμύθων. — L. 20. Legendum conjicio : ἀλλ' ὅρα μοι, ἀγαπητέ, ὅ ἑσθῆς ἔχων ἀργυρᾶς, etc. : vox enim εὐσάβη appropinquavit cum his quæ sequuntur : οὗτος γὰρ ἐστὶν ἁπλοῦς τοῦ λόγου.

διδόσκοντα, οὗτε οὕτως, etc. Al. ἀλλ' ὅρα μοι, ἀγαπητέ, ὅ τοῦτον ἀργυρῆτος, καὶ ἐστὶν ἔχων ἀργυρᾶς, etc.

HOMILIA XX.

Col. 173, l. 8. Deleo καὶ ante καὶ ἰσότητον. Hortatur enim ut quotidie scrutentur seipsos, videantque quid ex hac, quid ex illa concione lucri reportarint. Quare, sive in quem finem? ὅστις καρποφῶσαι τι ἀλλῶν ἐν τῶν παρ' αὐτοῦ λεγόμενον : Ut hoc modo ex iis, quæ dicit, plus fructus et utilitatis percipiant. Ex auditoribus enim illi proficiunt maxime, qui quantum profecerint, a seipsis accurate exigunt. Ordo itaque est : Βούλομαι ἵνα τὴν ἑαυτῶν ἀγάπην καταναλώσας, διαμαρτυρήσας καὶ ἰσότητον ἑαυτοῦ ἰσότητος, etc., ὡς ἐστὶν καρποφῶσαι, etc. Potest etiam hic locus sic ordinari, etiamsi καὶ retineatur. Igitur nihil muto. Καὶ διαμαρτυρήσας, καὶ μὴ μόνον διγύσθαι, ἀλλὰ καὶ ἰσότητῆτος : Volo vestram charitatem, ut majorem ex dictis nostris fructum capiat, et quotidie vos ipsos scrutari, sive explorare, etc., et non solum, etc.

HOMILIA XXI.

Col. 176, l. 27. Fort. ἀρχὴν νέαν τινὰ, ἢ δουρίαν τινὰ, et mox, οὕτως ἀρχεται πάλιν. Cæterum si minus ista placent, finge non scripta fuisse. — L. 56. Nescio an pro ὡς legendum sit κ. Nam κ. melius respondet τοῖς εἰρησῆς, quam ὡς, et fallere potuit librarium ὡς proxime sequens.

Col. 178, l. 4. Legendum conjicio : οὐδὲν ταύτην ἰσημασάτο, ἀλλ' ἔδοθεν προηγουμένον αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν καλίαν ἀρχὴν, τ. ὅτο παρανοήσας : καὶ ἐλάττω.

Col. 180, l. 55. Fort. ταχίως εἰσέρχεται τῆς παρανοήσας, καὶ ἀκαταστάτους εἰσέρχεται πάλιν κ. κ. κ., etc. Videtur enim aliquid deesse. Et tamen non diffiteor me in hoc et similibus locis operâ meâ sine culpa potuisse parcere.

Col. 181, l. 7. Περὶ ἀποστρέφειν, ἀλλὰ πιστεύειν. Theodor. Quasi. 45 in Genesim, de translatione item Enochi : οὐ δὲ ἔστιν τὰ ἐπισημασμένα στήθῃν δι' ἀποστρέφειν καὶ γυμνασίου. — L. 25. Καὶ ἔχοντα ἄριστον ἐπὶ ἑαυτοῦ ἀποδοῦσα. In hac enumeratione dissemit Chrysost. et ab Hebraico contextu, et a Græcis Biblis Romæ excusis. Hebraicus enim contextus addit duos annos ad centum et octoginta; Græca vero Biblia, octo.

HOMILIA XXII.

Col. 188, l. 40. Fort. οὐκ ἐστὶν τὴν οὐσίαν (καθὸς γὰρ εἶναι τὴν οὐσίαν οὐσίαν ἰδὼν;) ἀλλὰ μετασημασμένην τὴν ἰσότητον, κ. μ. ὅτο δὲ, etc. Μετασημασμένην τὴν ἰσότητον vocat (aut saltem vocare mihi videtur) actum angeli in visibili specie apparentis. Si hæc vera sunt, ut certe vera esse credo, valde laborat hic locus ab interpunctione.

Col. 189, l. 50. Malo conjungere τὸς ἦμις cum καταστῆλαι, quam cum ἰσότητος. Al. τὸς ἦμις ἰσότητος, ex conjectura. Sicut auriga, qui non novit habens equos ferocientes compescere, cedendo, et equos currum trahentes et seipsum perdit ac precipitat. Ἐσθῆς : sc. τοῖς ἀκατάστατος σπρηθῆται τὸν ἵππον : furori et ferociae equorum, non autem τὸς ἦμις, habentis. Sic in ἀποστόλῃ : τοῖς ἀκατάστατος ἰσότητος ἰσότητος : ἀκαταστατοι enim ἰσότητος sunt, ut ἀκαταστατοι σπρηθῆται, ἐλ ἢ προαιρέσει, ut αὶ ἦμις.

HOMILIA XXIII.

Col. 193, l. 1 ab imo. Legendum suspicor : καὶ κατὰ τὸν οὐρανὸν οὐρανοῦ : l. e. Et quamvis murinis factibus fluctibus tanquam in portu sedens, sis virtutis clavum gubernans, etc.

Col. 198, l. 31. Multo plenior esset lectio, si sic conciperetur : διδάσκων ἡμᾶς καὶ τῆς ἀρετῆς τὴν ἰσότητον, καὶ τὸν αὐτὸν τοσοῦτον κ. ἦμις δουρίαν τὴν ἀρετῆν αἰσίων διαπονοῦντα ἑαυτῶν. Addo ἑαυτῶν, quia quæ proxime sequuntur, talem lectionem præsupponunt et ab ea veluti pendent. Alioquin addi posset ἀκαταστάτους, aut verbum aliquod non dissimile. — L. 38. Lego : ἢ ὅτιν ἑαυτῶν γῆν. Νὰ δὲ ἐπὶ γῆν ἰσότητον Κυρίου τοῦ Θεοῦ. ἑαυτῶν γῆν δὲ μεταδῶν τοσοῦτον τὸν διὰ τὴν καλίαν μέλλοντα τῆς ἀνακαταστάτους (vel κ. κ. κ.) παραδόντα, οὗτος μόνος διὰ τὴν ἀρετῆν τὸ εὐδαιμονίαν ἰσότητος εἶναι ἡμῶν. Νὰ δὲ οὕτως, etc.

Col. 201, l. 31. Οὐκ ἐστὶν σπρηθῆς, etc. Sic Horat. Satyr. 9, lib. 1 : totus in illis. Henod. lib. 1 : μὴ γίνου τῆς ἀρετῆς οὐκ, et lib. 11 : οὕτως ἀρετῆς τὸν προσημασμένον ἦν.

Col. 202, l. 2 ab imo. Levi immutatione lectionem sine dubio vitiosam sic emendo : δὴ τοῦτο καὶ ἐξ ἀρχῆς ἰδὼν τὰ ἴσ' αὐτοῦ δημιουργηθέντα : sc. quæ prius creaverat. Hominem enim tunc non vidit, utpote nondum creatum.

HOMILIA XXIV.

Col. 207, l. 47. Pro ἰσότητον legendum arbitrator ἐπισημασμένην ἰσότητον, certantem superare. Sic enim superius locutus est, et falsum est νέους νεωτεροῦν τοῖς προεβήκοις, quia, ut continenter sequitur, οὐ γίνονται τὸν νέον οὐκ ἴσταντο ἰσότητον.

Col. 209, l. 14. Delendum puto particulam ὅτι. Non enim bene sonat : ἐξιδῶν, ὅτι ἀνώματος * rectius igitur multo καὶ ἐξιδῶν, etc., καὶ ἀνώματος, etc., sine ὅτι. Hæc est cum compendiose propono, nihil tamen delendo, præterquam ὅτι.

Col. 210, l. 41. Pro καταστῆλαι legendum conjicio καταστῆλαι. — L. 49. Malim καταστῆλαι. — L. 58. Valde probabili

conjectura lectionem hujus lineæ sic emendo : τὸ μέγας καταπάρει, φησὶ, πῶς οὐρά. Hanc emendationem sensus ipse flagitat, et verba quæ proxima lin. sequuntur. Paulo post videtur 1. 5 ab imo deesse et λογιστοί, inter προειρήνην et προεδάσει, vel post προεδάσει.

Col. 215, l. 28. Μὲν δὲ ταύτης καὶ ὁ λογιστὴς ὑπερήρουν. *Agre mihi persuaserit quosdam locum hunc non esse mutilum et mendosum.* Ratio enim non dicitur asinum esse immundum, et vaccam mundam, cum lisdem plane et vacca et asinus alimentis utantur, sed contrarium potius suadet. Unde est ergo, inquit Chrysost., quod alia munda videantur, alia immunda? Ex arcano quodam instinctu naturæ, quo fit ut alia aversemur, delectemur alii. Hanc esse puto mentem Chrysostomi, tametsi sententiam ejus et opinionem non probo. Quid ergo si sic legamus : οὐκ ἔστι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Γραφῇ, πῶς οὐρά κατὰ τὴν Γραφὴν ἰδιδάξει, μετὰ δὲ ταύτης, etc. Pro hac lectione faciunt hæc quæ sequuntur : ἀπ' ἑαυτῆς κινουμένη, et οὐκ ὄντα, ἀλλὰ νομιζόμενα, et ea quæ dicuntur quæ diversorum locorum diverso usu, et postremo quæstio quæ proponitur de asini immunditie.

Col. 214, l. 17. Et τὴν αὐτίαν μέθοσον. Eadem septenarii numeri rationem reddit Theodoretus Quæst. 50 in Genesis : Τὰς μὲν πρώτας συζήσεις εἰς τὴν αὐτίαν τοῦ γένους· τὸ δὲ ἐν τὸ περὶ τὸν εἰς ὄψον. — L. 37. Pro κατεστραγγιζομένων, fort. κατεστραγγιζομένων, i. e. *conjecturis suis depravantium Scripturam.*

Col. 216, l. 15. Verba sic disponenda censeo : ἔχουσι, καὶ μὴ βουλομένους μῆτε τὸ ἀφελῆσαι ἀποτιζήσιν τὴν ἐπιθετικὴν ὄψιν, μῆτε καθάραι τὴν γλῶτταν διατηρῆσαι ἀπὸ ὄψεως, καὶ μὴ ἀνεχόμενοι μῆτε ἕρψην ἀρῆσαι τὴν πληροῦν, tum addo : μῆτε ὅταν ἀδικῶσαι γενναίως ἔχουν, τοῦ ἀσπύτου καὶ Θεοῦ ἡμῶν, etc. Nisi enim aliquid addatur, et verba etiam aliter digerantur, non erit, ut membra orationis apte inter se cohereant, sed aliud proponetur, aliud probabitur, mandatum Christi de ferendis patienter injuriis adversus illos adducetur, qui oculis a mulieribus formosis lascivius spectandis non cohibent. At quam hæc ἀποσπένδινον? — L. 1 ab imo. Τὰ πρόσωπα τῶν μελλόντων. Vel pro πρόσωπα, παρόντα legendum censeo, vel pro μελλόντων, μέντων.

Col. 217, l. 50. Lego : ἡμέρας, ἡνοσίθετον τὴν γένναν, καὶ τοῦ ἐπιπέδου ἐπιπέδοντος κυρὸς τὴν τε φοβερότητα καὶ τὴν παροξυσμὴν δύναμιν, ἀναλογιζόμενος τῆς φοβητικῆς ταύτης ταπεινῆς τὴν ἀπείλαιον. καὶ οὐκ ἀπαντα, etc. Vides, ut mihi religio nulla sit, addere, detrachere, mutare quadrata rotandis, dummodo sensus commodus et consentaneus efficiatur. Non quisvis sic auderet : ἀπαντα μὲν ἄρθρα, λογιστὴς δὲ ἄνον φέρει.

HOMILIA XXV.

Col. 218, l. 56. Ἄλλ' ἐπιπέδου, etc. Longum hyperbatum. Pendet enim oratio ab hoc usque loco ad hæc verba : διὰ ταῦτο φησὶ : Νῆσ δὲ ἦν ἑὸν χ., vel saltem ad διὰ καὶ ὁ ἀσπύτου. Ibid. videtur esse hiatus inter Γραφῆν et ἔδη, quem sic pro tempore explere conor : ἐπὶ αὐτῶν χρόνον διερχομένων αὐτοῖς κεραιῶν. Tum progredior, ἔδη ἀποψῆς, ὅτι Νῆσ ἦν ἑὸν κενταρσίον, deleta particula ἔ. Neque enim est in contextu Mosis, nec aliquid hic habet quod agat. Aliter et ut brevius, minoreque cum mutatione, ita opinor rectius : τὰ ἐπὶ αὐτοῦ, hic addo duntaxat τὰ ἐπὶ αὐτοῦ, et pro ἔδη non magno hegotio scribo ἐπ. Nam necesse omnino mihi videtur, ut accusativus aliquis, aut loco accusativi aliquid, verbum ἰδιδάξει sequatur.

Col. 221, l. 47. Πὰς διαφόρος μεθοδῶν : i. e. *quam vario artificio tractet, quam vario artificio aggrediatur.* Sic infra ὁμοῦ καὶ τοῦτων τὴν νόσον ἐπιπέδουσι, *vide quali artificio et horum morbum aggressus sit, tractarit.* Verbum μεθοδῶν apud Chrysost. aliquid habet usus observatione dignos, veluti hoc loco et sæpe infra.

Col. 229, l. 6. Suspecta mihi este dictio στερομένης, pro qua substituendum consuerim καταρροῦσα, hoc modo : ἀλλ' εἰ καὶ ἡ γνάμη νειδοῦσα τὴν φύσιν, διὰ τὴν τοῦ ἀσπύτου ἀφῆκην τοῦτο καταρροῦσα, εὐδαί., etc. Sic supra col. 95, l. 1, καὶ ὅτις ἡ φύσις οὐκ ἰδίως, ἐπὶ γὰρ θαύτην κἀντι ὑποκαίμεθα· τοῦτο ἡ φιλονεικία τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ καταρροῦσα.

HOMILIA XXVI.

Col. 229, l. 9 ab imo. Ἐποὶ πολὺν legendum suspicor εὐραγῆν, aut non dissimilis significationis verbum aliquid. Non enim ejusdem, sed diversæ atque adeo contrariæ notionis verba hic ponenda declarant καὶ ταῦτα, καὶ αὐτὰ, quæ proxima linea sequuntur.

Col. 231, l. 18. Τῶν πρώτων. Fort. τῶν πρώτων. Hoc enim melius convenit cum ἐκέρτρω.

Col. 232, l. 43. Deleo μη ante τὴν ἀσθενίαν : *Et eorum quæ dicuntur crassitatem nostræ naturæ imbecillitati imputemus.* Sic supra aliquoties. Infra hom. 27 : τῆ αὐτοῦ ἀσθενίαν τῶν ἰσχυμάτων συγκρατήσιν λογιστέμενος.

Col. 234, l. 12. Deleo τὴν ἐλασίαν ante ἐπιπέδου. Procul dubio enim redundat. — L. 30 ἢ τῶν ἰδίων φύσις. Lego ἡ ὁμοῦ φύσις, i. e. φορὰ.

Col. 235, l. 2. Παρ' αὐτοῦ ἰδῆν. LXX, ὅτιος αὐτοῦ ἰδῆν. Col. 237, l. 7. Pro διερχόμενοι quid si διερχόμενοι, quia loquitur de tempore præterito? — L. 41. Deesse videtur κατὰ ἀπὸ τὴν πρώην.

Col. 238, l. 45. Τὰ καὶ ἡμέτε παραχρῆσται. Legendum con-jicio τὰ καὶ ἡμέτε ἔχουν (vel τυγχάνουν) συγχορηγοῦντες, i. e. ἰσότης, ἀρῆντες, vel est παραχρῆσται pro συγχορηγοῦντες. Ut quæro vero sit, desidero verbum ante vel post participium. Sic igitur, inquit, res omnes nostras prout acciderint se habere similes, nos in hoc unum omni studio incumbamus, ut Deo assidue pro omnibus agamus gratias.

HOMILIA XXVII.

Col. 240, l. 41. Deesse videtur aliquid ante vel post ἐγχαλὸν, nimirum εἰς ταύτης ἕξιν, aut tale quid. — L. 49. In οὐρανόθεν ἔλα. Theodoretus *De Providentia* lib. x : ἐπειδὴ δὲ εἰς ταύτης ἕξιν τῶν λόγων, φέρει καὶ περὶ τῆς τοῦ ζωτικῆς ἡμῶν ἀναρχοπέσεως μιὰρὰ διελθόμεν, δ κατέλαυν ὅτι μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ κερὶ τῆς ἀνθρώπων κηδεμένης. Οὐδὲ γὰρ ὅτιος, etc. Nemesius κερὶ φύσεως ἀνθρώπου, Cap. 42 : Χριστιανούς δὲ καὶ ταῦτα μὲν ἔκταντα διδάσκει πρῶτον εἶναι· μέλιστα δὲ τὸ βέλτερον καὶ δὲ ὑπερβολὴν εὐανθρωπίας ἀπιστότατον ἔργον τῆς προνοίας, ἡ δὲ ἡμέτε ἰσομετῶσαι τοῦ Θεοῦ. Ibidem : κατὰ τὴν γὰρ τῆς θαλάττης τὰ ἄματα, etc. Vide infra hom. 37. Sic. Virg. de gueribus vitium, Georg. lib. II :

Nec neque quam multæ species, nec nomina quæ sint, Est numerus ; neque enim numero comprehendere referi : Quem qui scire velit, Libyci veliti æquoris idem Discere quam multæ Zephyro turbentur arenæ : Aut, ubi navigiis violentior incidit Burus, Nosse quot lomii veniant ad littora fluctus.

Similitudinem autem istam in περιπέσεις formam redigendam arbitror.

Col. 242, l. 51. Καὶ θεοῦ ἐκαστῆς ἐκρημύξιν : i. e. *Et deos sibi asciscere.* Theophylact. in *Joan.* viii, pag. 468 : καὶ ἐπὶ τῶν ἀκαθάρτων, τότε τῆ ἀληθείᾳ ἐκρημύξιν, ὡς ὅτι γὰρ φυεὶθ ἰλασθῆσαν ἐκαστοῖς ἐκρημύξιν : *robis assumitis, tribuitis.* Paulo post καὶ ἐπὶ subaudiendum ἐκ μέρους. Καὶ ἐπὶ μέρους ἐπὶ. Sic infra subauditur οὕτω : οὐκ οὕτω τῶς κατ' ἡμῶν. Sed quisvis hæc facile supplere potest. Igitur nihil muto nec hic, nec illic.

Col. 243, l. 35. Pro ὑπερανθήαν scribendum fortasse γεννηται.

Col. 246, l. 7 ab imo. Probabile est παρὸ καὶ ante γνάμης κεννάξιν.

Col. 247, l. 7. Fort. scribendum διερχόμενος pro διερχόμενος, quia præteriti significatio melius huic loco quadrat. — L. 15. ἀπολήροντα. Mihi videtur esse prolepsis implicita, qualem fere reperio apud Athenagoram initio *Legationis suæ pro christianis* : ἡ ὑπερβία, μεγάλοι βασιλεῖς, οὐραμην, ἄλλος ἄλλοις ἔθνοι χρόνεται καὶ νόμοις. Sic Jeremia c. v, § 8 : Ἰσραὴ θηλυμαίει· ἐγενήθησαν, ἔλαστον ἐπὶ τὴν γυναικα τῆς ἀσπύτων αὐτοῦ ἐχρημαίξω. — L. 47. οὐδὲ γὰρ εἰληος, etc. Mendosam esse hanc lectionem et sensus ipse evincit, et verba quæ sequuntur.

Col. 248, l. 5. Ἐν τῆς ἀλίνας ἡμέρας ταύτης. Non dubio igitur quin tali aliquo modo legere oporteat : οὐδὲ γὰρ ὅτι αὐτῶς ἐστὶν ὁ τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς ὁ ὑπολειπόμενος, διὰ τοῦτο ἀδύνατον τὰ ἡμετέριμα ἀπονήσασθαι, εἰ βουλήθημεν μισθὸν ἀναθήσει. Nonnisi paucos jejuniis dies fuisse reliquos, luce meridiana clarius est, et totus orationis contextus hoc confirmat. Necesse est ergo Chrysostomum aliquid dixisse ejusmodi, quod auditores metuentes, ne non satis haberent ad abluenda peccata temporis, erigeret, et a metu inani illo revocaret.

Col. 251, l. 42. Καὶ δοχητὸν ἐν ἐπιπέδωμεθα. Rectius fortasse sic : καὶ δοχητὸν ἐν ἐπιπέδωμεθα σκονδῆν τοῦτο ποιούτες : i. e. ἰννοούτες. Vel sic : καὶ δοχητὸν ἐν l. σκ. τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ ἰννοούτες, οὐδὲ ἐπὶ τὸ πολλοῦτον φέσσει, etc. Hoc enim vult Chrysost., Tantum esse multitudinem Dei erga nos beneficiorum, ut nulla quantumvis accurata cogitatione, vel ad millesimam eorum partem pervenire valeamus. Tum beneficiorum partitionem facit, in τὰ ἔδη παρασθέντων· τὰ καὶ ἑκάστην ἡμέραν εἰς ἡμέτε γνόμενα, καὶ τὰ τεταμενόμενα ἡμῶν, sed hac lege, εἰ βουληθεῖμεν, etc.

HOMILIA XXVIII.

Col. 254, l. 40. Διαιωνίως. Hic majore confidentia utor, et dico plane pro διαποιόντων legendum συνδιαποιόντων. Alioquin enim datus esset οὐκ εἶσι sine rectore. Nam διὰ, quod sciam, non regit dativum.

Col. 255, l. 4 ab imo. Pro ἰδῆσιν legendum fort. ἐκρημύξιν ποιέειν.

Col. 256, l. 43. Ἄλλὰ τὴν ὀρθὴν τῶν πραγμάτων ἔχουσι κρίσιν. Chrysost. una ex *Homiliis in Lazarum* : Τούτῳ διασυνέκασιν τῶν ἀπίστων, τὸ κρίσις ἕτερας κερὶ τῶν πραγμάτων ἔχου.

Col. 258, l. 12. Οὐκ παρατρέχεις ἐκρημύξιν, quos patriarcharum titulo insignitis : quos patriarchas nominatis. Infra hom. 58 : Ἄλλ' ἕμους καὶ δεσπότην ἐξείπει ἰσχυρότατος τῆ φύσιν.

HOMILIA XXIX.

Col. 263, l. 26. Καθ' ἕτι οὐκ ἐλάσας εὐρετὴν τὴν οὐνοποιον. Lego καὶ θεὸν οὐκ εἶ ἀπαρτίσας. ἄουσι, etc. Vitio librarii dupliciter peccatum est. Primum, ἀπαρτίσας mutatum in ἐλάσας, et deinde addita quædam sqq. Hæc est mea conjectura: et sine conjecturis, quem tandem exitum e Mæandris istiusmodi reperiemus? Aliter (nam semel coniecisse non est satis): καὶ θεὸς οὐκ ἀπαρτίσας ἐπαρτίσθαι τὴν οὐνοποιον, ἄουσι, etc. Cum ἐπαρτίσθαι potest etiam conjungi ἐλάσας. *Lege nolam nostram ibi.*

Col. 266, l. 45. Ἐπὸς μόνου γίνονται. Laertius Thalete: μετὰ δὲ τὰ πολιτικὰ τῆς φυσικῆς ἐγένετο διαίρεσις: ἰ. ε. κατὰ τὴν φυσικὴν θεωρίαν κατεγράντο. Nullo enim modo assentior eruditiss. viro H. Stephano, qui pro ἐγένετο, ἐγένετο scribendum ibi monet. Cæterum, ut supra alicubi in simili loco monui, deesse hic videtur τούτου: Ἐπὸς μόνου γίνονται τούτου.

Col. 267, l. 9 ab imo. Ἀληθὲς γὰρ ἡ μήτις ἀβιθαίρετος ἵστι δαίμονι. Basil. κατὰ μεθόνην pag. 194: ὁ δὲ δαίμων, Ἰλασίος: ὁ δὲ μεθόν τὰ αὐτὰ πάσχον, οὐδὲ τοῦ Ἰλασίου ἀξίως, ἀβιθαίρετ' ἄδαιμονι προσκαλεσθόν.

Col. 268, l. 51. Ὅσον τὸ ἑαυτῆ ἦσαν. Malim ὅσον ἐπ' ἑαυτῆ, sine ἦσαν, vel τὸ ἐπ' ἑαυτῶν ἦσαν, sine ὅσον. Infra hom. 47: πᾶς τὸ ἦσαν εἰς αὐτὸν ἱερὸς τοῦ πατρὸς ἐγένετο. Hom. 64, in fine: κατὰ τοὺς ἀνελόντας αὐτῶν, τὸ γὰρ εἰς αὐτοὺς ἦσαν.

Col. 271, l. 14. Malo διὰ τοὺς ἀνθρώπους, vel διὰ τῶν ἀνθρώπων τινῶς, quia postea sequitur δι' οὓς αὐτὸς εὐλογεῖται, et paulo post δι' ἡμᾶς. Nota præterea elypharistatita est εὐλογεῖται cum ὅσον.

Col. 272, l. 54. Ἴτερον δουλείας ἐρατὴν τρίτον. Dubium est utrum dicat Chrysost. servitutis quoddam genus esse regnare, an sub regno esse. Magis tamen puto de subditis hæc intelligenda, quam de rege ipso, tametsi ab Antigono rege non luscite olim dictum fuerit, teste Eliano, τὴν βασιλείαν ἐπὶ τοῦτον ἵνα δουλείαν.

HOMILIA XXX.

Col. 273, l. 9. Pro ἱστίων nescio an scribendum potius sit διαίδων, quia continuo sequitur καὶ τῶν φαρτίων εἰς εὐφραν ἱερακίμων: ἱερακίμων, sc. τῆ διαίδῃ, sive τὰς διαίδαι. Haud tamen alteram lectionem prorsus rejicio, quia, ut docet Eustathius in *Iliad*. A. Froben. edit. pag. 98, lin. 6: Ἐξ μὲ τὸν λυμία κλησίταις καταβαλόντων οἱ κλέωντες, εἰς δὲ τὸν ὄρον ἱερακοῖ: καθὼς ὅτι τὴν νῆα: κλησίταις, ἰ. ε. κληρονομοῦν τῶν ἱστίων. Receptam igitur lectionem hic retineo. Cæterum pro ἱερακίμων quid sibi significet, ἰ. ε. νεκροῦν, σπυροῦν, legatur? Hæc scribe tentandi tantum explorandique causa, non autem quod conjecturis hisce magnopere confidam, aut dignas eas putem, quibus quis immoretur.

Col. 274, l. 39. Lego κερταίμεν, καὶ ἐπὶ τῶν ἐξηθέντων παρὰ τοῦ μακαρίου Μωύσεως ἐπαρτίσθαι τὴν ἀγάπην, αὐτὰ τὰ κρίσαντων ἀνεγνωσκίμων, etc. Non recte enim dicitur ἀνεγνωσκίμων in prædicationibus: et ex collatione similium locorum in præcedentibus homiliis magis patebit, non frustra hæc a me annotata.

Col. 276, l. 9. Primum suspecta est mihi dictio βάλισσαι, quæ potius convenit dictæ βλασφημίας et κατηγιαίας, et deinde post μετὰ τὴν τῆς ζωῆς μεταστάσειν probabile est aliquid deesse, veluti hæc: παρήρησαν ἔχον: pro βάλισσαι quid si ἐπιτίσθαι?

Col. 278, l. 15. Sensu suadente sic lego: Ἐπὶ βραχί τι ὁμοιοῦς ταύτης ἀπολαύσας, vel ἐπὶ τῶν ὀλίγων χρόνον ἦσαν, etc.

Col. 280, l. 28. Lego γράφον ἑρατίσας ἕλγες Προσεγγόμενοι ἐν παντὶ κερτῆ ἐν κερταίμῃ. Μὴ γλίσσασθαι μόνον, φρεῖν, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀγρυπνίας θρηνησοῦν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῆς φύξης, etc. Nam qui μετὰ ἀγρυπνίας θρηνησοῦν, non potest dici lingua solum precari.

HOMILIA XXXI.

Col. 282, l. 1 in tit. Καὶ τὸν Νεχάρ τινῶς υἱὸς αὐτοῦ. Hæc non habentur apud LXX Interpretes, ut nec in contextu Hebræo.

Col. 287, l. 6. Malim πρὸς τὸ τοῦ ἐπιτάκτουτος μέγεθος εἰσδέσθαι. Nam fides non rem mandatam, sed auctorem mandati respicit. Præterea rei mandatæ magnitudo plus valere poterat ad deterrendum eum, quam incitandum. At. ἀλλὰ πρὸς τὸ τοῦ ἐπιτάκτουτος μέλλον, ἢ πρὸς τὸ τῶν, etc. Puto enim τὸ μέλλον ἐ loco, ubi otiosum est, huc transferendum. — L. 56. τίς με περιεταλά; ἰ. ε. Quis sumus meum curabit? Tob. XII, 13: Ὅπως ἐπέλην περιεταλαῖς τὸν νεφρόν, ut mortuum componeres, funisque ejus curares. Hoc enim est περιεταλάειν Græcè, ut Latine apud Horat. componere.

Col. 291, l. 50. προβαλλόμεθα. Aliquid dicit, quod προβαλλόμεθα vult, propter ἐπιτακίματα, quod præcedit: sed plus, qui προβαλλόμεθα, propter ἱεράματα ἐπὶ ἐπιτακίματα, quæ in eadem mox periodo sequuntur. Plena enim distinctio inter αἰτίας et καὶ delenda est, ejusque loco ponenda subdistinctio. — L. 56. Καὶ τὰ μηχανοῦντες ἔλεος λαβεῖν δύναμει, etc. Non nego Chry-

sostomum labi potuisse, in extemporalis præsertim sermone, qualem hunc magna ex parte fuisse puto: sed magis credo, et si fallor, honeste fallor, non Chrysostomi lapsum hunc fuisse, sed potius librorum, qui aliquid omiserint, aut mutarint. Omitti potuit post δοκίμασε aliquid, quod Latino verbo *postponere* respondeat: nimirum ὕστερον εὐσεβήσας, aut tale quid. Rursus fieri potuit ut incuria librorum pro τῶν δοκίμαστων, τὰ δοκίμασα, et pro τὰ δοκίμαστων, τὸν δοκίμαστων scriberetur. Utcunque vero sit, scimus quid voluerit Chrysost. dicere, atque hoc non moroso lectori est satis.

HOMILIA XXXII.

Col. 295, l. 50. καταχθῆσαι: ἰ. ε. καταλαθεῖν. Sed mendo hic locus vacare non videtur. Quocirca sic legendum censuerim, οὐδὲ ὅσον καταχθῆσαι, vel καταχθῆ, ἔχοντα, vel οὐδὲ καταχθῆσαι, ὅσον καταχθῆσαι δοκίμαστων, ἔχοντα.

Col. 297, l. 28. Τὴν φύσιν ἐπιπροσέγγειον. Perquam eleganter ἡ φύσις ἐπιπροσέγγειος dicitur, quando vincitur et succumbit, nec suo more progredi sinitur. Non absimilem usum habet verbum ἐπιπροσέγγειος, in his locutionibus, quas subjiciam: Sap. I, 5: ἔργον γὰρ Πνεύματος καθάριος φρεσίται δόλον, καὶ ἀκαταστάσιμους ἐπὶ λογισμῶν δυνάμεις, καὶ ἀλλοτρίωστας ἐπιπροσέγγειος ἀδικίας: ἰ. ε. et *superveniente iniquitate, quæ quasi vicia abibat, vel discedet, non morabitur diutius*. Sic accipiendum esse hoc loco, patet e verbis præcedentibus. Chrysost. *Hom. 1 ad populum Antiochenorum*: Καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύξης οὐκ ἠμελεῖ ἢ τοῦ σώματος ἀποστροφῆς: ἰ. ε. *non viciat, non fugavit*. Idem *Hom. 51 in Matth.*: Τούτων ἡ ἀνθρωπίνη φύσις: πολλοὶ τὰ μεγάλα κατορθώσασιν, ἐν τοῖς δαιμόσιον ἐπιπροσέγγειος: ἰ. ε. *vincitur*. Item *Hom. 59 in Matth.*: Κἂν πόλεμος καταλάβῃ, κἂν λοιμὸς, κἂν ἴτερον οὕσιον, κἂν ἄλλοι τῶν τῶν εὐσεβείας φρεσίματα: ἐπιπροσέγγειος, ἰ. ε. ἀφίεται. Sumptum videtur ex eo, quod ἡ ἐπιπροσέγγειος, postquam vici et convicti sunt, discedere solent et subducere se e conspectu τῶν ἐπιπροσέγγειων. Infra hom. 40: ἴνα μὴ ἐπιπροσέγγειος τῶν ἁμαρτιῶν, *ne vincatur*. Chrysost. in *Psal. ps. edit. Savil.* pag. 609, lin. 25, 26: αὐτὸς τὸ μένος, οὐτὶς ἡ φρεσίται τὴν ἁμαρτίαν φρεσίται κερταίμων.

Col. 299, l. 52. ἔργον με ποιήσας: ἰ. ε. ἔργον, παρανόημα, ut sæpe loquitur Theodorus Prodromus Tetraastichis suis, *Tetraasticho in Nadab et Abiad*: ὅσιον κερτῆς πάροργον, ἀπὸ μου, βλάπτω: ἰ. ε. *Dic mihi, videns illos ab igne caelesti assumptos*. Idem tetraasticho εἰς λαφ: ὁ γὰρ λαφ κερτῆ ἢ μεθόνησιν ὕστερον τῆς λαφ πάροργον εὐσεβῶν εὐσεβῶν: ἰ. ε. *a Jael miserandum in modum occisus fuit*. Item *Tetraasticho* εἰς ὄρνι καὶ θυνὸς: Τὸ μὲνον κερτῆς ἱερακίμων. ὄρνι κερτῆ, θυνὸς: καυρημένα, ἀπ' ἐπὶ τοῦ σολέ: τὸν θυνὸν τὰ κερτῆ, ἔργον μὲν γίνεσθαι κερτῆς ἡμέρας. ἰ. ε. *non acerba dies vos ambos interemit, sive confecit*. Observa autem hic τὸ ἔργον eodem modo accipi, quo πάροργον prius.

HOMILIA XXXIII.

Col. 306, l. 17. Hoc loco res ipsa clamat nonnulla desiderari, tam ante ὅσον, quam ante ἐπί τὴν ὑποδοχῆν. Igitur totum locum sic interpolandum censuro, ab ὑποδοχῆσιν, ἄδ τοῦτο γὰρ: Ἰσοδοχῆσιν. Ὅσοι μὲν τῆς εὐσεβείας, ἀπὸ τῶν προφῆται πρὸς τὴν ἀποδοχῆν ὅσον καὶ παρήσαν: ὁ μακάριος Παύλος, λέγων, ἡσθητο μεθὸν ὄρνι. ἐπὶ μὴ τὸ ἀλλόθως ἀγαπῆν θαυμάσι ἐπὶ τῆς ἀγάπης ὅτι τούτο τὸ χρέος μὲν καταβάλλισσαι λέγεται, μεθόνησιν δὲ παύεται μετὰ τῆς ἀγάπης δαί, ἀλλ' ἔρχεται πρὸς τὴν ὑποδοχῆν παρακατασκευασίμων. Τούτο γὰρ, etc. Hac conjectura si nihil aliud consecutus sum, at me ipsum saltem e loco satis molesto extricavi.

Col. 308, l. 6 ab imo. Post διακλινησέσθαι addendum est aliquid, quod non minus cum sequentibus, quam cum præcedentibus conveniat. Igitur quod interpres addidit, mihi non satisfacit, quia etsi sic consultur priori parti sententiæ, tamen posterior ejus pars nihilo inde emendatio aut plenior efficitur. Quod si sic legamus, uti jam ego præbio, nulla erit lacuna, nulla ἀσυνταξία, sed priora cum posterioribus optime cohærebunt. Sic igitur: διακλινησέσθαι, διὰ τοὺς αὐτοὺς διακλινησέσθαι, οὐ μόνον λέγει ἄνα μόνον ἐπὸς καὶ σοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄνα μόνον τὸν ποιῶν μεν καὶ ἀνα μόνον τὸν ποιῶν σου: ἢ γὰρ ἐπιπῶν, φρεῖ, φιλονικίας, etc.: v. 10, 11, generatim proposuerat verba Abrahami ad Lotum. μὴ ἴσω μετῆ, etc. Cum autem duobus illa membris consistat, quorum prius est de dominis ipsis, secundum de famulis: seorsim deinceps, ut mos ejus est, utrumque membrum exsequitur: primum v. 12, et secundum, quia desiderat (desiderari autem ipsa consecutio orationis ostendit), ego adiecti.

HOMILIA XXXIV.

Col. 314, l. 26. Ἰσουλὸν θιας sic sanare conor: καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόθου καὶ ζήλοσος τῆς προθυμίας πρῶσιον: *accedet*: τὰ τῆς αἰτίσας φιλοτιμίας, etc.: ἰ. ε. *largius et uberius concedit*. Nemo enim mihi unquam persuadebit hæc verba, τὰ τῆς αἰτίσας φιλοτιμίας, ad præcantem referenda esse. Quid sit τὰ τῆς αἰτίσας φιλοτιμίας, Chrysost. ipse paulo post explicat, nimirum: μετὰ πολλῆς τῆς ἀσκησίας διακλινησέσθαι. Hoc modo sibi constat Chrysost. nec eandem loquendi formulam ad di-

versos, imo contrarios usus transferre cogitur. L... Καὶ ἀπὸ τῆς ἀγένης ἀναγέρνεται, hoc est, non solum dat largiter quæ petimus, sed etiam antequam petimus, laudat atque prædicat. Hoc ita esse liquet ex exemplo quod sequitur: πρῶτον ἀναγέρνεται, τότε ἐπισημαίνεται. — L. 39. Lego καὶ εἰδὼς ὅτι ὁ τῷ Διάντῳ τὸν ἀρεταίων παραχωρήσας, μετάνοιαν ἐπέδειξε. Vel ὁ τὸν ἀρεταίων τῷ Διάντῳ, etc.

Col. 317, l. 7. Pro παραγίνεται non dubio quin legendum sit παρατεταται. Sic l. 14. Ἐνίκα δὲ μοι ἐκ τῆς παρατάσεως τοῦ ἐν μέσῳ γένου.

Col. 318, l. 20. Verba sic digerenda et emendanda censet: Ἐποδόμενος τῷ Κυρίῳ, καὶ καθ' ἑαυτὸν τόπον ἴδια καταστροφῶς, εὐφραστὴς αὐτῶν τούτων πρὸ πάντων ἐπιμαρτυροῦμαι, καὶ τὰς εὐφρίας ἀναφέροντας, καὶ ἀποστολικῶν νόμων πληροῦντας, τὸν μελεῶντα, ἢ πάλιν τόπον εὐφραστῶς, ἐπισημαίνοντας ὁσίους χεῖρας. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν σαφῆν ἐπέδειξε ἐν τῷ ὅρῳ κατ' ἀνατολὴν Βεθυλῆ, εὐφραστὴς καὶ ἀποστολικῶν φασμάτων τῷ Κυρίῳ. Καὶ πάλιν, ἐπειδὴ ὡςθεὶς αὐτῷ ὁ Κύριος, καὶ ἐπισημαίνεται διώκειν τὴν γῆν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, εὐφραστὴς ἔσθαι τῆς γενομένης αὐτῷ ἐπιμαρτυρίας τὰς εὐφραστίας ἀνάγει τῷ Διάντῳ. Εἰδὼς εὐφραστῶν γένου; εἰδὼς ψυχῆς ἐπισημαίνων; etc. Luxata verba esse nemo, opinor, negabit, et nonnihil præterea hic desiderari. Ego igitur sensum et seriem historiae secutus, tentavi utrique malo remedium adhibere, dedique, quoad potui, operam, ut et transposita in sedes suas restituerentur, et revocarentur amissa. Cur hoc aut illud fecerim, non opus est ut sigillatim rationem reddam. Apud æquum enim et prudentem lectorem res ipsa me facile defendet, nec difficile est, cur alia addita sint, alia aliter collocata, perspicere.

HOMILIA XXXV.

Col. 326, l. 1. Inter μεταξύ ἐὶ ἀπόνοιαν deesse videtur αἰών. — L. 12. Ἰνα ἡμέας ἀναγέρνῃ, etc. Hiatum sic explens, παρά τῷ παρὰ τῆς γῆς, ἴνα ἡμέας ἀναγέρνῃ, ἐπὶ ἀπὸ τῆς Καλιθαίας ἐπισημαίνων. Ἐπειδὴ γὰρ, etc. Al. ἐπὶ ἀπὸ τῆς Καλιθαίας ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην φέροντι, etc.

Col. 330, l. 58. Lego τοσοῦτον τῶν ἐπισημαίνων τὸ μέγεθος παρὰ τὸ ὅτι εἰδὼς. Præterea ibid. pro δὲ φεῖ legendum forte διὰ ταύτης. Tum ab elisione ad ὀρθοῦν parenthesis facio.

HOMILIA XXXVI.

Col. 335, l. 25. Post ἀποστρέφω requiritur aliquid quod sequentia cum antecedentibus connectat, veluti hoc: καὶ οὐκ αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πατρῶν αὐτῶν.

HOMILIA XXXVII.

Col. 342, l. 21. τὴν ἐπισημαίνον. Sæpius τὴν εἰσοδὸν cum verbo ἀποστρέφω conjungunt. Paulo post pro ἀπόνοιαν ἐπισημαίνοντα malim ἀπόνοιαν, vel ἂν φωνή. Nam τὸ ἐπισημαίνον neutrum casum designatur.

Col. 343, l. 29. Post ἑστάνω addenda puto Mosis hæc: ἐπὶ ἀφροσύνησιν, ἤσθιν, αὐτῶν. Tum lego ἂ καὶ ἀρεταίων, ἤσθιν, etc., deleta particula ἐπὶ. Paulo post pro αἰ νόν lego καὶ νόν οἰκ. etc.

Col. 344, l. 23. Legendam procul dubio: τῶν ἀσφαμένων τὴν ἴδιαν οὐκ εἰσόντες τὴν συμπαροῦσιν ὀφθαλμοῖς, διὰ τῶν εἰσοθῶν τούτων τὴν ὁρασίαν, etc. — L. 31. Pro et necessario legendum est sol, etc.

Col. 347, l. 1. Recte, ut mihi videtur, ἐκ τῶν κεφαλῶν τῶν ἐργῶν προσημαίνον. Deinde sequenti linea pro ὅσα lego ἐπὶ, ut sensus sit: Deum omnia Abrahamo tam accurate patefescisse, ne fides ejus ulla ex parte labasceret, sed ex his, quæ de ipso (lego κεφαλῶν, pro κεφαλῶν) dicta fuere, consideret, omnino eventura quæ spectarent ad posterōs, et ex his rursus, quæ de posteris fuere prædicta, firmiter crederet impletum iri necessario quæ ad seipsum pertinerent.

HOMILIA XXXVIII.

Col. 353, l. 39. Ut priora cum posterioribus cohærent, sic lego: οὐκ ὡς τὸ θαύμα ἰδεῖνται μῆτρα, ὅσως ἢ τοῦ δικαίου, etc.

Col. 357, l. 14. Ego credo Chrysost. dixisse κεινομένους προσημαίνοντας: κεινομένους προσημαίνοντα τὸν est, clementer et indulger cum aliquo agere, clementer et facilem se alicui præbere; verisimile autem est festinantem librarium e truncatis duabus dictionibus unam effecisse. Porro pro τοσοῦτον legendum puto τοσοῦτον, et pro κατεστάναι (vel, ut alii scribunt, κατεστάναι) quid si κατεστάναι? Non ignoro tamen, κατεστάναι, ἐπὶ τοῦ ἐπαύρου, non male huic loco convenire: sed quia Chrysost. paulo infra dicit Abrahamum hoc unice curasse, ὡς ἐκ τῆν ἴδιαν ἐκποδῶν κοίτης, præferendum puto verbum activæ significationis.

Col. 358, l. 8 ab imo. Legendum puto: ἐπισημαίνων, sicut legitur infra. col. seq. l. 58. Hiatum esse suspicor, quem sic pro tempore explero: Διόγωσα, μετὰ τὴν τοσαύτην ἀσφαμίαν καὶ τὸ εἶς τὸ αἰετὶ τῆς δεσποτικῆς ἀρετῆς ἀξίωμα ἀνευθύναι, ἐπισημαίνων λοιπὸν καὶ διὰ τοῦτο. Nisi hæc aut similia addantur, merito requirit lector, quid sit hic, quod quæ sit afflictionum utilitas doceat et declarat. Al. Διόγωσα ἐπισημαίνων λοιπὸν

μετὰ τ. τ. εἰ. καὶ τὸ εἶς τὸ αἰετὶ τῆ δ. μ. δ. δ. μὴ μῆτρα γένου, ἀλλὰ προσημαίνων καὶ κατεστάναι, καὶ διὰ τοῦτο, etc. Al. Διόγωσα. καὶ μετὰ τ. τ. εἰ. κ. τ. εἶς τ. α. τ. δ. π. δ. ἀνευθύνου, ἐπισημαίνων, διὰ τοῦτο, etc. Hanc lectionem reliquis antepono.

HOMILIA XXXIX.

Col. 367, l. 46. Recte, pro τοῦ γέλατος, τῷ γέλατι: Nisi legendum potius sit ἔχραμος, pro τερραμόνος. Nam ἔχραμος melius respondet participiis præcedentibus, παρατεταίωτος et προσημαίνων.

Col. 368, l. 23. Deesse videtur καὶ γὰρ inter παρατήρησιν et διὰ. ἴνα στήσῃ, etc. ut finem statueret legis observationi.

HOMILIA XL.

Col. 371, l. 11. Διέξιμος. Deesse videtur τῷ: διέξιμος τῷ, vel τῷ διέξιμος, i. e. εἰς, per periphrasin satis usitatam. Καὶ μετὰ τούτου, etc., Et insuper etiam, accipies id, quod Israelitis causa a me es precatus: ut accipies etiam consulationem de rebus Israelitis.

Col. 372, l. 17. Μὴ τῆ εἰσοθίᾳ, etc. Lectio procul dubio mendosa, quæ tamen nullo negotio corrigi potest, si primum hæc verba μετὰ τῆ εἰσοθίᾳ δὲ κατασκευῶν deleantur, et deinde addatur ἴνα μὴ ante ἀποστρέφω, et postremo his verbis ἴνα μὴ ἀποστρέφω ἕρπαιον locus detur post τῆ εἰσοθίᾳ: ὅσα δὲ κατασκευῶν τῆ εἰσοθίᾳ, ἴνα μὴ ἀποστρέφω ἕρπαιον, ὅσα δὲ, etc. Mox παρατάσεται pulchre, ut mihi videtur, transfertur hoc verbum a militia ad medicinam. Nam ut dux aliquis aut imperator bellum gerit cum hostibus, ita et medicus cum morbis; et ut imperator non semper eodem modo aciem instruit sed nunc hoc, nunc illo, prout maxime expedire videtur: ita et medicus nunc his medendi rationibus utitur, nunc illis, nec semper unam eandemque pugnam contra morbum rationem observat. Vide Chrysost. in Psal. vi, Edit. Savil. Paulo post γυμνάσιος ἔστιν. Sic Simplicius in Epicetum dicit, res adversas aut παραδόντων esse ἰατρούς, αὐτὸν ἰατρούτων γυμνάσιος.

Col. 372, l. 5 ab imo. Pro ἰατρούτων legendum fortasse ἰατρούμενον ἀρίστην. Vide col. præcedent.

Col. 373 init. Εἰς τί τοῦτο, etc. Sirach. cap. xxxix, v. 22: Οὐκ ἴσταν ἱκανῶν, τί τοῦτο ἴσταν; εἰς τί τοῦτο, etc.

HOMILIA XLI.

Col. 375, l. 25. ἐπισημαίνων. Suspecta est mihi hæc vox, pro qua quid si legatur ἐπισημαίνων, aut tale quid? Sensus autem postulat ut virgarum et plagarum fiat mentio. Nam et paulo post l. 36 dicit eandem rem repetens: καλλίστην τῆς πληγῆς ἐπισημαίνονται τοὺς ποσίους. Igitur tametsi licentius et a recepta lectione longius abeundo id fecero, tamen non male mihi mentem Chrysostomi expressurus videor, si pro ἐπὶ στήρῳ, ῥάβδους καλλίστην substituero. Huic emendationi non assentior: est enim ἐπισημαίνων hoc loco, animadvertunt, castigant, et sic sæpe utitur Chrysostomus. H. S. * Vera lectio est ἀποστρέφονται, quam maxima pars manuscriptorum habent.

HOMILIA XLII.

Col. 386, l. 43. Deesse videtur ἑνώσιον post ἑσθίης φάραξ. Sic linea proxime sequente desidero: hoc post ἀλλὰ. Præterea, aut valde fallor, aut col. seq. l. 15, post ἀναλωθῆναι inseri debent hæc omnia e contextu Mosaico: Ἐξαναστάντες δὲ, ἤσθιν, ἐπισημαίνων ἀποστρέφονται τὸν πρὸς τὸν Σεδμῶνα καὶ Γουβῆρα. Ἐσθίοντες δὲ συνεπροσέβητο μᾶτ' αὐτῶν συνεπροσέβητο αὐτοῦσ' ὃ δὲ ἕβραϊστὴς εἶπεν. Οὐ μὴ πρόφῃ ἐν δὲ ὃ ἕβραϊστὴς τοῦ παυλὸς μου, ἐν ἡγῶ τοῦτο. Tum addo: ὅσα ἀποστρέφονται ἐπισημαίνων, ὅσα συνεπροσέβητο κήρυγμα ἰσοῦ καὶ φησὶ: τὸν δικαίου τῆς εἰσοθίᾳ, καὶ καλεῖται βουλόμην ἐ τῆ εἰσοθίᾳ τῆν ἐπισημαίνων αὐτοῦ τῆ ψυχῆ. Μετὰ γὰρ τῆν δ. φ. ἰ. οὐ. π. κ. φ. κ. τ. ε. κ. δ. τ. κ. τὸ σαφιλὴ τῆς γῆρας διέξιμος, παρακρίμα τ. φ. τ. δ. ἰσορίστο καὶ μετῶν ἴς τὸ εἶς ὁ π. κ. κ. φ. π. δ. μ. δ. ἰ. κ. τ. κ. δ. φ. δ. κ. συνεπροσέβητο, ἤσθιν, αὐτοῦσ. Ἄνδρες δὲ τοῦσ ἀγγέλιους ἤσθιν, etc. Si hoc modo legamus nulla erit ἀναλωθῆναι, nulla sententiarum confusio, sed aliud ex alto apte et legitime consequetur. Primum enim proponuntur verba Mosis tanquam materia subjecta; deinde suo more observari jubet Chrysost. quanta sit Dei φιλοπόνησι postea his verbis μετὰ γὰρ, etc., ostendit, Abrahami φιλοπόνησαν causam fuisse cur Deo tam benigno et propitio uteretur. Quod nisi ordinem hunc sequamur, et ἕα, col. 387, l. 20, frustra adhibebitur, et particula γὰρ, ibid. l. 15, erit otiosa, et participium διέξιμος, ibid. l. 15, non habebit substantivum, nisi extrinsecus pettum, quicum cohæreat.

Col. 387, l. 45. Post παρατήρησιν desidero hæc: ἐπὶ λέγει, τοῦ παυλὸς μου vel ἐπὶ λέγει, ἕβραϊστὴς τοῦ παυλὸς μου.

Col. 388, l. 30. Lego τὸ αἰθέριον, οὐχὶ τὸ τοῦσ γραμματικῶν, etc. Nam γραμματικῶν et φασματικῶν erant in summo honore, et iudicum nonnunquam locum tenebant: Chrysost. autem hæc affert, ut doceat præceptum de non temere iudicando, non solum ad magistratus ac iudices, sed etiam ad privatos quoscumque pertinere, quales fuerunt quos tum Christus alloquebatur.

HOMILIA XLIII.

Col. 393, l. 4 ab imo. Deesse videtur participium αἰσίων

ante καὶ αὐτὸς. Præterea inserendam puto particulam γὰρ inter καὶ ἐν παρ' ἑμοῦ, et plenam distinctionem ponendam post ἀνάγνη.

Col. 599, l. 2 ab imo. ἤδουτο. Nescio an recte et ex usu Græcæ linguæ dicatur αἰδῆσθαι τοῦμαι. Ἰgitur cogitari velim, an non ἤδουτο et ἤρχοντο sedes invicem permutare debeant, ita ut priore loco ponatur ἤρχοντο, posteriore ἤδουτο, nimirum post τὸν δίκαιον col. 400, l. 1.

HOMILIA XLIV.

Col. 406, l. 22. Inter φιλοφροσίας et ἀγαθόμοροι deesse puto τῆ τοῦ Πνεύματος χάριτι, aut tale aliquid : vel τῆ πνύματι. Dicit enim paulo inferius, τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος δι' ἡμῶν ἰσὺν κερύθοντα λόγια.

Col. 412, l. 14. ἄνεπαρ ἐπὶ τοῦ κρηνοῦλάτου, καθέκαστε, etc. Hæc et similia arguunt Chrysostomum in Homiliis suis multa ex tempore fuisse, quæ si quis corrigere velit, operam sumet inanem et inutilem, et de Chrysostomo pessime merebitur. Quis enim non mali nativam ejus faciem intueri, quam fucis et pigmentis quantumvis speciosis oblitam ?

HOMILIA XLV.

Col. 415, l. 49. Sensu flagitante sic lego : ὄρα πῶς ἐκὼ δὸ τοῦ τυραννικῶτατος καθῶν ἑποιοῦμαιτο ἢ τοῦ δικαίου ψυχῆ τοῦ φόβου τῆς προδοσίας τῆς γυναικὸς, καὶ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου. Ἄλλα καίτοι σφόδρα χαλεπὸν ὄντα τὸν πρότερον φόβον, τὸν τῆς προδοσίας τῆς γυναικὸς, ἰκελευσίο ὁ τοῦ θανάτου φόβος.

Col. 417, l. 41. Μετὰ τοῦ δικαίου : ἰ. e. δικαίως. Isocrates : Μηδὲς ἰσὺν ὀφθαλμοῦ, μετὰ τοῦ δικαίου ποιούμενος τοὺς κινήτους.

Col. 421, l. 2. ἢ τῆς ἀπληθῆς ὑπόσχεται : ὑπόσχεται hic videtur sumi pro re promissi, ut loquuntur, sive pro impletione promissi. Alioqui non video, quemadmodum non sit hic ταυτολογία Chrysostomo indigna. Atque idem dico de simili loco supra.

HOMILIA XLVI.

Col. 427, l. 20. Καὶ τὰς βάλου. Sic καταχρηστικῶς vocare videtur lapides, quia nascuntur e terra, et quia nihil aliud quodammodo sunt, quam glebæ quaedam et terræ portionculas impenetrabili duritiæ prædilatæ. Aristoph. Vespis ὁ μοι δειλαίος, πόθεν ποτ' ἠμπίπτουσι μὲν τὸ βάλιον; ad quem locum schollastes : τὸ βάλιον, ἢ βάλου, ὑπεροριστικῶς; ἐν ὄσπρ δι' ἑλκεα, ἐκ τῆς στήτης ἕκαστε κατ' αὐτοὺ μικρὸς λίθος. Si igitur βάλιον est μικρὸς λίθος, certe et βάλος erit λίθος.

Col. 427, l. 15. ὁ φθόνος ἐκείνου πρότερον διαθεῖται τὴν ταπεινῶσαν αὐτὸν ψυχῆν. Præclare cum hoc Chrysostomi concinit vetus ille versiculus : ὁ φθόνος αὐτὸς ἰαυτὸν ἐν τοῖς βελτίστοις θανάττει.

HOMILIA XLVIII.

Col. 454, l. 16. Τὸν νεκρὸν, pro τὴν νεκρὸν, Attice, opinor. Attici enim, ut ab Eustathio, Corintho et aliis annotatum est, masculina pro femininis aliquoties usurpant.

Col. 445, l. 40. Κηλίδων πληθώρασι συγχωρεῖς, etc., vel pro κληρώσει, κληρωθῆναι legendum puto, vel accusativi aliquem adjiciendum post συγχωρεῖς, veluti μικροῦ ἀθρόωτου; vel τοῖς ἀπὸ τῆς σπηγῆς, ut infra loquitur, homil. 56, aut tale quid.

HOMILIA L.

Col. 450, l. 14. Καὶ τὴν ἑκπεσιν. Desideratur fort. ὑπομόνον, aut tale aliquid verbum. Nam ægre quis mihi persuaserit repetendum ἀπὸ τοῦ κινουὶ τὸ μετὰ, cum alio casu. Potius dicerem, pro τὴν ἑκπεσιν, τοῦ ἐκπεσῖν substituendum. — L. 20. Assentior præceptorī meo (A Dounæo) legenti γρημάτα pro γρημάτων : sed tamen ne sic quidem arbitror munda omnia sublata. Quocirca deleo præterea εἰς tanquam transsumptum e priore parte versus, et pro καὶ lego κατὰ φρονήσιν τῶν κινήτων.

HOMILIA LI.

Col. 454, l. 41. Τοῦ πατριάρχου, etc. Planior esset syntaxis, si sic legeretur, ὁ πατριάρχης κ' ἵναρ διὰ τὴν πατριάρχην φιλοσοφίαν ἣθ' ὁσχισιν τινὰ καὶ πρὸς ἐκείνον ἕλκω, ἀκ' ὄστας παρ' ἡμοῦ, etc.

HOMILIA LII.

Col. 461, l. 1. Sic lego : ἱκελευσάτω τὸν πατριάρχην τῆ καταξίωσει Θεοῦ ἐαυτοῦ καλῶν ἄθροάτω (καὶ γὰρ ὁ τῆς οὐκονομίας ἀσπὸς τῆς καὶ δημιουργίας ἐκὼ ἀθρόωτου φάσματι εἶναί Θεός, ὁ συγκλείων μέρη τοῦ πατριάρχου τὴν ἑκείνου διαποτικίαν, ἀλλὰ τὴν πολλὴν ἐπὶ αὐτὸν ὕψωσην δεικνύει) ἢν οὕτως φησὶν, αὐτόν, etc.; vel καὶ οὕτως, φησὶν, etc.; vel οὕτως φησὶ, sine καὶ, aut ἢν.

HOMILIA LIII.

Col. 467, l. 10. Τί τοῦτο ἐστὶ. Hic pro ἐστὶ legendum puto ὁ τι, quia Græca Biblia habent, τι τοῦτο ὁ, etc.

Col. 468, l. 50. Fort. ὡς αὐτῆ τῶν πραγμάτων τῆ κείρῃ ἀισθησῶν αὐτῆ λαθεῖν, vel ὡς αὐτῆ τῶν πραγμάτων τῆ κείρῃ ἀίσθησιν λαθεῖν.

HOMILIA LIV.

(ol. 472, l. 12. Legendum conjicio : Τῆν δι' γαστέρα κείρα

τὴ δίκοντος βαρῆ σπαι, μονοσυζ. αὐτὴ διαβήρησντες, καὶ κολλῆν διὰ τῶν τῆς τῆ ταλαιτέρου τούτου σπαιμα τὴν λυγρὴν κατασκευάζοντες; Τοῦτο μὲν γὰρ διὰ τῆς ἀματρίας καὶ τῆς κολλῆς ἀδραργίας ἀχρηστον ἦν. παρασκευάζομαι, μωρὰ τραγῆματα κατασκευάζοντες; τὴν δι' ψυχῆν, etc. Deesse verbum post γαστέρα perspicuum est : pro μόνον repouendum μονοσυζ. αὐτῆν plusquam est verisimile : post τοῦτο μὲν, — l. 16, ut addatur γὰρ, ipsa orationis consecutio requirit : ante ἦν desiderari ἀχρηστον sensus evincit : et postremo pro his verbis, μωρὰ τραγῆματα κατασκευάζοντες, et locum illis deberi post παρασκευάζομαι, est certe admodum probabile.

Col. 475, l. 4 ab imo. Suspecta est mihi librorum lectio, nec, ut opinor, injuria. Quid si ergo sic interpoletur : καὶ τὸν ἐν μέσῳ χρόνον ἐσθλασῶν τι πλιον, καὶ οὕτω παρεροθήσεται τὸ πάθος, ὡς καὶ τὴν, etc., vel : ἐσθλασῶν τι πλιον, καὶ οὕτω παρεροθήσεται τὸ πάθος, etc. ? Sed futura magis placent, etiamsi non ignorem aorista pro futuris interdum sumi, et præterea additio particularum οὕτω et ὡς ita videtur necessaria, ut sine illis non bene conventurum sit verbis neutrīs λωφῆσαι et γινώσκειν : cum verbo activæ significationis παρεροθήσεται : λωφῆσαι ἰ. q. παύσασθαι.

Col. 476, l. 43. Lego καὶ ἐν τοῖς ἕνν αὐτῆ μάλιστα προειρημέναις : vel plenius καὶ ἐν τοῖς ἕνν αὐτῆ μάλιστα προειρημέναις κινδύναις : Ne desperet de futuris, et in presentibus periculis se præsidio illi fore profuturum. Hanc lectionem confirmant sequentia et Latinus interpres.

HOMILIA LV.

Col. 479, l. 4. Ὁρατοῦσ; πάλιν. Hoc vult, ni fallor, Chrysostomus : Jacobum non solum in tristiore fortuna fuisse constantem ac patientem, sed etiam in lætiore humilem ac moderatum. Nec in metu, inquit, nec in spe nimium fuit ac immodicus. Ante acceptas a Deo promissiones non fuit metu nimium dejectus ; post acceptas a Deo promissiones non fuit spe et audacia nimium elatus, sed in utraque fortuna exemplum fuit tum patientiæ, tum moderatiōnis. Ut hæc sententia melius elucescat, non erit, opinor, abs re, si post φιλοσοφίας αὐτοῦ subaudiatur ἐν τοῖς θανάτοις, sive ἐν τοῖς κινδύνου, et deinde etiam ἀνταρροστον, ἵναρ δειδοστασίαν ἐλ' παρήλιν.

HOMILIA LVI.

Col. 488, l. 24. ἢ συνηθία. Fort. ἢ συνέθη. Matrimonium enim consensu contrahitur, ut docent jurisconsulti.

HOMILIA LVII.

Col. 499, l. 6. Addendum videtur post βεζυγῆ, καὶ Ἀσίαν. Græca enim Biblia habent καὶ ἀναερθεῖσαι βεζυγῆ καὶ Ἀσίαν. Vide notam nostram ibi.

Col. 500, l. 27. Αἱ γὰρ παρὰ τὸν ἀπίστον, etc. Chrysost. Hom. 91 in Math. : ἢ ἀλήθεια παρὰ τὸν ἰουδαίων ἀναερθετομένη διαλέκται. Basil. ἐκ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, pag. 255 : Αἱ παρὰ τὸν ἕλθρον μαρτυρίας ἀποστολῶν. etc. Lactant. De vera sapientia cap. 12 : Satis firmum testimonium est ad probandam veritatem, quod ab ipsis perhibetur inimicis. — L. 56. παραστατόματος. Ex tribus illis lectionibus, quas Regii Codd. habent, ego tertiam præfero, nimirum, περιουσιζέματος. Atque sic legendum videtur supra, hom. 52, sicut præceptoris mei annotationes in illum locum movent.

HOMILIA LVIII.

Col. 512, l. 13. ὁ δὲ καρτερὸν αἰτά. Quis καρτερὸν huic loco, ut mihi videtur, non belle admodum convenit : vide an non legendum sit potius κατὰ μικρὸν ὀδύκοριον. Καρτερῆ ἀβέστ' a nostra edit.

HOMILIA LIX.

Col. 514, l. 30. Πρὸς τὴν διανομήν τῶν παίδων. Si, pro παιδων, παῖσι legitimus, ferri debet datus ab ὀφείτω, non a δουλοῦ, atque ita futurum est ut διανομῆς hic accipiatur de distributione a filiis, non inter filios faciendâ, contra mentem, credo, auctoris. Quocirca legere malim πρὸς τὴν διανομήν τῶν παίδων : ἰ. e. qui possunt filiis suis, si inter illos distribuerentur, satis esse. Est sermo compendiosus. — L. 41. Fort. οὐτῆς μὲν ἀπὸ καίθα ἐρ. θαλλῶντων διεταγῆ (vel θρησκείας ἢ προβαλλόμενος), ταῦτα ἀφοσιῶται εἰπῆ καὶ μάτην : Atque hic quidem, etiamsi puerum nunquam non in ore habeat, frustra et nequidquam tratatitibus hisce excusationibus utitur : sive, frustra et nequidquam hæc criminis utinunque a se depellendi causa dicit.

HOMILIA LX.

Col. 520, l. 7 ab imo. Suspecta est mihi dictio συναρτονοτίας, pro qua quid si legamus ὄνοια, deleta particula εἰς ante κληθῆς ? Arbitror præterea vocabula nonnulla intercicdisse, ut plena et integra lectio sit : καὶ τοὶ δὲ καὶ κλέθως πάλῃ ὄνοια, καὶ εἰς τὸ καταξίωσαι ὄνοια αὐτὸν ἰαυτοῦ συναρτονοτίας καὶ, etc. — Et ὄνοια

ni contentione id agentes ut ipsos persequerentur. Triptici de causa formidabiles erant; et quod ingens eorum esset numerus, et quod toto impetu festinant ad bellum, et quod essent unanimes. Ex tribus hisce si unum aliquid dematur, minor erit formidinis causa. Nam nec multitudo metuenda, si sit languida et iners, nec paucorum aut inter se dissentientium fervor egregii aliquid præstare potest.

HOMILIA LXI.

Col. 526, l. 54. Proculdubio deest commodum aliquid participium post *ετι δὲ*, tam hic, quam infra.

Col. 527, l. 8. Quemadmodum igitur supra l. 19 *τῷ, ετι δὲ* subjungitur participium *ᾶν*, sic hic etiam idem, aut tale aliquid subjungendum censeo, veluti sic: *ετι δὲ κομιδὴ νέος τῆν ἡλικίαν ᾶν, κατέταρ*, etc. Similiter col. 527, l. 8, *ετι δὲ ἀρετὴ τῶν τρώων ᾶν.* Possunt, non nego, aliqua participia excogitari, sed mihi exemplum præbuisse satis est. Porro plenior esset oratio, si τῶ προσέφραται, l. 56, αὐτῆς præβιγetur.

Col. 528, l. 27. Ni fallor, est hic lacuna sic fortasse explenda: *ἂλλῃ κῆρ στίων εἰς νέον καὶ δεικνῶν ἀναλαβόντας τῆν φύσιν αὐτῆν αἰδέσται, καὶ κτελεῖν, etc.*

HOMILIA LXII.

Col. 533, l. 8 ab imo. Pro *κατ' αὐτῶν* ego puto legendum *αὐτῶν*, delata particula *κατά*.

Col. 539, l. 41. Lego *ἠρηνοῦται, καὶ μετὰ τῆν τοσαύτην ἀδελφίαν ἀπίστευσι εἰς τὸ διαμαρτυροῦν καὶ εὐχὴ πάντα ὑψάμενοι, δὴ τούτου καὶ μεγάλων ἀποκαίει τῶν ἁμαρτιῶν. Ἰστε γὰρ ὅπως, etc.*

HOMILIA LXIII.

Col. 545, l. 11. Dæsse videtur αὐτοῦ post *ὀνειράτων.* — L. 1 ab imo. Pro *ἠρηνοῦται* legendum videtur *ἠρηνοῦται*.

Col. 547, l. 11. Haud scio an desit *χαρῆν*, aut tale quid post *πράγματα*.

HOMILIA LXIV.

Col. 548, l. 45. *ἵνα τῆ δέμ παραβάλλουσιν ἑκατέρα.* Nondum assequor quid hæc verba sibi velint, nisi hic forte sit sensus: *Hæc ideo evenisse, ut oculati essent testes dignitatis Josephi, et ipso aspectu quam verba essent que somniis olim portendebantur, deprehenderent.* Sed vereor ut verba talem interpretationem admittant. Fac vero scriptum fuisse *καταμάθουσι, pro παραβάλλουσιν*, et tunc expedita erunt omnia. Nihil similibus quam *ρ* et *μ* in nonnullis manu exaratis exemplaribus et præpositiones in *α*, *κατά, μετὰ, παρά* facillime inter se permutari, ita ut alia pro alia sæpenumero accipiatur, notius est quam ut probari debeat. Jam, ut error errorem trahit, postquam peccatum est in priore et majore parte dictionis, nulla religio fuit deinceps, pro *μ*, *λ* scribere, atque sic, pro *καταμάθουσιν παραβάλλουσιν* nobis prodiit. Habes debilem apologiam pro debili conjectura.

Col. 552, l. 12. Pro *μέχρι γὰρ ὅτε* legendum puto *μέχρι γὰρ ἔτος, id e-τ μέγρις οὖ*.

Col. 558, l. 15. Deesse videtur *ᾶν* inter *αὐτῶν* et *κατεῖναι* *ιστοῦσαι. ὁ ὄουε*: Si præsentè Josepho, non potuit Ruben sibi temperare quin fratres suos increparet, multo magis nunc, absente Josepho, verisimile erat eum iram non cohibiturum. Videndum præterea an non *καὶ* delendum sit ante *ἱερωτάς*, et ponendum ante *ἑταρον*.

HOMILIA LXV.

Col. 564, l. 50. Desiderari puto *ᾶν* vel *ἑάν*, ante *ἀνθρώπων*. Quod nisi tale aliquid addatur, legere malum lin. sequente *θεωσάμενοι*, quam *θεωσάμεθα*: τὸ, *α* enim, ut sensus ipse docet, cum *σπουδάζομεν*, non cum *θεωσάμεθα*, conjugendum est. Sed plane mihi persuadere particulam *ᾶν* prima syllaba in *ἀνθρώπων* per incuriam librarii absorptam fuisse. Si, inquit, quos videmus magnatibus charos, omni officiorum genere complectimur, sperantes nos hoc modo a magnatibus ipsis gratiam iniuros: multo certe magis Deus officia servis suis exhibita non negliget, sed abunde compensabit. Si sequimur priorem lectionem, comparationis membrum posterius plane excludetur, nec habebit *πολλῶ μάλλον* ib. l. 1 ab imo, quod referatur. Ut igitur clausula sequente *πολλῶ μάλλον* referatur ad *α* ib. l. 49, sic, hæc clausula, necesse est ut *πολλῶ μάλλον* l. 1 ab imo, ad *α* l. 49, respectum et relationem habeat.

HOMILIA LXVI.

Col. 571, l. 4. Περιτεροῦσι. Περιτεροῦσι non videtur mutandum in aliud verbum, potius addendum puto aliquid ad suppleendum defectum hoc modo, *εἰς προσηγῆ κινδύνου ἑαυτοῦς ἐμβάλλουσιν καὶ περιτεροῦσιν ὀδύνας πολλὰς, τῶν φέρων, etc.* Est enim aliquid omissum et ante et post *περιτεροῦσι*. Ante *περιτεροῦσι* desideratur verbum aliquid idoneum, quod cum præcedentibus apte conveniat, nimirum *ἐμβάλλουσιν*, ut su-

pra eis προσηγῆ ἑαυτὰ κινδύνου ἐμβάλλει: et deinde copulativa particula, quæ duo verba conjungat; post *περιτεροῦσι* desideratur aliquid quod transitum verbi excipiat, nimirum *ὀδύνας πολλὰς* ex I Tim VI, 10: *Καὶ αὐτοῦς περιτεροῦσαν ὀδύνας πολλὰς*.

HOMILIA LXVII.

Col. 575, l. 10. Deesse videtur αὐτοῦ post *φαιδρόν*. Sic linea sequente addendum videtur *δὴ τοῦ* ante *λαλοῦσι* *ἠδὲ ὀδύνας*. Nihil tamen addo, quia quæ desunt, facile, ut in oratione compendiosa, suppleri possunt.

NOTÆ SAVILII

Ad Sermones in Genesim.

Col. 581, in tit. Hanc orationem descriptam ex ms. Regio Lutetiæ emendavimus ex optimæ notæ Augustano. Habita est Antiochiæ, præsentè, ut apparet ad finem, episcopo Flaviano. Habent autem hæc octo orationes in principium *Geneseos* multa tam *ῥήματα*, quam *νοήματα* communia cum Homiliis ejusdem Patris in *Genesim*. Ac ne longe abeamus, pleraque quæ in hac prima oratione continentur, iisdem fere verbis perscripta reperiuntur in secunda *Homilia in Genesim*. Tertia hujus tomī oratio convenit cum nona in *Genesim*: et sic ferme in cæteris. Exstat Latine hæc oratio tom. I, col. 459, Edit. Paris. 1588: reperitur autem hæc oratio Græce una cum quinque sequentibus, eo ordine, quo nos hic digessimus, in codice ms. Cæsareo, num. 26. — L. 43. *προεβρίους*. Magis ex usu *προεβρίου*. * *Omnia exemplaria προεβρίους habent.*

Col. 586 in tit. Hanc orationem et tres sequentes melioris notæ et γρησίως omnes, damus ex bibliotheca Augustana descriptas et ex Cæsarea accurate emendatas.

Col. 590, in tit. Hæc oratio, quod supra diximus, ea dem fere tam sensu quam verbis cum 9 in *Genesim*.

Col. 604, in tit. Codicem excusum Lutetiæ a Morello castigavimus ex ms. in Bibliotheca Bavarica: exstat etiam hæc oratio in bibliotheca Cæsarea numero 26. Idem argumentum tractatur *Homil. 16 in Genesim*, et similibus huic ac plane germanæ conclusionis alibi in hoc no-τρο video meminissem. *γρησίαν* esse non dubito: sed utrum ita ab ipso auctore scripta, an ex pluribus hinc inde particulis in unum corpus ab aliquo studioso coagmentata fuerit, id vero est, quod summam difficultatem parit in discernendis hujus auctoris germanis operibus.

Col. 607 in tit. Descripta est ex regia bibliotheca Lutetiæ. Non est, opinor, opus id denuo monere, quod sæpenumero antea fecimus, multa hic esse quæ iisdem prope verbis reperiuntur in *Homiliis in Genesim*. * *Cæteræ omnes Savilii notæ loca quædam Editionis Anglicanæ respiciunt, quæ vel jam in Editione Parisiana restituta fuerant, vel a nobis ad fidem mss. emendata sunt.*

Col. 616 in tit. Hanc orationem ex bibliotheca Cæsarea descriptam emendavimus ex bibliotheca Regia Lutetiæ.

Col. 619 in tit. Hanc orationem, γρησίαν omnino, et a Catalogo agnitam Augustano, num. 54, excusam ante annos 80 Basileæ, castigavimus ex cod. ms. in bibliotheca Bavarica.

Col. 621, l. 33. *διαμαρτυροῦμαι*. Alii *διαμαρτυροῦμαι* in futuro. Rom. editio. τῶν *Ο*, *διαμαρτυροῦμαι*.

NOTÆ SAVILII

Ad Sermones in Annam.

Col 631 in tit. Homiliam hanc, nec Græce quod sciam, nec Latine adhuc vulgatam, agnosci Catalogo Augustano num. 5. Eam nos exhibemus ex ms. in biblioth. Collegii novi Oxonii, emendatam et variis lectionibus illustratam ex codice ms. ab eruditiss. Ducæo nostris libraribus liberaliter communicato ante aliquot annos Lutetiæ. Titulus est in Ducæi codice: *Παρ τῆς ἄνωγς λέγος α', καὶ καθ' ἡρωσίως καὶ ἁρωσίως*. Nos eum retinivimus, quem in ms. Oxoniensi reperimus, haud ignari quanta licentia ludunt librarum in orationum titulis. Habita est Antiochiæ, cum in hac oratione *Patris*, id est, ut opinor, Flaviani mentionem faciat, ubi etiam reliquas in *Annam* dictas proclive est credere.

Col. 642, l. 17. Τοῦτο γὰρ μέγιστα τὸ πάθος ἑστίναις ἰσχυρὰ τὰς ἡγίαις. Manifeste aliquid deest: qui enim *συμφροσύνῃ* dici poterit *πάθος*, aut *ἑστίναις ἰσχυρὰν*? Hanc lacunam peringeniose explet doctissimus Halesius ex consimili loco in oratione proxime sequente ad hunc modum, *Συμόνητος*. Καὶ πόσῃ μὴ κακίῃς ἀπάγαμεν τοὺς νέους, μέγιστα δὲ ἀδελφίαις. Τοῦτο γὰρ, etc. *Rediderim potius ἀποσώσῃον esse, et postquam συμφροσύνῃν memoravit Chrysostomus, ipsum statim de vitio illi opposito agere.*

Col. 643 in tit. Hanc etiam homiliam agnosci Catalogo Augustano numero 6. Vertit Erasmus ex codice mu-

titulo in medio. Nos eam damus ex optimo ms. in Collegio novo Oxonii, castigatam ex alio ms. Gabrielis archiep. Philadelphicæ, qui Venetiis jam vivit, eamque nobis liberalissimo animo communicavit, quamvis sine truncatam.

Col. 652 in tit. Hanc etiam orationem agnoscit Catalogus Augustanus num. 7. Vertit Erasmus. Vide t. I, col. 484, Editionis Parisiensis 1588. Eam damus ex ms. in biblioth. Collegii novi Oxon., neque aliud nobis præterea suppetebat exemplar. Exstat tamen aliud in biblioth. Vaticana, mensa 8, cod. 26, uti olim erant dispositi libri.

Col. 660 in tit. Apparet ex verbis Chrysostomi tum in hac oratione, tum in proxime sequenti, aliam prius ab ipso habitam orationem in prima Cantici verba, Ἐπιεικέως ἢ καρδία μου ἐν Κυρίῳ, quam nusquam reperio. Codex etiam Vaticanus, cuius supra meminimus, et Catalogus Augustanus non plures agnoscunt in Anuam, quam quinque, easdem planè cum nostris, et eodem ordine dispositas. Florilegus hanc quintam memorat, et nos hanc quintam memoravimus. quod a nostro Joanne constaret aliam ante hanc esse habitam, ut dixi in prima verba Cantici. Porro hanc orationem ut et sequentem agnoscit Catalogus Augustanus 8 et 9. Hujus unicum nobis obtigit exemplar ex biblioth. Collegii novi Oxon.

NOTÆ HENRICI SAVILLII

Ad Homilias in Davidem et Saullem.

Col. 675 in tit. Hanc orationem ab Erasmo cum exteris ejusdem argumenti latine versam reperire non sumus quiti (* sic); Græcæ in hisce Europæ partibus. Descripta est autem ex ms. Peræ Constantinopoli a Samuele Siadio

μακροβίῳ, et emendata ex alio ms. Χάλην γήθη τῆς Χαλκηδόνος invento. Reperitur in Catalogo Augustano num. 11.

Col. 687 in tit. Descripta est hæc secunda oratio in David et Saul ex ms. Gabrielis archiepiscopi Philadelphicæ Venetiis, bono cumprimis et emendato, quo solo nix sumus. Versa ab Erasmo exstat tom. I, col. 503, edit. Paris. 1588. Hanc orationem et sequentem agnoscit Catalogus Augustanus num. 12 et 13. Post excusam hanc orationem accessit aliud apographum a Samuele Siadio descriptum Peræ Constantinopoli. — L. 1 ab imo. πολλοὶ τῶν ἑλλήνων. Quid si πολλοὶ τοὺς ἑλλήνους? Interpres Erasmus neutrum videtur agnoscere.

Col. 695 in tit. Hanc orationem damus ex unico ms. ex biblioth. Collegii novi Oxon. quem tamen ita accurate scriptum ostendimus, ut alio vix opus esse videatur exemplari, rara certe libroriorum felicitate.

NOTA JOANNIS BOISII

Ad Sermones in Genesisim.

Col. 581, l. 25. ἀπὸ λιπέος ἐπὶ λιπέων παρατίκοντες τῶν ἡμετέρων ἀποσὼν τὴν ἡμέρην ἡμεῖς. Basil. *HOMIL.* εἰ τὸ, Πρόσθετε σπουδὴ : Ἐπιεικῶς ποτε λέγεται φωνὴ σημαντικῆς ἢ ἕνεκα ἡμῶν, ὥστε κερθεῖν τοὶ τῆ λίγη ἐπιχειροῦντες, διακρίβου τὸν αἶρα, ἐκ τοῦ φθιγγόμενου μεταβῆναι πρὸς τὸν ἀποσὼν τῶν πᾶν μὲν εὐρη γαλήνην βαθεῖαν καὶ ἡσυγίαν, ὥστε λιπέων εὐδοκίᾳ καὶ ἀγαμέστοις ταῖς ἀρεταῖς τῶν μαθητῶντων [δ] λόγος ἐπινοοῦνται. Ἐάν δὲ οἷον ζάλη τις τραχυία ὁ παρὰ τῶν ἀποσὼντων θύρουθς ἀντικεῖται, ἐν μέσῳ τῶ αἰὸς διαλυθεῖς ἐναυγῆσαι. Vide ergo annon hic legendum *SIL* : ἀπὸ λιπέος ἐπὶ λιπέων παρατίκοντες, ἀπὸ τῶ ἡμετέρων στίματος ἐπὶ τῶν ἡμετέρων, etc. Nam ut navis a portu in portum fertur, sic oratio ab ore loquentis ad aures auditorum. * *Cæteræ et quidem pauculæ Joannis Boisii notæ vel leves admodum sunt, vel loca jam restaurata respiciunt.*

ORDO RERUM

QUÆ IN DUABUS PARTIBUS TOMI IV CONTINENTUR.

PRÆFATIO in quartum tomum Operum S. Joannis Chrysostomi. 5-20

S. PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI OPERA 21-22

OMNIA. Sermo admonitorius sub initium sanctæ Quadragesimæ. *Ibid.*

HOMIL. I. Concionum verus finis et usus. Jejunium exemplo sanctorum commendatur. Fluxa humanarum rerum natura. 21-26

HOMIL. II. In creationis principium: *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1). — Quadragesimæ tempus aptum concionibus. Ex creaturis creator agnoscitur. Contra eos qui dicebant terram ex subjecta materia factam. Terra patria nostra est, et commune sepulcrum. **Moralis exhortatio.** 26-32

HOMIL. III. De his quæ supersunt dicenda in illud, *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1), usque ad illud, *Et factum est vespere, et factum est mane, dies unus* (Gen. 1. 5). — Cur Deus non omnia simul uno die produxerit; contra eos qui omnia fortuito fieri dicunt. Non nostram solum, sed et aliorum salutem curare debemus. **Moralis exhortatio.** 32-39

HOMIL. IV. *Dixit quoque Deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, et dividat inter aquam et aquam. Et factum est ita* (Gen. 1. 6). — Potentia Dei nullam moram admittit. Firmamentum quid sit vix sciri potest. Multos cælos esse non putat B. Chrysostomus s. Ptolemæus convocat LXX Interpretes. **Moralis exhortatio.** Judæis jejunium non prodebat. Quantum bonum sit inimicorum dilectio. 39-48

HOMIL. V. *Et dixit Deus: Congregetur aqua quæ sub cælo est, in congregationem unam, et appareat arida* (Gen. 1. 9). — Scriptura aurifodinis comparatur. Viaticum ad vitam futuram nobis comparandum est, exercitatione virtutum et assidua peccatorum confessione. Adhortatio ad obtemperandum Scripturis, et ad gloriam contemnendam. Gloria humana virtutem sequitur. 48-54

HOMIL. VI. *Et dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento cæli ad illuminationem super terram, ut dividant inter diem et inter noctem, et sint in signa, et in tempora, et in dies, et in annos* (Gen. 1. 14). — Sutilitiam adorantium solem. Cur post tertium diem sol conditus. Pulchritudo et utilitas cæli. Omnia propter hominem creata sunt. **Moralis exhortatio.** 54-60

HOMIL. VII. *Et dixit Deus: Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volentia super terram secundum firmamentum cæli, et factum est sic* (Gen. 1. 20). *Et fecit Deus cælo magna, et omnem animam animalium reptilium, quæ produxerunt aquæ secundum genera sua* (*Ibid.* v. 21). — Dicta in præcedenti Homilia mitigat. Avocat a Iudæis Circensibus. Cur tantum ordinem in creationis narratione servet. **Moralis exhortatio.** Gentilium amentia in animalium rerumque vitium cultu. 61-69

HOMIL. VIII. *Et dixit Deus: Faciamus hominem secundum imaginem nostram et secundum similitudinem: et dominentur piscibus maris, et volatilibus cæli, et pecoribus, et bestiis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus reptentibus super terram* (Gen. 1. 26). — Cur elementa ante hominem creata. Ariarios et Anthropomorphitas insectatur Chrysostomus. **Moralis exhortatio** ad verum jejunium. 69-76

HOMIL. IX. De his quæ sequuntur hæc verba, *Faciamus hominem secundum imaginem nostram: et adversus eos qui dicunt. Cur bestiæ factæ sunt, et quis usus creationis eorum? Et quod vis sic maxime declaretur honor homini habitus, atque ineffabilis Dei erga ipsum benevolentia.* — Gratia quaerit eos qui se suscipiant. Brevis exhortatio et quorundam ex dictis resumptio. Objectio gentilium solvitur. Cur feræ non sint homini subditæ. Sacrificium maximum Dei beneficiorum recordari. Confessio peccatorum. 76-81

HOMIL. X. Exhortatio ad eos quos pudet post cibum sumptum accedere ad concionem vespertinam, et in reliqua textum post, *Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem* (Gen. 1. 26); et de his verbis, *Et fecit Deus hominem; secundum imaginem Dei fecit illum; masculinum et feminum fecit illos* (*Ib. v. 27*). — Ad spiritualia quomodo accedendum. Vis diversæ quibus Dei benevolentia acquiritur. Confessio peccatorum. Temperantia ad sanitatem conducit. **Moralis exhortatio.** 81-100

HOMIL. XI. Quod oporteat virtutem magni facere sanctosque imitari, qui cum ejusdem cuius nos naturæ essent, eam accurate seculati sunt. Et quod si seges fuerimus, nullam excusationem habituri sumus. Nihil prodest jejunium neque concio sine bonis operibus. Ratio humana fo-

rest omnia vitia edomare. Paulum prædicat. Pauli ærumnæ varie. 90-98

HOMIL. XII. De his quæ sequuntur creationem: *Hic est liber generationis cæli et terræ, quando facta sunt: quo die fecit Deus cælum et terram.* — Elementa Deo omnino subdita sunt; servos Dei reverentur. Virtus possibilis; possumus Joannem Baptistam et Paulum imitari. 98-105

HOMIL. XIII. *Et plantavit Dominus Deus paradisum in Edem ad orientem, et posuit illic hominem quem formavit* (Gen. 2. 8). — Contra eos qui dicebant animam ex substantia Dei esse. Deus simplex, incompositus, et figura carens. Contra eos qui dicebant Parasitum non esse in terra. 105-110

HOMIL. XIV. *Et accepit Dominus Deus hominem, quem formavit, et posuit eum in Paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum* (Gen. 2. 15). — Contra eos qui quasdam voces Patri, quasdam Filio adscribebant. Vox, *Faciamus*, cui dicitur. Adami sapientia. Libertas arbitrii. **Moralis exhortatio.** 111-118

HOMIL. XV. *Adæ vero non inventus est adjutor similis illi. Et intravit Deus excessum in Adam, et dormiit. Et accepit unam costarum ejus, et implevit carnem pro illa. Et edificavit Deus costam, quam accepit de Adam in muliere* (Gen. 2. 20-23). — De amore verbi divini suis auditoribus gratulatur. Ut Deum deceat hæc verba intelligenda. Dominus et Deus de Patre et Filio. Adam prophetici gratiam accepit. **Moralis epilogus.** Liberalitas Dei in homines. Contra peccata linguæ. 118-125

HOMIL. XVI. In prævaricationem primorum creatorum. *Et erant ambo nudi, et Adam, et uxor ejus, et non erubescabant* (Gen. 2. 25). — Aliquot de Scripturarum inexhausta copia dictis, ad scopum pergit. Serpens qui Evam decepit non erat rathone præditus. Cur lignum scientiæ dicatur. Adam scientiam boni et mali non ex esu a ligno accepit. **Moralis exhortatio.** 125-134

HOMIL. XVII. *Et audiverunt vocem Domini Dei deambulantis in Paradiso in meridie* (Gen. 3. 8). — Conscientiæ incorruptus judex. Conscientiæ opus. Nihil peccato pejus. Serpentina damnatio. Spes boni futuri mala levat præsentia. Uxores viris parere debent. **Epilogus homiliae.** 134-148

HOMIL. XVIII. *Et vocavit Adam nomen uxoris suæ Evam, quia ipsa est mater omnium viventium. Et fecit Dominus Deus Adæ et uxori ejus tunicas pelliceas, et induit illos. Et uti Deus: Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis.* (Gen. 3. 20-22). — De peccato Adami superioris dicta summam relegit. Gravior poena manet eos, qui post legem peccant. Quomodo vestes pelliceas primo parenti et uxori fecit Deus. Luxus in vestibus tempore Chrysostomi. Cur ex adverso Paradisi positus Adam. Scriptura sacra nihil frustra dicit. Bonitas Dei erga Cainum. In oblationibus quid observandum. **Moralis epilogus.** 148-158

HOMIL. XIX. *Et dixit Cain ad Abel fratrem suum: Egrediamur in campum* (Gen. 4. 8). — Misera peccati servitus. Homo libertate arbitrii donatus. Deus necessitatem non imponit. Accusatio conscientiæ quam gravis. Poenitentia ante poenam utilis. Septem ultiones in Caino quæ? **Moralis epilogus.** 158-166

HOMIL. XX. *Egressus est autem Cain a facie Dei: et habitavit in terra Naid, e regione Edem* (Gen. 4. 16), et reliqua. — Cur habitat Cain e regione Edem. Poena occasio misericordiæ. Liberum arbitrium hominis. Confessio peccatorum. Peccatum opprobrium inurit. **Moralis exhortatio** contra avaritiam. 166-174

HOMIL. XXI. *Iste est liber generationis hominum, die quo fecit Deus Adam, secundum imaginem Dei fecit illum, masculinum et feminam fecit illos, et vocavit nomen eorum Adam, qua die fecit eos* (Gen. 5. 1. 2). — Virtus ex arumnis sit illustrior. Quid sit secundum imaginem Dei creati. Neminum imo, osilio recens natis. Nomina sanctorum filiis imponenda. Nuptiæ non in causa sunt quominus homines Deo placeant. Per indignos interdum futura prædici vult Deus. Generis humani interitus quies vocatur. **Moralis epilogus.** Anima quomodo curanda. 173-185

HOMIL. XXII. *Et erat Noe annorum quingentorum, et genuit Noe tres filios, Sem, Cham et Japhet. Et factum est quando cæperunt homines multiplicari super terram, et filia nate suæ eis* (Gen. 5. 31. et 6. 1). — Attentionem auditorum captat. Quæ sit natura debilitatis spiritualis. Liberum arbitrium. Adversus eos qui dicebant angelos cum filiabus hominum conmixtos esse. Homines filii Dei dicti in Scriptura. **Moralis exhortatio:** avaritiam in decursu hortationem præfigit. Tempus erantiam prædicat. 185-191

HOMIL. XXIII. *Noe autem inventus gratiam coram Domino Deo. Istæ autem sunt generationes Noe. Noe homo justus,*

perfectus existens in generatione sua: Deo placuit Noe (Gen. 6. 9). — Virtutis prerogativa. Laudari Christianus ab omnibus nequit. Improbos non homines appellat Scriptura. Deus hominem eum solum vocat, qui virtutem colit. Quinam vere regnent. Genealogiae modus optimus. Moralis exhortatio. 196-206

HOMIL. XXIV. *Genuit autem Noe tres filios, Sem, Cham, Japhet: corrupta autem erat terra coram Deo, et repleta est terra iniquitate* (Gen. 6. 10). — Scriptura non obiter legenda. Deus consilium suum Noe communicat. Cur Enoch translatus fuerit. Solet Deus propter justos servare alios. Quare ex inmundis diva, ex mundis autem septena. Praedicit Deus, ne inducat mala. Moralis exhortatio. 206-218

HOMIL. XXV. *Noe autem sanorum erat sexcentorum, et diluivum aquae factum est super terram* (Gen. 7. 6). — Patientia et benignitas Dei in ipso diluivio. Ex presenti poena peccantibus illata nihilulit aeterna. Deus praedicit poenas, ne inferat Creatoris potentia incomprehensibilis. Noe restituit quod Adam abstulerat. Moralis exhortatio: sine superna gratia nihil boni agere possumus. 218-229

HOMIL. XXVI. *Et recordatus est Deus Noe, et omnium bestiarum, et omnium jumentorum, et omnium voluclum, et omnium reptilium, quaecumque erant cum illo in arca. Et adduxit Deus Spiritum super terram, et cessavit aqua* (Gen. 8. 1). — Qui in nos peccat, feratur, qui in Deum peccat, puniatur. Praeae a Deo illatae clementiae conjunctae. Omnia in honorem hominis facta. Noe fermentum mundi. Beneficia Deus nobis confert, etiam nescis. Moralis exhortatio. 229-239

HOMIL. XXVII. *Et edificavit Noe altare Domino, et accepit de omnibus pecoribus mundi, et de omnibus voluclibus mundis, et obtulit holocaustum super altare* (Gen. 8. 20). — Beneficiorum Dei memoria. Causa adventus Christi. Cur Deus sacrificia exegerit. Circumcisio nihil proficere potest ad salutem. Cur esus sanguinis vetitus. Modicum tempus sufficit ad poenitendum. Mentio fit de confessione. De reconciliatione et amore inimicorum. 239-251

HOMIL. XXVIII. *Et dixit Dominus Deus ad Noe, et ad filios ejus cum eo, dicens: Ecce ego statuo testamentum meum vobiscum, et cum semine vestro post vos, et omni animae viventi vobiscum, tam in voluclibus, quam in pecudibus, et omnibus bestis terrae* (Gen. 9. 8-10). — Deus etiam peccatoribus benignus, quanto magis iustus. Cur patre Cham peccante, filius Chanaan maledicitur. Dei praescepto cuncta obediunt. Per adversarios efficit Deus ut fides crescat. Adhortatur ad amorem erga Deum. 252-260

HOMIL. XXIX. *Et cepit Noe agricola terrae, et plantavit vineam, et bibit de vino, et inebriatus est* (Gen. 9. 20. 21). — Non solum bona opera, sed et peccata sanctorum proponuntur. Preces omnia levita et facilia reddunt. Scriptura sacra in calamitatibus antidotum. Ebrietas Noe quomodo excusari debeat. Num invenierit vitium Noe. Cur vitis in hanc vitam introducta. Ebrietas pro salutate. Vitia non in natura sita, sed in voluntate. Ebrietas daemon voluntarius. Cur filius maledictus sit ob patris peccatum. Patres pro liberis puniri optant. Moralis exhortatio. 260-273

HOMIL. XXX. *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus* (Gen. 11. 1). — A negligentia auditores avertit. Confessio peccatorum. Horae majores vel minores pro longitudine dierum. Cur magna dicatur haec hebdomada. Jussitum indictum hebdomada sancta. Humana natura majora semper appetit. Memoriae aeternae cupiditas. Memoriae sui relinquenda ratio optima. Non sunt temere condemnandi fratres, neque ex auditu judicandum. Solet Deus admonere antequam puniat. 273-283

HOMIL. XXXI. *Et accepit Thara Abram et Nachor filios suos, et Lot filium Aram filii sui; et Saram nurum suam, uxorem autem Abram filii sui; et eduxit eos ex terra Chaldaeorum, ut proficiscerentur in terram Chananaeorum; et venit usque Charran, et habitavit illic* (Gen. 11. 31). — Ex bonis operibus vana gloria cavenda. Quantum sit patriam suam relinquere. Non in natura, sed in voluntate virtus et vitia sunt sita. Moralis exhortatio. 282-292

HOMIL. XXXII. *Et visus est Dominus Abrae, et dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc; et extruxit ibi altare Domino, quod visus est ei* (Gen. 12. 7). — Cur voluerit Deus clarum esse Scripturam. Deus quomodo videatur. Non deseruntur a Deo si quis antea affligi. Abrahamum migranteum concitatur, singula ab ipso pie acta notans. Zelotypiae insania quanta. Moralis exhortatio: afflictio signum providentiae divinae. 292-303

HOMIL. XXXIII. *Abram autem erat dives valde pecoribus, et argento, et auro. Et profectus est unde venerat, in solitudinem usque Bethel, usque ad locum in quo prius fuit tabernaculum ejus inter Bethel et Agge, ad locum altaris quod ibi principio fecerat* (Gen. 13. 2-4). — Rixae et contentiones vitandae. A fraudibus et rapinis avocet. Moralis exhortatio ad humilitatem. 303-312

HOMIL. XXXIV. *Et dixit Deus Abrae postquam separatus*

est ab eo Lot: Elevatis oculis tuis vide a loco, in quo tu nunc es, ad aquilonem et meridien, et orientem et mare: quia omnem terram, quam tu vides, tibi dabo eam (Gen. 13. 14. 15). — Modestiam et mansuetudinem commendat. Non doli magnitudo, sed dantis animus spectatur. Eleemosyna alacriter eroganda. Serenit tempus est hanc vita. Abrahae virtutem paulatim exercet Deus. Quanta Patriarchae mentis firmitas. Moralis exhortatio ad constantiam in fide. 312-321

HOMIL. XXXV. *Factum est autem in regno Amarphath regis Sennaar, Arioeh rex Alazar, et Chodologorum rex Elam, et Tharthac rex gentium gesserunt bellum cum rege Sodomorum* (Gen. 14. 1. 2). — Lectio Scripturae commendatur. Quam utile Scripturam legere; nullum tempus ad Scripturae lectionem incommotum. Clades regis Sodomorum a pluribus regibus impediti. Captivitas et spoliatio Lot. Concordia laudatur, qua servata nihil Lot fuisse passus. Cur trecentos vernaculos sumpserit Abraham. Moralis exhortatio. Ad contemptum honorum hujus vitae hortatur. Eleemosyna praedicatur. 321-332

HOMIL. XXXVI. *Post haec autem verba factus est sermo Domini ad Abram per visionem noctis, dicens: Ne timeas, Abram, ego protector tuus sum: merces tua multa erit valde* (Gen. 15. 1). — Iterum obedientiam Abrahami exprobat Deus. Mirabilis Dei providentia circa Abrahamum. Ob modestiam beneficiis afficitur Abrahamus. Sacrificium Melchisedech refert, et ut tyrum Eucharistiae proponit. Moralis exhortatio. Virtutis studiosi non labores, sed praemia sibi proponunt. 332-341

HOMIL. XXXVII. *Dixit autem ei: Ego sum Deus, qui eduxi te de terra Chaldaeorum ut darem tibi terram hanc, ut in hereditatem possideas eam. Dixit autem: Domine, Domine, secundum quid cognoscam quod in hereditatem accipiam eam* (Gen. 15. v. 7. 8)? — Scripturae virtus. Divina dogmata quantum humanis antecellant. Senectus bona quae. Quadringenti anni servitutis in Aegypto, a quo principio ducendi. Moralis exhortatio: gulam et crapulam proligat. 341-350

HOMIL. XXXVIII. Sara autem, uxor Abram, non peperit ei: sed habebat ancillam Aegyptiam nomine Agar (Gen. 16. 1). — Fides Abrahami quanta. Chanaanese fides laudatur. Conjugum officia. Quantum aerummarum lucrum. Exhortatio ad patientiam, mansuetudinem et concordiam. Uxor adiutrix viri quomodo. 350-360

HOMIL. XXXIX. *Quando autem factus est Abram nonaginta novem annorum, apparuit ei Deus* (Gen. 17. 1). — Cur Deus sic cunctando probaverit Abram. Quomodo haec vox, apparuit, accipienda sit. Etymologiae nomen Abram et Noe. Infideles etiam prophetant. Cur circumcisionem Judaeis imposuerit Deus. Circumcisio nihil animae confert boni. 360-368

HOMIL. XL. *Et dixit Deus Abrahae: Sara uxor tua non vocabitur Sara, sed Sarra erit nomen ejus* (Gen. 17. 15). — Moralis exhortatio. Brevis circumcisionis cum baptismo comparatio. Licet Christianis inter gentes versari, quomodo. 368-374

HOMIL. XLI. *apparuit autem Deus Abrahae apud quercum Mambre, sedente ipso ad junium tabernaculi sui meridie* (Gen. 18. 1). — Saeculares labores cum spiritualibus conjungantur. Non fraudatur mercede, qui auditores non flectit. Usura cur prohibita. Ad hospitalitatem hortatur. Laudat hospitalitatem Abrahami, illam emulationi nostrae proponens. Invehitur in ornatu mulierum. Moralis exhortatio. 374-385

HOMIL. XLII. *cum surrexissent autem viri, respexerunt in faciem Sodomorum et Gomorrhae* (Gen. 18. 16). — Facienti quod in se est Deus auxilium non negat. Facilius medentur animae, quam corporis morbis. Deus Abraham consiliorum suorum participat. Quanto honore justum dignatur Deus. Non sunt auditui solo condemnandi rei. Alienae famae parcendum. Hic impune peccantes acerbius puniuntur in altera vita. Proborum causa Deus patienter fert peccatores. Moralis exhortatio. Eleemosyna eroganda. 385-393

HOMIL. XLIII. *Venerunt autem, inquit, duo angeli Sodoma vespere* (Gen. 19. 1). — Loti hospitalitas laudatur. In futuro saeculo unusquisque pro se judicabitur. Exsecranda Sodomitarum nequitia. Moralis exhortatio. 393-403

HOMIL. XLIV. *Diluculo autem venit Abraham ad locum ubi steterat coram Domino* (Gen. 19. 27). — Non tantum periculum per alios orantes, quantum per nos ipsos. Neque Lot neque illae ejus damandi. Moralis exhortatio: collatio Josephi continentiae cum Babilonica fornice. 403-413

HOMIL. XLV. *Et movit illuc Abrahamus in terram versus africanam, et habitavit inter Cades et inter Sar, et peregrinus fuit in Geraris* (Gen. 20. 1). — Auditoris benevolentia necessaria. Abrahami modesta vivendi ratio. Mors nihil est aliud quam somnus. Conjugalis concordiae bonum. Qui colit servos Dei, Deum colit. Omnia Deo possibilia. Moralis exhortatio: nihil non credit nutui divinae. 413-422

HOMIL. XLVI. *Et dixit Sarra : Quis annuntiabit Abraham, quod lactat puerum Sarra? quod peperit filium in senectute mea* (Gen. 21. 7). — Agar eiecit. Obedientia Abraham. Providentia Dei. Nihil potentius eo qui Dei auxilio munitus est. Invidia morbus describitur. Moralis exhortatio ad fugiendam invidiam. Dæmon homini subiectus. 422-428

HOMIL. XLVII. *Et factum est post verbi hæc, Deus tentabat Abraham* (Gen. 23. 1). — Abraham fortitudo et Isaaci obsequentia. Sacrificium Abraham figura crucis. Moralis exhortatio. 422-434

HOMIL. XLVIII. *Responderunt autem filii Chet ad Abraham, et dixerunt. Rex a Deo es tu in nobis, in electis sepulcris nostris sepe mortuum tuum* (Gen. 23. 5. 6). — Divitiæ non in superfluis impendendæ. Historiam Rebecca usque ad ipsius profectum prosequitur, narratione exprimens quidquid sive ædificandis sive erudiendis auditoribus inservire potest. Sub finem Homiliæ, ad Isaacum et Rebecam æmulandos hortatur, malos sui temporis nuptiarum ritus arguens. 434-443

HOMIL. XLIX. *Hæc autem sunt generationes, inquit, Isaac filii Abraham* (Gen. 25. 19). — Exemplo Isaaci patet esse precandum cum perseverantia. Non sunt curiose inquirenda Dei opera. Propter causas arcanas fecunditatem etiam iustus negat Deus. Fecunditas sterilitum partum virginis probat. Viginti annis perseverat orans Isaac. 443-447

HOMIL. L. *Concepti autem Rebecca, et colludebant parvuli in illa* (Gen. 25. 21. 22). — De contemptu divitiarum. 448-451

HOMIL. LI. *Facta est autem fames super terram, præter finem priorem, quæ fuerat tempore Abraham* (Gen. 26. 1). — Nominum propriorum impositio. Non spectat suam dignitatem Deus, sed nostram infirmitatem. Moralis exhortatio. 451-456

HOMIL. LII. *Seminavit autem Isaac in terra illa, et invenit centuplicans hordeum in anno illo* (Gen. 26. 12). — Invidia Gerarenorum quanta. Nihil robustius eo quem Deus juvat. Mansuetudo vera quæ. Patientia Isaaci. Gratus animus Isaaci. Deus exigit ut gratias agamus. Deus cur se dicat Deum Abrahami. Moralis epilogus. 456-463

HOMIL. LIII. *Erat autem Esau annorum quadraginta, et duxit Judith filiam Bel Cheturi, et Basemath filiam Elom Evari, et exasperabant Isaac et Rebecca* (Gen. 26. 34. 35). — Quidquid peractum sit, post adventum Esau, narrat commentando Chrysostomus. Benedictionis Esau explicatio aumerum claudit. 463-471

HOMIL. LIV. *Rebecca autem vocato filio suo juniore dixit ei* (Gen. 27. 42). — Gratia divinæ auxiliium. Conscientia sufficiens magister. Cum lectione Scripturæ monita doctorum. Utile non minus plausus auditorum, querit Chrysostomus. Radix homicidii invidia. Quomodo Rebecca saluti junioris illi sui consulerit. Consilium ab ipsa datum ad consilium ab ipso Christo datum refertur. Peregrinatio Jacobi narratur. Quomodo exerceat justorum obedientiam Deus. Moralis epilogus. 471-479

HOMIL. LV. *Et dixit Laban ad Jacob : Quoniam frater meus es tu, non servies mihi gratis; dic mihi, quæ merces tua* (Gen. 29. 15). — Paucis dicta heri resumit. Confidentiam Jacobi in Deum prædicat. Quanta veterum hospitalitas. Exemplo Jacobi probat omnia felicitur succedere ei quem Deus juvat. Moralis epilogus. Amor Jacobi erga Rachel indifferentiam nostram erga Deum redarguit. Quomodo Paulus dilexit Deum; ipsum imitari suos auditores hortatur. Brevi tempore potest delictorum remissio impetrari. Eleemosyæ magnitudo. Eleemosyna commendatur. 479-485

HOMIL. LVI. *Dixit autem Jacob ad Laban : Da mihi uxorem meam : impleti sunt enim dies, ut ingrediar ad eam* (Gen. 29. 21). — In santicas nuptiarum pompas invehitur. Quomodo a Labano deceptus fuerit Jacob; ejus simplicitas. Polygamia olim, nunc monogamia, cur. Moralis epilogus. Hæmanum auxilium non quaerendum. 485-493

HOMIL. LVII. *Factum est autem postquam peperit Rachel Joseph, dixit Jacob ad Laban : Dimitte me, ut abeam in locum meum et in terram meam* (Gen. 30. 25). — Exempla sanctorum imitanda nobis proponit Scriptura. Mansuetudine nihil validius. Deus non despicit eos qui calumniam patiuntur. E domo Labani fugit Jacob; quas fugam secuta sint. Prædicatur cura Dei erga suos, quæ in persona Jacob elucet. Incipit negligentes animarum pastores. Moralis exhortatio. 493-506

HOMIL. LVIII. *Et elevatis oculis Jacob vidit castra Dei metata, et occurserunt ei angeli dei; quos cum vidisset, dixit Jacob : Castra Dei sunt hæc, et appellavi nomen loci illius, castra* (Gen. 32. 1-3). — Jacob petit a Deo ut suas promissiones implet. Luctatio Jacobi cum angelo. Mutatio nominis in Israel. Cur humana figura appareant angeli. Veritas incarnationis declamatur. Beneficiorum Dei monumenta in Scriptura. Humilitate vincit fratrem Jacob. Mo-

ralis epilogus : Inimicos sibi conciliare magna virtus ; mansuetudo quantam vim habeat. 506-513

HOMIL. LIX. *Et venit Jacob in Salem civitatem Secinorum, et emi partem agri ab Emor patre Sychem centum agris : et erexit ibi altare, et invocavit Deum Israel* (Gen. 33. 18-20). — Juventus ad malum proclivis. Juvenes uxori jungendi. Moralis epilogus, de liberorum castigatione. 513-520

HOMIL. LX. *Et ædificato altari vocavit nomen loci Bethel : illic enim apparuit ei Deus, cum fugeret a facie Esau fratris sui* (Gen. 35. 7). — Multa hic commendantur, nempe : mortificatio carnis, sui ipsius spirituale sacrificium, vigilia et examen conscientia. 520-525

HOMIL. LXI. *Hæc autem sunt generationes Jacob : Joseph septemdecim annorum erat pascens cum fratribus suis pecora* (Gen. 37. 2). — Invidia quantum malum. Cain primus ex invido homicida. Joseph figura Christi. Quæ sunt a Deo prædicta nequeunt impediri. Manus Domini custodit Joseph. 525-533

HOMIL. LXII. *Et vidit Judas hominis Chananæ filium, quæ vocabatur Sava, et duxit eam, et ingressus est ad eam : et concipiens peperit filium, et vocavit nomen ejus Er* (Gen. 38. 2. 5). — Christus ex semine Juda. Zara figura Ecclesiæ. Lex peccata demonstrat. Historiam Josephi narrare pergit ; ipsum gratia continuo adjutum ostendit. Victa a Josepho uxor Putipharis. Deus solus timendus est. Dei providentia erga Josephum. Moralis epilogus. Dei gratia efficit ut omnia bene succedant. 533-540

HOMIL. LXIII. *Et nesciebat aliquid præfectus carceris propter Joseph* (Gen. 39. 23). — Divina potentia per Josephum manifestata. Nihil impedit decretum Dei. Quantum sit ferre cum gratiarum actione tentationes. Fortiter ferendæ sunt afflictiones. Oculis fidei res spirituales concipiendæ sunt, et verbo Dei firmiter credendum. 540-547

HOMIL. LXIV. *Exiit autem Joseph a facie Pharaonis, et peragravit omnem terram Ægypti ; et fecit terra annis septem fertilitatis mardipulos ; et congregavit frumentum sicut arenam maris* (Gen. 41. 46. 49). — Conscientia damnat conscientiam peccati. Moralis exhortatio. 547-558

HOMIL. LXV. *Et ascenderunt, inquit, ex Ægypto, et venerunt in terram Chanaan ad Jacob patrem suum ; et nutritaverunt ei dicentes : Filius tuus Joseph vivit, et dominatur toti terræ Ægypti. Et obstupuit Jacob ; non enim credidit eis* (Gen. 45. 25. 26). — Quomodo se gesserit Joseph hi erga Ægyptios, sevientæ fame. Sacerdotes colendi. Moralis conclusio. 558-565

HOMIL. LXVI. *Appropinquaverunt autem, inquit, ad Israel ut moreretur, et vocavit filium suum Joseph, et dixit ei : Si inveni gratiam apud te, suppone manum tuam super femur meum ; et facies necum misericordiam et veritatem, ut non sepeliar ego in Ægypto, sed dormiam cum patribus meis : et auferes me ex Ægypto, et sepelies me in sepulcro eorum. Ille autem dixit : Faciam secundum verbum tuum. Dixit autem : Jura mihi. Et juravit ei. Et adoravit Israel ad fastigium virgæ ejus* (Gen. 47. 29-31). — Cur voluerit in patria sepeliri Jacob. Non est miserum peregre mori. Paulus capite casus ; Peurus inverso capite crucifixus. Vita præsens palæstra. Quomodo Israel adoravit Josephum. Jacob oculis mentis videbat. Oculi fidei perspicaciores corporeis. Moralis epilogus. Pecunie virtuti obstant. 763-771

HOMIL. LXVII. *Dixit autem Israel ad Joseph : Ecce ego morior, et erit Deus vobiscum, et reducet vos Deus ex terra hæc in terram patrum vestrorum. Ego autem do tibi Secina electa præ fratribus tuis, quæ cepi in gladio meo et arcu* (Gen. 48. 21. 22). — Jacobi historiam pergit Chrysostomus, et his quæ præcedentem Homiliam concluderunt breviter resumit, Identidem Jacobum inducit res futuras prædicentem filiis, et de morte sua proxima ipsos admonentem, ex verbis Jacobi quædam moralia principia eruens, verbi gratia : nihil prodesse dona naturalia nisi mores probi accedant. Mysterium Eucharistiæ præsignatur. Cur magnus planctus in Veteri Testamento. Finis historie Josephi ; fratres cum ineffabili mansuetudine consolatur et bonis cumulat. Mortis reditum Judæorum prædicat. Conclusio cum morali exhortatione. 571-581

MONITUM in Sermones octio in Genesim. 579-580
SERM. I. habitus in principio Quadragesimæ, in illud, *in principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1) ; ac de jejunio et eleemosyna. — Jejunium veri comparatur. Manichæorum et Gentilium errores. Deus per literas agit cum homine. Manichæi veritatem neudacii accusant. Rerum naturalium rationem non intelligimus, quanto minus divina. Flaviani episcopi Antiocheni laudes. 581-586

SERM. II. Cur in sole et luna et celo et aliis dixerit, *Fidit*, in homine autem, *Faciamus* ; et quidnam sit illud, *Ad imaginem* (Gen. 3. 8. 26). — Vis orationis Ecclesiæ. Vocem, *Faciamus*, discit, ut ad unigenitum Dei Filium agnosendum hostes veritatis adducat. Anthropomorphus

redarguit.

SERM. III. Quid sit illud, *Ad similitudinem* (Gen. 1. 26), et quia de causa, cum dixerit Deus nos dominari in feras, non dominemur, et hoc magnæ erga nos curæ argumentum esse. — Accuratam Scripturæ lectionem commendat; Scripturam confert cum geminis. Gentilium objectioni respondet. Initio feras homo non timebat. Timor bestiarum utilis homini. 590-595

SERM. IV. Quod servitutis modos tres induxerit peccatum; et in negligentes auditores, eosque qui parentes non honorant. — Honore afficit subditos suos Deus, quomodo. Mulieris officium. Mulier subiecta viro, quare. Alterum servitutis genus ex peccato. De officiis filiorum erga parentes; de remunerationibus manentibus parentum cultores. De poenis parricidarum. Cur lapidari eos voluit Deus. 595-598

SERM. V. Quod non propter Adamum punimur, et maiora per eum bona quam mala sunt importata, si nobis ipsis attendere volerimus; et adversus eos qui pauperes prætereunt. — Cur ob unius peccatum alii puniuntur. Virtutem qui sectatur, liber est et superior regibus. Virtus omnem metum excludit. Moralis epilogus: hortatur ad eleemosynam. Pauperum miseram conditionem describit, divitiibusque duritiam cordis exprobrat. 598-604

SERM. VI. De ligno, an ex eo cognitionem boni et mali Adamus adeptus sit, an vero antequam ederet, hac diguoscendi facultate præditus fuerit; itemque de jejunio, et quod oporteat domi meditari quæ in ecclesia dicuntur. — Quanto utilis sit concionibus interesse, quam profanus conventibus. Adamus an scientiam boni et mali habuerit. Quam ignorent bonum et malum. Epilogus sermonis. 604-607

SERM. VII. Quare lignum scientiæ boni et mali vocetur lignum illud; et quid sit, *Hodie macum eris in Paradiso* (Gen. 2. 9; Luc. 23. 45). — Quanta sit obligatio verbum divinum in opus redigere. Cur lignum scientiæ boni et mali sic vocatum fuerit. Mala melius novimus, postquam ea perpetravimus. De bonis agit per crecem invecis. Latro cur in paradiso introductus. Objectionem refellit Manichæorum. Quid nomine Paradisi sit intelligendum. 607-616

SERM. VIII. In diem nimbosum, et in conventum episcoporum, et de mandato quod traditum est Adamo, magnæque providentiæ fuisse quod legem acceperit. — An lex sit causa peccati. 616-620

MONITUM ad sermonem quomodo oporteat fratrum peccata arguere, etc. (qui est nonus in Genesim). 619-620

SERM. IX. Quomodo oporteat fratrum peccata arguere, et quod eorum salutis curam habere conveniat, et quare Abram vocatus sit Abraham, et de nomine Noe: quod non frustra aut sine causa iusti illi fuerint his nominibus appellati, sed ita dispensante Dei providentia. — Zelus temperandus misericordia. Spirituales homo quis. Quo signo internoscantur Christiani. Abraham, discipulis Christi par. Promissa Dei certissima; et de humanæ quam incertæ. Doctrinam ex historia Abrahæ deductam resumit. Filii non rei sunt iniquitatis parentum. Quid officii præstare debeant filii erga parentes impios. Liberum arbitrium. Interpretatio nominis Noe. 620-630

MONITUM ad Sermones quinque in Annam. 629-650

SERM. I. Quod oporteat et in Pentecoste et temper jejunii meminisse, et quod non præsentia solum, sed etiam recordatio jejunii sit utilis; et de Dei providentia, quodque non minima pars ipsis sit præter alia parentum erga liberos amor; quodque non patribus solum, sed et matribus præceptum sit, ut liberorum mores componant, et ad extremum de Anna. — Jejunii memoria utilis, jejunii bona quanta. Homiliam contra gentiles habitam resumens duas præsertim quæstiones solvit, videlicet: quo pacto Deus homines quondam instrueret; et quare, dum corpora cælestia quasi immortaliter juventute fruuntur, nostra sint morbis et corruptioni obnoxia. Liberi arbitrii major vis, quam naturæ; filii pravi abdicantur a parentibus. Mulieri maxime convenit educatio liberorum. Historia Annæ matris Samuelis. Sterilitas quantum malum. Ex nomine Samuelis occasionem arripit de educatione liberorum loquendi. 650-645

SERM. II. De fide Annæ, deque philosophia, hoc est, animi moderatione et modestia ipsis, et de honore defendendo sacerdotibus; et quod tum in initio, tum in fine prandii sit orandum. — Efficacia orationis exemplo Annæ

probatur. Anna simul mater et pater. Duplicem Annæ virtutem laudat. Assidue orandum. Tolerantia conviciorum occasio meriti Davidi. Quomodo ferendæ contumeliæ. Precatio ad mensam. Moralis epilogus. 645-653

SERM. III. De Anna deque Samuelis educatione, et quod utilis sit in pariendo tarditas, et quod periculosum sit liberos negligenter habere. — Oratio Annæ quam grata Deo. Lacrymæ rigant plantam orationis. Res spirituales variis indesinenter formis adornari possunt. Anna liberorum educationis magistra. Quanta pietate puerum Domino educavit obtulitque Anna. Comparatur Annæ sacrificium cum sacrificio sacerdotis et sacrificio Abrahæ. Annæ modestia et gratus animus. Disciplina cælesti imbuendi juvenes. Felicitas vitæ cælestis. Abnegationis modi varii. 652-660

SERM. IV. Ad eos qui collecta relicta ad theatra ascendant; et quod non solum utilis sit in ecclesia versari, quam in theatris, sed etiam jucundum, et de secunda parte precationis Annæ: quodque indesinenter et in omni loco precari oporteat, vel in foro, vel in via, vel in lecto. — Detrimentum quod et spectaculis oritur multum excedit voluptatem inde acceptam. Quam diversa sit virtutis et vitii voluptas. Exponitur Annæ oratio. Assidue precari debemus, et orationes crebras negotiis interponere: hoc confirmatur exemplis et comparationibus cum ex prandio tum e fabrorum artificio deductis. Affectus præcipua pars orationis. Procul a templo habitare an excuset non accedentes. Ubique orare possumus. 660-668

SERM. V. Adversus eos qui tantum in festis conveniunt, et quidam sit festum; item adversus eos qui incusant divinam providentiam, eo quod in hac vita quidam sint divites, quidam pauperes: quod paupertas utilissima sit, et quod paupertas plus voluptatis ac securitatis ubique habeat, quam divitiæ; itemque de Anna. — Festorum ornatus veri. Paucitas auditorum ne contristet. In salutari Dei lætari quid sit. Erumnae pro Christo toleratæ, sunt gratia, corona, merces. Ratio beneficentiæ a Deo non repositenda. Paupertas artes invenit. An plus pauper dives habeat. Somnus suavior pauperi. Valeatudo prospera acque divitiibus et pauperibus. Funera divitum et pauperum. 668-676

MONITUM ad tres Homilias de Davide et Saule. 675-676

HOMIL. I. De Davide et Saule, deque tolerantia, et quod oporteat inimicis parere, nec de absentibus male loqui. — David exemplar humanitatis. Beneficia Davidis in Saulem. Non effertur David ob prosperum successum. Consilia nihilum ad cædem impellentium negligit David. Cur Deus hostes nobis tradat. Reges revereri oportet. Hostem David honorifice appellat. David a nobis imitandus. 676-686

HOMIL. II. Quod magnum sit bonum, non tantum exercere virtutem, verum etiam laudare; quodque David magnificentius tropæum erexerit pariendo Saulem, quam prostrato Goliath: quodque hæc faciens magis profuerit sibi quam Saule: deque excusatione ipsius apud Saulem. — Laudare virtute præditos prodest. Sacrificium offert Deo David, immolans iram. Confert Davidem cum tribus pueris. Nihil tutius quam parere inimico. Quanta lucrificerit David, servato Saule. Multo majus parere quam perdere. Unius Dei voluntatem spectat David; mortem Saulis delectat. Lacrymas audientibus movet Chrysostomus. 686-695

HOMIL. III. Quod periculosum sit adire spectacula, et ea res adulteros perfectos faciat, et hinc tristitia contentioque nascatur: tum quod omne tolerantis genus David in iis quæ fecit erga Saulem, superavit: postremo quod rapinam æquo animo ferre, non minor virtus sit, quam largiri eleemosynam. Quam alienum sit a moribus christianis, spectaculis theatralibus interesse. Nullus inimicus Saule deterior. Nihil nocit Davidi odium Saulis. Cur patientiæ meritum æquetur eleemosynæ. Affici contumeliis an sit intolerabile. Utiliores amicis inimici. Accusatio sui fit remissio criminis. Ne dæmon quidem nos ad iram concitare potest. Ira soluta, plane dignoscimus quæ, ira fervente, nobis non apparebant, vox Davidis potentissima. Nihil inani gloria turpius et, qui honore præveniri vult. Nihil humanitate potentius. Iræ sedare in nostra est potestate. Dignior lacrymis qui facit injuriam. Tum maxime certa nos manent apud Deum præmia, cum ab hominibus neantur. Hostem Saulem filiis tutorem reliquit; in filios hostis bevolus David. 695-700

SELECTA ex notis Henrici Savilii et Joannis Bogii in tomum IV Operum S. Joannis Chrysostomi.

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI QUARTI.

UNIV. OF MICHIGAN, Ex Typis MIGNÉ, au Petit-Montrouge.

MAY 6 1914

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

GRADUATE LIBRARY

Replaced with Commercial Microform

DATE DUE

~~FEB 12 1975~~

~~FEB 10 1975~~

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>